



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

NIHÂNÎ DÎVÂNÎ
(İNCELEME - METİN)

Ayşegül EKİCİ

Doktora Tezi

Ankara, 2022

NİHÂNÎ DİVÂNÎ
(İNCELEME – METİN)

Ayşegül EKİCİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Ayşegül EKİCİ tarafından hazırlanan “NİHÂNÎ DİVÂNİ (İNCELEME – METİN)” başlıklı bu çalışma, Savunma Sınavı Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tezin Türü olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı (Başkan)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Danışman)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde sürelerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir ⁽³⁾

...../...../.....

İmza

Ayşegül EKİCİ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN ve Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

İmza

Ayşegül EKİCİ

ADAMA

Rahmetli annem Nâdîde Aytakin'e...

TEŞEKKÜR

Çalışmamızda bu aşamaya gelinceye kadar pek çok kişinin desteği ve katkısı olmuştur. Öncelikle doktora derslerinden itibaren alana yaklaşımda modern bakış açısı kazanmamızı saplayıp ufkumuzu genişleten ve tez çalışmamızda çeviriyazı metni titizlikle baştan sona okuyarak bir esere bilimsel açıdan nasıl yaklaşılacağı hususunda önemli kazanımlar elde etmemi sağlayan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN'e ve tez dönemimde ikinci danışmanım olarak atanan ve tezimin iyi bir istikamatte ilerlemesini sağlayıp düzeltmelerdeki esprileriyle beni bir nebze de olsa stresten uzaklaştıran değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA'ya çok teşekkür ederim.

Bizleri daima hoşgörü ve sabırla karşılayıp çalışmalarımızda motive eden, ders aşamasından itibaren göstermiş olduğu büyük bir titizlik ve disiplinle etik değerler kazanmamızı sağlayan, özellikle tezimin bilimsel nitelik kazanmasında emeğini esirgemeyip her zaman yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Osman HORATA'ya teşekkür ederim. Tezimin çeviriyazı kısmında imlayla karşılaşılan problemleri aşmamı ve *Dîvân*'ı baştan sona özveriyle okuyarak hata ve eksikleri görmemi sağlayan çok değerli hocam Prof. Dr. Semra Tunç'a teşekkür ederim. Ayrıca tezime katkılarından dolayı Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU'na çok teşekkür ederim. Her zaman manevî desteğini hissettiğim ve *Dîvân* edebiyatı nesrini bizlere sevdiren çok değerli hocam Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ'a ve tez konusu bulma çalışmalarımnda kıymetli fikirleriyle ufkumu açan Prof. Dr. Günay KUT'a teşekkür ederim. Lisans eğitimimizden itibaren Klasik Türk edebiyatını bizlere sevdiren merhum hocam Prof. Dr. Mehmet ARSLAN'a sonsuz teşekkür ederim, ruhu şâd olsun. *Dîvân*'a ulaşmada büyük desteğini gördüğümüz Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ'e ve *Dîvân*'ı hiç tereddüt etmeden bizlere teslim eden Nihânî'nin torunu Sayın Ali Naki ATEŞ'e çok teşekkür ederim. Şairin hayatıyla ilgili yaptığımız araştırmalarda yaşadığı yer olan ve oldukça sarp, dağlık bir bölge olan Darende Hacılar Mahallesi'ne ulaşmamızı sağlayan ve bizi mahalle muhtarı ve sakinleriyle tanıştıran Sayın Nurettin ve Hulusi GÜMÜŞSAY'a teşekkür ederim. Mahalle sakinleriyle yapılan röportajlarda ve ses kayıtlarında gösterdiği gayretten dolayı sevgili Hümeysra EKİCİ'ye teşekkür ederim.

En başta; her zaman arkamda duran, karşılaştığım zorluklarda yol gösteren ve tezimin manevâ yükünü benimle paylaşan değerli eşim Recep EKİCİ'ye çok teşekkür ederim. Kendisi bir eğitimci olan ve öğrenim hayatımız boyunca bizleri motive edip destekleyen değerli babama, hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim rahmetli anneme ve çok değerli kardeşlerime teşekkür ederim. Her zaman yanımnda olan ve doktora programına başlama konusunda beni motive eden, tezim dahil her konuda fikrini aldığım değerli oğlum Bahadır EKİCİ'ye ve kızım, candan arkadaşım Nadide Pelin EKİCİ'ye teşekkür ederim. Çalışmalarımnda beni destekleyen bütün yakınlarıma teşekkür ederim.

Ayşegül EKİCİ
Ankara, Mayıs 2022

ÖZET

EKİCİ, Ayşegül. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Nihânî, XIX. yüzyıl Türk edebiyatında mutasavvıf bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hazretlerinin soyundan gelmekte olup onun dergâhında post-nişîn olmuş Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerindedir. Darenelidir ve tarih bilgini Büyük İzzet Hasan Efendi'nin torunudur. İyi bir eğitimle yetişmiş olup medrese hocalığı yapmıştır. Döneminde *Mevlid*'i ile tanınmış ancak *Dîvân*'ı *Mevlid*'inden sonra oldukça geç bir tarihte günyüzüne çıkmıştır.

Bu çalışmada Yunus Emre tesirinde olan aynı zamanda XIX. yüzyıl Divan edebiyatındaki yenileşme hareketlerinin yansımaları görülen *Nihânî Dîvânı*'nın gün ışığına çıkarılarak Türk edebiyatı tarihine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu tez çalışmasının konusunu XIX. yüzyıl şairlerinden Nihânî ve *Dîvân*'ı oluşturmaktadır.

Çalışma; giriş, metnin incelendiği üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin bölümlerinde her konu ayrıntılarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Giriş bölümünde XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının genel görünümü ve bu dönemde tasavvufa olan eğilim hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Nihânî'nin hayatı, edebî ve mutasavvıf kişiliği, nazîrecilik geleneğine katkısı ve eserleri açıklanmıştır. İkinci bölümde *Dîvân* biçim ve muhteva özellikleri açısından incelenmiş ve o dönem sosyo-kültürel hayatının esere yansımaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise tek nüshanın tanıtımı yapılmış, metin hazırlanırken göz önünde tutulan esaslar belirlenerek *Dîvân*'ın çeviriyazılı metni verilmiştir.

XIX. yüzyılda dîvân şiirinde görülen değişimler Nihânî'yi de yakından etkilemiş ve çalışmamızla bu değişimlerin şairin eserine yansımaları tespit edilmiştir. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* adlı tez çalışmamızın XIX. yüzyıl Türk edebiyatına ışık tutarak edebiyat tarihine ve tasavvuf tarihine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Sözcükler

Klasik Türk edebiyatı, Tekke edebiyatı, XIX. yüzyıl, Nihânî, Somuncu Baba, *Dîvân*.

ABSTRACT

EKİCİ, Ayşegül. *Nihânî's Dîvân (Analysis -Text)*, Doctoral Dissertation, Ankara, 2022.

Nihânî appears as a mystic poet in 19th century Turkish literature. A descendant of Sheikh Hâmid-i Velî, he was one of the Halvetiye and Bayramiye sheikhs educated in his dargah. He was from Darende and grandson to a historian, İzzet Hasan Efendi. He received a good education and taught in madrasa. During his time, he was known for his *Mevlid*. However, his *Dîvân* was discovered much later.

Herein contributing to the history of Turkish literature by unearthing *Nihânî's Dîvân* influenced by Yunus Emre -where reflections of innovation movements in the 19th century Divan literature are observed- is aimed. The subject of this dissertation is Nihânî, one of the 19th century poets, and his *Dîvân*.

This dissertation includes an introduction, three chapters where the text is analysed, and a conclusion. Each issue has been examined in detail. The introduction tells about the overview of the 19th century classical Turkish literature and tendency towards Sufism these years. In chapter one, Nihânî's life, literary and mystic personality, contribution to nazira tradition, and works are explained. In chapter two, *Dîvân* is analysed in terms of form and content. Also, the reflections of the socio-cultural life of that period on *Dîvân* are emphasised. In the third and the last chapter, a single copy is introduced. The principles taken into consideration while preparing the text are determined, and *Dîvân* is transliterated.

Changes seen in divan poetry in the 19th century affected Nihânî, too. In our study, the reflections of these changes on *Dîvân* have been determined. We think our dissertation, *Nihânî's Dîvân*, will contribute to the history of literature and mysticism by shedding light on the 19th century Turkish literature.

Keywords

Classical Turkish Literature, Sufi Literature, 19th Century, Nihânî, Somuncu Baba, *Dîvân*.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xxiv
TABLolar DİZİNİ	xxv
ÖN SÖZ	xxvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: NİHÂNÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	12
1.1. HAYATI	12
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	25
1.2.1. Şiir ve Şairlik Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	33
1.2.2. Nazîrecilik Geleneğine Katkısı ve Tahmisleri	35
1.3. ESERLERİ	43
1.3.1. Mevlûdü’n-Nebî.....	43
1.3.2. Dîvân	45
1.3.3. Resâ’il-i Turuk	46
2. BÖLÜM: NİHÂNÎ DÎVÂNİ’NİN İNCELENMESİ	47
2.1. NAZIM TEKNİĞİ	47
2.1.1. Nazım Şekilleri.....	50
2.1.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri	52
2.1.1.1.1. Kaside	52
2.1.1.1.2. Gazel	54
2.1.1.1.3. Kıt’a-i Kebîre	68
2.1.1.1.4. Müstezâd	69
2.1.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri	70

2.1.1.2.1. Murabba	70
2.1.1.2.2. Muhammes, Tahmis.....	75
2.1.1.2.3. Müseddes	78
2.1.1.3. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri	79
2.1.1.3.1. Koşma	79
2.1.1.4. Çift Özellikli Nazım Şekilleri	81
2.1.1.4.1. Gazel-Kaside.....	82
2.1.1.4.2. Gazel-Koşma.....	82
2.1.1.4.3. Gazel- Murabba	84
2.1.1.4.4. Murabba-Kıt'a.....	86
2.1.1.4.5. Koşma-Murabba	87
2.1.2. Nazım Türleri	90
2.1.2.1. Tevhid	90
2.1.2.2. Münacat ve İstimdat.....	91
2.1.2.3. Na't	93
2.1.2.4. Methiye/Sitâyîş-nâme	94
2.1.2.5. Mersiye	96
2.1.2.6. Nasihat-nâme ve Nutuk.....	97
2.1.2.7. İlahi	99
2.1.2.8. Devriyye.....	100
2.1.2.9. Yaş-nâme	104
2.1.2.10. Neseb-nâme / Silsile-nâme	105
2.1.2.11. Elif-nâme.....	106
2.1.2.12. Düvaz-nâme	107
2.1.2.13. Erkân-nâme / Telkin-nâme	108
2.1.2.14. Tenbih-nâme	110
2.1.2.15. İbret-nâme	111
2.1.2.16. Tahassür-nâme	112
2.1.3. Ahenkle İlgili Unsurlar	113
2.1.3.1. Vezin	113
2.1.3.2. Kafiye ve Redif	121

2.1.3.3. Söz ve Ses Tekrarları	130
2.1.3.3.1. Söz Tekrarları.....	131
2.1.3.3.1.1. Mısra Başlarında Tekrarlar	131
2.1.3.3.1.2. Mısra Başlarında ve Ortalarında Tekrarlar	131
2.1.3.3.1.3. Mısra Sonlarında Tekrarlar	132
2.1.3.3.1.4. Müretteb Tekrarlar	132
2.1.3.3.1.5. Gayri Mürettep Tekrarlar	134
2.1.3.3.1.6. Kelimesinde Ek Değişikliği Olan Tekrarlar	136
2.1.3.3.1.7. Tekrarlı Bağlaçların Kullanımı, Edat ve Ek Tekrarları	136
2.1.3.3.2. Ses Tekrarları	138
2.1.3.3.2.1. Aliterasyon.....	138
2.1.3.3.2.2. Asonans.....	139
2.2. DİL VE ÜSLUP.....	139
2.2.1. Yerel Söyleyiş ve Şive Özellikleri	145
2.2.2. Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler	147
2.2.3. Edebî Sanatlar	150
2.2.3.1. Meczazlar.....	150
2.2.3.1.1. Teşbih.....	150
2.2.3.1.2. İstiâre.....	151
2.2.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel	153
2.2.3.1.4. Ta'rîz.....	154
2.2.3.1.5. Teşhis ve İntâk	154
2.2.3.2. Anlamla İlgili Sanatlar	155
2.2.3.2.1. İhâm	155
2.2.3.2.2. Tevriye	156
2.2.3.2.3. Tenâsüp	157
2.2.3.2.4. Leff ü Neşir	158
2.2.3.2.5. Tecâhül-i Ârif.....	158
2.2.3.2.6. Hüsn-i Ta'lîl.....	159
2.2.3.2.7. Sahr-i Helâl.....	159
2.2.3.2.8. Tezâd.....	160

2.2.3.2.9. Tekrîr.....	161
2.2.3.2.10. Nidâ.....	161
2.2.3.2.11. İstifhâm	161
2.2.3.2.12. Rücû'	162
2.2.3.2.13. Telmih	162
2.2.3.2.14. İrsâl-i Mesel	164
2.2.3.2.15. İktibas.....	165
2.2.3.3. Sözle İlgili Sanatlar.....	166
2.2.3.3.1. Cinas	166
2.2.3.3.2. İştikak.....	167
2.2.3.3.3. İâde.....	167
2.2.4. Sebki Hindî'den Yansımalar.....	168
2.2.4.1. Somutlama	168
2.2.4.2. Derin ve Güçlü Hayaller	170
2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	172
2.3.1. Aşk	172
2.3.1.1. Aşkla İlgili Unsurlar	186
2.3.1.1.1. Sevgili	186
2.3.1.1.2. Âşık.....	190
2.3.2. Din ve Tasavvuf	193
2.3.2.1. Dinî Unsurlar	193
2.3.2.1.1. İtikad	193
2.3.2.1.1.1. Allah.....	193
2.3.2.1.1.2. Melekler	195
2.3.2.1.1.3. Kutsal Kitaplar	197
2.3.2.1.1.4. Peygamberler	199
2.3.2.1.1.4.1. Hz. Âdem	199
2.3.2.1.1.4.2. Hz. İdrîs, Hz. Nûh.....	202
2.3.2.1.1.4.3. Hz. İbrâhim	203
2.3.2.1.1.4.4. Hz. İsmâil, Hz. İshâk.....	204
2.3.2.1.1.4.5. Hz. Ya'kûb.....	204

2.3.2.1.1.4.6. Hz. Yûsuf	205
2.3.2.1.1.4.7. Hz. Eyyûb	206
2.3.2.1.1.4.8. Hz. Mûsâ	207
2.3.2.1.1.4.9. Hz. Lokmân.....	208
2.3.2.1.1.4.10. Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. Yûnus	209
2.3.2.1.1.4.11. Hz. Dâvud, Hz. Süleymân.....	211
2.3.2.1.1.4.12. Hz. Zekeriyâ.....	212
2.3.2.1.1.4.13. Hz. İsâ	213
2.3.2.1.1.4.14. Hz. Muhammed.....	214
2.3.2.1.1.5. Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn)	216
2.3.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir.....	217
2.3.2.1.1.5.2. Hz. Ömer.....	219
2.3.2.1.1.5.3. Hz. Osman.....	219
2.3.2.1.1.5.4. Hz. Ali.....	220
2.3.2.1.1.6. Âl-i Abâ	225
2.3.2.1.1.6.1. Hz. Fâtıma / Fâtımatü'z-Zehrâ, Hz. Ali.....	228
2.3.2.1.1.6.2. Hz. Hasan.....	230
2.3.2.1.1.6.3. Hz. Hüseyin ve Kerbela	231
2.3.2.1.1.7. On İki İmam	236
2.3.2.1.1.8. Ashâb-ı Kirâm.....	245
2.3.2.1.1.9. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar.....	252
2.3.2.1.1.9.1. Kabir	252
2.3.2.1.1.9.2. Berzah	253
2.3.2.1.1.9.3. Kıyamet, Haşr, Mahşer	255
2.3.2.1.1.9.4. Cennet	256
2.3.2.1.1.9.5. Cehennem	261
2.3.2.1.2. İbadet.....	263
2.3.2.1.2.1. Namaz	263
2.3.2.1.2.2. Oruç.....	264
2.3.2.1.2.3. Zekât	266
2.3.2.1.2.4. Hac	266

2.3.2.1.3. Âyet ve Hadîsler	267
2.3.2.1.3.1. Âyet.....	267
2.3.2.1.3.2. Hadîs	283
2.3.2.1.4. Diğer Dinî Mefhumlar	290
2.3.2.1.4.1. İnançla İlgili Olanlar	290
2.3.2.1.4.1.1. Kelime-i Tevhîd	290
2.3.2.1.4.1.2. İman	291
2.3.2.1.4.1.3. Küfr	293
2.3.2.1.4.1.4. Şirk, Müşrik	294
2.3.2.1.4.2. Mi'râc.....	294
2.3.2.1.4.3. Ölüm ve Hayat	297
2.3.2.1.4.4. Cin, Peri, Şeytan	299
2.3.2.2. Tasavvuf.....	302
2.3.2.2.1. Vahdet-i Vücûd ve Tevhîd.....	305
2.3.2.2.1.1. Kesret-Vahdet	312
2.3.2.2.1.2. Mâsivâ.....	313
2.3.2.2.1.3. Tecellî	315
2.3.2.2.1.4. Cemâl	317
2.3.2.2.1.5. Nişân, Âyet, Bî-Nişân-Lâ-Mekân	319
2.3.2.2.1.6. Sır (Esrâr), Râz.....	321
2.3.2.2.1.7. Kalp, Gönül.....	324
2.3.2.2.1.8. Anâsır-ı Erba'a.....	327
2.3.2.2.1.9. Cân	329
2.3.2.2.1.10. Vücûd.....	332
2.3.2.2.1.11. Akıl	334
2.3.2.2.1.12. Nefs	338
2.3.2.2.1.13. Ruh.....	341
2.3.2.2.2. Devir	345
2.3.2.2.3. Âlem.....	347
2.3.2.2.4. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar	354
2.3.2.2.4.1. Dört Kapı	354

2.3.2.2.4.2. Seyr ü Sülûk.....	358
2.3.2.2.4.3. Yakîn.....	364
2.3.2.2.4.4. Cem' ve Fark.....	366
2.3.2.2.4.5. Fenâ-Bekâ.....	368
2.3.2.2.4.6. Terk.....	371
2.3.2.2.4.7. Niyâz.....	374
2.3.2.2.4.8. Keşf-Keramet.....	375
2.3.2.2.4.9. Halvet.....	377
2.3.2.2.4.10. Melamet.....	378
2.3.2.2.4.11. Nefes.....	379
2.3.2.2.4.12. Hikmet.....	380
2.3.2.2.4.13. Vuslat.....	382
2.3.2.2.4.14. Dünya.....	384
2.3.2.2.5. Tarikatla İlgili Mefhumlar.....	387
2.3.2.2.5.1. Mürşid (Şeyh).....	387
2.3.2.2.5.2. Mürid, Tâlip, Sâlik.....	390
2.3.2.2.5.3. Pîr.....	392
2.3.2.2.5.4. Dergâh, Tekke.....	394
2.3.2.2.5.5. İrşâd.....	395
2.3.2.2.5.6. İkrâr.....	396
2.3.2.2.5.7. Zikir.....	399
2.3.2.2.6. Bazı Mutasavvıflar.....	403
2.3.2.2.6.1. Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 815).....	403
2.3.2.2.6.2. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 875).....	403
2.3.2.2.6.3. Cüneyd-i Bagdadî (ö. 909).....	404
2.3.2.2.6.4. Hallâc-ı Mansûr (ö. 921).....	405
2.3.2.2.6.5. Abdülkâdir Geylanî (ö. 1166).....	406
2.3.2.2.6.6. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 1240).....	407
2.3.2.2.6.7. Şeyh Hâmid-i Velî (ö. 1412).....	408
2.3.2.2.6.8. Emîr Buhârî (ö. 1429).....	409
2.3.2.2.6.9. Hacı Bayram Velî (ö. 1430).....	410

2.3.2.2.7. Nihânî Dîvânındaki Tipler	411
2.3.2.2.7.1. Ricâlü'l-Gayb.....	411
2.3.2.2.7.2. Evliyâ-Velî	413
2.3.2.2.7.3. Ârif	415
2.3.2.2.7.4. İnsân-ı Kâmil	417
2.3.2.2.7.5. Kul.....	419
2.3.2.2.7.6. Rind.....	420
2.3.2.2.7.7. Zâhid, Hoca (Hâce), Vâiz	422
2.3.2.2.7.8. Âlim	425
2.3.2.2.7.9. Gâfil	426
2.3.2.2.7.10. Nâdân	427
2.3.2.2.7.11. Dânâ	428
2.3.2.2.8. Ahlakî Unsurlar.....	430
2.3.2.2.8.1. Riya, Kibir, Buğz, Gazap, Kin, Hased, Hırs, Tama', Fazîhat	430
2.3.2.2.8.2. Fitne, Fesat.....	431
2.3.2.2.8.3. Kîl ü Kâl.....	432
2.3.2.2.8.4. İzzet.....	433
2.3.2.2.8.5. Fazl.....	434
2.3.2.2.8.6. Kerem.....	435
2.3.2.2.8.7. Tevazu.....	436
2.3.3. Tabiat.....	437
2.3.3.1. Kozmik Âlem.....	437
2.3.3.1.1. Felek.....	437
2.3.3.1.2. Yıldızlar	440
2.3.3.1.3. Gezegenler	441
2.3.2.1.3.1. Güneş (Şems, Âfitâb, Hurşîd, Hûr), Güneş Tutulması	441
2.3.3.1.3.2. Ay (Mâh, Hilal, Bedr, Kamer), Ay Tutulması	444
2.3.3.1.4. Diğer Kozmik Unsurlar.....	446
2.3.3.1.4.1. Gölge (Sâye, Zıll).....	446
2.3.3.1.4.2. Şimşek.....	447

2.3.3.2. Mevsimler (Bahar, Yaz, Hazan, Şitâ, Zemistân)	448
2.3.3.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'â)	450
2.3.3.3.1. Su İle İlgili Unsurlar	451
2.3.3.3.1.1. Su	451
2.3.3.3.1.2. Deniz, Dalga, Katre.....	452
2.3.3.3.1.3. Akarsu, Irmak, Nehir	456
2.3.3.3.1.4. Yağmur (Bârân), Bulut (Sehâb) Kar (Berf), Sis (Duman) ...	457
2.3.3.3.1.5. Şebnem (Jâle), Su Kabarcığı (Habâb).....	458
2.3.3.3.2. Toprak İle İlgili Unsurlar	459
2.3.3.3.2.1. Toprak (Hâk, Turâb), Toz (Gubâr)	459
2.3.3.3.2.2. Dağ (Kûh), Taş (Seng, Hârâ)	461
2.3.3.3.2.3. Kara, Çöl (Sahrâ), Vadi	463
2.3.3.3.3. Ateşle İlgili Unsurlar.....	465
2.3.3.3.3.1. Ateş (Od, Nar).....	465
2.3.3.3.3.2. Duman (Dûd, Duhân).....	467
2.3.3.3.4. Hava İle İlgili Unsurlar	468
2.3.3.3.4.1. Rüzgâr, (Bâd, Sabâ, Semûm, Rîh)	468
2.3.3.4. Bitkiler	471
2.3.3.4.1. Ağaçlar	471
2.3.3.4.1.1. Servi	474
2.3.3.4.1.2. Yasemin Servisi	474
2.3.3.4.1.3. Zakkum Ağacı.....	475
2.3.3.4.1.4. Tûbâ	475
2.3.3.4.2. Çiçekler	476
2.3.3.4.2.1. Gül.....	476
2.3.3.4.2.2. Gonca	479
2.3.3.4.2.3. Lale	480
2.3.3.4.2.4. Sümbül	481
2.3.3.4.2.5. Şakâyık.....	482
2.3.3.4.3. Bitkiler	483
2.3.3.4.3.1. Neyşeker (Şeker Kamışı)	483

2.3.3.4.3.2. Sarımsak.....	483
2.3.3.4.3.3. Çivit Otu.....	484
2.3.3.4.3.4. Edrek Otu	484
2.3.3.4.4. Meyveler	485
2.3.3.4.4.1. Hurma	485
2.3.3.4.4.2. Alu (Erik, Şeftali, Kayısı)	486
2.3.3.4.4.3. Bağ, Bostan, Çemenzâr.....	486
2.3.3.4.4.4. Gülşen, Gülşân, Gülistan, Gülzâr, Gülben.....	488
2.3.3.4.5. Hayvanlar	490
2.3.3.4.5.1. Kuşlar	490
2.3.3.4.5.1.1. Bülbül (Andelîb, Hezâr).....	490
2.3.3.4.5.1.2. Hümâ (Hümây)	492
2.3.3.4.5.1.3. Sîmurg, Ankâ	493
2.3.3.4.5.1.4. Papağan (Tûtî).....	494
2.3.3.4.5.1.5. Şahin (Şahbâz, Bâz).....	495
2.3.3.4.5.1.6. Yarasa	496
2.3.3.4.5.1.7. Karga (Gurâb)	497
2.3.3.4.5.1.8. Tavuk (Dücâc)	498
2.3.3.4.5.2. Dört Ayaklılar	499
2.3.3.4.5.2.1. At.....	499
2.3.3.4.5.2.2. Yedek Hayvanı (Cenîbet)	500
2.3.3.4.5.2.3. Eşek.....	501
2.3.3.4.5.2.4. Deve (Cemel), Koyun (Ganem), Koç, Fil, Sığır (Bakar)..	502
2.3.3.4.5.2.5. Köpek (İt).....	503
2.3.3.4.5.2.6. Fare (Mûş), Domuz (Hûk)	504
2.3.3.4.5.2.7. Maymun	505
2.3.3.4.5.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler.....	506
2.3.3.4.5.3.1. Balık (Mâhî, Hût).....	506
2.3.3.4.5.3.2. Örümcek.....	507
2.3.3.4.5.3.3. Akrep, Engerek Yılanı (Ef'î), Çayân	508
2.3.3.4.5.3.4. Kelebek (Pervâne).....	509

2.3.3.4.5.3.5. Karınca (Mûr), Sinek (Zübâb)	509
2.3.3.4.5.3.6. Yılan (Mâr)	511
2.3.3.4.5.3.7. Ejder	513
2.3.4. Sosyal Hayat	514
2.3.4.1. Sosyal Tabakalaşma ve Mülkî İdare	514
2.3.4.1.1. Sultan, Hakan, Padişah, Vezir.....	514
2.3.4.1.2. Sadrazam (Paşa), Mal Müdürü	516
2.3.4.1.3. Kaymakam	517
2.3.4.1.4. Meclis Azası.....	519
2.3.4.1.5. Tapu Kâtibi	520
2.3.4.1.6. Zabtiyye, Kol, Devriye Gezme	521
2.3.4.1.7. Çengi	522
2.3.4.1.8. Terzi (Hayyât).....	522
2.3.4.1.9. Demirci, Kuyumcu.....	523
2.3.4.1.10. Pîr	524
2.3.4.1.11. Kapıcı (Hâcib).....	525
2.3.4.1.12. Cüzhân	525
2.3.4.1.13. Tabip	526
2.3.4.1.14. Gelin (Arûs)	526
2.3.4.1.15. Keşiş, Ruhban, Kral	527
2.3.4.2. Sosyal Çatışma (Medrese-Tekke Çatışması, Rind-Zâhid Çekişmesi).....	530
2.3.4.3. Eğlence Hayatı	533
2.3.4.3.1. Eğlence Meclisleri	533
2.3.4.3.1.1. Harabat (Meyhane)	533
2.3.4.3.1.2. Kahvehane.....	536
2.3.4.3.2. Oyunlar	537
2.3.4.3.2.1. Aşık ve Çelik Oyunu.....	537
2.3.4.3.2.2. Gûy ile Çevgân Oyunu.....	538
2.3.4.4. Mimarî.....	539
2.3.4.4.1. Hayme, Otağ	539

2.3.4.4.2. Tekke, Dergâh, Câmî	540
2.3.4.4.3. Kalenderhâne (Şeyhâne)	541
2.3.4.4.4. Ev (Dâr), Manastır (Deyr), Saray	542
2.3.4.4.5. Kasır (Köşk).....	543
2.3.4.4.6. Cumba, Balkon (Gurfe)	543
2.3.4.4.7. Kale (Hisar).....	544
2.3.4.4.8. Mektep	545
2.3.4.4.9. Medrese.....	546
2.3.4.4.10. Mezar Taşı	547
2.3.4.5. Maddî Varlık Unsurları.....	549
2.3.4.5.1. Ev (Dâr), Bağ, Bahçe	549
2.3.4.5.2. Para	550
2.3.4.5.2.1. Altın (Zer).....	550
2.3.4.5.2.2. Dinar	551
2.3.4.6. Yiyecek İçecek.....	551
2.3.4.6.1. Biryân.....	551
2.3.4.6.2. Kebap	552
2.3.4.6.3. Şarap	553
2.3.4.7. Süs Taşları.....	554
2.3.4.7.1. İnci	554
2.3.4.7.2. Yakut, La'l	555
2.3.4.7.3. Mercan	557
2.3.4.8. Kullanılan Eşyalar.....	558
2.3.4.8.1. Fener, Sirâc, Çirâğ, Mum (Şem).....	558
2.3.4.8.2. Kapı Tokmağı	559
2.3.4.8.3. Mancınık	560
2.3.4.8.4. Ceres	560
2.3.4.8.5. Çanak Çömlek (Sifâl)	561
2.3.4.8.6. Kadeh (câm).....	561
2.3.4.8.7. Sürmedân	562
2.3.4.8.8. Şâne.....	563

2.3.4.8.9. Hasır (Bûriyâ)	563
2.3.4.8.10. Tava (Pûte).....	564
2.3.4.9. Giyim-Kuşam.....	565
2.3.4.9.1. Derviş Çeyizi ve Rittüelleri.....	565
2.3.4.9.1.1. Tâc, Hırka, Abâ, Ridâ, Post	565
2.3.4.9.1.2. Kabâ, Şal	566
2.3.4.9.1.3. İhrâm	568
2.3.4.9.1.4. Peşmîne	569
2.3.4.9.1.5. Tesbih, Sivâk, Asâ	569
2.3.4.9.1.6. Alem.....	570
2.3.4.9.1.7. Kemer, Keşkûl, Balta (Teber).....	571
2.3.4.9.1.8. Kudum, Mazhar, Nefir, Def, Ney, Def	572
2.3.4.9.1.9. Nevbe	573
2.3.4.9.1.10. Külhan, Gül, Kılıç, Şiş, Cam	574
2.3.4.9.2. Diğer Kıyafetler ve Kumaşlar	575
2.3.4.9.2.1. İmame (Ammâme)	575
2.3.4.9.2.2. Taylasân, Ridâ.....	576
2.3.4.9.2.3. Destâr	577
2.3.4.9.2.4. Biniş, Kürk, Pâbüç	578
2.3.4.9.2.5. Kaftan.....	579
2.3.4.9.2.6. Câme	580
2.3.4.9.2.7. Zünnâr	580
2.3.4.9.2.8. Ayakkabı (Nalın)	581
2.3.4.9.2.9. Dîbâ.....	582
2.3.4.9.2.10. Meşin.....	583
2.3.4.10 Yazıyla İlgili Unsurlar	583
2.3.4.10.1. Kalem, Devât	583
2.3.4.10.2. Hokka	584
2.3.4.10.3. Evrâk, Sâhife, Fihrist, Kitap	585
2.3.4.10.4. İmla, İmzâ, İnşâ.....	586
2.3.4.11. Savaş Malzemeleri	586

2.3.4.11.1. Barut.....	586
2.3.4.11.2. Ok, Mızrak (Rümhâ).....	587
2.3.4.12. Musikî Âletleri.....	588
2.3.4.12.1. Saz, Santûr, Nay/Ney.....	588
2.3.4.12.2. Keman, Tambur, Mizmâr.....	589
2.3.4.12.3. Çeng.....	590
2.3.4.12.4. Kûs.....	590
2.3.4.13. Halk İnançları.....	591
2.3.4.13.1. Fala İnanma ve Fal Türleri.....	591
2.3.4.13.1.1. Ebced/Cefr.....	592
2.3.4.13.1.2. Kitap Falı.....	593
2.3.4.13.1.3. Falda Kılıç Çıkması.....	594
2.3.4.13.1.4. Hazineleri Fal ile Bulma.....	594
2.3.4.13.2. Tılsım, Büyü, Kimiya.....	595
2.3.4.13.3. Simya.....	596
2.3.4.13.4. Nazar.....	597
2.3.4.13.5. Tabiatüstü Varlıklar.....	598
2.3.4.13.5.1. Div.....	598
2.3.4.13.5.2. Ehremen.....	599
2.3.4.13.5.3. Cin.....	600
2.3.4.13.6. Hastalıklar.....	601
2.3.4.13.6.1. Humâr.....	601
2.3.4.13.7. Halk İlaçları.....	602
2.3.4.13.7.1. Merhem.....	602
2.3.4.13.7.2. Dağ Bitkileri.....	603
2.3.4.13.7.3. Sürme, Kuhl, Tûtiyâ.....	604
2.3.4.13.7.4. Edvât.....	605
2.3.4.14. Gelenekler.....	606
2.3.4.14. 1. Kutsal Gün ve Aylarla İlgili Gelenekler.....	606
2.3.4.14.1.1. Hz. Peygamber'in Doğum Yıl Dönümünde Mevlid Okutma.....	606

2.3.4.14.1.2. Muharrem Ayı'yla İlgili Gelenekler	606
2.3.4.14.1.2.1. Yas Tutma, Ağlayıp İnleme	607
2.3.4.14.1.2.2. Sabır Orucu Tutma.....	609
2.3.4.14.1.2.3. Menâkıbnâme Okuma.....	610
2.3.4.14.1.2.4. Siyah Elbise Giyinme ve Olayı Defalarca Anlatma	610
2.3.4.14.2. Tebrik ve Kutlamalar	611
2.3.4.14.2.1. Hicrî Yılbaşı Tebriki	611
2.3.4.14.2.2. Yeni Görev Tebriki	612
2.3.4.14.2.3. Doğum Tebriki.....	612
2.3.4.15. Diğer Gelenekler	613
2.3.4.15.1. Deftere Kaydolmak (Ser-Defter Olmak)	613
2.3.4.15.2. Papağana Konuşma Öğretilmesi	614
2.3.4.15.3. Sarığa Gül Takma	615
2.3.4.15.4. Ağaçları Aşılama	615
2.3.4.15.5. Yeni Doğan Çocuğa İsim Koyma	616
2.3.4.15.6. Kendi Mezar Taşı İçin Şiir Yazma	617
2.3.4.15.7. Hattatların “Bende-i Âl-i Abâ” İmzası Atması.....	618
SONUÇ.....	619
3. BÖLÜM: NİHÂNÎ DÎVÂNİ.....	624
3.1.DÎVÂN NÜSHASININ TANITILMASI.....	624
3.2. NİHÂNÎ DÎVÂNİ'NİN İMLA HUSUSİYETLERİ	627
3.3. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL	632
3.4. TRANSKRİPSİYON (ÇEVİRİYAZI) ALFABESİ	636
3.5. NİHÂNÎ DÎVÂNİ'NİN ÇEVİRİYAZILI METNİ	637
KAYNAKÇA	863
EKLER.....	880
EK 1. DER-KENÂRLAR.....	881
EK 2. NİHÂNÎ DÎVÂNİ (TIPKIBASIM).....	883
EK 3. ORJİNALLİK FORMU.....	984
EK 4. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	986

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

ed. : Editör

Ekev : Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

FSM : Fatih Sultan Mehmet

H : Hicri

haz. : Hazırlayan

M : Manzume

M : Miladi

Tebdiz : Türk Edebiyatının Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü

TDV : Türk Diyanet Vakfı

s. : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ü : Üniversite

Yay. : Yayın

TDK : Türk Dil Kurumu

TEİS : Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Dîvân'daki Şiirlerin Arap Harflerine ve Nazım Şekillerine Göre Sıralanışı ...	47
Tablo 2: Dîvân'daki Şiirlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı.....	51
Tablo 3: Dîvân'daki Kasideler	54
Tablo 4: Dîvân'daki Mutlak Gazeller	60
Tablo 5: Dîvân'daki Münacat ve Na't Gazelleri	61
Tablo 6: Dîvân'daki Hikemî Gazeller	63
Tablo 7: Dîvân'daki Kıt'alar	69
Tablo 8: Dîvân'daki Murabbalar	71
Tablo 9: Dîvân'daki Muhammes ve Tahmisler.....	76
Tablo 10: Dîvân'daki Müseddesler	79
Tablo 11: Dîvân'daki Koşmalar	80
Tablo 12: Dîvân'daki Münacat ve İstimdâtlar	92
Tablo 13: Dîvân'daki Na'tlar	94
Tablo 14: Dîvân'daki Methiyeler/Sitâyîş-nâmeler.....	95
Tablo 15: Dîvân'daki Mersiyeler	96
Tablo 16: Dîvân'daki Nutuklar	98
Tablo 17: Dîvân'daki Nasihatler	99
Tablo 18: Dîvân'daki İlahiler	99
Tablo 19: Dîvân'daki Devriyyeler	101
Tablo 20: Dîvân'daki Silsile-nâmeler	106
Tablo 21: Dîvân'daki Dûvaz-nâmeler.....	108
Tablo 22: Dîvân'daki Aruz Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı	114
Tablo 23: Dîvân'daki Hece Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı.....	115
Tablo 24: Metinde Kullanılan Transkripsiyon Sistemi.	636

ÖN SÖZ

Türk edebiyatı din, tasavvuf, tarih, folklor, batıl ve hakiki ilimler ve felsefe gibi diğer toplumlarda eşine az rastlanılacak derecede zengin, renkli ve verimli kaynaklarla beslenmiş ve gündelik hayatın canlı izlerini bünyesinde taşıyarak gelişimini günümüze kadar devam ettirmiştir.

XIX. yüzyılda siyasî, ekonomik ve toplumsal buhranlarla başlayan zihniyet çözülüşü toplumun her kademesinde kendini hissettirmiş ve başta askerî alanda olmak üzere birçok birimde gerçekleştirilen reformlar ve bu reformların sanata yansımaları uzun sürmemiştir. Modern algının geleneği zorlamaya başlaması birtakım arayışları ve değişimleri beraberinde getirmiş ve her anlamda buhranlı olan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde olduğu gibi tekkeler önemli sığınma yerleri olmuş ve II. Mahmud dışında hamilik geleneğinin de zayıflamasıyla birçok şairin birden fazla tarikata intisap ettiği görülmüştür (Horata, 2015b, s. 247).

Kaynaklarda adları çok fazla geçmese de yaşadığı dönemde sanatını icra eden, Dîvânları olduğu halde çeşitli nedenlerden dolayı bunları tabettiremeyen şairler de vardır. Kültür tarihi açısından önemli bir yere sahip olan bu Dîvânların bulunup incelenerek bilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Gün yüzüne çıkarılıp incelemeye esas alınacak bu eserlerden biri de *Nihânî Dîvânî*'dir.

XIX. yüzyılın müderris kökenli mutasavvıf şairlerinden olan Muhammed Sâlih Nihânî (d. 1220/1805-ö. 1307/1890) Şeyh Hâmid-i Velî'nin (Somuncu Baba) 9. kuşaktan torunu olup birçok medeniyetin beşiği olan ve tacirlerin geçiş yolu üzerinde bulunan, hem kitap yazıcılığı hem de yayımı açısından önemli bir kültür merkezi durumunda olan Darendede yaşamıştır. Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup XIX. yüzyılda pek çok şairde görüldüğü üzere birden çok tarikatın mensubu olmuştur. Eserinde de sülükunu Nakşbendî tarikatı üzerine tamamladığını ayrıca Kadirî ve Halvetî olduğunu belirtmiştir. Nihânî'nin soyu Hz. Fâtıma ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Dolayısıyla şiirlerinde ehl-i sünnet inancında olduğu görülmüş, her daim ehl-i beyte ve cedlerine olan sevgisini ifade etmiştir. Mahşerde Mevlânâ

Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri ile haşrolmak istediğini dile getirmiştir. Yaşadığı dönemde *Mevlid*'i ile tanınmış ve bu eseri o bölgede yıllarca sevilerek okunmuştur. Ayrıca el yazması, mürettep bir *Dîvân*'ının olduğu bilinip yerel kaynaklarda bundan bahsedilse de basımı kısmet olmadığı için o devirlerde eserin gün yüzüne çıkması mümkün olmamıştır.

Bu eserin varlığından *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Hakan Yekbaş'ın çalışmasıyla haberdar olduk ve eserin fotokopisi kendisinde bulunan Rotterdam İslam Üniversitesi Rektörü ve Osmanlı Araştırmaları Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'ün desteğiyle Nihânî'nin birinci derece torunlarından olan ve İstanbul'da ikâmet eden Sayın Naki Ateş'ten *Dîvân*'ın orijinalini emanet aldık. Eserin tek nüsha olduğu bilinmekle beraber başka bir yazma nüshasının olup olmadığı araştırılarak katalog taraması yapılmış, araştırmalar neticesinde başka bir nüsha tespit edilememiştir.

Dîvân'ın başka bir nüshasının bulunamayıp karşılaştırma imkânının olmamasından dolayı okumada zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Ayrıca geç dönem metinlerinden ve kısmen harekeli olan metindeki kararsız imla yapısı, metni yeni yazıya aktarırken büyük güçlük teşkil etmiştir. Silik, karalanmış ya da imla bakımından hatalı ve eksik olan yerler metin tamiri yöntemiyle tarafımızdan tamamlanmıştır.

Dîvân metninin tamamı çeviriyazıya aktarıldığında şairin hayatı, eseri ve edebî kişiliğini daha net bir şekilde sunmak adına XX. yüzyıl biyografik kaynaklarının tamamı incelenmiş ve sadece *Osmanlı Müellifleri*'nde (Bursalı Mehmet Tahir, 1972, s. 344) Nihânî'nin mevlid şairi olduğundan bahsedildiği görülmüştür. Şair hakkında hayatıyla ilgili bazı küçük çaplı çalışmalar dışında yeterli bilgiye rastlanmamış olması *Dîvân*'ının kıymetini biraz daha artırmıştır. Zira onun sanatçı kişiliğinin belirlenmesini sağlayacak söz konusu eser, bu şekilde hayatına dair sunduğu kesitlerle de gözlemlenmesi gereken bir mahiyete bürünmüştür. Diğer taraftan biyografik çalışmalarda şairin Darendeli olması münasebetiyle Ahmet Akgündüz, Said Öztürk ve Yaşar Baş'ın hazırladığı *Darende Tarihi* esas alınmıştır. İnceleme metni oluşturulurken tasnif yapma ve karşılaştırma yöntemi uygulanmıştır.

Muhteva incelemesinde edebî özellikler yanında derinlemesine bir tasavvuf incelemesi yapılmış ve bu bağlamda daha çok İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eseri çalışmaya esas alınmıştır. Eserde tasavvuf haricinde tabiatla ilgili unsurların ve özellikle de sosyal hayat yansımalarının görülmesinden dolayı eser, kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuş ve bu çalışmanın başta edebiyat olmak üzere tasavvuf ve kültür tarihi açısından da katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Tez çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Nihânî'nin şiirlerinin tür bakımından Tekke edebiyatının çizgisinde olmakla birlikte nazım şekilleri açısından daha çok Klasik Türk edebiyatının etkisinde olması ve bu dönemde dîvân şiirinde görülen yenileşme hareketlerinden etkilenmesi nedeniyle XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının genel görünümü hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabaları neticesinde sosyal hayatta başlayan “modernizm” ve “gelenek” çatışmasının edebiyata da sirayet etmesi, bu bağlamda şekil ve muhtevadaki değişimler ve bu dönemde tasavvufa olan eğilim hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Nihânî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Nihânî'nin hayatı; şehir tarihi, bazı yerel kaynaklar, Nihânî'nin yaşadığı yer olan Darende Hacılar Mahallesi sakinleriyle yapılan röportajlar ile *Dîvân* içerisinde kendisinden bahsettiği beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine *Dîvân*'daki şiirinden hareketle soy silsilesi çıkarılmış ve tablo halinde Nihânî'nin nesebi verilmiştir. Edebî kişiliğinin yanında nazîrecilik geleneğine katkısı, hangi şairlerden etkilendiği ve diğer Darendeli şairlerle olan ilgisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde *Dîvân*, biçim ve muhteva özellikleri açısından incelenmiştir. Biçim özellikleri olarak nazım şekilleri ve âhenk unsurları üzerinde durulmuş daha sonra dil ve üslup bakımından değerlendirilmiştir. Nazım şekilleri belli bir sıraya göre dizilmediği için inceleme kısmındaki şiirlerde nazım şeklinin sırası belirtilmemiş sadece şiir ve beyit/bent numaraları verilmiştir. Parantez içinde önce şiirin daha sonra da beyit/bent numarası (25/8) esas alınarak yazılmıştır. Özellikle de beyit/bent sayısının gerekmediği sadece şiir numarasının yeterli olduğu açıklamalarda “manzume”nin

kısaltılmışı olarak “M”/şiir numarası (M/25) şeklinde yazılmıştır. *Dîvân*’ın ikinci sayfasından itibaren, eserin müstensihî tarafından, sayfa numarası verildiği için bu sayfa numaralarına bağlı kalınmış ve sayfa numaraları çeviriyazı metinde şiirlerin sol tarafında diğer rakamlarla (şiir ve beyit numaraları) karışmaması için köşeli parantez içinde ([98]) gösterilmiştir. *Dîvân*’da yer alan der-kenârlar *Dîvân*’daki sayfa numarasıyla verilmiş ve dipnotta da gösterilmiştir. *Dîvân* başlamadan önceki sayfalara herhangi bir sayfa numarası verilmediği için tarafımızca 1b...4b, 5a şeklinde numaralandırılmış ve Nihânî’nin ölüm tarihiyle ilgili bilgi ve bendin yer aldığı *Dîvân* başlamadan önceki bu sayfalar incelemeye dâhil edilmiştir. Ayrıca *Ekler1 Bölümü*’nde de yer verilmiştir.

Muhteva kısmında ise eser; aşk, din, tasavvuf, tabiat ve sosyal hayat bakımından ele alınmıştır. Bu incelemelerde her konu başlığı en alt birimlere inilerek açıklanmıştır. İnceleme kısmında beyit/ bentlerdeki âyet ve hadîs iktibaslarının mealleri Arapça okunuşlarıyla beraber dipnotta verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise tek nüshanın tanıtımı yapılmış, metnin imla hususiyetleri ve metin hazırlanırken göz önünde bulundurulmuş esaslar belirlenmiş ve son olarak da transkript işaretleriyle *Dîvân*’ın çeviriyazılı metni yer almıştır.

Bu çalışma ile XIX. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Nihânî ve *Dîvân*’ı Türk edebiyatına kazandırılmış edebiyat tarihiyle birlikte tasavvuf ve kültür tarihine de katkı sağlanmıştır.

Ayşegül EKİCİ
Ankara, Mayıs 2022

GİRİŞ

XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için içte ve dışta siyasî buhranlarla toprak kayıplarının yaşandığı, Fransız İhtilali neticesinde milliyetçilik hareketlerinin sancılarının görüldüğü çok uzun bir dönem olmuştur. Bu asır, gelenekçi-yenilikçi çatışmalara rağmen demokraside önemli adımların atıldığı ve mezhep kavgalarının sona erip yüzlerin tamamıyla Batı'ya çevrildiği mühim bir değişim çağıdır.

Fahir Armaoğlu (1997), Fransız İhtilali'nin sadece çağdaş Avrupa'nın değil aynı zamanda çağdaş dünyanın oluşumunun da başlangıcını teşkil ettiğini, belirtir. Rönesans ve Reformasyon insanların fikir akışında önemle yer etmiş Orta Çağın skolastik anlayışına darbe vurmuştur. Bu iki gelişmeden sonra insanların düşünce yapısında değişiklikler olmuş “insanın fikir yapısı büyük bir transformasyon geçirmiştir” (s. XIX).

Bu fikrî değişimlerin Osmanlı İmparatorluğuna yansımaları çok zaman almaz ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Hürriyetçilik (Liberalizm) ve Milliyetçilik (Nasyonalizm) kavramları ve bu kavramlardan ortaya çıkan akımlar mutlakiyetçi rejimleri büyük oranda etkisi altına alır (Armaoğlu, 1997, s. XX).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla III. Selim'in (1789-1807) saltanatının son yıllarında girer. Rumeli'de asi ayanların yarı bağımsız devletçikler kurduğu, Arap yarımadasında Vehhabilik hareketlerinin baş gösterdiği, Dağlı Eşkîyası problemlerinin görüldüğü, vazife yerine menfaatin kanun yerine kuvvetin yerleştiği karışık bir zamandır ve bütün kötülükler sebepten dolayı padişahın yeni kurduğu ordunun ve yapmak istediği ıslahatların genel adı olan Nizâm-ı Cedîd gösterilmektedir (Karal, 1988, Cilt 5, s. 77).

Kuvvetli bir ekip kurulamaması ve Nizâm-ı Cedîdcilerin dış siyasette uğradıkları başarısızlıklar nedeniyle ıslahat hareketleri çok başarılı olamamış, aydınlar arasında bazı fikir çatışmalarının çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde yüzyıllarca din ve devlet

düşmanı bilinen Rusya ile ittifak yapılması halkta olumsuz bir etki yaratmış, Edirne Vakası, Boğaz yamaklarının isyanı baş göstermiştir. Asıl köklü değişimler ise II. Mahmud'un tahta çıkıp Yeniçeri Ocağını kaldırmasından (1826) sonra gerçekleşmeye başlamıştır (Karal, 1988, Cilt 5, s. 101).

III. Selim ve II. Mahmud Devirleri'nde ordunun bilimsel ve teknik özelliklerinde, hükümet organlarının şekillerinde Avrupa usullerine göre yenileşme sağlanmıştır. Çünkü Avrupa değişen ve egemen dünya merkezi durumuna gelen bir coğrafya parçası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Batı ile asırlardır sürdürdüğü mücadeleyi artık geleneğe dayanan yollarla devam ettiremeyeceğini anlamış ve düşmanına onun bilimi ve teknolojisiyle saldırmanın gereğine ikna olmuştur (Karal, 1988, Cilt 6, s. 7).

İlber Ortaylı'nın (2005) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* olarak isimlendirdiği XIX. yüzyılda, Osmanlı modernleşmesi aslında daha eskiye uzanan bir olgudur, değişim sadece bu yüzyıla ait değildir. "Her toplum zamanın akışı içinde sürekli değişim geçirir, Osmanlı toplumu da kuşkusuz bu genel kuralın dışında kalmaz"dı. Modernleşme olgusu, kaba bir deyişle "var olan değişimin değişmesi" şeklinde ortaya çıkar. Bu nedenle XIX. yüzyıl toplumu yeni bir değişim ivmesi kazanmıştır (s. 11).

II. Mahmud Dönemi'nden itibaren zihniyet çözülüşü yeni bir ivme kazanmış ve yeni bir edebiyat anlayışının ortaya çıkması XIX. asrın ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir. Çünkü siyasette ve kültürde görülen değişimlerin edebiyata yansması bir anda gerçekleşmez (Horata, 2015a, s. 190). Klasik Türk edebiyatının XVIII. yüzyılda Şeyh Galib'den sonra beslendiği kaynakları kurumaya yüz tutmuş II. Mahmud'la başlayan yapılanma sürecinde çözülüşün kendini daha fazla hissettirdiği bir dönem başlamıştır ve bu dönem genellikle önceki asrın bir devamı olarak gelişimini devam ettirmiştir (s. 190). "Bu asır yeni bir hamle yapacak güçten mahrum kalan ve kendi içinde büyük isimler yetiştiremeyen Klasik edebiyatın *Geç Dönemi*'dir. Eski şiire yeni bir hamle kazandıracak bir çaba asrın ikinci yarısında ortaya çıkar" (s. 190).

Hasibe Mazıoğlu'nun (Cilt 32, 1982) belirttiği gibi XIX. yüzyıla gelinceye kadar yapılabilecek her şey yapılmış, söylenecek her söz söylenmiştir. Belli konular, belli mazmunlar tekrarlana tekrarlana tükenmiştir. Aynı edebî anlayışla belli konuların belli

ifade şekilleriyle dile getirilmesi, “yeni bir söz söyleyebilmek, bir orijinalite göstermek şahsî kabiliyete bağlı” kalmıştır (s. 133).

Nitekim, Osmanlının askerî alanda gösterdiği modernleşme çabaları “medeniyet olgusunun çoğul çağrışım zinciriyle sanatta ve dolayısıyla edebiyat-şiirde de benzer etkiyi” yaratmış ve “XIX. yüzyıl ise, estetik anlamda klasik şiire bir ‘geç dönem’ bolluğunun geldiği zaman” olmuştur (Öztekin, 2016, s. 75).

Hiçbir sanat eseri ve sanatçısı döneminden bağımsız düşünülemez. Her çağ kendi sanatını oluşturur ve sanatçısını yetiştirir. Klasik Türk edebiyatı, diğer adıyla Dîvân edebiyatı, Osmanlı İmparatorluğunun gelişimine paralel bir gelişme göstermiş, imparatorluğun duraklama döneminde (1566-1699) dahi gelişimini devam ettirmiş, zirveye ulaşmış ancak gerileme (1699-1856) ve dağılmayla (1856-1922) sanatta da zeval dönemi baş göstermiştir. Özge Öztekin’in (2016) belirttiği üzere “radikal sonuçlar doğurup kendi zamanı içinde ses getiren değişimler her devrin kendi dinamikleriyle yenilenerek modernleşmiştir. Klasik edebiyatta değişerek yenilenme oldukça yavaş da olsa devirden devire bir süreklilik arz etmiştir. Süreklilik ise geleneğin oluşumunda bellek-yinelenme-evrensel değişmezler-aslına uygun biçimde yeniden üretme gibi devingen bir yapı taşı olmuştur” (s. 75).

XIX. yüzyılda gelenek devam etmekle birlikte orijinal ve cüretkâr buluşlar, şaşırtıcı söyleyişler, alışılmadık imajlar ortaya çıkmıştır. A. Hamdi Tanpınar (1988) “pek az devrin bu yarım asır kadar gelecek ihtimallere açık ve onlarla zengin” olduğunu ifade etmiştir. Sanki zorladığı bütün kapıları kendisine kapalı bulan insan, yavaş yavaş kendi içinde değişmenin imkânlarını aramaktadır (s. 79)

Bu, bilinmezliklerin derinliğinden yabancılaşmanın yalnızlığına sürüklenen bireydir. XIX. yüzyıl Klasik Türk şairlerinin konumu, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla varolan, Akif Paşa’nın *Adem Kasidesi*’nde kendini öldüren insana benzer. Ki “Adem, hiçbir şey değildir. Onun tek müspet manası varlığın ve ıstırapların yokluğudur. Yokluk mutlak bir sükundur” (Kaplan, 2012, s. 24-25).

Islahatlar ve Tanzimat neticesinde devletin birçok birimlerinde yapılan değişikliklerle beraber şair ve şiir de değişmeye başlamıştır. Bütün bu değişimlerle beraber eski-yeni ikilemi devletin bütün bünyesine işlemekle kalmamış Türk edebiyatını da yakından etkilemiştir. Edebiyatta ve şiirde eskiyle yeninin çatışması bireyin benlik çatışmasına neden olmuş ve tasavvuf bu çalkantılı dönemde şairlerin sığınak noktası olmuştur.

Engin Gençtan'a (1992) göre bireyleşme, bir insanın diğerlerinden farklılaştığı ve tekliği anlamına gelmektedir. Ancak bireyleşme sürecinin bazı sınırlılıkları söz konusudur. Toplumun değer yargıları içinde yok olma kaygısı yaşayan bazı insanlar bireyleşme çabasında o denli ileriye giderler ki ait oldukları kültürle özdeşleşme olanağını da yitirirler (s. 115).

Eski şiire yeni bir hamle kazandıracak çaba asrın ikinci yarısında Encümen-i Şuarâ meclislerinde görülür. 1861'de dîvân şiirini canlandırmak amacıyla kurulan Encümen-i Şuarâ XVII. yüzyılın büyük şairlerini örnek almaya çalışmıştır. Kasidede Nef'î, gazelde Nailî ve Fehim en çok beğendikleri şairlerdir. Her hafta salı günü Hersekli Ârif Hikmet'in Laleli Kuru Çeşme'deki evinde toplanıp yazdıkları şiirleri değerlendirmişler ancak çalışmalarını bir yıl kadar sürdürebilmişlerdir. Hersekli Ârif Hikmet, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî, Manastırlı Hoca Nâ'îlî, Osman Şems Efendi, Koniçeli Kâzım Paşa, Halet Bey, Recâî-zâde Celal Bey, Üsküdarlı Hakkı, Eşref Paşa, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemâl bu toplulukta yer alan şairlerdir (Ünver, 1988, Cilt 8, s. 100).

Encümen-i Şuarâ, birtakım yenilikler denese de bu yenilikler, Klasik estetikte ciddi bir çözülmeye yol açmakla birlikte genellikle gelenek çizgisinde kalmış, değişen insan ve hayat karşısında eski şiirde söylenebilecek son sözleri söylemişlerdir. Bu da kaynakları birer birer yok olan klasik estetiği canlandırmaya yetmemiştir (Horata, 2015a, 196).

Bu dönemde Fuzûlî, Bâkî ve Şeyh Gâlib gibi sanat gücü yüksek bir şair yetişirse de İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu'nda bu döneme ait 114 şair vardır. Aynı dönemde yazma olarak kitaplıklara girmediği hâlde basılmış pek çok Dîvân da bulunmaktadır¹. Bu durum eski edebiyat geleneğinin devam ettiğini

¹ TEİS'te XIX. yüzyıl Dîvân şairlerinin sayısı 255'tir.

göstermektedir. Ancak XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılda da şair sayısının artmasına karşılık iyi şiirin azalmasında ters orantı ortaya çıkmaktadır ve Öztekin'in (2016) belirttiği üzere bu dönemde “Sebk-i Hindî şiirin dokusundaki bu çözülmeye karşı durabilen tek rafine üstdil” olmuştur (s. 76).

Şairlerin “ne söyledikleri”yle beraber “nasıl söyledikleri”nin de büyük önemi vardır. Dîvân şairlerinin birinci amacı sözü “güzel söylemek”, ikinci amaçları ise başkalarından “daha güzel söylemek”tir. Bu nedenle, aynı duygu ve düşünceyi dile getiren, aynı mazmunları, aynı klişeleşmiş mecazları kullanan şairleri birbirinden ayıran, onların özgün yönlerini ortaya çıkaran şüphesiz onların söz konusu güzellikleri yaratırken “nasıl söyledikleri”dir, yani “kendilerine özgü anlatış ve söyleyiş biçimleri, üsluplarıdır” (Dilçin, 2003, s. 8).

Osman Horata'nın (2015a) belirttiği üzere bu dönemde çok az şairde görülen Bedî (Sebk-i Hindî) üsluptan çok nesir diline yaklaşan ve konuşma diline ait özelliklerin yoğun olarak görüldüğü folklorik üslup; anlamdan ziyade sese önem veren, açık ve zârif bir söyleyişe dayanan klasik üslup ve fikrin ön plana çıktığı tebliğî/ hikemî üslup şairler tarafından tercih edilmeye devam etmiştir (s. 190). Bu dönemde üslup sahibi şairler bir tarafa yüzlerce şair arasından önceki asrın ikinci derece şairleri ayarında bile şair yetişmemiştir. Yetişen isimler genellikle üstat şairlerin yolunda giden, “taklit ve tekit seviyesinde” kalan nazîre şairleridir (s. 191).

Edebiyat tarihindeki yerleri açısından XIX. yüzyılda öne çıkan Dîvân şairleri genel olarak şu şekilde değerlendirilebilir (Horata, 2015a, s. 191; 2015b, s. 245; Öztekin, 2016, s. 77):

1. Eserleri gerekli titizlikten yoksun olmakla birlikte çağdaşları arasında meşhur olmuş nazmı ve nesri devrinde makbul tutulan güçlü isimler: Asrın ilk yarısında Enderunî Vasıf (ö. 1824), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), Şeyhülislam Ârif Hikmet (1786-1859), Şeref Hanım (1809-1861); ikinci yarısında Leskofçalı Galib (ö. 1867), Yenişehirli Avni (ö. 1827/28-1884), Hersekli Ârif Hikmet (ö. 1839-1903) ve nesir sahasında Akif Paşa'dır (1787-1845).

2. Nazîre seviyesinde kalmakla çeşitli özellikleriyle dikkat çekmiş şairler: Leyla Hanım (ö. 1847), Aynî (1766-1837), Pertev Paşa (1785-1837), Daniş (1805-1830), Kâzım Paşa (1821-1889), Osman Nevres (1820-1876) gibi şairler takip etmiştir.

3. Tezkirelerde ise kendilerinden övgüyle bahsedilenler: Refî-i Kalayî (ö. 1821), Fehîm (1788-1845), Âlî (1816/17-1856), Şeyh Nazîf (1794-1861), Lebîb Efendi (1785-1867), Nailî Cedîd (1823-1876), Hâlet Bey (1837-1878), Celal Bey (1838-1882), Abdî (ö. 1884-85), Eşref Paşa (1820-1894), Üsküdarlı Hakkı (1822/23-1895), Âdile Sultan (1831/32-1906), Âgâh Paşa (1831/32-1906), Deli Hikmet (ö. ?) gibi şairlerdir.

Bu dönemde kadın şairlerin sayısında önemli bir artış görülür. Mübeccel Kızıltan'ın (1994) belirttiği üzere kadın şairlerin yetişmesinde ailelerinin büyük rolü olmuştur. Çoğu padişah, sadrazam, şeyhülislam, nazır, kadıasker, vali ve paşa kızları olup çoğu babasının evinde özel dersler alarak yetişmiştir. Bunlar içinde ailesinde şair olanlar da vardır ve âdeta evleri şiir mektebi konumundadır. Leyla Hanım'ın (ö. 1848) şiirdeki ustası, dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. Şeref Hanım'ın (ö. 1860) büyükbabası Vak'anüvis Halil Nûri Bey ve anne tarafından dedesi Şeyhülislam Âşır Efendi şairdir. Babası Mehmed Nebil Bey Dîvân sahibidir. Şeref Hanım ise yeğeni olan Hatice Nakıye Hanım'ı (d. 1846) şair olarak yetiştirmiştir (s. 106).

XIX. yüzyılda II. Mahmud'dan başka şiirle uğraşan padişah çıkmamıştır. İç isyanlardan ve uzun savaşlardan bunalan halk "hâmîlik" geleneğinin de zayıflamasıyla imparatorluğun kuruluş döneminde olduğu gibi çöküş döneminde de tekkeler bir sığınak noktası olmuştur. Bu devirde yetişen şairlerin çoğunluğu tekkelerden feyz almıştır (Horata, 2015b, s. 247). Bunlar içinde Mevlevîlik önemli bir yer tutmaktadır. Devrin önde gelen isimlerinden İzzet Molla, Yenişehirli Avni, Şeref Hanım, Pertev ve Aynî Mevlevîdirler. Âdile Sultan, Ârif Hikmet ve Osman Nevres Nakşibendî; Musa Kâzım Paşa ise Celvetîdir. Musa Kazım Paşa (1821-1889) ehl-i beyt hakkında yazdığı mersiyeleri sebebiyle Şiîlikle suçlanmıştır (s. 247).

Kenan Erdoğan'ın (2001) belirttiği üzere bu yüzyıl şairlerinden çoğunun kendileri sünî oldukları halde belki de devletin Bektaşîliği yasaklamasına bir tepki ve hoşgörü olmak

üzere veya sırf ehl-i beyt muhabbetinden dolayı bol bol mersiye, muharremiye ve Hz. Ali na'tı yazdıkları görülmüştür (93).

Bu buhranlı asırda Klasik edebiyat mensupları için tekkeler, önemli sığınak yerleri olurken aynı zamanda birçok önemli temsilci de yetiştirmiştir (Horata, 2015b, s. 256). Kuddusî (1769-1849), Osman Şems (1813-1893), Safî (ö. 1862-1891), Edib Harabî (1853-1915) bu grup arasında yer almaktadır. Kuddusî'nin dinî-tasavvufî gazellerinin yanında hece vezniyle yazdığı ilahilerinden oluşan *Dîvân*'ı bulunmaktadır. Aynı zamanda Encümen-i Şuarâ'nın müdavimlerinden olan Osman Şems; Halvetî, Kadirî ve Üveysî tarikatlarıyla da ilgisi olup Arap ve Fars edebiyatını iyi bilen bir şairdir. Safî ise Hurufî meşrep bir şair olup yazdığı gazelleriyle meşhur olmuştur. Edib Harabî, Bektaşî geleneğinde yetişmiştir. Kolay yazan bir şair olarak bilinen Harabî'nin folklorik bir dille söylediği nefeslerinden, hece ve aruzla yazdığı gazellerinden oluşan hacimli bir *Dîvân*'ı mevcuttur. Bu geleneğin içinde Mehmed Hilmi (1842-1907), F. Rasim (ö. 1853), Necmî (ö. 1889), Kara Şemsî (ö. 1884), Hayyat Vehbî (ö. 1847), Şemsî Hayal (1806-1874) gibi şairler de yer almaktadır (s. 256). Abdurrahman Güzel (2014) bu dönemde tasavvufî şiirde fazla bir gelişme görülmediğini ve bu şairlerin ancak eskileri tekrarlamakla yetindiklerini belirtmiştir (627).

Dinî-tasavvufî muhtevalı aşk şiirleri bu asırda tekkelerden feyz alan şairlerin fazlalığına paralel olarak artmıştır (Horata, 2015b, s. 247). Klasik edebiyatın din, tasavvuf, aşk, rintlik gibi geleneksel konuları bu yüzyılda da devam etmekle birlikte önceki dönemde olduğu gibi mahallî hayata açılış önem arz etmeye başlamış ve aşktaki platonik duygu kaybolmaya başlamıştır (s. 247). Enderunlu Vâsif da zarafetten yoksun bir şekilde bayalığa düşmekten kendisini alamamıştır (s. 249). Sosyal hayata açılışla beraber şairler gördükleri olumsuzluklar karşısında hicve rağbet devam etmiştir. Aynî, Kâzım Paşa, Ziya Paşa ve Mehmed Eşref bu dönemdeki önemli hiciv şairlerinden olmuşlardır (s. 247).

Bu yüzyılda *Dîvân*lara isim verme yaygınlaşmıştır. Leskofçalı Galib, *Dîvânına Rûh-ı Sâni* ismini vermiş, İzzet Molla gençlik şiirlerini *Bahâr-ı Efkâr*; olgunluk dönemindeki şiirlerini ise *Hazân-ı Âsâr* adı altında toplamıştır (Horata, 2015b, s. 247). Enderunlu

Vâsıf *Gülşen-i Efkâr*, Muhammed Şâkir *Enîsü'l-Uşşâk*, Mehmed Tevfik Efendi *Kasâid-i Tevfik* ismini vermiştir (Öztekin, 2016, s. 77).

XIX. yüzyılda şairin fikrî yapısının değişmesiyle şiirde formal değişimler görülmeye başlamış ve asırlardan beri klişeleşmiş bir yapıya sahip olan Dîvân tertibinde değişiklikler meydana gelmiştir. “Nazım şekillerinin esas alınıp temanın ikinci planda bırakıldığı Dîvân tertibi yeni şairin kabulleneceği bir durum değildir.” Özgül, 2006, s. 177) Bu nedenle tematik yapısı en belirgin nazım şekli olan kasideyi esas alarak medhiye temasını işleyen başka nazım şekillerini de kasidelerin arasına alırlar. Ayrıca gazel, kıt'a ve mesnevi gibi birini övme maksadıyla kullanılmayan nazım şekilleri de kasidenin fonksiyonunu üstlenir. Form ile tema arasındaki bu çekişme klasik Dîvân tertibinin bozulmasında önemli bir etken olmuştur (s. 177).

Öztekin'in (2017) belirttiği üzere klasik şiirin kuruluş sürecinden itibaren biçim-tür ayrımının zaman zaman iç içe girdiği mesnevi-kaside örnekleri görülmektedir. XIX. yüzyılda da Hâtif, II. Mahmud için mesnevi formunda övgü şiiri yazmıştır. Kaside bu şiirde tür olarak kullanılmıştır. Muhammes nazım şekliyle kaside yazılmıştır. Zîver Paşa'nın Safvetî Paşa'yı medheden böyle bir şiiri mevcuttur (s. 255).

Bu yüzyılda tema forma üstün gelmeye başlamıştır. Tematik değişmeler nazım şeklinin Dîvân içindeki yerini etkileyebilmiştir. Ancak form içindeki değişmeler nazım şeklinin yerini değiştirmemiştir. Tarih düşürmeli bir kaside “Tevârih” bölümüne alınmamıştır. Hersekli Ârif Hikmet Bey'in (d. 1839) *Âsâr-ı Hikmet* adlı eserinde gazeller muhtevasına göre gruplandırılıp ayrı ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Bundan sonra tema formu kendi maksatları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Bunda Dîvân tertibindeki çekişmenin rolü büyüktür (Özgül, 2006, s. 178).

Ayrıca bu yüzyılda kaside sayısında düşüş gözlenmiştir. Bunun nedeni bu dönemde önemli kaside üstatlarının yetişmemesi ve şairlerin tercihidir. Horata'nın (2015a) belirttiği üzere bu asırda önemli kaside şairleri yetişmemiştir. Enderuni Vâsıf ve İzzet Molla Dîvânlarında çok sayıda kasideye yer vermekle birlikte asıl şöhretlerini diğer türlerde kazanmışlardır (s. 193).

Bu yüzyılda kaside gibi mesnevi de rağbetten düşmüş, hacimli mesneviler yazılmamıştır. Aşk ve macera konulu mesneviler de şairlerin ilgisini çekmez olmuştur. Ref'î-i Amidî'nin *Cân u Cânân*, Gâlib'in mesnevisine nazîre olarak yazılmış olup *Hüsn ü Aşk*'ın kötü bir taklididir. İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* adlı tasavvufî mesnevisi *Hüsn ü Aşk* gibi allegorik bir mesnevidir. Bu türün rağbetten düşmesiyle orantılı olarak realist mesneviler de sadece birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Bunların en önemlisi mesneviden romana geçişte önemli bir aşama olan ve İzzet Molla'nın kendi sürgün hayatını anlattığı *Mihnet-keşân*'dır (Horata, 2015b, s. 249). Ayrıca bu dönemde pek çok tercüme projesine imza atmış Encümen-i Dâniş için Şeref Hanım tarafından bir mesnevi kaleme alınmıştır (Öztekin, 2017, s. 261).

Osmanlı Tarihi'nde (Karal,1988, Cilt 8) belirtildiği üzere İmparatorluğun farklı dönemlerinde dilde sadeleşme hareketleri görülmekle beraber bu dönemde de devlet politikası gereği Türkçeye daha fazla önem verilmiştir (s. 406). Dildeki sadeleşme hareketleri vezin tartışmalarını beraberinde getirmiş, Türkçenin yapısı aruz veznine çok uymadığı için bu yüzyılda sadeleşen dille beraber "imâle"lerin sayısı artmıştır.

Horata'nın (2015b) belirttiği üzere "Klasik estetikteki taşların yerinden oynaması nazımdan önce nesirde gerçekleşmiştir." Önceki asırda nesirde görülen folklorik söyleyiş bu asırda amaç haline gelmiş, açık, sade bir anlatım meziyet olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle değişim önce resmî yazışmalarda ve gazetelerde kendisini göstermiştir. Babiâlîde kurulan Tercüme Odası (1832) ve daha sonra kurulan Encümen-i Dâniş (1851) dilin sadeleşmesindeki önemli adımlardır. Bu konuda ilk Türk gazetesi olan *Takvîm-i Vekâyi* (1831) ve ardından *Cerîde-i Havâdis* (1840) ve *Tercümân-ı Ahvâl* (1860) gibi gazetelerin yayın hayatına başlaması da büyük rol oynamış bazı eserler ilk bu gazetelerde tefrika edilmiştir (s. 253)

Bu asırda heceyle şiir yazma oldukça yaygınlaşmıştır. Asrın en güçlü şairlerinden İzzet Molla, hece vezniyle bir türkü yazmış ve Âşık Ömer'in 13 mısramı birer mısra ilavesiyle tazmin etmiştir. Akif Paşa, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Âdile Sultan, Hızırağazade Said, encümen şairlerinden Salih Faik, Deli Hikmet Dîvânlarında heceyle şiir yazan şairlerdendir (Horata, 2015b, s. 250). Hatta bu dönemde şairler aruzla ve heceyle yazdıkları şiirlerini birbirinden ayırmazlar. Özgül (2006), Sıyam-zâde Hasan

Hamdi'nin (ö. 1864) hece ve aruzla yazdığı şiirlerini birbirinden ayırmayıp Dîvân tertibinde bu şiirlere karışık olarak yer verdiğini, belirtmiştir (s. 177). Ayrıca yine Özgül'ün (2006) belirttiği üzere Aynî'nin kasidelerinde olduğu gibi bazı şairlerde hem heceye hem aruza uyan çift özellikli şiir yazma görülmüştür. Hatta bu dönemde hece vezniyle gazel, kaside ve nazîre yazılmıştır. Manastırlı Salih Faik Bey hece vezniyle ve dörtlükler halinde kaside yazmış ve hece ölçüsüyle yazılmış ve çapraz kafiyelenmiş bir eserine ise “gazel” adını vererek Yunus Emre'yi örnek aldığını belirtmiştir (s. 187).

Nazîre yazma geleneği sadece Dîvânlardaki gazeller veya müstakil mesnevilerde değil sözlükler arasında da devam etmiştir. Bu yüzyılda nazîreyle beraber tahmislerin de devam ettiği görülür. Bir önceki yüzyılda Sümbül-zâde Vehbî'nin *Suhan Kasidesine* XIX. yüzyılda Hanyalı Nûrî *Tahmîs-i Suhaniyye-i Vehbî-i Sümbül-zâde* adlı şiiriyle karşılık vermiştir. Bu şiir alıntı ve yeniden yazma şeklinde metinlerarası özellik taşımaktadır (Öztekin, 2017, s. 255).

XIX. yüzyılda müşterek şiir söylemede önemli oranda artış olmuş âdeti moda haline gelmiştir. İlk örnekleri Arap edebiyatının başlangıcına kadar uzanan müşterek şiirler, birden fazla şairin katılımıyla oluşturulan şiirlerin genel adıdır. Müşterek şiir yazan şairlerde akrabalık, arkadaşlık, aynı meyhaneye devam etmek, aynı dairede çalışmak, aynı okulda okumak ve hemşerilik gibi bağlantılar etkindir (Aksoyak, 1999, s. 1). Öztekin (2017) müşterek gazel söyleme geleneğinin XIX. yüzyıl edebiyatının önemli özelliklerinden biri olduğunu ve pek çok dîvânda görüldüğünü belirtmiştir. Mâhir-İzzet Paşa; Zîver Paşa-Râgıb Paşa, Trabzonlu Emin Hilmi-Şâkir Şevket Efendi; Trabzonlu Emin Hilmi-Mehmet Fevzi Efendi ve Sırrî Hanım-ablası İffet Hanım ile söyledikleri müşterek gazeller bunlardan bazılarıdır (s. 260).

Öztekin'in (2017) belirttiği üzere bu asırda kendi dîvânının tertibine, basımına yine kendisi tarih düşüren şairler görülmüştür. Hanyalı Nûrî, Keçecizâde İzzet Şevkî, Âbid, Emin Hilmi ve Ahmed Cevdet Paşa bunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca kendi ölümüne tarih düşürülenler vardır. Hoca Neş'et, Pertev, Sümbülzâde Vehbî, İhyâ, Sürûrî, Mehmed Said Efendi, Enderunlu Vâsîf, Keçecizâde İzzet, Dâniş Mehmed, Aynî, Leyla Hanım, Fatîn ve İrfan Paşa'dır (s. 277).

Bütün bu değişmeler aslında Tanpınar'ın (1997) belirttiği üzere ‐o zamana kadar yerleşmiş olan değerlerin bir yer değiştirmesidir...‐ (s. 79). Dolayısıyla bu yer değiştirmeler neticesinde edebî türlerde mevcut, gelenekten yer yer ayrılmalar, farklılaşmalar görülmüştür ve bazı yeni arayışlar içine girilmiştir. Bu değişim ve yenileşme sürecinin ortasında ise dîvân şiiri vardır (Andı, 1997, s. 192).

Sonuç olarak her sanat eseri kendi döneminden izler taşır. Hiçbir edebî eseri döneminden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Tarihî, siyasî ve sosyal olaylar sanatçıyı dolayısıyla da onun eserini etkisi altına alır. Bu nedenle her edebî eser için yazıldığı asırda gezdirilmiş bir aynadır, demek mümkündür. İşte bu aynadan eserin zihniyetini görebilmek mümkündür.

XIX. asırda III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri'nde askerî alandaki ıslahatlar, Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması, Tanzimat ve Islahat Fermanları, Meşrutiyet, Milliyetçilik akımları, dilde sadeleşme hareketleri, Rusya ile süren uzun savaşlar bütün sanat dallarını etkilediği gibi malzemesi insan olan edebiyatı da çeşitli yönlerle tesiri altına almıştır.

Bu yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve bir kısmına ise Nakşî şeyhlerinin atanması sonucunda bu asırda iki tasavvuf anlayışının birbirinden etkilendiği fikrini uyandırmaktadır. Nitekim bu durum çok tarikatli olan şairlere de tesir etmiş ve şiirlerinde birçok tasavvuf akımına ait yansımalara rastlamak mümkün olmuştur.

Dîvân edebiyatı ile Halk edebiyatının müşterek özelliklerinin olduğu bilinmekle beraber bu yüzyılda birbirine daha fazla yaklaştığı görülmektedir. Dîvân şairlerinin bu yüzyılda tasavvufa olan ilgisi onları Dinî-Tasavvufî Türk şiirine yaklaştırmış, mutasavvıf şairlerin de büyük oranda Dîvân edebiyatından etkilenmelerini sağlamıştır. Bu disiplinlerin XIX. yüzyılda yollarının kesiştiği görülmüştür.

1.BÖLÜM

NIHÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

XIX. yüzyılın başı ile aynı yüzyılın sonlarında yaşamış olan Nihânî; III. Selim, IV. Mustafâ, II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık etmiştir. Hayatı hakkında ilk bilgi 1308/1890 yılında Matba-i Âmirede tabettirilen *Mevlid*'inin (1890, s. 1) baş tarafında kendisi de bir şair olan oğlu Mustafâ Müslim Penâhî'nin yazmış olduğu kısa takdim yazısına dayanmaktadır. Burada Nihânî'nin soyunun Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) dayandığı, Halvetiye ve Bayrâmiye şeyhlerinden olduğu, hurûf-ı hecâyâ göre müretteb bir *Dîvân*'ının bulunduğu belirtilmiştir. Nihânî'nin ismi, biyografik kaynaklardan *Osmanlı Müellifleri*'nde (1972, s. 344) geçmektedir. Burada sadece mevlid şairi olduğundan bahsedilmiştir. Hayatı hakkında ilk kapsamlı çalışma, şehir antolojileri ve yıllıklarından hareketle Cemil Gülseren'e (1996, s. 14-17) aittir.

Nihânî hakkında sözlü kaynaklar da dahil bilgi oldukça kısıtlı olup Gülseren'den sonra en kapsamlı bilgiyi *Darendeli Tarihi* (2002, s. 25) ve *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (2009, s. 287-289) adlı çalışmalarında Ahmet Akgündüz vermiştir. Gülseren'den ve Akgündüz'den önce Nihânî'nin hayatı hakkında bilgi veren yerel çalışmalar da vardır (Ulu, 1950, s. 42-45; Öztürk, 1962, s. 9, 10, 16; Cengiz, 1987, s. 167). Bütün bu çalışmaların kaynağı 1866-1919 yılları arasında yaşamış Darendeli Kevâkîbi-zâde Mehmed Hanifî Hoca'nın yazmış olduğu *Darendeli Tarihi*'ne (1922, s. 5) dayanmaktadır. Akgündüz'den sonra *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Hakan Yekbaş (2014) Nihânî hakkında bilgi vermiş ve kısaca *Dîvân*'ından da bahsetmiştir.

Asıl adı Muhammet Sâlih olan Nihânî'nin doğum tarihi, yeri ve yaşamı hakkında herhangi bir muhalefet yoktur. 1220/1805 yılında Darendeli'de dünyaya gelmiştir ve hayatı boyunca Darendeli'de yaşamıştır. Şeyh Sâlih Efendi, Sâlih Nihânî Baba sanıyla tanınmıştır. Dedesi ulemâ ve şuarâdan olup tarih bilgini Büyük İzzet Hasan Efendi'dir.

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Kürdistan olayları ile Fransızların Mısır'dan çıkışlarına dair *Ziyânâme* isimli tarih kitabı vardır (Bursalı, 1972, Cilt 3, s. 65). İzzet Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne iki yüz cildi geçkin kitap vakfetmiştir. Hasan Efendi ayrıca Sadrazam Darendeli Topal İzzet Mehmet Paşanın hocasıdır¹. İzzet Paşa'nın bazı işlerine fazlasıyla müdahale etmekte, hatta yanından ayrılmak istese de İzzet Paşa hocasını zorla yanından ayırmamaktadır. Büyük Hasan Efendi, Şeyh Hâmid-i Velî haziresinde gömülüdür (Hanifî Hoca, 1922, s. 5; Öztürk, 1962, s. 9; Gülseren, 1996, s. 14; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 844; Akgündüz, 2009, s. 287; Yıldız, 2016, s. 69). Nihânî'nin babası ise Şeyh Mustafâ olarak tanınan Mustafâ Feryâdî'dir ve o da Darende'nin âlim mutasavvıflarındandır. Nihânî, onun ölümü üzerine post-nişin olmuştur. Kaynaklarda ve *Dîvân*'ında annesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Hanifi Hoca (1922, s. 5) ve sözü geçen diğer kaynaklar² Nihânî'nin Somuncu Baba soyundan geldiğini ve ayrıca onun Darende'de “Şeyhli” kabilesinden olduğunu belirtmiştir. *Dîvân*'ın giriş kısmında da eserin müstensihî, aynı zamanda müellifin oğlu Müslim Penâhî, Nihânî'nin asıl isminin Muhammed Sâlih olduğunu ve Somuncu Baba'nın temiz sülalelerinden geldiğini ifade eder:

“Sivas vilâyeti dâhilinde Dârende kaçâsınıñ Zâviye maḥâllesinde dergâh-ı ḳudsiyet-penâhları derûnunda defîn-i ḥâk-i anberîn olan kibâr-ı veliyyu'llâh mütteḥizinden Ğavsu'l-A^c zam es-Seyyid eş-Şeyḫ Hâmid-i Velî ḳuddise sırrihu'l-celî Efendi Ḥâzretleriniñ sülâle-i ṭâhirelerinden es-Seyyid eş-Şeyḫ Muhammed Şâlih Nihânî ḳuddise sırrihu...” (s. 2)

¹ Darende eşrafından İbrahim Bey'in oğlu olan İzzet Mehmed Paşa 1793 yılında Darende'de dünyaya gelmiştir. Darende Hanedanı kadiminden Cebeci-zâdelerden Abdurrahman Paşa'nın yeğenidir. Savaşta ayağının sakatlanması üzerine Topal lakabı ile de anılmıştır. Darendeli Topal İzzet Mehmed Paşa, Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde iki defa sadrazam olmuştur. Vali olan amcası Ali Paşa'nın dairesinde yetişmiştir. Korkusuzluğu, cesareti ve şecaati ile ün yapmıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasında ve Osmanlı-Rus savaşlarında üstün başarıları göstermiştir (Süreyya, 1308-1315, s. 460; Sami, 1306-1316, s. 3148; Akgündüz, Öztürk ve Baş, 2002, s. 739).

² Öztürk, 1962; Gülseren, 1996; Akgündüz ve diğerleri, 2002; Akgündüz, 2009; Yıldız, 2016.

Dîvân'da da Nihânî, bizzât kendisi, ceddinin Şeyh Hâmid-i Velî olduğunu ifade etmiştir:

Eder nûr-ı tevellâ bu Nihânî ƣalbini ihyâ
Ki ceddim Şeyh Hâmid şulb-ı ƣibem yâ Resûla'llâh (141/7)

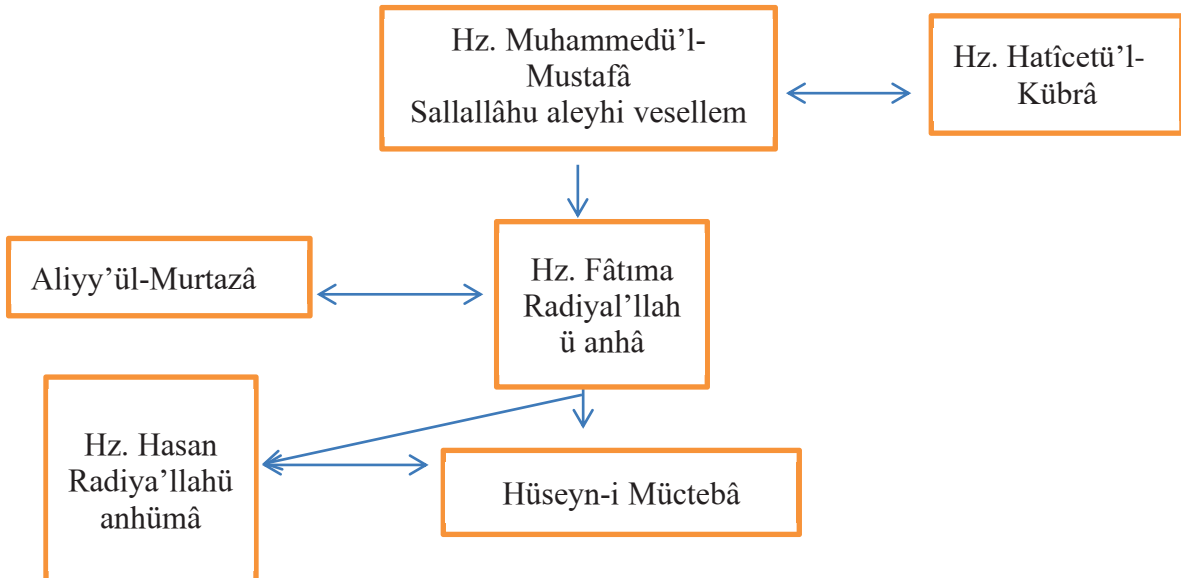
Nihânî'nin soyu aynı zamanda Somuncu Baba kanalıyla Hz. Hüseyin'e oradan da Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. O bu nedenle "şeyh" ünvanı yanında "seyyid" ünvanıyla da anılmıştır. Nihânî soy silsilesini anlattığı 77. şiirinde kendisi de isminin Şeyh Sâlih, babasının Şeyh Mustafâ olduğunu, Somuncu Baba'nın oğlu Halil Taybî'nin Şeyh Mustafâ'ya baba olduğunu belirterek soyunu Hz. Hüseyin kanalıyla Hz. Peygambere dayandığını belirtmiştir:

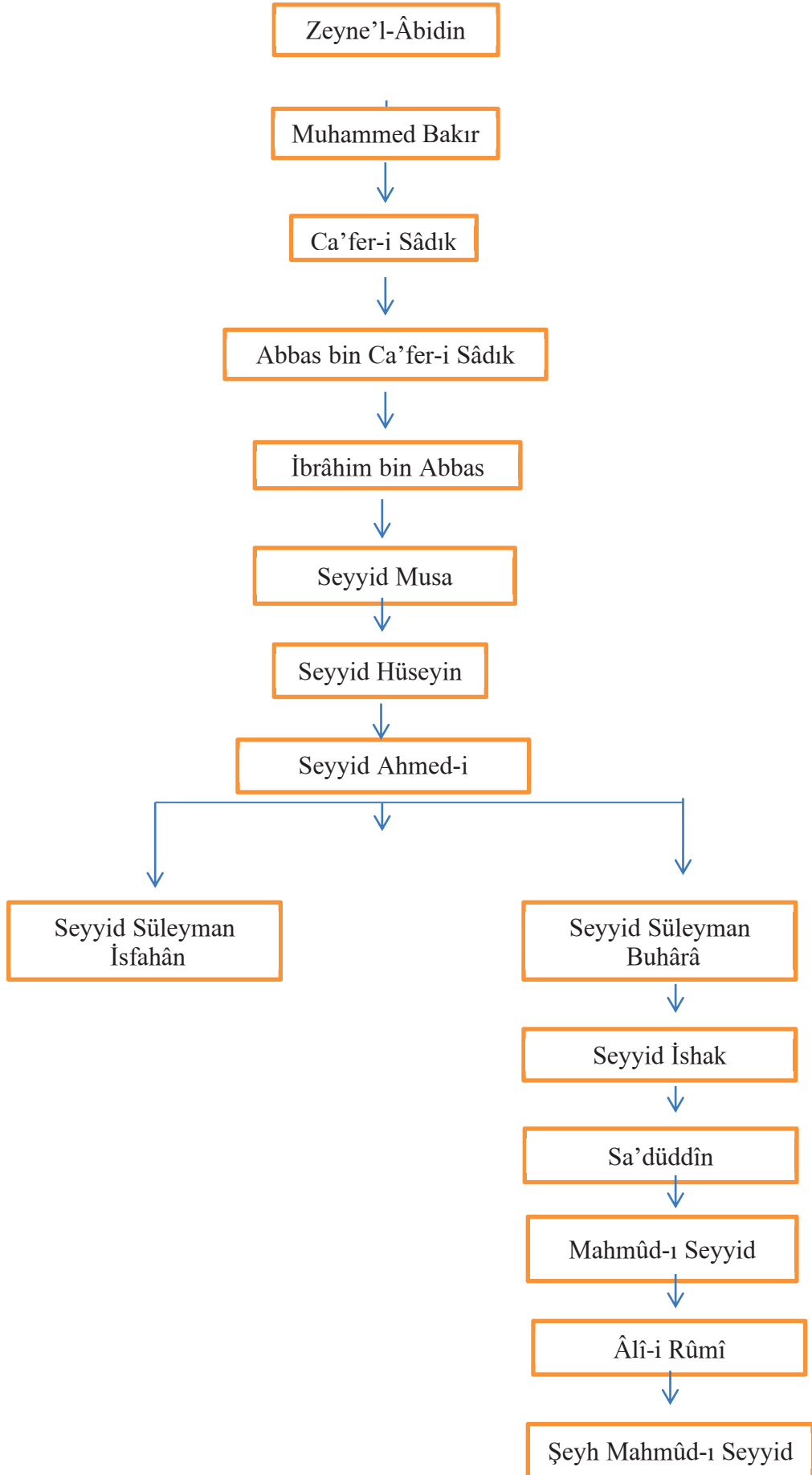
Baňa Şeyh Şâlih ism oldu pederim
Dağı Şeyh Muştafâ nâm oldu tağşîş (77/3)

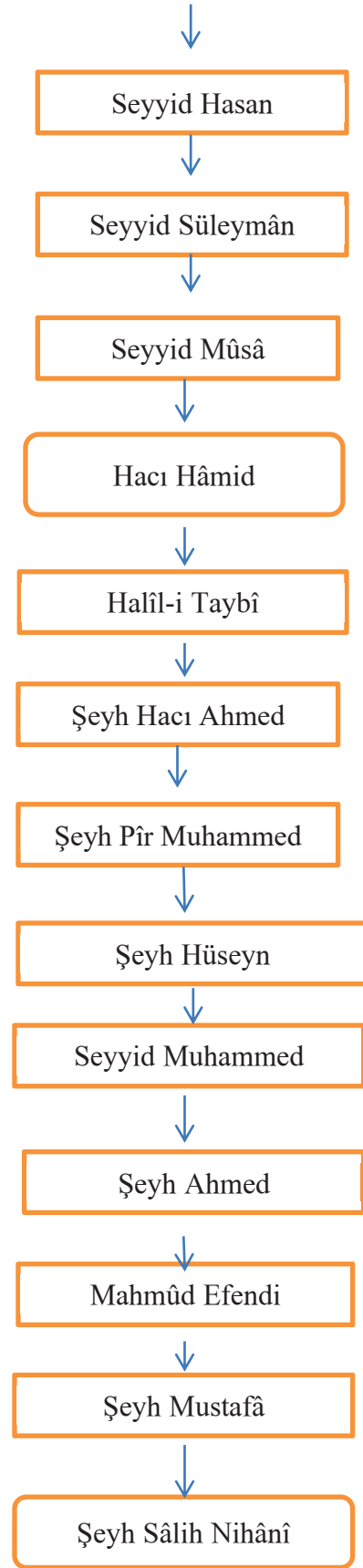
[Ki] Şeyh Halîl-i Taybî aña vâlid
Peder aña veliyyu'llâhi terhîs (77/7)

Odur şeyhu'l-meşâyiğ ƣutbü'l-ağtâb
Ki ya^c nî Hâcî Hâmid oldu tağşîş (77/8, 32, 33)

Nihânî Dîvân'ında *°Azîz-i Müşârûn İleyh Hâzretleriniñ Silsile-i Pâk-Neseb-i Siyâdetlerini Hâvîdir* başlığını taşıyan manzum şecerenin (M/77) şeması:







Muhammed Sâlih Nihânî, silsileden anlaşıldığı üzere Hz. Hüseyin ve Hz. Fâtıma kanalıyla Hz. Peygamber'in soyundan gelmektedir ve bu nedenle seyyiddir. Yine soy silsilesine göre Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) onun büyük cedlerindedir. Dolayısıyla şiirlerinde her daim Hz. Ali'ye ve ehl-i beyte olan sevgisini dile getirmiş, cedlerine saygı duymuştur:

Şefâ° at eyle yâ ceddîm Muḥammed
 Seniñ neslindenim ey şâh-ı Aḥmed
 Nihânîyi tarîkıñda mü'ebbed
 Ediver şânını i° lân-ı ihlâş (46/7)

İmânım nûr [u] rûḥ-ı sırr-ı cânım
 Ki ol ceddîm Muḥammed Muştafâdır (55/2-5)

Ḥamdüli'llâh ben muḥibb-i ḥânedân-ı Ahmedim
 Terk-i ser kıldım yolunda câvidân-ı emcedim (115/1)

Nihânî güzel bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Yaşadığı yer olan Darende'nin yöresel oyunlarından aşık, çelik oyunlarını oynamış, bir dönem âşık olmuş ancak kime âşık olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Mektebe gitmiş, orada hocadan Arapça Farsça dersler almıştır. Çocukken farklı dinden olanlara, yıldızlara tapan putperestlere atıp tuttuğunu, çocuk hayaliyle gece onları pencereden sarkıttığını, bazen de gevezelik ettiğini söyler. Gençliğinde ise kahvehanelerde gezmiş dolaşmış; saz, santur ve ney ona zevk vermiştir. Gönlü içkiye ve güzellere düşmüştür. Memlekette gezmeye, dolaşmaya, güzel aramaya çıkmıştır:

Biraz vakit tıflım deyü oynadıñ
 Aşık çelik çamurları boynadıñ
 Bir zamânda ° aşka düşüp kıynadıñ
 Bunca mecâzide ° ömür şay saña (15/2)

Oқuduñ mektebde biraz ḥ°aceden
 Gâh ° Arabî gâhî Fârsî heceden
 Gâh şâbi şarkıtdıñ gece bâceden

Gāh da boş boğazlık düşdü pāy saña (15/3-5)

Nihânî hareketli bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmekle beraber âlim olan dedesinin ve babasının rahle-i tedrisinden geçerek yetişmiş ve sıkı bir eğitim almıştır. Arapça ve Farsçayı daha çocuk yaşlarda öğrenmiştir. On sekiz yaşında tarikata girip bir şeyhe bağlandıktan sonra fikrî açıdan olgunlaşmış ve hayatında önemli değişiklikler olmuştur. Nefsini kırmış, zikirle dost olmuş ve eski yaşam şeklini bırakmıştır:

On sekiz yaşında tarîka girdiñ
 Hamdüli'llāh mürşid-kāmili bulduñ
 Nefsi tahfîf etdiñ zikre yār olduñ
 Sülûkda olmadı kimse tāy saña (15/6)

Sülûka sa^c y edip kıldıñ ^c azîmet
 Eski hevâlarıñ buldu hezîmet
^c Aşk-ı kafadârıñ zikr-i ganîmet
 Ulaşmaz bu yolda bād-ı pāy saña (15/7)

Gönlüyle münazara ettiği bir şiirinde de mecazî aşk duygusuna rastlanmış olup gönlüyle mücadele ettiği görülmektedir. Gönlü onu dîvâne bir isimle bırakmış, tabiatını hoş bir tad ile celp etmiştir; ancak o bir er olup bıyığını burmadığını belirtir:

Çoydu beni bir dîvâne ad ile
 Tab^c ımı celb etdi bir hoş dad ile
 Bir er olup bıyığımı burmadım
 Sen Nihânî ben de nihân edeyim (118/7)

Ancak Nihânî, tarikata girdikten sonra kendisine bazı gruplar rahat vermemiştir. Hatta kayıtlarda böyle bir bilgiye rastlanmasa da katline fetva verildiğinden ancak kendisine zarar vermek isteyenlerin öldüğünden Allah'ın kendisine yardım ettiğinden bahsetmektedir:

Çok güft-[ü]-gü çok ezâlar verdiler

atıl fetvāsına karar dediler
 Hamdūli'llāh hep de yere girdiler
 Meydān oldu Şimdi Şehr-i Hāy saña (15/12)

Nihānī Kadirī, NakŐi ve Halvetī tarikatlarına intisap etmiŐtir. Devrinde pek ok Őairde görülen ok tarikatlılık özelliğinin Nihānī'yi de etkilediği anlaŐılmaktadır. Resul Kesenceli, *Hacı Hulūsi AteŐ zel Kütüphanesi*'nde Nihānī Hazretlerinin 15 sayfalık tomar halinde bulunan el yazması icāzetnāmesinin baŐlangıŐ sayfasını ve icāzette geen silsile-i Őerīfin tıpkı basımını yayımlamıŐ ve icāzetnāmenin tahlilini yapmıŐtır (Kesenceli, 2003, s. 12-14). Bu icāzetnāmeye göre Nihānī Kadirī tarikatındandır¹.

Nihānī icāzetini Seyyid Ahmet Őevki bin Hasan'dan almıştır. İcāzetin son kısmında Şu ifadeler yer almaktadır: “Ve ben müellif ve icazet sahibi, Seyyid Ahmet Őevki bin Hasan, ona icāzet verdim, halīfe ve Şeyh yaptım. Ve onu Post-nişin'e oturttum irşad vazifesine başlamıştır.” Bu ifadenin arkasından altı Őarta titizlikle uymasını vasiyet etmiştir, bunlar: devam-ı zıkr, murakabe, ittiba-i sünne, ahlāk'l-Muhammediye, sohbti'Ő-Şeyh, telkin ve terbiyets-slktur. Ayrıca az yemek, az uyumak, az konuşmak, nimetlerde uzlet, devamlı zıkr, doğru fikir tavsiye edilmiştir. İcāzette Nihānī Hazretleri'ne kadarki silsile-i Őeriften ve Şeyhinin kendisine hırka-i Şerif giydirdiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca “*El Kadirī tarikaten, NakŐbendī meŐreben, Halvetī mesleken, Edlebī mavtinen (vatan)*” ifadeleri yer almaktadır (Kesenceli, 2003, s. 13). İcāzetnāme'den anlaŐılcaĐı üzere Nihānī Kadirī tarikatındandır. Halvetiliği ise mesleken kabullenmiŐtir. Mizac ve karakter olarak ise NakŐbendī'dir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde ise Yekbaş (2014), Nihānī'nin icāzetini babası Mustafā Feryādī'den aldığını ve onun ölümü üzerine post-nişin olduğunu ifade etmiştir. Ancak babası Şeyh Mustafā'nın hangi tarikata bağlı olduğu belirtilmemiŐtir.

¹ Osmanlıda medreselerde başarılı olan belli bir yeterliliğe ulaşan öğrencilere icāzetnāme verilirken Tasavvufta bir mürşid-i kāmile intisapla verilen görev ve sorumlulukları mükemmelen yerine getiren zahirī ve batınī olarak her yönüyle kendini yetiŐtiren ve yetiştirilen kāmil bir hāle gelen kimseye mürşidi tarafından insanları irşad etmesi iin icāzetnāme verilmektedir. İcāzeti alan kişi kendi mürŐidinin halifesi durumundadır (Kesenceli, 2003, s. 13).

Nihânî, sülûkunun Nakşbendî üzere olup aynı zamanda Kadirî ve Halvetî olduğunu ifade eder ve bunu 7 bentlik murabbasının son mısralarında tekrar eder. Bu da Kesenceli'nin tahlilini doğrulamaktadır. O, şiirinde Halvetiyye'nin “hâ” sını Celvetiyye'nin “cim”i ile değiştirerek halvetten Allah'ın sıfatlarıyla çıkmış ve Hakk'ın varlığında yok olmuştur:

° Ahd ü ikrâr etmişem nâ-dânla etmem ülfeti
 Hâyı cîme tahvîl ile seyr kıldım celveti
 Vaḥdetiñ mebde'-i keşret ekşerîde vaḥdeti
 Nakş-bend içre sülûkum Kâdiriyem Ḥalvetî (154/1)

Aslında o ezelden beri Nakşî tarikatına bağlı olup, renge boyanıp nakş olduğunu ikrara talip olanlar için tevhidin dergâhı olduğunu belirtir. O, “irşad” kelimesiyle Nakşbendî tarikatını bir arada kullanmıştır. Hamd olsun ki Nakşbendî'nin irşadıyla irfana gelmişlerdeniz, diyerek bu tarikat üzere sülûkundan duyduğu mutluluğu dile getirir:

Ezelden Nakşî rengimdir boyandım renge nakş oldum
 Eger ikrâra t̄alibseñ menem dergâhı tevḥîdiñ (106/3)

Bu tarîk-i Nakş-bend irşâdıdır
 Ḥamd ola ° irfâna gelmişlerdeniz (64/6)

Nihânî bu tarikat üzere sülûk eylediğini fakat nazenîn bir tarz ortaya koyduğunu da söyler. Onun “nazenîn” kelimesiyle tevriyeli bir anlatıma başvurduğu hem “çok nazlı, narin bir tarz”ı hem de tarîk-i nazenîni yani Bektaşî tarikatını kastettiği düşünülebilir. Görenler için Nakşî, Bektaşî sırrının bir olduğu Ca'fer-i Sâdık imâmının âbâd ettiği ve Hoca Yusuf Hemdânî'nin Ca'fer-i Sâdıktan etkilenip Ahmed Yesevî'ye nefes verip ondan murad aldığını belirtir:

Eyledim Nakşî tarîki üzre gerçi ben sülûk
 Lîk etdim hem revîş-i nâzenîn hâdd-i feraḥ (44/4)

Nakşî Bektaşî sırrı bil yek tarîkdir görene
 Ca° fer-i Şâdık imâmi kıldı âbâd-ı feraḥ (44/5)

H̄āce Yusūf-ı Hemedān verdi nefes ol pīre
 H̄āce Ahmed Yesevīden aldı murād-ı feraḥ (44/6)

Dîvân'da 18. sayfada oğlu Müslim Penâhî tarafından yazıldığı tahmin edilen hâşiyede Halvetî pîrine rü'yetten bahsedilmekte ve Nihânî'nin pîrinin isminin Yahyâ-yı Şîrvânî olduğu belirtilmektedir:

(sene 11)... ki Sırrü's-Sakaḫide buldu kemâlet.... gelüpdür çün mu^c an^e anen bu envâr idigü ḫalvetî pîrine rü'yet.... bu ḫuluñ pîridir Yaḫyâ-yı Şîrvân..... Saḫîḫ sâlim budur ki sırr-ı siyādât.... gel imdi sen de îmân eyle mülḫid.... Nihânî vâriş-i sırr-ı ḫilâfet fî-sene 11 (Hâşiye, s. 18).

Nihânî, hayatı boyunca bu üç tarikata intisap etmiş aynı zamanda Halvetiye ve Bayramiye tarikatlarının şeyhliğini yapmıştır. Onun mezar kitabesinde Halvetiye ve Bayramiye meşâyihlerinden ibaresi yazılıdır. Aynı şekilde, daha önce de bahsedildiği üzere, *Mevlid*'inin (H 1308) baş kısmında Nihânî'nin Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup büyük zât es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Hâmid-i Velî'nin 9. kuşaktan torunu olup onun yüce dergâhında post-nişîn olduğu belirtilmiştir:

“...Ḳuḫbu'l-^e ârifîn ḡavsü'l-vâşılîn cedd-i ^e âlemîn es-Seyyid el-Hâc Hâmid-i Velî ḫuddise sırrıhu'l-celî efendimiz ḫazretleriniñ dergâh-ı şerîfinde post-nişîn-i irşâdı ve buḫûn-ı tis^cada muttaşıl evlâdı olup ḫarîḫat-ı ^e aliyye-i Ḫalvetiye ve Bayrâmiye meşâyiḫinden...” (s. 1)

Yazılı ve sözlü kaynaklara göre Nihânî Hazretleri, Somuncu Baba Camii'nin üst yanında bulunan Balıklı Kuyular'ın üst tarafında, Tohma'nın daralıp dar kayalar arasından geçtiği yerde Örtme Kaya denilen yerde bir çilehane yaptırmıştır. Zaman zaman buraya çekilerek ilim irfanla ve ibadetle meşgul olmuştur.

Nihânî, âlim mutasavvıflardandır ve kaynaklar onun Cebecizâde Mehmet Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığını ve birçok öğrenci yetiştirdiğini bildirmişlerdir. Okuttuğu öğrenciler arasından Darende'nin önemli şahsiyetleri yetişmiştir (Cengiz, 1987, s. 167; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 485).

Nihânî her ne kadar iyi bir eğitim alıp medrese hocalığı yapsa da kendisini ümmî kabul eder. Çünkü tek ilim sahibi Allah'tır ve o, Allah katında bilgisizdir, anasından nasıl doğmuşsa öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiştir. Fakat ince manalı sözler, remizler ona ilham olmaktadır. Tahsili olduğu halde “ümmî olduğunu söylemek” Yunus Emre'den itibaren birçok mutasavvıf şairde görülen bir özelliktir:

Menem ümmî okumadım lügâti
 Velî mevhûb olupdur hep nükâti
 Nihâniyem şükür buldum necatı
 Kitâb-ı ° aşkıñ okurken bu zâtı
 Eder esrârını i° lāna maḥlûṭ (84/6)

Nihânî ayrıca irfan sahibi olmasıyla da övünmemiş bazı beyitlerinde öz eleştiride bulunmuştur. Her ne kadar Allah'a yakın olsa da bu mertebesini daha çok artırmak hissinde olduğu anlaşılmaktadır. O, ne dünya işlerini tamir edebildiğinden ne de ahiret için riyâzet işlerini tam olarak halledebildiğinden bahsederek bu durumuna üzülmemektedir. Ayrıca bazen zamanını boşa harcayıp safahata daldığını ve elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu belirtmiştir:

Ne ta° mîr edebildim dünje ḥâlin
 Ne ° uḡbâ için a° mâl-i riyâzât (33/22)

Edip evḳâtımı zâyi° oluram fişkile şâyi°
 Tehî-destim ḳalıp câyi° yolumda ḳış duman yâ Rab (21/4)

Darende'nin eski esnaflarından ve Hacılar Mahallesi sakinlerinden yetmiş bir yaşındaki Kadir Çakır'ın ağabeyinden ve büyüklerinden işittiğine göre Sâlih Nihânî Hazretleri bir çulun üzerinde oldukça fakir bir hayat sürmüştür. Hacılar Mahallesi'ne ne zaman geldiği, köylerde yaşanan herhangi bir çekememezlik sebebiyle mi veya baskı, zulüm altında mı gelip orada yaşadığı konusunda bilgileri yoktur (Kadir Çakır, kişisel görüşme, 25 Ağustos 2008). Çakır'ın “baskı ve zulüm ifadeleri” Nihânî'nin şiirindeki (15/12) “ezâ” kelimesiyle örtüşmektedir. Fakir bir hayat sürmek ve bir çulun üzerinde yaşamak” da onun cediti Somuncu Baba gibi melamîlik meşrebine uygun düşmektedir:

Bulardurur Melāmiyyūn daḥı meczūb-ı sālîkler

Ve hem sālîk-i meczūbdur rumūzātım eden işmāḥ (47/8)

Nihânî'nin evinin yeri bilinmektedir. Kaynaklarda belirtildiği üzere ve Çakır'ın ifadesine göre Eski Tahtalı Köprü'yü geçince sağdaki derereye varmadan ilk evdir. Bizlerin de röportaj ve araştırmalarımız esnasında gördüğümüz üzere ev tamamen yıkılmış olup sadece evin temelleri üzerinde taş ve toprak kalmıştır. Evin arazisi bahçelik haline getirilmiştir. Çakır'ın ifadesine göre ev öncesinde iki katlı, kerpiçten yapılmış olup evinin altında bir mahzeni bulunmaktadır. Sâlih Nihânî Hazretleri vefat edince evi Hacılar Mahallesi'nin büyük âlimlerinden olan Mehmed Hoca'yla evli Nihânî'nin kızkardeşi Ayşe Hanım'a miras kalmıştır.

Nihânî'nin ölüm tarihinde tutarsızlık vardır. Kaynaklarda ve mezar kitabesinde 1305/1888 olarak belirtilmiştir. Ancak *Dîvân*'ın müstensihî aynı zamanda Nihânî Hazretlerinin oğlu Müslim Penâhî, babasının ölüm yılını H 1307 olarak belirtmiştir¹.

Müslim Penâhî babasının ruhunu teslim etmeden beş dakika önce söylediği sözleri şu şekilde nakletmiştir:

Bi-ḥamdi'llāh Şeyḥ Şālîḥ Efendi

Gelip gitdi tıttup peymānı ° ahdî

Görenler zāhirîn inkāra düşdi

Velî bâtın gören Ḥaḳḳa erişdi (5a)

Nihânî de kendi mezar taşına yazılmak üzere hayatta iken kaleme aldığı ledünniyyâta dair tarih manzumesinde ölüm tarihini H 1307 bildirmiştir. Bendin son mısrası ebced hesabına göre 1307'ye denk düşmektedir:

¹ Dîvân başlamadan önceki sayfalarda (4b, 5a) bu bilgi ve dörtlük verilmiştir ancak Nihânî'nin ölüm tarihini vermesi açısından önemli görüldüğü için buraya alınmıştır.

Bu daḥı işbu Dîvân-ı şerîfiñ mü'ellifi bulunup bin üç yüz yedi târîḥ-i hicrîsinde ° âlem-i hicāle iştiğāl buyuran ḳuṭbū'l-aḳṭāb peder vālā-şānı es-Seyyid eş-Şeyḥ Ḥāfîz Muḥammed Şālîḥ Nihānî Baba Efendiniñ hengām-ı irtihālinde rūḥ-ı muḳaddesini teslim etmezden beş daḳıḳa aḳdem îrād buyurduḡu soñ nuṭkudur. Ḳarşuki şaḥîfe yazılmış olan sâḡ şaḥîfeden naḳl olunan nuṭḳ-ı muḳaddesdir velehu Nihānî Baba ḳuddise sırruḥu'l-° azîz (4b)

Nihânî intibâh etdi
 Çü ceddini penâh etdi
 Vuşul-i bezm-i şâh etdi
 Cem-i ahlâk-ı nâ^c üta (147/7)

Önemli zâtların ölüm zamanını hissetmesi gibi Nihânî de ölümünün yaklaştığını hissetmiş ve son hazırlıkları yapmaya koyulmuştur. Ölüm yılı H 1307 olarak içine doğmuş ve tahmin ettiği yıl olan H 1307 yılında da vefat etmiştir. Mezarı yakın bir tarihe kadar Darende Hacılar Mahallesi’ndeki Şeyhli Mescidi’nin avlusundayken es-Seyyid Osman Hulûsi Vakfı tarafından aynı konumda tecdîd ettirilerek bir türbe içine alınmış ve ziyarete açılmıştır¹.

Nihânî’nin kaynaklara göre üç oğlu ve bir kızı bulunmaktadır. Soyu kız evladı tarafından devam ettirilmektedir. Oğullarından Mustafâ Müslim Penâhî 1847’de doğmuş ve doksan beş yaşlarında İstanbul’da 1942’de vefat etmiştir. Babası gibi âlim şairlerdendir, medrese tahsili görmüştür. Babasının *Mevlid*’ini Matba-i Âmire’de tabettirmiştir. Ayrıca onun *Dîvân*’ını tertip etmiş olup eserin müstensihî durumundadır.

Nihânî torunu Hasan Rıza’nın doğumu üzerine yazdığı tarih manzumesinde oğlu Müslim Mustafâ Penâhî’den “gözünün nuru” gelininden de “pak inci” olarak bahsetmiştir. Bu beyitten oğlunu ve gelinini çok sevdiği anlaşılmaktadır. Torununa ve annesine şeytanın yaklaşmamasını, oğlunun ve gelininin ömür boyu mutlu yaşamalarını istemiştir:

¹ Hacılar Mahallesi sakinlerinden Kadir Çakır’ın ifadesine göre Şeyhli Mescidi’nin eski ismi Emine Hatun Camii’dir. Kerpiçten yapılan mescid yıkılmış ve harabeye dönmüştür ancak 1987 yılında Somuncu Baba Vakfı tarafından imar ettirilmiştir. O bölgede başta Diyarbakırlı Mehmed Hoca, Hacı Mahmud Efendi, İbrahim Efendi, Hacı Hulûsî Efendi gibi önemli zâtlar, âlim mutasavvıflar, şeyhler, yaşadığı için caminin ismi Şeyhli Camii olarak değiştirilmiştir. Kadir Çakır’ın ve ağabeyinin ailelerinin Hacı Hulûsî Efendi’nin gelinleri olan Fatma Çakır’dan işittiklerine göre Nihânî vefat ettiği gün çok karlı bir gündür, dışarıda çok kar yağmaktadır. Çetin bir kış ve Hacılar Mahallesi denilen o bölgenin oldukça dağlık olması nedenleriyle Nihânî’nin tabutunu Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Camii’nin yanında Somuncu Baba soyundan gelen önemli zâtların gömülü olduğu Hazîre’ye getirememişler ve Şeyhli Mescidi’nin avlusuna defnetmişlerdir. Mezarı ve kitabesi Hacı Hulûsî Efendi Hazretleri tarafından yaptırılmıştır. Yakın bir tarihte de es-Seyyid Osman Hulûsi Vakfı tarafından bir türbe yaptırılarak ziyarete açılmıştır.

Gözüm nûru ki Müslim Muşafâ dürre-i pâkinden
Şerefince hidâyetle zuhûra geldi bir vildân (M132/2)

Aña hem vâlidesine ebed yol bulmaya şeytân
Ki vâlid vâlide ile mu^c ammer ola câvidân (M132/6)

Torununun ismini Hasan Rıza koyup ismi gibi güzel ahlakta ve ismine mazhar olarak yaratılanlar içinde saygıdeğer olmasını dilemiştir. Doğum tarihini de gaybdan erenler söylemiştir:

Dağı ismi gibi hulû-ı hasen Rızâ dinip nâmı
İde esmâsına mazhar mükerrem ola der-ekvân (M132/13)

Göñülde cem^c olup gaybdan erenler söyledi târîh
Reğas harfindedir târîh Nihânî remz eder i^c lân (M132/14)
(1290)

Bu manzumenin altında “*Tûlul’illâhi^c ömrehu ve vaş^cu’llâhi rızkahu fî 18 Şevvâl sene 1290 târîhinde zuhûr itmîşdir.*” ifadesiyle Hasan Rıza’nın 18 Şevval 1290/9 Aralık 1873’te dünyaya geldiği ifade edilmiştir. *Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*’nde ise (Akgündüz, 2009, ekler s. 16) Hasan Rıza’nın doğum tarihi 1870 olarak belirtilmiştir.

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Nihânî, dedesi ve babasının rahle-i tedrisinden geçerek tasavvufi ve edebî kimliğini kazanmıştır. Ailenin mutasavvıflık vasıfları yanında şairlik özellikleri de dikkat çekici olup Nihânî’ye yansımalarının olduğu düşünülmektedir. Hatta o da kendisinden sonra gelenleri de etkilemiş ve ailedeki bu şairlik geleneği bilindiği kadarıyla birkaç kuşak daha devam etmiştir.

Nihânî’nin dedesi Büyük İzzet Hasan Efendi ulemâ ve şuarâ zümresindedir. Oğlu Mustafâ Müslim Ocak da bu silsileye eklenmiş olup Penâhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*’nde Metin İpek’in (1995) belirttiği üzere Nihânî, şairlik

konusunda oğlunun ilk ustası olmuştur. Dördüncü kuşağı temsil eden torunu Hasan Rıza da yine şair olup aruz vezniyle yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Nitekim doğuştan şair bir ruha sahip olan Nihânî başta ailesinin etkisi sonra da medrese tahsili ve diğer farklı çevresel faktörlerle sanat kimliğini oluşturmuştur.

Osmanlı *Müellifleri* 'nde Bursalı Mehmet Tahir (1972) Nihânî'yi mevlid şairi olarak göstermiş (s. 344), Hasibe Mazıoğlu da (1974) yine onu Türk edebiyatında mevlid yazan şairler arasında zikretmiştir (s. 61).

Nihânî'ye göre şiirde önemli olan şekil değil manadır, çünkü şiir şairin kalbine ilham olarak doğmaktadır. Vehbî şaire şairlik vahyedildiği için şiirdeki mutlak kaidelerde esneklik sağlanır, vahiy nasıl gelirse şiir o şekilde sunulur, kizbî olanla yani kurguyla alakası yoktur. O öyle bir aşk bilgesidir ki onun ilmine akıllar ermez, anlam zevki onun gönlüne keşf yoluyla tecellî olmuştur:

Öyle bir dānā-yı ° aşkım ° ilmime ermez ° uķūl
Keşf olup **zevķ-i ma° ānī** gönlüme kıldı nüzūl (109/1)

Nihânî, mahlas olarak “gizli, saklı” anlamına gelen “nihân” kelimesini seçme nedenini cennetten bu dünyaya ayak basıp önüne yüce bir perde çekildiğinde o anı kendisinin görmediği, saklı olduğu sebebine bağlamıştır. Bu nedenle o kendisine “Nihânî” demiştir. Zerrelere akıl erdiremeyip ten mi ruh mu olduğunu anlayamamıştır:

Cināndan zāhire başdım ķademi
 Çekildi bir perde hā'il evcimi
 Ben de görmez oldum şimdi o demi
 Aratdı anıñçün āh [u] hazānem (120/15)
 Nihān olup nihān dedim zātıma
 Nihānīle maķlaş verdim hātıme
 ° Aķl erişmez oldu bu zerrātıma
 Bilmez oldum şimdi ten mi yā cānem (120/16)

Nihânî şairlik yeteneğini medrese eğitimiyle birleştirmiştir. Bu nedenle onun her ne kadar şekle önem vermiyormuş gibi bir edâsı olsa da genel manada vezni önemseyip mısraları ölçüye uydurmak amacıyla elinden gelen imkânları kullandığı görülmektedir.

Nihânî'nin sanatının bel kemiğini aşk oluşturur, çünkü tasavvufun temelinde aşk vardır. Kâinatın yaratılışı aşk neticesindedir. Kuşlar aşk ile uçar, serap çölde aşk ile parlar, güneş ve yıldızlar aşk ile parlar, ay aşk ile dolaşır, aşk ile rüzgâr eser, aşk ile derya kaynar ve levha üzre kitap aşk ile yazılır:

° Aşkile düzüldü geldi kâ'inât
Her ne var ° âlemde zîr ile kıbâb (16/4)

° Aşkile bâl ile per açdı tıyûr
° Aşkile sahrâda parladı serâb (16/5)

° Aşkile şems [ü] nücûm pür-tâb eder
° Aşkile cevlân edipdir mâh-tâb (16/6-7)

Nihânî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında en önemli faktör onun mutasavvıf kimliğidir. Altı padişah devrine tanıklık etmesine rağmen hiçbir padişaha ya da sadrazama kaside yazmamıştır. Sadece vaktiyle Darende kazasına yeni atanan Kaymakam Sait Bey'e hicrî yılbaşı tebrik tarihi (M/131) yazarak onun yeni görevini kutlamış ona övgüde bulunmuştur. Mutasavvıf şairlerin padişahlara kaside yazmamasında Allah katındaki makamın daha önemli olduğu anlayışı hâkimdir. Ayrıca bu dönemde hâmilik geleneğini sadece II. Mahmud'un devam ettirdiği ve bu geleneğin zayıfladığı bilinmektedir. Dolayısıyla padişah himayesini göremeyen şairler, din büyüklerine sığınarak daha çok tevhid, münacat ve na't türünde şiirler yazmışlardır.

Nihânî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi önemli bir yer tutar. Bu durum soyu Hz. Peygambere dayanıp seyyid olan birçok şairde görülen bir özelliktir. Onun övgüleri Hz. Peygamber, Hz. Ali, ehl-i beyt, on iki imam, dört halife, tarikat büyükleri ve ashâb-ı kirâm etrafında yoğunlaşmaktadır. Nihânî bu tür şiirlerinde didaktik ve fikrî atmosferi lirizmle ilgi çekici bir havaya büründürmüştür. Münacatları da na'tları gibi aynı coşku ve içtenliğe sahiptir:

Ḥudāyā ° abd-ı bī-çārem Ḥudāyā
 Ža° īf [ü] ma° şiyetkārem Ḥudāyā (3/1)

Teveccüh eyledim dergāhiña men
 Günāhımdan şeremdārem Ḥudāyā (3/2)

Cemāliñ gülşeninde ° andelībem yā Resūla'llāh
 Velī ḥāṭır-ı maḥzūn bir ğarībem yā Resūla'llāh (141/1)

Çeşmiñ üzre māh-ı nevveş ol kemān ebrūlarıñ
 Ruḥsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
 Rūyuñu bir kez görünce ref° olur ğaygularıñ
 Gelmemiş mişliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ° Alī (153/2)

Resūlūñ çār-yāri çār-velīdir
 Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
 Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
 Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir (54/1)

Nihānî'nin övgülerinde olduğu gibi yergilerinde de lirizm kendini hissettirmektedir. Onun kızgınlığı Süfyān ailesinedir. Kerbela faciasından dolayı her daim Yezid'e lanet okuyup beddua eder. Onu ve bütün ailesini uğursuz sayar ve cin kavminden kabul eder. Bunlar Nihānî'yi canından bezdirmiştir. Ayrıca Yezid'i koruyanları da ihanete rağbet eden inatçı kimseler olarak değerlendirir. Yezid kötü işler yaparak Mervānîlerin gönlünü hoş etmiştir. Bu zulme razı olan öbür dünyada Yezid'le toplanmalıdır:

Yeter bu ḳavm-i Süfyāndan uşandım
 Bu ḳavm-i şūm ile cāndan uşandım (121/1, 7)

Sa° ādet ṭālibi olan sa° īdān ile ḥaşr olsun
 İhānet rāğıbı olan ° anīdān ile ḥaşr olsun (130/1)

Yezîd-i bed-fi^c âl Mervāniyān hālını hoş eder
Olan rāzî bu zülme ol Yezîdān ile haşr olsun (130/5)

Vahdet-i vücud nazariyesini işlediği şiirleri hikemî bir üsluba sahip olmakla birlikte lirik ve sanatlı olanları da bulunmaktadır:

Zıll-ı Hağdır aîladım eşyâ ile esmâyı men
Hep me'âşirle mü'eşşir^c âlem-i şugrâyı men
Sırrıma zarfım Nihānî noқта-i sevdâyı men
Encümen bezminde lâl oldu zebān fem ibtidâ (2/7)

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānâ (5/7)

Devriyye'leri de onun edebî ve tasavvufî kimliğini belirlemede önemlidir. Yaratılışın başlangıcını ve sonunu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini ve bu ikisi arasındaki safhaları edebî bir dille anlatmıştır:

Bir zamānda mā'-i tıyn içre^c aceb mişl-i sifâl
Perverîşim hūr ile nūr eyledi kıddimi dâl
Niçe yatdım nite kalkdım men nemîdānem ne hâl
Nîm-sürür ebhâr-ı kaçre vefret-i gam ibtidâ (2/3)

Rindlik konusunu başarılı bir şekilde ele almıştır. Sâkî, mey, meyhane kavramlarını remizlerle anlatmıştır. Rintler daha meyhanede şarap yokken *elest bezmindeki* ilahî aşk şarabıyla sarhoş olmuşlardır, ellerinden kadehleri düşmez ve pervasızdırlar. Âşıkların içkisinden dolayı gözler kızarır, içki meclisleri kurulur ve gül çehreli sâkî Cem'in kadehini devrettirir:

Bezimde tâb-ı dil sâkî mey-i ra^c nâ mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bî-pervâ mıdır bilmem (119/1)

Bağar mı meclis-i rindāna dil ağıyāra meyl etdi

Neden iğmaz eder āyā gözü şehlä mıdır bilmem (119/7)

Çızarmış çeşm-i hūn-rīziñ mey-i ° uşşāğdan cānā
Ne bu āteşle nezzāre gözün kan etmede hālā (12/1)

Çurula bezm-i ıarab sākī-i gül-çehre şuna
Devr ede sāğar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini (156/2)

Nihânî çoğu yerde dīvân şiiri mazmunlarını ilahî aşkla tasavvur etmiştir. “Âşık-mâşuk, gül-bülbül, şem-pervâne, felek” gibi mazmunları bazı yerlerde ifade problemleri ve vezin hataları olmasına rağmen başarıyla kullanmıştır. Sevgiliye ait güzellik unsurları mecazî aşkın anlatıldığı birkaç şiirde, bir güzel için doğrudan kullanılırken ilahî aşkın anlatıldığı şiirlerde remizlerle batınî anlamlar ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Bazen de bu güzellik unsurları Hz. Peygamber’e ya da Hz. Ali’ye uyarlanmıştır:

Şol muğavves kaçlarıñ mihrâbıdır bīmāra tīg
Hem mu° anber kākülün enfāsıdır eş° āra tīg
Ol münevver vechiniñ envārıdır ezkāra tīg
Sünbül-i zülfün uzâtmış şol gül-i ruhsāra tīg
Güyyā kılmış havāle lāleler gülzāra tīg (95/1)

Cebhesinde hāl-i siyāh dāne-i dür-dānedir
Sünbül-i gīsū-yı müşgün revnaķı hem şānedir
Secde kılmaz ol leb-i dendāniña bīgānedir
Ġamze-i fettāniñ bildim ki kaçdı cānadır
° Āķıbet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīg (95/2)
Rāh-ı ° aşķa hāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā
Bād-pāy-ı mürşid-i kāmil doķunsun dā’imā (11/1)

Gülşen-i ° aşķıñ hezār-ı dil-fürüşu olmuşuz
Mağlabım ancak rızā-yı Ġazret-i Ġaķ bī-merā (11/3)

Nihânî bazı tahmislerinde oldukça başarılıdır. Tahmis ettiği gazelle kendi yazdığı mısraların hem anlam hem de ahenk bakımından birbirini tamamladığı görülmektedir:

Derdiñle bu ğamnâki sūzāneye dönderdiñ
 Bu dīde-i nemnâki çeşmāneye dönderdiñ
 urduñ bu dile tennūr aş-hāneye dönderdiñ
 ° Aşkiñla bu uşşāı şāhā neye dönderdiñ
 Şem° -i ruuña karşı pervāneye dönderdiñ (105/1)

Gel imdi söz ile sāzı cūnūna yār olandan şor
 Çü bülbül gibi pervāzı açuban zār olandan şor
 Rumūzāt-ı mu° ammāyı yürü huşyār olandan şor
 Rumūz-ı enbiyāyı vāıf-ı esrār olandan şor
 Ene'l-Hā sırrını cāndan geçip ber-dār olandan şor (58/1)

Nihânî'nin bazı şiirlerinde geniş bir hayal gücü kendini hissettirmektedir. Sözcüklerle resim çizip gözümüzün önünde bir tablo oluşmasını sağlar. *Dîvân*'da sarımsak bostanının aşkın darağacını tuzak kurup gece gündüz devretmesi, aşk yılanının seyisin dizginini cehennem narına doğru çekmesi, muhabbet çadırının kurulup içinde zikir kandilinin yakılarak kapıya tevhid tokmağının asılması ve Hz. Peygamber'in ayağının tozunun aşk ateşiyle tutuşup sürmedan olması bunlardan bazılarıdır:

Leyl ü nehār bustān-ı fūm urmuş uzağ [u] dār-ı ° aş
 Devrile bī-arār eder (97/28)

Çekdi ° inān-ı rāyizi nār-ı dūzaa mār-ı ° aş
 Bi'-av° itiyār eder (97/44)
 Ya çirāğ-ı zikr albe ur muhabbet haymesin
 apıya tevid opun envār-ı ° aşa eş-şalā (150/5)

ulub-ı ° āşān [u] hā-i pāyiñ hayme-i ğamda
 utuşdu nār-ı ° aşıñ ile ğüyā sürmedān oldu (152/8)

Nihânî her ne kadar münzevî bir şair gibi görünse de sosyal hayattan kendini tecrit etmemiştir. Darende kazasına yeni gelen bir kaymakama kutlama ve yılbaşı tebriki yazmış onun yeni görevinde başarılı olması için istek ve temennilerini akıcı bir üslupla dile getirmiştir (M/131). H 1300 Darende kazası mahallî idaresine tayin olan Selim Beyzâde Ahmet Bey ile Mustafâ Efendizâde Abdullah Efendi haklarında rumûzât îrad buyurmuştur (M/148). Torunu Hasan Rıza'nın doğumu için tarih manzumesi yazarak doğumuna tarih düşmüştür (M/132). Tarih manzumeleri daha sade bir üslupta olup övgü ve nasihat içermektedir. Toplumun ileri gelenlerinde gördüğü aksaklıklar üzerine yarı uyarı içerikli pendnâme yazıp hem eleştirel bir üslupla hem de nasihat tarzında söylemek istediklerini söylemekten çekinmemiştir (M/62).

Nihânî'nin hayatından ve *Dîvân*'ından elde ettiğimiz çıkarımlarla edebî kişiliğinin oluşmasındaki unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Âlim ve mutasavvıf bir aileden gelip kendisinin de âlim ve mutasavvıf olması.
2. Şair bir aileden gelip doğuştan şair bir ruha sahip olması.
3. Nesebinin Somuncu Baba Hazretleri'ne ve oradan Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Peygamber'e dayanması ve bu nedenle ehl-i beyte olan sevgisi.
4. İbnü'l-Arabî'nin ve Niyâzî-i Mısırî, Nakşî Akkirmânî, Zâtî Efendi ve Eşrefoğlu Rûmî ve Şeref Hanım gibi şairlerin tesiri.
5. Mahallîleşme akımının etkisi.
6. Çocukluğunda kahvehâne kültürü içerisinde Battalnâmeler ve Cenknâmeler dinleyerek yetişmesi.
7. Yaşadığı bölgede seyyar kitapçılığın yaygın olması ve iyi bir okuyucu olup şair *Dîvân*larının çoğunu okuma imkânına sahip olması.

Sonuç olarak Nihânî'nin, yaşadığı devirde *Mevlid*'i çok sevilip defalarca okunsa da *Dîvân*'ı gün yüzüne çıkmadığı için kıymeti tam olarak anlayamamıştır. Doğuştan şair ruhuna sahip olup bunu medrese eğitimiyle birleştirmiştir ve aynı zamanda iyi bir okuyucudur. Nihânî, pek çok şairin *Dîvân*ını okuyarak şairlik tecrübesi yapmış, şiirlerini gelişigüzel yazmamıştır. Dönemin edebî havasından etkilenmiş Encümen-i şuara şairlerinden Mir Kâzım Eşref Bey'in müşterek gazeline nazîre yazmış ve tarih manzumeleri yazmaktan geri kalmamıştır. Onun şiirleri çok rahat anlaşılmamakta en

sade, anlaşılır zannedilen şiirlerinin arkasında dahi derin anlamlar gizlenmektedir. Şiirlerinin anlaşılması için belli bir düzeyde din, tarih, felsefe bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber hece ölçüsüyle yazılmış kısa ölçülü, lirik şiirleri bulunsa da bunlar sayılıdır. O ceddine sahip çıkmış onlara olan duygularını samimi bir sevgi ve övgüyle dile getirmiş ancak Hz. Peygamber'e olan aşkının hak olduğunu vurgulamış, tarikatlar hakkında objektif bir bakış açısı sergilemiştir.

1.2.1. Şiir ve Şairlik Hakkındaki Değerlendirmeleri

Şairlerin sanat güçleriyle yaratılışları arasındaki ilişkiler, yaratılışlarında sanat açısından var olan birtakım özellikler veya “doğuştan birtakım sanat, zevk ve yeteneklerine sahip olma hali” araştırılan konulardandır (Tolasa, 2002, s. 189).

Dîvân'daki poetik söylemleri; şiirin doğuşuyla ve şairin özellikleriyle ilgili değerlendirmeler, döneme ve şaire ait tenkitler, şairin kendisiyle ilgili değerlendirmeler olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Şiirin Doğuşu ve Şairin Özellikleri İlgili Değerlendirmeler

Bu tür değerlendirmelerde şiirin doğduğu yer olan kalple yaratıcı arasında bir bağlantı olduğu üzerinde durulmuştur. Ancak ilhamın kalpte doğması için bir hazır bulunuşluk söz konusudur. Bu hazır bulunuşluğun en önemli belirtisi ise irfan sahibi olmaktır. Dolayısıyla “kalp” ve “ilham” kavramları kilit fonksiyonunu üstlenmiştir. Bu aşamalardan sonra şair kalem ehli ve sühandan özelliklerini taşır.

Şiirler zihin yorarak, düşünerek doğar sanmayın; şiir âşıkların kalplerine kudret kalemiyle yazılmaktadır:

Tefekkürle tedebbürle doğar şanma bu eş^c ârı
 Kılûb-ı ^c âşikâna **kilk-i kudretle** urur bünyâd (49/2)

Şairlerin kalpleri ilahî hazinelerdir bunu anla, mutlak feyzin keliminden mukaddesler doğuştan gelir:

Ḥazā'in-i İlahîdir kulüb-i şâ'iri fehm et

Kelām-ı feyz-i muṭlaḳdan muḳaddesler olur hem-zād (49/3)

Nihânî'ye göre âriflerin kalplerine tecellî edip onları Nigaristan'ın güzel söz söyleyeni yapan Allah'tır:

Ḳulüb-ı ° ârifâna maẓhar edip

Suḥandân-ı Nigāristān eden dost (24/2)

2. Döneme ve Şaire Ait Tenkitler

Dîvân'da döneme ve şairlere yönelik tenkitler mevcuttur. Nihânî yaşadığı dönemden ve şairlerden şikâyetçidir.

Nihânî, dönemine göre iyi bir şair olduğunun farkındadır fakat yaşadığı dönemde sözün değerinin bilinmediğinden ve kıymetinin anlaşılmadığından şikâyetçidir:

Ehl-i dil cāh-ı mezelletde düşüp kalmışdır

° Aceb **erbāb-ı suḥan** ḳadrine ḥürmet göremem (122/2)

Ey gönül! Söz incisini tellal eline verme, çünkü bu pazar içinde mücevhere kıymet verildiğini görmedim.

Suḥan-ı gevheriñi verme münādî eline

Bu pāzār içre gönül gevhere ḳıymet göremem (122/3)

Nihânî'ye göre Arapçadan, Farsçadan vazgeçilmeli ve Türkçeye uğursuz olarak bakılmamalıdır. Fâkihi yolda bırakan Arapçadır, artık onun devri geçmiştir. Türkçe uğursuz görülmemelidir:

Vāz geçelim ° Arabîden Fārsîden

Şarf edelim medreseden kürsîden

Faḳîhlikden zâhidlikden dersîden

Görmeyelim menhūs ile Türkceyi (157/2)

Fehm edip remz-i Nihānīye inān

Köre ne var görene günden ° ayān

° Arābīdir faqıyı yolda kıoyan

Devri geçdi Arabīniñ okuyalım Türkceyi (157/4)

3. Şairin Kendisiyle İlgili Değerlendirmeler

Bu tür değerlendirmeler genelde fahiye niteliği taşımakta olup yine şiir şairin kalbine ilham neticesinde doğmaktadır.

Nihānî hikmet incisi söyler, onun söyledikleri Kur'ân'ın özüdür, Kur'ân'ın kabuğundan lezizdir:

Bu Nihānî dürr-i hikmet söyledi

Mağz-ı Furkân kışr-ı Kur'āndan lezīz (52/9)

Nihānî'nin öyle bir işaretler sembolü vardır ki bunu kimse anlamaz, onu meğer güzel söz söyleyenler içinde şehzad etmişlerdir:

° Aceb remz-i rumūzuñ var Nihānî kimse fehm etmez

Seni **nutk-ı suhan** içre meger kim etdiler şeh-zād (49/7)

Nihānî'nin kalemi nazik edalıdır. O, aslında gönlündeki gizli sırrı açmamıştır; kaleminin nazik edalı olmasını sağlayan Allah'tır:

Dildeki rāz-ı Nihānî açmadım aşlā velī

Hāme-i nāzik-edāyı eyleyen güyā Hudā (4/5)

1.2.2. Nazîrecilik Geleneğine Katkısı ve Tahmisleri

Nihānî Dîvânı'ndaki nazîrelerin başlıkları şöyledir:

1. Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kâzım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvâzdehlerine Tanzîren Īrâd Buyurdukları Sitâyiş-i Şâh-ı Kerbelâ ve Medh-i Düvâzdehleridir (M/10)
2. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Sâbık Merhûm Amâsiye Mutaşarrıfı Şâ° ir-i Meşhûr Žiyâ Bege Tanzîren Müseddes-i Merşiyeye-i Ciger-süzudur (M/128)
3. °Azîz-i Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Esbak Kazâmız Tapu Kâtibi Olup Erbâb-ı Dil ü Muhibbândan ve Hânedân-ı Kazâdan Kâşif Ağa-zâde Meḥmed Remzî Efendi Merhûma Nazîredir Mümâ ileyhiñ İltihâsına Mübîndir (M/139)
4. °Azîz-i Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Mebde'den Me°âda Qadar Ruḥânî vü Cismânî Edvâr-ı Kevniyye ve Kebîre-i Ledünniyyesidir ve Hâcî Bektaş-ı Velî Müttekî Sırrü'l-Celî Hâzretleriniñ Devriyyesine Nazîredir (M/127).
5. °Azîz-i Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Nâzım-ı Kerbelâ ve Mi°râc-ı Nebî Mü°ellif ü Nâzımı Bulunan Ehlü'llâh-ı Kirâmdan Dârendeli Zâ°im-zâde Ḥasan Beḳâyî Hâzretleriniñ Bir Nuḫunu Tanzîr-i Pür-°İbretleridir (M/113)
6. Bu Daḫı Beypazârlı Meşhûr °Āşık Dertliniñ Maḫbû° Dīvânında Muḫarrer Efvâh-ı Nâsda Qırâ'at Olunan Şerîfidir ki İşte Budur: “*Qanâ°at mülkünün pâdişâhiyem/Dârâ-yı devletim şabûren şekûr*” İşbu Mezkûr Şerîfi °Azîz-i Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Nazâr-ı Hikmet-Eşerleri Buyurularak bi'l-İntihâb Luḫfen Tanzîr Buyurdukları Şerîfidir (M/61)

Birinci nazîre (M/10), Koniçeli Kâzım Paşa ile Eşref Paşa'nın müşterek söyledikleri *Düvâzdeh* türünde on iki imamın medhinin yapıldığı müseddes nazîredir. Aynı dönemde yaşamış olan Nihânî'nin ehl-i beyt sevgisi düşünüldüğü zaman bu müşterek şiir halkasına ve bu adı geçen şairlere dahil olmak istediği anlaşılmaktadır. 14 bentten oluşan *Müseddes-i Müşterek Bâ-Mîr Kâzım* başlığındaki müşterek söylenen müseddes ile aynı vezin ve kafiyede nazîre olan müseddesin ilk bentleri şöyledir:

Müseddes-i Müşterek Bâ-Mîr Kâzım

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

K Şem-i mihrâb-ı imâmetdir Hüseyin-i Kerbelâ
 E Minber-efrûz-ı hitâbetdir Hüseyin-i Kerbelâ
 E Şule-i mişkât-ı fitratdır Hüseyin-i Kerbelâ
 K Şems-i evvân-ı hakîkatdir Hüseyin-i Kerbelâ
 K Nâzenîn-i Rabb-ı izzetdir Hüseyin-i Kerbelâ
 E Seyyid-i şebân-ı cennetdir Hüseyin-i Kerbelâ (Aksoyak, 1999, s. 10)

Velehu Müşârün İleyhiñ Mir Kâzım ve Eşref Beg Efendileriñ Dûvâzdehlerine
 Tanzîren Īrâd Buyurdukları Sitâyiş-i Şâh-ı Kerbelâ ve Medh-i Dûvâzdehleridir

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

Žav’-i şeb rûz-ı faĥâmetdir Ĥüseyin-i Kerbelâ
 Feyz-i dil cûd [u] seĥâvetdir Ĥüseyin-i Kerbelâ
 Merdüm-i nûr-ı imâmetdir Ĥüseyin-i Kerbelâ
 Ĥâmil-i genc-i emânetdir Ĥüseyin-i Kerbelâ
 Ravza-i Ĥaĥ verd-i raĥmetdir Ĥüseyin-i Kerbelâ
 Sırr-ı muĥlaĥ tâc-ı devletdir Ĥüseyin-i Kerbelâ (10/1)

İkinci nazîre (M/128), Tanzimat Devri’nin meşhur şairlerinden Ziya Paşa’ya nazîredir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Ziya Paşa Amasya’da mutasarrıflık yapmıştır. Uçman’ın da (2013) belirttiği üzere Ali Paşa, Ziya Paşa’yı İstanbul’dan uzaklaştırmak için tayinini Amasya’ya çıkartmıştır (s. 476). Yine başlıkta “merhûm” diye bahsedilmesinden dolayı Nihânî’nin nazîreyi onun ölümünden sonra yazdığı anlaşılmaktadır.

Külliyât-ı Ziyâ Paşa’dan (1342, s. 24, 25) mersiye'nin ilk bendi ile Nihani'nin mersiyesinin ilk bendi şu şekildedir:

Merşiye (Ziya Paşa)

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

Aĝlasın ol şâh-ı vefâyı seven

İñlesin ol mihr-i hayāyı seven
 Nāre yanar nūr-ı şafāyı seven
 Basmaz ayak bunda riyyāyı seven
 Mātem eder Âl-i abāyı seven
 Sīne döker bunda Hudāyı seven (1)

Mersiye (Nihânî)

Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Sābık Merhūm Amāsiye Mutaşarrıfı
 Şā^c ir-i Meşhūr Żiyā Bege Tanzīren Müseddes-i Mersiye-i Ciger-süzudur

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

Vecde gelir penc-i ^c Abāyı seven
 Şayha çeker sūz-ı şadāyı seven
 Hūn döker āl-i cefāyı seven
 Mātem eder hulk-ı Rızāyı seven
 Sūziş-i ^c aşkile bu cāyı seven
 Cem^c e gelmez ol teberāyı seven (128/1)

Üçüncü nazîre (M/139) Darende’de eski tapu kâtiplerinden Kâşifağa-zâde Mehmet Remzi Efendi’ye yazılmıştır. Nihânî’nin gazelinin başlığından anlaşılacağı üzere Remzi Efendi, Kaza hanedanından, gönül ve sevgi erbaplarından ve ehl-i beyte sevgisi olanlardandır. Nihânî bu nazîreyi Remzi’nin gazeline hezl olarak yazmıştır. Remzi’nin gazeli bulunamamıştır:

mef^c ūlü mefā^c ilü mefā^c ilü fe^c ūlün

Görsem o mehi ruhları parlağ mı nedir bu
 Endām-ı sīmi dertlere tiryāk mı nedir bu (139/1)

Dördüncü nazîre (M/127) Hâcî Bektaş-ı Velî’nin *Devriyye*’sine yazılmıştır. Nazîre, 11’li hece ölçüsüyle yazılmış olup 38 dörtlükten oluşmaktadır. Başlangıçtan ahirete

kadar ruhânî ve cismânî evrenin devirleri anlatılmaktadır. Nihânî Hâcî Bektaş-ı Velî'nin şiirinden *kebîre-i ledünniyye* olarak bahsetmiştir:

6+5=11

Cihân var olmadan ketm-i Âdemden

Hak ile birlikte Yektaş idim ben

Yarattı bu mülkü çünkü o demden

Yaptım tasvirini çünkü nakkaşdım ben (1) (Köseoğlu, 1988, s. 10)

6+5=11

İcād-ı ° âlemden devr-i Âdemden

Hezâr biñ yıl aqdem bir h̄ân idim men

° İlm-i hüviyyetde var olan demden

Küntü kenz remzinde cüz-h̄[ā]n idim men (127/1)

Beşinci nazîre (M/113) Kerbela şairi ve Hz. Peygamber Mi'râcî müellifi Darendeli Zâimzâde Hasan Bekâyî Hazretlerinin bir nutkuna yazılmıştır. Nihânî'nin nazîresi 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olup 7 dörtlükten oluşmaktadır. Bekâyî'nin şiiri tarafımızdan bulunamamıştır. Aşağıda Nihânî'nin nazîresinden ilk dörtlük verilmiştir:

6+5=11

Başîretle nazar kıldım cihâna

Kimi yahşi kimi yamana mâ'il

Kimi müşrik kimi düşmüş gümâna

Kimi hâliş muhliş imâna mâ'il (113/1)

Altıncı nazîre (M/61) Âşık Dertli'nin koşmasına yazılmıştır. Nazîre 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olup 6 dörtlükten oluşmaktadır. Nihânî, Dertli'nin halk arasında çok meşhur olan "*Kanâ'at mülkünün pâdişâhiyem/ Dârâ-yı devletem sabûren şekûr*" mısralarından etkilenererek ona bu nazîreyi yazmıştır.

Kat'i Ümidimiz Afüvven Gafûr (Âşık Dertli'nin Koşması)

6+5=11

Vardur tefekkürde sermâyemiz aşka
 Evrâd u ezkârım sabûren şekûr
 Elest bezminde himâyemiz aşka
 Kat'i ümidimiz afüvven gafûr (1) (Tek, 2011, s. 373)

Nihânî'nin Koşması
 6+5=11
 Bezm-i ħarâbâtüñ mestânesiyem
 Kıyd-ı ° anâşırda olmuşam mestûr
 Bu genc-i ħafîniñ vîrânesiyem
 İklîm-i cünûnda olmuşam meşhûr (61/1)

Dîvân'da 26. şiirin başlığında nazîre olduğu yazmamakla beraber çalışmalarımız esnasında Niyazi Mısrî'nin benzer bir şiirine rast gelinmiştir. Ölçü, kafiye ve redif bakımından birbirinin aynısıdır:

Gazel (Niyâzî-i Mısrî)
 7+6=13
 Bakup cemâl-i yâre çağıruram dost dost
 Dil oldı pâre pâre çağıruram dost dost (Erdoğan, 1998, s. 30)

Gazel (Nihânî)
 7+7=14
 Gül rengine müştâkam çağırırım [hû] dost dost
 Gül için âh [u] nâlem çağırırım [hû] dost dost (26/1)

Dîvân'da ayrıca 16 tahmîs mevcuttur. Tahmîs “beşleme, beşli duruma getirme”demektir. Bir gazelin beyitlerinin üzerine aynı ölçü ve kafiyede üçer dize eklenerek yapılan muhammese denmektedir. Kafiye düzeni aaaaa-bbbba-cccca... şeklindedir. Tahmiste en önemli nokta eklenen dizelerin gazelin beyitleriyle anlam ve güç bakımından kaynaşmış olmasıdır. Aksi halde eklenmiş dizeler sırtır ve yama gibi kalır. Tahmis *Dîvân* edebiyatında muhammesten daha fazla rağbet görmüştür (Dilçin, 2016, s. 223).

Nihânî; Niyâzî Mısrî (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1), Zâtî Efendi (7), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3) ve Eşrefzâde Rûmî'nin (1) olmak üzere toplam 16 gazeli tahmis etmiştir. *Dîvân'daki* tahmislerin başlıkları ve özellikleri şu şekildedir:

1. Velehu Müşârün İleyhiñ Nakşî Akkirmânî Hâzretleriniñ Ğazelin Taħmîs-i ° Ālîleridir (59). Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmistir.
2. Velehu Müşârün İleyhiñ Muħammed Mısrî Niyâzî Hâzretleriniñ Ğazel-i Merġûbesini Taħmîs-i Ķudsiyeleridir (58). Niyâzî Mısrî'nin “olandan sor” redifli sūfiyâne gazeline tahmistir.
3. Velehu Müşârün İleyhiñ Nakşî Akkirmânî Hâzretleriniñ Ğazelin Taħmîs-i ° Ālîleridir (59). Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmistir.
4. Velehu Müşârün İleyhiñ Hâşim-i Üsküdârî Hâzretlerini Taħmîs Hâvî Nuṭṭ-ı Ledünniyyeleridir (60). Hâşim Üsküdârî Hâzretlerinin “söyler” redifli sūfiyâne gazelini tahmistir.
5. Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendiyi Taħmîs-i ° Ālîleridir (80). Zâtî Efendi'nin “garaz” redifli hâkimâne gazelini tahmistir.
6. Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendiyi Taħmîs-i ° Ālîleridir (84). Zâtî Efendi'nin “mahlût” redifli sūfiyâne gazelini tahmistir.
7. Müşârün İleyhiñ Beşiktaşî Rızâ Efendiyi Taħmîsidir (87). Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin “eder vaiz” redifli gazelini tahmistir.
8. Velehu Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Mısrî Niyâzî Babayı Taħmîsi (88). Niyâzî Mısrî'yi tahmistir, pend-nâme türündedir.
9. Velehu Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendiyi Taħmîsidir (89). Zâtî Efendi'nin “zâyî” redifli nasihat-nâme türündeki gazelini tahmistir.

10. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendiye Taḥmîs-i Mürşidâneleridir (91). Zâtî Efendi'nin ilahî aşkı remizlerle işleyen “tığ” redifli gazeline tahmistir.
11. Velehu Müşārün İleyhiñ Mısrî Niyâzi Babayı Taḥmîs-i Laṭîfeleridir (92). Niyâzî Mısrî'nin hâkimâne gazelinesi tahmistir.
12. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendiye Taḥmîsleridir (95). Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendi'nin nasihat-nâme türündeki gazelinesi tahmistir.
13. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendiye Taḥmîsleridir (96). Zâtî Efendi'nin “ârif” redifli, ârifin özelliklerini anlatan gazeline tahmistir.
14. Velehu Müşārün İleyhiñ Zâtî Efendi Hâzretlerini Taḥmîs-i Mürşidâneleridir (100). Zâtî Efendi'nin “aşk” redifli aşkı anlatan gazeline tahmistir.
15. Velehu Müşārün İleyhiñ Zâtî Efendiye Taḥmîs-i Şerîfleridir (105). Zâtî Efendi'nin “dönderdin” redifli aşkın belirtilerinin anlatıldığı gazeline tahmistir.
16. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Beşiktaşlı Rızâ Efendiye Taḥmîs-i Laṭîfâneleridir (107). Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin “geçmedin gittin” redifli sûfiyâne gazeline tahmistir.
17. Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Eşref-zâde ° Abdu'llâh Rûmî Hâzretleriniñ Maḳâm-ı Vaḥdetden Dîvânında İrâd Buyurdukları Nuṭṭ-ı Şerîfini Taḥmîs-i Mürşidâneleridir (129). Eşrefoğlu Rûmî'nin sûfiyâne gazelinesi tahmistir.

Nihânî en çok Zâtî Efendi'yi (7) tahmis etmiştir. Niyâzî Mısrî (3) ve Beşiktaşlı Rıza Efendi'nin (3) gazellerine eşit oranda tahmisler yazmıştır. Nakşî Akkirmânî, Hâşim Üsküdârî ve Eşrefoğlu Rûmî'nin birer gazelinesi tahmis etmiştir. Şairlerin kendinden önceki veya çağdaşı olan şairlerin birkaç gazelinesi tahmis etmesi gelenektendir. Gazellersi tahmis edilen şairlerin mutasavvıf şairler olduğu anlaşılmalıdır.

Dîvân'da 14. tahmiste (105. şiir) mecazî aşk ile ilahî aşk iç içe ele alınmış aşkın âşık üzerindeki belirtilerinden ve âşığın çaresizliğinden bahsedilmiştir. Diğer tahmislerde ise daha çok tasavvufî temalar remizlerle ya da doğrudan işlenmiştir.

Tahmislerde eklenen mısraların vezin ve kafiye ve anlam bakımından uyduğu gözlenmiştir.

1.3. ESERLERİ

Nihânî'nin bilinen iki eseri *Mevlid*'i ve *Dîvân*'ıdır. *Mevlid*'inin ilk sayfasındaki bilgiye göre bazı tasavvuf risâleleri de vardır ancak bunlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

1.3.1. Mevlûdü'n-Nebî

Nihânî'nin *Mevlid*'i oğlu Müslim Penâhî tarafından 1308/1890 yılında İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de tabettirilmiştir. 26 sayfadan oluşan bu eser Darende'de uzun yıllar sevilerek okunmuştur. Eserin ilk sayfasında müellifinin Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup Darende kazasının Hıdırlık Mahallesi'nde defnedilmiş olan âriflerin kutbu, Allah'ın sevgili kulu, büyük zât es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Hâmid-i Velî'nin temiz sülalelerinden olup zamanında yüce dergâhında post-nişîn olduğu belirtilmiştir. Es-Seyyid eş-Şeyh Sâlih Nihânî Efendi Hazretlerinin ârifler ve şairler zümresinden olup hurûf-ı hecâ üzerine mürettep bir *Dîvân*'ının bulunduğu ve *Resâ'il-i Turuk* (tarikatlarla ilgili risaleler) sahibi olduğundan bahsedilmiştir. Onun sözlerini ve hakiki rumuzâtını içeren cem' ve te'lif buyurdıkları Yüce Peygamber mevlidinin ve Hz. Muhammed Mustafâ'ya övgü olduğu belirtilmiş, selam ve salavat getirilerek ehl-i beyte duada bulunulmuştur.

Toplam 320 beyitten oluşan *Mevlid*, “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eser besmeleyle başlamaktadır ve sonunda yedi beyitlik, gazel nazım şekliyle yazılmış bir na't bulunmaktadır. Nihânî'nin *Dîvân*'ında da yer alan söz konusu gazel (M/141) aruzun “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Mevlid'in ilk 12 beyti Münacattır. Daha sonra sebab-i te'lîf bulunmaktadır. Nihânî, Muhyî ve Şemseddin Sivâsî gibi büyük zâtların daha önce mevlid yazdıklarını kendi yazdığı *Mevlid*'in ise bir yâdigâr olarak kaleme alındığını belirtmiştir. Bunun ardından 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve geçirdiği evreler 171 beyitte uzun uzadıya anlatılmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu anlatılmıştır. Bu bölüm içerisinde de "Medhü'n-Nebî Aleyhi's-selâm" başlığını taşıyan 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Veladet kısmından sonra "merhabâ" faslı başlamaktadır. Bu fasıldan sonra 30 beyit kaside ve 20 beyit mesnevî nazım şekillerinde dua ile eser son bulmaktadır. Duanın beş beyti II. Abdülhamid'e ayrılmıştır.

Mevlidlerde görülen Hz. Muhammed'e peygamberliğin gelişi, hicret, miraç ve vefat gibi konular bu *Mevlid*'de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu eser muhtasar olup dinî törenlerde okunmak üzere kaleme alınmış ve Darende'de uzun yıllar çok sevilerek okunmuştur.

Mevlid'in basılmış nüshaları H. Hulûsi Ateş Özel Kitaplığı, Şeyh Hâmid-i Velî Kütüphanesi ve bazı kütüphanelerde bulunmaktadır (Yıldız, 2016, s. 85-87).

Mevlid'den

Münacat

Ey hakîm-i Kudret-ıssı kibriyâ

Vahdetin evsâfın okur enbiyâ

...

Sebeb-i Te'lîf

Haddini bil eyleme tûl-i dirâz

Vüs'atince söyle kelâmın az az

...

Ol Habîb'in na'tını olmak gûyâ

Sen gibinin haddi yok Nihâniyâ

Ol şerîfin mevlidin yâd eylemek

Şol azizlere nasîb oldu demek

Hazret-i Muhyî gibi burhân-ı dîn
Dahi Şemseddîn gibi ehl-i yakîn

...

Medhü'n-Nebî Aleyhi's-selâm

Ayân edem Muhammed Mustafânın
Nice doğduğun ol kalb-i safânın

Sözü şîrîn dahi cism-i latîfî
Başında tâcî cümle enbiyânın

...

Duâ-yı Şerîf' den

...

Dahi Sultân Hamîd'in şevketini
Mezîd et izzetini devletini

Tavîl et ömrünü gönlünü mesrûr
Ediver askerinin destûr u mansûr

...

Hâtîme

Na't-ı Resûl aleyhi's-selâm

Cemâlin gülşeninde andelîbem yâ Resûlallâh
Velî mahzûn-ı hâtır bir garîbem yâ Resûlall

...

(Yıldız, 2016, s. 88-118)

1.3.2. Dîvân

Nihânî'nin ikinci eseri *Dîvân*'ıdır. Eser Nihânî'nin oğlu Müslim Mustafâ Penâhî tarafından derlenmiş ve istinsah edilmiştir. Çünkü temmet kaydındaki tarih Nihânî'nin ölüm tarihi olan H 1307'den 7 yıl sonraya tekâbül etmektedir. Temmet kaydına göre Penâhî eserin istinsahını Rûmî 30 Teşrîn-i evvel 1312/Hicrî 5 Cumâde'l-âhir 1314

tarihinde tamamlamıştır (s. 98). Kaynaklarda verilen bilgiye göre tabettirmek amacıyla İstanbul'a getirmiş ancak buna muvaffak olamamıştır¹.

Nihânî Dîvânı'nın bir mecmua içinde yer aldığını söylemek mümkündür. Çünkü Dîvan'dan önceki ve sonraki sayfalarda bazı yazılar ve notlar mevcuttur. “*es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şâlih Nihânî kuddise sırruhu hazretleriniñ dîvân-ı mağz-ı Kur’ân ve ilhâmât-ı cenâb-ı gufrân-ı pür-irfânlarıdır*” ifadesiyle başlayan *Dîvân*'da 5 kaside, 91 gazel, 3 kıta-i kebîre, 1 müstezad, 20 murabba, 1 muhammes, 16 tahmis, 3 müseddes, 18 koşma olmak üzere 158 şiir bulunmaktadır. Bu manzumelerin 135'i aruz; 23'ü hece vezniyle yazılmıştır. Heceyle yazılan şiirler ayırt edilmemiş aruzla yazılan şiirlerle birlikte düzenlenmiştir.

Dîvân'daki şiirler genellikle nasihat-nâme türünde olup tevhid, münacat, na't, devriyye, mersiye, yaş-nâme ve elif-nâme gibi farklı türleri de içermektedir. Bu türlerin dışında çarhın halleri, mu'cizât, Hz. Peygamber sevgisi, medh-i çehâr yâr, nefis, nâdânın hali, sâlikin adabı, aşk, tarikat, dünya, makamat, irşad, isti'dâd, silsile, sülûkta ilerleme gibi temalar işlenmiştir. Encümen-i Şuarâ müdâvimlerinden Koniçeli Mîr Kâzım ve Eşref Beylere, Ziya Paşa, Mehmet Remzi Efendi, Hacı Bektâş-ı Velî, Hasan Bekâî ve Âşık Dertli'ye nazîreler bulunmaktadır. Ayrıca Nakşî Akkirmâni, Üsküdarlı Hâşim Baba, Zâtî Efendi, Beşiktaşlı Rıza Efendi, Niyazî Mısırî, Beşiktaşlı Rıza Efendi gibi şairlerin şiirlerine tahmisler yazılmıştır.

1.3.3. Resâ'il-i Turuk

Tarikat Risaleleri anlamına gelen bu eserin varlığından haberdar olsak da eser hakkında bilgiye ulaşamamıştır.

¹ Müellifin torunu Ali Naki Ateş'in verdiği bilgiye göre eser amcalarından Hacı Mehmed Ali Ateş'e verilmiş, oradan da bazı yazma eserlerle beraber kendisine teslim edilmiştir. Eserin fotokopisi de Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'de bulunmaktadır. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Nesebi Âlisi* adlı eserinde (2009, s. 269, 276) birçok arşiv belgesiyle Nihânî'nin ve oğlu Seyyid Müslim Penâhî'nin *Dîvân*'da kaleme aldığı şecerelerden de faydalanmıştır. Eserin orijinali *Naki Ateş Özel Arşivi*'nde bulunmakta olup *Dîvân* kendilerinin müsadeleriyle çalışmamız için emanet olarak alınmıştır.

س		68,69,70								3
ش	72	71			73				74,75	5
ص	77	76,			78					3
ض					79,81		80			3
ط		82,83					84			3
ظ		85			86		87			3
ع		90					88,89			3
ف		94					95,96			3
ق		98,101					100		99	5
ك		106			103		105,107		102,104,	6
ل		108,109,110,111,112							113	6
م		115,116,119,121,122			114,117,118,				120	9
ن		124,130,131,132					129	123,128	125,126,127,133	11
و		136,139,140	134,135,						137,138,	7
ه		141,142,143,146,148			147	145			144	8
لا		149,150								2
ى		152,155,156,158	151		153,154,				157	8
Tplm	5	91	3	1	18	1	16	3	20	158

Nihânî en çok “elif” (ل) harfiyle (15) şiir söylemiş olup bunu “te” (ت) 13, “nun” (ن) 11, “ra” (ر) 10, “mim” (م) 9, “he” (ه) 8, “ye” (ى) 8, “vav” (و) 7, “be” (ب) 6, “kef” (ك) 6,

“lam” (ل) 6, “zel” (ز) 5, “şın” (ش) 5, “kaf” (ق) 5, “se” (ث) 4, “dal” (د) 4, “cim” (ج) 3, “hā” (ح) 3, “hı” (خ) 3, “sin” (س) 3, “şad” (ص) 3, “dad” (ض) 3, “tı” (ط) 3, “zı” (ظ) 3, “ayn” (ع) 3, “gayn” (غ) 3, “fe” (ف) 3, “lām-elif” (لا) 2 ve ze (ذ) 1 takip etmiştir.

Nihânî Dîvânı'nda 91 gazel, 5 kaside, 38 musammat, 3 kıt'a-i kebîre, 1 müstezâd, 20 koşma olmak üzere toplam 4423 mısradan oluşan 158 manzume bulunmaktadır. Musammatların 18'i dörtlük, 17'si beşlik ve 3'ü de altılık bendlerden meydana gelmiştir.

Nazım şekillerinin sıralanışı Klasik Türk edebiyatındaki tertibi tutmasa da *Nihânî Dîvânı* kendi içinde mürettep bir yapıya sahip olup belli bir kompozisyon arz etmektedir. *Dîvân*'ın tertibinde temanın ön plana geçtiği görülmüştür. Bunda mutasavvıf şairlere nasıl ilham geliyorsa o şekilde söylemelerinin ve bağlı oldukları şiir geleneğinin yanında müstensihin etkisi de önem taşımaktadır. Aslında tekke şiiri geleneğinde görülen bütün bu özelliklerle XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı dîvân tertibi özelliklerinin birbirine yaklaştığı da tespit edilmiştir. XIX. asırda Dîvân edebiyatındaki artık katı kurallar ve kalıplar sarsılmış bütün tür ve şekillerde klasik sonrası arayışlara gidilmiştir. Bu dönemde klasik dîvân tertiplerindeki kemikleşmiş yapı kırılarak dîvânlarda kasideye yer vermeme, hece ölçüsüyle yazılmış şiirleri aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerin arasına yerleştirme, tertipte temaya öncelik verme gibi yeni anlayışlar hâkim olmuştur¹. Dolayısıyla bu yüzyılda Tekke edebiyatı ile Dîvân edebiyatının bazı ortak noktlarda birleştiği görülmüştür.

Nihânî Dîvânı besmeleden sonra şairi tanıtan kısa bir takdimle başlar. Önce tevhid teması ve devir nazariyesi ele alınır. Bu şiirlerin ardından münacatlar, istimdatlar Hz. Peygamber'i ve din büyüklerini öven na'tlar gelir. Daha sonra şair aşk temasını ele alır. Bunların ardına eklediği şiirle nâdânı uyarır ve ardından kendisinin ilahî aşka yönelişini anlatan ve çocukluğundan itibaren ortaya çıkan hâl devriyesini yazar. Daha sonra tarikatlerin özellikleri, erkân ve adaları yer almaya başlar. Aralarda nasihatler ve nutuklar yer alır. *Dîvân*'daki tahmisler önemli yer tutar, “rā” kafiyesinde art arda 3 tahmis birden verilmiştir. Bunlar Niyâzî-i Mısrî, Nakşî Akkirmanî ve Haşim

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk (Horata, 2015b, s. 250; Özgül, 2006, s. 177; Horata, 2015b, s. 250)

Üsküdarî'nin gazellerine yazılmıştır. Daha sonraki kafiyelerde Zâtî ve Beşiktaşlı Rızâ Efendilere tahmisler yer almaktadır. Tarikat silsileleri, soy silsileleri, tarikat şeyhlerine sitayişler, nazîreler, Kerbela mersiyeleri, tarih manzumeleri, tebrikler ve en sonunda da bir münacat yer almaktadır. Dîvân'ın geneline ise Hz. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi hâkimdir.

Dîvân, hurûf-ı hecâyâ göre düzenlenmiş olup tertibinde temanın ön planda tutulduğu görülmüştür.

2.1.1. Nazım Şekilleri

Nihânî Dîvânı'nda dîvân şiiri nazım şekillerinden kaside, gazel, mütezâd, kıt'a-i kebîre, murabba, muhammes, tahmîs, müseddes ve halk şiiri nazım şekillerinden koşma kullanılmıştır. Bununla beraber çift karakterli nazım şekilleri de tespit edilmiştir. *Dîvân*'da besmele ve Nihânî'nin nesebini ve eserini tanıtan kısa bir takdimden sonra şiirler “gazeliyyât” başlığı altında vermeye başlanmıştır. Ancak bu başlığın altında çoğunluğunu gazeller oluştursa da kaside, murabba ve müseddes gibi farklı nazım şekilleri de bulunmaktadır. *Dîvân*'daki nazım şekilleri ve sayıları şu şekildedir:

Tablo 2: Dîvân'daki Şiirlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı

	Nazım Şekli	Sayısı
Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri	Kaside	5
	Gazel	91
	Kıt'a-i Kebîre	3
	Mütezâd	1
Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri	Murabba	18
	Muhammes	1
	Tahmîs	16
	Müseddes	3
Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri	Koşma	20
Toplam		158
	Nazım Şekli	Sayısı
Çift Özellikli Nazım Şekilleri	Gazel-Kaside	5
	Gazel-Koşma	2
	Gazel-Murabba	5
	Murabba-Kıt'a	1
	Murabba-Koşma	5
Toplam		18

Bu tabloya göre en çok gazel nazım şeklinde (91) şiir yazıldığı görülmektedir. Bunu musammatlar (41) ve koşma (20) takip etmiştir. Nihânî, Klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinden en çok bilinenleri ve Halk edebiyatı nazım şekillerinden ise koşmayı tercih etmiştir.

Dîvân'daki çift özellikli nazım şekilleri dikkat çekicidir: gazel-kasîde (5), gazel-koşma (2), gazel-murabba (5), murabba-kıt'a (1), murabba-koşma (5) olmak üzere beş nazım şeklinin birbiriyle karıştırıldığı ya da birbirine yaklaştırılmaya çalışıldığı ve birbirinin yerine kullanıldıkları düşünülmektedir.

Yunus Emre'den itibaren mutasavvıf şairlerde görülen koşma/gazel ikilemi Nihânî'de de görülmüştür. 8'li heceyi geçen şiirler genelde beyitler halinde yazılmış ve gazel olarak vasıflandırılmıştır. Musammat tarzında yazılmış, ortadan ikiye bölünebilen gazelleri ise murabba şekline dönüştürmek mümkündür.

2.1.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.1.1. Kaside

Dîvân'da kaside başlığında hiçbir şiir yoktur. Besmele ve takdimden sonra “*İbtidâ' gazeliyyâtıdır*” ibaresi yer almakta ancak bu başlık altında gazellerle beraber murabba ve müseddes gibi nazım şekilleri de bulunmaktadır. Fakat her ne kadar kaside başlığı bulunmasa da 37 beyitten oluşan tevhid/devriyye türündeki ilk şiir ve düvâzdeh türündeki on iki imamın övüldüğü 55. şiir XIX. yüzyıl kasidesinin özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemde bütün bölümleriyle tam bir kasideye rastlamak mümkün değildir. Özellikle dinî içerikli şiirlerde kasidenin yalnızca iki bölümünün bulunması âdet haline gelmiştir. Bu tür kasidelerde bir maksûd bir de dua bölümü bulunmaktadır. XIX. yüzyıl kasideciliği ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre bu dönemde yazılmış kasideler şekil ve içerik yönüyle üç başlık altında değerlendirilmiştir:

1. Klasik kaside geleneğini aynen devam ettirenler,
2. Klasik kaside geleneğini şekil açısından devam ettirip içerikte büyük değişiklik yapanlar,
3. İçerik açısından tamamen yeni bir anlayışa yönelenler (Babacan, 2001, s. 76).

Nihânî'nin kasideleri hem şekil hem de içerik bakımından farklılıklar göstermektedir. Şekil açısından tam bir kaside de bulunması gereken bölümler yoktur ancak Güzel'e göre (2014) Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında tevhid ve na't türlerinde Klasik edebiyatın kaside normlarına pek riayet edilmez (s. 277). Tevhid/Devriyye, türünde olan 1. şiirde ve düvâz-nâme türünde olan 55. şiirde maksûd ve dua bulunmaktadır. Ayrıca aşkın zararlarının ve faydalarının anlatıldığı nasihat-nâme türündeki 14. nefsin ve makamatların anlatıldığı 72. ve neseb-nâme türündeki 77. şiirlerin de yine kaside nazım şekliyle yazıldıklarını söylemek mümkündür. Bu şiirlerle beraber Nihânî'nin şiirlerinin hepsinde tematik başlık bulunmaktadır.

Bu kasidelerden devriyye türündeki 1. şiir 37 beyit; aşkın vasıflarının anlatıldığı 14. şiir 40 beyit; düvaz-nâme türündeki 55. şiir 36 beyit; makâmâtların anlatıldığı 72. şiir 26 beyit; neseb-nâme türündeki 77. şiir 36 beyitten oluşmaktadır.

Muallim Nâci (Saraç, 2017, s. 82) kasideyi “Matlaı musarra olarak on beşten ziyade bir kafiye üzere söylenilmiş beyitten müteşekkil olan nazımdır” şeklinde tanımlamıştır. Cem Dilçin (2016) uyak düzeninin gazelle aynı olup ondan çok uzun olduğunu ve en az 31 en çok 99 beyitten oluştuğunu belirtmiştir (s. 122). Güzel (2014) de Dilçin gibi kasideyi 31 beyitten başlatır (s. 276). Haluk İpekten (2012, s. 40) 9 beyitten başlatsa da XIX. yüzyılda medhiye söylemenin kaside dışındaki yollarının aranmasından ve gazele olan eğilimden dolayı beyit sayıları az olan şiirlerin gazelle kabul edilmesi daha uygundur. *Dîvân*’da da 5 beyitten ve 7 beyitten oluşan Münacat ve na’lar bulunmaktadır. Bu şiirlere kaside demek belki mümkünken dönemin özellikleri de göz önünde tutularak çalışmamızın *Gazel* başlığında bunlar “Münacat ve Na’t Gazelleri” olarak değerlendirilmiştir.

Kaside başlığını taşımasa da kaside olarak kabul edilebilecek 5 şiirin başlık ve özellikleri şu şekildedir:

Tablo 3: Dîvân'daki Kasideler

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
	1	X Bed'-i bismi'llâh ile verdim cilâ Hem şalâtile selâma iktidâ	37	Dîvânda sadece bu ilk şiirde tematik başlık bulunmamaktadır. Takdimden önceki besmele başlığı muhtemelen tevhid temasını ve devir nazariyesini işleyen bu ilk şiir için de düşünülmüştür. Yine şiirin ilk beyiti de besmeleyle başladığı için bu beyiti başlık olarak düşünmek mümkündür. Tevhid/Devriyye türündeki bu şiirde maksûd ve dua bölümleri mevcuttur.
2	14	Velehu Müşârün İleyh Der-Şer ^c ü Vaşf u Fâ'ide-i ^c Aşş u Naşîhat	40	Nihânî'nin oğlu için yazdığı nasihat-nâme türünde bir şiirdir.
3	55	Velehu Müşârün İleyh der-Vaşf-ı Düvâzdeh İmâm ve Muhabbeti Vâcib Olan Esâmî-i Aşhâb-ı Kirâm Rıdvânu'llâhi ^c Aleyhim Ecma ^c ĩn	36	Bu şiirde maksûd ve dua bölümleri mevcuttur. On iki imamın ve Hz. Peygamber'in yakınlarının övüldüğü bir şiirdir.
4	72	Velehu Müşârün İleyh Der-Tafşîlât-ı Eţvâr-ı Seb ^c a-yı Heft-Nefs ve Beyân-ı Seyr-i Sülûk u Maķâmât ve Tahşîşât-ı Esmâ ve Ğayrühâ	26	Maksûd ve dua bölümü yoktur. Yedi nefis, seyr ü sülûk ve makamlar hakkında bilgi verilmektedir. Nasihat-nâme türündedir.
5	77	^c Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Silsile-i Pâk-Neseb-i Siyâdetlerini Hâvîdir	36	Maksûd Nihânî'nin soyudur. Dua bölümü bulunmamaktadır. Neseb-nâme türündedir.

2.1.1.1.2. Gazel

Arapça bir sözcük olan ve “kadınlarla âşıkane sohbet etmek” anlamına gelen gazel, özellikle aşk, güzellik ve içki konusunda yazılmış belirli biçimdeki şiirlere denmektedir.

Dinle ilgili düşünceler, tasavvuf, ham sofularla alay, hayat, dünya ve âhiret hakkında hikmetler de gazelerde sıkça işlenmiştir (Dilçin, 2016, s. 109).

Nihânî Dîvânı 'nda 91 gazel bulunmaktadır. Bunlardan 12. 119. ve 139. şiirler hariç hemen hemen hepsinde tasavvuf konusu işlenmiş olup gazellerin çoğu sûfiyâne ve hikemî tarzdadır. 12. şiirde âşîğın halleri anlatılmıştır. 119. şiiri gerçek gönül mahbûbu için, 139. şiiri ise Tapu Kâtibi Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi'nin gazeline nazîre olarak söylemiştir. *Nihânî* bu üç gazelinde mecazî aşk temasına yer vermekle beraber 12. ve 119. şiirin bazı beyitlerinin tasavvufa göre yorumlanması mümkündür. Mutasavvıf bir şair olan *Nihânî* diğer aşk temalı gazelerinde ise ilahî aşk üzerinde durmuştur.

Dilçin'in (2016, s. 109) belirttiği üzere gazellerin beyit sayısı 5 ila 9 arasında değişmektedir. Beyit sayıları çoğunlukla tek rakamlıdır, çift rakamlı olan gazeller azınlıktadır. Ancak beyit sayıları 5'in altında ve 9'un üstünde olan gazeller de mevcuttur. *Nihânî Dîvânı*'ndaki gazellerin beyit sayısı, genel olarak 5 ila 18 arasında değişmektedir. *Nihânî*; 5, 7, 9, 11, 13, 17 gibi tek rakamlı beyit sayıları yanında, beyit sayıları 6, 8, 10, 12, 14, 18 gibi çift rakamlı gazeller de yazmıştır.

Dîvân 'nda besmele ve takdimden sonra *İbtidâ' Ğazeliyyâtıdır* başlığı yer almaktadır. Ancak bu başlığın altında gazellerle beraber kaside, murabba, müseddes gibi başka nazım şekilleri de bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz 91 gazelden 19'unu; Münacat ve na't türlerinde olmaları nedeniyle ve ayrıca Tekke edebiyatında ve XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatında kaside nazım şeklinin tercih edilmeme sebeplerinden dolayı "Münacat ve Na't Gazelleri" olarak adlandırdık. Ayrıca *Dîvân* 'da "Mutlak Gazel" başlığında 12 şiir bulunmaktadır. Bu tür gazeller genellikle ilahî aşk temasında olup lirik özelliktedir. *Dîvân* 'daki "Mutlak Gazel" başlıklı şiirlerde ve "Münacat ve Na't Gazelleri" olarak adlandırdığımız şiirlerde konu ve tema esas olduğu için bu ikisini "Hikemî Gazeller", "Tarih Gazeleri" ve "Nazîre Gazelleri" ile beraber *Tür Bakımından Gazeller* başlığı altında değerlendirdik. Ayrıca 4 musammat, 2 müselsel ve 2 adet hece ölçüsüyle yazılmış gazelleri de *Şekil Bakımından Gazeller* başlığı altında incelemeye aldık. *Dîvân* 'da tespit edilen gazellerin tasnifi şu şekildedir:

A. Şekil Bakımından

1. Musammat gazeller
2. Müselsel gazeller
3. Hece ölçülü gazeller

B. Tür Bakımından

1. Mutlak gazeller
2. Münacat ve Na't Gazelleri
3. Hikemî gazeller
4. Nazîre gazeller
5. Tarih gazelleri

A. Şekil Bakımından Gazeller

1. Musammat Gazeller

Dize ortalarında iç uyaklı olan gazellere musammat gazel denilmekte ve genellikle aruzun iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarıyla yazılmaktadır. Baştan ya da ikinci beyitten başlayarak bu eşit parçalardan ilk üçü kendi arasında kafiyelenmektedir. Bu şekilde her beyit dörtlük haline dönüştürülebilmektedir. Kafiye düzeni xaxa- bbba- ccca- ddda- eeea... veya baba- ccca- ddda- eeea- fffa... şeklinde görülmektedir (Dilçin, 2016, s.120). Muallim Naci (Saraç, 2017, s. 128) de musammat gazeli “beyitleri ekseriyet üzere kâfiyeli dört cüzden müteşekkil olan nazımdır” şeklinde tanımlamıştır ve ona göre de ilk beyit ortadan bölünme özelliği göstermektedir.

Dîvân'da 5., 26., 53., 57. 140 ve 143. şiirler musammat gazel niteliğindedir. 5. şiirin ilk beyti ortadan ikiye bölünebilecek niteliktedir yani baba-ccca... şeklinde musammat gazelin II. tip uyak düzeniyle kafiyelenmiştir Bu gazel aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” kalıbıyla yazılmıştır:

Çapuñdur melce-i raħmet / ne raħmet raħmet-i ^c uzma

Çapuñdur merkez-i ni^c met / ne ni^c met ni^c met-i ra^c nâ (5/1)

Bu mücrim ° izzetiñ gözler/ ne gözler hūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler /ne yüzler yüzleri sevdā (5/3-7)

26. şiir 7+7=14'lü hece ölçüsüyle yazılmış musammat bir gazeldir. Birinci beyitten itibaren ortadan bölünebilecek niteliktedir:

Gül rengine müştākam / çağırırım [hū] dost dost
Gül için āh [u] nālem / çağırırım [hū] dost dost (26/1)

Bülbül oldum bu bāğa / bakamam şola şağa
Pervāneyem çirāğa / çağırırım [hū] dost dost (26/3-22)

Heceyle yazılmış olan 5+5 duraklı 10'lu heceyle yazılmış olan gazel de yine musammat özellik taşımaktadır:

Geliñ kardaşlar / diyelim Allāh
Akıdıp yaşlar / diyelim Allāh (143/1)

Cān bu kafesde /jeng ile pāsda
Her bir nefesde / diyelim Allāh (143/4-10)

53. şiir de yine aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” kalıbıyla yazılmıştır ve kafiye düzeni musammat gazelin II. tipiyledir. Yani bölünme birinci beyitten başlamaktadır.

Baňa bu luḡfile iḥsān / Resūl-i Kibriyādandır
Delīl-i vāzıḥ-ı bürhān / Resūl-i Kibriyādandır (53/1)

° Ayān eden baňa kenzi / bu dilde feth eden remzi
Beşāretle veren ğamzı / Resūl-i Kibriyādandır (53/2-7)

57 ve 140. şiir de aynı şekilde aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” kalıbıyla yazılmış olup ortadan bölünme birinci beyitten başlamaktadır.

Beni senden cüdā kıılma / eyā sultān u yā hūnkār
 Tapuñda nā-sezā kıılma / bize ver sīret-i şeṭṭār (57/1)

Nihānīyem ° ayān oldum / gehī pīr gāh civān oldum
 Gehī kıavs ü kemān oldum / gehī ṭanbūr ile mizmār (57/7)

...

Beni bu sū'-i aḥvālim / düşürdü yārdan ayru
 Bu [ki] zışṭ-ḥulḳ-ı aḳvālim / edipdir lāyık-ı ṭamu (140/1)

Şerī° at emrini ṭutmaz / ṭarīḳat rāhına gitmez
 Bu ğaflet ile iş bitmez /dürüĝ ile işim dürü (140/2-9)

Bazı musammat gazellerde bölünmenin ikinci beyitten başladığı bilinmekle beraber Nihânî'nin bu tarz gazellerinde genellikle bölünmenin birinci beyitten itibaren olup baba-ccca-ddda kafiye düzeninde dörtlüğe çevrilebildiği görülmüştür.

2. Müselsel Gazeller

Müselsel sözlükte “zincirleme, zincir gibi olan; birbirine bağlı olan; bütün dizeleri kafiyeli şiir” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1193).

Dîvân'da 5. ve 108. olmak üzere müselsel başlıklı iki gazel bulunmaktadır. Bu şiirlerin kafiyelenişi aa-ba-ca-da... şeklinde olup normal gazel kafiyesindedir. Dilçin de (2016) “her dizesi aynı uyakta olan şiirlere genel olarak musarra' ya da müselsel” denildiğini belirtmiştir (s. 106). Nihânî'nin “müselsel” kelimesinin “zincirleme, birbirine bağlı olan” anlamından yola çıkarak bu gazelleri *müselsel gazel* olarak adlandırdığı düşünülmektedir. Diğer taraftan müselselin sözlükteki “bütün dizeleri kafiyeli” anlamından da çok uzaklaşmamıştır. Mısralar ortadan kafiyelidir ve bazı kelimelerin tekrarı zincirleme şeklinde devam etmektedir ve dolayısıyla aynı dize boyunca kafiye devam etmektedir:

Ḳapuñdur melce-i rahmet / ne rahmet rahmet-i ° uz mā
 Ṭapuñdur merkez-i ni° met / ne ni° met ni° met-i ra° nā (5/1)

Çübinden ° abdı bir ābık / ne ābık ° afvıña lāyık

Ne lāyık lāyık-ı re'fet / ne re'fet re'fet-i a^c lā (5/2-7)

Dîvân'da 108. şiir ise îade sanatıyla müselsel hâle getirilmiştir. İade, bir şiir içinde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır (Dilçin, 2016, s. 486). Münacat türünde olan 108. şiir bu tarzda yazılmıştır ancak iadeler düzensiz olup tekrarlanan kelimelerin yeri değişmektedir:

Bende-i dil-ḥasteyem dermāna geldim yā Resūl
Dermāna şāyesteyem Loḫmāna geldim yā Resūl (108/1)

Loḫmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ^c ulūm
^c İlm-i ledün dersini ^c irfāna geldim yā Resūl (108/2)

^c İlm-i ledün Hızra i^c t̄a oldu şūrīde velī
Sen ma^c ānī kânısın iḥsāna geldim yā Resūl (108/3-7)

3. Hece Ölçülü Gazeller

Dîvân'da hece ölçüsüyle yazılmış toplam 22 şiirden 3'ü gazel tarzında yazılmıştır. Bunlar 25., 26. ve 143. şiirlerdir. 25. ve 26. şiirler 7+7=14'lü 143. şiir ise 5+5=10'lu hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bu şiirler nazım şekli olarak gazel olsa da tür olarak ilahidir. İlahilerde 7, 8 heceli olanlar dörtlüklerle yazılırken 8 heceden fazla olanlar beyitler şeklinde yazılmıştır. *Yunus Emre, Niyâzî-i Mısrî Dîvânları*'nda da aynı şekilde hece ölçüsüyle yazılmış gazeller mevcuttur¹:

Şafā verir cānıma [hū] hū dost Ḥaḫ [hū hū] dost
Şevḫ verir imānıma [hū] hū dost Ḥaḫ [hū ḥū] dost (25/1-7)

Gül rengine müştāḫam çağırırım [hū] dost dost
Gül için āh [u] nālem çağırırım [hū] dost dost (26/1-22)

¹ Bk. Tatçı, 1998; Erdoğan, 1998.

Geliñ arkadaşlar diyelim Allāh
Akıdıp yaşlar diyelim Allāh (143/1-10)

B. Tür Bakımından

1. Mutlak Gazeller

Dîvân'da *Mutlak Gazel* başlığında 13 şiir bulunmakta olup literatürde gazeller için böyle bir isimlendirmeye rastlanılmamıştır. Nihânî bu türdeki gazelleri diğer gazellerden ayırma ihtiyacı duymuştur. *Dîvân*'daki diğer gazeller daha çok tasavvuf erkan ve adabını öğretici nitelikler taşıırken mutlak gazelerde aşk temasının işlendiği ve bu şiirlerin lirik özellik gösterdiği tespit edilmiştir. *Dîvân*'daki mutlak gazellerin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 4: *Dîvân*'daki Mutlak Gazeller

	Şiir No	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	11	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	5	İlahî aşk
2	12	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ğazel	5	Mecazî aşk
3	16	Velehu Müşārün İleyhiñ ° Aşḳ Üzerine Ğazelidir	12	Aşḳ
4	17	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ğazel-i Muṭlaḳ	9	Mutlak aşk
5	22	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk
6	24	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳdır	7	İlahî aşk
7	25	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	7	İlahî aşk
8	26	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ğazel-i Muṭlaḳ	22	İlahî aşk Tasavvuf
9	27	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ğazel-i Muṭlak Rumūzāt-ı Ādemī	9	Mutlak aşk
10	29	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	6	İlahî aşk
11	30	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	7	İlahî aşk
12	31	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk
13	52	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk

Mutlak gazellerden 12. şiir mecazî aşk temasını işleyip diğerleri ilahî aşk temasında yazılmıştır. 12. şiirin bazı beyitlerinin de yine ilahî aşka göre yorumlanması mümkündür. Mutlak gazellerin beyit sayıları 5, 7 ve 9 arasında değişmektedir. 22 beyitle söylenmiş mutlak gazel hece ölçüsüyle yazılmış olup musammat özelliktedir. Yunus Emre'nin hece ölçüsüyle yazılmış gazelleri tarzındadır.

2. Münacat ve Na't Gazelleri

XIX. yüzyılda gazeller arasında kaside sayılabilecek methiyeler artmıştır. Bu dönemde pek çok şairin gazel tarzında yazılmış methiyeleri mevcuttur. Muvakkit-zâde Pertev, Halet Efendi, Bursalı İffet Efendi bu şairler arasında yer almaktadır (Özgül, 2006, s. 210). Nihânî'nin de beyit sayısı 5-14 arasında değişen lirik tarzda ve aa, ba, ca, da... şeklinde kafiyelenmiş Münacat ve na'tları bulunmaktadır. Bunlar XIX. yüzyılda gazel yazma eğiliminden, tarzlarından ve beyit sayılarından dolayı gazel olarak değerlendirilmiş ve Münacat ve Na't gazelleri başlığında incelemeye alınmıştır. Bu gazellerin numaraları ve başlıkları şu şekildedir:

Tablo 5: Dîvân'daki Münacat ve Na't Gazelleri

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	3	Velehu Müşârün İleyh ez-İstimdâd-ı Cenâb-ı Hudâ	14	Münacat (İstimdat)
2	4	Velehu Müşârün İleyh Diğer Münacât-ı Hudâ	5	Münacat
3	5	Velehu Müşârün İleyh Diğer İstimdâd-ı Cenâb-ı Hakk-ı Müselselin	7	Münacat (İstimdat)
4	6	Velehu Müşârün İleyh Diğer Münacât-ı Cenâb-ı Hudâ	12	Münacat
5	8	Velehu Diğer Müşârün İleyhiñ Na° t-ı Şerîfi Şalla'llâhu ° Aleyhi ve Sellem	9	Na't
6	9	Velehu Müşârün İleyh Der-Na° t-ı Pâk-i Cenâb-ı Şâh-ı Merdân Rağıya'llâhu ° Anh	7	Na't
7	21	Velehu Müşârün İleyh ez-Münacât-ı Cenâb-ı Rabbü'l-° Âlemîn Celle Celâlühu	9	Münacat
8	33	Velehu Müşârün İleyh Ez-Münacât-ı Cenâb-ı Hakk Celle Celâlühu	11	Münacat

9	38	Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Hudā	5	Münacat
10	41	Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Cenāb-ı Haq Celle Celālūhu	5	Münacat
11	51	Velehu Müşārün İleyh Der-Medh-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche	7	Na't
12	53	Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resūl ° Aleyhi's-Selāmı Hāvī Ğazelidir	7	Na't
13	85	Velehu Müşārün İleyh ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Hudā Celle Celālūhu	5	Münacat
14	90	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālūhu	5	Münacat (İstimdat)
15	108	Müselsel Na° t-ı Şerīf Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Hāzret-i Resūl ° Aleyhi's-selām	7	Na't
16	141	Velehu Müşārün İleyh Na° t-ı Şerīf ü'l-Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ° Aleyhi's-selām	7	Na't
17	142	Velehu ° Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Mevlūdiyeye Dā'ir Diğer Na° t-ı Şerīfleridir	5	Na't
18	152	Velehu Müşārün İleyh ez-İstişfā° ü İstimdād ve Evşāf-ı Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ° Aleyhi's-Selām	9	Münacat (İstimdat)
19	158	Bu Dahı ° Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Evşāf-ı İlāhī ve Münācāt-ı nā-Mütenāhīsinden ° İbāret Olup Ahīren Tetebbu° Dīvān Olunur iken Şeref Hānım Dīvānınıñ Bir Hālī Şahīfesinde Görülmekle İşbu Maḥale Yā Kāfiyesine ° İlāveten Tasfīr ü Tahfīr Olunmuşdur	14	Münacat

3. Hikemî Gazeller

Hikmet sözlükte “Bilgelik, hakîmlik, hakîm adamın hali; felsefe bilmi; sır, ne olduğu anlaşılmasız sebep ve hakikat” anlamlarına gelmektedir. Hikemî ise “Hikmet ve felsefe ile ilgili söz ve düşünce” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 635). *Nihâni Dîvânı*’nda da tasavvuf felsefesi yoğun olarak işlenmiştir. Hakîkate erme, Allah sırrına ulaşma, vahdet-i vücûd, nefsin tabakaları ve bu yolda verilen öğütler eserdeki ana temaları oluşturmuştur. Ham sofularla alay, hayat, dünya ve ahiret hakkındaki hikmetler de gazellerde yoğun olarak işlenmiştir. Hikemî türdeki bu 50 gazelde nasihat-nâme ve nutuk türleri çokça kullanılmıştır. *Dîvân*’daki hikemî gazellerin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 6: Dîvân'daki Hikemî Gazeller

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	13	Velehu Müşārün İleyh Aḥvāl-i Nādānī Ḥāvīdir	9	Cahil insanların özellikleri
2	18	Velehū Müşārün İleyh Erkān-ı Ṭarīḳ Ḥāvīdir	7	Tarikatın esasları
5	19	Velehu Müşārün İleyh Uşūl ü Envā ^c -1 Ṭarīḳat-ı Nakşīye Dā'irdir	13	Nakş-bendî tarikatının usul ve türleri
6	20	Velehu Müşārün İleyh Nakşīniñ Zeheb Silsilesini Ḥāvīdir	12	Nakş-bendî tarikatının zeheb silsilesi
7	23	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Nūrānī vü Rūḥānī Ḥāvīdir	18	Devir nazariyesi
8	28	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭaliblere Muḥtaşar Naşīḥat Ḥāvī Ğazelidir	7	Nasihat
9		Velehu Müşārün İleyh Der-Vaşf-ı Şerī ^c at ü Ṭarīḳat ü Ḥaḳīḳat	9	Şeriat ve tarikatın vasıfları
10	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muḥtaşar Naşīḥat Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfidir	5	Nasihat
11	37	Velehu Müşārün İleyhiñ Zāhid-i Şāhib-Riyānīñ Da ^c vā-yı Kāzibesiniñ Reddi Ḥaḳḳında Nuṭḳa Şādıḳlarıdır	7	Zāhidin halleri, Rind-zāhid çatışması
12	39	Velehu Müşārū'n İleyhiñ Naşīḥat-ı Ḥaḳīkiye Ḥāvī nuṭḳ-ı Muḳaddeslerīdir	7	Tenbih-nâme
13	42	Velehu Müşārün İleyhiñ Hikmet-āmīz Nuṭḳlarıdır	7	Hikmet
14	43	Velehu Müşārün İleyh Der-Vaşf-ı Tesbīḥ	12	Tarikat erkani, tesbihin özellikleri
15	44	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ṭarīḳ-i Nakşī ve Bektaşīniñ Yek-Ṭarīḳ Olduḳlarından ve Silsileden Bir Nebze Baḥşini Ḥāvī Ğazelidir	9	Nakşī ve Bektaşī tarikatları ve silsile
16	45	Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Çarḥ	7	Çarhın halleri
17	47	Velehu Müşārün İleyh Ṭarīḳat-ı ^c Alīyye-i Şa ^c bānīyye ile Üveys Ḳolunuñ Neden ^c İbāret Olduḳunuñ Beyānını Ḥāvīdir	9	Nakşī tarikatının Üveys ve Şa'baniyye kolları
18	49	Velehu Müşārün İleyhiñ Ğazel-i Mu ^c cizāt-ı Dürer-bārlarıdır	7	Peygamberin, evliyanın ve şairin nitelikleri
19	50	Velehu Müşārün İleyh Kütüb ü Şāḫāyif -i Semāviyyeniñ Ta ^c rīf ü Taḳsīmini Ḥāvīdir	7	Kutsal kitaplar
20	63	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ḥavāss-ı Ḥamse-i Zāhireniñ Aḥvālını	9	Dıştaki beş duyunun

		Mübeyyin Nutk-ı Muḳaddesleridir		özellikleri
21	64	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ḥavāss-ı Ḥamse-i Bāṭınınıñ Aḥvālını Ḥāvī Dürer-bār-ı Mürşidāneleridir	7	İçteki gizli beş duyunun özellikleri
22	65	Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Seb° a ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā	5	On iki tarikat
23	67	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Esrār-ı Ma° neviye Ḥaḳḳında İrād Buyurdukları Rumūzātıdır	7	Nihānî'nin manevî sırları
24	68	Velehu Müşārün İleyhiñ Naşihat Ḥāvī Ğazelidir	5	Nasihat
25	69	Velehu Müşārün İleyh Diğer Naşihat Pür-Ḥikmetdir	5	Nasihat, hikmet
26	70	Velehu Müşārün İleyh ° İlme'l-yaḳīn ü ° Ayne'l-yaḳīn ü Ḥaḳḳa'l-yaḳīn ile Maḳām-ı Farḳ u Cem° inñ ve Ḥāşşü'l-Ḥāşīñ Ta° rifātını Mübeyyindir	9	İlimler ve makamlar
27	71	Velehu Müşārü'n İleyh der-Ta° rīf ü Beyān-ı Mevālīd-i Şelāşe	13	Devir nazariyesi
28	76	Velehu Müşārü'n İleyh Ḥazretleriniñ Nādānı İrşada Dā'ir Nutkıdır	9	Nādānı irşada davet, nutuk
29	82	Velehu Müşārün İleyh der- Beyān-ı Ḥamse-i Āl-i ° abā ve Müddet-i Ḳurbī	7	Āl-i abā, nasihat
30	83	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Taḳbīḥ-i Dünyā vü Mā-sivā	7	Dünya ve mâsivânın çirkinlikleri, nasihat
31	93	Velehu Müşārün İleyhiñ Neşāyiḥ-i Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Ğazel-i Şerīfleridir	5	Hakiki nasihatler
32	94	Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ İrşada Dā'ir Nutk-ı Hādileridir	9	İrşada dair nutuk
33	98	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Maḳām-ı Nefs-i Muṭma'inneye Maḥşüş Esmā-i İlahiyeniñ Zevḳ-ı Ma° neviyesini Mutażammın Nutk-ı Mürşidāneleridir	5	Nefis, esma, nutuk
34	101	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Naşihat-ı Ḥaḳīḳiye-i yi Ḥāvī Nutk-ı Teşrīfleridir	12	Hakiki nasihatler
35	106	Velehu Müşārün İleyh Der-Vaşf-ı Tevhīd-i Zātī vü Şifātī	7	Tevhidin vasıfları
36	109	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Kendi Zāt ü Şifāt-ı Kemālını Ta° rīfi Ḥāvī Nutk-ı Şerīfleridir	7	Nihānî'nin sıfatları
37	110	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭalīb-i Şādıḳını İrşadı Ḥāvī Tenbīhāt-ı Ḥaḳīḳiyeleridir	7	Hakiki tenbihat
38	111	Velehu Müşārün İleyhiñ ez-Nādānı	7	Nādānı uyarma, nutuk

		İntibāh ü İrşādı Hāvī Nutuklarıdır		
39	112	Velehu Müşārün İleyh der- Münāzara vü Mülātafa-i Dil	5	Münazara, şakalaşma
40	115	Velehu °Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretleriniñ İmāmān-ı Dūvāzdeh Hāzretlerine Olan Hūsn- i İ° tikkādāt ve Müdālāt ile Evşāf-ı Şerīflerini Hāvīdir	14	On iki imam hakkında düşünceler
41	121	Velehu Müşārün İleyhiñ Tıışı Müselmān İçi Münkiranıñ Aḥvāl-i Zemāyimiyle Bunlardan Nefretini Hāvī Nutkıdır	17	Dışı müslüman içi münkiranın kötü halleri
42	122	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Aḥvāl-i Dīger-gün-ı °Ārifān ve Kej-Nazariyān-ı İnsān-ı Zamān	7	Ārif insana zamanın insanının bakışı, dönemden şikāyet
43	130	Siyādet İddi°asında Bulunan Bir Muta°aşşıb u Münkir H°aceniñ Ešnā-yı Va°zda İmām Hüseyn Efendimiziñ Yezīd-i Pelīde °Adem-i Bī°at ü İnşiyādından Fuzūlayı Haqsız lıgından ve Yezīdiñ Haqlılıgından °Alenen Baḥşle Yezīde Buğz ve La°niñ °Adem-i Cevāzını Beyān EtmesiÜzerine °Azīz-i Müşārün İleyhiñ Mümāileyhe Hiṭāben İnşā Buyurdukları Nutukdur	12	Nutuk
44	136	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Sırr-ı Esmā-i Zāt Ya°nī İsm-i Hū ve Hācethā	7	Esmanın sırları, Allah'ın isimleri
45	140	Velehu Müşārün İleyhiñ Kendi Aḥvāliyle Birṭakım Da°vā-yı bī-Ma°nā Ehliniñ Revīşātını Hāvīdir	9	Zamanın insanları, gidişatı ve Hz. Ali sevgisi
46	148	°Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Kazāmız Maḥallī İdāresine Ta°yīn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Kazādan Selīm Beg-zāde Aḥmed Beg ile Muştafā Efendi-zāde °Abdu'llāh Efendi Haqlarında İrād Buyurulan Rumūzātıdır	5	Rumuzāt
47	149	Velehu Müşārün İleyhiñ Lām Elifle Hemzeniñ Nefy [ü] İsbātı Haqlında Olan Hikmet ü Sırlarınıñ Sebeb ü Su'ālını Hāvī Aşḥāb-ı °İlm-i Rūsüm ve Erbāb-ı Kemāl-i Fehūme Hiṭāben Nutḫ-ı Mürşidāneleridir	17	Lam-elif ile hemzenin ispatı, hikmet ve sırları
48	150	Velehu Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Tālibān-ı Haqlıkatı Tevhīd-i °Aşka	7	Aşk tevhidi, tevhide davet

		Dā'ir Nuṭḡ-ı Şerīfleridir		
49	155	Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Ḥurūfât-ı Ḥalvetīyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyâtına Dā'ir Nuṭḡ-ı Mürşidâneledir	11	Halvetiyyenin harflerinin sırrı
50	156	Velehu Müşārün İleyhiñ ° Aşk Şevḡ Muḥabbet-i Ḥaḳīḳiyeye Dā'ir Mürşidâneledir	7	Hakiki muhabbet

4. Nazîre Gazeller

Nazîre Arapça “nazara” kökünden türemiş olup müennesi “nazîre”dir. “Bir şairin şiirini örnek olarak oluşturulan şiir” anlamına gelmektedir (Parlatır, 2012. s. 1272). *Dîvân*’da 26. ve 139. gazellerin nazîre olduğu tespit edilmiştir. 26. gazel Niyâzî-i Mısırî’ye, 139. şiir de Tapu Kâtibi Mehmet Remzi Efendi’ye yazılmıştır:

Gül rengine müştâkam çağırırım[hû] dost dost
Gül için âh [u] nâlem çağırırım [hû] dost dost (26/1)

Şubḡ ile şeb-nem iner gülüñ içine konar
° Andelîb nağme eder çağırırım [hû] dost dost (26/2-22)

...

Bakup cemâl-i yâre çağıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre çağıruram dost dost

Aşkuñ ile tolmuşam zühdümi yanılmışam
Mest-i müdâm olmuşam çağıruram dost dost
(Erdoğan, 1998, s. 30)

Nihânî 139. şiiri, başlığından anlaşıldığı üzere, Tapu Kâtibi Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi’nin gazeline nazîre olarak yazmıştır. Zemin şiir olan Mehmet Remzi’nin şiiri bulunamamıştır. Nazîre gazelin matla ve makta beyitleri şu şekildedir:

Görsem o mehi ruhları parlak mı nedir bu

Endām-ı sîmi dertlere tiryāk mı nedir bu (139/1)

Nihāni daḡı söyledi hem Remzi nikātın

Serv-i semenim bendiñe ƣūzak mı nedir bu (139/6)

5. Tarih Gazelleri

Tarih, bir olayın oluş yılını Arap harfleriyle yazılmış olmak üzere *ebced hesabıyla* gösteren şiidir. Bu şekilde yapılan sanata da *tarih düşürmek* denilmektedir. Genellikle tarih düşürmede kıt'a nazım şekli kullanılmaktadır. Bir dize, beyit veya bir sözcükle tarih düşürülebilmektedir (Dilçin, 2016, s. 502). Her ne kadar tarih düşürmede kıt'a nazım şekli kullanılsa da bu anlayışın XIX. yüzyılda değiştiği görülmektedir. Tarih düşürmeler kıt'adan gazele, kasideye kaymıştır. Hatta Muhammes nazım şekliyle dahi tarih düşürülmüştür (Özgül, 2006, s. 233).

Dîvân'da 131, 132 ve 148. şiirler tarih gazelidir. 131. şiir Darende kazasına tayin olunan Kaymakam Said Bey'e yılbaşı tebrikidir:

Ƙonuldu tārīḡ-i hicret Muḡarrem oldu re's-i sāl

Muḡarrem ola her ḡâlde māl-i sālīñ cedīd etsin (131/2-7)

132. şiir ise Nihānî'nin torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine yazdığı tarih gazelidir:

Göñülde cem^e olup ḡaybdan erenler söyledi tārīḡ

Reḡas ḡarfindedir tārīḡ Nihānî remz eder i^e lān (132/14)

(1295)

Bunlardan 148. gazel de tarih manzumesidir. 1300 senesinde kazaya tayin olan Selim Bey-zāde Ahmet Bey ve Mustafâ Efendi-zāde Abdullah Efendi'nin Darende mahallî idaresine atanmaları üzerine yazılmış bir tebrik tarihidir:

Sene oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḡmed^e Abdu'llāḡ

Daḡı mülkden o hansıdır Ḥristiyāndan ehl-i cāḡ (148/1)

Budur hayra delâlet hem dahı sâl-i cedîdimiz
Muhavvel ola âbâda *bi-minneti bi-ḥamdi'llāh* (148/2)

Ne hoş revnaḵ veripdir bu ḳazāya bir ūikeste kim
Mübârek-bâd ola her dem mübârek-bâd ola her gâh (148/3-5)

2.1.1.1.3. Kıt'a-i Kebîre

Sözlük anlamı “parça, bölük, cüz” olan kıt'a yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı iki beyitlik nazım biçiminin adıdır. Kafiye düzeni xa-xa şeklinde olan bu tür kıt'alar *dörtlük* olarak anılmaktadır. Kıt'aların konusu önemli bir düşünce, hikmet, nükte ve yergi olabilmektedir (Dilçin, 2016, s. 202).

Nihânî Dîvânı'nda beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alar vardır. Bu kıt'alara *kıt'a-i kebîre* adı verilmektedir ve kafiye düzenleri xa-xa-xa-xa... şeklindedir. Dilçin (2016) bu tür kıt'alarda şairin mahlasını herhangi bir beyitte kullanabildiğini ve bu şiirlerin daha çok tarih düşürmek maksadıyla yazıldığını belirtmiştir (s. 203). *Nihânî Dîvânı*'nda kıt'a-i kebîrelerden sadece 147. şiir tarih düşürmek amacıyla yazılmıştır. Bu da *Dîvân*'da murabba/kıt'a şeklinde düzenlenmiştir. Bu şiir çift özellikli nazım şekilleri içinde tekrar değerlendirilecektir. Diğer kıt'a-i kebîrelerden 134 ve 151. şiirler *elif-nâme* türündedir. 135. şiir ise hikemî tarzdadır. Murabba/kıt'a olarak düzenlenen tarih manzumesi (M 147) XIX. yüzyılda murabba nazım şekliyle tarih düşürme eğilimi göz önünde bulundurularak murabba nazım şekli içinde değerlendirilmiştir. Şiirlerdeki mahlaslar son beyitlerde bulunmaktadır:

Tablo 7: Dîvân'daki Kıt'alar

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	134	Velehu ^c Azîz-i Müşârün İleyh Hazretleriniñ Yigirmi Sekiz Hurûfât Üzerine Kendi Evşâf-ı Şıfat-ı Muḳaddeslerini Ḥâvî Nuṭḳ-ı Reşâdetleridir	15	Elifnâme türünde yazılmıştır. Nihânî'nin kendi vasıfları anlatılmıştır ve nutuk tarzındadır.
2	135	Azîz Müşârün İleyh Hazretleriniñ Terbiye-i İnsâniyeye Dâ'ir Teşbîhât ü Temşîlât Lübbiyyât ü Nebâtâtı Ḥâvî Ledünniyyât Mürşidâneleridir	37	İnsan terbiyesine, yetiştirilmesine dair bitkilerle benzerlik kurularak bir şeyin sırları hakkında yazılmıştır.
3	151	Azîz Müşârün İleyh Hazretleriniñ Yigirmi Tokûz Hurûf-ı Muḳatta ^c Üzerine İrşâda Dâ'ir Nuṭḳ-ı Şerîfleridir	15	Elifnâme türünde yazılmıştır; hidayete erdirme, doğru yolu gösterme konusunda nutuktur.

2.1.1.1.4. Müstezâd

Gazelin özel bir biçimi olan müstezâd sözlükte “ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış” demektir. Uzun dizelere kısa bir dize ekleyerek yazılmaktadır. Kısa dizelere *ziyade* adı verilmektedir. Uzun dizede *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün* kısa dizede de *mef'ûlü fe'ûlün* kalıpları kullanılmaktadır. Yani kısa mısradaki uzun mısradaki veznin baş ve son tef'ileleri kullanılır. Ziyade mısralar genelde uzun mısraların anlamını tamamlamak içindir. Bununla beraber kısa dizelerden şiirin tekdüzeliğini kırmak için de faydalanılmıştır (Dilçin, 2016, s. 204).

Nihânî Dîvânı'nda sadece bir müstezâd (M 97) bulunmaktadır. 50 beyitten oluşan bu müstezâd “müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün” kalıbına göre yazılmıştır. Ziyade mısralarda “müstef'ilün müstef'ilün” kullanılmıştır. *Velehu Müşârün İleyh Hazretleriniñ bî-Miṣl Müstezâd-ı Hikmet-i Mu^ctâdlarıdır* başlığını taşıyan müstezad aşk temasını işlemektedir ve hikmet türündedir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere benzersiz bir müstezâd olduğu belirtilmiştir.

Buldu ḥayât arz-ı nebât coşdu yine ebḥâr-ı ^c aşḳ

Her vādīyi enhār eder (97/1)

° Ulvī süflī buldu necāt nūş eyledi tīmār-ı ° aşk

Hep ° arzda i° mār eder (97/2-50)

2.1.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.2.1. Murabba

Murabba bent adı verilen dörtlüklerden oluşur. Uyak düzeni aaaa-bbba-ccca-ddda... şeklindedir. Bununla beraber ilk bendin ilk üç dizesi kendi arasında kafiyeli olabilmektedir. Bu şekilde kafiye düzeni bbba-ccca-ddda-eeeea... şeklindedir. Birinci bendin dördüncü dizesi diğer bentlerin dördüncü dizesi olarak tekrar ederse böyle murabbalara *murabba'-ı mütekerrir* adı verilmektedir. Bentlerin son mısraları sadece kafiye ile bağlanırsa *murabba'-ı müzdevic* adını almaktadır (Dilçin, 2016, s. 212).

İpekten (2012), alışılmış murabba kafiyeleri bunlar olmakla birlikte az sayıda ve çoğu Tanzimat'tan sonra olmak üzere aBaB cccB dddB ve aaxa bbxb ccxc kafiyeli; aaav bbbv cccv ve aaaV bbbV şeklinde dört mısralı tardiyye kafiyeli; ya da aaaa bbbb cccc şeklinde her bendi kendi arasında kafiyeli murabbaların da yazıldığını belirtmiştir (86).

Nihânî Dîvânı'nda 18 murabba bulunmaktadır. *Dîvân*'da bulunan murabbaların başlıkları ve özellikleri şu şekildedir:

Tablo 8: Dîvân'daki Murabbalar

	Şiir No:	Başlık	Bent Sayısı	Murabba Türü	Açıklama
1	7	Velehu Müşārün İleyh Na ^c t-ı Şerîf-i Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ	6	Mütekerrir	Na't
2	34	Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirânı İrşâd Hâvî Nuţkudur	6	Müzdevic	Nutuk İbret-nâme
3	40	Velehu Müşārün İleyhiñ Edvâr-ı Âdemî Hâvî Dürer-Bârlarıdır	5	Müzdevic	Hikmet
4	46	Velehu Müşārün İleyh Der-Evşâf-ı Celîle-i Meşâyih-i Kirâm et-Ta ^c rîf-i Tarâ'ik Kâdessa'llâhu Ervâhım	11	Müzdevic	Şeyhlerin vasıfları, tarikatlerin tarifî
5	48	Velehu Müşārün İleyh Ez-İstimdâd-ı Cenâb-ı Mevlâ Celle Celâlûhu	9	Müzdevic	İstimdad
6	54	Velehu Müşārün İleyh der-Medh-i Çâr-yâr-ı bâ-Şafâ Rıdvânü'llâhi ^c Aleyhim Ecma ^c ĩn	7	Mütekerrir	Methiye
7	73	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ ^c İrfân ü Ledünniyâta Dâ'ir Gâzel-i Hikmet-Eşeridir	6	Müzdevic	Hikmet
8	78	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdâd ü Münâcât-ı Cenâb-ı Hudâ Celle Celâlûhu	7	Müzdevic	İstimdat Münacat
9	79	Veliyy Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Silsile-i Hasebiye Ya ^c nî Tarîkat Nesebini Hâvîdir	27	Müzdevic	Neseb-nâme
10	81	Velehu Müşārün İleyh der-Ta ^c rifât-ı Eţvâr-ı Seb ^c a ve Fâ'ide-i Teraqqiyât	7	Müzdevic	Nasihât-nâme
11	86	Velehu Müşārün İleyhiñ İrşâda Dâ'ir Gâzel-i Muqâdresleridir	5	Müzdevic	Nasihât-nâme
12	103	Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Şıfat-ı Mürşid ve Sülûk Tevhîd-i Tarîkat ve Hâkîkat Olan Mürîdânıñ Ahvâlini Mübeyyen Nutk-ı Reşâdetleridir	9	Müzdevic	Mürşidin sıfatları, müridin halleri
13	114	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdâd-ı Cenâb-ı Hâk Celle Celâlûhu	7	Müzdevic	İstimdâd
14	117	Velehu Müşārün İleyh Mersiye-i Ciger-süz-ı Şâh-ı Kerbelâ ve Hurûfât-ı Sırr-ı Muharrem	7	Mütekerrir Zü'l-metâli	Kerbela mersiyesi Muharrem'in harflerinin sırrı
15	118	Velehu Müşārün İleyh	7	Vasıtası	Gönül ile

		Hazretleriniñ Ahvâl-i Zâmîr ve Münâzara-i Dilini Hâvî Nuṭṭ-ı pür- [°] İbretleridir		beyit olan murabba	münazara
16	147	[°] Azîz-i Müşârün İleyh Hazretleriniñ İrtihâlınden Soñra Mezâr-ı Şerîfi Taşına Yazılup Rezk Olunmağ Üzere Müşârün İleyhiñ On İki Sene Aqdem Hayâtında İnşâ Buyurdukları Târîḫ-i Ledünniyâtdır	7	Müzdevic	Tarih manzumesi
17	153	Velehu Müşârün İleyh ez-İstimdâd ve Evşâf-ı Şâh-ı Merdân eremu'llâhu Veche Murabba [°] Nuṭṭudur	8	Müzdevic	İstimdad
18	154	Der-Beyân-ı Leṭâyif-i Hamse ve Aqsâm-ı Nûr ve Sırr-ı Hurûfât-ı Nakşbend ve Ledünniyâṭ-ı Sâ'ireyi Hâvîdir Velehu Müşârün İleyh Murabba [°] adır	7	Mütekerrir	Nakş-bendî'nin harflerinin sırları

Dîvân'da bulunan 18 murabbanın 14'ü *murabba-ı müzdevic* 4'ü *murabba-ı mütekerrir*dir. Murabbalar içinde 15. murabba (M 118) nadir rastlanılan ilginç bir türdür. Murabba nazım şeklinde bentleri birbirine bağlayan vasıta tek bir mısradır ancak Nihânî'nin bu şiirinde ise vasıta, son iki mısralarla yani beyitlerle sağlanmıştır. Kafiye düzeni aaba-cbba-ddba... şeklindedir:

fâ[°] ilâtün fâ[°] ilâtün fâ[°] ilün
Râz-ı dilim kime[°] ayân edeyim
Gizli sırrım kime beyân edeyim
Ben bu derdiñ çâresini bulmadım
Yaza yaza ulu dîvân edeyim (118/1)

Bu gönülden jengi pâsı silemem
Neye varır[°] âkıbeti bilemem
Var mı ola çâre bulan görmedim
Başım üzre anı sultân edeyim (118/2)

Birlik iken bu ten ile yad olup

Mā-sivā efkārı ile şād olup
 ayd oluban bir apuda durmadım
 Gönlüme ol ş hı mihm n edeyim (118/3-7)

Bu Őirin vasıtası beyit olan bir murabba olduğu düşünülebilir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da buna benzer bir murabbası mevcuttur. *D v n*'ında gazel olarak verilen bu manzumenin aslında vasıtası beyit olan bir murabba olduğu bildirilmiştir (Kurnaz ve eltik, 2013, s. 222). Nih n 'nin murabbasının İbrahim Hakkı'ninkinden tek farkı ilk dörtlüğün apraz kafiyede olmaması ve hem  c nc  hem de dördüncü mısraların *müzdevic* olmasıdır. İbrahim Hakkı'nın murabbasında ise dördüncü mısra *mütekerrir* kafiyelidir. Kafiye düzeni bAbA-ccbA-ddbA... Şeklindedir. 9 bentten oluşan murabbanın aşağıda 3 bendine yer verilmiştir:

m fte^c ilün mef ^c ilün
 Vasf-ı lis n seninledir
 Vasf idemem gönül seni
 Nutk u bey n seninledir
 Vasf idemem gönül seni

Her h nerin kem lisin
 Her güzelin cem lisin
 Hüsn ile  n seninledir
 Vasf idemem gönül seni

Şevk   taleb ki sendedir
 Zevk u tarab ki sendedir
 AŞk ile c n seninledir
 Vasf idemem gönül seni (Kurnaz ve eltik, 2013, s. 223)

...

14. murabba (M 117) ise *z 'l-met li*  zellik göstermektedir. EĞer bir gazel iinde birden fazla musarra beyit varsa böyle gazele *z t 'l-met li* ya da *z 'l-met li* isimleri verilmektedir (Dilin, 2016, s. 105). Murabba da gazelden türeyen bir nazım Şekli olduğu iin aynı terimi murabba iin de kullanmak mümkündür:

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün
 Gel ey dil bu Muḥarremdir Muḥarrem
 Aḳıt seylâb-ı çeşmiñ eyle mâtem
 Hüseyniñ âh [u] vâhiyle dem-â-dem
 Vücüduñ zaḥmına gel eyle merhem (117/1)

Mübârek mâh-ı ekrem hem mu° azzam
 Şehîr-i Kerbelâya oldu maḥrem
 Te°emmül eyle bu ma° nâyı bir dem
 Vücüduñ zaḥmına gel eyle merhem (117/2-7)

Nihânî, 16. murabbayı (M 147) murabba/kıt'a şeklinde düzenlemiştir. Dîvân'da birinci ve ikinci dizeleri aynı satıra yazmış, diğer dizelerde de aynı düzen takip etmiş olup, dizelerin aralarına boşluk bırakmıştır. Dolayısıyla şair kıt'a/murabba nazım şekliyle tarih manzumesi yazmıştır:

mefâ° ilün mefâ° ilün
 Hüviyyetden güzer kıldım
 Ceberût seyrine erdim
 Melekût devrini gördüm
 Erişdim şimdi nâsûta (147/1)

Ḥüviyyet ° âlem-i ervâḥ
 Ceberrût ° âlem-i seyyâḥ
 Melekût ° âlem-i ecnâḥ
 Bu nâsût erdi lâhûta (147/2-7)

Bu murabbayı kıta nazım şekliyle de yazmak mümkündür:

Hüviyyetden güzer kıldım ceberût seyrine erdim
 Melekût devrini gördüm erişdim şimdi nâsûta (147/1)

Ḥüviyyet ° âlem-i ervâḥ ceberrût ° âlem-i seyyâḥ

Melekût    lem-i ecn h bu n s t erdi l h ta (147/2)

D v n'da ayrıca hece  l s s y le yazılıp koşmaya yakın olmaları nedeniyle bu maddeye dahil etmediğimiz 15, 56, 74, 75, 120, 125 ve 133. şiirler kafiye düzenleri bakımından murabbaya da benzemektedir. Özellikle 56, 120 ve 133. şiirlerde murabbanın yaygın kafiye düzeni görülür. Yani ilk bent kendi içinde kafiyeli diğer bentlerin son mısraları *müzdevic* ya da *mütekerrir* olarak ilk bentle kafiyelidir. 15. ve 125. şiirlerin ise kafiye düzeni aaxa-bbba-ccaa... şeklinindedir. Murabbalarda bazen ilk bendin  c nc  mısraı serbest kafiyeli olabilmektedir (Kurnaz ve  eltik, 2013, s. 219). Ayrıca Tekke edebiyatı şairlerinde hece  l s y le yazdıkları koşmalar arasında murabba örnekleri bulunabilmektedir. Murabba/koşma örnekleri 13. ve 14. yüzyıl şairi Yunus Emre'de ve XIV. yüzyıl şairi Nes m 'de görülmüştür (Kurnaz ve  eltik, 2013, s. 229). Nih n 'nin heceyle yazılmış bu şiirlerini koşma/murabba olarak kabul etmek de mümkündür. Diğer taraftan XIX. yüzyılda Halk şiiri ile d v n şiirinin birbirine yaklaştığı düşünülürse temelde birbirine benzeyen koşma ile murabbanın birbirinin yerine kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca XIX. yüzyılda hece  l s y le yazılan kasidelerin olması murabba için de hece ölünün uygulanabilirliğini göstermektedir.

2.1.1.2.2. Muhammes, Tahmis

Muhammes, bütün bentleri 5 dizeden oluşan nazım şekline verilen isimdir. İlk bendin dördüncü ve beşinci ya da sadece beşinci dizesi öteki bentlerin sonunda tekrar ediyorsa *muhammes-i mütekerrir* adı verilir ve aaaAA-bbbAA-cccAA... veya aaaaA-bbbbA-ccccA... şeklinde kafiyelenir. Son iki mısra veya son mısra sadece kafiye bakımından tekrar ederse böyle muhammeslere de *muhammes-i müzdevic* adı verilmektedir ve bbbba-cccaa-dddaa... veya bbbba-cccca-dddda... şeklinde kafiyelenmektedir (Dilçin, 2016, s. 217).

Tahmis ise ‘‘beşleme, beşli duruma getirme’’dir. Bir gazelin beyitlerinin üzerine aynı  l  ve kafiyede  cer dize eklenerek yapılan muhammese denmektedir. Kafiye düzeni aaaaa-bbbba-cccca... şeklinindedir. Tahmiste en önemli nokta eklenen dizelerin gazelin beyitleriyle anlam ve g c bakımından kaynaşmış olmasıdır. Aksi halde eklenmiş dizeler

sırttır ve yama gibi kalır. Tahmis Dîvân edebiyatında muhammesten daha fazla rağbet görmüştür (Dilçin, 2016, s. 223).

Nihânî de 1 muhammes yazmış; Niyâzî Mısrî (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1), Zâtî Efendi (7), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3) ve Eşrefzâde Rûmî'nin (1) olmak üzere toplam 16 gazeli tahmis etmiştir. *Dîvân'daki* tahmislerin ve muhammesin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 9: Dîvân'daki Muhammes ve Tahmisler

	Şiir No:	Başlık	Bent Sayısı	Açıklama
1	58	Velehu Müşârün İleyhiñ Muḥammed Mısrî Niyâzî Ḥazretleriniñ Ğazel-i Mergûbesini Taḥmîs-i Ḳudsiyeleridir	5	Niyâzî Mısrî'nin "olandan sor" redifli sûfiyâne gazeline tahmis
2	59	Velehu Müşârün İleyhiñ Nakşî Akkirmânî Ḥazretleriniñ Ğazelin Taḥmîs-i ° Ālîleridir	5	Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmis
3	60	Velehu Müşârün İleyhiñ Hâşim-i Üsküdârî Ḥazretlerini Taḥmîs Ḥâvî Nuṭṭ-ı Ledünniyeleridir	5	Hâşim Üsküdârî Ḥazretlerinin "söyler" redifli sûfiyâne gazelini tahmis
4	80	Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Zâtî Efendiyi Taḥmîs-i ° Ālîleridir	5	Zâtî Efendi'nin "garaz" redifli hâkimâne gazelini tahmis
5	84	Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Zâtî Efendiyi Taḥmîs-i ° Ālîleridir	6	Zâtî Efendi'nin "mahlût" redifli sûfiyâne gazelini tahmis
6	87	Müşârün İleyhiñ Beşiktaşlı Rızâ Efendiyi Taḥmîsidir	7	Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "eder vaiz" redifli gazelini tahmis
7	88	Velehu Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Mısrî Niyâzî Babayı Taḥmîsi	6	Niyâzî Mısrî'yi tahmis Pend-nâme
8	89	Velehu Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Zâtî Efendiyi Taḥmîsidir	7	Zâtî Efendi'nin "zâyî" redifli nasihat-nâme türündeki gazelini tahmis
9	91	Velehu Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Zâtî Efendiyi Taḥmîs-i Mürşidâneleridir	5	Zâtî Efendi'nin ilahî aşkı remizlerle işleyen "tığ" redifli gazeline tahmis
10	92	Velehu Müşârün İleyhiñ Mısrî Niyâzî Babayı Taḥmîs-i Laṭîfeleridir	7	Niyâzî Mısrî'nin hâkimâne gazelini tahmis

11	95	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendi Taḥmîsleridir	7	Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendi'nin nasihat-nâme türündeki gazelini tahmis
12	96	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Zâtî Efendi Taḥmîsleridir	5	Zâtî Efendi'nin "ârif" redifli, ârifin özelliklerini anlatan gazeline tahmis
13	100	Velehu Müşārün İleyhiñ Zâtî Efendi Hâzretlerini Taḥmîs-i Mürşidâneleridir	8	Zâtî Efendi'nin "aşk" redifli aşkı anlatan gazeline tahmis
14	105	Velehu Müşārün İleyhiñ Zâtî Efendi Taḥmîs-i Şerîfleridir	6	Zâtî Efendi'nin "dönderdin" redifli aşkın belirtilerinin anlatıldığı gazeline tahmis
15	107	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Beşiktaşlı Rızâ Efendi Taḥmîs-i Laṭîfâneleridir	10	Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "geçmedin gitdin" redifli sūfiyâne gazeline tahmis
16	129	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Eşref-zâde ° Abdu'llâh Rûmî Hâzretleriniñ Maḳâm-ı Vaḥdetden Dîvânında İrâd Buyurdukları Nuṭṭa-ı Şerîfini Taḥmîs-i Mürşidâneleridir	12	Eşrefoğlu Rûmî'nin sūfiyâne gazelini tahmis
17	145	Velehu Müşārün İleyh Muhammes Mersîye-i Ciger-süz li-Cenâb-ı Şâh-ı Kerbelâ	7	Muhammes Kerbela mersiyesi

145. şiir mersîye türünde bir muhammestir. Bu şiirde vasıta ilk beşlikteki kafiye-redif ve diğer bentlerin son mısralarındaki kafiye-redif ile sağlanmıştır. Bu nedenle *muhammes-i müzdevic*dir. Diğer 16 muhammes gazellerin tahmisi olduğu için hepsinde bağlantı doğal olarak kafiye ve redifle sağlanmıştır.

Dîvân'da 14. tahmiste (M 105) aşkın âşık üzerindeki belirtilerinden ve âşığın çaresizliğinden bahsedilmiştir. Mecazî aşk duygusuyla ilahî aşk duygusu karışık olarak ele alınmıştır. Diğer tahmislerde ise daha çok tasavvufî temalar remizlerle ya da doğrudan işlenmiştir. Nitekim 17 muhammesin de sūfiyâne ve hâkimâne tarzda olduğu söylenebilir.

2.1.1.2.3. Müseddes

Bentleri 6 dizeden oluşan nazım şekline verilen addır. Uyak düzeni aaaaaa-bbbba-ccccca... şeklinde olana *müseddes-i müzdevic* denilmektedir. Bununla beraber uyak düzeni aaaaaa-bbbbcc-ddddee... ve bbbca-ddddca-eeeeca... şeklinde olanlar da vardır. Benden 5. ve 6. dizesi veya sadece 6. dizesi aynen tekrar ederse bu şekildeki müseddeslere de *müseddes-i mütekerrir* adı verilip aaaaAA-bbbbAA-ccccAA... şeklinde kafiyelenmektedir (Dilçin, 2016, s. 227).

Dîvân'da 10. 123. ve 128. şiirler olmak üzere toplam üç müseddes bulunmaktadır. Bunların ilki 14 bentten diğer ikisi de 7 bentten oluşmaktadır. 10. şiirde bentlerdeki son iki mısra ilk bentle kafiye bakımından uyumlu olduğu için *müseddes-i müzdevic*dir. *Dîvân*'da bu şiirde bir karışıklık olmuş, 1. bent 3. bent olarak yazılmıştır. Müstensihden de kaynaklanabilecek bir hata olan bu durum ilk bakışta şiirin tercî-i bent gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Çalışmamızda tanzîr edilen şiirle de uyumuna bakılarak 3. bent 1. sıraya alınmış diğerleri aynen yerini korumuştur. 123. ve 128. şiirlerin bentlerindeki son iki mısra aynen tekrar ettiği için *müseddes-i mütekerrir*'dir.

İlk müseddes, ehl-i beyte ve on iki imama övgü olup Koniçeli Kazım Paşa ve Eşref Bey'in müşterek yazdıkları müseddeslerine nazîredir. Diğer iki müseddesin de türü Kerbela mersiyesi olup 128. şiir Amasya Mutasarrıfı Ziya Bey'e (Ziyâ Paşa) nazîre olarak yazılmıştır. *Dîvân*'daki müseddeslerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 10: Dîvân'daki Müseddesler

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Müseddesin Türü	Açıklama
1	10	Velehu Müşârün İleyhiñ Mir Kâzım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvâzdehlerine Tanzâren Īrâd Buyurdukları Sitâyîş-i Şâh-ı Kerbelâ ve Medh-i Düvâzdehleridir	14	Müzdevic, Nazîre	Ehl-i beyt ve on iki imama methiye
2	123	Velehu Müşârün İleyh Müseddes Mersîye-i Cîger-Sûz-ı Şâh-ı Kerbelâ	7	Mütekerrir	Kerbela mersiyesi
3	128	Velehu Müşârün İleyh Hazretleriniñ Sâbık Merhûm Amâsiye Mutaşarrıfı Şâ° ir-i Meşhûr Ziyâ Bege Tanzâren Müsedded-i Mersîye-i Cîger-sûzıdır	7	Mütekerrir, Nazîre	Kerbela mersiyesi

2.1.1.3. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri

2.1.1.3.1. Koşma

Koşma, halk edebiyatı nazım şekilleri içinde en çok sevilen ve tercih edilenidir. Hece ölçüsünün 6+5=11 ve 4+4+3=11 kalıplarıyla yazılır. Nazım birimi dörtlüktür ve dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Uyak düzeni birinci dörtlüğün haricinde hep aynıdır. Uyak düzeni genellikle baba-ccca-ddda... şeklindedir. Bununla beraber ilk dörtlük xaxa veya bbba şekillerinde olabilmektedir. 4+3=7'li ve 4+4=8'li kalıpla yazılmış koşmalar da vardır. Bunlar ezgilerinden dolayı koşma olarak gösterilmektedir. Halk arasında ezgiyle okunan herhangi bir şiire de koşma adı verilmektedir (Dilçin, 2016, 306). *Dîvân*'da bulunan toplam 15 koşmanın genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 11: Dîvân'daki Koşmalar

	Şiir No:	Başlık	Bent S.	Açıklama	Hece Sayısı
1	15	Velehu ° Azîz-i Müşârün İleyhiñ Hâl-i Şabâvetinde Vuķû° Bulan Aĥvâl Devriyyesidir	13	Yaş-nâme	11
2	56	Velehu Müşârün İleyh Der-Sitâyiş ü Evşâf-ı Ceddinâ Ğavsü'l-A° zam Seyyid Şeyĥ El-Hâc Ĥâmid-i Velî Ķuddise Sırruhu'l-Celî	21	Sitâyiş-nâme	7
3	61	Bu Daĥı Beypazârlı Meşhûr ° Aşık Dertliniñ Maĥbû° Dîvânında Muĥarrer Efvâh-ı Nâsda Ķırâ'at Olunan Şerîfidir ki İşte Budur Ķanâ° at mülkünün pâdişâhıyam Dârâ-yı devletim şabûren şekûr İşbu Mezkûr Şerîfi ° Azîz-i Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ Nażar-ı Ĥikmet-Eşerleri Buyurularak bil-İntihâb Luţfen Tanzîr Buyurdıkları Şerîfidir	6	Âşık Dertli'nin koşmasına nazîre	11
4	62	Sivâs vilayeti celîlesine def° a-i ûlâda ta° yîn buyurulan merĥûm Celî Ahmed ° İzzet Paşanıñ zamân-ı devletlerinde Dârende Ķazâsına gönderilen Mâl Müdürü Sivâslı Mûsâ Mâhir Efendi ...	14	Pend-nâme	11
5	66	Der-Beyân-ı Eţvâr-ı Seb° a ve MaĶâmât-ı Heft-Nefs ve Esmâ'ihâ Velehu Müşârün İleyh	15	Yedi nefsin makamları esma nutuk	8
6	74	Bu Daĥı Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ MaĶâm-ı Vaĥdetden İrâd BuyurduĶları Bir Nebze Ledünniyyât Ĥikmet Âyâtlarıdır	16	Hikmet	7
7	75	Kezâ Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ MaĶâm-ı Cem° u'l-Cem° ve Lisân-ı Vaĥdetden İrâd BuyurduĶlarıdır	5	Hikmet	7
8	99	Der-Sitâyiş-i Sulţân-ı TarîĶa-i NaĶş-bendîye Vâhid-Lehâ Ķudsîleri Velehu Müşârün-İleyh	7	Nakşbendî sultanına medhiye	7
9	102	Velîyy-i Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ Ĥazret-i Ğavsü'l-A° zam Şeyĥ ° Abdü'l-Ķâdir Ķuddise Sırruhu el-Bâhir Efendimiz Ĥazretlerini Şitâyişi Ĥâvî Nuţkudur	9	Abdülkâdir Geylanî'ye medhiye	7
10	104	Velehu Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ Âdâb-ı Sâlikini Ĥâvî Naşîĥat-i Mürşidâneleridir	7	Nasihât-nâme	7
11	113	° Azîz-i Müşârün İleyh Ĥazretleriniñ Nâzım-ı Kerbelâ ve Mi° râc-ı Nebî Mü'ellif ü Nâzımı	7	Zaim-zâde Hasan	11

		Bulnan Ehlü'llāh-ı Kirāmdan Dārendeli Zā ^c im-zāde Ḥasan Bekāyī Ḥazretleriniñ Bir Nuṭḡunu Tanzīr-i pūr- ^c İbretleridir		Bekâî'nin taşlamasına nazîre	
12	120	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Devriyye-i Evsatlarıdır	16	Devriyye	11
13	125	Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Devriyye-i Rūḫāniye-i Ledünniye-i İbtidā'ıye	15	Devriyye	11
14	126	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Diğer der-Beyān-ı Ahvāl-i Kavm-i Cān	14	Devriyye	11
15	127	^c Azīz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Mebde'den Me ^c āda Qadar Ruḫānī vü Cismānī Edvār-ı Kevniyye ve Kebīre-i Ledünniyesidir ve Ḥacī Bektaş-ı Velī Müttekī Sırrü'l-Celī Ḥazretleriniñ Devriyyesine Nazīredir	38	Hacı Bektaş-ı Velī'nin Devriyye'sine nazîre	11
16	133	^c Azīz Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Maḥdüm-ı Necābet-Mevsūmları Üç Yüz Altı Tārīhinde Li-Ecli'l-Maşlaḫa Der-i ^c Āliyyede Bulunup ^c Azīz-i Mümā İleyhiñ Vaḡt-i İrtihālinde Üzerinde Bulunamamakla Ḥüsn-i Himmetle Hengām-ı İrtihālinde Maḥdümü Ḥaḡḡında İnşā Buyurduḡları Nuṭḡudur	7	Tahassür-nâme	8
17	137	Velehu Müşārün İleyh Kezā Evşāf-ı İsm-i Hū Celle Celālūhu	7	İlahi, zikir	5
18	138	Velehu Müşārün İleyh Kezā İsmü'z-zāt Celle Celālūhu	7	İlahi, zikir	7
19	144	Velehu Müşārün İleyh Mersiyeye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	22	Kerbela mersiyesi İlahi tarzında	5
20	157	Bu Daḡı Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Bir Rumūzāt u Ledünniyāt-ı Ḥaḡīkiyesidir	4	Nasihat-nâme	11

18 koşmanın 9'u 11'li; 2'si 8'li; 7'si 7'li; ve 2'si de 5'li heceyle yazılmıştır. Bunlardan üçü nazîre olup diğerleri methiye, nutuk, hikmet, pend-nâme, devriyye, ilahi ve mersiye türlerindedir.

2.1.1.4. Çift Özellikli Nazım Şekilleri

Dîvân'da çift özellikli kabul edebileceğimiz nazım şekilleri oldukça fazladır. Bunda hem XIX. yüzyılda dîvân şiri ile halk şirinin birbirine yaklaşmalarının etkileri hem de Dinî-Tasavvufî edebiyatta Yunus Emre ve Ahmed Yesevî gibi şairlerde görülen gazel-

koşma, gazel-murabba ve murabba-koşma gibi nazım şekillerinin birbirinden çok fazla ayırt edilmeden birbirinin yerine kullanılmasıdır. *Dîvân*'da tespit edilen çift özellikli nazım şekilleri şu şekildedir:

2.1.1.4.1. Gazel-Kaside

Dîvân'da “*İbtidâ’ gazeliyyâtlarıdır*” başlığı altında gazel nazım şekliyle beraber kasîde, murabbâ, müseddes gibi nazım şekillerine de rastlanılmıştır. Buradan şairin bütün nazım şekillerini gazel gibi algıladığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Musammatların gazelin genişletilmiş şekli olduğu varsayımından aslında bu başlığın çok da yanlış olmadığını söyleyebiliriz.

Nihânî Dîvânı 'nda yine gazeliyyâtlar başlığı altında belirlediğimiz 5 kasideyi (M 1, 14, 55, 72, 77) kaside nazım şeklinin bütün bölümlerini bulundurmaması, şairin mahlasının son beyitte geçmesi ve XIX. yüzyılda gazellerin uzun olması bakımından gazel gibi düşünmek de mümkündür. Diğer taraftan bir maksûdunun ve duanın olmasından dolayı kaside olarak kabul edilebilir. Çalışmamızda XIX. yüzyıldaki ve Tekke edebiyattaki kasideler göz önünde bulundurularak bu şiirler kaside olarak kabul edilmiştir.

2.1.1.4.2. Gazel-Koşma

Dîvân'da hece ölçüsüyle yazılmış musammat özellik gösterebilecek 26. ve 141. gazelleri koşmaya çevirmek mümkündür. Bu şekilde koşmanın bAbA-cccA-dddA... kafiye düzenine uyum göstermektedir. Her ne kadar koşmalar 11’li heceyle söylene de ezgisi olan şiirlere halk arasında koşma denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 306). Ayrıca koşmanın 7’li ve 5’li heceyle yazılmış şekillerine de rastlanılmıştır. Bu şiirleri koşma nazım şekliyle söylenmiş ilahiler olarak da kabul etmek mümkündür.

$$7+7=14$$

Gül rengine müştâkam / çağırırım [hū] dost dost

Gül için âh [u] nâlem / çağırırım [hū] dost dost (26/1)

Şubh ile şebnem iner /gülüñ içine konar

° Andelîb nağme eder / çağırırım [hū] dost dost (26/2-22)

4+3=11

Gül rengine müştâkam

Çağırırım dost dost

Gül için âh [u] nâlem

Çağırırım [hū] dost dost (26/1)

Şubh ile şeb-nem iner

Gülüñ içine konar

° Andelîb nağme eder

Çağırırım [hū] dost dost (26/2)

5+5=10

Geliñ kardaşlar diyelim Allâh

Akıdıp yaşlar diyelim Allâh (143/1)

Gitme yabana uy kârbâna

Gel yana yana diyelim Allâh (143/2-10)

Geliñ kardaşlar

Diyelim Allâh

Akıdıp yaşlar

Diyelim Allâh (143/1)

Gitme yabana

Uy kârbâna

Gel yana yana

Diyelim Allâh (143/2)

Yunus Emre'den itibaren mutasavvıf şairlerde koşma/ gazel ayrımının çok yapılmadığı, hece ölçüsüyle gazeller yazdıkları veya hece sayısı 10 ve daha fazla olan koşmaları beyitler halinde yazdıkları söylenebilir.

2.1.1.4.3. Gazel- Murabba

Dîvân'daki musammat özellikteki gazellerin hepsini murabbaya dönüştürmek mümkündür. 5, 26, 53, 57, 140 ve 143. gazeller musammat nitelik taşımaktadır. Bunlardan 26. ve 143. gazeller hece ölçüsüyle yazıldığı için koşmaya dönüştürmenin mümkün olduğu bir önceki bahiste açıklanmıştı. Diğer 5, 53, 57 ve 140. gazelleri ise aruzun ortadan eşit şekilde ikiye bölünebilen kalıplarıyla yazıldığı için murabbaya dönüştürmek mümkündür:

mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

Çapuñdur melce-i raḥmet / ne raḥmet raḥmet-i ^c uzma

Ṭapuñdur merkez-i ni^c met / ne ni^c met ni^c met-i ra^c nâ (5/1-3)

Bu mücrim ^c izzetiñ gözler / ne gözler ḥün döker gözler

Ne gözler gülmedi yüzler / ne yüzler yüzleri sevdâ (5/3-7)

Beyitleri ortadan ikiye bölüp dördlükler halinde yazdığımız zaman ilk bendi çapraz kafiye olan abab-cccb-dddb... şeklindeki murabbaya dönüşmektedir:

mefâ^c ilün mefâ^c ilün

Çapuñdur melce-i raḥmet

Ne raḥmet raḥmet-i ^c uzma

Ṭapuñdur merkez-i ni^c met

Ne ni^c met ni^c met-i ra^c nâ (5/1)

Bu mücrim ^c izzetiñ gözler

Ne gözler ḥün döker gözler

Ne gözler gülmedi yüzler

Ne yüzler yüzleri sevdâ (5/3)

Aynı vezin kalıbıyla yazılmış olan (mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün) 53, 57 ve 140. şiiirler de aynı özelliktedir. Yine dörtlükler halinde yazdığımız zaman ilk bendi çapraz kafiye olan murabbaya dönüşmektedir:

mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün
Baña bu luḡfile iḥsân / Resûl-i Kibriyâdandır
Delîl-i vâzîḡ-ı bürhân / Resûl-i Kibriyâdandır (53/1)

° Ayân eden baña kenzi / bu dilde feth eden remzi
Beşâretle veren ġamzı / Resûl-i Kibriyâdandır (53/2-7)

...

mefâ° îlün mefâ° îlün
Baña bu luḡfile iḥsân
Resûl-i Kibriyâdandır
Delîl-i vâzîḡ-ı bürhân
Resûl-i kibriyâdandır (53/1)

° Ayân eden baña kenzi
Bu dilde feth eden remzi
Beşâretle veren ġamzı
Resûl-i Kibriyâdandır (53/2)

...

mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün
Beni senden cüdâ kıılma / eyâ sulṡân u yâ ḡünkâr
Tapuñda nâ-sezâ kıılma / bize ver sîret-i ŧeṡṡâr (57/1)

° Acebdir ḡâl ile ḡalam / bilinmez dürr [ü] le'âlim
Geyindim egnime ŧâlîm / nemîdânem ki men ebrâr (57/2-7)

...

mefâ° îlün mefâ° îlün
Beni senden cüdâ kıılma
Eyâ sulṡân u yâ ḡünkâr
Tapuñda nâ-sezâ kıılma

Bize ver sîret-i şettâr (57/1)

° Acebdir hâl ile kalam
 Bilinmez dürr [ü] le'âlim
 Geyindim egnime şâlîm
 Nemîdânım ki men ebrâr (57/2)

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün
 Beni bu sū'-i aḥvâlim / düşürdü yârdan ayru
 Bu [ki] zîşt-hulḫ-ı aḫvâlim / edipdir lâyıḫ-ı ṭamu (140/1)

Şerî° at emrini ṭutmaz / ṭarîḫat râhına gitmez
 Bu ğaflet ile iş bitmez /dürüg ile işim dürü (140/2-9)

mefâ° ilün mefâ° ilün
 Beni bu sū'-i aḥvâlim
 Düşürdü yârdan ayru
 Bu [ki] zîşt-hulḫ-ı aḫvâlim
 Edipdir lâyıḫ-ı ṭamu (140/1)

Şerî° at emrini ṭutmaz
 Ṭarîḫat râhına gitmez
 Bu ğaflet ile iş bitmez
 Dürüg ile işim dürü (140/2)

2.1.1.4.4. Murabba-Kıt'a

Tarih manzumelerinin kıt'a nazım şekliyle yazılması gelenektendir ancak XIX. yüzyılda bu gelenek kısmen değişmiş, tarih düşürmelerin gazele ve murabbaya geçtiği görülmüştür. Nihânî de kendi ölüm tarihini hissedip mezar taşına yazılması üzere sağlığında bir murabba yazmıştır. Nihânî her ne kadar dönemindeki şekil kırılmalarından etkilense de aslında gelenekten uzaklaşmamıştır. Çünkü 147. şiirin mısraları birleştirildiği zaman şiir kıt'a nazım şekline dönüştürülebilmektedir. Vezinde

bozulma olmayıp murabba iken “mefâ’îlün mefâîlün” olan kalıp kıt’a şeklinde “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” şeklinde yazılabilmektedir:

mefâ° îlün mefâ° îlün
 Hüviyyetden güzêr kıldım
 Ceberût seyrine erdim
 Melekût devrini gördüm
 Erişdim şimdi nāsûta (147/1)

Hüviyyet ° âlem-i ervâḥ
 Ceberrût ° âlem-i seyyāḥ
 Melekût ° âlem-i ecnāḥ
 Bu nāsût erdi lâhûta (147/2-7)

mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün mefâ° îlün
 Hüviyyetden güzêr kıldım / Ceberût seyrine erdim
 Melekût devrini gördüm /Erişdim şimdi nāsûta (147/1)

Hüviyyet ° âlem-i ervâḥ / Ceberrût ° âlem-i seyyāḥ
 Melekût ° âlem-i ecnāḥ / Bu nāsût erdi lâhûta (147/2)

2.1.1.4.5. Koşma-Murabba

Dîvân’da koşma maddesine dahil ettiğimiz 15, 56, 74, 75, 120, 125 ve 133. şiirler kafiye düzenleri bakımından murabbaya da benzemektedir. Özellikle 56, 120 ve 133. şiirlerde murabbanın yaygın kafiye düzeni görülür. Yani ilk bent kendi içinde kafiyeli diğer bentlerin son mısraları ilk bentle kafiyelidir. 15. ve 125. şiirlerin ise kafiye düzeni aaxa-bbba-ccaa... şeklindedir. Murabbalarda bazen ilk bendin üçüncü mısraı serbest kafiyeli olabilmektedir (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 219). Ayrıca daha önce *murabba maddesinde* de belirttiğimiz üzere Murabba/koşma örnekleri 13. ve 14. yüzyıl şairi Yunus Emre’de ve XIV. yüzyıl şairi Nesîmî’de de görülmüştür (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 229). Nihânî’nin bu heceyle yazılmış şiirlerini koşma/murabba olarak kabul etmek de mümkündür.

Bu şiirlerden 15. şiir Nihânî'nin çocukluğunu, gençliğini ve tarikata girişini anlatan bir ahval devriyesidir. 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır ancak ilk bentteki kafiye düzeni aaba... şeklinde olup koşmaya uymamaktadır. Çünkü koşmada yaygın olarak üç tip kafiye düzeni bulunmaktadır. Birinci bentleri aaab..., abab... ve abcb... şekillerinde kafiyelenmektedir. Murabbaların ilk dörtlüğü mâni şeklinde (aaxa) kafiyelenebildiği için bu şiir murabba olarak da düşünülebilir:

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

Gel ey gönlüm hayıf saña vay saña

Bu hâl ile tamu olur cây saña

Emr-i Haqqı yevmi ile tutmadı

N'edem seni bu hâl ile hây saña (15/1)

56. şiir kafiye düzeni bakımından mütekerrir bir murabbadır. Ancak ölçü bakımından koşmaya uymaktadır. 4+3 duraklı 7'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kendine göre bir ezgisi vardır. Bu nedenlerle bu şiiri koşma olarak kabul etmek de mümkündür:

$$4+3=7, 5+2=7$$

Şâhım Haydar ° Alîdir

Selmân Kanber kuludur

Pîrim nûru celîdir

Şeyh Hâmid-i Velîdir (56/1)

Hasan Hüseyin râhına

Zeyne'l-° Abâ mâhınâ

Hayrû'l-halef câhına

Şeyh Hâmid-i Velîdir (56/2)

74. ve 75. koşmalar bir nevi *müsel* özellik göstermektedir. Bentlerin ilk 3 mısraları şiirin hepsinde aynı kafiyede, son mısraları ise yine ilk bentten bağımsız olarak kendi aralarında kafiyelidir. Koşmanın bbbA-cccA-dddA... tipindeki kafiye düzenine benzerlik gösterse de son mısralar hariç, şiirin bütün mısralarının musarra olduğu görülmektedir. Ayrıca bu şiirler aruz ölçüsüne de uygunluk göstermesi nedeniyle Tekke

edebiyatındaki murabba/koşma örneğine de uygun düşmektedir. Bu şiirlerin kafiyeye düzenleri bbbA-bbbA-bbbA... şeklindedir:

fā^c ilātün fā^c ilün

Bende-i Mevlā benem

Zīr ile bālā benem

Süflī vü a^c lā benem

Cümle benem bende uş (74/1)

Seyyid-i evlā benem

Āşık-ı şeydā benem

Şūriş-i ğavġā benem

Cümle benem bende uş (74/2-16)

Şebīb ü hem şāb benem

Māh [u] āfītāb benem

Sükker ü kebāb benem

Cümle benem bende uş (75/2-5)

120. ve 125. şiirler 11’li heceyle söylenmiş devriyyelerdir. Ölçü bakımından koşmaya uysalar da ilk bentleri kendi aralarında kafiyeli olduğu için murabba olarak da düşünülebilir:

6+5=11, 4+4+3=11

Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ^c ālem

Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem

Behişt tamu berzah yekūnu mā dem

Düzüldü terkībim çü geldim ādem (120/1)

^c Ālem-i ervāhda seyr-i ferāvān

Ḥikmet deryāsına girdim bir zamān

Yek-be-yek deryālar etdim temāşā

Muḥabbet baḥrinde eyledim evṭān (125/1)

133. şiiir ise oğlu Müslim Penâhî'ye özlemini dile getiren 8'li heceyle söylenmiş bir tahassür-nâmedir. Yine bu şiiirin de ilk bendindeki mısralar birbiriyle kafiyelidir:

4+4=8, 5+3=8
 Ey püser-i şâh-ı cihân
 İftirâkıñ yetdi amân
 Rûh-ı muşavversin hemân
 Yetiş imdâdına ey cân (133/1)

XIX. yüzyılda Halk şiiiri ile dîvân şiiirinin birbirine yaklaştığı düşünülürse temelde birbirine benzeyen koşma ile murabbanın birbirinin yerine kullanıldığı düşünülebilir.

2.1.2. Nazım Türleri

2.1.2.1. Tevhid

Tevhid “*birlemek*” anlamına gelmektedir. Allahın varlığına ve birliğine dair yazılan manzum ve mensur eserlere bu ad verilmektedir. Eserlere tevhidle başlamak gelenektendir. Tevhidlerde işlenen konular ayet ve hadislerle dayanmaktadır. Tevhidlerde “Allah’ın varlığı, birliği, yüceliği ve sıfatları şer’î olarak; kenz-i mahfî ve vahdet-i vücud da tasavvufî olarak ele alınır. Tasavvufî tevhidlerde tefekkür, feraset, ve tevil daha fazla kendini göstermektedir.” Tevhid; Allah’ın birliği, esması, fiilleri, sıfatı ve zatının anlatıldığı eserlerdir (Güzel, 2014, s. 309-310).

Divan’da sadece ilk şiiir tevhid türündedir. Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatları üzerinde durulmuş, şiiirin sonlarına doğru kainatın ve Hz. Adem’in yaratılışına yer verilmiştir. Bu nedenle devriyye konusuyla da birleşmektedir. Bu şiiirde vahdet teması ve kainatın yaratılışı birlikte işlenmiştir:

Bed’-i bismi’llâh ile verdim cilâ
 Hem şalâtile selâma iktidâ

Ba^c de-zâ tevḥîd-i Rabbü’l-^c âlemîn

Bî-şebîh [ü] bî-mişâl zât-ı Hudâ
 Heft-şifât-ı zât şübüt-ı heştile
 Dâ'im ü bâķī Cenāb-ı Kibriyā

Kühüne idrāk ermez kimseniñ
 Hiç ° uçülünñ derki yoķdur bî-merā (1/1-4)

Keşreti bizce vücūd-ı vaħdetiñ
 Vaħdetinde yoķ ta° addüd ey fetā (1/11)

Nūr-ı Aħmed cilvesi çoķdur cānım
 Anı keşf etmek degil mümkün dehā (1/32)

Böylece geldi vücūda kā'ināt
 Tā zuhūr-ı Hāzret-i Ādem Ata (1/34)

2.1.2.2. Mūnacat ve İstimdat

Arapça *necv* kökünden gelen mūnacat; kulaĝa fısıldama, Allah'a yalvarma, dua etme anlamlarına gelmektedir. Kaside, gazel, murabba, muhammes, müseddes, tekîb-i bent, tercî-i bent, kıt'a, kıt'a-i mutavvel gibi hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılan ve konusu Allah'a yakarış olan şiir türüdür. Genellikle manzum olmakla beraber mensur olanlarına da rastlanılmıştır. Bununla beraber mūnacat kelimesi yerine tazarru, tazarru-nâme, niyaz, yakarış, dua, tevbe, tevbe-nâme, istiĝfar ve dilek kelimeleri de kullanılmaktadır (Koçin, 1998, s. 1-3).

Dîvân'da toplam 9 mūnacat mevcuttur. Peygamber, halife ve din büyüklerinden yardım isteyen manzumelere ise *meded-nâme* veya *istimdâd-nâme* adı verilmektedir (Güzel, 2014, s. 500). *Dîvân*'da istimdât başlığını taşıyan 4 şiir bulunmaktadır. Bunlardan 3. ve 5. manzumeler Allah'tan yardım dileme ifade edip 152. ve 153. manzumelerde ise art ardına Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den şefaet dilenmektedir. 152. ve 153. şiirler istimdât türü açısından daha belirgin olup 3. ve 5. manzumelerin başlıklarında ise mūnacat ve istimdât kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı iki tür arasında çok fark gözetilmediği

görülmüştür. Münacatla başlayan *Dîvân* yine münacatla sona ermiştir. *Dîvân*'daki münacat ve istimdâtların genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 12: *Dîvân*'daki Münacat ve İstimdâtlar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/ Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1	3	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Hudā	14	Gazel	İstimdât
2	4	Velehu Müşārün İleyh Diğer Münacāt-ı Hudā	5	Gazel	İstimdât
3	5	Velehu Müşārün İleyh-i Diğer İstimdād-ı Cenāb-ı Hakk-ı Müselselin	7	Musammat Gazel	İstimdât
4	6	Velehu Müşārün İleyh-i Diğer Münacāt-ı Cenāb-ı Hudā	12	Gazel	Münacat
5	21	Velehu Müşārün İleyh ez-Münacāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-° Âlemîn Celle Celālühu	9	Gazel	Münacat
6	33	Velehu Müşārün İleyh ez-Münacāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-° Âlemîn Celle Celālühu	11	Gazel	Münacat
7	38	Velehu Müşārün İleyh Ez-Münacāt-ı Cenāb-ı Hudā Celle Celālühu	5	Gazel	Münacat
8	41	Velehu Müşārün İleyh Der-Münacāt-ı Cenāb-ı Hakk Celle Celālühu	5	Gazel	Münacat
9	57	Velehu Müşārün İleyh Münacâtı Hāvî Gazel ile Devriyye-i Mermüzedir	7	Gazel	Münacat/Devriyye
10	85	Velehu Müşārün İleyh ez-Münacāt-ı Cenāb-ı Hudā Celle Celālühu	5	Gazel	Münacat
11	152	Velehu Müşārün İleyh ez-İstişfâ° ü İstimdād ve Evşâf-ı Cenāb-ı Resül-i Kibriyâ ° Aleyhi's-Selām	9	Gazel	İstimdât
12	153	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād u Evşâf-ı Şâh-ı Merdân	8	Murabba	İstimdât

		Kerremu'llāhu Veche Murabba ^c Nuṭkudur			
13	158	Bu Daḥı ^c Azīz-i Müşārün İleyh Hazretleriniñ Evşāf-ı İlähī ve Münacāt- ı nā-Mütenāhīsinden ^c İbāret Olup Aḥīren Tetebbu ^c Dīvān Olunur iken Şeref Hānım Dīvānınıñ Bir Hālī Şahīfesinde Görülmekle İşbu Maḥale Yā Ḳāfiyesine ^c İlāveten Tastīr ü Tahırīr Olunmuşdur	14	Gazel	Münacat

2.1.2.3. Na't

Övme, anlamına gelen Na't daha çok Türk edebiyatında Hz. Muhammed'i methetmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Ayrıca diğer peygamberler, veliler, din büyükleri, müritler, halifeler hakkında da na'tlar yazılmıştır. Na'tlar Dîvânlarda tevhit ve münacatlardan sonra yer almaktadır. Bununla beraber na'tla başlayan Dîvânlar da bulunmaktadır. Na'tlar hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılabilmektedir. "Na't, insanın kendini peygamberde araması ve peygamberin şiirle yapılmak istenen portresidir. Bu portreyi herkes kendi kudretine göre ayrı ayrı yapar. Ama neticede aynı noktanın tasvir edildiği görülür. Na't, en ileri ve en mükemmel bir aşk âbidesidir" (Güzel, 2014, s. 360).

Dîvân'da 7 na't bulunmaktadır. Bunlardan ilk 3'ü münacatlardan sonra yer almış diğerleri ise aralara serpiştirilmiştir. Genellikle gazel nazım şekli tercih edilmiş olup ilk na't murabba nazım şekliyle yazılmıştır. 7 na'tın biri Hz. Ali için diğerleri ise Hz. Muhammed için yazılmıştır. 108. şiir istimdat özelliğindedir. Bu şiirde belirgin olarak övgüyle birlikte Hz. Peygamber'den yardım da istenmektedir. Dîvân'daki na'tların genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 13: Dîvân'daki Na'tlar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1	7	Velehu Müşārün İleyh Na° t-1 Şerîf-i Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ	6	Murabba	Hz. Peygamber'e na't
2	8	Velehu Diğer Müşārün İleyhiñ Na° t-1 Şerîfi Şalla'llâhu ° Aleyhi ve Sellem	9	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
3	9	Velehu Müşārün İleyh Der-Na° t-1 Pâk-i Cenâb-ı Şâh-ı Merdân Rağıya'llâhu ° Anh	7	Gazel	Hz. Ali'ye na't
4	53	Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resûl ° Aleyhi's-Selâmı Hâvî Gazelidir	7	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
5	108	Müselsel Na° t-1 Şerîf Velehu Müşārün İleyh Der-Münâcât-ı Hâzret-i Resûl ° Aleyhi's-selâm	7	Müselsel Gazel	Hz. Peygamber'e na't
6	141	Velehu Müşārün İleyh Na° t-1 Şerîf ü'l-Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ ° Aleyhi's-selâm	7	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
7	142	Velehu ° Azîz-i Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Mevlüdiyeye Dâ'ir Diğer Na° t-1 Şerîfleridir	5	Gazel	Hz. Peygamber'in doğum ayıyla ilgili na't

2.1.2.4. Methiye/Sitâyiş-nâme

Birini övmek maksadıyla manzum ve mensur şekillerde yazılan methiyeler iki türdür:

Padişah, vezir, şeyhülislam vb. gibi zamanın ileri gelenlerini övmek için yazılanlar ve dört halifeyi, ashâb-ı kirâmı birlikte veya ayrı ayrı yâhut “âriflerin kutbu” sayılan velîleri meth için yazılanlar. Halk bunlara *ilahi*, aruz şairleri *istigâse* ve mutasavvıf şairler de *istimdât* adını vermektedirler (Güzel, 2014, s. 450).

Dîvân'da methiye/sitâyiş başlığını taşıyan şiirler 2. grup methiye türüne dahil olmaktadır. 10. şiir Kerbela şahı Hz. Hüseyin ile on iki imama medhiyedir. Bu şiir Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin müzdevic müseddeslerine nazîredir. 51. şiirde Hz. Ali, 54. şiirde de dört halife methedilmiştir. 56. şiir Şeyh Hâmid-i Velî Somuncu Baba

Hazretleri için söylenmiş ve bu arada soy silsilesi de methodilmiştir. 99. ve 102. şiirler ise Nakş-bendî tarikatına ve Kâdirî tarikatının kutbu Abdülkâdir Geylanî'ye methiyedir. 124. şiir ise "Tevhid Köşkü"ne methiyedir. 56, 99 ve 102. şiirler aynı zamanda hece ölçüsüyle yazılmış birer ilahidir. *Dîvân*'daki methiyelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 14: *Dîvân*'daki Methiyeler/Sitâyiş-nâmeler

Şiir No:	Başlık	Beyit/ Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1 10	Mir Kâzım ve Eşref Beg Efendileriñ Dûvâzdehlerine Tanzîren Īrâd Buyurdukları Sitâyiş-i Şâh-ı Kerbelâ ve Medh-i Dûvâzdehleridir	14	Müseddes	Hz. Hüseyin ve on iki imamın methi Kâzım Paşa ve Eşref Bey'in ortaklaşa söyledikleri Dûvâzdehlerine nazîre
2 51	Velehu Müşârün İleyh Der-Medh-i Cenâb-ı Şâh-ı Merdân Kerremu'llâhu Veche	7	Gazel	Hz. Ali'nin methi
3 54	Velehu Müşârün İleyh der-Medh-i Çâr-yâr-ı bâ-Şafa Rıdvanu'llâhi ° Aleyhim Ecma° ĩn	7	Murabba	Dört halifeye methiye
4 56	Velehu Müşârün İleyh der-Sitâyiş ü Evşâf-ı Ceddinâ Gavşü'l-A° zam Seyyid Şeyh El-Hâc Hâmid-i Velî Kıddise Sırruhu'l-Celî	21	Koşma	Somuncu Baba Hazretlerinin methi, Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
5 99	Der-Sitâyiş-i Sulţân-ı Tarîk-ı Nakş-bendiyye Uşûlehâ Kıddise Sırruhu Velehu Müşârün-İleyh	7	Koşma	Nakş-bendî tarikatına methiye, Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
6 102	Velîyy-i Müşârün İleyh Hazretleriñ Hazret-i Gavşü'l-A° zam Şeyh ° Abdü'l-Kâdir Kıddise Sırruhu el-Bâhir Efendimiz Hazretlerini Şitâyişi Hâvî Nutkudur	9	Koşma	Kâdirî tarikatının kutbu Abdülkâdir Geylanî'ye methiye Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
7 116	Velehu Müşârün İleyh Medh-i Dûvâzdeh-İmâmân	14	Gazel	On iki imamın medhi
8 124	Velehu Müşârün İleyh Der-Da° vet-i Bî° at ve Sitâyiş-i Kâşâne-i Tevhîd ve Ta° rif-i Zâtî	7	Gazel	Tevhid'e methiye

2.1.2.5. Mersiye

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntüyü anlatmak amacıyla söylenen şiirlere mersiye adı verilmektedir. Çok sevilen bir yakının artık geriye dönmesi mümkün olamayacak biçimde kaybedilmesi insanlar üzerinde derin üzüntülere neden olmuştur. Bu tepki bütün dünyada insanlar üzerinde farklı şekillerde ortaya çıkmış ancak bu tepkilerin muhtevası ortak bir türü doğurmuştur. Türün ilk örneği İslamiyetten önceki Türk edebiyatında *sagudur*. İslamiyetten sonra ağıt ve mersiye olarak gelişimini sürdürmüştür. Klasik Türk edebiyatının diğer nazım şekilleri ve türlerinde olduğu gibi mersiye türünün de kendine ait bir formu vardır: Mersiyeler, feleğe sitem ve dünyanın geçici olduğunu bildiren bir giriş, kaybedilen kişinin övgüsü ve onun kaybından doğan üzüntü, dua ve temennilerden oluşmaktadır (İsen, 1994, s. 143).

Nihânî Dîvânı'nda toplam 6 mersiye bulunmaktadır. Bunların hepsi de Kerbela mersiyesidir. Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü dile getirilmiş Yezid'e lanet okunmuştur. Muharrem ayında yapılması gerekenler anlatılmıştır. 144. şiir hece ölçüsüyle diğerleri ise aruz ölçüsüyle yazılmıştır. *Dîvân*'daki mersiyelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 15: Dîvân'daki Mersiyeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	117	Velehu Müşārün İleyh Mersiye-i Ciger-süz-ı Şāh-ı Kerbelā ve Hurūfāt- ı Sırr-ı Muḥarrem	7	Murabba	Kerbela olayına yas tutulması, Muharrem ayında yapılması gerekenler ve Yezid'e lanet okuma, Muharrem harflerinin sırları
2	123	Velehu Müşārün İleyh Müseddes-i Mersiye-i Ciger-Süz-ı Şāh-ı Kerbelā	7	Müseddes	Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü, Yezid'e lanet okuma
3	128	Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Sābık Merḥūm Amāsiye Mutaşarrıfı Şā ^e ir-i Meşhūr Ziyā Bege	7	Müseddes	Amasya Mutasarrıfı Şair Ziya Bey'e nazîre

		Tanzîren Müseddes-i Mersîye-i Ciger-süzüdü			
4	144	Velehu Müşârün İleyh Mersîye-i li-Cenâb-ı Şâh-ı Kerbelâ	22	Koşma	Hece ölçüsüyle söylenmiştir ilahi tarzındadır
5	145	Velehu Müşârün İleyh Muhammes-i Mersîye-i Ciger-süz li-Cenâb-ı Şâh-ı Kerbelâ	7	Muhammes	Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü, Yezid'e lanet okuma
6	146	Dîger Mersîye-i li-Cenâb-ı Şâh-ı Kerbelâ Velehu Müşârün İleyh	5	Gazel	Ehl-i beyt sevgisi ve Kerbela olayına duyulan üzüntü

2.1.2.6. Nasihat-nâme ve Nutuk

Nihânî Dîvânı, lirik ilahî aşk şiirlerinin yanında genel olarak didaktik mahiyette olup tasavvuf felsefesine bağlı olarak hikemî bir üsluba sahiptir. Dolayısıyla birçok şiir nasihat-nâme ve nutuk türündedir. Bazen de bu iki türün birbirinden ayrımı oldukça güç olmaktadır. Yani her nasihatta bir nutuk; her nutukta bir nasihat görmek mümkündür. Nasihat-nâmelerin genel olarak mesnevi ve kaside nazım şekilleriyle yazılmış daha kapsamlı eserlerdir (Güzel, 2014, s. 478). *Dîvân*'daki bazı gazellerin Ahmet Yesevî'nin *Hikmet*'lerine yaklaştığını söylemek de mümkün olabilmektedir.

Dîvân'da nutuk başlığını taşıyan toplam 24 şiir vardır¹. Ancak bunların çoğu lugat manası olan “söz, konuşma” anlamında kullanılmış olup 11'i ıstılahî anlamında yani bilim anlamında kullanılmıştır. *Dîvân*'da nutuk başlığını taşıyan şiirler şunlardır:

Bu nutuklar içinde öğüt vermeyi amaçlayan nasihat tarzında yazılan nutukların genel özellikleri şu şekildedir:

¹ *Dîvân*'daki nutukların şiir numaraları: (34), (36), (37), (39), (42), (60), (62), (63), (76), (94), (98), (101), (102), (109), (111), (119), (129), (130), (133), (134), (150), (151), (153), (155).

Tablo 16: Dîvân'daki Nutuklar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	34	Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirānı İrşād Hāvī Nuṭḡudur	6	Murabba	Nasihat tarzında, zâhidi irşada davet
2	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muhtaşar Naşihat Hāvī Nuṭḡ-1 Şerīfidir	5	Gazel	Nasihat tarzında
3	39	Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naşihat-1 Haḳīkiye Hāvī Nuṭḡ-1 Muḳaddeslerīdir	7	Gazel	Nasihat tarzında
4	42	Velehu Müşārün İleyhiñ Hikmet- āmiz Nuṭḡlarıdır	7	Gazel	Hikmet tarzında
5	62	... ^c Aziz-i müşārün ileyh hazretleriniñ mesmū ^c reşadetleri buyurulduḡda mūmā ileyhi tevbih ü sâ'irine mūcib-i intibāh u ibret olmaḡ üze irād buyur[du]ḡları manzūm nuṭḡa mürşidāneleridir. Velehu Müşārün İleyh	14	Koşma	Nasihat tarzında
6	76	Velehu Müşārü'n İleyh Hazretleriniñ Nā-dānı İrşada Dā'ir Nuṭḡudur	9	Gazel	Nasihat tarzında nadanı irşada davet
7	94	Müşārün İleyh Hazretleriniñ İrşada Dā'ir Nuṭḡ-1 Hādīleridir	9	Gazel	Nasihat tarzında, irşada davet
8	101	Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Naşihat-1 Haḳīkiyeyi Hāvī Nuṭḡ-1 Teşrifleridir	12	Gazel	Nasihat tarzında
9	111	Velehu Müşārün İleyhiñ ez-Nādānı İntibāh ü İrşadı Hāvī Nuṭḡlarıdır	7	Gazel	Nasihat tarzında, nādānı uyarma
10	150	Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Ṭālibān-1 Haḳīḳati Tevhīd-i ^c Aşḡa Dā'ir Nuṭḡ-1 Şerīfleridir	7	Gazel	Nasihat tarzında
11	155	Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Ḥurūfāt-1 Ḥalvetiyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyātına Dā'ir Nuṭḡ-1 Mürşidāneleridir	11	Gazel	Nasihat tarzında

Dîvân'da nasihat başlığını taşıyan toplam 8 şiir vardır. Bu şiirlerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 17: Dîvân'daki Nasihatler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	14	Velehu Müşārün İleyh Der-Şer ^c ü Vaşf u Fā'ide-i ^c Aşk u Naşihat	40	Kaside	Nasihat-nâme
2	28	Velehu Müşārün İleyhiñ Tâliblere Muhtaşar Naşihat Hâvî Ğazelidir	7	Gazel	Muhtasar nasihat
3	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muhtaşar Naşihat Hâvî Nutk-1 Şerîfidir	5	Gazel	Muhtasar nasihat
4	39	Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naşihat-1 Hâkîkiye Hâvî Nutk-1 Muğaddeslerîdir	7	Gazel	Hakiki nasihat
5	68	Velehu Müşārün İleyhiñ Naşihat Hâvî Ğazelidir	5	Gazel	Nasihat
6	69	Velehu Müşārün İleyh Diğer Naşihat Pür-Hikmetdir	5	Gazel	Hikmet tarzında
7	101	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Naşihat-1 Hâkîkiyeyi Hâvî Nutk-1 Teşrifleridir	12	Gazel	Hakiki nasihat
8	104	Velehu Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Âdâb-1 Sâlikini Hâvî Naşihat-i Mürşidâneleridir	7	Koşma	Nasihat

2.1.2.7. İlahi

Allah'ı övmek, ona yalvarmak için yazılıp özel bir ezgiyle okunan şiirlere denmektedir. İlahiler tarikatlere göre türlü isimler alır. Mevlevîler *âyin*, Bektaşiler *nefes*, Gülşenîler *tapuğ*, Halvetîler *durak*, diğer tarikatler de *cumhur* ya da ilahi demektedir (Dilçin, 2016, s. 344). *Dîvân*'da tespit edilebilen ilahilerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 18: Dîvân'daki İlahiler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Vezin	Açıklama
1	11	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	5	Gazel	Aruz	İlahî aşk
2	17	Velehu Müşārün İleyh Diğer Ğazel-i Muṭlaḳ	9	Gazel	Aruz	İlahî aşk
3	22	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	9	Gazel	Aruz	İlahî aşk
4	24	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳdır	7	Gazel	Aruz	İlahî aşk

5	25	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	7	Gazel	Hece	İlahî aşk
6	26	Velehu Müşārün İleyh Diğer Ğazel-i Muṭlaḳ	22	Gazel	Hece	İlahî aşk
7	29	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	6	Gazel	Aruz	İlahî aşk
8	30	Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳ	7	Gazel	Aruz	İlahî aşk
9	137	Velehu Müşārün İleyh Kezā Evşāf-ı İsm-i Hū Celle Celālūhu	7	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)
10	138	Velehu Müşārün İleyh Kezā İsmü'z-Zāt Celle Celālūhu	7	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)
11	144	Velehu Müşārün İleyh Mersiye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	22	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)

2.1.2.8. Devriyye

Devriyye; varlığın nereden gelip nereye gittiği ve bu ikisi arasındaki safhaların anlatılmasıdır. *Sudûr* ve *tecellî* konularının tasavvufta bir daireye benzetilerek anlatılmasından dolayı buna “*devir*” bundan ortaya çıkan edebî türe de “*devriyye*” adı verilmiştir (Güzel, 2014, s. 462).

Devriyye metinleri, *devriyye-i arşıyye* ve *devriyye-i ferşıyye* olmak üzere ikiye ayrılır. Devriyye-i ferşıyyede, biyolojik tekâmül anlamında bir devir, ferşlik devriyle anlatılır, bu ise kavs-i nüzûl ile ilgilidir. Devriye-i arşıyyede ise biyolojik tekâmülden insana ve insandan insan-ı kâmile kadar olan seyr ü sülûk aşamalarını içeren bir devir, arşlık devriyle anlatılır ve bu da kavs-ı uruc ile ilgilidir (Tatcı, 1997, s. 247, 251). Kısaca inişi işleyen metinlere *ferşıyye* ruhun kâinata düştükten sonra Allah’a ulaşmasını, çıkışı işleyen metinlere de *arşıyye* isimleri verilmiştir (Uzun, 1994, s. 251-253; Köprülü, 2003, s. 297-298). Devir nazariyesi, devriyyeler yanında yaş-nâmelere de kaynaklık etmiştir (Çelebioğlu, 1985; Horata, 2002, s. 95).

Nihânî Dîvânı’nda 10 devriyye tespit edilmiştir. Bu devriyelerden 1, 2, 23, 57 ve 71. şiirler aruz ölçüsüyle; 15, 120, 125, 126 ve 127. şiirler de hece ölçüsüyle yazılmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılan devriyyeler genellikle gazel nazım şekliyle yazılmış sadece 1. devriyyede kaside 2. devriyyede ise murabba nazım şekli kullanılmıştır. Heceyle yazılan

devriyelerde ise koşma nazım şekli tercih edilmiştir. Dîvân'da bulunan devriyyelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 19: Dîvân'daki Devriyyeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit /Bent Sayısı	Nazım Şekli	Vezin	Açıklama
1	1	Özel bir başlığı bulunmayıp ilk beyit besmeleyle başlamaktadır	37	Kaside	Aruz	Ferşiyye
2	2	Velehu Diğer Devriyye-i Müşārün İleyh	7	Murabba	Aruz	Ferşiyye-Arşiyye
3	15	Velehu °Azîz-i Müşārün İleyhiñ Hâl-i Şabâvetinde Vuķû° Bulan Aĥvâl Devriyyesidir	13	Koşma	Hece	Yaş-nâme
4	23	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Nûrânî vü Rûhânî Hâvîdir	18	Gazel	Aruz	Ferşiyyeden sonraki devirler
5	57	Velehu Müşārün İleyh Münâcâtî Hâvî Ğazel ile Devriyye-i Mermüzedir	7	Gazel	Aruz	Devriyye
6	71	Velehu Müşārü'n İleyh der-Ta° rîf ü Beyân-ı Mevâlîd-i Selâse	13	Gazel	Aruz	Maden, bitki ve hayvan devirleri
7	120	Velehu Müşārün İleyh Ğazretleriniñ Devriye-i Evsaţlarıdır	16	Koşma	Hece	Kâinata geldikten sonra maden, bitki ve hayvan devirleri
8	125	Velehu Müşārün İleyh der-Beyân-ı Devriyye-i Rûhâniye-i Ledünniye-i İbtidâ'îye	12	Koşma	Hece	Ferşiyye-Arşiyye
9	126	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Diğer der-Beyân-ı Aĥvâl-i Kavm-i Cân	14	Koşma	Hece	Ferşiyye ve Hz. Âdem'in yaratılışı
10	127	°Azîz-i Müşārün İleyh Ğazretleriniñ Mebde'den Me° âda Kıadar Rûhânî vü Cismânî Edvâr-ı Kevniyye ve Kebîre-i Ledünniyyesidir ve Hâcî Bektaş-ı Velî Müttekî Sırrü'l-Celî Ğazretleriniñ Devriyyesine Nazîredir	38	Koşma	Hece	Hâcî Bektaş-ı Velî'nin devriyesine nazîre

Devriyyelerden birincisi tevhid türünün konularıyla birleşmektedir. Nihânî şiire besmeleyle başlayıp Allah'ın birliği, tekliği, zâtî ve subûtî sıfatları üzerinde durmuş tevhid konularını işlemiştir. Şiirin sonlarına kâinatın yaratılışına ve Hz. Âdem'in yaratılışına geçmiştir. Devriyyenin ferşiyye türü olarak da kabul etmek mümkündür:

Bed' -i bismi'llâh ile verdim cilâ
Hem şalâtile selâma iktidâ (1/1)

Ba^c de-zâ tevhid-i Rabbü'l-^c âlemîn
Bî-şebîh [ü] bî-misâl zât-ı Hudâ (1/2)

Heft-şifât-ı zât sübüt-ı heştile
Dâ'im ü bâkî Cenâb-ı Kibriyâ (1/3)

Nür-ı Aḥmed cilvesi çokdur cânım
Anı keşf etmek degil mümkün dehâ (1/32)

Böylece geldi vücûda kâ'inât
Tâ zühür-ı Ḥazret-i Âdem Ata (1/34)

Devriyyelerden ikincisi kavs-i nüzûl (iniş) ve kavs-i urûcdaki (çıkış) merhaleleri konu almıştır. Kâinatın aşk neticesinde yaratılışı, Allah'ın nurunun inişi, insan mertebesine geçiş daha sonra da kâmil insan olarak Allah'a kavuşma söz konusudur. Nihânî'nin vücudunun Allah'ın evi olması onun yaratıcının zâtıyla birleştiğini ve nurun tekrar aslına döndüğünü göstermektedir:

Devre-i kevnîyye [vü] ^c arşîyyeyi kıldım tamâm
Ḥavza-i taşrîfe girdim ağzıma urdum licâm
Olmasın keşf-i serâ'ir deyü etdim ihtimâm
Şüret-i eşbâḥa emrâz vermişem em ibtidâ (2/4)

Yek-nazar kıldım aña ki sırr-ı zâtıma şühûd
Böyle hoş esmâ-yı ḥüsnâ levḫa-i satr-ı kuyûd

Beyt-i Haḫḫ oldu vücūdum her gören eyler sücūd
 Ḥayret-i kübrāya girdi ḫaldı mübhem ibtidā (2/6)

Devriyyelerden 3. devriyye diğerklerinden farklı bir özelliğe sahiptir. Bu şiir devriyye türünden gelişen bir yaş-nâmedir. Nihânî bu şiirde çocuğundan itibaren yaşamının devrelerini anlatmıştır. Bir nevî biyografî tarzındadır. Bu şiir *yaş-nâme* başlığı altında tekrar incelenecektir.

57. şiir hem münacat hem de devriyyedir. İlk beyitlerde Allah'a olan yakarış belirgin bir şekilde kendini hissettirmektedir. Daha sonraki beyitlerde ise devriyye terminolojisine ait sembol sözcükler kullanılmıştır. Kâinata her şeyin zıddıyla bilinmesini ifade eden tezat kavramlar kullanılmıştır:

Gehî °ābid gehî fāsıḫ oluban °afvîña lāyıḫ
 Gehî mestî gehî ayıḫ gehî eşrār gehî aḫyār (57/3)

Gehî sevdāya duş oldum gehî bālāy[a] pîş oldum
 Gehî Mecnūn reviş oldum gözüm yaşı olur enhār (57/5)

Nihānīyem °ayān oldum gehî pîr gāh civān oldum
 Gehî ḫavs ü kemān oldum gehî ḫanbūr ile mizmār (57/8)

Dîvân'da 120. şiir nefsin öldürülmesini ve sülûkta ilerlemeyi etkili bir şekilde somutlaştırarak anlatmıştır. 9. devriyye ise Hacı Bektaş-ı Velî'nin devriyyesine nazîre olması bakımından önemlidir:

İcād-ı °ālemden devr-i Ādemden
 Hezār biñ yıl aḫdem bir ḫān idim men
 °İlm-i hüviyyetde var olan demden
Küntü kenz remzinde cüz-ḫ[ā]n idim men (127/1)

Nebāt ma° den ḫayvān ismin ḫakındım
 Devr-i şu'ünātım bāzdan şaḫındım

° Anāşırsız men bu devre yakındım
Her gelen konardı dihkān idim men (127/13)

Mevālīden ° anāşırı büründüm
Nās [u] insān ṭabāyi° de göründüm
Ḥīnin ānin ulvī süflī süründüm
Cinne cāndım ḥulka ebdān idim men (127/14)

2.1.2.9. Yaş-nâme

Yaş-nâmeler, XI. yüzyıldan itibaren edebî gelenekte görülmeye başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Genellikle örneklerine halk şiirinde rastlanılmıştır. İnsanoğlunun ana rahmine düşmesinden ölümüne kadar takriben yüz yıl kabul edilirse insan ömrü, bunun her devresinin yıllara göre karakterize edilerek anlatılan eserlere *yaş-nâme* adı verilmektedir. Bu isimlerin dışında “*ömür destanı*”, “*yaş destanı*”, “*yaş türküsü*”, “*hayat destanı*” ve “*vücut-nâme*” gibi adlarla da anılmaktadır. Yusuf Has Hâcip, Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Karacaoğlan, Pîr Sultan Abdal gibi şairler bu türde örnekler vermiştir. En uzununu ise Ahmet Yesevî'nin *Hikmet*'idir (Çelebioğlu, 1985, s. 151). Amil Çelebioğlu (1985, s. 153) yaş-nâmeleri muhtevaları bakımından beş gruba ayırmaktadır:

1. Umumi olarak insan ömrüyle ilgili yaş-nâmeler
2. Kız ve kadın ömrüyle ilgili yaş-nâmeler
3. Şairin hayatıyla ilgili yaş-nâmeler
4. Ömrün mevsimlere vs. ye benzetilerek tasnifi

Dîvân'daki 15. şiir yaş-nâme niteliğindedir. Çelebioğlu'nun yaptığı tasniften üçüncü gruba girmektedir. Şairin kendi hayatıyla ilgili bir yaş-nâme örneğidir. Bu yaş-nâmede Nihânî, yer yer yaş yılları belirterek otobiyografisini vermiştir. Oyun oynama, mektebe gitme, âşık olma, tarikata girme gibi evreler anlatılmıştır:

Biraz vakit tıflım deyü oynadıñ
Aşık çelik çamurları boynadıñ

Bir zamānda ° aşka düşüp kaynadıñ
 Bunca mecāzīde ° ömür şay saña (15/2)

Oқuduñ mektebde biraz h̄āceden
 Gāh ° Arabī gāhī Fārsī heceden
 Gāh şābi şarķıtdıñ gece bāceden
 Gāh da boş boğazlık düşdü pāy saña (15/3)

On sekiz yaşında ʔarīķa girdiñ
 ʔamdüli'llāh mürşid-ķāmili bulduñ
 Nefsi taḥfīf etdiñ zikre yār olduñ
 Sülükda olmadı kimse tāy saña (15/6)

Bu yaş-nâme, 3. maddedeki “umumî olarak insan ömrüyle ilgili yaş-nâmeler”e benzese de daha şahsî konuları anlatması bakımından ondan ayrılmaktadır:

2.1.2.10. Neseb-nâme / Silsile-nâme

Neseb, “*nisbet, hısımlık, karâbet*” anlamlarına gelmektedir. Anne ve baba tarafından olan akrabalığı ifade etmektedir. Neseb-nâme ise bir kimsenin nesebini, yani hısım ve akrabalarını gösteren risalelere verilen addır. Bu tür eserler silsile-nâme, ensâb kütüğü gibi adlarla da anılmaktadır (Güzel, 2014, s. 413). *Dîvân*'da 77. şiir neseb-nâme türündedir. Nihânî kendinden başlayarak Hz. Peygamber'e kadar ulaşmış ve onun soyundan geldiğini göstererek seyyit olduğunu ispatlamıştır.

Dîvân'da neseb-nâmeden başka tarikat silsileleri (20, 44 ve 79) de bulunmaktadır. Arapça bir kelime olan *silsile*, “zincir, halkın ilahî huzura yönelmesi, tarikat şeyhlerinin üstat zinciri” anlamlarına gelmektedir. *Silsiletü'z-zeheb* ise “altın silsile, içinde ehl-i beytten birinin yer aldığı silsile, oniki imamı sevme” anlamlarındadır (Uludağ, 2005, s. 120). 20. şiir Nakş-bendî tarikatının altın silsilesidir. Ca'fer-i Sâdık'tan başlamış ve Mahmud Fegnevî'ye ulaşmıştır. 44. şiirde Nakşî ve Bektaşî tarikatlarının ortak silsilesinden bahsedilmektedir. Bu şiir tam bir silsile-nâme olmayıp kısmen silsiledir. Ca'fer-i Sâdık, Yusuf Hemedânî ve Ahmet Yesevî olmak üzere üç işinin adı

geçmektedir. Bu şiir de altın silsile gibi gazel nazım şekliyle yazılmıştır. 79. şiir de Nihânî'nin tarikat soyunu vermektedir. Şair kendi şeyhi Fedâyî Hacı Osman'dan başlayarak tarikat silsilelerini Hz. Peygamber'e kadar ulaştırmıştır. *Dîvân*'daki soy ve tarikat silsilelerinin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 20: Dîvân'daki Silsile-nâmeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	20	Velehu Müşârün İleyh Nağşîniñ Zeheb Silsilesini Hâvîdir	12	Gazel	Nakş-bendî tarikatının zeheb silsilesi
2	44	Velehu Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Tarîk-i Nağşî ve Bektaşîniñ Yek-Tarîk Olduklarından ve Silsileden Bir Nebze Bağşini Hâvî Gazelidir	9	Gazel	Nakşî ve Bektaşî tarikatlarının ortak silsilesi
3	77	° Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Silsile-i Pâk-Neseb-i Siyâdetlerini Hâvîdir	36	Kaside	Nihânî'nin soy silsilesi. Şair kendinden başlayarak Hz. Hüseyin, Hz. Fatma kanalıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşmış ve onun soyundan geldiğini, seyyit olduğunu ispatlamıştır.
4	79	Veliyy Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Silsile-i Hasebiye Ya° nî Tarîkat Nesebini Hâvîdir	27	Murabba	Nakş-bendî tarikatının silsilesi

2.1.2.11. Elif-nâme

Osmanlı Türkçesinde bulunan otuz üç harfin değişik konularda, mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler halinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserlere denmektedir (Güzel, 2014, s. 332).

Dîvân’da sadece 151. şiir elif-nâme türündedir. Kıt’a nazım şekliyle yazılmış olup yirmi dokuz harf üzerinedir:

Elif Allâhım bilirem almadım irk içre men
Bâ başîret gözü ile görmüşem Sübhânımı (151/1)

Tâ temâşâ eylemişem âlemi mülk içre men
Sâ şenâlar üzre etdim dâ’imâ cevânımı (151/2)

Cîm cemâli şanat içre her zemân vadetdeyim
Hâ hamâat ehli olan bilmedi seyrânımı (151/3-15)

2.1.2.12. Dîvaz-nâme

İçinde on iki imamın adı geçen veya onlara övgü maksadıyla yazılan şiirlere “*Dîvaz-deh İmam*” denmiş daha sonra bu terim kısaltılarak “*dîvaz*”, “*dîvaz-deh imam*” ya da “*dîvaz-nâme*” şeklini almıştır. Dîvaz-nâmelerde geçen on iki imamın isimleri, lakap ve künyeleri şunlardır:

1. Ali b. Ebû Tâlib (Emîr-ül Mü’minîn)
2. Hasan b. Ali (Müctebâ)
3. Hüseyin b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ)
4. Ali b. Hüseyin (Zeyn-ül Âbidin)
5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır)
6. Ca’fer b. Muhammed (Ca’fer Sadık)
7. Mûsâ b. Ca’fer (Mûsâ Kâzım)
8. Ali b. Mûsâ (Ali Rızâ)
9. Muhammed b. Ali (Muhammed Takî)
10. Ali b. Muhammed (Ali Nakî)
11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî)
12. Mehdî b. Hasan (Kâim, İmâm-ı Zaman) (Güzel, 2014, s. 436).

Dîvân’da toplam 4 dîvaz-nâme bulunmaktadır. Bunlardan 14. şiir Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin ortaklaşa söyledikleri müseddeslerine nazîredir. 55. dîvaz-nâme 36

beyitten oluşan bir kaside olup diğerleri gazeldir. Hepsinde de Hz. Peygamber'e övgüyle başlanmış olup ona ve onun ailesine olan sevgi vurgulanmıştır. Dövaz-nâmelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 21: Dîvân'daki Dövaz-nâmeler

	Şiir No:	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı	Açıklama
1	10	Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kâzım ve Eşref Beg Efendileriñ Dövâz-dehlerine Tanzîren İrâd Buyurdıkları Sitâyiş-i Şâh-ı Kerbelâ ve Medh-i Dövâzdehleridir	Müseddes	14	Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin dövaz-dehlerine nazîre Hz. Hüseyin'e övgü
2	55	Velehu Müşārün İleyh der-Vaşf-ı Dövâz-deh İmâm ve Muhabbeti Vâcib Olan Esâmî-i Aşhâb-ı Kirâm Rıdvânu'llâhi ° Aleyhim Ecma° in	Kaside	36	On iki imamın vasıfları, övgüsü, ashâb-ı kirâm
3	115	Velehu ° Azîz-i Müşārün İleyh Hazretleriniñ İmâmân-ı Dövâz-deh Hazretlerine Olan Hüsn- i İ° tiķâdât ü Müdâlât ile Evşâf-ı Şerîflerini Hâvîdir	Gazel	14	On iki imamın vasıfları
4	116	Velehu Müşārün İleyh Medh-i Dövâz-deh İmâmân	Gazel	14	Hz. Peygamber'den başlayarak on iki imamın övgüsü

2.1.2.13. Erkân-nâme / Telkin-nâme

Erkân-nâme, tarikat büyükleri tarafından konulan ve bir nevi tarikatın yasası kabul edilen ilkeleri, kuralları ve davranışları içeren 50-200 sayfa arasında değişen tasavvufî eserlerdir. Telkin-nâmeler de erkân-nâme denilebilecek türde eserlerdir. Ancak bunların en önemli farkı daha kısa olmalarıdır. Erkan-nâmeler ve telkin-nâmeler itikat, ibadet, ahlak ve tarikatte uyulması gereken davranış kurallarını konu olarak işlemektedir. Telkin-nâmelerde bir takım nazım örneklerine de rastlanmaktadır (Güzel, 2014, s. 501, 522).

Dîvân'da erkân-nâme ya da telkin-nâme diyebileceğimiz 4 şiir tespit edilmiştir. Bunlar 18, 65, 66 ve 101. şiirlerdir. 18. şiir “*Velehu Müşārün İleyh Erkân-ı Tarîk Hâvîdir*” başlığını taşımaktadır. Tam bir erkân-nâme olmasa da tarikatın temel ilkelerini içeren bir şiir olduğu düşünülebilir:

Kim tarîkden feyz alam der ey habîb
Altı rüknü vardurur bil ey münîb (18/1)

Az yeyip içmek dağı taqlîl-i nevmdir ey ihvâ
Dağı taqlîl-i kelâmdır dağı ° uzlet ey edîb (18/2)

Dağı beşincisi budur zikre devâm eylemek
Dağı altıncısıdır fikr-i müdâm ey ° andelîb (18/3-7)

“*Dîbâce-i Tarîk-i Dûvâz-deh ve Eṭvâr-ı Seb° a Velehu Müşārün İleyh*” başlığındaki 65. şiir, gazel nazım şeklinde söylenmiş diğer erkân-nâmedir.

Diñle âşık saña diyem nazm ile erkânımız
Kim ne dilden nuḡ eder fehm ede gör bürhânımız (65/1)

Ez-tarîk-i Mevlevî vü Naḡşî Bektaşî işit
Ol tarîk-i tis° a-i a° lām eder ° irfânımız (65/2)

Hem tarîk-i tis° aya mensûb olan şâhı dağı
Ṭür-ı seb° a üzredir seyr-i sülûk seyrânımız (65/3-7)

65. şiirin ardından gelen “*Der-Beyân-ı Eṭvâr-ı Seb° a ve Maḡâmât-ı Heft-Nefs ve Esmâ’ihâ Velehu Müşārün İleyh*” başlığını taşıyan 66. şiir bir önceki şiirin devamı niteliğindedir. Tarikatte esas olan yedi tavır, hareket; yedi nefis ve Allah’ın isimleri verilmiştir:

Diñle anı diyem saña
Bir hoşca ḡulaḡ ur baña
Bil erkenden ḡalma şoña

Gör Hakkı ° ayān ederiz (66/1)

Ṭavr-ı evvel emmāredir

Bir cāzū-yı mekkāredir

Gelmez yola seḥḥāredir

Uyduḡda işyān ederiz (66/2-15)

Bazı nasihat-nâmelerin telkin-nâme tarzında olduğunu söylemek mümkündür. “*Velevu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Naşihat-ı Haḡīkiyeyi Hāvī Nuḡ-ı Teşrifleridir*” başlığını taşıyan 101. şiir bu tarzdadır:

Defter-i ° uşşāka seyr et kendiñi gör yāre baḡ

Anda ismiñ kaydı yoksa derdiñe bir çāre baḡ (101/1)

Defter-i ° uşşāka kayd olmaḡ degil āsān ola

Külbe-i aḡzāna girip derdle ah ü zāre baḡ (101/2)

Hāḡ budur farz-ı ṭarīḡat ṭutmayan bed-nām olur

Görmeyen bu kevn ne kevnidir ol bāḡı eşrāre baḡ (101/10)

2.1.2.14. Tenbih-nâme

Tenbih; uyarma, uyandırma, bir işin yapılmasının bırakılmasını veya o işten vazgeçilmesini tekrar tekrar hatırlatma anlamlarına gelmektedir. Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında tenbih-nâme türünde çok eser yazılmış olup en önemlisi de Âdile Sultan’a aittir (Güzel, 2014, s. 503).

Dîvân’da Âdile Sultan’ın tenbih-nâmesiyle aynı kafiye ve redifte şiir bulunmaktadır. Nasihat-nâme türündeki bu 39. şiir aynı zamanda bir tenbih-nâmedir:

Ledünnî bābına Bābuş oḡu çün [ü] çirādan geḡ

Var olma rengine meftün ḡinā eyle ° anādan geḡ (39/1)

Ne hâşıl şol ° ulüm-ı resmîden kim vermeye nef° ĩ
 ° Ulüm-ı hâdîdir maṭlab olan ğayrı hevâdan geç (39/2)

Ḳo istifhâmı ma° nâyı gözet maḥmül-i ğayr olma
 Yeter şarf eylediñ ° ömrü bu efsâne sivâdan geç (39/5-7)

Âdile Sultan'ın tenbih-nâmesi ise şu şekildedir:

Gel ey sufi gurûr u kibri terk it bu hevâdan geç
 Tayanma ilm ü mâle kalma benlikde mâsivâdan geç (1)

Hazer kıl zâhîde bugz eyleme merdân-ı Mevlâ'ya
 Sakın bagrı yanık uşşâkı incitme cefâdan geç (2)

Güzel sevmez şarab içmez safâ bilmezsin ey sûfi
 O tab-ı hâm ü meyt-i kalbi terk it şu belâdan geç (4-7) (Güzel, 2014, s. 503)

2.1.2.15. İbret-nâme

İbret, kötü bir hadiseden ders alma ya da böyle bir ders almaya sebep olacak bir olay anlamlarına gelmektedir. Her ne şekilde olursa olsun ikisinde de uyarı söz konusudur. Her menfi olay dinî hayatta bir ibret vesikası olarak düşünülür. Misal olarak delilik aklın, hastalık sağlığın, ölüm hayatta kalmanın önemini anlatan ibretlik hadiselerdir (Güzel, 2014, s. 522).

Nihânî Dîvânı 'nda ibret-nâme türünde bir şiir bulunmaktadır. İbret-nâme türündeki bu şiir *Dîvân*'daki en uzun başlıklı manzumedir. İbret olacak hadise şiirin başında uzun bir başlık olarak verilmiştir. Mal Müdürü Musa Mahir Efendi bir akşam nefisine uyararak bazı dostlarının da kandırmasıyla Diyarbakır vilayetinden bir ülfet ile sohbet ve içki meclisindeyken gece devr gezmekte olan kol ve zabıtalınca basılmıştır. Sarhoş bir şekilde yakayı ele veren Mal Müdürü Mahir Efendi, rezil rüsva bir şekilde kötü bir isimle memuriyetten atılmıştır. Bu olayı işiten Nihânî çok kızmış; azarlama, uyarma ve ibret olması babında bu şiiri yazmıştır:

İřit bu pendimi Mūsā'-i Māhir
 Rāh-ı Murtażāya gir pāk [ü] tāhir
 Bu yol qabül etmez lu^e b-ı zenānı
 Selmān-ı Pāk buyurmuş hadīs zāhir (62/1)
 Tarīq-i taşavvuf erkān-ı pīrān
 Lehv-i lağviyyāta olmadı cīrān
 Kezbile iqrārız demekse mīrān
 Qābil-i feyz olmaz fitneye cāsir (62/2)

Bu yolda refāqat gerqekler işi
 Her nefse uyanıñ olmaz reviši
 Mürşid nazarında yoq perverişi
 Yuvasız kuş gibi hā'ib ü hāsır (62/3-14)

2.1.2.16. Tahassür-nāme

Tahassür; hasret qekme, qok arzu edilip ele geqirilmeyene yanıp yakılma anlamlarına gelmektedir. İstilahî manada ise boşa geqen ömre veya dinî-tasavvufî duygulardan habersiz, gafletle geqen zamana karşı üzüntü duyma ve bu hisleri ifade eden manzum veya mensur eserlere tahassür-nāme adı verilmektedir.

Dîvân'daki 133. şiir tahassür-nāme tarzındadır. Nihânî bu şiirini ölüm döşeğinde oğlu için yazmıştır. Bir iş nedeniyle H 1306/M 1888 yılında İstanbul'da bulunan oğlu Müslim Penāhî'yi qok özlemiş ve ona olan tahassürünü bu şiirle dile getirmiştir. Hece ölçüsüyle qok samimi duygularla dile getirilen şiir şu şekildedir:

Ey püser-i řāh-ı cihān
 İftirākıñ yetdi amān
 Rūh-ı muřavversiñ hemān
 Yetiş imdādıma ey cān (133/1)

Ey ercümendim pür-řafā
 Vay řāhib-i kān-ı vefā

Ey oğlum Müslim Muştafâ
Yetiş imdâdîma ey cân (133/2-7)

2.1.3. Ahenkle İlgili Unsurlar

2.1.3.1. Vezin

Nihânî, medrese eğitimi görmüş ve daha sonra medrese hocalığı yapmış bir şair olarak şiirlerinin çoğunu aruz vezniyle yazmıştır. Ancak yaşadığı çevre içerisinde belli bir halk kültürünü benimseme sebebiyle ve sahip olduğu tasavvuf anlayışını daha geniş kitlelere duyurabilme heyecanı ile hece ölçüsüyle de şiirler yazmıştır. Dîvânında bulunan 158 manzumenin 134'ünü aruz; 24'ünü de hece vezniyle yazmıştır. Heceyle yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş, hurûf-ı hecâyâ göre aruzla yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir.

Nihânî Dîvânı'nda aruz vezninin 11, hece vezninin 6 ayrı kalıbı kullanılmıştır. Bunlar arasında Nihânî'nin en fazla rağbet ettiği kalıplar, hem ahengi hem de kullanımının kolaylığı bakımından klasik şiirde çok rağbet gören kalıplardan olan Remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla hecez bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıdır. Şiirlerden 40'ı “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılırken 39'u da “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Bunu 28 ayrı şiirde uyguladığı Hecez bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıbı ve 15 ayrı şiirde uyguladığı Remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbı takip eder.

Nihânî; Yunus Emre, Niyâzî-i Mısrî ve Abdülhad Nûri gibi mutasavvıf şairlerin birçoğunda görülen ve aruzun iki eşit parçaya bölünüp dörtlükler halinde dizilebilen “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün”, “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün”, “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün”, “müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün”, “mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün” kalıplarını ve bu kalıpların beyit halinde tertip edilebilecek “mefâ'ilün mefâ'ilün”, “müstef'ilün müstef'ilün”, “müstef'ilâtün müstef'ilâtün”, “fâ'ilâtün fâ'ilün” kısa şekillerini tercih etmiştir.

Dîvân'da kullanılan aruz bahir ve vezinleri, hangi şiirlerde kullanıldıkları ve toplam sayıları şu şekildedir:

Tablo 22: Dîvân'daki Aruz Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı

	Aruz Kalıpları	Bahirler	Şiir No:	Şiir Sayısı
1	Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	REMEL	1, 6, 16, 17, 29, 31, 52, 64, 73, 88, 100, 103, 118, 123, 128,	15
2	Fā' ilātün Fā' ilātün Fa' ilātün Fā' ilün		2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 18, 27, 44, 45, 51, 65, 67, 68, 69, 70, 80, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 124, 134, 136, 146, 150, 151, 153, 154	40
3	Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün		122, 156	2
4	Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün	HECEZ	3, 19, 22, 24, 28, 30, 32, 33, 40, 42, 46, 54, 55, 63, 71, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 86, 89, 117, 121, 135, 158	28
5	Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün		5, 12, 13, 20, 21, 35, 36, 38, 39, 41, 43, 47, 50, 53, 57, 58, 59, 72, 83, 85, 87, 90, 92, 96, 98, 106, 107, 119, 129, 130, 131, 132, 140, 141, 142, 148, 149, 152, 155	39
6	Mefā' ilün Mefā' ilün		147	1
7	Mef' ülü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ülün		34, 37, 49, 139	4
8	Mef' ülü Mefā' ilün Mef' ülü Mefā' ilün		105, 145	2
9	Müstef' ilün Müstef' ilün	RECEZ	48, 114	2
10	Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün		97	1
11	Müstef' ilātün Müstef' ilātün		23	1

Tablo 23: Dîvân'daki Hece Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı

	Hece Kalıpları	Duraklar	Şiir No:	Şiir Sayısı
1	5'li hece	5	137, 144	2
2	7'li hece	5+2, 4+3	56, 74,75, 99, 102, 104, 138,	7
3	8'li hece	4+4	66, 133,	2
4	10'lu hece	5+5	143	1
5	11'li hece	6+5, 4+4+3, 7+4	15, 25, 61, 62, 113, 120, 125, 126, 127, 157	10
6	14'lü hece	7+7	25, 26	2

Nihânî heceyle yazdığı 24 şiir arasında en çok 11'li hece kalıbını 10 ayrı şiirde kullanmıştır. Bunu da 7 ayrı şiire uyguladığı 7'li hece kalıbı takip etmiştir. Ayrıca aruza dahil edilen 40 ve 118. şiirlerin heceye; heceye dahil edilen 74 ve 75. ve şiirlerin de aruza uygunluk gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu da XIX. yüzyılda görülen çift vezinli şiir yazma özelliğini yansıtmaktadır.

Nihânî şiirlerinde ahenge önem verir ve bunu kelime tekrarları, ses tekrarları ve ses akışı gibi ahenk unsurları yanında en başta vezinle sağlar. O, vezni önemser ve bu uğurda bazen tamlamaları ters kurar bazen de sözcüklerin yapısını bozar veya halk ağzındaki kullanılışlarını tercih eder. Bunun yanında özellikle de hikemî tarzda olan şiirlerinde anlam uğruna vezinle oynadığı, yeni vezin denemeleri yaptığı ya da vezni umursamadığı dikkat çeker. Nihânî'nin sade bir dille yazdığı bazı şiirlerinde ise Türkçenin yapısı aruz veznine uygun olmadığı için çok sayıda imâle ve zihaf gibi aruz hatalarına rastlanır. Diğer taraftan onun bir irfan şairi olarak bazen anlamı da ahengi de hiç önemsemeyip bir vecd ile içinden nasıl geliyorsa o şekilde söylediği de görülmüştür.

Nihânî Dîvânı'nda yeni vezin denemeleri en dikkat çeken hususiyelerdendir, bazı şiirlerde iki ayrı vezin kalıbı kullanılmıştır. 34. şiir “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak bu kalıp ilk bendin 2. mısrasında ve bütün bentlerin 4. mısralarında bir tef'ile artırılarak yani “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün” şekliyle uygulanmıştır. Bentlerin son mısralarından sadece 4. bendin son mısrası bu uygulamaya dâhil edilmemiş asıl kalıp kendini korumuştur. Bu şiir metin tamiri yapılarak çalışmamızın metin kısmında düzeltilmiştir:

Var zāhid-i huşk kārını o eyleme mebhāş
 Yoksa dounur *sīneñe bu* hārıñı o eyleme mebhāş
 Gel *āle yeūl cāz u yecūz* dersini terk et
 Uy mūrşide hāmmārıñı o eyleme mebhāş (34/1)

Cennāt [u] sa° ır ehlini Hā eyledi tefrī
 Lāda aluban etmedi illā ile taşdı
 Hem heft maāmıñ beşi ikfārile tarī
 Gel vezn ede gör *nengile hem* ° arıñı o eyleme mebhāş (34/5)

44. Őiirde “fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilūn” kalıbıyla bařlanmıř, 4. beytin 2. mısrasına kadar bu kalıpla devam edilmiř ve 2. mısrada bir tef’ile artırılarak “fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilūn” kalıbına geilmiřtir:

Yine dodu gōñlüme řād-ı fera
Hāzret-i pīr verdi irřād-ı fera (44/1-3)

Feyz-i himmetle bizi ıldı reřād
řād ola rū-ı revānı bula hem-zād-ı fera (44/4)

Eyledim Nařı arīi űzre ben geri sūlūk
Līk etdim hem revīř-i nāzenīn hādd-i fera (44/5)

64. Őiirde ise 3 tűrlű vezin kalıbı kullanılmıřtır. Őiire űnce “fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilūn” kalıbıyla bařlanmıř, 3. beyite kadar aynı kalıpla devam edilmiř, 3. beyitin ve 4. beyitin ilk mısraları hari “fā’ilātūn” tef’ilesi eksiltilerek “fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilūn” kalıbı kullanılmıřtır. 3. ve 4. beyitin ilk mısralarında ise “mefā’ilūn mefā’ilūn fe’ūlūn” kalıbı uygulanmıřtır. Diđer beyitler ise “fā’ilātūn fā’ilātūn fā’ilūn” kalıbıyla devam etmiřtir:

Biz bu ten ilīmine seyrāna gelmişlerdeniz
Ařř burāına sűvār cevlāna gelmiřlerdeniz (64/1)

ılmazız dil eşmini hergiz biz a° mā ey Faīh
Jeng-i mir’atı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

İşit diyem saña bātin havāssın

Zevķile ĩmāna gelmişlerdeniz (64/3)

Birisi ķalb dađı birisi rūđdur

Hem biri sır kāna gelmişlerdeniz (64/4)

Hem biri ĥafī biri aĥfādurur

Beş leťā’if řāna gelmişlerdeniz (64/5-7)

Bir tahmis gazeli olan 92 Őiirin vezni “fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün” dūr. Ancak Őair ilk beyti “mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün” kalıbıyla tahmis etmiştir. Bu Őekilde Őiirde farklı bahirlerden iki farklı vezin kalıbı ortaya ķıkmıřtır:

Marīz-i °ařķ olan dānā hīĥ ister mi devā-yı dağ

Fenā bezminde merdūmler olur mu °ankebūta āđ

Ki dil şehrine sultān ķurdu tāk-ı °ālī ĥoř otāđ

Her kim[iñ] kim derd-i Ĥaķdan yūreginde olsa dāđ

° Āķıbet dermāna erip cān [u] gōñlü ola şağ (92/1)

Ĥamdūli’llāh fāris-i °ařķ sīnem ũzre urdu oķ

° Ařķile nūr-ı tecellā ķalbe doldu taĥt [u] fevķ

Cezbe-i raĥmān eriřdi cūmle ecsām [u] ° urūķ

Leyk derdi olmayanıñ derdine hīĥ ĥāre yok

Gōñlü olmuşdur anıñ yanından ol dā’im ırağ (92/2)

Nihānī Dīvānı’nda vezni bozan hece veya kelime fazlalıkları vardır. 50. Őiir “mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün” kalıbıyla yazılmış olup ikinci mısrasında “hem” kelimesi veya mısranın son hecesi vezin bakımından fazladır. “Hem” sōzcūđü ķıkarıldıđında anlamda daralma sōz konusu olsa bile vezin dūzelmektedir:

Rūsul ile nebīye vāsīta Cibrīldir memdūd

Edipdir dōrt kitāb irsāl dađı **hem** muřĥaf-ı ĥaķ Ma° būd (50/1)

“mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla yazılan 148. şiirin ilk beyitinin 1. mısrasında “çün” edatı vezni bozmaktadır. Bu edatı mısradan çıkardığımızda vezindeki problem ortadan kalkmakta anlam daralsa bile bozulma olmamaktadır:

Sene *çün* oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed ° Abdu’llāh
Daḥı mülkden o hansıdır Ḥristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Aynı şiirin yine 4. bendinin 2. mısrasında “de” bağlacı fazladır ve vezni bozmaktadır. Bu edatı çıkardığımızda vezin düzelmektedir:

Şafāḥat bunda şevḳ bunda vere Ḥaḳḳ istiḳāmetler
Berāyā-yı Ḥudāyā *da* olunupdur müste° ān Allāh (148/4)

Hece veya kelime fazlalıkları olduğu gibi eksikliklerine de rastlanılmıştır. 14’lü hece ölçüsüyle yazılmış olan 25. ve 26. şiirlerdeki hece eksiklikleri metin tamiriyle tarafımızdan tamamlanmaya çalışılmıştır:

Şafā verir cānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost
Şevḳ verir imānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost (25/1-7)

Gül rengine müştāḳam çağırırım [hū] dost dost
Gül için āh [u] nālem çağırırım [hū] dost dost (26/1-22)

Nihānî’nin bazı şiirlerinde ise vezni anlama tercih ettiği ve ters tamlamalar kurduğu görülmüştür. Bazı şiirlerinde (M 109) ise hem vezni hem de kafiyeyi dikkate almıştır:

Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Şitā-yı faşlı ḳo ° azm-i bahār et (22/1)

Hem şerādan tā Süreyyā oldu zāhir cümlesi
Nuḳḳumu tefhīm edemez oḳuyan *fikh-i uşul* (109/3)

° İlm-i tevḥīdile bildim zevḳimi vicdānımı
Yoksa zāhir ḥoca senden görmedim *naḳl-i nuḳūl* (109/4)

Nihânî'nin sözcüklerle oynadığı görülmektedir. Vezin ve kafiye nedeniyle kelimelerde değişiklik yapmış harf veya hece eklemiştir. Meselâ vezin için “şücâ” kelimesi “şüccâ” kelimesi “lem” kelimesi “lemmâ” uyku anlamına gelen “niyâm” kelimesi de kafiye için “niyâmûta” şekline dönüştürülmüştür:

Yüz urdum dergehiñde bir gedâyım men nemîdânım
Meni esrâr-ı ırfân ile dānā eylegil *şüccâ* (90/4)

Şahivden sekre andan dağı mağv eyle Nihānīyi
Ayān et yine şahvile kıluban şafhasın *lemmā* (90/5)

İmâle ve zihâf gibi aruz hataları bütün dîvânlarda görülen özelliklerdendir. Hatta izafet kesreleri ve atıf vavlarındaki imaleler aruz kusurundan ziyade ahengin bir parçası olarak görülebilir (Dilçin, 2007, s. 33). Ancak “a, e” gibi ünlülerdeki imaleler hoş karşılanmamaktadır (İpekten, 2012, s. 146). Ancak Nihânî, XIX. yüzyılda Türkçe söyleyişin hâkim olduğu bir dile aruz veznini uyguladığı için “e” seslerindeki imâlelere sık rastlanılmaktadır:

Bu şürete gelip insân eder göç
Kağâr kağâr olup her ân eder göç
Adem iklimine her dem çekilir
Ne hoşdur kim bu sır servân eder göç (40/1)

Giderse bir beşi gelir yerine
Bu insân şan atın gören yerine
Kimesne ermedi bunuñ sırina
Gider gelir yine hayrân eder göç (40/2)

Nihân eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

Zihâf da yine *Dîvân*’da görülen aruz hatalarındandır. Vezin gereği uzun heceler kısa okunmak durumunda kalmıştır. Aruz kusurlarından imâle belli bir noktaya kadar hoş karşılanırken zihâf için aynı durum söz konusu değildir:

° Uşākī Hamzevī Sünbülī Merkez
 Sināniyye sikkīn Şa° bānī şeh-bāz
 Nihānī eyledi bu emre āgāz
 Ne bilir nā-**bñā** ° aşrī meşāyih (46/11)

Şaḥaflar Şīt ü Ādem İdrīs İbrāhīme inmişdir
 Bulardır şāhib-i küttāb Emīnu'llāh ile ma° dūd (50/4)

° Āķıl [u] rüsvā benem
 Fer**hād** [u] Kistrā benem
 Seng ile ḥārā benem
 Cümle benem bende uş (74/4)

İlāhī bunlarıñ şerr [ü] **şū**mundan
 Eser geh men bu tuğyāndan uşandım (121/15)

Dîvân'da hem aruz ölçüsüne hem de hece ölçüsüne uyan çift vezinli şiirler görülmektedir. 40, 74, 75 ve 118. şiirlerin iki ölçüye de uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Aruzu, sade dille yazılmış şiirlere uygulamada zorlukların olduğu ve bu şekilde imâlelere başvurulduğu bilinmektedir. İpekten'in (2012) de belirttiği üzere Aruzun Türk şiirinde uygulanmaya başladığı ilk dönemlerde de şiirlerde bol sayıda imâleye rastlanılmıştır (s. 146):

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün
 6+5=11
 Bu şūrete gelip insān eder göç
 Kaṭār kaṭār olup her ān eder göç
 ° Adem iķlīmīne her dem çekilir
 Ne hoşdur kim bu sır servān eder göç (40/1-5)

Fā° ilātün fā° ilün
 5+2= 7, 4+3=7
 Bende-i Mevlā benem

Zîr ile bālā benem
 Süflî vü a° lā benem
 Cümle benem bende uş (74/1-16)

Fā° ilātün fā° ilün
 5+2=7, 4+3=7
 Şuḥfile kitāb benem
 Lutfile ° itāb benem
 Vizrile müşāb benem
 Cümle benem bende uş (75/2-5)

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün
 6+5=11, 4+4+3=11
 Rāz-ı dîlim kime ° ayān edeyim
 Gizli sırrım kime beyān edeyim
 Ben bu derdiñ çāresini bulmadım
 Yaza yaza ulu dîvān edeyim (118/1-7)

Nihânî'nin döneminden etkilenip yeni aruz denemeleri yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bir şiire başladığı vezinle devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması ve hem heceye hem de aruza uyacak tarzda şiirler yazması döneminin edebiyat anlayışına dahil olmak istediğinin bir göstergesidir.

2.1.3.2. Kafiye ve Redif

Nihânî Dîvânı'nda kafiye türlerinin birçoğuna rastlanılmakla birlikte en çok iç kafiyeler dikkat çekmektedir. Bu kafiyeler şiirin hem beyit hem de dörtlükler halinde yazılmasına imkân sağlamaktadır. Yani hece ölçüsüyle yazılmış bir gazeli, dörtlüklerden oluşan bir koşma şeklinde; aruz ölçüsüyle yazılmış musammat bir gazeli de murabba şeklinde yazmak mümkün olabilmektedir. Başlangıçta Yunus Emre, Pîr Sultan Abdal gibi şairlerde daha sonra da Niyazî-i Mısırî, Akkirmânî ve birçok mutasavvıf şairde görülen

bu tarz, Nihânî’de de devam etmiştir. Bu özellik 5, 26, 53 ve 57. şiirlerde görülmektedir:

Benim tek var mı bir *maḥcûb* ne maḥcûb ḥac̣b ile *maḡlûb*
Ne maḡlûb rāḡıb-ı *maḡlûb* ne maḡlûb maḡlab-ı mevlâ (5/4)

Şem[°] -i tevḥîdi *yakıp* mir’ât-ı ḥubbı taḡıp
Vech-i dildâra *baḡıp* çağırırım [hû] dost dost (26/4)

° Ayân eden baña *kenzi* bu dilde feth eden *remzi*
Beşâretle veren *ḡamzi* Resûl-i Kibriyâdandır (53/2)

Nihânîyem ° *ayân oldum* gehî pîr gâh *civân oldum*
Gehî ḡavs ü *kemân oldum* gehî ṡanbûr ile mizmâr (57/8)

130. şiirin ilk beytinde de aynı durum söz konusudur:

Sa ° *âdet ṡalibi* olan sa ° *ıdân* ile ḡaşr olsun
İhânet rāḡıbı olan ° an *ıdân* ile ḡaşr olsun (130/1)

Nihânî iç kafiyelerin yanında iki kafiyeli olan *zû-kâfiyeteyn* ya da ikiden artık kafiyesi olan *zû’l-kavâfi* şiirleri de denemiştir. İki kafiyeli olanlardan kafiyeleri arka arkaya gelmeyenler *zû-kâfiyetey* nin *maḥcûb* türüne girmektedir (Dilçin 2016, s. 67). Aşağıdaki beyitlerde “hesâbsız sû’-i”, “kılma eyâ sultân u yâ”, “kılma bize ve sîret-i” sözleri *hâcibdir*:

Saña ma ° lümdurur ḡâlim ḡesâbsız sū’-i a ° mâlim
Adedsiz cürm-i vebâlim yüküm ḡâyet girân yâ Rab (21/3)

Beni senden *cûdâ* kılma eyâ sultân u yâ *ḡünkâr*
Tapuñda nâ-*sezâ* kılma bize ver sîret-i *Seṡṡâr* (57/1)

İkiden fazla uyaḡı olan zû’l-kavâfi şiire ise aşağıdaki beyit örnek teşkil etmektedir:

Çapuñdur melce-i *rahmet* ne *rahmet rahmet*-i ° uzma
 Tapuñdur merkez-i *ni°met* ne *ni°met ni°met*-i ra° na (5/1)

Dîvân'da 13, 67 ve 70. şiiirlerdeki ses benzerlikleri sadece tek bir sese dayandığı için mücerred kafiyye örnek teşkil etmektedir:

Çalan tîre cehâletde n'îçün etmez *fener* peydâ
 Şeb-i zulmetde bî-çâre olan diler *kamer* peydâ (13/1)

Zâhidâ bilmek ne mümkün *şerbet*-i esrârımız
 Munkir [ü] fâsık ne bilir *neş'et*-i esrârımız (67/1)

Âlem-i farkda niçe bir gezesiñ mişl-i *meğes*
 Eyleyip tevîd-i ef° âl edesin harc-ı *nefes* (70/1)

Dîvân'daki 20, 22, 30, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 72, 76 ve 123. şiiirler örnek olmak üzere çoğu mürdefe kafiye ile yazılmıştır:

Bir zamânda mâ'-i tıyn içre ° aceb mişl-i *sifâl*
 Perverîşim hûr ile nûr eyledi kaddimi *dâl*
 Niçe yatdım nite kalkdım men nemîdânem ne *hâl*
 Nîm-sürür ebhâr-ı kaçre vefret-i gam ibtidâ (2/3)

Görem derseñ cemâl-i yâr ey *hûb*
 Rezâ'il hîffetile olma *mahcûb* (19/1)

Ehl-i temkîn ol ey ° aşık kılma *telvîne* heves
 Aşinâ meşreb oluban etme *gamgîne* heves (69/1)

Nihânî, kâfiye-i mukayyede örnekleriyle de şiiirler yazmıştır. Revîden önce gelen harekesiz harfe *kayd* adı verilmektedir. Böyle harflerle yapılmış uyaklara *kâfiye-i mukayyed* adı verilmektedir. *Dîvân*'da az olmakla birlikte örneklerine rastlanılmaktadır:

Bu mürşid ma° nâda hazır olduğuçün
 Kelîmu'llâh hazır da bulduğuçün

Murād ikrār-ı teslīm gördüğün
 Kaşābāt u kūrā *şehr-i* meşāyih (46/3)

Muqaddem gördüler tavr-ı süluku
 Taşarruf etdiler şāhı müluku
 Taşaddur kıldılar posta dümükü
 Teveccühle eder *sehri* meşāyih (46/4)

Rāğıb iseñ zevk-i vicdān *dürrine*
 Ğālib ol bu nefsi-şūmuñ *zerrine*
 Hārib ol taqvā ile er *birrine*
 Böyle etseñ bil haqīkat *sırrına*
 Az zamānda hāşıl olur ittılā^c (88/4)

Revî harfi ile aralarında harekeli bir harf bulunan elif *te'sîstir*. Bu tür sözcüklerle yapılan yapılan uyaklara *kâfiye-i müessese* adı verilmektedir. Aşağıda 23. şiirde “hidāyet” ve “isticābet” sözcüklerindeki “ā”lar *te'sîstir*. Böylece bu sözcükler arasında tesisli uyak oluşmaktadır. Yani revîden önce *dahil*, ondan önce de *te'sîs* bulunacak. *Dâhil* de revî ile *te'sîs* arasında bulunan harfe denmektedir (Dilçin 2016, s. 61). 23. şiirle beraber 81 ve 88. şiirlerde de *kâfiye-i müessese* örnekleri görülmektedir.

Yā Rabb eḡadd eyle *hidāyet*
 Eyleme red kııl sen *isticābet* (23/1)

Devām-ı nefy [ü] işbāt ile *sālik*
 Ederse nefsi-ı emmāreyi *hālik*
 Geçer ikinci menzile *kezālik*
 Ki kabz-ı baş ile sulṡān eder feyz (81/2)

Osmanlı döneminde yazılmış kafiye risalelerinde *cinaslı kafiye* adında kafiye türüne rastlanmasa da cinaslı kelimelerle yapılan kafiyeye günümüzde cinaslı kafiye adı verilmektedir. Nihānî’de cinaslı kafiyeye rastlanılmıştır:

Giderse bir beşi gelir *yerine*
 Bu insân şan^c atın gören *yerine*
 Kimesne ermedi bunuñ sırrına
 Gider gelir yine hayrân eder göç (40/2)

Birinci mısradaki “yerine” isim olarak kullanılmış ikinci mısradaki ise “yerine” yerin-
 “acınmak, pişman olmak” anlamlarında fiil türünde kullanılmıştır. Bu şekilde ilk iki
 mısradaki cinaslı kafiye ortaya çıkmıştır.

Dîvân'da zengin kafiye örneklerine de rastlamak mümkündür:

İlâhî şapuña kıldım *münâcât*
 Sevâd-ı vechle biñ^c arz-ı *hâcât* (33/1)

Nihânî kâfiye kelimesi bulmakta zorlanmamış şiir boyunca dörtlüklerin ilk üç
 mısralarında aynı kafiye ve redifin devam ettiği şiirler yazmıştır. 74. ve 75. şiirlerde
 kendi içlerinde aynı kafiyenin devam ettiği görülmektedir. Bu da onun kafiye bulmakta
 çok da zorlanmadığını göstermektedir:

Bende-i Mevlâ benem
 Zîr ile bâlâ benem
 Süflî vü a^c lâ benem
 Cümle benem bende uş (74/1-16)

Şebîb ü hem şâb benem
 Mâh [u] âfitâb benem
 Sükker ü kebâb benem
 Cümle benem bende uş (75/1-5)

Nihânî, genelde Arapça kelimelerle Arapça kelimeleri kafiye yapmıştır ancak bununla
 beraber halk ağzında kullanılan Türkçe kelimelerle Farsça kelimeleri de kafiye yaptığı
 görülmektedir:

Temkîn tutup bunda taşındıñ *meres*
 Na° t u ğazel zıkr-i ° aşkı pîre *bes*
 Bu kere karşıña çıkdı bir *teres*
 Münkir menhūs kurdı kemān yay saña (15/8)

Dîvân'da Türkçe kelimelerle Arapça kelimelerin kafiye yapıldığı görülmektedir:

Eger gerçek mürîd olduñsa *kardaş*
 Murādātıñ gider getir *irâdet* (28/2)

Ĥudâyâ tapuña geldim ederem *varımı* taħdîs
 Dilim rāh-ı sedîd ne eylesin *efkârımı* taħdîs (38/1)

Türkçe kelimelerle Farsça kelimelerin kafiye yapıldığı görülmektedir:

Mevālîd sırrını gördüñse *kardaş*
 Şağın nâ-ehline kılma anı *fâş* (71/1)

Nihânî'nin kafiyyeye daraldığı yerde *ikfâya* başvurduğu görülmektedir. İkfânın birkaç çeşidi olmakla birlikte uyaklı sözcüklerde revî harfinin Arap harfleriyle yazılışları ayrı fakat okunuşta ses bakımından benzer olması ikfâdır (Dilçin, 2016, s. 64).

Ĥafîdi Ĥazret-i Şiddîk-ı Ekberdendürür kânî
 Nuķuş-ı kalb-i Aħmed sırr-ı Şiddîk oldu Ĥâsım *hep* (20/4)

Ki ism-i künye ile hem daħı ĥulķile hem-rengdir
 Uşülde yek-° ayâr oldu giderseñ rāh budur *izheb* (20/5)

Bir şiirde ل (lam), م (mim) ve ن (nun) olmak üzere üç farklı revî yani kafiye harfi kullandığı görülmektedir:

Kibrile ° ucub zerķ [u] riyā dolmuş içine
 Kîñ ü ĥased ü buğz u tama° *kālile* vâriş (37/4)

Beñzer bularıñ ĥâlleri ĥâl-i cühelâyâ

Bu ehl-i rüsüm şübhesiz *evhām*ile vāriş (37/6)

Hāşā ki deyü vāriş-i Hāḡ bunlara vāriş

Aḡlāḡ-ı nebī var ise ḡoş *şān*ile vāriş (37/7)

Şiir içinde bir uyaḡın aynı anlamda yinelenmesi *itâ*yı oluşturmaktadır. 1. şiirin 8. ve 9. beyitlerinde yinlendiḡi çok belli olmayan *itâ-yı hafî* yani gizli *itâ* yapılmıştır. “sivâ” ve “mâ-sivâ” kelimelerinde “sivâ” aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak 9. beyitte “sivâ” kelimesi “mâ-sivâ”nın içinde gizlenmiştir. Diğer beyitlerde ise yinlendiḡi belli olan *itâ-yı celî* yani açık *itâ* yapılmıştır:

Mazhar-ı ālāt şu’ünāt cümleten

Hep anıñdır yoḡdurur aslā *sivâ* (1/8)

Bir fūrū^c uñ aslı Hāḡḡ olsa ne var

Küllisi Hāḡdır sivâ vü *mâ-sivâ* (1/9)

Anıñ pederi Şeyḡ Hüseyn-i Rümî

Olupdur zāhir [ü] bāḡını *taḡlîş* (77/11)

Ki Seyyid İbrāhîm pederi anıñ

Bulup neşv ü nemā Başrada *taḡlîş* (77/12)

Redifle ilgili en dikkat çeken hususiyet bir şiirde birden fazla farklı redif kelimesinin kullanılmasıdır. 32. şiirde üç farklı redif kelimesi kullanılmıştır. Nihânî’nin vezinde olduğu gibi redifte de özgür olduğu gözlenmektedir. “şerî^c at”, “ḡarîḡat” ve “ḡaḡîḡat” olmak üzere aynı şiirde üç ayrı kelimeyi redif olarak kullanmıştır. Anlamda ayırmadığı bu kelimeleri şekilde de ayırmamış redif olarak kullanmıştır:

Serimde tāc-ı Sübhāndır şerî^c at

Gözümde nūr-ı bürhāndır *şerî^c at* (32/1)

Lebim Kevşer daḡı dendānım incü

Dilimde vird-i pîrāndır *ḡarîḡat* (32/5)

Bu mir'ât-ı mücellâda Nihânî
Se vü dü harf-i seyrândır **hakikat** (32/9)

79. şiirde ise hem kâfiyede hem de redifte özgürlük dikkat çekmektedir. 1. dörtlüğün ilk iki mısrasında görülen “-âh -a tefvîz” kâfiye-redif uyumu 3. dörtlükten itibaren başlamaktadır ve 27. dörtlüğün sonuna kadar bu uyum devam etmektedir. Ancak 1. dörtlüğün sonunda “temrîz” ikinci dörtlüğün sonunda da “takrîz” kelimeleri redif olarak kullanılmıştır:

Umûruñ eyle gel All **âha tefvîz**
Huzûruñ eyle nûru'll **âha tefvîz**
Tarîkat nisbetiñ eyle beyânı
Belâ reyb qalmaya hîç şekk-i **temrîz** (79/1)

Benim şeyhim Fedâyî Hâcî ° Oşmân
Münevver ola qabri revh-i reyhân
Erişe feyz-i ruhânisi her ân
Du° ası üzerime ° ayn-ı **takrîz** (79/2)

Aña Hâfîz Muhammed şeyh idi bil
Laqab Çakmağ Baba aña işitgil
Odurur kuṭb-ı Rûm meczûb-ı kâmil
Kılıp râbıtamı ol ş **âha tefvîz** (79/3)

Hem Abdü'l-bâkîdir maḥlaş Hicâbî
Hudâ ihsân ede ḥüsnü'l-me'âbı
Budur Çakmağ Babanıñ feyz-i âbı
Tarîk-i Nakşî üzre r **âha tefvîz** (79/4)

Nihânî'nin aslında kuralları çok iyi bildiği ancak çok fazla kural tanımadığı da düşünülebilir. O vecd anında içinden nasıl geliyorsa öyle söyleme çabasındadır. Aynı redif kelimesinin arka arkaya iki bentte de kullanıldığı görülmektedir:

° Arz [u] semâvâtiñ eṭvârı **bende**

Nücüm [u] āfitāb aqmārı *bende*
 Māhī deryā şecer eşmārı *bende*
 Ma^c den nebāt hayvān hep cümle yeksān (125/12)

Uçmağ tamu hūrī cümlesi *bende*
 Tūbā Kevşer ^c azāb cümlesi *bende*
 Mālik Rıdvān ^c aşā nemlesi *bende*
 Gāh gāyyā kaṭrānım gāh ^c arş-ı raḥmān (125/13)

Nihānî redif eklerinin uyumuna da çok fazla dikkat etmemiştir. Akuzâtif eki ile izafet ekini aynı şiirde redif eki olarak kullanabilmiştir. 46. şiirde bu durum oldukça belirgindir. “şehr-i meşâyiḥ” de –i eki izafet –i’si; “sehri meşâyiḥ” de ise akuzâtif eki olarak kullanılmıştır:

Bu mürşid ma^c nīde Hızır olduğün
 Kelīmu’llāh Hızırda bulduğün
 Murād ikrār-ı teslīm gördüğün
 Kaşābāt u kurā **şehr**-i meşâyiḥ (46/3)

Muqaddem gördüler tavr-ı sülūku
 Taşarruf etdiler şāhı mülūku
 Taşaddur kıldılar posta dümükü
 Teveccühle eder **sehri** meşâyiḥ (46/4)

Redif eklerindeki uyumsuzluk 100. şiirde de görülmektedir:

Lāne yapıdı dilde çün ālāy-ı ^c aşk
 Kendin izhār eyledi kālā-yı ^c aşk
 Zeyn-i ezhār eyledi lālā-yı ^c aşk
 Cāna erdi çün nidā-yı nāy-ı ^c aşk
 Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy-ı ^c aşk (100/1)

Cümle şeklindeki redifler de yine *Nihânî Dîvânı*'ndaki dikkat çeken hususiyetlerdendir. Bu redifler ek ve cümle şeklinde birbirini tamamlamıştır:

Var zâhid-i huşk kâr *ını ko eyleme mebhâş*
 Yoksa doğunur *hârîñi ko eyleme mebhâş*
 Gel *kâle yeķül cāz u yecūz* dersini terk et
 Uy mürşide *hammârîñi ko eyleme mebhâş* (34/1)

Eyâ bilmem denî dünyâ seni meftûn *eder neşşâf*
 Olup mağrûr aña her dem olur mağbûn *eder neşşâf* (83/1)

Bende-i dil-ĥasteyem dermāna *geldim yâ Resûl*
 Dermāna şâyesteyem Loķmāna *geldim yâ Resûl* (108/1)

Redif kelimelerinin aynı mısranın sonunda tekrarlandığı görülmüştür. Bu şekilde vurgulu tarzda bir redif türü ortaya çıkmıştır. Redif kelimesinin herhangi bir çekim eki alması ve ardından aynı redif kelimesinin eksiz tekrarlanması şeklinde ya da doğrudan kelime veya kelime grubu tekrarıyla oluşmuştur:

Ne hoş ma^c nāya uğradım şehā^c irfān-ı **Hakdır Hak**
 Rumûz-ı pîre bağladım rehi erkân-ı **Hakdır Hak** (98/1)

Gül rengine müştākam **çağırırım [hū] dost dost**
 Gül için āh [u] nālem **çağırırım [hū] dost dost** (26/1)

2.1.3.3. Söz ve Ses Tekrarları

Ahenk şiirde yapıyı oluşturan en önemli unsurlardandır. Vezin, kafiye-redif ahengi sağlayan birimler içerisinde başı çekmekle beraber bunlara söz, söz grubu tekrarları ve ses tekrarlarını da ilave etmek gerekir. Şiir dili günlük konuşma dilinden farklılıklar gösterir. Dil kullanımı şairin hünerini ortaya koyacağı için şair ilgi çekmek için birçok yola başvurur. *Nihânî*'nin başvurduğu yöntemleri ise şu şekilde açıklamak mümkündür:

2.1.3.3.1. Söz Tekrarları

2.1.3.3.1.1. Mısra Başlarında Tekrarlar

Dîvân'da mısra başlarında aynı kelimenin tekrar ettiği görülmektedir:

Ne bulduñ bezm-i mülde sâķī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Gül rengine müştākam çağırırım [hū] dost dost
Gül için āh [u] nālem çağırırım [hū] dost dost (26/1)

Kimisi ğurbeti ihtiyār etmiş
Kimisi yerinde ber-ķarār etmiş
Kimi şādān kimi āh [ü] zār etmiş
Kimi kemer-beste miyāna mā'il (113/2)

Kimisi vecde gelip şevķ-i semā^c eylemede
Kimisi kendüyi ğā'ib dōke çeşmin nemini (156/4)

Muhibb-i ehl-i beyt ola daķı hem ^c āşık-ı şādık
Muhibb -i hānedān olup ola hem hādīm-i mihmān (132/9)

2.1.3.3.1.2. Mısra Başlarında ve Ortalarında Tekrarlar

Mısra başında söylenen bir kelime mısra ortasında tekrar etmiş ve sonra ikinci ve varsa diğer mısralara kayarak devam etmiştir:

Gehī^c ābid *gehī* fāsık oluban ^c afvıña lāyık
Gehī mestī *gehī* ayık *gehī* eşrār *gehī* ahyār (57/3)

Menem ol ^c aşkı vār eden *menem* anda ķarār eden
Menem bir özge kār eden *menem* aşlın şī^c ār eden

Menem ° azm-i diyār eden *menem* dostu civār eden
Menem Manşūru dār eden *menem* aġyārı yār eden
Menem her varı var eden benimdir top ile çevgān (129/4)

2.1.3.3.1.3. Mısra Sonlarında Tekrarlar

Redif kelimeleri ve kelime grupları mısra sonlarındaki tekrarları oluşturmuştur:

Bāde-i ° aşkıñla mest oldum müdāmī yā *Hudā*
 Refte refte cilvegerdir dildeki eşyā *Hudā* (4/1)

Baña bu luḡfile iḥsān *Resūl-i Kibriyādandır*
 Delīl-i vāzıḥ-ı bürhān *Resūl-i Kibriyādandır* (53/1)

° Arz [u] semāvātīñ eṭvārı *bende*
 Nücūm [u] āfitāb aḡmārı *bende*
 Māhī deryā şecer eṣmārı *bende*
 Ma° den nebāt ḥayvān hep cümle yeksān (125/12)

2.1.3.3.1.4. Müretteb Tekrarlar

Dîvân’da bazı kelime ve kelime gruplarının simetrik olarak bölüklerde yinelendiği ve bentlerle yazılan bazı şiirlerin son mısralarının nakarat halinde tekrar ettiği görülmüştür.

Bütün nakaratların ve redif kelimelerinin müretteb tekrarları oluşturduğunu söylemekle birlikte 119. şiirde ise “mıdır bilmem” redif kelimelerinin yanında mısra içlerinde “midür, müdür” soru ekleriyle simetrik tekrarlar 2. beyitten itibaren kendini göstermektedir. 8. ve 9. beyitlerde ise tam bir düzen içinde simetriklik görülmektedir. Mısra sonlarından önceki “midir” soru ekleri iç redif olarak kullanılmıştır:

Bezimde tāb-ı dil sāķī mey-i ra° nā *mıdır bilmem* (hayatı, sanat)
 Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā *mıdır bilmem* (119/1)

Rübūde eyledi ṭab^c im tekellüm eyledikde hep
O ḥūb ṭūfī *mīdir* yā bülbül-i gūyā *mīdir bilmem* (119/2)

Bugün gīsū bükür rüyunda ra^c nā ḥande-rīz eyler
Seri sünbül *mūdūr* yāḥud gül-i ḥamrā *mīdir bilmem* (119/4-9)

101. şiirde 1. beyitte mısra başında yer alan “defter-i uşşâka” tamlamasının 2. beyitte aynı yerde tekrar ettiği görülmektedir. “Kayd” kelimesinin ise ilk beytin ikinci mısrasında yer alırken ardından gelen beytin ilk mısrasında yer aldığı görülmektedir:

Defter-i ‘uşşâka seyr et kendiñi gör yâre baḡ
Anda ismiñ *ḡayd* yoksa derdiñe bir çâre baḡ (101/1)

Defter-i ‘uşşâka *ḡayd* olmaḡ degil âsân ola
Külbe-i aḡzâna girip derdle ah ü zâre baḡ (101/2)

147. şiirde “hüviyyet”, “ceberrût” ve “melekût” kelimelerinin diğerk bendin aynı yerlerinde simetrik olarak tekrarlanması dikkat çekmektedir:

*Hüviyyet*den güzer kıldım
Ceberrût seyrine erdim
Melekût devrini gördüm
Erişdim şimdi nâsûta (147/1)

Hüviyyet^c âlem-i ervâḡ
Ceberrût^c âlem-i seyyâḡ
Melekût^c âlem-i ecnâḡ
Bu nâsût erdi lâhûta (147/2)

149. şiirde de 4. beytin mısra başında geçen “nedir” kelimesinin 5. beytin yine aynı yerinde, mısra başında tekrar ettiği görülmektedir:

Nedir ya lâdaki ḡudret olup efkârına bâdī

Yine ikrârına bâ^c iş olan hemze ile illâ (149/4)

Nedir elif *nedir* hemze mağârrın lâ olan kimdir

Ḥareke yâ *nedir* ḥarfde *nedir* fark hemze vü elf lâ (149/5)

2.1.3.3.1.5. Gayri Mürettep Tekrarlar

Nihânî Dîvânî 'nda simetrik olmayan ve çapraz şekilde düzenlenmiş tekrarlar dikkat çekmektedir. Kelimeler kendi oluşturduğu sistematik içinde tekrar etmiştir, bu tekrarlar aynı zamanda iade sanatını oluşturmaktadır.

Dîvân 'da 108. şiirde bazen aynı beyit içinde tekrarlar görülürken bazen de beyit sonunda bulunan kelimenin ardından gelen diğer beyite atladığı görülmektedir. Bazen de farklı özellikler göstererek tekrarlanan sözcük mısra sonunda veya başında değil de ortasında yer alabilmektedir:

Bende-i dil-ḥasteyem *dermāna* geldim yâ Resûl

Dermāna şâyesteyem *Loḡmāna* geldim yâ Resûl (108/1)

Loḡmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ^c ulûm

^c *İlm-i ledün* dersini ^c irfāna geldim yâ Resûl (108/2)

^c *İlm-i ledün* Hızra i^c ṭā oldu şūrîde velî

Sen ma^c ānî kânısın *iḥsāna* geldim yâ Resûl (108/3)

Çünkü meftūḥdur der-i *iḥsānî* ^c āṣî ümmete

Āsitāne yüz tūp erkāna geldim yâ Resûl (108/4)

132. şiirde “ola” kelimesinin art arda gelen beyitlerin ikinci mısralarında farklı yerlerde tekrar ettiği görülmektedir. 7. ve 8. beyitlerde paralellik görülse de 6. beyitte mısra sonuna yakın olması ve 9. beyitte mısra ortalarına kaymasıyla tekrarların düzensiz bir şeklini göstermektedir:

Aña hem vālidesine ebed yol bulmaya şeytān
Ki vālid vālide ile mu[°]ammer *ola* cāvidān (132/6)

Ebed düşürmeye fakra rezīl etmeye nās içre
Ola hem fā'ıķu'l-aķrān İlāhī etme ser-gerdān (132/7)

Bu fānīye ķadem başıdı mübārek bād *ola* yā Rab
Ola[°] ālim daķı fāzıl Hūdāyā olmaya nā-dān (132/8)

Muķıbb-i ehl-i beyt *ola* daķı hem [°]āşıķ-ı şādıķ
Muķıbb [ü] hāndān olup *ola* hem hādım-i mihmān (132/9)

136. şiirde “Hû” kelimesinde de benzer bir özellik görülmektedir. “Hû” kelimesinin bazı yerlerde düzenli bazı yerlerde düzensiz olarak şiirin geneline yayıldığı görülmüştür:

Bir nefesdir ismi *hû*dur hep hayāt-ı cāv[id]ān
Sırr-ı eşyāya kemāhī er nevāyı *hû* deyü (136/2)

Hû ile memzûc olupdur cümle bu kevn [ü] mekān
Hû zamīr-i Hāķķa mir'āt et nidāyı *hû* deyü (136/3)

154. şiirde “nûr” kelimesiyle hem 1. ve 2. mısraların başında hem de mısra aralarında tekrar ettiği görülmektedir. Mısra başında başlayan “nûr” kelimesi mısra ortasından mısra başına kaydırılmış, devamı beklenirken tekrarı kesilmiştir:

Nûr-ı ebyaz *nûr*-ı aķmer *nûr*-ı aķdar bilmeli
Nûr-ı aşfer *nûr*-ı esved ne maķāmdır görmeli
Rab nedir [°]ābīd nedir [°]ayn-ı [°]ayānda durmalı
Naķş-bend içre sülükum ķādiriyem hāvetī (154/4)

2.1.3.3.1.6. Kelimesinde Ek Değişikliği Olan Tekrarlar

Aynı mısra içinde kelime tekrarları mevcuttur ancak bu tekrarlarda ikinci kelimenin bazen farklı bir ek aldığı görülmektedir. 111. şiirde “atmak” ve “katmak kelimeleri aynı mısralarda farklı ekler alarak ikinci kez kullanılmıştır:

Rabbini bilmekdürür nefsiñ şıfâtın redd bil
 Bir ıuru güzāfile **atmak** dilersiñ **atma** gel (111/5)
 Sen bu ° ilm-i zāhiriñ bildiñ mi şandıñ ey cünün
 Sen dürüğü şādıka **katmak** dilersiñ **katma** gel (111/6)

2.1.3.3.1.7. Tekrarlı Bağlaçların Kullanımı, Edat ve Ek Tekrarları

Dîvân’da, tekrarlı bağlaç kalıplarının kullanımı ve edat tekrarlarıyla da ahengin sağlandığı görülmektedir. 115. şiirde “hem...hem” tekrarlı bağlaç kalıbının kullanıldığı görülmektedir. Aynı mısradaki “hem” kelimesi 3 kez kullanılarak anlam pekiştirilmiş aynı zamanda ahenk sağlanmıştır:

Hem şerî° at **hem** tarîkat **hem** haqîkat ma° rifet
 Ol İmām Mūsā Rızāya iktidādır meşrebim (115/8)

127. şiirde ise “ne...ne” bağlaç kalıbı “her ne...her ne” şeklinde kullanılmıştır. Türkçede bu tür bağlaçlar sözcük sayısınca artırılan bağlaçlardandır ve kullanımına göre şiirde ahenk sağladığı görülmektedir:

Her ne belā **her ne** ° anā var ise
 Şafā cefā hoş görünür yār ise
 Kim sırr-ı Haydardan haberdār ise
 Anıñ irşādına nigezbān idim meñ (127/37)

“ne...ne” bağlacının kullanıldığı şiirlerden biri de 5. şiirdir. Şiirin 2. beytinden itibaren bu bağlaç kullanılmaya başlanmıştır. Birinci mısralardaki “ne”leri de sayarsak 3 kez

aynı kelimenin kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda “ne”lerin kullanıldığı bölüklerin aynı yerlerde olması dikkat çekmektedir:

Çü benden ° abdı bir ābıķ **ne** ābıķ ° afvıña lāyık
Ne lāyık lāyık-ı re’fet **ne** re’fet re’fet-i a° lā (5/2)

Bu mücrim ° izzetiñ gözler **ne** gözler hūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler **ne** yüzler yüzleri sevdā (5/3)

Dîvân’daki edat tekrarları dikkat çekicidir. Vasıta kurma araç bildirme edatı olan “ile” nin soru edatı olan “mı, mi, mu, mü” nün ve zaman zarfı veya edatı olan “geh, gehî, gâh, gâhî”nin şiirlerde yinelendiği görülmektedir:

Bāde iç gerçek yedile şevķ **ile** hāmmārî ol
 Hāb-ı gāfletten uyanıp zevķ **ile** hüşyārî ol (110/1)

Rübūde eyledi ṭab° ım tekellüm eyledikde hep
 O hūb ṭūṭî **midir** yā bülbül-i gūyā **midir** bilmem (119/2)

Menem ḥayy u kadīm ° ālem **gāhî** Ādem **gāhî** hātem
 Mevālîdi selāşeyem [ü] **gāhî** penç **gāhî** çārem
 Olup bir noķta üç hālem **gāhî** mihr [ü] **gāhî** sālem
 Görürsüñ şuretā Ādem benim ḥükmümdedir ° ālem
 Feleklerle melekler hem baña maḥkūmdur ins ü cān (129/11)

Dîvân’da aynı görevde olan çekim veya yapım eklerinin, farklı sözcüklerde tekrarlanması da yine şiirde âhenk sağlamıştır:

Ḳapu **ñdur** melce-i raḥmet ne raḥmet raḥmet-i ° uz mā
 Ṭapu **ñdur** merkez-i ni° met ne ni° met ni° met-i ra° nā (5/1)

Sen beni āzürde-ḥāl et **mek** dilersiñ et **me** gel
 Ḥaḳḳı koyup bāṭıla git **mek** dilersiñ git **me** gel (111/1)

2.1.3.3.2. Ses Tekrarları

2.1.3.3.2.1. Aliterasyon

Nihânî şiirde armoniyi sağlamak amacıyla aynı sesleri tekrarlayarak aliterasyon yapmıştır. Bazı ünsüz harflerin çokça tekrarı dikkat çekicidir.

119. beyitte “mim” harfi 8 kere kullanılmıştır. Mim, besmelede geçen harflerdendir. Beyte göre Nihânî, sevgilinin güzelliğinin kitabını ser-levhadan yani başlıktan bir nebze seyretmiştir. Başlıkta (besmelede) mim harfini görmekle Allah’ın güzelliğini seyretmiş ve keşfolunmuştur. İbnü’l-Arabî’ye göre (2016) “mim” helak edilemez bir mülke işarettir (s. 13). Sekiz ise, “Amel, insanın sekiz azası üzerine dağıtılmıştır ki, onlar da: göz, dil, kulak, el, karın, cinsel organ, ayak ve kalbdır. Bunların hüviyyeti ise Hak’tır” (2013, Cilt 3, s. 214). Bu sekizi bilmek Allah’ı bilmektir. Dolayısıyla sekiz sayısı keşfe işarettir ve Nihânî mim harfiyle aslında sırları keşfetmiştir:

Kitâb-ı hüsnünü ser-levhadan bir nebze seyr etdim

Bütün *imlâ* mıdır *imzâ* mıdır inşâ mıdır bilmem (119/8) (8m)

Aşağıdaki beyitlerde de “l” ve “s” harflerinin tekrar ettiği görülmüştür:

Nihânî vuş/at-ı dildâr ile bî-hüş olup geçdi

Henüz bāā mıdır ednâ mıdır a° ā mıdır bilmem (119/9) (6 L)

Gir muhâbbet bahrine gel bulmak isterseñ şadef

Cism ü cānı dost belâsı sehmine eyle hedef (94/1) (7 s)

İbnü’l-Arabî’nin (2016) belirttiği üzere “lam” ve “elif” birlikte yanyana durdukları zaman, dost olurlar ve her biri diğerine bir eğilim duyar. Bu eğilim hem bir tutkudur hem de bir ilgidir. Lam bu anlamda “elif” ten daha güçlüdür, çünkü o “elif” ten daha çok âşıktır. Elif daha az âşıktır. Onun himmeti “lam” a bağlanma bakımından daha azdır; işte bu nedenle ayakta dimdik duramamıştır (s. 14). Elif ve lam mukata

harflerinin söylendiği 13 sûre vardır. 13 adet elif mukata harfi 13 aded de “lam” mukata harfi demektir. Beyitte de 13 adet “l” harfinin geçtiği görülmektedir:

Ge*l*imdi añ*l*a tevḥīdiñ nedir *l*ası nedir i*l*l*ā*

E*l*f *l*ama muzāf o*l*muş bir o*l*muş *l*i' *l*i' ü *l*ā*l*ā (149/16) (13 L)

Sonuç olarak Nihâni'nin bazı yerlerde ses ile anlamı birleştirdiği düşünülebilir

2.1.3.3.2.2. Asonans

Aynı ünlü seslerin tekrarıyla asonans yapıldığı görülmektedir. Genelde aliterasyonla beraber ortaya çıkmaktadır:

Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdim

Bütün iml*ā* mıdır imz*ā* mıdır inş*ā* mıdır bilmem (119/8)

Nihâni vuşlat-ı dildâr ile bî-ḥüş olup geçdi

Henüz b*ā*l*ā* mıdır edn*ā* mıdır a° l*ā* mıdır bilmem (119/9)

Nihâni her ne kadar tasavvufî yönü ağır basan didaktik nitelikli şiirler kaleme alsada şiirdeki ahenge dair unsurları göz ardı etmemiş, birtakım hatalarına rağmen bu ahenk unsurlarını ustalıkla kullanmayı bilmiştir.

2.2. DİL VE ÜSLUP

Önemli bir iletişim aracı olan metnin dokusunu ören dildir. Şairin dili kullanım gücü ve üslup özellikleri metnin değerini ortaya çıkarıp eseri diğerlerinden farklı kılar. Şairlerin vehbî nitelikler neticesinde sahip oldukları çok geniş hayallerini ve derin duygularını belli bir şekil ve ölçüdeki kabın içerisine sığdırmaları özel bir dil yetisine sahip olmayı gerektirmektedir. Duygu ve hayal kavramları her ne kadar derinlik arz etse de dil etkili kullanılmadığı takdirde imgeler anlaşılacak edebî unsurlar arka planda kalacaktır. Dilin doğru ve etkili kullanımı hem eserin değeri hem de okuyucuda dil zevki oluşturması açısından çift taraflı etki yapmaktadır.

Nihânî, mutasavvîf bir şair olması nedeniyle şiirlerinde genellikle hikemî bir üslup tercih etmiştir. Remizlerle süslenmiş olan birçok şiiri ilk okunuşta anlaşılmalıyıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu nedenle şiirleri sadece duyguların ve hayallerin tasavvuru değil aynı zamanda geniş bir felsefî birikimin aktarımı olarak karşımıza çıkar. Çok sade anlaşılır gibi görünen şiirlerinin arkasında dahi çok derin anlamlar gizlidir.

Dîvân'daki gizem bütün şiirler boyunca devam eder. Şair aşk temasını işlediği şiirlerinde de anlam kapalı olmakla beraber oldukça lirik ve daha sanatlı bir üslup tercih etmiştir. İlahî tarzında hece ölçüsüyle yazdığı ve dörtlüklerden oluşan şiirleri ise lirik olmakla beraber diğer tarzdaki şiirlerine göre daha sade bir üslupla kaleme alınmıştır.

Başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rindlik gibi geleneksel konuları işleyen Nihânî Kerbela mersiyelerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir anlatımı iç içe sunar ve her seferinde, Hz. Hüseyin ve diğer masumların Kerbela çöllerinde susuz bırakılarak ölümlerine neden olan Yezid ve yandaşlarına lanet okur. Dolayısıyla Muaviye'nin, Yezid'in ve soylarının yerildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini taşıyan argo ibarelere rastlamak da mümkündür.

Nihânî, medrese hocalığı yapan bir mutasavvîf olmakla beraber *Dîvân* boyunca "kaba sofı" tabiriyle bilinen molla ve vaizlerden oluşan zâhid grubunu samimi olmamaları ve gösterişe düşmeleri gerekçesiyle acımasız bir şekilde yermiş ve özellikle de rind-zâhid çatışmasını ele aldığı şiirlerinde eleştirel bir üslup kullanmıştır. Dolayısıyla bu tür şiirlerinde hitap üslubunun etkisiyle çok sayıda ünlem kelimesi kullanarak konuşma dilinin bütün özelliklerinden yararlanmıştır.

Nihânî sūfîyane bir üslubu ve hayat felsefesini benimsemekle beraber kendini sosyal hayattan hiçbir zaman tecrîd etmemiştir. Darende kazasına yeni gelen mülkî âmirlerle kutlama ve yılbaşı tebrikleri yazmış, onların yeni görevlerinde başarılı olmaları için istek ve temennilerini en güzel şekilde ve akıcı bir üslupla dile getirmiştir. Tarih manzumelerindeki dil daha sade olup övgü ve nasihat içermektedir. Toplumun ileri gelenlerinde gördüğü aksaklıklar üzerine hiciv tarzında şiirler yazıp hem eleştirel bir üslupla hem de nasihat tarzında söylemek istediklerini söylemekten çekinmemiştir. Nitekim kendi ölümüne "toplum ahlakının düzenleyicisi" ibaresiyle tarih düşmüştür.

Kısacası Nihânî'nin şiirlerine *hikemî* ve *âşikâne üsluplar* yanında nesir diline doğru açılan ve konuşma diline ait özellikler taşıyan *folklorik üslup* hâkimdir. Ayrıca anlamdan ziyade sese önem veren açık bir söyleyişe dayanan *klasik üslup* da söz konusudur.

Nasihatvarî ve *eleştirel üsluptan* dolayı şiirlerde “ey, elâ ey, ayâ, yâ, ...â” gibi hitap ünlemleri yer almış ve fiiller daha çok emir ve istek kiplerinde çekimlenmiştir:

Sen bu ° ilm-i zâhiriñ bildiñ mi şandıñ **ey** cünün
Sen dürüğü şadıka kıatmak dilersiñ kıatma gel (11/6)

Elâ ey menba° -1 kân-1 şefâ° at bu zamân oldu
Civâr-ı perteviñe kıılmadıñ da° vet ne ân oldu (152/1)

Eyâ bilmem denî dünyâ seni meftûn eder neşşât
Olup mağrûr aña her dem olur mağbûn eder neşşât (83/1)

İşte bir bir saña taqrîr eyledim ahvâli men
Añlar iseñ hoş naşîhat pendî gûş et **yâ** fetâ (14/24)

Suñan-ı gevheriñi **verme** münâdî eline
Bu pâzâr içre gönül gevhere kıymet göremem (122/3)

Ma° deni birdir haķîkiyle mecâziñ **bil** anı
Şaşşına göre anıñ harfî muqadderdir belâ (14/4)

Zâhidâ bilmek ne mümkün şerbet-i esrârımız
Münkir [ü] fâsık ne bilir neş°et-i esrârımız (67/1)

Bazı kelimelerin hem eski dildeki hem de yeni dildeki şekli kullanılmıştır. Meselâ; bir bentte “h°âce” veya “havâce” kelimesi tercih edilirken aynı bentte veya aynı şiirde “hoca” kelimesi tercih edilmiştir. İşaret zamiri olan “bunlar” kelimesinin bugünkü kullanımıyla birlikte Eski Anadolu Türkçesindeki “bular” şekli de kullanılmıştır. Bu tür kullanımların bazılarının vezin zaruretinden kaynaklanıp (13/9) bazılarının tercih meselesi (79/10) olduğu tespit edilmiştir:

Havāce-i Muḥammed Bāḳīden bu
 Edip telḳīn-i esmā oldu ḥūb-rū
Hoca Emkenegīden bu da yā-hū
 Ƙolayı eyle illa'llāha tefvīz (79/8)

Hāce-i ° Ubeydu'llāh-ı Aḥrār
 Muḥammed Zāhidiñ şeyḫi ol ebrār
 Buña Ya° ḳūb-ı Çerḫī oldu izḫār
 Olup irşādı bil bu şāha tefvīz (79/10)

Hoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
 Resūl der ki *le-mā° areftū Rabbī*
 Saḳın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*
 Delīli ediver Ƙur'āna tefvī (79/12)

Bulardan farz-ı ° ayn oldu çün etmek sırrıñı ihfā
 Nihānī intiḳām içün ola bir gerçek er peydā (13/9)

Bunlar ölünce ḳadar **bunlara** insān denilir
 Öldüğünde hep bahāyim şekline girer o cā (14/23)

Aynı mısra içerisinde aynı anlama gelen bir sözcüğün hem Farsçasının hem de Arapçasının kullanıldığı görülmektedir:

Niçe elvān ne ḫoş şüret büründüñ
 Köküñ arzda toḫum **hem-pā ayakdaş** (71/6)

Bu revīş bu yürüyüş naḫs-ı felekden mi ° aceb
 Yoksa sehvi-**ḳalemi ḫāme**-i ḳudret göremem (122/6)

Lisānda zevḳ daḫı yedde lems ne
 Bilir telḫ [ü] şīrīn ḫoş-**āb** [u] **māyız** (63/5)

Kafiyeye uydurma maksadıyla bazı kelimelerin Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri tercih edilmiştir:

Eger ikrāra t̄alibsen kulaḡ t̄ut kim kılām infāh
Veyā ° ahdĩnde ŗadıḡsan yaḡĩn gel gezmegil **ırah** (47/1)

Buları cümle ta° dād eylemek sıgmaz bu evrāḡa
Nihānĩden iŗit nuḡḡu ḡaḡĩḡatle t̄utup **kulaḡ** (47/9)

Yüce, yüksek anlamına gelen “° ālĩ” kelimesini kafiyeye uydurmak maksadıyla “° ālũ” şekliyle kullanmıştır:

Ḳamusu der biziz nācĩ benem t̄atlu ḡuŗur acı
Bilinmez bāyı muḡtācı urur dem cümleten ° ālũ (140/5)

Nihānĩ’nin sözcüklerle oynadıḡı görölmektedir. Vezin ve kafiye nedeniyle kelimelerde deḡişiklik yapmıŗ harf veya hece eklemiŗtir. Mesela vezin için “ŗücā°” kelimesi “ŗüccā°” lem°” kelimesi “lemmā” uyku anlamına gelen “niyām” kelimesi de kafiye için “niyāmũta” ŗekline dönüŗtürölmüŗtür:

Yüz urdum dergehiñde bir gedāyım men nemĩdānım
Meni esrār-ı ° irfān ile dānā eylegil **ŗüccā°** (90/4)

ŗaḡivden sekre andan daḡı maḡv eyle Nihānĩyi
° Ayān et yine ŗaḡvile ḡıluban ŗaḡḡasın **lemmā°** (90/5)

Ḳü Ḥaḡdan bed olup geldim
Yine Ḥaḡḡa rücũ° ḡıldım
Fenāfĩ’ŗ-ŗeyḡ nedir bildim
Girüben devr-i **ŗamũta** (147/6)

Fenā’-i fĩ’r-Resũl oldum
Fenā-ender-fenā gördüm
Beḡābi’llāh ile doldum

Mürekkeble **niyāmūta** (147/7)

Nihânî için her ne kadar anlam şekilden önemli olsa da bazen şeklin ön plana geçtiği görülmüştür. Nihânî mısrayı vezne uydurmak gayesiyle ters tamlamalar kurmuştur. Bazen de hem vezin hem kafiye için tamlama ters kurulmuştur:

Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Şitā-yı fāşlı ço ° azm-i bahār et (22/1)

Hem şerādan tā Süreyyā oldu zāhir cümlesi
Nuṭkumu tefhīm edemez okuyan **fikh-ı uşul** (109/3)

° İlm-i tevḥīdile bildim zevķimi vicdānımı
Yoķsa zāhir ḥoca senden görmedim **naķl-i nuķul** (109/4)

Nihanî'nin şiirlerinde günlük konuşma üslubunun özellikleri görülmektedir. Bunu da ünlem kelimeleri, ünlem cümleleri ve soru kalıplarıyla sağlamıştır:

Aferin!
Nebāt ekl eylediñ şahrāda **şābāş** (71/7)

Yazık, heyhat!
Ṭakıp zencīrin a° māya anı durmaz eder **ḥayfā** (87/2)

Gel, kaş çatma!
Yaķın insana devri **çatma gel kāş** (71/8)

Bu konuda kalles değilim.
Ruṭab vermez degilem bunda **ķallāş** (71/9)

Bu sırrı anlayan savaşır mı?
Bu sırrı fehm eden ķılar mı şavaş (71/10)

Dahi ülkeden o hangisidir Hristiyandan makam ehli olan kimdir?

Dağı mülkden o hansıdır Hristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Ey lüzumsuz, dört halifenin sırrı bende yanlış bakma!

Çār-yāriñ sırrı bende bakma yanlış ey fuzül (109/6)

Zāhid, nebiye der ki benim... ammâ ki...

Zāhid nebīye der ki benim şer^c ile vāriş

Ammâ ki nedir bilmez o har^c ilmile vāriş (37/1)

Şiirin nesre yaklaştığı bir mısranın diğer mısraya kaydığı görülmektedir:

Geçip bu^c akl-ı şüretten olup^c **Ankāsı eyvāniñ**

Bulup cānın ola rāhat bu birlikde **o cānāniñ**

Muhabbet tahtını dilde kurup otura hākāniñ

Menem şāhı bu meydāniñ menem devri bu devrāniñ

Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān (129/9)

Nihāniyi hicāb-ı küfr ü imāndan edip tahtıñ

Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

Hüsn-i hāliñ var idi mey-ğor elinden **bādeyi**

Nüş edip maḥmūr olup ifnā mı etdiñ söyle gel (112/2)

2.2.1. Yerel Söyleyiş ve Şive Özellikleri

Nihāni'nin kullandığı dil Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin özelliklerini göstermekle beraber yerel söyleyiş ve bazen de argo kelimelere de rastlanmaktadır:

Nür-ı vedī^c amı **egnime** koydum (127/26)

Ṭuruşdum hikmet-i harfe bir^c aḳdem neng ile^c ārı (129/6)

Nihāniyi **yeder** müy-ı muhabbet (30/7)

Yavı kılalım şāmı görmeyelim ālāmı (26/12)

Seniñ mihriñ eden tenvīr verip temkīn baña **yerpir** (53/6)

Dağı mülkden o **hansı**dır Hristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Gāh hāmī şarkıtdiñ **gice bāceden** (15/3)

Var ma° arif **bağcasından** ala gör feyz-i nevāl (95/6)

Ulanlar ayısı rahmet uyuben aña dökdü hūn (145/7)

Sen gürsine-hāl muhtāc iken gayrını **duy leñ** (34/3)

Azerî şivesine ait hususiyetler görülmüştür. O, Nakşî, Kadirî ve Halvetî olmak üzere üç tarikatın mensubudur ve Halvetî şeyhi olan Yahyâ-yı Şirvânî bir Azerbaycan Türk'üdür. Dolayısıyla şeyhinden ya da iyi bir okuyucu olması sebebiyle başta Fuzûlî olmak üzere diğer şairlerden etkilendiği düşünülebilir:

Menem bugün bu meydānda erenler şāhı tevḥīdiñ

Gören görür bilen bilir **menem** şeh-rāhı tevḥīdiñ (106/1)

Ġayn gānīm gayb-ı ° aynım fā° il-i muṭlağ **menem**

Fā felāḥa oldu dāḥil eyleyen iz° ān hū (134/10)

Diñle ey yār-ı vefādār diyem ° aşkıñ demini

Mest [ü] medhūş oluban bilmeye **yaḥşi** kemini (156/1)

Daha çok söz var ammā neyleyem Mevlā bilir **yaḥşi**

Nihānî Ḥazret-i Rūmî şehīdān ile ḥaşr olsun (130/12)

Nihānî'nin şiirlerinde eskiden kullanılan ancak günümüzde değişime uğramış ya da tamamıyla kaybolmuş arkaik kelime ve ekler mevcuttur:

Kelimeler:

Lebim Kevşer dağı dendānım **incü** (32/5)

Ḳapusu Ḳıtmīridir yazdı ḥattāt (82/7)

Şol esīr-i nefis olan dā'im mu° azzeb **ṭamuda** (92/4)

Gezme bī-hūde ° anāşır gird-ābında **çizginip** (110/2)

Cümle benem bende **uş** (74/1)

Ne **kandan** geldiñ ol **kane** ayak baş (76/9)

Ṭaşlar ile **ur** özünü mātem et (128/7)

İlm-i ezeli zevkı bu milk-i dili **toylar** (105/6)

Ekler:

Rabbini bilmek**dürür** nefsiñ şıfâtın redd bil (111/5)

Lâl oluban kes sözüñü mâtem et (128/7)

Bâşının çirk-âb ed**üben** zâhirini süsler ol (92/3)

° İbâdı hâb-ı gâfletden uyaram dey**ü** ol gâfil (87/4)

Ba**kıncak** gözüne âdem görünür (71/12)

Ba**ğmağıl** şehlâ (144/21)

Meni esrâr-ı ° irfân ile dâna eyle**gil** şüccâ (90/4)

Deri**ñ** ben gizli idim tâ ezelden (158/)

Murâdım merdüme ° ibret degil**ven** nâkil ü gıybet (107/10)

Sensin erkân şâhibi ben bende-i nâçizi**ñem** (108/5)

2.2.2. Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler

Dîvân 'da tespit edebildiğimiz deyimler şu şekildedir:

Ahvâlini sormak/ hatır sormak (118/6)

Akıl ermek (109/1)

Akıllı olmak (80/3)

Aklını başından almak (153/1)

Aşka düşmek (15/2)

Atını gezdirmek/koşturmak (89/2)

Ayak basmak (76/1)

Bahtı kara olmak (120/8)

Başdan uçurmak/ atmak (15/4)

Bezi olmak (56/19)

Bıyık burmak (118/7)

Boyun eğmek (97/44)

Divane olmak (118/7)

Eteğini tutmak (152/2)

Feda etmek (66/15)

Girdâbında çizgenmek / Girdâbına kapılmak (110/2)
 Gönlü düşmek (15/5)
 Dedikodu çıkarmak (15/12)
 Dem çekmek (45/4)
 Dem vurmak(14/38)
 El vermek (97/50)
 Eli boş kalmak (21/4)
 Engüşt ber-dehân / şaşma kalmak (126/2)
 Girdâba düşmek / girdâbına kapılmak (13/2)
 Gözü açık olmak (154/4)
 Heves etmek (69/2)
 Hezîmete uğramak (15/7)
 Hor görmek (143/3)
 Kalbi küdüret olmak/ kararmak (83/6)
 Kasavet bağlamak/ tasa çekmek (83/6)
 Kuduz gibi kudurmak/ hiddetten kudurmak (15/9)
 Kulak tutmak/ vermek (47/9)
 Zillete düşmek (122/2)
 Murat almak (45/6)
 Mürüvvetini görmek (122/1)
 Tâba kıyâm/karşı gelmek (126/2)
 Taş atmak (59/4)
 Toprak olmak (103/3)
 Yas tutmak (145/1)
 Yoluna girmek (15/6)
 Yol vermek (120/7)
 Yüzüne gülmek (45/6)
 Yüzünü toprak etmek (16/2)

Dîvân 'da tam olarak 2 atasözü tespit edilmiş olup diğerleri özdeyiş niteliğindedir.

Atasözleri:

Görenedir görene köre nedir köre ne?

Köre ne var görene günden ° ayān (157/4)

Kelin merhemi olsaydı kendi başına sürerdi:

Meşeldir akra° a melhem bulaydı kendi eder em (87/3)

Özdeyişler:

Aşk hastası olan ârif derdine deva istemez:

Marîz-i ° aşk olan dānā hîç ister mi devā-yı dağ (92/1)

Aşk meyini içene hafif çay derin derya olur:

Dalgañ cūşa geldi ° aşk meyini içdiñ

Derin deryā oldu hafif çay saña (15/10)

Ateş baruda konmadan şevk gelmez:

Koymayınca şevk gelir mi hîç âteşi bārūda (92/4)

Edeb gözle olur; elini, gözünü, kalbini sakla:

Elini gözüñü kalbiñi şakla

Edeb gözle olup ehl-i dirāyet (28/4)

Eşek,arı gibi kadın boşar ancak balı yoktur:

Ĥimār zenbūrveş talāk yapar yokdur veli balı (87/5)

Haktan yüreğinde yara olan sonunda dermana ulaşır:

Her kim[iñ] kim derd-i Ĥağdan yüreğinde olsa dāğ (92/1)

° Āķibet dermāna erip cān [u] göñlü ola şağ

İçini kirli su yapan dışını süsler:

Bāṭının çirk-āb ediben zāhirini süsler ol (92/3)

Meclis düzüp peçeden hüner ister:

Meclis düzüp hüner ister peçeden (157/1)

Nefs elinden kurtulana cennet durak olur:

Nefs elinden kırtulana cennet olmuşdur durağ (92/3)

O, ruh doğanını hapsedip nefis kargasını besler:

Habs edip řeh-bāz-ı rūhu zāđ-ı nefsi besler ol (92/3)

Taklîd ile tahkîk bir yerde olmaz:

Ŧaklîd ile tahkîk olmaz bir yerde (62/12)

Yalanla iman bir arada bulunmaz:

Bir gönle şığmaz mü'min kâfir (62/11)

2.2.3. Edebî Sanatlar

2.2.3.1. Mecazlar

2.2.3.1.1. Teşbih

Sözü daha etkili kılmak için türlü yönlerden aralarında ilgi bulunan iki varlıktan, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha güçlü olana benzetmektir. Teşbih bir mecaz sanatı değildir, çünkü sözcükler gerçek anlamlarında kullanılmaktadır (Dilçin 2016, s. 405).

Nihânî sözün etkisini artırmak amacıyla teşbih sanatına sık sık başvurmuştur. Bu nedenle *Dîvân* 'da çok sayıda teşbih mevcut olup bunlardan bazıları şu şekildedir:

Gönül eve (4/2), kaleye (124/3), muhabbet çadırına (150/5), inciye (122/3); aşk denize, deryaya (8/2), bastona (16/8), yılanı (97/44); güzellik muma; insan hamuru toprak bir kaba (2/3); boy "dal" harfine (2/3), serviye (28/1); kalp çocuğa; dudak Kevser'e (32/5);

diş inciye (32/5); felek yılanı (45/1); güzel tûtî kuşuna, konuşan bülbüle (119/2), yeni doğmuş bir bebeğe (119/3), cennetteki Tûbâ ağacına(119/3); sevgilinin saçı sümbüle, kırmızı güle(119/4); söz inciye (122/3); yemin sultanın kapıcısına (124/5); yokluk zindana (129/3); mâsivâ yüke (129/3); Muhabbet tahta (129/9), çadıra (150/5); hakikati göremeyen insanlar yarasaya (130/4); zikir kandile(150/5); akl-ı kül bekçiye(150/6); kaş hilale, kemana (153/2); yanak kırmızı yakuta (153/3); boy Tûbâ'ya (119/3); dişler iri inci tanesine(153/3) kirpikler oka (153/3); şeriat mukavves kaşa ve okun ucundaki peykana (32/3) teşbih edilenlerdendir:

Dâr-ı dilde murğ-ı tûfî-i tabî^c at gizlenip

Beste beste güft-gûlar eyleyen peydâ Hudâ (4/2)

Var mıdır bu ^c âlem içre görmeye âzâr-ı çarh

Heft-ser heftâd-dehân hâzırdurur bu **mâr-ı çarh** (45/1)

Rübûde eyledi tab^c im tekellüm eyledikde hep

O **hüb tûfî** midir yâ **bülbül-i güyâ** mıdır bilmem (119/2)

Yak **çirâğ-ı zikr** kalbe kur **muhabbet haymesin**

Çapıya tevhid topun envâr-ı ^c aşka eş-şalâ (150/5)

Ruğlarıñ yâkût-ı hamrâ kâmetiñ tûbâ mişâl

Femiñ içre **sinleriñ şan dürr-e-i beyzâ** mişâl

Urduñ ol **müjgân okunu** şadrıma rümhâ mişâl

Yine sen olsañ **tabîbim** derde Loğmânım ^c Alî (153/3)

2.2.3.1.2. İstiâre

Bir şeyi kendi adının dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin ismiyle anmadır. Bu nedenle istiâre, hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. İstiârenin birçok çeşidi bulunmakla beraber iki çeşidi yaygınlık gösterir. Benzetme ögelerinden yalnız benzetilenle yapılan istiare *açık istiâre* adını alır Benzetme ögelerinden yalnız

benzeyenle yapılan istiare ise *kapalı istiâre*dir. Bu tür istiarede kendisine benzetilen söylenmeyip gizlenmektedir (Dilçin, 2016, s. 414).

Dîvân’da istiarenin iki çeşidine de rastlanılmıştır:

Açık İstiâre

Âşık, çılgın bülbüle benzetilmiş ancak benzeyen âşık söylenmemiştir:

Gülistân-ı cemâliñ küyünü pür-jâle etmişdir
Sirişk-i dîde-i nemnâk-ı **zâr-ı bülbül-i şeydâ** (12/2)

Dünya bir sarımsak tarlasına benzetilmiş ancak benzeyen “dünya” söylenmemiş, kendisine benzetilen “sarımsak tarlası” kullanılmıştır:

Leyl ü nehâr **bustân-ı füm** kurmuş tuzağ [u] dâr-ı ° aşk
Devrile bî-ķarâr eder (97/28)

Nefis kargaya benzetilmiş benzeyen durumundaki “nefis” söylenmemiştir. Ezelî ilim zevki Nihânî’nin gönlünü bir şenliğe çevirse de kargayla (nefis) iki yüzlüler bunu inkâr eder, güzel yüzlüler onu şuursuz ederler:

İlm-i ezeli zevkı bu milk-i dili toylar
Leyki anı münkirdir bu **zağile** dü-rüylar (105/6)
Bî-âkl [u] şu° ür etdi Nihānīyi hūb-rūlar
Her kime haber şorsam sekrānsın deyü söyler
Bu Zāfī-i ednāyı mey-hāneye dönderdiñ

Kerbela’da hunharca şehit edilen Hz. Hüseyin ve diğer masumlar ay parçası iri inci tanelerine benzetilmiş ancak benzeyenler söylenmemiştir:

Doğup mäh-ı muħarrem tazelendi yāralar eyvāh
Bu mähda hāke düşdü **dürre-i meh-pāreler** eyvāh
Niçe hūn dökmeyp şabr eylesin bî-ķāreler eyvāh

Döküp sînelerin cerh etmesin mi zâreler eyvâh
 Tütuben yas u mâtem giymesin mi qaralar eyvâh (145/1)

Gönül aşkın gül bahçesine teşbih edilmiş ancak benzeyen “gönül” söylenmemiştir:

Pâsbân et ° aql-ı küll alsın ele seyf-i celâl
 Girmeye yol bulmaya **gülzâr-ı ° aşka** eş-şalâ (150/6)

Kapalı İstiâre

Hız. Peygamber bir aya ve güneşe benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumundaki bu ögeler söylenmemiştir:

Şevk-ı envârîñ görünce yandı dil ° atşânile
 Leb-i la° liñden zülâl imdâd eder yâ **Muştafâ** (8/3)

Ruh bir kuşa benzetilmiş ancak “kuş” söylenmemiştir:

Çafesden **per açâ rûhum** çü ° ulvîye uçâ rûhum
 Maķâmâtı geçe rûhum ede ikrârımı taħdîş (38/4)

Hız. Ali'nin bulutların arkasından doğması istenirken güneşe benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumundaki “güneş” söylenmemiştir:

Fıçda-i gerdânda tanzîm hâl-i Hindûlar ° aceb
 Bu dil [ü] cânımı iħrâķ etmege nedir sebep
 Gel **tulû°** eyle seħâbdan etme nâ-çîze ta° ab
 ° Āķîbet ° aşķıñ yolunda dökülür ķanım ° **Alî** (153/5)

2.2.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözü, benzetme amacı gütmeyen gerçek anlamının dışında kullanmadır. *Mecâz-ı mürselde* “sözcüğün ya da sözün gerçek anlamı dışında kullanılması ve engelleyici ipucu (*karîne-i mâni'a*) bulunması” gerekmektedir (Dilçin, 2016, s. 415).

Benzetme amacı gütmeyen âlem yerine “nüsha-i kübrâ” yani “büyük nüsha” kullanılmıştır. Allah bu büyük nüshayı kendine ayna eylemiştir:

Nüşha-i kübrâya mir’ât eyleyip
 ° Âlem-i âfâka zerrât eyleyip
 Mâh [u] sâl hem daḥı evkât eyleyip
 Şâhid-i meşhûda bürhân eylemiş (73/2)

Fânî insanın bir özelliğidir. Bir yokluk olan insan çokluk ile vahdete erişemez. Burada benzetme amacı gütmeyen sadece insanın özelliği olan “fenâ” (yokluk) kelimesi kullanılarak insan kastedilmiştir:

Bu vücūd hep keşretidir vahdetiñ
 Keşretiler vahdete ermez **fenâ** (1/10)

2.2.3.1.4. Ta’rîz

Söylenen sözün veya kavramın gerçek ve mecazlı anlamı dışında tamamıyla tersini kastetmektir. Ta’rîz bir kişiyi ya da durumu alaya almak ve iğnelemek amacıyla yapılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 417).

Dîvân’da Nihânî fakîhe seslenip “Biz gönül gözünü asla kör yapmayız” derken fakihin gönül gözünün kapalı olduğunu ima etmiş ve dolaylı bir şekilde laf dokundurmuştur:

Çılmazız dil çeşmini hergiz biz a° mâ ey fakîh
 Jeng-i mir’âti silip merdâne gelmişlerdeniz (64/2)

2.2.3.1.5. Teşhis ve İntâk

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmek *teşhistir*. İnsan kişiliğinde canlandırılan bu varlıkları konuşurmaya ise intak denmektedir (Dilçin, 2016, 419).

Dîvân'da “Dünyanın hayatı ve sermayesi oyun, eğlence olmuş” ifadesiyle insana mahsus özellikler olan “oyun oynamak” ve “eğlenmek” nitelikleri dünyaya yüklenmiştir:

Hayâtı vü metâ^c ı dünyânîñ lu^c b u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ^c âkıll velî mecnûn eder neşşât

Allahın rahmetine ulaşmak anlamına gelen “merhum” kelimesi “nefis” için kullanılarak teşhis sanatı yapılmıştır. Diğer taraftan rahmetli nefisle akl-ı kül gelip “yeyip, bu pendi zayi etme, bu aşk tuzağıdır, bendi sağlam eyle” diyerek konuşmuşlardır. Bu konuşmadan dolayı intak sanatı yapılmıştır:

Nefs-i merhûmumla ^c akl-ı küll geldi
Dedi ekl eyleyip zây^c etme pendi
Bu ^c aşk tuzağıdır berk eyle bendi
Emr [ü] nehy ^c âlemi oldu nişânım (120/11)

2.2.3.2. Anlamla İlgili Sanatlar

2.2.3.2.1. İhâm

En az iki anlamı olan sözcüğün bir dize ya da beyit içinde bütün anlamlarını kastederek kullanmak anlamına gelmektedir. Beytin genel anlamıyla sözcüğün türlü anlamları arasında ilgi kurmak gerekmektedir (Dilçin, 2016, s. 421).

“Gülzâr” kelimesi hem Uşşakî tarikatının “Gülzârî kolu” olarak hem de “gül bahçesi” olarak kullanılmıştır:

Gezme bî-hüde ^c anâşır gird-âbında çizginip
Verd-i hâre dolaşıp kalma yürü **Gülzârî** ol (110/2)

Nihânî kendi mahlasıyla *hüsn-i tahallüs* yapmıştır. Mahlasını hem kendi ismi olarak kullanmış hem de “nihân” kelimesinin gerçek anlamı olan “gizli, saklı” anlamına gelecek şekilde kullanmıştır:

Dildeki rāz-ı Nihānı açmadım aşlā velī
 Hāme-i nāzik-edāyı eyleyen gūyā Hūdā (4/5)

“Dil” kelimesi hem “gönül” hem de “tatma organı” anlamında kullanılmıştır. Huzursuz bir şekilde çekilen zikirden hem dile hem de gönle lezzet erişmez. Zikri sevgiyle aşkla yapan zevk bulur ancak öylesi de pek yoktur:

Huzürsuz zıkr-i resmīden erişmez bu **dile** lezzet
 Teveccühle kılan zıkr-i bulur bil zevk o hani (155/6)

2.2.3.2.2. Tevriye

En az iki anlamı olan sözcüğün bir dize ya da beyit içinde yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir (Dilçin, 2016, s. 427).

“Belâ” kelimesi hem “musibet” anlamına gelecek şekilde hem de *Elest Bezmi*’ndeki “belî” (evet) sözünü kastedecek şekilde kullanılmıştır. Şahsına göre “belâ” veya “belî” olarak harfî takdir edilmektedir:

Ma^c deni birdir haqîkiyle mecāzîñ bil anı
 Şahsına göre anîñ harfî muqadderdir **belâ** (14/4)

“Mantıku’t-Tayr” ibaresi “kuşların sözü” anlamına gelip Ferüddin Attar’ın tasavvufî eseridir. Aynı zamanda “kuşların dili” sembolik anlamlarla yüklü olduğu için ledünnî ilmini de temsil etmektedir. Bentde “Mantıku’t-Tayr”ın bu eserin yazarı olan Attar’dan sorulması istenmiş ancak daha çok tasavvuf ilmi ve Allah’ın sırları kastedilmiştir:

...

Dilâ bu **Mantıku’t-Tayr**ı feşâhat ehli añlamaz
 Anı ancak yâ^c Atâr [u] yâhud Tayyâr olandan şor (58/4)

Nihânî mahlasının anlamından (gizli, saklı) yararlanarak kendisinin “*Küntü kenz*” hadîsi gereğince “gizli hazine” olan Allah’ın saklandığı yer olduğunu ancak sırlarından dolayı

insan sûretinde görüldüğünü ifade etmiştir. Burada Nihânî, onun mahlası olsa da daha çok “saklı” anlamı kastedilmiştir:

Küntü kenz' in mağzenisin sen **Nihânî** âşikâr
Şüretâ insân görünür sîret-i esrârimiz (67/7)

“Hû” kelimesi hem “Allah” anlamında hem de “rüzgârın çıkardığı ses” olarak kullanılmıştır:

Cümle kuvâ-yı havâssiñ Hû ile dir revnağı
Gör bu bādı esicek verir şadâyı **Hû** deyü (136/4)

“Belâ” kelimesi hem “felâket” hem de “evet” anlamında kullanılmıştır. Şeytan elest meclisinde ikrar etmemiş, “belâ” (evet) dememiştir:

Belâ başına bâr olmuş gidişi hûn-hâr olmuş
Karîn İblis mâr olmuş mühîn evlâd ile âlû (140/8)

“Nâzenîn” kelimesi hem “cilveli, narin ” anlamında hem de “Bektaşîlik” anlamında kullanılmıştır:

Eyledim Nakşî tarîki üzre gerçi ben sülük
Lîk etdim hem revîş-i **nâzenîn** hâdd-i ferağ (44/5)

2.2.3.2.3. Tenâsüp

Herhangi bir konu üzerinde aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan en az iki sözcük, terim ve deyim bir dize ya da beyit içinde rastgele, sıralama amacı gütmeyen kullanılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 43).

¹ *Küntü kenzen mağfiyyen fe-ağbebtü en u^crefe fe-ğalaqtü'l-ğalka li-u^crefe (li-ya^crifünî).* “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-ikudsî).

Dîvân'da çok sayıda tenâsüp sanatı yapılmış olmakla birlikte burada sadece birkaç örneğe yer verilmiştir:

Bezimde tâb-ı dil **sâkî mey-i ra^e nâ** mıdır bilmem

Elinden **câmı** düşmez **rind-i bî-pervâ** mıdır bilmem (119/1)

Şimdi efgendelere melce-i **himmet** göremem

Çapanıp bâb-ı **kerem luğ** u **mürüvvet** göremem (122/1)

2.2.3.2.4. Leff ü Neşir

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir. Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları ikinci dizede aynı sırayı izlerse *leff ü neşr-i müretteb* adını almaktadır. Ancak ikinci dizede ters yönden ya da karışık olarak izlerse *leff ü neşr-i müşevveş* ya da *leff ü neşr-i gayr-i müretteb* isimleri verilmektedir (Dilçin, 2016, s. 437-439).

Beyitte “nefis yılanı-Hakk’ın evi (kalp); hıfz etmek-saklamak; Nihânî-aşk hünkârı; “hâne-beyt-i Hâk” kelime ve grupları *leff ü neşr-i mürettebi* oluşturmuştur:

Ejdehâ-yı nefsdan hıfz et Nihânî hâneyi

Beyt-i Hâkı şaklayan **hünkâr-ı^e aşka** eş-şalâ (150/7)

2.2.3.2.5. Tecâhül-i Ârif

Bilinen bir gerçeği, bir noktaya dayanarak bilmiyormuş gibi söyleme sanatıdır. Yani *tecâhül-i ârif* “ne hiç bilmemektir, ne de bildiğini saklamaktır.” bunu yaparken de mübalağa ve istifham sanatlarından yararlanılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 441).

Nihanî içki meclisindeki canlılığın ve sâkînin hallerinin farkındadır ancak soru yoluyla bilmemezlikten gelmektedir. “Ey Sâkî, meclisteki gönül ferahlığı, aydınlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mıdır, yoksa elinden kadehi düşmeyen pervasız rindden midir?” şeklinde soru sorarak bildiği bir şeyi bilmemezlikten gelmiştir:

Bezimde t̄ab-ı dil s̄ākī mey-i ra° nā mıdır bilmem

Elinden c̄amı d̄üşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Dünyanın gidişatı feleğin uğursuzluğundan mı kaynaklanıyor, yoksa yanlışlıkla yazılan bir şey mi var, kudret kaleminden mi kaynaklanıyor? Nihânî bu durumu anlamamış gibi görünüyor:

Bu revîş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ° aceb

Yoksa sehv-i ḳalemi ḥāme-i ḳudret göremem (122/6)

2.2.3.2.6. Hüsn-i Ta'lîl

Gerçek bir olayın meydana gelişini, hayali ve güzel bir nedene bağlamaktır. Ancak bu nedenin kesin bir yargıya dayanması gerekmektedir (Dilçin, 2016, s.443). *Hüsn-i ta'lîlde deTecâhül-i ârifte* olduğu gibi gerçek nedeni bilmezden gelmek söz konusudur. Ancak hüsn-i ta'lîlde doğan sonuç hayali bir nedene bağlanmıştır (Dilçin, 2016, s. 443).

Dünyanın, gökyüzünün dönmesi coğrafi bir gerçekliktir ancak Nihânî semanın devretmesini aşk bastonuna bağlamıştır:

Baston-ı ° aşķile devr eyler semā

° Aşķile yürür zehāb [ü] hem iyāb (16/8)

2.2.3.2.7. Sihri Helâl

Bir sözcük ya da söz öbeğinin hem ondan önceki sözlerin sonunda hem de ondan sonraki sözlerin başında anlamlı olacak biçimde kullanılmasıdır (Dilçin, 2016, s. 445).

Nihânî “sağda ve solda” söz grubunu hem birinci mısranın sonunda hem de ikinci mısranın başında anlamlı olacak şekilde kullanmıştır. Kıvrımlı saçlarının debdebesi, şa'şası sağda ve solda; sağda ve solda gönlünü vermiş âşıkları avlamada meğser serkeş midir, nedir?

Gīsū-yı ḥamīñ ṭaṇṭanası **yemīn ü yesārda**

Dil-dādeleri şayda meger ° āḳ mı nedir bu (139/4)

Kurtarma anlamına gelen “tahlīs” kelimesi hem birinci mısranın sonunda hem de ikinci mısranın başında anlamlı olacak şekilde kullanılmıştır. “Nihânî’yi imanı örten perdeden kurtarıp/ Mevla’dan onun gönlüne sevinç ve güneş ışıkları erişe” ya da “Nihânî’yi küfür perdesi imandan etmektedir/ kurtarma erişe Mevla’nın sevinç ve güneş ışıklarından” şeklinde çevirmek mümkündür:

Nihānīyi ḥicāb-ı küfr ü imāndan edip **tahlīs**

Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

2.2.3.2.8. Tezād

İki duygu, düşünce ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir (Dilçin, 2016, s. 449).

Nihânî, aşk ateşiyle yanarken gölge gibi siyah ve soğuk görünmektedir. Ey Nihânî, nasıl düştün gölge gibi noldu, nedir elem ve hüznün; şimdi sen aşkın ateşinde nasıl yandın böyle!

Ne düşdüñ **sāyveş** n’oldu nedir ālām [u] aḥzāmīñ

Ne yandıñ āteş-i ° aşkıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Çarhın pergeli zengini-yoksulu; bilgini-cahili; güçlüyü-güçsüzü oyun ile tuzağa düşürmektedir:

Bay gedā dānā tüvānā nā-tüvāni cāhili

Düşürür bir bir tuzağa lu° bile pergār-ı çarḥ (45/3)

Nihânî ilme’l-yakîni, herkesin konakladığı bir hana benzetiyor. Umumi konak yerinde kalıp ilme’l-yakînden geçmedin, kahrı bırakıp lutfâ eriş, ümitsiz olma, derken “kahır ve lutuf” kelimeleriyle tezad yapılmıştır:

Menzil-i  āmda  aluban geçmediñ   ilme’l-yak n
Mazhar-ı ** ahrı** koyup **lutf**a eriş olma b -kes (70/2)

2.2.3.2.9. Tekr r

Sözün etkisini artırmak maksadıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya tekrarlamaktır. “Bu tekrarlar anlamı etkilemiyorsa *kesret-i tekr r* ve tekerrür denir ve yazı kusuru olarak kabul edilir. Kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini artıran tekrarlara *hüsn-i tekr r* adı verilir” (Dilçin, 2016, s. 452).

Geh    abid **geh ** f sıķ oluban   afvıña l yık
Geh  mest  **geh ** ayık geh  eşr r geh  ahy r (57/3)

2.2.3.2.10. Nid 

Seslenme sanatıdır. şairin çok duygulanması ve heyecanlanması neticesini doğuran olayları ve varlıkları gözönüne getirip “ey, hey” gibi önlemlerle onlara seslenmesidir. Bu sbeple nid  sanatı tekr r ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 453).

Anıñ ile cilve-i H aķ c z’ice
Muhtaşar bey n olupdur **ey** H m  (1/35)
İşte bir bir saña taķr r eyledim ahy li men
Añlar iseñ hoş naşihat pendi g ř et **y ** fet  (14/24)

2.2.3.2.11. İstifh m

Sorulan Şeye yanıt isteme amacı gütmeden, duyguyu ve anlamı g clendirmek için sözü soru Şeklinde söylemektir. Türlü olaylar ve varlıklar karşısında duyulan hayranlık, Şaşkınlık gibi durumlarda da bu yola başvurulmaktadır (Dilçin, 2016, s. 456).

Hey   aceb var mı hal ş olmuş bu ejder m rdan
Ağzın açmış dem çeker sanki çalar mizm r-ı  arĥ (45/4)

2.2.3.2.12. Rücû'

Söylenen bir sözü geri çevirip onun yerine daha güçlü bir düşünceyi söylemek anlamına gelmektedir. Fakat önceki sözü geri çevirmek ondan vazgeçmek değildir. Tersine daha önceki sözün anlamını ve gücünü yeni tanıklayıcı sözlerle pekiştirmektir. Şair ilk söylediği sözden döndüğünü “yok yok”, “yok öyle değil”, “galat ettim” gibi sözlerle belirtmektedir (Dilçin, 2016, s. 457).

Nihânî de 5. şiirinde rücû' sanatı yapmıştır. Söylediği bir şeyde vazgeçer gibi görünüp fikrini daha kuvvetli bir şekilde söylemiştir. İlk söylediği şeyden döndüğünü “ne” soru kelimesiyle belirterek aslında “yok öyle değil” demek istemiştir:

Çapuñdur melce-i **rahmet ne rahmet** *rahmet-i °uzmā*
 Tapuñdur merkez-i ni° met **ne ni° met** *ni° met-i ra° nā* (5/1)

Çü benden ° abdı bir **ābık ne ābık** ° afvîna **lāyık**
Ne lāyık lāyık-ı **re°fet ne re°fet** re°fet-i a° lā (5/2)

Nihān eyle beni **sende ne sende** bil ki sen **bende**
Ne bende külli şey **sende ne sende** bende-i dānā (5/7)

2.2.3.2.13. Telmih

Herkes tarafından bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne söz arasında işaret etmek, onu anımsatmaktır. *Telmih* edilen şey uzun uzadıya açıklanmaz bir iki sözcükle hatırlatılır (Dilçin, 2016, s. 461).

Dîvân'da peygamberlere, mitolojik unsurlara ve hikâyelere, hadîslere, mesnevî kahramanlarına ve kutlu köpek Kıtımir'e telmih yapıldığı görülmektedir.

Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından mancınıkla ateşe atılıp o ateş yerinin gül bahçesine dönüşmesine telmih yapılmıştır:

Da^c vet eder hāne-i bī-minnete
Ne^c aceb **gūlzār** olur **kūlhān** bu şeb (17/7)

Hūd [u] Şālih Lūtdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınığa oldum kılavuz
Nār-ı **İbrāhīme gūlşān** idim men (127/23)

Hz. Mūsâ'ya telmih yapılmıştır. Sahra, dağ, taş, ağaç, ışık ve ateş kelimeleri; Mūsâ'nın ağacın üstünde ışık görmesi ve Hakk'la konuşması neticesinde ateşle dağın parçalanması hatırlatılmıştır:

Şahrā [vü] dağ [u] taş ağac zulmet duhān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhī nār eder (97/31)

Gül ile bülbül hikâyesine telmih yapılmıştır:

Şubh ile şeb-nem iner **gūlūñ** içine konar
^c **Andelīb** nağme eder çağırırım [hū] dost dost (26/2)

Gülsitān-ı kūy-ı^c aşka per şalup olduñ nihān
Ġonca-fem aç **būlbülü şeydā** mı etdiñ söyle gel (112/3)

“Muhakkak âlimler, peygamberlerin vârisleridir” hadîs-i şerîfine telmih yapılmıştır. Hüseyin Akyüz'ün (2013) İbn Receb el Hanbelî'den aktardığı üzere “Şüphesiz peygamberlerin en büyük mirası, ortaya koydukları ilimdir. Bu bakımdan âlimler, ... peygamberlerin halifeleridirler” (s. 131). Nihânî, zâhidlerin şeriat üzere varisliği savunduklarını ancak onların ilim ile varis olmanın ne demek olduğunu bilmediklerini argo tabirle ifade eder. Çünkü zâhidler gerçek ilmi anlayamamışlardır:

Zâhid nebīye der ki benem şer^c ile vâriş
Ammā ki nedir bilmez o har^c **ilmile vâriş** (37/1)

Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtımir'e telmih yapılmıştır. Kutlu bir köpek olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34).

Bu çārîñ zāhir ü bâtın Nihānî
 Çapusu **Kıtmîr**idir yazdı hattâţ (82/7)

Cem'in *câm-ı cihân-nümâ* yani "dünyayı gösteren ayna"sına telmih yapılmıştır. "*Bir meşhur kadehtir ki selâtîn-i mâhiye ona tevârüsen mâlik olurlardı. Ve âlemin adl ü zulmü ve nizâm ü intizâmını andan seyrederlerdi*" (Onay, 2013, s. 103). Nihânî, meyhanede Cem'in ayna kadehinin devretmesiyle aslında Dünya'nın devretmesini tevriyeli bir şekilde anlatmıştır. Telmih ve tevriye sanatını bir arada kullanmıştır:

Çurula bezm-i ıarab sākî-i gül-çehre şuna
 Devr ede sâğar-ı mey **âyîne-câm-ı Cemini** (156/2)

Kays, Leyla'nın aşkından dolayı deli Dîvâne olmuş ve bu nedenle kendisine Mecnun denilmiştir. *Dîvân*'da "Leyla ile Mecnûn" hikâyesi en çok kullanılan telmihlerden olmakla beraber burada bir örnekle yetinilecektir:

Zülfüñ ağına göñlüm bend oldu bîmār etmez
 Müşküñ bûyundan aña bir hoşca tîmār etmez
 İçdim lebiñ suyundan ammâ ki humār etmez
 Bir lahza göñül sensiz ey **Leylâ** karar etmez
 Âhir beni **Mecnûn**veş dîvâneye dönderdiñ (105/2)

2.2.3.2.14. İrsâl-i Mesel

Söylenen bir düşünceye inandırmak ve onu pekiştirmek maksadıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmaktır. Buna *irâd-ı mesel* de denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 464).

Bazı insanlar cenneti garanti olarak görmektedir. Bazı mel'unlar da kendilerinin ehl-i sünnet olduklarını iddia ederek cenneti garanti görürler, ancak cennetin anahtarı ceplerinde yanınca nice eşek ortaya çıkacaktır. Buradan “Cennetin anahtarını cepte görenler eşektir” özdeyişi açıklık kazanmaktadır. Garanti zannettiği o anahtarı cebinde boş yere yük olarak taşımıştır, çünkü kimin nereye gideceğini Allah'tan başkası bilmez:

Bunuñ gibi melâc inler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinân miftâhı ceybinde yanınca niçe har peydâ

Nihânî vaizi eleştirisinde “Kelin merhemi olsa kendine sürerdi” atasözüyle irsâl-i mesel sanatı yapmıştır:

Meşeldir aqra^c a melhem bulaydı kendi eder em
 Şifâdır deyü verdiği şağın kim olmaya ol sem
 Netîce yok yok üzre hep kelâmı cehl ile mübhem
 ° Aşâ vü taylesânile ridâsın eyleyip muhkem
 Riyâ vü vesvesin ifrâtile tekşîr eder vâ^c iz (87/3)

2.2.3.2.15. İktibas

Anlamı pekiştirmek amacıyla söze ayet, hadîs ya da bunlardan parçalar almaktır (Dilçin, 2016, s. 465)

Dîvân'da çok sayıda iktibas örneği bulunmaktadır. “Âyet ve Hadîsler” maddesinde ele alındığı için burada bir örnekle yetinilecektir.

Zümer suresinin 53. ayetinden bir kısım iktibas yapılmıştır. Ayetten sadece “ لا تَقْنَتُوا مِنَ اللَّهِ رَحْمَتِ اللَّهِ ” (Zümer 39/53) kısmı alınmıştır. Nihânî, Allah'a yakarırken imanında ümitli olduğunu, onun rahmetinden ümit kesilmeyeceğini ayetten iktibasla tasdik etmiştir:

Deriñ lâ taķneṭū min Raḥmeti'llāh¹
İmānıñda mededkârem Ḥudāyā (3/4)

2.2.3.3. Sözle İlgili Sanatlar

2.2.3.3.1. Cinas

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Buna *tecnis* de denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 467).

Köle anlamına gelen “bende” ve I. tekil şahıs zamiri olup bulunma hal eki almış olan “bende” kelimeleriyle *tam cinas* yapılmıştır:

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen **bende**
Ne **bende** külli şey sende ne sende **bende-i dānā** (5/7)

Mekân anlamında kullanılan ve başkasının yerini doldurmak anlamına gelen “yerine” ile pişman olmak, üzölmek anlamlarına gelen “yerinmek” kelimesiyle *tam cinas* yapılmıştır:

Giderse bir beşi gelir **yerine**
Bu insān şan^c atın gören **yerine**
Kimesne ermedi bunuñ sırrına
Gider gelir yine ḥayrān eder göç (40/2)

“Fenâ” ve “fetâ” kelimeleriyle *cinâs-ı lâhuk* yapılmıştır. Cinaslı sözcüklerde bir harfi değişik olan cinastır. Buna *cinas-ı mütekârib* de denilmektedir. Değişik harf başta, ortada ve sonda olabilmektedir (Dilçin, 2016, s. 475). Örnekte ortadaki harfin farklı olduğu görölmektedir:

Bu vücöd hep keşretidir vaḥdetiñ

¹ *Ḳul yā ʿibādīyellezīne esrefū ʿalā enfusihim lâ taķneṭū min Raḥmeti'llāhi* ... “De ki (Allah şöyle buyuruyor): ‘Ey kendi aleyhlerine olarak günahıta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.’...” (Zümer 39/53). Erişim adresi: <http://www.kuran.diyenet.gov.tr/>

Keşretilerle vahdetle ermez **fenā** (1/10)

Keşreti bizce vücūd-ı vahdetiñ

Vahdetinde yok ta^e addüd ey **fetā** (1/11)

2.2.3.3.2. İştikak

Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmaktır. *İştikak* da cinas sanatlarından sayılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 483).

Benim tek var mı bir **maḥcūb** ne maḥcūb **ḥacb** ile maḡlūb

Ne **maḡlūb rāḡīb**-ı maḡlūb ne **maḡlūb maḡlab**-ı Mevlā (5/4)

^e Anāşırdan edip tecrīd ne tecrīd bil ki kıl tefrīd

Ne **tefrīd ferdi** kıl vāḥid ne vāḥid vahdet-i kübrā (5/6)

Ḳıyām edip ^e ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise

Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i **Ḳayyūmu** menāl olmuş (72/21)

2.2.3.3.3. İâde

Bir şiir içinde, her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz öbeği de olabilmektedir. İâde sanatına, *reddü'l-acz ale's-sadr* da denmektedir. Böyle yazılmış şiirlere *muâd* adı verilmektedir (Dilçin, 2016, s. 486).

Dîvân'da *Münacat* türünde olan 108. şiir bu tarzda yazılmıştır ancak iadeler düzensizdir. Tekrarlanan kelimelerin yeri değişmektedir:

Bende-i dil-ḥasteyem **dermāna** geldim yā Resūl

Dermāna şāyesteyem **Loḡmāna** geldim yā Resūl (108/1)

Loḡmāna ḥikmet verildi sendedir aşl-ı ^e ulūm

^e **İlm-i ledūn** dersini ^e irfāna geldim yā Resūl (108/2)

° İlm-i ledün Hızra i° tã oldu şürîde velî
Sen ma° ânî kânısın **ih̄sāna** geldim yā Resūl (108/3)

2.2.4. Sebki Hindî'den Yansımalar

Sebk-i hindî şiirinde manaya yönelme söz konusudur. “Şekle fazla önem verilmez sıradan mazmunları kullanma yerine yeni mazmunlar bulmak bu üslubun en temel özelliğidir” (Aynur, Çakır ve Koncu, 2006, s. 26)

Bu tarz Nihânî'nin şiirine; soyut kavramların somut ifadelerle izahı ve derin, güçlü hayaller bakımından yansımıştır.

2.2.4.1. Somutlama

Somutlama ile bir tür ad aktarması kastedilmektedir. Soyut kavramların somut unsurlarla bir araya getirilmesiyle, “bir başka ifadeyle hissî kavramların aklî unsurlarla birlikte verilmesinden oluşmuştur” (Aynur ve diğerleri, 2006, s. 41).

Dîvân'da geçen bazı somutlama örnekleri şu şekildedir:

Aşk bastonu, aşk alayı, aşk kumaşı, aşk lalası, aşk neyi, aşk hây hây

Aşk soyut bir kavramdır ve “aşk bastonu” tamlamasıyla somut bir kavram olan bastona teşbih edilmiştir. Gökyüzü aşk bastonuyla devretmekte, dünyaya geliş ve bu dünyadan gidiş her şey bu sihirli bastonla gerçekleşmektedir. “aşk” kelimesi ayrıca “alay, kumaş, lala, ney” kelimeleriyle somutlaştırıldığı görülmektedir. Aşk alayı gönle yuva yapmış, aşk kumaşı kendini ortaya çıkarmıştır. Aşk lalası bu kumaşı çiçeklerle süslemiştir ve aşk neyinin sedası gönle ulaştığı için gönül şehrine aşkın hay huyu düşmüştür:

Baston-ı ° aşkile devr eyler semā
° Aşkile yürür zehāb [ü] hem iyāb (16/8)

Lāne yapıdı dilde çün **ālāy-ı** ° aşk

Kendin izhâr eyledi **kālā-yı** ° aşk
 Zeyn-i ezhâr eyledi **lālā-yı** ° aşk
 Cāna erdi çün nidā-yı **nāy-ı** ° aşk
 Düşdü dil şehrine **hūy [u] hāy-ı** ° aşk (100/1)

Kalp çocuğu

Kalpten kasıt gönüldür. Soyut bir kavram olan gönül kelimesi, somut bir varlık olan “çocuk” kelimesiyle tamlama oluşturarak somutlaştırılmıştır. Nihânî kendisine seslenerek kalp çocuğunu uyandırmasını ve gündüz gece zikirden usanmamayı diliyor:

Uyandır **tıfl-ı kalbi** ey Nihānī
 Uşanma zikirden leyl ü nehār et (22/9)

Tevhid mumu, sevgi aynası

Soyut bir kavram olan “sevgi” kelimesi “ayna” ile somutlaştırılmıştır. Aynı şekilde “tevhid” kelimesi de “mum”la beraber kullanılmıştır. Nihânî gönül evine tevhid mumunu yakıp, sevgi aynasını takıp, sevgilinin yüzünü seyrederek:

Şem° -i tevḥīdi yakıp **ḥubb-ı mir’atı** takıp
 Vech-i dildāra bakıp çağırırım [hū] dost dost (26/4)

Vahdet sabahı, div karanlığı

Vahdet sabahı, yani Allah’ın nuru kalbe ulaşınca kesret avare olmuş, dev karanlığı olan şeytan tamamıyla yok olup alt üst olmuştur. Kalpte Allah sevgisinin olması durumunda dev orada kalamamış uzaklaşmıştır. Allah “sabah” kelimesiyle, şeytan da karanlık kelimesiyle anlatılarak somutlaştırılmıştır:

Şubḥ-ı vahdet erdi kalbe oldu keşret der-be-der
Zulmet-i dīv oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
 Dikdi sancağ ceyš-i tevḥīd fetḥ olup cümle memar
 Tārūmār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
 Şanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīg (91/3)

2.2.4.2. Derin ve Güçlü Hayaller

Nihânî'nin bazı şiirleri kurmaca gerçekliğe sahip olup kurduğu hayallerle ve buna bağlı olarak oluşturduğu imgelerle âdetâ gözümüzün önünde bir tablo canlanmasını sağlamıştır.

Çarhın ağzını açıp dem çekmesi ve düdük çalması, şeriatın alnın üzerine tuğra kurması, Dünyanın vefasız gelininin pazara dam kurması, ledün bahrinde atların gezdirilmesi, fenâ bezmindeki insanların örümceğe ağ olmaması, gönül şehrine sultanın çadır kurması, sarımsak bostanının aşkın darağacını kurup gece gündüz devretmesi, aşk yılanının seyisin dizginini cehennem narına doğru çekmesi, âşığın gönlünün kanat çırpıp aşk mahallesinin gül bahçesinde bülbül olup gizlenmesi, gönlün payitaht kılınması ve düşman askerlerinin oraya alınmaması, muhabbet çadırının kurulup içinde zikir kandilinin yakılması ve kapıya tevhid tokmağının asılması, akl-ı külün bekçi olup eline kılıç alıp aşkın gül bahçesini koruması, aşk padişahının Hakk'ın evini nefis yılanından koruması, gülün ayağında ders okuyup Hz. Peygamber'in yolundan gidilmesi, gam çadırında âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber'in ayağının tozunun aşk ateşiyle tutuşup sürmedan olması bunlardan bazılarıdır:

Hey ° aceb var mı hâlâş olmuş bu ejder mârdan
Ağzın açmış dem çeker sanki çalar mizmâr-ı çarh (45/4)

Cebînim üzre tuğrasını kurmuş
Muğavves kaç [u] peykândır şerî° at (32/3)

° Arûs-ı bî-vefâ dünyâ kurup dâmin bu pâzâra
Niçe merd şayd olup kaldı bulamadı rehâdan haz (85/3)

Geçip bu berzahı bul feyz-i ° irfân
Ledün bahrinde rahşîñ eyle cevân
Muhtî-i ma° rifetden ola ihsân
Bu keşret perdedir cânâna ey cân
Gel etme vahdet-i kübrâyı zâyî° (89/2)

Marîz-i ° aşk olan dānā hîç ister mi devā-yı dağ
 Fenā bezminde merdümle olur mu ° ankebūta āğ
 Ki dil şehrine sulţān kurdu tāk-ı ° ālî hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Hākdan yüreginde olsa dāğ
 ° Āķıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola şağ (92/1)

Leyl ü nehār bustān-ı fūm kurmuş tuzağ [u] dār-ı ° aşk
 Devrile bî-ķarār eder (97/28)

Çekdi ° inān-ı rāyizi nār-ı dūzaħa mār-ı ° aşk
 Bi't-tav° ihtiyār eder (97/44)

Gülsitān-ı kūy-ı ° aşka per şalup olduñ nihān
 Ğonca-fem aç bülbülü şeydā mı etdiñ söyle gel (112/3)

Қıldı pāy-taht gönümü ol rūyı ağ
 Leşker-i a° dāyı eyledi yasağ
 Gitdi firķat haste ķalbim oldu sağ
 Şāh-ı ° aşk gönümde kurdu bir otağ
 Oldu gönüm hānesi me'vā-yı ° aşk (100/4)

Līk iķrārsızı ķoymaz hācib-i sulţāndurur
 Dergeh-i pīrāna lāyık yā faķīr yā zü-fünūn (124/5)

Yak ķirāğ-ı zikr ķalbe ķur muħabbet haymesin
 Kāpiya tevħīd topun envār-ı ° aşka eş-şalā (150/5)

Pāsbān et ° aql-ı küll alsın ele seyf-i celāl
 Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ° aşka eş-şalā (150/6)

Ejdehā-yı nefsdan hıfz et Nihānī hāneyi
 Beyt-i Hākķı şaklayan hūnkār-ı ° aşka eş-şalā (150/7)

Hā haķībem pāy-ı gülde oķuram ben dersimi

Dāl düvâzdeh sâl içinde bilmişem irfânımı (151/4)

Çulub-ı ° aşıkân [u] hâk-i pâyîñ hayme-i gamda
 Tıtuşdu nâr-ı ° aşkıñ ile gūyâ sürmedân oldu (152/8)

Bazı mübâlağalar da dikkat çekicidir. Sevgilinin çenesiyle kaşı arasındaki o muntazam çizgi âdetâ yerle göğün birleşir gibi görüldüğü görüş ve dönüş sınırlarıdır.

Rūy u ruḥuñuñ oldum ben derdile müştâkı
 Ol hâl [ü] leb [ü] dendân mest eyledi ° uşşâkı
Ebrū-yı zeneḥdānıñ bend eyledi āfâkı
 La° l-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sâķī
 Gūyâ ki ayılmaz bir mestāneye dönderdiñ (105/5)

Kerbela'da kanların göğün dumanına, bulutlara çıkması:

Müslümānlık da° vāsıyla ol ḥımār
 Sâķī-i Kevşeri eder teşnedār
 Tıfl-ı ma° şüm zār eder leyl ü nehār
 ° Aş ile ḥūn **dūd-ı semāya** çıkar
 Lerze tutar gūyâ degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān (123/4)

Nihânî bir sebk-i hindî şairi değildir ancak hayal dünyasının zenginliği, şiirlerindeki bazı mübâlağalar ve kullandığı tamlamalar nedeniyle bu tarzı çağrıştırmaktadır

2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Aşk

Arapça bir kelime olan aşkın “doğrusu ayn kesreyle” olup ışık şeklindedir. “Sevgi, seveda, muhabbet, alaka, ibtila” anlamlarına gelir (Sâmî, 1317, s. 937). “İfrat üzre muhabbet etmek, candan ve can ile sevmek” tir (Redhouse, 1269, s. 24). Aynı kökten gelen ve

sarmaşık denilen “aşeka” kelimesiyle aşk arasında ilgi kurulmuştur. Genellikle büyük konakların bahçelerinde bulunur ve aşkın âşığı bütün dünyevî bağ ve ilgilerden men’ etmesi gibi bu da nereye sarılsa orayı mutlaka kurutmaktadır (Uludağ, 1991, s. 11; Ceylan, 2007, s. 176).

Aşk, ilahî ve beşerî aşk olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. ilahî aşka “hakîkî aşk”, beşerî aşka da “mecazî” ya da “uzrî aşk” denilse de *İslam Ansiklopedisi*’nde belirtildiği üzere daha çok uzrî aşk adını “Uzre” adındaki bir kabileden alan iffetli (platonik) aşk için kullanılmıştır (Durmuş, 2012, s. 259). Uludağ’ın (1991) belirttiği üzere, İslam felsefesinde kozmik varlıklar hiyerarşisinde alttaki bir varlığın üstteki varlık veya varlıklara duyduğu arzu ve sevgi de aşk terimiyle ifade edilmiştir (s. 11). Beşir Ayvazoğlu’na göre (2015) “zıddı yahut benzeri gözetmeksizin aşk birleşmektir” (s. 50). İbn Hazm da (2018) yine aşkın birleştiriciliği üzerinde durur. Ona göre aşk; “ruhların o ilk ulvî âlemdeki buluşmalarıdır... Her şekil daima kendine uygun şeklin özlemine çeker. Benzer huzuru benzerinde arar...” (s. 19-20).

Tasavvufta sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir (Uludağ, 2005, s. 48). Yaratılış aşkla başlamıştır. Âlemin yaratılışı Hak Teâlâ Hazretlerinin “Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim.” (Aclûnî, 1352, s. 132) şeklinde ifade edilen kudsî hadîse dayandırılır. “Vahdet-i vücûd” felsefesi de Allah’a aşk yoluyla ulaşmayı hedefleyen bir felsefedir. Sûfînin Allah’a ulaşmak için yapacağı ilk iş mâsivâdan geçerek nefsinin yok etmesidir. Ancak bu şekilde “fenâfillâh”a ulaşır ve sevdiğine kavuşur.

Kur’ân ve sahih hadîslerde aşk kelimesi geçmez, sevgi daha çok “hub”, “muhabbet” bazen de “meveddet” ve bunların müştaklarıyla ifade edilmiştir. İlk zâhidler Allah sevgisinden çok Allah korkusuna ağırlık verdikleri için aşktan söz etmemişlerdir. Gazzâlî’ye göre Allah’ı tanıyan onu sever, tanıma arttıkça sevgi de gelişir ve bu sevgiye aşk denir. İlk defa aşk kavramını muhabbetten ayırarak inceleyen sûfî Ahmed el-Gazzâlî olmuştur (Uludağ, 1991, s. 11-12). *Kur’ân*’da “... Allah onları sever, onlar da Allah’ı sever...” (Maide 4/54) şeklinde geçmektedir. Bu âyetin anlamından da kulla Allah arasında bir dostluk ve muhabbetin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Altıntaş’ın

(1986) belirttiği üzere, Hasan el-Basri *Kur'ân*'da geçmemesine rağmen aşk kelimesini kullanmıştır. Ona göre manevî hayatın en yüksek noktası *muhabbetullâh* yani Allah aşkıdır. Allah'a doğru yükselişin bir meyvesidir (s. 65).

Dîvân'da aşk ve muhabbet kelimeleri ayırt edilmeden bir arada kullanmıştır. Nihânî'ye göre aşk, kâinatın ve insanın yaratılış gayesidir. Allah'ın kat'î bilgisi zuhur edince arz ve sema ortaya çıkar ve anâsır perde olur. Öyle bir yere gelinir ki Hakk'ın cemalini, güzelliğini gösterecek bir ayna lazım olur. O latifin lutfuyla nur, ruh, akıl ve sır tecellî eder ve yaratıcı bu dördünü muhatap aynası kılar. Manada bu dördü aynıdır. Ruh hayata gönderildiği için zâtına diridir, canlıdır ve vücûd ile bekâ bulmuştur. Şüphesiz ruh sırrının aslı Hak'tır. Ruhun sırrı kendine mahsustur ve ona asla zevâl yoktur. Allah, nur ve akli zâtının aynası yapar ve nurundan Muhammed Mustafâ'yı yaratır. Nura akli sır eder. Sonra ruhuyla nura tecellî eder. Nur ile ruh muhabbet denizinde gark olup izdivâc ederler. İkisi de aşk kulzümünde nihayet bulurlar. Allah nuru kendisine sevgili yapar. Safın safi bir kandil zuhur eyler ve çok sayıda fitil riyasız bir şekilde aşka düzülür. Aşk fitili kandil içine konur. Allah'ın nurunun tecellî ettiği yer işte bu cam kandil yani insanın kalbidir. İçindeki fitil de onun aşkıdır. Kâinat en başta olmak üzere kâinatta bulunan her şey aşk üzerine yaratılmış, aşk üzerine düzölmüş, aşk üzerine planlanmıştır:

Pes tecellî kıldı rûhuyla nûra
Nûrile rûh ğarğa oldu ibtilâ (1/27)

İzdivâc etdi muhabbet baħrine
Ķulzüm-i ° aşk içre oldu müntehâ (1/28)

Nûru yâr etdi Ķudâ pes kendine
° AĶlı nûra eyledi ħoş muĶtedâ (1/29)

Şâf-ı şâfdan eyledi Ķandîl zuhûr
ÇoĶ fitîl ° aşĶa düzöldü bî-riyâ (1/30)

° AşĶ fitîli Ķondu Ķandîl içine
Nûr-ı şem° iñ ħüsnüne verdi cilâ (1/31)

Nihânî'ye göre aşk ile ruh bir vücuddur fakat isimleri farklıdır, her ikisi de can hükmündedir. Akıl ile de nur aynıdır. Dördü yani aşk, ruh, akıl ve nur her ne kadar farklı isimlerle anılsa da bunların kaynağı zâtın kendisidir: (14/6,7)

Kâinattaki bütün güzel varlıklar sevgili olan Allah'ın cemal sıfatının tecellisidir: (97/20)

Nasıl ki kâinatın yaratılış sırrında aşk varsa Allah'a ulaşma da yine aşkla gerçekleşecektir. Ulûhiyyet âleminin zevkine ve kutbiyyet makamına bir kimse aşkla ulaşırsa ona *ev-edna* yani Allahla kavuşma ihsan edilecektir:

Erişen zevk-i lâhûta maqâm-ı kütba^c aşk ile
Yedinci tavr-ı *ev-ednâ*¹ aña ihsân vişâl olmuş (72/2)

Nihânî'ye göre mecazî aşkla ilahî aşkın madeni birdir. Şahsına göre onun harfi elest meclisinde takdir edilmiştir: (14/4)

O, mecazî aşk ile ilahî aşkın madenini bir olarak görse de sonra bunları birbirinden ayırt eder. Mecazî aşkı hayvanî ruh olarak nitelendirmektedir. Bunlar gerçek aşkı tamamıyla şehvete tercih etmişlerdir ve onların akılları mal biriktirmede ve dünya heveslerindedir:

Añladıñsa işte bu^c aşk-ı mecâzî dedigi
Hem dañı hayvânî rûhu eyledim taqrîr saña (14/16)
Zîrâ bunlar^c aşkı küllî zâyi^c etdi şehvete
Dañı^c aklı cem^c-i mâla hep hevâ-yı mâ-sivâ (14/20)

Nihânî'ye göre en büyük isim aşktır. İsm-i a'zam Allah'ın esmâ-i hüsnâsını içinde barındıran en büyük isimdir. Dolayısıyla aşk mana itibariyle Allah'ın bütün isimlerini içermektedir. Bu nedenle Nihânî ilk önce aşkı okuyup anlamıştır. Allah'ın ilmiyle Nihânî'nin gönül ruhu tamam olmuştur. Aslında o dersini, tâ ezelden ruhlar âleminde ezber etmiştir. Bu sayede dedi kodu bilmeyen saygıdeğer muhterem biri olmuştur. Aşka uymak herkesin kârı değildir merd olmayan insanlar aşkın ne olduğunu bilemezler:

¹ *Fe-kâne kâbe kavseyni ev-ednâ*. “Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
 Qıl ü qālî bilmezem oldum mükerrem ibtidā
 Rūh-ı dil oldu vücūdum ° ilmine bā° iş tamām
 ° Aşk imiş bildim okudum ism-i a° zam ibtidā (2/1)

° Aşkdır Hakkıñ bir ismi her kim[e] ihsān olur
 Ol Hakkıñ şādık kuludur şānıdır a° le°l-° alā (14/3)

Degmenin kārı degildir ° aşka uymak ey püser
 Merd-i meydān olmayanlar ° aşk nedir bilmez dilā (14/2)

Allah aşkı gönülde bulunmaktadır ve bu nedenle Nihânî asla gönül gözünü kapatmaz, gönül aynasını karartmaz. O, öyle bir aşk bilginidir ki onun ilmine akıl ermez. Keşf olunup mana zevki onun gönlüne inmiştir. Her er Nihânî'nin bu nüktesini anlayamaz ancak aşk cezbesine tutulanlar anlayabilir; onu da aşk mânidâr eder, engeller:

Qılmazız dil çeşmini hergiz biz a° mā ey faķih
 Jeng-i mir'atı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

Öyle bir dānā-yı ° aşkıım ° ilmine ermez ° uķul
 Keşf olup zevk-i ma° ānī gönlüme kıldı nüzul (105/1)

Bilmez bu nüktemi her er ancak bilir şuttār-ı ° aşk
 ° Aşk anı ma° nīdār eder (97/14)

Nihânî gizli aşk ve aşkın etkisi üzerine de yorum yapmıştır. Zakkum, sıcaklık, acı ve şarap bunların hepsi gizli aşkın manası hakkında bilgi verirler. Cinler, şeytanlar sabah akşam aşk şiirleri yazarlar kötülerini bazen iyi yaparlar:

Zaķķūm hamīm telh [u] şarāb bu cümlede ızmār-ı ° aşk
 Ma° nāda istiħbār eder (97/22)

Cinn [ü] şeyātīñ şubh [u] şām satır eylemiş eş° ār-ı ° aşk
 Eşrār gāh ahyār eder (97/34)

Nihânî'ye göre şeriatın, tarikatın ve hakikatin kaynağı muhabbettir. O, elest meclisinde muhabbet “hû”sunun çengeline takılıp “*Evet!*” demiştir. Mârifet şahitliğinin sırrıdır, hakikat, muhabbetin hoş kokulu miskidir:

Elestde ben dedim *kālū-belā'*yı
 Taqıp kullābına hū-yı muhabbet (30/3)

Olupdur ma^c rifet sırr-ı şühūdum
 Haqīkat müşg-i hoş-büy-yı muhabbet (30/6)

Nihânî, insanın yetiştirilmesinin muhabbet güneşiyle olması gerektiğini savunmuştur. İnsanı muhabbet güneşiyle büyüt aynı zamanda rüzgârın âhiyla da tabiatı beslensin, şeklinde ifade etmiştir. Tasavvufta bâd; “her fani için varlığı kaçınılmaz olan ilahî inayet” anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 63). Dolayısıyla muhabbet güneşiyle beslenirken Allah’ın inayetinin nefesiyle mizacı oluşacaktır:

Muhabbet güneşiyle perveriş ver
 Dağı hem âh-ı bādla şāndan oğu (135/20)

Seven, sevilen; sevgi ile aşk; âşık ve mâşuk, bunların hepsinin bir olması gönlünün de hem ayna hem de gören ve görülen olmasına sebep olmuştur. Allah aşk ile muhabbetle âlemi ayna yapmış ve bu nedenle âşık-mâşuk, gören-görülen hepsi bir olmuştur. Allah, muhabbet gördüğü gönle tecellî etmiş yani bir ayna olan gönül evinde görünmüştür:

Muhib maḥbūb **muhabbet**le dağı ^c aşk āşık [u] ma^c şūḡ
 Dağı mir’āt ile rā’ī vü mer’ī ḥānene bā^c iş (35/5)

Aşkla İlgili Benzetmelikler:

Aşk, hem mecazî hem de ilahî anlamlarda edebiyatın ana temalarından birini teşkil etmiş ve bu kavram etrafında Uudağ’ın (1991, s. 15) da belirttiği üzere bir “aşk

¹ ...*elestu birabbikum kālū belā’ şehidnā*...“Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ‘ **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler.” (A’râf 7/172).

edebiyatı” meydana gelmiştir. *Divan*’da aşkın bazı somut kavramlara benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Mey, Meyhane

Tasavvufta aşk meyi; ilahî tecellîyi temsil etmekte olup cezbe ve coşku haline işaret etmektedir. Meyhane ise ilahî aşkın sunulduğu tekkedir (Uludağ, 2005, s. 248). Nihânî, aşkı içkiye benzetir. O, Allah aşkının şarabıyla sarhoş olmuş ve bu sarhoşluğu git gide gönülde kendini göstermiştir. Bütün zorlukları bu aşkla aşmaktadır:

Bāde-i ° aşkîñla mest oldum müdāmī yā Hūdā
Refte refte cilvegerdir dildeki eşyā Hūdā (4/1)

Allahın feyizlerinin ulaşması varı yoğu terk edip aşk meyhanesine girmeye bağlıdır: (80/5)

Aşk meyhanesine girip gerçekler özünü özle, bu aşkla cisimini ve canını kebab et ve gözlerin kanlı gözyaşı döksün. Halis ayar eyle ve bir ayna olan kalbinin yüzünü kirden pastan arındır. Mârifet sürmesiyle mana sözünü açığa vur ve cananı yani Allah’ı dağ bağ her yerden göresin:

Gir bu ° aşk mey-hānesine özle gerçekler özün
Kıl kebāb cismile cāññ kanlu yaş döksün gözün
Hālîş ° ayār eyle çirkden açā gör mir’āt yüzün
Tūtiyā-yı ma° rifetle rūşen et ma° nā sözün
Göresin cāñānı her yüzden ola dağ üstü bāğ (92/6)

Nokta, Pergâr

Nokta; hakiki birlik, tüm çokluğun aslıdır. Noktanın hareket ettirilmesiyle çizgi oluşmaktadır ve bu da ikinci taayyüne işaret etmektedir. Nokta Hakk’ın tecellîsidir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasını nokta oluşturur. Güzelin yüzündeki ben bir nokta olup âşığı cezb eder. Besmeledeki “be” harfinin altındaki nokta da Kur’ân’ın özünü teşkil eder (Uludağ, 2005, s. 279). Her şey onun zâtının tecellîsi,

aşkın yansıması olduğu için seyr ü sülûkta da tesbih tanesinin devrine gerek kalmamıştır, Allah siyah benin noktasından aşk, sevda eylemiştir.

Sübha-i seyr-i sülûkuñ devrine cā kalmadı
Nokta-i hâl-i siyâhdan eyledi sevdâ Hudâ (4/3)

Aşk, ayağının biri bu dünyada diğeri ruhlar âleminde olan bir pergeldir. Nihânî, zalim bir şekilde cahil olmamayı “*elest yemini*” ni unutmamayı öğütlüyor ve bu yeminle berzaha meftun olan aşk pergeline meydan okur:

Unudup peymânı ° ahdî olma zalûmen cehûl
Berzaha meftûn olan pergâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/3)

Kâinatta her şey, bekçi olmuş bir durumda aşk pergeli, hizmet için yerinde durmayıp hareket eder:

Her birisi olmuş ° ases bir hâlile pergâr-ı ° aşk
Hizmet için seyyâr eder (97/26)

Bûy

Koku, nefha anlamındaki bûy, tasavvufta gönlün ilgi ve bağlantıdan haberdar olmasıdır. Aslında başlangıçta cem makamında mevcutken tefrika makamında da değişik bir halde bulunmaktadır (Uludağ, 2005, s. 80). Nihânî’ye göre her kimin cevherinde aşk kokusu varsa az ve çok eserleri ortaya çıkmaktadır. Yani aşkı saklamak mümkün değildir:

Cevher-i aşlında her kimiñ olursa bûy-ı ° aşk
Cüz’î küllî anda âşârı ° ayân olur nümâ (14/5)

Derya

Derya tasavvufta Hakk’ın sonsuz olan sıfat ve zât makamıdır. Bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır. Umman, vahdet; dalgalar ise bunun kesretidir (Uludağ, 2005, s. 64). Eğer inci bulmak istersen gel, muhabbet denizine gir, tenini ve canını dost belası okuna hedef eyle. Buradaki dost Allah’tır ve “belâ” sözcüğü ile *elest bezmine* işaret edilmiştir. Nihânî, muhabbet denizine girilerek Allah aşkıyla bedenini yok edilmesini ve nefsin öldürülmesini nasihat ediyor:

Gir muḥabbet baḥrine gel bulmaḡ isterseñ şadef
Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef (94/1)

Aşk denizinin coşmasıyla yeryüzü ve bitkiler hayat bulur ve her vadi ırmak olur. Tabiatın canlanması aşk denizinin coşmasına yani Allah'ın dilemesine bağlıdır (97/1). Muhabbet deryası yine coşmuş ve muhabbet sevdasını dalgalandırmıştır:

Yine cüş etdi deryā-yı muḥabbet
Temevvüc kıldı sevdā-yı muḥabbet (30/1)

At, Süvar, Kumandan

Aşk ata teşbih edilmiştir. Nihânî, bu ten ülkesinde gezinmeye; aşk atına binip dolaşmaya gelmişlerdendir: (64/1)

Aşk atlısı Nihânî'nin göğsüne bir ok vurmıştır ve o bundan son derece memnundur. Allah aşk ile kalbine tecellî etmiş ve nuru kalbinin altına ve üstüne dolmuştur. Rahman'ın cezbesi bütün vücuduna damarlarına erişmiştir:

Ḥamdüli'llāh fāris-i ° aşk sīnem üzre urdu oḡ
° Aşķile nūr-ı tecellā ḡalbe doldu taḡt [u] fevḡ
Cezbe-i Raḡmān erişdi cümle ecsām [u] ° urūḡ
Leyk derdi olmayaniñ derdine hiç çāre yok
Göñlü olmuşdur aniñ yanından ol dā'im ıraḡ (92/2)

Allah, kıymetin ve büyüklüğün sultanıdır. Emîrin ordusu o tac sahibini ulular. Nihânî Allah'ı sultan olarak nitelendirmiş, emîrin ordusuyla da şeyhin askerlerini, müridlerini kastetmiştir. Ancak Allah'a hürmet etme, onu ululama aşkla yapılmaktadır. Çünkü aşk bir komutandır ve ona uymak gerekir. Aşk komutanının emir ve şevkiyle Allah'a yaklaşılmaktadır:

Sultān-ı ° izz [ü] şāndurur ceyš-i emîr sālār-ı ° aşķ
Ta° zīm-i tācidār eder (97/40)

Hayme

Muhabbet, bir çadıra benzetilmiştir. Kalbe muhabbet çadırını kur ve bu çadırın içinde zikir kandilini yak, kapısına ise tevhid yazılı tokmağı as ve aşkın ışıklarını davet et:

Yağ çirāğ-ı zıkr albe ur **muhabbet** aymesin
apıya tevid opun envār-ı  aşa e-alā (150/5)

Rāh

Nihānī aşk yoluna girdikten sonra irfanı bulmuş, gönlünü seyredip gönlündeki gerçek misafiri anlamıştır. Güzelliğinin kitabında bir kılavuz, şahid bulmuştur. Padişahın ferman kitabının derisi onun güzelliğinin bir nişanıdır (61/2).

Aşk uğrunda kan dökülecek bir yoldur. Nihānī, Hz. Ali’yi sevgili olarak nitelendirmiştir. O sevgilinin gümüş gerdanına siyah benler sıralanmıştır ve gönlünü yakmaktadır. Tasavvufa göre ben noktadır ve vahdeti temsil etmektedir, gayb âlemi ve Hakk’ın bilinmez hüviyetidir (Uludağ, 2005, s. 155). Onun karanlıklar içinden bir güneş gibi doğmasını istemektedir ve aşkının yolunda kan döküleceğini belirtmiştir:

Fıda-i gerdānda tanzīm āl-i Hindūlar  aceb
Bu dil [ü] cānımı irā etmege nedir sebep
Gel ulū  eyle seābdan etme nā-ize ta  ab
 Āıbet  aşıñ yolunda dökülür anım  Alī (153/5)

Refref

Refref, efsanevî bir kuştur. Hz Peygamber Mi’râc Gecesi belli bir yere kadar Cebrâil ile yolculuk etmiş belli bir noktadan sonra öteye geçmesine izin verilmemiştir. Cebrâil kendisine eşlik edemeyeceğini söyleyince Refref gelip Hz. Peygamber’i Allah’ın huzuruna ulaştırmıştır (Uludağ, 2005, s. 292).

Allah’ın sırrının başlangıcı akıl ile idrak olunmaz; sırlarımızın gayreti ancak aşk refrefiyle anlaşılır:

 Alıle idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebdē’i

Refref-i ° aşk ile mefhûm gayret-i esrârımız (67/6)

Dolap

Dolap; hile, kuyu veya dereden su çıkarma aparatı anlamlarına gelmektedir. Edebiyatta daha çok bu son anlamıyla kullanılmaktadır (Pala, 2004, s. 124). Yunus Emre'nin de “dolap benzetmesi” meşhurdur ve o kendisini dertli dolaba benzetmiştir¹.

Nihânî aşkı bir dolap olarak nitelendirmiş kendisinin de dünyada bu dolabı döndüren bir çarh olduğunu ifade etmiştir:

Geh ebced-ḥ̄ân gibi ḳārī ḥurūfda mişl-i Ḥūzaḥdır
 Sevindirir maḳâli zâhidiñ Münker-i berzaḥdır
 Nihânî ° aşk dolabın dönderir ° âlemde bir çarḥdır
 Rızâyâ dem-be-dem micmer-fürüz-ı heft-dūzaḥdır
 Ziyâret ḥânesin aḥbâbına tebḥîr eder vâ° iz (87/7)

Maraz

Aşk hastalığına benzetilmiştir. Aşk hastası olan ârif, gönül gözü açık olan kimsedir ve hastalığına dağdaki otlardan, bitkilerden deva istemez Yokluk meclisinde yani bu dünyada, kâmil insan örümceğe ağ olmaz. İnancı zayıf olan insanlar ancak örümceğin ağına tutunurlar. Sultan gönül şehrine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin gönlünde Allah aşkından dolayı yara olsa, bağı gelincik gibi göz göz yara olsa, sonunda dermana erip canı, gönlü sağ olur:

Marîz-i ° aşk olan dānā hîç ister mi devâ-yı dağ
 Fenâ bezminde merdümler olur mu ° ankebūta āğ
 Ki dil şehrine sultān ḳurdu tāk-ı ° âlî hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāğ
 ° Āḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola şağ (92/1)

Ālay, Kâlâ, Lala, Nây, Tabl, Mizmâr

¹ Bk. Tatçı, 1990; Özçelik, 2015.

Aşk bir alaya, kumaşa, lalaya, neye, hay huya, davula ve düdüğe benzetilmiştir. Aşk alayı gönle yuva yapar, aşk kumaşı kendini gösterir, aşk lalası bu gönlü çiçeklerle süsler, aşk neyinin nidası gönle ulaşır ve aşk hay huyu gönül şehrine düşer:

Lâne yaptı dilde çün ālāy-ı ° aşk
 Kendin izhâr eyledi kālā-yı ° aşk
 Zeyn-i ezhâr eyledi lālā-yı ° aşk
 Cāna erdi çün nidā-yı nāy-ı ° aşk
 Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy-ı ° aşk (100/1)

Aşk düdüğünün ve davulunun çalması ilahî aşkın gönle tecellî etmesi ve dert ehlinin bundan memnun olmasıdır:

Oldu muhîṭ-i sâriyât çaldı ṭabil mizmār-ı ° aşk
 Dert ehline hoş-kâr eder (97/6)

Câr, Dâr

Nihânî aşka çağrıda bulunmaktadır. Tevhîde ve aşk komşusuna davette bulunur. İrfanı çoğaltmak için aşk yurduna aşk direğine çağırılmaktadır. Bu direk bir aşk şehidi olan Hallac-ı Mansur'un “*Ene'l-Hak!*” dediği üzere şehit edildiği darağacıdır:

Eş-şalâ tevḥîde da° vet cār-ı ° aşka eş-şalâ
 Kesb-i ° irfân etmege bu dâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/1)

Sarımsak bostanı, yani dünya tuzağını ve aşk darını kurmuş gece gündüz devreder. Fetih mekânı olan bostanda (Uludağ, 2005, s. 79) darağacı Hallâc-ı Mansur gibi Allah aşkında yok olacakları beklemektedir:

Leyl ü nehâr bustân-ı fûm ḳurmuş ṭuzağ [u] dâr-ı ° aşk
 Devrile bî-ḳarâr eder (97/28)

Pâzâr

Tasavvufta göre pazar ilahî nurların tecellî ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesidir. Aşk pazarı ise gönlüne aşk ateşi düşen âşığın sevgilisine yönelmesidir (Uludağ, 2005, s. 285). Nihânî sadık talip olanları aşk pazarına davet eder yani Allah’a yönelmelerini ister. “*Elest meclisi*” nde yemini olanlar bu davete riayet eder, durmaz gider:

Kimde kim bezm-i ezel ikrâr var durmaz gider
Tâlib-i şâdık olan pâzâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/2)

Nar, Ateş, Od

Aşk, yakıcı özelliğinden dolayı ateşe benzetilmektedir (Uludağ, 2005, s. 49). Nihânî, “*elest ahdi*” ni yenileyip, tarikat yoluna girmeye; ten zumetinden kurtulup aşk korunda yanmaya davet ediyor:

Eyle gel tecdîd-i peymân gir tarîkat râhına
Zulmet-i tenden hâlâş ol nâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/4)

Nihânî, Allah aşkıyla bütün varlığının yanıp vücudunun onun varlığında “kaf ve ha”da mahv olduğunu belirtmiştir. Ömür Ceylan (2007) “Kaf”ın Allah’ın adlarından olduğunu ve kudret sahibi anlamına geldiğini ifade etmiştir (229). “Hâ” da yine aynı şekilde Zât’ı temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 150). Sonra onun zâtı her bir eşyada tekrar tecellî etmiştir. O bu şekilde hakikat vechine bir gösterge olmuştur. Burada fenâfillâh ve bekâbillah mertebelerine ulaşmış Allah’la bir olduktan sonra tekrar kâinatta tecellî söz konusudur. İlahî dairesel döngü devam etmektedir:

Yandı cümle varım ° aşk [u] sevdâda
Mağv oldu vücūdum kâf ile hâda
Seyr etdim zâtımı her bir eşyâda
Hakîkat vechine olmuşam manzûr (61/3)

Rıdvan ve Malik sır kalesinin yani cennet ve cehennemin bekçileri, göğün hamallarıdır. Aşk ateşi bazen iyileştirir, bazen hasta eder (97/18). Nihânî, aşkın ateşinden dolayı öyle bir yanmıştır ki gölge gibi düşmüş elem ve hüzn içinde kalmıştır:

Ne düşdüñ sāyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḥzāniñ
 Ne yandıñ āteş-i ° aşkıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Aşk ateşiyle sevgilinin gözleri hâlâ kan dökmeye devam etmektedir:

Kızarmış çeşm-i ḥūn-rīziñ mey-i ° uşşākdan cānā
 Ne bu āteşle nezzāre gözüñ kan etmede ḥālā (12/1)

Mâr

Mecazî aşk yılanı benzetilmiştir. Aşk yılanı, seyisin dizginini cehennem ateşine çeker ve seyis, bu duruma boyun eğerek katlanır:

Çekdi ° inān-ı rāyizi nār-ı dūzaḥa mār-ı ° aşk
 Bi'ṭ-ṭav° iḥtiyār eder (97/44)

Tiğ

Aşk kılıca benzetilmiştir ve bu kılıç Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye ettiği zülfikar kılıcıdır. Bu aşk kılıcı ile yapılan savaş âdeta Müslim-i Teberdâr eder. İbrâhim ed-Dakûkî'nin (1997) verdiği bilgiye göre ünlü Arap kumandanı Ebû Müslim-i Horâsânî gösterdiği kahramanlıklarla İran halk edebiyatında yeni bir motif olarak Teberdâr (Baltacı) adına bürünmüştür (s. 350). Aşkla mücadele, yiğitlerin ün kazanmalarını ve gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde farklı milletlerin dahi onları sahiplenmesini sağlamıştır:

Ṭaḥ boynuña teslīm resen çek tiğ-ı zü'l-feḫār-ı ° aşk
 Müslim-i Teberdâr eder (97/48)

Tuzak

Nihānî, aşkı bir tuzağa benzetir Nefis, Akl-ı küll ve nefis âşığı bu tuzağa karşı uyarır:

Nefs-i merḥūmumla ° aḫl-ı küll geldi
 Dedi ekl eyleyip zāy° etme pendi
 Bu ° aşk tuzağıdır berk eyle bendi
 Emr [ü] nehy ° ālemi oldu nişānım (120/11)

Dem

Sözlükte dem; nefes, içki, vakit anlamlarına gelmektedir. İsmail Hakkı Bursevî'ye göre “demden maksûd rûh-ı hayvânîdür” (Ceylan, 2007, s. 353). Nihânî'de aşk demi, yani içkisi sarhoş edip dehşete düşürmekte ve insan iyiyi, kötüyü ayırt edememektedir.

Diñle ey yâr-ı vefâdâr diyem ° aşkıñ demini
Mest [ü] medhûş oluban bilmeye yahşi kemini (156/1)

Nitekim aşk, ilahî olsun mecazî olsun kumaşını ortak olup farkı kişiye göre belirlenmektedir. Şiirlerdeki ortak tema insanın aşk üzerine yaratılması ve Allah'a dönüşün yine aşk üzere olacağıdır. İlk karşılaşmada şaşkınlık duyulur ancak insanın tabiatında aşk kokusunun bulunması nedeniyle insan aslına özlem duyar. Asıl olana ulaşmak yani Hakk'ın zatına kavuşmak için bir aşk meyhanesine girmek, aşk şarabını içmek, aşk ateşiyle yanmak, muhabbet denizinde boğulmak, aşk yoluna girmek ve bir ayağı bu dünyada diğer ayağı berzahta olan aşk pergelini iyi yönetmek gerekmektedir.

2.3.1.1. Aşkla İlgili Unsurlar

2.3.1.1.1. Sevgili

Sevgili; yâr, ma'sûk. Tasavvufta mutlak olarak Hak'tır. “İster sevsinler ister sevmesinler herkesin gerçek mahbûbu odur. Mahbûp olması daha çok abdiyet ve ubudiyet itibariyledir” (Uludağ, 2005, s. 233).

Nihânî'nin sevdiği kat'î olarak açık bir şekilde eşi benzeri olmayan bir Allah'tır ve Hz. Peygamber Allah'a sevgili olmuştur. Dolayısıyla Nihânî'nin de sevdiği kendisinden yardım beklenen o Mustafa'dır:

° Ayn-ı yakînde nümâyân bir Hüdâdır sevdiğim
Oldu maħbûb müste°ân ol Muştafâdır sevdiğim (116/1)

Allah, Hz. Muhammed'in âşığı olduğu için onun sevgili olarak şöhret bulmasını sağladı. Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi çok sevmektedir ve bu nedenle Hz. Ali vasıta aşk olmuştur. Sen de Hz. Ali'yi sev ki Hz. Peygamber âşığı ol:

Çü Hakk âşık-ı Ahmeddir ° Alî vâsıta ° aşk oldu
Olup ma° şük Muhammed baş zuhûru şânına bâ° iş (35/6)

Bu bende, zembile yani feleğe mağlup olup mahcup bir şekilde güçsüz kalmıştır. Ey Allah'ım yüce şanlı sevgili Ahmed şefaatçimdir:

Bu bende zembile mağlûb olup bî-tâb kalıp maḥcûb
Şefî° im Aḥmed-i maḥbûb maḳâm-ı ° âlî-şân yâ Rab (21/5)

Aşk pîrinin sohbeti candan lezizdir ancak cânandan daha lezzetli bir şey yoktur. O'nun derdi dahi dermandan lezizdir. Cânâna (Allah'a) kavuşmanın koşulu ise riyasız zikretmektir: (52/1), (52/2), (25/7)

Bir kişinin gönlünün rahat etmesi, göklerin ankası olup yolundaki aklından vazgeçerek sevgilisini bulmasına bağlıdır. O zaman hakanın muhabbet tahtını gönülde kurmuş olur. İşte o zaman Allah o kişinin kalbinde tecellî eder:

Geçip bu ° akl-ı şüretten olup ° Anḳası eyvâniñ
Bulup cânın ola râḫat bu birlikde o cânâniñ
Muḫabbet taḫtını dilde ḳurup otura ḫâḳâniñ
Menem şâhı bu meydâniñ menem devri bu devrâniñ
Menem cânı bu canlarıñ men ile diridir her cân (129/9)

Bir sevgili olan sâkî, elinden kadehi düşmeyen pervasız bir rindir. Nihânî, “Ey Sâkî! Meclisteki gönül parlaklığı, ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı kaynaklanıyor, bilmiyorum?” derken aslında “mey”in ilahî aşkı temsil etmesinden dolayı kalbinin Allah aşkından dolayı ferah ve aydınlık olduğunu belirtir:

Bezimde tâb-ı dil sâḳî mey-i ra° nâ mıdır bilmem
Elinden cânı düşmez rind-i bî-pervâ mıdır bilmem (119/1)

Sevgili, âşıklara içki sunan gül çehreli bir sâkîdir. Nihânî gönlüne seslenerek içki meclisinde ve bu gül çehreli sâkînin elinde ne bulduğunu, içki kadehinden neler

süzdüğünü ve âhının nedenini sorgular. Burada sâkî tekkede ilahî aşkı sunan bir şeyhtir ve âşığın âhının nedeni ise günahları ve pişmanlıklarıdır:

Ne bulduñ bezm-i mülde sâkî-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilâ âhiñ neden âyâ (12/4)

Sevgilinin yüzü, yanağı, beni, dudağı ve dişleri âşığı mest eder. Çenesiyle kaşı arasındaki o muntazam çizgi âdetâ yerle göğün birleşir gibi görüldüğü görüş ve dönüş sınırlarıdır. Sevgili bir sâkîdir, dudağının la'lini bir kez sunsa âşığı ayılmaz bir mestaneye dönderir. Mürşidin vahdeti anlatıp ilahî aşkı sunmasıyla mürid kendinden geçer, Allah aşkıyla sarhoş olur:

Rûy u ruhuñuñ oldum ben derdile müştâkı
Ol hâl [ü] leb [ü] dendân mest eyledi ° uşşâkı
Ebrû-yı zenehdâniñ bend eyledi âfâkı
La° l-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sâkî
Güyâ ki ayılmaz bir mestâneye dönderdiñ (105/5)

Sevgili bir kitaptır ve onun güzelliği bu kitabın başlığından seyredilebilir. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü Kur'ân'a benzetilir. Ondaki tezyinat, harfler, harekeler, âyetler sevgilinin birer güzelliğini karşılar (Pala, 2004, s. 279). Kur'ân'ın başlığı besmeledir; sevgilinin yüzünün ser-levhası ise onun kaşlarıdır. Kur'ân'ın özünü, sırrını besmeleden keşfetmek mümkün olabildiği gibi sevgilinin güzelliği de kaşlarından anlaşılabilir. Ancak Nihânî bu başlığın imla mı, imza mı yoksa inşa mı olduğuna karar verememiştir:

Kitâb-ı hüsnünü ser-levhadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlâ mıdır imzâ mıdır inşâ mıdır bilmem (119/8)

Sevgilinin güzel yüzü âdetâ gülbahçesidir ve her dem resminin yapılmasını vaat eder. Gönül için sevgilisini sever derler; ama bu gönül çılgın mıdır, nedir bilmem. Bazen de sevgili güzel konuşmasından dolayı dudu kuşudur ve bülbüldür, konuştuğunda tabiatım ona kapılır:

Gülistân-ı cemâli va° de-i taşvîr eder her dem

Göñül derler sever dildârını şeydâ mıdır bilmem (119/6)

Rübûde eyledi ʃab[°] im tekellüm eyledikde hep

O hûb ʃûfî midir yâ bülbül-i gūyâ mıdır bilmem (119/2)

Sevgili bir goncadır, yanakları ise güldür; âşık da goncanın açılmasını bekleyen bir bülbüldür. Ey gonca! Bir kez olsun açıl da gönlümün bülbülünü hoş tut. Ey gül yanaklı! Kavuşma dikeninin budağına ara açıldı:

Açıl ey gonca bir kez[°] andelîb-i hâtırım hoş ʃut

Açıldı şâh-ı hâr-ı vaşlıña ey gül-[°] izâr ara (12/3)

Sevgilinin yüzü aydır, gümüş bedeni dertlere tiryaktır; dudağı bal veya Kevser ırmağıdır; omuzlarına dökülen kıvrımlı saçlarının debdebesi sağda solda âşıkları avlayan serkeşdir: (139/1,2,4)

Sevgili tavrından dolayı yeni doğmuş bir çocuk ve cennetteki Tûbâ ağacıdır. Tûbâ ağacı bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Nihânî bu beyitte sevgiliyi bebeklere benzeterek ona saflık, masumluk vermek istemiştir. Diğer taraftan sevgili o kadar güzeldir ki bu güzelliği ile cenneti bile gölgede bırakmaktadır:

Müzeyyen eyledi maḥbûb-ı zîbâ bir[°] aceb hâlet

Bu ʃavrile nedir vildân mıdır ʃübâ mıdır bilmem (119/3)

Sevgili vefasız ve iki yüzlüdür. Rana, sarı ve kırmızı renklerden oluşan bir gül olduğu için aşırı güzellik yanında iki yüzlülüğü de temsil etmektedir (Kartal, 2010, s. 475). Sevgili yüzünde saçını büker, güzel ancak çok da samimi olmayan gülücükler saçır başı da sümbül ya da çok kırmızı bir güldür:

Bugün gîsû büker rüyunda ra[°] nâ ḥande-rîz eyler

Seri sünbül müdür yâḥud gül-i ḥamrâ mıdır bilmem (119/4)

Sevgili süzgün bakışlarıyla göğüs deler; âşığın üzülmesine, çaresizliğine güler; onunla alay eder. Sevgili alaycıdır, âşığı mahv etmeye çalışır, onu gurbet ellere salar, viraneye çevirir:

Gamzeñle sīnem deldiñ tīğı başıma çaldın
 Men vāh dedim güldüñ meh-tāb-ı şafā bulduñ
 Bī-çāreligim bildiñ maḥv etmek içün geldiñ
 Gör baña neler kıldıñ ğurbet iline şaldıñ
 Hep varlığını aldıñ vīrāneye dönderdiñ (105/4)

Sevgili âşığı görmemezlikten gelir, gözü hafif şaşır. Nihânî artık rindler meclisine bakmaz olmuştur çünkü onun gönlü yabancılara meyl etmiştir:

Bağar mı meclis-i rindāna dil aġyāra meyl etdi
 Neden iġmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem (119/7)

Nihânî için sevgili Allah'tır, Hz. Peygamber'dir ve bazen de Hz. Ali'dir. Bununla beraber mecazî aşkı işlediği birkaç şiirinde ise sevgili, Dîvân edebiyatı kültüründeki belli kalıpları olan sevgiliyle aynıdır. Sâkînâme türündeki şiirlerinde ise ilahî aşkı ve sevgiliyi remizlerle anlatmıştır. O, genel olarak sevgili kelimesini kullanmamış bunun yerine “cânân” ve “maḥbûb” kelimelerini tercih etmiştir.

2.3.1.1.2. Âşık

Âşık; “Tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise “Allah Teâlâ'yı son derece ve azami mertebede seven. Muhib, Hak âşığı”dır (Uludağ, 2005, s. 48).

Nihânî, birine bir şeye tutkun anlamına gelen “âşık” kelimesiyle birlikte seven, sevgi besleyen dost anlamına gelen “muhib” kelimesini de kullanmıştır. Âşığın hanesi yani gönlü bir aynadır ve burada seven, sevilen, sevgi; aşk, âşık ve mâşuk olmak üzere hepsi görülmektedir:

Muhib maḥbûb muḥabbetle daḡı ° aşk āşık [u] ma° şük
 Daḡı mir'āt ile rā'î vü mer'î ḡānene bā° iş (35/5)

Ey Allahım! Âşık oldun, Hz. Muhammed'i sevgili eyledin ve kâinatın yaratılmasına delilin oldu (158/5)

Ey Resûlallâh! Kalpte sana olan aşk ve muhabbet için Allah âriflere, sana kavuşma zevkini vere:

Saňa kalbde olan ° aşk [u] muhabbet haqqı çün Mevlâ
Vere zevk-i vişâlin ° ârifâna yâ Resûla'llâh (142/3)

Allah'a şükürler olsun ki ben Hz. Peygamber'in hanedanının âşığıyım, benim ebedî şerefim, onun yoluna başımı koydum:

Hamdüli'llâh ben muhibb-i hânedân-ı Aḥmedem
Terk-i ser kıldım yolunda cāvidân-ı emcedim (115/1)

Âşık sadık olmalıdır. Hem ehl-i beytin âşığı olup hem de sadık âşık olunmalıdır. Hem hânedanın âşığı olup hem de misafire hizmet edilmelidir: (132/9)

Âşık sevgilinin lebinin suyundan içmiş, fakat sarhoş olup baş ağrısı çekmemiştir; çünkü bu leb Allah'ın kelimidir. Sevgilinin zülfünün ağına bağlanmış fakat hasta olmamıştır; çünkü bu zülûf hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyettir, Hakk'ın zâtıdır. Sevgilinin zülfünün misk kokusu onu tedavi edememiş o hep gerçek sevgiliyle olmak istemiştir. Leylasız gönlü karar kılamamıştır, sonunda aşk onu deli dîvâneye döndermiştir:

Zülfüñ ağına gönlüm bend oldu bîmâr etmez
Müşküñ büyundan aña bir hoşca tîmâr etmez
İçdim lebiñ suyundan ammâ ki humâr etmez
Bir laḫza gönül sensiz ey Leylâ qarâr etmez
Âḫir beni Mecnûnveş dîvâneye dönderdiñ (105/2)

Âşık sevgiliye kavuşma arzusu ile sersem olup kendinden geçmiştir ancak bunun yüce bir şey mi, bayağı bir şey mi, yoksa çok yüce bir şey mi olduğunu henüz anlayamamıştır. Âşık sevgilinin hayalini kucakladığı için uykusuz kalmıştır. Şu anda rüyada mıdır hayalde midir bilemez:

Nihâni vuşlat-ı dildâr ile bî-hüş olup geçdi

Henüz bālā mıdır ednā mıdır a^c lā mıdır bilmem (119/9)

Dil-i zārım hayāl-i yāri āgūş etmeden bī-dār

Bu dem rü'yā mıdır āyā hele hulyā mıdır bilmem (119/5)

Âşık ağlayan çılgın bir bülbüldür ve onun nemli gözlerinin gözyaşları sevgilinin mahallesindeki güzellik gül bahçesini çiy taneleriyle dodurmuştur:

Gülistān-ı cemālîñ kūyunu pür-jāle etmişdir

Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā (12/2)

Âşık, bu halinden sonra bazı değerlerini kaybetmiştir. Zühdlüğünü, şanını, sıfatını, sabrını, kurtuluş ve selametini kaybetmiştir. Orucu, namazı, haccı ve zekâtı unutmuştur ve zâhidler arasında yabancıya dönmüştür:

Ne zühd [ü] şikâtim var ne remz [ü] nikâtım var

Ne şân [u] şifâtım var ne fazl [u] na^c atım var

Ne şabr [u] sebâtım var ne fevz [ü] necâtım var

Ne şavm [u] şalâtım var ne hacc [u] zekâtım var

Zâhidler arasında bīgāneye dönderdiñ (105/3)

Divan'da âşık Allah'tır ve Nihânî'nin kendisidir. Allah Hz. Peygamber'e Nihânî de Allah'a ve Hz. Peygamber'e âşıktır. Nihânî ayrıca bir seyyid olarak ehl-i beyte derin sevgi duyar. Mecazî aşkın konu edildiği birkaç şiirde ise âşık, Dîvân edebiyatı geleneğindeki âşığın hemen hemen bütün vasıfların taşımaktadır.

2.3.2. Din ve Tasavvuf

2.3.2.1. Dinî Unsurlar

2.3.2.1.1. İtikad

2.3.2.1.1.1. Allah

Kâinatın sahibi olan Allah insanoğlunun ve dolayısıyla şairlerin dilinde bir zikir, hamd ve şükür sebebi, istek makamı, gönüllerde bir sevgili olarak yer etmiş ve kulları tarafından zikredilmiştir. Türk edebiyatında dinî gerekse lâ-dinî temalı şiirlerde Allah lafzı her zaman bir vesileyle anılmış ve ona dualar edilmiştir.

Allah'ın eşi ve benzeri yoktur, Hz. Muhammed onun resûlüdür. Allahtan başka tapacak bir ilah yoktur ve kalplerde bununla ilgili bir şüphe bulunmamaktadır. Allah her şeyin en doğrusunu bilir, doğrusu sözü uzatmaya gerek yoktur:

Şebîh-i bî-mişâl Allâh Muhammed Hâk Resûlu'llâh

Dilimde virdim *illâ'llâh*¹ kulûba yok gümân yâ Rab (21/7)

Gel Nihânî ihtişâr et sözüñü

Hâk budur *Allâhü a'lem bi's-şavâb*² (16/12)

Kâinata bulunan bütün eşya Hakk'ın gölgesidir, onun sıfatlarının yansımasıdır. Onun bu sıfatları, esması şeklinde tezahür etmiştir. O aşk üzerine kâinatı yaratmıştır ve bu sevdanın nişanı Nihânî'dir. Bu yolculukta onu ve isimlerini daima zikretmek son derece önemlidir. Onun esmasının sırrı ise “Hû”dadır³. Bütün kâinat Hû ile karışmıştır. Hû diyerek Hakk'ın mutlak gaybı olan Hû'ya ayna tut:

¹ *Lâilâhe illâ'l-lâhu* . “Allah'tan başka tapacak ilah yoktur.” (Yılmaz, 2013, s.243).

² “Allah en doğrusunu bilir.” Erişim adresi: <http://www.luggat.com>

³ Hû, Allah'ın mutlak gayb olan hüviyeti, kühü, teması mümkün olmayan zâtı (Uludağ, 2005, s. 172).

Zıll-ı Hağdır aîladım eşyâ ile **esmâyı** men
 Hep me'âşirle mü'eşşir ° âlem-i şugrâ-yı men
 Sırrıma zarfım Nihânî noқта-i sevdâ-yı men
 Encümen bezminde lâl oldu zebân fem ibtidâ (2/7)

Ĥü ile memzûc olupdur cümle bu kevn [ü] mekân
 Hû zamîr-i Ĥağğa mir'ât et nidâyı hû deyü (136/3)

Yerde ve gökte canlı ve cansız her ne var, zikreden olup şüphesiz Hakk'ın birliğini şan ve şerefle ta'zîm eder:

Ne kim var yerde vü gökde cemâdât ü dağı zî-rûh
 Olup zâkir yağînen vağdet-i Ĥağğı ° alâ tesbîh (43/5)

Allah'a ulaşmada ve kalbi kirden pastan temizlemede Allah'ı ve isimlerini zikretmek son derece önemlidir. Bu nedenle *Dîvân*'da Allah'ın esması özellikle vurgulanmaktadır. Allah lafzı 33, Hak 50, Hudâ 19, Mevla 15 ve İlah 11 kez geçmektedir. *Dîvân*'da Allah'ın hemen hemen bütün isimleri anılmıştır. O, tek ve bir olandır (Allâhü Ehad; 3/9, 31/8, 48/1,); merhametli ve esirgeyendir (Rağmânü'r-Rağîm; 21/6, 114/2, 26/20, 92/2, 129/6); en merhametlidir (Rabb-i Erhâm; 127/32); tükenmez kudret sahibidir (Kâdir; 48/1); celal ve ululuk sahibidir (Zü'l-Celâl; 22/8, 40/5, 66/5, 150/6); büyük ve uludur (Azîm; 114/1); bağışlayıcı (Gaffâr 114/6); çok hibe edendir (Vehhâb; 75/5, 107/7); tek (Yezdân; 9/3, 115/2, 134/3, 155/8), Kird-gâr (145/4), kendisine ibadet edilen (Ma'bûd; 50/1).

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî Allah'a zikir ve dualar etmiş, yarattıklarına bakıp onu tefekkür etmiş, aşk ile sevmiş ve aynı zamanda gazabından korkmuştur. O esmâ-i hüsnâ-yı dilinden düşürmemiş, onun isimlerini bilmeyi ve kalpten zikretmeyi tasavvufî makamlarda yükselme aracı olarak görmüştür.

2.3.2.1.1.2. Melekler

Farklı sûretlerde bulunabilen, duyularla algılanamayan nuranî varlıklardır. Melekler günah işlemezler, Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirirler, erkeklik ve dişilikleri söz konusu değildir (Özervarlı, 2004, s. 37).

Melekler; cin kavmini perişan etmiş, yok etmiştir. Âdem'in yaratılmasına melekler gıpta ederler, ona imrenirler, bunların hepsi hizmete gelir gider, sayılmaz işleri vardır, ama kimse tam olarak onların ne yaptıklarını bilmez, bolluk bereket içinde naz ve edâ ile salınarak yürürler:

Noğşân demeyelim tām görûñ işi
 almasıñ zamırde aşlâ teşvîşî
 Şimdi yağşî diñleñ sır bu cünbişî
 avm-i cänni mağv eyledi **sürüşân** (126/1)

Melâ'ik zümresi gıpta ederdi
 Cümlesi hizmete gelir giderdi
 Şayılmaz a° mâli şanki mederdi
 Nâz ü na° im ile yürür hırâmân (126/5)

Melekût âlemi ruhların ve meleklerin âlemidir. Sıfatlar birliğinde, Allah sâlike sıfatlarla tecellî ettiği zaman sâlik eşyayı ve onun sıfatlarını değil yalnızca Allah'ı ve onun sıfatlarını görür, “sıfatta mevsufu temaşa eder” (Uludağ, 2005, s. 359). Melekler âlemine ulaşmayı arzu ediyorsan sadece Allah'ı ve onun sıfatlarını görmektedir; ne zamana kadar bu arzu ve heveslerinin peşinde koşacaksın:

Melekût ° âleminiñ seyrine ermege murâd
 Eyle tevħîd-i şifâtı tâbe-key meyl [ü] heves (70/6)

Dîvân 'da meleklerden Cebrâil'in, Rıdvan ve Malik'in adları geçmektedir ayrıca Allah'a yakın dört büyük melek olan Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil “Kerrûbiyân” adıyla kullanılmıştır.

Cebrâil; Cibril, Vahyü'l-Emîn ve Rûhü'l-Kuds isimleriyle de bilinmektedir. Ceylan (2007) Cibril'in melekler içinde müstesna bir yeri olup insanların kalplerindeki kirleri temizleyip vahyi taşıması sebebiyle tertemiz kılındığını, diğer meleklerin iki üç kanadı varken onun altı yüz kanadının olduğunu, makamının akl-ı küll mertebesinde olduğu için Hz. Peygamber'e de bu altı yüz kanadıyla görüldüğünü, belirtmiştir (s. 125). Cebrâil aşkın seçilmiştir. Mi'râc Gecesi'nde Refref kuşu ile Hz. Peygamber'i Allah'ın davetine eriştirir:

Refref ile Kerrübiyân **Vahyü'l-Emîn** muhtâr-ı ° aşk

Gâh da° vet-i Cebbâr eder (97/16)

Resûller ve nebîlere aracılık eden Cebrâil'dir. Allah, dört hak kitabı bu melek vasıtasıyla göndermiştir. Allah'ın gaybından evliyaya vasıtasız ilham gelip Cibril feyzi artırır. Nihânî'nin kalbine de ilham Ruhü'l-Kuds (Cebrâil) aracılığıyla gelir, onun sesini işitir ve ihya olur:

Rüsül ile nebîye vâsıta Cibrîldir memdûd

Edipdir dört kitâb irsâl dahı **hem** muşhaf-ı haq Ma° bûd (50/1)

Olupdur evliyâya gayb-ı Haqdan vâridât ilhâm

Bilâ-vâsıta vü Cibrîl füyûzâtı olur mezdûd (50/6)

Sem° ime erdi şadâ-yı **Rûh-ı Kuds**

Eyledi ihyâ beni pes ol nikât (31/4)

Rıdvân ve Mâlik, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîslerde adı geçen meleklerdendir. Rıdvan, cennetin Malik ise cehennemın bekçisi olarak vasfedilmektedir (Özerverli, 2004, s. 39). *Dîvân*'da Rıdvan arşın yükünü taşıyan bir hamal ve sır kalesi olarak nitelendirilmiştir. Malik ise aşk ateşidir bazen tedavi eder bazen hasta eder:

Ĥammâl-ı ° arş Ĥışn-ı Ĥaşûr **Rıdvân** [u] **Mâlik** nâr-ı ° aşk

Tîmâr gâh bîmâr eder (97/18)

Nihânî, cennet ve cehennemle ilgili bütün kavramları kendisine yüklerken Malik ve Rıdvan'ın da kendisinde olduğunu söylemiştir:

Uçmağ tamu hūrī cümlesi bende
 Tübā Kevşer ° azāb cümlesi bende
Mālik Rıdvān ° aşā nemlesi bende
 Gāh ğayyā kaçranım gāh ° arş-ı raḥmān (125/13)

Muharrem ayı geldiğinde dört büyük melek olan Cebrâil, Mikail, İsrâfil ve Azrail kendiliğinden siyahlara bürünüp yas tutarlar:

Mātem ayı geldi olup rāygān
 Hep siyāh-püş oldular **Kerrūbiyān**
 Kerbelā aḥvāli olup dāstān
 Ehl-i ° aşğ zümresi oldu bī-mücān
 Lerze tutar gūyā degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān (123/1)

Meleklerin özellikleri, melekût âleminde buldukları ve dört büyük meleğin görevleri üzerinde durulmuştur.

2.3.2.1.1.3. Kutsal Kitaplar

Dîvân'da kutsal kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm hakkında bilgi verilmektedir. Allah, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed ve diğer peygamberlere olmak üzere dört kitap göndermiştir. Bunlardan Zebûr, Hz. Dâvûd'a; Tevrât, Hz. Mûsâ'ya; İncîl, Hz. İsa'ya; Kur'ân, Hz. Muhammed'e nâzil olmuştur. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. İdrîs ve Hz. İbrahim'e olmak üzere yüz suhuf (sâhifeler, emirler) gönderilmiştir:

Rüsül ile nebîye vāsıta Cibrîldir memdūd
 Edipdir **dört kitāb** irsāl dahı **muşḥaf-ı ḥaḳ** Ma° būd (50/1)

Bunuñ dördü müdevvendir dahı hem yüzü şuhf oldu
Zebûr Tevrāt ile **İncîl** ü hem **Ḳur'ānı** bil maḥdūd (50/2)

Dāvūd ° İsa ile Mûsā Muḥammed Mûsā çardır
 Müdevven bunlara indi gözün aç eylegil meşhūd (50/3)

Şuḥuflar Şīt ü Ādem İdrīs İbrāhīme inmişdir
Bulardır şāḥib-i küttāb Emīnu'llāh ile ma^c dūd (50/4)

İncil, Tevrāt ve Zebûr'un sayfaları peygamberlerin sözleridir. Nurun üstüne nurdur:
(126/14)

Allah, Hz. Musa'ya elçilik verip onu seçince Tevrat ilmi ağaçtan ses bulur. Kitap inmesi, Allah'la konuşması, Firavun'a karşı görünen parlak eli gibi mucizeleriyle müjde çalındı ve ben bütün bunları ben işitendim:

Tevrāt ^c ilmi kıldı şecerden nidā
Verince risālet kılıp işīfā
Levh [ü] kelām ile hem yed-i beyzā
Beşāret çalındı sem^c ān idim men (127/27)

Kur'ân-ı Kerîm, dört semavi kitabın en son indirilenidir ve vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. Diğer kutsal kitaplar bir kavme gönderilmişken Kur'ân-ı Kerîm bütün insanlık içindir. Vahiy kâtipleri tarafından yazılmış olup ne bir kelime eksik ya da fazla olarak Peygamber Efendimiz'e gönderildiği şekliyle korunmuştur. Hz. Ebu Bekir zamanında çoğaltılmıştır (Pala, 2004, s. 278, 279).

Kur'ân-ı Kerim, Kur'ân, Furkan ve Mushaf isimleriyle geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın sağlam ipidir, rehberdir; bu yolda Kur'ân'ın sırrı doğru yolu gösteren gerçek temeldir. Nihânî de merhamet sahibi Allah'ın kendisine yardım etmesini, Kur'ân'ı kendisine yoldaş etmesini istemiştir:

Yapış *ḥablü'l-metîn*¹ e reh-ber eyle sırr-ı **Ḳur'ānı**
Bu yolda sırr-ı **Ḳur'ān** mürşid[e] oldu temel esās (36/4)
Baña tevfiķ kııl Raḥmān-ı ihlāş
Refiķim et Hudā **Ḳur'ān-ı** ihlāş

¹ *Va^c taşımū bi-ḥabli'llāhi cemī'an ve lâteferrekū vezkurū ni'meta'llahi aleykum...* “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın . Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız...” (Âl-i İmrân 3/103).

Düşürme albimi zann [ü] gümāne
Erişdir albe itmīnān-ı ihlāş (78/1)

Kur'ān'ı kuru kuruya okuyanlara karşıdır ve bunu Firavun'un vezninin ilmi olarak kabul etmektedir. Ona göre Kur'ān'ın sırrı, özü yakalanmalıdır. Kıyafet ehli, yani bir şeyin dış görünüşüne önem veren Kur'ān'ın özünü anlayamaz:

Our **ur'ān** ederler *Yāsīn* ezber
° Ulūm-ı ° ilm-i Hāmāndan uşandım (121/11)

Bugün bu ayret-i ° aşkı rehāvet ehli añlamaz
Marīzū'l-alb olan nā-merd amāat ehli añlamaz
Şaın bu maz-ı **ur'ānı** kıyāfet ehli añlamaz
Dilā bu Mantıu't-ayrı feşāat ehli añlamaz
Anı ancak yā ° Atār [u] yāud ayyār olandan şor

Dört hak kitaptan ve dier peygamberlere gelen suhuftan yani emirlerden bahsedilmiş, Kur'ān'nı anlamadan okumanın hiçbir faydasının olmayacağı vurgulanmıştır.

2.3.2.1.1.4. Peygamberler

2.3.2.1.1.4.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem, bütün ilahî dinlerde ilk insan olarak geçmekte ve Hz. Havva'nın kendisinin eye kemiğinden yaratıldığına inanılmaktadır. Yasak meyveden yemeleri neticesinde cennetten dünyaya indirilmeleri sebebiyle dier peygamberlerden daha geniş yankılar uyandırmıştır. Hakkında en kapsamlı bahsi Allah'ın, Hz. Âdem'e secde edilmesini istemesi durumunda meleklerin tavırları ve şeytanın başkaldırışları almıştır. Hz. Âdem Hakk'ın cemal ve celal sıfatlarının tecellîgāhı olmuştur. O meleklerin sahip oldukları zahirî kanatlar yerine batınî kanatlara sahip olmuştur. Yedi yüz bin dil konuşabildiği belirtilmiştir. Ayrıca sürati ve deişkenliğı ile insan kalbine benzediğı için *felek-i kamerde* karar kıldığı söylenmektedir (Ceylan, 2007, s. 374).

Kur'ân'da ‘‘Hani Rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ dediğinde onlar, ‘Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ derler. Allah ‘Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim’’ buyurur (Bakara 2/30). Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretir. İblis dışında bütün melekler secde ederler. İblis kibrini yenemez, inkârcılardan olur:

Eczâ-yı   alemden tıtdı bu terk b
O r h o terk bde ola   andel b
Ed mden **Âdem**e ism oldu tert b
Giydi hil feti zeyn oldu d v n (126/10)

H di **Âdem** muğil Őeyt n denildi
Ber h n sağr oldu imz  konuldu
  Açıl v c d r ha tezv c binildi
Sırr-ı mev lide hayr n idim men (127/12)

Cennetten daha önce kovulmuş olan Şeytan, cennetin kapıcısı olan yılanın ağzında cennete girer ve onları kandırarak yasak meyveden yemelerini sağlar. Bunun  zerine Allah, Âdem ve Havva’yı cennetten kovar. Nih n  de Âdemle Havva’nın yasak meyveden yemeleri sonucunda cenneti terkedip dünyaya ayak basmalarından söz eder:

  AŞkile **Âdem** behişti terk edip
Başdı d ny ya  adem b -irtiy b (16/10)

Âdem Baba **Havv ** hik yetini
Y sufla Z leyh  riv y tını
Zekeriyy  ile Meryem kef letini
Hiç mi dinlemediň meŐt r-ı sıđır (62/10)

İnsanlar Âdem’in omurga kemiğinde gizli mühürdür. İnsan zürriyeti Âdem ve Havva’dan türemiştir.  nce Âdem yaratılmış ardından  det  onun genetik kopyasıyla Havva yaratılmıŐtir. Tam bir birlik mührü vardır. Her bir insan dahi tek bir örnektir. Her

insan yaratıcısının birlik mührünü taşır, bir olan Allah'ın güzel isimlerini yansıtır. Bu nedenle de Hak, Muhammed, Ali birdir denilmiştir:

Enfüs [ü] āfākı bildiñ ādemiz
Ādemiñ şulbünde gizli hātemiz
 Haḳ Muhammedle ° Alī hem bir demiz
 Bu lisānım nuḳk-ı Ḳur'ān eylemiş (73/3)

Allah, Âdem'i kendi sûreti ve rahman sûreti üzerine yaratmıştır. Uludağ (2005) vech-i Hakk'ı, Hakk'ın yüzü olarak ifade etmiştir. Nesnelere var olmasını sağlayan Haktır. Her şeyin hakikati Allah'tır. Nereye yönelirseniz yönelin, nereye bakarsanız bakın Allah'ın yüzü oradadır. O, tüm varlıklarda var olan Hakk'ın aynıdır (s. 377). Nihânî, Âdem'in yüzünün Mutlak'ın yüzü olduğunu, secdeye layık olanın ise Hakk'ın kendisi olduğunu ifade etmiştir:

Vech-i Âdem vech-i Muṭlaḳdır budur ben bildigim
 Lāyık-ı mescüd olan *Haḳ* zātıdır bil ey şıḳāt (27/8)

Âdem'in yüzünün Mutlak'ın yüzü olduğunu, a'mâ olanlar göremez ve onun yüzünde Allah'ın nurunu görmeyenler ona secde etmez: (60/4), (80/2)

Âlemin sırrı, Âdem'in sırrı, Hakk'ın sırrı; sağ, sol ve altı yön tek nefestir. Kâinat Allah'ın bir tecellisidir. Hak, Âdem ve âlem hep aynıdır. Allah dışındaki bütün varlıklar gölge varlıklardır:

Sırr-ı ° âlem **sırr-ı Âdem** sırr-ı Haḳ
 Yek-nefesdir sağ [u] sol [u] şeş-cihāt (31/5)

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma hikâyesi yanında Âdem'in yaratılışı, ona bütün isimlerin öğretilişi ve özellikle Allah'ın onu kendi sûreti üzerine yarattığı ve Allah'ın bir tecellisi olduğu üzerinde durmuştur.

2.3.2.1.1.4.2. Hz. İdrîs, Hz. Nûh

Hz. İdrîs, *Kur'ân-ı Kerim*'de adı geçen büyük peygamberlerdendir. Hz. Şît'ten sonra peygamber olmuştur ve kendisine otuz sayfalık suhuf (emirler) verilmiştir. Hz. İdris, bugün insanoğlunun hizmetine sunulan buluşlarda adı geçmektedir. Aşk şarabını içen ve bilimlerin kapısını açan bir peygamber olarak bilinmektedir. Elbise dikmeyi, kalem kullanmayı ilk defa o akıl etmiştir. Hesap ilmi üzerinde çalışmıştır. Bu sebeplerden dolayı terzilerin ve kâtiplerin pîri sayılmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 377).

Hz. Nûh, Hz. İdrîs'ten sonra peygamber olmuştur. Uzun yıllar kavmini imana davet etmesine rağmen sadece çok az kişi iman eder. Hatta Yâm adlı oğlu bile iman etmez. Allah tarafından kendisine gemi yapması bildirilir. Bunun üzerine suyun olmadığı ıssız bir kırdaki gemi yapımına başlar ve ağaç işleriyle uğraşan manasında dülger sıfatıyla anılmıştır. İnsanlar, Tufan'dan sonra Nûh'un üç oğlundan türediği için Nûh'a ikinci Âdem denilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 569).

Dîvân'da Hz. Nuh ve Hz. İdris sanatlarını aşk ile yapmışlardır. Daha doğrusu bu sanatlar onlara Allah'tarafından öğretilmiştir. Nûh gemisini aşk ile yapmış, İdrîs elbiseleri aşkla dikmiş, kalemi aşkla kullanıp yazılar yazmış bilimin kapısını aşkla aralamıştır. Ayrıca Hz. İdrîs'e suhuf (sâhifeler, emirler) gönderilmiştir:

° Aşkile Nûh dağı İdrîs san° atı
Gör niçe şevk ile döner âşiyâb (16/11)

Şuhuflar Şît ü Âdem İdrîs İbrâhîme inmişdir
Bulardır şâhib-i küttâb Emînu'llâh ile ma° dūd (50/4)

Nübüvvet dersiyle erdim İdrîse
Hayyât oldum bed eyledim tedrîse
La° net etdim yañılsın deyü İblîse
Şadr-ı şâhîfemde biryân idim men (127/20)

Nûh ve İdrîs peygamberler zanaatlarından, mesleklerinde dolayı anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.3. Hz. İbrâhim

İbrâhim Peygamber'in hayatı ve kıssaları hakkında Kur'ân-ı Kerim'de geniş malumât bulunmaktadır (Bakara/127, En'am/74-79, Enbiya/58-70, Saffât/91-107, İbrahim/37, Hûd/73, Zâriyat/30, Nahl/123).

Bâbil'de müneccimler kısa bir zaman sonra doğacak çocuğun heykellere tapmayı yasaklayacağını söylerler. Hükümdar Nemrud'un aldığı önlemler fayda etmez ve İbrâhim bu şehirde nübüvvet makamına erişir. Tanrılık iddiasında bulunan Nemrud'la mücadele eder ve halkı zulümden kurtarır. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, eşi Sâre ve kardeşinin oğlu Lût'la birlikte Maverâünnehir bölgesinden ayrılarak Suriye'ye doğru yol alır (Zavotçu, 2013, s. 369). Pala'nın (2004) belirttiği üzere İbrahim'in putları kırdığı dönemde Nemrud tarafından bir mancınıkla ateşe atılır ancak Cebrâil onu ateşten çekip alır ve o ateş gülbahçesine dönüşür ve günlerce yanar. İbrahim'e Halîlullah denilmiştir (Pala, 2004, s. 225).

Nihânî, Hz. İbrâhimle onun kardeşinin çocuğu olan Lût'tan da bahsetmiştir. Hz. İbrahim'in Bâbil devletinin hükümdarı Nemrud'la olan mücadelesine, onun tarafından mancınıkla ateşe atılmasına ve ateşin gülbahçesine dönüşmesine değinmiştir:

Hûd [u] Şâlih Lûtdan etdim tecāvüz
İbrâhîme geldim Nemrûd-ı yavuz
Girdim mancınığa oldum kılavuz
Nâr-ı İbrâhîme gülşân idim men (127/23)

Hz. Peygamber, Ebu Bekir'i Hz. İbrâhim'e benzetmiştir. Mağara sahibi ve peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi olduğunu, içten sevgi, hakiki dostluk ve arkadaşlıkta Hz. İbrahim'e benzediğini, buyurmuştur:

Resûlu'llâh buyurdu şâhibü'l-gâr
Ki oldur *efdal-i nâs şaḥb-ı aḥyâr*¹

¹ "Nebi müstesna olduğu halde Ebû Bekir herkesten efdaldır." Bk (Erbili, 1989, s. 34).

Ki hulletde ol **İbrâhîme** beñzer
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alīdir (54/2)

Divan'da Hz. İbrâhim güzel ahlakıyla ve ateşe atılmasıyla anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.4. Hz. İsmâil, Hz. İshâk

İkisi de Hz. İbrâhim'in oğullarıdır. Vaktinde çocuğu olmayan İbrahim, Allah'ın kendisine evlat vermesi durumunda onu kurban olarak bağışlayacağını söylemiştir. Hacer'den dünyaya gelen İsmâil'i zamanı gelince süsler, o da tam bir teslimiyet gösterir ancak bıçak kesmez. O sırada Cebrâil bir koçla gelir. İshâk ise Hz. İbrâhim'in Sâre'den olan çocuğudur. Sâre, ihtiyarladığında onu bir mucize olarak doğurmuştur. Babası vefat ettikten sonra onun yerine geçmiş ve peygamber olmuştur (Pala, 2004, s.236, 238).

Dîvân' da İsmâil ve İshâk ayın iki parçası olarak ifade edilmiş; koç, kurban kelimesiyle de İsmail'in kurban edilmesine telmih yapılmıştır. Ancak Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra onun ruhuyla kurbanı uyulmuş, kavuşma arzusuyla kurban olunmuştur:

Şakku'l-kamer **İshâk İsmâ**° İl oldum
Nūr-ı vedî° amı egnime koydum
Rūh-ı Hüseyin ile qurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile kebşān idim men (127/24)

Hz. İsmâil, kurban kelimesiyle telmih yapılarak anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.5. Hz. Ya'kûb

İbrâhim Peygamber'in torunu, İshâk Peygamber'in oğludur. Dayısının iki kızıyla evlenmiş ve bunlardan on iki oğlu dünyaya gelmiştir. Yusuf ile Bünyamin aynı annedendir. Ya'kûb Peygamberin lakabı "İsrâil"dir. Onun soyundan gelenler "İsrâiloğulları" diye anılmıştır. Ya'kûb Peygamber daima Yusuf'la anılmıştır.

Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzânı, gözlerinin açılması gibi konular telmih yapılarak işlenmiştir (Pala, 2004, s. 478).

Dîvân'da Nakşbendî tarikatının usul ve türleri açıklanırken Nakşî sülûkunun beş latife olduğu ve sülûkunun Ya'kûb gibi gizlilik üzere olduğu belirtilmiştir. Nakşbendilikte zikir sessiz çekilir ve tenhaya çekilme, halvet söz konusudur. Ya'kûb Peygamber de külbe-i ahzânında Yusuf'a olan hasretinden sessiz sessiz ağlamış ve Allah'a dua etmiştir. Nihânî, Nakşî ile Ya'kûb arasında bağlantı kurmuştur:

Leṭāyif ḥamsedir Nakşî sülûki
Ḥafāya içre bil mānend-i Ya° kûb (19/4)

Nakşî, halvetinde Allah için gözyaşı dökerken Yakub da külbe-i ahzanında Yusuf için gözyaşı dökmüştür:

2.3.2.1.1.4.6. Hz. Yûsuf

İsrailoğulları peygamberlerinden Ya'kûb peygamberin oğludur. *Kur'ân-ı Kerim*'de onun adına sûre bulunmaktadır (Yûsuf/12) ve kıssaların en güzeli *Ahsenü'l-kasas* olarak geçmektedir.

Pala'nın (2004) belirttiği üzere sevgili güzelliğinden dolayı *Yûsuf-ı sâni* yani ikinci Yûsuf olarak nitelendirilmektedir. Ay ile güneşin ona secde etmesi, kuyuya atılması, ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyha ile olan hadîsesi ve neticesinde zindana atılması, iyi bir rüya tabircisi olması, Ya'kûb'dan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultan olması gibi kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturmuştur (s. 484).

Dîvân'da Yusuf'un güzelliğine, babası Ya'kub'un onu çok sevmesine, âdetâ onun gözbebeği olmasına, ondan uzakta kaldığı sürede aklını kaybetmesine, Yusuf'un zindana atılmasına ve Yusuf ile Züleyha arasındaki ilgiye değinilmiştir:

Cemâl-i Yûsufa şeydâ olup çün merdüm-i Ya° kûb
Olur çün gayretu'llâh Yûsufuñ zindânına bâ° iş (35/4)

Yûsuf [u] Zelhâ benem
 Vâmık [u] ° Azrâ benem
 Hem Şeyh ü Şan°ân benem
 Cümle benem bende uş (74/3)

Hikmetli sözlerinden dilin misk ile amber saçar, sana kavuşmaya yol yok çaresiz, ümitsiz kalmışım. Gönül kuşu kafesten çıktığı için durmaz kaçır. İkinci Yûsuf'um teselli kıl, tecelli ver.

Nutq-ı hikmetden zebânîñ müşgile ° anber saçar
 Vaşlıña ermege yol yok qalmışam bî-kes nâ-çâr
 Çün kafesden murğ-ı dil çıkdı hemân durmaz kaçır
 Qıl tesellî ver tecellî Yûsuf-ı şânim ° Alî (153/4)

Nihânî de Hz. Ali'yi ikinci Yûsuf olarak nitelendirmiştir.

2.3.2.1.1.4.7. Hz. Eyyûb

İsrailoğullarından olup İshâk Peygamber'in torunudur. Şam taraflarında yaşamıştır. Rahme adında bir hanımı olup birçok çocuğa ve mülke sahip olmuştur. Allah onu denemek ister. Malı mülkü elinden gider ama o şükreder. Çocukları birer birer ölür. Hastalanır, yatmaktan vücudunda yaralar çıkar, yaralarına kurtlar düşer ama o sabreder. Sonra Allah'ın emriyle topuğunu yere vurur, oradan su çıkar ve o suyla yıkanıp iyileşir. Eyyub Peygamber sabır yönüyle çok anılır (Pala, 2004, s 144).

Dîvân'da Nihânî Nakşbendî'nin altın silsilesini Hz. Muhammed'den başlatır. Onlar, Eyyûb peygamber gibi Hz. Peygamber'in ahlakına erişmiş, olgunlaşmış ve onun tabiatıyla vasıflanmışlardır:

Dağı yetmiş hamîde hulk-ı Aḥmed
 Anıñla muttaşif ol mişl-i Eyyûb (19/3)

Eyyûb Peygamber sabır ve olgunluk yönüyle anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.8. Hz. Mûsâ

İsrailoğulları peygamberlerindedir. Annesi tarafından Firavun'dan korumak amacıyla sandık içinde nehre salınan Mûsâ, Firavun'un hanımı Asiye tarafından bulunarak gizlice büyütülür. Medyen'de Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenir. Ailesiyle beraber Mısır'a giderken Tur dağında Allah'la konuşur ve kendisine peygamberlik verilir ve Firavun'u Hak dine davet eder. Çağrışı kabul etmeyen Firavun ve askerleri Kızıl Deniz'de boğularak helak olurlar. İsrailoğulları Hz. Mûsâ'nın tevhid akidesini kabul etmezler. Mûsâ Allah'ın çağrışıyla Tur Dağı'na çıkar ve orada vasıtasız olarak onun kelamını işitir ve kendisine Tevrat iner (Pala, 2004, s. 335).

Tevrat, şecer ve yed-i beyzâ kelimeleriyle Hz. Mûsâ anlatılmıştır. Musa'nın ağacın üstünde bir ışık görmesi, Allah'la konuşması, Tevrat'ın inmesi anlatılmış ve yed-i beyzâ sıfatına değinilmiştir:

Tevrât ° ilmi kıldı şecerden nidâ
 Verince risâlet kılıp işıfâ
 Levh [ü] kelâm ile hem **yed-i beyzâ**
 Beşâret çalındı sem° ân idim men (127/27)

Hz. Mûsâ'nın "Rabbim, bana görün sana bakayım" demesi üzerine Allah'ın *Len-terânî* "Sen beni asla göremezsin" demesi ve ağaç yönünden "Ey Mûsâ, muhakkak ki ben âlemlerin rabbi olan Allahım." şeklinde cevabın gelmesi şiir diliyle anlatılmıştır. Hak Teâlâ Hz. Mûsâ'ya "İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin Rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın, " (Taha 20/12) diye hitap etmiştir. Nihânî bu mertebeleri geçip olayı çok kolay kavramıştır. O da ayakkabılarını soyup Tur Dağı'nda gezinirken yani gönül turunu tamamlarken Allah onun gönlüne tecellî edince ilahî güzelliği seyretme coşkusuyla hayran ve mest olmuştur. Bu nedenle de Allah ona zâtını gizleme gereği duymamıştır:

° Aceb sırr-ı şecer *innī ena'llāh*¹ na° rasın i° lān
 Hicābı *len terān*²den geçip fehm eyledim āsān
 Şoyup na° līni dil Tūrun ederken dem-be-dem seyrān
 Tecellī şevk-i dīdārīñ beni mest eyledi hayrān
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün kılmadı pinhān (129/1)

Şahrā-yı dağ-ı taş ağac zūlmet duḡān nūr-ı sirāc
 Gāh nūr gāhī nār eder (97/31)

Nihānî, şeyhlerin vasıflarını anlatırken Hz. Mûsâ'ya telmihte bulunmuştur. Allah'la konuştuğu için Kelimullāh sıfatına sahip olan Hz. Mûsâ Hızır'dan ilim murat eder. Musa ona, 'Senin öğrendiğin, doğruya ulaştıran bilgidir bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?' der" (Kehf 18/66). Hz. Musa ve Hızır beraber seyahat ederler ve bu seyahat esnasında birçok kasaba, köy ve şehir dolaşırlar. Hızır kasabada, köyde ve şehirde Hz. Musa'nın sabredemeyeceği hadiseleri gerçekleştirmiştir :

Bu mürşid ma° nīde Hızır olduḡuçün
Kelīmu'llāh Hızırda bulduḡuçün
 Murād ikrār-ı teslīm gördüḡuçün
 Kaşābāt u ḡurā şehr-i meşāyih (46/3)

Hz. Mûsâ, *kelimullah* ve *yed-i beyzâ* sıfatlarıyla anılmış ve özellikle ağacın üzerinde ışık gördükten sonra Allah'la konuşması üzerinde durulmuştur.

2.3.2.1.1.4.9. Hz. Lokmân

Kur'ân-ı Kerîm'de adına bir sûre vardır, "Andolsun ki vaktiyle Lokmân'a şu hikmeti vermiştik: "Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye layıktır."

¹ ...*mine's-şecerati en yâ Mûsâ innī ene Allāhu Rabbu'l-ālemîn*. "...ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

² ...*Rabbi eri-nī enzur ileyke ḡāle len terā-nī* ... "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin...**" (A'râf 7/143).

(Lokman 31/12) buyurulmuştur. Onun bir peygamber veya nebî olduğu konusunda rivayetler olsa da salih bir kul olduğunu kabul edilmiştir. O, hikmet ve hekimliğin pîri olarak bilinmiştir. *Kur'ân*'da oğluna öğütler vermesi, onu Allah'a şirk koşmaması ve ahiret konusunda uyarmasıyla da anılmıştır.

Dîvân'da Lokmân hikmet sahibi olması ve hastalıkları iyileştirmesi yönüyle anılmıştır. Zavotçu (2013) Lokman'ın maddî yaraları iyileştirebileceği ancak manevî dertlere çare bulmakta aciz kalacağını belirtse (s. 455) de Nihanî kalbin pasını eriterek manevî hastalıkların tedavisinde de Lokman'ın adını anmıştır:

Nefsi işbât ede ede
Ahlâk-ı zemîme gide
Kılbîni pasını eride
Emrâza Loqmân ederiz (66/3)

Nihanî gönül hastası olduğunu, iyileşmeye layık olup derman bulmak için Lokman'a geldiğini söylemiştir. Ancak Lokmân'a hikmet verilse de ilimlerin aslı Hz. Peygamber'dedir ve o ledün dersini ondan anlamaya geldiğini belirtir:

Bende-i dil-hasteyem dermâna geldim yâ Resûl
Dermâna şâyesteyem **Loqmâna** geldim yâ Resûl (108/1)
Loqmâna hikmet verildi sendedir aşl-ı ° ulûm
° İlm-i ledün dersini ° irfâna geldim yâ Resûl (108/2)

Lokmân'ın hikmet sahibi olduğuna değinilmiş diğer hastalıklarla beraber manevî hastalığı iyileştirmede de ismi anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.10. Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. Yûnus

Hızır, Hz. Mûsâ zamanında yaşadığı, Allah tarafından kendisine *ilm-i ledün* denilen ilahî bilgi ve hikmet öğretildiği ve *âb-ı hayât* içerek ölümsüz oduğuna inanılan peygamber veya velîdir. Mutasavvıflar onu gizli ilimleri bilen bir velî olarak gösterirler.

Onun ölümsüzlüğe kavuşması Hükümdar İskender zamanında gerçekleşmiştir. Hızır, İlyas ve İskender ölümsüz olmak için Zulumatlar ülkesine doğru yola çıkarlar ancak ölümsüzlük suyunu içmek Hz. Hızır ile İlyas'a nasip olur. Hızır karada, İlyâs da denizlerde insanların yardımına koşmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 340). Hz. İlyâs'ın ismi *Kur'ân-ı Kerîm*'de üç kez geçmektedir ve hayatı hakkındaki bilgiler *Ku'rân*'dan alınmakta ya da söylentilerden derlenmektedir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de şüphesiz, İlyâs'ın da peygamberlerden olduğu bildirilmektedir. Ba'l adında puta tapan kavmini Hak yola davet için gönderilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 381).

Hızır ve İlyâs hakkında Ceylan (2007), Seyyid Ali Bin Muhammed Vefâ'nın ifadesini "Hızır ma'ânî-i cemâliyyede rûh-ı ilhâm-ı velâyet; İlyâs merâtib-i celâliyyede rûh-ı ilhâm-ı velâyettir. İkisi birbirlerinden uzak yerlerde ve farklı kimselere değişik şekillerde görünürler. Yalnız rûhu, kemâl-i cemâl ü celal sahibi zâta berâberce görünürler " şeklinde aktarır (s. 381). İfadeye göre Hızır ve İlyâs velîlik ilham edilmiş ruhlardır. Ruhları yücelik ve güzellik olgunluğuna erişmiş kimselere beraber görünmektedirler.

Dîvân'da Hz. Hızır, gayb ordusundan olması, insanlara zor anlarında yardım etmesi ve ledün ilmiyle anılmıştır. İlyâs da karada ve denizde kurtarıcı olarak vafedilmiştir. Nihânî, Hızır'a mürid olunmakla ilahî bilgi olan ledüne ulaşılacağını ifade etmiştir:

Aşlını bilse kişi hoş-ğâl olur
Hızra mürîd olsa ledünnü bulur
 Pâk eden mir'âtini Hâkķı görür
 Bu ne fetvâya ne takvâya gelir
 ° Aql [ü] naķle şıĝmadı şahrâ-yı ° aşķ (100/6)

Ledün ilmi görünüşte Hızır'a verilmiştir, fakat asıl mana kaynağı Hz. Peygamber'dir:

° İlm-i ledün **Hızra** i° tã oldu şürîde velî
 Sen ma° ânî kânısın ihsâna geldim yâ Resül (108/3)

Nihânî Kaymakam Sait Bey'e yazdığı methiyesinde Hızır'ın onun elinden tutmasını diler. Gayb ordusu yardımcın olsun, Hızır elinden tutsun ve Hak doğru yol üzere dilini doğru etsin:

Cünūd-ı gayb ola yāver ola hem dest-gīriñ **Hızır**
 Tarīķ-i müstaķīm üzre lisāniñ **Hak** sedīd etsin (131/3)

Yûnus, İsrailoğuları peygamberlerinden olup Ninova halkını Hak yoluna davet etmek için gönderilmiştir. Ninova halkı Yûnus'u dinlemeyince Allah'ın izni olmadan Dicle nehrinde bir gemiye biner ancak gemi kalkmaz. Allah tarafından cezalandırıldığını düşünen Yûnus kendini suya atar ve büyük bir balık tarafından yutulur. Daha sonra balık onu kıyıya atar (Zavotçu, 2013, s. 785). Yûnus olup balık bağrında sızlandım, kaçtım gittim gelir denilerek özlendim, İlyas gibi deniz, kara gözlendim, ben, Azîz Eyyûb hatta Lokmân idim.

Yûnus oldum hût bağrında sızlandım
 Kaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyâsvâri deryâ kara gözlendim
 ° Azîz Eyyûb dağı Loķmân idim men (127/29)

Yûnus Peygamber'i balığın yutması ve İlyâs'ın denizde olması telmihlerle anlatılmıştır.

2.3.2.1.1.4.11. Hz. Dâvud, Hz. Süleymân

Dâvud, Yehudâ ve İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş hem nebî hem de sultan peygamberlerdendir. İsrailoğullarının büyük atası İshâk'ın soyundandır. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan Zebûr gönderilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 179).

Dîvân'da Hz. Dâvut'un ismi Câlût adlı savaşıyla anılmaktadır. Nihânî Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye'sine* nazîresinde kendisinin Dâvud olduğunu ve karşısına Câlût'un çıktığını bu şekilde kaftan giyip tâc takındığını yani hükümdar olduğunu ifade etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de: "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvud da Câlût'u

öldürdü ve Allah ona hükümlerlik ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti...”
(Bakara 2/249) buyrulur:

Dâvud oldum Cālut çıkdı karşıma
Kaftân giydim tâc urundum başıma
Manıku’ı-ı tayr idim bağıñ işime
Mühr-i **Süleymân**la şâhân idim men (127/30)

Bu dörtlükte Dâvud Peygamber yanında oğlu Süleymân Peygamber’e de değinilmiştir. O da babası gibi hükümdar peygamberlerdendir. Yüzüğüyle ne isterse yapar, şeytanlarla savaşır. İns, cin hepsi ona secde eder. Süleyman Peygamber’in diğeri mucizesi ise kuşlarla konuşmasıdır. Hak Teâlâ bütün mahlukları Hz. Süleyman’ın emrine verdiği zaman kuşları da ona mahsus kılmıştır. (Çakır, 2015, s. 155). Nihânî *Devriyye*’de kuşdili bildiğini ve Süleymân’ın mührüyle hükümdarlık etmek istediğini ifade etmiştir.

2.3.2.1.1.4.12. Hz. Zekeriyâ

Hz. Zekeriyâ, İsrailoğullarının son peygamberlerindendir ve Beyt-i Mukaddes’te Tevrat’ı yazmıştır. Meryem’in dayısı veya amcasıdır ve Meryem onun gözetiminde büyümüştür. Zekeriyâ’nın 75 veya 80 yaşlarındaiken Yahyâ isimli bir oğlu dünyaya gelir. Yahyâ’nın doğumundan bir süre sonra Meryem İsa’yı doğurur. İsa babasız doğduğu için halk arasında dedikodular dolaşır. Zekeriyâ’nın da hazır olduğu bir mecliste İsa daha kırk günlük bebekken mucize eseri konuşur. Yahyâ küçük yaşlardan itibaren Tevrat’ı incelemeye başlar ve çok dindar olur. Zekeriyâ Peygamber daha hayatta iken Yahyâ’ya nebîlik gelir. Zekeriyâ, hayatının sonuna kadar Beyt-i Makdis’teki görevini ve dülgerlik mesleğini devam ettirir (Zavotçu, 2013, s. 810).

Nihânî, İsa’nın babasız doğmasına ve Zekeriyâ Peygamberin Meryem’e kefil olmasına telmihte bulunmuştur. Ayrıca Zekeriyâ’nın Tevrat’ı yazdığını ve suhûf (varaklar, emirler) sahibi olduğunu ifade etmiştir:

Âdem Baba Havvâ hikâyetini
Yusufla Züleyhâ rivâyâtını

Zekeriyyā ile Meryem kefâletini
Hîç mi dinlemediñ mestûr-ı sâtır (62/10)

Zekeriyyā Yahyâ devrinde yâ-hû
Zebûr Tevrât şuhuf erkânıdır bu
Sebeb-i kıtlımdır benim bir cādū
Reyyân oldum ol dem ° atşân idim men (127/31)

Zekeriyyâ'nın ismi Meryem ve Yahyâ ile anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.13. Hz. İsâ

İsrailoğullarının son peygamberidir ve kendisine İncil indirilmiştir. İsâ Peygamber bir mucize olarak Meryem'den babasız olarak doğmuştur. *Kur'ân*'da, “Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi” (Meryem 19/20-21) buyrulur. Hz. İsa hakkında *Kur'ân-ı Kerîm*'de 22 yerde geniş bilgi vardır¹. Hz. İsâ, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla üflenen ruhtur. Bu nedenle Rûhu'l-Kudüs lakabıyla bilinir. Ayrıca neye dokunsa can verip, hastaları iyileştirdiği için Mesîh sıfatıyla anılmaktadır².

Dîvân'da Hz. İsâ, Hz. Musâ, Hz. Muhammed ve Hz. Dâvud peygamberlere kitap indiği ifade edilmiştir. Hz. İsâ'nın doğum sırrından bahsedilmiş ve “çocuk sırrı” veya “oğul sırrı” ifadesiyle doğumuna telmihte bulunulmuştur:

Dâvūd ° İsâ ile Mūsâ Muhammed Mūsâ çârdır
Müdevven bunlara indi gözüñ aç eylegil meşhūd (50/3)

¹ Bk. Meryem/16-34, Bakara/84, Nisa/156-159, Maide/109-120.

² (*Kur'ân-ı Kerîm* 5:110) “...Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyoordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun.”

Hız. İ̇sâ'yı diğerlerinden ayırdım, çünkü o ‘‘oğul sırrı’’yla dŸnyaya geldi. İncil’de, Haydar, İliyyâ olarak geçmektedir. Aslında bu iki isim aynı kişidir. Cem’ Ÿ fark gibi; farkta Allah’ı ayrı halkı ayrı gŸrŸrsŸn, cem’de Allah’ı halksız gŸrŸrsŸn. Kâinattaki her şeyin aslında tek bir Allah’ta cem’ olması gibi Haydar ve İliyyâ da aynıdır:

Tecrġd ile kıldım ° İ̇sâ’yı mazhar
 Sırr-ı veled mevlŸd oldu Ÿn izhâr
 Cem° [u] fark İncġl [Ÿ] İliyyâ Haydar
 Bilirdim sırrını cġrân idim men (127/33)

Hız. İ̇sâ İncil’le ve doğum sırrıyla anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.14. Hız. Muhammed

TŸm insanlığa gŸnderilmiř son peygamberdir. Hız. İbrâhim’in oğlu İsmâil’e nisbetle İsmâilġler diye anılan ve iki bŸyŸk Arap topluluğundan olan Adnânġlere mensuptur. Hız. Muhammed, Fil Vak’asından elli gŸn sonra RebiŸŸ’l-evvel ayının 12’sinde Pazartesi gŸnŸ Mekke’de dŸnyaya gelmiştir. Babası Abdullah, dedesi Abdulmuttalib, annesi Âmine’dir. Kendisi peygamberlerin sonuncusu olduğunu ifade ettiği bir konuşmasında annesinin ona hamileyken gŸrdŸđŸ bir rŸyada annesine doğacak çocuğunun isminin Muhammed veya Ahmed olmasının telkin edildiğini belirtmiştir (Fayda, 2005, s. 408).

Hız. Muhammed, daha peygamber olmadan MuhammedŸ’l-Emġn olarak anılmıştır. Kırk yaşında Hira mağarasında peygamberlikle mŸjdelenmiř, Kur’ân-ı Kerġm nâzil olunmaya başlamıştır. İslam’ı tebliğe başladıktan sonra Kureyş kabilesi tarafından maruz bırakıldığı birçok baskı ve eziyet sebebiyle 622 yılında doğduğu şehir olan Mekke’den Medine’ye hicret etmiştir. İslam’ı yaymak için Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gibi savaşlara katılmıştır. Ardından Mekke fethedilmiş ve Arap Yarımadası’nda İslam’ın yayılması hız kazanmıştır. Hicret’in onuncu yılında gerçekleşen Vedâ Haccı’ndan sonra risalet gŸrevini tamamlamıştır (Pala, 2004, s. 330-331). Mustafa Fayda’nın (2005) belirttiği Ÿzere Medine’de Hız. Aişe’nin kolları arasında ‘‘maa’r-refiki’l-a’lâ’’ (en yŸce dosta) sŸzŸyle 13 RebiŸŸ’l-evvel 632’de Pazartesi gŸnŸ ruhunu teslim etmiştir. Son

peygamberin nesli kızı Fâtıma ile damadı Ali'den olan torunları Hasan ve Hüseyin'le devam etmiştir (s. 481).

Kurân-ı Kerîm onun başlı başına bir mucizesidir. Bunun dışında mi'râca yükselmesi, parmağıyla ayı ortadan ikiye ayırması, savaş esnasında susuz kalan askerlere parmaklarından su akıtması, kendisini zehirlemek maksadıyla önüne konulan koyunun dile gelip beni yeme demesi Hz. Muhammed'le ilgili diğer mucizelerdendir.

Dîvân'da Hz. Muhammed, Kasım'ın babası (Ebu'l-Kâsım); seçilmiş olan (Muhammed Muştafâ); Allah'ın resûlü (Muhammed Hâk Resûlu'llâh); Allah'ın sevgilisi, methedilmiş (Hâkķ âşık-ı Ahmeddir); karanlığı gideren ay (bedrû'd-dücâ 55/1); yüce peygamber (Resûl-i Kibriyâ); âlemin övüncü (Ey Resûl-i fahr-i ° âlem ve'y ümîd-i mâ-sivâ); Allah'ın sevgilisi (Hâbîb-i Kird-gârı); seçilmiş Ahmed (Ahmed-i Muhtâr) isimleriyle anılmıştır:

O da anıñ imâmü'l-Hâkķ edigin eyledi efrâd
Budur **Kâsım** buña **vâlid Muhammed**dir budur maţlab (20/3)

Dört laţîfden ikisi kendi için
Hem ikisinden **Muhammed Muştafâ** (1/24)

Şebîh-i bî-mişâl Allâh Muhammed Hâk **Resûlu'llâh**
Dilimde virdim *illâ'llâh*¹ kulûba yok gümân yâ Rab (21/7)

Çü Hâkķ âşık-ı **Ahmed**dir ° Alî vâsıtâ ° aşķ oldu
Olup ma° şûķ Muhammed bak zuhûru şânına bā° iş (35/6)

Dilimde nuţķ eden zât-ı Hudâdır
Kulûbe feyz veren **bedrû'd-dücâ**dır (55/1)

Ey **Resûl-i fahr-i ° âlem** ve'y ümîd-i mâ-sivâ

¹ *Lâilâhe illâ'l-lâhu* . “Allah'tan başka tapacak ilah yoktur” (Yılmaz, 2013, s.243).

Ente çün hatmü'n-nebîsin şâhibü'l-hilm [ü] hayâ
 Erdi Hâğdan tâ saña feyzile hem ° ilm-i velâ
 Qıl şefâ° at ben gedâya ey **Resûl-i Kibriyâ** (7/1)

Hâlib-i Kird-gârı Aḥmed-i Muḥtâr buyurmuşken
 Eden îkâz-ı fitne la° nete lâyıq duyurmuşken
 Velâyet lübseni Şâh-ı Velâyete giyirmişken
 Vesâyetle bu ma° nânîñ ki encâmın kayırmışken
 Edip nâsî olup ° âşî yine bed-kâreler eyvâh (145/4)

Bu isimlerin haricinde Hz. Muhammed'le ilgili kullanılan sıfatlar şu şekildedir:

Muhammed, saklı incidir (Dürr-i meknûndur Muḥammed 10/2); İlmin hazinesidir (° İlm-i maḥzûndur Muḥammed 10/2); var olmanın sebebidir (Bâ° iş-i kevndir Muḥammed 10/2); cihadla mükelleftir (Nâ°il-i hûndur Muḥammed 10/2); kendisine âşık olunandır (ma° şûḳ Muḥammed 35/6); seçilmiş olandır (Muḥammed Muştafâ fark [u] temyîzdir 127/34); Allah'ın aynası olmuştur (Muḥammed oldu mir'âtîñ İlähî 158 /4); yardım eden olmuştur (Mu° âvenet eden oldur Resûl 55/15); Mana kaynağıdır (Sen ma° ânî kânısın iḥsâna geldim yâ Resûl 108/3); Erkân sahibidir (Sensin erkân şâhibi ben bende-i nâçiziñem 08/5).

2.3.2.1.1.5. Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn)

İslam tarihinde Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve en son olarak da Hz. Ali halifelik vazifesini üstlenmişlerdir. Dört dost anlamına gelen *Çehâr-yâr* dört halife için kullanılan tabirlerdendir. Hz. Ebû Bekir, siddikiyeti; Hz. Ömer, adaleti; Hz. Osman, edep ve hayâsı; Hz. Ali, yiğitliği ve ilmi ile şairlere ilham kaynağı olmuşlardır.

Nihânî dört halifeyi *çâr-yâr* (dört dost) ve bir ağacın nazlı gülleri olarak anmış ve bunların dört velî olup tâc, kabâ ve şal sahibi olduklarını ifade etmiştir:

Resûlün çâr-yâri çâr-velîdir

Bular bir şeceriñ nâzlı gülüdür
 Kimi tâc kimi kabâ [vü] şâlıdır
Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir (54/1)

Dört halife yücelerin ve uluların makbulüdür bunları sevmeyen Hak'tan ayrıdır. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali haramdan kaçınan, dinine bağlı; temiz, pak, halis; rıza gösteren, boyun eğen ve cömert kimselerdir:

Bu çâr maqbûl-i ° izz ü kibriyâdır
 Buları sevmeyen Hağdan cüdâdır
 Taķî naķî zekî razî şehâdır
Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir (54/6)

Dört kitabı kabul eden dört halifeyi de sever ve teslimiyetin, sığınmanın güzelliğini bulur. Dördü de çok değerlidir, birini diğerinden ayırt etmez. Nihânî, dört halifeyi o kadar sevmektedir ki onların kapısının Kıtımîr'i olduğunu söylemiştir¹. Ashâb-ı Kehf'in yolundan ayrılmayan *Kur'ân-ı Kerîm*'de bahsi geçen o kutsal köpek gibi Nihânî de dört halifenin yolundan ayrılmaz, onların kapısını bekler²:

Ķabûl etdim diyenler dört kitâbı
 Sever çârı bulur ħüsnü'l-me'âbı
 Nihânî bu çârîñ Ķıtmîr-i bâbı
Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir (54/7)

Dört halifenin dördü de değerli olup biri diğerinden ayırt edilmez.

2.3.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir

Dört büyük halifenin birincisi olup adı Abdullah'tır. Ashâb-ı kirâm ve aşere-i mübeşşere'nin (cennetle müjdelenen on kişi) en üstünüdür. Kureyşin ileri gelenlerinden

¹ Kıtımîr, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir. Bk (Pala, 2004, s. 34).

² (Kur'ân-ı Kerîm 18:18) "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve o gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı."

olan Ebû Bekir Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişidir. Mi'râc Hadîse'sini duyduğu zaman hemen inandığı için Sıddîk lakabını almıştır. Hicret'te peygamberimizin yanında yer almıştır. Peygamberimizin eşi Hz. Aişe onun kızıdır. Peygamberimiz hastalanınca imamlığı; vefat edince de halifeliği üstlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i ilk defa bir araya toplayan odur (Pala, 2004, s. 131).

Yusuf Yıldırım'ın (2019) belirttiği üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e yakın olması, Sevr Mağarası'nda "iki kişiden ikincisi"¹ sözünün eri, sahabenin en faziletlisi, velîliğin kaynağı olması ve cömertliği gibi nedenlerle edebiyatta adından sık sık bahsedilen ve bu sıfatlarına telmihler yapılan önemli şahsiyetlerdendir (s. 234).

Dîvân'da Ebû Bekir *sâhibü'l-gâr* (mağara dostu) sıfatıyla anılmış ve Hz. Peygamber'in onun "*insanların en faziletlisi, iyilik sahibi*" olduğunu, buyurduğu ve içten sevgide hakiki dostlukta Allah'ın dostu olan Hz. İbrahim'e benzediği ifade edilmiştir.

Resûlu'llâh buyurdu **şâhibü'l-gâr**

Ki oldur *efdal-i nâs şahb-ı ahyâr*²

Ki hulletde ol İbrâhîme beñzer

Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir

Ebû Bekir Hz. Peygamber'e ilk inananlardan olduğu için en büyük Sıddîk sıfatıyla anılmıştır. O, Hz. Pegamber'e bağlılıkta en ileri olandır. Hz. Peygamber, Sevr Mağarası'nda diz üstü ve gözleri kapalı bir şekilde zikr-i hafî-i kalbîyi (kalple yapılan gizli, sessiz zikir) üç defa telkin etmiştir (Çubukcu, 2018, s. 424). Beyitte "Ahmed'in kalbinin nakışları Sıddîk'in sırrı olmuştur" denilerek bu hadiseye telmih yapılmıştır:

Hafîdi Hâzret-i **Şiddîk-ı** Ekberdendürür kânî

Nuķuş-ı kalb-i Aħmed sırr-ı Şiddîk oldu Kāsım hep (20/4)

¹ (Kur'ân-ı Kerîm 9: 40) Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir' diyordu."

² "Nebi müstesna olduğu halde Ebû Bekir herkesten efdaldır." Bk (Erbilî, 1989, s. 34).

Hız. Ebû Bekir; Allah'ın dostu olması, faziletli, hayır sahibi ve sâdık olması gibi güzel sıfatlarla anılmış ve Hız. Muhammed'den sonra Nakşbendînin altın silsilesinin başında yer almıştır.

2.3.2.1.1.5.2. Hız. Ömer

İslam'ın ikinci halifesidir. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Miladî 591 yılında dünyaya gelmiştir. Önceleri İslam düşmanıyken 26 yaşında müslüman olmuştur. Kızı Hafsa Hız. Peygamber'in eşidir. Hız. Ebu Bekir, daha ölmeden onu halife göstermiştir. Orduları Tunus'a kadar fetihler yapmış ve on seneyi aşkın bir zaman yürüttüğü halifeliğinde adaletten asla ayrılmamıştır. Bu nedenle kendisine haklıyı haksızdan ayıran manasında "Fârûk" lakabı verilmiştir. Ebû Lü'lüe isminde bir müşrik tarafından hançerlenerek 644 yılında şehit edilmiştir (Pala, 2004, s. 367).

Adalet sahibi olduğu için aynı zamanda Fârûk denilmiştir. Halife olmasından dolayı İslam devlet başkanlarına verilen *emîrû'l-mü'minîn* sıfatıyla anılmıştır. Hız. Mûsâ gibi cesaretlidir:

Dağı **Fârûk** şahib- ° adl olupdur
Emîrû'l-mü'minîn nâm kılınıpdır
Ki Mûsâveş şecâ° at bürünüpdür
Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir

Hız. Ömer dört halifeden biri olması ve adaletiyle anılmıştır.

2.3.2.1.1.5.3. Hız. Osman

İslam'ın üçüncü halifesidir. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekkeli Beni Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Miladî 574 yılında doğmuştur. Ticaretle uğraşmış çok zengin olmuştur. Hız. Peygamber'in soyundan gelmektedir ve onun iki kızı Rukiyye ve Ümmü Gülsüm'le evlenmiştir. Bu nedenle "Zü'n-nûreyn (iki nur sahibi) sıfatıyla anılmıştır. Hız. Ömer şehit olduktan sonra halife olmuştur. 656

yılında 82 yaşında Kur'ân okurken şehit edilmiştir. Kur'ân'ı çoğaltıp önemli merkezlere göndermesiyle hamle yapmıştır (Pala, 2004, s. 365).

Hz. Osman Affan'ın oğludur ve haya sahibidir. Allah onu Firavun'a karşı birlikte savaşan Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Hârûn'a benzetmiştir:

Üçüncünüñ adı bil ibn-i ° Affān
 Odur şāhib-ḥayā hem ism-i **Oşmān**
 Anı Hārūna teşbīh etdi Sulṭān
 Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir (54/4)

Hz. Oaman dört halifeden biri, hayâ ve hilm sahibi olmakla anılmıştır.

2.3.2.1.1.5.4. Hz. Ali

Ebû Tâlibin oğlu olup dört büyük halifeden sonuncusudur. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadıdır. İslamiyeti kabul eden ilk dört kişiden biridir. Yüzünü hiç puta çevirmediği için “Kerremallahu veche” diye anılmıştır. Künyesi, Hasan'ın babası “Ebû'l-Hasan”, toprağın babası anlamına gelen “Ebû Tūrâb” ve seçilmiş, gözde manasında “Murtazâ”dır. Ayrıca Allah'ın aslanı “Esedu'llâh”, galip gelen “el-Gâlib” ve aslan “Haydar” lakaplarıyla bilinir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinde onun yatağına yatarak hayatını kurtarmıştır (Pala, 2004, s. 18). Ebu'l-Hasen en-Nedvi (2017), Hz. Ali'nin üç gün sonra, Hz. Peygamber'in emanetlerini teslim ettikten sonra, ardından gittiğini ve ayaklarının altına yarıldığını ve Hz. Peygamber'in ağlayarak tükürüğünden Hz. Ali'nin ayaklarına sürüp onun yaralarını iyeleştirdiğini, belirtmiştir (s. 50).

Hz. Ali; Bedir, Uhud, Hendek gibi muharebeler yanında birçok gazvelere katılmıştır. İbn-i Sa'd'ın *Tabakatü'l-Kübrâ* adlı eserinde Ebû Tâlib oğlu Ali'nin Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'in sancağını taşıdığı rivayet ediliyor. Hafız İbn-i Asâkir de Hz. Peygamber'in Bedir savaşı sırasında kendi kılıcı “Zülfikar”ı Hz. Ali'ye verdiği ve bu savaştan sonra sürekli olarak ona bağışladığını ifade etmiştir (Ebu'l-Hasen en-Nedvi, 2017, s. 58). Hz. Ali Hayber'de destanlaşan bir sancaktarlık yapmış ve Hz. Peygamber'in ölümünden sonra önemli görevlerde bulunmuştur. Hz. Osman'ın şehit

edilmesinden sonra halife olmuş ancak Şam valisi Muaviye Hz. Osman'ın kanının yerde kaldığını iddia ederek onun halifeliğini tanımamıştır. Bunun üzerine Sıffin savaşı gerçekleştirilir. Savaşta halifeliğin hakem neticesiyle belirlenmesine karar verilir ancak bir grup bu kararı kabul etmez ve ordudan ayrılır. “Hariciler” denen bu grup daha sonra Hz. Ali'ye suikast düzenleyerek onun şehit edilmesine neden olurlar (Pala, 2004, s. 19).

Dîvân'da Hz. Ali (47); Murtazâ (20), Aliyyü'l-Murtazâ (9), Haydar-ı Kerrâr (3), Haydar (14), Şîr-i Yezdân-ı Hudâ (2), Şâh-ı Merdân (14), İliyyâ (1), Keremu'llâh (2) Şâh-ı Velâyet (1), Şâh-ı Necef (1) isimleriyle anılmaktadır.

Hz. Peygamber'in soyu sadece kızı Fâtıma tarafından sürdürülmüştür. O, “Her nebî'nin nesli kendindedir. Benim neslim Ali'nin neslidir” buyurmuştur (Tatlıoğlu, 2010). Nihânî'nin de nesli Hz. Ali'ye dayanır ve bu nedenle ona içten bir sevgi duyar. Ancak bu sevgi *şî'a-ı velâyet* denilen ve Hz. Ali'yi sırf Allah rızası için hasbî olarak sevmedir¹. Nihânî seyitlik nisbetinin Hz. Ali'ye ulaştığını, Hz. Ali'nin dedesi olduğunu belirtmiştir ve bundan son derece memnundur; soyu temiz, saf Haydar'ın nesline dayandığı için Allah'a şükretmektedir ve kendisi için temiz süt benzetmesini yapmıştır. Hz. Ali'nin kızı Zeynep ve torunu Sekîne'nin ayağının tozuna canını feda edeceğini ifade etmiştir:

Dağı bint-i ° Alî Zeyneb Sekîne
Ayağı tozuna cânım fedâdır (55/27)

Siyâdet nisbetim ol Şâha erdi
Şeref-bahşım ° Alî Zeyne'l-° Abâdır (55/6)

Bi-ğamdi'llâh cenâbıñdandurur sırr-ı siyâdâtım
Ki nesl-i Haydar-ı pâkî halîbem yâ Resûla'llâh (141/5)

Ğamd-i bî-ğad bizi insân eylemiş
° İlm-i vehbî ile ° irfân eylemiş
Nesl-i sâdâta beni ilhâk edip

¹ Somuncu Baba'nın Şeyhli kolundan gelen ve Nakşbendî tarikatının halifesi olan Nihani'deki Hz. Ali sevgisi Bektaşılık ya da Alevilikle ilgisi olmayıp çoğu Anadolu evliyalarında görülen bir durumdur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk (Akgündüz, 2009, s. 454).

Ceddimiz ol **Şāh-ı Merdān** eylemiş (73/1)

Nihānî, kendisinin boşuna laf etmemesini Hz. Ali'nin ve Hz. Muhammed'in ailesinin ayağının toprağı olduğunu ifade etmiştir. Bu uğurda oğluna da nasihatta bulunmuştur. Hz. Ali'yle kalben rabıta kuranların cezbeye ulaştıklarını ve o an Allah'ın misafiri olduklarını belirtmiştir: (95/7)

Sen hemān atañ Nihānî buyruğun tüt ey püser
Zirā oldur hāk-i pāy-ı **Şāh-ı Merdān Murtażā** (14/40)

Çıılanlar rābıta qalbin huzūr-ı **Şāh-ı Merdāna**
Erişdi cezbe-i Haqqa o dem mihmān-ı Haqdır Haq (98/2)

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in damadı; Hz. Peygamber'in kızı, kadınların en hayırlısı ve sadef inci kaynağı olan Hz. Fâtumatü'z-Zehrâ'nın zevcesi; Hasan, Hüseyin ve Zeynep'in babalarıdır. Ayrıca Hz. Mustafâ'yla sohbet arkadaşıdır ve onunla benzerlikleri bulunmaktadır: (54/5), (82/5)

İbn-i ° amm-i Muştafâ hem **Şîr-i Yezdān-ı Hudā**
Dil gülünüñ bülbülüsün yâ ° Aliyye'l-Murtażā (9/3,5,6)

Yüce Allah kâinatı Hz. Peygamber'in nurundan yaratmıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Ali aynanın tek nurudur; Hz. Peygamber ilmin memleketi, Ali de kapısıdır. Ali'nin şanına “velî” denilmiştir:

Cümleyi cāmi° olan Haqdır Muhammedden zühür
Ben ° Alî *yek-nūru mir'ātuz¹* buyurdu muhkemāt (27/3)

Ene Medīnetü'l-°ilmi ve °Aliyyün bābuhā²
Şāniña dendi velīsin yâ ° Aliyye'l-Murtażā (9/2)

¹ “Ben ve Ali aynanın bir nuruyuz.” ° *Aliyyün minnî ve ene minhü*. “Ali benden, ben ondanım.” (Tirmizî, Menâkıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

² “Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır.” (Süyûtî, el- Cāmi'us-Sağîr, 1/415; Askalanî, Tehzîbu't-Tehzîb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

Nihânî, Hz. Peygamber'in "Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur." hadîsini şiirine iktibas yaparak Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi ne kadar çok sevdiğini ifade etmiştir:

Laḥmuke laḥmī¹ buyurdu şâh-ı sultân enbiyâ
Dü cihân içre olupsun yâ ° **Aliyye'l-Murtażâ** (9/4)

Hz. Ali'nin hilafeti gün gibi açıkken niçe deliller ortadayken Muaviye ve taraftarları haklarına razı olmayıp inatla zorbalık etmişler ve fesadlıkla Hz. Ali'nin yerine geçmişlerdir. Bu kişiler mundar kan dökücülerdir:

Niçe niçe delâ'il beyyinât olmuş iken bâhir
° Aliyyü'l-**Murtażânîken** hilâfet gün gibi zâhir
Haḫına olmayıp râzî ta° annüdle olup câbir
Edip ifsâdile da° vâ-yı istiḫlâf ol ğâbir
Zuhûr etdi o murdâr nuḫfeden hûn-hâreler eyvâh (145/6)

Hz. Ali, Kufe'de şehit edildiğinde naaşı Kufe yakınlarında bulunan Necef şehrine defnedilmiştir. Bu nedenle ona Şâh-ı Necef denmiştir. Şam ile Kufe'nin iti Muaviye ve Yezid'dir bu kişiler Hz. Ali'nin düşmanıdır:

Etme istînâs bularla ḫoyma ḫalbe keşreti
Şâm ile Kûfeniñ İti düşmen-i **Şâh-ı Necef** (94/7)

Nihânî Hz. Ali'nin güzel ahlaklı bir mü'min olmasına ve savaşçılığına değinmiştir. Kerrar döne döne hamle yapan, saldıran anlamına gelmektedir. Haydar da aslan anlamındadır. Dolayısıyla "Haydar-ı Kerrâr" lakabı onun ne derece başarılı bir asker olduğunu göstermektedir: (97/47)

¹ *Laḥmuke laḥmī cismuke cismī demuke demī rūḫuke rūḫī*. "Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur." (Yılmaz, 2013, s. 407).

Kâinatın sırrı Kur'ân'da, Kur'ân'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı “be” harfinde “be”nin sırrı altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir. Hz. Ali, Nihânî'nin gönlünde gizli bir sevdadır ve onun sevgisiyle dolup taşmaktadır:

Nokta-i bâ **Şâh-ı Merdân** remziçün

Şafha-i şadırımda oldu bir berât (31/7)

Seyr edipdir şıdk ile sırr-ı Nihânî bâ-vücūd

Gördüğüm dilde hafâsın yâ ° **Alî** senden meded (51/7)

Nihânî der ki bildigim okuyup ° âmil olduğum

° **Alî** hubbuyla dolduğum baña bes gayrı yok ârzü (140/9)

Hz. Ali'nin ismi İncil'de ve Tevrat'ta “İlya” olarak geçmektedir. Bu kutsal kitaplarda Kerbela'dan da “Ninova” olarak bahsedilmiştir¹ (Öztoprak, 2013). Nihânî Hz. Ali'nin (Haydar) isminin İncil'de “İliyyâ” olduğunu ifade eder. İsim farklılığına rağmen aynı kişiden bahsedilmektedir. Bunun gibi her şey farklı görünse de aslında kâinattaki bütün varlıklar tek bir Allah'ta cem' olmaktadır:

Tecrîd ile kıldım ° **İsâ'yı** mazhar

Sırr-ı veled mevlūd oldu çün izhâr

Cem° [u] fark İncil [ü] **İliyyâ Haydar**

Bilirdim sırrımı cîrân idim men (127/33)

Hz. Ali, dünyanın şahı (şâh-ı devrânım ° Alî 153/1); güzellerin mîri (mîr-i hubânım ° Alî 153/1); mertlerin şahı (şâh-ı merdânım ° Alî 153/2); dertlere derman (derde Loqmânım ° Alî 153/3); ikinci Yusuf (Yūsuf-ı şānim ° Alî 153/4); mahşerde bayrağının altında

¹ “İncil-i Şerif, Yuhanna'nın Vahiy 6. Bap'ın 4. ayeti yazar: ‘Ve başka bir at, bir al at çıktı ve onun üzerine binmiş olana dünyadan selameti kaldırmaya ve birbirlerini boğazlamak için ruhsat verildi ve kendine büyük bir kılıç verildi.’ İncil-i Şerif, Markos 9. Bap'ın 12. ayetinde yazar: ‘O da onlara şöyle dedi. Gerçekten de önce İlya gelir ve her şeyi yeniden düzene koyar. Ama nasıl oluyor da insanoğlunun çok acı çekeceği ve hiçe sayılacağı yazılmıştır? Size şunu söyleyeyim, İlya geldi bile, onun hakkında yazılmış olduğu gibi, ona yapmadıklarını bırakmadılar.’ Zira İncil-i Şerif'in Matta 40, 41, 42 ayetleri Ninova Çölü (Kerbela) meselesini...” anlatmaktadır. Bk (Öztoprak, 2013).

sevgili (maḥşer-i taḥt-ı livāda cānā cānānım ° Alī 153/6); nurların ateşi (nār-ı nūrānım ° Alī 153/7); parlak ay (māh-ı tābānım ° Alī 153/8); hakikat sırrının gülü (sırr-ı ḥaḳīḳat gülüsün yā ° Aliyye'l-Murtażā 9/1); ilim ve irfanla dolu (° ilm ü ° irfānla ṭolusun yā ° Aliyye'l-Murtażā 9/1); velî (velîsin yā ° Aliyye'l-Murtażā 9/2); cömertlik kaynağı (Kerem kāmı ° Aliyye'l-Murtażādır 55/3); kâinatın faziletlisi (kâ'inātîñ efḍalisin yā ° Aliyye'l-Murtażā 9/7); benzersiz (gelmemiş mişliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ° Alī 153/2).

Hız. Peygamber'in soyunun Hız. Ali'nin nesli olduğu, Hız. Peygamber'in onu çok sevdiği ve onunla ortak özelliklerinin bulunduğu, Hız. Ali'nin iyi bir savaşçı olduğu, ancak Sıffın Savaşı'nda haksızlığa uğradığı konularına yer verilmiştir. Ayrıca Nihânî'nin de soyunun Hız. Ali vasıtasıyla Hız. Peygamber' e dayandığı vurgulanmıştır.

2.3.2.1.1.6. Âl-i Abâ

Abâ ehli, abâlılar. Hız. Muhammed, Hız. Ali, Hız. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin olmak üzere bu beş kişiye âl-i abâ denmektedir. Hadîs kitaplarında belirtildiği üzere Hız. Peygamber, Ümmü Seleme'nin evindeyken “Ey ehl-i beyt, Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister.” (el-Ahzâb/33) mealindeki âyetin inmesi üzerine Hız. Peygamber Hız. Ali'yi, Fâtımayı, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak “Allah'ım benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye dua etmiştir. Rivayetlerde daha çok yün elbise anlamına gelen “kisâ” geçtiği ve “ehl-i kisâ” denmesi gerekirken edebiyatta daha çok Âl-i abâ, ehl-i abâ tabirleri kullanılmıştır. Abâya bürünenlerin sayısı beş olduğundan Hamse-i Âl-i abâ, Pençe-i Âl-i abâ şeklinde de ifade edilmiştir (Uludağ, 1989, s. 306).

Dîvân'da Nihânî, Hudâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber'in yakınlarına sevgiyi emrettiğini söyleyerek Şûrâ sûresine¹ telmihte bulunmuştur. Müfessirler kurbânın yani yakınlarının Hız. Ali, Fâtıma ve iki oğlu (Hasan ve Hüseyin) olduğunu açıklamışlardır.

¹ (Kur'ân-ı Kerim: 42/23) Allah'ın, iman edip dünya ve âhirete faydalı işler yapan kullarına verdiği müjde işte bu! De ki: “Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum.” Kim çaba harcayıp bir iyiliği gerçekleştirirse bu konuda ona daha büyük güzellikler bahşederiz. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır ve iyiliği asla karşılıksız bırakmaz.

Nihânî'ye göre bu yeterli bir cevaptır. Nihânî Āl-i abâyı o kadar sevmektedir ki açıktan ve gizliden onların kapısının Kıtmir'i olduğunu söylemiştir¹. Ashâb-ı Kehf'in yolundan ayrılmayan Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen o kutsal köpek gibi Nihânî de Āl-i abâ'dan ayrılmak istemez, onların kapısını bekler². Nihânî daha önce dört halifenin kapısının Kıtmir'i olduğunu söylemişti. Aynı ifadeyi Hz. Peygamber'in ailesi için de kullanmıştır. İskender Pala'nın (2004) belirttiği üzere eskiden hattatlar, bu beş ismin geçtiği hatlarına "Bende-i Āl-i abâ" diye imza koyarlarmış (s. 20). Nihânî de bu dördün kapısı Kıtmir'i olduğunu hattatın yazdığını ifade etmiştir:

Hudâ emr eyledi Qur'ân içinde
Ki **ķurbā**ya meveddet ere ibsâ (82/3)

Eger derseñ ki **ķurbā** kim beyân et
Müfessirler ederler anı iķsâ (82/4)

° **Alî** hem **Fâtıma** vü ibnhümâdır
Cevâb-ı şâfi budur yokdur ifrâ (82/5)

Bu **ķārîñ** zâhir ü bâtın Nihânî
Ķapusu Ķıtmîridir yazdı ĥaţţâ (82/7)

Nihânî Āl-i abâya olan sevgisinin soyla ilgili olduğunu bunun elest bezminde rızklar paylaştırılırken Allah tarafından ihsan edildiğini ifade etmiştir. O hanedan yolunda olmasının kendi elinde olmadığını bunun gizli bir lutuf olduğunu belirtiyor ve Allah'a şükrediyor:

¹ Kıtmir, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34).

² (Kurân-ı Kerîm: 18/18) "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve o gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı."

Bize ihsân olupdur tâ ezel *naḥnu ḳasemnā*¹
 Neseble hem sebeble ḥubb ḳılmaḳ **Âl ü evlāda**
 Olup rūḥu fezā'il bezm-i ervāḥ-ı mücellāda
 Şehādet rütbesiyle imtiyāzı verdi irşāda
 Bu sırrı niçe fehm etsin o seng-i ḥāreler eyvāh (145/2)

Ḥānedān rāhında olmuş bu Nihānī bir gedā
 Elde degil iḥtiyārī luḫf-ı mübhemdir bize (146/5)

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i **ḥānedān**-ı Aḥmedim
 Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Âl-i abāya Selman Farisî ile Kanber'i de ilave etmiştir. Farklı mezheplerin kimlerin Âl-i abādan kabul edilebileceği konusunda görüş ayrılıklarının olduğu bilinmektedir. Selman Hz. Peygamber'in kölesidir ve İslamı kabul eden ilk İran asıllı sahabedir. Kanber de Hz. Ali'nin sadık kölesidir. Nihānî bu iki köleyi sadakatlarından dolayı Âl-i abāya layık görmüştür.

Daḥı Selmān-ı Fārisīyle Kanber
 Bular yār-ı ° Alī **Âl-i ° abād**ır (55/31)

Tesliminin Âl-i abāya olduğunu, on iki imamı tasdik ettiğini ve dört halifenin sırrının da yine kendisinde olduğunu belirtmiştir. Değerlerin bütününe sahip çıkan ve saygı gösteren Nihānî lüzumsuz insanların bu konuda kendisine yanlış bakmamalarını istiyor:

Teslīmim **Âl-i ° abāya** iḳrārım işnā-° aşer
 Çār-yāriñ sırrı bende baḳma yanlış ey fużül (109/6)

¹ *E hum yaḳsimüne raḥmete rabbike naḥnu ḳasemnā beynehum ma'ışetehum fi'l-ḥayāti'd-dunyā...*
 "Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini **biz**
 paylaştırdık..." (Zuhruf 43/32).

Süfyân ailesine beddua eder ve bunların kalplerinde Hz. Mustafâ'nın ailesinin sevgisi olmadığını belirtir. Hz. Peygamber'in ailesine yakınlık duyup sevgi beslemeyi, Süfyânîlerden ise uzak durmayı, güzel bir işle uğraşmayı nasihat eder:

Hubb-ı **Âl-i Muştafâ** yok kalblerinde bunlarıñ
Tâbi° -i Süfyânîlerdir bu gürüh-ı bed-liķā (14/28)

Âl-i evlāda tevellā virdine eyle devām
Âl-i Süfyāne teberrā eyle bir hoş-kāre baķ (101/3)

Hz. Muhammed'in kapısında bir dilencidir, sadakat ile ona baēlı, aşkından deli dîvâne olmuş bir mecnûndur. Ona yalvarıp ondan şefaât dilerken kendisini Âl-i abâya dahil ederek “biz” kelimesini kullanır ve Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'le beraber baēışlanma diler:

Bu Nihānī sâ'iliñdir kapuña geldim şehā
Şıdķ ile Mecnūnuñ oldum girmişem men bu rāha
Ol ° **Alī Fâtıma Hasan Hüseyin**le kıl ° atā
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/6)

Asıl mürşid Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerdir. Mürşid temiz, dürüst, cesaretli ve korkusuz gibi sıfatlara sahip olmalı, Âl-i evladın izine toprak olmalıdır: (103/3)

2.3.2.1.1.6.1. Hz. Fâtıma / Fâtımatü'z-Zehrâ, Hz. Ali

Hz. Peygamber'in küçük kızıdır. Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Kerbela şehidi Hz. Hüseyin'in anneleridir. Kaynaklara göre 605 veya 609 yılında dünyaya gelmiştir. Künyesi “Ümmü Ebîh”dir. Beyaz, parlak, aydınlık yüzlü kadın” anlamında “Zehrâ” ve “ıffetli, namuslu kadın” anlamında ise “Betul” lakaplarıyla anılmıştır. On beş yaşlarında Hz. Ali ile evlenen Fâtıma'nın 5 çocuēu olmuştur. Fâtıma babasının ölümüne çok üzölmüş ve onun vefatından beş buçuk ay sonra o da 632 yılında vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in soyu Hz. Fâtıma'nın çocukları vasıtasıyla devam etmiştir. Hz. Muhammed kadınlardan en çok Fâtıma'yı erkeklerden de Hz. Ali'yi sevdiğini

söylemiştir. Bir hadîste “cennet hatunu” ve “kıyamet hatunu” ve “seyyidetü’n-nisâ” sıfatlarıyla da anılmıştır. Hz. Hatice, Meryem ve Asiye ile birlikte cennetteki en faziletli dört kadından biri olarak tanıtılmıştır ve kendisinden şefaet istenilmiştir (Tunç, 2010, s. 231).

Dîvân’da Fâtıma bazen Hz. Ali ile bazen de Hz. Hatice ile anılmış ve onun “kadınların en hayırlısı anlamına” gelen *hayrûn’n-nisâ* sıfatı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in nesli Fâtıma vasıtasıyla devam etmiştir. O, çocukları Hasan ve Hüseyin’in ölümlerinden dolayı gözyaşı dökendir. Nihânî’nin soy silsilesi de Hz. Peygamber’e dayanmaktadır ve bu nedenle o seyyitdir. Nihânî, ceddine sahip çıkacağını ve onları her zaman öveceğini belirtmiştir:

° Alî dāmād-ı fahrü’l-enbiyâdır
 Ki zevci **Fâtımâ** hayrû’n-nisâdır
 Muşâhib hem şebîhi Muştafâdır
 Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir (54/5)

Dağı hem **Fâtıma** hayrû’n-nisâdır
 Hâdıce efhar ü fahrü’n-nisâdır (55/26)

Muhammed Muştafâ fark [u] temyîzdir
 Hâdıce hâtime **Fâtıma** rîzdir
 Bilsîñ bu siyâdet bizim nemizdir
 Yitirmem ceddimi ° Adnân idim men (127/34)

Aña vâlidesi **Zehrâdan** irşen
 Eripdir hem siyâdet-kân-ı taşşîş (77/34)

Necef, Hz. Ali’nin sıfatıdır. Kabri Necef’te olduğu için *Şâh-ı Necef* denilmiştir. Nihânî Hz. Ali’nin başlarının tacı, Hz. Fâtıma’nın da sadef içinde saklı bir inci olduğunu ifade etmiş, Fâtıma’nın çocukları Hasan ve Hüseyin için duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

Başımız tâcı Necef **Fâtıma** dürr-i şadef

Olmuşuz hayr-ı halef çağırırım [hū] dost dost (26/15)

Fâtıma gevherler için kalb-i perîşânımız

Beytü'l-aḫzāna teveccüh bu da bir demdir bize (146/2)

Hz. Ali de Âl-i abâdan olup “Dört Halife” maddesinde ele alındığı için burada tekrar incelenmeyecektir.

2.3.2.1.1.6.2. Hz. Hasan

Hz. Ali'nin büyük oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. Lakabı “Müctebâ”dır. İslam halifelerinin beşincisi, on iki imamın ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine’de dünyaya gelmiştir. Muaviye kendinden sonra Hasan’ı halife yapacağını halka bidirince Muaviye’nin oğlu Yezid, Hasan’ın hanımını çeşitli vaatlerle kandırır. Hasan’ın hanımı Yezid’in Şam’dan gönderdiği zehirle eşini zehirler. Yüzü Hz. Peygamber’e çok benzemektedir. Hz. Hasan’ın soyuna “şerif” denilmektedir (Pala, 2004, s. 195).

Ebu'l-Hasen en-Nedvi'nin (2017) belirttiği üzere Hz. Ali'nin kalbinde Hasan’ın büyük bir değeri vardır. Hasan genelde çok az konuşur ancak konuşunca da kimse onun önünde dudak oynatamaz. Davetlere az katılır, kavgalı gürültülü yerlere girmez. Hiçbir kimsenin işine müdahale etmez kendisine başvurulunca da meseleyi delilleriyle çözermiş (s. 266).

Dîvân’da Hz. Hasan’ın hayatıyla ilgili motiflere rastlanmaktadır. Hasan düşmanın hilesinin şehidi olmuştur, kadehin zehrini içmiştir. O, peygamberlik yaratılışındadır; ilim sahibidir ve Ahmed’in ailesindedir:

Mekr-i a^c dāniñ şehīdi şahb-i eyمندir **Ḥasan**

Semm-i sāgar nūş kıldı līk bī-mendir **Ḥasan**

Eşbeh-i ḫulḫ-ı risālet merci^c -i fendir **Ḥasan**

Bir güzīde āl-i Aḫmedden müberhendir **Ḥasan**

Ğurre-i cāh-ı kemāletdir Ḥüseyn-i Kerbelā

Niḫme-i rāh-ı hidāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/3)

Hız. Hasan, Hız. Peygamber'e benzemektedir ve peygamberliğin varislerindedir. Nihânî, onun güzelliğinden bahsetmiş ve yüzünü ayna edindim derken güzel yüzünün nurlu olduğunu anlatmak istemiştir. Seçilmiş anlamındaki "Müctebâ" lakabını kullanmıştır:

Cemâl-i hüsnünü mir'ât edindim
Gözüm nûru **H**asan ol **M**üctebâdır (55/4)

Eşbeh-i cism-i nebî hem vâriş-i peygamberî
Zübde-i Hâidar **H**asan ol **M**üctebâdır sevdiğim (116/3)

Hız.Hasan'ın yolu sırât-ı müstakîm yani doğru bir yoldur: (114/6)

2.3.2.1.1.6.3. Hız. Hüseyin ve Kerbela

Hız. Hüseyin, Hicret'in üçüncü bir rivayete göre de dördüncü senesi, Medine'de dünyaya gelmiştir. Hız. Fâtıma'nın ikinci oğludur. Hız. Peygamber'in torunudur. On iki imamın üçüncüsüdür. Hız. Peygamber o doğduğunda onu kucağına alıp ağlamıştır. Umeyy kızı Esmâ Peygamber Efendimiz'e ağlayış sebebini sorduğunda, azgın bir taifenin onu öldüreceğini ve bunu Hız. Fâtıma'ya haber vermemesini söylemiştir (Gölpınarlı, 2003, s. 382).

Hicret'in 54. senesinde Muaviye, oğlu Yezid'i halife olarak yerine atar ancak Haşimoğulları ve Hüseyin ona biat etmezler. Huzuru kaçırmamasına dair Muaviye'nin Hüseyin'e yazdığı mektuba, Hüseyin çok sert cevap verir ve onun içki içen, köpeklerle oynaşan Yezid'i halife olarak seçmesini eleştirir. Muaviye'nin ölümünden sonra yerine Yezid geçer. Yezid, Hüseyin'in kendisine biat etmesi için Medine Valisi Utbe Oğlu Velid'e bir mektup yazar. Velid Hız. Hüseyin'le Hükümet Konağı'nda görüşür ancak Hüseyin böyle önemli bir konunun halktan gizli saklı yapılmaması ve meclis önünde görüşülmesi gerektiğini öne sürer. Velid ona hak verir ancak yanında bulunan Mervan, Velid'e Hüseyin'in boynunu vurdurmasını teklif eder. Buna Velid büyük tepki verir ve kendisinin dini mahvetmeye mi çalıştığını söyleyerek dünyanın malını verseler Hüseyin'in öldürülmesine müsaade etmeyeceğini söyler. Durumdan haberdar olan

Yezid çok sinirlenir ve Velid'i azleder. Hüseyin, Kufelilerden kendisini halife yapmak istediklerine dair mektuplar almıştır. Haşimoğulları'na kendisiyle gelenlerin şehit olacaklarına ancak kalanların da bir huzura ermeyeceklerine dair bir mektup yazar. 72 kişiyle Irak'a yola çıkar. Yezid, Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad'dan, onu Kufeye almamalarını ister. Bunun üzerine Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderir. Ömer, Hz. Hüseyin'den geri dönmelerini ister, ancak Hz. Hüseyin bunu reddeder ve yanındaki 72 kişiyle Kerbela'da elim bir şekilde susuz bırakılır. İmam Hüseyin Hicret'in 61. yılı Muharrem'in 10. günü ikindi vakti Kerbela'da hunharca şehit edilir (Gölpınarlı, 2003, s. 389-395).

Kerbela hadîsesi birçok sanat alanına yansıdığı gibi edebiyata da yansımıştır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında hadîseyi muhtelif yönleriyle anlatan yüzlerce edebî eser yazılmıştır. Kerbela mersiyesi hakkında Arslan ve Erdoğan (2009) ehl-i beyt ile ilgili eserlerin, genel yaklaşımın aksine sadece Alevî Bektaşî şairlerince değil sünî şairler tarafından da çok sayıda yazıldığını ifade etmişlerdir:

“Bu konuda bir tarikat ve mezhep bağına bağlı söz konusu değildir. Çünkü bu konu bütün tarikat ve mezhepleri ilgilendirmekte, içinde ehl-i beyt sevgisi olan erkek, kadın her şair bu hadîsenin acısını duymakta ve eserlerine de bunu yansıtmaktadır. Meselâ, Mevlevî tarikatına mensup bir kadın şair olan Şeref Hanım, Kerbelâ mersiyesi ile tanınmıştır.” (xiii).

Nihânî'nin de Kerbela ile ilgili mersiyesi mevcuttur. O, Hz. Hüseyin'i “Kerbela Hüseyini” olarak vasıflandırır. Hüseyin yücelik günü, gecenin ışığı; cömertlik gönlünün bereketi, imamlık nurunun gözbebeği; emanet hazinesinin mâliki; Hakk'ın bahçesinin rahmet gülüdür:

Žav'-i Őeb rűz-ı faĥâmetdir **Hűseyin-i Kerbelâ**
 Feyz-i dil cűd [u] Őehâvetdir **Hűseyin-i Kerbelâ**
 Merdűm-i nűr-ı imâmetdir **Hűseyin-i Kerbelâ**
 Ĥâmil-i genc-i emânetdir **Hűseyin-i Kerbelâ**
 Ravza-i Ĥaĥ verd-i raĥmetdir **Hűseyin-i Kerbelâ** (10/1)

Hz. Hüseyin Őahsiyet baĥışının en Őeĥkini (Zűbde-i baĥŐ-i hűviyyetdir **Hűseyin-i Kerbelâ** 10/2e); peygamberlik atının önde gideni (Ĥıdve-i raĥŐ-i nűbűvvetdir **Hűseyin-i Kerbelâ**

10/2f); Güzel ahlak ve olgunluk makamının parlaklığı (Ğurre-i cāh-ı kemāletdir Hüseyn-i Kerbelā 10/3e); hidayet yolunun şiddetli cezası (Niğme-i rāh-ı hidāyetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/3f); tarikat turunun merkezi (Merkez-i tūr-ı tarīkatdir Hüseyn-i Kerbelā 10/4e); hakikat esasının dahili (Dāhil-i ğavr-i haķīkatdir Hüseyn-i Kerbelā 10/4f); ümmet hafızlarının hizmetçisi (Hādım-i ħuffāz-ı ümmetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/5e); sünnet esaslarının doğru yolunu göstereni (Hādi-i erkān-ı sünnetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/5f); kudret pergelinin noktası (Noķta-i perġār-ı ħudretdir Hüseyn-i Kerbelā 10/6e); zafer girdabında boġulan (Ġarķa-i gird-āb-ı nuşretdir Hüseyn-i Kerbelā 10/6f); yiġitlik, mertlik aynasının sırrı (Sırr-ı mir'āt-ı fütüvvetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/7e); âşığa muhabbeti farzdır (° Āşığa farz-ı muġabbetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/7f); velîlik şehrinin haznedarı (Hāzin-i şehir-i velāyetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/8e); Seyitlik ordusunun sevgilisi (Şāhid-i ceşş-i siyādetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/8f); cesaret ağacının meyvesi (Mīve-i naġl-i şecā° atdır Hüseyn-i Kerbelā 10/9e); bahadırılık duasının naġmesi (Naġme-i vird-i celādetdir Hüseyn-i Kerbelā 1/9f); halifelik tahtının varisi (Vāris-i taht-ı ħilāfetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/10e); dinin Kur'ân'ının dimaġı (Maġz-ı Ķur'ân-ı diyānetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/10f); soyluluk köşkünün baġışı (Baġş-ı eyvān-ı necābetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/11e); yüce şehitlik rütbesi (Rütbe-i ° ālī- şehādetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/11f); şiddet kılıcının dışışleri bakanı (Hāricīye tūġ-ı şiddetdir Hüseyn-i Kerbelā 10/12e); isteyene kavuşma bayramı (Tālibīne ° ıyd-ı vuşlatdır Hüseyn-i Kerbelā 10/12f).

Hız. Hüseyn'in annesi Fātimatü'z-Zehrâ'dır ve seyitlik ona annesinden miras kalmıştır. Pederi Hız. Ali'dir. Nihânî'nin soyu da bu silsileye baġlanmaktadır. Hız. Hüseyn insanların ve cinlerin imamıdır: (77/33, 34, 35, 36)

Nihânî Hız. Hüseyn'i çok sevmektedir ve onun için başsız bir şekilde canını feda edeceğini söyleyerek onun Kербela'da hunharca öldürülmesine telmihte bulunmuştur. Hem peygamberlik, hem velîlik ve hem de seyitlik Hız. Hüseyn'de toplanmıştır:

Ol ħasen ħulķ-ı Rızāya vermişem iķrār men
Hem **Hüseyn-i Kerbelāya** cān-fedā-yı bī-serim (115/3)

Hem nübüvvet hem velāyet hem siyādet cāmi° i

Mehdî-i Hakk ol **Hüseyn-i Kerbelâ**dır sevdiğim (116/4)

Yezid, Hz. Hüseyin'in Kufe'ye alınmamasını emreder ve Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer'i Hz. Hüseyin'e gönderir. Nihânî Ömer'den uğursuz olarak bahsedip Kerbela toprağında güç gösterip Hz. Peygamber ailesine hiddet gösterdiklerini ifade eder:

Ol ° Ömer naḥsile ibn-i Eş° aşi
 Hem dahı ḥavlile ol Şît la° neti
Kerbelâ ḥâkinde ḳurup saṭveti
 Āl-i Nebî gördüler bu ḥaşmeti
 Lerze tutar gūyâ degmiş mihr-cân
 Dîdelerden nem döküp eyler fiğân (123/5)

Nihânî, Hüseyin'e sevgi göstermekle beraber Yezid'e lanet okumuştur. Hüseyin ve ehl-i beyte cevredenler alçak olarak vasıflandırılmıştır. Yezid, hükümet sevdasıyla dinini yağma etmiştir; o kötü yüzlü, şaşırılmış ve lanet olasıdır. Nihânî ona açıktan lanet okur, dünya Hz. Hüseyin'in matemiyile döner:

Hüseyn-i Müctebâya ehl-i beyte cevr eden kelbi
 Teşâḥub eyleyen cins-i ḥabîşân ile ḥaşr olsun (130/8)

Edip ser-rişte bu ḥâli Yezîdi bed-liḳâ mağbûn
 Hükümet sevdâsıyla dînini yağma ḳılıp mel° ün
 Ulanlar ayısı rahmet uyuben aña dökdü ḥûn
 Nihânî âşikâra la° netile yâd eder efvân
Hüseyniñ mâtemile çarḥ eder devvâreler eyvâh (145/7)

Hz. Hüseyin'in mezarının bulunduğu Kerbela kutsal bir ziyaretgâhtır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin ziyareti hac olarak tanımlanmıştır. Nihânî cedlerinin yattığı bu kutsal toprakları ziyaret etmek istemektedir. O, malını mülkünü Allah yolunda sarf etmeyi, mâsivâya malik olmamayı yani "fakr ü fenâ" yı benimsemiştir. Nihânî'nin dedesi Horasan erenlerinden Somuncu Baba Hazretleri de Melamî meşreb bir zâttır.

Aynı zamanda Horasan Melamiliğın benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır (Alşan, 2006, s. 24). Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile Mi'râcı arzulamaktadır:

Kerbelâdır hâccımız fakr [u] fenâ tâcımız
 Hırasân mi^c râcımız çağırırım [hû] dost dost (26/14)

Kerbelâya kııl seyâhat eyle hacc-ı ekberi
 Hâk yola eden ^c azîmet etmedi malın serf (94/8)

Kerbela destanlaşan bir hadîsedir¹. Kerbela mersiyeleri, Hz. Hüseyin'e tutulan matem ve Yezid'e lanet okumayla beraber yas ritüellerinden izler taşır. Siyah elbise giyme hadîseyi tekrar tekrar anlatma bunlardandır:

Erdi yine mâh-ı mâtem hüzniyle gâmdır bize
 Âb [u] nânı hâb-ı râhat cümlesi semdir bize (146/1)

Mâtem ayı geldi olup râygân
 Hep siyâh-püş oldular Kerrübiyân
Kerbelâ ahvâli olup dâstân
 Ehl-i ^c aşk zümresi oldu bî-mücân
 Lerze tutar güyâ degmiş mihr-cân
 Dîdelerden nem döküp eyler figân (123/1)

Doğup mâh-ı muharrem tâzelendi yâreler eyvâh
 Bu mâhda hâke düşdü dürre-i meh-pâreler eyvâh
 Niçe hûn dökmeyp şabr eylesin bî-çâreler eyvâh
 Döküp sînelerin cerh etmesin mi zâreler eyvâh
 Tutuben yâs u mâtem giysin mi kâreler eyvâh (145/1)

¹ Kerbela literatürü için bk. İsen, 1994; Çağlayan, 1997; Arslan-Erdoğan, 2009; Aksu, 2010.

Hız. Hüseyn'in soyu belirtilmiş ve ona karşı duyulan sevgi ve Muaviye ailesine duyulan nefret yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Hatta bu nefret teması *Dîvân*'ın geneline yayılmış şekildedir.

2.3.2.1.1.7. On İki İmam

On iki imama Arapçada “isnâ-aşeriyye” denilmektedir. Şîilerce dini korumak ve dinin hükümlerini yerine getirmek için Hz. Peygambere halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişidir. “Ca'feriyye”, “Onikiler Fırkası”, “İmâmiyye” de denilen bu mezhebin anlayışına göre Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadiruhum denilen yerde Hz. Ali'yi kendisine vasi ve halife tayin etmiş, on iki imam bulunacağını ve sonuncusunun Mehdî olacağını söylemiştir. Böylece Hz. Ali ve soyundan on iki imam kabul ederler ve bunların herbiri kendinden sonrakini ümmete bildirmiştir. Bu mezhep Alevî esaslara istinad etmekle beraber ehl-i sünnet akidesini de benimsemiştir¹ (Pala, 2004, s. 364, 365).

Dîvân'da on iki imam “e'imme”, “ma'sûm”, “isnâ-aşer” ve “düvazdeh silsile” isimleriyle anılmıştır: (46/8), (17/8)

Bu **e'imme**-i düvâzdeh cümle bir şâhîñ gülü
 Bir sipihriñ incisidir verd-i Rıdvan bülbülü
 Hâzin-i genc-i nübüvvet fâtiḥ-i sırr-ı ° Alî
 Oḡuram yüz biñ şenâyı lâl olup kesmem dili
 Çünkü ecdâdım qarâbetdir Hüseyn-i Kerbelâ
 Ḳuṭb-ı evtâdım sa° âdetdir Hüseyn-i Kerbelâ (10/12)

On iki imâm nesliyiz çâr-deh ma° şûm aşlıyız
 Devr-i kamer faşlıyız çağırırım [hû] dost dost (26/17)

¹ On iki imamın isimleri şu şekildedir: 1. Ali b. Ebu Talib (Emîrül- Mü'minîn), 2. Hasan b. Ali (Mücteba), 3. Hüseyn b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ), 4. Ali b. Hüseyn (Zeyne'l- Âbidin), 5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır), 6. Cafer b. Muhammed (Cafer Sadık), 7. Musa b. Cafer (Musa Kazım), 8. Ali b. Musa (Ali Rıza), 9. Muhammed b. Ali (Muhammed Taki), 10. Ali b. Muhammed (Ali Naki), 11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî), 12. Mehdi b. Hasan (Kaim, İmâm-ı Zamân).

Hiçbâb işnâ^c -aşerde hem müsebbih oldu peygamber
Müfessirler muhaddişler eder hamd ü şenâ tesbîh (43/4)

Daha önce “Dört Halife” ve “Âl-i Abâ” maddelerinde Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin ele alındığı için burada tekrar bu ilk üç imamdan bahsedilmeyecektir. Diğer imamlar ve özellikleri şu şekildedir:

Zeyne’l-Âbidîn, Hicretin 38. yılında (659) Medine’de dünyaya gelmiştir. Babası Hz. Hüseyin, annesi ise Hz. Ömer devrindeki fetihler esnasında Medine’ye getirilmiş olan son Sasani hükümdarı III. Yazdicerd’in kızı Şehrbânu’dur. Resûl-i Ekrem’in ve Hz. Hüseyin’in neslini devam ettirdiği için “Âdem-i Âl-i abâ” ve “Ebü’l-eimme” diye zikredilmiştir. Kerbela vakasından kurtulan tek Hüseyin evladıdır. Daha sonra teşekkül eden İmâmî-İsnâaşerî Şîası’nca imamların dördüncüsü kabul edilmiştir. İlmî ve edebî şahsiyete sahip olan Zeynel Âbidîn’in çok sayıda eseri mevcuttur (Kılavuz, 2013, s. 365, 366).

Dîvân’da Zeynel Âbidîn güzel sıfatlarla övülmüş ve Hz. Peygamber’in neslinin devamı ona bağlanmıştır. O kâinatın mücevheri, seyitlik ehlinin övücü, insanların ve ruhların imamıdır. Nihânî için fazilet nişanının kaynağı, hayatının menşei, kurtuluş övücü ve na’tının kalenderi ve ilham kaynağı olmuştur. Nihânî’nin seyitlik nispeti ona ulaşmaktadır. O, Zeynel Âbidîn’in aşkına misafire hürmet eylemektedir.

Ma^c den-i fazlü’l-berâtimdir ° Alî Zeyne’l-° Abâ
Menşe’-i rûhü’l-ḥayâtımdır ° Alî Zeyne’l-° Abâ
Melce’-i fahrü’n-necâtımdır ° Alî Zeyne’l-° Abâ
Mülhimi rindü’n-na^c atımdır ° Alî Zeyne’l-Abâ
Merkez-i tür-ı tarîkatdir Hüseyin-i Kerbelâ
Dâhil-i gavr-i ḥaḳîkatdir Hüseyin-i Kerbelâ (10/4)

Siyâdet nisbetim ol şâha erdi
Şeref-baḥşim ° Alî Zeyne’l-° Abâdır (55/6)

Nesl-i pâk-i Ḥazret-i Zeyne’l-° Abânîñ ° aşkına

Eylerem mihmāna hürmet bir gedā-yı çākerem (115/4)

Muhammed el-Bâkır, 676 veya 677 yılında Medine’de doğmuştur. Babası Kerbela Vak‘ası’ndan sağ kurtulan Zeynelâbidîn, annesi ise Fâtıma bint Hasan’dır. Bâkır lakabı, “bâkırü’l-ilm” tamlamasının kısaltılmış şekli olarak “ilmi yarıp derinliklerine ulaşan, geniş ilim sahibi” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber’e benzemesinden dolayı “şebîh” lakabıyla da anılır. Muhammed el-Bâkır, Zilhicce ayında 733 yılında Medine’de vefat etmiştir. Oğlu Ca‘fer’le birlikte İmâmiyye Şîası’nın kurucusu olarak gösterilir. Medine’deki Sünnî ilim çevresinde muhafazakâr, güvenilir bir râvi olarak görülmüştür (Öz, 2005, s. 506, 507).

Dîvân’da Muhammed Bakır’ın beşinci imam olduğu; kalbi açık, olmasından dolayı Bakır denildiği; Allah’ın kutsal meleği Cebrâil ile Hakk’ın nuruyla boyandığı ve kim onu överse öven kişinin kötülüklerden Allah’a sığınacağı ifade edilmiştir. O mezhep kurucudur, velayet nuru onun alnına konmuştur:

Ol imām pencim Muḥammed doğdu çün mişl-i şafaḳ
 Ḳalb-i vâsi° olduḡuçün dendi Bâkır aña baḳ
 Tâ’ir-i ḳuds-i İlâhî munşabiḡdir nūr-ı Ḥaḳ
 Kim ola vaşşâfı anıñ vâşıfı *Rabbü’l-felak*¹
 Ḥâdim-i ḥuffâz-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelâ
 Hâdi-i erkân-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelâ (10/5)

Aña vâlid **Muḥammed Bâkır** oldu
 Ki ḳalb-i vâsi° oldu aşl-ı taḫlîş (77/29)

İmam pençim **Muḥammed Bâkır** oldu
 İmām Ca° fer ṫarîḳı andan aldı
 Velâyet nûru hem alnında ḳondu
 Bu ser-mezheb necât mihmāna tefvîz (79/23)

¹ 5. *Ḳul e° ūzû bi rabbi’l-felak*. “De ki: **Sabahın rabbine sığınırım.**” (Felak 113/1).

Ca'fer es-Sâdık, 699 veya 702 yılında Medine'de doğmuştur. Babası İsnâ-âşeriyye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir. Böylece onun soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Daha çok Sâdık lakabıyla bilinmiştir. Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından zehirlenerek Medine'de öldürülmüştür. İslamî konulardaki düşüncelerini daha toplayıcı bir tarzda ortaya koymuş ve sapık fırkalarla mücadele etmiştir. Attâr *Tezkiretü'l-evliyâ'* adlı eserine onunla başlar. Bütün sûfilerin evliyadan saydıkları Ca'fer es-Sâdık tarikat silsilelerinde de önemli bir yer tutar ve hürmetle anılır. Nakşibendiyye ve Bektaşîyye mensupları ona tarikat silsilelerinde yer verir, Bâyezîd-i Bistâmî'yi onun müridi olarak görürler (Öz, 1993, s. 1-3).

Câferî'nin incileri, peygamberliğin önde gelen güruhudur; onun anlamı, fitratının bal şerbetinin şöhetidir; onun fidanı sevinç çiçeklerinin özüdür; onun talihi, Hanefî mezhebinin imamı Ebû Hanîfe'ye diğer ismiyle İmâm-ı A'zam'a bîat etmesidir:

Lücce-i şadr-ı risâletdir le'âl-i Ca° ferî
 Şöhre-i şehd-âb-ı fıtratdır me'âl-i Ca° ferî
 Zehre-i ezhâr-ı şa'ratdır nihâl-i Ca° ferî
 Bû-Hanîfe kıldı bî° at bil nevâl-i Ca° ferî
 Nokta-i pergâr-ı kudretdir Hüseyin-i Kerbelâ
 Ğarqa-i gird-âb-ı nuşretdir Hüseyin-i Kerbelâ (10/6)

Önemli olan Hüseyinî ya da Ca'ferî olmak değil önemli olan meydanın merdi olmaktır. Ca'fer-i Tayyar muhabbet güneşidir, Hz. Peygamber'in benzeridir. Necat bulan gürûhun mezhebinin başıdır:

Merd-i meydân ol Nihânî var yürü
 Bâd-pâya ulaşamaz har yürü
 Var Hüseyinî Ca° ferî ol câr yürü
 Yed yede yed-Ĥaqqâ der-beyân gerek (103/9)

MaĤabbet mihrine Ca° fer-i Tayyâr
 Şebîhi Muştafâ mişl-i Hümâdır (15/12)

Gürüh-ı nâcîniñ ser-mezhebidir
İmâm Ca° fer-i Şâdık nesl-i taḥşîş (77/28)

Mûsâ el-Kâzım, 7 Safer 745 tarihinde Medine yakınındaki Ebvâ'da doğmuştur. Annesi Hamîde bint Sâid el-Berberiyye'dir. Hayatının ilk devresini Medine'de babası Ca'fer es-Sâdık'ın yanında geçirmiş, onun 765'te vefatı üzerine bir grubun desteğiyle imâmetini ilan etmiştir. Çeşitli bahaneler ileri sürülerek Bağdat'a celbedilir ve hayatının son dört yılını hapisshanedede geçirir. Receb 183'te öldürtülür. Ölümünden sonra Mûseviyye diye anılan bir grup onun ölmediğini, mehdî olarak zuhur edip dünyaya adalet getireceğini veya öldüğünü, fakat kâim olarak ortaya çıkacağını iddia etmiştir (Öz, 2006, s. 219-221).

Dîvân'da şehadetin yüce hazinesinin menbaı ve karanlıkların ayıdır. O yedi ülkenin, yedi diyarın imamıdır, kısacası o bütün ümmetlerin övünç kaynağıdır. Nihânî onu anlatmaya "öfkelerini yenenler" ayetiyle başlamış, Tur Dağı'nın nurunun esrarı ile dolup taşmıştır:

Vâşıl u gencîne-i ° izz-i şehâdet menba° ı
Mûsî-i Kâzım imâm bedrû'd-dücâdır sevdiğim (116/8)
° Âyet-i *ve'l-Kâzımîn*¹ manṭûkuna başdın kadem
Ṭür-ı Eymen nûrunuñ esrârı ile muğtenem
Ol imâm-ı heft-iqlîm-i şerîf [ü] muḥterem
Ya° nî kim Mûsâ'-i Kâzım mefḥar-ı cümle ümem
Sırr-ı mir'ât-ı fütüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelâ
° Âşıkâ farz-ı muḥabbetdir Ḥüseyn-i Kerbelâ (10/7)

Ali er-Rızâ, 770'te Medine'de doğmuştur. Halife Me'mun tarafından ilim, ibadet, zühd ve takvâ gibi üstün meziyetleri dolayısıyla er-Rızâ lakabı verilmiştir. Babası Mûsâ el-Kâzım, İsnâ-aşeriyyenin yedinci imamıdır. Annesi ise Habeşistanlı veya Sudanlı bir

¹ *Ellezîne yünfiḳüne fi's-serâi ve'dderrâi ve'l-kâzımîne'l-gayze ve'l-°âfine ani'nnâsi va'llâhu yuḥibbu'l-muḥsinîne*. Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever" (Âl-i İmrân 3/134).

câriyedir. Ali er-Rızâ Mescid-i Nebevî’de ilim meclisi kurup hayatını öğretimle geçirmiş, fetvalar vermiş ancak halife Me’mûn’un davetiyle Merv’e gitmesinden sonra, istemeyerek de olsa siyasete karışmış ve 29 Safer 818’ de vefat etmiştir. O tasavvufu çok iyi yorumlamıştır. Ayrıca hastaları iyileştirmek, bazı olayları vukuundan önce haber vermek, eline dökülen suyu altına dönüştürmek isnat olunan kerametlerdendir (Kılavuz, 1989, s. 436-438).

Dîvân’da “Şah” ve “Horasan” lakaplarıyla geçmektedir ancak bu lakaplar tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ailesi ve hayatıyla ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Babasının Mûsâ el-Kâzım olduğu bildirilmiştir; Mûsâ el Kâzım, onun hem babasıdır hem de kendisine uyulandır. Mûsâ el-Rızâ bütün âlimlerin, şahların rehberidir, Horasan onun merkezidir; o, bütün ümmetlerin sığınağıdır. O, Fatiha sûresinin manası, kubbeli tahtların hutbesi, ilmî konuları fethedip kapılar açan seçkin ve çok haysiyetli bir insandır:

Buña hādī ° Alī Mûse’r-Rızâdır
 Mûse’l-Kâzım peder hem muḳtedâdır
 Dilimde ezberim rûḫa ğidâdır
 Bularıñ ceddidir Raḫmâna tefvîz (79/21)

Reh-ber-i cümle mevālī şâh Ḥorâsan merkezi
 Melce’-i cümle ümem Mûse’r-Rızâdır sevdiğim (116/9)

Ma° nî-i ümmü’l-kitâbdır Şâh ° Alī Mûse’r-Rızâ
 Ḥuṭbe-i taḫte’l-ḳıbâbdır Şâh ° Alī Mûse’r-Rızâ
 Nuḫbe-i fâtiḫ-i bâbdır Şâh ° Alī Mûse’r-Rızâ
 °Urve-i ° âlî-cenâbdır Şâh ° Alī Mûse’r-Rızâ
 Ḥâzin-i şehri velâyetdir Ḥüseyin-i Kerbelâ
 Şâhid-i ceşş-i siyâdetdir Ḥüseyin-i Kerbelâ (10/8)

Muhammed et-Takî, 9 Ramazan 811 tarihinde Medine’de doğmuştur. Annesinin Hz. Peygamber’in zevcesi Mâriye’nin kavminden olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Ca’fer Muhammed “cömert” anlamındaki Cevâd’dan başka Takî, Münteceb, Necîb, Murtazâ,

Kānî‘ lakaplarıyla da anılmıştır. Ali er-Rızâ vefat ettiğinde tek oğlu Muhammed el-Cevâd’ın henüz yedi yaşında olması imâmeti konusunda büyük tartışmalara neden olmuştur. İmam olduktan belli bir süre sonra ilim ve kemalini takdir eden Abbâsî Halifesi Me’mûn onu Medine’den Bağdat’a getirtmiş ve kızı Ümmü’l-Fazl ile evlendirmiştir. Halife Mu’tasım zamanında 831 yılında vefat etmiştir. Kaynaklar onun akıl, fazilet, âdâb ve kemal itibarıyla çağındaki bütün insanlardan üstün sayıldığını belirtmişlerdir (Öz, 205, s. 514, 515).

Dîvân’da Muhammed et-Takî yüce bir zâttır. Kelamın faziletini söyleyen, bütün varlıkların başarı kazananı, Bağdat’ın doğru yolu gösterenidir. Şükürler olsun ki o Hz. Muhammed’in soyundan gelmektedir, soyu temizlerdendir. Muhammed et-Takî küçük yaşta imam olmuştur, Hz. Ali de çok genç yaşta halife olmuştur. Bu nedenle Takî, Hz. Ali’nin sırrını taşımaktadır. Şah Muhammed doğru yolu gösterendir, o ruhun gıdasıdır ve gönül hanesinde önde bulunandır:

Nâṭıḳ-ı faẓl-ı kelâmdır zât-ı vâlâ-yı **Takî**
 Fâ’iz-i cümle enâmdır zât-ı vâlâ-yı **Takî**
 Hâdî-i Dârü’s-selâmdır zât-ı vâlâ-yı **Takî**
 Meḥmed-i ḥamd-i kirâmdır zât-ı vâlâ-yı **Takî**
 Mîve-i naḥl-i şecâ^e atdir Ḥüseyn-i Kerbelâ
 Nağme-i vird-i celâdetdir Ḥüseyn-i Kerbelâ (10/9)

Sırr-ı Ḥaydardan nümüdâr ol **Muḥammedü’t-Takî**
 Zerresinden eyle iḥsân ey Ḥudâ-yı ekberim (115/9)

Mütteḳî olmak dilerseñ râhına kıl ilticâ
 Şah Muḥammedü’t-Takîdir ḥaḳ-nümâdır sevdiğim (116/10)

Muḥammedü’d-Takî rûḥum gıdâsı
 Naḳî dil ḥânesinde muḳtedâdır (55/9)

Ali en-Nakî, Medine’nin 3 mil uzağında bulunan Sûreyyâ köyünde 829 yılında doğmuştur. Babası Muhammed el-Cevâd et-Takî, annesi Sûsen adında Mağribli bir câriyedir. En meşhur lakapları Hâdî ve Nakî’dir. Bağdat yakınlarındaki Sâmerâ

şehrinin Asker mahallesinde oturduğu için Askerî nisbesini almıştır. Babası ölünce yaşının küçüklüğüne rağmen imam kabul edilmiştir. Fıkıh âlimi olan Ali el-Hâdî, Medine’de ömrünü zühd ve takvâ içinde ilimle uğraşarak geçirmiştir. Zehirlendiği iddia edilen Ali el-Hâdî, Sâmerâ’da ölmüştür. Âlim, cömert ve zâhid bir kişi olan Nakî’ye, çok sayıda yabancı dil bilmesi, beklenmedik fırtınaları ve bazı insanların vefatını önceden haber vermesi gibi kerametler atfedilmiştir (Klavuz, 1989, s. 394, 395).

Dîvân’da Nakî, onuncu imamdır ve iman ordusuna yol göstermektedir, mutlak bir velîdir, Hızır’ın emrindedir, ümmetlerin kutbudur. Şanı yücedir, kendi büyüktür ve benzeri az bulunan zâtlardandır. O fıkıh âlimi olarak *Kalem Sûresi*’nin sırlarına vakıftır, haktan ve adaletten yanadır. O velîlerin seçkini, iki cihanın imamıdır, ışığın aydınlığıdır ve Nihânî’nin sevdiği imamlardandır:

Ol imâm işnâ-^c aşerden ‘aşr-ı ^c aşretür **Naķī**
 Ceyş-i imāna hidāyet birle fıtradır **Naķī**
 Ğavs-ı muṭlaķ Hızra mülḥaķ kutb-ı ümmetür **Naķī**
 Şānı ^c ālī kendi a^c zām mişli nedretür **Naķī**
 Vāriş-i taḥt-ı ḥilāfetür Ḥüseyn-i Kerbelā
 Mağz-ı Qur’ān-ı diyānetür Ḥüseyn-i Kerbelā (10/10)

*Sûre-i nūn ve’l-ķalem*¹ esrārına vāķıfdurur
 Ḥaķķ [u] ^c adl üzre ^c Aliyy-i bû-**Naķī**dir bihterim (115/10)

Naķvet-i cümle velāyet hem imām-ı dü-cihān
Hādī-i ^c **Alī Naķī** nūr-ı ziyādır sevdiğim (116/11)

Hasan el-Askerî, 832 yılında Medine’de dünyaya gelmiştir. Babası onuncu imam Ali el-Hâdî’dir. İmâmîler’in faaliyetlerini daha yakından takip etmek isteyen Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah tarafından iki üç yaşlarında iken babası ile beraber yeni hilafet merkezi Sâmerâ’ya götürülmüştür. Sâmerâ’da ikamete mecbur edilen ve hayatı boyunca buradan ayrılmasına izin verilmeyen Hasan b. Ali bu sebeple Askerî nisbesiyle

¹ *Nūn ve’l-ķalemî ve mā yesṫurūn*. “**Nun, kaleme** ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun.” (Kalem 68/1).

anılmıştır. Hasan el-Askerî 874 yılında vefat etmiştir. Bazı rivayetlere göre Halife Mu'temid-Alellah'ın evine gönderdiği tabipler tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Algar, 1997, s. 289).

Dîvân'da Askerî hidayet ehlinin önde gidenidir. Onun kitabı Allah'ın sırlarına ait manevî bilgi kitabıdır, onun hesap ilmi başka dilden okunur. Cevabı kılıç çekmesinde bilinir ve bayrak sahibidir:

Kıl teveccüh kıbledir saña cenâb-ı ° Askerî
 ° İlm-i ledün dersidir aña kitâb-ı ° Askerî
 Başka dilden okunur ° ilm-i hesâb-ı ° Askerî
 Sell-i seyfinde bilinir ne cevâb-ı ° Askerî
 Bağş-i eyvân-ı necâbetdir Hüseyin-i Kerbelâ
 Rütbe-i ° âlî şehâdetdir Hüseyin-i Kerbelâ (10/11)

° Askerî ehl-i hidâyet pîşvâsı pîş-revi
 Ol Hasanü'l-Askerî şâhib-livâdır sevdiğim (116/12)

Mehdî el-Muntazar, Hasan el-Askerî'nin halefi olup 869 yılında Sâmerâ'da dünyaya gelir. Annesi Bizans imparatorunun torunlarından olup asıl adı Nercis'tir. Hasan el-Askerî, fevkalade olaylar çerçevesinde dünyaya gelen oğlunun doğumunu Abbâsî baskısından dolayı gizlemiş, adının söylenmesini yasaklayarak Kâim, Hüccet, Sâhib, Sâhibüzzamân, Mehdi'l-enâm, Halef gibi lakaplarla anılmasını istemiştir. İmâmiyye âlimleri, Mehdi el-Muntazar'ın Kâim el-Mehdi yahut kaybolduktan sonra ortaya çıkıp dünyayı ıslah edecek kişi olduğuna inanmışlardır. Hasan el-Askerî'nin ölümünün ardından gaybete giren bu imamı belli kişiler dışında kimse görmemiştir (Öz, 2003, s. 376, 377).

Dîvân'da Mehdi'nin imam olması, tahta teşerrüf etme şeklinde ifade edilmiştir. Sâhib-zamân ve Mehdi lakaplarıyla anılmıştır. O Nihânî'nin kalbini fethetmiştir, kimseden korkmaz ve Allah'ın emriyle durmakta ve ortaya çıkmamaktadır:

Tahtına eyler teşerrüf **Mehdi-i şâhib-zamân**

albimi eyler taarruf **Mehdî-i aib-zamân**
 Kimseden etmez taavvüf **Mehdî-i aib-zamân**
 İzn-i Ramâna tevakuf **Mehdî-i aib-zamân**
 Hâricîye tîg-ı iddetdir Hüseyn-i Kerbelâ
 Tâlibîne ıyd-ı vulatdır Hüseyn-i Kerbelâ (10/12)

Hz. Peygamber soyundan gelen ve ehl-i sünnet olan Nihânî dört halifeyi sevdiği gibi on iki imamı da sever ve onları diğer sahabelerden ayırt etmez. Çünkü Nihânî'nin hem soy hem de tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Bu nedenle iirlerinde bata Hz. Peygambere ve sonra onun hanedanına olan saygısını ve sevgisini belirtir ve onları över.

2.3.2.1.1.8. Ashâb-ı Kirâm

Ashâb arkadaşlar anlamına gelmektedir. Balangıçta Peygamberimizin en yakın dostları için kullanılırken zamanla anlamda genişleme olmuş ve Hz. Peygamber'in yüzünü bir kere dahi görmüş kişilere ashâb denilmiştir. Sayılarında kesinlik olmayıp Hz. Peygamber'in öldüğü sırada 424.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ashâb için "Kirâm" sıfatı da kullanılmıştır. Hz. Peygamber "Ashâbımın her biri gökteki yıldız gibidir, hangisine uyarsanız selamete kavuşursunuz ve insanların hayırlısı benim asrımdaki ashâbımdır, sonra onlara yakın olanlardır" buyurmuştur (Pala, 2004, s. 34).

Dîvân'da Ashâbdan pekçok kimsenin adı geçmektedir. Tarafımızdan yapılan sıralamada ashâbın ölüm tarihleri dikkate alınmıştır:

Hz. Abdullah (ö. 571), Hz. Âmine (ö. 577)

Hz. Abdullah, Hz. Peygamber'in babasıdır. Bazı kaynaklar Sâsânî Hükümdarı Nûşirevân'ın saltanatının 24. veya 42. yılında doğduğunu söylemektedirler. Abdullah, yaşlılarından farklı güzel bir yüze sahiptir ve bu yüzünün parlaklığının Âmine'ye *nübüvvet nuru* olarak geçtiği söylenmiştir. Ticaret amacıyla gittiği Şam'dan dönerken Medine'de hastalanarak vefat etmiştir. Kaynaklar Peygamberimiz daha dünyaya gelmeden önce vefat ettiği düşüncesinde birleşmektedir (Zavotçu, 2013, s. 41, 42).

Âmine, Hz. Peygamber'in annesidir. Âmine'nin babası ve annesi Mekke'lidir. Hz. Peygamber altı yaşındayken Medine'den Mekke'ye dönüşünde Ahvâ denen mevkide vefat etmiştir (Pala, 2004, s. 22).

Dîvân'da Emine sadeftte temiz bir incidir, peygamberlerin en şöhretlisinin annesidir, onun nuruyla alını aydınlatılmıştır, babası da insanların hayırlısıdır, yeniden dirilmek üzere önceden vefat etmişlerdir; değer biçilmez, benzersiz incilerdir, yaratılıştaki imanları sabittir:

Emînedir şadef ol dürr-i pâke

Dağı mâder-i fahrü'l-enbiyâdır (55/18)

Anın nûruyle pîşânî münevver

Dağı hem vâlidî hayrî'l-verâdır (55/19,20,21)

Ol ° Abdu'llâh **Emîne Ebû-Tâlib**

Üçü ihyâ olunduğu revâdır (55/22)

H. Ebû Tâlib (ö. 619)

H. Peygamber'in amcası, H. Ali'nin babasıdır. Asıl ismi Abdü'l-Menâf b. Abdü'l-Muttalîb'dir. Künyesi Ebû Tâlib'dir. Peygamberimizi hayatı boyunca korumuştur. Hicretten üç yıl önce vefat etmiştir. Ölmeden önce İslamiyeti kabul edip etmediği bilinmemektedir. Peygamberimiz cehennem ateşinin onu yakmaması için eliyle onun vücudunu meshetmiştir (Pala, 2004, s. 132).

Dîvân'da Ebû Tâlib, Muhammed neslinin aksakallı ihtiyarı ve kavmin başıdır. Hâşimoğulları onunla gizlenmiştir. H. Peygambere yardım eden odur. H. Ali'nin babasıdır. O, İslamiyeti diliyle izhar etmemiştir ancak onun imanını içinde aşikârdır ve parlamaktadır. Onu hoşnut etmeye çalışırız, onun şanını görmeyen kördür, onu sevmemek hatadır (Pala, 2004, s. 132).

Muhammed nesliniñ ceddi o *seybe*¹
Kim anı sevmemek ° ayn-ı haṭadır (55/13)

Ebū Ṭālibdurur sālār-ı kavmiñ
Benī Hāşim anıñla iḥṭifadır (55/14,15)
Diliyle gerçi izhār etmemişdir
İmānı bāṭınında inciladır (55/16,17)

Hz. Hâtice (ö. 620)

Hz. Peygamber'in ilk eşidir. Asıl adı, Ümmü'l-Kâsım Hâdice bint Hüveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay el-Kureyşiyeye olup soyu dedelerinden Hz. Peygambere ulaşmaktadır. 556 yılında Mekke'de doğduğu tahmin edilmektedir. Üstün iffeti nedeniyle İslamiyetten önce "Tâhire" Peygamber Efendimizle evlendikten sonra da ilk eşi olması nedeniyle "Kübrâ" lakaplarıyla anılmıştır. İslamiyete inanan ilk müslüman olmuştur. Hz. Peygamberle evliliğinin 25. yılında Hicret'ten üç ila beş yıl önce 620'li yıllarda vefat etmiştir (Zavotçu, 2013, s. 334, 335).

Dîvân'da Hz. Hatice ve Hz. Fâtıma birbirinin çok yakınıdır (anne-kız). Hatice kadınların övücüdür ve övgüye en layık olandır. Hz. Peygambere vahiy geldiği zaman o açık, ışıklı nur yani Peygamber Efendimiz kavuşma sarayında durumu Hz. Hatice'ye açıklamıştır:

Dağı hem **Fâtıma** ḥayrū'n-nisâdır
Ḥadice efḥar ü faḥrū'n-nisâdır (55/26)

Maḥbüb-ı Ḥudāya dağ-ı Ḥirāda
Ġayb-ı Ḥudā vaḥy olduğu sırada
Ḥadice Anaya vuşlat serāda
Bu ḥāli şerḥ etdi ol nūr-ı bāhir (62/6)

Hz. Hamza (ö. 625)

¹ *Eş-Şeybū nūrī ve ene estahyī en uḥriḳa nūrī bi-nārī*. "Saç ve sakal aklıḡı benim nurumdan kaynaklanır; ateşimle nurumu yakmaya utanırım." (Yılmaz, 2013, s.624).

Hız. Peygamber'in amcası ve sütkardeşidir. Hamza Mekke'de hatırı sayılan, sevilen kudretli kişilerden olup Medine'ye hicret edenler içinde o da vardır. Bedir ve Uhud gazalarında olağanüstü başarılar göstermiştir. Uhud gazasında Vahşî adlı bir bedevi tarafından şehit edilmiştir. Kahramanlıklarıyla tanınmıştır (Pala, 2004, s. 190).

Nihânî, Hız. Peygamber'in amcaları Hamza ve Abbas'ı güneşe benzeterek onların güneşinin ışıklarının vücudunun içine doğduğunu ifade etmiştir:

Dağı **Ḥamza** vü ° Abbās āfitābım

Vücüdüm içre şemsi pür-ziyâdır (55/11)

Ca'fer-i Tayyâr (ö. 630)

Hız. Peygamber'in amcasının oğlu ve Hız. Ali'nin kardeşidir. Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için çocukken Hız. Ali'yi Hız. Peygamber; Ca'fer'i de Hız. Abbās himayesi altına almışlar ve büyütmişlerdir. İman edenlerin otuz ikincisidir. Rum ordusuyla 630 yılında Mûte'de yapılan savaşta sağ eli kesilince sancağı sol eline almış o da kopunca dişlerinin arasında taşımış ve bu savaşta şehit olmuştur. Câfer'e iki kanat yerine iki kol verildiği ve cennette uçmakta olduğu vahyini Hız. Peygamber ashâbına bildirmiş bundan sonra Câfer Tayyâr lakabıyla anılmıştır (Pala, 2004, s. 81).

Nihânî Câfer'i muhabbet güneşi olarak vasıflandırmıştır. O, Hız. Peygamber benzeri hüma kuşu gibidir. Kuşların dilini öyle fasîh olanlar, güzel konuşanlar anlamaz, onu ancak *Mantıku't Tayr*'in şairi Ferüdidîn Attar veya Cennet'te uçtuğu haberi gelen ve "Tayyar" lakabını alan Câfer-i Tayyar anlayabilir:

Maḥabbet mihrine **Ca' fer-i Ṭayyār**

Şebîhi Muşafâ mişl-i Hümâdır (55/12)

Bugün bu ğayret-i ° aşkı rehâvet ehli añlamaz

Marîzü'l-kalb olan nâ-merd ḥamâkat ehli añlamaz

Şağın bu mağz-ı Ḳur'ânı kıyâfet ehli añlamaz

Dilâ bu Mantıku't-Ṭayrı feşâhat ehli añlamaz

Anı ancak yâ ° Atṭâr [u] yâḥud Ṭayyâr olandan şor (58/4)

Hz. Abbâs (ö. 653)

Hz. Peygamber'in amcasıdır. Hz. Peygamber'in doğumunda iki veya üç yıl sonra dünyaya gelmiştir. Ticaretle uğraşmış Mekke'yi ziyarete gelen müslümanlara su taşıma ve ziyafet çekme görevini kardeşi Ebû Tâlib'den almıştır. Hz. Peygamber, İslamiyeti ilk yaymaya başladığı sırada müslüman olmuştur. Uzun boylu, gür sesli olan Abbâs, ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetmiştir. Maddî varlığı ile İslam'a hizmet etmiş, çok sayıda köle azat etmiş ve seksen sekiz yaşında Medine'de vefat etmiştir (İnan ve diğerleri, 1988, s. 16, 17).

Nihânî'nin dedelerinden olan Şeyh Hâmid-i Velî'nin Hz. Abbas'ın soyundan olduğunu ifade etmiştir:

° Ammâr Yâsir aşıdır

Melik Eşter seslidir

Hâzret-° Abbâs neslidir

Şeyh Hâmid-i Velîdir (65/6)

Selmân Farisî, Kanber (ö. 655)

Selmân, İsfahan'da dünyaya gelmiş olup Ashab'ın ulularındandır. Önceleri Mecusî olan Selmân bir kilisenin önünden geçerken içeri girmiş ve Hristiyan olmuştur. Daha sonra yeni gelecek peygamber'e hizmet için Medine'ye gitmiş ve Hz. Peygamber'i görüp müslüman olmuştur. Daha sonra Hz. Ali ile uzun müddet beraber vakit geçirmiş ve 655 yılında Medâyin'de vefat etmiştir (Pala, 2004, s. 398). Selmân, Hendek Gazvesi sırasında bir hendek kazılmasını teklif etmesi ve hendek kazmadaki başarısı dolayısıyla ensar ve muhacirler Selmân'ı kendilerinden sayma konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Selmân bizden, ehl-i beyt'tendir" diyerek bu tartışmaya son vermiştir (Hatiboğlu, 2009, s. 441).

Kanber ise Hz. Ali'nin siyahî, sadık kölesidir. Daha sonra azad olunmuştur. Haccâc-ı Zâlim tarafından şehit edilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği sırasında hâciplik yapmıştır. Hz. Ali'ye bağlılığı ile bilinmektedir (Pala, 2004, s. 256).

Dîvân'da Selmân ve Kanber Hz. Ali'nin dostudur ve Âl-i abâdandır. Nihânî, matem ayında sabır orucu tutmayanların, ehl-i beyte sevgi duymayanların boynuna kılıç vurmaya Selmân gerek derken aslında Selmân Fârisî'nin Müslüman değilken İslamiyeti kabul edip Hz. Peygamber'in ve ehl-i beytin sevgisini kazanması örnek alınmalıdır vurgusu yapmaktadır. Ayrıca Haydar'ın kölesi, Selmân'a biat ettikten sonra Nakşbendî tarikatı ehl-i beyte dahil olmuştur:

Dağı Selmân-ı Fârisîyle Kanber
Bular yâr-ı ° Ali Âl-i ° abâdır (55/31)

Nesl-i pâk-i Murtaẓâdan olmayan
Şarḫ-ı neseb zevk-i ḫaseb bilmeyen
Mâh-ı mâtem şavm-ı ° azâ kılmayan
Boynuna tîğ urmaya Selmân gerek (103/5)

Ġulâm-ı Ḥaydar-ı Kerrâr **Selmâna** edip bî° at
Sebeble oldu dâḫil ehl-i beyte bu ṭarîḫ enseb (20/6)

Veysel-Karenî (ö. 657)

Tâbiîn'in büyüklerindedir ve Yemen'in Karen köyündendir. Hz. Peygamber zamanında yaşadysa da onu görmeden müslüman olmuştur. Onun hâne-i saadetine ulaştığı halde annesinin “Onu göremezsen geri dön!” sözü üzerine Karen'e doğru yola çıkmıştır. Hz. Peygamber eve dönünce onun kokusunu hissetmiş ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. Mi'râc'da Hz. Peygamber'in ayakkabılarını çevirdiğine dair menkıbeler bulunmaktadır. Hz. Ömer zamanında Medîne'ye gelmiş ve Hz. Ömer, vasiyeti üzerine Hz. Peygamber'in hırkasını ona giydirmiştir. Sıffin muharebesinde Hz. Ali'nin ordusundadır ve Hicret'in 37. yılında şehit olmuştur (Pala, 2004, s. 473, 474).

Dîvân'da Veysel Karenî sevgisi vacip olan ashâb-ı kirâmlardandır. Hz. Peygamberi bizzât görmeyip rüyasında inandığı için o başlı başına bir şahtır. Onun görünürde şeyhi yoktur ve o ruh ile bağlantı kurmuştur.

Bulardan gayrı yok esâs şaḫın nâ-dâna aldanma

Eger derseñ yā **Üveysī** o başlı başına bir şāh (47/3)

Anı şöyle beyān etmiş ° azīzlerden muḥakḳıklar
Anıñ zāhirde şeyḫi yok eder rābıta rūḥ ḥarrāḥ (47/4)

Daḫı Miḳdād Ḥuzeyfetü'l-Yemānī
Üveysü'l-Ḳarānī şāhib-şafādır (55/30)

Üveysīler ki rūḥdan ister imdād
Bular zāhirde şeyḫi kıldı meşlūb (19/6)

Hz. Mâlik Eşter (ö. 658)

Yemen asıllı Mezhic kabilesine mensuptur. Bi'setten önce doğduğu halde Hz. Peygamberi görememiştir. Bizans'la yapılan savaşlarda kendini göstermiştir. Yermük Savaşı'nda bir gözünü kaybettiği için “göz kapakları ters çevrilmiş” anlamına gelen Eşter lakabıyla meşhur olmuştur. Hz. Ali'nin “seyfullah” unvanını verdiği Eşter, pehlivan yapılı bir kumandan, meşhur bir hatip ve iyi bir şairdir (Özaydın, 1995, s. 486, 487).

Dîvân 'da Eşter; Abbas'ın oğlu, Kays'ın âmiri, bu şehri imar eden, şan ve şeref sahibidir. Eşter de gerçek hayatında Mısır'a vali olmuştur, o şan ve şöhret sahibidir:

Daḫı hem ibn-i Abbās **Mâlik Eşter**
Daḫı ° ammār-ı Ḳays şānı ° alādır (55/29)

Hz. Zeyneb (ö. 684)

Şâban 627 yılında Medine'de doğmuştur. Zeyneb “el-Kübrâ”, “Ümmü'l-mesâib” lakaplarıyla anılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kontrolü altında tahsilli, akıllı ve basîretli bir genç kız olarak yetiştiğinden kendisine “Akîletü Benî Hâşim” lakabı verilmiştir. Kerbela'da Zeyne'l-Âbidîn'in üstüne kapanarak kurtulmasını sağladığı için kaynaklarda Hz. Peygamber'in soyunu yok olmaktan koruyan kişi olarak da anılmaktadır. 682 veya 684 yılında Kahire'de, Dımaşk'ta yahut Medine'de vefat ettiği düşünülmektedir (Özkan, 2013, s. 356, 357).

Dîvân'da Zeneb, Hz. Ali'nin kızıdır ve Sekîne de Hz. Hüseyin'den olma torunudur. Nihânî onların ayağının tozuna canını feda etmektedir:

Dağı bint-i ° Alî **Zeyneb Sekîne**

Ayağı tozuna cânım fedâdır (55/27)

Âl-i abâ maddesinde Hz. Fâtıma anlatıldığı için burada bahsedilmemiştir.

2.3.2.1.1.9. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar

2.3.2.1.1.9.1. Kabir

Kabir, insanın öldükten sonra ahiret gününe kadar kalacağı yerdir. Nihânî şeyhi Hacı Osman¹ için dua ediyor. Kabrinin aydınlık rahat ile rızık içinde olmasını diliyor. Hz. Hüseyin için ise durum daha farklıdır. Onu o kadar çok sevmektedir ki onun âdeta mezardan dirilmesini ister. Şaşı gözle bakma, ey kabri yüce; sen şimdi yerinden kalk Allah sevgisi bana yeter:

Benim şeyhim Fedâyî Hâcî ° Oşmân

Münevver ola kabri revh [ü] reyhân

Erişe feyz-i rûhânîsi her ân

Du° ası üzerime ° ayn-ı taqrîz (79/2)

Bakmağıl şehlä

Ey kabri bälâ

*Ḳum ente*² hâlâ

Ḳub *ḥasbiya'llâh*³ (144/21)

¹ Bayburt âilmlerinden olup Hart savunmasında Rusların bir tümenini bozan ancak sonradan köy içinde savaşırken Ruslar tarafından süngülenen Fedâyî Hacı Osman Efendi olduğu tahmin edilmektedir. Bk. (Atnur, 2017, s. 201)

² “Sen kalk!” (Arapça ibâre).

³ “... Allah bana yeter, O'ndan başka tanrı yoktur...” (Tevbe 9/129).

Yüce bir mevkî olan kabrin aydınlık içinde olması anlayışı hâkimdir. Ayrıca genç yaşta ölenler toprağa yakıştırılmamakta, ölümünü kabullenmek güç gelmektedir.

2.3.2.1.1.9.2. Berzah

Farklı iki ortam arasında yer alan ve bu iki ortama tamamen benzemeyen ancak onlardan da çok farklı olmayan ara ortam; iki şeyi birbirinden ayıran üçüncü şey, ara bölge anlamlarına gelmektedir. Ölümle başlayıp kıyamete kadar süren zaman, bu zaman içinde ruhların bulunduğu mekân ve âlem, dünya ile ahiret arasındaki âlem (Uludağ, 2005, s. 73).

Berzah gelip geçilecek bir yerdir. Bu berzah vadisini geçip her şeyin bütün mâsivânın Allah'a ait olduğunu bil. Azm edip yoksullukla övünme mutluluğuna ulaş, gözün dünya malına kayıp hedefinden şaşmasın:

Geç bu berzah vâdisin faqr [u] fenâya kı'ıl ol

° Azm edip *el-faqrü fahrî*¹ devletine nâ'il ol

Sırr-ı *mâ-zâğa'l-başar*² remzine cāndan mâ'il ol

Serserî köhne cihān bāğında cānā ° āqıl ol

° Aql-ı dānādır dilā Sīmurğ-ı ° Ankādān ğarāz (80/3)

Ortada büyük berzah vardır. Ahiret hayatı budur ki sanki bu tenle bu ceset, bu yalnız varlık, yakuta girmiştir. Ceset tek başına toprağa girmiştir. Mezar yakut taşına benzetilmiştir. Yakutun kırmızı, kahverengi rengi düşünülürse toprağın kastedildiğini söylemek de mümkündür.

Meyānda berzah-ı kübrā

Bu tenle bu cesed gūyā

Budurur neş'e-i uhrā

Bu müfred girdi yāķūta (147/4)

¹ *El-faqrü fahrî* ve *bihî eftarîru*. “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).

² *Mâ-zâğa'l-başaru vemā tağā*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı” (Necm 53/17).

Nihânî’de berzah korkusu yoktur. Bu nedenle berzah korkusundan yana gam da yoktur. Doğru olan Allah’ın şanıdır. Nihânî ayıklıkla uyanıklık arasında gelip gitmektedir ve sarhoşluğa düşmüştür. Ancak, ona göre Allah’ın güzellik kitabını unutanlar berzahta kalır. Allah insanı asıl âlemden bu mülke göndermiştir. Nihânî’yi dinleyenler düşünce denizine dalarlar:

Çeküben şahv ile maḥvı Nihānī düşdü sekrāna
Ne ğam var ḥavf-ı berzahdan ki lā-ḥavf şān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/5)

Hüviyyet   aleminden Ḥaḳ seni bu mülke şalmışdır
Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzahda kalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḡuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendin ey Naḳşī alan bir kıldan almışdır
Ḳulağın bursalar çengiñ ene’l-Ḥaḳ çağırır ṭanbūr (59/5)

Nihânî, her ne kadar berzaktan korkmasa da kabirden kalkıp mahşer yerinde hesabın görülüp cennet veya cehenneme gidinceye kadar ki geçen zaman olan berzah-ı kübrâda bırakılmak istemez. Kurtarılmayı bekleyip “lâ” da yoklukta da bırakılmak istemiyor. Allah’a yalvararak onun sayısız bineklerinin bulunduğunu ve kendisini ayakta bırakmamasını diliyor:

Berzah-ı kübrâda ḳoma
Taḥlīş edip lā da ḳoma
Bu bendeyi pāda ḳoma
En   āmiña yoḳdur   aded (48/6)

Zâhidler, sürekli olarak berzahla cehennem ateşini konu edinmişlerdir: (34/4)

Nihânî, ölümden sonraki durumu tasvir eder. Cesedin mezara girmesi yakuta girmesi şeklinde değerlendirilir, her ne kadar korkmuyor gibi görünse de dünya ile ahiret arasında bir âlem olan berzahta kalmak istemez.

2.3.2.1.1.9.3. Kıyamet, Haşr, Mahşer

Kıyamet,bütün insanların dirilecekleri gün. Haşr, kıyamette insanların toplanması. Mahşer ise toplanılan yer anlamına gelmektedir.

Dîvân'da kıyamet kelimesi doğrudan geçmeyip bunun yerine “kalkma, ayaklanma, ölümden sonra dirilip ayağa kalkma” anlamlarına gelen “kıyâm” kelimesi kullanılmıştır. Azâzil isimli melek cennetten kovulduktan sonra kıyamete kadar “şeytan” ona isim olmuştur:

Celâli kâhıyla gitdi süflîsi
Pâdişâh oldular ba° zî ° ulvîsi
° Azâzildi çün anlardan birisi
Kaldı tâ-be- kıyâm nâm oldu şeytân (126/2)

Niyetim içtenlik ve samimiyetti, ben de ne olduğunu anlayamadım. Bütün dost ve düşmanlarım bana güldü. Şen olup bir nefesçik gülmedim, kıyamete kadar ağlayıp sızlanayım:

Niyetimin ihlâş idi n'oldu baña
Yâr ü ağıyâr cümlesi güldü baña
Hurrem olup bir nefescik gülmedim
Tâ-be-kıyâm âh [u] efgân edeyim (118/4)

Nihânî, gönlünün durumunu anlattığı ve onunla münazara ettiği şiirinde (118/4) de kıyametin zaman ve süre kavramı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Haşr toplanma anlamında kullanılmıştır. Nihânî'nin küsûfa uğramış sırları gizli olarak aks eder, onun nutkunu mahşerde Hakk'ın zâtında toplananlar kabul ederler. Nihânî ahirette toplanma grupları oluşturmaktadır. Mutluluk isteyenler ahiretini kazanmış kişilerle toplamalı, ihanete meyledenler de inatçı kişilerle toplanmalıdır. Nihânî ise mahşerde Hz. Mevlânâ ve şehitlerle toplanmak ister:

Bu Nihânîden nihânen ° aks eder mekşûf-ı râz

Zāt-ı Hâkda haşr olanlar eyledi nuṭkuñ kabûl (109/7)

Sa° âdet tâlibi olan sa° idân ile **haşr** olsun

İhânet râğıbı olan ° anîdân ile **haşr** olsun (130/1)

Daha çok söz var ammâ neyleyem Mevlâ bilir yaḥşi

Nihânî Hâzret-i Rûmî şehîdân ile **haşr** olsun (130/12)

Nihânî, Hz. Ali'ye yazdığı istimdadında ona övgüde bulunmuş, yoluna canını feda edebileceğini söylemiş ve mahşerde sancağının altında ondan yardım dilemiştir:

Ederem cânımı fedâ râhına şâh-ı cihân

Bilirem ki medḥine lâyıḳ degildir bu zebân

Maḥrûm etme rü'yetiñden bu ḳuluñu el-amân

Maḥşer-i taḥt-ı livâda cânâ cânânım ° Alî (153/6)

Mahşerin toplanılacak yer anlamında kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.1.1.9.4. Cennet

Gölgelik bahçe anlamında olup ahirette müminlerin gidecekleri yerdir. Kalem sûresinde Allah takva sahipleri için cenneti müjdelemiştir¹. İnanişâ döre cennet arşın sağ tarafındadır ve sekiz kapısı vardır. Huld, Me'va, Naîm, Âliye, Adn, Firdevs, Dâru's-Selam, Hayevân isimleriyle 8 cennet sıralanmıştır. Bu 8 cennet inanişâ göre birbirinden farklıdır ve insanlar derecelerine göre bu kapılardan gireceklerdir. Peygamberler için orada Kevser havuzu vardır. Kevser dışında Râhika, Tesnîm, Kâfûr, Selsebîl gibi 13 ırmak bulunmaktadır. Cennette hûrî, gilmân ve vildân cennet ehline hizmet ederler (Pala, 2004, s. 88).

¹ (Kur'ân-ı Kerîm: 68/34) Şüphesiz Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için rableri katında nimetlerle dolu cennetler vardır.

Cennet nefsinin elinden kurtulmanın durağıdır, bollukta yaşayış, yüce sonsuzluktur. Cennetteki Tûbâ ağacı, Kevser ırmağı ve iri ve güzel gözlü hûriler kavuşma zamanını hatırlatırlar:

Bâḫnın çirk-âb ediben zâhirini süsler ol
 Nefs-i şümüñ maḥkûmudur her ne derse esler ol
 Vaḫşî canavâr mişâli ° avavîyle sesler ol
 Ḥabs edip şeh-bâz-ı rûḫı zâğ-ı nefsi besler ol
 Nefs elinden kurtulana **cennet** olmuşdur durağ (92/3)

Cennet **na° im ḥuld**-ı berîn Kevşer [ü] Ṭübâ ḥür-ı ° in
 Vuşlat demin izkâr eder (97/19)

Her insanın yönelişi farklıdır. Âdem aşk ile cenneti terkedip dünyaya ayak basmıştır. Kimi malını binaya harcar, kimi haram ve zinaya meyl eder, kimi ömrünü kötüye telef eder, kimi güzele, kimi cennetlere meyl eder:

° Aşķile Âdem **behişti** terk edip
 Başdı dünyâya ḳadem bî-irtiyâb (16/10)

Kimisi ḥarc eder malın binâya
 Kimisi meyl eder ḥarâm zinâya
 Kimi itlâf eder ° ömrün fenâya
 Kimi cemâl kimi **cinâne** mâ'il (113/5)

En güzel gül olan gül-i ra'nâda ve güllerin şahında bile çevresinde diken vardır, cennete nisbet cehennem vardır. Nihânî; cennet, cehennem ve berzah olmak üzere bunların hepsinden geçerek terkibi düzülmüş ve insan olarak dünyaya gelmiştir:

Verd-i ra° nâ şâḫ-ı gülde lîk çevre ḥârı var
Bâğ-ı cennet saña nisbet yaḳmağa hoş **nârı** var
 Bir ḳarîn Ḥaḳḳ bulunsa ḳalbde biñ evzârı var
 Ṭâhiri ṭayyib eden sen nâr-ı nûrânîm ° Alî (153/7)
 Tamâm oldu keşf-i lâḫût-ı ° âlem

Ceberüt melekût devri dem-â-dem
Behişt tamu berzah yekûnu mâ dem
 Düzüldü terkîbim çü geldim âdem (120/1)

Nihânî, cem'ül-cem makamında cennet ve cehenneme ait bütün unsurları kendinde görür. Mutasavvıflar bu makamda Hakk'tan başka hiçbir şey görmezler, her şeyi Hak olarak görürler. Mansur'un "*Ene'l-Hak*" ibaresinde olduğu gibi Nihânî de vahdet lisanından konuştuğu bu dörtlükte bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir:

Uçmak tamu hürî cümlesi bende
 Tübâ Kevşer ° azâb cümlesi bende
 Mâlik Rıdvân ° aşâ nemlesi bende
 Gâh gayyâ kaçrânım gâh ° arş-ı rahmân (125/13)

Cennet sâkîsi tabiri genellikle Hz. Muhammed ve Hz. Ali için kullanılmışken Nihânî Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin için kullanmıştır. Hasan zehirlenerek Hüseyin de susuz bırakılarak öldürülmüştür. Hz. Ali'nin cennet ehli olduğu gün gibi açıktır:

Sâkî-i cennet olan Hasan Hüseyin vâlidî
 Ehl-i ° adne müncelîsin yâ ° Aliyye'l-Murtażâ (9/6)

Cennet; na'im, huld, uçmak, bağ, adn, firdevs, behişt ve cinâne isimleriyle geçmiştir ve bazı bentlerde cennet ve cehennem birlikte verilerek ikisi arasındaki tezât vurgulanmak istenmiştir.

Cennetle ilgili bazı kavramlar onunla bütünleşmiştir. Bunlardan bazıları da cennette bulunan ırmaklardır. *Divan* 'da cennette bulunup ismi geçen ırmaklar şu şekildedir:

Kevser, Asel, Tesnîm, Tûbâ

Kur'ân'da Kevser sadece Kevser sûresinde bir kere geçmektedir¹. Kelime olarak "çok", "pek çok" ve "ırmak" anlamlarına gelir. Kaynaklarda Hz. Peygambere, cennette bahşedilen nehir ve ona lutfedilen nübüvvet, hikmet, ilim, tevhid gibi manevî nimetler

¹ (Kur'ân-ı Kerim: 108/ 1) Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.

olarak da açıklanmaktadır. Rivayetlere göre Kevser; etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu gümüşten beyaz, baldan daha tatlı, miskten daha hoş kokulu bir nehirdir (Ertürk, 1997, s. 546).

Dîvân'da Kevser; cennette ırmak olarak geçmektedir. Asel de Kevser gibi cennetteki dört ırmaktan biridir ve ayrıca bal anlamına gelmektedir (Pala, 2004, s. 33). Sevgilinin dudağı Kevser'e ve Asel'e benzetilir. Nihânî de dudağı Kevser'e ve Asel'e benzetmiştir:

Cennet na° im huld-ı berîn Kevşer [ü] Tübâ hür-ı ° in
Vuşlat demin izkâr eder (97/19)

Lebim Kevşer dağı dendânım incü
Dilimde vird-i pîrândır tarîkat (32/5)

Emsem lebiñi kana kana şevkile cânâ
Nehr-i ° Asel [ü] Kevşeri ırmak mı nedir bu (139/2)

Hız. Hüseyin Kevser sâkîsidir. Müslümanlık davasıyla o eşek Yezid, Hız. Hüseyin'i Kerbela'da susuz bırakmıştır. O masum çocuk susuzluktan gece gündüz inlemiştir; kan göğün dumanına çıkmıştır. Hüseyin başsız bir şekilde şehit olmuş ve cennete gitmiştir. Orada Kevser havuzundan kana kana içerek susuzluğunu giderecek ve Kevser suyundan susamışlara su verecektir:

Müslümânlık da° vâsıyla ol hımâr
Sâkî-i **Kevşeri** eder teşnedâr
Tıfl-ı ma° şüm zâr eder leyl ü nehâr
° Aş ile hün dūd-ı semāya çıkar
Lerze tutar güyâ degmiş mihr-cân
Dîdelerden nem döküp eyler figân (123/4)

Tesnîm de Kevser gibi cennetteki ırmaklardan birinin adıdır. Kur'ân'da Mutaffifîn sûresinde geçmektedir¹.

Dîvân'da tesnîm kelimesi sadece bir şiirde geçmektedir. Bu şiirde susamış ciğerlere tesnîm suyu hatırlatılıp çocuklara rahmet dilenmektedir:

Şân-ı şehîdâna ta° zîm yâd edip
 Hâl-i ğarîbâna tekrîm yâd edip
 Kibd-i bî-âbâna **Tesnîm** yâd edip
 Şâbî vü şıbyâna terhîm yâd edip
 Sûziş-i ° aşkile bu câyı seven
 Cem° e gelmez ol teberrâyı seven (128/5)

Tûbâ, Hz. Peygamber'in Mi'râc Gecesi'nde Cebrâil'i gördüğü makam olan Sidre'de² bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Rivayete göre meyvelerinin her çiğnenmesinde farklı tadları vardır. Gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları zümrüt olan bu ağaçta inanışa göre her insanın bir yaprağı vardır ve insan öldüğü zaman yaprağı yere düşmektedir. *Dîvân* şiirinde *Tûbâ* ağacı gölgesi ve boyu nedeniyle anılmaktadır ve sevgilinin boyu *Tûbâ*'ya benzer (Pala, 2004, s. 459).

Nihânî, vahdet makamına ulaşıp Allah'a kavuşmuştur. Bu makamda kendisinin *Tûbâ*'nın meyvesi, dokuzuncu gök, ahu gözlü ve me'vâ cenneti olduğunu ifade etmiştir.

Sidre-i **Tûbâ** benem
 ° Arş ile havrâ benem
 Cennet-i me'vâ benem
 Cümle benem bende uş (74/10)

¹ (Kur'ân-ı Kerîm: 83/27) O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktandır.

² (Kur'ân-ı Kerîm: 53/ 14-16) “Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki Sidre ağacının yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an Sidreyi bürüyen bürümüştü.”

Nihânî sevgiliyi Tûbâ'ya benzetmiştir. Bir güzel sevgili, tavırları ile onun gönlünü süslemiştir bu sevgili yeni doğmuş bir çocuk mudur, yoksa Tûbâ mıdır?

Müzeyyen eyledi maḥbûb-ı zîbâ bir ° aceb ḥâlet

Bu tavrile nedir vildân mıdır **Tûbâ** mıdır bilmem (119/3)

Kevser, Tesnîm ve Tûbâ cennetle beraber anılmıştır.

2.3.2.1.1.9.5. Cehennem

Ahirette azap yurdudur. *Kur'ân*'da cehennem için nâr, lazâ, sa'îr, sakar, hutâme, hâviye kelimeleri de geçmektedir. Bazı müfessirler 7 tabakadan oluşan bir cehennem olduğunu söylemişlerdir. Edebiyatta tamu, cahîm, dûzah kelimeleri de kullanılmış olup cehennem, âşîğın çektiği ayrılık acısıdır (Pala, 2004, s. 85, 86).

Allah, cennetler ile cehennem ehlini ayırır, münkiranlar “lâ” (Yoktur ilah) da kalıp “illâ” (Allah vardır) ile tasdik etmediler. 7 cehennem makamı vardır, bunun beşi kâfirliğine hükmedilenlerin, çok yanacakların makamıdır. Nefsin tuzağına düşenin makamı cehennemdir, o insan berzah içinde âdetâ duvar sûretli bir heykeldir:

Cennât [u] sa°îr ehlini Ḥaḫḫ eyledi tefrîḫ

Lâda ḫaluban etmedi illâ ile taşdîḫ

Hem heft-maḫâmıñ beşi ikfârile taḫrîḫ

Gel vezn ede gör °ârıñı ḫo eyleme mebhâş (34/5)

Odur bir şûret-i dîvâr berzâh içre bir heykel

Ki nefsiñ dâmına düşmüş maḫâm etmiş **sakar** peydâ (13/3)

Zâhid, bütün insanlara ümit ve korkudan bahseder; ancak kendisi ümidi ve korkuyu terk etmiştir. Zincirini gözü kör olanlara (gözü kapalı cahillere) takar, cennet ve cehennem ehlini târif eder ancak birini iyice azaltır, birini de iyice çoğaltır. Nihânî, kuru sofulara seslenerek onların berzah ve cehennem ateşi bahislerini artık bırakmalarını istiyor:

Enāma ḥāliyā ḥavf [u] recādan baḥş eder illā
 N'edem kendi recāyı ḥavfı terk etmiş gider ḥālā
 Takıp zencīrin a° māya anı durmaz eder ḥayfā
 Na° ĩm ile **caḥīm** aḥvālını ta° rīf eder ammā
 Birin taḫşīr eder dā'im birin tevfir eder vā° iz (87/2)

Bu ° ilm-i rūsūm ehlini ḳor ° ucb [u] riyāda
 Benlikden öte varmaya yok rāh-ı ziyāde
 Bir ḳann [ü] gümān berzaḥnı ḳurmuş arada
 Berzaḥla **dūzah** nārını ḳo eyleme mebḥaş (34/4)

Nihānî kuru zāhidlere, kaba sofulara kızmaktadır, özür dilemelerini ve doğru yola girmelerini dilemektedir. Yoksa onların yolları cehennemden tarafadır: (55/24,25)

Aşk yılanı seyisin dizginini cehennem ateşine çeker; seyis, istemeyerek boyun eğer. Nefis, şeytan kuludur ve çirkin huyludur; nefse uyarsan sonunda cehennem zencefilinden okursun:

Çekdi ° inān-ı rāyizi **nār-ı dūzah** mār-ı ° aşḳ
 Bi't-tav° iḥtiyār eder (97/44)

Nefis şeytān ḳuludur zişt-ḥūlar
 Ki āḥir edrek-i **nīrān**dan oḳu (135/35)

Hıristiyan İsa, Musevî olanlar ve cümleten kiliseye bağlı olanlar, bütün milletler cehennem ehlini kötü olarak târif eder:

Tersā ° ĩsī vü Müsevî hep cümleten kenīsevî
 Ehl-i **caḥīm** füccār eder (97/37)

Cehennem; nār, dūzah, tamu, sa'ır, sakar, caḥīm ve neyrân isimleriyle anılmıştır.

2.3.2.1.2. İbadet

2.3.2.1.2.1.Namaz

Namaz, Müslümanların belli zaman veya durumlarda *Kur'ân-ı Kerîm*'de emredildiği ve Hz. Peygamber'in de târif edip yaptığı şekilde Allah'ı ta'zim için yapmış oldukları ibadettir. İslam'ın beş şartından olup günde beş vakit namaz farz kılınmıştır (Pala, 2004, s. 349).

Dîvân'da namaz, Arapça karşılığı olan “salat” kelimesiyle geçmiştir. Namaz, oruç, zekât ve hac kelimeleri bazı beyit ve bentlerde birlikte kullanılmıştır.

Nihânî dışarıdan müslüman gibi görünen bazı insanların içlerine girdiği zaman hayal kırıklığına uğramış ve bu nedenle hüsrân orucu ve namazından usanmıştır:

N'edem eyvâh bulundum içlerinde
Şalât [u] şavm-ı hüsrandan uşandım (121/5)

Sevgilinin yüzünün mushafa, ayva tüylerinin âyete, kaşlarının da mihraba benzetilmesi gelenektendir. Nihânî de insan yüzünü Fatiha'ya, kaşları ise mihraba benzetmiştir. Diğer taraftan insan yüzü Allah'ın cemâl sıfatının tecellîsidir. Tasavvufî manada insan yüzündeki bu kutsallığı görebilmek lazım ki kişinin namazı kabul olsun. Bunu “Nihânî'nin yüzünden Fatiha mihrabını seyret ki namazın kabul olsun, pişmanlık çekme” şeklinde ifade etmiştir:

Nihânî cebhesinden Fâtiha mihrâbını seyret
Şalâtın tâ ola maqbûl nedâmet çekmegil aşlâ (149/17)

Zâtî Efendi'nin gazeline tahmiste aşka düştükten sonra sonra dinî vecîbelerin yerine getirilememesinden; oruç, namaz, hac ve zekât olmak üzere bunların hepsinin unutulup zahitler arasında yabancı duruma düşmekten bahsedilmiştir:

Ne zühd [ü] şikâtim var ne remz [ü] nikâtım var
 Ne şân [u] şifâtım var ne fazl [u] na^e atım var

Ne şabr [u] şebâtım var ne fevz [ü] necâtım var
 Ne şavm [u] şalâtım var ne hacc [u] zekâtım var
 Zâhidler arasında bîgâneye dönderdiñ (105/3)

Nihânî, öncelikle Müslüman gibi görünüp ibadetlerini gerçekleştiren ancak samimi olmayan insanları eleştirmekte, ibadetlerin gösterişe düşmeden ihlasla yapılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre namazın kabul olması da insanın Allah'ın bir tecellisi olduğunu bilmeye bağlıdır.

2.3.2.1.2.2. Oruç

İslam'ın beş şartından biri olup farz-ı ayndır. Hicrî ikinci senede Medîne'de farz kılınmıştır. Oruç ibadeti 6 kısımdır. Farz, vacip, sünnet, mendup, nafile mekruh. Müslümana farz olan, Ramazan ayı içinde hilalin görünmesiyle başlayıp tekrar kaybolup görünmesine dek süren 30 günlük süre içinde tutulandır. Oruca Arapçada "sıyâm" Farsçada "rûze" denilmektedir (Pala, 2004, s. 365).

Dîvân'da oruç, "savm" ve "sıyam" kelimeleriyle anılmıştır. Sabır, kavuşma ve aşure orucundan bahsedilmektedir. Bunların hepsi Muharrem ayında tutulan, Hz. Hüseyin'in acısını tazeleyip sabır göstermek amacıyla tutulan oruçlardır.

Hz. Peygamber, muharrem ayını "Allah'ın ayı" olarak nitelendirip Ramazandan sonraki en faziletli orucun bu ayda tutulan oruç olduğunu ifade etmiştir¹ (Yaşaroğlu, 2006, s. 5). Muharrem ayının onuncu günü "âşûrâ" diye adlandırılmıştır. Sâmi dinlerde özel bir yere sahip bulunan âşûrâ gününde Câhiliye Arapları da oruç tutmuştur. Hz. Peygamber risâletten önce ve Medine'ye hicretinden sonra bu günde birkaç defa oruç tutmuş, müslümanlara da tutmalarını emretmiştir ancak Ramazan orucunun farz kılınmasıyla bu orucu isteğe bırakmıştır. Hz. Hüseyin ile yakınlarının 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) Kербela'da şehit edilmesi üzerine muharrem ayı başka bir anlam kazanmıştır. Bu tarih Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazeleniği bir matem günü olmuştur ve bu ayda oruç tutmak makbul sayılmıştır. (Yaşaroğlu, 2006, s. 4, 5).

¹ bk. (Yaşaroğlu, 2006).

Nihânî'ye göre Müslüman olan ehl-i beytine ceza etmez, onu her ne şekilde övse şanına layıktır ve matem ayında sabır orucunu tutar. Neseb şartı gözetmeyip soyunun temizliğinin kıymetini bilmeyen, matem ayında sabır orucu tutmayan kişilerin boynuna kılıç vurmaya Selmân gerektir denilerek Selmân Fârisî'nin Müslüman değilken İslamiyeti kabul edip Hz. Peygamber'in ve ehl-i beytin sevgisini kazanmasına telmih yapılmıştır:

Her ne dürlü medh edersen şanıña her dem sezâ
 Müslümân olan eder mi ehl-i beytiñe cezâ
 Gel Nihânî mâh-ı mâtem turalım şavm-ı ° azâ
 Tîğ-ı tevḥîd ile her dem Zâtiyâ eyle ğazâ
 Kâfir-i bi'llâh olanı getirir ikrâra tîğ (91/5)

Nesl-i pâk-i Murtażâdan olmayan
 Şart-ı neseb zevk-i ḥaseb bilmeyen
 Mâh-ı mâtem şavm-ı ° azâ kılmayan
 Boynuna tîğ urmaya Selmân gerek (103/5)

Nihânî “savm-ı visâl” adı verilen ve iki gün iftar etmeden tutulan oruçtan bahsetmiştir. Ona göre muharrem ayında âşıklara yaraşır bir şekilde “kavuşma orucu”nu tutup, samimiyetle ve sadakatle mezhebin temyizini yapıp, ârif olana yakışacak şekilde hakiki mü'min olup vücudun yarasına merhem eylemek gerekir:

Tutup şavm-ı vişâli ° âşîkâne
 Edip temyîz-i mezheb şadıķâne
 Olup mü'min muḥakkaķ ° ârifâne
 Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem (117/6)

Nihânî, sözü tutup her yıl şehitler için oruç tuttuklarını söyler ve Allah'a şükreder Aşûre gününde oruç tuttuklarını belirterek Hz. Fâtıma'ya Allah'ın şefaatinin dilemiştir: (144/1,4)

Oruç bahsine daha çok muharrem ayında matem amacıyla yapılan ibadetler kapsamında değinilmiştir.

2.3.2.1.2.3. Zekât

İslamın beş şartından olup malî ibadetlerdendir. Zengin insanların senede mallarının kırkta birini fakir insanlara vermesidir. Zekât malın temizlenmesi anlamına gelmektedir (Pala, 2004, s. 490).

Vaiz, daima büyüklük, ululuk gösteren bir sarık sarmada ve elbisesinin yenini çok geniş yapmaktadır ve bu şekilde âlimin kemale ulaşacağını düşünmektedir. O zalim mecliste yoksulluğun sınırını belirler ve zarafetle zekât ayetlerini zikreder:

° Azamet ü ° amāme vāsi° ikmām etmede dā'im
 Şanır kim böyle rengile kemāle erişir ° ālim
 Tefekkür eyleyip bir kez demez n'olur ° aceb hālim
 Nişāb-ı fāḫayı ta° rīf eder meclisde ol zālim
 Zārāfetle **zekāt** āyetlerin tezkīr eder vā° iz (87/6)

Divan'da zekât, vaizin sürekli bahsettiği konulardandır ve Nihânî özellikle zâhidleri eleştirirken kullanmıştır.

2.3.2.1.2.4. Hac

İbrânîce'de “hag” şeklinde olup “bayram” anlamına gelen bu kelime “bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak” mânasındaki “hvg” kökünden türemiştir (Harman, 1996, s. 382). Müslümanların Zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmelerine denmektedir. İslamın beş şartından biridir fakat her müslüman için farz olma hükmü geçerli değildir. *Dîvân* şiirinde âşık sevgilisinin bulunduğu yeri Kâbe edinir ve onun mahallesinde hac ve tavaf eder. Bu şekilde hacı olur. Arefesi cumaya rastlayan kurban bayramına da hacc-ı ekber denilmektedir (Pala, 2004, s. 180).

Dîvân'da, nefis mertebelerinde ilerleme mânevî hac kabul edilmiştir. İlerlenen yolda nefis, manevî hacca engel olmaktadır. O yolun yol kesicilerinin (nefsin) katli tamamıyla yüce bir emir olmuştur.

Bu nefis çün ma^c nevî **hacca** olur mâni^c tarîkatde
O kıttâ^c -i tarîkıñ katli emr-i zü't-te^c âl olmuş (72/7)

Hız. Hüseyin'in mezarının bulunduğu Kerbela kutsal bir ziyaretgâhtır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin ziyareti hac olarak tanımlanmıştır. Nihânî, cedlerinin yattığı bu kutsal topraklara hac etmek istemektedir. Horasan Melametiliğin benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır. Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile mânevî mi'râcı arzulamaktadır. Fakr ü fenânın merkezi de Horasandır:

Kerbelâdır haccımız fakr [u] fenâ təcımız
Horasân mi^c rācımız çağırırım [hū] dost dost (26/14)

Nihânî ibadetler konusunu tasavvufî mânâda ele almış, tasavvufî erkâna göre açıklamıştır.

2.3.2.1.3. Âyet ve Hadîsler

2.3.2.1.3.1. Âyet

Âyet, Kur'ân-ı Kerîm'i oluşturan her bir cümleye verilen addır. Gerek manzum gerek mensur ürünlerde sözü etkileyici kılmak, anlatılmak istenen düşünceyi ispatlamak için iktibas ve telmih yoluyla eserlere konu edilmektedir.

Dîvân'da pek çok ayete rastlanmaktadır. Bunlardan çok azı tam iktibas, büyük bir kısmı nakıs iktibas yoluyla manzumelerde yer almıştır. Sıralamada beyit/bentlerin *Dîvân*'daki şiir numaraları esas alınmıştır:

***Kul kefâ: “De ki, Allah yeter”**

Ḳul kefā bi'llāhi şehīden beynī ve beynekum innehu kāne bi-° ibādihi ḥabīran başīran.

“Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**. O, kullarını çok iyi bilip görmektedir” (İsrâ 17/96)

Nūr [u] rūḥ [u] ° aql [u] sırrın dördünü
 Kıldı mir° at-ı muḥāṭab *Ḳul kefā* (1/17)

***lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh**: “...Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin...”

Ḳul yā ° ibādiyellezīne esrefū ° alā enfusihim lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāhi ... “De ki (Allah şöyle buyuruyor): ‘Ey kendi aleyhlerine olarak gūnahta haddi aşan kullarım! **Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin**’...” (Zümer 39/53).

Deriñ *lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh*
 İmāniñda mededkārem Ḥudāyā (3/4)

***belā**: “...Elbette öyle...”

...Elestū bi rabbikum ḳālū belā şühidnā... “Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler” (A’râf 7/172).

Yüz sürüpdür ḥāk-i pāyiñe seniñ ° arş-ı ° alā
 Ol ğubārdan buldu hem kuḥl eyleyen a° mā cilā
 Dendi *levlāk* şāniña kevnine raḥmetsiñ *belā*
 Ḳıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

***Rabbü'l-felak**: “...Sabahın rabbine sığınırım.”

Ḳul e° üzü bi rabbi'l-felak. “De ki: ‘**Sabahın rabbine sığınırım**’ (Felak 113/1).

Ol imām pencim Muḥammed doğdu çün mişl-i şafaḳ
 Ḳalb-i vāsi° olduğuçün dendi Bāḳır aña baḳ
 Ṭā’ir-i ḳuds-i İlāhī munşabiĝdir nūr-ı Ḥaḳ
 Kim ola vaşşāfi anıñ vāşifi *Rabbü'l-felak*
 Ḥādım-i ḥuffāz-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
 Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/5)

***Ve'l kâzımîn:** "...Öfkelerini yenerler..."

"Ellezîne yünfikûne fî's-serâi ve'dderrâi ve'l-kâzımîne'l-ğayze ve'l-âfîne ani'nnâsi va'llâhu yuhibbu'l-muhsinîne." "Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, **öfkelerini yenerler**, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever" (Âl-i İmrân 3/134).

Âyet-i *ve'l-Kâzımîn* mantûkuna başdın qadem
 Tûr-ı Eymen nûrunuñ esrârı ile muğtenem
 Ol imâm-ı heft-ıklîm [ü] şerîf-i muhterem
 Ya^c nî kim Mûsâ'-i Kâzım mefhar-ı cümle ümem
 Sırr-ı mir'ât-ı fütüvvedir Hüseyin-i Kerbelâ
 ° Āşıka farz-ı muhabbetdir Hüseyin-i Kerbelâ (10/7)

***illâ'llâh:** "Allah'tan başka..."

Lâ ilâhe illa'l-lâhu. "Allah'tan başka tapacak ilah yoktur" (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87...).

Şebîh-i bî-mişâl Allâh Muḥammed Ḥaḳ Resûlu'llâh
 Dilimde virdim *illâ'llâh* kulûba yoḳ gümân yâ Rab (21/7)

***Lâ ilâhe illâ'l-lâhü:** "Allah'tan başka tapacak ilah yoktur." (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87...)

Gelin diyelim cândan
 Lâ ilâhe illâ hû
 Geçip zann-ı gümândan
Lâ ilâhe illâ'l-lâhü(138/1)

***Lillâhi'l-ḥamd:** "... Allah'a, yalnız O'na hamd olsun!"

Fe li'llâhi'l-ḥamdu rabbi's-semâvâti ve rabbi'l-arḍi ve rabbi'l-âlemîn. "Göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a, yalnız O'na hamd olsun!" (Câsiye 45/36).

Lillāhi'l-ḥamd minnet Ḥudāya
Aşlımı bildim kıldım iḳāmet (23/17)

***^c alleme'l-esmā:** "...isimleri öğretti..."

Ve ^calleme Ādeme'l esmāe kullehā ṣumme ^caraḍahum ^cale'l-melā'iketi fe ḳāle enbiūnī bi esmāi hā ulāi in kuntum ṣādiḳīn. "Ve Âdem'e bütün **isimleri öğretti**. Sonra bunları meleklerle öğretip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,'dedi" (Bakara 2/31).

Rumūz-ı ^calleme'l-esmāyı ta^c līm
Kemāhī Ḥaḳḳa şehristān eden dost (24/6)

***fi zevcin behīc:** "...güzel bitkiler çıkarır."

... Ve terā'l-arḍa hāmīdeten feizā enzelnā ^caleyhā'l-mā'ehtezzet ve rabet ve nebetet min külli zevcin behīc. "...Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsden **güzel bitkiler çıkarır**." (Hac 22/5).

Men ^caref şerbetin iç aşlını bul ḳalma pīç
Oḳu **fi zevcin behīc** çağırırım [hū] dost dost (26/21)

***Elest...ḳālū-belāy:** "...değil miyim?... Elbette öyle!..."

...Elestü bi rabbikum ḳālū belā ṣühidnā... "Ben sizin rabbiniz **değil miyim? Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

Elestde ben dedim **ḳālū-belāy**_ı
Ṭaḳıp ḳullābına hū-yı muḥabbet (30/3)

***semme vechu'llāh:** "...Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır..."

*Ve li'llāhi'l-meşriḳu ve'l-mağribu fe eynemā tuvellū fe **semme vechu'llāhi inna'llāhe vāsi^cun ^calīm.*** "Doğu'da Allah'ındır batı da. **Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır**. Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi blmektedir." (Bakara 2/115).

Yüzümde semme vechu'llāh oḳunur

° Alīyle dīde-i cāndır ʔarīkat (32/4)

***ḥablū'l-metīn:** "...sağlam ip..."

Va° taşımū bi-ḥabli'llāhi cemī° an ve lāteferreḳū vezkurū ni° meta'llahi aleykum... "Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın . Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız..." (Âl-i İmrân 3/103).

Yapış *ḥablū'l-metīne* reh-ber eyle sırr-ı ʔur'ānı

Bu yolda sırr-ı ʔur'ān mürşid[e] oldu temel esās (36/4)

***Ulu'l-elbāb:** "...akıl sahipleri..."

Velekum fi'l-ḳışāşı ḥayātun yā uli'l-elbābi le° allekum tetteḳūn. "Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız " (Bakara 2/179).

Ulu'l-elbāb olan ḳışrında ḳalmaz

Sefīne ° ilmīne māhir o mellāḥ (42/3)

***huve yudriku'l-ebşār:** "...O gözleri idrak eder."

Lā tudrikuhu'l-ebşāru ve hüve yudriku'l-ebşāre ve huve'l-laḳīfu'l-ḥabīr. "Gözler O'nu idrak edemez, halbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır" (En'âm 6/103).

Buyurdu Ḥaḳ huve yudriku'l-ebşār

Seni sen ḳann edip gel olma eşbāḥ (42/5)

***lā tudrikuhu'l-ebşār:** "Gözler onu idrak edemez..."

Lā tudrikuhu'l-ebşāru ve hüve yudriku'l-ebşāre ve huve'l-laḳīfu'l-ḥabīr. "Gözler O'nu idrak edemez, halbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır" (En'âm 6/103).

***len-terāne:** "...beni asla göremezsın..."

...Rabbi eri-nī enḳur ileyke ḳāle len terā-nī ... "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsın..." (A'râf 7/143).

Ki lā tudrikuhu'l-ebşārı fehm et
Hiṭāb-ı len-terāne açma ecnāḥ (42/6)

***Ve in min şey'in illā:** "...hiçbir şey yoktur..."

***yusebbihu:** "...tesbih eder..."

***Bi-ḥamdihı ve lākin:** "...Onu hamd ile..."

***ve in min şey'in illā yusebbihu bi ḥamdihı ve lākin:** "...O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat..."

... *ve in min şey'in illā yusebbihu bi ḥamdihı ve lākin lā tafkahūne tesbīḥa-hum inne-hu kāne ḥalīmen gafūren.* "...O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız..." (İsrâ 17/44).

Ve in min şey'in illā gör *yusebbihu* eder işbāt
Bi-ḥamdihı ve lākin bizde yok idrāk nā-tesbīḥ (43/6)

***Elḥamdüli'llāh:** "Hamd Allah'a mahsustur." (Fatiha 1/2, Yunus 10/10...)

Ḥamdüli'llāh ehl-i ikrār olmuşuz
Şāh-ı Naqşī bend-i imdād-ı feraḥ (44/2), (144/1)

***Allāhu'ş-şamed:** "Allah sameddir." (İhlas 112/2)

Ey Kādir ü Hayy ü Aḥad
Zātuñ ezel bākī ebed
Yoğdur saña şebīh-i ferd
Ey vaşf-ı *Allāhu'ş-şamed*

***seb° a'l-meşānī:** "...tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini ..."

Velekad āteynāke seb° an mine'l-meşānī ve'l-Ḳur'āne'l-° aẓīm. "Kuşkusuz sana **tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini** ve yüce Ḳur'ānı verdik" (Hicr 15/87).

***hel etā:** "...gelip geçmiştir."

Hel etā ale'l-insāni hīnūn mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkūran. “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**” (İnsan 76/1).

Süre-i *seb°a'l-meşānī* vechiñe nāzırdurur

Münzil-i şān *hel etā* sını yā° Alī senden meded (51/2)

***ümmü'l-kitāb:** “...ana kitaptır..”

Ve innehu fī ümmi'l kitābi ledeynā le āliyyun hakīm. “Kuşkusuz o, katımızda **ana kitaptır**; çok yücedir, hikmetle doludur.” (Zuhruf 43/5).

***° indehu° ilmü'l-kitāb:** “... kitap bilgisine sahip olanlar...”

...Kul kefā bi'llāhi şehīdan beynī ve beynekum ve men °indehu °ilmü'l-kitāb. “...Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allāh, bir de **kitap bilgisine sahip olanlar** yeter.” (Ra'd 13/43).

Sensin ol ümmü'l-kitāb hem ° indehu° ilmü'l-kitāb

Vaḥy-i münzelde nidāsın yā Alī senden meded (51/4)

***Bī° atü'r-Rıdvān:** “...yeminle bağlılık söz verirlerken”

Leḳad raḍiya'llāhu °ani'l-mü'minīne iz yubāyi°üneke taḥte'ş-şecereti ... “Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur (Fetih 48/18).

Daḥı hem Bī° atü'r-Rıdvān nevbe

Daḥı müslim ki ḥayrū'l-inḳiyādır (55/33)

***ḳābe ḳavseyn:** “...iki yay kadar...”

Fekāne ḳābe ḳavseyni ev ednā. “Öyle ki, **iki yay kadar** hatta daha yakın oldu.” (Necm 53/9)

Maḳām-ı *ḳābe ḳavseyn*dir velī ḳavs-i kemān nerde

Göründü şüret-i İlyā velākin kendisi sırda

Bu esrāra olan ° ārif eder mürde-dilin zinde

Yed-i kudret olup tab^c iñ cemāline tutup perde
Mazāhirden zühür edip قاموسından beyān söyler (60/3)

***mā-zāğa'l-başar:** “Gözü ne kaydı...”

Mā-zāğa'l-başaru vemā tağā. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı” (Necm 53/17).

Cür^c a-i cām-ı ezeldir nüş eden bilir anı
Sırr-ı *mā-zāğa'l-başar*dır vaḥdet-i esrārımız (67/2), (80/3)

***ev-ednā:** “...yakın oldu...”

Fe-kāne kābe kavseyni ev-ednā. “Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

Erişen zevk-i lāhūta maḳām-ı kütba^c aşk ile
Yedinci tavr-ı *ev-ednā* aña ihsān vişāl olmuş (72/2), (60/2), (147/3)

***Kulle yevmin huve fi-şe'n:** “... O her an yaratma halindedir.”

Yes'eluhu men fi's-semāvāti ve'l-arḍi kulle yevmin huve fi şe'nin. “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir**” (Rahman 55/29).

Nüşa-i şuğrā göründük şürete
Bu^c anāşırla büründük ḥayrete
Aşlımız bulmağa geldik ḡayrete
Kulle yevmin huve fi-şe'n eylemiş (73/4)

***hel etā:** “... gelip geçmiştir.”

Hel etā ale'l-insāni ḥīnūn mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkūran. “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir.**” (İnsan 76/1).

Buña vālid^c Aliyyü'l-Murtazādır
Şānında āyet āyet *hel etā* dır

Olan vâsıl nidâ-yı *lâ-fetâ* dır

Ki şulbü dürr ile mercâna tefvîz (79/26), (128/3)

***elest...belâ:** "...değil miyim? Elbette öyle!..."

...*Elestü bi rabbikum kâlû belâ şühidnâ*... "Ben sizin rabbiniz **değil miyim? Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.' dediler" (A'râf 7/172).

Erişdi çün rûha *elest* nidâsı

Belâ kavliyle bed oldu binâsı

İmân-ı fıtrî üzre men gedâsı

Semâ-yı şadrımıñ şıyt u şadâsı

İñiler ra^c d gibi bārâna maħlûṭ (84/2)

***Küllü men ...^c aleyhâ fânide:** "Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir."

Küllü men ^c aleyhâ fân. "Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir." (Rahmân 55/26).

***Küllü yevmin hüve Haḫḫ fi şe'nide:** "...O her an yaratma halindedir."

Yes'eluhu men fî's-semâvâti ve'l-arḍi külle yevmin hüve fi şe'n. "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir** (Rahmân 55/29).

Küllü men mevtin ^c *aleyhâ fânide*

Görmedik mi âyet-i Qur'ânide

Küllü yevmin hüve Haḫḫ fi şe'nide

Bir gönül çalır arada anı da

Şeyhe tapşır aña eyle ittibâ^c

***elestü bi rabbikum:** "...ben sizin rabbiniz değil miyim?..."

...*Elestü bi rabbikum kâlû belâ şühidnâ*... "Ben sizin rabbiniz **değil miyim?** Elbette öyle! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

***nefahtü:** "...üflediğim..." (Sâd 38/72)

Fe izâ sevveytuhu ve nefahṭü fihî min rûhî fe ḫa^c ü lehu sâcidîn. "Ona tam şeklini verip ruhumdan da **üflediğim** vakit hemen onun için secdeye kapanın." (Sâd 38/72).

Dürüst ikrâr verdim men *elestü*
Bi-Rabbiküm hitâbında *ecebtü*
 Dil-i dānāyı medhān der *halaktü*
 Seniñ cāniñdadır sırr-ı *nefahtü*
 Gözet kıılma dūr-i yektāyı zāyī^c (89/3)

***lā-teħaf:** "...korkma!"

Lâ-teħāfu'llāh! "Allah'tan **korkma!**" (Tâhâ 20/21; Neml 27/10; Kasas 28/25, 31).

Niçe bir ħubş u ħabâ'isle bu dil bî-pāk ola
 Pâke er kim pāk olana müjde-i Ĥağ *lâ-teħaf*(94/4)

***Alleme'l-insāne mā lem-ya^c lem:** "İnsana bilmediğini bildiren rabbın (dir)..."

Alleme'l-insāne mā lem-ya^c lem. "İnsana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir" (Alak 96/5).

***fâ-i fâ^c lem:** "Bil ki..."

Fâ^c lem ennehu lâ ilāhe illa'llāhu . "Bil ki Allah'tan başka tanrı yoktur" (Muhammed 47/19).

Çonuldu tılsım-ı kübrâ nihād-ı cism-i Ādemde
 Oğursuñ *alleme'l-insān* nedir *mā lem ü ya^c lem*de
 Oğuyup sırr-ı tevĥīdi bula gör fâ-i *fâ^c lem*de
 Ma^c ānīden egerçi dem urur çoğdur bu ^c ālemde
 Ĥaber bilmez ĥağīkatden hemān esmāsıdır ^c ārif (96/4)

***eyyühe'n-nās itteķu:** "... insanlar takva sahibi olun..."

Yā eyyüha'nnāsu itteķū ... "Ey insanlar takva sahibi olun..." (Nîsâ 4/1).

***ibteğü:** "... arayın..."

Yā eyyühe'l-lezīne āmenū itteķū Allāhe ve ibteğū ileyhi'l-vesīlete ... "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın**..." (Mâide 5/35).

***lā-takneṭū**: "...ümit kesmeyin."

...*Lā takneṭū min raḥmeti'llāh...* "Allah'ın rahmetinden **ümit kesmeyin**" (Zümer 39/53).

Haḳ buyurdu *eyyühe'n-nās itteḳu*
Der-^c aḳab te'kīd edip *ve ibteḡu*
Mürşide irmekdürür *lā-takneṭū*
Rāh-ı Haḳda bir ^c azīz pīrān gerek (103/2)

***leḳad kerremnā**: "Andolsun ŧan, ŧeref ve nimetler..."

Ve leḳad kerremnā benī ādeme... "Andolsun biz insanoḡluna **ŧan, ŧeref ve nimetler** verdik..." (İsrā 17/70).

Bilmeye mebdede nedir yāḡud me^c ād
Hem *leḳad kerremnā*da nedir murād
Fitneye bā^c iŧ olup ede fesād
Kendi ŧeyṭān nā'ibi süfyān gerek (103/7)

***Hüve'l-bāṭm...** **hüve'z-zāhir**: "O,... zāhir ve bātındır."

Hüve'l-evvelu ve'l-āḡiru ve'z-zāhiru ve'l-bāṭmu ve hüve bi kulli ŧey'in ^c alīm. "O; evvel ve āhir, **zāhir ve bātındır.**" (Hadid 57/3).

Hüve'l-bāṭm Nihān edem **hüve'z-zāhir** ^c ayān oldum
Bilā-reyb ü gümān oldum emīnu'llāh-ı tevḡīdiñ (106/7)

* **le^c ibun ve lehvun** ve... **tefāḡurun**: "Oyun, eḡlence... ve öḡünmedir."

İ^c lemū ennemā el-ḡayātü'ddunyā le^c ibun ve lehvun ve zīnetün ve tefāḡurun beyneküm ve tekāşürün fi'l-emvāli ve'l-evlādi. "Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eḡlence**, bir gösteriŧ, aranızda **bir övünme**, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir" (Hadid 57/20).

Metā^c -ı dehr-i dünyā ehl-i ^c uḡbāya ḡalā oldu
*Le^c ib lehvün tefāḡü*olduḡu Haḳdan ŧalā oldu

Tecerrüd eyleyen erler erip zāta ° alā oldu
 Dilā destār-ı tāciñ başıña bār ü belā oldu
 Bilā-şāhid bu köhne iddi° ādan geçmediñ gitdiñ (107/6)

***(naḥnu) Ḳasemnā:** “...paylaştırdık...”

E hum yaḳsimūne raḥmete rabbike naḥnu ḳasemnā beynehum ma°iṣetehum fī'l-ḥayāti'd-dunyā...“Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık...**” (Zuhruf 43/32).

Ḳasemnāya olan rāzī düşer mi gör bu gird-āba
 Eder her emrini tefvīz ğanī Ḥālıḳ-ı vehhāba
 Der-i işnā- ° aşerden ° ğayrı etmez ilticā bāba
 Vesīle eyleyip zühd ü şalāḥı devr-i ebvāba
 Ridā vü ḫaylasānile ° aşadan geçmediñ gitdiñ (107/7), (145/2)

***nūn ve'l-ḳalem:** “Nun, kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına...”

Nūn ve'l-ḳalemi ve mā yesṫurūn. “**Nun, kaleme** ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun” (Kalem 68/1).

Sūre-i *nūn ve'l-ḳalem* esrārına vāḳıfdurur
 Ḥaḳḳ [u] ° adl üzre ° Aliyy-i bū-Naḳīdir bihterim (115/10)

***ḳul kefā:** **De** ki... şahit olarak... **yeter.**”

Ve yeḳūlu-llezīne keferū leste murselā ḳul kefā bi'llāhi şehīden beynī vebeynekūm vemen indehu °ilmü'l-kitāb. “O inkârcılar, ‘Sen peygamber değilsin’ diyorlar. **De** ki: “Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar **yeter.**” (Ra’d 13/43)

Yā imām *edrik* emān eyle Nihānīyi ḫalāş
 Ay yüzüñdür Fātiḫa hem *ḳul kefā*dır sevdiğim (116/14)

***Eynebu:** “...Nereye?”

Fe-eyne tezhebūne “Öyleyse **nereye** gidiyorsunuz?” (Tekvîr 81/26).

° Ālem-i nihāna gitdi leṭāfet
 Şūret-i Ādemde ḳaldı keşāfet
 Rabb-i mürebbīden aldı inābet
 Eynebū remzine meyl etdi vicdān (126/11)

***nūrun ° alā nur:** “Nur üzerine nur”

Allāhu nūru’s-semāvātı vel-ardı...nurun ° alā nūr yehdi’llāhu li-nūrihi men yeşāu “Allah göklerin ve yerin nûrudur... **Nûr üstüne nûr.** Allah nûruna dilediğini kavuşturur...” (Nûr 24/35).

Şahāyif-i İncil Tivrāt [u] Zebūr
 Nuṭḳ-ı enbiyādır *nurun ° alā nūr*
 Yezīdi Mervānı ibn-i Süfyān gör
 Nihānī anlara la° net de her ān (126/14)

***yaḥluḳu mā yeşā:** “... dilediğini yaratır ve tercih eder...”

Rabbūke yaḥluḳu mā yeşāu ve yeḥtāru mā kāne lehumu’l-ḥıyaratu subḥāna’llāhi ve te°ālā °ammā yüşrikūn. “Rabbin, **dilediğini yaratır ve tercih eder,** onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şanı yücedir.” (Kasas 28/68).

Aşlāb [u] erḥāmı ḳıldım temāşā
 Külli şey vechimdir iki yok ḥāşā
 Ef°āl-i esmāmdır *yaḥluḳ mā yeşā*
 Ān-be-ān ānımdır ān şān idim men (127/32)

***innī ena’llāh:** “... Muhakkak ki ben ...Allahım.”

...mine’ş-şecerati en yā Mūsā innī ene Allāhu Rabbu’l-ālemīn. “...ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım.**” (Kasas 28/30).

***len terānī:** “...beni asla göremezsin...” (A’râf 7/143)

...*Rabbi eri-nî enzur ileyke kıāle len terā-nî* ... “Rabbim! Bana görün; sana bakayım.” dedi. Rabbi, “Sen **beni asla göremezsın...**” (A’râf 7/143).

° Aceb sırr-ı şecer *innî ena’llāh* na° rasın i° lān
 Hicābı *len terānî*den geçip fehm eyledim āsān
 Şoyup na° lîni dil Tûrun ederken dem-be-dem seyrān
 Tecellî şevk-i dîdārîñ beni mest eyledi hayrān
 Ene’l-Hağ sırrını cānım anıñçün kılmadı pinhān (129/1)

***bi-izniķum:** “Allah’ın izniyle diril”

...ve *ubriu’l-ekmehe ve’l-ebraşa ve uhyî’l-mevtā bi-izni’llāhi*...“...yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim...**” (Âl-i İmrân 3/49).

Bihār-ı vahdete kaçrem kaçırdı kalmadı bûdum
 Tûlû° etdikde gör şemsi kalır mı kuvvet-i encüm
 Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez şun° um
 Çürümüş tenlere bir kez eger dersem *bi-izniķum*
 Yalın ayak baş açık turalar cümleten ° uryān (129/5)

***Duhā:** “... kuşluk vaktine.”

Ve’d-duhā. “Yemin olsun **kuşluk vaktine**” (Duhâ 93/1).

Ey şāhib-i ° ilm-i hayā
 Vay vāķıf-ı sırr-ı *Duhā*
 Ey bende-i Âl-i ° abā
 Yetiş imdādıma ey cān (133/3)

***İrci° ĩ :** “...Dön”

İrci° ĩ lā rabbiki rāđiyeten marđiyeten “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine **dön**” (Fecr 89/28)

Hā hitāb-ı *irci° ĩ* erdi nidā-yı sırrıma
 Dāl delîlimdir Muħammed eyledim tayrān hū (134/4)

***naħnu akırab:** “Biz ...yakınız ...”

Ve *naħnu aħrabu ileyhi minkum velākin lā tabşırūn*. “**Biz** ona sizden **yakınız**, fakat göremezsiniz” (Vākıa 56/85).

Ḳāf ḳarīn olduñ baña sen *naħnu aħrabla* neden
Kāf kāfir oldu mü’min eyle gel imān hū (134/11)

***mā-yūḫā**: “...ne vahyedilirse...”

Vettebi^c *mā yūḫā ileyke vaşbir ḥattā yaḫkuma Allāhu ve hüve ḥayru’l-ḥākimīn* “Sana **ne vahyedilirse** ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır” (Yûnus 10/109).

Lām leb-a-leb doldu ḳalbim sırr-ı *mā-yūḫā* ile
Mīm muḫıbb oldu bu zāt ile şıfāt aḳrān hū (134/12)

***Yuvesvisu**: “...fısıldar...”

Ellezī yuvesvisu fī şudūri’n-nāsī “O ki, insanların kalplerine vesvese verir”(Nās : 114/5).

Yuvesvisle eger çürürse ol öz
Olup ma^c düm ebed ḫüsrāndan oḳu (135/5)

***Şeffi’uli’llāh**: “Şefaath Allah’a aittir”

Ḳul li’llāhi eş-şeffā^c atü cemīan “De ki: **Şefaath** etme yetkisi bütünüyle **Allah’a aittir...**” (Zümer 39/44).

Şavm-ı ^c aşūra
Ḳıllarız icrā
Betül-i Zehrā
Şeffi’uli’llāh (144/4)

***Naşrun mina’llāh**: “Allah’ın yardımı...”

* *Ve uḫrā tüḫıbbūnehā naşrun mina’llāhi ve fetḫun ḳarībun ve beşşiri’l-mü’minī* “Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele.” (Saf 61/13)

Çekelim āhı
 Gidelim rāhı
 Puşt u penāhı
Naşrun mina'llāh (144/6)

***Yuḥbibkümü'llāh:** "... Allah da sizi sevsin..."

Kul in kuntum tuḥibbūna'llāhe fe'ttebi'ünī yuḥbibkümü'llāhu ve yağfir lekum zunūbeḳum... "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki **Allah da sizi sevsin** ve günahlarınızı bağışlasın'" (Âl-i İmrân 3/31).

Biz bir gedâyız
 Cān baş fedâyız
 Āl-i ° abâyız
Yuḥbibkümü'llāh (144/8)

***El-ḥükmüli'llāh:** "Hüküm ... Allah'ındır"

...ini'l-ḥükmü illā li'llāhi yekuşşu'l-ḥaḳḳa ve hüve ḥayru'l-fāşilīn. "... "**Hüküm** ancak **Allah'ındır** ve Allah hakkı anlatır; O doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır." (En'âm 6/57; Yûsuf 12/40, 67).

Vācibdür bize
 ılmaḳ hem ° aza
 azāya rızā
El-ḥükmüli'llāh (144/9)

***Fi-la° netu'llāh:** "Allah'ın laneti..."

...La°netu'llāhi °alā'z-zālimīn. "**Allah'ın laneti** zalimlerin üzerine olsun" (A'râf 7/44; Bakara 2/89; Āl-i İmrân 3/61; Hûd 11/18).

Ol Şümr ü Sinān
 Etbā°-ı Mervān
 Yezīd altabān
Fi-la°netu'llāh (144/14)

***Fenzur bürhānī:** “İşte gör...”

Ve emṭarnā ʿaleyhim maṭarā fenzur keyfe kāne ʿāḳıbetu'l-mücrimīn. “Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. **İşte gör** günahkârların sonunun ne olduğunu!” (A'râf 7/84; Rum 30/50).

Dāʿ ī Nihānī

Fenzur bürhānī

Bu cihān fānī

Ḳul Allāh Allāh (144/22)

***ḥasbiyu'llāh:** “Allah bana yeter...” (Tevbe 9/129).

...Ḥasbiya'llāhu lā-ilāhe illā hüve...“... **Allah bana yeter**, O'ndan başka tanrı yoktur...” (Tevbe 9/129).

Bağmağıl şehlā

Ey ḳabri bālā

Ḳum ente ḥālā

Ḥub ***ḥasbiya'llāh*** (144/21)

2.3.2.1.3.2. Hadîs

Kelime anlamı olarak “sonradan meydana gelen, sonradan var olan” demektir. İslam terminolojisi ise hadîsi Hz. Peygamber'in kutsal sözleri olarak tanımlamaktadır. Hadîsler de ayetler gibi öne sürülen düşünceyi ispatlamak ve sözü daha anlaşılır kılmak amacıyla *Dîvân* 'da kullanılmıştır.

***levlāk:** “Sen olmasaydın...”

Levlāke levlāke le-mā ḥalaḳtü'l-eflāke. “**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i Kudsî).

Yüz sürüpdür ḥāk-i pāyiñe seniñ ʿarş-ı ʿalā

Ol ğubārdan buldu hem kuğl eyleyen a^c mā cilā
 Dendi *levlāk* şāniña kevnine rağmetsiñ *belā*
 ıl şefā^c at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

***Ene Medīnetü'l-^cilmi ve ^cAliyyün bābuhā:** “Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır.” (Süyütî, el- Cāmi’us-Sağır, 1/415; Askalanî, Tehzību't-Tehzīb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

Ene Medīnetü'l-^cilmi ve ^cAliyyün bābuhā

Şāniña dendi velisin yā ^cAliyye'l-Murtażā (9/2)

***Laĥmuke laĥmī:** “Etin etimdir...”

Laĥmuke laĥmī cismuke cismī demuke demī rūĥuke rūĥī. “**Etin etimdir**, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur” (Yılmaz, 2013, s. 407).

Laĥmuke laĥmī buyurdu şāh-ı sultān enbiyā

Dü cihān içre olupsun yā ^cAliyye'l-Murtażā (9/4)

***şābb-ı ata fi leyl-i mi^c rāc:** “...Mi’rac gecesinde...genç kılığında...”

Ra’eytü Rabbī fi-leyleti’l-mi^c rācı ^calā şūreti şābbın emredin. “Rabbimi, **Mi’rāc gecesinde**, parlak bir genç kılığında gördüm.” (Yılmaz, 2013 s.581).

İsm-i şifāt sırr-ı mula zāt-ı rūĥu’llāh ^cAlī

Gel ou *şābbun ata fi-leyli mi^c rāc* bil nikāt (27/2)

***yek-nūru mir’atız:** “...aynanın bir nuruyuz...”

“Ben ve Ali aynanın bir nuruyuz.” ^cAliyyün minnī ve ene minhü. “Ali benden, ben ondanım.” (Tirmizî, Menākıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

Cümleyi cāmi^c olan Hadır Muĥammedden zuhūr

Ben ^cAlī *yek-nūru mir’atız* buyurdu muĥkemāt (27/3)

***küntü kenz**: “Ben (gizli) bir hazine idim...”

Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u^crefe fe-ḥalaḳtü’l-ḥalḳa li-u^crefe (li-ya^crifūnī).

“**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-i kudî).

Künūz-ı *küntü kenzdîr* seni süzer

Başîret üzre ^cirfândır ḥaḳîḳat (32/7), (80/1), (67/7)

***Ra’eytü Rabbî şüret şâb ḳaṭaṭ**: “Rabbimi,...parlak bir genç kılığında gördüm.”

Ra’eytü Rabbî fî-leyleti’l-mi^crâci ^calâ şüreti şâbbın emredîn. “**Rabbimi**, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında gördüm**” (Yılmaz, 2013, s.581).

Olup mir’ât-ı Ḥaydar gözgüye bir hoş nazar eyle

Ra’eytü Rabbî şüret şâb ḳaṭaṭ bürhânına bā^c iş (35/8)

***en-temütü**: “...ölünüz...”

Mütü ḳable en-temütü. “Ölmeden önce **ölünüz.**” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/29).

Ledünniden ḥayât-ı feyze erip

Bulasın *en-temütü* cāhına rāḥ (42/2)

***eş-Şeyḥ fî ḳavmihi**: “Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında...”

eş-Şeyḥ fî ḳavmihi ke’n-nebiyyi fî ümmetihî. “**Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında**, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.” (Yılmaz, 2013, s. 625).

***men lâ-şeyḥ lehü**: “Şeyhi olmayan kimsenin...”

Men lem-yekun lehü şeyḥun fe-şeyḥuhü şeyṭânün. “**Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır** (Yılmaz, 2013, s. 521).

Daḥı *eş-Şeyḥ fî ḳavmihi* buyurdu

Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
 Ki *men lā-seyḥ lehū* ile қayurdu
 Bu dīn kemāliniñ mihri meşāyih (46/2)

***Ene celīs:** “Ben dostuyum...”

Ene celīsü men zekerenī “**Ben**, beni ananın **dostuyum**, onunla beraberim” (Yılmaz, 2013, s. 123, 124).

Zikriñ bize eyle enīs
 Va° d eyledin ene celīs
 Qılma bizi nā-dān ḥasīs
 Cūduñ umar bu derdmend (48/7)

***şūreti şābbi қатағ:** “...parlak bir genç kılığında...”

Ra’eytü Rabbī fī-leyleti’l-mi° rācı °alā şūreti şābbın emredin. “Rabbimi, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm.” (Yılmaz, 2013, s. 581).

***lā-fetā:** “... başka genç (yiğit)...” (Yılmaz, 2013, s. 404)

Lā-fetā illā °aliyyün lā-seyfe illā zū’l-fikāri. “Ali’den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr’dan başka (keskin) kılıç yoktur.” (Aclūnī, Keşfü’l-hafâ, 2/363-364). Bk. (Yılmaz, 2013, s. 404).

Ol şeb-i mi° rāc Resüle *şūreti şābbun қатағ*
 Görünen Hақ *lā-fetā* sın yā Alī senden meded (51/5), (79/26), (55/15),
 (128/3)

***şeybe:** “Saç ve sakal aklığı...” (Yılmaz, 2013, s.624)

Eş-Şeybü nūrī ve ene estahyī en uḥriқа nūrī bi-nārī. “**Saç ve sakal aklığı** benim benim nurumdan kaynaklanır; ateşimle nurumu yakmaya utanırım.” (Hadīs-i Kudsî).

Muḥammed nesliniñ cediti o *şeybe*
 Kim anı sevmemek ° ayn-ı ḥaḫādır (55/13)

***Mütü kable en-temütü:** “Ölmeden önce ölünüz.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/29).

Hayy [u] Kayyum mazharıdır hîç fenâ gelmez aña
Mütü kable en-temütü da° vet-i esrarımız (67/5)

***levle’l-mürebî:** “Eğiticim olmasaydı...”

Levle’l-mürebî le-mā °areftü Rabbî. “**Eğiticim olmasaydı**, kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım.” (Yılmaz, 2013, s. 457).

Hoca Seyyid Emîr Külâl mürebî
 Resûl der ki *le-mā °areftü Rabbî*
 Sağın reyb etme bil *levle’l-mürebî*
 Delîli ediver Qur’âna tefvîz (79/12)

***Men °aref:** “Kendini bilen...”

Men °arafe nefsehü fe-ğad °arafe Rabbhü. “**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/262).

Buyurur fahr-i rüsül *levle’l-mürebî* remzini
Men °aref dersin oğu gel eyle temkîne heves (69/4), (70/3)

***Raeytü:** “... gördüm.”

Ra’eytü Rabbî bi-ğalbî ve mā ra’eytü bi-aynî. “Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim.” (Yılmaz, 2013, s. 580). *Ra’eytü Rabbî nürāniyyen.* “Rabbimi nurlu olarak **gördüm**.” (Yılmaz, 2013, s. 581).

Raeytü der Nihānî remzi imā
 Gözüñ aç ger ne bu °ālemde ħuffāş (71/13)

***zü’l-vecheyni:** “İki yüzlü ...”

Zü’l-vecheyni lā-yekūnü inda’l-lāhi vecīhen. “**İki yüzlü** Allah katında makbul (bir insan) değildir.” (Yılmaz, 2013, s. 733).

Başına Allāh Allāh tīgını ɗarb eyleye sālīk

Bu *zū'l-vecheyni* te'dīb eylemek ° ayn-ı kemāl olmuş (72/10)

***le-mā ° areftü Rabbī:** "... kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım."

Levle'l-mürebbī le-mā ° areftü Rabbī. "Eğiticim olmasaydı, **kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım**" (Yılmaz, 2013, s. 457).

Hoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī

Resül der ki *le-mā ° areftü Rabbī*

Sağın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*

Delīli ediver Qur'āna tefvīz (79/12)

***el-fakru fahrī:** "Yoksulluk övüncümdür..."

El-fakru fahrī ve bihī eftahīru. "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm" (Yılmaz, 2013, s.153).

Geç bu berzaḥ vādisin faqr [u] fenāya qā'il ol

° Azm edip *el-fakru fahrī* devletine nā'il ol

Sırr-ı *mā-zāğa'l-başar* remzine cāndan mā'il ol

Serserī köhne cihān bāğında cānā ° āqıl ol

° Aql-ı dānādır dilā Sīmurğ-ı ° Anqādan ğaraz (80/3), (90/2)

***dünyā cīfeye beñzer:** "Dünya bir leştir..."

Ed-dünyā cīfetün ve tālibühā kilābün. "**Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/409).

Buyurdu Haq Resülü ḥubb-ı *dünyā cīfeye beñzer*

Ḳabül etmez anı kāmīl velākin dūn eder neşşat

***ḥalaktü:** "... yaratmazdım."

Levlāke levlāke le-mā ḥalaktü'l-eflāke. "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri **yaratmazdım**" (Hadīs-i kudsî).

Dürüst ikrâr verdim men *elestü*
Bi-Rabbiküm hitâbında *ecebtü*
 Dil-i dānāyı medhān der *halaktü*
 Seniñ cāniñdadır sırr-ı *nefahtü* (89/3)

**levlāk levlāk*: “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed),...”

**le-mā halaktü'l-eflāk*: “...felekleri yaratmazdım.”

Levlāke levlāke le-mā halaktü'l-eflāke. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.”(Hadîs-i kudî).

Şānını *levlāke levlāk* ferr ü şevket eylemiş
 Hem *le-mā halaktü'l-eflāk* şıyt u şavlet eylemiş
 Hoğça-i genc-i dehānın ° ilm-i hikmet eylemiş
 Ğoncasın zīb-āver-i destār-ı vaħdet eylemiş
 Lī-ma° Allāh gülşeninde gülben-i ° Abd-i Menāf (95/4)

**Men ° arefe nefsehu fe-ķad ° arefe Rabbehu*: “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir.”
 (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Men ° arefe nefsehu fe-ķad ° arefe Rabbehu
 Remzini iz° ān ile şatmağ dilersin şatma gel

**Estağfiru'llāh el-° azīm*: “Yüce Allāh'tan af dilerim.” (Yılmaz, 2013, s. 140).

Ey Hālîk u ħayy ü ķadīm
Estağfiru'llāh el-° azīm
 ° İşyānıma oldum nedīm
 Men külli mālā yestafīm (114/1)

**Leyse'l-ħaberu ke'l-° ayān*: “Haber (duyma) gözle görme gibi değildir.” Ahmed, Müsned İbn-i Abbas hadislerinden. Hâkim, Müstedrek 2/351; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/168).

Nihānīden olduñ ° ayān
 Lebs-i cedīd giydiñ bu ān
Leyse'l-ḥaberu ke'l-° ayān
 Yetiş imdādıma ey cān (133/7)

**ḳanā° at kenzü lā-yefnā*: “Kanaat tükenmez bir hazinedir” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/130).

Ḳāf *ḳanā° at kenzü lā-yefnā* buyurmuşdur Resül
 Kāf kemālīñ eyle izhār fetḥ edip ma° dānımı (151/11)

2.3.2.1.4. Diğer Dinî Mefhumlar

2.3.2.1.4.1. İnançla İlgili Olanlar

2.3.2.1.4.1.1. Kelime-i Tevhîd

İslam dininin ilk şartıdır. Allah’ın birliğine ve ondan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna inanmaktır. *Lâ ilâhe illâllâh Muhammedün Resûlu’llâh* şeklinde zikredilir.

Allah cennet ve cehennem ehlini ayırmıştır; cehennem ehli “lâ” da kalıp “illâ” ile tasdik etmemiştir. Nihānî, “lâ”yı içinde bırakmayıp, harcamasını “illâ”yı ise asla harcamamasını nasihat eder:

Cennāt [u] sa° ir ehlini Ḥaḳḳ eyledi tefrīḳ
 Lāda ḳaluban etmedi **illā** ile taşdıḳ
 Hem heft-maḳāmıñ beşi ikfārile taḥrīḳ
 Gel vezn ede gör ° arıñı ḳo eyleme mebhāş (34/5)

Ḳılup mazbūḫ yeter kālāyı zāyī°
 Niçe bir edesin bālāyı zāyī°
 Derūnda ḳoyma eyle **lā**yı zāyī°

Şaķın kim eyleme **illāy**ı zāyī^c
Gel imdi eyleme Mevlāyı zāyī^c (89/1)

Tevhîdin sırlarını ve faydalarını bilmek dilersen dünya ile bağlarını azalt, anlamını bilmek dilersen (Allah'ın) isimlerini dinle, güzelliğini bilmek istersen gönül şarabını iç. Fark âleminde sinek gibi neden gezersin nefesini harcayıp tevhidi amel eyleyesin:

Nedir **tevḥîd**iñ esrârı nevâlin bilmek isterseñ
İzâfâtı sükûṭ eyle me'âlin bilmek isterseñ
Mey-i dil nûş ede gör gel cemâlin bilmek isterseñ
Gehî ķahrı gehî luṭfuñ kemâlin bilmek isterseñ
Fenâ-ender-fenâda yok olup hem-vâr olandan şor (58/3)

Âlem-i farkda niçe bir gezeseñ mişl-i meges
Eyleyip **tevḥîd**-i ef'âl edesin ģarc-ı nefes (70/1)

Kelime-i tevhîdin “lâ” ve “illâ” kısımları iktibas edilerek zikredilmiştir. Kelime-i tevhîdin “lâ” ile başlayan kısmı nefy; “illâ” ile başlayan kısmı ise isbattır.

2.3.2.1.4.1.2. İman

İman kelimesi, emn (emân) kökünden türemiştir ve “güven içinde bulunmak”, “korkusuz olmak” anlamlarına gelir. İman ise “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. Terim olarak iman genellikle “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanmaktadır. *Kur'ân*'da beş mânada kullanılmıştır: Tasdik, sadece dilin ikrârı, tevhîd, peygamberi onaylama ve namazdır (Sinanoğlu, 2000, 216).

İkrar, “karar” kökünden gelmektedir. Lugatta “söyleme, bir şeyi haber verme, yerine getirme, benimseme, kabul, tasdik, hakkı itiraf etmek, karar vermek ve mukarrer kılmak” manalarına gelir. İstılahta ise ikrâr, kalpte bulunan iman, tasdik veya mârifetin dünya hayatında bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesi, hareketlere yansıtılmasıdır. İkrâr; dilde Kelime-i şhadetin getirilmesi, Allah'ı bilme (mârifet) ve

Allah'ı ikrâr ile resûlü bilme ve onun Allah'tan getirdiği vahyi de ikrar etmesidir (Yeşilyurt ve Oral, 2012, s. 31-33).

İman, Allah tarafından insanlara hediye edilmiştir. Resmî iman ve tahkikî iman olmak üzere ikiye ayrılır. Gösterişte olan resmî iman sonunda hiçbir fayda vermez. İmanı incelemek için gel gönül evine gir ve kandil yak:

Bize sen eylediñ **İmānı** ihdā
Dağı tevfik-i hünkārım Hudāyā (3/11)

Bu **İmān**-ı resmî vermez ° âkıbet hîç saña şūd
Gel İmānı taḥkîke gir dil evine yaq çirāğ (93/3)

İmanın rütbesi, nişanı gönül levhasındadır; Hakkın evi gönüldür, bu dil ise gönlün ince manalı sözleridir. Ağız Hakk'ın lisanına alet olmuştur. Ancak bu hali anlayan kurtuluş bulur. Bu nedenle gönüldeki tafrayı boşa salma:

Gönüldür beyt-i Ḥaḡ bu dil nikāti
Dehān Ḥaḡka lisān oldu edātı
Bu eṭvāre eren bulur necātı
Gönül levhindedir **İmān** berātı
Gel etme cāndaki ṭafrāyı zāyi° (89/5)

Nihânî'nin inancı, can sırrının Allah'ın ruhu ve nuru olduğudur. Allah, *Levlāke levlāke le-mā ḡalaḡtü'l-eflāke*. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” kudsî hadîs gereğince önce Hz. Peygamber'i kendi nurundan yaratmış sonra onun sebebine felekleri ve insanları yaratmıştır. Dolayısıyla bizim can sırrımız onun ruhu ve nurudur, biz buna inanırız. Hz. Muhammed Mustafâ Nihânî'nin ceddidir:

İmānım nūr [u] rūḡ-ı sırr-ı cānım
Ki ol ceddım Muḡammed Muṣṭafādır (55/2)

Ey merhametlilerin merhametlisi, acıyan esirgeyen Allahım senin bağışın engin bir denizdir. Kur'ân bize iman getirmiştir. Bu, Allah'ın konuşan kelimadır, Kur'ân'a vasıl olup, onun sağlam bilgisini gören şekilciliğe bağlı resmî iman sahipleri mahv olmuştur:

Budur ikrārım ey Raḥmān Raḥīmīn raḥmetiñ ° ummān
 Haber verdi bize Ẓur'ān getirmişem **İmān** yā Rab (21/6)

Kelāmu'llāhi nāṭıkdır bu esrāra olan vāsıl
İmān-ı resm maḥv oldu gören İḳān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/4)

Nihānî'yi resmî imandan usandıran Süfyān kavmidir. Bunlar Nihānî'nin ceddine her türlü kötülüğü yapmışlardır, bunlar görünüşte sünnî ve salihdir ancak gerçekte imanları yoktur. Eğer hakiki imana sahip olsalardı bu kadar kötülük yapmazlardı: (121/1,2,3)

Dili iman davasında fakat kalbi şüphededir. Ey Allah'ım eşit derecede gıybet ve zan içinde bu nasıl bir haldir. İnkāra rağbet edenlere şekilcilikten ibaret olan resmî iman yeter. Çünkü onun makamı alt düzeydedir ve tevhidin isteyeni iki yüzlüdür:

Dili da° vā-yı **İmān**da velākin ḳalbi gümānda
 Müsāvī gıybet [ü] zanda nedir ḥāl-i ° aceb yā-hū (140/6)

V'eger inkāra rāğıbsen saña resmî **İmān** besdir
 Maḳāmı derk-i esfeldir münāfıḳ ḥāhı tevḥīdiñ (106/6)

Ey, kardeşim! Doğruluğu araştırılmış hakiki iman nedir diye merak edersen o Hz. Peygamber'in ailesine yakınlık duymak, onları sevmek ve dedikoduyu terketmektir:

Nedürür **İmān**-ı taḥḳıḳ der iseñ bil yā aḥī
 Ẓıl tevellā ehl-i beyte ḳāl [ü] ḳīli et ferāğ (93/4)

Nihānî hakiki iman sahipleriyle dindar görünüp ancak kalben inanmayanları birbirinden ayırıyor.

2.3.2.1.4.1.3. Küfr

Kelime olarak örtmek, inkâr etmek manalarına gelen küfür tasavvufta tefrika âleminin karanlığı, kesretin vahdette gizlenmesi manalarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 224).

Nihânî, Yüce Mevla'nın onu iman ve küfür perdesinden kurtarıp güneş ve bereket ışıklarının ona erişmesi için dua eder:

Nihānīyi hicāb-ı **küfr** ü ĩmāndan edip taħlīş
Erişen senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

Dīvān 'da “küfr” kelimesi bir münacat olan sadece bu şiirde geçmiştir.

2.3.2.1.4.1.4. Şirk, Müşrik

Müşriklik, Allah'a şerik, ortak koşma, Allah'tan başka bir Allah bulunduğuna inanma ve bunu yayma anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1554).

Nihânî basiretle cihana bakmış, kiminin iyiye, güzele; kiminin kötüye meylettiğini görmüştür. Kimi müşriktir kimi de zanna düşmüştür. Kimi de halis muhlis imana meyletmiştir. O, Allah'ı bildiğini ve şirk içinde kalmadığını ifade etmiştir:

Başiretle nazar kıldım cihāna
Kimi yaħşi kimi yamana mā'il
Kimi **müşrik** kimi düşmüş gümāna
Kimi ĥālīş muħliş ĩmāna mā'il (113/1)

Elif Allāhım bilirem ħalmadım **şirk** içre men
Bā başiret gözü ile görmüşem Sübhānımı (151/1)

Şirk kelimesinin kullanıldığı şiirlerde “önden görüş, sezış” anlamlarına gelen “basiret” kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.1.4.2. Mi'râc

Kelime anlamı “merdiven” olmakla beraber Hz. Peygamber'in Cebrâil'in rehberliğinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade

etmektedir. Mi'râc Hadisesi Kur'ân'da İsrâ sûresinde geçmektedir¹. Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa İsrâ, oradan göklere yükselmesine de "mi'râc" denilmiştir (Yavuz, 2005, s. 132).

Ceylan'ın (2007) belirttiği üzere bedenleriyle mi'râc dünyada üç kişiye kismet olmuştur. Bunlar ikinci feleğe çıkartılan Hz. İsrâ, dördüncü feleğe dek yükseltilen Hz. İdrîs ve hiçbir canlının ayak basması mümkün olmayan zirve-i arşa kadar ulaşan Hz. Muhammed'dir. On mertebede gerçekleşen Mi'râc Gecesi'nin ilk yedi mertebesinde diğer nebilerle Hz. Peygamber'in imametine uymuşlardır. Mi'râc'ın sekizinci mertebesi *Sidretü'l-müntehâ*, dokuzuncusu Kalem-i A'âlâ'nın cızırtılarının duyulduğu *Müstevâ*, onuncu ve sonuncusu ise *Kurb-ı ev-ednâ* makâmıdır (s. 123).

Hak, İsrâ gecesinde habibini zâtına davet etmiştir ve şanı yüce Rahman'ın sûreti Hz. Peygambere görünmüştür. Hz. Peygamber'in zâtına tecellî kılmıştır ve onun makamı "ev ednâ" çok yakın olmuştur. Mevla güzelliğin seyredilmesi için kendini ayna edip yüzünden kendini seyredip demekle de göründüğünü belirtir:

Ḥabîbin zâtına da^c vet edip ol Ḥaḫ şeb-i İsrâ
Göründü şüret-i raḥmân *te^c âlâ şānuhu a^c lâ²*
Tecellî kıldı zâtına maḳāmı oldu *ev ednâ³*
Temāşā-yı cemāl için özün mir'ât edip Mevlâ
Yüzünden seyr edip kendin demekle hem ^c ayān söyler (60/2)

Senin ayağının toprağı amâ olan göze ilaç oldu. Sen Mi'râc Gecesi Hak ile yüz yüze kavuştun ve bize hakikatler incisinin parlak yıldızından şan ve şeref oldun. Ey yüce peygamber biz yoksullara yardım et:

Ḥāk-i pāyın tütüyâ oldu ^c alîl olan göze

¹ (Kur'ân-ı Kerîm: 17/1) Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürün Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.

² *Rabbi'l-^c âlemîne te^c âlâ şānuhu Allāhu ekber.* "Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür." Namaz sonrası tesbihatta okunan dualardan (Namaz zamanı, t.y.).

³ *Fe-kāne ḳābe ḳavseyni ev-ednâ.* "Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

Ol şeb-i Mi^c rāc Hāķile vaşl olupsun yüz yüze
 Kevkeb-i dürr-i hāķāyıkdan ^c alā olduñ bize
 ıl şefā^c at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/3)

Bazı beyitlerde Hz. Peygamber'in Mi'rāc Gecesi'nde Allah'ı Hz. Ali sūretinde gördüğü geçmektedir. Beyte göre *Ra'eytü Rabbī fī-leyleti'l-mi^c rācı ^c alā şūreti şābbın emredin* hadisinin mealine göre Allah, o Mi'rāc Gecesi'nde Hz. Peygamber'e bıyığı, sakalı kesilmiş genç sūretinde görünmüştür. *Lā-fetā illā ^c aliyyün lā-seyfe illā zü'l-fikārı* hadîsinin mealı gereğince Hz. Ali'den başka genç, yiğit yoktur.

İsm-i şıfāt sırr-ı muṭlaķ zāt-ı rūḥu'llāh ^c Alī
 Gel oku *şābbun ata fī-leyli Mi^c rāc¹* bil nikāt (27/2)

Ol şeb-i Mi^c rāc Resūle *şūreti şābbun ata²*
 Görünen Hāķ *lā-fetā³* sın yā Alī senden meded (51/5)

Sâlik, seyr ü sülûkta birkaç mertebeden geçer. Üçüncü mertebe olan *seyr-i ma^c allāh*, Allah'la seyretmek, onunla yolculuk etmektir. Bu mertebede ikilik kalkar buna *makâm-ı Kâbe kavseyn* de denilmektedir ve bu seyrin sonu velayettir (Uludağ, 2005, s. 200). Hallâc-ı Mansur'un “*Ene'l-Hak!*” dedikten sonra yani *seyr-i ma^c allâha* ulaştıktan sonra yanlış anlaşılabilir dar ağacında asılması ve Allah'a kavuşması Mi'rāc kavramıyla anlatılmıştır. Nihânî'ye göre asıl Mi'rāc, ayağına çabuk olup mâsivâ yükünden kurtulmaktır. Yani nefsi kırmak ve seyr ü sülûkta ilerlemektir. O, dalaletten emin olarak mi'rāc'ın sırrına erişmeyi ön görmektedir:

Maķāmiñ vasaṭında muṭmañ seyr-i ma^c a'llāhdır

¹ *Ra'eytü Rabbī fī-leyleti'l-mi^c rācı ^c alā şūreti şābbın emredin*. “Rabbimi, **Mirāc gecesinde**, parlak bir genç kılığında gördüm.” (Yılmaz, 2013, s.581).
² *Ra'eytü Rabbī fī-leyleti'l-mi^c rācı ^c alā şūreti şābbın emredin*. “Rabbimi, Mirāc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm.” (Yılmaz, 2013, s.581).
³ *Lā-fetā illā ^c aliyyün lā-seyfe illā zü'l-fikārı*. “Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikār'dan başka (keskin) kılıç yoktur.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

Dikerler dār-ı Manşûrî velâyetle eder **mi° rāc** (41/4)

Bu zindān-ı fenādan taşra gel gör kim ne minhāciz

Sebük-bār ol bu ḥaml-i mā-sivādan aşl-ı **mi° rācız**

Ma° ānī mantıktır bu ki şanmañ şarfa muḥtācız

Benim ° ilm-i ledünnümden hezārān Hızır olur ° āciz

Menim her bir tecellîmden niçe biñ Mūsālar ḥayrān (129/3)

Dād ḍalâletden emîn ol sırr-ı **mi° rāca** eriş

Ṭā ṭarīkat pīşesinde bul otur eyvānımı (151/8)

Nihânî, malını mülkünü Allah yolunda sarf etmeyi, mâsivâyâ malik olmamayı yani “fakr ü fenâ” yı benimsemiştir. Onun dedesi Horasan erenlerinden Somuncu Baba Hazretleri de Melamî meşreb bir zâttır. Aynı zamanda Horasan Melametiliğın benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır. Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile mi’râcî arzulamaktadır (26/14)

Mi’râc Hadisesi’nin doğrudan konu olduğu beyit bentlerle beraber daha çok kişinin kendini dünya nimetlerinden arındırarak nefis mertebelerinde ilerlemesi ve manevî olarak Allah’a kavuşması anlamında ele alınmıştır.

2.3.2.1.4.3. Ölüm ve Hayat

Bursevî, ölümü “nefsin hevâ ve hevesinin kökünü kazımaktır.” olarak târif etmiştir. Ölüm bir tanedir, o da nefsin ölümüdür. Bu ölüme ilk ölüm denmektedir. Ölüm sûretinde görünen diğer hadise ise yalnızca yer değiştirmekten ibarettir (Ceylan, 2007, s. 241).

Hayat; yaşama, zindegî, canlı ve diri olma anlamlarına gelir. Tasavvufî manada ise sâliki dünya bağlarından ve nefsanî arzulardan koparan kutsal ve ilahî nurun tecellî etmesidir. “Hayat ölümdedir.” Kalbin hayatta olması için nefsin ölmesi gerekmektedir. Hak ile hayatta olmak için halk ile yaşama haline son verilmesi lüzum göstermektedir. Kötü hal ve hareketlerin sona ermesi mevt (ölüm), güzel hal ve hareketlerin edinilmesi

ise hayattır. Gerçek sūfî ölmeden önce ölür ve hakiki hayata kavuşur (Uludağ, 2005, s. 162).

Nihânî, gönlündeki boş davanın hareketlerine uymadığını belirterek ölmeden önce ümmetin hayırlısı Hz. Peygamber'in yolundan gitmeyi öngörmüştür:

Dilde da^c vā-yı güzāfiñ uymadı ef^c āliñe

Ölmeden sen hayr-ı ümmet Aḥmed-i muḥtāre baḳ (101/8)

Kendi ismini tevriyeli kullanarak kendisinin tamamıyla saklı olduğunu ve bulunduğu zamandan işittiğini bazen de sağır olduğunu belirtmiştir (Bu durumda) Allah'ın izniyle sizin canlı mı ölü mü olduğunuzu bilmiyorum, şeklinde ifade etmiştir. Nihânî'nin nefsinin öldürerek vahdet makamından konuştuğu anlaşılmaktadır ve bu durumda kendisi bir bakıma ölü olduğu için diğer insanları duymaz, onların canlı ya da ölü olduklarını bilemez:

Heme Nihānīyem şinev dem-ender ü nāker-şinās

Nemīdānem şumā zinde vü yā **mürde** bi-ḥavli'llāh (148/5)

Nihânî'in hayat bulması gözünden perdenin kaldırılıp kalbine hayat suyunun inmesiyle gerçekleşmiştir. Gerçek hayat, ilahî sırlardan ilim irfan hayatına ulaşip “ölmeden önce ölme” makamına ulaşmaktır. Hayât-ı cāvidān ebedî hayattır. Fenâfillāh makamıyla yani nefsin yok edilmesi öldürülmesiyle bu hayata ulaşılmaktadır:

Ref^c kılıp perdeyi bu çeşmden

Eyledi ḳalbe nüzül **mā'ü'l-ḥayāt** (31/2)

Ledünnīden **ḥayāt-ı feyze** erip

Bulasın *en-temütü*¹ cāhına rāḥ (42/2)

Ḳıyām edip^c ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise

¹ *Mütü ḳable en-temütü*. “Ölmeden önce **ölünüz**.” (Aclūnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i Ḳayyūmu menāl olmuş (72/21)

Hayât-ı sâriye, “Cenâb-ı Hakk’ın hayat sıfatının tecellîsi olan varlıklarda hayatın mebdei, kainatın hayatı, ruhu”dur (Luggat, 2015, para. 1). Allah, insanda tecellî etmiştir, Allah’la seyretmek için, yani cem’ halini yaşaması için tefrika halinin ölmesi gerekmektedir. Hallâc-ı Mansur “*Ene’l-Hak!*” diyerek ikiliği öldürmüştür:

Ki bunda inkişâf etdi **ḥayāt-ı sâriye** sırrı

Ene’l-Ḥaḳ dedi çün Mañşūr ikilik infişâl olmuş (72/18)

İnsan hayatı ile hayvanların hayatını birbirinden ayırmıştır. Hayvanlar hayatlarını sürekli yeme ve içme ile devam ettirdikleri için onlara hayvanî ruh denilmiştir. Dünyanın hayatı ve malı oyun, eğlence olmuştur. Akıl sahibi bunlara gönül vermez fakat neşesi onu deli eder:

Daḡı ekl [ü] şürb ile oldu **ḥayātı** müstedīm

Anıñ içün rūḡ-ı ḥayvānī denildi gör aña (14/12)

Ḥayātı vü metā^c ı dünyānıñ lu^c b u lehiv olmuş

Göñül vermez buña ^c āḳıl velī mecnūn eder neşşâṭ (83/2)

Nihânî, hayatı ilk anlamıyla da kullanmıştır. Baharın gelmesiyle bitkinin toprağı hayat bulmuştur yani canlanmıştır; aşk denizleri coşmuş ve her vadiyi nehir etmiştir:

Buldu **ḥayāt** arz-ı nebāt coşdu yine ebḥār-ı ^c aşḳ

Her vādīyi enhār eder (97/1)

Tasavvufî manada nefsin öldürülmesi “hayat” kavramıyla ele alınmıştır.

2.3.2.1.4.4. Cin, Peri, Şeytan

Cinler gözle görülmeyen latif cisimlerden oluşan ruhanî varlıklardır ve ateşten yaratılmışlardır. İnsanlar gibi Allah’a kullukla görevlendirilmişlerdir ve bunların aynen insanlar gibi kâfir ve müslüman olanları vardır. Cinlerin dışı olanlarına ise peri

denilmektedir. Periler görünmezler ve bu nedenle çok güzel ve çekici olduklarına inanılmaktadır. Perilerin büyü ile ortaya çıkarıldıkları söylenmektedir. İnsanlardan kaçır ve göze görünmezler (Pala, 2004 s. 92, 369)

Önceleri Hâris isimli bir melek olan şeytanın diğer ismi İblis'tir. Âdem yaratıldığında bütün melekler secde etmiş ancak Hâris cin taifesinden olup ateşten yaratıldığını ve boyun eğmeyeceğini belirterek böbürlenmiştir. Allah da onu şeytan kılığına sokmuş ve lanetlemiştir. Cennetteyken bir adı da Azâzîl olan şeytan cennetten kovulmuştur. Bunun üzerine şeytan kötü kulları azdırması için Allah'tan ömür istemiştir. Görevini icrâ etmeye çalışan şeytan, ilk olarak yılanın karnında cennete tekrar girerek Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasını sağlar. Âdem'le Havva cennetten kovulduktan sonra şeytan da cennetten indirilir (Pala, 2004, s. 431).

Nihânî, Âdem'in yaratılışında cinlerin, meleklerin ve şeytanın hâl ve tavırlarını betimlemiştir. Cin kavmini aslında melekler perişan etmiştir. Allah'ın büyüklüğü ve kahriyle, aşağı değerinde olan cinler kaybolur, bazı yüceleri ise padişah olurlar. Azâzîl de cin taifesinden olan bir melektir ve cennette yaşamaktadır. Ancak Allah'a karşı gelip Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulup adı Şeytan olur:

Nokşân demeyelim tām görüñ işi
 almasıñ zamîrde aqlâ teşvîşi
 Şimdi yahşî diñleñ sır bu cünbişi
 avm-i cānnı maḥv eyledi sürüşān (126/1)

Celāli ahriyle gitdi süflîsi
 Pādişāh oldular ba° zî ° ulvîsi
 ° Azāzîldi çün anlardan birisi
 aldı tā-be-ıyām nām oldu şeytān (126/2)

Cinlerin aslına zeval olmadığı için, Allah onlarda iz bırakması nedeniyle solmadıkları için, ayna olmadığından Allah onlarda kendini gördü ve bu nedenle cinler bir miktar başları döndü, sersem ve şaşkın kaldılar. Cinlerden eskilerinin işleri ve amelleri kemal

bulmuştu ve bu nedenle latif olanları zeval bulmadı. Allah'a yakın olma katında çok bağış buldular ve Allah onları gökler üzere misafir eyledi: (126/3, 4)

Cinlerle şeytanlar sabah akşam aşk şiirleri yazarlar; bazen kötü bazen de faziletli ederler. Cinler görünmeyip gözden kaybolurlar:

Cinn [ü] şeyāfīn şubḥ [u] şām saṭr eylemiş eş[°]ār-ı ° aşk
Eşrār gāh aḥyār eder (97/34)

Ecsām-ı laṭīfim olmadı rāzī
Kendi vālī olup ° aḳl oldu ḳāzī
Kesr oldu keşāfet bozdu emrāzı
Buldular hezīmet kaçdı **cinniyān** (125/9)

Elest neyi İblis'e arkadaş ve destek olmuştur. Şeytan eleste Âdem'e secde etmeyince cennetten kovulmuş ve kötü kulları azdırmak için Allah'tan ömür istemiştir. Bunun üzerine sūr üfürölüceye kadar kendisine ömür bahşedilmiştir. İşte şimdi o şeytan bu izin ve sūrla Nihânî'nin dostlarına oyun oynamaktadır:

Eyledi ney-i elest İblīse hem-pāy [ü] dest
Ba[°] z eder ihvānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost (25/4)

Nefis şeytanla beraber anılmıştır. Nefis şeytan kuludur ve çirkin huyludur. Nefsine uyanlar sonunda cehennem zencefilinden okur. Şeytan nefis insanlara çok hileler yapmıştır. Şeytan cinlerin oğludur ve Nihânî'ye musallat olmuştur:

Nefis **şeytān** kuludur zışt-hūlar
Ki āḥir edrek-i nīrāndan oḳu (135/35)

Nefs-i **şeytān** etdi bize çok ḥīle
Hem musallaṭ oldu ibn-i cān baña (6/4)

Ey Allah'ım! Bu şeytanın nefsinden kurtulmak için bize doğru yolu gösteren mürşidi lutfeyle, aman dünya heveslerinden zevk verme. Mürşidin sözlerinin Kur'an'ın özü olduğunu kabul et; yok dersen İblis'in tarafına yakın ocak oldun:

Bize bu nefis-i şeytāndan hālāşa mürşid-i hādī
 ° İnāyet eyle yā Mevlā emān verme hevādan hāz (85/2)

Nuṭḡ-ı mürşid mağz-ı Kur’ān olduğun ikrār kııl
 Yoğ der isen sūy-ı iblīse qarīn oldun ocağ (93/2)

Nihānî; Yezid’i, onun babası Muaviye’yi ve annesi Hindî’yi şeytanın cin kavminden kabul etmiştir: (121/7)

2.3.2.2. Tasavvuf

Tasavvuf, dünyanın süsünden vazgeçmek, geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber Hakk’a yönelmektir. Tasavvufun gâyesi; Hakk’ın rızasını kazanmak için nefsi arındırmaktan, güzel ahlak sahibi olmaya çalışmaktan, kısacası Allah Resûlü’nün ahlakıyla ahlaklanmaktan ibarettir. Hz. Peygamber: “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur. Tasavvufun ulaşmak istediği gâye, ahlakın en üst mertebesine varmak için, en güzel örnek olan Hz. Muhammed’in gerçek vârisi olmaktır. İnsan ceset ve ruhtan meydana gelmiştir. Latif olan ruh, kesif olan bedene girince maddî varlığın ruh üzerinde yaptığı te’sirler, ruhun berraklığını söndürmektedir. İnsan ruhunun olgunlaşması nefsin arındırılması ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle ruhun beden üzerine üstünlüğünü temin için alınan tedbirler tasavvufun gayesini oluşturur (Eraydın, 1994, s. 56).

Kara’nın (2003) belirttiği üzere Tasavvufî ahlak ve felsefe, sūfîlerin sohbet ve eserleriyle topluma aktarılmış ve mürid-mürşid eğitimiyle kalbin üzerindeki kirler, paslar temizlenmiş, mânevi hastalıklar tedavi edilmiş, sevginin önündeki engeller kaldırılmıştır (s. 5).

Kur’ân’da tasavvuf ilmine *ilm-i ledün* denilmiştir. İlm-i ledün, herhangi bir tahsil olmaksızın Allah tarafından verilen ilim demektir. Şer’î ve zahirî ilimler, melek ve resûl aracılığı ile gelir, ilham ise doğrudan Hak’tan gelir. Bu sebeple ilhama, ilm-i ledün

denmiştir (Cebecioğlu, 1997, s. 471). Hz. Musa'nın Hz. Hızır'dan ledün ilmini öğrenmek istemesi, Kehf Sûresi'nin 60-82. âyetlerinde geçmektedir¹.

Bütün mutasavvıflar gibi Nihânî de tasavvufa Kur'ân'da geçtiği üzere *ilm-i ledün* demiştir. Bir gece hiçbir aracı olmadan ilham gelip içine doğmuştur ve zahmetsiz bir şekilde kalbine renkler nakş olunmuştur. Ulûhiyet âleminin sırrından ilm-i ledün ermiş ve mânâ Hızır'ı ona feyz ihsan etmiştir:

Bî-tavassuţ vâridât ilhâm olup
Bî-tekellûf nakş olur elvân bu şeb (17/5)

Sırr-ı lâhûtdan erer ° **ilm-i ledün**
Hızr-ı ma° nâ feyz eder ihsân bu şeb (17/6)

Hızır'a mürid olan ledünnî ilmini bulmaktadır, aynasını yani kalbini temizleyen Hakk'ı görmektedir, bu ne fetvaya ne takvaya bakar bu aşk sahrası nakleden akla sığmaz: (100/6)

Nihânî asıl ledün ilminin Hz. Muhammed'de olduğunu ifade etmiştir. Lokman'a hikmet verilmiştir ancak ilimlerin aslı ondadır; ilm-i ledün görünürde Hızır'a verilmiştir fakat Hz. Peygamber mânâ kaynağıdır ve ilm-i ledün ondan bilinir:

Loqmâna hikmet verildi sendedir aşl-ı ° ulûm
° İlm-i ledün dersini ° irfâna geldim yâ Resûl (108/2)

° İlm-i ledün Hızra i° tã oldu şürîde velî
Sen ma° ânî kânısın ihsâna geldim yâ Resûl (108/3)

Ledün ilminden fayda bulmak için doğru yolu gösteren bir seyyidin elinden tutmak ve bir mürşidden ders okumak gerekmektedir. Nihânî ledün ilminden uzak kalmayı ve konuya zan ve şüpheyile yaklaşmayı boş çanak yalamaya benzetmiştir:

¹ (Kur'ân-ı Kerîm 18: 65) Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.

Ṭutup bir seyyidiñ destin ol irşād
Ledün ° ilminden ihsāna ayak baş (76/7)

Vech-i mürşidden **ledün** dersin oğu gezme ırağ
 Ṣann [u] gümānla niçe bir yalayasın boş çanağ (93/1)

Gönül Allah'ın evidir ve bu nedenle ledün ilmi yani Allah sırlarına ait bilgi çoğunlukla gönülde bulunur. “Senin gönlün de Allah'ın evi ola. Sen tecellîyle güneşten yansımaktasın. Bu nedenle kalbindeki aşkı, harareti koru.” Nihânî Allah'la güneş arasında yakın ilgi kurmuştur. Nasıl ki âlemin varlığı Allah'a bağlı olup bütün kâinat onun nurundan yaratıldıysa canlıların büyüyüp gelişmesi yani var olması da güneşe bağlıdır. Çünkü o ısı ve ışık kaynağıdır. Güneş Allah'la özdeşleştirilip zât-ı ahadiyyet kabul edilmiştir. Bu nedenle Nihânî bu durumu; sen güneşten tecellî olursun, gönlündeki harareti koru, şeklinde ifade etmiştir:

Çü kalbiñ ola Beytu'llāha mazhar
 Tecellîyle olursuñ şemsden izhar
Ledünnî dersi dilde olur ekşer
 Hağ içün ḥarrıñı gel eyle maḥfūz (86/4)

Ey hocam! Sadece aklın dirliği ile yeme içme akıyla ledün ilmi bilinmez. Nefsin hayaline uyanlar, müridleriyle toplansın. Ledünnîden feyz hayatına ulaşıp “Ölmeden önce ölünüz!” hadîsinin makamına yol bulasın. Şeriat ilminin üstadı fakîh, bu gizli ilmi göremez; sözün özü maden kuyumu terbiye mektebinde bul:

Ma° aş-ı ° aql ile ḥ°ācem **ledünnî** dersi bilinmez
 Uyan nefsiñ ḥayāline mürīdānile ḥaşr olsun (130/2)

Ledünnîden ḥayāt-ı feyze erip
 Bulasın *en-temūtü*¹ cāhına rāḥ (42/2)

Lām **ledünnî** ° ilm-i bāṭın göremez anı faḳīḥ

¹ *Mūtū ḳable en-temūtü*. “Ölmeden önce **ölünüz**.” (Aclūnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Mîm muhaşşal bul mürebbî mektebinde kânımı (151/12)

Nihânî, asıl ledün ilminin Hz. Muhammed'de olduğunu ifade etmiştir ve bu yolda ilerlemek için bir mürşidin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.3.2.2.1. Vahdet-i Vücûd ve Tevhîd

Vahdet-i Vücûd “bir bilme, Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak” anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 371). “Bütün mevcudatın zât-ı Ehadîyyetin esmâ ve evsâfi olduğu ve onda müstehlik bulunduğu nazariyesine dayanan” felsefî veya tasavvufî meslek hakkında kullanılan bir tabirdir¹ (Altıntaş, 1986, s. 102).

Vahdet-i vücûd anlayışını ilk defa İbnü'l- Arabî (ö.638/1240) sistematikleştirmiştir. Arabî, İskenderiye ekolünün nazariyelerine dayanan felsefî bir sistemin devamından ziyade vahdet-i vücûdu, İslam dininin temelinde olan ve onun inançlarına bağlı bir hakikat olarak açıklamıştır. Bazı muhkem ve birbirine benzeyen Kur’ân âyetlerini batınî manaları ve gerçek lisanıyla açıklayarak bütün âlemin tek ve eşsiz Vücûd-ı Mutlak’tan var olduğunu bunun “Zât-ı Mutlak’ın kendisinde mevcut şe’n ve nisbetleri izhâr etmesiyle” sonsuz bir çokluk meydana geldiğini belirtmiştir. Fakat bu çokluk asıl birer varlık olmayıp “her an bir hal ve şe’nde bulunan Mutlak Zât’ın değişik tecellîleriyle yok olmakta ve yeniden benzerleri oluşmaktadır.” Ona göre Mutlak Zât’da “bilkuve mevcut olan kudret ve nisbetlerin bilfiil zuhur âlemine çıkması” eşya ve kâinat dediğimiz âlemi meydana getirmiş kısacası Mutlak Zât kendini eşya ve kâinat sûretinde açığa çıkarmıştır. “Eşya ve kâinat, Allah’ın zahiri; Allah eşya ve kâinatın bânî ve ruhu mesabesinde.” Yaratan da yaratılan da hep odur; çünkü vücud birdir. İbnü'l-Arabî’ye göre “âlem mevhumdur, onun gerçek varlığı yoktur. Bu ise hayalin manasıdır. Ondan başka değildir. Âlem denilen varlık, ayân-ı sabite sûretlerinde Hakk’ın belirmesinden başka bir şey değildir” (Altıntaş, 1986, s. 98).

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Allame Ali. b. Sultan el-Kâri t.y., Arabî, 2013; Bulğen ve Taşpınar, 2015; Büyüközkara, 2017; Demirli, 2007; Ebu'l-Hasen En-Nedvî, 2018; Musakhanov, 2020; Namlı, 2001; Schimmel, 2001; Tunçbilek, 2008.

Vahdet-i şühûd anlayışına sahip olanlar ise istiğrak halindeyken çokluğu görmemekte ancak kendilerine geldikleri zaman mâsivânın varlığını kabul etmektedirler. Uludağ'ın (2005) belirttiği üzere ilk sûfîlerin tevhîdi de bu anlayıştaadır. Buna *vicdanî ve zevkî tevhîd* de denilmektedir. Vahdet-i şühûdun üç mertebesi bulunmaktadır. Hak fiilleriyle sâlike tecellî edince sâlik bütün fiilleri Allah'tan görür. Hak sâlike sıfatlarla tecellî edince sâlik eşyayı ve kendi sıfatlarını değil yalnızca Allah'ı ve onun sıfatlarını görür, sıfatta mevsufu temaşa eder. Hak sâlike zâtı ile tecellî edince sâlik eşyanın zâtını değil yalnızca mevcut olarak Allah'ı görür. Vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdi ise bu son tevhîd anlayışdır (s. 359).

Nihânî vahdet-i vücûddan büyük oranda etkilenmekle beraber onun tevhîd anlayışını vahdet-i şühûd oluşturmaktadır. Ekrem Demirli'nin (2012) belirttiği üzere vahdet-i şühûd teorisi İmâm-ı Rabbânî tarafından geliştirilip sistemleştirilmiştir (s. 435). Aynı zamanda İmâm Rabbânî Nakşî tarikatının kurucularındandır ve Nihânî sülûkunu bu tarikat üzerine tamamlamıştır. Dolayısıyla Nihânî'nin vahdet-i şühûd tevhîd anlayışına sahip olması normaldir. Vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûdda bir mertebe olduğu için Nihânî'nin vahdet-i vücûd tesiriyle yazdığı şiirler de *Dîvân*'ının geneline yayılmış vaziyettedir. M. Erol Kılıç'ın (2014) belirttiği üzere eskiden seyr ü sülûkunu tamamlamamış kişilerin şiirle uğraşmaları, şiirle bir şeyler anlatmaya çalışmaları pek hoş karşılanmazmış. Çünkü *farq* halinde *cem* halinde ve *cemu'l-cem* halinde söylenen şiirlerde farklı perdeler ve telvin görüldüğü için tam bir manevî olgunluğa ulaşmadan okunan veya yazılan şiirler okununca *Yunus Emre Dîvânı*'nda olduğu gibi şaşkınlık oluşturmuş. Bazen de şairler sülûkta yaşadıkları bilinmesin diye dîvânlarını mürettep hale getirmişlermiş (s. 86).

Vahdet-i şühûda vicdânî ve zevkî tevhîd de denilmektedir. Nihânî tevhîd ilmiyle zevkini ve vicdanını bildiğini belirterek Nakşbendî'nin irşadıyla irfana gelmişlerden olduğu için şükretmektedir:

° İlm-i **tevhîd** ile bildim zevkîmî vicdânımı

Yoğsa zâhir h'âce senden görmedim naql-i nuqûl (109/4)

Bu tarîk-i Nakş-bend **irşâd**ıdır

Hamd ola ° irfāna gelmişlerdeniz (64/6)

Âlemlerin Rabb'i birdir, Hudâ'nın zâtı benzersiz ve misalsizdir. Yerde ve gökte canlı ve cansız her ne varsa zikreden olup şüphesiz Hakk'ın birliğini onun şanına layık bir şekilde anar:

Ba° de-zā **tevhîd**-i Rabbü'l-° âlemîn

Bî-şebîh [ü] bî-misāl zāt-ı Hudâ (1/2)

Ne kim var yerde vü gökde cemādât ü dahı zî-rûh

Olup zâkir yakînen **vahdet-i Hakkı** ° alâ tesbîh (43/5)

Hz. Peygamber doğunun güneşi Nihânî de bu güneşte bir zerredir. Hz. Peygamber nübüvvet merkezinde Cenâb-ı Hakk'ın bir şahıdır. Allah Nihânî'yi tevhîd meydanına yürekli bir yiğit kılmıştır ki Hz. Peygamber'in ihlasının delilinden dili dem vura:

Benem bir zerre sensin şems-i hâver

Nübüvvet merkezinde şâh-ı Dâver

Qılıp meydân-ı **tevhîde** dilâver

Zebânım dem ura bürhân-ı ihlâş (78/5)

Vahdet-i şühûdun ilk mertebesi ef°al tevhîdidir. Daha sonra sıfat tevhîdine ulaşılmaktadır. Bu tevhîdin seyri ma'allah olup makamı hoş incidir:

Geçip **tevhîd-i ef°ali** erer tevhîd şifâtına

Dahı seyri-i ma° allâhdır maqâm-ı hoş-le'âl olmuş (72/17)

Sıfat tevhîdini pîrden iktibas et ve *men aref* (Kendisini bilen rabbini bilir) dersini okuyarak ayne'l-yakîn mertebesine ulaş. "Velayet" Hakk'ın zâtî sıfatlarındandır ve dolayısıyla bu işi en iyi anlatacak olan bir "velî"dir. İbnü'l Arabî'nin (2014, Cilt 1) belirttiği üzere kul beşeri sıfatlarından soyunduktan sonra o son bulan sıfatlar yerine, Hakk'ın sıfatı ortaya çıkar. Bundan dolayı bu beşeri vücûtta ondan çıkan sıfatları ve fiilleri her ne kadar diğer insanlardan açığa çıkan sûretler, sıfatlar ve fiillere benzer gibi

olsa da hepsi Hakk'ın sıfatları ve fiilleridir (s. 222). Bu sıfatların sadece Allah'a ait olduğunu bilmek vahdet-i şühûd anlayışının bir özelliğidir:

Men °aref^f dersin oğu ayne'l-yağîn eyle sebağ
Ol ki **tevhîd-i şifâtı** ede pîrden muğtebes (70/3)

Sıfat tevhîdi'nin bir üst mertebesi *zât tevhdîd*dir. Nihânî bu makama terfî edilmesini istiyor. Hak sâlike zâtı ile tecellî edince sâlik eşyanın zâtını değil yalnızca mevcut olarak Allah'ı görür. Bu vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdidir. Bu seçkin kişilere ait bir makamdır ve *cem°u'l-cem*dir. Yani sâlik bu mertebede sadece hakikat sultanını görür:

Eyle terfî° -i mağâmât **zâtı tevhdîd**ini bil
Budurur cem°u'l-cem° [ü] hâşş-ı havâş gezme heres (70/8)

Zât tevhidinin yani vahdet-i vücudun ötesi *abdiyyettir* yani kulluktur, bu da *ceberrût âlemi* mertebesi *Hakke'l-yakîndir*. Nihânî bütün remizleri açıklamıştır ve bu konuda şüphe duyulmamasını istemektedir:

Hağ budur keşf-i Nihânî eyledi remz-i ° ayân
Var ceberrût ° âlemin **Hağka'l-yakîn** gör zannı kes (70/9)

Nihânî, cemü'l-cem makamında kendi sırlarına bakıp Hak ile kendini beraber gördüğünü, hoş güzel isimlerin levhaya kaydedildiğini, vücudunun Allah'ın evi olup her görenin bu varlığa secde ettiğini ve bu durum karşısında çok büyük hayretler içinde kalıp belirsizliklerin ortaya çıktığını, ifade etmiştir. Ayrıca kalp Allah'ın evi olup tecellî burada ortaya çıkmaktadır. Nihânî'nin bu ifadelerinden onun sıfat tecellisinden sonra Allah'ın zâtının tecellisiyle vahdet-i vücûd mertebesine yükseldiği düşünülebilir. Mansur'un, “*Ene'l-Hak!*” demesi gibi Nihânî'de vecd ve sekr halinde “*Beyt-i Hağğ oldu vücûdum her gören eyler sücûd*” demiştir:

Yek-nazar kıldım aña ki sırr-ı zâtıma şühûd

¹ *Men °arafê nefsehû fe-ğad °arafê Rabbehû*. “**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Böyle hoş esmā-yı ḥüsnā levḥa-i saṭr-ı kıuyūd
 Beyt-i Ḥaḫḫ oldu vücūdum her gören eyler sücūd
 Ḥayret-i kübrāya girdi ḫaldı mübhem ibtidā (2/6)

Nihânî vahdet-i vücūd mertebesini de geçerek sahv halinde bütün eşya ile esmanın Hakk'ın gölgesi olduğunun farkına varır. Küçük âlem olan insan, müessirinin delili ve şahididir. O aşk üzerine kâinatı yaratmıştır ve bu sevdanın belirtisi, noktası Nihânî'dir. Ayrıca inanışa göre kalbin ortasında siyah bir nokta vardır ve kalbin en önemli yeri, canın canı burasıdır ve Allah da burada tecellî etmektedir (Uludağ, 2005, s. 315). Nihânî işte bu siyah nokta olmuştur ve Allah onda, onun kalbinde tecellî etmiştir. Bu nedenle Nihânî başlangıçta çok şaşırılmış ve mecliste dili tutulmuştur:

Zıll-ı Ḥaḫḫdır añladım eşyā ile esmāyı men
 Hep me'āşirle mü'eşşir^e âlem-i şuğrā-yı men
 Sırrıma zarfım Nihānî nokta-i sevdā-yı men
 Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Nihânî'nin her ne kadar tevhîd anlayışı *vahdet-i şühûd* olsa da *Dîvân*'a vahdet-i vücūd felsefesi hâkimdir. Bunda vahdet-i vücūdun, hem vahdet-i şühûdun bir mertebesi olması hem de en başta İbnü'l-Arabî olmak üzere gazellerini tahmis ettiği Niyâzî-i Mısrî, Nakşî Akkirmânî, Eşrefoğlu Rûmî gibi şairlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Nihânî'nin şiirlerindeki bazı metaforlarda ve özellikle de çift taraflı ayna metaforunda İbnü'l-Arabî'nin izleri görülmektedir¹.

Vahdet-i vücūd nazariyesine göre Allah dışındaki bütün varlıklar onun isim ve sıfatlarının birer tecellîsidir. Asıl olan Hakk'tır. Nihânî Allah'ın onu kendisinde gizlemesini istemiş daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek Allah'ın zâten kendisinde olduğunu söylemiş, daha sonra bütün söylediklerinden vazgeçerek bütün her şeyin Allah'ta olduğunu kendisinin de bütün bunları bilen farkına varan bir köle olduğunu ifade ederek vahdet-i vücūd telakkisini dile getirmiştir:

¹ İbnü'l-Arabî'nin başta Niyâzî-i Mısrî olmak üzere Malatya bölgesinde yaşayan şairleri etkilemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. (Eraslan, 2018, s. 11).

Nihân eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

Nihânî sadece bir dalın, bir tomurcuğun değil; Allah'tan başka her ne varsa aslının Hak olduğunu belirtmiştir: (1/9)

“Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım,” kudsî hadîs gereğince Hak Teâlâ gizli bir hazinedir. Nihânî, hazinenin mahzeniyim diyerek Hakk'ın kendi içinde saklı olduğunu ancak sırlarından dolayı insan sûretinde görüldüğünü ifade etmiştir:

Küntü kenz'in maḥzenisin sen Nihānī āşikār
Şüretā insān görünür sîret-i esrārımız (67/7)

Hakk'ı gösterecek güzelliğine ayna olacak aynalar vahdete lazım gelmiştir: (1/15)

Hız. Âdem, Allah'ın yeryüzündeki halifesi insan-ı kâmidir. Kâinattaki bütün hakikatleri kendisinde toplamıştır. O, bütün ilahî isimlerin ve sıfatların mazharıdır. Tasavvufta hâtem ise sâlikin bütün makamları kat ederek nihayete ulaşması yani insân-ı kâmil mertebesine yükselmesidir (Uludağ, 2005, s. 23). Dolayısıyla Hız. Âdem insan-ı kâmil olma sıfatıyla hâtemdir. Nihânî, ne varsa vahdetin sırrının Âdemin yüzünde, bir şân ile isimlendirilen Âdem'de ve o hâtemde yani insân-ı kâmilde olduğunu ifade etmiştir:

Ne varsa **vahdeti**n sırrı değil mi vech-i Âdemde
Ki her bir şân ile meşşûf olan Âdemde hâtemde
Muḥibb-i âl ü evlādın dökülür ḥūnu mâtemde
Saña yetmez mi bu ḥucceṭ güneş kim doğsa e âlemde
Girer her ğurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr (59/3)

¹ *Küntü kenzin maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u^c refe fe-ḥalaḳtü'l-ḥalḳa li-u^c refe (li-ya^c rifūnī).* “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-i kudsî).

Vahdet-i vücûd nazariyesinde ayna metaforu yaygın olarak kullanılmıştır. Vücut birdir, ancak görülen bu çokluklar onun sıfatlarına ait sûretlerinin gölgeleridir ve aynaya yansıyan gölgeler, aynanın karşısındaki şahsın sûretinden başkası değildir. Bundan dolayı, aynanın karşısındaki şahıs aynaya baktığı zaman, gördüğü sûretten kendisinde bir ilim meydana gelmektedir ancak o bu ilmi başkasından almaz (Arabî, 2013, Cilt 1, s. 21). İbnü'l-Arabî çift taraflı ayna metaforunu kullanmıştır. Bütün âlem ve eşya Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellî ettiği bir ayna olduğu gibi Hak da bütün kâinatın aynasıdır (Eraslan, 2018, s. 4).

Nihânî'ye göre hangi varlık olursa olsun aynaya baktığı zaman kendisini görür. Hak, kâinata kendi sıfatlarını görür ve seyreder ki zâten âlemin yaratılış gayesi de budur. İnsan da mecazî anlamda Allah'a bakar yani ona yönelirse, onun isimlerini ve sıfatlarını idrak ederse işte o zaman Hakk'ın sıfatlarında kendini görür. Nihânî bunu, "Görülenin yüzü görenin kendisidir, ayna sırrını gözet; akıl ile ruh bu nutku, sıfatın vasıflarını fark edebilir mi?" şeklinde ifade etmiştir:

° Ayn-ı rā'î vech-i mer'î remz-i mir'âtı gözet

° Akl ile rûh nuḡku fark eyler mi evşâf-ı şîfât (27/5)

Nihânî Allah'ın kendi zâtını onun zâtına ayna yaptığını ve bu sebepten dolayı Hakk'ın sıralarının onda aks ettiğini ifade etmiştir: (29/2)

Âşık mâşuka ayna, mâşuk da âşığa aynadır. Seven, sevilen ve sevgi ile aşk, âşık ve mâşukun hepsinin bir olması gönlünün de hem ayna hem gören ve görülen olmasına sebep olmuştur. Allah aşk ile muhabbetle âlemi ayna yapmış ve bu nedenle âşık-mâşuk, gören-görülen hepsi bir olmuştur. Ezelde Hakk'ın zâtı ayna olmuş, daha sonra ise Hz. Muhammed Allah'ın aynası olmuştur:

Muḥib maḥbûb muḥabbetle daḥı ° aşḡ âşık [u] ma° şûḡ

Daḥı mir'ât ile rā'î vü mer'î ḥânene bâ° iş (35/5)

Olupdur âyîne zâtiñ ezelde

Muḥammed oldu mir'âtiñ İlâhî (158/4)

Nihânî vahdet-i şühûd anlayışına sahip olmakla birlikte *Divan*'a vahdet-i vücûd felsefesi hâkimdir. Vahdet-i vücûd telakkisinin açıklanmasında ayna, deniz, güneş ve âşık-mâşuk metaforlarından yararlanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.1.1. Kesret-Vahdet

Kesret “çokluk”, vahdet de “birlik” anlamına gelmektedir. Tasavvufî anlamda ise bir olan Hakk’ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk halinde görünmesi kesret, bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak yalnızca Hakk’ı görmeye vahdet denmektedir (Uludağ, 2005, s. 212).

İnsan, Hakk’ın isim ve sıfatlarıyla tecellî olunup çokluk halinde görünür fakat aslında o bir yokluktur. Bu vücud hep vahdetin kesretidir, yokluk olan insan bu kesret ile vahdete ulaşamaz:

Bu vücûd hep keşretidir **vaḥdetiñ**

Keşretile vaḥdete ermez fenâ (1/10)

Birliğin tekliği kesretin kendisi gibidir. Çokluktaki birliği gören vuslata ulaşır, sevgiliye kavuşur. Kendini Hakk’tan ayrı gören hangi milletten olduğu belli değildir. Sen kendini sen zannetme, sen kesret olup vahdetin tecellîsisin, dört unsuru bürünüp yüzünde mamur eyledin. Ey genç! Allah birdir ve onda çoğalma, sayısında artma yoktur; biz vahdet-i vücûdun kesretiyiz:

Aḥaddan **vāḥidiyyet** çün zuhûru ° ayn-ı **keşretdir**

Gören bu keşreti vaḥdet olar vāşıl-ı vuşlatdır

Özün tefrîk eden Ḥaḫdan ° aceb bilmem ne milletdir

Seni sen şanma kim sensin bu keşret ° ayn-ı vaḥdetdir

Bürünüp çâr ° unşuru yüzünden eyledi ma° mür (59/2)

Keşreti bizce vücûd-ı **vaḥdetiñ**

Vaḥdetinde yok ta° addüd ey fetâ (1/11)

Nihânî, Halvetiyye'nin “hâ” sını Celvetiyye'nin “cim”i ile değiştirerek halvetten Allah'ın sıfatlarıyla çıkmış ve Hakk'ın varlığında yok olmuştur. Vahdetin kesreti Allah'ın isimleri ve sıfatlarıdır. İnsan bu sıfatlarla ortaya çıkar ve görünür ve tekrar bu sıfatların Allah'a ait olduğunu idrak ederek Allah'a ulaşır:

Ahd ü ikrâr etmişem nâ-dânla etmem ülfeti
 Hâyı cîme taḥvîl ile seyr kıldım celveti
Vahdetiñ mebde'-i **kesret** ekşerîde vahdeti
 Naşş-bend içre sülûkum kâdiriyem ḥalvetî (154/1)

Dîvân'da kesret-vahdet teması belirgin olarak işlenmiş bütün kâinatın ve eşyanın Hakk'ın kesreti olduğu ifade edilmiştir.

2.3.2.2.1.2. Mâsivâ

Mâsivâ, Allah'tan başka her şeydir. Buna *mâsivâullah* da denmektedir (Uludağ, 2005, s. 237). Bursevî, *Meşîşiye Şerhi* 'nde (2009) mâsivâyı “Ya'nî mevcûdât zulmet-i bâtıldan nûr-ı Hakk'a hurûc eyledi. Pes vücûd-ı hakîkî Allah Te'âlâ'nın vücûdu ve vücûd-ı izâfî mâsivânın vücûdu ve mâsivâ bâtı-ı izâfî oldu” (s. 41) şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah'ın vücudu hakiki, mâsivânın vücudu ise izâfî, batıldır. Bursevî (2009) başka bir bahiste “Mâsivâyâ ‘gayr’ dedi. Zîrâ Hakk izâfîdir, min vech yâr ve min vech ağıyârdır. Ve Molla Câmîden, kuddise sırruh, suâl olunmuş ki çünkü fi'l-hakîka mâsivânın vücûdu yoktur” (s. 52) şeklinde açıklamıştır. Buradan mâsivâyâ *gayr* da denildiği ve vücudunun olmadığı anlaşılmaktadır.

Nihânî eserinde *mâsivâ* terimiyle *sivâ* ve *gayr* kelimelerini de kullanmıştır. O, bütün hadîselerin ve vasıtaların kaynağının, bütün hepsinin Hak olduğunu ve asla ondan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir:

Mazhar-ı âlât şu'ünât cümleten
 Hep anıñdır yoḡdurur aslâ **sivâ** (1/8)

Mâsivânın bağları tamamıyla ortadan kalkar irfan, mârifet mâsivâyla bağların ortadan kalktığı bu gece mutlak gaybı keşfeder. Nihânî'nin artık Allahla arasında gayb kalmaz, her şey ortaya serilir:

Ref^e olur cümle kuyūd-ı **mā-sivā**

Gayb-ı mutlak keşf eder^e irfān bu şeb (17/4)

Nihânî; soruların bırakılıp mânânın gözetilmesini, Allah'tan başka kaygıların yüklenilmemesini öğütler. Yeter bu ömrü bitirdin efsane olan yani aslı olmayıp hikâye olan Allah'tan başka diğer varlıklardan vazgeç:

Ço istifhāmı ma^e nāyı gözet maḥmūl-i **ğayr** olma

Yeter şarf eylediñ^e ömrü bu efsāne **sivādan** geç (39/5)

O, fânilikten haz vermemesi ve onu tam fakirliğe eriştirmesi yani dünya nimetlerinden, zenginliğinden arındırması için Allah'a dua eder. Bu şekilde erişeceği zenginlikle fânî zenginliklerin vereceği hazzı bırakacağını söyler:

Ḥudāyā isterem senden baña verme fenādan ḥaz

Erişdir faqr-ı tāmma men kesem **ğayr-ı** gınādan ḥaz (85/1)

Putperestlikten kurtul, yani Allah dışında para, mal, mülk gibi başka şeylere tapma; mâsivâyı terk et ve bu şekilde baş menzile ulaş:

Put-perestlikten ḥalāş ol eresin ser-menzile

Mā-sivā-yı terk kııl kim varasın her menzile

Münkir-i sırr-ı ṭarīkat ermez ol ḥar menzile

İttifāq-ı reh ber-i tevḥīd ile er menzile

Reh-zen-i kūy-ı vefādır inḥirāf [u] ihtilāf (95/2)

Bu yokluk zindanından dışarı çık ve ne kadar geniş bir yolda olduğumuzu gör. Çabuk ol ki, Mi'râca yükselmenin şartı mâsivâ yükünden kurtulmaktır. Bunlar manalı sözlerdir ki sarfetmeye muhtaç olduğumuzu zannetme:

Bu zindân-ı fenâdan taşra gel gör kim ne minhâciz
 Sebük-bâr ol bu haml-i **mâ-sivâ**dan aşl-ı mi^c râcız
 Ma^c ânî mantıktır bu ki şanmañ şarfa muhtâcız
 Benim ^c ilm-i ledünnümden hezârân Hıẓr olur ^c âciz
 Menim her bir tecellîmden niçe biñ Mûsâlar hayrân (129/3)

Nihânî mâsivâdan kurtulmanın yollarını gösterir. Çünkü seyr ü sülûkta ilerlemenin tek şartı mâsivâdan kurtulmaktır.

2.3.2.2.1.3. Tecellî

Aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek anlamlarına gelen tecellî tasavvufî anlamda gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlardır. Görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesidir. Tecellî kavramında daima gizli olandan görünmeye, bilinmezlikten bilinirliğe, karanlıktan aydınlığa geçiş vardır (Uludağ, 2005, s. 346).

Ethem Cebecioğlu (1997), tecellîyi *Ruhanî tecellî* ve *Rabbanî tecellî* olmak üzere ikiye ayırmıştır. Rabbanî tecellî de yine *Ulûhiyyet tecellîsi* ve *Rubûbiyyet tecellîsi* olmak üzere gruplandırılır. Ulûhiyyet tecellîsi, Hz. Peygamber'e mahsustur.

Rubûbiyyet tecellîsi ise Hz. Musa'ya mahsus olan tecellîdir ve A'râf sûresinde geçmektedir¹ (701).

Allah vücud tecellîlerinde nura aklı sır etmiş, ona bağlamıştır; nitekim ruha eklenmiş olan da sır doludur. Allah ruh ile nura tecellî etmiş, nur ile ruh cem halinde yok olup birbirine mübtela olmuşlardır. Bu şekilde kâinat vücuda gelmiş ve Hz. Âdem yaratılmıştır, aslında onunla Hakk'ın tecellîsi pek az görünmüştür, bitmemiştir:

Dağı nûra ^c aklı sır etdi muzâf

¹ (Kur'ân-ı Kerîm: 7/143) Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim."

Nitekim rûha muzâf sırdı beyâ (1/26)

Pes **tecellî** kıldı rûhuyla nûra

Nürile rûh ğarğa oldu ibtilâ (1/27)

Böylece geldi vücûda kâ'inât

Tâ zühür-ı Hâzret-i Âdem Ata (1/34)

Anıñ ile **cilve**-i Hâk cüz'ice

Muhtaşar beyân olupdur ey Hümâ (1/35)

Aşk ışıkları (o kadar) lezzetlidir ki hatta delilden daha lezzetli olduğu için gönülde tecellî olup şimşek vurur. Allah'ın ahlakından kişinin göğsü ağzına kadar dolunca mârifet güneşi doğar ve kişi Zât'ın sıfatıyla tecellî olur:

Bir **tecellî**dir bu dilde berķ urur

Lem^e a-i^e aşķ çünki bürhândan lezîz (52/3)

Şîfât-ı zâta kalb oldu **tecellî** kıldı hulkundan

Doğup çün ma^e rifet şemsi çü şadrı mâl-a-mâl olmuş (72/23)

Nihânî'ye göre tecellînin gerçekleşmesi âşğın şevkine ve gönlünün durumuna bağlıdır. O, kalbine doğan tecellîyi Allah'ın Hz. Musa'ya tecellîsine telmihte bulunarak açıklamıştır. Ağaçtan *innî ena'llâh* "Ben Allahım" nârasının işitilmesi ağacın sırrıdır ve şaşılacak şeydir. Nihânî, *Len teranî* "Beni asla göremezsin!" perdesini geçip durumu kolay anlamıştır. Ayakkabılarını çıkarıp devamlı gönül gözüyle bakıp gezinirken (Hz. Musa'nın Tuva Vadisi'ne ayakkabılarını çıkarıp girmesi gibi) o sevgilinin güzel yüzünü görme heyecanı, onu mest eyleyip hayran bırakmıştır. Bu yüzden Allah, "*Ben Hakkım*" sırrını gizlememiş ona tecellî etmiştir:

^e Aceb sırr-ı şecer *innî ena'llâh*¹ na^e rasın i^e lân

¹ ...mine'ş-şecerati en yâ Mūsâ *innî ene Allâhu Rabbu'l-âlemîn*. "...ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsâ! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

Hicābı *len terānī¹* den geçip fehm eyledim āsān
 Şayup na^c līni dil Tūrun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevk-i dīdārīñ beni mest eyledi hayrān
Ene'l-Haḡ sırrını cānım anıñçün kılmadı pinhān (129/1)

Ulūhiyyet tecellīsi kimsenin erişemeyeceği bir makamdır ve bu makama Hz. Peygamber ulaşmıştır. Hak İsrā gecesinde sevgilisini zātına davet etmiş ve şanı yüce o Hak Hz. Peygambere rahman sūretinde görünmüştür. Onun zātına tecellī kılıp makamı iki yaydan daha yakın olmuştur:

Hābībin zātına da^c vet edip ol Haḡ şeb-i İsrā
 Göründü şūret-i raḡmān *te^c ālā şānuhu a^c lā²*
Tecellī kıldı zātına maḡāmı oldu *ev ednā³*
 Temāşā-yı cemāl içün özün mir'āt edip Mevlā
 Yüzünden seyr edip kendin demekle hem^c ayān söyler (60/2)

Vücut tecellīsiyle Âdem'in yaratılışı anlatılmış ve Hakk'ın gönülde tecellīsi üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'e mahsus Ulūhiyyet tecellīsi ve Hz. Musa'nın Tur Dağı'ndaki yaşadıklarıyla gerçekleşen Rubūbiyyet tecellīsi ele alınmıştır. Gönüldeki tecelli için de hazır bulunuşluğun olması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.2.2.1.4. Cemâl

Güzellik anlamına gelmektedir. Âşığın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşuğun kemalleri izhar etmesi. Allah'ın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıflarıdır (Uludağ, 2005, s. 86). Arabî'ni (2014, Cilt 1) belirttiği üzere mutlak vücut, içindekiler kendisinde saklı olan sonsuz hazinedir ve içindekiler kendisinden gizlidir. Tek vücut kendi güzelliğinde boğulmuştur. “O, müşâhede-i ayniye olarak yarattıklarından bu sıfatı görmek dilemiş, bunun üzerine ayna gibi kendi cemâlinin aynını görmek üzere âlemi yaratmıştır” (s. 6).

¹ ...*Rabbi eri-nī enzur ileyke kâle len terū-nī* ... “Rabbim! Bana görün; sana bakayım.” dedi. Rabbi, “Sen **beni asla göremezsin...**” (A'râf 7/143).

² *Rabbi'l-âlemīne te^c ālā şānuhu Allāhu ekber.* “Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür.”

³ *Fe-kāne ḡābe ḡavseyni ev-ednā.* “Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

Hak Teâlâ Hazretleri “Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim” (Aclûnî, 1352, s. 132) hadîs-i kudsîde belirtildiği üzere Allah, kâinâtı bilinmekliği için yaratmıştır. Bilinmek ise ancak zuhûr ile olur, çünkü zâhir olmayan bir şey bilinmez. Onun güzelliğine ayna olacak, Hakk’ı gösterecek, doğruyu gösterecek, o birliğe aynalar lazım gelmiştir:

Bir merâyâ geldi lâzım vaḥdete
 Āyîne ola **cemâle** Ḥaḳ-nümâ (1/15)

Yaratılış, derece derece gerçekleşmiş ve mahlûkların en mükemmeli ve şerefli olan Âdem en son yaratılmıştır. Allah “hakiki muhabbet edilen kendi sûretini açığa çıkarmayı istemiş ve kendi cemâlini seyretmek için topraktan ayna yapmıştır” (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 108). Buradan Âdem’in yüzünün mutlak zâtın isim ve sıfatlarının tecellî yeri olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan vechin “yüz” anlamı dışında “sebeup, ilgi, münasebet, vasıta” anlamları düşünülecek olursa Âdem’in yüzü mutlak zâtın sebebidir yani Allah kendi cemâlini seyretmek için Âdemi yaratmıştır. Asıl secde edilmeye layık olan Hakk’ın kendisidir:

Vech-i Âdem vech-i muṭlaḳdır budur ben bildigim
 Lâyıḳ-ı mescûd olan Ḥaḳ zâtıdır bil ey şıḳât (27/8)

Nihânî görüntüsünün Hakk’ın cemâli olduğunu içinin ise hayal hükmünde olduğunu ifade etmiştir. Günü gündüzü sürekli olarak onun tabiatı kavuşma bayramına devreder. O yaratılış zamanında ilk önce yüzünün terkiğini eylemiştir:

Bâṭnım ḥükm-i ḥayâldi zâhirim nür-ı **cemâl**
 Müfredâtımdan şu’ünât-ı İlâhî pür-kemâl
 Devr eder rûz [u] nehârim fiṭratım ° ıyd-ı vişâl
 Eyledim terkîb-i şüret dem-i ḥilḳat ibtidâ (2/2)

Gönül evine tevhid mumunu yakıp, sevgi aynasını takıp, sevgilinin yüzünü seyrederek. Onun gönlünde tevhid mumunu yakması Allah’ın birliğini idrak etmesidir. Tevhid mumunun aydınlığında kendi yüzü sevgilinin yüzüyle bir olmuştur:

Şem^c -i tevḥīdi yakıp ḥubb-ı mir'āti taķıp
Vech-i dildāra bakıp çağırırım [hū] dost dost (26/4)

Hakk'ın cemalini bilme gönül şarabı içmeye bağlıdır. Bu da tasavvufa göre Allah'a duyulan kuvvetli aşkla gerçekleşecektir. Fenâfillâh makamı Allah'ın cemâline kavuşma makamıdır. Cebecioğlu (1997) bu hâli kulun benliğinin kaybolması ile tevhidin gerçekleşmesi, olarak açıklamıştır. Hakk'ın zât ve sıfatında fânî olması. Kul, bu durumda bütün dünyevî ilgilerinden uzaklaşır. Bu makama gelmiş kişi Allah'a vasıl olmuş ve ona rücû etmiştir (s. 269). Nihânî bu makamı Allah'ın cemaline kavuşma olarak nitelendirmiştir:

Nedir tevḥīdiñ esrârı nevâlin bilmek isterseñ
 İzâfâtı sükûṭ eyle me'âlin bilmek isterseñ
 Mey-i dil nûş ede gör gel **cemâlin** bilmek isterseñ
 Gehî qahrı gehî luṭfuñ kemâlin bilmek isterseñ
 Fenâ-ender-fenâda yok olup hem-vâr olandan şor (58/3)

Bunuñ çün seyr-i Fi'llâhdır Fenâfi'llâh maķâmı bu
 Daḡı tevḥīd-i zâtıdır maķâmâtı **cemâl** olmuş (72/20)

Ey güzel insan sevgilinin o güzel yüzünü göreyim dersen rezilliklerle hoppalıkla mahcup olma. Nihânî'ye göre Allah'a yakın olmanın şartı utanılacak alçakça işlerden, ayıp hareketlerden uzak durmak ve kâmil insan olmaktır (19/1)

Cemâl kelimesinin yerine “vech” kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

2.2.2.2.1.5. Nişân, Âyet, Bî-Nişân-Lâ-Mekân

Nişân; nam, san, iz, belirti anlamındadır. Bî-nişân namsız, adsız, sansız olma anlamlarına gelir. Tasavvufta fenâ makamıdır. Zât-ı kibriyanın lâ-taayyün (belirsizlik) mertebesi anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2005, s. 77). Mutlak zât nişânsızdır. Mutlak zâtın isim ve sıfatlardan tecellîleri ise “nişân” kavramıyla ifade edilir. Nişân yerine “âyet” kelimesi de kullanılmaktadır. Allah'ın âyetleri (nişânları) nihayetsizdir

(Tatçı, 1990, s. 234). Onun en önemli âyeti insanın kendisidir. İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.

İnsan Allah'ın muhabbetinin bir nişânıdır. O bütün âlemi ve insanları kendine olan aşkı neticesinde yaratmıştır. Aşk yoluna girdim irfanı buldum, gönlümü seyrettim oradaki misafiri (Allah'ı) buldum; güzelliğimin kitabında bir şahit buldum, Padişahın ferman kitabının derisi cemâlimin bir nişânıdır. Bu ferman ise Allah'ın fermanı yani Kur'ân-ı Kerîm'dir:

Serinde mîm muhabbetden **nişâne**
 Olupdur hâsı hikmet âşiyâne
 Şehâdet rütbesi rā rāygâne
 Vücūduñ zahmına gel eyle merhem (117/4)

Girdim ° aşk rāhına ° irfānı buldum
 Seyr etdim gönlümü mihmānı buldum
 Muşhaf-ı hüsnümde bürhānı buldum
Âyet-i cemālim fî-rağğ -ı menşūr (61/2)

Hız. Âdem yaratıldığı zaman cinlerin yücesi ona secde etmiş, bayağı olanları ise secde etmeyerek kahrolup gitmiştir. Cinlerden biri de Azâzil olup o kıyamete kadar kalmış ve şeytan adını almıştır. Cinlerin aslına zeval gelmediğinden ve Allah onda (şeytan) nişan verdiği için bir miktar başı dönmüş şekilde kalmıştır: (126/2, 3)

Gözbebeği Allah'ın ayna nişânıdır. Allah nasıl ki insana baktığı zaman kendi tecellîlerini görüyorsa, insan da başka bir insanın gözbebeğinde kendini görür. Bir kişiye acı söz söyleyip gözdeki ayna nişanını izleyebilirsiniz:

Rā'î mer'î ° ayn-ı mir'āt remzini sırr eyleyip
 Gözdeki gözgü **nişân**ın süz kime mürr eyleyip
 Ğurre-i ğayrı bırakıp dürre-i ğarr eyleyip
 Fā° ili fi° l-i haqīkat ref° ini cerr eyleyip
 Naḥvını maḥv eyledi zāta şifāt oldu muzāf (95/5)

Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ında kuşlar padişahları Simurg'a (Allah'a) ulaşmak için Hüdhüd rehberliğinde yola çıkarlar ve yedi vadiyi aştıktan sonra Simurg'a ulaşırlar. Büyük bir meşakkatden sonra Kaf Dağı'na ulaşmayı başaran otuz kuş aslında Simurg'un kendileri olduğunu anlar. Aslında onlar Kaf Dağına değil ayna diyarına ulaşmışlardır. Kendilerinin Allah'tan bir nişan olduğunu fark ederler¹. Kuşlar, Allah'a ulaşmayı hedefleyen müridleri ve mürşidleri temsil etmektedir. Nihânî de sırrının kuşların konuşmasından bir nişan olduğunu bu konuda hiçbir şüphesinin olmadığını ifade etmiştir:

Râz-ı Nihânî ° ayân nuṭṭ-ı tıyûrdan nişân

Ḳoymadı şekk [ü] gümân çağırırım [hû] dost dost (26/22)

Atlarda da ayrı bir gariplik vardır, savaş için yaratılmasına rağmen tebessüm ona nişan kılınmıştır. Normalde savaştığı için atın yüzünün sinirli ve kızgın görünmesi gerekir ancak Allah ona güler yüzlülüğü, sevinci nişân yapmıştır:

Daḥı feresde vardır çok ğarâ'ib

Cihād çün ḥalk āyet kıldı beşşâş (71/11)

Âlem başta olmak üzere âlemdeki birçok varlıkta Allah'ın nişanını görebilmek mümkündür.

2.3.2.2.1.6. Sır (Esrâr), Râz

Râz, gizem, esrar anlamına gelmektedir. Tasavvufta mevcut olan var-yok arası kapalılık, Hakk'ın gâib hale getirip halka bildirmediği şeydir. Ruh gibi insan bedenine emanet edilen latife. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır, ruhtan sonra gelmektedir ve ondan daha latiftir. “Kalp mârifet, ruh mahabbet, sır ise temaşa mahallidir.” Bu anlamda sır ruhun ruhudur. Gönül ehlerinden ve keşf sahiplerinden başkası bu bilgileri idrak edemez (Uludağ, 2005, s. 317).

¹ Bu konuda daha geniş biçin bk. Attar, 1998.

Ortaya çıkışı bir bilmedir ve ilerlemesi Hakk'tadır, sırrımızın yüceliğini bilmeye hakikat gerektir. Sırlarımız Allah'ın Hayy ve Kayyum isimlerinin yansıdığı yer olduğu için yok olup gitmezler. Delili de “Ölmeden önce ölünüz” hadîsidir. Sırlarımızın amacı akilla anlaşılmaz, çünkü ulaştığı nokta Rabbin sırrıdır. Ancak aşk refrefiyle anlaşılabilir. Çünkü Refref kuşu Mi'râc Gecesi'nde Hz. Peygamberi Allah'ın huzuruna çıkarmıştır:

Bir mu^c ammâdır zuhûru perverîşi Hâkdadır
Bilmeye gerçek gerektir şevket-i **esrâr**ımız (67/3)

Hayy [u] Kayyum mazharıdır hîç fenâ gelmez aña
*Mûtû kable en-temûtû*¹ da^c vet-i **esrâr**ımız (67/5)

^c Aqlile idrâk olunmaz **sırr-ı Rab**dır mebde'i
Refref-i ^c aşk ile mefhûm gayret-i **esrâr**ımız (67/6)

Ey Zâhid, sırlarımızın şerbetinin yani bizim Hak'la olan ilahî muhabbetimizin bilinmesi mümkün değildir. İnkâr eden ve fesat ehli olan sırlarımızın ortaya çıkışını bilemez. Bu sırrı ezel kadehinin yudumunu içen bilir. Bizim sırrımız “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” âyetinin meali gereğince Allah'a ulaşma, onunla bir olma sırrıdır. Onu bir kez içen iki dünyayı da terk eder, sırlarımızın hikmeti Cebrâil'in nefesidir:

Zâhidâ bilmek ne mümkün şerbet-i **esrâr**ımız
Münkir [ü] fâşık ne bilir neş'et-i **esrâr**ımız (67/1)

Cür^c a-i câm-ı ezeldir nüş eden bilir anı
Sırr-ı *mâ-zâğa 'l-başar*²dır vahdet-i **esrâr**ımız (67/2)

Bir kez anı nüş edenler terk-i kevneyn etdiler
Nefha-i Rûhü'l-Şudûsdür hikmet-i **esrâr**ımız (67/4)

¹ *Mûtû kable en temûtû*. “Ölmeden önce ölünüz.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

² *Mâ-zâğa 'l-başaru vemâ tağâ*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

Sırta ulaşmanın mertebesi fenâ makamıdır. Bu tavır ile sülûk edenler, Hakk'ı bulurlar. Ancak mâsivâdan kurtulup fenâ mertebesine ulaşanlar, sırta ulaşır. Ancak o eşek, Zaloğlu Rüstem ise Allah'ın kudretini anlayamamıştır:

Bu tavrıñ seyri bi'llâhdır fenâ buldu vücūdiyât
Erişdi çün tîği ahhâr bilinmez özge fâl olmuş (72/25)

Bu tavrile sülûk eden Nihânî aı buldular
Yedu'llâh sırrını bilmez o ar Rüstem-i Zâl olmuş (72/26)

Nihânî tarafından keşfedilmiş sırlar vardır ve bunlar gizli olarak aksetmektedir. Onun sözlerini Hakk'ın zâtında toplananlar kabul etmişlerdir. O, sırlarının ancak mahşerde anlaşılacağını bildirmektedir. Gönlündeki gizli sırrı açmamıştır fakat nazik edalı kalemi sanki konuşuran biri vardır, o da Hudâ'dır.

Bu Nihânîden **nihânen** ° aks eder mekşûf-ı râz
Zât-ı ada aşr olanlar eyledi nukuñ abûl (109/7)

Dildeki **râz**-ı Nihânî açmadım aشل velî
âme-i nâzik-edâyı eyleyen güyâ udâ (4/5)

Onun gizli sırrı Allah'ı içinde saklamasıdır. *Küntü kenz* meali gereğince “Hak gizli bir hazinedir ve bilinmek için âlemi yaratmıştır.” Nihânî gizli hazinenin saklandığı yer olduğunu söyleyerek Allah'ın kendinde saklı olduğunu ancak sırlarından dolayı insan sûretinde görüldüğünü ifade eder:

Küntü kenz'iñ mazenisin sen Nihânî âşikâr
Şüretâ insân görünür **sîret-i esrâr**ımız (67/7)

Ona göre aslında sırrın saklanması ifşâ edilmemesi gerekir bu nedenle kendisine seslenerek sözünün sona erdiğini ve sırrını artık ifşâ etmemesini söyler. Diğer taraftan

¹ *Küntü kenz* mafiyyen fe-abebtü en u°refe fe-alaqtü'l-ala li-u°refe (li-ya°rifünî). “**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-i kudî).

da bir hayıflanma ve sitemle, senin üstü örtülü rumuzlarının sırrını kim bilip kim anlayacak, demiştir:

Ey Nihānī etme ifşā ğayrı ħatm oldu kelām

Kim bilip fehm eyleye **sırr-ı rumūz-ı mübhemim** (115/14)

Dîvân'da sır 179; esrâr 31; râz 13 kez geçmektedir. Dolayısıyla gizemle ilgili toplam 223 kelime bulunmaktadır. Bu nedenle “sır”ın *Dîvân*'ın muhtevasında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda “gizli, saklı” anlamına gelen şairin mahlası olan “Nihân” sözcüğü de bazı şiirlerde gerçek anlamında kullanılmıştır.

2.3.2.2.1.7. Kalp, Gönül

Duygu ve his merkezi olan gönül tasavvufun anahtar kavramlarından. Keşif, ilham ve mârifet gibi tasavvufî bilgiler bu merkezde oluşup Hakk'ın isim ve sıfatları burada tecellî eder. İnsan vücudunda akılla idrak edilemeyen batınî bilgiler vardır, gönül bu manevî bilgilerin kavrandığı bölgedir. Sınırsız ve mutlak güzellik sahibi olan Allah, insanla gönül aracılığı ile iletişim kurar (Akkaya, 2003, s. 125).

Ceylan'ın (2007) belirttiği üzere İbnü'l-Arabî, kalbin iki manasının olduğunu açıklamıştır. İlki, hayvanlarda hatta ölülerde dahi bulunan göğsün sol tarafında koni biçimindeki et parçasıdır. Diğeri ise Rabbânî ve ruhanî olan latif bir şeydir. Bu ikincisinin aynı zamanda cismanî olanla ilgisi bulunup *Kur'ân*'da ve sünnette de zikredilmektedir. Sûfiler kalbi söylediğinde nefis, ruh ve akıl kavramlarını düşünmek gerekmektedir (s. 231). Bursevî'ye göre (2009) “Zira kalp ruhla cesedin birleşmesinden hâsıl olmuştur. Ruh ve cesed anne ve baba gibi evvel, kalp ise çocuk gibi sonradır” (s. 102).

Kur'ân-ı Kerim'de kalp kelimesi 138 defa geçmektedir (Kuran Fihristi, 2017). Bakara sûresinde “Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fişkirir; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir” buyrulmuştur (Bakara 2/74).

Nihânî’de kalp diğer mutasavvıflarda olduğu gibi bazen Allah’ın evi bazen de gizli bir hazinedir. Kâmil bir mümin olursan gam yeme yani bu durumdan mutluluk duy, insanın kalbi gizli bir hazinedir, hikmet olduğundan sürekli olarak ilham akar. Bütün ilhamlar kalbe doğar. Nihanî kendisine ilhamın gelmesini gözünden perdenin kalkıp kalbine hayat suyu inmesi şeklinde târif etmiştir. Ayrıca Allah, kalemsiz ve devatsız olarak Hz. Muhammed’in mim sırrını Nihânî’nin kalbine yazmıştır. Bu nedenle Nihânî Hz. Peygamber’i çok sevmekte ve onu övmektedir:

Olursañ mü’min-i kâmil yeme ğam
 Bilirsin gizli kenzdir **kalb-i âdem**
 Açar mîzâb-ı hikmetden dem-â-dem
 Ma^c ârif cerrîni gel eyle maḥfûz (86/3)

Ref^c kılip perdeyi bu çeşmden
 Eyledi **kalbe** nüzûl mâ’ü’l-ḥayât (31/2)

Hem Aḥadla Aḥmediñ mîm sırrını
 Yazdı **kalbe** ne kalem var ne devât (31/8)

Beytullah, Allah’ın evi manasına gelmektedir. Nihânî kalbin Allah’ın evi olarak şereflediğini ve tasavvuf ilminin çoğunlukla burada okunduğunu ifade etmiştir. Ancak sâlikin Allah’ın evini kesretten temizlemesi gerekmektedir ancak bu şekilde Allah’ın nuru gönle doğar: (86/4)

Ki ya^c nî **kalbini** sâlik bu keşretten ede taḥḫîr
 Ki zîrâ beyt-i Ḥaḫdır dil doğa envâr-ı rabbânî (155/3)

Kalp, arşa benzetilir, çünkü arş azamet mazharı ve kalp gibi tecellî yeridir. “Müminin kalbi Allah’ın arşıdır” (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 99) hadisinde de belirtildiği üzere Allah kalbe tecellî etmektedir. Ancak bu tecellînin gerçekleşmesi sâlikin nefsinin yenmesine bağlıdır. O zaman kalbi Allah’ın arşı olup Allah orada tecellî edecek ve sevdiği kuluyla beraber olacaktır. Nihânî, sâlikin “hû” zikriyle nefsin demirini eritip bu işi halletmesini istiyor. İşte o zaman sâlikin kalbi “dal” harfinin aynısı olur. Çünkü “dal”

harfi El-bûnî'nin (1979) belirttiği üzere sevgiyi ve dostluğu temsil edip devamlılık ve bekâlığın sırrıdır (s. 16):

Bu nefsiñ hū ile kâlin eridip hâl ede sâlik
Ola çün **kalbi** ° arşu'llâh hadîse ° ayn-ı dâl olmuş (72/14)

Kalp muhabbet çadırıdır. Çünkü sevginin ve aşkın merkezidir. Nihânî bu çadırın zikir kandiliyle aydınlatılıp kapısına tevhid yazılı tokmağın asılmasını nasihat ediyor:

Yağ çirâğ-ı zikir **kalbe** kur muhabbet haymesin
Kapıya tevhid topun envâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/5)

Kalbin kandili, Allah'ın fanusudur, fakat akıl ile fikir yaratılışları gereği birlikte hareket edip birbirini kandırırlar. Asıl iman kalptedir. Ona göre zahirde “illâ” demenin çok önemi yoktur; önemli olan kalbin “illâ” demesidir. Dili “Allah'tan başka” derken kalbi inkârda kalmıştır:

° Aqlile fikrim hass idi ol kevn
Mışbağ-ı **kalbim** fânüs-ı bi'z-zât (23/8)

Degilsin kısmete râzî derünüñ hubb [u] sevdâda
Hased buğzun tama° kibr ü riyâ vermiş seni bâda
Diliñ zâhirde illâda velî **kalb** dâ'imâ lâda
Neden geçdiñse geçdiñ reh-güzâr-ı ° aşk-ı Mevlâda
Der-i devlet-medâr-ı evliyâdan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Gönül de kalp gibi Hakk'ın evidir, yurdudur bu dil gönüldeki ince manalı, zârif sözleri ifade eder. Ağız, Hakk'ın sözlerine alet olmuştur. İman beratı gönül levhasındadır; kalp atışlarını boşa sanma. Allah, gönül yurdunda yaratılışın dudu kuşunu gizleyip beste beste sözler, şiirler ortaya çıkarır: (89/5)

Dâr-ı **dilde** murğ-ı tûf-i tabî° at gizlenip
Beste beste güft gûlar eyleyen peydâ Hudâ (4/2)

Bu gönül hanesi pîrin tahtıdır; o hakan tahtını gönül hanesine kurmuştur ve bu gece teşrif edecektir. Gönül bir levhadır. Onun gönlüne gayret olduğundan soyut mefhumlar akar ve pîr ona yardım eder. Gönül levhası; bu levhadaki resmi, tasviri *Dîvân*'a döker: (17/3)

Göñül levhi bu taşvîri dîvânında eder ta° dād

Aķar mîzāb-ı himmetden mücerred pîr eder imdād (49/1)

Gönül, Allah'ın sevgilisinin (Hz. Peygamber) başşehridir ve o sevgili orada oturur; gönül başkalarını oraya koymaz, yasaktır. Ey Allah'ın elçisi! Ben gönül aldatan olduğum için gönlün saf aynası peygamberliğini ve kimsede olmayan güzel ahlakını tasdik etmiştir: (29/5)

Edip taşdıķ risālātūñ dahı mu° ciz kemālātūñ

Göñül mir'āt-ı şāfî dil-firîbem yā Resūla'llāh (141/4)

Bu örnekler haricinde kalple ilgili benzetilenler şu şekildedir:

Kalp çocuğu (tıfl-ı kalbi 22/9); kalp dađı (Tūr-ı kalb 52/4); kalp muhafızı (kalb-i hazîn 55/5); kalp hastası (marîzū'l-kalb 58/4); kalp ođlu, çocuđu (veled-i kalb 66/4); kalp evi (kalb evi 68/2).

2.3.2.2.1.8. Anâsır-ı Erba'a

Anâsır-ı çehârgâne olarak da bilinir, dört unsur anlamına gelmekte olup ateş, hava, toprak ve sudur. Madde âleminin temel unsurlarıdır. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmainne toprağa benzetilmiştir. Bunların her biri için on özellik belirlenmiştir ve bu özellikler kırk sayısına ulaşmaktadır (Uludağ, 2005, s. 41).

Dîvân'da bu dört unsur nefis mertebeleri için kullanılmakla beraber daha çok *Devriyye* türlerinde insanın yaratılışı ve tekrar Allah'a dönüşünü anlatmada kullanılmıştır. Nûr-ı ilahî, levh-i mahfûzdan ayrıldıktan sonra sırasıyla “akl-ı küll”e “dokuz akl”a, “dokuz nefis”e, “dokuz felek”e, “tabâyi-i erba'a”ya (kuru-yaş-soğuk-sıcak) ve onlardan “anâsır-ı

erba'a"ya geçmektedir. İnsan bu anâsır-ı erba'a olan madenler, bitkiler, hayvanlar âleminin milyonlarca parçası haline gelmektedir. Daha sonra bir erkekle bir dişi bu madenler, bitkiler ve hayvanlar âlemindeki gıdaları toplayarak tek bir hücre halinde ana rahminde dokuz ay ve doğduktan sonra da yine dokuz ay hızlı bir şekilde büyüyerek insan bedeni halini alır. Bu şekilde "âlem-i gayb"dan "âlem-i şühûd"a inen varlık önce maden sonra nebât sonra hayvan en sonunda da insan sûretinde tecellî eder. Daha sonra "insan-ı kâmil"e geçer (Güzel, 2014, s. 464-465).

Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushıyye*'de insanın yaratılışını dört unsur çerçevesinde şu şekilde ifade etmiştir:

"Allah'ın kudreti gör ne yaptı. Ateş, su, toprak ve yele söyledi. Toprakla suyu birleştirdi. Bu yarattığına Âdem adını verdi. Sonra yel bu cismi kuruttu, ateş geldi, ısıttı. Tanrı'nın yarattığı bu sûret ısınınca, Tanrı cana sûrete girmesini buyurdu. Sûrete can girince, sûret aydınlandı. Mutlu oldu. Can ve bedene kavuştuğu için sevindi. İnsan Tanrı'ya hamd ve şükretti. Tanrım, sen benim gibi bin tane daha yaratmaya kadirsin," dedi (Günay-Horata, 2004, s. 42).

Nihânî'ye göre insan, unsurlara bürünmüş ve şaşılacak derecede küçük bir nüsha şeklinde görünmüştür; Hak her zaman yaratma halindedir ve bizler aslımızı bumak için çabalamaktayız. O, dört unsur olan su, toprak, ateş ve rüzgârı insan adıyla giymiştir; nefis, hevesle yoldaş olmuş; insan kemik, iskelet, et ve kan dağı olmuştur:

Nüşha-i şugrâ göründük şürete
 Bu ° anâşırıla büründük hayrete
 Aşlımız bulmağa geldik gayrete
Kulle yevmin huve fi-şe'n¹ eylemiş (73/4)

Giydim ° anâşırı insân adıyla
Mā [u] **türāb** dağı **nār** [u] **bād**ıyla
 Hem-rāh oldu nefis hevā ekrādıyla
 ° Aẓm [ü] süñük lahm [ü] ẓan [u] cibālem (120/3)

¹ *Yes'eluhu men fi's-semāvāti ve'l-arđı kulle yevmin huve fi şe'nin.* "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir.**" (Rahman 55/29).

Ateş, rüzgâr, toprak ve su yani dört unsur gizli işaretlerle terkip olunmuştur. Her birinin kendi içinde bir anlamı vardır:

° Ateş ile bād [ü] hākiñ böyledir hāli dağı
Çār ° anāşır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

Pek çok mutasavvıf gibi Nihânî de nefis-i levvâmeyi havaya benzetmiştir. Allah’a doğru giden yolda nefis, manevî hacca engel olmaktadır. O yolun yol kesicilerinin (nefsin) katli Allah’ın emridir. Onun katli ne demektir, dersiniz hevesleri ölümsüz olan levvâmeyi dönüştürerek sıfatını değiştirmektir. Nefs-i mülhime ise suya benzetilmiştir. Mülhime’nin yolculuğu ve fiillerinin birliği Allah’tandır ve üçüncü makamda yer alıp tavrı saf, berrak su olmuştur:

Bu nefis çün ma° nevī hacca olur māni° tarīkatde
O kıttā° -i tarīkiñ katli emr-i zü’t-te° āl olmuş (72/7)

Aniñ katli nedir derseñ şifātın eylemek tebdīl
Edip taḥvīl-i levvāme hevāsı bī-zevāl olmuş (72/8)

Bunuñ seyri Mina’llāhdır dağı tevḥīd-i ef° āli
Maḳam-ı şāliş oldu ad bu ṭavr āb-ı zülāl olmuş (72/13)

İnsan tabiattaki dört unsura bürünerek dünyaya gelmiştir ve bunların her birisi belli bir nefis mertebesine işaret etmektedir.

2.3.2.2.1.9. Cân

Cân, Farsça bir kelime olup cân, ruh, nefis gibi manalara gelir. Tasavvufta insan ruhudur, ilahî nefestir ve Hakk’ın tecellîsidir. Ayrıca cân; derviş ve müritler için kullanılan bir Mevlevî istilahıdır (Uludağ, 2005, s. 83).

Arabî’nin (2014, Cilt 1) belirttiği üzere ilmî sûretler, ikinci taayyün ve vâhidiyyet mertebesinde birer basit cevher olarak açığa çıkarlar. Bu basit cevherlerin şekli, cismi ve rengi yoktur dolayısıyla zaman ve mekânla da alakalı değildir. Bu mertebede her

bir ruh kendini, benzerini ve kaynağı olan Hak Teâlâ'yı idrak etmektedir. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, “*Elestü birabbiküm?*” yani “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna “*Kalû belâ*” “Evet” (A'râf, 7/172) olarak cevap verilir. Ayrıca hadiste “Ruhlar sıralanmış asker toplulukları gibidirler; onlardan tanışıp anlaşılanlar uyuşurlar, anlaşamayanlar ise uyuşamazlar” buyrulmuştur. Ruh kendi zâtı ile mevcuttur ve süreklilik konusunda bedene muhtaç değildir. Ancak idare etme ve kullanma yönünden bedenle ilişkisi vardır ve bedenın bütün hücrelerine sirayet etmiştir (s. 24).

Nihânî; cân, ruh ve aşk kavramlarını bir olarak görmektedir. Aşk ile ruh bir vücuddur lakin isimleri başkadır. İkisi de cân hükmündedir. Kimde ruh bâkî ise aşk ve cân onda bâkîdir. Aslında hepsinin hükmü aynıdır sadece isimleri farklıdır:

° Aşkile **rûh** bir vücuddur lâkin ismi başkadır

İkisi de hükm-i cânıdır bir iki yek çârâhâ (14/6)

Kimde kim bâkîdürür **rûh** anda ° aşk cân bâkîdir

Cümlesiniñ hükmü birdir başka ismi oldu yâ (14/8)

Dürüst bir şekilde “elest ahdi”ni kabul ettiğini yani ilk mecliste, ruhunun yaratıldığı sırada Allah'a söz verdiğini ifade ediyor. Ruhlar yaratıldıktan sonra Allah felekleri, kâinatı Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. Sonra Hak Teâlâ, Hz. Âdem'e kendi ruhundan üflemiştir ve bunun sırrı insanın cânındadır. Bu eşi benzeri olmayan tek inciye sahip çık ve zayi etme:

Dürüst ikrâr verdim men *elestü*

Bi-Rabbiküm hitâbında *ecebtü*¹

Dil-i dâneyı medhen der *halaqtü*²

Seniñ **cân**ındadır *sırru nefahütü*³

¹ ...*Elestü bi rabbikum kalû belâ şühidnâ...* “Ben sizin rabbiniz değil miyim? Elbette öyle! Tanıklık ederiz.” dediler.” (A'râf 7/172).

² *Levlâke levlâke le-mâ halaqtü 'l-eflâke.* “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

³ *Fe izâ seveytuhu ve nefahütü fihî min rûhî fe ka'û lehu sācidîn.* “Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.” (Sâd 38/72).

Gözet kılma dür-i yektâyı zâyî^e (89/3)

Hak Teâlâ cana vücut elbisesini giydirmeyi arzu edince Hz. Âdem'i yaratmış ve bu cân terkibine cinlerin ve ruhların secde etmesini istemiştir. Latif bir varlık olan ruh mevcut hale geçmiştir. Allah Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım," hadîsi gereğince Âdem'i ve kâinatı yaratmıştır:

Murād etdi cāna geydire vücūd
Bu **cān** terkībine eyleye sücūd
Leţāfet denilen rūḥ ola mevcūd
*Küntü kenz*¹ remzini eyleye îḳān (126/9)

Ten cânâ karışmıştır. Ten cisimdir, maddî olandır, cân ise menevî olandır ve Allah'ın nurudur. Allah bu cismin içine kendi nurundan koymuştur:

Gel ey merdüm olup merdāna maḥlūt
Nitekim ten olupdur **cāna** maḥlūt
Olur gīsū-yı müşgūñ şāna maḥlūt
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḥlūt
Şanasın oldu dür mercāna maḥlūt (84/1)

Nihânî pek çok sufi gibi bedeni kafese benzetmiştir, cânı da ayna olarak düşünmüştür. Cân bu kafesin içinde küf ve pas içindedir. Eskiden aynalar metalden olduğu için pas ve küf olmaktadır. Cânın küften ve pastan arındırılması nefsin öldürülmesi, mâsivânın yok edilmesiyle mümkündür:

Cān bu kafesde jeng ile pasda
Her bir nefesde diyelim Allāh (143/4)

Cân kelimesini derviş mürit yerine de kullanmıştır. Gel ey cân, Hz. Peygamber'in ailesinin nesline torun ol! Böylece cân ve gönlünde neşe doğsun:

¹ *Küntü kenz* maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u^e refe fe-ḥalaḳtü'l-ḥalḳa li-u^e refe (li-ya^e rifūnī). “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-i kudî).

Gel ey **cān** nesl-i evlāda ol esbāt
Ki tā cān [u] diliñde doğa neşşāt (82/1)

Cān manevî ve latif bir varlık, ten ise maddî bir varlıktır. Birbirinden bağımsız gibi görünse de ruhun kemali için tene ihtiyacı vardır.

2.3.2.2.1.10. Vücûd

Vücûd; buluş, varlık demektir. Tasavvufta en mükemmel anlamdaki vecd hali, Hakk'ı bulma, erme anlamlarında kullanılmaktadır. Sâlik, beşerî durumlardan kurtulup fâni olunca Hakk'ı bulur. Gerçek varlık Hakk'ın varlığıdır, bizimki hayalidir (Uludağ, 2005, 383).

Arabî'ye (2014, Cilti 1) göre vücûd kelimesinden kasıt hakikatin kendisidir. Diğer varlıklar ondan olup onunla var olmuştur. Vücudun aslı tamamıyla nuranîdir ve çok latiftir. Dolayısıyla onu akıl, idrak, duyular ve kıyas ile anlamak mümkün değildir. İdrak vasıtaları o latifin latifi karşısında kesifin kesifidir. İzâfî vücûd, salt vücûd ile salt yokluk arasındadır. Bu sebeple o “salt varsayım”dır ve gerçekte bağımsız bir vücûdu yoktur. Eğer buharı asıl vücûd kabul edersek onun bulut, su ve buz şekilleri, sonradan meydana gelen sıfatlarından ibaret olur. Sonradan meydana gelen sıfatta asıl olan yokluk olduğundan, onlara asıl vücûd sahibidir denemez. Bu nedenle var olan her şeye “hayâli sûretler” ve “vehmî nefsler” de denmektedir. Bir gölge gibi göreceli olan varlıklar, asıl vücûdun delilleridir (s. 4).

Bu vücûd hep vahdetin kesretidir; zâten bir yokluk olan insan bu kesret ile Allah'a ulaşamaz. Allah'a ulaşmak için kesretten, mâsivâdan kurtulmak gerekir:

Bu vücûd hep keşretidir vahdetiñ
Keşretile vahdete ermez fenā (1/10)

Vücûd maddî bir varlıktır ve Allah'a ulaşmak için bu maddî varlığın erimesi gerekir. Nihânî, Allah aşkıyla tamamen yanıp vücûdu onun varlığında “kaf ve ha”da mahv olmuştur. “Kaf” Allah'ın adlarından ve kudret sahibi anlamına gelir (Ceylan, 2007, s.

229). “Hâ” da yine aynı şekilde zâtı temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 150). Kendini Allah’ta yok ettikten sonra sonra zâtını her bir eşyada seyretmiştir. O bu şekilde hakikat vechine bir gösterge olmuştur:

Yandı cümle varım ° aşk [u] sevdâda
 Maḥv oldu **vücūdum** kâf ile ḥâda
 Seyr etdim zâtımı her bir eşyâda
 Hâkîkat vechine olmuşam manzûr (61/3)

Nihânî kendi sırlarına bakıp Hak ile kendini beraber gördüğünü, hoş güzel isimlerin levhaya kaydedildiğini, vücudunun Allah’ın evi olup her görenin bu vücuda secde ettiğini ve bu durum karşısında çok büyük hayretler içinde kalıp belirsizliklerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Nihânî bu bentte Allah’ın sıfatları ve zâtıyla onda tecellî ettiğini ve bu sıfatları gördüğünü ifade eder. Tasavvufî manada Allah sıfatlarıyla ve zâtıyla Nihânî’de ve onun varlığında tecellî etmiş, Nihânî sadece Allah’ı görmüş ve bu tecellîyle şaşkına dönmüş, düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmiştir:

Yek-nazar kıldım aña ki sırr-ı zâtıma şühûd
 Böyle hoş esmâ-yı ḥüsnâ levḥa-i saṭr-ı kuyûd
 Beyt-i Hâkḫ oldu **vücūdum** her gören eyler sücûd
 Ḥayret-i kübrâya girdi kaldı mübhem ibtidâ (2/6)

Vücut ülkeye benzetilmiştir. Vücut ülkesine hoş bir sefer et ve seyrinde baş ağrısının sersemliğini hisset: (22/2)

Nihânî, vücûd ülkesinin bütün kötü huylardan arınarak melek yaratılışta olmasını diliyor. Bu ülke ateşten, rüzgârdan, toprak ile sudan oluşmuş değildir. O, bu zamanların olmadığı ta ezelden ilk ruhların yaratıldığı andan itibaren vardır ve elest meclisinde ahdini vermiştir. O kudret şarabını Allah’ın sâkîsinden art ardına içmiştir:

Pey-a-pey nûş edip kudret meyini sâkî-i Hûdan
 Ledünnî dersini fehm et ḥalâş ol cümle ğayğudan
 Melek ḥaşlet ola mülk-i **vücūdun** külli bed-ḥûdan
 Degilem od u yelden veya toprak ile şudan

Ben erden var idim erden henüz yok idi bu ezmân (129/10)

Nihânî vücudu ağaca benzetmiş ve bu ağacın bir mürşide bağlanmasını istemiştir. Bu şekilde tevhid aşılınıp kaynağından okunmasını nasihat etmiştir:

Vücūduñ şeceriñ mürşide bend et

Alıp telkîn-i tevhid kândan oğu (135/22)

Vücut; buluş, var olma anlamında da kullanılmıştır. Kâinat vücuda gelmiş ve insanlığın atası Hz. Âdem zuhur etmiştir:

Böylece geldi vücūda kâ'inât

Tâ zuhūr-ı Hâzret-i Âdem Ata (1/34)

Vücūd maddî bir varlık olup ruhun özgürlüğüne kavuşması için bu maddî varlığın Allah'ta yok olması gerekmektedir. Bu mertebede sâlik Allah'la birleşip her şeye vahdet makamından bakar.

2.3.2.2.1.11. Akıl

Hak ile bâtlı birbirinden ayırt etmeye yarayan nurdur. Rabbânî latife ve kalp olarak da geçmektedir. Allah'a ibadete ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya âlet olan fikirdir. Aklın ulaştığı son nokta hayrettir. Rubûbiyeti seyreden sâlik aklını kaybeder. Mutasavvıflar ilahî, ezeli ve ebedî gerçeklerin akıl yoluyla kavranamayacağını belirtmişlerdir. *Nazarî aklı* reddedip Yeni Platonculuğun etkisiyle keşf ve mârifet anlayışlarıyla örtüşen farklı bir akıl anlayışı ileri sürerler. Tasavvufta insan aklına *akl-ı cüzî* ve *akl-ı mecaz* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 32).

Nihânî, Allah'tan ilk zuhûr eden şey olan *akl-ı evvel* terimini kullanmamış bunun yerine sadece akıl kelimesini kullanmıştır. Özellikle aklın yaratılması konularında *akl-ı evveli* kastetmiştir. Uludağ'ın (2005) belirttiği üzere Allah önce *akl-ı evveli* sonra da onun aracılığı ile tüm diğer varlıkları yaratmıştır. *Akl-ı evvel* ilahî ilmin ilk zuhûrudur. Nûr-ı Muhammedî olarak da bilinmektedir (s. 33).

Allah kâinatı bilinmek için yaratmıştır. Bilinmek ise ancak zuhur ile olur; çünkü zâhir olmayan bir şey bilinmez. Hakk'ın güzelliğini gösterecek aynalar lazım olunca Hak Teâlâ nûr, rûh, akıl ve sır olmak üzere dördünü muhatap aynası yapmış, kendi nurundan Hz. Muhammed'i yaratmıştır. Bu Muhammedî nur olup akl-ı evveldir. Onun nuru gönül açıp, kalbe ferahlık verir:

Bir merâyâ geldi lâzım vaħdete
 Āyîne ola cemāle Ĥaḡ-nümā (1/15)

Nūr [u] rûḡ [u] ° aḡl [u] sırrın dördünü
 Ḳıldı mir^o āt-ı muḡāḡab ḡul keḡā¹ (1/17)

Nūr [u] ° aḡlı etdi mir^c āt zātına
 Eyledi nūrundan anı dil-güşā (1/25)

Aklı nura sır etmiş, ona bağlamıştır; nitekim ruha eklenmiş olan da sır doludur. Burada sır tevriyeli olarak kullanılmıştır. Eskiden ayna yapmak için camın arkasını sırlarlarmış. Yani cam gibi olan nurun ayna olması için akılla sırlanması gerekir. Nihânî akılla Allah'a ulaşılabacağını anlatmaktadır. Hudâ, nuru kendisine yâr etmiş, akli da nura uyulan hoş rehber eylemiştir. Dilde her birinin ismi ayrı ayrı olsa da aşk ile ruh, akıl ile nur birdir. Bunların gözü, kaynağı Hak'tır: (1/26, 29)

° Aşḡile rûḡ ° aḡlile nūrdur dīdesi zātdurur
 Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā (14/7)

İnsan konuşma ve akıl sıfatlarıyla hayvanlardan ayrılır. Nihânî ruh aşkının ve Allah'ın sırrı olan aklın kıymetini bilenlerden olunmasını ve Allah'ın cahili olmamayı diliyor:

Ḥayvānīñ idrāk ḡissi bunlara ° aḡl oldu nūr
 Bu iki şıfatla ḡayvāndan mūmeyyiz oldu tā (14/18)

° Aşḡ-ı rūḡuñ ° aḡl-ı sırrıñ ḡadrini bilenden ol

¹“Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**” (İsrâ 17/96).

Hakķına şarf eyle anı olma nā-dān-ı Hudā (14/30)

Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi Nihānî'ye göre de İlahî sırlar akıl ile idrak olunamaz. Çabamızın sırları aşk refrefi ile bilinir. Hz. Peygamber Mi'râc Hadisesi'nde belli bir yerden sonra Hz. Cebrâil ileri geçemeyeceğini söyleyince Refref devreye girmiş ve Hz. Peygamber'i Allah'ın huzuruna ulaştırmıştır. Mutasavvıflarda akıl bir noktaya kadardır ve onların işi gönülledir. Nihānî, akıl ile şariat yolunun emrine uyulmasını, tarikat yolunun tozunun (sürmesinin) cila yapılmasını nasihat eder:

° Aqlile idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebdē'i
Refref-i ° aşk ile mefhūm ğayret-i esrārımız (67/6)

° Aqlile rāh-ı şerī° at emrine kıll ittibā°
° Aqlile rāh-ı tarīkat kuhlünü eyle cilā (14/31)

Hudā'nın emri akıl ile bilinmez. Yüce Allah'ın öyle hoş bir kudreti vardır ki, kâinatta yüz bin sanatı görülmektedir ve bunları akıl idrak edemez. Nihānî yaratılışının resim gibi tasarlandığını ve sanki hayal olduğunu ifade eder: (120/2)

Akl-ı küll, akl-ı evvelden sonra gelen bir mertebedir ve onun mazharıdır. Akl-ı evvele tevdî edilen bilgilerin sûretleri onunla ortaya çıkmaktadır (Uludağ, 2005, s. 34). Mustafa Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere akl-ı küll varlığın özü, aslı ve ilki olmak itibariyle bir cevhere benzer. Nefsini "akl-ı küll"e ulaştıran kimse ikilikten kurtulur ve benliğinin Hakk'a ait olduğunu idrak eder (s. 293). Nihānî de nefse karşı akl-ı küll'ün bekçi edilmesini istiyor. Akl-ı küll'ü bekçi et eline ilahî kılıcı alsın ve nefis aşkın gülbahçesine girmeye yol bulmasın:

Pāsbān et ° **akl-ı küll** alsın ele seyfi Celāl
Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ° aşka eş-şalā (150/6)

Akl-ı meaş, nefsin menfaatini düşünüp ahireti düşünmeyen akıldır. Küllî akla ait idrak vasıtalarından yalnızca biriyle algılar. Akl-ı evvelin yolu ona kapalıdır. Mutasavvıflar "Allah akılla idrak edilemez," dedikleri zaman, akıl kelimesiyle kıyas ve mantık esasları

dahilinde faaliyet gösteren akl-ı meaş kastederler. “Allah akılla bilinir,” dedikle zaman kıyas ve başka araçlar olmadan idrak eden akl-ı evveli düşünürler. Akl-ı meaş *akl-ı cüzî* de denmektedir (Uludağ, 2005, s. 34). Nihânî’ye göre aklın dirliği ile ledünnî dersi öğrenilmez, nefsin hayaline uyanlar mahşerde şer sahibi kötü insanlarla toplansın:

Ma° aş-ı ° akl ile ile h° ācem ledünnî dersi bilinmez
Uyan nefsiñ hayāline merīdānile haşr olsun (130/2)

Cüzî akıl ile insanlar *elest ahdini* unutup tuzağa düşmektedirler. Tasavvufta Hz. Âdem akl-ı küllü, Hz. Havva da nefis-i küllü temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 34). Hz. Havva nefisine uyarak Hz. Âdem’i de yasak meyveden yemeye teşvik etmiştir. Nihânî de haşhaş tanesinin tuzak olduğunu ve insanların ahdini unutarak akl-ı meaş ile hareket ettiklerini ifade etmiştir: (120/14)

Nihânî de diğer mutasavvıflar gibi *nazarî akli* reddediyor. O, akl-ı izâfi’yi hesaba almıyor, nefisle başa çıkabileceğini ve bu konuda güvenilir bir ev, yurt olduğunu ifade ediyor: (120/12)

Nihânî, *akl-ı sûretten* vazgeçip köşkün ankası olmayı ve muhabbet tahtını gönülde kurup bu gönül tahtına hakanın (Allah’ın) oturmasını dilemektedir, akl-ı sûretten kasıt ise akl-ı izâfidir.

Geçip bu ° **akl-ı şüret**den olup ° Anķāsı eyvāniñ
Bulup cānın ola rāhat bu birlikde o cānāniñ
Muħabbet tahtını dilde ħurup otura ħāķāniñ
Menem şāhı bu meydāniñ menem devri bu devrāniñ
Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān (129/9)

Akıl haricinde akl-ı izâfi, akl-ı sûret, akl-ı me’aş, akl-ı küll kavramları da kullanılmıştır. Akl-ı küll haricinde diğer akıllarla nefsi öldürmenin ve Allah’a ulaşmanın imkansız olduğu vurgulanmıştır.

2.3.2.2.1.12. Nefs

Nefs Arapça bir kelime olup “can, benlik, ruh; aşağı duygular” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta “kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latif” olarak geçmektedir (Uludağ, 2005, s. 274). Cebecioğlu’nun (1997) belirttiği üzere Kâşânî nefsi “kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latif buharlı bir cevherdir” şeklinde tanımlar. Kötülüğü emreden anlamında kullanıldığı gibi Allah tarafından insana üflenen “ruh-ı Rahmânî”, “ilahî ben” anlamına da gelmektedir (s. 545). Tatçı (1994) “bütün insanların bir tek nefisten yaratıldıkları halde nefsin her vücuttaki faaliyetinin farklı olduğunu” belirtmiştir (s. 294).

Nefsin yedi mertebesi bulunmaktadır; emredici nefis olan *nefs-i emmâre* dünya ile ilgili bayağı işlere çeken nefistir. Kınayıcı nefis olan *nefs-i levvâme* artık yaptığı kötü işlerin bir nebze farkındadır. Üçüncü nefis makamı olan *nefs-i mülhime* ilham ve keşfe nail olup iyiyi kötüden ayırt edebilmektedir ve kâinatın sırrına hayran kalıp halkı terkedip Hakk’a yaklaşır. *Nefs-i mutmainne* olan dördüncü nefis kötü sıfatlardan sıyrılmış güzel ahlakla ahlaklanmıştır. Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı *nefs-i râdiye*dir. Rızılı olan hoşnut kalan nefis anlamına gelmektedir. Altıncı makam ise hoşnut olunan, rızılı olunan manasındaki *nefs-i marzîye*dir. Son nefis mertebesi ise *nefs-i sâfiyye* olup arınmış nefis anlamına gelmektedir ve “nefs-i kâmil”ismiyle de bilinir (Cebecioğlu, 1997, s. 546-549).

Dîvân’da bu yedi nefsin isimleri geçmektedir. Yedi nefse yedi esma yani Allah’ın yedi ismi temsil olarak verilmiştir ve sülûkun yedi tavrı anlatılmıştır:

Yedi nefse yedi esmâyı muraḥḥaş kıldılar

Gel Nihânî kıl ° ayân kim açıla meydânımız (65/5)

Sülûkuñ **yedi tavrı** vâridi aña olup ta° yîn

Daḥı **nefsiñ maḳâmı** yedi tavra ittişâl olmuş (72/3)

Nihânî birinci nefis olan *nefs-i emmârenin* tavrılarını açık olarak belirtmiş ve bu nefsin hâlinin doğru yoldan sapma olduğunu ifade etmiştir:

Bu etvārīñ nedir seyri saña bir bir edem tibyān
Birinci **nefs-i emmāre**dürür hāli dālāl olmuş (72/4)

İkinci nefis, nefis-i levvāmedir ve bu nefse “Allah” ismi tayin olmuştur. Yani Allah’ın ismini zikretmek, ona yönelmek kısmet olmuştur:

İkinci **nefs-i levvāme** buña ta^c yīn ismü’z-zāt
Ki ya^c nī lafzatu’llāh eylemek zıkr-i nevāl olmuş (72/9)

Üçüncü nefis olan nefis-i mülhimeye erişmenin şartı Allah’ın “Hû” ismine meyletmektir. Bu nefse “Hû” ismini belirleyenler Allah yolunda olan velîler yani ricâl ehilleri olmuştur. Tasavvufta ricâl kavramı ideal insan tipinde ve ruhen yücelmiş olan insan-ı kâmilî ifade etmektedir. Evliyanın çoğu erkek olduğu için ricâl-recûl, er-eren isimleri verilmiştir (Uludağ, 2001, s. 292, 296). Nefs-i mülhime Allah’tan başka her şeyden uzaklaşır ve ruhlar âlemine yönelir. Ricâl ehilleri de ruhlar âlemiyle ilişkilidir:

Hevās-ı hūya meyl eyle bu **nefs-i mülhime** eriş
Buña hū ismini ta^c yīn eden ehl-i ricâl olmuş (72/12)

Dördüncü nefis olan mutmainne Hakk’ın hitabına mazhar olmuştur. Her mertebenin kendine özgü bir zikri vardır ve bu mertebenin zikri “Hakk”tır. Noktanın siyahı ben olmuştur. Kalbin ortasındaki bu siyah nokta sevda noktasıdır, Allah sevgisi, aşkı burada olduğu için bu makamda nefis kalbin nuru ile aydınlanmıştır:

Buña şān **muṭma’innedir** hiṭāb-ı Haḫḫa mazhardır
Haḫ ismi bunda taḫṣīşdir sevād-ı noḫta hāl olmuş (72/16)

Beşinci tavr rādiyedir. Allah’ın “Hayy” ismi onda tecellî etmiştir. Bu mertebeye erişen kişiye “Hayy” ismi ihram olup onu dünyadan uzaklaştırır ve âdetâ tâc ve şâl olur. Yani kişi manevî yönden belli bir mertebeye ulaşır:

Bu seyri beşinci tavra ere kim **rādiye** dendi
Hay esmāsı olup iḫrām başında tâc [u] şāl olmuş (72/19)

Altıncı nefis olan marzîye nefsinin seyri Allah'tandır. Şimdiye kadarkiler Allah'a doğruydu, bu Allah'tan geriye doğrudur. Allah'ın sıfat ve esmasından haberdar olmuş ve bu nefis mertebesinde gizli hazine feth olunmuştur. Tasavvufta gizli hazineden kasıt Allah'tır. Maksada ulaşan velî artık geri dönmeye, yüksek bilgilerden aşağı bilgilere inmeye başlamıştır. Benzersiz bir rumuza sahip olan bu nefis mertebesine marzîye denilmiştir:

Bu seyr seyr-i ʿani'llāhdır künūz-ı maḥfi feth oldu

Buña nām **marzîye** dendi rumūz-ı bî-miṣāl olmuş (72/22)

Yedinci tavrı hidayete mazhar olmuştur. Buna sâfiye kâmil mertebesi denilmektedir. Varlık, hep ayaklar altında kalmış yani çiğnenmiştir. Bu mertebede artık nefis tamamıyla ölmüştür:

Hidâyâta olan maẓhar yedinci tavr seyr eyler

Denilir **sâfiye kâmil** vücūd hep pāy-māl olmuş (72/24)

Nihânî nefsin şerlerinden, kötülüklerinden ruhunu arındırmak istediğini ve kendi sıfatını mahv ederek yani nefisini öldürerek Allah'a kavuşmaktan, onu görmekten haz almayı dilediğini belirtir:

Daḥı **nefsiñ** şerārından buluban taḥliye rūḥum

Nihānīniñ şifāti maḥv olup göre liḳādan ḥaẓ (85/5)

İnsanın nefsinden kurtulması için bazı hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Vücut gemisine dalıp derin deniz olmak, nefis kölesini katledip özgür olmak, vücut hazinesini koruyup merhamet eden olmak bunlardandır: (86/5)

Allah'ı bilmenin ilk şartı en başta nefsin sıfatını reddetmektir, yoksa bir kuru lafla konuşmak değildir. Benlik perdesinden geçmek ve "Hû" deyip Allah'ı anmaktır. Ey sevgili, nefse tâbi olma "Hû" diyerek Allah'a kavuş, onun güzel yüzünü gör!

Rabbini bilmekdürür nefsiñ şifātın redd bil

Bir uru g z file atmak dilersi n atma gel (111/5)

Geç bu benlik perdesinden bul dev y  h  deyü

T bi  -i **nefs** olma c n  g r liq y  h  deyü (136/1)

Nih n  nefsi; Şeytan, Şehvet, heves, yılan, ejderha ve yaramaz bir ocuk olarak nitelendirmiştir. Şeytan nefsin yani nefis-i emm renin kendilerine çok hile ettiğini ve cinlerin oğlunun yani Şeytanın ona musallat olduğunu belirtmiştir: (6/4)

Nefis ejderhasından haneyi yani kalbi korumak önemlidir. Çünkü bu hane Allah'ın evidir. Hakk'ın evini saklayacak aşk h nk rına merhaba!

Ejdeh -y  nefsd n hıfz et Nih n  h neyi

Beyt-i H k  Őaqlayan h nk r-ı   aşka eş-Őal  (150/7)

Nih n , Şeytan nefisten korkanları kalesine davet eder. Tevhid kalesi içinde hoş hisar, bent yapmıştır. Şeytan nefisten kurtulmak için hidayet eden, doğru yolu gösteren bir mürşid lazımdır:

Kim ki **nefs-i ehremenden** h vf eder gelsin ba a

al  a-i tev id içinde hoş his r yaptım m t n (124/2)

Bize bu **nefs-i Őeyt n**dan h l Őa mürşid-i h di

  İn yet eyle y  Mevl  em n verme hev dan hız (85/2)

Nih n  yedi nefsi, bu nefis mertebelerinin tavrını ve her mertebede kalbi tasfiye etmek için Allah'ın zikredilmesi gereken isimlerini anlatmıştır. Nefsi Şeytana ve sevilmeyen hayvanlara benzeterek onun ne kadar kötü olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda bir mürşidin yardımına ihtiyaç duyulacağını belirterek kalp hanesini nefisten korumak için davette bulunmuştur.

2.3.2.2.1.13. Ruh

C n, nefis, Cebr il anlamlarına gelir. Tasavvufta mücerret insan latifesidir. Emr  leminden inmiştir ve insandaki hayvan  ruha (c na) binmiŐtir, aslını kavramak

mümkün değildir. Kaynağı kalbin içi olup atardamarlar vasıtasıyla bütün bedene yayılmaktadır. İnsanda maddî ruh, nebatî ruh, hayvanî ruh ve bunlara ek olarak da insanî ruh vardır. İnsanı insan yapan *rûh-ı menfûh* olup Allah tarafından üfürülen ruhtur. Hakk'ın kendisine nispet ettiği ruh ise *rûh-ı izâfî* olup bunun diğer bir ismi de *rûh-ı âzam*dır. Bu yüce ruha *akl-ı evvel* de denilmektedir (Uludağ, 2005, s. 298).

Ruh, “Âdem’e üflenilen ilahî bir nefestir” (Hicr 15/29). Nefis mertebelerini tamamlayan sülûk ehli, ruh makamındadır. Bu insanda hayvanî nefis, insanî ruha dönüşmüştür. Aslında nefis ve akıl, ruhun tabiat âlemindeki isimlerinden ibarettir (Tatçı, 1990, s. 300).

Hakk'ın cemalini, güzelliğini gösterecek bir ayna lazımdır. O latifin lutfuyla nur, ruh, akıl ve sır tecellî eder ve yaratıcı bu dördünü muhatab aynası kılar. Bunların dördü manada aynıdır. Şüphesiz ruh sırrının aslı Hak'tır. Ruhun sırrı kendine mahsustur ve ona asla zeval yoktur. Allah, nur ve akli zâtının aynası yapar ve nurundan Muhammed Mustafâ'yı yaratır. Nura akli sır eder. Sonra ruh ile nura tecellî eder. Nur ile ruh muhabbet denizinde gark olup izdivac ederler. İkisi de aşk kulzümünde nihayet bulurlar: (1/15, 19, 24, 25, 26)

Nûr [u] rûh [u] ° akl [u] sırrın dördünü
Kıldı mir° ât-ı muhâtab *kul kefâ*¹ (1/17)

Rûh sırrın aşlı Hâkdır şübhesiz
Kendine mahşüşdur ° ilm-i hafâ (1/21)

Pes tecellî kıldı **rûh**uyla nûra
Nûrile **rûh** garğa oldu ibtilâ (1/27)

İzdivâc etdi muhabbet bahrine
Kulzüm-i ° aşk içre oldu muntehâ (1/28)

¹“Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**” (İsrâ 17/96).

Nihânî'ye göre aşk ile ruh tek vücuddur fakat isimleri farklıdır, her ikisi de can hükmündedir. Akıl ile de nur aynıdır. Dördü yani aşk, ruh, akıl ve nur her ne kadar farklı isimlerle anılsa da bunların kaynağı zâtın kendisidir:

° Aşkile **rūh** bir vücūddur lākin ismi başkadır
İkisi de hükmi-cāndır bir iki yek çārḥā (14/6)

° Aşkile **rūh** ° aqlile nūrdur dīdesi zātdurur
Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā (14/7)

Ruh hayatın sebebi olduğu için kendisi diridir ve Allahu Teâlâ'nın hayat verici yönüdür ve vücūd ile bekâ bulmuştur. Ruh sırrının aslı şüphesiz Hakk'tır, o gizli ilim kendisine mahsustur. Hiç kimse ruhun sırrını bilemez, ruha zeval yoktur, o daim ve bakidir. Her kimde ruh baki ise aşk ve can da bakidir. Hepsinin hükmü birdir ancak isimleri başkadır: (1/20, 22, 23)

Kimde kim bākīdürür **rūh** anda ° aşk cān bākīdir
Cümlesiniñ hükmü birdir başka ismi oldu yā (14/8)

Nihânî, ruhu *hayvanî ruh* ve *insanî ruh* olarak ikiye ayırmaktadır. Hayvanî ruha sahip olanların hayatları sürekli olarak yeme ve içme olmuştur. Hayvanî ruha sahip olanlar için ruh aşkının bekâsı daim olmaz. Onlar gelecek neslin devamı için beraber olurlar. Mecazî aşk hayvanî ruhun bir neticesidir, ruhun alaka gösterip Hakk'a yaklaşılması önemlidir. Aşk sırrının soyutlanıp kişinin kendisinde kalması gerekmektedir:

Daḥı ekl [ü] şürb ile oldu ḥayātı müstedīm
Anıñ içün **rūh**-ı ḥayvānī denildi gör aña (14/12)

° Aşk-ı **rūh**uñ anlara olmaz bekâsı müstedām
° Aşkile şarf-ı cimā° eyler ola nesl-i beḳā (14/14,16)

Rūhunu eyle izāfī ḳurb-ı Ḥaḳḳa bul vuşūl
Sırrıñı eyle mücerred olmasın senden cüdā (14/32)

Ruh bir kafesin içindedir, bu kafes de insanın kalbi ve bedenidir. Nihânî ruhu kuşa benzetmiştir ve kanat açıp yücelere uçmasını ister. Ruhunu endişe ve telaştan kurtarıp ne taraftan gelindiye o tarafa ayak basmak önemlidir. Bu kalp hak ve adalete uygun zikir ile tasfiye edilip nefis temizlenirse ruh gıdadan haz alacaktır. Nihânî ruhunun bu zindanda kalmasını istemez, haptiden çıkıp hür olmasını ister:

Κafesden per açā **rūḥum** çü ° ulvīye uça **rūḥum**
Maḳāmātı geçe **rūḥum** ede ikrārımı taḥdīs (38/4)

Ḥalāş et **rūḥu**ñu ḳayddan Nihānī
Ne kanden geldiñ ol kane ayak baş (76/9)

Meger kim zıkr-i Ḥaḳḳānī ede taşfiye bu ḳalbi
O dem nefis tezkiye olup bula **rūḥum** ğıdādan ḥaz (85/4)

Bu ḳafesde murğ-ı **rūḥu** niçe bir ḥaps edesin
Niçe bir mescūn yatasıñ çık ḥabisden ° ārī ol (110/3,)

Nihânî, ruhunun özgürlüğü ile gerçi hürdür. Ruhun özgürlüğü için Melamilik yoluna girmek ve bu yolun narin, nazlı bir padişahı olmak gerekmektedir. Ruha hidayet verip “Evet öyledir,” şeklinde tasdik ettiren kimdir? Sual eden nedir, icap eden sorumlu nedir:

Taḥliye-i **rūḥ** ile olur Nihānī ḥoş-āzād
Gir Melāmīye yoluna nāzenīn ḥünkārı ol (110/7)

Belī ḳavliyle ikrāra hidāyet **rūḥa** kim verdi
Nedir sâ’il nedir mes’ul mucīb olan nedir ḥālā (149/3)

Cebrâî’lin bir ismi de Rūḥü’l-Kudūs’tür. Nihânî’ye ilhamın doğması Cebrâîl aracılığıyla olmuştur. Onun sadasını işitmiş, manalı sözleri Nihânî’yi ihya eylemiştir:

Sem° ime erdi şadā-yı **Rūḥ-ı Ḳuds**
Eyledi iḥyā beni pes ol nikāt (31/4)

Mücerred insan latifesi olan ruhun insanı insan yapan ve Allah tarafından üfürülen ruh olduğu belirtilmiş ve tekrar aslına kavuşması için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

2.3.2.2.2. Devir

Devir; dönüş, bir eksen veya yörünge üzerinde dönme anlamına gelmektedir. Manevî âlemden maddî âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri gitmelerini açıklayan tasavvufî bir görüştür. Ruhların maddî âleme inerken izledikleri yola *kavs-i nüzüûl* dönüşte izledikleri yola da *kavs-i urûç* denilmektedir. Bunlara *devre-i ferşiyeye* ve *devre-i arşiyeye* de denir. Bu iki kavis bir daireyi oluşturur ve devir bu daire üzerinde gerçekleşmektedir (Uludağ, 2005, s. 106).

Dilçin'in (2016) belirttiği üzere devir kuramı aslında Hz. Muhammed'in "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı," hadisiyle alakalıdır. Vücut halindeki Muhammed yeryüzüne daha sonradan gelmiştir. Hâlbuki ruh halinde olan Muhammed ezelden beri vardır. Vakti gelen ruh sırayla maddî âleme inmekte ve burada devrini tamamladıktan sonra tekrar ilk büyük ruh olan Allah'a dönmektedir (s. 348). Muhammedî nur sırayla "ruhlar âlemi (nefs-i küll), tabiat, heyûla, cism-i küll, şekil, arş, kürsî, atlas feleği, menâzil feleği, yedi felek, yedi yer ve mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan) mertebelerinde zuhur eder." Bunların tamamı on sekiz bin âlemi oluşturmaktadır. Tenezzül makamları madenlere kadar, terakkî makamları ise madenlerden insan-ı kâmile kadar olan kısımdır. Esasen başlangıç ile son aynı noktadadır ki bu da *ahadiyyet* makamıdır (Tatçı, 1990, s. 305).

Nihânî *devre-i kevnîyye* ibaresiyle cismânî ve rûhânî âlemi kasetmiştir. Allah tarafından ruhu yaratılıp ruhlar âleminden cismânî bir âlem olan kâinata inmiş daha sonra insan-ı kâmil mertebesine yükselerek, terakkî makamını temsil eden *arşiyeyi* tamamlamıştır. O, Allah'ın idare havzasına girip ağzına gem vurmıştır ve bu sırlarının ortaya çıkmaması için oldukça özen göstermiştir. Gölge sûretlere başlangıçta illetler ve ilaç vermiştir:

Devre-i kevnîyye [vü] ° arşiyeyi kıldım tamam

Havza-i taşrîfe girdim ağızıma urdum licām
 Olmasın keşf-i serā'ir deyü etdim ihtimām
 Şüret-i eşbāha emrāz vermişem em ibtidā (2/4)

Ruh bu âlemde derece derece zuhur ederken terakkî mertebelerinden geçmiştir. Bu mertebelerden bir tanesi de mevâlid-i selâse olarak adlandırılır. Biri mâden, biri bitki daha sonra da hayvan devre yoldaş olur. Bu üç devir insan olmaya yakın devirlerdir. Nihânî bitki devrine geçince çiçek gibi ortaya çıkıp baş çekmiştir. Bitkilerden hurma, hayvanlardan ise at insana yakın devirlerdir ve buna şaşırılmaması gerekir. Rivayetlere göre hurma ağacı Hz. Âdem'in toprağının arta kalanından yaratılmıştır. Dolayısıyla İnsanla hurma arasında bir yakınlık söz konusudur.

Biri ma° den biri nebât biri hem
 Odur hayvân ola tâ **devre** yoldaş (71/2)

Geçip andan nebâta erdi **devriñ**
 Şükûfeveş zuhûr etdiñ çekip baş (71/5)

Nebâtdan hurma hayvândan feres bil
 Yakın insana **devri** çatma gel kâş (71/8)

Devrin bir safhası olan *mevâlid-i selâse* (maden, hayvan, bitki) devrini geçerek insan olarak gönderilmiş ve kendi kendine kâinatın sırlarını bilmesi gerektiğini nasihat etmiştir:

Nihânî sañadır pendim tuta gör mağz-ı ° irfânı
Mevâlid devrini geçdiñ çü olduñ âdeme ib° aş (36/5)

Yaratılışta bir süreklilik söz konusudur ve bir giderse yerine bir beşi gelmektedir. Bu insanın yaratılma sanatının sırrına kimse ulaşamamıştır. Nihânî'ye göre bu devir sırrına ermek, muhkem binayı kuranı keşf etmek, basiretle onu görebilmek önemlidir. Bu durumda Allah o kişiye tam bir hayat vermektedir: (40/2), (40/3)

Ruh, “tabâyi-i erba'a”ya (kuru-yaş-soğuk-sıcak) ve onlardan “anâsır-ı erba'a”ya geçer. Tabiatın üç âlemi ise “mevâlid-i selâse”dir (mâden, bitki, hayvan). Balgam soğuk, sevdâ

tabiatın sıcağıdır. Anâsır âlemi insanın yaşadığı âlemdir ve Nihânî bu âlem için “tabiatın yılanı” kavramını kullanmıştır. Devre-i arşiye ise varlıkların göğüsüdür. Ulaşılabilecek en üst mertebeye yükselmedir:

Eslâşî mevâlîd çârî tabâyi°
 Berd balgam [u] sevdâ hârrî tabâyi°
 ° Anâşır ° âlemi mârî tabâyi°
 Devre-i ° arşiye gerdün-ı ekvân (125/14)

Gayb âlemindeki hakikatten, mutlak varlıktan geçtim; maddî ve manevî âlemin ortasında kaldım, gayb âlemini gördüm. Hakk’tan başlayarak geldim, yine Hakk’a geri döndüm, mürşidin nurunda yok oluş nedir onu bildim, suskunluk devrine girdim: (147/1), (147/5)

2.3.2.2.3. Âlem

Âlem; “kâinat, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan” anlamlarını ihtiva etmektedir. Âlem, başka bir şeyin bilinmesi için araç, emare, alamet, delil olarak da kullanılmaktadır. Kâinata âlem denilmesinin sebebi de Allah’ın varlığının delili olmasındandır. Allah sanatkâr, âlem de onun eseridir. Tasavvufta Allah hariç bütün mümkün ve yaratılmış varlıklara *mümkinât-mahlukât, mâsivâullaha* âlem denmektedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de çift âlem düşüncesi mevcuttur. İçinde yaşanan “şu âlem” dünyadır; ölümden sonra yaşanılacak olan “öbür âlem” ahirettir. Âlemler; mülk âlemi-melekût âlemi, melekût âlemi-ceberût âlemi, ruhanî âlem-cismanî âlem, ulvî âlem-suflî âlem, mana âlemi-sûret âlemi, misal âlemi, âlem-i kuds, âlem-i can, âlem-i hayal, âlem-i mücmel-âlem-i mufassal olmak üzere zıtlıklarıyla da bilinmektedir (Uludağ, 2005, s. 35).

Dîvân’da Âlem Allah’ın bilinmesi için vardır. “Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim” (Aclûnî, 2019, Cilt 3, s. 132) hadîsi gereğince kâinat var olmuştur. Nihânî bu âlemi bir bir gezmiş, gâh isteyerek gâh zorunlu olarak yazmış, hazinenin (Allah) kilidinin zincirini çözmüştür:

Bir bir bu °âlemi gezdi Nihânî
 İhtiyâr ıztırâr yazdı Nihânî
 ufl-ı kenz bendini çözdü Nihânî
 Münkiriñ başına opardı tûfân (125/15)

Tüm kâinat aşk ile düzülür, âlemde küçük büyük her ne varsa aşk ile yaratılmıştır:
 (16/4)

Kâinata büyük âlem, insana da küçük âlem denilmektedir. Kâinat insanın büyük nüshası, insan da kâinatın küçük nüshasıdır. İnsanın iç âleminin dış âlemden daha geniş olduğunu düşünen sûfiler tam tersini de düşünmektedirler (Uludağ 2005, s. 35). “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim...,” (Hicr 15/29) âyet-i kerîmesi gereğince âlem-i kebîrde var olan her şey eksiksiz olarak âlem-i sagîrde de mevcuttur. Hak, büyük nüshayı yani âlemi ayna eyleyip, ufuklar âlemine zerrelere gönderip; ay, yıl, vakitler eyleyip, görülen sevgiliye deliller eylemiştir:

Nüşa-i kübrâya mir’ât eyleyip
 °Âlem-i âfâka zerrât eyleyip
 Mâh [u] sâl hem dağı evkât eyleyip
 Şahid-i meşhûda bürhân eylemiş (73/2)

Nihânî, eşyanın ve isimlerin Hakk’ın gölgesi olduğunu anlamıştır. Onun küçük âlemi yani varlığı hep Hakk’ın nişanlarıyla ortaya çıkmıştır. O, aşkın izidir, aşk neticesinde yaratılmıştır. Aynı zamanda o kara bir noktadır ve bu sırrına sadıktır. İnanişaya göre kalbin ortasında siyah bir nokta vardır ve kalbin en önemli yeri, canın canı burasıdır, Allah işte burada tecellî etmektedir (Uludağ, 2005, s. 315). Hak Teâlâ Nihânî’nin kalbinde görünmüştür. Bu nedenle Nihânî başlangıçta çok şaşırılmış ve mecliste dili tutulmuştur:

Zıll-ı Hadır aladım eşyâ ile esmâyı men
 Hep me’âşirle mü’essir °âlem-i şuğrâ-yı men
 Sırrıma zarfım Nihânî nokta-i sevdâ-yı men
 Encümen bezminde lâl oldu zebân fem ibtidâ (2/7)

Allah, Âdem ve âlem dememiz aynıdır, çünkü vahdet-i vücûdda yalnız Allah'ın varlığı kabul edilmiş, âlem ise Allah'ın sıfatlarının bir tecellisi olmuştur. Âlemin varlığı Allah ile kâimdir. Âlem gölge ve hayalden ibarettir. Âdem de âlem gibi Allah'ın esma ve sıfatlarının bir tecellîsidir. Bu nedenle vahdet-i vücûda göre Allah-Âdem-âlem üçü de birdir. Bunlar gibi resûl, nebî, velî ve Hz. Ali de bir sırdır. Güneş, kamer, yıldızlar ve ateş hepsi bir nurdur. Evrendeki her şey Allah'ın tecellîsidir. Mürşid, mürid ve seven hepsinin şanı yüce olmuştur:

Allāh Ādem ° **âlem** dememiz birdir
 Resûl nebî velî ° Alî bir sırdır
 Güneş kamer nücûm ateş bir nûrdur
 Mürşid mürîd muhib olmuş ° âlî-şân (126/13)

Tecellîde *teayyun* (ortaya çıkış) dereceleri ve *tenezzül* (iniş) mertebeleri söz konusudur. Bunlardan birincisi “lâ- teayyun, ıtlak ve sırf zât mertebesi”dir ki vücud her kayıttan uzaktır. Bu, aynı zamanda zât ve ehadiyet mertebesidir. Allah bu mertebede bilinmediği için bu mertebeye *gayb-ı mutlak*, *gaybu'l-gayb* de denmektedir. Burada Allah'ın adı “Ehad”dir ve zât-ı ulûhiyette bütün isimler ve sıfatlar yok olmuştur. Bu sebeple bütün nisbet ve hadîseler sırf zâtın aynıdır (Altıntaş, 1986, s. 104). Nihânî de ıtlak âlemine davette bulunuyor. İtlak âlemine yüksel, mutlak kayıtları kes; bir arkadaş can bularak rengine heves eyle, şeklinde ifade etmiştir:

° **Âlem-i ıtlāk** ergil kes kıyûd-ı mutlakı
 Bir muşâhib cân buluban eyle rengine heves (69/2)

Âlem-i gayb, gözle görülmeyen şeylerin âlemidir. Ortaya çıkan olgunluğundan dolayı görenler onu (Allah'ı) gizli zanneder; bulanık göz, onu idrak edemez. Âdem, aslında Hakk'ın sûretidir fakat kör olanlar onu göremezler. Gerçekler gayb âleminin gölgesinden gizli nesnelerdir. Senin güzelliğinin mumunun yanmasıyla gerçekler aydınlanır ve senin hayalinden cihan konuşur:

Kemâlât-ı zühûrundan anı gören şandır ihfâ
 Müşevveş göz anı idrâke kâdir olamaz hâşâ

Bu Ādem şüret-i Hâkdır velî görmez anı a^c mâ
 Hâkîkat ° **âlem-i gayb**ın zālâmından hafî eşyâ
 Zuhûr-ı şem^c -i hûsnûnle hayâlînden cihân söyler (60/4)

Gayb âlemi yerine “âlem-i nihân” ibaresinin kullanıldığı görülmektedir. Hakk’ın zâtı latiftir. En’âm sûresinde “Gözler onu idrak edemez. Ve o gözleri idrak eder. Ve o Latif’tir, Hâbir’dır” (En’âm, 6/103) buyurulmaktadır. Şehadet âlemi her ne kadar, ilahî sıfatların açığa çıkmasına uygunsu da tam olarak cilalanmış bir ayna olmadığı için ilahî sûret orada tam olarak görünmez. Bu nedenle şehadet âleminde Âdem’in yaratılışı ve açığa çıkması, onun cilası kadar olmuştur (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 61). Bu durumda Allah kesafet âleminde uzaklaşıp gizli âleme, sır âlemine gitmiş; kesafet Âdem’in sûretinde kalmıştır. Âdem bu sırada mürebbî olan Rabb’inden bütün isimleri öğrenmiştir. İşte, gönül bu sırta meyl etmiştir:

° **Ālem-i nihâna** gitdi leţâfet
 Şüret-i Ādemde kaldı keşâfet
 Rabb-i mürebbîden aldı inâbet
Eynebû remzine meyl etdi vicdân (126/11)

Mânâ âlemi de gayb âlemdir ve onu her göz göremez. Nihânî bütün âlemlerle bütünleşmiştir. Âlemdeki her şey onda da mevcuttur. Dağ ile çöl odur, her köşe her yer odur, mânâ âlemi odur, hepsi Nihânî’dedir: (74/5)

Ceberût âlemi Allah’ın bulunduğu ilahî kudret âlemdir. Emr-melekût-gayb âlemdir. Ruh ve ruhaniler âlemdir. Madde ve müddet vasıtası olmaksızın Hakk’ın emriyle vücut bulmuştur (Uludağ, 2005, s. 35). Arabî’nin (2014, Cilt 2) belirttiği üzere Hak, kendisinde var olan isim ve sıfatlarını görmek isteyince icad işine yönelmiş ve o sıfat ve isimlerin sûretlerini ilminde icad etmiştir. Bu mertebeye ilk taayyün, vâhidiyyet mertebesi, akl-ı evvel, hakikat-ı muhammediyye, a’yân-ı sâbite, mücerredler âlemi ve berzah-ı kübrâ gibi isimler de verilmiştir (s. 183). Nihânî ceberrût âlemini hakka’l-yakîn olarak nitelendiriyor. Yani gerçekliğine hiç şüphe olmayan bilgi olarak ifade ediyor. Git, Allah’ın bulunduğu kudret âlemini gör ve şüpheyi kes. Nihânî’nin keşfi, doğru olan

budur ki bu açık bir remizdir; ceberût âlemini görüp hissederek kesin kat'î bilgiye ulaşmak ve bu şekilde şüpheyi kesmektir:

Hağ budur keşf-i Nihânî eyledi remz-i ° ayān
Var **ceberrût ° âlemin** Hağğa'l-yağın gör zannı kes (70/9)

Nihânî de bir gün mücerred âlemini yani ceberût âlemini gezdiğini ifade ediyor. Orada sabah ve akşam vakitleri yoktur. O kulluk ile ihtişam bulmuştur, sıfatları toplayıp şan şöhret sahibi olmuştur: (127/7)

Lahût âlemi *Divan*'da insanların ruhlarının bulunduğu âlem olarak tanımlanmıştır. Nihânî icâzetini daha o zamanda almıştır. Lahût, aynı zamanda “eşyaya sirayet eden bir hayat olup bunun mahalli, nâsûtur” yani insanlık âlemidir (Uludağ, 2005, s. 226). Lahût âleminin keşfi tamam olmuştur ve her vakit ceberût, melekût devridir. Cennet, cehennem, berzah olmak üzere âlemler tamamlanmış; insanın terkihi su, kan olarak düzülmüş ve o, dünyaya gelmiştir:

Ervâğ-ı âdem ° âlem-i lâhût
Ol demde mâdem aldım icazet (23/5)

Tamām oldu keşf-i **lâhût-ı ° âlem**
Ceberût melekût devri dem-â-dem
Behişt tamu berzah yekūnu mâ dem
Düzüldü terkîbim çü geldim âdem (120/1)

Melekût âlemi; şehâdet âlemi (içinde yaşadığımız âlem) ile ceberût âlemi arasındaki ara âlemdir (Uludağ, 2005, s. 35). Nihânî'ye göre kişinin amacı melekût âlemine yolculuk etmekse sadece Allah'ı ve onun sıfatlarını görmesi gerekmektedir; arzu ve heveslerin peşinden koşmak ne zamana kadar devam edecektir:

Melekût ° âleminiñ seyrine ermekse murād
Eyle tevğid-i şifâtı tâbe-key meyl [ü] heves (70/6)

İnsan ruhu ulvî bir âlemden yaşadığımız şehadet (görünen) veya oluş ve dağılıp (kevn ve fesad) âlemine düşmüştür. İnsan, nefsinin eğilimleri sebebiyle, içinde olması gerektiği makamdan süflî âleme düşmüş, böylece aslî hüviyetini kaybetmiştir. Tasavvufun gayesi onu olması gerektiği makama yükseltmektir (Altıntaş, 1986, s. 45). Nihânî de Hakk'ın insanları Hüviyyet âleminden yani asıl kimlik âleminden bu dünyaya gönderdiğini ifade ediyor. Ancak güzelliğinin kitabını unutanlar, yani nereden geldiğini unutanlar berzahta kalmıştır. Onun sözünü dinleyenler düşünce denizlerine dalmıştır. İnsanın gözüyle görüp elde edeceği bilgiyi vakit kaybetmeden mürşidin kalbinden okuyarak süflî âlemde boşa oyalanmaması gerekir:

Hüviyyet ° âleminden Hâk seni bu mülke şalmışdır
 Kitâb-ı hüsnünü nisyân eden berzahda kalmışdır
 Nihânî güş eden nuṭkuñ bihâr-ı fikre dalmışdır
 Yeter bu pendiñ ey Naṣṣî alan bir kıldan almışdır
 Kulağın bursalar çengiñ ene'l-Hâk çağırır ṭanbûr (59/5)

Oқыyup ° ayne'l-yaḳîni ḳalb-i mürşidden hemân
 ° Âlem-i süflîde eyvâh eyleme vaḳtiñ celes (70/7)

Şehâdet âlemi görünen âlem demektir. Âlem-i mülk, âlem-i nasût, âlem-i anâsır, âlem-i eflâk ü encâm, âlem-i mevâlid gibi isimlerle de anılmaktadır. “Zât-ı Mutlak'ın parçalanma ve bölünme kabul eden cisimlerin şekilleri ile hariçte zuhurudur.” Bu nedenle bu âleme kevn ü fesad âlemi de denilmektedir (Cebecioğlu, 1997, s. 102). Nihânî, bu bağlamda mâdeniyet, âfâk, fezâ, ebdân, nâsût âlemlerini konu edinmiştir. Maden, bitki ve hayvan mevâlid-i selâsenin unsurlarındandır. İnsanın dünyaya gelişinde uğradığı mertebelerdendir. Bir gün mâdeniyyet âleminde göründün, bir gün de bitki gibi göründün sonra da toprak ve taş oldun. Nihânî anâsır âleminin tabiatını yılan olarak nitelendirmiştir:

Bir eyyâm ma° deniyyet ° âleminde
 Cemâdâtveş göründüñ toprak u taş (71/4)

Eşlâşı mevâlîd çarı ṭabâyi°

Berd balğam [u] sevdâ ħârrı ŧabâyi°

° Anâşır ° âlemi mârı ŧabâyi°

Devre-i ° arşıye gerdün-ı ekvân (125/14)

Gönlü uyanık olan ârif huzurlu olur. Bu fezâ âlemine her kim ki Hakk'ın takdiriyle gelirse bilsin ki Nihânî Hz. Peygamber'in ailesinin ayağının toprağıdır: (95/7)

Fark âleminde kul kendisiyle nefsi arasındaki farkı görmekte amel ve hareketlerinin nefsi için yapılmış olmadığının idrakine varmaktadır. İnsanın kulluk vazifelerini yerine getirmesi fark adını alırken, Allahü Teâlâ'nın kulluk gereklerinin yerine getirilmesine karşılık insanın kalbine verdiği mânâ, mâ'rifet, lütuf ve ihsan halleri cem' adını alır (Altıntaş, 1986, s. 176). Nihânî fark âleminden geçilerek cem'a terfi edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapılıp cuma namazının kılınmasını istiyor. Yani nefis için, menfaatler için ibadet yapılmasını istemiyor. Nâsût âlemi, insanlık âlemi anlamına gelmektedir ve lahût âleminin tersidir (Altıntaş, 1986, s. 176). Nihânî nasût âleminde vakit geçirmeyi dilsiz bir ömre benzetmektedir ve bunun ne kadar süreceğini sorgulamaktadır:

° Âlem-i farkı bırak cem° a erip cum° ayı kıl

Niçeme ° âlem-i nâsût ile bu ° ömr-i ħaras (70/5)

Bedenler âlemi, bu dünya için kullanılmıştır. Nihânî, yeryüzüne bedenler âlemine inip ibadet etmiş, kendini dünya zevklerinden uzaklaştırıp nefisini kırmıştır. Sonra da acele bir şekilde kabir hayatı ile öbür dünya arasındaki geçiş dönemi olan berzahların heykeli olmuştur: (125/7)

Nihânî'ye hayret âleminin sırları açılmıştır. Sâlik kalbe gelen bir tecellî ile düşünemez ve muhakeme edemez hale gelir ve hayrete düşer. "Hayret ya delilde ya da medlûlda olmaktadır. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklıktır. Delille varılan tecellîlerini temâşada hayrete düşmek ise sıddıklıktır" (Uludağ, 2005, s. 163). Nihânî, Hakk'ın tecellîlerini temaşada hayrete düşmüş ancak ona hayret âleminin sırları görünür hâle gelmiştir:

Tamām oldu bu tahmīsāt edelim āhire nehzat
 Nihāniye ° ayān oldu rumūz-ı ° **ālem-i hayret**
 Seni irşād için meydān-ı tevḥīde eder da° vet
 Qadem-rence kılup bāb-ı Rızādan geçmediñ gitdiñ (107/10)

Öz olarak; hüviyyet, ruhlar âlemi; ceberrût, seyahat âlemi, yoculuk; melekût, uçmak âlemidir. Bu insan (Nihânî) ilahî âlem denilen lahût âlemine ermiştir (147/2)

Mutasavvıflara göre küllî âlemler; Zât (Lahût) âlemi, ilk teayyün âlemi, melekût âlemi, (bu üç âlem gayb ve emir âlemleridir), nasût âlemi ve kevn (insan) âlemi olmak üzere beştir (Altıntaş, 1986, s. 58). Nihânî, genel mânâda bu âlemleri konu edinmekle birlikte diğer mutasavvıflar gibi kâinattan âlem-i kübrâ (büyük âlem), nüsha-i kübrâ (büyük nüsha); insandan âlem-i sugrâ (küçük âlem) olarak söz etmiştir. Ayrıca gayb âlemi için âlem-i itlak, âlem-i nihân, âlem-i ma'nâ; ceberut âlemi için âlem-i mücerred; şehâdet âlemi için âlem-i süflî, âlem-i ma'deniyyet, âlem-i âfâk, âlem-i fezâ, âlem-i ebdân, âlem-i nâsût, âlem-i anâsır terkiplerini kullanmıştır. Âlem-i lâhût, âlem-i fark, âlem-i melekût, âlem-i hayret, âlem-i ervâh, âlem-i cem' ü fark âlemlerini de diğerleriyle beraber açıklamıştır.

2.3.2.2.4. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar

2.3.2.2.4.1. Dört Kapı

Tarikat ehlinin manevî yolculuğu esnasında geçmesi gereken şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat olmak üzere dört aşamadır. Hz. Peygamber'in sözü şeriat, fiili tarikat, hâli mârifet, sırrı hakikattir. Şeriat farz, tarikat vacip, mârifet sünnet, hakikat fazilettir. Bektaşilikte bu kapılardan her birinin on makamı bulunmaktadır ve buna da kırk kapı denmektedir (Uludağ, 2005, s.110). İslam sûfileri dervişlik mertebelerinin kırk makamda tamamlandığına inanmışlardır. İlk Türk sufisi Ahmed Yesevî tarikat erkanını ve irşad prensiplerini kırk makam esasına göre düzenlemiştir (Tatçı, 1990, s. 312).

Tatçı (1990) Ahmet Yesevî'nin kırk makamını *Şeriat Makamları*; Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmek, İslamın beş şartı olan ibadetleri yerine getirmek. *Tarikat*

Makamları; bir pîrden el alıp tevbe etmek, mürid olmak; havf, recâ, vird-i evkâti yerine getirmek. *Hakikat Makamları*; iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmek, alçak gönüllü olmak, kendisini Hak yolunda sebil etmek, seyr ü sülûk kılmak. *Ma'rifet Makamları*; fenâ olmak, dervişliği kabul etmek, sabırlı olmak, şeriat ve tarikati ayakta tutmak, ahireti seçerek dünyayı terk etmek, olarak açıklamıştır (s. 312). Hacı Bektaş-ı Velî'ye göre, Yüce Allah'a giden yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır (Tatçı, 1990, s. 312).

Nihânî'ye göre ilk kapı şeriattir, ona korku ve ümidi misafir eder. Bu menzil şeriat menzildir. Korkuyla ümidi çiftçi eder. O, Allah'tan şeriat yolunu kendisine hidayet etmesini, tarikat sürmesini gözünde cila kılmasını ve hakikat zevkini ruhuna safa kılmasını diliyor:

Ki bâb-ı evveli tibyân eder feyż
 Aña havf-ı recâ mihmân eder feyż
 Şerî at menzildir işbu menzil
 Recâyı havfile dihkân eder feyż (81/1)

Bize râh-ı şerî ati hüdâ kııl
 Tarikat kuhlını gözde cilâ kııl
 Hakikat zevkını rûha şafâ kııl
 Pür eyle sırrıma ° irfân-ı ihlâş (78/3)

Nihânî, şeriatı bir padişaha benzetir ve bu padişah onun alnına tuğrasını kurmuştur. Tuğra nasıl ki padişahın imzasıysa Kur'ân da Allah'ın delilidir. Bu delil Nihânî'nin alnına kurulmuştur. Dîvân şiirinde insanın yüzü Kur'ân'a ve âyete benzetilir, kaşlar da âyetler üzerindeki besmeledir. Kur'ân, şeriat olduğuna göre Nihânî'nin yüzü Allah hükümlerinin delili olmuştur. Kaş besmeledir ve mihrabdır. Besmele ve namaz şeriatin unsurlarındandır. Nasıl ki sevgili peykânını, yani süzgün bakışlarını âşığın kalbine yöneltmişse Padişah (Allah) da ok ve yayını Nihânî'n kalbine doğru yöneltmiştir. Şeriat, onun alnı üzerine tuğrasını kurmuştur; kavisli kaş ve kirpiktir şeriat:

Cebînim üzre tuğrasını kurmuş
 Muqavves kaş [u] peykândır şerî at (32/3)

Şeriat, vücudumun kapısı olmuştur; tarîkat ise kalbime akan muhabbet ırmağıdır: (30/5)

Şeriat; benim ülkemde Allah'ın gücü, kudretidir, görünen bir sırdır ki tarikat söz verme ve sözün işaretidir. Nihânî şeriatı Allah'ın gücü, tarîkati de söz verme olarak kabul eder:

Yedu'llâh sırr-ı zâhirdir yedimde şerî^c at
Ki ^c ahd [ü] remz-i peymândır tarîkat (32/6)

Nefis, şerîatin emirlerini yerine getirmeye engel olup manevî haccı yasaklamaktadır. Tarîkatte, yani bu yolda yol kesicilerin katli yüce bir emir olmuştur. Bu tarîkatte nefsi öldürmek şarttır:

Bu nefis çün ma^c nevî haccı olur mâni^c tarîkatde
O kıttâ^c -i tarîkîñ katli emr-i zü't-te^c âl olmuş (72/7)

Hız. Peygamber'den olmanın şartı gönlü tarikatle mâmur ve bayındır edip hakikatle şâd yani mutlu etmektir. *Kur'ân*'da "...Nereye dönerseniz dönün Allah'ın zâtı oradadır..." (Bakara 2/115) ayet meali gereğince Nihânî, yüzünde *semme vechullâh* okunduğunu ve Hız. Ali ile tarîkatin can gözü olduğunu ifade etmiştir. Ten zulmetinden kurtulmak için tarikat yoluna girip sözü yenilemek ve aşk ateşiyle dolmak gerekmektedir:

Tarîkatle edip âbâd **hakîkatle** eden dil-şâd
Bu faqr içre eden üstâd Resûl-i Kibriyâdandır (53/4)

Yüzümde semme vechu'llâh¹ okunur
^c Alîyle dîde-i cândır tarîkat (32/4)

Eyle gel tecdîd-i peymân gir tarîkat râhına
Zulmet-i tenden hâlâş ol nâr-ı ^c aşka eş-şalâ (150/4)

¹ *Ve li'llâhi'l-meşriku ve'l-mağribu fe eynemâ tuvellû fe semme vechu'llâhi inna'llâhe vâsi^cun ^calîm.* "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi bilmektedir." (Bakara 2/115).

Nihânîye göre tarîkat pîrin zikridir. Dilinde pîrin zikrinden dolayı dudağı Kevser, dişleri inci olmuştur: (32/5)

Tasavvufta “*Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi diledim*” kudsî hadis gereğince âlem yaratılmıştır. Gizli hazinelerin hazineleri yani Allah seni basiret gözüyle süzer, hakikat ortaya çıkar işte bu irfandır. Hazret-i Feyyaz’ın (Allah’ın) cezbesi erişir ve “Ölmeden önce ölünüz!” ilmini okuyandır hakikat:

Künüz-ı *küntü kenz*¹ dir seni süzer
Başiret üzre ° irfandır **hakikat** (32/7)

Erişir cezbe-i Feyyâz-ı Hazret
Ki *mütü*² ° ilmini h̄ândır **hakikat** (32/8)

Nihânî hakikat ile ledünnî dersini yani tasavvufu özdeşleştirmektedir. O, bu dersin irfândan okunmasını diliyor: (135/2)

Hakikat, Hakk’ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasıdır (Uludağ, 2005, s. 153). Eraydın’ın (1994) belirttiği üzere gözü ve gönlü eşyâdan yaratana çevirmektir. Bu makama *cem makamı* ve *vücûd makamı* denmektedir (s. 314). Nihânî’nin bütün varlığı aşk ve sevdada yanmış, vücudu “kaf” ve “hâ”da mahv olmuştur. “Kaf ve hâ zâta işaretir” (Bursevî, 2009, s. 52). O cem makamına eriştikten sonra kendisini her bir eşyada seyretmiş ve hakikatin yüzüne ayna olmuştur:

Yandı cümle varım ° aşk [u] sevdâda
Maḥv oldu vücûdum *kâf* ile *hâda*
Seyr etdim *zâtımı* her bir eşyâda
Hakikat vechine olmuşam manzûr (61/3)

¹ *Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u° refe fe-ḥalaḳtü’l-ḥalka li-u° refe (li-ya° rifünî).* “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadis-i kudsî).

² *Mütü ḳable en-temütü.* “Ölmeden önce ölünüz.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/29)

Mârifet, şeriatle gerçekleşir. Mârifet ve hakikat bâtin ilmi, şeriat ise onun zahiridir. Tarikat şeriatle mârifete ulaşma egzersizidir. İnsan, mârifet sahibi değilse onun kalbi ölüdür (Eraydın, 1994, s. 317). Nihânî hakikati bir şehre mârifeti de güle benzetmiştir. Hâl ve gidişini seyr edip hakikat şehrini gezin, burada mârifet gülüne el sunup sessiz kalmayın. Mârifet, var olmamın sırrı olup hakikat, muhabbetin hoş kokulu miskidir:

Sîretin seyrân edip seyr et **hakikat** şehrini
Ma° rifet verdine el şun olma maħrûm bî-nevâ (14/33)

Olupdur **ma° rifet** sırr-ı şühûdum
Hakikat müşg-i hoş-büy-ı muħabbet (30/6)

Mârifet bir güneştir. Zât'ın sıfatı kendi tabiatından kalbe tecelli etmiş ve mârifet güneşi doğmuş ve Nihânî'nin göğsü onunla dopdolu olmuştur:

Şifât-ı zâta kalb oldu tecellî kıldı hulkundan
Doğup çün **ma° rifet** şemsi çü şadı mâl-a-mâl olmuş (72/23)

Nihânî'ye göre ilk kapı şeriatdir. Hz. Peygamber'den olmanın yolu gönlü tarikatle bayındır hale getirmektir. O hakikatle ledünnî dersini birleştirmiştir. Mârifet ise şeriatle gerçekleşmektedir.

2.3.2.2.4.2. Seyr ü Sülûk

Bir rehberin öncülüğünde Hakk'a ulaşmak için çıkılan manevî yolculuktur. *Sâlik* ve *sâir* adı verilen yolcu nefsinden ve kötü huylarından arındığı ve güzel ahlak edindiği takdirde bu yolculukta mesafe almaktadır. Seyr ü sülûkun amacı şahsî arzu ve isteklerin yok edilerek sâlikin tam olarak ilahî iradenin hâkimiyeti altına girmesi ve kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bu şekilde diğer insanlara rehberlik yapabilme imkânına ulaşmaktadır (Uludağ, 2005, s. 316). Eraydın'ın (1994) belirttiği üzere Kâşânî, sülûku Allah Teâlâ'nın cemâlinin tecellîsi için kalp evini ağıyardan temizlemek olarak târif etmektedir (s. 318).

Bu manevî yolculuğun yani seyrin genel olarak dört mertebesinden söz edilmektedir: *Seyr-i ila'llâh* (Allah'a Seyir); nefisten gerçek vücûd tarafına sefer etmektir. Gerçek vücûd tarafına “ufuk-ı mübîn” adı verilmektedir. Bu mertebeye “fenâfi'llâh” ismi verilir. *Seyr-i fi'llâh* (Allah'tan Seyir); bütün beşerî sıfatları yok edip Hakk'ın sıfatlarıyla vasıflanmak ve onun ahlakıyla süslenip “ufuk-ı a'lâ”ya ulaşmaktır. *Seyr-i fi'llâh* cezbe makamıdır ve bu mertebeye “bekâbi'llâh” adı verilmektedir. *Seyr-i maa'llâh* (Allah'la Seyir); her mertebede sâlikin Allah Teâlâ ile olan seyridir. Bu mertebeye ikilik şüphesi ortadan kalkar. Sâlik ahadiyyet makamına yükselir. Bu mertebeye “Kâbe kavseyni ev-ednâ” ismi verilmektedir. *Seyr-i ani'llâh* (Allah'tan Seyir); vahdetten kesret tarafına yönelen seyirdir. Bir nevî urûcdan sonra nüzûl. Hakk'tan tekrar halka dönüştür (Eraydın, 1994, s. 318).

Nihânî seyr ü sülûkunun yedi devir üzerine olduğunu ifade etmiştir. Sülûkun yedi tavrı vardır ve yedi nefis makamı ona ayrılmıştır yani yedi tavrı ile nefsin yedi makamı birleştirilmiştir:

Sülûkun yedi tavrı vâridi aña olup ta^c yîn
 Dağı nefsiñ maqâmı yedi tavra ittişâl olmuş (72/3)
 Hem tarîk-i tis^c aya mensûb olan şâhı dağı
 Tûr-ı seb^c a üzredir **seyr ü sülûk** seyrânımız (65/3)

Ulûhiyet âlemine, kutb makamına aşk ile erişen sâlik ahadiyyet tavrına ulaşmış ve ikilik ortadan kalkmıştır. “Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu” âyet meali gereğince yedinci tavrı kavuşma ihsan olmuştur:

Erişen zevk-i lâhûta maqâm-ı kütba^c aşk ile
 Yedinci tavr-ı *ev-ednâ*¹ aña ihsân vişâl olmuş (72/2)

Âlem-i ceberût ilahî isim ve sıfatlar âlemidir. Allah'ın bulunduğu ilahi kudret âlemidir. (Uludağ, 2005, s. 35). Ceberût seyrini anlayabilmek güzel bir meziyettir, asıl geldiğimiz âleme, hüviyyet âlemine geçmek Allah yolunda olanlara buldukları hâlin aynısı

¹ *Fe-kâne kâbe kavseyni ev-ednâ*. “Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

olmuştur. Onlar zâten gayb âlemindedir, *ricâlü'l-gayb*dir. Ricâl kelimesinin “mevki sahibi” anlamı düşünüldüğünde ise bu dünyada mevki sahibi insanlar, ceberût seyrini fehm ederse öbür dünyada da makamları aynı olacaktır:

Ceberût seyrini fehm eylemek bir hoş-hışâl olmuş
 °Ubür etmek hüviyyete ricâle ° ayn-ı hâl olmuş (72/1)

Bu tavırların seyrini sana bir bir açıklayayım, birincisi nefs-i emmâredir ve hâli doğru yoldan çıkma olmuştur. Bunun seyri *ila'llâh*dir, makamı nâsût âlemi yani insanlık âlemi olmuştur. Ahlakı kötü beğenilmeyen kötü hallerdir, haram olan helal olmuştur. Bu nefsin başına tevhidî darb etmek cihad olmuş ki o nefsi terbiye etmenin sevabı vebal olmuştur. Nefs-i emmâre tarikatte manevî hacca engel olmaktadır, bu yolda yol kesicilerin katli yüce bir emir olmuştur. Onun katli ise sıfatını değiştirmekle olur, nefs-i levvâmeye tahvil edip hevesleri ölümsüz olmuştur:

Bu eṭvârîñ nedir seyri saña bir bir edem tibyân
 Birinci **nefs-i emmâre**dürür hâli ḍalâl olmuş (72/4)

Bunuñ seyri *ilâ'llâh*¹dir maḳâmı oldu bil nâsût
 Daḫı hülḳı zemâyimdir ḫarâm olan ḫelâl olmuş (72/5)

Bu nefsiñ başına tevḫîdi ḍarb etmek cihâd oldu
 Kim anı terbiye etmez şevâbı hep vebâl olmuş (72/6)

Bu nefis çün ma° nevî hacca olur mâni° ṭarîḳatde
 O ḳuttâ° -i ṭarîḳiñ ḳatli emr-i zü't-te° âl olmuş (72/7)

Anıñ ḳatli nedir derseñ şifâtın eylemek tebdîl
 Edip taḫvîl-i levvâme hevâsı bî-zevâl olmuş (72/8)

İkincisi levvâme nefistir, buna Zât'ın ismi tâyin olmuştur; yani zikir olarak Allah'ın ismi bağışlanmıştır. Sâlik başına Allah Allah kılıcını darp eyleyerek iki yüzlülüğü

¹ *Lâ ilâhe illa'l-lâhu*. “Allah'tan başka tapacak ilah yoktur.” (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87...)

edeplendirmek olgunluğun özüdür. Beyitte “ayn-ı kemâl” tevriyeli olarak kullanılmıştır. İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal’e telmih yapılmıştır. Bu nefsin seyri Allah içindir, ilerleyerek Allah tarafından insanın kalbine ilhamın dolması bal şekeri tadındadır:

İkinci **nefs-i levvāme** buna ta^c yīn ismü’z-zāt
Ki ya^c nī lafzatu’llāh eylemek zıkr-i nevāl olmuş (72/9)

Başına Allāh Allāh tīgını dārb eyleye sālīk
Bu *zū’l-vecheyni*¹ te’dīb eylemek^c ayn-ı kemāl olmuş (72/10)

Ki zīrā seyr-i li’llāhdır tarīkatde bunuñ seyri
Terakķī ile ilhāma geçirmek kand-i bal olmuş (72/11)

Hû’nun hevesine meylederek nefis-i mülhimeye eriş, bunun heveslerini tâyin eden rical ehilleri yani velîler olmuştur. Zikrinde “Allah’tan başka sevgili yoktur,” düşüncesi vardır. Bunun seyri *mina’llâhtır* ve tevhîdi, ef’âl tevhîdidir. Üçüncü makam olmuştur ve tavrı berrak, saf sudur. Sâlīk, “hû” ile lafını sözünü eritip bu nefsi hallede, hadiste geçtiği üzere kalbi arşullah olduğu için “dal” harfinin aynısı olur. Ârifin kalbine olan tecellî arşa olan tecellînin bir benzeridir. Fakat kalpteki üstünlük tecellî edeni tanınması ve onu sevmesidir. Bahsi geçen “Kişi sevdiği ile beraberdir” hadisidir. Nihânî’nin bahsettiği kalbin “dal” harfi olması ise “dal” harfinin sevgiyi ve dostluğu temsil etmesidir². Dal harfi devamlılık ve bekâlığın sırrıdır (El-bûnî, 1979, s. 16). Nihânî’nin belirttiği üzere sâlīk nefisini öldürüp kalbine Allah’ın isimlerini yazarsa kalbi aynen “dal” harfinin temsili üzere sevgiyle dolar ve Allah’la beraber olur:

Hevās-ı *hūya* meyl eyle bu nefis-i mülhime eriş
Buña hevāsını ta^c yīn eden ehl-i ricāl olmuş (72/12)

¹ *Zū’l-vecheyni lā-yekūnū inda’l-lāhi vecīhen*. “İki yüzlü Allah katında makbul (bir insan) değildir (Yılmaz, 2013, s. 733).

² Ebced harfinin dördüncü harfi olan “dal” harfiyle Hak Teâlâ dört sıfattaki tabiatı tamamlamıştır. Bu harfin özelliklerinden biri; dörtgen bir levhaya Allah’ın bu harfle başlayan Dâlim, Deyyân gibi güzel adlarının yazılıp bu dörtgen vefkin her yönüne dört kez dal harfinin yazılması ve bu şekilde bu yazıyı taşıyan kimsede sevgi ve saygı uyandırmasıdır. Bk. (El-bûnî, 1979).

Bunuñ seyri mina'llâhdır dañı tevḥîd-i ef° âli
Maḳam-ı şâliş oldu ad bu tavr âb-ı zülâl olmuş (72/13)

Bu nefsiñ hū ile ḳâlin eridip ḥâl ede sâlik
Ola çün ḳalbi ° arşu'llâh ḥadîşe ° ayn-ı dâl olmuş (72/14)

Âşık, sülûk ile bu tavırda da ilerleyip dördüncü tavra geçmiştir, dördüncü tavırda velîlik yeni hilaldir yani bu tavır velîliğe, ermişliğe işarettir. Bunun ismi *mutma'innedir* ve Hakk'ın hitabına mazhar olmuştur. Hak ismi bunda tahsistir, noktanın siyahı ben olmuştur. Ben tasavvufta hakiki vahdet noktasıdır. Gizli olması itibariyle bu adı almıştır. Ben, bir noktadır ve nokta da Allah'ın simgesidir (Uludağ, 2005, s. 155). Bu nefiste *ef°âl tevḥidi* geçilip *sıfat tevḥidine* başlanır. Seyri, *mâ'allâhtır*, makamı hoş inci olmuştur. Hakk'ın hayat sıfatının bir tecellîsi olan hayât-ı sâriye sırrı bunda inkişaf etmiştir. Mansur “*Ene'l Hakk!*” demiştir ve ikilik ortadan kalkmıştır:

Sülûk ile bu tavrı da teraḳḳî eyleyip ° âşık
° Ubür et tavr-ı râbi° de velâyet nev-hilâl olmuş (72/15)

Buña şân mutma'innedir ḥiṭâb-ı Haḳḳa mazhardır
Haḳ ismi bunda taḥşîşdir sevâd-ı noḳta ḥâl olmuş (72/16)

Geçip tevḥîd-i ef° âli erer tevḥîd şıfâtına
Dañı seyr-i ma° Allâhdır maḳâm-ı hoş-le°âl olmuş (72/17)

Ki bunda inkişâf etdi ḥayât-ı sâriye sırrı
Ene'l-Haḳ dedi çün Manşûr ikilik infişâl olmuş (72/18)

Sülûk sūfilerin mi'racıdır. Her sufi, bu manevî yolculuğu kendi nefsinde yaşar. Makamın ortasında mutmainne vardır ve seyri, *ma'allâhtır*. Bu nefiste *ef°âl tevḥidi* geçilip *sıfat tevḥidine* başlanır. Kişi bütün varlıklarda Allah'ın sıfatlarını görür. Mansûr'u dar ağacına asarlar ve o ermişlik makamıyla mi'râca yükselir:

Maḳâmıñ vasaṭında mutmaîn seyr-i ma° a'llâhdır
Dikerler dâr-ı Manşûrı velâyetle eder mi° râc (41/4)

Beşinci tavrın ismi *râdiye*dir. Zaman zaman Allah'ın isimleri ve sıfatlarının tecellisine mazhar olmuştur. Allah'ın isimlerinden diri, canlı anlamına gelen *Hay* esması olup ihram başında tâc ve şal olmuştur. Seyri, *fil'lâh* olduğu için makamı fenâfi'llâh olmuştur. Beşerî özelliklerden kurtulup fenâyâ ulaşmıştır. Tehîdi, *tevîd-i zâtıdır*, yani her varlığı Allah'ın zâtı yanında yok saymaktır. Makamları güzelliştir. Tasavvufta cemâl “âşığın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşukun kemalleri izhar etmesidir” (Uludağ, 2005, s. 86). Nihânî'ye göre de âşık hiçbir şeyden şikâyet etmez ve nefsin olgunluk yolundaki makamıdır:

Bu seyrile beşinci tavra ire kim râdiye dendi
 Hay esması olup ikrâm başında tâc [u] şâl olmuş (72/19)

Bunuñ çün seyr-i fi'llâhdır fenâfi'llâh maqâmı bu
 Dağı tevîd-i zâtıdır maqâmâtı cemâl olmuş 72/20)

Altıncı tavrın ismi *marzîye*dir. Ayağa kalkıp gayretle eriş bu tavra. Ebedî hayat yani kayyum ismi ona nâil olmuştur. Bunun seyri *seyr-i ani'llâhdır*, gizli hazine yani gayb âlemi feth olmuştur. Buna marzîye denmiştir ve misalsiz bir rumuz olmuştur. Zât'ın sıfatı kalpte tecellî etmiş, mârifet güneşi onun tabiatından doğup sâlikin gönlü onun ışıklarıyla dolmuştur:

Çıyâm edip ° inâyetle erişgil tavr-ı sâdise
 Hayât-ı cavidânî ism-i Kayyūmu menâl olmuş (72/21)

Bu seyr seyr-i ° ani'llâhdır künūz-ı maḥfî feth oldu
 Buna nâm marzîye dendi rumūz-ı bî-mişâl olmuş (72/22)

Şifât-ı zâta kalb oldu tecellî kıldı hulkundan
 Doğup çün ma° rifet şemsi çü şadri mâl-a-mâl olmuş (72/23)

Hak yoluna doğru kılavuzlanmada yedinci tavr kendini gösterir. Buna *sâfiye kâmil* denilir. Nihânî *nefs-i sâfiyye* veya *nefs-i kâmiliye* adı verilen bu nefis makamının

isimlerini birleştirerek *sâfiye kâmil* demiştir. Bu makamda nefis tamamıyla arınmıştır ve vücut hep ayaklar altında olmuştur. Bu tavrın seyri *bi'llâhtır* yani Allah içindir. Kahhar'ın (Allah'ın) kılıcı eriştiği için bütün vücutlar, eşya fenâ bulmuş başka bir fal olmuştur:

Hidâyâta olan maźhar yedinci tavr seyr eyler
Denilir sâfiye kâmil vücüd hep pây-mâl olmuş (72/24)

Bu tavrıñ seyri bi'llâhdır fenâ buldu vücüdiyât
Erişdi çün tığı ahhâr bilinmez özge fâl olmuş (72/25)

Nihânî bu tavr ile sülûk edip Hakk'ı bulmuştur; o eşek Zaloğlu Rüstem, Allah'ın kudretini bilmez: (72/26)

Nihânî, birçok sufi gibi seyri; seyr-i ile'llâh (Allah'a), seyr-i li'llâh (Allah için), seyr-i ala'llâh (Allah üzere), seyr-i maa'llâh (Allah ile birlikte), seyr-i fi'llâh (Allah'ta), seyr-i ani'llâh (Allah'tan), seyr-i bi'llâh (Allah'la) olmak üzere yediye ayırmıştır. O, seyr-i li'llâh yerine seyr-i Allah; “seyr-i ala'llâh” yerine de “seyr-i mine'llâh” terimlerini kullanmıştır. Yedi nefis makamına yedi seyir tahsis etmiş ve bu seyirleri *etvâr-ı seb'a* olarak adlandırmıştır.

2.3.2.2.4.3. Yakîn

Kesin ve sağlam bilgi. Tasavvufta “vakaya uygun başka türlüşü imkânsız ve değişmeyen inanç, kanıtle değil iman gücüyle apaçık görme, saf kalple gaybı temaşa, fikri muhafazayla sırrı mülâhaza etmek. Her türlü şüpheyi yok edip tasdik edilen gaybın hakikatine ermek” anlamlarına gelmektedir ve üç türlü yakîn vardır. *İlme'l-yakîn* bir şey hakkında habere dayanan kesin bilgi; *ayne'l-yakîn* görme yoluyla elde edinilen kesin bilgidir. *Hakka'l-yakîn* ise bir şey hakkında o şeyi yaşayarak, onunla haşır neşir olarak elde edilen kesin bilgi, anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 386).

Nihânî, ilme'l-yakîni herkesin konakladığı bir hana benzetir. Umumi konak yerinde kalıp ilme'l-yakînden geçmedin gitti, kahrı bırakıp lutfâ eriş, ümitsiz olma:

Menzil-i  āmda  aluban ge medi  ilme'l-yak n
Mazhar-ı  ahrı  oyup lu fa eri  olma b -kes (70/2)

Ayne'l-yak nde açık olarak görünen, bir olan (e i benzeri olmayan) Hud  sevdi imdir.
Bir de sevdiğim sevgili olan kendisinden yardım beklenen o Mustaf 'dır:

  Ayn-ı yak nde n m y n bir Hud dır sevdim
Oldu ma b b m ste   n ol Mu tafadır sevdim (116/1)

“Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir” (Acl n , Keşfü'l-haf , 2/262). Had si gereğince *Men aref* dersini okuyup ayne'l-yak ni ders eyle yani görme yoluyla bilgi edinmeyi ve sıfat tevhidini p rden al:

Men   aref dersin o u ayne'l-yak n eyle seba 
Ol ki tev id-i  ıf tı ede p rden mu tebes (70/3)

Ayne'l-yak n kalpte oluşmaktadır. Ayne'l-yak ni şimdi m r şidin kalbinden al ve s fl   lemde vaktini bo a harcama: (70/7)

Gayb  ilmi; yani görünmezlik dünyasına, Allah'a ait ilim hakka'l-yak ndir; yaşayarak keşfi olarak gönülde elde edilmiştir. Allah'ın hükümleri ayne'l-yak ndir. İstenildi i üzere onun hükümlerini görerek ayne'l yak n elde edilmiştir:

  İlm-i  ayb  kendine hakka'l-yak n
H k m ne   ayne'l-yak ndir m -ye   (1/12)

Doğrusu budur ki Nih n  sırrı ortaya çıkardı, ceberr t  lemine var, Allah'a ula ,
Hakka'l-yak ni g r ve   pheyi kes. Onu bizz t yaşayarak tanı ve şüphe etmeyi bırak:

Ha  budur keşf-i Nih n  eyledi remz-i   ay n
Var ceberr t    lemin Hakka'l-yak n g r zannı kes (70/9)

Nihânî ilme'l-yakîni gelip geçici, ayne'l yakîni de fazla durulmaması gereken bir mekân olarak görmektedir. Bu mekânlarda fazla oyalanmayı gereksiz görüyor. Önemli olan hakka'l-yakîn mertebesine ulaşabilmektir.

2.3.2.2.4.4. Cem' ve Fark

Cem' toplama anlamına gelmektedir. Tasavvuftaki terim anlamı ise Hakk'ı halksız temaşa etmektir. Bu temaşada yaratılanlar yoktur sadece Hak vardır. Bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde var olduklarını görme, her şeyi Allah'tan görmedir (Uludağ, 2005, s. 86). *Fark* ise halka Hak'sız işaret etmektir. Kulluğu müşahade etmektir. Halkı görmek fark, Hakk'ı görmek cemdür. Farkı olmayanın kulluğu cem'i olmayanın mârifeti olmayacağından ikisi de lüzumludur (Uludağ, 2005, s. 132). *Cem'u'l-Cem'* ise cem'in cem'i anlamına gelmektedir ve sâlikin ne kendini ne de halkı görmesi yalnızca hakikat sultanını görmesidir. (Uludağ, 2005, s. 87).

Nihânî, fark âleminde geçilerek cem'e terfi edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapıp cuma namazının kılınmasını istiyor. Aynı zamanda "cem" ve "cuma" aynı kökten gelmekte olup "toplanma" anlamına gelmektedir. Toplanmadan da cuma namazının kılınması mümkün değildir. Nihânî'ye göre Cuma'yı kılmak için hem cem' mertebesine ulaşmış olmak hem de toplanmak gerekmektedir. Cem' mertebesine ulaşmadan, cuma namazı kılmadan ne kadar dünya âleminde dilsiz bir ömür geçirilecektir:

° Ālem-i farkı bırak cem'e erip cum'e ayı kııl
Niçeme ° âlem-i nāsūt ile bu ° ömr-i hâres (70/5)

Makamlarda terfi eyle ve "zât tevhidi"ni bil. Sâlik makamların sonunda, sıfatların zâttan başka bir şey olmadığını anlar. İşte bu cem'u'l-cem'dir. Bu makam saygınlığın saygınlığı olan bir makamdır ve seçkin kimselere aittir. Bu nedenle seçkin, varlıklı insanların mirasçısı olarak gezme, saygınlığı kendin kazan:

Eyle terfi° -i maḳāmāt zāt-ı tevḫīdini bil
Budurur cem° u'l-cem° [ü] ḥāṣṣ-ı ḥavāṣ gezme heres (70/8)

Seni eğiten, terbiye eden mürşidin kıymetini bil; fark ehli ile cem' ehlinin idrakine heves eyle: (69/5)

Nihânî cem'u'l-cem' makamda Hak'tan başka hiçbir şey görmemiş, her şeyi Hak olarak görmüştür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir: (75/5)

Farkdan cem'e geldim, Âdem dediler; Zât ve sıfat birbirinin aynı dediler; kimi nâ-mahrem, kimi mahrem dediler, hikmet sahrasında gezer idim ben:

Farkdan cem'e geldim Âdem dediler
Zât şifât birbirin hem-dem dediler
Kim nâ-mahrem kimi mahrem dediler
Hikmet şahrâsında cevlân idim men (127/19)

Nuh peygamber zamanında cem'ül-cem'e girdim ve yüce nurda gezdim. Kerbela olayını gizli ilimle gördüm, yetmiş üç levhasında, yani yetmiş üç milletin kaderinin belirlendiği levhada Selman idim. 73 milletin alın yazısı *bezm-i eleste* levhaya yazılmıştır. Selman Hz. Ali'nin kölesi olup ona sevgisi ve bağlılığı ile bilinmektedir. Hendek Gazvesi'nde hendek kazılmasını önermiş, ensar ve muhacirler Selman'ı kendilerinden sayma konusunda muhalefete düşünce Hz. Peygamber, Selman bizden ehl-i beyttendir, diyerek tartışmaya son vermiştir. Nihânî de Hz. Peygamber soyundan olup Hz. Ali'yi sevdiği için elest bezminde Selman olduğunu belirtmiştir:

Cem' ü'l-cem' e girdim Nüh-ı Nebîde
Geşt ü güzâr ile nūr-ı celîde
Kerbelâ ahvâlin ° ilm-i hafîde
Se-heftâd levhinde Selmân idim men (127/22)

Nihânî, fark âleminden geçilerek cem'e terfî edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapılmasını nasihat ediyor. Vahdet makamında ise sadece Hakk'ı görüyor.

2.3.2.2.4.5. Fenâ-Bekâ

Fenâ yokluk, hiçlik, geçici olmak; bekâ ise kalıcı ve daimî olmak anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta kötü huyların, davranışların yok olması fenâ; yerlerini güzel huyların ve davranışların alması bekâdır. Kulun kendi sıfatlarından sıyrılıp çıkmasına fenâ; Allah'ın sıfatlarıyla süslenmesine bekâ denir. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi bekâdır. İnsanın fenâ halinde olduğunu da bilmemesi fenâdan fenâdır yani *fenâ ender fenâdır* (Uludağ, 2005, s. 70). Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere Allah ile beraber olma Bekâbillâh ancak Allah olma hali değildir. Beşerî vücut, bu makamda bir katrenin deryaya karışması gibi ilahî vücuda karışır (s. 327).

Kur'ân'da “Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâkî kalır” (Rahmân 55/26, 27) buyrulmuştur. Dolayısıyla fenâ Kur'ân kaynaklı bir tasavvuf terimidir. Aslında Hakk'ın dışındaki varlıklar, kendi vücutları ile kâim olmadıkları ve varlığı kendinden bir zâtın varlığına muhtaç buldukları için sanki yok hükmündedirler. Bu nedenle onun dışındaki her şeye fenâ elbisesi giydirilmiş ve bekânın sadece ona ait olduğu belirtilmiştir (Yılmaz, 1997, s. 34).

Kıdem, bekâ ve vahdâniyet birdir. Bu nitelikler sadece Allah'ta mevcuttur. Kıdem, başlangıcı olmayacak kadar eskiliği; bekâ, devamlılığı; vahdaniyet ise birliği ifade etmektedir. Doğruluk, samimiyet ve kararlılık hep bir sırdır. Bütün bunlar Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. Allah'ın hikmet kandilinde yani onun ilminde bunların hepsi mevcuttur ve ruhlar, nurdur. Âlem bir tasdik aynasıdır yani Allah'ın tecellîsidir. İnsan da küçük âlem olduğu için Nihânî tasdik aynasına delil oldunu belirtiyor: (127/3)

Kıdem **beḳâ** vahdâniyet birdürür
 Sıdḳ [u] ihlâş kıyâm hep bir sırdurur
 Hikmet ḳandilinde ervâh nürdurur
 Mir° ât-ı taṣdīḳa bürhân idim men (127/3)

Hayy (diri ve canlı) ve kayyum (bakî ve kaim olan) Allah'ın sıfatlarındandır. Bu nedenle ona yokluk gelmez; sırlarımızın daveti “Ölmeden önce ölünüz!” hadisi

gereğince. Sırta ulaşmak için “Ölmeden önce ölüp” fenâ makamına erişmek gerekmektedir çünkü davetiyede yazan budur:

Hayy [u] Kayyum mazharıdır hîç **fenâ** gelmez aña
Mūtū kable¹ en-temūtū da^c vet-i esrârımız (67/5)

Bu vücut hep vahdetin kesretidir. Allah’ın sıfatlarının tecellîsidir. Allah’a ulaşmak için kesretin eritilmesi, kendi fiillerinin görülmemesi gerekmektedir. Fenânın fenâ bulması için başka bir deyişle *fenâ ender fenâ* için kesretin tamamıyla yok edilmesi gerekmektedir, ancak bu şekilde asıl olana ulaşmak mümkündür:

Bu vücūd hep kesretidir vahdetiñ
 Kesretiler vahdete ermez **fenâ** (1/10)

Fenâfillâh makamının seyri fillâhdır yani Allah’tan seyirdir. Hakk’ın sıfatları ile sıfatlanmak, isimlerini tahakkuk ettirmek ve ahlakı ile ahlaklanmak, böylece ufuk-ı a’lâ’ya ulaşmaktır. Bu mertebeye ulaşan sâlikte beşerî sıfatlardan eser kalmaz. Tevhîdi Zât’ın tevhîdidir, makamı onun cemâlidir, ona kavuşmaktır:

Bunuñ çün seyr-i fi’llâhdır **fenâfi’llâh** maqâmı bu
 Dağı tevhiid-i zâtıdır maqâmâtı cemâl olmuş (72/20)

Nihânî fenâ makamını gelip geçici bir yer olarak görmektedir. Bu nedenle Allah’tan bu makamdan haz vermemesini ve başka zenginliklerden mutluluğu kesmesi için tam olarak fakirliğe eriştirmesini diler. O, berzah vadisini geçip fakr u fenâyâ razı, “*Yoksulluk övüncümdür,*” mutluluğuna nail olunmasını tavsiye eder:

Hudâyâ isterem senden baña verme **fenâdan** haz
 Erişdir fakr-ı tamma men kesem gayr-ı gınâdan haz (85/1)

Geç bu berzah vâdisin **fakr [u] fenâyâ** kâ’il ol
^c Azm edip *el-fakru fahrî^d* devletine nâ’il ol

¹ *Mūtū kable en temūtū.* “Ölmeden önce ölünüz.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/29)

Sırr-ı *mā-zāğa 'l-başar*² remzine cāndan mā'il ol
 Serserī köhne cihān bāğında cānā ° aqıl ol
 ° Aql-ı dānādır dilā Sīmurğ-ı ° Anķādan ğarāz (80/3)

Aşk hastası olan gönül gözü açık kimse, dağdaki bitkilerden derdine derman istemez. Fenâ bezminde, bu dünyada kâmil insan örümceğin zayıf ağlarına tutunmaz, ona ancak inancı zayıf olan insanlar tutunur. Sultan gönül şehrine, yani âşğın kalbine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin yüreğinde Hak derdinden bir yara olsa sonunda dermana erip onun yardımıyla gönlü sağ olur:

Marīz-i ° aşk olan dānā hīç ister mi devā-yı dağ
Fenâ bezminde merdümler olur mu ° ankebūta āğ
 Ki dil şehrine sultān ķurdu tāk-ı ° ālī hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Hāķdan yüreginde olsa dāğ
 ° Āķibet dermāna erip cān [u] göñlü ola sağ (92/1)

Bu dünya gelip geçici bir zindandır. Bu yokluk zindanından dışarı çık, bak ki ne kadar geniş yoluz; yükünü hafiflet, bu mâsivâdan kurtul, mi'râcın aslıyız; bunlar anlamlı sözlerdir, sanmayın ki harcamaya muhtacız:

Bu **zindān-ı fenādan** taşra gel gör kim ne minhāciz
 Sebük-bār ol bu hāml-i mā-sivādan aşl-ı mi° rācız
 Ma° ānī mantıķıdır bu ki şanmañ şarfa muhtācız
 Benim ° ilm-i ledünnümden hezārān Hızır olur ° āciz
 Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar hayrān (129/3)

Fenâ denizinde boğulmak büyük bir zevktir. Ey Nihânî! Gizli ilme zevk denizinden bahsetme, konusunu bile açma, dalgamız coşunca biz fānilik denizine gideriz:

Dalgamız cūşa gelir **bahr-ı fenāya** gideriz

¹ *El-fakru fahrī ve bihī eftarīru*. “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s.153).

² *Mā-zāğa 'l-başaru vemā tağā*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaşı.” (Necm 53/17).

° İlm-i ğaybīye Nihānī deme zevkīñ yemini (156/7)

Sâlik'in bekâbillâh mertebesine ulaşması için geçmesi gereken makamlar vardır. Bunlar; fenâfi'ş-şeyh, fenâfi'r-Resûl, fenâfillâh makamlarıdır. Allah bir vesileyle bilinir, tanınır ve bulunur. Buna vesile olacak kişi ise mürşid-i kâmidir. Sâlik ilk olarak bir mürşid-i kâmile bağlanıp onda fâni olacaktır ve her gittiği ve baktığı yerde kendi şeyhini görecektir. Fenâfi'ş-şeyhi yaşayan sâlik fenâfi'r-Resûle ulaşacaktır. Bu makamda sâlik, Resûl'ün manasını öğrenir, Muhammedî nurun candan içeri olduğunu anlar. Üçüncü fenâ mertebesi ise fenâfillâhtır. Fenâfillâh, varlıkta yok olmak fenâdan sonra bekâ ise yoklukta var olmaktır (Tatçı, 1990, s. 327). Nihânî, bu makamların hepsini gördüğünü, bekâbillâha ulaştığını ve uyuyanlar arasına karıştığını ifade eder:

Fenâ'-i fi'r-Resûl oldum
Fenâ-ender-fenâ gördüm
Beķabi'llâh ile doldum
 Mürekkeble niyâmûta (147/6)

Nihânî, Allah dışındaki varlıkları fenâ olarak adlandırmıştır. Çünkü bu varlıklar kendi vücutları ile kaim olmamıştır ve yok hükmündedir.

2.3.2.2.4.6. Terk

Bırakmak anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise dört şekli vardır: *Terk-i dünyâ*; zahit bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü ahiret için terk eder. *Terk-i ukbâ*; ârif cenneti ve oradaki nimetleri, ilahî cemali temaşa için terk eyer. *Terk-i hesî*; sâlik kendi varlığını terk eder ve Hak'ta fâni olur. *Terk-i terk*; kâmil ârif, terki de terk eder, aklında ve zikrinde terk diye bir kavram olmaz (Uludağ, 2005, s. 353).

Nihânî, hikmetinin Cebrâil'in nefesi olduğunu ifade eder. Ondandır sadece bir nefes çekenler dahi cismanî ve ruhanî iki âlemi de terk etmişlerdir:

Bir kez anı nûş edenler **terk-i kevneyn** etdiler
 Nefħa-i Rūħü'l-Ķudüsdür ħikmet-i esrārımız (67/4)

O, Hz. Muhammed'in yolunda başını terk etmiştir. Allah'a şükürler olsun ki Ahmed'in sülalesinin dostuyum, onun yolunda başımı terkettim bu nedenle sonsuz şeref sahibiyim:

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i ḥānedān-ı Aḥmedem

Terk-i ser kıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Nihânî nâdâna lafı sözü, dedikoduyu, *cāze yecûzîyi* yani caizdi, caiz değildi bütün bunları bırakmasını, vücûbu terk ederek imkâna ayak basmasını ister. Vücûb, bir şeyin zâtından dolayı yokluğunun tasavvur edilememesi; imkân ise bir şeyin zâtından dolayı varlığı ya da yokluğunun tasavvur edilebilmesi anlamına gelmektedir (Kutlu, 2019, s. 128). Nihânî nâdânın varlıkla yoklukla uğraşmak yerine ulûhiyet âleminden bu âleme ayak basmasını ve bir şeyhe bağlanarak doğru yolu bulmasını ister:

Niçe bir kıl ü kâl *cāze yecûzî*

Vücûbu **terk** et imkâna ayak baş (76/2)

Kibir ve kini terk ederek melamiyyun yolunun kalenderi olmayı, nefis yılanına zehir verilerek ruhun canlı tutulmasını ve bu yolun düşkünü olmayı olmayı nasihat eder:

Terk edip kibr ü kîni ol bu rāhîñ efgendesi

Nefs-i mārā sem verüben rûḥuñuñ ol zindesi

Bu melāmiyyün yolunuñ ola gör sen rindesi

Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḫḫıñ bendesi

Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ğaraz (80/4)

Nihânî bütün malı mülkü, bütün varlığı terk ederek aşk meyhanesine girmeyi tavsiye eder. Ancak bu şekilde ilahî feyzlerden, ilimlerden olgunluğa erişilecektir. Yüce cennetten maksat sevgiliye yani Allah'a kavuşmadır, Allah için cenneti terk etmektir. Âdem, cenneti Allah'ın cemâlini görme aşkıyla terk etmiştir. Onun için önemli olan cennette kalmak değil Allah'a kavuşabilmektir. Hiçbir şüphe duymadan dünyaya ayak basmıştır:

Gir bu ° aşk mey-hānesine **terk** kıl māl ü menāl
 Tā füyüzāt-ı ilāhīden saña ere kemāl
 Qahrına şabr et Nihānī keşf ola luḫf-ı cemāl
 Zātiyā gel iste Hāqdan rüz [u] şeb qurb-ı vişāl
 Vuşlat-ı cānāndurur firdevs-i a° lādan ğaraż (80/5)

° Aşķile Ādem behiştı **terk** edip
 Başdı dünyāya qadem bī-irtiyāb (16/10)

Şanı şöhreti, makam sahibinin kapısını; atı, ipek kumaşı, bağı, sarayı, parayı bırakıp eski, yünden yapılmı sof elbise giyilmesini ve Allah aşķında, ona kavuşmada arsız olunmasını nasihat eder: (88/3)

Dünya nimetlerine, makama mevkiye değer vermek ona göre putperestliktir. Putperestlikten kurtularak en baştaki konak yerine varılacağını, mâsivânın terkiyle bütün konak yerlerine ve her mesafeye ulaşılacağını, tarikat sırrını inkâr edenlerin menzile erişemeyeceğini belirtir:

Put-perestlikten ḫalāş ol eresin ser-menzile
 Mā-sivāyı **terk** kıl kim varasın her menzile
 Münkir-i sırr-ı tarīkat ermez ol ḫar menzile
 İttifāq-ı reh-ber-i tevḫīd ile er menzile
 Reh-zen-i kūy-ı vefādır inḫirāf [u] iḫtilāf (95/2)

Nihânî evini, yurdunu ve şeyhliği terk ederek tamamıyla vahdete ulaştığını ifade eder. Sonra bir önceki söylediği sözün hikmetine çalışarak hata yaptığını, utanç duyduğunu; aslında dostu, yabancıyı kısacası her şeyi gönlünde cem' ettiğini, gözü her nerde veya kim baksa Hakk'ı gördüğünü belirtiyor:

Erişdim vahdet-i şırfa kılip **terk** dār [u] deyyarı
 Duruşdum ḫikmet-i ḫarfe bir ° aqdem neng ile° arı
 Qamusun dilde cem° etdim ne yār qaldı ne aqyārı
 ° Aceb ḫayrān [u] mestim ki bilişden bilmezem yārı

Gözüm her kıanda kim bakısa görünen Şüret-i Raĥmān (129/6)

Cebrāil'den nefes alanlar hem bu dünyayı hem de diğer dünyayı terk etmeye hazırdır. Nihānî Hz. Peygamber'in yoluna başını terk etmiştir. Mala, mülke ve Őöhrete değer vermeyi putperestlik olarak kabul eder. Aslında terkten ziyade her varlıkta Allah'ı görebilmek önemlidir.

2.3.2.2.4.7. Niyâz

Dua, yalvarma, yakarma, tevazu gösterme, selam, himmet, baş kesmek anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 278).

Yalvarıp yakarmam odur ki, bu câhil, inkâr sıfatından kurtulsun; alçak, sefil, zevk ve eğlenceye düşkün, mundar sıfatlarıyla hayal kırıklığına uğramasın:

Niyâzım bu cehil inkâr Őıfatından ola ĥālîŐ
Denî esfel sefîh aĥbeŐ Şıfatla olmaya ĥüsrān (132/10)

Nihānî Allah'a niyazda bulunur. Gece gündüz niyâz edip, yanıp yakılıp âdetâ ciğerleri yanmıştır. Hz. Peygamber'e niyâz eder. Ey inayet, yardım kaynağı, ihsan nazarı Şefaât kıl, Şefaât kıl! Niyâzım gerekli görüldüğünde bu sözüm çok güvenli oldu:

Her ĥālile bir yādigār
Etdi Nihānî āŐikār
Niyâz eden leyl ü nehār
Süzān olup yandı kebed (48/9)

Őefā^c at senden ey ^c ayn-ı Őefā^c at kııl Őefā^c at kııl
Niyâzım mültezemde bu kelāmım pür-emān oldu (152/4)

Dîvân'ın geneline niyaz teması hakim olsa da sadece “niyaz” kelimesinin geçtiği beyit ve bentler örnek verilmiştir.

2.3.2.2.4.8. Keşf-Keramet

Keşf; açığa çıkarma, perdenin açılması, gizli olanı meydana çıkarma, sezme, tahmin etme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî düşünceye göre maddî âlemden gelen tesir, kir ve pas kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde (hicâp) oluşturur. Ancak nefsi kırmayla bu perde açılmaktadır. Bu şekilde kalp gözünün açılıp gaybın ayan-beyan görülmesine keşf denir. *Mükâşefe*, beden ve his perdesinin kalkması, ruh âleminin seyredilmesi. *İlham*, doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgidir. İbnü'l-Arabî'ye göre veliler bilgileri peygamberlere vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan doğrudan alırlar (Uludağ, 2005, s. 213).

Keramet, bir kişide harikulade bir hâlin ortaya çıkmasıdır. Bu harikulade hâlin peygamberlerde ortaya çıkanlarına *mucize*, Hakk'ın velisinde zuhur edenlerine ise *keramet* denmektedir. İki çeşit keramet vardır. Birincisi; ilimde, irfanda, ahlakta ve Allah'ın emirlerini yerine getirmede güzel meziyetler olan manevî, hakiki keramettir. İkincisi ise kevnî ve sûrî keramettir; uzun mesafeyi kısa sürede alma, ateşte yanmama, su üzerinde yürümedir. Sûfiler bu tür kerametlere çok fazla riayet etmezler çünkü *mekr-i ilâhî* olmasından çekinirler. En değerli keramet kişinin kötü huyunu bırakıp iyi huy kazanmasıdır (Uludağ, 2005, s. 211).

Kâinata her şey Hz. Muhammed'in nurundan yaratılmıştır ve onun cilvesi yani yansımaları oldukça fazladır. Ancak onu keşfetmek çok kolay değildir, bunun için dehâ olmak gerekir:

Nür-ı Aḥmed cilvesi çoḡdur cānım

Anı keşf etmek deḡil mümkin dehā (1/32)

Nihânî kendisine ilhamın gelmesini şu şekilde anlatır: O gece dostlar hoş bir şekilde toplanmışlar kalbi cilalamışlardır çünkü misafire hazırlık vardır. Bu hazırlıktan sonra pîr, tahtı olan gönül hanesine teşrif eder ve bütün mâsivâ bağları ortadan kalkar. Mutlak gayb Nihânî'de kâinatın sırlarını bilme kudretini yani ondaki irfanı keşfeder ve aracısız bir şekilde Nihânî'ye ilham doğar, zahmetsiz bir şekilde renkler kalbine nakş olur. Perde açılır ve ona lahût âleminin sırrı erer. Mana Hızr'ı feyz eder, ilhamda bulunur, lutuf hanesine davet eder:

Hoş tecemmu^c etdiler yārān bu şeb
 albe cilā verdiler mihmān bu şeb (17/1)

Bu gönül hānesi pīriñ tahtıdır
 Teşrif eder ākına hākān bu şeb (17/3)

Ref^e olur cümle uyūd-ı mā-sivā
 Ğayb-ı mula keşf eder^e irfān bu şeb (17/4)

Bī-tavassu vāridāt **ilhām** olup
 Bī-tekellüf naş olur elvān bu şeb (17/5,6,7)

Doğrusu budur ki Nihānī'nin keşfi, sırları ortaya ıkardı ceberūt âlemine ulaşıp hakka'l-yakīni gör ve şüpheyi kes. Âlem-i ceberūt ilahî isim ve sıfatlar âlemidir. Allah'ın bulunduğu ilahî kudret âlemidir. Nihānī ceberrūt âlemini hakke'l-yakīn olarak nitelendirir. Var Allah'ın bulunduğu kudret âlemini gör ve şüpheyi kes. Nihānī'nin keşfi ortada bir remizdir. Öyle bir aşk bilginiyim ki ilmime akıl ermez, mana zevki keşfolup gönlüme inmiştir:

Ha budur keşf-i Nihānī eyledi remz-i^e ayān
 Var ceberrūt^e âlemin haa'l-yakīn gör zannı kes (70/9)

Öyle bir dānā-yı^e aşkıım^e ilmime ermez^e uul
Keşf olup zev-i ma^c ānī gönlüme ıldı nüzul (109/1)

Gizli sırrı (Nihānī'nin sırrını) göremiyor veya keşfedemiyorlar, sabır olsun! Hikmete hüner olup sadakat ile hizmet göremem. Kötü huylarım iyi huylara dönüşmüştür bu nasıl bir haldir, sanırım ki keramet ehliyim:

Bu hālile^e acebdir zu^c mumu gör
 Şanıram kendimi ehl-i **kerāmet** (33/9)

Şabr-ı kün keşf-i şühüd sırr-ı Nihān etmege hoş
 Hikmete māhir olup şıdile hizmet göremem (122/7)

İlk önce Muhammedî nurun keşfedilip kâinattaki her şeyin onun nurunun cilvesi olduğunu anlamak gerekmektedir. Belli bir manevî olgunluk ve hazır bulunuşluktan sonra gayb âleminin perdeleri açılır.

2.3.2.2.4.9. Halvet

Uzlet, inziva, tek başına yaşamak, topluma karışmamak ve yalnızlık anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise bir kimsenin, bir meleğin bulunmadığı bir ortamda Hak ile mânen, konuşmak, rûhen sohbet etmektir. Mâsivâdan tamamen alakayı kesip Hakk’a yönelmek ve kişinin kendisini ibadete vermesidir (Uludağ, 2005, s. 156).

Nihânî’ye göre halvet tarikatın temel esaslarından biridir. Dört şeye önem göstermek gerekir; açlık, halvet, sessizlik (az konuşmak) ve az uyumak. Nihânî bunlara devam edilmesini meziyet sahibi insanlara nasihat eder.

Rükn-i kâminden dağı dört şey’e eyle ihtimâm
Cû° [u] **halvet** şamt [u] sehre oldu devâm ey hasîb (18/5)

Halvetin “hâ”sından maksatın ne olduğunu bilmek dilersen o kalbin boşluğuna işaret olunmuştur, bu harfî tanı. Halvetteki “lam” harfî hakiki sâlikin zikirde aldığı lezzete işaretler:

Nedürür *hâ*-yı **halvet**den murâd bilmek ise maşsûd
Huluvv-i kalbe remz oldu bu *hâ*nîñ harfîni tanı (155/2)

Dağı **halvet**de *lâm* harfî ki lezzet bula zikrinde
Aña *îmâ* işâretidir eyâ sâlik-i Hakkânî (155/5)

Halvetde “vav” harfî, vefayı ve elest bezminde verdiğimiz ahdi içermektedir. Bu ahde bağlı kalmak vefadır. *Kur’ân*’da “Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim,” (Bakara 2/40) buyrulmuştur. Sâlik biatde temkin ede ve televvünden fânî ola; yani karar verip kararsızlıkta geçici ola. *Telvîn*, doğru yol üzere karar kılma; iyice yerleşme makamı ise *temkîndir*. Kul bu yolda bir halden diğerine

geçtiğinden telvîn ehli olmaktadır. Hakk'a ulaşınca ise temkîn ehli olmaktadır (Uludağ, 2005, s. 351). Bu yolda Allah'ın boyasına boyansın yani kimlik tercihini bu boyadan yana kullanarak bu istikamette hayatını sürdürsün. Halvetin "tâ" sı sonsuza kadar temkin tuta, telvin hâlinde sakınıp yemini sonuna kadar saklaya:

Dahı **halvet**de vāv harfi vefâ bi'l-^e ahde şâmildir
Ede bî^e atde ol temkîn televvünden ola fânî (155/7)

Olupdur **halvetiñ** tāsı tuta temkîn ebed āhir
Şakınıp hâl-i telvînden güzel şaklaya peymânı (155/10)

Halvet, tarikatın temel esaslarından biridir. Buradaki amaç sâlikin bütün mâsivâdan tecrîd edip nefsinin öldürerek Allah'a yakınlaşmasıdır.

2.3.2.2.4.10. Melamet

Kınama, ayıplama, karalama, kötöleme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta selameti terk etmektir. Ayıplayanların ayıplamasına bakmadan doğru yolda yürümektir (Uludağ, 2005, s. 241). Melamet neşesine sahip, melamet meşrebini tercih eden, melamet tarîkini tutan kimselere *Melametî* denmektedir. Sûfilik ile Melamîlik arasında farklar bulunmaktadır: Sûfilerin suf, hırka ve tâc gibi belli bazı kıyafetleri vardır. Melamet ehlinin belli bir kıyafeti yoktur. Sufiler ibadet, zikir, semâ, vecd gibi halleri gizlemezler. Melamîler ise bütün bunları ve özellikle de nafîle ibadetleri gizli tutarlar. Sûfilerin belli bir tarikat merasimleri vardır, Melamîler ise her türlü merasimden kaçınırlarlar ve sohbe önem verirler (Uludağ, 2005, s. 242).

Nihânî'ye göre melamet ehli olmanın koşulu kendini toprak edip tevazu eylemek, muhalefet olmayıp hainlik etmemektir. Çalış, dua ve zikre devam et, yoksa yok yere ayıplanma:

Çalış evrād [ü] ezkâra devâm et
Ve-ger-ne yok yere olma **melâmet** (28/5)

Özüñü hâk edip eyle tevâzu^c

Hilâfında gezip olma hıyânet (28/6)

Kibir ve kini terk edip bu yolun düşkünü ol, yılan nefsine zehir vererek onu öldürüp ruhunun zindesi ol ve melamiyyun yolunun rindi ol. Melamiyyun yolunun rindi olmanın şartı kibir ve kini terk etmek ve nefsi öldürmektir:

Terk edip kibr ü kîni ol bu rāhiñ efgendesi
 Nefs-i mārā sem verüben rūhuñuñ ol zindesi
 Bu **melāmiyyūn** yolunuñ ola gör sen rindesi
 Var yürü cān ile ol bir merd-i Hāḡḡiñ bendesi
 Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġarāz (80/4)

Melamet ehli olmanın şartı ruhu tasfiye etmeye bağlanmıştır. Kibir ve kini terkederek alçak gönüllü olunması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.2.2.4.11. Nefes

Nefes; soluk, enfâs anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta Gayb'ın latifeleriyle gönülleri ferahlandırmasıdır. Mürid üç durumda değerlendirilmektedir. *Vakit sahibi*; yeni başlayan, vaktini iyi değerlendiren müridir. *Hâl sahibi*, “orta” olarak nitelendirilir. Bu hâl ulvî âlemden gelen nurların ervâha, oradan kalbe, kaptan bütün bedene inmesidir. *Nefes sahibi* ise Hak tarafından istekleri geri çevrilmeyendir. Gönül ehli için vakit, ruh sahibi için hâl, sır sahibi için nefes söz konusu olmuştur (Uludağ, 2005, s. 273). Tatçı (1990, s. 356) Âşık'ın insan-ı kâmile intisap etmeden evvel bir ölüye benzediğini ve bu ölünün mürşidin hayat bahşeden nefesiyle dirildiğini, nefesin mürşidin ilahî hayat veren sözleri, duası, feyzi ve taliplere manevî tasarrufu olduğunu, belirtmiştir.

Sır sahibi için nefes söz konusudur. Âlem, Âdem ve Hak, bunların sırları bir nefestir. Allah âleme ve Âdeme kendi ruhundan üflemiştir. Âdem âlemin özüdür, ona zübde-i âlem denilir, çünkü toprağı âlemin dört bir yanından seçilerek getirilmiştir:

Sırr-ı ° âlem sırr-ı Âdem sırr-ı Hāḡ
 Yek-**nefes**dir sağ [u] şol [u] şeş-cihāt (31/5)

Mürşidin nefesi erişmezse kılda temizlik olmaz veya en ufak şeylerde dahi insanın işi yolunda gitmez. O, toplumda insanları kurtarmak için çalışır, baruda ateş konmayınca nasıl ki şevk gelmezse insanları da şevke getirecek olan da mürşiddir. Nefsin esiri olanlar cehennemde eziyet içindedir, karga havaya yönelse leşten başka ne avlar “hevâ”nın heves anlamı düşünülürse karga nefesine yönelse leşten başka ne avlar:

Kırtaram deyü çalışır bu şıfatdan kamuda
 Kıoymayınca şevk gelir mi hiç âteşi bārūda
 Nefh-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
 Şol esir-i nefis olan dā'im mu^c azzeb tāmūda
 Cīfeden gayrı ne şayd eder hevāya aḡsa zāḡ (92/4)

Bu yolda mürşidin elinden tutup biat telkinini şart eylemek, pîrin nefesine bağlanıp Allah'ın zikrini devam ettirmek gerekir. Can bu kafeste küf pas içindedir; her bir solukta Allah diyelim:

Yed-i mürşid tutup telkîn-i bî^c at eylemekdir şart
 Nefes-i pîre bağlanmak devām-ı zıkr-i Yezdānî (155/8)

Cān bu kafesde jeng ile pasda
 Her bir nefesde diyelim Allāh (143/4)

Nefes, hem soluk anlamında hem de mürşidin duası, manevî tasarrufu olarak kullanmıştır.

2.3.2.2.4.12. Hikmet

Hikmet; felsefe, düşünme melekesinin itidal halinde olması, uygulamayla, tecrübeyle kazanılan doğru bilgi, hakka uygun düşen söz, söz ve davranıştaki isabet, her şeyin en mükemmeli, olanı olduğu gibi bilmek anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 169).

Sûfiler hikmet sözcüğüyle “ledünnî bilgi”yi kastetmişlerdir. *Kur'an*'da “And olsun ki vaktiyle Lokman'a şu hikmeti vermiştik...” (Lokman 31/12) ayetindeki hikmet, bâtinî ilim olarak yorumlanmıştır. “Hikmet müslümanın kaybolmuş malıdır, nerede bulursa almalıdır.” hadisinde yine hikmet ile kastedilen bâtinî ilimdir. Yine *Kur'an*'da “O,

dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anarlar,” (Bakara 2/269) buyrulmuştur. Bu durumda hikmetin en önemli özelliğinin Allah tarafından ve yalnız Allah’ın dilediği kullarına verilen bilgi olduğu anlaşılır.

Tasavvufta bütün âlem Allah’ın isim ve sıfatlarının aynası durumundadır. Bu ayna yani âlem ve Âdem Allah’ın ilminin, hikmetinin bir yansımasıdır. Nihânî bu hikmet aynasını ve yaratılışını; ruhumu aklandırıp sağlama aldım, kan denizini sonuna kadar birer birer toz eyledim, hikmet aynasının sonunu anlattım, güzelliğimi aşikâr kıldım dilim lal oldu, şeklinde anlatmıştır. İnsanın güzelliği, mükemmelliği karşısında dilin tutulması olası bir davranıştır. Bu güzellik karşısında Allah’ın hikmetini görmek mümkündür:

° Aşk edip ibrâne rûhum verdim istiḥkāmını
Baḥr-ı demden yek-be-yek rîg eyledim fercāmını
Eyledim taşvîr-i mir’at **hikmetim** encāmını
Ḥüsnümü kıldım nümâyân oldum ebkem ibtidâ (2/5)

Nihânî asıl ledün ilminin, hikmetin Hz.Peygamber’de olduğunu ifade etmiştir. Lokman’a hikmet verilmiştir ancak ilimlerin aslı ondadır. Kâmil mü’min olursan gam yeme, insanın kalbi gizli hazinedir; bilgi, hikmet olduğundan sürekli olarak akıp gelir, sen bu bilme heyecanını koru:

Loḡmāna **hikmet** verildi sendedir aşl-ı ° ulūm
° İlm-i ledün dersini ° irfāna geldim yā Resūl (108/2)

Olursañ mü’min-i kâmil yeme gam
Bilirsin gizli kenzdir ḡalb-i âdem
Aḡar mîzāb-ı **hikmet**den dem-â-dem
Ma° ârif cerrîni gel eyle maḥfūz (86/3)

Benim Allah’ın diliyle konuşmam onun hikmetidir. Bilgi bana onun tarafından verilmiştir. Hem çok iyi gören hem de işitenim; bu durum, kavramanın ve Allah’ın hikmetidir. Bu Nihânî, hikmet incisi söyledi (Dîvân). Bu hikmet incisi Kur’ân’ın özüdür ve Kur’ân’ın kabuğundan daha lezizdir:

Zā zebān-ı Hâk̄k iledir nuṭkumu bilseñ benim
Sin semî° em hem başîrem hikmet-i ° irfân hū (134/6)

Bu Nihânî dürr-i **hikmet** söyledi
Mağz-ı Furkân kışr-ı Kur'ândan lezîz (52/9)

Nihânî, hikmeti Allah'ın ilmi ve ezeli bilgisi olarak almıştır. Ezelde var olan bu bilginin ortaya çıkmasıyla Allah bunları izlemek istemiş ve nitekim hikmet aynası yani âlem vuku bulmuştur. Lokmana hikmet verilse de ilimlerin aslı Hz. Peygamberde'dir.

2.3.2.2.4.13. Vuslat

Vusul; ulaşmak, erişmek, ermek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta Hakk'a ermek, kemale ermek, olgunlaşmak, seyr ü sülûku tamamlamaktır (Uludağ, 2005, s. 382). Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere ezelde bütün varlıklar Allah'la beraberken “denizden kopan bir ırmak gibi madde âlemine gönderilmiştir.” Bu sudurla beraber ayrılık hâli yaşanmaya başlamıştır. İnsan ve varlık aslı olan dünya âleminde tekrar geldiği âleme dönecektir. Bu dönüş vuslat halidir. İnsan firkat durumunda Allah'ın birliğinden habersiz ve onun güzelliğinden mahrum yaşar (Tatçı, 1990, s. 363).

Nihânî de kesretin vahdete kavuşacağını ifade eder. Tek, bir anlamına gelen ahad; Allah'ın sadece zâtının ismidir. “Hiçbir şekilde çokluk ve sayı fazlalığı düşünülme-
yen halis ve mutlak tektir,” (Uludağ, 2005, s. 27). Vâhidiyyet ise isimlerin kaynağı olması nedeniyle yine Allah'ın zâtıdır (Uludağ, 2005, s. 27). Pek çok şeyin üzerinde Allah'ın varlığının ve birliğinin görünmesidir. Yaratılıştaki Ahad'dan vahidiyyet, kesretin zühurudur. Ancak bu durum yani bir olan varlığın çok görünmesi yalnızca bir görünüş meselesidir. Gerçek sûfi çoklukta birliği görür, kesret vahdete kavuşur. Nihânî kendini Hakk'tan ayıranlara kızmış ve onların milletinin dahi belirsiz olduğunu söylemiştir:

Ahaddan vâhidiyyet çün zühuru ° ayn-ı kesretidir
Gören bu kesreti vahdet olar vâşıl-ı **vuslat**dır
Özün tefriķ eden Hâk̄dan ° aceb bilmem ne milletdir

Seni sen şanma kim sensin bu keşret ° ayn-ı vaḥdetdir
Bürünüp çār ° unşuru yüzünden eyledi ma° mūr (59/2)

Cennet, bütün nimetlerinden dolayı insanların ulaşmayı idealize ettiği son basamaktır. Ancak sūfîler cenneti orada Allah'ı görme ve o sevgiliye kavuşma arzusuyla hayal eder ve isterler. Cennetteki bütün varlıklar olağanüstü özellikte ve harikulade niteliktedir. Ancak bu özelliklere sahip olmalarına rağmen yine de hepsi Hakk'ı ister. İşte bu nedenle cennet nimetleri, yüce cennet, Tûbâ, Kevser, güzel gözlü cennet kızları, bütün bunların hepsi, kavuşma zamanını zikrederler:

Cennet na° ĩm ḥuld-ı berĳn Kevser [ü] Tûbâ ḥūr-ı ° ĩn
Vuşlat demin izkār eder (97/18)

Nihânî sevgilinin kavuşma cem'inin cem'ine geldiğini belirtiyor. Burada cemü'l-cem kavramı ortaya çıkmaktadır. Uludağ (2005, s. 87) bu durumu, "sâlikin ne kendini ne halkı görmesi yalnızca hakikat sultanını görmesi, Hakk'tan başka hiçbir şey görmemesi hali" şeklinde anlatmıştır. Şiirde bu durumun gerçekleşmesinde Nihânî'nin hâl ve vaziyetleri etkili olmuştur. Hak onun gözyaşlarına merhamet kılarak kavuşma cem'ine gelmiştir ve güzelliğinin mumunu kalbinde yakmıştır:

Oldu bā° iş zāt-ı vaḥdet lem° ine
Merḥamet kıldı bu çeşmim dem° ine
Geldi maḥbûb cemm-i **vuşlat** cem° ine
Perr ü bāl yaqdı cemâliñ şem° ine
Kāf-ı kalbimde bugün ° Ankā-yı ° aşq (100/3)

Ey Allahım, sen ezelden gizli bir hazine idin, hep böyle demiştin, öyleyse sana kavuşmak, senin vuslatın gerçek midir?

Deriñ ben gizli idim tā ezelden
O demde **vuşlatıñ** ḥaḫ mı İlāhī (158/2)

Cennet, bütün nimetlerinden dolayı insanların ulaşmayı idealize ettiği son basamak olmasına rağmen cennetteki bütün varlıklar Allah'a kavuşmak ister. Sâlikin cenneti arzulaması ise cennetin nimetlerinden değil orada Allah'la kavuşmak istemesindedir.

2.3.2.2.4.14. Dünya

İçinde yaşanılan yerküredir. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey tasavvufta dünya olarak bilinmektedir. Mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret bunlardandır. Zâhid ve sûfiler dünyayı yılana, zehire, cadıya, fahişeye benzetmişlerdir (Uludağ, 2005, s. 112). Cebecioğlu da (1997) dünyayla ilgili benzer şeyler söylemekle beraber onu dört anlamda ifade etmiştir. Seni Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası ve geçici fani yer (s. 229).

Bursevî'ye göre eşya esmaya, esma ise müsemmaya delalet etmektedir. Bu nedenle eşyayı yermek esmaya taarruz, esmaya taaruz ise müsemmayı kötölemek anlamına gelmektedir (Ceylan, 2007, s. 302).

Dünya seni çok neşeli yapar, meftun eder; ona her dem kızsan, gururlansan da yenik düşersin. Dünyanın hayatı ve malı oyun, eğlence ve faydasız iş olmuştur, dolayısıyla akıl sahibi olanlar buna gönül vermez ancak onun neşesi insanı mecnun eder. Hz. Peygamber de dünya hakkında onun leşe benzediğini bildirmiştir. Kâmil insan dünyayı kabul etmez ancak onun neşesine yenik düşer. Ne yazık ki karmakarışık dünya seni kendine cezb eylemiş ve emmâre nefse yani en aşağı nefis mertebesine çekerek seni güçsüz düşürmüştür. Dünyanın sevinci seni maymuna çevirir, buna ne ayet ne hadîs tesir eder:

Eyâ bilmem denî dünyâ seni meftûn eder neşşâ

Olup mağrûr aña her dem olur mağbûn eder neşşâ (83/1)

Hayâtı vü metâ^c ı dünyânın lu^c b u lehiv olmuş

Gönül vermez buña^c âkıl velî mecnûn eder neşşâ (83/2)

Buyurdu Hâk Resûlü hubb-ı *dünyâ cîfeye beñzer*¹
 Qabûl etmez anı kâmil velâkin dñn eder neşşât (83/3)

Seni dünyâ-yı şûriş kendüye cezb eylemiş hayfâ
 Dağı emmâre-i nefse olan zebûn eder neşşât (83/4)

Ne âyât ü hadîs te'sîr eder ne mürşidiñ nuṭku
 Şanur kendi özün âdem velî meymûn eder neşşât (83/5)

Dünyanın vefasız gelini bu pazara tuzağını kurmuş, nice mert ona av olup kalmış ve kurtuluştan mutluluk bulamamıştır. Kimisi dünya leşinin köpekleridir; kimisi hata eder, kimisi dürüsttür; Nihânî sadık bir ahbab bulsaydı bir sevgiliye meyil etmezdi:

° Arûs-ı bî-vefâ dünyâ kurup dâmin bu pâzâra
 Niçe merd şayd olup kaldı bulamadı rehâdan haz (85/3)

Kimisi cîfe-i **dünyâ**ya kilâb
 Kimi haṭâ eder kimisi şavâb
 ° Âlemde bulsaydı bir şâdık aḥbâb
 Nihânî olmazdı bir câna mâ'il (113/7)

Dünyanın malı, eşyası ahiret ehline boş gelmektedir. Dünya hayatının oyun, eğlence ve övünmeden ibaret olduğu Hak tarafından duyurulmuştur. Kendini bundan kurtaran erler zâta ulaşır şan ve şeref sahibi oldular. Ey gönül! Tacın, sarığın senin başına yük ve bela oldu fakat sen şahidsiz, aslı astarı olmayan bu eski iddiadan, tâc ve sarık heveslerinden vazgeçmedin gitti. Gel ey dost! Kimseyle kavga etme, çok konuşup cihana olan meylini verme, dünyaya sakın bekçi olma:

Metâ^c -ı dehr-i dünyâ ehl-i ^c uḡbâya ḥalâ oldu
 Le^c ib lehvün tefâḥür¹ olduğu Hâkdan şalâ oldu

¹ *Ed-dünyâ cîfetün* ve *tâlibühâ kilâbün*. “**Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir.” (.Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/409).

Tecerrüd eyleyen erler erip zāta ° alā oldu
 Dilā destār-ı tāciñ başıña bār ü belā oldu
 Bilā-şāhid bu köhne iddi° ādan geçmediñ gitdiñ (107/6)

Gel ey cānā cedel kıılma kimesneyle olup beḥḥās
Cihāna meyliñi verme ḥazer kııl olmağıl ḥarrāş (36/1)

Zāhid dünya peresttir, o kör ve şehla peresttir; güzel, baygın gözlülere düşkündür. O benim bilgi ve anlayışıma ulaşamamıştır: (25/3)

Hak seni bu mülke asıl kimlik âleminden göndermiştir, güzelliğinin kitabını yani nereden geldiğini unutanlar berzahta kalmıştır. Âlemi yani yaratılan her şeyi bu dünya içinde izlemişim. Gezintimi Allah'a övgüler üzere yaptım. Bizim esrarımızın hikmeti Cebrâil'in nefesidir. Bir kez onu içenler iki dünyayı da terk etmiştir:

Hüviyyet ° âleminden Ḥaḳ seni bu **mülke** şalmışdır
 Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḥda kalmışdır
 Nihānī güş eden nuṭṭuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
 Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir kııldan almışdır
 Kıılağın bursalar çengiñ ene'l-Ḥaḳ çağırır ṭanbūr (59/5)

Tā temāşā eylemişem ° âlemi **mülk** içre men
 Sā şenālar üzre etdim dā'imā cevlanımı (151/2)

Bir kez anı nüş edenler terk-i **kevneyn** etdiler
 Nefḥa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i esrārımız (67/4)

Birçok mutasavvıfta olduğu gibi Nihânî'nin de dünyaya bakış açısı olumsuzdur. Onu çirkin, alçak, hilekâr olarak nitelendirmiş; leşe, geline, pazara, oyuncuya, kendini beğenmiş bir insana benzetmiştir.

¹ *İ° lemū ennemā el-ḥayātü'ddunyā le° ibun ve leḥvun ve zīnetün ve tefāḥurun beyneküm ve ...*“Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünmedir...**” (Hadîd 57/20).

2.3.2.2.5. Tarikatla İlgili Mefhumlar

2.3.2.2.5.1. Mürşid (Şeyh)

Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise sırât-ı müstakîmi gösteren, delaletten önce hak yola iletendir. Şeyh, velî, er, eren, pîr isimleriyle de anılır. Mürşit “merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar fakat çevresini aydınlatır” (Uludağ, 2005, s. 263).

Hiz. Peygamber’e “mürşid-i a’zam” adı verilmiştir. Şeyh mürşiddir, mürebbîdir kendisine intisap eden müridin bütün özelliklerini, kabiliyetini göz önünde bulundurarak hepsine ayrı ayrı yollar gösterir. Hiz. Peygamber de bu özelliklere sahiptir. Tarikat şeyhi manevî bir silsile ile Hiz. Muhammed’e bağlıdır. Şeyh’in Kur’ân’ın bendesi ve Hiz. Peygamber’in yolunun toprağı olması; az yemesi, az uyuması ibadetlere düşkün olup her an Hakk’ı düşünmesi ve onu zikretmesi en önemli özelliklerindedir (Eraydın, 1994, s. 118).

Şeyh incileri, gayb âleminin askerleridir. Doğru yolu göstermeleri bakımından Kur’ân’la aynı sırta sahiptirler. Ayrıca Hiz. Peygamber, hadîsinde “Şeyhler, peygamberlerin gizli sırrıdır” buyurmuştur:

Cünüd-ı gaybîdir dürr-i **meşâyih**
 Hüdâ hem-sırrıdır birr-i **meşâyih**
 Hadîşinde buyurdu Hağ Resûlü
 Nebîniñ bāṭnî sırrı **meşâyih** (46/1)

Nihânî, *eş-Şeyhu fî kavmihi ke’n-nebiyyi fî ümmetihi*: “Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir” (Yılmaz, 2013, s.625) hadis iktibasıyla şeyhlerin kavmi arasında peygamber gibi olduğunu ve yine *Men lem-yekun lehü şeyhun fe-şeyhuhü şeytânün*: “Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır” (Yılmaz, 2013, s. 521) hadisi gereğince şeyhi olmayanın şeyhinin şeytan olduğunu ifade etmiştir. Ona göre şeyh, din olgunluğunun güneşidir. “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ona

yaklaşmaya vesile arayın...” (Mâide 5/35) âyet meali gereğince, ümit kesmeyip bir müşid aranması gerektiğini, Hak yolunda aziz pîrlere gerek olduğunu ifade etmiştir:

Dağı eş-Şeyh fî kavmihi buyurdu
 Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
 Ki men lâ-şeyh lehū ile kayurdu
 Bu dīn kemāliniñ mihri meşāyih (46/2)

Hağ buyurdu eyyühe'n-nās itteku¹
 Der-^c aqab te'kīd edip ve ibteğū²
Mürşide irmekdürür *lā-taknefū*³
 Rāh-ı Hağda bir ^c azīz pīrān gerek (103/2)

Mürşid manada Hızır'dır. Hızır'a Allah tarafından ledünnî ilmi öğretilmesi gibi mürşid de insanlara yol göstermesi ve ledünnî ilme sahip olması bakımında Hızır'a benzer. Allah'la konuştuğu için Kelimullâh sıfatına sahip olan Hz. Mûsâ da Hızır'dan ilim murat etmiştir⁴. Bu mürşid manada Hızır olduğu için, Allah'ın sözünü Hızır'da bulduğu için veya “kelimullâh” tevriyeli olarak Hz. Musa'nın doğru yolu Hızır'da bulması gibi teslimiyet arzusunda olduğu için şeyhlerin kenti köyler ve kasabalardır:

Bu **mürşid** ma^c nīde Hızır olduğün
 Kelīmu'llāh Hızırda bulduğün
 Murād ikrār-ı teslīm gördüğün
 Çaşābāt u qurā şehr-i meşāyih (46/3)

Mürşidin eteğine yapış ondan “aref dersi”ni oku. *Men ^c arefe nefsehu fe-ğad ^c arefe Rabbehu*: “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir,” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

¹ *Yā eyyüha'mnāsu itteku* ... “Ey insanlar takva sahibi olun...” (Nisâ 4/1).

² *Yā eyyühe'l-lezīne āmenū itteku Allāhe ve ibteğū ileyhi'l-vesīlete* ... “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın**...” (Mâide 5/35).

³ ...*Lā taknefū min rahmeti'llāh*... “Allah'ın rahmetinden **ümit kesmeyin**.” (Zümer 39/53).

⁴ (Kurân-ı Kerim: 18/66) “Musa ona, ‘Senin öğrendiğin, doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?’ dedi” Hz. Musa ve Hızır beraber seyahat etmişler ve bu seyahat esnasında birçok kasaba, köy ve şehir dolaşmışlardır. Hızır kasabada, köyde ve şehirde Hz. Musa'nın sabredemeyeceği hadiseleri gerçekleştirmiştir ve Hızır bu hadiseleri kendiliğinden gerçekleştirmemiş Allah tarafından yönlendirilmiştir. Hz. Musa ve Hz. Hızır hakkında bk (Diyabet Kuran, t.y.).

Nihânî'nin söylediklerine teslim olup zikir ve senâdan geç. Ona göre insanın kendisini bilmesi tasavvuf ilminin yarısıdır. Nihânî'nin bu görüşü Yunus Emre'nin ve birçok mutasavvıfın "ilim kendini bilmektir" anlayışıyla örtüşmektedir. Kendini bilen Rabb'ini de bilecek zikir ve senâ kendiliğinden gerçekleşecektir:

Yapış dāmân-ı **mürşide** oğu andan ° aref dersin
Nihânî nutğuna teslîm olup zıkr ü senâdan geç (39/7)

Mürşidin nutkunun Kur'ân'ın özü olduğunu kabul et; bunu kabul etmeyip yok dersin şeytanın tarafına yakın ocak oldun, demektir. Çünkü cehennemde ocak şeytanın yanında durmaktadır. Mürşid doğru yolu gösterecek kimsedir. Bizi bu şeytanın nefsinden doğru yolu gösteren mürşid kurtara; ey Mevla yardım et, aman hevesten haz verme:

Nutğ-ı **mürşid** mağz-ı Kur'ân olduğun ikrâr kıl
Yoğ der isen süy-ı iblîse qarîn oldun ocağ (93/2)

Bize bu nefs-i şeytândan halâşa **mürşid-i hādî**
° İnâyet eyle yâ Mevlâ emân verme hevâdan hağ (85/2)

Şeyhler; sülûkun makamlarında yapılması gereken tavırları, ibadet ve zikirleri ön planda tuttular; şahlar ve hükümdarlar üzerinde hüküm yürüttüler, onları idare ettiler; ibadetleri postun önüne geçirdiler, onların amacı makam mevki olmadı. Bütün bu sihri sevgiyle yaptılar, onların sihri sevgidir: (46/4)

Ey Allahım aşk yoluna ayak tozu şöhretiyle, huzuruna ulaşma gayesiyle düştüm, daima kâmil mürşidin ayağının rüzgârı dokunsun. Nihânî'nin arzusu mürşidin elinden dil ile söyleyerek ona biat etmek ve cahile aldanmamaktır:

Râh-ı ° aşka hâk-i pâ nāmıyla düşdüm Bāriyâ
Bād-pây-ı **mürşid-i kâmil** doğunsun dâ'imâ (11/1)

Hem yed-i **mürşidd**den ikrâr ile bî° at eylemek
Böyledir emr-i Nihânî olma nâ-dâna firîb (18/7)

Nihânî şeyhleri bazı konularda uyarır. Nefsine düşkün, iki yüzlü şeyhlerden olmamalarını, cahillikle yanılıp bu konuda yiğitlik yapmamalarını, doğru yoldan ayrılmamalarını, çalılığa dolaşmamalarını tavsiye ediyor:

Olma gel şeyh-i mürâî-i leked
 Sefh-i nâ-dânîde gel olma levend
 Râh-ı ıdlâlîde âyende revend
 Gel dolaşma orman ile bükceyi (157/3)

Mürşid, gerçek kudretle sülûku fark etmeli, Allah'a ulaşmada önündeki perdeyi, mâsivâyı yakmalı, sâlike vahşet zamanında kuvvet vermeli, temkin ehli olmalı, hem vakar hem de şöret sahibi olmalıdır: (103/4)

Mürşidle ilgili hâkim anlayış bir mürşide tâbi olunup ondan ilim öğrenilmesidir. Bu düşünce âyet ve hadislerle desteklenmiştir.

2.3.2.2.5.2. Mürid, Tâlip, Sâlik

Mürid, Arapça bir kelime olup irâde ve talep eden anlamlarına gelmektedir. Allah'a kavuşmayı arzu eden, güzel ahlak sahibi olmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe bağlanan, öğrenci olarak kaydını yaptıran, bîat eden kişiye mürid denmektedir (Cebecioğlu, 1997, 526). “Bir kör kendisini yeden kişiyi uçurumun kenarında nasıl takip ederse mürid de şeyhini öyle takip eder.” Mürid şeyhine tam manasıyla itaat edip kendini şeyhinin iradesinde yok ederse buna *fenâ fi'ş-şeyh* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 263).

Nihânî'ye göre mürid olmanın şartı mürşidin sözlerine, nasihatlerine itaat etmektir. Eğer gerçek mürid isen istek ve arzularını gider ve irâdeni kullan. Hakk'ın huzuruna nasıl varırsan mürşidin huzuruna da öyle var. Elini, gözünü, kalbini sakla, edebi gözle dirayet ehli ol. Dualara çalış, zikre devam et ve yoksa boşuna ayıplanma; özünü alçak gönüllülükle toprak et, karşı gelip hainlik yapma:

Eger **tâlib** iseñ ey serv-i kâmet

° Azīziñ nuḫkuna eyle iḫā° at (28/1)

Eger gerçek **mürīd** olduñsa ḫardaş

Murādātīñ gider getir irādet (28/2, 3, 4, 5, 6)

Nihânî talibin ilk önce gerçek bir elden bade içip sonra şevk ile şarap satan olmasını ister. Yani tâlibin bu yola girip irşad olduktan sonra mürşid olmasını ister. Bunun için de gaflet uykusundan uyanıp akıllı olması gerekmektedir. Dünyanın girdabında dolanıp boşuna gezme; dikenin gülüne dolaşıp kalma, gülbahçesine ait ol, ya da Uşşâkî'nin Gülzârî koluna gir:

Bāde iç gerçek yediyle şevkile ḫammārî ol

Ḥāb-ı gafletden uyanıp zevḫile hüşyārî ol (110/1)

Gezme bî-hūde ° anāşır gird-ābında çizginip

Verd-i ḫāre dolaşıp ḫalma yürü gülzārî ol (110/2)

Erbaîn; çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müridlerin kırk gün halvete çekilmeleridir. Bu süre içinde mecbur kalmadıkça, bir şey yemezler, konuşmazlar, uyumazlar, sürekli olarak zikir ve tefekkürle meşgul olurlar. Bu süreyi başarıyla tamamlayan erbaîn ve çile çıkarmış olur (Uludağ, 2005, s. 125). Nihânî müridin kırk günlük çile ile riyāzet potasında eriyip yemeyi, içmeyi azaltmasını ve yemini tasdik edenlerden olmasını ister:

Erba° in ile riyāzet pūtesinde ḫall olup

Ekl [ü] şurbuñ eyle taḫlīl dāḫil-i ibrārı ol (110/5)

Ruhu boşaltıp temizlemek mürşidin başarması gereken en önemi görevdir. Ruh özgürlüğü ile Nihânî kölelikten kurtulup güzel bir şekilde özgürlüğüne kavuşmaktadır. O, melamîlik yoluna girerek bu yolun nazlı hünkârı olmayı tavsiye eder. Ruhu bedenden kurtarmanın bir yolu da bedeni güçlendirecek ilaçlardan bedeni uzak tutmaktır, az yemektir:

Taḫliye-i rūḫ ile olur Nihānî ḫoş-azād

Gir Melâmîye yoluna nâzenîn hünkârı ol (110/7)

Rûhu tenden nite tahtlîs eyleyem derseñ eger

Tene kuvvet verecek edvâtden var arı ol (110/4)

Mürîd, mürşidine tam iman etmeli, tavırları erkâna uygun olmalıdır. Şan ve şöhretten vazgeçmeli, aşk ateşine basmalı, dost semtine uçmalıdır. Bunlar sâlikin sırlarının delilidir. Sâlikin hayırlısına yakışan zikre devam etmesi, doğru yola gitmesi ve mürşidin emrine uymasındır. Sâlik iyi ve faziletli olanların layığıdır. Nadanlara uyanlar yaya kalmıştır ve bunlar hiçbir zaman menzile ulaşamaz. Sâlik; yılan, akrep ve çıyanların, kısacası kötülerin iğnedanlığıdır: (104/1, 3, 5, 6)

Nihânî, dönemden şikâyetçidir ve sitem etmektedir. Nitelikli özelliklere sahip sâliklerin olmadığından ve fani şeylere bağlandıklarından bahsetmiştir. Sâlikin arsız zararı ziyandır: (104/7)

2.3.2.2.5.3. Pîr

Yaşlı kişi, ihtiyar. Tasavvufta ise şeyh ve mürşid anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 286). İstilahî olarak tarikat kurucusu anlamındadır (Tatçı, 1990, s. 385).

Nihânî sülûkunu Nakşbendî tarikatı üzerine yapmıştır. Daha sonra Kadirî ve Halvetî tarikatlerine bağlanmıştır. Nakşbend “süsleme yapan kimse, nakşeden, kumaşların nakışlarını bağlayıp ipek tellerle tezgâha hazırlayan” anlamına gelir. Nihânî, pîre ulaşmışım, nakşına bağ olmuşum, derken bu tarikatın pîrine bağlandığını belirtiyor. Pîrin ipinin halkası, gerdanlığı olmuş dost dost diye çağırılmaktadır:

Pîre peyvend olmuşam nakşına bend olmuşam

Ṭavḳ-ı kemend olmuşam çağırırım [hū] dost dost (26/5)

Pîr kelimesi tarikat kurucusu olarak da kullanılmıştır; Seyyid Yahya, Halvetî tarikatının ikinci kurucusudur. Pîr mürebbîdir. Hz. Mahmud Fegnevî zikri açıktan yapmaktadır. Nihânî ona bağlanmış ve onu mürebbî ve efendi kılmıştır:

Sānī **pīr** sulṭānımız Ḥalvetī erkānımız
Seyyid Yahyā şānımız çağırırım [hū] dost dost (26/7)

Eder pes zıkr-i cehren Ḥazret-i Maḥmūd-ı Fegnevī
Nihānī inḳıyād etdi mürebbī kıldı **pīr** ü rab (20/12)

Nihānī sıfat tevhidî dersinin pîrden öğrenilmesi gerektiği düşüncesindedir. “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir” hadîsi gereğince *Men aref* dersini okuyup *ayne'l-yakîni* ders eylemeyi yani görme yoluyla bilgi edinmeyi nasihat ediyor:

Men °aref dersin oğu ayne'l-yaḳîn eyle sebaḳ
Ol ki tevḫîd-i şıfâtı ede **pīr**den muḳtebes (70/3)

Nihānī bugün pîrin askerlerinin başkumandanı olmuştur. Ancak devir o kadar kötü olmuştur ki her kime kötü dese sabun onu temizlemez. Sen inkâr ehli olup özünü çürütme, bu atalarımızdan miras kalan ilmi pîrlerden oku. Şart olan mürşidin elinden tutup biat aşılamaktır, pîrin nefesine bağlanıp Allah'ı anmaya devam etmektir:

° Asker-i **pīri**ñ Nihānī oldu sālārı bugün
Her kime taḫbīş dersem paklamaz anı şābūn (124/7)

Çürütme özü olma ehl-i inkār
Bu ° ilm-i vārişi pīrāndan oğu (135/4)

Yed-i mürşid tutup telḳîn-i bī° at eylemekdir şart
Nefes-i **pīre** bağlanmaḳ devām-ı zıkr-i Yezdānī (155/8)

Pîrin insanlar üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki, dinlerini dahi değiştirebilmektedir. Şu dergāha el sunduk ki değerli pîri bir aşk hünkârıdır. O, Hristiyan'ı Tatar yapar:

Yed şunduk şol **dergāha** kim pīr-i bahā hünkār-ı ° aşḳ

¹ *Men °arafē nefsehū fe-ḳad °arafē Rabbehū*. “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Rūhu'l-Ḳudüs Tatar eder (97/50)

Nihânî pîr kelimesini hem şeyh anlamında hem de tarikat kurucusu olarak kullanmıştır. Tasavvuf atalardan kalan bir ilimdir ve bunun bir pîrin elinden öğrenilmesi gerektiği düşüncesindedir.

2.3.2.2.5.4. Dergâh, Tekke

Dergâh, Farsça bir kelime olup kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta tarikat mensubu şeyhlerle dervişlerin ikâmetgâhı olan büyük tekkelere dergâh denmektedir. Hürmeti artırmak maksadıyla *dergâh-ı şerîf* olarak da kullanılır. Kelime hafifletilerek “dergeh” şeklinde de telaffuz edilmiştir (Cebecioğlu, 1997, s. 214).

Bizim dergâhımız uludur, yolumuz Kur'ân'ladır. Makamımız “nefy ü isbat”tır. Yok etme ve var etme anlamlarına gelen nefy ü isbat bir Nakşî ıstılahıdır. Müride telkin edilen *Lâ ilâhe illallâh* kelime-i tevhidi nefy ü isbât ile yapılmaktadır. “Lâ ilâhe” derken bütün mâsivâyı, yani Allah'tan başka ne varsa hepsini kalbinden temizler, her birinin fani olduğunu düşünür. “İllallâh” derken Allah'ın zâtının bekâsını kalbine nakşeder (Cebecioğlu, 1997, s. 549-550). Yani bir şeyin varlığını inkâr etme ve doğruluğunu kanıtlama şeklinde yapılmaktadır:

Ḥatm iledir rāhımız uludur **dergâhımız**

Nefy [ü] isbât cāhımız çağırırım [hū] dost dost (26/6)

Başlangıcı olmayan çok eski zamandan beri Nakşî rengimdir yani Nakşbendî tarikatındanım. Ben renge boyandım ve nakış oldum. Eğer sen bu tarikata girmeye talipsen tevhidin dergâhı benim. Medresede neden ömrünü boşa harcıyorsun, gidip pîrlerin dergâhına ayak bas.

Ezelden Nakşî rengimdir boyandım renge nakş oldum

Eger ikrâra tâlipseñ menem **dergâhı** tevḥīdiñ (106/3)

Niçe bir medresede ° ömrü zāyi°

Gidip **dergâh**-ı pîrâna ayak baş (76/4)

Tâlib, mürid tarîkata girmek ve şeyhe bağlanmak isterse elest bezminde verdiği sözü yenilemesi ve şeyhine bağlılığını ikrâr etmesi gerekmektedir. Yoksa Allah'ın kapıcısı olan mürşidler ikrarsızları içeri koymaz. Pîrlerin dergâhına layık olmak için ya fakir ya da ilim sahibi olmak gerekmektedir:

Lîk ikrârsızı koymaz hâcib-i sulţândurur

Dergeh-i pîrâna lâyıķ yâ faķîr yâ zü-fünûn (124/5)

Dergâh, Allah'ın huzuru için de kullanılmıştır. Ey Allahım günahımdan utanç içindeyim. Ben senin dergâhına yöneldim:

Teveccüh eyledim **dergâhı**ña men

Günâhımdan şeremdârem Hudâyâ (3/2)

Dergâha layık olmak için ya ilim sahibi ya da fakir olmak gerekmektedir. Herkes dergâha kabul edilmez.

2.3.2.2.5.5. İrşâd

İrşâd; Arapça bir kelime olup irşâd etmek, rehberlik etmek demektir. Manen aydınlatma, gafletten uyandırma, doğru yolu gösterme anlamlarına gelir. Hak yolu gösteren kişiye; mürşid, mürşide, *sâhib-i irşâd* da denir (Cebecioğlu, 1997, s. 399).

Peygamberlerin kimi kitap sahibidir, bazısına vahiy gelmiştir; onlar, halkı irşâd etmek için şeriat emirlerini yerine getirirler:

Kimi şâhib-kitâb oldu dağı ba° zına vağy oldu

Şerâyi° emrini icrâ ederler halk için **irşâd** (49/5)

Mürşid irşâd şahıdır ve çok önceden o kaleyi yani kalbi başkent yapmıştır. Kim ki o şahın ordusu olur, kabul olunur, tasdik görür:

Şâh-ı irşâd ol hîşârı pây-taht etdi ezel
Kim o şâhiñ ceysi olur bî' ati aña nümün (124/3)

Nihânî'ye göre irşâd olmak için bir seyyidin elinden tutmak ve ledün ilminden yani tasavvuf ilminden ihsana ayak basmak gerekmektedir: (76/7)

Milletin toplanarak ıslahı mümkündür. Ancak Yezid ve Mervânîlerin yani Hz. Hüseyin ve yanındakileri Kerbela'da öldüren bu insanların ve bunların soyundan gelenlerin irşâdı mümkün değildir. Bunlar, Muaviye'nin can arkadaşı Mervan'ın soyundan gelenlerdir: (13/8)

Nihânî irşadsız davanın olmayacağını ileri sürmekte ve zâhidlere kızmaktadır. Yazık, eyvahlar olsun ki! İrşadsız davaya kalkışır, hakîkati göremeyen bu insanlar gece kuşları olan eğlenceye düşkün, parasını pulunu israf eden akılsız insanlarla haşrolsun:

Yazık hayfâ emek çekip bilâ-irşâd eder da'c vâ
Degil Haq-bîn olan huffâş sefihân ile haşr olsun (130/4)

Peygamberler halkı irşâd etmek için gönderilmiştir. İrşâd olmak için bir mürşide bağlanmak veya bir seyyidin eteğinden tutmak gerekir. İşte o zaman irşâdın şahı olan mürşid gönül tahtına oturur. Birçok halkın irşâdı mümkünken Yezid ve Mervânîlerin irşâdı mümkün değildir.

2.3.2.2.5.6. İkrâr

Söz vermek, üstlenmek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta tarikata girmeye ve şeyhe bağlanmaya talibin söz vermesi, bîat etmesidir. İkrar verilirken okunan tercemena *tercemân-ı ikrâr* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 183).

Nihânî'de ikrar iki şekilde tezahür etmektedir. Birincisi ilk toplantı olan elest meclisinde bütün ruhların Allah'a verdiği söz, ikincisi ise bir müridin tarikata girerken mürşidine verdiği sözdür.

Ezel bezminde ikrâr Hakk'adır ve sonuna kadar bu gönül muhabbet semtidir. Ruhum kanat açıp kafesten ulvî bir âleme uça, makamları geçerek benim ikrarımı anlata. Fakat her kimde ezel meclisinin ikrarı var, durmaz gider. Ancak sadık âşık olanlarda kalır, aşk pazarına merhaba!

Ezel bezminde **ikrâr**ım añadır
Ebed âhîr bu dil kûy-ı muhabbet (30/2)

Çafesden per açā rūḥum çü ° ulvîye uça rūḥum
Maḳāmâtı geçe rūḥum ede **ikrâr**ımı taḥdîş (38/4)

Kimde kim bezm-i ezel **ikrâr** var durmaz gider
Ṭâlib-i şâdîḳ olan pâzâr-ı ° aşḳa eş-şalâ (150/2)

Ey bağışı umman olan Rahman Rahimin, bağışlayanların bağışlayanı, benim ikrarım budur ki Kur'ân bize iman getirdiğini haber vermiştir:

Budur **ikrâr**ım ey Raḥmân Raḥîmîn raḥmetiñ ° ummân
Ḥaber verdi bize Ḳur'ân getirmişem îmân yâ Rab (21/6)

Nihânî'nin emri, bir mürşidin elinden ikrâr ile bîat eylemek yani söz vererek tarikata girmek, şeyhini kabul ve tasdik etmektir, ayrıca yalancı nadana yakın olmamaktır. O ikrârının Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye olduğunu ifade etmiştir. Arabî şeyh-i ekber olduğu için Nihânî'nin ikrârının yani yemininin ona olması normaldir. Yediler, kırklar komşumuzdur, bizim kârımız muhabbettir. Nihânî ikrar ehli olduğu için Allah'a şükretmektedir. Nakşî şahı sevinç yardımının ipidir:

Hem yed-i mürşidden **ikrâr** ile bîat eylemek
Böyledir emr-i Nihânî olma nâ-dâna firîb (18/7)

Muhyi'ddîn **ikrâr**ımız yedi kırklar cârımız
Muhabbetdir kârımız çağırırım [hû] dost dost (26/13)

Ḥamdüli'llâh **ehl-i ikrâr** olmuşuz
Şâh-ı Nakşî-bend imdâd-ı feraḥ (44/2)

Nihânî, Halid bin Velîd'e ikrar edilmesini ister. Yedi makamın sırlarının biri Hz. Ali'de diğeri de ibn-i Velîd'dedir çünkü ikisi de "Allah'ın kılıcı" lakabıyla anılmaktadır. Nihânî, hocasının emri üzere Yezid'e lanet okunmasını ve başkasına ikrâr edilmemesini nasihat eder:

Bu heft-mağâmîñ biridir sırr-ı ° Alîde
 Biri dahı **ikrâr**-ı imâm İbn-i Velîde
 Hıcam baña emr eyledi la° netle Yezîde
 Nihâniye ikrârîñi ño eyleme mebhâs (34/6)

İkrar, bir dervişe bağlanmayla beraber bu dünyanın gelip geçiciliğini kavrayıp tasdik etme, kıyamete inanma şeklinde de görülmektedir. Şeriat memurlarının varisçilere mirası, rızkı paylaştırmaları, İsrail'in suru üflemesiyle ilgili hadisleri ezberleyip okuyan sur hafızları, Allah'ın ruhları ele geçirmesi; canlı olan ruh bu dünyanın geçiciliğini tasdik eder:

Qassâm-ı rızık huffâz-ı şûr kâbîzu'l-ervâh-ı Ğayûr
 Zî-rûh olan **ikrâr** eder (97/17)

Nihânî'ye göre ikrar içten ve samimi olmalıdır. Pîrlerin erkânı tasavvuf yoludur, boş oyunlara, işlere yakın olmamışlardır. Ey beyler, yalandan ikrârız demekle feyze ulaşılmaz, ne intisap eden olur ne komşu. Dervişim, tarikat ehliyim diyerek gezenlerin hareketlerine dikkat etmesi gerekmektedir. Erkâna dikkat etmeyen bu insanları serseri, kendini beğenmiş yabancılar olarak nitelendirmekte ve verdikleri sözü dikkkate almaları konusunda uyarmaktadır:

Ṭarîḳ-i taşavvuf erkân-ı pîrân
 Lehv-i lağviyyâta olmadı cîrân
 Kizbile **ikrâr**ız demekse mîrân
 Qâbil-i feyz olmaz fitneye câsir (62/2)
 Nâmîñi dervîş ṭarîḳat ehliyem deyü gezip
 Serserî hod-bîn ecânib verdiğiñ **ikrâr**e baq (101/9)

“Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir” (Rahmân 55/26) ve bu durum Kur’ân ayetlerinde de geçmektedir. Herkes ondan ister, o daima yaratma halindedir. Arada bir gönül kalır, onu da bir şeyhe emanet et ve ona uy: (88/5)

Nihânî daha elest bezminde Allah’a and içmiştir ve bu yeminini unutmaz. O Kur’ân’ın iman getirdiğine ikrâr etmiştir. Bu dünyanın gelip geçiciliğine ve mürşidine ikrâr etmiştir. İkrâr; tasdik, kabul, söz verme anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.2.2.5.7. Zikir

Anmak, yâd etmek ve hatırlamak anlamındadır. Tasavvufta Allah’ı anmak ve hatırlamak, onu unutmamak ve gaflette bulunmamaktır. Allah kelimesini söylemeye *lafza-i celâl* zikri, *lâ ilâhe illallâh* ifadesini söylemeye ve tekrarlamaya ise *tevhid zikri* denir. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda ve belli sayıda her gün düzenli olarak söylemesine *virde* ve *hizip* denmektedir. Sûfî cemaatlerinin şeyh ya da halifesinin gözetiminde belli ibareleri ritmik ve ahenkli bir biçimde icra etmelerine *tarîkat ayini*, *sema*, *hadra* ve *deverân* gibi isimler verilmektedir. Bu tür zikirlerde ney, kudüm ve def gibi enstrümanlar kullanılır. Tarikat ehlinin bir halka oluşturup oturarak ritmik hareketlerle yaptığı zikre *kâiden zikir* aynı şekilde ayakta yaptığı zikir *kâimen zikir*, bu zikir dönerek yapılırsa *devr* ve *deverân* adını almaktadır (Uludağ, 2005, s. 394). İmam-ı Rabbânî’ye göre zikir, “kolayına gelen herhangi bir yolla gafleti gideren bir lafızdır (Gül, 2018, s. 1689).

Zikir, gizli ve açık olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Silsileleri Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaşanlar *zikr-i alenîyi* Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla ulaşanlar *zikr-i hafîyi* benimsemişlerdir. Melamet ehli olanlar ve Nakşbendîler hafî zikri, Rifâiler ve Kadirîler cehrî zikri kullanmışlardır (Eraydın, 1994, s. 129). Allahı isimleriyle zikretmeye *esma zikri* veya *esma çekmek* denmektedir. *Lâ ilâhe illâllah*, *Allah*, *Hû*, *Hakk*, *Hayy*, *Kayyum*, *Kahhâr* olmak üzere yedi isimle zikretmeye *esmâ-i seb’a* adı verilir (Uludağ, 2005, s. 127).

Nihânî zikri, bir gıda ve azık olarak düşünmüş hayatın devamında önemli bir unsur olarak görmüştür. Nasıl ki yaşam için besin gerekiyorsa ruhun canlılığı için de zikre

ihtiyaç duyulur. Bize sapkınlık yolundan kurtuluş ver, bana Kur'ân'ı rehber, zikri azık et. Ey Nihânî kalbin küçük çocuğunu uyandır, gece ve gündüz zikirden usanma. Zikir insanı yumuşak huylu yapıp kalbe safâ vermektedir. Şeyhe el sun kabul ve tasdik ayetini oku, zikir ile ünsiyet sahibi olup kalbin mutluluk bula:

Ver bize rāh-ı dālāledden necāt
Zikr kūt et reh-ber-i Qur'ân baña (6/2)

Uyandır tıfl-ı kalbi ey Nihānī
 Uşanma **zikr**den leyl ü nehār et (22/9)

Mürşid-i kāmīle el şun oğu bī^c at āyetin
Zikrile olğıl muvānis tā bula kalbiñ şafā (14/34)

Nihânî, sesli olarak çekilen cehrî ve ayakta çekilen kıyâm zikrinin yolunu açtığını, dalgasının cûşa gelmesiyle aşk meyi içtiğini ve bu şekilde şansı yolunda giderek derin deryanın kendisine çay olduğunu belirtmiştir:

Anlarıñ yanında durmadıñ kaçdıñ
Zikr-i cehren kıyām seriñi açdıñ
 Dalğañ cûşa geldi ^c aşk meyin içdiñ
 Derin deryā oldu hafif çay saña (15/10)

Nihânî, zikir çeşitlerini birbirinden ayırmaz, ona göre hepsi önemlidir, çünkü hepsinde Allah'ı anma, hatırlama ve ona ta'zim söz konusudur. Oturularak yapılan zikir (ikâmet zikri), dönülerek yapılan zikir (devran zikri) ve açıktan, sesli yapılan zikir (cehrî zikir); oturma, yantarafına uzanma her haliyle açıktan ve gizli olarak hepsi Allah'a ta'zim etmedir:

Seyāhāt ü ikâmet **zikr** ü devrān **zikr-i cehrî** hep
 Qu^c üd [u] muẓtaci^c her hālile zāhir hafā tesbīh (43/11)

Nihânî, Şeyh Hâmid-i Velî'nin zikir şeklinin *devrân* olduğunu ifade etmiştir. Halvetî tarikatındandır, devrân ile yani dönerek öğrencisi Hacı Bayram Han ile zikir etmektedir: (56/10)

Nakşî tarikatının zikir usulü hafîdir. Ancak bir dönem Mahmûd el-İncîr Fağnevî müşidi Ârif Rîvegerî'nin işaret ve müsadesiyle cehrî yapmıştır (Ören, 2015, s. 1904). Bunu inkâr edenler kahır, üzülmeyi hak etmektedir. Cehrî zikirle gönül feyzle dolar ve yerini imana bırakır: (79/15)

Nakşî tarikatında toplu olarak icra edilen bir zikir ve dua biçimi de *hatm-i hâcedir*. Genellikle pazartesi ve cuma geceleri okunmaktadır. Abdest alınıp kibleye doğru diz çökülür, tevbe ve istiğfar edilir, tarikat silsilesine dahil olan bütün şeyhlerin ruhlarına teveccüh edilip onlardan yardım ve imdat istenir. Besmele, salavat, Fatiha, İnşirah ve İhlas sûresi okunur ve sonra eller kaldırılıp dua edilir (Uludağ, 2005, s. 161). *Dîvân*'da iki yerde hatm-i hâce geçmektedir. Nihânî Nakşbendi tarikatının övgüsünde bu zikrin belli bir hoca tarafından tertip edildiğini ifade etmiştir, diğeri de Nakşbendi tarikatını usulünü açıklarken kullanmıştır: (99/5), (19/7)

Zikir çeşitlerinden biri de Allah'ın isimlerini ta'lîm etmektir. Ey dost! Bu isimleri hakkıyla öğrenen kişinin kalbi Allah'a başkent olur. Hû ismi Allah'ın isimlerinin sırrıdır; bununla bil, bununla gör. Hû'nun salası hoştur diye Müşid-i kâmillerin okuduğu zikir hû'dur. Mürebbîden yani şeyhten hangi esma verildiyse ona devam et ve bu tenbih ve tâlimleri bozandan (şeytandan) gönlü (Allah) saklaya:

Rumûz-ı *'alleme'l-esmâ*'yı ta' lîm

Kemâhî Hâkka şehristân eden dost (24/6)

Hû ile bil hû ile gör sırr-ı **esmâ**dır bu hû

Kâmilânîñ virdi hûdur hoş şalâ-yı hû deyü (136/6)

¹ Ve *'alleme* Âdeme'l *esmâe* kullehâ şumme *'aradahum* *'ale'l-melâ'iketi fe kıle enbiünî bi esmâi hâ ulâi in kuntum şâdikîn. "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere öğretip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,' dedi" (Bakara 2/31).*

Mürebbeden ne kim **esmā** verildiyse devām etmek
Dağı tenbîh [ü] ta° lîmin naqızdan hıfz ede cānı (155/9)

Yedi nefis makamına *yedi esma* zikri temsil kılınmıştır. Bu yedi isim *Lâ ilâhe illâllah, Allah, Hû, Hakk, Hay, Kayyum, Kahhâr*'dır. Gel Nihânî bunları açıkla ki meydanımız yani maşuku temaşa makamımız bize açılsın, aradaki perde ortadan kalksın:

Yedi nefse **yedi esmā**yı muraḥḥaş kıldılar
Gel Nihānî kııl ° ayān kim açıla meydānımız (65/5)

Nihānî zikri etrafını aydınlatan bir kandile benzetir. Ancak bu kandilin kalbe kurulan muhabbet çadırında yakılmasını ister. Dolayısıyla bu şekilde zikrin feyziyle kalp aydınlanacaktır:

Yağ çirāğ-ı **zıkr** kalbe kır muḥabbet ḥaymesin
Kāpiya tevḥîd topun envār-ı ° aşka eş-şalā (150/5)

Nihānî huzursuz bir şekilde, belli ritüeller çerçevesinde yapılan resmî zikirlerden rahatsızdır. Bu şekilde dile ve gönle bir lezzet erişmez. Bunu bil ki severek, isteyerek zikir eden zevk bulur, ancak öylesi de nerede:

Huzürsuz **zıkr-i resmî**den erişmez bu dile lezzet
Teveccühle kıılan zıkrî bulur bil zevk o ḥani (155/6)

Zikir konusunda; cehrî zikir (açıktan) hafî zikir (gizli) kıyâm zikri (ayakta), ku'ûd zikri (oturarak), devrân zikri (dönerek) ve resmî zikirten bahsedilmiş ve yedi nefse yedi esmânın tâyin olduğu belirtilmiştir. Bütün zikir çeşitlerinde Allah'ı anma söz konusu edildiğinden birbirinden ayırt edilmemiştir.

2.3.2.2.6. Bazı Mutasavvıflar

2.3.2.2.6.1. Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 815)

Bağdatlıdır ve Sırrü's-Sekâtî'nin şeyhidir. Fütüvvetle tanınmıştır (Tatçı, 1990, s. 398). Çünkü o vefalı olmak, karşılık beklemeden övmek, istenmeden vermek gibi fütüvvet ehlinin şartlarını ortaya koymuştur. Ferüdidîn Attar, âriflerin hülasası olduğunu, keramet ve riyâzetleri çok olup fütüvvet ve takvada bir harika olduğunu söylemiştir Muallimi onu döverek müslüman yapmaya çalışsa da o kaçmış daha sonra Ali b. Mûsâ Rızâ'nın elinde müslüman olmuştur. "Sıfatü's-safve", 324 (805) ölüm tarihine işaret etmektedir (Uludağ, 1984, s. 357, 362).

Dîvân'da sadece bir şiirde geçmektedir. Bu şiirde de Sırrü's-Sekâtî'nin mürşidi olduğu bildirilmiştir. Bu yol; doğruluk, dürüstlük yoludur, Belh şehrini gezme. Her emrini yerine getir ve hakana ulaştır:

Ki Sırrü's-Sekâfî bunuñ da şeyhi
 Buña mürşiddürür **Ma° rûf-ı Kerhî**
 Budur rāh-ı şavāb var gezme Belhi
 Her emriñ eyle ol haķana tefvîz (79/20)

2.3.2.2.6.2. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 875)

Ebû Hâşim El-Kûfî ile başlayan sûfî silsilesinin en önde gelenlerindedir. Onun ilk tecellînin vuku bulduğunda kırk gün kendine gelememesinden ve sadece namaz durumlarında kendine geldiğinden şârihler bahsetmiştir. Hak talebiyle yaşadığı şehirden ayrılması üzerine "Menziline dön!" emri bildirilmiştir. Kazayla ezdiği karıncayı nefesiyle diriltmesi en çok bahsedilen kerametlerindedir. Ayrıca "Kendimi her türlü eksiklikten tenzîh ederim, şânım ne yücedir," ifadesinin geçtiği şathiyesi meşhurdur. Ebû Türâb El-Nahşî kendisi hakkında "Onu bir kerre görsen senin için yetmiş kere Cenâb-ı Hakk'ı görmenden faydalı olur demiştir (Ceylan, 2007, s. 394).

Dîvân'da Bâyezîd'in ismi bir yerde geçmektedir. Nihânî, Bâyezîd'in ya da Hasan Basrî'nin ne kadar aşikâr etseler de ledün dersinin yani Allah'ın sırlarıyla ilgili ilmin bilinmeyeceğini, bu dersin Allah'ın yardımıyla bilineceğini belirtmiştir. Nihânî asrında vaktinde eşsizdir, güneş ondan doğar veya “matla”nın gazelin ilk beyti olduğu anlamı düşünülürse, gazel Nihânî'den doğar. Bu durumda Hâşim'in, Nakşî'nin ve Mısrî'nin hâli ne olur. Bu bilen gönle varistir, ona kâinat her şeyi anlatır:

Bilinmez bu ledün dersi meger kim Hâk vere naşrı
 Ne kadar kim ° ayân etmiş **Bâyezîd** yâ Hasan Başrî
 Nihânîden doğar matla° ferîd-i vaqt olup ° aşrî
 ° Acebdir Hâşimiñ hâli gehî Nakşî gehî Mısrî
 Dil-i dānāya vārisdir aña kevn [ü] mekân söyler (60/5)

2.3.2.2.6.3. Cüneyd-i Bağdadî (ö. 909)

Nihâvendli olduğu halde Irak'ta yetiştiği için Bağdâdî ünvanıyla anılmıştır (Ceylan, 2007, s. 395). Attar (Uludağ, 1984, s. 450) onu mutlak bir şeyh, hakiki bir kutub, esrar menbaı olarak belirtmiştir. Kendisinden “Seyyidü't-Tâife, Lisânü'l-Kavm (sufilerin beyi ve bu zümrenin dili) olarak bahsedilmiştir. Adını kendisi “A”bedü'l-Meşâyih (şeyhlerin en âbidi) diye yazarmış. Ayrıca ondan “Tavusu'l-Ulemâ ve Sultânü'l-Muhakkikîn, (Âlimlerin tavusu ve hakikat ehlinin sultanı) olarak söz etmişlerdir. Onun tutmuş olduğu yol “sahv yolu”dur. Bu yol Bayezid'in tutmuş olduğu “sekr yolu”nun tamamıyla tersidir. Serî Sakâtî'nin mürididir. Manevî kudreti ve kemaliyle bütün nefis mertebelerini geçmiş ve 297 (909) yılında vefat etmiştir (Uludağ, 1984, s. 451).

Dîvân'da iki yerde tarikat silsileleri açıklanırken Cüneyd-i Bağdâdî'nin ismi geçmektedir. Nakşebendî tarikatının silsilesi Cüneyd'e erişmektedir. Ebu Ali, Hasan Harâkânî ve Gürkânî'ye intisap etmektedir ve Şeyh Ali'nin silsilesi Cüneyd'e erişmektedir:

Ebū ° Alī edipdir intisābı pes iki zāta
 Biri Hasan Haraḳānī vü Gürkānī olupdur āb (20/9)

Cüneyd erişir pes silsile-i Şeyh ° Alîyi bil
 Tarîk-i Hâlvetîyye silsilesine olur maqleb (20/10)

Nihânî kendi tarikat nesebini açıklarken Cüneyd için Bağdad'ın meşhuru demiştir. Onun sırrını takdis edip yâd ederiz, onun vasiyetlerini sadık dostlara sipariş et:

Ebî ° Alî Ruzâbâdîden irşâd
 Buña da şeyh **Cüneyd** meşhûr-ı Bağdâd
 Ederiz sırrını taqdis ile yâd
 Veşâyâyı gel et hullâna tefvîz (79/19)

2.3.2.2.6.4. Hallâc-ı Mansûr (ö. 921)

Asıl ismi Hüseyin b. Mansûr'dur. Mutasavvıfların en meşhurlarındandır. “Ene'l-Hak” sözüyle bütün tasavvuf mahfillerini meşgul etmiştir. Bu cümlelerin telaffuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili menkabevî rivayetler mevcuttur¹. Samimiyyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür (Ceylan, 2007, s. 395). Ene'l-Hak sözü vahdet-i vücûdun fenâ makamlarının veya terki terkin izahından ibarettir. Mansûr fenâfillâh sırrını ifşa ettiği için asılarak öldürülmüştür (Tatçı, 1990, s. 397).

Hallâc-ı Mansur'un “*Ene'l-Hak*” dedikten sonra yani seyr-i ma'allâha ulaştıktan sonra yanlış anlaşılabilir darâğacında asılması ve Allah'a kavuşması, mi'râc kavramıyla anlatılmıştır. Üçüncü merteye olan seyr-i ma'allâh; Allah'la seyretmek, onunla yolculuk etmektir. Mansur'un da bu mertebede Allah'la arasındaki ikilik ortadan kalkmış, *Mi'râc* maddesinde anlatıldığı üzere *makâm-ı Kâbe kavseyne* ulaşmıştır ve bu seyrin sonu velayettir:

Maqâmıñ vasaatında muṭmaïn seyr-i ma° allâhdır
 Dikerler **dâr-ı Manşûru** velâyetle eder mi° râc (41/4)

Hayât-ı sâriye, Cenâb-ı Hakk'ın hayat sıfatının tecellîsi olarak varlıklarda hayatın mebdeî, kâinatın hayatı ve ruhudur (Luggat, 2015). Allah, insanda tecellî etmiştir,

¹ Hallâc-ı Mansûr hakkında bk. (Attar, 1984, s. 616-628), Eraydın 1994.

Allah’la seyretmek için, yani cem halini yaşaması için tefrika halinin ölmesi gerekmektedir. Hallâc-ı Mansur “*Ene’l-Hak!*” diyerek ikiliği öldürmüştür:

Ki bunda inkişâf etdi hayât-ı sâriye sırrı

Ene’l-Hak dedi çün **Manşûr** ikilik infişâl olmuş (72/18)

Nihânî, Hallâc-ı Mansûrdaki sırta sahip olmuştur. O, sahip olduğu bu sırrı açıklamada kararsızdır. Çünkü sonunun Mansûr gibi olmasından korkmaktadır. Öyle bir sırta sahip olmuştur ki söylese göstermesi, ortaya çıkarması güçtür; demese saklaması ondan daha güçtür. Hallâc bu sırrı ifşâ edip aşk şehidi olmuştur:

Desem izhârı gücdür demesem ızmârı andan güc

Edip ifşâ bu esrârı şehîd-i ° aşk olur **Hallâc** (41/3)

Ezel ilmi, kader sırrı, kaza hükmü, fayda ve zarar; bunların hepsi Mansur’u dar ağacının bağı eder:

° İlm-i ezel sırr-ı kader hükm-i kazâ sūd [u] zarar

Manşûru kayd-ı dâr eder (97/13)

Hallâc-ı Mansûr’un ismi Divân’da 6 kez geçmiştir. “Ene’l-Hakk” sözü sık sık iktibas edilmiş ve bu sözle de Mansûr’a telmih yapılmıştır. Mansûr’un geçtiği bazı beyit ve bentler de “dar” yani “dar ağacı” da kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.6.5. Abdülkâdir Geylanî (ö. 1166)

Kâdiriyye tarikatının kurucusudur. Bağdat’a 18 yaşında gelmiş ve ölene kadar buradan ayrılmamıştır. Hanbel ekolünü şiddetli bir şekilde savunmuştur. Şerîate ve dinin zahirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayalı bir tasavvuf anlayışı benimsemiştir. Sağlığında dahi birçok keramet kendisinden nakledilmiş ve bunların etrafında menkıbeler oluşturulmuştur. Bursevî, Abdülkâdir Geylanî’ye cennetten bir hırka verildiğini, o da bu hırkayı İbnü’l-Arabî’ye vasiyet ettiğini, Arabî’nin de hırkayı Sadrettin Konevî’ye teslim ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu hırkanın IV. Murad tarafından kesilerek Bağdat seferi

sırasında yanında taşıdığı ve fethin bu şekilde kazanıldığı rivayet edilmiştir (Ceylan, 2007, s. 396).

Nihânî, Abdülkâdir Geylanî'nin “Şu ayağım bütün velîlerin boynundadır” sözüne telmihte bulunarak onun diğer bütün velîlerin pîri olduğunu anlatmıştır. Geylanî Hazretleri güzel cediti Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin ayağının altındadır. Ona Allah'ın sevgili kulu derler ve Kırklar Yediler hizmet ederler, ancak gidiler onun kıymetini bilmezler. Abdülkâdir Geylanî o kadar çok keramet göstermiştir ki kerâmette sancak sahibidir, Hakk'ın mürşidi olarak alamet göstermiştir. Nihânî onun kapısında bir gedadır, bu kapıda olan çoktur ancak ne Nihânî gibi bir kul ne de Abdülkâdir Hazretlerinin benzeri bulunur:

Rağbe-i cümle velî
Taht-ı kademde belî
Cediti Muhammed ° Alî
Pîrim ° Abdü'l-Ğâdiriñ (102/4)

Veliyyu'llâh dediler
Hâdim kırklar yediler
Ğadrin bilmez gidiler
Pîrim ° Abdü'l-Ğâdiriñ (102/6, 7, 9)

2.3.2.2.6.6. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 1240)

Şeyh-i Ekber ve Hâtemü'l-Evliyâ adlarıyla da anılmaktadır. O sadece yaşadığı asrın değil bütün zamanların en meşhur sûfilerinden olmuştur. Aklî ve naklî, dinî ve dünyevî ilimlere sahiptir. Asıl bunların yanında hatta dinî ilmin özü olan ilham, keşf ve bâtın ilmi adlarıyla da anılan tasavvuf ilmi konusunda yeni bir ilmî metod ve üslup geliştirmiş ve tasavvuf ehlinin asırlarca temsil ettiği görüşlerin âlim ve sözcüsü olmuştur. Bursevî'nin bildirdiğine göre Şam'da insanların şeytanı olan bir taifenin reisi onu yurt edindiği bu yerden ihrac etmek hatta katlini fetvayla sağlamak istemiştir ancak başarılı olamamışlardır (Ceylan, 2007, s. 397).

Nihânî, Muhyiddîn İbni Arabîye ikrar ettiğini yani onun şeyhliğini kabul ettiğini, Yedilerin, Kırkların komşusu ve asıl işlerinin aşk ve muhabbet olduğunu ifade eder:

Muhyi’ddîn ikrârımız Yedi Kırklar cârımız
Muhabbetdir kârımız çağırırım [hû] dost dost (26/13)

2.3.2.2.6.7. Şeyh Hâmid-i Velî (ö. 1412)

Kayserilidir ve Hacı Bayram Velî’nin mürididir. Bursa’da ümmîlere benzeyen bir halle ekmek pişirip sattığından “Somuncu Baba” adıyla anılmıştır. Eserlerinden özellikle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*, onun tasavvuf ilminde oldukça ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bursa Ulu Camii’nin açılışında Emir Sultan Hazretlerinin delaletiyle ilk defa hutbe okumuş, *Fatiha Sûresi*’ni yedi farklı şekilde yorumladığında kıymeti ve derecesi ortaya çıkmıştır. “Tâc-ı Ârifine” terkinin alameti olan ölüm tarihi H 815 tespit edilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*’nde Hâmid-i Velî’nin Aksaraylı olup mezarının Aksaray’da olduğu belirtilse de düşülen dipnotta “Velî’nin Darende’de medfun bulunduğu dair olan bu vesikanın üçüncü satırında “... Darende kasabasının Hıdırlık mahallesinde defini haki ıturnâk olan Kutbul Ârifini Gavsil Vasilin Şeyh Hamid-ı Velî..” ifadesi geçmektedir (Bursalı, 1972-C-I, s. 103).

Nihânî, Şeyh Hâmid Hazretlerinin Hz. Peygamber’in ailesine ve on iki imama bağlılığından ve onlara duyduğu sevgiden bahsetmiş ve genel olarak soy silsilesini vermiştir. On iki imamdan sonra bazı sahabelerden ve onların vasıflarından bahsedip bu nitelikleri Hâmid-i Velî ile birleştirmiştir. Nihânî kendisinin ve oğlu Müslim’in ismini zikrederek Muhyiddîn İbnü’l Arabî ve onun öğrencisi Abdullah Bedr el-Habeşî’nin şârih olduğunu ve Somuncu Baba’nın saf dine muvaffak olduğunu belirtmiştir. Şeyh Hamid bütün ilim ve irfanı etrafında toplamıştır, Halvetî olup halka halinde Hacı Bayram Velî ile zikir etmektedir. Onun nutku, sözleri Kur’ân’ın özüdür. Melamî meşrebe sahip olduğu için Nihânî onu Melamîliğin sultanı olarak nitelendirmiştir. O aşk deryasını boylamıştır; ilim, irfan ve keşf sahibidir, Allah tarafından ona batınî ilimler ilham olunmuştur. O, İslam hukuku konularını içeren Bakara sûresi ile konuşmaktadır. O cihan kutbu olduğu halde ekmek satarak geçimini sağlamış mütevazı bir hayat

sergilemiştir. O ilme'l-yakînin yani kat'î olarak edinilmiş bilginin âlimidir, üstadıdır. O âyetlerin sırrına vakıftır ve kırk halvet sahibidir.

Nihânî, Hâmid-i Velî Somuncu Baba Hazretlerinden tam bir mürşid olarak söz etmiştir. O mükemmel ve kusursuz bir şeyhtir. O Allah'ın zâtının ve sıfatlarının bir tecellîsidir, kurtuluş vesilesidir. Nihânî sitayişin sonunda Şeyh Hamid'in kendi cediti olduğunu ifade ederek gözünün nuru olduğunu söylemiştir. Bizim bezimiz zikir halkasıdır, başka şeylerde bezimiz yoktur, erkânını kurar döneriz, demiştir. Şeyh Hâmid ve Nihânî Hz. Muhammed'in soyundandır. Hz. Ali ile Hz. Fâtımâ'dan doğan torunlarının soyundan gelmektedirler. Dolayısıyla silsile Hz. Ali'ye kadar dayanmaktadır ve Şeyh Hâmid ve torunu Şeyh Muhammed Sâlih Nihânî bu sebeple Hz. Ali'ye ve on iki imama derin sevgi duyarlar: (56/1...21)

Halvetîdir şânile
Zikr eder devrânile
Hâcî Bayram Hânile
Şeyh Hâmid-i Velîdir (56/10)

Nutқudur mağz-ı Kur'ân
Hükümünde cümle cihân
Melâmiyyüne sultân
Şeyh Hâmid-i Velîdir (56/11)

2.3.2.2.6.8. Emîr Buhârî (ö. 1429)

Buhâra'da dünyaya gelmiştir. Babası vefat edince 17-18 yaşlarında bazı mutasavvıflarla hacca gitmek için doğduğu şehirden ayrılmış ve birkaç yıl Medîne'de kaldıktan sonra Anadolu'ya gelmiş ve Bursa'ya yerleşmiştir. Burada belli bir alaka kazandıktan sonra Yıldırım Bâyezîd'in kızı Hundî Hatun ile evlenmiştir. Bu evliliği Bâyezîd'in uygun görüp görmediği konusunda rivayetler bulunmaktadır. Bursevî'nin ifadesi üzerine Padişah tarafından kendisi üzerine gönderilen kırk neferi keramet göstererek kadîd yani iskelet haline getirmiştir (Ceylan, 2007, s. 398).

Dîvân'da sadece bir yerde Buhârî'nin ismi geçmektedir. Nihânî kendi tarîkatının silsilesini açıklarken Buhârî'nin çok yüce, ulu tarîkatların reisi olduğunu ifade etmiştir:

Buña mürşid [ü] Hâce Şâh Muhammed
Bahâ'u'd-dîn ki ol vâriş-i Aḥmed
Buḥārîdir re'îsü't-ṭuruḫ emced
Murâdiñ eyle gel ol ḥâna tefviz (79/11)

2.3.2.2.6.9. Hacı Bayram Velî (ö. 1430)

Bayramî tarikatının kurucusu olup pîr ünvanıyla anılmıştır. Asıl ismi Numan olmakla beraber Hâmid-i Velî ile karşılaşması Kurban Bayramına tesadüf ettiği için Hâmid-i Velî Hazretleri tarafından kendisine Bayram adı verilmiştir. Kendisinden sonra tarikatı altı kola ayrılmıştır. Bunların en meşhurları Akşemseddin vasıtasıyla yayılmış olan Bayramiye, Bursalı Dede Ömer Sikkinî tarafından yayılmış olan Bayramî Melamiliği, Hızır Dede halifesi Bursalı Üftade Hazretleri ile baş halifesi Kudsi Hazretleri tarafından kurulan Celvetîliktir. Vefatı “irtihâlü'l-insan” terkinin delaleti olan H 833'tür ve mezarı Ankara'dadır (Bursalı, 1972, Cilt I, s. 104).

Nihânî tarikatların kolları ve yüce kişilerinden bahsederken Bayramiyye tarikatını da zikretmiştir. Ayrıca Şeyh Hâmid'in Halvetî olduğunu ve öğrencisi Hacı Bayram Velî ile devrân zikri yani dönerek zikir yaptıklarını ifade eder:

Olup ḳol Rüşenî Zeyniyye Bayrâm
Hem Özbâḳî Ğazâlî daḫı Edhem
Ki Muḫyî Şems-i Cerrâḫile hem-dem
Ḥayât-ı feyze çün nehr-i meşâyiḫ (46/10)

Ḥalvetîdir şânile
Zikr eder devrânile
Ḥâcî Bayram Ḥânile
Şeyḫ Ḥâmid-i Velîdir (56/10)

2.3.2.2.7. Nihânî Dîvânındaki Tipler

2.3.2.2.7.1. Ricâlü'l-Gayb

Erkek, mert ve yiğit anlamlarına gelen “recül” kelimesinin çoğulu “ricâl” ile “gayb” kelimelerinden oluşmuştur. Ricâlü'l-gaybın Farsçadaki karşılığı *merdân-ı gayb*, *merdân-ı Hudâ*'dır. Türkçede ise *gayb erenleri*, *uçler*, *yediler*, *kırklar* şeklinde ifade edilmektedir. Tasavvufta ise farklı anlamlarda kullanılmıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabiye göre mümin ve dindar cin taifesiyle bilgilerini ve rızıklarını şahadet âleminden değil gayb âleminden alan velîler ricâlü'l-gayb olarak kabul edilmiştir. Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlü'l-gaybın şahısları değil manevî halleri gizlidir. Ricâlü'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaz (Uludağ, 2008, s. 81).

Tasavvufî anlayışa göre kutub, ricâl hiyerarşisinin başıdır. Kutubdan sonra vezirleri konumunda olan iki imam gelmektedir. Kutub ve imâmâna uçler denilmektedir. İmâmânı evtâd takip etmektedir. Evtâd, âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velîdir. Evtâdın her biri bir peygamberin kalbi üzeredir ve dört büyük meleğin ruhaniyetinden yardım alırlar. Abdalın dört evtâd, iki imam ve bir kutub olduğu ifade edilmektedir. En yaygın düşünce abdalın yedi veya kırk kişiden oluştuğudur (Uludağ, 2008, s. 82).

Nihânî kendisine eziyet eden ve düşmanlıkla bakan bazı kimselerden sözünü saklamış ve onlara doğrulukla bakmamıştır. Kendisini erenlere teslim etmiş ve zengin yosul bütün herkes ona şaşırmıştır.

Varmadıñ yanına şakladıñ sözüñ

Bakmadıñ anlara şıdķ ile gözüñ

Teslîm etdiñ **erenlere** hoş özüñ

° Acebâ kaldılar yoħsul bay saña (15/11)

Bu manası gizli olan sözler bilene ibret olmaz mı ya hikmetin etkisi nerede kaldı. Böyle bir edepsizlikle dostluk olmaz, erenler her yerde hazırdır:

Bu rumûz bilene olmaz mı ° ibret
 Yâ nerede kaldı te'sîr-i hikmet
 Böyle bî-edeble olur mu ülfet
Erenler her yerde degil mi hâzır (62/9)

Allah'ın bulunduğu ilahî kudret âlemi yani isim ve sıfatlar âlemi, ceberût âlemi olarak anılmaktadır ve Allah'ın emriyle oluşmuştur. Bu âlem emr-melekût-gayb aynı zamanda ruh ve ruhaniler âlemi olarak da geçmektedir (Uludağ, 2005, s. 35). Ceberût seyrini anlayabilmek güzel bir meziyettir, asıl geldiğimiz âleme, hüviyyet âlemine geçmek ricâl ehline buldukları hâlin aynısı olmuştur:

Ceberût seyrini fehm eylemek bir hoş-ıhşâl olmuş
 ° Ubûr etmek hüviyyete **ricâle** ° ayn-ı hâl olmuş (72/1)

Nefs-i mülhimeye “Hû” ismini belirleyenler ehl-i ricâldir, çünkü bu nefis mertebesinde Allah'tan gayrı her şeyden uzaklaşıp ruhlar âlemine yönelme söz konusudur. Dolayısıyla ricâl ehli de gayb âlemiyle ilişkilidir:

Hevâs-ı Hûya meyl eyle bu nefis-i mülhime eriş
 Buña Hû ismini ta° yîn eden **ehl-i ricâl** olmuş (72/12)

Nihânî Kaymakam Sait Bey için gayb ordusunun ona yardımcısı olmasını, Hızır'ın onun elinden tutmasını ve Hakk'ın doğru yol üzere onun dilini doğru etmesini diler. Torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine yazdığı tarih manzumesinde gayb erenlerinin “regas” kelimesiyle tarih düştüklerini söylemiştir:

Cünüd-ı gayb ola yâver ola hem dest-giriñ Hızır
 Tarîķ-i müstaķîm üzre lisânîñ Haķ sedîd etsin (131/3)

Gönülde cem° olup **gaybdan erenler** söyledi târiķ
 Regas harfindedir târiķ Nihânî remz eder i° lân (132/14)

Nihânî de İbnü'l-Arabî gibi velîleri ricâlü'l-gayb olarak nitelendirmiştir. Evliya incileri gayb askerleridir. Onların iyiliği, doğru yolu gösterenle (Kur'ân'la) aynı sırdır, yani

velîlerle Kur'ân'ın sırrı ortaktır. Ayrıca Hak Resûlü velîler için peygamberin gizli sırrıdır demiştir:

Cünûd-ı gaybîdir dürr-i meşâyiḥ
Hüdâ hem-sırrıdır birr-i meşâyiḥ
Ḥadîşinde buyurdu Ḥaḳ Resûlü
Nebîniñ bāṭinî sırrı meşâyiḥ (46/1)

Ey dost, adam olup mertlere karış. Merdümden maksat Allah'ın gözbebeği kâmil insandır. İnsân-ı kâmil olup mertler arasında yerini al. Nitekim ten cana karışmıştır. Misk kokulu saçların üne karışmıştır. Gözüm yaşı kana karışır aynen incinin mercana karışması gibi. Bugün bu meydanda tevhidin erenler şahı benim görenler görür, bilenler bilir tevhid yolunun şahı benim:

Gel ey merdüm olup **merdâna** maḥlûṭ
Nitekim ten olupdur cāna maḥlûṭ
Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḥlûṭ
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḥlûṭ
Şanasın oldu dūr mercāna maḥlûṭ (84/1)

Menem bu gün bu meydānda **erenler** şāhı tevḥīdiñ
Gören görür bilen bilir menem şeh-rāh-ı tevḥīdiñ (106/1)

Nihânî, ricâlü'l-gayb kavramı için ricâl, ehl-i ricâl kelime ve terkiplerini kullanmakla beraber cünûd-ı gayb, erenler, gayb erenleri, merdân tabirlerini de kullanmıştır. Ricâlü'l-gayb üçler, yediler, kırklar için yaygın bir şekilde kullanılırken bazı evliyalar içinde kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.7.2. Evliyâ-Velî

Evliyâ; velîler, dostlar anlamına gelmektedir. Tasavvufta ermişler, erenler, Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlardır. Genel anlamda müminlerin hepsi evliyâdır. Özel anlamda yalnızca Allah'ın kendilerine ilham ve kâmil ihsan ettiği müminler evliyâdır (Uludağ, 2005, s. 130).

İbnü'l-Arabî'ye göre velayet iki çeşittir. Birincisi *ilahî mutlak velayet*, ikincisi ise *Muhammedî hâs velayettir*. Birinci velayet; Allah'ın sıfatlarından “Velî” de ilahî isimlerindendir. Nebîlerin, evliyâların velayetlerini ve bütün varlıkların a'yân-ı sâbitelerini içermektedir. İkinci velayet; ilahî isimlerin ve sıfatların hepsini toplamıştır. Buna “son velayet mişkâtı” denmektedir. Bu velayet nebîlerin sonuncusunun bătındır ve bu makâm, *makâm-ı Muhammed* olarak isimlendirilmektedir. Peygamberde olan ilimler, tecellîler velîye o peygamberin vasıtasıyla “son velayet mişkâtın”den geçmektedir. Bu nedenle peygamberler evliyânın sonuncusudur (2014, Cilt 1, s. 212).

Nihânî'ye göre sözün kısası, haberin doğrusu (şudur ki) resûl, nebî ve velî olanlar Allah'a yakın olan sadıklardır. Peygamberlik mührü sona ermiş ve velîlik rütbesiyle seyrana başlamıştır. Velîler peygamberlerin benzeridir, evliyâlar kalem ehlidir:

Hâşıl kelâm doğru peyâm resûl nebî velî enâm
Muğarrebîn ebrâr eder (97/33)

Nûn nihâyet buluban gitdi nübüvvet hâtemi
Vâv velâyet rütbesiyle eyledi seyrân hû (134/13)

Resüliyyet nübüvvet çün bulara salţanat oldu
Bularñ mişlidir ehl-i kalemden evliyâ efrâd (49/6)

Âlim olan kalem sahiplerini evliyadan bil. Âlimlerle evliyaların adımları aynı olup yolları bildirilmiştir, onların yolları sihir değildir. “Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehidlerin kanı tartılır, âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelir” (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 400) hadisine göre âlimler şehitlikten daha üst bir mertebeye Allah'a ulaşmaktadır. Velîler de Allah'ın sevgili kullarıdır. Evliyâya Hakk'ın gaybından aracısız ilham gelmiştir ve Cebrâil onun feyzini artırmıştır.

Olan ° âlim kalem ehli gürûhu evliyâdan bil
Bularla yek-şadem oldu degildir râhları mesrûd (50/5)

Olupdur evliyâya gayb-ı Hâşdan vâridât ilhâm

Bilā-vāsiṭa vü Cibrîl füyûzâtı olur mezdûd (50/6)

Hz. Ali evliyanın şahıdır. Kötülerin kavminden uzaklaşır, ehl-i beyte sevgi duyarız. Evliyanın şahının ruhu âdetâ üzerimizde bir çiy tanesidir. Dört halife olan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali Resûlün dört dostu, dört velidir. Bunlar bir ağacın nazlı gülüdür. Kimi tâc, kimi kabâ, kimi şal sahibidir:

Çavm-i eṣrâra teberrâ ehl-i beyte ḥubbumuz
Rûḥ-ı şâh-ı evliyâdan ° ayn-ı şeb-nemdir bize (146/4)

Resûlüñ çâr-yâri çâr-velîdir
Bular bir şeceriñ nâzlı gülüdür
Kimi tâc kimi kabâ [vü] şâlıdır
Ebû Bekr [ü] ° Ömer ° Oṣmân ° Alîdir (54/1)

Allah'ın velayet sıfatı bütün yaratılanlarda bulunmakla beraber peygamberlerde olan ilimler, tecelliler velîye o peygamberin vasıtasıyla “son velayet mişkâtin”den geçmektedir. Dolayısıyla peygamberler velîlerin sonuncusudur. Velîler Cebrâil vasıtasıyla feyizlerini artırır ve ilim sahipleridir.

2.3.2.2.7.3. Ârif

Bilen, vâkıf, aşına, tanıyan, anlayışlı, kavrayışlı mükemmel, irfan ve mârifet sahibi anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını ve isimlerini ve fiillerini müşâhade ettirdiği kimse. Müşâhede ve temaşadan ortaya çıkan bilgiye *mârifet* ve bu bilgiye sahip olana da *ârif* denmektedir. Âlim aynı hususları yakîn yoluyla kavramaktadır. Keşf ve müşâhede yoluyla, yani manevî ve ruhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olana *ârif-i billâh*, *ârif*, *ârifîn* bu yolla tanıdığı Allah'a da *Ma'rûf* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 44).

Nihânî, ârifin hem zahirî hem de batınî ilimlere sahip olduğunu ifade etmiştir. Ârif şeriat konularının binasının temelidir. Tarikat yolunun doğru yolu gösterendir. Allah

gizli ilimleri Hızır'a bahşetmiştir ve Ârif, ledünnî dersinin de Hızır'dır, hümasıdır, ankasıdır. O, hakikatler denizinin tek incisidir, maârif gülbahçesinin en güzel gülüdür:

Şerāyi° bābınıñ her ān binā esāsıdır ° ārif
 Tarīkat rāhınıñ cānā delīl hüdāsıdır ° ārif
 Ledünnî dersiniñ Hızırı Hümā ° Anķāsıdır ° ārif
 Haķāyık baħriniñ cānā dūr-i yektāsıdır ° ārif
 Ma° ārif gūlsitānınıñ gül-i ra° nāsıdır ° ārif (96/1)

Cömertlikte, cesarete bilen gönlü çok büyüktür. Temizlikte ve manevî kudrette kesinlikle benzeri yoktur. Zekilikte, efendilikte en sonuncusu aynı zamanda en başta olanıdır. Fâsihlikte, dilde düzgünlükte, güzel konuşmada, nezakette ululardandır, gizli anlamların bilginidir.

Seħāvetde şecā° atde dil-i dānā mu° azzamdır
 Neżāfetde şalābetde şebīhi yok müsellemdir
 Zekāvetde siyādetde mu° aħħar hem muķaddemdir
 Faşāħatde belāģatde leţāfetde mūkerremdir
 Ma° ānī-i ħafıyyātıñ şehā dānāsıdır ° ārif (96/2)

İki yüzlülükten uzaktır, kimseye gaddarlık konusunda bilen değildir. Fakirlik içinde olurlar ve kimseyi incitmezler. Hayır sahiplerinin sembolüdürler ve bunlara “hayırlılar” denilir. Bunların dünya gülbahçelerinde sesleri çıkmaz çünkü o gizli ilimlerin sözcüsüdür:

Nifāķdan ° ārīdir dānā degildir kimseye ğaddār
 Olurlar meskenet içre hem etmez kimseye āzār
 Rumūz-ı ħayr-ı nāsdırlar denilir bunlara aħyār
 Bular gūlzār-ı dehr içre nevālar eylemez izħār
 Çü gizli mantıķu°t-ţayrıñ velī gūyāsıdır ° ārif (96/3)

Âdem'in cismi yaratılırken büyük tılsım konulmuştur. *Allame'l-insan*'ın ne olduğunu *mâlem ya'lemde* okursun. Tevhidin sırrını okuyup *fa'lem'in* “fâ”sında bul. Bu âlemde

anlamdan dem vuran çoktur ancak hakikatten haberleri yoktur. Ârif Hakikat'ın esmasıdır:

Çonuldu tılsım-ı kübrâ nihâd-ı cism-i Âdemde
 Okursuñ [°] *alleme'l-insân* nedir *mā lem ü ya[°] lem¹*de
 Okuyup sırr-ı tevḥīdî bula gör fâ-i *fâ[°] lem²*de
 Ma[°] âniden egerçi dem urur çokdur bu [°] âlemde
 Haber bilmez ḥaḳīkatden hemân esmasıdır [°] ârif (96/4)

Ârif Allah'ın sıfatlarının tecellisidir. Âlim ledünnî ilmi yakîn yoluyla kavrarken ârif keşf ve müşâhede yoluyla, Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olmaktadır.

2.3.2.2.7.4. İnsân-ı Kâmil

Olgun ve yetkin kişi anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Bu nedenle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve “beş hazret”i yani varlığın bütün mertebelerini kendinde toplayan kimsedir. Kâmil insan gözbebeğine benzemektedir. Her şeyi görür ancak kendisini görmez. İnsân-ı kâmil Allah'ın gözüdür yani *Aynullah*'tır. Kâmil insan Allah'ın zât, sıfat ve isimlerinin aynasıdır. İnsân-ı kâmilin *simurg*, *bahr-i muhit*, *bulut*, *güneş*, *Âdem-i mana*, *akl-ı evvel*, *akl-ı küll*, *kelime-i câmia*, *nokta-i küll*, *nokta-i vahdet*, *ilk ilke*, *sırr-ı ilâhî* gibi isimleri vardır. İnsân-ı kâmil Allah'ın sûret, Allah da onun ruhu gibidir. Diğer taraftan insan-ı kâmil âlemin ruhu, âlem de insanın sûretidir. Bu nedenle âleme *insan-ı kübrâ adı* verilmiştir (Uludağ, 2005, s. 188).

Kâmil mümin olursan gam yeme, bilirsin ki insanın kalbi gizli hazinedir, bu hazine hikmet oluşundan sürekli olarak akmaktadır, bilme heyecanını gel eyle koru. Kâmilin esaslarından dört şeye ihtimam göster. Ey hayır sahibi bunlar; açlık, halvet, susma ve uykusuzluktur:

¹ *Alleme'l-insâne mā lem-ya[°] lem*. “insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir” (Alak 96/5).

² *Fâ[°] lem ennehu lâ ilâhe illa 'llâhu*. “Bil ki Allah'tan başka tanrı yoktur.” (Muhammed 47/19).

Olursañ **mü'min-i kâmil** yeme ğam
 Bilirsin gizli kenzdir alb-i âdem
 Aar mîzâb-ı hîkmetden dem-â-dem
 Ma° ârif cerrîni gel eyle mafûz (86/3)

Rûkn-i **kâmil**den daı dört Şey'e eyle ihtimâm
 Cû° [u] alvet Şamt [u] sehre oldu devâm ey asîb (18/5)

Nihânî, insan-ı kâmil için “merdüm” ve ayrıca “zât-ı ma'nâ” kelimelerini kullanmıştır. Çünkü kâmil insan Allah'ın gözbebeğidir. Ey Nihânî, düşük gayrette olanlar ne bilsin yüce insanı, nefsin kölesi olup ne yapsın evveli, ahiri ve ahireti. Bunların gözleri kör olmuştur, mananın kendisini göremezler:

Ne bilsin himmetin ednâ Nihânî **merdüm** a° lâyı
 Zebûn-ı nefis olup almıŐ n'eder ûlâyı ° ubâyı
 Olupdur bî-başar ol Şüm seer mi zât-ı ma° nâyı
 Anadan doĒma gözsüzler kemâhî görmez eşyâyı
 Niyâzî vech-i dildârı ulü'l-ebŐâr olandan Şor (58/5)

Nihânî dileğinin Allah'ın gözbebeğine yani kâmil insana (Rızâ'ya) söz aktarmak ve gıybet yapmak olmadığını dile getirir. Nihânî'ye hayret âleminin rumuzu ayan olmuştur. Rızâ, Nihânî'yi irşâd için tevhid meydanına ağırılmaktadır fakat o tenezzül edip Rızâ'nın kapısından geçmemiştir:

Murâdım **merdüme** ° ibret degilven nâil ü Ēıybet
 Tamâm oldu bu tamîsât edelim âire nehzat
 Nihânîye ° ayân oldu rumûz-ı ° âlem-i ayret
 Seni irşâd için meydân-ı tevîde eder da° vet
 adem-rence ılup bâb-ı Rızâdan geçmediñ gitdiñ (107/10)

Simurg'dan maksad bilen akıldır. Kâmil insanın özelliğİ de bilen akıl olmasıdır. O, berzah vadisini geçip fakr u fenâyaya razı, “Yoksulluk övüncümdür” mutluluğuna nail olunmasını tavsiye eder:

Geç bu berzah vâdisin faqr [u] fenâya kı̇'il ol
 ° Azm edip *el-faqrü fahrî*¹ devletine nâ'il ol
 Sırr-ı *mâ-zâğa'l-başar*² remzine cāndan mâ'il ol
 Serserî köhne cihān bāğında cānā ° ākıl ol
 ° Aql-ı dānādır dilā **Simurg-ı** ° **Ankādān** ğaraż (80/3)

Nihānî'nin gönlü insan-ı kāmilden armağan istemektedir. Zâtî Efendi'nin kullandığı ma'ârif erlerine ve ârife karşılık Nihānî insān-ı kāmil terkiibini kullanmıştır. Dolayısıyla “insān-ı kāmil”le ma'ârif erleri ve ârif kelimeleri birbirini karşılamaktadır:

Bu ° aşkile olan teşne teselliden revān ister
 Erişdir dili ° atşāna zülālînden hemān ister
 Dili **insān-ı kāmil**den Nihānî armağan ister
 Ma'ârif erleri zīrā ḥayāt-ı cāvidān ister
 Müsem mā-yı zamānîñ Zātīyā iḥyāsıdır ° ârif (96/5)

İnsan-ı kāmil için kāmil, mürşid-i kāmil, mü'min-i kāmil, merdüm, merdüm-i sādık, Simurg-ı anka kelime ve terkipleri kullanılmıştır:

2.3.2.2.7.5. Kul

Abd, bende, köle anlamına gelmektedir. Tasavvufta mürid, derviş kuldur; şeyh, sultandır. Kul olmayan sultan olamaz, tasavvuftaki üst mertebelere ulaşamaz. En büyük şeref yüce Allah'a kul olmaktır (Uludağ, 2005, s. 220).

Nihānî'ye göre Hakk'ın bir ismi de aşktır. Aşk her kime ihsan olursa o kişi Hakk'ın kulu olur, şanı pek yüce bir şandır:

° Aşkdır Ḥaqqıñ bir ismi her kim[e] iḥsān olur
 Ol Ḥaqqıñ şādık **kul**udur şānıdır a'le'l-° alā (14/3)

¹ *El-faqrü fahrî* ve *bihî eḥāşiru*. “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).

² *Mâ-zâğa'l-başaru vemā ḥāğā*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

Yâ Rab! Senden bir şey saklanmaz, her şeyi bilirsin tercümana gerek olmaz; kul olan köle, hükümdar olmaz, o şan yani hükümdarlık Allah'a mahsustur. Nihânî Allah'ın kuludur, neden şükür secdesi kılmaz; o gaflet uykusundan uyandı, bu mutluluk, sevinç onu mutlu eder:

Saňa bir şey nihân olmaz bilirsin tercümân olmaz

Ķul olan bende hân olmaz saňa maşşûş o şân yâ Rab (21/8)

Nihânî **Ķuluñ** ey Mevlâ n' için secde-i şükr etmez

Uyandı hâb-ı gafletden olup memnûn eder neşşât (83/7)

Nefis şeytanın kuludur ve çirkin huyludur; ona uyarsan sonunda cehennem zencefilinden oku. Edrekin sıcak iklimlerde yetişmesi ve içildiği zaman insanın içini ısıtma özelliğinden dolayı şair tarafından cehenneme ait bir ot olarak tasavvur edilmiştir:

Nefis şeytân **Ķuludur** zışt- hular

Ki âhir edrek-i nîrândan oĶu (135/35)

Allah'a kulluk üzerinde durulmuştur. Bunun yanında müridin kulluğu, aşk karşısında kulluk ve nefsin şeytana olan kulluğu konularını da yer vermiştir.

2.3.2.2.7.6. Rind

İçleri ilim ve irfanla dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilgedir. Rıza mertebesine ulaştığı için ilahî takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine varan kâmil insandır. Tevekkül ehli olup zahidler gibi dinin şekil yanıyla sınırlı kalmayıp özüne nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıftır. Rindler, daha çok Melamîler ve Kalenderîler gibi gelenek ve göreneklere aldırmandan geniş bir hürriyet ve gönül rahatlığı içinde yaşarlar. Halkın hakkında söylediklerine aldırılmazlar, gönüllerince hareket edip keyiflerince davranırlar (Uludağ, 2005, s. 297).

Rind elinden kadehi düşmeyen bir pervasız, âşık, sâlik, kalender ve melamîdir. “Ey Sâkî! Meclisteki gönül ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı kaynaklanıyor, yoksa elinden

kadehi düşmeyen pervasız bir rindden midir?” Tasavvufa göre yorumlandığında ise rind ve mürşid (sâkî), tekkede (mecliste) ilahî aşkı (meyî) sunan ve elinden tesbihi (kadehi) bırakmayan bir sâlik ve şükreden bir gönül olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda gönül ferahlığı, aydınlığı Allah aşkından ve doğru yolu gösteren mürşidden kaynaklanmaktadır:

Bezimde tâb-ı dil sâkî mey-i ra^c nâ mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez **rind-i** bî-pervā mıdır bilmem (119/1)

Rindler deli dîvânedir. Nihânî, bülbül gibi gülbahçesini görüp bir deli olmuştur; rindler halkasına girip orada kaleler yapmıştır. Nihânî çılgın bir rindir. O, söz söyleyen Allah'ın kelamını aktarandır, onun sözleri yüz dört kitap içinde gizlenmiştir:

Andelîb-āsā görüp gülzârı oldum bir cünûn
Halka-i **rindāna** girdim eyledim anda hūşûn (124/1)

Mi'e çâr içre meşûrdur lügâtı
Kelām-ı nâţık olmuş bu şifâtı
Nihânî **rind-i şeydā**veş sebâtı
Gezer Mecnûn gibi āvāre Zātî
Şanasın eylemiş Leylâyı zāyi^c (89/7)

Rind ile aşk arasında çok yakın bir ilgi vardır. Rind meclisine katılan aşk defterine yazılır. Her gündüz geceni rindler meclisiyle geçirip kendini aşk defterine mi kattın, nedir bu? Ancak gönül başka şeylere meylettiyse rindlerin meclisine bakmaz. Acaba neden görmemezlikten gelir, hafif şaşkı mıdır bilmem:

Her rûz [u] şebîn meclis-i **rindān**la ülfet
^c Aşk defterine kendini ilhāk mı nedir bu (139/5)

Başar mı meclis-i **rindāna** dil āgyāra meyl etdi
Neden iğmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem (119/7)

Kibir ve kini terk ederek melamiyyûn yolunun rindi ol. Nefis yılanına zehir vererek onu öldürüp ruhunu canlı tut, kibir ve kini terk ederek bu yolun düşkünü ol:

Terk edip kibr ü kîni ol bu rāhiñ efgendesi
 Nefs-i māra sem verüben rūhuñuñ ol zindesi
 Bu melāmiyyün yolunuñ ola gör sen **rindesi**
 Var yürü cān ile ol bir merd-i Hāḡḡıñ bendesi
 Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraḡ (80/4)

Rindlerin kalender, pervāsız âşık ve deli özellikleri vurgulanmış ve kibir ve kinin terk edilerek nefis mertebelerinin aşılması gerektiği belirtilmiştir.

2.3.2.2.7.7. Zâhid, Hoca (Hâce), Vâiz

Zâhid, “zühd “kelimesinden bir şeye değer vermemekten türemiştir. Zâhid daha çok ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci ve zahirci kişiler olarak nitelendirilmiştir. Zâhid, çok dindar olup ârif ve âşık olmayan kimsedir (Uludağ, 2005, s. 389). Hoca “din görevlisi, medresede ders vermekle görevli kimse, üstat, efendi, zengin” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 640). Vâiz, dinî öğütlerde bulunan kişi demektir ve şairlerin beğenmediği bir kişilik segilemektedir. Onun da zâhiden hiçbir farkı yoktur. Çünkü o dinin dış kabuğunda oyalanır (Pala, 2004, s.470).

Zâhid zühdüyle övünen kimsedir. Nihânî bu övünme sebebini zâhidin kendi takvasından şüphe etmesine bağlamıştır. Böyle bir şüphesi olmasa övünme gereği duymayacaktır. Zâhid, kürsülere çıkıp irfan satan, Hakk’ın fermanına başka, aykırı sözler katan, gaflet uykusundan uyanmayıp yatan, gönülden anlamayıp taş atan kişidir. Bu konuda sessiz durması gerektiği yoksa bu taşın bir gün kendi kafasına dokunacağı konusunda uyarılır:

Zâhidâ zühdüñle faḡr etmez idiñ
 Balsa idiñ reyb ü gümāndan lezîz (52/8)

Çıķıp kürsîlere vā^c ız yalan ^c irfān şatarmışsıñ
 Hāḡıñ fermānınıñ ġayrı muḡālif söz ḡatarmışsıñ
 Henüz bu ḡāb-ı ġafletden uyanmayıp yatarmışsıñ
 Bu dilden bilmeyip **zâhid** işitdim taş atarmışsıñ
 Doḡanır başıña bir gün şaḡın ey ġāfil epsem dur (59/4)

Zâhid münkir ve günahkârdır. Ey zâhid! Senin bizim şerbetimizin sırlarını bilmen mümkün değildir. İnkâr eden ve günahkâr olan sırlarımızın meydana gelmesini bilemez. Nihânî manevî zevke ve keşfe tevhid ilmiyle ulaşmış, aksi takdirde zahir hocadan hikâyeler, rivayetler dinlememiştir:

Zâhidâ bilmek ne mümkün şerbet-i esrârımız
Münkir [ü] fâsık ne bilir neş'et-i esrârımız (67/1)

° İlm-i tevḥîdile bildim zevkîmî vicdânımı
Yoksa zâhir ḥ'âce senden görmedim nakl-i nuḫûl (109/4)

Zâhid dünyaya tapan, basiretsiz; güzel, baygın gözlülere düşkün biridir. O tipteki bir kişi hiçbir zaman Nihânî'nin irfanına ulaşamaz:

Zâhid-i dünyâ-perest bî-başar şehlâ-perest
Ermedi ° irfânıma [hû] hû dost Ḥaḫ [hû hû] dost (25/3)

Hoca camide vaaz verendir. Seyidlik iddiasında bulunan çok dindar ve münkir bir hoca Hz. Hüseyin'in pis Yezid'e boşuna bîat etmemesinden, bu konuda haksızlığından ve Yezid'in haklı olduğundan ve Yezide buğz edip lanet okumanın caiz olmadığından bahsetmiştir. Bunun üzerine Nihânî bu hocaya seslenerek en alt seviyedeki yeme içme aklıyla, aklın dirliği ile ledünnî dersinin bilinmeyeceğini söylemiştir ve nefsin hayaline uyanlar inatçı kimselerle toplansın diyerek ona çok kızmıştır:

Ma° aş-ı aḫl ile ḥ'âcem ledünnî dersi bilinmez
Uyan nefsiñ ḫayâline merîdânile ḫaşr olsun (130/2)

Hoca mektepte ders verendir. Nihânî de mektepte Arapça ve Farsça okumuştur: (15/3)

Vaiz, insanları kandıran ve objektif olmayan biridir. Onlara boşu boşuna korku ve ümitten bahseder, halbûki kendi korkusunu ve ümidini kaybetmiştir. Ne yazık ki zencirini kör olanlara takıp onları durdurmaz eder, cennet ve cehennem durumlarını târif eder fakat birini kısar diğerini abartır:

Enāma hāliyā ḥavf [u] recādan baḥş eder illā
 N'edem kendi recāyı ḥavfı terk etmiş gider ḥālā
 Takıp zencīrin a° māya anı durmaz eder ḥayfā
 Na° im ile caḥīm aḥvālını ta° rīf eder ammā
 Birin taḫşīr eder dā'im birin tevfir eder vā° iz (87/2)

Vâiz, kürsilere çıkıp yalan irfan satmaktadır. Hakkın fermanından başka, aykırı söz katar ve bu gaflet uykusundan uyanmayıp yatar. Bu zâhid yani vâiz başka bir tabirle kaba sofu bu gönülden anlamayıp taş atmaktadır. Nihânî bu konuda vâizi uyarır bu taşın bir gün kendi başına geleceğini, sessiz durup sakınması gerektiğini ifade eder:

Çıkıp kürsilere vā° iz yalan ° irfān şatarmışsıñ
 Haḫıñ fermānınıñ ğayrı muḥālif söz katarmışsıñ
 Henüz bu ḥāb-ı ğafletten uyanmayıp yatarmışsıñ
 Bu dilden bilmeyip zâhid işitdim taş atarmışsıñ
 Doğanır başıña bir gün şaḫın ey gāfil epsem dur (59/4)

Vâiz, gereksiz boş haberler okur ve yazar; övünülecek vasıflar beyan eder, gerçek olmayan sözler söyler; tarikat ehline sövüp sayar, yolunu mühürler; zamanın ulularını hor görür ve aşk ehillerinin kalplerini çeşit çeşit, yeniden yeniye bulandırır: (87/1)

Zâhid, hoca (hâce) ve vâiz kavramları olumsuz anlamlar ihtiva etmekte olup genelde dini şekil olarak algılayan ve kalp gözleri kapalı kişiler olarak çizilmiştir. Zâhid; hoca ve vaizin genel adı olup üçü de aynı tiplerdir. Hoca kavramı; muallim, anlamıyla kullanılmakla beraber daha çok zâhid, kaba sofu ve dini zahiri olarak dış kabuğuyla algılayan kişi olarak geçmektedir.

2.3.2.2.7.8. Âlim

Bilgin, ilim ehli anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise Yüce Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellîlerini yakîn yolu ile, *ilme'l yakîn* ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimselerdir. Söz konusu hususları müşâhede yoluyla temaşa edenlere ârif denmektedir. Zahirî hükümleri ve şer'î hususları bilip de

tasavvufa yabancı kalan bilginlere de âlim denmektedir. Sûfiler âlimleri avâm mertebesinde görürler ve üçe ayırırlar. Bunlar *ulemâ-i rüsûm*, *ulemâ-i zâhir* ve *ulemâ-i selâtîndir*. Yani merasimci, şekilci ve devlet adamlarıdır. Bunlara *ehl-i kısr* (kabukçu) ya da molla ve danışment de denilmektedir (Uludağ, 2005, s. 36).

İlm-i rüsûm ehli, kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük içinde kalmaktadır. Benlikten öte gitmeye başka bir yol yoktur. Bir sanı ve şüphe berzahını kurmuştur arada. Nihânî resmî ilim sahiplerinin cehennem ateşi ve berzah konularını bırakmalarını ister. Resmî âlimlerin halleri cahillerin hâline benzemektedir, onlara şüphesiz evham miras kalmıştır:

Bu ° **ilm-i rüsûm** ehlini kor ° ucb [u] riyâda
Benlikden öte varmaya yok rāh-ı ziyâde
Bir zann [ü] gümân berzahıñı kurmuş arada
Berzahla düzah nârıñı ço eyleme mebhas (34/4)

Beñzer bularıñ hâlleri hâl-i cühelâyâ
Bu **ehl-i rüsûm** şübhesiz evhâmile vâriş (37/5)

Merasimci, şekilci ve devlet adamı olan âlimler ehl-i kısr yani kabukçu olarak adlandırılmıştır. Nihânî'ye göre akıl sahibi olanlar bir şeyin kabuğuyla ilgilenmez. O kaptan gemi ilmüne hünerlidir:

*Ulu'l-elbâb*¹ olan **kısr**ında kalmaz
Sefîne ° ilmüne mâhir o mellâh (42/3)

Nihânî'nin ceddi Şeyh Hâmid-i Velî de büyük âlim velîlerdendir. İlme'l-yakîn âlimidir. Yüce Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellîlerini yakîn yolu ile, *ilme'l yakîn* ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimsedir. Ayetlerin sırrını açıklayan kimsedir: (56/17)

Dîvân'da âlimler ikiye ayrılmıştır. Birincisi *evliya âlimler*, ikincisi ise *kabukçu âlimlerdir*. Kabukçu âlimlerden yani ilm-i rüsûm ehillerinin özellikleri üzerinde

¹ *Velekum fi'l-kışâşî hayâtun yâ uli'l-elbâbi le°allekum tettekûn*. “Kısasta sizin için hayat vardır, ey **akıl sahipleri**, umulur ki sakınırsınız.” (Bakara 2/179).

durulmuş ve bunların daha çok mâsivâyâyla ve dinin şekil yönüyle ilgilendikleri belirtilmiştir.

2.3.2.2.7.9. Gâfil

Gaflet; dalgınlık, dikkatsizlik, aymazlık anlamına gelmektedir. Tasavvufta nefsin heveslerine uymak, zamanı boşa harcamak, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememektir. Kalbin Hak'tan gâfil olması, onun zikrinden mahrum kalmasıdır. Gaflette olan kişilere gâfil ve ehl-i gaflet denmektedir (Uludağ, 2005, s. 141).

Nihânî, gönül levhasında Allah'ın sırlarının gizlenmiş olduğunu ve bu nedenle içinden gizli sırların doğduğunu; bugün ilmin, irfanın feyzini meydana getirenin Allah olduğunu ifade etmiştir. Allah'ı göremeyenler gâfil olarak nitelendirilmiştir. Allah aslında görünendir, gizli olan onun mahlûkudur, bunu anlamayan gâfildir:

Göñül levhinde esrâr-ı İlâhî çün olup meşûr
 Buğünümün doğan râz-ı nihânımdır degil mehcûr
 Bugün feyz-i füyûzâtı Hudâdır eyleyen ma[°] mûr
 Hudâ zâhirdir ey **gâfil** velî maḥlûkudur mestûr
 Hîlâfin añlayıp zâhid şaşkın ḥazretten olma dûr (59/1)

O gâfil, kulları gaflet uykusundan uyandırmak için gayret eder fakat o gafilin nefsi ilim ile amel edemez. Ne zaman bir kâmil görse kaçır kendini ona bağlayamaz. İlâhî aşkla kendinden geçmiş vecd ehlinin hâlini inkâr ile nakl eder:

° İbâdı ḥâb-ı gâfletten uyaram deyü ol **gâfil**
 Eder gayret velî nefsi olamaz ° ilmile ° âmil
 Özün bend edemez kaçır eger görürse bir kâmil
 Olur erbâb-ı vecdiñ ḥâlini inkârile nâkil
 Gehî ilhâdına zâhib gehî tekfîr eder vâ[°] iz (87/4)

Gâfil, Allah'ı göremez ve nefsi ilim ile amel edemez.

2.3.2.2.7.10. Nâdân

Cahil, aklını kullanamayan anlamındadır (Sami, 1317, s. 1446).

Nâdânın ilmi yoktur ve kalbi sapkınlıktan, şüpheden kurtulmaz; o bir girdaba düşer, ışık ve aydınlık ona ulaşmaz. O, berzahta yüzü duvar sûretinde bir heykeldir ki nefsin tuzağına düşmüş ve cehennemi kendine makam etmiştir:

Anıñ kim ° ilmi yok kalbi dalâletden halâş olmaz
Düşer gird-âba ol âhîr eremez nûr [u] fer peydâ (13/2)

Odur bir şûret-i dîvâr berzâh içre bir heykel
Ki nefsiñ dâmına düşmüş maķâm etmiş saķar peydâ (13/3)

Nihânî, cahil olmama konusunda uyarır. Ruh aşkının ve Allah'ın sırrı olan aklın kıymetini bilmeyi ve bunlar hakkında çaba sarfetmeyi nasihat eder:

° Aşķ-ı rûhuñ ° aķl-ı sırrıñ ķadrini bilenden ol
Hakķına şarf eyle anı olma nâ-dân-ı Hudâ (14/30)

Hem yed-i mürşidden iķrâr ile bî° at eylemek
Böyledir emr-i Nihânî olma nâ-dâna firîb (18/7)

Cahil olmamak ve cahile kanmamak üzerinde nasihat edilmiştir.

2.3.2.2.7.11. Dânâ

Bilen, bilici âlim anlamlarına gelmektedir. *Dil-i dâna* ise bilge gönül, ârif anlamındadır. (Sami, 1317, s. 599).

Dânâlar aşk hastasıdır, onlar bu dertlerine dağdaki bitkilerden derman istemezler, onlar kâmil insandır ve kâmil insan örümcek ağına tutunmaz, örümcek ağına inancı zayıf olanlar yakalanır. Öyle bir aşk dâna'sıyım ki benim ilmime akıllar ermez, mana zevki gönlümü keşf edip oraya inmiştir:

Marîz-i ° aşk olan dānā hîç ister mi devā-yı dağ¹
 Fenā bezminde merdümle olur mu ankebūta āğ
 Ki dil şehrine sultān kurdu tāk-ı ° ālî hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Hâkdan yüreginde olsa dāğ
 ° Ākıbet dermāna erip cān [u] gönllü ola şağ (92/1)

Öyle bir dānā-yı ° aşkıım ° ilmime ermez ° uqūl
 Keşf olup zevk-i ma° ānî gönllüme kıldı nüzūl (109/)

Nihânî bilen gönüllerin hâlinin şakâyık ehline sorulmasını istemez. Şakâyık diğer ismi gelincik renginden dolayı âşıkların gönlünü temsil eder. Âşığın kalbi de şakâyık gibi yanmış, kızarmış ve bağı yanmaktan kömürleşip simsiyah olmuştur. Ancak Nihânî bilen gönüllerin âşıklara sorulmamasını çünkü onların dünyevî âşıklardan daha üst mertebede olduklarını anlatmak ister. Diğer taraftan Taşköprülüzâde'nin *Şakâiku'n-Nu'mâniyye*'sine telmih vardır. Taşköprülü bu biyografi eserinde çok sayıda âlimin hayatını anlatmıştır ancak Nihânî'nin düşüncesine göre bilen gönüllerin hâli başkadır, onları *Şakâyık* erbabı Taşköprülü dahi anlayamaz. Ayrıca Şakâyık'ın İmâm-ı A'zâm'ın lakabı olduğu düşünülürse Nihânî bilen gönüllerin hâlinin büyük imamdan dahi sorulmasını istemez, çünkü bilen gönüller herkesten, diğer ilim sahiplerinden başkadır, çünkü onların kalp gözü açıktır:

Dil-i dānalarıñ hâlin şakâyık ehline şorma
 Künüz-ı Murtażā fâlin dağâyık ehline şorma
 Bugün ° Āl-i ° abā şâlin halâyık ehline şorma
 Yürü var ehl-i tecrîdi ° alâyık ehline şorma
 Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan şor (58/2)

Nihânî, Allah'ın bilen gönüle çekinmeden gizli söz söylediğini ve harfleri perde kılıp hüviyyet âleminde dilin söylediğini ifade eder. Sanmayın ki sözü ağız söylemektedir, taayünle lâ-taayyünde yani vücut mertebelerinde yardımcı umulan Allah söylemektedir. Allah'ın sıfatı insanlarda tecellî etmiştir:

¹ *Der-kenâr* (s. 56): Ya° nî dağda biten nebâtâtîñ devāsını istemez ma° nāsına.

Dil-i dānāda bī-pervā Ḥudā nuṭḡ-ı nihān söyler
 Ḥurūfātı kılıp perde hüviyyetde lisān söyler
 Ta° ayyün lā-ta° ayyünden ġanī ol Müste° ān söyler
 Eyā sen şanma ki senden bu güftārı dehān söyler
 Veyā ālet olan ° unşur yāḥud ṭab° -ı zebān söyler (60/1)

Mert bir âlim olmak için delil gerekir, elest sözünü unutanlar için onları uyandırmaya irfan gerekir. İrfan sırları ile dānâ olunmaktadır, bu nedenle Nihānî Allah'tan onu irfan sırları ile âlim ve cesur eylemesini diler:

Ehl-i tevḥīd olmağa insān gerek
 Merd-i dānā olmağa bürhān gerek
 Bezm-i elest ° ahdini nisyān eden
 Anı uyandıрмаğa ° irfān gerek (103/1)

Yüz urdum dergehiñde bir gedāyım men nemīdānım
 Meni esrār-ı ° irfān ile dānā eylegil şüccā° (90/4)

Nihānî, önce Allah'ın onu kendisinde gizlemesini ister, daha sonra tam aksine Allahın kendisinde gizli olduğunu düşünür; sonra bütün her şeyin Allah'ta olduğunu ancak bundan da vazgeçerek bilen kölede yani kendisinde olduğunu ifade eder:

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
 Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

İrfan sırları ile dānâ olunmaktadır ve dānâlar aşk hastasıdır. Mana zevki onların gönlüne keşf olunmuştur bu nedenle diğer âlimlerden farklıdır.

2.3.2.2.8. Ahlakî Unsurlar

2.3.2.2.8.1. Riya, Kibir, Buğz, Gazap, Kin, Hased, Hırs, Tama', Fazîhat

İki yüzlülük anlamına gelen “riya”; kendini beğenme, karşıyı küçük görme anlamındaki “kibir”; kin, nefret, sevmeme anlamındaki “buğz”; darılma, kızma, hiddet, öfke

anlamındaki “gazap”; gizli düşmanlık, garaz anlamındaki “kin”; kıskançlık, çekememezlik anlamındaki “hased”; öfke, kızgınlık anlamındaki “hırs”; doymazlık, açgözlülük anlamındaki “tama”; edepsizlik anlamındaki “fazîhat” beyit ve bentlerde birlikte kullanılmıştır.

Nihânî yapılan ibadetlerin gösterişten uzak ve samimi bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Ancak bu şekilde Hakk’a kavuşulacağını düşünmektedir. Zâhidin içine; kibir, ucb yani kendini beğenmişlik ve riya dolmuştur. O kin, hased, nefret, açgözlülük ve dedikodunun mirasçısıdır. İcini şu caizdir şu caiz değildir gibi manasız şeylerle doldurup sakın hakir duruma düşme, şüpheden, iki yüzlülüğten vazgeç:

° Aşşile Nihāniyā zıkr ede gör bī-riyā

Vaşl olam cānānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost (25/7)

Kibrile ° ucub zerḡ [u] riyā dolmuş içine

Kīn ü ḡased ü buḡz u ḡama° ḡālile vāris (37/4)

Ẓamīri pūr edip cāze yecūzī mühmelātından

Şaḡın kim pāy-māl olma gümāndan pūr-riyādan geç (39/6)

Keder ve tasa bağlayıp kalbi bulandırarak kötü huylu olup kıskançlık yapmak, düşmanlık etmek, açgözlü olmak, kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük sevinci kan içinde bırakır:

Ḳasāvet bağlayıp ḡalbi küdüretle olup zışt-hū

Hased buḡz u ḡama° kibr ü riyā pūr-ḡūn eder neşşāt (83/6)

Nihânî, sevgi ve aşkta kısmetine razı olmadığını; kıskançlık, düşmanlık, açgözlülük, kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülüğün onu rüzgâra kaptırdığını, dilinin açıktan “evet”te fakat kalbinin daima “hayır” da olduğunu ifade etmiştir:

Degilsin ḡısmete rāzī derūnuñ ḡubb [u] sevdāda

Hased buḡzun ḡama° kibr ü riyā vermiş seni bāda

Diliñ zāhirde illāda velī ḡalb dā'imā lāda

Neden geçdiñse geçdiñ reh-güzār-ı ° aşq-ı Mevlāda

Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Nihânî yaratılışla beraber insan bedenini kibir, hiddet, düşmanlık, kıskançlık, hırs, doyumsuzluk, iki yüzlülük, suç ve günah gibi türlü ahlaksızlıkların kapladığını ifade etmiştir: (120/4)

Mervânîler riyakârdır. Onlar, Hak yolunda kulluk eden aşırı dindar biri gibi görünürler, hatta o kadar iki yüzlüdürler ki tarikat ehli (olmaktan) bahsederler:

Şüret-i Hâk görünürler ° ābid [ü] zāhid gibi

Hem dahı ehl-i tarīqden dem ururlar pür-riyā (14/38)

İbadetlerin iki yüzlülükten uzak samimi bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.2.2.8.2. Fitne, Fesat

Fitne ve fesat; bazgunculuk, bozulma anlamına gelmektedir. Tasavvufta fesat ahlakın ve dinî yaşayışın bozulması, sülûkla ilgili kural ve esasların bozulmasıdır. Tarikat adap ve erkânının değişmesi, kalbin bozulması ve tarikata bid'at sokulmasıdır (Uludağ, 2005, s. 135).

Nihânî fitne ve fesat kelimeleriyle Muaviye'nin babası, Yezid'in dedesi olan Ebû Süfyân'ı da zikretmektedir. Bunlar fitne fesad çıkarmışlardır. Hakem olayı, Hz. Hüseyin'in şehit olması bunlar zamanında yaşanmıştır. Münkir olup hakiki mürid olmayanlar ne başlangıç bilmekte ne de ahiret bilmektedirler. Hatta *Lekad keremnâ...* "Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik..." (İsrâ 17/70) âyet mealindeki muradı anlamamaktadırlar. Fitneye sebep olup fesatlık etmektedirler, kendisi şeytan vekili de Yezid'in dedesi Ebû Süfyân'dır:

Bilmeye mebde nedir yāhud me° ād

Hem *leḳad kerremnā*¹ da nedir murād
Fitneye bā iş olup ede **fesād**
 Kendi şeytān nā'ibi Süfyān gerek (103/7)

Cahiller, fesat çıkarmaktadır. Nihânî'nin Âl-i abâya ve imamlara olan sevgisi cahil insanlar tarafından yanlış anlaşılmıştır. Nihânî, bu durumu; dışı müslüman olup içi münkir olanlar yani bu şeytanlar imam nesline düşmandır, cahilin ayıplama fesadından usandım, şeklinde ifade etmiştir:

İmām nesline düşmān bu şeyātīn
Fesād-ı ta^e n-ı nā-dāndan uşandım (121/12)

Süfyān ailesinin fitne ve fesat sahibi olduğu vurgulanmıştır.

2.3.2.2.8.3. Kîl ü Kâl

Dedikodu anlamına gelmektedir. Nihânî'ye göre saygıdeğer olmanın şartı dedikodu yapmamaktır. O, dersini çok önceden yani ruhlar âleminde ezber ettiğini ve dedikoduyu bilmeyip muhterem olduğunu ifade etmiştir.

Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
 Kîl ü kâlî bilmezem oldum mükerrem ibtidā
 Rūḫ-ı dil oldu vücūdum^e ilmîne bā^e iş tamām
^e Aşḳ imiş bildim okudum ism-i a^e zam ibtidā (2/1)

Ey savaşçı, cihad eden! Senin hakkındaki dedikodulara itiraz etme, sabret. Münafığın ayıplaması mü'mine zarar getirmez:

Şabır kıl i^e tirāz etme mücāhid kîl ü kâlîne
 Münāfıḳ ta^e n-ı ile mü'mine etmez zarar ırās (36/3)

¹ Ve *leḳad kerremnā benī ādeme*... “**Andolsun** biz insanoğluna **şan, şeref ve nimetler** verdik...” (İsrâ 17/70).

Vücûb, bir şeyin zâtından dolayı yokluğunun tasavvur edilememesi; imkân ise bir şeyin zâtından dolayı varlığı ya da yokluğunun tasavvur edilebilmesi anlamına gelmektedir (Kutlu, 2019, s. 128). Caizdir, caiz değildir, bu nasıl bir dedikodudur? Nihânî cahil insanların vücûbu terk edip imkâna ayak basmalarını ister:

Niçe bir kı̄l ü kı̄l *cāze yecūzı*
Vücûbu terk et imkâna ayak baş (76/2)

Münafiğin ayıplaması, dedikodusu inanan kimseye zarar getirmez. Caizdir caiz değildir dedikodularının bırakılması gerekir.

2.3.2.2.8.4. İzzet

Büyüklik, yücelik, ululuk anlamlarına gelmektedir. Saygınlık, şeref, itibar, kıymettir (Parlatır, 2012, s. 803).

Günahların affedilmesi için Hakk'ın büyüklüğü ve yüceliği beklenmektedir. Nihânî, bu suçlu, günahkâr senin yüceliğini bekler, bu gözler kanlı gözyaşı döker, bu kara yüzler gülmedi, şeklinde ifade etmiştir:

Bu mücrim ° izzetiñ gözler ne gözler hūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler ne yüzler yüzleri sevdā (5/3)

Nihânî Allah'a, senin gizliliğin aşıkâr olmayı diledi; yüceliğinin, şerefının ortaya çıkması doğru mudur, şeklinde seslenmiştir:

Ḥafıyyātıñ murād etdi celiyyāt
Zuhūr-ı ° izzetiñ haq mı İlāhī (158/3)

Nihânî izzet şarabını içenleri davet etmektedir, çünkü kendisine de bu aşk kadehinden saklı bir şekilde (sırlar âleminde) içmek layık olmuştur:

Bir kı̄deḥ ° izzet şarābın nūş eden gelsin bize
Ben de içdim bāde-i ° aşkı nihān oldu sezā (11/4)

Nihânî dinin kıymet sahibi, yüce sultanı Hz. Muhammed'e sevgi duyulmasını ister, çünkü o son güzelliştir ve samimi inançtır: (78/2)

Nihânî yaşadığı devirden şikâyetçidir. Bu devirde soysuzlara rağbet gösterilmekte hüner sahipleri rağbet ve itibar görmemektedir:

Her hüner şâhibi rağbetlenip ° izzet bulamaz
Bu ° aşır bî-nesebiñ gayrıya rağbet göremem (122/4)

Allah ve Hz. Peygamber izzet sahibidir. Nihânî izzet şarabı içenleri davet eder. Bu devirde hüner ehline değer verilmemektedir.

2.3.2.2.8.5. Fazl

Lütuf, ihsan, bahşış anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta herhangi bir sebebe bağlı olmadan ve karşılık gözetilmeden, doğrudan yapılan iyiliktir. Fazl Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir (Uludağ, 2005, s. 133).

Nihânî Zeyne'l-Abâ'yı kurtuluş fazlınının yani kurtuluş ihsanının kaynağı olarak görmüş, onun soyundan geldiği için kendin imtiyaz ihsanı olarak nitelendirmiştir:

Ma° den-i **fażlü'l-berâtim**dir ° Alî Zeyne'l-° Abâ
Menşe'-i rûhü'l-ḥayâtımdır ° Alî Zeyne'l-° Abâ
Melce'-i faḥrû'n-necâtımdır ° Alî Zeyne'l-° Abâ
Mülhimi rindü'n-na° atımdır ° Alî Zeyne'l-Abâ
Merkez-i tūr-ı tarîkatdir Ḥüseyn-i Kerbelâ
Dâhil-i ğavr-i ḥaḳîkatdir Ḥüseyn-i Kerbelâ (10/4)

Aşk neticesinde sahip olduğu değerleri kaybettiğinden bahsetmiştir. Onun ne zühdü ne sırrı, ne şanı ne de lutuf ve övgüsü kalmıştır:

Ne zühd [ü] şikâtim var ne remz [ü] nikâtım var
Ne şân [u] şifâtım var ne **fażl** [u] na° atım var

Ne şabr [u] şebâtım var ne fevz [ü] necâtım var
 Ne şavm [u] şalâtım var ne hacc [u] zekâtım var
 Zâhidler arasında bîgâneye dönderdiñ (105/3)

Kerbela olayında Hz. Hüseyin'in küçük oğlu Zeyne'l- Âbidin'in kurtuluşu Allah'ın bir ihsanıdır. Âşık olduktan sonra insanın birçok değerlerini kaybettiği vurgulanmış bunlardan bir tanesinin de lütuf olduğu belirtilmiştir.

2.3.2.2.8.6. Kerem

İhsan, lütuf, karşılıksız yardım anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 211).

Nihânî, devrinde düşkün insanlara yardım sığınağı bulunamadığını belirtir. Asalet, cömertlik kapısına kapansa da lütuf ve insaniyet gösterilmemektedir:

Şimdi efgendelere melce-i himmet göremem
 Kapanıp bāb-ı **kerem** luḫ u mürüvvet göremem (122/1)

Hz. Ali lütuf, ihsan kaynağıdır. Nihânî, ledünnî yani gayb ilminin denizinin dalgıcı olduğu için bunu anlamıştır. Halvetî tarikatının ikinci kurucusu olan Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye bağlanmanın kerem olduğunu, Allah tarafından bir lütuf olduğunu ifade etmiştir:

Ledünnî baħriniñ ğavvāsı oldum
Kerem kāmı ° Aliyyü'l-Murtaẓādır (55/3)

Şānī pīr sultānımız Ḥalvetī erkānımız
 Seyyid Yahyā şānımız çağırırım [hū] dost dost (26/7)

Böyle bir ° ālī-himem şāha bend olmaḫ **kerem**
 Şāfī° -i rüz-ı elem çağırırım [hū] dost dost (26/9)

Nihânî yaşadığı dönemde lütuf ve keremin kalmadığını, Hz. Ali'nin kerem sahibi olduğunu ve Halvetî şeyhi Seyyid Yahya'ya mürid olmanın bir lütuf olduğunu belirtmiştir.

2.3.2.2.8.7. Tevazu

Alçak gönüllülük anlamına gelmektedir. Tasavvufta insanın nefsini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmama hâlidir. Hak karşısında eğilmek, hakkı kabullenmektir (Uludağ, 2005, s. 356).

Nihânî, insanın tabiatının kibirden uzak olup alçak gönüllü olmasını ve çeng çalan bir sazendeğe büyülenip kanmamasını nasihat eder:

Meşrebiñ olsun tevâzu^c kıl tekebbürden ferâğ
 Kılma meftûn olma mağbûn şöyle çengine heves (69/3)

İnsanın tevâzu sahibi olunması vurgulanmıştır.

2.3.3. Tabiat

2.3.3.1. Kozmik Âlem

2.3.3.1.1. Felek

Felek, gök anlamına gelmektedir. Âlem, ulvî ve suflî varlıklardan oluşur. Bu ulvî varlıklar dokuz felektir¹. Anâsır-ı erba'ayı oluşturan toprak, su, hava ve ateş ise süflî varlıklardandır. Dokuz felekten ilk yedisine *seb'a-i seyyâre* adı verilmiştir. Bu yedi felekte yedi gezegen bulunur. Sekizinci felekte ise sabit yıldızlar bulunmaktadır. Dokuzuncu felek boş olduğu için *atlas* adı verilmiştir. Bu feleğe *arş*, *kürsî*, *arş-ı a'lâ*, *arş-ı a'zam*, *arş-ı ilâhî*, *felek-i eflâk* denilmiştir. Dördüncü felekte bulunan Güneş

¹ 1. Falakü'l-Kamer (Ay), 2. Falakü'l-Utarit (Merkür), 3. Falakü'z-Zühre (Venüs), 4. Falakü's-Şems (Güneş), 5. Falakü'l-Mirrih (Mars), 6. Falakü'l-Zuhal (Satürn), 7. Falakü'l-Müşteri (Jüpiter), 8. Falakü'l-Burûc (Burçlar), 9. Falaku'l-Atlas.

sultandır. Ay Güneş'in veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkâsesi, Mirrih seraskeri, Müşteri kadısı ve Zuhal hazinedarıdır. Sekizinci felekteki yıldızlar ise on iki burcu meydana getirirler (Sefercioğlu, 1990, s. 317).

Ahmet Talat Onay (2013) bu yedi seyyar yıldızın dünya üzerinde bulunan canlı, cansız her şeye hâkim olup etki ettiğini belirtmiştir. Her yıldız az çok uğurlu ve uğursuz sayılmış, herbirinin hâkimiyet saatlerinin olduğuna inanılmış ve bu nedenle dünyada olup biten her şeyden felek sorumlu tutulmuştur. Kaza ve kadere itiraz edilemeyeceği için felek ve yıldızlar suçlanmıştır. Göklerin dönüşü doğudan batıya doğru ters olduğu için aksine dönen, aldatan manalarında “çarh-ı kec-rev”, “çarh-ı gerdûn”, “çarh-ı çep-endâz” gibi tabirler kullanılmıştır (s.176).

Hûd sûresine göre arş suyun üzerinde bulunmaktadır¹. Şentürk'ün (1994) belirttiği üzere arşın altında dört ayak üzerinde kırmızı yakut renginde *kürsî*, yeşil zebercet renginde etrafı ise kırmızı yakut renginde *levh* ve yüz yıllık mesafe boyunda zümrüt renginde *kalem* bulunmaktadır. Kıyamete kadar olacak her şey levhin üzerine bu kalemle yazılmıştır. Arşın altında kürsînin karşısında ve cennetin üzerinde beyaz inciye benzer Sidretü'l-Müntehâ yaratılmıştır (s. 133).

Yüce arş, Hz. Muhammed'in Mi'râc Gecesi'nde Cebrâil'i gördüğü makam veya sâliklerin en son çıkabileceği altıncı gök olan Sidre, arşın altında bulunan yeri ve göğü kaplayan sekizinci felek olan kürsî, bunların hepsi yüce bir şandır ve hepsi her vakitte bir şan, var eder:

° Arş-1 ° alâ Sidre-mekân kürsî-i a ° zam ° âlî-şân

Her ānda bir şān var eder (97/15)

Bütün gökler, arş ve kürsî Allah'ı tesbih eder. Yine yeryüzü ve gökyüzünde, Ülker yıldızında dahi birçok melek zümresi sabah ve akşam onun zâtını tesbih eder. Arşın en

¹ (Kur'ân-ı Kerîm 11: 7) “Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, ‘Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz’ desen kâfirler derhal, ‘Bu büyü gibi bir düzmededir’ derler.”

yüksek katı (Mi'râc Gecesi'nde) Hz. Peygamber'in ayağının toprağına yüz sürmüştür. O tozu sürme eyleyen âmâ cila bulmuştur:

Semāvāt ° arşı vü kürsî serāda vü Süreyyāda
Eder haylî melâ'ik zātını subḥ ü mesā tesbîḥ (43/2)

Yüz sürüpdür ḥāk-i pāyiñe seniñ ° arş-ı ° alā
Ol ğubārdan buldu hem kuḥl eyleyen a° mā cilā
Dendi *levlāk*¹ şāniña kevnine raḥmetsiñ *belā*²
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Arş Allah'ın yüce makamıdır. Sevgilini yan bakışı âşığın gönlüne işlediği zaman âhının dumanı göklere ulaşır. (Ey Allah'ım) senin yüce makamın (göğün) buna nasıl bir tedbir koymuştur. Sevgilinin yüzündeki o siyah zülüfleri sanki vahdete (güzele) ulaşmaya engeldir, rakip oluşturmaktadır:

Bu dile te'sîr etdi nîm-nigāhıñ
Feleklere erişdi dūd-ı āhıñ
Ne tedbîr koydu nerde ° izz-i cāhıñ
Seniñ rüyuñda şol zülf-i siyāhıñ
Raķıbdır güyiyā ḥübāna maḥlūt (84/4)

Gökyüzü kâmil insanın kalbidir. Âlem-i sagîr olan insan aslında âlem-i kebîr olan kâinatın bir nümunesidir. Yani tabiatta olan her şey insanda da mevcuttur (Uludağ, 2005, s. 44). Devre-i arşîye ise varlıkların göğüdüdür. Ulaşılabilecek en üst mertebe yani terakkîdir. Nihânî birçok mertebeyi geçtikten sonra devre-i arşîyeyi tamamladığını ifade etmiştir:

Devre-i kevnîyye [vü] ° arşîyyeyi kıldım tamām
Ḥavza-i taşrîfe girdim ağızıma urdum licām

¹ *Levlāke levlāke le-mā ḥalaqtü'l-eflāke*. “Sen olmasaydım, sen olmasaydım (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

² ...*Elestü bi rabbikum kâlü belā şühidnā...* “Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler.” (A'râf 7/172).

Olmasın keşf-i serâ'ir deyü etdim ihtimâm
Şüret-i eşbâha emrâz vermişem em ibtidâ (2/4)

Bu âlemde felekten zarar görmeyen yoktur, o yedi başlı ve yetmiş ağızlı bir yilandır ve varlıklara zarar vermek için sürekli hazır durmaktadır. Nihânî onun kancasına takılmayan bir can dahi görmemiştir, felek avcı gibi tuzak kurup sürekli olarak döner. Çarhın pergeli; zengin yoksul, bilgin, güçlü güçsüz, cahil, herkesi oyun ile tuzağa düşürür. Acep bu ejderhadan, yilandan kurtulmuş var mıdır? Ağzını açıp uzun uzun sesler çıkarır, sanki ney çalar. Akıllı isen etrafında dönüp girdâbına düşmemelisin çünkü çarhın pazarı ne şah bilir ne yoldan çıkmış düşkün bilir. Çarhın attarı bir iki gün bazılarının yüzüne gülüp nefes verir, güya muradını almıştır ve güzel koku satar. İnsanlar yeryüzünde bir şekilde onu görürlerse bu çarh mimarının hallerini Nihânî'den sormalıdır:

Var mıdır bu ° âlem içre görmeye âzâr-ı çarh
Heft-ser heftâd-dehân hâzırdurur bu mâr-ı çarh (45/1)

Görmedim bir cân kim düşmez anıñ kullâbına
Dâm kırup şayyâdveş devrân eder devvâr-ı çarh (45/2)

Bay gedâ dâna tüvânâ nâ-tüvânı câhili
Düşürür bir bir tuzağa lu° bile pergâr-ı çarh (45/3...7)

Feleğe alışıldığı üzere uğursuzluk atfedilmekle beraber Nihânî'nin kadere de seslendiği görülmektedir. Bu gidişat feleğin uğursuzluğundan mı kaynaklanıyor, yoksa yanlışlıkla yazılan bir şey mi var, kudret kaleminden mi kaynaklanıyor? Nihânî bu durumu anlamış değildir:

Bu revîş bu yürüyüş nahs-ı felekden mi ° aceb
Yoksa sehvi-i kâlemi hâme-i kudret göremem (122/6)

Felek, gerçek anlamda yüce bir makam olarak kullanılmakla beraber mecazî anlamda benzetilen olarak kullanılmıştır. Teşhis edilen feleğe birçok olumsuz nitelikler

atfedilmiş âdetâ felek birçok olay ve durumun sebab-i müsebbibi olan günah keçisi kabul edilmiştir.

2.3.3.1.2. Yıldızlar

Yıldızların eskiler tarafından insanların ahlakı ve talihi üzerinde etkili olduğuna inanılmış, savaş ve barış gibi olaylar yıldızların tesirine bağlanmıştır. Müneccimler gelecekte vuku bulacak hadiseleri yıldızların tavrına bakarak hesap etmişlerdir.

Süreyya, semanın kuzey yarım küresinde Sevr burcunun en parlak yıldızı olan Eddeberân'ın ilerisinde bulunan yıldız kümesidir (Devellioğlu, 1993 s. 972). Süreyyâ'da dahi sabah akşam melekler onun zâtını tesbih etmektedir. Toprakta tâ Süreyya'ya kadar Nihânî'nin bütün nutukları duyulmuştur, fıkhi ve usulleri okuyanlar onun sözlerini anlatamazlar:

Semāvāt ° arşı vü kürsî şerāda vü **Süreyyā**da
Eder haylî melâ'ik zātını subḥ ü mesā tesbîḥ (43/2)

Hem şerādan tâ **Süreyyā** oldu zāhir cümlesi
Nuḫkumu tefhîm edemez oḫuyan fiḫ [u] uşûl (109/3)

Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, gök gürlemesi, şimşek, kar, aşk yükü şehrin dağını yıkar. Güneş ve yıldızlar aşk ile parlar, ay aşk ile dolanır. Bütün bunlar ve ateş hepsi bir nurdur, Hak bütün âleme tecellî etmiştir, evrendeki her şey onun yansımasıdır:

Şems [ü] **nücūm** semā ḫamer ra° dile berḫ berf bār-ı ° aşk
Taḫrîb-i kūh-ı şār eder (97/24)

° Aşķile şems [ü] **nücūm** pür-tāb eder
° Aşķile cevlān edipdir māh-tāb (16/6)

Allāh Ādem ° ālem dememiz birdir
Resūl nebî velî ° Alî bir sırdır

Güneş kamer **nücüm** ateş bir nürdür
Mürşid mürîd muhib olmuş ° âlî-şân (126/13)

Yıldız “necm” ve çoğulu olan “nücüm” kelimeleriyle kullanılmıştır Nihânî yıldızları bir coğrafya terimi ve uzaklık kavramı olarak kullanmakla beraber onları Hakk’ın tecellisi olarak görür ve bütün gök cisimlerini tek bir nur olarak kabul eder.

2.3.3.1.3. Gezegenler

2.3.2.1.3.1. Güneş (Şems, Âfitâb, Hurşîd, Hûr), Güneş Tutulması

Güneş dördüncü felekte bulunur ve gökyüzünün en parlak cismi olduğu için sultan olarak nitelendirilmiştir. Şeklinden, ısı ve ışık kaynağı olmasından dolayı dikkat çeker ve benzetilen olarak kullanılır. Tasavvufta Güneş, ilahî tecellîlerden hâsıl olan nurlar ve zât-ı ahâdiyettir.

Güneş gökyüzünde en parlak cisim olması nedeniyle yıldızların sultanıdır. Güneş bu nedenle doğunun hükümdarıdır. Allah doğunun güneşi, Nihânî de bir zerredir.

Benem bir zerre sensin **şems-i** hâver
Nübüvvet merkezinde şâh-ı Dâver
Çılp meydân-ı tevḥîde dilâver
Zebânım dem ura bürhân-ı ihlâş (78/5)

Dünyada güneşin doğması Hakk’ın varlığına bir delildir. Her cumbadan ışık girer elbiseler nurla dolar. Kozmik âlemdeki her şey güneş, yıldızlar aşk ile parlamakta ay aşk ile dolanmaktadır:

Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Âdemde
Ki her bir şân ile mevşûf olan Âdemde hâtemde
Muhibb-i âl ü evlâdıñ dökülür hûnu mâtemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet **güneş** kim doğsa ° âlemde
Girer her ğurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nür (59/3)

° Aşkile **şems** [ü] nücüm pür-tâb eder

° Aşkile cevân edipdir mâh-tâb (16/6)

Güneş Allah’la özdeşleştirilip zât-ı ahadiyyet kabul edilmiştir. Dolayısıyla insan tecellîyle güneşten yansımaktadır. Kalp Allah’ın evi olduğu için onun ışıkları ve nuru da kalbe doğmakta ve Allah aşkı burada oluşmaktadır. Zâten Allah sırlarına ait bilgi de buradadır. Bu nedenle kalpteki aşkın, hararetin korunması gerekir:

Çü kalbiñ ola Beytu’llâha mazhar

Tecellîyle olursuñ **şems**den izhâr

Ledünnî dersi dilde olur ekşer

Hağ için harriñi gel eyle maḥfûz (86/4)

Güneş doğdukça geceyi aydınlatan yıldızların hiçbir kuvveti kalmaz. Diğer taraftan Güneş Hakk’ın şefkatini, sevgisini, onun tecellîsini temsil eder. Bu sevgi âşığın kalbinde doğdukça ölmeden önce ölürek vahdet denizine kavuşmak, yani Allah’a kavuşmak isteriz. Her zerre aslına ulaşmak ister. Nihânî’nin de her katresi vahdet denizine karışmış varlığı yok olmuştur:

Bihâr-ı vahdete kaçrem kaçırdı kalmadı bûdum

Ṭulû° etdikde gör **şemsi** kalır mı kuvvet-i encüm

Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez şun° um

Çürümüş tenlere bir kez eger dersem *bi-izniḳum*¹

Yalın ayak baş açık turalar cümleten ° uryān (129/5)

Güneş, bir dadıdır. Bir zamanlar çamurla su içindeydim toprak bir testi gibi; dadım olan güneş ve nur benim boyumu “dal” harfi gibi iki büklüm yaptı; başlangıçta yarım neşe,

¹ ...ve ubriu’l-ekmehe ve’l-ebraşa ve uḫyī’l-*mevṭā bi-izni’llāhi*...“...yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim...**” (Âl-i İmrân 3/49).

gözyaşı denizleri ve gam vardı; ne kadar yattım, nasıl kalktım ne halde olduğumu bilemiyorum:

Bir zamānda mā'-i tıyn içre ° aceb mişl-i sifāl
 Perverişim **hūr** ile nūr eyledi kıddimi dāl
 Niçe yatdım nite kılkıldım men nemīdānem ne hāl
 Nīm-sürür ebhār-ı kıatre vefret-i ğam ibtidā (2/3)

Divân'da güneş, hem genel anlamında hem de mecazî anlamında kullanılmıştır. Güneş'in istiare yoluyla Hakk'ı; ışınlarının tecellîyi, sevgiyi, aşkı, muhabbeti temsil ettiği görülmüştür, kalp güneşe benzetilmiştir.

Güneş Tutulması

Tutulma kelimesi Astronomi'de herhangi bir gök cisminin kararması anlamında kullanılan bir terimdir. Ay yörünge hareketi sırasında Dünya ile Güneş arasına girer ve bir ışık kaynağı olan Güneş'in önüne gelmesiyle onu bizden saklar. Bu durumda Güneş tutulması gerçekleşir (Göker, 1995, s. 139).

O ay, seçilmiş dolunay varken başkasına bakma, güneşin yüzüne ve kalbe karartı gelmesin. Ay, devri sırasında güneşin önüne geldiği zaman güneşi kapatmış olacağından doğal olarak başka bir şeye bakılmayacaktır ve o sırada güneş tutulmuş olacaktır. Aynı zamanda Güneş'in yüzüne kesafet gelmesi de Güneş tutulmasına işaret etmektedir. Köksal (2009) Güneş tutulmasının en çok Arapça "küsûf" kelimesiyle karşılandığını ve küsûf kadar yoğun olmasa bile aynı kökten gelen "güneşin 'kesâfet'i, 'münkesif' olması ve 'inkisâf' etmesi" ibarelerinin de kullanıldığını belirtmiştir (s. 115). Ay'dan gayrıya bakılmıyorsa sadece ayı görebiliyorsak Güneş'in yüzüne mutlaka kesafet düşmüş demektir ve Güneş tutulması olayı gerçekleşmiştir:

Olma mürtedd-i tarīkat ° ahdiñe eyle vefā
 Verile ecren ° azīm hem tā bula kıalbiñ şafā
 Pīşvāsıdır bu rāhiñ fahr-i ° ālem Muştafā
 Ğayra bakma var iken ol māh bedr-i ıştıfā
 Gelmesin ruhsāre-i **hursīd**-i kıalbe inkisāf (95/3)

Nihânî, Güneş tutulmasını paradoks oluşturarak anlatmıştır. Hz. Peygamber Dolunay'a benzetilmiş, Güneş de kapalı istiare yoluyla Allah olarak nitelendirilmiştir. Yani Ay ve Güneş olmak üzere iki sevgili vardır ve ikisinden de vazgeçmek mümkün değildir. Başka bir açıdan Allah kendi nurundan Hz. Muhammed'i yaratmıştır. Ay da nitekim ışığını Güneş'ten almaktadır. Allah kalp güneşinin yüzüne bulanıklık gelmesin derken Allah'ın tecellîsi, o sevgilinin kalpte olan aşkı daim olsun, onun nuru kesilmesin, şeklinde ifade edilmiştir:

2.3.3.1.3.2. Ay (Mâh, Hilal, Bedr, Kamer), Ay Tutulması

Ay, birinci felekte bulunmaktadır. Şeklinden, parlaklığından ve renginden dolayı şairler tarafından güçlü bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Kara cehalet içinde kalanlara fener fayda etmez; zulmet gecesinde çaresiz olan Ay'ın ortaya çıkmasını diler. Hz. Peygamber kalplere feyz veren karanlığı gideren dolunaydır. Gönülde ise konuşan Hudâ'nın kendisidir:

Çalan tîre cehâletde n'îçün etmez fener peyda
Şeb-i zulmetde bî-çâre olan diler **kamer** peydâ (13/1)

Dilimde nuṭk eden zât-ı Hudâdır
Çulûbe feyz veren **bedrû'd-dücâ**dır (55/1)

Hz. Peygamber parmak işaretiyle Ay'ı ikiye bölmüştür. Onun bu mucizesine *şakku'l-kamer* ifadesiyle telmih yapılmakla beraber Hz. İbrahim'in Sâre'den ve Hacer'den olan oğulları Hz. İshak ile Hz. İsmail tek bir Ay'ın iki eşit parçasıdır:

Şakku'l-kamer İshâk İsmâ'îl oldum
Nûr-ı vedî' amı egnime koydum
Rûḥ-ı Hüseyin ile kurbâna uydum
Fevz [ü] necât ile kebşân idim men (127/24)

Sevgilinin yanakları parlaklığından ve şeklinden dolayı aya kaşları ise yeni aya ve hilale benzetilir. Bu sevgili bazen mecazî bir sevgili bazen de din büyükleridir. Bentte Hz. Ali'nin portesi çizilmiştir. Gözünün üzerinde hilal gibi keman kaşları, yanağının üzerine taranmış misk kokulu saçları vardır:

Görsem o **mehi** ruhları parlak mı nedir bu
Endām-ı sîmi dertlere tiryāk mı nedir bu (139/1)

Çeşmiñ üzre **māh-ı nevveş** ol kemān ebrūlarıñ
Ruhsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce ref^c olur ğaygularıñ
Gelmemiş mişliñ cihāna Şāh-ı Merdānım^c Alī (153/2)

Hilal ayrıca yeni bir hadiseye işaret olarak görülmüştür. Âşık, sülûk mertebelerinde ilerleyip dördüncü tavra geçtiğinde velîlik yeni hilaldir yani bu tavır velîliğe, ermişliğe işarettir:

Sülûk ile bu tavrı da teraqqî eyleyip^c āşık
^c Ubūr et tavr-ı rābi^c de velāyet **nev-hilāl** olmuş (72/15)

Dîvân'da ay cehaleti yok eden; aydınlığa, refaha kavuşturan bir unsur ve yeni bir hadisenin habercisi olarak kullanılmıştır. Ayrıca sevgilinin yanağı dolunaya, kaşı da hilale benzetilmiştir:

Ay Tutulması

Ay kendi yörüngesinde dolanırken kimi zaman Dünya'nın gölgesine girer ve bu gölge içerisinde hareket eder. Aydınlanmasına sebep olan Güneş'in yolu kesilir. Böylece Ay tutulması meydana gelir (Göker, 1995, s. 139).

Ay'ın bulutların gamına girmesi Ay tutulması hadisesini çağrıştırmaktadır. Sehâb'ın "karanlık" anlamı düşünüldüğü zaman Ay gölge içinde kalmıştır. Ayrıca "gam" kelimesi de tutulmayı çağrıştırmaktadır. Köksal (2009) "Küsûf"un birçok beyitte gam, elem, keder veya bu anlam çerçevesi içindeki benzer kelimelerle birlikte geçtiğini

belitmiştir (s. 118). Nihânî bu durumu dolunay bulutun kederine girmiştir, şeklinde ifade etmiştir. Parlak Ay gölge içinde kaldığı zaman parlaklığı gider:

Bu bir emr-i ğarīb ermez kemīne
 Seḫābīñ māh-tāb girmiş ğamına
 Kimi ermiş bu deryānīñ yemine
 Kimini sāhil-i ° ummān eder göç (40/4)

Köksal'ın (2009) belirttiği “gam” kelimesiden dolayı tutulmaya telmih yapıldığı düşünülmüştür:

2.3.3.1.4. Diğer Kozmik Unsurlar

2.3.3.1.4.1. Gölge (Sâye, Zıll)

Gölge, evrenle ilgili olaylardan biridir. Işığın engellenmesi nedeniyle aydınlık bir yerde oluşan karanlıktır.

Nihânî kendisinin aşkın ateşiyle yanıp elem ve kederler içinde olmasını gölge düşmesi olayına benzetmiştir. Aydınlık içindeyken karanlıklar içinde kalmıştır. Ey Nihânî, şimdi sen aşkın ateşine neden bu kadar yandın neden düştün gölge gibi ne oldu, elem ve kederin nedir böyle? Aşk Nihânî'yi bir gölgeye dönüştürmüştür:

Ne düşdüñ sâyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḫzānīñ
 Ne yandıñ āteş-i ° aşkıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Tasavvufta her şey, bütün âlem, eşya Hakk'ın gölgesidir. Onun isim ve sıfatlarının yansımasıdır. Bütün güzel eserler, âlem-i suġrā denilen insan Hakk'ın tecellîsidir:

Zıll-ı Hakkdır añladım eşyā ile esmāyı men
 Hep me'āşirle mü'eşşir ° âlem-i şuġrā-yı men
 Sırrıma zarfım Nihānī noġta-i sevdā-yı men
 Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Gölge bazı şiirlerde tasavvuf terminolojisine ait bir terim olarak kullanılsa da temelde tabiattaki gölge olayı benzetilen durumundadır.

2.3.3.1.4.2. Şimşek

Şimşek de gölge gibi kozmik unsurlardan biridir. Bir bulut içinde elektrik boşalırken kırık çizgi biçiminde bir an yanıp sönen, gözü alan parlak bir ışık peyda olur ve bu ışık şimşek olarak adlandırılmaktadır.

Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, şimşek çakması, kar, bütün bunlar aşk yüküyle, yani içlerindeki elektrikle şehrin dağlarını yıkıp dökerler:

Şems [ü] nücüm semā kamer ra^c dile berķ berf bār-ı ^c aşķ
Taħrīb-i kūh-ı şār eder (97/24)

Nihânî göğsünün semasının ses ve sedasının şimşek gibi inilediğini ve yağmura karıştığını belirtmiştir. Kalbini göğe kalbindeki sesleri de gök gürültüsüne benzetmiştir. Şimşek gibi inleyip yağmura karışması ise onun ağlamasıdır:

Erişdi çün rûha *elest*¹ nidâsı
Belâ kavliyle bed oldu binâsı
İmân-ı fıtrî üzre men gedâsı
Semâ-yı şadrımıñ şıyt u şadâsı
İñiler ra^c d gibi bārâna maħlûṭ (84/2)

Şimşek çakması diğer kozmoloji unsurları ve tabiat olaylarıyla zikredilmiş ve benzetilen olarak kullanılmıştır.

¹ ...*Elestü bi rabbikum kâlû belâ şühidnâ...* “Ben sizin rabbiniz **değil miyim?** **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler.” (A’râf 7/172).

2.3.3.2. Mevsimler (Bahar, Yaz, Hazan, Şitâ, Zemistân)

Mevsim, yılın dört bölümünden biridir ve dördünün de kendine ait özellikleri, başlayış ve bitiş tarihleri vardır. Sonbahar *hazan* ve *mihrican*; kış da *şitâ* ve *zemistân* kelimeleriyle anılmıştır. Ayrıca baharla ilgili olarak bu mevsimde oluşan ve diğer mevsimlere göre daha farklı ve üstün özellikler taşıyan bahar bahçeleri de önem arz etmektedir.

Bahar bahçesinde güzellikler vardır ve bahar kavramıyla olumlu ifadeler kullanılmıştır. Hak, Nihânî'ye halifelik verip saygı ve hürmetini yenilenip gerçekte onu bahar bahçesi kılmıştır. Bülbülün ağlayıp inlemeleriyle gül açılmış, sevgilinin gezintisinden dolayı çimenlik bahar bahçesi olmuştur. Gel ey bilen insan, âlim! Haberi hediye et, kış mevsimini bırak bahara yönel:

Ĥilâfetle verip tecdîd-i ta^c zîm
Hâkâyıkda **bahâristân** eden dost (24/4)

Güşâd-ı gül olur çün bülbülün efğânına bā^c iş
Çemenzâr-ı **bahâristân** olur seyrânına bā^c iş (35/1)

Gel ey dānâ peyâmı bergüzâr et
Faşl-ı şitâyı ço^c azm-i **bahâr** et (22/1)

Bu dünya kayıtlarından uzaklaşıldığı zaman ayın, yıldızların, gecelerin, gündüzlerin, yazların, kışların ve güzlerin, vahdet makamında, insanın emrinde olduğu belirtilir: (129/7)

Sobbahar, ilkbaharın zıddı olan bir mevsimdir. Bu mevsimde ağaçlar yapraklarını dökerler, tabiat kurur ve sararır. Yemişsiz ağaçlar sonbaharı temsil eder. Nihânî, maneviyatı olmayan insanları meyvesiz ağaca benzetmiştir. Bu insanlar hoş, insan sûretinde görünür fakat sonbahardan yemişsiz bir ağaçtır:

Görünür şûret-i âdem gibi hoş

Yemişsiz bir şecer **hazān**dan oqu (135/32)

Mihrican “sonbahar, güz mevsimi” anlamına gelir. Bu mevsim tabiatın uykuya dalmasını temsil eder. İran güneş yılının yedinci ayı olan mihr’in 16. günü (geceyle gündüzün eşit olduğu gün, sonbahar ekinoksu 21 Eylül) başlayıp 21’ine kadar devam eden süredir (Bozkurt, 2005, s. 38). Sonbahar ekinoksu Kerbela’da zulme uğrayarak bekâya ulaşan Hz. Peygamber’in ailesinin matem orucu günlerini de kapsamaktadır. Nihânî, Mihrican gelince insanın üşüdüğünü ve titreme tuttuğunu belirtmiştir:

Müslümānlık da° vāsıyla ol hımār
 Sākī-i Kevşeri eder teşnedār
 Tıfl-ı ma° şüm zār eder leyl ü nehār
 ° Aış ile hūn dūd-ı semāya çıkar
 Lerze tutar gūyā degmiş **mihr-cān**
 Dīdelerden nem döküp eyler fiğān (123/4)

Hazan kavramı mecazî anlamda ömrün sonunu temsil eder. Nihânî Hz. Peygamber’in eteğinden tutanların rahmete erdiğini, artık kendisinin ihtiyarlayıp hazan vaktinin geldiğini, çaresiz kaldığını belirtmiştir:

Tutanlar dāmeniñ elbetde erdi rahmete ammā
 atī bī-çāre düşdüm ermez el **vakt-i hazān** oldu (152/2)

Nihânî cennetten dünyaya ayak bastıktan sonra nefsine uyup yaşadığı hadiselerden pişmanlık duymuş ve bu pişmanlığını sonbahar âhına benzetmiştir. Bunlar ömrün sonbaharında çekilen “âh”lardır: (120/15)

Sonbahardan sonra kış gelir, sonbahar nasıl ki hüznü ifade ederse ardından gelen kışta da keder, tasa ve kaygı vardır. Rüzgâr, ateş, hava, ılık rüzgâr, yağmur, kış ve kederler bazen yok eder bazen de var eder:

Bādile nār hevā semūm bārān **zemistān** [u] gūmūm
 Gāhī fenā gāh var eder (97/27)

Kış mevsiminde çok soğuk havalarda bazen sis de olur. Bazen de çok kar yağdığı zaman etraf dumanlı gibi görünür. Nihânî elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu ifade etmiştir:

Edip evkâtımı zâyi^c oluram fıskile şâyi^c
Tehî-destim kalıp câyi^c yolumda kış duman yâ Rab (21/4)

Mevsimler, gerçek anlamında geçmekle beraber daha çok metafor olarak kullanılmıştır. Bahar mevsimi olumlu ifadeler için kullanılırken sonbahar hüznü ve ömrün sonunu temsil etmiştir. Kış mevsimi de insan hayatındaki zorluklarla beraber anılmıştır.

2.3.3.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a)

Dört unsur, “çâr unsur” da denilen “toprak-hava-su-ateş” öğeleridir. Varlık âlemi bu dört ana öğeden oluşmaktadır. Ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlık, havanın soğukluk ve toprağınki de kuruluktur (Pala, 2004, s. 23).

Dört unsurun insanın mizacı üzerinde etkisi olduğu düşünülmüştür. Yunus Emre *Risâletü'n-Nushiyye*'de sabır, iyi huy ve yüceliğin topraktan; temizlik, cömertlik, güzellik ve kavuşma hâllerinin insana sudan geçtiğini belirtmiştir. İnsan rüzgârdan nefsi, yalanı, iki yüzlülüğü ve aceleciliği; ateşten ise şehveti, kibri, açgözlülüğü ve haseti almıştır (Günay-Horata, 2004, s. 42).

Ateş ile rüzgâr ve toprak öyledir halleri; dört unsur ne işaret ile terkip olmuştur:

° Ateş ile bād [ü] hâkiñ böyledir hâli dahı
Çâr ° anâşır gör ne remzile olur terkîbiyât (27/7)

Anâsır-ı erba'a Tasavvuf maddesinde ele alındığı için burada üzerinde durulmayacak, sadece dört unsurla ilgili tabiatta bulunan varlıklar incelenecektir.

2.3.3.3.1. Su İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.1.1. Su

Su dört ana unsurun en önemlilerindedir. Hayatın devamı suya bağlıdır. Titus Burckhardt (1994), suyun nefsi simgelediğini, bütün evrenin “*materia prima*”sı olduğunu ifade etmiştir. “Nasıl su kendi içinde saf olasılıklar olarak akışı ve köpürüşüyle alabileceği bütün biçimleri barındırıyorsa, *materia prima* da belirsiz halleriyle dünyanın bütün biçimlerini barındırır” (s.140).

Nihânî kendisini suya benzetmiştir. Dilde zevk ve elde dokunma ne bilir? Acı, tatlı, berrak, güzel suyuz:

Lisānda zevk dahı yedde lems ne
Bilir telh [ü] şîrîn hoş-**āb** [u] māyız (63/5)

Zâhid suyun ismini ve vasfını açıklasa suyun kaynağı, sözü ve halleri açıklanamaz kalır. Nefsine uyanların içleri kirli suya benzer. Nefsin elinden kurtulamayanlar içlerini kirli su ederek dışlarını süslerler:

İsm-i mā’ı vaşf-ı mā’ı eylese zâhid beyân
° Ayn-ı ābîñ söz ile aḥvâli kalır müşkilât (27/6)

Bâḫının **çirk-āb** ediben zâhirini süsler ol
Nefs-i şūmuñ maḥkūmudur her ne derse esler ol
Vaḥşî canavâr mişâli ° avavîyle sesler ol
Ḥabs edip şeh-bâz-ı rūḥu zâg-ı nefsi besler ol
Nefs elinden kurtulana cennet olmuşdur durağ (92/3)

Matem ayı bize hüznün ve kederdir; su ve ekmek, rahat uyku, bunların hepsi zehirdir:

Erdi yine māh-ı mātem ḥüznile ğamdır bize
Āb [u] nānı ḥāb-ı rāḥat cümlesi semdir bize (146/1)

Mülhime'nin seyri Allah'tandır ve tevhid anlayışı ef'âldir. Yani bütün eylemlerde Allah'ı görmektir. Üçüncü makamda yer almıştır; hâli saf, berrak su olmuştur:

Bunuñ seyri mina'llâhdır dahı tevḥīd-i ef'âli

Maḳam-ı şâliş oldu ad bu ṭavr **âb-ı zülâl** olmuş (72/13)

Gözden perde kalktığı zaman kalbe hayat suyu inmektedir. Aynı zamanda çeşm kelimesi, su kaynağı manasıyla düşünülürse çeşme açıldığı zaman çeşmenin engeli kalktığı zaman hayat suyu akar:

Ref' kılıp perdeyi bu çeşmden

Eyledi ḳalbe nüzül **mâ'ü'l-ḥayât** (31/2)

Su temel anlamında kullanılmakla beraber berrak, hoş ve duru olma özellikleri düşünülerek benzetilen olarak da kullanılmıştır. Suyula ilgili olarak âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) ve zülal (berrak, saf, su) kavramlarına da yer verilmiştir. Kербela mersiyelerinde Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin kızgın çölde susuz bırakılmaları hatırlatılmıştır. Nefis makamlarında yol alma, ilerleme, yeni bir makama geçme zülalin tadına benzetilmiştir. Zâhidin suyun anlamını tam olarak kavrayamayacağı belirtilmiştir.

2.3.3.3.1.2. Deniz, Dalga, Katre

Deniz, yeryüzünü kaplayan geniş bir su kütlesi olup uçsuz bucaksız bir görüntüye sahiptir. Dalgalanışı, derinliği, enginliği kıymetli madenlerin ve bazı canlıların barınağı olması gibi özellikleriyle ve ana maddesinin su olması nedeniyle metafor olarak kullanılmıştır.

Deniz ve kara mahlukları hep vahşi, yedi harfli “مخلوقات” cesaretli kaçır, pençe atıp parçalar:

Maḳlûḳ-ı **baḥr [ü] berr** hep vahşī sübâ° şücâ° hereb

Pençe atup çâr-pâr eder (97/29)

Şaşılacak şeydir ki, balık deryada asla bulunduğu yönden başka bir tarafa doğru meyletmez, yer altında ve yeryüzünde karınca ve yılanın yurdu olmasına sebep olan nedir?

° Aceb mähîdurur **deryā**da ašlā inhirāf etmez
Nedir zîr ü zemînde mûr [u] mâr evtânına bā° iş (35/3)

Denizler aynı zamanda inci, mercan, sadef gibi değerli madenlerin kaynağı ve canlıların barındığı bir mekândır¹. Kimi bu deryanın, nimetlerine ererken kimi de okyanus sahili olmuştur. Bazı insanlar birçok şeyin idrakindedir, bazıları ise koskoca bir okyanusun sadece kıyısında kalmıştır: (40/4)

Aşk büyüklüğünden dolayı denize benzetilmektedir. Aşk denizleri yine coşmuş, bitkilerin toprağı hayat bulmuş ve her vadiyi nehir yapmıştır. Aşk denizi bir derya gibi dalgalanmış Hz. Peygamber’in güzelliğinin mumu Nihânî’nin âhını artırmıştır:

Buldu hayât arz-ı nebât coşdu yine **ebhâr-ı** ° aşk
Her vādîyi enhâr eder (97/1)

Bahr-ı ° aşkım eyledi cüş **mevc** eder **deryā** gibi
Şem° -i hüsnün âhımı müzdād eder yâ Muştafâ (8/2)

Muhabbet denize, aşk da Kızıl Deniz’e benzetilmiştir. Nur ile ruh muhabbet denizinde izdivac etmiş, Aşk Kulzümü içinde nihayet bulmuşlardır. Nihânî Kulzüm Denizi’ni boşa seçmemiştir. Kırmızı “ateşin, kanın ve tutkunun rengi”dir (Mennan, 2002, s. 85). Nihânî de aşkı Kızıl Deniz’e benzetmiştir. Sadef bulmak istiyorsan gel muhabbet denizine gir, cismi ve canı dost belası okuna hedef eyle:

İzdivâc etdi **muhabbet bahrine**
Ḳulzüm-i ° aşk içre oldu müntehâ (1/28)

¹ Dîvân şiirinde deniz imgesi için bk (Mutlu, 2012, s. 22).

Gir muhâbbet **baħr**ine gel bulmak isterseñ şâdef
Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef (94/1)

Deniz-katre metaforunda; deniz vahdeti, katre de küçüklük, acizlik ve bütünün parçası olma yönünde insanı temsil etmektedir (Gider, 2017, s. 28). *Devir Nazariyesi'* ne göre Allah'tan gelen kul, madde âlemindeki seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra kavuşacağı varlık Allah'dır. Katre'nin ulaşacağı yer de nitekim denizlerdir. Bir zamanlar toprak bir testi gibi çamurla su içindeydim; dadım olan güneş ve nur benim boyumu “dal” harfi gibi iki büklüm yaptı; başlangıçta yarım neşe, gözyaşı denizleri ve gam vardı ne kadar yattım, nasıl kalktım ne halde olduğumu bilemiyorum:

Bir zamānda mā'-i tıyn içre ° aceb mişl-i sifāl
Perverişim hūr ile nūr eyledi kıddimi dāl
Niçe yatdım nite kılkıdım men nemīdānem ne hāl
Nīm-sürür **ebħār-ı katre** vefret-i ğam ibtidā (2/3)

Nihânî deryanın yanında okyanus kavramını da kullanmıştır. Özellikle bir varlığın ne kadar küçük olduğunu göstermek için zıddı olan kavramdan yararlanmıştır. Nefis mertebelerinde ilerleme gayreti okyanusta bir damla olmaya benzetilmiş ancak bunun çok bereketli olduğu ifade edilmiştir: (81/4)

Soyut bir kavram olan “isyan” kelimesi “bahr” kelimesiyle somutlaştırılır. Nihânî isyanının çokluğunu ifade etmek için deniz kelimesini kullanmıştır. Nihânî, isyan denizinde boğulmuş ağır bir yük olduğunu ve bağışlanma kapısında ümitle inlediğini belirterek ve Hz. Peygamber'den şefaet istemiştir:

Niçeler çün baş ile cānı fedā kıldı saña
Baħr-ı ° isyān içre ğarķam luṭf-ı iħsān kıl baña
Gelmeseydiñ halk olunmazdı cihān önden şona
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/5)

Şu deñlü bār-ı ğirānem **ğarķ-i baħr-i ° isyānam**
Recā-yı bāb-ı ğufrāna enīnem yā Resūla'llāh (141/2)

Derin denizle insanın ilim ve irfandaki derinliği arasında bağlantı kurulmuştur. Nihânî vücut gemisinin derin denize daldırılmasını ister. Nefis kölesini katledip hür olmayı diler: (86/5)

Deniz tasavvufta engin ilim ve irfana sahip kâmil insandır (Uludağ, 2005, s. 188) Nihânî cevher denizinden hisse almak isterken ilim, irfan sahibi âlimlerden feyz almak ister. Bunu, Ey Efendi, bizi kaynağı olan denizden hissedar eyle; ey Resûl sana geldim beni evlat defterine kaydet, şeklinde ifade etmiştir:

Bahr-i kândan behremend eyle bizi yâ seyyidî
Defter-i evlâda kayd et şâna geldim yâ Resûl (108/6)

Yunan ve Süryan ucu bucağı olmayan deryaya benzetilmiştir. Tarihte, Antik Yunan eserleri Süryanice çeviriler şeklinde hem Doğu'ya hem de Batı'ya aktarılmıştır (Pugat, 2019). Nihânî bu durumu, Yunan ve Süryân hadsiz, ucu bucağı olmayan çok büyük bir denizdir; lugatlarını çoğaltırlar, şeklinde ifade etmiştir:

Deryâ-yı bî-kerândurur Yunân ile Süryândurur
Lügatini ikşâr eder (97/39)

Deniz hem gerçek anlamda hem de mecazî anlamda kullanılmıştır. İçindeki binbir çeşit ürünleriyle ve çeşitli mahluklarıyla gerçek anlamda kullanılırken deniz mecazî anlamında aşka, insan-ı kâmile, ilim ve irfana ve kültüre teşbih edilmiştir. Ayrıca bir kavramın küçüklüğünü açıklamada zıddı bir kavram olan okyanustan faydalanılmıştır.

2.3.3.3.1.3. Akarsu, Irmak, Nehir

Cennetteki ırmaklardan bahsedilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Kevser ırmağıdır. Bu ırmağın boyunun Mekke ile Yemen arası; eninin de Safâ ile Aden arası kadar olduğu tefsirlerde izah edilmiştir (Pala, 2004, s. 268).

Cennet nimetleri, yüce cennet, Tûbâ, Kevser, güzel gözlü cennet kızları; bütün bunların hepsi, kavuşma zamanını hatırlatırlar:

Cennet na° im huld-ı berin **Kevşer** [ü] Tübâ hür-ı ° in

Vuşlat demin izkâr eder (97/19)

Cennetteki ırmaklardan bir diğerrinin ismi de Tesnîm'dir. Kur'ânda bu ırmak Mutaffifîn sûresinde geçmektedir¹. Nihânî, Kerbelâ'da susuz ciğernelere, Hz. Hüseyin ile diğerr masumlara Tesnîm ırmağının suyunu yâd etmiştir:

Şân-ı şehîdâna ta° zîm yâd edip
 Hâl-i ğarîbâna tekrîm yâd edip
 Kebd-i bî-âbâna **Tesnîm** yâd edip
 Şabî vü şıbyâna terhîm yâd edip
 Sûziş-i ° aşkile bu câyı seven
 Cem° e gelmez ol teberrâyı seven (128/5)

Nehirlerin gözünün kapanması yani kuruması doğal tabiat olayıdır. Nihânî bu durumu Hz. Hüseyin'in ölümüne duyduğu üzüntüyü ifade etmede kullanmıştır. Nihânî, nehir gibi gözünü yumup matem etmesini kendisine öğütlüyor. Burada bir nevî gözyaşlarının dışı vurulmayıp içe akıtılması anlatılmıştır:

Nehrvârî yum gözünü mâtem et
 Taşlar ile ur özüünü mâtem et
 Lâl oluban kes sözüünü mâtem et
 Ey Nihânî yırt yüzünü mâtem et
 Sûziş-i ° aşkile bu câyı seven
 Cem° e gelmez ol teberrâyı seven (128/7)

Zühre yıldızı (feleğın sazendesı) coşup Nihânî, aşk şarabını içtikten sonra talihi ona yardım etmiş ve derin derya hafif çay olmuştur; yani o öyle bir dereceye gelmiştir ki deryaları küçük çay gibi geçebilmiştir: (15/10)

¹ (Kur'ân 83: 27-28) O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.

Cennetteki ırmaklardan bahsedilmiş, Hz. Hüseyin ve diğer masumlara Tesnîm suyu hatırlatılmıştır. Doğal bir tabiat olayı olan nehirlerin ağzının tıkanmasına telmih yapılmıştır.

2.3.3.3.1.4. Yağmur (Bârân), Bulut (Sehâb) Kar (Berf), Sis (Duman)

Su ile ilgili unsurlar bazen tabiatı tahrip eden unsurlar bazen de karamsarlık olarak geçmektedir. Rüzgâr ile ateş, hava, sam yeli, yağmur, kış ve keder; bazen yok edicidir, bazen de var eder:

Bādile nār hevā semūm **bārān** zemistān [u] ğumūm

Gāhī fenā gāh var eder (97/27)

Parlak ay bulutların arasına girer, bu garip bir emirdir ve aciz insanlar bunun sırrına ulaşamazlar: (40/4)

Bulut, karanlık ve karamsarlık anlamlarını da beraberinde getirmektedir. Nihânî, sevgilinin bulutlar içinden bir güneş gibi doğmasını istemektedir ve aşkının yolunda kan dökceğini belirtmiştir: (153/5)

Kar yağdığı zaman etraf dumanlı gibi görünür. Nihânî elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu ifade etmiştir. O bir dönem vaktini boşa harcıyıp herkesçe bilinen safahatlara dalmıştır ve bu halini yolunu kış, duman olarak târif etmiştir:

Edip evķātımı zāyi^c oluram fişķile şāyi^c

Tehī-destim ķalıp cāyi^c yolumda ķış **duman** yā Rab (21/4)

Su ile ilgili unsurlar gerçek anlamlarında kullanılmakla birlikte benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.3.1.5. Şebnem (Jâle), Su Kabarcığı (Habâb)

Şebnem; çiy tanesi, jâle. Sabahlayın ve özellikle bahar mevsiminde bazı çiçekler üzerinde oluşan su damlasıdır. Habâb ise su üzerinde oluşan kabarcıktır. Denizde bu tür kabarcıklara çok rastlanmaktadır (Pala, 2004, s.178, 423).

Sabahleyin şebnem iner, gülün içine konar; bülbül nağmeler söyler. Bülbülün güle âşık olup nağmeler söylemesi gibi Nihânî de Hakk’a âşıktır ve “dost dost” diye çağırır:

Şubh ile **şeb-nem** iner gülün içine konar

° Andelîb nağme eder çağırırım [hū] dost dost (26-2)

Gözyaşları, ham maddesinden ve renginden dolayı çiy tanesine benzetilmiştir. Çılgın bülbülün (âşığın) ayalayıp inleyen nemli gözlerinin gözyaşları, sevgilinin güzelliğinin gülbahçesi semtini çiy taneleriyle doldurmuştur:

Gülistân-ı cemâliñ küyunu **pür-jâle** etmiştir

Sirişk-i dîde-i nemnâk-ı zâr-ı bülbül-i şeydâ (12/2)

Heves sahibi, nefesine uyan insanlar su kabarcığına benzetilmiştir. Nihânî bu tür insanlara “habâb” diye seslenerek sözünü dinlemesini, ona kulak asmasını söylemiş daha sonra da Hakk’ın herkese kapısını açmasını dilemiştir:

Diñle sözüm saña derim ey **habâb**

Eyleye Hâk cümlemize fetḥ-i bâb (16/1)

Gözyaşı şebneme, heves sahibi insanlar da su kabarcığına benzetilmiştir.

2.3.3.3.2. Toprak İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.2.1. Toprak (Hâk, Turâb), Toz (Gubâr)

Toprak dünyanın yaratılışındaki dört ana unsurdan biridir. Hz. Âdem topraktan yaratılmıştır.

Ateş, rüzgâr ve toprak; dört unsur bunlar belli bir sır ile terkip olmuşlardır:

° Ateş ile bād [ü] ḥākīñ böyledir ḥāli daḥı
Çār ° anāşır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

İnsanoğlu su ve çamurdan yaratılmıştır, aynen toprak bir testi gibi ve dadısı olan güneş ve ve ışıkla büyütülmüştür: (2/3)

Sevgilinin ayağının toprağı âşık için bir kuhl ve tûtiyâdır (Pala, 2004, s. 278). Hz. Peygamber, sevgilidir ve onun ayağının toprağı çok değerlidir. Göğün en yüksek katı bile Hz. Peygamber'in ayağının toprağına yüz sürmüştür. O tozdan sürme yapan âmâ cila bulur, gözleri görür. Çünkü Hz. Peygamber kâinatın yaratılış sebebidir. Âşıkların kalpleri ve onun ayağının toprağı gam çadırında aşkının ateşiyle tutuştu sanki sürme hokkası oldu. Onun ayağının toprağına baş eğip yüz sürmeyenler onun ayrılığıyla zâlim olurlar:

Yüz sürüpdür ḥāk-i pāyiñe seniñ ° arş-ı ° alā
Ol ḡubār¹dan buldu hem kuhl eyleyen a° mā cilā
Dendi *levlāk*¹ şāniña kevnine raḥmetsiñ *belā*²
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Çulub-ı ° āşıkān [u] ḥāk-i pāyiñ ḡayme-i ḡamda
Tutuşdu nār-ı ° aşkıñ ile ḡüyā sürmedān oldu (152/8)

Pāyiniñ ḥākine kim ki baş eğip yüz sürmedi
Firḡat-i hicriñ anı bī-dād eder yā Muştafā (8/4)

Bir mutasavvıf için özünü toprak etmek önemli vasıflardandır. Özün toprak edilmesi benlik duygusunun ortadan kaldırılmasıdır. Ancak benliği yok eden tevazu sahibi

¹ *Levlāke levlāke le-mā ḡalaqtü'l-eflāke*. “Sen olmasaydım, sen olmasaydım (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsî).

² ...*Elestü bi rabbikum ḡālū belā şühidnā*... “Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler.” (A’râf 7/172).

olabilir. Asıl istek ve arzu Hakk'ın aşkına ulaşmaksa bu yolda yüzün toprağa çevrilmesi gerekmektedir:

Özüñü hāk edip eyle tevāzu^c
Hilāfında gezip olma hıyānet (28/6)

^c Aşk-ı Hākķı kābil olmaķsa murād
Eyle bu rāh içre yüzüñü **türāb** (16/2)

Yoluna toprak olmak ise bu uğurda canını feda etmektir. Nihânî mürşidi târif ederken Hz. Peygamber'in soyundan gelinmesini; cömert, eli açık, cesur ve Hz. Peygamber'in ailesinin yoluna taprak olunmasını belirtmiştir:

Mürşid oldur aşlı seyyid pāk ola
Hem seħī vü hem şecī^c bī-bāk ola
Āl-i evlādıñ izine hāk ola
İntisābı ol Şāh-ı Merdān gerek (103/3)

Hz. Hüseyin ve yanındaki masumlar bu kızgın çöl topraklarında susuz bırakılmış ve ölüme terk edilmiştir. Yezid, Hz. Hüseyin'in Kufe'ye alınmamasını emredince Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer'i Hz. Hüseyin'e gönderir. Nihânî Ömer'den uğursuz olarak bahsetmiştir. İbn-i Eş'as da Hz. Ali'ye ihanetiyle tanınmıştır ve ismi Kerbela hadîsesinde geçmektedir. Bu uğursuz insanlar, Kerbela toprağında güç gösterip Hz. Peygamber ailesine hiddet göstermişlerdir:

Ol ^c Ömer naħsile ibn-i Eş^c aşı
Hem daħı havlile ol Şīt la^c neti
Kerbelā hākinde kurup satveti
Āl-i Nebī gördüler bu haşmeti
Lerze tutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiğān (123/5)

Ay parçasının incileri Muharrem ayında toprağa düşmüştür. Bu ay doğduğu zaman yaralar tazelenir. Çaresiz masumlar nasıl sabretsin, kan dökmesinler. Ağlayıp inleyenler acılarından göğüslerini yaralarlar:

Doğup mäh-ı muharrem tazelendi yâreler eyvâh
 Bu mähda hâke düşdü dürre-i meh-pâreler eyvâh
 Niçe hün dökmeyip şabr eylesin bî-çâreler eyvâh
 Döküp sînelerin cerh etmesin mi zâreler eyvâh
 Tutuben yâs u mâtem giysin mi kâreler eyvâh (145/1)

Sevgilinin ayağının toprağından sürme yapma, özünü toprak etme, yüzünü toprağa çevirme, toprağa düşme, Kербela toprağı temaları üzerinde durulmuştur.

2.3.3.3.2.2. Dağ (Kûh), Taş (Seng, Hârâ)

Şehrin dağları bazı tabiat olaylarıyla tahrip olup yok olmaktadır. Özellikle kozmik âlemdeki unsurların içlerindeki enerjiyi atması esnasında yeryüzündeki katmanlar zarar görmektedir. Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, şimşek çakması, kar, bütün bunlar aşk yüküyle, yani içlerindeki elektrikle şehrin dağlarını yıkıp tahrip ederler:

Şems [ü] nücüm semâ kamer ra^c dile berķ berf bār-ı ^c aşķ
 Tahrib-i kûh-ı şâr eder (97/24)

Hız. Musa'nın Allah'la konuşması neticesinde Allah'ın dağa tecellisi hatırlatılmıştır. Musa Mısır'a giderken yolunu şaşırması, bir ağacın üzerinde ateş görerek oraya yönelmiş ve Allah'ın kendisine görünmesini istemiştir. Allah Teâlâ dağın kendisini görmeye dayanırsa Musa'nın da dayanabileceğini, buyurmuş ve dağa tecellî etmiştir. Ancak dağ paramparça olmuş Musa da bayılıp düşmüştür (Pala, 2004, s. 335). Nihânî bu hadiseyi, çöl, dağ, taş, ağaç, karanlık, duman ve ışığın nuru; bazen parıltı oluşur bazen de ateş olur, şeklinde ifade etmiştir:

Şahrâ [vü] dağ [u] taş ağac zulmet duhân nür-ı sirâc
 Gâh nür gâhi nâr eder (97/31)

İnsan zübde-i âlemdir, yani âlemin en seçkinidir. Önce âlem yaratılmış daha sonra insan bütün âlemden süzülerek dünyaya gelmiştir. Maden, bitki ve hayvan mevâlid-i selâsenin unsurlarındandır. İnsanın dünyaya gelişinde uğradığı mertebelerdendir. İnsan bir gün mâdeniyyet âleminde görünmüş, bir gün bitki gibi görünmüş sonra da toprak ve taş olmuştur:

Bir eyyâm ma^c deniyyet ^c âleminde
Cemâdâtveş göründüñ toprak u taş (71/4)

Dağ, vahşi hayvanların gezdiği yer olarak anılmıştır. Zâhidler eleştirilirken dağda gezen hayvana benzetilmiştir. Sahte libas giyip meşin yükü oldukları, hayvan sıfat dağda gezip kaba, sert bir şekilde yedikleri, fakat bunları nefsiyle arkadaş oldukları için yaptıkları ifade edilmiştir:

Geyüben sahtiyân libās ^c aceb haml-i meşin olduñ
Gezip hayvân şıfat **dağ**da n'edem ekl-i haşin olduñ
Velâkin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişin olduñ
^c İbâdet şalını ber-düş edip mescid-nişin olduñ
Tecerrüd hücreinde büriyâdan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Nihânî görünen âlemde taşla sert taşı birbirinden ayırt ederken vahdet makamında her şeyi bir görür. O, *cemü'l- cem* makamında Hakk'tan başka hiçbir şey görmemiş, her şeyi Hakk olarak görmüştür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir: (74/4)

Nihânî, yaşadığı dönemde katı taş ile inci tanesinin değer bakımından birbirinden ayırt edilmediğinden şikâyetçidir. Bu durumu, pek katı taş ile inci tanesi nasıl fark olunur; insaf gözüyle bakan dikkat ehli göremem, şeklinde ifade etmiştir:

Seng-i hārā ile dūr-dāne niçe fark olunur
Çeşm-i inşāfla baqar ehl-i diqqat göremem (122/5)

Sevgisiz kalpler, kararmış katı taşa benzetilmiştir. Nihânî kalbinde sevgi bulunmayan kavimleri Hudâ'nın lanetlediğini ifade etmiştir ve onların kararmış katı taş gibi Yehûdân ile mahşerde toplanmalarını diliyor. Yehûdân ile Yahudiler kast edilmiştir. Hz. Yusuf'u kuyuya attıkları için Nihânî onlara kızmıştır:

Hudâ la^c net eder şol kavme kim kalbinde hubbu yok
Kararmış **seng-i hârâ**veş Yehûdân ile haşr olsun (130/7)

Dağ, zamanla tabiat olaylarının tahrip ettiği, vahşi hayvanların gezdiği, Allah'ın tecelli ettiği bir yerdir. İnsan yaratılırken bitkiden, madenden, topraktan taştan geçerek gelmiştir. Sevgisiz insanların kalbi katılaştırmış bir taştır. Devir o kadar kötü olmuştur ki insanlar katı taşla inci tanesini birbirinden ayıramayacak durumdadır.

2.3.3.2.3. Kara, Çöl (Sahrâ), Vadi

Hızır ve İlyas Âb-ı Hayat Efsanesi'nin baş kahramanlarındandır. İlyas'ın kara ve denizde dolaşıp insanlara zor anlarında yardım etmesine telmih yapılmıştır:

Yûnus oldum hût bağrında sızlandım
Kaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyâsvâri deryâ **kara** gözlendim
° Azîz Eyyûb dahı Loqmân idim men (127/29)

Önce kâinat yaratılmış daha sonra insan bütün kâinattan süzülerek dünyaya gelmiştir. Bu nedenle insana *zübde-i âlem* yani âlemin seçkini denilmektedir. İnsan, bu dünyaya gelene kadar mevâlid-i selâse denilen maden, bitki ve hayvan mertebelerine uğramıştır. Maden ve bitki sûretinden sonra hayvan sûretine gelmiş kırlarda, ovalarda bitki yemiştir:

Pes andan şüret-i hayvâna geldiñ
Nebât ekl eylediñ **şahrâ**da şâbâş (71/7)

Hızır'ın Musa'nın Allah'la konuşması sahrada gerçekleşmiştir. Sahradaki ağaçta bir nur görmüş ve oradaki dağ parçalanmıştır:

Şahrā [vü] **dağ** [u] **taş** ağac zülmet duhān nūr-ı sirāc

Gāh nūr gāhi nār eder (97/31)

Aşk büyüklüğünden ve yakıcılığından dolayı çöle benzetilmiş ve bunun ne akla ne de nakle sığdığı belirtilmiştir. Bunun ne fetvayla ne de takvayla alakası vardır: (100/6)

Hikmet büyüklüğünden dolayı çöle benzetilmiştir. Çöldeki kum tanelerini saymak nasıl ki mümkün değilse bilgeliğin de başı ve sonu yoktur. Hakk'ın bilgisi sonsuzdur: (127/9) Vadi; iki dağ arasındaki uzun, çukur deredir. Aşk denizi taşıdığı zaman her vadi nehir olmaktadır:

Buldu hayāt arz-ı nebāt coşdu yine ebhār-ı ° aşk

Her **vādī**yi enhār eder (97/1)

Berzah, vadiye benzetilmiştir. Berzah; ince, uzun kara parçası, dar dil anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1993, s. 90). Tasavvufta ise ölümle başlayıp kıyamete kadar süren zaman anlamına gelmektedir. İçinde ruhların bulunduğu mekân ve âlemdir (Uludağ, 2005, s. 73). Nihânî bu berzah vadisinden geçip nefsin tamamen yok edilmesini istiyor:

Geç bu berzah **vādī**sin faqr [u] fenāya kâ'il ol

° Azm edip *el-faqrū fahrī*¹ devletine nā'il ol

Sırr-ı *mā-zāga'l-başar*² remzine cāndan mā'il ol

Serserī köhne cihān bāğında cānā ° āqıl ol

° Aql-ı dānādır dilā Sīmurğ-ı ° Ankādan ğarāz (80/3)

Toprakla ilgili unsurlardan olan kara, sahrâ ve vadi hem gerçek hem de mecazî anlamında kullanılmıştır. Hızır karada gezer, insan bu âleme gelirken sahrada, kırlarda

¹ *El-faqrū fahrī* ve *bihī eftarī*. “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s.153).

² *Mā-zāga'l-başaru vemā tağā*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

da bekler, aşk ve hikmet büyüklüğünden dolayı sahraya benzetilir. Berzah ise ara yerde kalmış bir vadedir.

2.3.3.3.3. Ateşle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.3.1. Ateş (Od, Nar)

Ateş, anâsır-ı erba’adan biridir. Ateş kelimesi “aşk” ve “cehennem” kavramlarıyla anılmıştır. Aşk ateşi bazen Hz. Peygamber’in aşkının ateşi olmuş, bazen de Hz. Ali’nin ışık saçan ateşi olmuştur. Muharrem ayında sineler bir nâr olup yanmıştır.

Ateş de hava, toprak ve su gibi dört unsurdan biridir ve bu dört unsur belli işaret ile terkip olur:

° Ateş ile bād [ü] hâkiñ böyledir hâli dahı
Çār ° anâşır gör ne remzile olur terkîbiyât (27/7)

Ateş, cehennemın en önemli ögesidir. Nihânî resmî ilim sahiplerinin cehennem ateşi ve berzah konularını bırakmalarını ister. Zâhidler, müderrisler kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük içindedir. Benlikten öte gitmeye başka bir yol yoktur. Arada sanı ve şüphe berzahını kurmuşlardır:

Bu ° ilm-i rüsüm ehlini qor ° ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yoq rāh-ı ziyāde
Bir zann [ü] gümān berzahıñı qurmuş arada
Berzahla **dūzah nārıñı** qo eyleme mebhāş (34/4)

Ateşin doğrudan “cehennem” yerine kullanıldığı da görülür. Müjdeciler ve aşk müşkülünün girdabında zarara uğrayanlar cehennem ehlinin ümitsizliğini bildirir:

Mübeşşirîn [ü] hāsirîn gird-ābına düşvār-ı ° aşk
Hırmān-ı **ehl-i nār** eder (97/36)

Ateş cennete nispet olarak kullanılmıştır. En güzel kokulu güllerin şahında bile çevresinde diken vardır. Cennet bağına nispet cehennem vardır. Hakk'a yakın biri bulursa kalpte bin günahı vardır. Temizi hoş, güzel yapan o ışık saçan Ali'nin ateşidir:

Verd-i ra^c nâ şâh-ı gülde lîk çevre hârı var
 Bâğ-ı cennet saña nisbet yaqmağa hoş **nârı** var
 Bir qarîn-i Haq bulunsa kalbde biñ evzârı var
 Tâhiri tayyib eden sen **nâr-ı nûrânîm** ° Alî (153/7)

Aşk yakıcılığından dolayı ateşe benzetilmiştir. Nihânî de aşkın ateşine yanmış, elem ve hüznler içinde gölge gibi düşmüştür. Sevgilinin kan dökücü gözleri âşıkların şarabından dolayı kızarmıştır, ancak bu ateşle neden hala bakıp kan dökmeye devam etmektedir:

Ne düşdüñ sâyeveş n'oldu nedir âlâm [u] aqzânîñ
 Ne yandıñ **âteş-i** ° aşkıña şimdi sen Nihânîyâ (12/5)

Kızarmış çeşm-i hûn-rîziñ mey-i ° uşşâqdan cânâ
 Ne bu **âteşle** nezzâre gözüñ kan etmede hâlâ (12/1)

Aşk ateşi bazen iyileştirir bazen de hasta eder. Rıdvan ve Mâlik arşın hamalları, sır kalesinin yani cennet ve cehennemin bekçileridir. Onlar aşk ateşi gibidir; biri cennete koyar, biri cehenneme. Yani bazen iyileştirir, bazen hasta eder:

Ĥammâl-ı ° arş hışn-ı haşûr Rıdvân [u] Mâlik **nâr-ı** ° aşq
 Tîmâr gâh bîmâr eder (97/18)

Derin üzüntü neticesinde baqrın ateşle yandığı görölmektedir. Nihânî Muharrem ayında sabır orucu tutulmasını, gözlerden kanlı göz yaşları dökölmesini ve sînelerin yakılmasını diler. Daha sonra soyut bir kavram olan üzüntüyü ateşle somutlaştırarak sînelerdeki bu ateşe bakılmasını ister:

Tut Muqarremde sıyâmı eyle mâtemle ° azâ

Eşk-i pür-hûn dök gözüñden yak sîneñi nâre baķ (101/5)

Ateş, dört unsurdan biri olduğu kast edilen beyit/bentlerde gerçek anlamında; bunun dışında genelde benzetilen olarak kullanımıştır.

2.3.3.3.2. Duman (Dûd, Duhân)

Ateşin yakıcılık özelliği dışında bir önemli özelliği de dumanıdır. Rengi ve şekli nedeniyle tasavvurlara konu olmuştur. Aşk ateşiyile de gönülden duman çıkmaktadır. Âhın dumanı göklere çıkar ve Allah katına ulaşır (Pala, 2004, s. 10).

Âhın dumanı göklere ulaşmıştır. Sevgilinin yarım bakışları âşığın kalbine dokununca âhının dumanı göklere çıkar ve yücelik makamı bu duruma bir tedbir koyar, karar verir:

Bu dile te'sîr etdi nîm-nigâhîñ
 Feleklere erişdi **dûd**-ı âhîñ
 Ne tedbîr koydu nerde ° izz-i câhîñ
 Seniñ rûyuñda şol zülf-i siyâhîñ
 Raķîbdir güyiyâ hûbâna maħlûṭ (84/4)

Kerbela hadisesinin betimlemesinde kan göğün dumanına çıkar. Buradaki dumanla savaş esnasında tozun havaya kalkması durumunda görülen toz bulutu kast edilmiş olabileceği gibi göğün bulutları da tasavvur edilmiş olabilir. Ayrıca “dûd” ızdırap neticesinde çekilen âhı da çağrıştırmaktadır. Hz. Hüseyin Kevser sâkîsidir. Müslümanlık davasıyla o eşek Yezid, Hz. Hüseyin'i Kerbela'da susuz bırakmıştır. O masum çocuk susuzluktan gece gündüz inlemiştir, kanları göğün dumanına çıkmıştır:

Müslümânlık da° vâsıyla ol hımâr
 Sâķî-i Kevşeri eder teşnedâr
 Tıfl-ı ma° şüm zâr eder leyl ü nehâr
 ° Aṭş ile hûn **dûd**-ı **semâya** çıkar
 Lerze tutar güyâ degmiş mihr-cân
 Dîdelerden nem döküp eyler fiğân (123/4)

Karanlıkta ışığın nuru, duman, ağaç, dağ, taş, sahra, bunların hepsi Hz. Mûsâ'yı hatırlatmaktadır. Mûsâ Mısır'a giderken yolunu şaşırmış, bir ağacın üzerinde ateş görerek oraya yönelmiş ve Allah'ın kendisine görünmesini istemiştir. Allah Teâlâ dağın kendisini görmeye dayanırsa Mûsâ'nın da dayanabileceğini buyurmuş ve dağa tecellî etmiştir. Ancak dağ paramparça olmuş Musa da bayılıp düşmüştür (Pala, 2004, s. 335):

Şahrâ [vü] dağ [u] taş ağac zulmet **duhân** nūr-ı sirâc

Gâh nūr gâhi nâr eder (97/31)

Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuşması neticesinde Allah'ın dağa tecellîsi, dağın paramparça olması ve o esnada dumanın görülmesi söz konusudur.

2.3.3.3.4. Hava İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.4.1. Rüzgâr, (Bâd, Sabâ, Semûm, Rîh)

Rüzgâr, dört unsurdan biridir. İnsan tabiatında nefse karşılık gelir, sevgiliden haber taşır, müşidin ayağı bir rüzgâr kadar hızlıdır. Rüzgâr aynı zamanda olağanüstü özelliklere sahiptir. Belkısın tahtı rüzgârla taşınmıştır. Tabiat unsuru olarak rüzgâr, ağaçların büyümesinde, çiçeklenmesinde rol oynar. Her şeyi yıkar, bozar; bazen de yapar.

Su, toprak, hava ve ateş *âlem-i kübrânın* yaratılışındaki dört unsur olup bunlar aynı zamanda *âlem-i sugrâ* ve *zübde-i âlem* olan insanın tabiatında da mevcuttur. Nihânî dünyaya gelirken dört unsuru giyindiğini ve hava ile nefsin arkadaş olduğunu belirtmiştir:

Giydim ° anâşırı insân adıyla

Mâ' [u] türâb dahı nâr [u] **bâd**ıyla

Hem-râh oldu nefs hevâ ekrâdıyla

° Azm [ü] süñük lahm [ü] kan [u] cibâlem (120/3)

Ağacın büyüme esnasında güneş ve rüzgâr görmesi önemlidir. Muhabbet güneşiyle ve rüzgârın âhıyla yetişirse gösterişli bir ağaç olmaktadır. “Âh” kelimesi şairler tarafından alevli ve dumanlı tasavvur edilmesinin yanında şiddetli rüzgâr anlamıyla da kullanılmıştır (Horata, 2015, s. 450; Onay, 2013, s. 44). Eğerki ağaç şefkat yanında şiddetli rüzgârı yani bazı zorlukları görürse o zaman daha güçlü ve gösterişli olur:

Muhabbet güneşiyle perveriş ver
Dağı hem âh-ı **bâd**la şândan oğu (135/20)

Semûm; sam yeli, sıcak rüzgâr, zehirli şey anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 936). Temas ettiği şeyi zehir gibi etkileyip dokularına işleyen sıcak rüzgâr (sam yeli) manasındaki semûm aynı zamanda cehennem azabının türlerinden olup *Kur’ân*’da da geçmektedir¹ (Harman,1993, s. 228). Rüzgâr ile ateş, hava, sam yeli, yağmur, kış ve keder; bazen yok edicidir, bazen de var eder:

Bâdile nâr **hevâ semûm** bārân zemistân [u] ğumûm
Gâhî fenâ gâh var eder (97/27)

Sabâ, doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgârdır. O daima sevgilinin saçlarından iz ve koku taşır (Pala, 2004, s. 383). Aşk zülfünün kılına sabâ rüzgârından gam yoktur, saba rüzgârı ona etki edemez. Çünkü Hudâ onun her teline yüzlerce mecnûn bağladı:

Zülf[°] aşkıñ müyuna **bâd-ı şabâ**dan ğam nedir
Her telinde beste kıldı şad-be-şad şeydâ Hudâ (4/4)

Yemen melikesi Belkıs’ın tahtı bir rivayete göre eşi Hz. Süleyman’ın tahtının yanına rüzgârla gelmiştir. Hz. Süleyman, eşi Belkıs’ı habercisi olan Hüdühüd aracılığıyla tanımıştır. Belkıs ve kavmi o zamanlar güneşe tapmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 122). Nihânî, aşkın serdarının rüzgâr ile Belkıs’ı ve kavmini avladığını belirtir:

Rîh ile gâh Belķisevî şayd eyledi serdâr-ı[°] aşk

¹ (Kur’ân 52: 27) Şimdi ise Allah bize lutfuyla muamele etti de bizi kavurucu azaptan korudu.

Anı şāhib-vaķār eder (97/38)

Nihānî kendisine daima mürşid-i kâmilin ayağının rüzgârının dokunmasını ister. Burada rüzgâr kelimesi “hız, gayret ve etki” anlamlarını ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Nihānî sürekli olarak bir mürşidle bağlantı içinde bulunmak istiyor çünkü o aşk yoluna ayak tozu şöhretiyle, Allah’a ulaşma gayesiyle çıkmıştır, mürşidin ayağının rüzgârı dokunursa idealine daha çabuk ulaşacaktır:

Rāh-ı ° aşka hāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā

Bād-pāy-ı mürşid-i kâmil doķunsun dā’imā (11/1)

Rüzgârın insanı sürükleme özelliği tabiî bir gerçekliktir. Mecazî anlamda ise insanın kendi gücünü, iradesini kullanamaması, nefesine yenik düşüp sürüklenmesi kastedilmiştir. Nihānî; hased, kin, nefret, açgözlülük, kibir ve riyânın insanı yele, rüzgâra verdiği ifade etmiştir:

Degilsin kısmete rāzî derūnuñ hubb [u] sevdāda

Ḥased buğzun tama° kibr ü riyā vermiş seni **bāda**

Diliñ zāhirde illāda velî kalb dā’imā lāda

Neden geçdiñse geçdiñ reh-güzār-ı ° aşk-ı Mevlāda

Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Rüzgâr “hû” diyerek esmektedir. Burada “hû” hem rüzgârın çıkardığı ses hem de Allah’ın ismidir. Bütün duygular Allah ile kuvvet ve parlaklık bulmakta rüzgâr Allah diyerek esmektedir:

Cümle kuvā-yı havāssiñ hū iledir revnaķı

Gör bu **bādı** esicek verir şadāyı hū deyü (136/4)

Rüzgâr gerçek anlamında kullanılmakla beraber daha çok yan ve mecaz anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.3.4. Bitkiler

Tabiatın üç âlemi olan mevâlid-i selâsedden (maden, nebat, hayvan) biridir. Devir nazariyesine göre insan dünyaya gelirken bazı mertebelerden geçmektedir. Nebat da bu mertebelerdendir. Allah ilk tecellîsiyle akl-ı küllîyi (Muhammedî nuru) yaratmış, Akl-ı küllîden taştan tecellîlerle de diğer mahlûkatı yaratmıştır. Muhammedî nur sırayla ruhlar âlemi (nefs-i küll), tabiat, heyûla, cism-i küll, şekil, arş, kürsî, atlas feleği, menazil feleği, yedi felek, yedi yer ve mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan) mertebelerinde zuhur etmiştir (Tatçı, 1990, s. 305).

Mevâlid-i selâsedden biri maden, biri bitki, bir diğeri de hayvandır ve devre yoldaştır. Bitkilerden hurmanın, hayvanlardan da atın devrinin insana yakın olduğu belirtilmiştir:

Mevâlîd sırrını gördünse kıardaş
Şağın nâ-ehline kıılma anı fâş (71/1)

Biri ma^c den biri nebât biri hem
Odur hayvân ola tâ devre yoldaş (71/2)

Nebâtdan hurma hayvândan feres bil
Yağın insana devri çatma gel kâş (71/8)

Mevâlidin bir sır olduğu ve bunun ehli olmayanlara açılmaması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.3.4.1. Ağaçlar

Kâinatın sırlarını bilmek gerekirse çekirdek ve ağaçla peygamberlik arasında bağlantı vardır. Ağacın aslı olan çekirdek, ağaç şeklinde taayyün etmiş ve meyveler vermiştir. Çekirdek zâtî ahadiyyeti, bir olan hakikati temsil eder ve silsileler hâlinde açığa çıkan ağaçlardan, meyvelerden tenzih edilmiştir. Ayrıca ağaçtaki her bir meyvenin çekirdeğinde yine bir ağaç gizlidir. Allah önce kendi nurundan Muhammedî nuru yaratmış daha sonra onun nurundan bütün âlemi yaratmıştır. Ağaçlar ve meyveler

sonsuz bir s urette silsileler h alinde devam ederken muhammed i nurdan yaratılmış  alem de devretmiştir. Ağacın tabiatında meyve vermek esastır, Allah'a ait sırları anlamak gerekir:

 ekirdekle şecer şekli nübüvvet
Bilirseň bu dili var andan ođu (135/1)

Nih dında şemer merk z hağ kat
Led nn  dersini irf ndan oğu (135/2)

 z   r k ağaçlar meyve vermez.  z, bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan hafif, gevrek ve çoğu yumuşak b lumd r (Dağlı, 2014, s. 546). Nih n   z   r k çivit ekilse bitmeyeceğini, ağacın meyve vermeyeceğini söyler.  ivit baklagiller familyasından olup pembe, beyaz  i ekli bodur bir ağaçtır (Dağlı, 2014, s. 182). Ancak  ivitin burada çekirdek tohum anlamında kullanılma olasılığı yüksektir. Çekirdeğin, tohumun  z   r kse meyve vermez, durum yamandır, ağaç gittikçe zayıflar ve kötüleşir:

 z   r k  iv d ekilse bitmez
Ne var şecer şemer yamandan oğu (135/7)

Ağaç; koruyucusuyla, bah ivanıyla hükmünü bulur ve güzel meyveler verir. Aşı yapılmayan bakımsız ağaçlarda ise piçlik kalır, o zaman ağacı ila lamak gerekir. İnsanlar için de yol gösterici ve koruyucu lazımdır. Onu  stadın aşılması gerekir. Ağaç  atalında istid t varsa aşı tutar, yoksa aşı tutmaz. O zaman sahibine kuru bir yüktür, suya kanmıştır ve yapılacak bir şey yoktur. Nih n  “reyy n” kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Mısır Hükümdarı Reyy n'ın hazineyi Hz. Yusuf'a teslimi gibi durumu Allah'a havale etmek gerekir:

Muğ fizla şecer hükmün bulur ol
Vel  piçlik çalır derm ndan oğu (135/10)

Y  meyve vermez eger verse dağı

Ki olmaz lezzeti telhândan oğu (135/11-16)

İnsanlar ağaca benzer. İkrarında yani sözünde sabit duranlar tevhit tohumudur, sözünde durmayanlar, elest andını unutanlar ise insan sûretinde hoş görünür ancak sonbahardaki gibi yemişsiz bir ağaçtır:

Eger tırursa ikrârında sâbit
Odurur tohm-ı tevhîd cândan oğu (135/18)

Görünür şûret-i âdem gibi hoş
Yemişsiz bir şecer hazândan oğu (135/32)

Ağaçla velayet arasında ilgi vardır. Hz. Peygamber ilk olup sonradan gelendir. Allah önce nûr-ı Muhammed'i yaratmıştır. Hz. Muhammed "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı" demiştir. Hz. Muhammed'in nuru ilk önce yaratılmasına rağmen o, son peygamberdir, diğer taraftan da velîlik özelliğine sahiptir. Risâlet ve nübüvvet, yâni şeriat getiren nübüvvet kesilse de velayet sonsuza kadar kesilmez. Bu nedenle Nihânî, velayeti ağaca benzetmiştir. Çekirdekten ağaç olur, ağaçtan meyve olur, meyvenin çekirdeğinden tekrar ağaç olur ve bu şekilde devredip gider. Bu devrile çalış ve her yönden düşün:

Nübüvvet bil şecer yemiş velâyet
Bu devrile duruş her yandan oğu (135/24)

Ağacın yetişip büyümesiyle insan ve onun eğitimi arasında ilgi kurulmuş ve velayet ağaca benzetilmiştir.

2.3.3.4.1.1. Servi

Servi ağacı, gerçek anlamının dışında ince, düzgün, uzun boyundan dolayı tasavvurlara konu olmuş benzeyen olarak kullanılmıştır. Edebiyatta sevgilinin boyu genellikle serviye benzetilmiştir.

Ey servi boylu, bu yola talipsen azizin sözüne itaat et. Bu yola girmeye kararlıysan mürşidin sözünü tutup talimatlerini yerine getirmen gerekir:

Eger t̄alib iseñ ey **serv-i k̄āmet**

° Azīziñ nuḡkuna eyle iḡā° at (28/1)

Nihānî servi kelimesini dostlarına, arkadaşlarına seslenirken onların güzel bir sıfatı olarak kullanmıştır.

2.3.3.4.1.2. Yasemin Servisi

Yasemin; zeytingillerden olup kırmızı, sarı ve beyaz renkli çiçekler açan süs bitkisi olarak yetiştirilen tırmanıcı bir ağaççıktır (Dağlı, 2014, s. 702). Beyitte geçen “serv-i semen” ise Cemal Kurnaz’ın (1996) belirttiği üzere eskiden serviye sarmaşık veya yediveren gülü aşılarmış ve bu güller serviye görünmeyecek şekilde sararmış. Buna “peyvend”, böyle güllere de “serv-i gül-endam, serv-i gül-fürüş ya da serv-i semen” isimleri verilmiş (s. 220). Yasemin daha çok beyaz renginden dolayı tasavvura konu olmuştur. Berat Açıl (2015) da “Yaseminin estetik açıdan daha çok öne çıkan yönü rengidir. Bu da, beyitlerde beyazlık olarak tebarüz etmiş görünmektedir” (s. 17) şeklinde ifade etmiştir.

Dîvân’da sevgili boyundan dolayı serviye benzetilirken beden beyazlığından dolayı yasemine benzetilmiş ve “yasemin servisi” olarak anılmıştır. Nihānî, Mehmet Remzi Efendi’nin gazeline yazdığı nazîrenin başlarında onun sözleriyle alay etmiş ve şiirinin sonunda da “Nihānî, Remzi’nin sözlerini söyledi, yasemin servim bu senin kölene tuzak mıdır nedir?” derken yasemin servisi; hem servi boylu, beyaz tenli dünyevî bir sevgiliyi temsil etmiş hem de Allah’ı temsil etmiştir. Tasavvufta servinin vahdeti, beyazlığın da varlığı temsil ettiği düşünülürse sevgili Allah’tır. “Beyaz renk akl-ı evveli, ilk varlığı temsil etmektedir. İlk akıl âmânın merkezidir. Gayb siyahlığından ilk o ayrılmıştır. Bulunduğu felekte en büyük ışık olduğu için beyza adını almıştır. Varlık beyazdır, yokluk siyahtır” (Uludağ, 2005, s. 75). Nihānî bu durumda Allah’a seslenerek dünyevî bir sevgilinin güzelliklerinden bahseden bu şiiri kendisi için tuzak kabul etmiştir. Ayrıca

Nihânî'nin “serv-i semenim” ifadesiyle Remzi Efendi'ye seslenerek latife yaptığını düşünmek de mümkündür:

Nihânî dahı söyledi hem Remzî nikâtin

Serv-i semenim bendiñe tuzak mı nedir bu (139/6)

Servi hem vahdeti hem de mecazî anlamda bir sevgiliyi temsil etmiştir.

2.3.3.4.1.3. Zakkum Ağacı

Sözlükte “cehennemde yetişen bir ağaç” olarak geçmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 1166). Beyaz ve kırmızı çiçek açan yaprakları uzunca ağaçtır (Dağlı, 2014, s. 718).

Nihânî gizli aşkı anlatırken “zakkum” u da kullanmıştır. Zakkum, sıcaklık, acı ve şarap bunların hepsi gizli aşkın manasını açıklamaktadır:

Zaqqūm ḥamīm telḥ [ü] şarāb bu cümlede ızmār-ı ° aşk

Ma° nāda istiḥbār eder (97/22)

Gizli aşk zakkum etkisi yapmaktadır.

2.3.3.4.1.4. Tûbâ

Tûbâ, Sidre'de bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Rivayete göre meyvelerinin her çiğnenmesinde farklı tadları vardır. Gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları zümrüt olan bu ağaçta inanişe göre “her insanın bir yaprağı vardır ve insan öldüğü zaman yaprağı yere düşmektedir.” Tûbâ ağacı gölgesi ve boyu nedeniyle anılmakta ve sevgilinin boyu Tûbâ'ya benzetilmektedir (Pala, 2004, s. 459).

Nihânî sevgiliyi tavrından dolayı yeni doğmuş bebeklere ve boyundan dolayı da cennetteki Tûbâ ağacına benzetmiştir. Böylece ona saflık, masumluk ve kutsallık vermek istemiştir. Diğer taraftan sevgili o kadar güzeldir ki cenneti bile gölgelemektedir, çünkü Tûbâ ağacı dallarıyla cenneti gölgeleyen bir ağaçtır:

Müzeyyen eyledi maḥbūb-ı zībā bir ° aceb ḥālet

Bu tavrile nedir vildān mıdır **tūbā** mıdır bilmem (119/3)

Tūbâ ağacı beyitte benzeyen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.2. Çiçekler

2.3.3.4.2.1. Gül

Gülgillerin örnek bitkisi (Rosa). Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği. Meşhur çiçek ki küçük ve dikenli bir ağaçta olup şeklinin ve kokusunun güzelliği ile meşhur ve şairlere göre bülbülün sevgilisidir. Pek çok çeşidi vardır: Al, pembe, sarı katmerli gül, gül-i zibâ (Dağlı, 2014, s. 298).

Sabahlayın güneşin doğmasıyla beraber hava ısınmaya başlar ve bitkilerin ve gül yapraklarının üzerinde çiy taneleri oluşur. Nihânî bu durumu sabahleyin şebnem iner gülün içine konar, bülbül nağme eder, şeklinde ifade etmiştir:

Şubḥ ile şeb-nem iner **gülün** içine konar

° Andelîb nağme eder çağırırım [hū] dost dost (26/2)

Gülün dikeninin bulunması doğal bir gerçekliktir. Nihânî bu doğal gerçekliği her şeyin zıddı ile bilindiğini ifade etmek için kullanmıştır. En güzel gül olan gül-i ra'nâda ve güllerin şahında bile çevresinde diken vardır, cennete nisbet cehennem vardır:

Verd-i ra ° nâ şāḥ-ı **gülde** lîk çevre ḥārı var

Bāğ-ı cennet saña nisbet yakmağa hoş nārı var

Bir qarîn-i Ḥaḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var

Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānīm ° Alî (153/7)

Gül kelimesi bazen bülbül kelimesiyle beraber anılmakta gül-bülbül hikâyesine telmih yapılmaktadır. Bülbülün ağlayıp inlemeleriyle gül açılır, sevgilinin gezintisinden dolayı çimenlik bahar bahçesi olur. Gül renginden dolayı dikkat çeker ve tasavvurlara konu

olur. Nihânî de bülbül gibi gülün rengine âşıktır ve bu nedenle ağlayıp inlemektedir. Gül ve bülbül her daim güzel sıfatlarından dolayı Hz. Peygamberi zikretmektedir, çünkü onun vasıfları Hudâ'dandır. Nihânî onun vasıflarını anlatmada aciz kalmaktadır.

Güşâd-ı **gül** olur çün bülbülün efgânına bâ^c iş
Çemenzâr-ı bahâristân olur seyrânına bâ^c iş (35/1)

Gül rengine müştâkam çağırırım [hû] dost dost
Gül için âh [u] nâlem çağırırım [hû] dost dost (26/1)

^c Ācizem vaşfiñdan ey şâh çünki vaşşâfiñ Hudâ
Gül ü bülbül dâ'imâ evrâd eder yâ Muştafâ (8/8)

Dışı sarı içi kırmızı olmak üzere iki renkten oluşan gül-i ra'nâ aynı zamanda “güzel, şuh, iki yüzlü, hafifmeşrep” anlamlarında kullanılmaktadır (Kurnaz, 1996, s. 220). Aynı beyitte hem “kırmızı gül” hem de “ra'nâ” kelimeleri kullanılmıştır. Sevgilinin vefasızlığı, iki yüzlülüğü ra'nâ gülüne; saçları da sümbüle ve kırmızı güle benzetilmiştir. Sevgili yüzünde saçını bükerek iki yüzlü gülcükler saçarak, saçları sümbül veya çok kırmızı güldür:

Bugün gîsü bükerek rüyunda **ra^c nâ** hânde-rîz eyler
Seri sümbül müdür yâhud **gül-i hamrâ** mıdır bilmem (119/4)

Gülün ne kadar hassas, duygusal ve narin bir bitki olduğu Nihânî tarafından hissettirilmiştir. Gülün yanında bülbül olması gerekirken doğan kuşu (bâz) kullanılmıştır. Bu alışılmışın dışında bir durumdur (Çukurlu, 2019, s. 366). Nihânî kendisinin ulûhiyyet âleminde bir kuş olduğunu, kimsenin bu sırrını bilmediğini ifade etmiştir. Onun bu tavırlarını ne gül ne de doğan kuşu bilebilmiştir. Nihânî gül ile doğanı tezâtlık oluşturması bakımından sembol olarak kullanmıştır. Gül çok hassas bir canlıdır, duygusallığı ve aşkı temsil eder ve yerde yetişir. Doğan ise yırtıcı bir havyandır ve gökte gezer. Yani yerden göğe kadar en hassası da en vahşisi de, hiçbir canlı Nihânîyi anlayamamıştır:

^c Aceb bir murğ-ı lâhûtam kimesne bilmez esrârım

Ne **gül** bilir ne bāz añlar benim bu ıavr [u] etvārim
 Müfessirler muıaddisler ne fehm etsin bu pāzārim
 Semāda seyr eder sırrım cihānı tıttu envārim
 Muıaddesler cemī° İsi benim sırrımda ser-gerdān (129/2)

Nihānî dersini gülün ayağında okuduğu için güzel ve düzgün konuşan bir hatip olmuştur. Gül burada hem gerçek hem de mecazî anlamda kullanılmıştır. Gülün Hz. Peygamber’i temsil ettiği düşünülürse Nihānî’nin şeriat ilmini ondan öğrendiği ve onun yolundan gittiği anlaşılmaktadır:

Hā haııbem pāy-ı **gül**de okuram ben dersimi
 Dāl düvāzdeh sāl içinde bilmişem irfānımı (151/4)

Sākînin yüzü renginden dolayı güle benzetilir. Eğlence meclisi kurula, gül çehreli sākî içki kadehini suna ve Cem’in ayna kadehi devrede:

ıurula bezm-i ıarab sākî-i **gül**-çehre şuna
 Devr ede sāđar-ı mey āyîne-cām-ı Cemini (156/2)

Farsça “gül” kelimesiyle beraber Arapça karşılığı olan “verd” kelimesi de kullanılmıştır. Gülün rengi, kokusu yanında dikenini de tasavvurlara konu olmuştur. Dünya girdabında boşu boşuna dönüp durma, gülün dikenine dolaşıp kalma yürü Gülzârî tarikatına gir ya da gülbahçesi ol, derken Nihānî aslında hayatta güzellikler varken zararlı şeylere takılma demek istemiştir:

Gezme bî-hüde ° anāşır gird-ābında çizginip
Verd-i hāre dolaşıp ıalma yürü Gülzârî ol (110/2)

Dîvân’da en çok adı geçen çiçek güldür. Çiçeklerin padişahı olan gülün gerçek anlamının yanında daha çok benzetilen olarak kullanıldığı görülmüştür. Rengi, kokusu ve dikenini nedeniyle tasavvurlara konu olmuştur. Gül Hz. Muhammed’i temsil etmektedir. Sevgilinin yanağı ve saçları güle benzetilmiştir. Sākî gül çehrelidir. Bülbül gülün aşığıdır. Dersler gülün ayağında hatmedilir.

2.3.3.4.2.2. Gonca

Henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, tomurcuktur. Halk dilinde konca olarak anılmaktadır (Dağlı, 2014, s. 291).

Gonca, kapalı ve bâkir olmasından dolayı bir geline benzetilir (Pala, 2004, s. 168). Şair sevgiliyi goncaya kendisini de bülbüle benzetir ve goncaya seslenerek açılmasını ve bir bülbül olan gönlünü hoş tutmasını ister. Ey gül yanaklı sevgili, kavuşma dikeninin budağına ara açılmıştır; ey gonca bir kez açıl ve bir bülbül olan gönlümü hoş tut!

Açıl ey **gonca** bir kez ° andelîb-i hâtırım hoş tut
Açıldı şâh-ı hâr-ı vaşlıña ey gül-° izâr ara (12/3)

Üzüntüsünden dolayı yüzünü, saçını yolan bir sevgili vardır. Bu sevgili bazen susmakta bazen ağlamaktadır. Suskunlaştığı zamanlarda bir hokkaya benzeyen ağzı gonca olmuş; ağlayıp, bağırp çağırıldığı zamanlarda ağzı açılan gül olmuştur. Bu durumu görenler sevgilinin ağzı gonca mı gül mü karar veremezler:

Ṭarîḳ-ı ° aşkı ehlinden şoranlar
Pîre ikrâr verip kâ'im duranlar
Meh-i mâtem rûy [u] saçın yolanlar
Şehâ hoşka dehâniñi görenler
Şanırlar **gonca** gül ḥandâna maḥlûṭ (84/5)

Kalp şeklinden ve hassaslığından dolayı goncaya benzetilmiştir. Kalp sıradan bir kan değildir. Kalp diğer deyişle gönül, vücudun gülşenidir; burada en güzel çiçek olan gül-i ra'nâyı zayı etmemek gerekir:

Bilen bu ° ilm-i ° irfânı fuḥûldür
Bu remzim mîzân-ı ° aḳla şümûldür
Ne ḥûn gülzâr açılmış gonca güldür
Vücûduñ gülşeni cânâ gönûldür
Şaḳın etme gül-i ra° nâyı zâyi° (89/6)

Ağız, hikmet ilminin hazinesinin hokkasına ve bir goncaya benzetilmiştir. Gonca hem gerçek manada hem de mecazî manada süs olarak kullanılmıştır. Kurnaz'ın (1996) da belirttiği üzere geçmişte başa ve sarığa gül takma âdeti vardır (s. 221). Gonca vahdet sarığının süsüdür, derken hem sarığa gül takılması âdeti hatırlatılmış hem de içinde ilim irfan dolu bir hazine hokkası olan ağız, yani gonca, vahdet sarığının altında güzel bir süs oluşturmuştur:

Şânını *levlâke levlāk¹* ferr ü şevket eylemiş
 Hem *le-mā ħalaqtü'l-eflāk²* şıyt u şavlet eylemiş
 Høkka-i genc-i dehânın ° ilm-i hikmet eylemiş
 Ğoncasın zîb-âver-i destâr-ı vahdet eylemiş
Lî-ma° Allâh³ gülşeninde gülben-i ° Abd-i Menâf (95/4)

Gonca benzetilen olarak kullanılmış; gelin, ağız ve kalp goncaya benzetilmiştir. Gonca sarığın süsü olmuştur.

2.3.3.4.2.3. Lale

Zambakgillerden yaprakları uzun ve sivri, çiçeği ise kadehe benzeyip türlü renklerde olan bir süs bitkisidir (Dağlı, 2014, s. 470).

Sevgili, zülûf sümbülünü gül yanağına uzâtmış sanki laleleri gülbahçesine havale etmiştir. Sümbülle laleler arasında; gül yanakla da gülbahçesi arasında ilgi kurulmuştur. Tasavvufta lale Allah'ı, onun birliğini ve güzelliğini temsil eder, gülbahçesi ise sâlikin gönlünün mârifete açılmasıdır (Uludağ, 2005, 226, 149). Sümbül siyahtır ve renginden dolayı kesreti temsil eder ve vahdet olan yanağı örter. Nihânî kesretin yok edilerek vahdete erişilmesini arzu ediyor. Bu nedenle de sümbülün yerine laleyi ve yanak yerine de gülbahçesini hayal ederek sâlikin gönlünün kesretten kurtularak marifete açılmasını temenni eder. Bu bendde “tiğ” Hz. Ali'nin çift çatalı kılıcı zülfikârdır. “Şairler zülfikârı

¹ *Levlâke levlâke le-mā ħalaqtü'l-eflâke*. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

² *...le-mā ħalaqtü'l-eflâke*. “...felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

³ Allah benimledir (Arapça ibâre).

başta şekli ve etkisinden dolayı sevgilinin gamzesi, kaşı kirpiği, gözü, saçı ve dudağıyla ilişki içinde ele almışlardır. Bazen de ona bir sevgiliye hitap eder gibi seslenmişlerdir,” (Kaplan, 2018, s. 794):

Şol muqavves kaşlarıñ mihrâbıdır bīmāra tīg
 Hem mu^c anber kākülün enfāsıdır eş^c āra tīg
 Ol münevver vechiniñ envārıdır ezkāra tīg
 Sünbül-i zülfün uzâtmış şol gül-i ruhsāra tīg
 Gūyiyā kılmış havāle lâleler gülzāra tīg (91/1)

Dîvân'da lale kelimesi sadece bir kez geçmiştir. Lale bu şiirde benzetilen olarak kullanılmıştır. Sümbülle lale; gül yanakla gülbahçesi ve kılıçla lale (yaprakları) arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.3.4.2.4. Sümbül

Zanbak ailesinden olup soğandan yetişen ve ilkbaharda açan güzel kokulu salkım şeklinde çiçektir. Çoğu açık mor rengindedir (Dağlı, 2014, s. 623).

Sevgilinin yüzü üzerindeki siyah ben inci tanesidir, misk kokulu sümbüle benzeyen saçlarının parlaklığı, güzelliği tarağa eştir. O ağızındaki dişler kayıtsızdır ve secde kılmaz, yani sürekli gülücükler saçmaktadır. Ey sevgili, senin fitne gamzenin kasdının cana olduğunu bildim, bu yan bakışın çaresiz gönlüme sonunda kılıç vurmuştur:

Cebhesinde hāl-i siyāh dāne-i dūr-dānedir
 Sünbül-i gīsū-yı müşgüñ revnaķı hem şānedir
 Secde kılmaz ol leb-i dendāniña bīgānedir
 Ğamze-i fettāniñ bildim ki kaşdı cānadır
 ° Āķıbet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīg (91/2)

Sevgilinin vefazlığı, iki yüzlülüğü ra'nâ gülüne; başı sümbüle ve kırmızı güle benzetilir. Sevgili yüzünde saçını buker iki yüzlü gülücükler saçar, başı sümbül veya çok kırmızı güldür:

Bugün gīsū bükür rüyunda ra^c nā ḥande-rīz eyler
Seri sünbül müdür yāḥud gül-i ḥamrā mıdır bilmem (119/4)

Sevgilinin güzellik unsurları sıralanırken saçlar, şeklinden ve kokusundan dolayı sümbüle benzetilmiştir.

2.3.3.4.2.5. Şakâyık

Düğün çiçeğigillerden olup çiçekleri türlü renkte çok yıllık güzel bir süs bitkisi (*Paeonia mascula*). Büyük ve parlak bir çiçektir ki *şakaayık-ı nûmâniyye* de denilmektedir. “Şakayıkgiller familyasından rizomlu ve küçük kırmızı çiçekleri olan çok yıllık otsu bir bitkidir” (Dağlı 2014, s. 630). Gelincik, lale (Pala, 2004, s. 420).

Âşıkların kalbi şakâyığa yani gelinciğe benzetilmiştir. Efsaneye göre gelinciğin de kalbi aşktan dolayı yanmış, kızarmış ve bağıryanmaktan kömürleşip simsiyah olmuştur. Aynı zamanda diğer ismi lale olan şakâyık Allah’ı temsil etmektedir. İlahî aşk sahipleri de Allah aşkı ile yanmaktan âdetâ bağırları gelincik gibi kıpkırmızı olmuştur. Nihânî bilen gönüllerin, âriflerin hâlinin ne mecazî aşk sahiplerine ne de ilahî aşk sahiplerine sorulmasını ister. *Şakâyık-ı Nûmâniyye* yazarına dahi sorulmasını istemez çünkü o kitabında âlimlere yer vermiştir, âriflerin hâli onlardan farklıdır. Bilen gönülleri kimse anlayamaz:

Dil-i dānālarıñ ḥālın şakâyık ehline şorma
Künüz-ı Murtażā fālin daḳâyık ehline şorma
Bugün ° Āl-i ° abā şālin ḥalāyık ehline şorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ° alāyık ehline şorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan şor (58/2)

Şakâyık renginden dolayı tasavvura konu olmuştur.

2.3.3.4.3. Bitkiler

2.3.3.4.3.1. Neyşeker (Şeker Kamışı)

Buğdaygillerden olup çiçekleri salkım hâlinde başakçıklar oluşturan ve öz suyundan şeker üretilen bir bitkidir (Bayram, 2007, s. 12). Kand ise bitki şekeri, bitkiden elde edilen şeker anlamına gelmektedir (Dağlı, 2014, s. 373). Bu tanımlardan kandın şeker kamışından üretildiği ortaya çıkmaktadır.

Nihânî bitki şekerinin ve hayat suyunun Nakşbendî tarikatında olduğunu ifade etmiştir. Nakşbendî kurtuluş zaferi ve aşkın yol arkadaşıdır:

Āb-ı hayāt bundadır
Ķand-i nebāt bundadır
 Fevz [ü] necāt bundadır
 Naşşibendî hem-rāh-ı   aşk (99/4)

Dîvân’da şeker kamışı sadece bir yerde geçmiştir ve dolaylı olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.3.2. Sarımsak

Zambakgillerden olup yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisidir (*Allium sativum*), (Dağlı, 2014, s. 590). Arapça “fûm, sûm”, Farsça “sîr” adlarıyla bilinen sarımsağa “*Dîvân* şiirinde istisna ölçüsünde az rastlanmıştır” (Bayram, 2007, s. 11).

Dünya sarımsak bostanına benzetilir. Dünyanın sarımsak bostanına benzetilmesinin nedeni hem sarımsağın şeklinden dolayı hem de kokusundandır. Sarımsak kat kat tanelerden oluşur ve dünya da katmanlardan meydana gelmiştir. Aynı zamanda sarımsağın hoş olmayan kokusu ile dünya arasında bağlantı kurulmuştur. Sarımsağın kokusu nâhoş bir kokudur ve dünya da kötü ahvallerden dolayı kokuşmuştur. Sarımsak bostanı, yani dünya tuzağını ve aşk darını kurmuş gece gündüz kararsız bir şekilde devreder:

Leyl ü nehâr bustân-ı **fûm** kurmuş tuzağ [u] dâr-ı ° aşk

Devrile bî-ķarâr eder (97/28)

Dîvân'da sarımsak bir yerde geçmiştir ve bostan kelimesiyle beraber kullanılmıştır.

2.3.3.4.3.3. Çivit Otu

Baklagillerden veya turpgillerden olup yapraklarından mavi boya çıkarılan bitki. Parlak sarı çiçekli otsudur (İndigofera), (Dağlı, 2014, s. 182).

Özü çürük çivid ekilse bitmez, gittikçe kötüleşir ve zayıflar. Öz; bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölümdür (Dağlı, 2014, s. 546). Çividin özü çürük değilse ekildiği zaman biter:

Özü çürük **çivîd** ekilse bitmez

Ne var şecer semer yamandan oķu (135/7)

Çürük değil ise **çivîdiñ** içi

Biter ekdikde bu erkândan oķu (135/8)

Dîvân'da çivit kelimesinin ağaç, bitki, çekirdek ve tohum kavramlarını karşıladığı tespit edilmiştir.

2.3.3.4.3.4. Edrek Otu

Taze zencefil anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 204). Zencefigillerden olup Hindistan ve Malezya'da yetişmektedir. Kamış görünüşünde çok yüksek ve otsu bir bitkidir (Zinfiger officinale), (Dağlı, 2014, s. 721).

Nefis şeytanın kuludur ve kötü havlar, sonunda cehennem edrekinden ya da ateş edrekinden okursun:

Nefis şeytân kuludur zîşt-hûlar

Ki âhir **edrek**-i nîrândan oķu (135/35)

Dîvân'da edrek otu, cehennem kelimesiyle terkip kurmuştur. Çünkü bu otun çok sıcak iklimlerde yetişme ve içildiği zaman insanın içini ısıtma özelliği düşünülerek cehenneme ait bir ot olarak tasavvur edilmiş olabilir.

2.3.3.4.4. Meyveler

2.3.3.4.4.1. Hurma

Hurma aynı isimli ağacın yemişidir. Sıcak ülkelerde yetişen bir meyve. Sıcak ülkelerde yetişen uzun boylu ağaç ve bu ağacın etli, tatlı, besleyici yemişi (phoeniks dactylifare), (Dağlı, 2014, s. 335).

İnsan maden, hayvan, bitki mertebelerinin her birinde duraklayarak dünyaya gelir. Bitkiden hurma, hayvandan da atın devri insana yakındır. Bu nedenle hurmayı aşlamayınca olgun, güzel hurma vermez. Peygamber Efendimiz, “Hurma halanızdır,” buyurmuştur. Bu sırrı anlayan savaştır:

Nebâtdan **hurma** hayvândan feres bil
Yağın insana devri çatma gel kâş (71/8)

Anıñçün hurmayı aşlamayınca
Ruṭab vermez degilem bunda ḳallâş (71/9)

Resûl buyurdu **hurma** ammenizdir
Bu sırrı fehm eden ḳılar mı şavaş (71/10)

Hurma, insanın dünyaya geliş devirleri olan *mevâlid-i selâse* (maden, hayvan, bitki) anlatılırken kullanılmış ve hurmanın devrinin insana yakın olduğu belirtilmiştir.

2.3.3.4.4.2. Alu (Erik, Şeftali, Kayısı)

Erik, şeft-âlû, kayısı eriği, tüylü erik, şeftâlî anlamlarında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1993, s. 29).

Şeytanın andı yoktur, bu nedenle “*Belâ*” onun başına yük olmuş gidişi kan dökücü ve kan içici olmuştur. Yılanın karnında cennete girip Âdem’i kandırmış, yasak meyveden yemelerini sağlamış, daha sonra da Kâbil’in Hâbil’i öldürmesine neden olmuştur:

Belâ başına bār olmuş gidişi hūn-hār olmuş
 Ẓarīn iblīs mār olmuş mūhīn evlād ile **ālū** (140/8)

Dîvân’da şeytanın cennetten kovulduktan sonra yılanın içinde tekrar cennete girip Âdem ile Havva’yı kandırarak yasak meyveden yemelerine neden olması hatırlatılmıştır. Bu yasak meyve âlû “erik, şeft-âlû, kayısı eriği, tüylü erik, şeftali, Zerd-âlû (sarı erik)” olarak geçmektedir.

2.3.3.4.4.3. Bağ, Bostan, Çemenzâr

Bağ; ağaç ve çiçek dikili yer, üzüm bahçesi, seyir gezinti yeri, dünya, cennet, meyve bahçesi (Dağlı, 2014, s. 70). Bostan; sebze bahçesi, kavun karpuz tarlası, çemen, çemenzâr, sebzâzâr, yeşillik, yeşilistan, çayır, sebzistân (Dağlı, 2014, s. 116). Çemenzâr; çimenlik bahçe, otlak, çayır, yeşillik, yeşilistân, çemen, sebzâzâr, çemenistân, murguzâr, bağça, büstân, bostan, kiştzâr, sebzistân anlamlarına gelmektedir (Dağlı, 2014, 163).

Nihânî bağa dünya malı olarak bakmış ve dünya malının insana faydasının olmayacağını vurgulamıştır. Şan, şöhret, ev, makam; at, ipek, bağ, saray, para, her ne varsa bunları terk et. Eski, yünden yapılmış sof elbise giy ve bundan utanma. Ey dost! Mal, mülk, kavim, ihvan bunları bırak, çünkü bunlar seni rahatsız eder:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
 Esb [ü] dībā **bāğ** [u] serāy [u] dinār
 Kōhne peşmīne giyip hem ol bī-^c ār
 Māl [ü] milk [ü] kavm [ü] ihvānuñ e-yār
 Terk et anları saña verir şudā^c (88/3)

Bağ, bazı bentlerde cennet anlamında kullanılmıştır. İrem bağı; Şam veya Yemen’de eski Âd kavminin kralı Şeddad tarafından cennete benzetilerek yaptırılan bir bahçenin adıdır (Pala, 2004, s. 234). Nihânî atam derken Hz. Âdem’i kastetmiştir. O dünyaya gelmeden önce bir ruhken Hz. Âdem’le İrem bağında yani cennette zevk ve safa etmiştir; bu nedenle şan, şöhrat, izzet ve saadet ondadır. O zamanda ruhların Âdem’e secdesi emir olunmuştur; o ise pederinin (Hz. Âdem) omurga kemiğinde bir misafirdir:

Zevk etdim atamla **bâğ-ı İremde**
 Şân [u] şöhrat ° izzet sa° âdet mende
 Emr oldu sücûda cünûd o demde
 Şulb-i pederimde mihmân idim men (127/10)

Güzel, latif, hoş görünen güllerin budağında dahi çevre dikenini vardır. Cennet bağına nispet cehennem vardır. Hakk’a yakın biri bulursa kalpte bin günahı vardır. Temizi hoş, güzel yapan o ışık saçan Ali’nin ateşidir:

Verd-i ra° nâ şâh-ı gülde lîk çevre hârı var
Bâğ-ı cennet saña nisbet yakmağa hoş nârı var
 Bir qarîn-i Hâk bulursa kalbde biñ evzârı var
 Tâhiri tayyib eden sen nâr-ı nûrânîm ° Alî (153/7)

Hz. Peygamber’in güzelliği bir bağa benzetilmiş ve ondan şefaata dilenmiştir. Senin güzelliğinin bağında övgü söyleyen bir bülbülüm, ey dost senin kavuşma meclisinde çalgın bir bülbülüm, sen ceza gününde bağışlanmam için aracılık edecek olansın, cümle senin hükmündedir:

° Andelîb-i na° t-güyem **bâğ-ı** hüsnuñde senin
 Bülbül-i şeydâ kim ey dost bezm-i vaşlıñda seniñ
 Sen şefî° rûz-ı cezâsıñ cümle hükmüñde seniñ
 Kıl şefâ° at ben gedâya ey Resûl-i Kibriyâ (7/2)

Bostan kelimesi bağ kelimesiyle kullanılarak yeşillik, ağaçlık bir yer olarak tasavvur edilmiştir. Allah, öbür dünyada kutsal ruhlara mevziler, yerler ayırıp ortasını bostan eder:

Mevâzî° eyleyip ervâh-ı kudse
Meyânında bâğ [u] **būstān** eden dost (24/3)

Sarımsak bostanı tarla ve bu dünya anlamında kullanılmış aynı zamanda bu tarlada bostan korkuluğu tasavvur edilmiştir. Bir sarımsak bostanı olan dünya tuzağını ve aşk direğini kurmuş, gece gündüz kararsız bir şekilde devreder. Aşk direği bostan korkuluğudur ve bahçeye gelen kuşları korkutup kaçırmaktadır:

Leyl ü nehâr **bustān-ı fūm** kurmuş tuzağ [u] dār-ı ° aşk
Devrile bî-çarâr eder (97/28)

Çemenzâr seyir yeridir. Bülbülün figânı gülün açılmasına neden olur sevgilinin gezintisiyle çimenlik bahar bahçesi olur:

Güşād-ı gül olur çün bülbülün efgânına bā° iş
Çemenzâr-ı bahāristān olur seyrānına bā° iş (35/1)

Dîvân'da bağ, bostan hem gerçek anlamında hem de mecazî anlamında benzetilen olarak kullanılmıştır. Bağ mal mülk olarak görülmüştür ya da cennetin ve Hz. Peygamber'in güzelliği bağa teşbih edilmiştir. Kötülerin bağı ise cehennem olarak tasavvur edilmiştir.

2.3.3.4.4.4. Gülşen, Gülşân, Gülistan, Gülzâr, Gülben

Gülzâr, gülşen, gülistan; gülün bulunduğu mahallerin adıdır (Kurnaz, 1996, s. 220). Gülben de yine gülbahçesi anlamına gelmektedir.

Aşk ve sevgilinin güzelliği gülbahçesine teşbih edilmiştir. Aşk gülbahçesinin gönül satan bülbülü olmuşuz. Benim riyasız bir şekilde isteğim Hz. Hakk'ın rızasını

kazanmaktır. Nihânî'nin gönlü, onu aşk semtinin gül bahçesine uçurmuş, kendisi gizlenmiş; gonca ağızlı ise Nihânî'yi çılgın bir bülbüle çevirmiştir:

Gülşen-i ° aşkıñ hezâr-ı dil-fürûşu olmuşuz
Maḡlabım ancak rızâ-yı Ḥazret-i Ḥaḡ bî-merâ (11/3)

Gülsitân-ı kūy-ı ° aşka per şalup olduñ nihân
Ḡonca-fem aç bülbülü şeydâ mı etdiñ söyle gel (112/3)

Sevgilinin ve Hz. Peygamber'in güzelliği gülbahçesine benzer. Çılgın bülbülün (âşığı) ayalayıp inleyen nemli gözlerinin gözyaşları, sevgilinin güzelliğinin gülbahçesi semtini çiy taneleriyle doldurmuştur. Sevgilinin güzel yüzü âdetâ gül bahçesidir ve her dem resminin yapılması sözünü verir. Nihânî Hz. Peygamber'in güzelliğinin gülbahçesinde bir bülbüldür, mahzun gönüllü bir gariptir:

Gülistân-ı cemâliñ kūyunu pür-jâle etmişdir
Sirişk-i dîde-i nemnâk-ı zâr-ı bülbül-i şeydâ (12/2)

Gülistân-ı cemâli va° de-i taşvîr eder her dem
Gönül derler sever dildârını şeydâ mıdır bilmem (119/6)

Cemâliñ **gülşeninde** ° andelîbem yâ Resûla'llâh
Velî maḡzûn-ḡâḡır bir ḡarîbem yâ Resûla'llâh (141/1)

Kötü Nemrud tarafından hazırlatılan ve Hz. İbrahim'in atıldığı ateş Allah tarafından gülbahçesine dönüşür. Hakk'ın gönle tecellîsiyle hamam ocağı gülbahçesi olur. Nihânî minnetsizlik hanesine Hakk'ı davet eder ve o ızdırıp yeri bu gece nasıl bir gülbahçesi hâline gelir:

Hüd [u] Şâliḡ Lûḡdan etdim tecävüz
İbrâhîme geldim Nemrûd-ı yavuz
Girdim mancınıḡa oldum kılavuz
Nâr-ı İbrâhîme **gülsân** idim men (127/23)

Da° vet eder ḡâne-i bî-minnete

Ne   aceb **g lz r** olur k lh n bu Şeb (17/7)

Vücudun gülşeni g n ld r. Bu irfan ilmini bilen çok değerlidir; benim bu iŐaretim akıl terazisine yol gösterir, delalet eder. Bu kalbi kandan ibaret saymayın, o açılmış bir gonca ya da güldür. Ey sevgili! Vücudun gülşeni g n ld r, işte bu gönlün gülbahçesinde en güzel g l olan r n  gülünç harcama:

Bilen bu   ilm-i   irf nı fu  ld r
 Bu remzim m z n-ı   a la Ő m ld r
 Ne h n **g lz r** açılmış gonca güldür
 V c du  **gülşeni** c n  g n ld r
 Őa ın etme g l-i ra  n yı z yi  (89/6)

S k nin perçemi gülbahçesine benzer. Akılsız ve Şuursuz s k  perçemini açıp gülbahçesi gibi gönlün aynasına cila vere:

Őa n-ı **gülşen** gibi mir' t-ı dile vere cil 
 Şöyle b -  a l u Őu   r s k  a a perçemini (156/8)

Gülşen, g lŐan, gülistan, g lzar, gülben kelimeleri daha çok g l   aęrıŐtıdđı için renk, koku ve güzellik bakımından tasavvura konu olmuş ve genelde benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.5. Hayvanlar

2.3.3.4.5.1. Kuşlar

2.3.3.4.5.1.1. Bülbül (Andel b, Hez r)

Farsça olan bülbül kelimesi sonradan Arapça'ya da geçmiştir. Bülbül için “andel b” ve “hez r”dan başka sesinin güzel olmasından dolayı *hez r-dest n* (bin bir türlü hik ye söyleyen), *hoş-h n* (güzel okuyan), *hoŐg * (güzel söyleyen), *hoş- heng* (güzel sesli) tabirleri de kullanılmıştır. Bülbülün Doğu edebiyatında önemli bir yeri

vardır. Bülbül güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğü için gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiş; bülbül âşığa, gül de mâşuka benzetilmiştir. Aralarındaki bu ilişki mecazî aşk olarak kabul edilmiştir. Bülbül, gülün aşkı ile tutuştuğu için bülbüle *şeydâ* (çılgın) ve *zâr* (ağlayıp inleyen) sıfatları verilmiştir. Bülbülün güle yaklaşmasını önleyen en büyük engel gülün dikenidir; ancak bülbül, gülün hatırı için dikenini anlayışla karşılamaktadır (Kurnaz, 1992, s. 485).

Bülbül nağme okumasıyla ve güzel sesiyle bilinmektedir. Sabah vakti çiy tanesi iner, gülün içine konar ve bülbül de nağme okur. Nihânî kendisini bir bülbüle benzetmiştir. Nasıl ki âşık durumundaki bülbül, gül için nağmeler okumaktaysa Nihânî de Allah için ilahîler söyleyip Allah'ı çağırılmaktadır. Bülbül âşığa benzetilmiştir. Çılgın bülbülün ağlayıp inlemeleri, gözyaşları, sevgilinin güzel yüzünün gülbahçesini çiy taneleriyle doldurmuştur:

Şubh ile şeb-nem iner gülün içine konar
° **Andelîb** nağme eder çağırırım [hû] dost dost (26/2)

Gülistân-ı cemâliñ kûyunu pür-jâle etmişdir
Sirişk-i dîde-i nemnâk-ı zâr-ı **bülbül**-i şeydâ (12/2)

Gönül bülbüle benzetilmiştir. Nihânî, goncaya seslenerek onun açılmasını ve gönül bülbülünü hoş tutmasını ister. Çünkü bülbülün en büyük mutluluğu goncanın gül haline dönüşümünü izleyebilmektir. Bülbülü bir damat gibi düşünmek de mümkündür. Ey gül yanaklı! Kavuşma dikeninin budağına ara açıldı. Ey gonca! Bir kez açıl ve gönlümün bülbülünü hoş tut. Bülbülün figânı gülün açılmasına neden olur sevgilinin gezintisiyle de çimenlik bahar bahçesi olur:

Açıl ey gonca bir kez ° **andelîb**-i hâtırım hoş tut
Açıldı şâh-ı hâr-ı vaşlîña ey gül-° izâr ara (12/3)

Güşâd-ı gül olur çün **bülbül**ün efgânına bā° iş
Çemenzâr-ı bahâristân olur seyrânına bā° iş (35/1)

Sazı sözü delilere dost olandan sor, bülbül gibi kanat açıp ağlayıp inleyenden sor, bilinmeyen şeylerin sırrını akıllı olandan sor, peygamberlerin rumuzunu sırlara vakıf olandan sor, “*Ene'l Hak*” sırrını canından geçip asılmış olandan sor:

Gel imdi söz ile sâzı cünûna yâr olandan şor
 Çü **bülbül** gibi pervâzı açuban zâr olandan şor
 Rumûzât-ı mu^c ammâyı yürü huşyâr olandan şor
 Rumûz-ı enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan şor
 Ene'l-Hak sırrını cândan geçip ber-dâr olandan şor (58/1)

Ruh bülbüle benzetilmiştir. İnsan terkihi oluşturulduğunda tabaklanmış deri anlamına gelen “edîm” Âdeme isim olmuştur ve bu terkipte ruh da bir kuş olmuştur:

Eczâ-yı ^c âlemden tıtdu bu terkîb
 O rûh o terkîbde ola ^c **andelîb**
 Edîmden Âdeme ism oldu tertîb
 Giydi hilâfeti zeyn oldu dîvân (126/10)

Dîvân'da bu kuş; bülbül, andelîb ve hezâr isimleriyle anılmaktadır. Bülbül, hem hayvanlar kategorisinde hem de kuş türü içerisinde en çok kullanılan hayvan türüdür.

2.3.3.4.5.1.2. Hümâ (Hümây)

Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu olarak bilinmektedir. Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. Serçeden biraz büyüktür, yeşil kanatlı ve sarı gagalıdır. Kimin başına konarsa veye gölgesi kimin başına düşerse o padişah olurmuş. Bu nedenle Hümâ bir devlet kuşu olarak bilinmektedir. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği rivayet edilmektedir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmez. Edebiyatta refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak bilinmektedir. Çoğu kez anka veya sîmurg ile karıştırılmıştır (Pala, 2004, s. 216). H. Dilek Batislam (2002) Hümâ'nın en önemli özelliğinin talih kuşu olduğunu; şairlerin mutluluğu, şans, ulaşılması zor hedefleri, idealleri ifade etmek için Hümâ ile ilgili benzetmelerden yararlandıklarını belirtmiştir (s. 193).

Nihânî, ulaşılması zor bir hedefe ve idealine ulaşmasından dolayı kendisini Hümâ kuşuna benzetmiştir. O, *havass-ı zâhiri* geçerek *havass-ı bâtına* ulaşmıştır. Havass-ı hamse-i zâhir, dıştaki beş duyu olan; görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmadır. Havass-ı hamse-i bâtın ise içteki beş duygu olan; hiss-i müşterek, hayal, vehm, hafıza ve mutasarrıfadır (Parlatır, 2012, s. 601). Nihânî dış âlemde kalmayıp iç âlemi keşfetmeyi nasihat etmiştir:

Ḥavāss-ı ḥamse-i zāhirde ḳalma

Ḥavāss-ı bâtına erdik **hümāyız** (63/2)

2.3.3.4.5.1.3. Sîmurg, Ankâ

Ankâ; Kafdağında yaşadığı düşünülen, tüyleri renkli, yüzü insana benzeyen, asla yere konmayan, daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunan, adı olan kendi olmayan efsanevî bir kuştur. Boynu uzun olduğu için “Ankâ” adıyla; avını kapıp uzaklara götürdüğü içinde “mugrib” sıfatıyla anılmıştır. Ankâ üzerinde otuz kuştan birer renk ve alamet bulundurduğu için “Sîmurg” demişlerdir. “Zümrüdü Ankâ” denilmesinin nedeni cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olmasındandır. Başka bir rivayete göre de “Zümrüdü Ankâ”nın Sîmurga benzeyen, Sîmurgu andıran “Sîmurg-ı Ankâ” terkibinden bozularak dilimize girdiği düşünülmektedir (Pala, 2004, s. 24). Çeşitli efsanelere göre Ankâ, insanlar gibi düşünür ve konuşur. Çok geniş bilgi ve hünerlere sahiptir, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar (Batislam, 2002, s. 197).

Nihânî, bilen akıldan kastedilenin Ankâ olduğunu ifade etmiştir. Berzah gelip geçilecek bir yerdir. Bu berzah vadisini geçip her şeyin, bütün mâsivânın Allah’a ait olduğunu bil. Azmedip yoksullukla övünme mutluluğuna ulaş, gözün dünya malına kayıp hedefinden şaşmasın. Ey, sevgili! Serseri köhne dünya bağında akıl sahibi ol, Sîmurgı-ı Ankâyla kast edilen bilen akıldır:

Geç bu berzah vâdisin faḳr [u] fenāya ḳā’il ol

° Azm edip *el-faḫru faḫrī*¹ devletine nā'il ol
 Sırr-ı *mā-zāğa'l-başar*² remzine cāndan mā'il ol
 Serserī köhne cihān bāğında cānā ° āḫıl ol
 ° Aḫl-ı dānādır dilā **Sîmurğ-ı** ° **Anḫādan** ğaraz (80/3)

Ankâ; Sîmurga, otuz kuşa, benzeyen anlamında Sîmurğ-ı Ankâ olarak kullanılmıştır. Bentte Sîmurğ-ı Ankâ, bilen akıl; kendisine başvuru akıl niteliğindedir

2.3.3.4.5.1.4. Papağan (Tûtî)

Papağan; tûtî ve dudu kuşu olarak da anılmaktadır. Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmıştır. Kuş büyük bir aynanın önüne konup bir kişi aynanın arkasında gizlenip konuşmaya başlamış. Aynada kendi aksini gören kuş bu sesi kendi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenmiştir. Şekerle beslendiği için de tatlı dilli olmuştur (Pala, 2004, s. 461).

Gönül bir ayna olarak kabul edilirse burada tabiatın tûtîsi gizlenmiştir ve beste beste sözler eyleyen, konuşan (aslında) Hudâ'dır. Çünkü gönül aynasında tecellî eden Allah'tan başkası değildir:

Dâr-ı dilde murğ-ı **tûtî**-i ḫabî° at gizlenip
 Beste beste güft-gûlar eyleyen peydâ Hudâ (4/2)

Sevgili güzel konuşmasından dolayı tûtî kuşuna, sesinin güzelliğinden dolayı da bülbüle benzetilmiştir. Sevgili konuştuğu hep Nihânî'nin gönlü kapılmıştır, o güzel bülbül müdür, yoksa tûtî kuşu mudur, Nihânî karar verememiştir:

Rübûde eyledi ḫab° im tekellüm eyledikde hep
 O ḫüb tûtî midir yâ **bülbül**-i gūyâ mıdır bilmem (119/2)

¹ *El-faḫru faḫrī* ve *bihî eḫḫîru*. “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).

² *Mā-zāğa'l-başaru vemā ḫāğā*. “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

Papağana konuşma öğretilmesine telmih yapılmıştır. Sevgili güzel konuştuğu tûtî kuşuna benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.1.5. Şahin (Şahbâz, Bâz)

Şahin; doğan ve şahbaz olarak da anılmaktadır. Bu kuş elde taşınır ve bilekten salınır. Bazen boynuna çingirak (ceres) de asılabilir. Yükseklerle uçar ve bazı zamanlarda gözü bağlanır. Av kuşu olması nedeniyle sevgilinin saçlarıyla ilgi kurulur. Bir avcı olan sevgilinin güzel saçları âşığın gönül kuşunu avlar (Pala, 2004, s. 418).

Şahin, avcılık yönüyle dikkat çekmektedir. Nihânî, *Devir Nazariyesi*'ne göre dünyaya inerken *mevâlid-i selâse* denilen “maden, bitki ve hayvan” mertebelerinde duraklamıştır. Hadiseler devrinde şahinden sakınmıştır çünkü şahinin diğer hayvan ve kuşları avladığı bilinmektedir. Anâsırsız yani toprak, su, hava ve ateşsiz bu dünyaya gelmeye yakındır. Her gelen bu dünyada konaklamaktadır, Nihânî de burada çiftçidir:

Nebât ma^e den hayvân ismin takındım
 Devr-i şu'ünâtım **bâz**dan şağındım
^e Anâşırsız men bu devre yağındım
 Her gelen konardı dihkân idim men (127/13)

Nihânî, ulûhiyyet âleminde bir kuş olduğunu, kimsenin bu sırrı bilmediğini ifade etmiştir. Onun bu tavırlarını ne gül ne de doğan kuşu bilebilmiştir. Nihânî gül ile doğanı tezâtlık oluşturması bakımından sembol olarak kullanmıştır. Gül çok hassas bir canlıdır; duygusallığı, aşkı temsil eder ve yerde yetişir. Doğan ise yırtıcı bir hayvandır ve gökte gezer. Yani yerden göğe kadar en hassası da en vahşisi de, hiçbir canlı Nihânîyi anlayamamıştır:

^e Aceb bir murğ-ı lâhûtam kimesne bilmez esrârim
 Ne gül bilir ne **bâz** aňlar benim bu tavr [u] eţvârim
 Müfessirler muhaddisler ne fehm etsin bu pâzârim
 Semâda seyr eder sırrım cihânı tûtdu envârim
 Muğaddesler cemî^e îsi benim sırrımda ser-gerdân (129/2)

Nihânî kendi nesebini şahine benzetmiş ve şahinle tavuğun, horozun farkının ayırt edilmesini istemiştir. Soyunu doğru ve dürüst olmayan hareketlerden kurtar, şahinin tavuktan farkını bil, şeklinde ifade etmiştir:

Nesebiñ i° vicâcdan eyle taḥlîş

Ki **şāhîni dūcâc**dan fark-ı taḥlîş (77/1)

Şahine yücelik ve asalet atfedilmiştir, avcılık yönüne vurgu yapılmıştır

2.3.3.4.5.1.6. Yarasa

Yarasalardan, ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan (*Vespertilio*), (TDK, 2019). Yarasa, uçan tek memeli hayvandır. İçi oyuk ağaçlarda mağaralarda yaşar. Daha çok geceleri aktiftir ve karanlıkta avlanmaya çıkmaktadır. Görme duyularının aksine işitme duyuları çok gelişmiştir ve sadece geceleri görebilmektedir. Dîvân edebiyatında genellikle huffâş adıyla anılmaktadır. Kendini yarasaya benzeten şair ise geceye dost olmuştur (Durkaya, t.y.,s. 17).

Nihânî, vaaz esnasında Yezid’i savunup Hz. Hüseyin’in haksızlığını iddia eden münkir bir hocayı yarasaya benzetmiş ve onun hakikati gören, gerçeği bilen kimselerle değil gözleri görmeyen yarasalarla; zevk, eğlence ve hovardalıkla; malını mülkünü yiyen sefihlerle dost olmasını dilemiştir. Çünkü bu münkir hocanın da yarasalar gibi gözü görmemekte ve irşadsız bir şekilde davasını yürütmeye çalışmaktadır. Sefih kelimesi de yine boşa kullanılmamıştır. Sefih, “Hovardalıkla malını mülkünü yiyenler” anlamına gelmektedir ve bu kişiler de yarasalar gibi daha çok gece vaktinde dışarı çıkarlar:

Yazık ḥayfâ emek çekip bilâ-irşâd eder da° vâ

Değil Ḥaḳ-bîn olan **huffâş** sefihân ile ḥaşr olsun (130/4)

Nihânî uyanık olmayanları ve kalp gözü açılmayanları yarasaya benzetir. “Rabbimi kalbimle gördüm, gözümle görmedim.”, “Rabbimi nurlu olarak gördüm.” hadîsi

gereğince Nihânî hem kalp gözünü açmayı, hem de uyanık olmayı öngörüyor. Bu âlemde nedir böyle yarasa gibi, diyerek kızıyor:

Raeytü' der Nihānī remzi ĩmā
Gözün aç ger ne bu ° âlemde **huffāş** (79/13)

Yarasa, gözlerinin iyi görmemesi ve gece çıkmasıyla konu olmuştur ve kalp gözü açık olmayanlar yarasaya benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.1.7. Karga (Gurâb)

Kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş (Corvus), (TDK, 2019). Edebiyatta gurâb ve zâğ kelimeleriyle de adlandırılmaktadır. Karga daha çok menfi açıdan ele alınır ve bir hiciv hayvanıdır. Halk kültüründe de iyi karşılanmayan karga en çirkin ötüşlü kuştur. Kargadan daha kötü sesler çıkaran biri vardır ki o da feryâd ve figân içerisindeki âşıktır. Karga, rengi vasıtasıyla da şiirlere konu olmuştur (Durkaya, t.y., s. 17).

Nefsine uyanlar ruh doğanını hapsedip onu nefis kargasıyla beslerler. Nefsine uyanlar içini pis su yaparak dışını süslemiştir, uğursuz nefsin mahkûmudur, o her ne derse uyar. Nefis, vahşi canavar misali havlar. Ancak nefsin elinden kurtulana cennet durak olmuştur:

Bâḫnın çirk-âb ediben zâhirini süsler ol
Nefs-i şümüñ maḥkûmudur her ne derse esler ol
Vaḫşî canavâr mişâli ° av° avile sesler ol
Ḥabs edip **şeh-bâz**-ı rûḫu **zâğ**-ı nefsi besler ol
Nefs elinden ḫurtulana cennet olmuştur durağ (92/3)

¹ *Ra'eytü Rabbī bi-ḳalbī ve mā ra'eytü bi-aynī.* “Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim.” (Yılmaz, 2013, s. 580). *Ra'eytü Rabbī nūrāniyyen.* “Rabbimi nurlu olarak **gördüm**.” (Yılmaz, 2013, s. 581).

Karga nasıl ki havada uçtuğu zaman leş avlıyorsa, nefse ulaştığı zaman da yenik düşeni ceset haline getirmektedir. Heva kelimesi bu bentte hem “nefis” hem de “atmosfer” anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Nihânî nefis kargasından kurtulmak için bir mürşidin nefesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır:

urtaram deyü alışır bu şıfatdan amuda
 oymayınca şevk gelir mi hı âteşi bārūda
 Nefh-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
 Şol esİR-i nefis olan dā'im mu^c azzzeb amuda
 Cİfeden ğayrı ne şayd eder hevāya ağsa **zāğ** (92/4)

Ezelî ilim zevki, bu gönül ülkesini şenlendirir. Fakat karga (nefis) ile iki yüzlüler onu inkâr eder kabul etmezler. Güzel yüzlüler Nihânî'yi akılsız ve şuursuz bırakmıştır:

İlm-i ezeli zevkı bu milk-i dili oylar
 Leyki anı münkirdir bu **zāğ**ile dü-rūylar
 Bİ-āql [u] şu^c ūr etdi Nihānīyi hūb-rūlar
 Her kime haber şorsam sekrānsın deyü söyler
 Bu Zātī-i ednāyı mey-āneye dönderdiñ (105/6)

Nihânî, karga ve fare ile dost olmamayı nasihat ediyor; bunların hem tabiatları alçaktır, hem de işleri kirli ve pistir:

Ey gönül gel sen **ğurāb** [u] **mūş** ile olma celīs
 Bunlarıñ bil ab^c ı süflī dağı hem fī^c li denis (68/1)

Karga menfî anlamda kullanılmış ve nefis kargaya benzetilmiştir. Karga ve farenin tabiatlarının düşük olduğu belirtilmiştir.

2.3.3.4.5.1.8. Tavuk (Dücâc)

Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (Gallus), (TDK, 2019). Türk kültüründe her zaman önemli bir hayvan olarak kabul edilmiştir. “12 Hayvanlı

Türk Takvimi”nde yıla karşılık gösterilen hayvanlardandır. Kozmolojiden halk oyunlarına kadar hayatın her alanında kullanılan “tavuk” hem Halk hem de Dîvân edebiyatında benzetmeye dayalı ifadelerle kullanılmıştır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 235). Ceylan (2015) kasidelerde övülen sultanın karşısındaki sultanların da bazen tavuklara benzetildiğini belirtmiştir (s. 112).

Nihânî kendi nesebini överken diğer nesepleri tavuğa benzetmiştir. Kendi nesebini ise asil bir kuş olan, göklerde uçan şahine benzetmiştir:

Nesebiñ i° vicâcdan eyle taḥlîş
Ki **şāhîni dūcâcdan** fark-ı taḥlîş (77/1)

Tavuk, şahinin yüceliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.2. Dört Ayaklılar

2.2.3.4.5.2.1. At

Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma gibi hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül (TDK, 2019). Türklerin mensup olduğu İslam dininde at, şerefli bir varlık olarak kabul edilir. Atın güzelliği ve gerekliliğinin *Kur’ân-ı Kerim*’de geçmesi İslam toplumlarında ata gösterilen saygıyı ve önemi artırmıştır. Ata benzetilen kavramlar daha çok soyut kavramlardır ve bunların birçoğu insana ait manevî halleri ve durumları ifade etmektedir. İnsanla at arasında benzetme ve çağrışımlar noktasında bir yakınlık kurulmuştur. Atın tabiatı ve karakteriyle ilgili kullanılan ifadelerin çoğu olumludur. Karakteri yücedir, güzeldir (Kaya, 2017, s. 87, 97).

Atta aslında çok gariplikler vardır. O, savaş için yaratıldığı halde güler yüzlülük onun nişanıdır. Gözüne bakınca insan kendini görür, âdetâ aynaya benzer ancak bu konuda kefen soyucu olmamak gerekir. Nihânî burada nebbâş “kefen soyucu” tabiriyle zahitleri kastetmiştir. Tasavvufa göre evrendeki her şey Hakk’ın isim ve sıfatlarının tecellîsidir. Âlem ayna gibidir ve Hak o aynaya baktığı zaman kendini izler. İnsan da aynı şekilde yüzünü ve gönlünü Allah’a çevirdiği zaman Hakk’ın aynasında kendini görür. Atın gözüyle vahdet-i vücûddaki ayna metaforu hatırlatılmıştır. Ancak akabindeki beyitte

Nihânî Allah'ı gözüyle değil, kalbiyle nurlar içinde gördüğünü ifade etmiştir. Bu nedenle zahitlere atıfta bulunarak kefen soyucu olma, demiştir:

Nebâtdan hurma hayvândan **feres** bil
Yağın insana devri çatma gel kâş (71/8)

Dağı **feres**de vardır çok ğarâ'ib
Cihād çün halk âyet kıldı beşşâş (71/11)

Bağıncağ gözüne âdem görünür
Hemân mir'âta beñzer olma nebbâş (71/12)

Dîvân'da insan *mevâlîd-i selâseye* göre “maden, bitki ve hayvan” devirlerinden geçer. Bitkilerden hurmanın, hayvanlardan da atın devri insana yakındır. Bu nedenle at insana çok benzemektedir.

2.3.3.4.5.2.2. Yedek Hayvanı (Cenîbet)

Cenâib, Arapça yedek binek hayvanları anlamına gelmektedir. Bunlar kalp havuzlarına ve kurb makamlarına ulaşmış Allah'ta seyr makamına varmadıkları müddetçe takva ve taat yiyeceğini taşıyarak nefis menzillerinde Allah'a yol alanlardır (Cebecioğlu, 1997, s.179).

İnsanoğlu yaratılırken tabiatını balgam, kan, heves, safra kaplamıştır. Bununla beraber yedek hayvanı yaratılıp edepsizliği gerektiren şeyler, kibir, gazap, buğz ve haset bütün bunların hepsi yedek hayvanına konmuştur. Eğer ki yedek hayvanı bunları yok ederse Hakk'a kavuşacaktır:

Dem [ü] balğam sevdâ şafrâ tabî^c at
Kıpladı ebdânım dürlü faẓîhat
Kibr ü ğazab buğz [u] ħased **cenîbet**
Hırş [u] tama^c riyâ cürm [ü] vebâlem (120/4)

Dîvân'da da cenîbet Allah'a ulaşmaya çalışan bir hayvandır.

2.3.3.4.5.2.3. Eşek

Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus), (TDK, 2019). Edebiyatta daha çok “himar ve merkep” kelimeleriyle karşılanmıştır. Gerek Halk gerekse Dîvân edebiyatında hicvetmek için kullanılmıştır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 237).

Nihânî nâdânları eşeğe benzetmiştir. Mel’unlar kendilerinin sünnet ehli olduklarını söylerler ve cenneti garanti olarak görürler. Ancak ceplerinde zannettikleri cennetin anahtarı yanınca nasıl bir eşek peyda olur:

Bunuñ gibi melâc inler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinân miftâhı ceybinde yanınca niçe **har** peydâ (13/5)

Hüseyin’i hunharca öldürten ve Süfyânî soyundan gelen Yezid’e kızmakta ve onların insan sûretinde görünüp eşek olduklarını söylemektedir. Bunlar kardeşi Hâbil’i öldüren Kâbil’in evlatlarıdır:

Bular evlâd-ı Kâbil deyü **hardır**
Görüp şüret-i inşândan uşandım (121/6)

Mezhep ayrımı yapanları eşek olarak nitelendirir. Ayağı rüzgâr gibi olana eşek ulaşamaz. Nihânî için önemli olan Hüseyinî ya da Ca’ferî olmak değil onun için önemli olan meydanın merdi olmaktır. Ca’fer-i Tayyar muhabbet güneşidir, Hz. Peygamber’in benzeridir. Necat bulan gürûhun mezhebinin başıdır. Hakk’a verilen söz için el ele vermek gerekmektedir:

Merd-i meydân ol Nihânî var yürü
Bâd-pâya ulaşamaz **har** yürü
Var Hüseynî Ca’ ferî ol câr yürü
Yed yede yed Hâkka der-peymân gerek (103/9)

Zâhidler eşeğe benzetilmiştir. Zâhid, şariat üzere peygamberin varisi olduğunu söyler; ancak o eşek ilim ile varis olmanın ne demek olduğunu bilmez. Çünkü onlar gerçek ilmi anlayamazlar:

Zâhid Nebîye der ki benem şer^c ile vâriş
Ammâ ki nedir bilmez o **har**^c ilmile vâriş (37/1)

Eşek, hiciv hayvanı olarak kullanılmıştır. Cahiller, kaba sofular, Yezid ve mezhep ayrımı yapanlar eşek olarak nitelendirilmiştir.

2.3.3.4.5.2.4. Deve (Cemel), Koyun (Ganem), Koç, Fil, Sığır (Bakar)

Dayanıklı olmasından dolayı geçmişte önemli bir yük hayvanı olan deve, aynı zamanda kindarlığıyla da bilinmektedir. Hatta bu özelliği atasözü ve deyimlere de konu olmuştur. Türk mitolojisinde ise “deve” alplik sembolü olarak kullanılmaktadır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 240). 12 Hayvanlı Türk Takvimi’nde bir aya karşılık gelen koyun, eski Türklerde Kök Tanrı’ya sunulan bir kurbandır. İslamiyet’ten sonra aynı şekilde kurban olma özelliğini korumuştur (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 247).

Deve, koyun ve bahçe dünya malı olarak görülmüştür. Bütün bunlar altınla mıdır, yani parayla mıdır; yoksa batıl inancın ıstılahlı, bol terimli lugatından veya şans lugatından mı çıkmıştır:

Mâl bâğce **deve** farzâ **ganem** zerile midir
Yoksa lûgat-i muştaliḥ-i zu^c mile vâriş (37/2)

Hız. Peygamber parmak işaretiyle Ay’ı ikiye bölmüştür. Onun bu mucizesine *şakku’l-kamer* ifadesiyle telmih yapılmakla beraber Hız. İbrahim’in Sâre’den ve Hacer’den olan oğulları İshak ile İsmail tek bir Ay’ın eşit iki parçasına benzetilmiştir. Koç ve kurban kelimeleriyle de İsmail’in kurban edilmesine telmih yapılmıştır:

Şakku’l-kamer İshâk İsmâ^c il oldum
Nür-ı vedî^c amı egnime koydum

Rūḥ-ı Hüseyn ile ḳurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile **keḃṣān** idim men (127/24)

Fil, koyun, sığır, at, deve, eşek, karınca, sinek bunların hepsi bir sorumlulukla devreder:

Fīl [ü] ḡanem baḳar feres cemel ḫımār mūr [u] meges
Taḫmīl için devvār eder (97/25)

Dîvân'da deve, koyun ve bahçe dünya malı olarak görülmüştür. Koç ve kurban kelimeleriyle Hz. İsmail'in kurban edilmesi hadisesi hatırlatılmıştır.

2.3.3.4.5.2.5. Köpek (İt)

Köpekgillerden olup boy ve biçim bakımından pek çok cinsi bulunmaktadır. Çok iyi koku alır, sadakati ile bilinir. Bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvandır (*Canis familiaris*), (TDK, 2019).

Nihânî kendini sadık köpek Kıtımir'e benzetirken Muaviye'nin oğlu Yezid'den Kufe'nin iti olarak söz etmiştir. Çünkü o, Necef Şahı Hüseyin'in düşmanıdır:

Etme istīnās bularla ḳoyma ḳalbe keṣreti
Şām ile Kūfeniñ **iti** düşmen-i şāh-ı Necef (94/7)

Dört kitabı kabul eden dört halifeyi de sever ve teslimiyetin, sığınmanın güzelliğini bulur. Ona göre Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali olmak üzere dördü de çok değerlidir, birini diğerinden ayırt etmez. Dört halifeyi o kadar sevmektedir ki onların kapısının Kıtımir'i oduğunu söylemiştir. Kıtımir, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarından ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34). *Kur'ân*'da da Kıtımirden bahsedilmiştir: “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçırdın ve gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı” (Kehf 18/18). Kıtımir mağaradaki yedi uyuru asla terk etmemiş, yanlarından ayrılmamıştır:

abl etdim diyenler dört kitbı
 Sever arı bulur hsn'l-me'bı
 Nihn bu arın ıtmr-i bbı
 Eb Bekr [] ° mer ° Osmn ° Aldir (54/7)

Nihn Âl-i abnın yani Hz. Peygamberin ailesi olan Hz. Ali'nin Hz. Ftım'nın, Hz. Hasan ve Hüseyin'in hem dışarıda hem de ieride Ktmir'i olduğunu söyler. Nihn'nin ieride demesinin sebebi Hz. Peygamber neslinden gelip onlarla aynı soydan olmasındandır. Hattat yani Hak Tel böyle yazmıştır, Nihn ömrünün sonuna kadar onlara sadık kalacaktır:

Bu arın zhir  btın Nihn
 apusu ıtmridir yazdı hattt (82/7)

Dvn'da köpeğin sadık niteliğini ieren beyit ve bentlerde Ashb-ı Kehf'in sadık köpeği Ktmir'e telmih yapılmış ve Ktmir benzetilen olarak kullanılmıştır. Köpek menfi anlamda kullanılacağı zaman "it" kelimesi kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.2.6. Fare (M), Domuz (Hk)

Fare, sıangillerden olup küçük vücutlu, kemirgen, memeli hayvandır (Mus). Domuz, ift parmaklılardan olup eti, yağı, derisi veya kılı iin beslenen, evcil hayvandır (*Susacrofa domestica*), (TDK, 2019).

İnsanoğlu Allah'ın rahman sreti üzerine yaratılmıştır. Letafet mertebesinden kesafet mertebesine inmek sretiyle vücut bulmuştur. İnsanın aığa ıkıı en aşağı mertebede gereklemitir. *Kur'n-ı Kerm*'de *Lekad halaknel insne f ahseni takvm / Smme redednhu esfele sfiln* "Andolsun biz insnı en güzel ŗekilde halk ettik. Sonra aağıların aağısına gönderdik." (Tüm 95/4-5) buyrulmutur. Yüz güzelliği Allah'ın letafetidir, ancak kesfet halinde o gnahkr olmuştur. Büyüklük ve ululukla insanın kalbi katılamıtır. Bu nedenle Hak insana fare ve domuz sretinde ŗan vermiştir. *Fussu'l-Hikem*'de dünyada insana hangi sıfat galip ise berzah leminde de o sıfata uygun bir sret peyda olduğu belirtilmiştir. Mesela kibir galip gelirse kaplan; gazab ve

hased galip ise kurt; şehvet ve utanmazlık, eşek ve domuz; hırs ve emel galip ise fare ve karınca sûretleri peyda olmuştur (Arabî, 2014, Cilt 2, s. 222). Nihânî ruhun devirlerini anlatırken rahman sûretinde başlayan insanın kesafetleştikten sonra asi ve günahkâr olduğunu ve hayvan sûretine büründüğünü belirtiyor:

Leṭāfetim raḥmān keṣāfet ° āṣī
 Leṭāfetim cemāl keṣīf me° āṣī
 Celālim ḳahriyla ḳalb oldu ḳāṣī
Mūṣ ile **ḥūk** şûretinde verdi şān (125/10)

Nihânî gönlüne karga ve fare ile dost olmamayı nasihat etmiştir. Çünkü bunların tabiatı alçak, işleri pis ve kirlidir:

Ey gönül gel sen ḡurāb [u] **mūṣ** ile olma celīs
 Bunlarıñ bil ṭab° ı süflī dahı hem fī° li denis (68/1)

Farenin ve domuzun tabiatlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Kibirle insanın kalbi katılaşınca Allah fare ve domuz suretinde şan vermiştir.

2.3.3.4.5.2.7. Maymun

Dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüeyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan, primat. Mecazî anlamda taklitçi, çirkin ve gülünç anlamlarına gelmektedir (TDK, 2019).

İnsan kendisini âdem zanneder ancak (kötü dünyadaki) neşe ve sevinç onu maymun eder, buna ne âyet ve hadis ne de ne de mürşidin nutku etki eder:

Ne āyāt ü ḥadīs te°şīr eder ne mürşidiñ nuṭḳu
 Şanur kendi özün âdem velī **meymūn** eder neṣṣāṭ (83/5)

Çok sevinmenin ve aşırı neşenin insanı maynuna dönderdiği belirtilmiştir.

2.3.3.4.5.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler

2.3.3.4.5.3.1. Balık (Mâhî, Hût)

Omurgalılardan olup suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adıdır (TDK, 2019).

Balıklar, denizde yönlerini şaşırılmazlar. Karıncalar, koloni halinde yaşarlar ve her koloninin kendine ait bir yuvası vardır ve göç etmezler. Bir karınca koloniyi terk ederse yaşayamaz, başka bir koloniye gidemez. Yılanlar da göç etmez sadece belli bir bölgede yer değiştirir. Nihânî bu durumu; balıkların deryada asla yollarından sapmamaları şaşılacak bir durumdur, karınca ve yılanın yeraltında ve yeryüzünde yurdu olmasına sebep nedir, şeklinde ifade etmiştir:

° Aceb **mâhî**durur deryâda ašlâ inhirâf etmez

Nedir zîr ü zemînde mûr [u] mâr evṫânına bā° iş (35/3)

Âlemdeki bütün varlıklar Hakk'ın esma ve sıfatlarının bir tecellîsidir. Nefis metebelerini aşip Allah'a kavuşan kâmil insan her şeye vahdet makamından bakmaya başlar ve işte o zaman derya da balık da ondan başkası değildir. Nihânî bu mertebeyi yer ve göklerin halleri bende; yıldızlar ve güneş, aylar bende; balık, derya ve ağaç meyveleri bende; maden, bitki, hayvan bunların hepsi bir şekildedir, diyerek açıklamıştır:

° Arz [u] semāvātîñ eṫvârı bende

Nücûm [u] âfitâb aḫmârı bende

Mâhî deryâ şecer ešmârı bende

Ma° den nebât ḫayvân hep cümle yeksân (125/12)

Yunus Peygamberi balık yutmasına telmih yapılmıştır. Yapılan araştırmalara göre bugün insanı yutabilecek tek bir balık vardır, o da ispermeçet (sperm whale) balinasıdır. Bu balina 25 metre boyunda ve 50 ton ağırlığındadır. Dev ahtapot ve kalamarlar ile beslenen bu balık, fok gibi deniz memelilerini de yutabilen bir balınadır. Çok büyük

dişleri vardır ancak avlarını bir bütün olarak yutmaktadır (Firidin, 2012, para. 8). Nihânî Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye*'sine yazdığı nazîresinde varlık mertebelerinden geçerken Yunus Peygamber olup balık bağında sızlandığını, İlyas Peygamber gibi derya, kara gözlendiğini, Eyüp Peygamber hatta Lokman Hekim olduğunu belirtmiştir:

Yūnus oldum **hūt** bağında sızlandım
 Kaçdım gitdim gelir deyü özlendim
 İlyāsvāri deryā kara gözlendim
 ° Azīz Eyyūb dahı Loqmān idim men (127/29)

Balıkların denizde yollarını şaşdırmamasına işaret edilmiş, Yunus Peygamber'i balinanın yutmasına telmih yapılmıştır. Vahdet makamında Nihânî; balığın, deryanın ve ağacın kendisinde olduğunu belirtmiştir.

2.3.3.4.5.3.2. Örümcek

Örümcekler takımından olup ince bir ağ örerek küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvandır (Aranea) (TDK, 2019). Aynı zamanda Ankebût Kur'ân-ı Kerîm'de 29. sûrenin adıdır. Sûreye ankebût adının verilmesi, 41. ayette inanç dalına tutunamayan kişilerin işinin örümcek ağına benzetilmesindedir. Örümcek ağı çok ince ipek tellerden oluşmaktadır. Bu en ince tellerin çapı milimetrenin on binde üçü kadardır. Dolayısıyla Kur'ân'da beyan edildiği gibi çok çabuk bozulan, en dayanıksız ev; örümceklerin ince ağdan kurdukları evdir. Bu bağlamda şairler Yüce Allah'a inanmayıp sığınacak başka yer arayanları örümcek ağında tuzağa düşmüş sineğe benzetmektedirler (Nalçacıgil Çopur, 2019, s. 337).

Nefis mertebelerini geçerek Allah'a ulaşan kâmil insanlar yokluk meclisinde örümceğe ağ olmazlar. Merdüm hem “gözbebeği” hemde insan anlamına gelmektedir. Hak insana baktığında gözbebeğine bakmış gibi kendi yansımasını görür. Yani insan gözbebeği gibidir ve bu nedenle insana “merdüme” denilmiştir (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 128). Aşk hastası olan ârif, gönül gözü açık kimse aşk hastalığına dağdan bitki, ilaç istemez; bu dünyada kâmil insan örümceğin ağına tutunmaz; çünkü Hak gönül şehrine hoş bir çadır, yüce bir kemer kurmuştur. Her kimin bağında Allah'ın derdiyle, aşkıyla yara olsa ki bu

ateşinden dolayı gelincik gibi göz göz kızartılardır bu da örümcek ağını hatırlatır, sonunda derman bulup canı gönlü sağ olsun:

Marîz-i ° aşk olan dānā hîç ister mi devā-yı dağ
 Fenā bezminde merdümler olur mu ° **ankebūta** āğ
 Ki dil şehrine sultān kurdu tāk-ı ° ālî hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Hāğdan yüreginde olsa dāğ
 ° Āķibet dermāna erip cān [u] göñlü ola şağ (92/1)

Dîvân’da örümcek manevî yönden zayıf olan kimseleri avlayan bir varlık; ağı da yine inancı zayıf olan insanların tutunduğu bir tuzak olarak düşünölmüştür.

2.3.3.4.5.3.3. Akrep, Engerek Yılanı (Ef’î), Çayân

Akreplerden olup sıcak ve nemli yerlerde yaşar. Kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi olan bir tür böcektir ve kuyrukludur (Scorpio) (TDK, 2019), Ef’î; engerekgillerden, başı üç köşeli, rengi siyah veya siyaha yakın, taşlık ve güneşli yerlerde yaşayan zehirli bir yılandır (Vipera aspis). Çayân; halk ağzında akrep, yılan, çıyan, kırkayak vb. zehirli hayvan için kullanılmaktadır (TDK, 2019).

Nihânî nâdanlara uyulmaması gerektiği, bir mürşidden el alınması yoksa bu yolda yaya gidenlerin yolda kalacağı konusunda uyarıyor. Sâlikin yılan, akrep ve çıyanların iğnelere yani kötölüklerine maruz kaldığını belirtiyor:

Nādānlara uyanlar
 Varmaz yola yayanlar
 Ef’î ° **akreb çayanlar**
 Nîşdān-ı eşrār sâlik (104/6)

Dîvân’da kötü insanlar akrep, engerek yılanı ve çayâna benzetilerek tamamıyla menfî anlamda kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.3.4. Kelebek (Pervâne)

Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek, kepenek (TDK, 2019). Mum ile Pervâne arasındaki ilişkiyi tasavvufî olarak yorumlayıp kaleme alan ilk kişi Hallâc-ı Mansûr'dur. Fakat o, eserinde şem ve pervâne kelimelerinin yerine Arapça “ferrâş ve misbâh” yani “kelebek ve kandil” kelimelerini kullanmıştır (Kopuz Çetinkaya, 185).

Kopuz Çetinkaya (2018) Mum ve Pervâne hikâyesini Hallâc'ın *Tavâsîn* adlı eserinden şu şekilde aktarmıştır:

“...pervâne sabaha kadar kandilin etrafında döner, arkadaşlarının yanına gelir ve onlara bu yüce ilişkiden söz eder. Sonra vuslat özlemiyle kendini ateşin içine atar. Ateşin ışığı, hakikatin bilgisidir; sıcaklığı ve harareti hakikatin gerçekliğidir, o ateşte yok olmak ise hakikatin ta kendisidir. Ona ateşin ışığı ve sıcaklığı yetmedi. Sonunda kendini ateşin içine attı. Bu sırada arkadaşları, gördüklerini anlatması için onun gelmesini bekledi. Ancak pervâne yanıp kül olmuştu, ne bir şekli kalmıştı ne de bedeni!” (s. 187)

Nihânî sevgili olan çerağa yani muma pervane olmuş onun etrafında dönüp durmakta ve hakikatin tâ kendisinde yok olmak istemektedir. O Allah'ı “dost dost” diye çağırmaktadır. İşte bu dost ise “sevilen” manasında ezelî ve ebedî olan sevgilidir. Nihânî bu bağın bülbülüdür, dolayısıyla onun gözü gülden başkasını görmez. Gül de Allah'ı temsil etmektedir. Gülle ateş arasında renklerinden dolayı bağlantı kurulmuştur:

Bülbül oldum bu bâğa bakamam şola şağa

Pervâneyem çirâğa çağırırım [hû] dost dost (26/3)

Pervâne, tasavvufî anlamda kullanılmış ve Allah sevgisiyle yanıp tutuşan bir âşığı temsil etmiştir.

2.3.3.4.5.3.5. Karınca (Mûr), Sinek (Zübâb)

Karınca; zar kanatlılardan olup toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adıdır (Formica). Neml, mûr, murçe, karınca” gibi

isimlerle de bilinmektedir. Karıncalar Kur’ân-ı Kerîm’de *Neml Sûresinde* geçmektedir¹. Ayet, karıncaların kendi aralarında ne kadar iyi iletişim kurduklarını göstermektedir.

Sinek ise genelde “meges” ismiyle geçmektedir. Tatlı besinlere düşkünlüğü ve emici özelliğinden dolayı sevgilinin dudak veya ağzının değerini anlatmada şiiirlerde kullanılmıştır (Nalçacıgil Çopur, 2019, s. 339). Ayrıca sinek siyah renkle özdeşleşmiştir. Bu nedenle sinek sevgilinin yüzündeki ben olarak da tasvir edilir (Öntürk, 2017, s. 977). Tasavvufta ben hakiki vahdet noktasıdır. Hakk’ın mutlak gayb ve bilinmezlik hüviyetidir (Uludağ, 2005, s. 155). Ceylan’ın (2007) belirttiği üzere Bursevî’nin “ben” hakkındaki düşüncesi şu şekildedir: “*Hâl-i yek didükleri, iki kaş arasında ve çehrede ve zekanda kudretten nokta-i siyâhdur ki muhassenâtdandır. Ya’ni enfüsde dâ’ire miyânında hâl-i siyâh âfakda mihrâb içinde imâm gibidür... Ve iki kaş ile miyânındaki hâl per açmış murg gibidür,*” (s. 356). Bursevî’nin iki kaş arasındaki beni kanat açmış bir kuş olarak tasavvur etmesi siyah bir nokta olan benin sinek, kuş gibi hayvanlara benzetildiğini göstermektedir. Sinek karalığından ve küçüklüğünden dolayı bene benzetilmiştir.

Kâinata gidip dönen Nihânî’dir, karınca ile sinek de odur. Karıncanın Hz. Süleyman kıssasındaki ve Neml sûresindeki haber verici ve diğer karıncaları koruma özelliği akla getirilirse Nihânî’nin kendisini vahdet makamında iken bir nebî gibi görmesi düşünülebilir. Sinek de “ben” benzetmesinden dolayı vahdeti temsil ettiği için yine Nihânî’nin kendisini vahdet makamında Hakk’la beraber görmesi ondan başka hiçbir şey görmemesi yadırganamaz. Hallâc-ı Mansûr’un “*Enel Hak!*” demesi gibi. Diğer taraftan sevgilinin ağzının, dudağının nokta olduğu düşünülürse ki nokta vahdeti temsil etmektedir, sineğin tatlı şeyleri ve sevgilinin dudağını emme arzusu, “Sinek benim,” diyen Nihânî’nin vahdete olan arzusunu göstermektedir. Sinek sevgilinin dudağına kavuşmuş, kendini sinek olarak tanımlayan bir mutasavvıf da asıl sevgili olan Allah’ın

¹ (Kur’ân-ı Kerîm 27: 18-19) Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!” Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve “Ey rabbim!” dedi, “Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!”

vahdet makamına ulaşmıştır. Dolayısıyla yıldızlar, parlak ay, âlemde her ne varsa bunların hepsi Nihânîdir:

İyāb [u] zehāb benem
Mūr ile **zübāb** benem
 Necm [ü] māh-ı tāb benem
 Cümle benem bende uş (75/4)

Fil, koyun, sığır, at, deve, eşek, karınca ve sinek, bunların hepsi bir görevi yerine getirmek için devreder. Hepsinin ayrı ayrı görevleri vardır:

Fīl [ü] ğanem baqar feres cemel hımār **mūr** [u] **meġes**
 Taḥmīl için devvār eder (97/25)

Nihânî vahdet makamında âlemdeki birçok varlığın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Bu makamda Hak'la bütünleşmiş her şeyi onun penceresinden görmeye başlamıştır. Ayrıca

2.3.3.4.5.3.6. Yılan (Mār)

Sürüngenlerden olup ayaksız, ince ve uzun olanların genel adıdır. Yerde gezen, uzun hayvandır. Mecazi anlamda sinsi ve hain olarak kullanılmaktadır (TDK, 2019). Yılan, Çin burçlar kuşağının beşinci hayvanıdır. Beş zararlı yaratıktan biri olup kötü ve aldatıcı bir hayvan olarak bilinmektedir (Eberhard, 2000, s. 232).

Yılanların ve karıncaların belli bir vatanı vardır ve bu vatanlarından asla ayrılmaz. Her bir karıncanın yuvası vardır ve insanların vatanında kalması gibi hiçbir karınca yuvasını terk etmez ve kolonisinden ayrılmaz. Bir karınca kolonisinden ayrılırsa ölür. Yılanlar da göç etmez sadece belli bir bölgede yer değiştirir. Nihânî bu durumu; balıkların deryada asla yollarından sapmamaları şaşılacak bir durumdur, yeraltında ve yeryüzünde karınca ve yılanın vatanında kalmasına sebep nedir, şeklinde ifade etmiştir:

° Aceb mähīdurur deryāda ašlā inḥirāf etmez
 Nedir zīr ü zemīnde mūr [u] **mār** evṭānına bā° iş (35/3)

Yılan tarikat âyin ve merasimlerinin bir unsuru olarak kullanılmıştır. Çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış “gül” denilen bir demir parçasını dilinde yalayarak soğutmak, vücudun bazı yerlerine tiğ, kılıç, topuz, şiş, hançer, vb. aletleri saplamak, yılan vb. hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve cam parçaları çiğnemek gibi bazı fiiller Rıfâî tarikatının ritüellerden kabul edilmiştir (Ceyhan, 2015, s. 308). Nihânî bu ritüelleri Rıfâî tarikatına yüklemeyip tarikatların genel özellikleri olarak söz etmiştir. Nihânî yılan haricinde yılan zehri içmekten de bahsetmiştir:

Dağı seyfile **mār** ü şiş vehim gül ile cām ekli

Dağı külhân ü semm işrâb vehim çarb-ı kafâ tesbîh (43/10)

Şeytan cennetten kovulduktan sonra tekrar yılanın karnında cennete girmiş ve Âdem’i kandırarak Havva’yla yasak meyveden yemelerine neden olmuştur. Nihânî bu durumu; şeytan, dost görünüp yılan olmuş ve hain evlatların erik yemesine neden olmuştur, şeklinde açıklamıştır. Ancak şeytanın onları kandırmasını elest meclisinde Âdeme secde etmeyi kabul etmeyip cennetten kovulmasına bağlamıştır. Belâ kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Belâ hem musibet anlamına gelmekte hem de elest meclisinde yani ilk toplantıda Hakk’a verilen sözü temsil etmektedir. Ancak şeytanın böyle bir andı yoktur, bu nedenle “Belâ” onun başına yük olmuş gidişi kan dökücü ve kan içici olmuştur. Yılanın karnında cennete girip Âdem’i kandırmıştır, daha sonra da Kâbil’in Hâbil’i öldürmesine neden olmuştur:

Belâ başına bār olmuş gidişi hūn-hār olmuş

Çarîn iblîs **mār** olmuş mühîn evlād ile ālū (140/8)

Yılan azap veren bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Cehennem nehri, azap kuyusu, katran, cefa yılanı; bu kuyuya atılan ağlayıp inler:

Veyl-i şamu ğayyā ° azāb çatrân selâsil mār-ı ° iķāb

İlbās eden āh zār eder (97/1)

Nefis yılanı benzetilmiştir ve bu nefis yılanı insanda kibir ve kine neden olmaktadır. Bu nedenle nefis yılanına zehir verip ruhu canlı tutmak gerekmektedir. Ancak o vakit insan kibir ve kinden kurtulabilir:

Terk edip kibr ü kîni ol bu rāhîñ efgendesi
 Nefs-i **māra** sem verüben rūhuñuñ ol zindesi
 Bu melāmiyyün yolunuñ ola gör sen rindesi
 Var yürü cān ile ol bir merd-i Hāḫḫıñ bendesi
 Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan gāraḫ (80/4)

Yılan bazı beyitlerde ejderha olarak betimlenmiştir. Felek yılanı benzetilmiştir. Bu âlem içinde feleğin zararını görmeyen yoktur. Yedi başlı ve yetmiş ağızlı bir yılan olan felek ağzını açmış beklemektedir: (45/1)

Yılan hem gerçek anlamıyla hem de benzetilen olarak kullanılmıştır. Genelde teşbihlerde olumsuz bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefis, şeytan, ve felek yılanı benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.3.7. Ejder

Ejdere; ejderhâ, ejdehâ da denilmektedir. Acemler kanatlı dört ayaklı ve yedi başlı bir mahlûk olduğunu tahayyül etmişlerdir. Mecazî anlamda ise şecî, bahadır; gazaplı, gaddar anlamlarına gelmektedir (Onay, 2013, s. 152). Ejderha Türklere çok eski çağlarda Çin'den geçen bir motiftir. "Bu yaratık için Türkçede kullanılan en eski sözcük 'buke'dir ve büyük yılan anlamındadır," (Ögel, 1995, s. 566). J. Paul Roux (2011) ejderhanın yılan ile akraba olduğunu ve "yılanların kralı" olduğunu belirtmiştir (s. 68).

Nihânî yılan kelimesini bazen ejder yerine kullanmış bazen de iki kelimeye birlikte yer vermiştir. Feleğin yılanı yedi başlıdır ve yetmiş ağızlıdır. Yetmiş ağzını açmış hazır vaziyette beklemektedir. Bu âlem içinde felekten incinmeyen var mıdır, bu ejderden, yilandan kurtulmuş olan var mıdır? Ağzını açmış dem çeker, uzun uzun sesler çıkarır; sanki feleğin düdüğünü çalar:

Var mıdır bu    lem içre görmeye  z r-ı arĥ
Heft-ser heft d-deh n h z rdurur bu m r-ı arĥ (45/1)

Hey   aceb var mı hal ş olmuş bu ejder m rdan
Aĥzın açmış dem çeker sanki çalar mizm r-ı arĥ (45/4)

Ejder vahşi bir masal canavarı olarak çizilmiştir. Onay'ın (2013) da belirttiĥi üzere “yedi başlı” olmakla beraber yetmiş aĥzlı olduĥu da tahayyül edilmiştir (s. 152). Felek ejderhaya benzetilmiştir.

2.3.4. Sosyal Hayat

2.3.4.1. Sosyal Tabakalaşma ve M lk  İdare

2.3.4.1.1. Sultan, Hakan, Padişah, Vezir

Sosyal tabakalaşma p ramidinin en üst noktasında sultan bulunur ve daha sonra da sırayla vez r-i a'z m ya da vezirler yer alır. Birçok şairin sanat gücünü göstererek sultan ve vezirlere kasideler sunması ve onların hamiliĥini kazanması gelenektendir. Nih n , XIX. yüzyılın başı ile aynı yüzyılın sonlarında yaşamış olup III. Selim, IV. Mustaf , II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık etmesine raĥmen hiçbir padişaha kaside yazmamıştır. Nih n  için sultan Allah'tır. O, hem sahip olduĥu tasavvufi dünya g r şu gereĥince hem de XIX. asırda şairlerin kaside yazmaya pek sıcak bakmamaları nedeniyle Allah'tan başkasına boyun eĥmez, dalkavukluk yapmaz. Başta Allah olmak üzere Hz. Peygamber ve diĥer din büyükleri onun için ş htir, sultandır ve padişahtır.

Allah, kıymetin ve b y kl ĥ n sultanıdır. Em rin ordusu, yani aşk komutanı o t c sahibini ulular. Nih n  Allah'ı sultan olarak nitelendirmiş, em rin ordusuyla da şeyhin askerlerini, müridlerini kastetmiştir. Ancak Allah'a hürmet etme, onu ululama aşkla yapılmaktadır. Çünkü aşk bir komutandır ve onun emir ve şevkiyle Allah'a yaklaşılmaktadır:

Sultān-ı izz [ü] şāndurur ceyš-i emīr sālār-ı aşk
Ta ẓīm-i tācidār eder (97/40)

Nihânî Allah'tan dinin yüce sultanına (Hz. Peygamber'e) seven kılmasını dilemektedir ki o son güzelliştir, samimi inançtır:

Muvāfiķ eyleyip ḥablü'l-metīne
Tevāfuķ eyle Qur'ān-ı mübīne
Muḥib kıl izzet-i sultān-ı dīne
Ki ḥüsn-i ḥātīme īmān-ı ihlāş (78/2)

Pîr, sultan ya da hakan olarak nitelendirilmiştir. Sultan, naz ve eda ile salınarak Nihânî'nin gönül hanesine konmuştur. Bu gönül evi pîrin tahtıdır, hakan bu gece tahtına teşrif eder:

Nāzile bir ḥoş ḥırāmān eyledi
Ḥāne-i dilde ḳonup sultān bu şeb (17/2)

Bu gönül ḥānesi pīriñ tahtıdır
Teşrif eder ṫāḳına ḥākān bu şeb (17/3)

Sultanlığın vezirlikten daha üst bir merteye olduğu belirtilmiştir. Harun vezir iken Nihânî sultandır:

Ya ẓ kûb gönlüm oldu Yūsuf şeydāsı
Aşk [u] muḥabbetiñ olmaz ferdāsı
Şu ayb idim hādī Mūsā aşāsı
Hārūn vezīr idi sultān idim men (127/26)

Nihânî Nakşbendî tarikatına yaptığı övgüde onu pîr, şah ve sultan olarak nitelendirmiştir. Nakşbendî aşkın şahıdır, Nihânî onun esaslarına kurban olur, o aşkın yoludur: (99/1)

Başta Allah olmak üzere din büyükleri padişah, sultan, hükümdar kabul edilmiştir.

2.3.4.1.2. Sadrazam (Paşa), Mal Müdürü

Sadrazam, devlet teşkilatının padişahтан sonra en büyük şahsiyetidir. “*Memâlik-i mahrûsada sâkin ibadu’llah cânib-i rabbî izzeten taraf-ı padişâhiye vedia ve emanet*” idi. Bu emaneti hak ve adalet esasları üzere idare etmek de padişahтан sonra sadrazama devredilmektedir (Karal, 1988, Cilt 6, s. 105). Paşa, Osmanlılarda en yüksek askerî ve mülkî ünvanıdır. Çandarlı Kara Halil’den itibaren diğer Dîvân üyesi vezirlere ve zamanla kaptan-ı derya, nişancı ve defterdar gibi yüksek rütbeli memurlara da verilmiştir (Özcan, 2007, s. 182).

Tanzimattan itibaren taşra idaresinde önemli değişiklikler olmuştur. Bu devirde Osmanlı Devleti idari bakımdan vilayetlere, vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 154). Darende şiiirin başlığında kaza olarak geçmektedir ve anlaşıldığı üzere Sivas vilayetine bağlıdır. Osmanlı malî idaresi mülkî idare taksimatına uygun bir biçimde vilayet, sancak ve kaza olmak üzere düzenlenmiştir. Buna göre en üst maliye memuru olarak vilayette defterdar, sancakta muhasebeci, kazada ise Mal Müdürü bulunmaktadır (Akkuş, 2011, s. 135, 142).

Sivas vilayetine ilk defa tayin olunan rahmetli Ahmed İzzet Paşa’nın¹ devletleri zamanında Sivaslı Musa Mahir Efendi Darende kazasına Mal Müdürü olarak gönderilir. Mahir Efendi kendisini şairler ve ârifler zümresinden, ehl-i beyt dostu ve yüce tarikat mensuplarından tanıttığı halde her nasılsa bir akşam nefesine uyararak, söylentiye göre sürekli dostu olmayanlardan bazılarının hilelerine aldanarak Mal Müdüriyeti esnasında gece تنها, münasip bir yere çekilip Diyarbakır vilayetinden kovulmuş iffetsiz bir kadınla bir mecliste sohbet edip içki içerken hükümet tarafından gece gezmekte olan kol ve zabita devriyeleri tarafından bastırılıp sarhoş durumda yakayı ele verip rezil rüsva olup kötü namla memuriyetten atılmıştır. Nihânî Hazretleri olayı işittiğinde bahsedilen

¹Ahmed İzzet Paşanın aynı zamanda Mi’râciye şairi, Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa olduğu düşünülmektedir. H 1278/M 1861’de Muhacirin Komisyonu reisi olup Harput ve Sivas Valiliği görevlerinde bulunmuştur. 1884’te Edirne valiliğine atanmıştır. Namık Paşa’dan “Şeyhü’l-Vüzera” ünvanı kendisine intikal etmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk (Yörür, 2018, s. 139).

kişiyi azarlama ve başka hususlarda, gafillikten kurtulması ve ibret olmak üzere manzum bir nutuk söylemiştir:

“Sivās vilayet-i celīlesine def[°] a-i ūlāda ta[°] yīn buyurulan merhūm Celī Aḥmed [°] İzzet Paşanın zamān-ı devletlerinde Dārende kazāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi olduğca kendisini zümre-i şu[°] arā vü [°] urefā ve muḥibb-i ḥānedān ve tarīkāt-ı [°] aliyye müntesibātından tanıdığı ḥālde her naşılca bir aḥşām hevā-yı nefsi emmāresiyle ba[°] z-ı eḥibbā-yı nā-hemvāreniñ füsün u fesānıyla mekr ü āllerine firīb olarak **Māl Müdüriyeti** eşnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o sırada Diyārbekr vilāyetinden matrūda bir ālüfte ile hem-bezm şoḥbet ü [°] işret etmekde iken ḥükümet tarafından leylen devr gezmekde olan ḳol u zābıta tarafından başdırılıp sekrān olduğu ḥālde yakayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me[°] mūriyetinden tārđ edildiği [°] Azīz-i Müşārün İleyh ḥāzretleriniñ mesmū[°] -ı reşādetleri buyurulduḳda mūmā ileyhi tevbīḥ ve sā[°] irīne mūcib-i intibāḥ u [°] ibret olmak üzere irād buyur[du]ḳları nuḳk-ı manzūm mürşidāneleridir” (62).

Aşk ehli mey çeker, dostlar düzülür, kadehler devreder gözler süzülür, sevgili sâkî olur perçem çözümlür, ancak erler meydanına kusur yaraşmaz. Kısacası âşıka kadın haramdır, değişime yol yoktur bahane kılınmaz, etraflıca derin derin düşün ve dürüst bak, bir gönle mümin, kâfir sığmaz:

[°] Aşk ehli mey çeker ihvān düzülür
 Kadehler devr eder gözler süzülür
 Maḥbūb sâkī olur perçem çözümlür
 Ricāl meydānına yaraşmaz ḳāşır (62/5)

Ḥulāsa [°] âşıka ḥarām zenāne
 Te[°] vīle yol yokdur ḳılma bahāne
 Güzel te[°] emmül et baḳ munşifāne
 Bir gönüle sığmaz mü[°] min [ü] kâfir (62/11)

Mal Müdürü olan Musa Mahir Efendi kazada malî idareden sorumlu çok önemli bir mevkiye sahiptir. Metinden de anlaşıldığı üzere bazı kişiler tarafından kumpas kurularak ayağının kaydırılmaya çalışıldığı da düşünülebilir.

2.3.4.1.3. Kaymakam

Kaza müdürlüğü uygulaması 1864 vilayet nizamnamesiyle sona erince kaza yönetimi doğrudan merkez tarafından atanan kaymakamlara verilmeye başlanır. Darende kazası

da kaymakamlar tarafından idare edilmeye başlanır. Kaymakamın başkanlığında toplanan kaza idare meclisi, idarede etkinliğini hissettirir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 157).

Nihânî, Darende kazasına tayin olan dost canlısı, güler yüzlü Kaymakam Said Bey'e yeni yılbaşı Muharrem için bir tebrik tarihi yazar. *Darende Tarihi*'nde, Sivas vilayeti salnamelerine göre, 1870 yılında Darende kazasına atanan kaymakamların listesi içinde Said Bey'in ismi de geçmektedir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 157). Bu nedenle Nihânî'nin bu şiiri (M/131) tarihi ve sosyal gerçekliği yansıtması açısından oldukça önemlidir. Kaymakam Bey'e yazılan bu tebrik tarihinin başlığı şu şekildedir:

“Vaḳtiyle Kaẓāmıza Ta’yīn Olunan Sa’id Beg Nāmında Bir Muḥibb-i Ḥānedān Ka’immakām Buña Maḥsūs Re’s-i Sāl-i Cedīd Muḥarrem İḫūn İnşā Buyurulan Tebrīk Tārīhidir Velehu Müşārūn İleyh” (M/131).

Nihânî bu şiirinde Kaymakam Bey'in ömrünün uzun olmasını, oldukça azizlik ve yücelikle uzun süre saygın olmasını dilemiş ve hicrî yılbaşını tebrik etmiştir. Hicret'in tarihi konulmuş, yeni yılbaşı Muharrem olmuştur; her durumda yılın ayı mübarek olsun, yeni etsin. Gayb ordusu yardımcın, Hızır elinden tutan olsun; lisanın doğru yol üzere olsun, Allah doğru etsin. Zafer fetihleriyle ilahî feyizlere erişip pîrlerin himmeti ahiretini hazırlasın, mutlu etsin. Gece ve gündüz her türlü korku ve tehlikeden rahat olup rütbe terfisiyle bayram kıymetinin sevinci olsun. Ne kadar güzel ahlakım varsa bağış olsun; mekruh ve haram olan şeylerden uzak eylesin. Bu gece matem-zede bir şekilde gam kulübesinde olup Nihânîye ses ulaşmıştır, seni asrında tek etsin:

Münacâtım budur Ḥaḳdan Ḥudā ° ömrüñ mezīd etsin
Füzūn-ı ° izz-i rif° atle mükerrem hem medīd etsin (131/1)

Ḳonuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re’s-i sāl
Mübārek ola her ḥālde meh-i sālīñ cedīd etsin (131/2-7)

Kaymakam Sâid Bey için yazılmıştır ve övgü niteliğindedir. Onun hicrî yeni yılı tebrik edilmiştir.

2.3.4.1.4. Meclis Azası

Dîvân'da Belediye Meclisi'ne işaret edilmekte olup biri Müslim diğeri gayrimüslim iki üyesinin olduğu belirtilmiştir. *Darende Tarihi*'nde (Akgündüz ve diğeri, 2002) verilen bilgiye göre Darende'de Belediye teşkilatı gecikmeyle 1868 yılında kurulmuştur. 1878 senesinden itibaren Darende kazası Belediye Meclisi'nin biri Müslüman diğeri gayrimüslim olmak üzere iki azası ve iki kâtibi vardır (s. 170).

Dîvân'da meclis ve üyeleri hakkında bilgi veren 148. şiirin başlığı şu şekildedir:

“Azîz Müşârün İleyh Hazretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Kazamız Maḥallî İdâresine Ta^c yîn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Kazādan Selīm Beg-zāde Aḥmed Beg ile Muştafā Efendi-zāde ^c Abdu'llāh Efendi Ḥaḫlarında Īrād Buyurulan Rumūzâtıdır” (148).

Sene 1300 oldu, Ahmed ve Abdullah Meclis üyesi oldu ülkeden hangisidir, Hristiyan'dan makam sahibi hangisidir? Safahat ve şevk bundadır, Allah istikametler versin, Allah yardımcıları olsun:

Sene oldu biñ üç yüz Meclis oldu Aḥmed ^c Abdu'llāh
Daḫı mülkden o hansıdır Hristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Şafāhat bunda şevk bunda vere Ḥaḫk istikāmetler
Berāyā-yı Ḥudāyā olunupdur müste^c ān Allāh (148/2)

Eski yazı metinde der-kenâr (s. 93) olarak bu tarih ebyatından 10 gün sonra Ahmed Bey'in kazaya yeni atanan Kaymakam'ı karşılamaya çıktığı ancak aniden atından düşerek öldüğü ve yeni Kaymakam'ın da da azledildiği belirtilmiştir:

“İşbu rumūzât u ledünniyāt-ı kudsiyeniñ târiḫ ebyātından on gün sonra sırrı zuhūra gelip Aḥmed Beg denilen a^c zā kazāmıza yeñi gelen Qā'immaḫām Ḥaşan Luṭfî Begi istikbāle çıkıp rākib olduğu esbden füceten düşerek vefāt ve diğeri ^c azl olmuşdur fe-sübḫāna'llāh” (Der-kenâr, s. 93).

Darende Tarihi'nde (Akgündüz ve diğerleri 2002, s. 171) 1288-1325/1871-1907 yılları arasında Darende Belediye Meclisi kadrosu tablo halinde verilmiştir. Bu tabloda Abdullah Bey Reis olarak gösterilmiştir ancak Ahmed Bey'in ismi geçmemektedir. Çünkü şiirin altına düşülen notta (Der-kenâr, s. 93) Ahmed Bey'in kazaya yeni atanan Kaymakam Hasan Lütfi Bey'i karşılamaya çıktığında bindiği attan aniden düşerek öldüğü diğerinin de azledildiği belirtilmiştir. Diğerinden kastın kim olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Ancak *Darende Tarihi*'nde (2002) Kaymakam Hasan Lütfi Bey iki kere göreve atanmış görünmektedir (s. 157).

Şehir tarihinde verilen bilgilerle Dîvân'daki bazı bilgilerin örtüştüğü görülmüştür. XIX. yüzyılda Belediye Meclisi'nin kurulması biri Müslim diğeri gayrimüslim üyelerinin olması tarihî gerçekliktir.

2.3.4.1.5. Tapu Kâtibi

Tapu; tasarruf hakkına karşılık verilen peşin kira bedelidir, muaccelle de denilmektedir. (Yılmaz, 2017, s. 626). Osmanlı maliyesi teşkilat sisteminde vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde sayımlar yapılmış ve bu sayımlar tahrir defterlerine yazılmıştır. Tahrir kurulu eskiden yüksek mevkide görevli bir kişi olan eminle (il yazıcısı, muharrir vb.) kâtipten oluşmaktadır (Öz, 2010, s. 425).

Tapu Kâtibi 139. şiirin başlığında geçmektedir. Bu şiirin Tapu Kâtibi, Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi'ye nazire olduğu belirtilmiştir. *Darende Tarihi*'nde adı geçen kişinin 1288-1325/1871-1907 yılları arasında Darende Belediye Meclisi kadrosunda yer aldığı ve 1872 yılında tapu kâtipliği yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca Remzi Efendi'nin belli bir aileden geldiği, tapu kâtibi olmakla beraber şiir istidadının bulunduğu, Leyla isimli bir kıza âşık olduğu ve Darende'nin en tanınmış şairlerinden olduğu ifade edilmiştir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 171, 866).

Nihânî Hazretlerinin kazanın eski Tapu Kâtiplerinden, gönül dost erbaplarından ve kazanın belli ailelerinden Kâşif Ağa'nın oğlu merhum Mehmet Remzi Efendi'ye naziresi olduğu belirtilen şiirin başlığı şu şekildedir:

“ ° Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Esbak Kazâmız **Tapu Kâtibi** Olup Erbab-ı Dil ü Muhibbândan ve Hânedân-ı Kazâdan Kâşif Ağa-zâde Meḥmed Remzî Efendi Merḥûma Nazîredir Mûmâ ileyhiñ İltihâsına Mûbîndir” (139).

Tapu Kâtibi Mehmet Remzi Efendi'nin gece gündüz rindler meclisiyle düşüp kalktığı, onlarla dost oduğu ve bu şekilde kendini aşk defterine mi kaydettirmek istediği sorulmuştur. Nihânî, Remzi'ye nazire yazıp onun sözlerini söylemenin kendisine tuzak olabileceğini ifade etmiştir:

Her rûz [u] şebîn meclis-i rindânla ülfet

° Aşk defterine kendini ilḥâk mı nedir bu (139/5)

Nihânî daḥı söyledi hem Remzî nikâtin

Serv-i şemenim bendiñe tuzak mı nedir bu (139/6)

Remzi Efendi'nin hem kâtip hem de şair olması makam, mevki sahibi olan insanların aynı zamanda şairlik yeteneklerini devam ettirdiklerini göstermektedir. Ayrıca Mehmed Remzi Efendi'nin Darende'nin en tanınmış şairlerinden olması ve Nihânî'nin ona nazîre yazması ünlü şairlere nazîre yazma geleneğini de açıklamaktadır.

2.3.4.1.6. Zabtiyye, Kol, Devriye Gezme

Zabtiyye teşkilatı günümüzdeki polis ve jandarmanın yaptığı görevi üstlenen kuruluştur. Kuruluş ve işleyiş bakımından daha çok jandarmaya benzemekte olup daha çok vali ve kaymakamların denetimi altında polis hizmeti görmüşlerdir. Suçluları mahlemeye götürüp getirmek, vergi memurlarını korumak, posta tatarlarının güvenliğini sağlamak başlıca görevlerindedir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 171-172). *Kol gezme*; sadrazam, yeniçeri ağası, İstanbul kadısı ve güvenlik güçlerinin şehri teftişe çıkmalarıdır. Kola çıkmak da denilmektedir. Tanzimat sonrası “devriye gezme” denilmiştir (Yılmaz, 2017, s. 354).

Zabtiyye, kol ve devr gezme kavramları 62. şiiirin başlığında geçmektedir. Mal Müdürü Musa Mahir Efendi gece hayatında iken devriye gezmekte olan kol ve zabita kuvvetleri

tarafından basılmış ve görevinden azl edilmiştir. Nihânî Hazretleri bu olay üzerine onu azarlama ve uyarma babında nutuk yazmıştır ve bu şiirin başlığı şu şekildedir:

“Sivās vilayet-i celīlesine def[°] a-i ūlāda ta[°] yīn buyurulan merhūm Celī Aḥmed [°] İzzet Paşanın zamān-ı devletlerinde Dārende kazāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhīr Efendi oldukça kendisini zümre-i şu[°] arā vü [°] urefā ve muḥibb-i ḥānedān ve ṭarīkāt-ı [°] aliyye müntesibātından tanıdığı hālde her naşıl bir aḥşām hevā-yı nefis-i emmāresiyle ba[°] z-ı eḥibbā-yı nā-hemvāreniñ füsūn u fesāniyla mekr ü āllerine firīb olarak Māl Müdürüyeti eşnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o sırada Diyārbekr vilāyetinden matrūda bir ālüfte ile hem-bezm şöḥbet ü [°] işret etmekte iken hükümet tarafından leylen **devr gezmek**de olan **kol u zābiṭa** tarafından başdırılıp sekrān olduğu hālde yakayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me’ mūriyetinden ṭard edildiği [°] Azīz-i Müşārün İleyh ḥazretleriniñ mesmū[°] -ı reşādetleri buyurulduḡda mūmā ileyhi tevbīḡ ve sā’irine mūcib-i intibāh u [°] ibret olmaḡ üzre irād buyur[d]uḡları nuṭk-ı manzūm mürşidāneleridir” (62).

Nihânî’nin yaşadığı dönemde şehirdeki güvenliği sağlamak için gece vaktinde zabıta ve kol kuvvetlerinin gezdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca “devr gezmek” ifadesi metnin Tanzimat’tan sonra yazıldığını göstermektedir.

2.3.4.1.7. Çengi

Müzik eşliğinde oynayan, dans eden kadın anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2017, s. 110).

Nihânî, insanın tabiatının tevazu içinde olmasını, kibirden kurtulmasını nasihat eder. Ayrıca insan hemen büyülenip kalmamalı ve şaşırıp çengiye heves etmemelidir.

Meşrebiñ olsun tevāzu[°] kıl tekebbürden ferāḡ
 alma meftūn olma maḡbūn şöyle **çengīne** heves (69/3)

İnsan alçak gönüllü olmalı fakat aynı zamanda da uyanık olmalıdır.

2.3.4.1.8. Terzi (Hayyât)

Terzi anlamına gelen “hayyât” kelimesi *Dīvān*’da iki yerde geçmektedir.

Nihânî, peygamberlik dersiyle İdris’e ulaşıp terzi olduğunu ve ders vermeye başladığını ifade etmiştir. Hz. İdris, Kur’ân-ı Kerim’de adı geçen büyük peygamberlerdendir ve

kendisine otuz sayfalık emir verilmiştir. Zavotçu'nun (2013, s. 377) belirttiği üzere, aşk şarabını içen ve bilimlerin kapısını açan bir peygamber olarak anılmaktadır. Elbise dikmeyi, kalem kullanmayı ilk defa o akıl etmiştir. Hesap ilmi üzerinde çalışmıştır. Bu sebeplerden dolayı terzilerin ve kâtiplerin pîri sayılmaktadır:

Nübüvvet dersiyle erdim İdrîse
Ḥayyâṭ oldum bed eyledim tedrîse
 La° net etdim yañılsın deyü İblîse
 Şadr-ı şaḫîfemde biryân idim men (127/20)

Müfessirler kurbânın yani Hz. Peygamber'in yakınlarının Hz. Ali, Fâtıma ve iki oğul (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) olduğunu açıklamışlardır. Nihânî'ye göre bu yeterli bir cevaptır. Velîlik, seyitlik ve şehâdet Nihânî'ye Hz. Peygamberden ve ailesinden gelmektedir. Terzi bunların şanına yani bu özelliklerinden dolayı onu da ipe ulamıştır:

Eger derseñ ki ḫurbâ kim beyân et
 Müfessirler ederler anı iḫsâṭ (82/4)

° Alî hem Fâṭıma vü ibnhümâdır
 Cevâb-ı şâfî budur yoḫdur ifrâṭ (82/5)

Velâyet hem siyâdet hem şehâdet
 Bularıñ şanına ḫayṭ etdi **ḫayyâṭ** (82/6)

Hz. İdris'in terzi olmasına telmih yapılmış ve Nihânî'nin Hz. Peygamber'in ailesine terzi tarafından eklendiği belirtilmiştir.

2.3.4.1.9. Demirci, Kuyumcu

Âhenger ve zer-kâr kelimeleri demircilik ve kuyumculuk mesleklerine işaret etmektedir. Nihânî maden devirlerinden bahsederken kalay, kurşun, bakır ve altın gibi madenlerin bulunmasıyla, işlenmesiyle demirci ve kuyumcuların ortaya çıktığını belirtmiştir.

Aslında aşk neticesinde yaratılan insan maden devirlerinden geçerken sonunda balçık, çamur olarak insana dönüşmüş, demirci ve kuyumcu olmuştur:

Ma^c den alāy avānı zer urşun nuhās [u] sīm meder

Āhenger [ü] zer-kār eder (97/23)

Dîvân'da “kuyumcu” kelimesinin geçmesi Nihânî'nin yaşadığı dönem olan XIX. yüzyılda altının işlendiğini ve takıcılıkta kullanıldığını göstermektedir.

2.3.4.1.10. Pîr

Tarikat kurucusudur. Ayrıca yaşlı, ihtiyar, üstad anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2017, s. 530).

Halvetî tarikatının ikinci kurucusu Seyyid Yahya Şîrvânî'dir. Nihânî, Halvetî tarikatının esaslarını Seyyid Yahyâ'nın ortaya koyduğunu ve ikinci pîr sultanları olduğunu ifade eder. İlham geldiğinde kendisini pîrin huzurunda bulmuş ve şerh ile onun huzurunda ölü olmuştur. İnsanın inkâr ehli olup özünü çürütmemesi ve varis olan ilmi pîrlerden okuması gerekmektedir:

Şānî pîr sulţānımız Ĥalvetî erkānımız

Seyyid Yahyā şānımız ağırırım [hū] dost dost (26/7)

Kendimi buldum huzūr-ı pîrde men

Şerh ile oldum huzūrunda memāt (31/3)

Çürütme özü olma ehl-i inkār

Bu^c ilm-i vārişi pîrāndan ou (135/4)

Pîr, mürebbî yani bir eğitmandir. Hazreti Mahmud Fegnevî zikri açıktan çekmektedir. Nihânî ona bağlanmış; onu mürebbi, pîr ve efendi kılmıştır:

Eder pes zıkr-i cehren Ĥazret-i Maħmūd-ı Fegnevî

Nihānī inḳıyād etdi mürebbī kıldı pîr ü rab (20/12)

Şeyhler pîrin emrine boyun eğerler, küçük risalelerden ictihat ederler, Hakk'ın yolunda birleşirler, zikirlerini açıktan çekerler: (46/6)

Dîvân'da pîr tarikat kurucusu ve sultan anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.4.1.11. Kapıcı (Hâcib)

Hâcib, kapıcı anlamına gelmektedir. Bir başkasını mirastan tamamen veya kısmen mahrum eden kişi (Yılmaz, 2017, s. 207).

Sultanın yani Allah'ın kapıcısı mürşiddir ve ikrârsızları dergâha bırakmaz. Bunun için elest andını tam tazelemek gerekir. Pîrlerin dergâhına layık olmak için ya fakir olmak ya da ilim sahibi olmak lazımdır. Fakirlikten kasıt ise nefisten arınmış olmak manasındadır:

Lîk ikrârsızı koymaz **hâcib**-i sulṫândurur

Dergeh-i pîrâna lâyıḳ yâ faḳîr yâ zü-fünûn (124/5)

Dergâhın şeyhi herkesi içeri almayan ancak belli bir niteliğe sahip olanları kabul eden bir kapıcı olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.12. Cüzhân

Osmanlıda namazlardan evvel camilerde Kur'ân-ı Kerim'den birer cüz okumakla görevli kişilere bu ad verilmektedir (Yılmaz, 2017, s. 101).

Nihânî insanın beslenip büyütülmesine bitkilerin yetişip meyve vermesini temsil göstermiştir. Eğerki ağacın çatalında istidat yok ise aşî tutmaz ve ne kendine ne de başkasına faydası olur, bu sözü o zaman cüzhândan okumak gerekir. Kur'ân'ı yeni öğrenen talebenin ne kendisine ne başkasına faydası olur, çünkü cüzhân Kur'ân'ı hissederek, anlamını düşünerek değil su gibi yüzünden okumaktadır:

V'eger yoğ ise isti^c dād gör anda
Aşı tıtmaz alır yabandan ou (135/14)

Ne kendine ne Őāhibine nef^c i
Olamaz bu sz cz-hāndan ou (135/15)

Hemān Őāhibine bir uru ykdr
Emek Şarfeyle hem reyyāndan ou (135/16)

AŞı tutmayan aa dalı ile Kur'ān'ı ezbere su gibi okuyan czhān arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.4.1.13. Tabip

Hekim, doktor anlamındadır. Dvān Şiirinde tabip aşk derdine ila bulsa da āŐık ila istemez. AŞk hastasının can ve gönl derdine en iyi tabip sevgilidir. Sevgili hem derttir hem de tabiptir (Pala, 2004, s. 435)

Nihān derdine sevgilinin tabip olmasını dilemiştir. Sevgiliye ait gzellik unsurları Hz. Ali'ye yklenmiŐtir. Yanakları kırmızı yakut, boyu Tbā misalidir; azının iindeki dişleri bembeyaz inci misalidir; o kirpiinin okunu Nihān'nin ggsne mızrak misali saplamıŐtır ve o sevgili Nihān'nin derdinin tabibidir, Lokmān'ıdır:

Rularıñ yāt-ı amrā āmetiñ tbā miŐāl
Femiñ ire sinleriñ Şan drre-i beyzā miŐāl
Urduñ ol mjgān ounu Şadrıma rmā miŐāl
Yine sen olsañ **tabibim** derde Lomānım^c Al (153/3)

Sevgili tabip olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.14. Gelin (Ars)

Gelin; yz duvaklı, boynunda bir gerdanlık bulunan inci kpeli, alnında serbend olan, gzel kokular srnmŐ, al yanaklı, yz benli, gzleri srmeli, kaşları rastıklı bir

güzeldir. O nazlı ve işvelidir. Bazı durumlarda felek, dünya, güneş, ilkbahar, gül, gonca, çemen, zafer, devlet, ikbal kendini gelin kılığında göstermektedir (Pala, 2004, s. 28).

Nihânî dünyayı geline benzetmiştir, ancak bu gelin vefasız bir gelindir. Bu pazara tuzağını kurup nice mert avlamıştır ve o mertler bir türlü kurtuluştan haz bulamamışlardır:

° Arūs-ı bî-vefâ dünyâ kurup dâmin bu pāzāra
Niçe merd şayd olup kaldı bulamadı rehādan hāz (85/3)

Dünya vefasız, acımasız, tuzak kuran bir gelin olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.15. Keşiş, Ruhban, Kral

Keşiş; “manastır rahibi, evlenmez rahip, karabaş” (Parlatır,2012, s. 889). Ruhbân; “keşiş, rahip, zâhid” anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1419).

XIX. yüzyıl milliyetçilik akımlarının şiddetli bir şekilde kendini gösterdiği, azınlıkların gizliden gizliye teşkilatlanıp ayaklandığı bir dönemdir. Akgündüz’ün (2002) belirttiği üzere bu dönemde Darende’de Ermeniler silah yığınakları oluşturmuşlar, Heyiketeği tepesi üzerinde kendileri için inşa ettikleri hükümet konağının içini silahla doldurmuşlardır. Bu dönemde komitacılara karşı olup Osmanlı taraftarı olan bazı ruhbanlar da Darende manastırlarında ikâmete memur edilmiştir (s. 356).

Nihânî, düşmanlarını keşiş, ruhban olarak nitelendirmiş ve bunların kendisine yol vermediğini, yoluna engel olduklarını belirtmiştir. Bunu hem gerçek anlamda hem de mecazî anlamda düşünmek mümkündür. Nihânî Hazretlerinin şeyh olduğu göz önünde bulundurulursa farklı din mensuplarının liderleri olan keşiş ve ruhbanların ona yol vermemesi düşünülebilir. Diğer taraftan bu keşiş ve ruhbanlar Nihânî’nin kendi nefsi de olabilir. Çünkü nefis insanın kendi içindeki düşmandır. Nihânî’ye bir taraftan düşmanları vesvese vermiş, herbiri bir hevese düşmüştür. Aynen keşiş ve ruhbanların krala yol vermemesi gibi bayrak çekip onun köşkünü yağmalamışlardır:

Bir tarafından ° adûm verdi vesvese
Her biri bir hâlde düşdü hevесе

Keşîş ruhban yol mu verir **Menese**

° Alem çekip târâc etdi kâşânım (120/7)

Dîvân'da keşîş ve ruhban kelimelerinin gerek gerçek gerekse mecazî anlamda kullanılması şairin ve yaşadığı bölgenin bu görevdeki insanları görüp tanıdığını göstermektedir.

2.3.4.1.16. Sâkî

Sâkî; kadeh sunan, içki verendir. Bezm âleminin en önemli unsurlarındandır. Meclise neşe ve canlılık getirir, ortada dolaşarak içki dağıtır. Şairin gözünde sâkî sevgili derecesindedir ve bazen de çalgıcı olarak görev yapmaktadır. Bütün bu durumlarda sâkî güzelliği ile dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olur (Pala, 2004, s. 387). Tasavvufta ise sâkî; feyyâz-ı mutlak, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah, mürşid-i kâmil ve pîr-i tarîkattır (Uludağ, 2005, s. 305).

Sâkî gül çehrelidir ve içki sunmaktadır. Nihânî, gönlüne seslenerek onu sorgular. Ey gönül! Gül yüzlü sâkînin elinde ve içki meclisinde ne buldun; içki kadehinden ne süzdün ki âhın böyle? Sâkînin perçemi de gülbahçesine benzer. Akılsız ve şuursuz sâkî perçemini açıp gülbahçesi meydanı gibi gönlün aynasına cila vere:

Ne bulduñ bezm-i mülde **sâkî**-i gül-çehre destinde

Ne süzdüñ câm-ı meyden ey dilâ âhıñ neden âyâ (12/4)

Şahñ-ı gülşen gibi mir'ât-ı dile vere cilâ

Şöyle bî-° aql u şu° ür **sâkî** açâ perçemini (156/3)

Sâkî elinden kadehi düşmeyen pervasız bir rindir. “Meclisteki gönül ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı yoksa elinden kadehi düşmeyen bir rindden mi kaynaklanıyor.” Tasavvufa göre yorumlandığında ise rind ve mürşid (sâkî), tekkede (mecliste) ilahî aşkı (meyî) sunan ve elinden tesbihi (kadehi) bırakmayan bir sâlik, ve şükreden bir gönül olarak karşımıza çıkmaktadır:

Bezimde t̄ab-ı dil s̄ak̄ı mey-i ra° n̄a mıdır bilmem

Elinden c̄amı d̄uşmez rind-i b̄ı-perv̄a mıdır bilmem (119/1)

Mey kadehinin devretmesi, bezimde içki kadehinin ortada dönüşünü anlatır. S̄ak̄ı ilk kadehi meclisin ulusuna sunar ve kadeh elden ele devreder. Herkes bir yudum aldıktan sonra yanındakine uzatır veya s̄ak̄ı sol eline içki testisini alıp sağ elindeki kadehi doldurarak tek tek herkese sunar. Buna *devr-i meclis* de denilmektedir (Pala, 2004, s. 114). S̄ak̄ının yüzü renginden dolayı güle benzetilmiştir. *D̄iv̄ân*'da; eğlence meclisi kurula, gül çehreli s̄ak̄ı Cem'in ayna kadehini suna, içki kadehleri devrede, şeklinde ifade edilmiştir. İçkinin geçtiği yerde Cem'in isminin geçmesi normaldir çünkü o, içkinin mucididir. C̄am-ı Cem, esatire göre Cem'in şarap içtiği yedi madenden oluşan sihirli kadehtir. Ancak burada *âyine-c̄am-ı Cem*"den yani "Cem'in ayna kadehi"nden bahsediliyor. Ayna kadeh ise Cem'in *c̄am-ı cihân-nümâ* "dünyayı gösteren ayna"sına işaretler. "*Bir meşhur kadehtir ki selâtin-i mâhiye ona tevârüsen mâlik olurlardı. Ve âlemin adl ü zulmü ve nizâm ü intizâmını andan seyredelerdi*" (Onay, 2013, s. 103). Nihânî, meyhanede Cem'in ayna kadehinin devretmesiyle aslında Dünya'nın da devretmesini, Dünyanın aşk neticesinde ortaya çıkan bir ayna olduğunu tevriyeli bir şekilde anlatmıştır:

Kurula bezm-i ıarab s̄ak̄ı-i gül-çehre şuna

Devr ede s̄açar-ı mey âyine-c̄am-ı Cemini (156/2)

Allah'ın s̄ak̄ısi mürşid-i kâmilidir. Kudret içkisini art arda Hû s̄ak̄ısından iç. Tasavvuf ilmını öğren bütün kaygılardan kurtul. Vücut ülkesini tamamıyla kötü huydan kurtar. Ben; toprak, hava, su ve ateşten değilim, daha bu zamanlar yok iken önceden vardım:

Pey-a-pey nüş edip kudret meyini s̄ak̄ı-i Hûdan

Ledünnî dersini fehm et h̄alâş ol cümle ğayğudan

Melek h̄aşlet ola mülk-i vücūduñ külli bed-hûdan

Degilem od u yelden veya toprak ile şudan

Ben erden var idim erden henüz yok idi bu ezm̄an (129/10)

Sâkînin gerçek ve mecazî anlamları iç içe verilmiştir. Görünüşte meyhanede içki sunarken aslında dergâhta müridlerine ilahî aşkı sunan bir dervîştir. Âlem de aşkın devrettiği aynadan yapılmış bir kadehtir.

2.3.4.2. Sosyal Çatışma (Medrese-Tekke Çatışması, Rind-Zâhid Çekişmesi)

Tekke ve Medrese'nin temelleri Hz. Peygamber'in sağlığında bina ettiği iki kuruluşa dayanmaktadır. Medrese, Bedir Gazvesi'nden sonra okuma ve yazma bilmeyen Müslümanlar için açılan mektebe; tekke de Ashâbü's-Suffâ veya Ehlü's-Suffâ geleneğine bağlanır. Erken devir ulemâsının tasavvufun "bid'at" ve mutasavvıfların "zındık" olduğu düşüncesi tasavvufun islamî olup olmadığı tartışmalarını körüklemiş ve bu tartışmalar günümüze kadar yansımıştır. Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk zamanında sünnî akidenin daha iyi savunulabilmesi için Nizamiye Medresesine ulemâyla birlikte mutasavvıflar da girmeye başlamıştır. Asıl fikrî değişim bir zamanlar aynı medresede kelim müderrisliği yapan fakat daha sonra tasavvufa meyleden İmâm-ı Gazâlî (1058-1111) ile başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde de siyaset dengesi devam etmiş ve ulemânın çoğu hem müderris hem de mutasavvıf olmuştur. Hacı Bayram Velî Hazretleri de bunlardan biridir (Bayrakdar, 1985, s.191-195).

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1635) ile Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî arasında cereyan eden dinî tartışmalar, toplumda ayrılıklara neden olmuştur (Bilkan, 2005, s. 121). Bu tartışma "Kadızâdeliler" veya "Fakılar" başlıklarıyla tarihte yer alır. "Fakı"lar (Fakîh) halk arasında bu hareketi başlatan kişiler olarak geçmektedir (Akkaya, s. 24, 2003). Bu çatışmalar Kâtip Çelebi'nin (1948) eserine de yansımış, *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehakk* 'tak "Hızır'ın Hayatı", "Tegannî", "Raks", "Deveran", "Tütün", "Kahve", "Afyon Şurubu ve Diğer Keyif Verici Maddeler", "Resulu'llâh'ın Anne ve Babası", "Fir'avn'un İmanı", "Şeyh Muhiddin Arabî", "Yezid'e Lanet Okuma", "Bid'at", "Kabir Ziyareti", "Musafaha", "Rüşvet", "Sivasî Efendi ve Kadızade" (s. 6-50) gibi konular rind-zâhid tartışmasının ana konularını teşkil etmiştir (s. 6-50).

Zâhid ile rind tipi, gerek edebiyat gerekse düşünce dünyasında karşıt iki kutup olarak görülmüştür. Zâhid medrese ehli olup aklı öncelerken, rind meyhane/harabat ehlidir ve

onun için gönül ön plandadır. Meyhaneden kasıt ise tekkedir. Martin Heidegger'e göre (2007) "çatışmada tarafların kendine ait varlıkları yok olmaz, her biri kendi kendisinin iddiasındadır. Eser dünya kurarak, yeryüzü üreterek bu çatışmayı sürdürür. Hakikat bu çatışmanın sürdürülmesiyle gerçekleşir" (s. 108).

Nihânî mutasavvıf olup aynı zamanda mederese hocalığı yapmasına rağmen rind-zâhid çatışması eserin geneline dağılmış vaziyettedir. Rind ve zâhid tipleri "*Nihânî Dîvânındaki Tipler*" maddesinde de ele alındığı için burada sadece rind-zâhid arasındaki çatışmaya ağırlık verilecektir.

Nihânî zâhidi katı bir şekilde eleştirip onu irfana davet eder. Onu inkârcı, dedi koducu, kendini beğenmiş olarak nitelendirmiştir. Zâhidin şeyhânenin (dergâh) toprağına ayak basmasını diler. Onun medresede ömrünü boşa harcadığını, resmî ilmin kendisine fayda vermeyeceğini, bir tarikata girmesini belirtir. Bir seyyidin elinden tutup ledün ilmini öğrenmesini, nasihat verenin ise kendi nefesine öğüt vermesini ve "devir zikri"ne ayak basmasını ister:

Gel ey **zâhid** gel irfâna ayak baş
 Koyup inkârı bürhâna ayak baş (76/1)

Niçe bir kıl ü kâl *câze yecûzı*
 Vücûbu terk et imkâna ayak baş (76/2)

Beri gel olma *h*od-bîn mürşide uy
 Kudüm-ı hâk-i şeyhâna ayak baş (76/3-9)

Rind-zâhid çatışmasıyla alakalı olarak Kâtip Çelebi'nin *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehakk* (1948) adlı eserindeki "Yezid'e Lanet Okuma" ve "Firavun'un imanı" konularına da değinilmiştir. Seyidlik iddiasında bulunan çok dindar ve münkir bir hoca Hz. Hüseyin'in Yezid'e boşuna biat etmemesinden, bu konuda haksızlığından ve Yezid'in haklı olduğundan ve Yezid'e buğz edip lanet okumanın caiz olmadığından bahsetmiştir. Bunun üzerine Nihânî bu hocaya seslenerek maaş aklı ile yani en alt seviyedeki yeme içme aklıyla ledünnî dersinin

bilinmeyeceğini söylemiştir ve nefsin hayaline uyanlar inatçı kimselerle toplansın diyerek ona çok kızmıştır. Buradaki vaiz veren hoca zâhid tipindedir. Nihânî, tebliğ edilen emirler varken farklı maksat arayanlar Firavun ve veziri olan Hâmân ile haşır olsun, demiştir:

Sa° âdet t̄alibi olan sa° idān ile haşır olsun
İhānet rāgıbyı olan ° anīdān ile haşır olsun (130/1)

Ma° āş-ı ° aql ile h̄ācem ledünnī dersi bilinmez
Uyan nefsiñ hayāline merīdānile haşır olsun (130/2)

° Acebdir **zâhid-i hod-bīn** ma° ārif lezzetin duymaz
Kalan tīh-i dālāletde sevīdān ile haşır olsun (130/3-12)

Vaiz, tarikat ehline düşmandır. O konuları, olayları okur ve yazar; övünülecek vasıflar beyan eder, gerçek olmayan sözler söyler; tarikat ehline sövüp sayar, yolunu mühürler; zamanın ulularını hor görür ve aşk ehillerinin kalplerini çeşit çeşit yeniden yeniye bulandırır:

Oğur mevzū° havādişler dahı taḥrīr eder vā° iz
Menākıblar beyān eyler dūrūg taḥrīr eder vā° iz
Ṭarīkat ehline düşnām rehin temhīr eder vā° iz
Çıķup kürsīye erbāb-ı demi taḥķīr eder vā° iz
Kulūb-ı ehl-i ° aşkı nev-be-nev tekdīr eder vā° iz (87/1)

Kuru zâhid gel şimdi özür dile, doğru yola gir; bu yol, Allah korkusuyla gūnahtan kaçınmadır. Nihânî'nin “kuru zâhid” tabirini kullanmasının nedeni zâhidlerin bir şeyin özüyle değil kabuğuyula uğraşmalarından dolayıdır:

Gel imdi tarziye kıl **zâhid-i ḥuşk**
Ṭarīk-i müstaķīme gel ḥayādır (55/24)

Nihânî fakīh için halk arasında kullanılan ve “fakīh” ten bozma olan “fakı” kelimesini de kullanmıştır. Ona göre fakıyı yolda koyan Arapçadır, artık Arapçanın devri geçmiştir

ve Türkçe okunması gerekir. Fakat bunu görüp anlamak lazımdır ancak fakîhin bu noktada bir sıkıntısı vardır, çünkü o kördür. Durum görene açıktır ve körün bunu anlaması mümkün değildir. Bu nedenle fakîhin yolda kalmaması için Nihânî'nin işaretlerini anlayıp ona inanması gerekir: (157/4)

Ey fakîh! Biz gönül gözünü asla kör yapmayız, aynanın pasını silip mertçe gelmişlerdeniz:

Қılmamız dil çeşmini hergиз biz a^e mā ey **fakîh**
Jeng-i mir'āti silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

Zâhid; akli düşük seviyede olup gönül gözü kapalı olan ve dini gösteriş olarak algılayan kaba sofu olarak çizilmiştir.

2.3.4.3. Eğlence Hayatı

Vakti hoş geçirmek amacıyla yapılan toplantılardır. Günlük hayatın monotonluğa dönüşen anlarında sıkıntıları yok ederek yepyeni bir heyecan oluşturan eğlenceler, “insan organizmasını da yorgunluk ve stresten belli bir süre uzaklaştırarak optimal bir uyanıklılık ve verimlilik derecesine ulaştırmaktır. Kaynaklara göre eğlencenin iki temel unsuru vardır: müzik ve yemek.” Eğlenceler, toplumların sosyal yapıları ile günlük yaşantılarına dair önemli bilgiler verirler (Öztekın, 2006, s. 349).

2.3.4.3.1. Eğlence Meclisleri

2.3.4.3.1.1. Harabat (Meyhane)

Harabat; harabeler, viraneler anlamına gelmektedir. Şairler harabatı meyhane anlamında kullanmışlardır. Eskiden meyhanelerin izbe, rütubetli, mahzen ve bodrum katları gibi gizli işletilen yerler olmasından dolayı bu isimle anılma ihtimali yüksektir. Hayatın gamlarını, kederlerini, zorluklarını untabilmek için şaire meyhane bir sığınak olmuştur (Pala, 2004, s. 192). Mutasavvıflar ise harabatı bir tekke olarak ele alırlar. Meyhaneden kasıt tekkedir. Dervişcemaloğlu (2014) gerek anlatıbilimde gerekse diğer alanlarda

mekân konusundan bahsederken bu kavramın gerçek ve mecazî kullanımları arasında bir ayırım yapmak gerektiğini, belirtmiştir (s. 174).

Mehmet Zeki Pakalın (1971) “Harabat”ın mutasavvıflardaki anlamına şu şekilde değinmiştir:

“...Şairle mutasavvıf zâhîde karşı isyan ettiği vakit her ikisi de birer “Harabat” kurdular. Şairin harabatı...hayatın hiçliğine karşı bir zevk ilticagâhından ibaretti. Hâlbuki hayattaki gölgelerin arkasında asıl büyük hakikatin bulunduğunu bilen ve kendisinin ondan ayrı bir varlık olmadığına inanan mutasavvıf için bir harabat’ın büsbütün başka bir manası vardı: ummana karışan katre gibi, mutasavvıf da fâniliğinden geçerek Hak ile Hak olmuştur. İşte herkes bu ayrılığın farkına varmadığı için, zâhîde, karşı isyanda müşterek olan şairle mutasavvıfın harabatı her vakit birbirine karıştırılıyor. Halbuki “Gülşen-i raz” tasavvuf âlemindeki “Harabat”ı pek iyi izah etmiştir...mutasavvıfların harabatı, mahv ve fenâ mertebesine yükselmiş âşıkların makamıdır... içtikleri şarap, Vahdet şarabıdır; kalplerinde yanan aşk, ilahî aşktır. Onlar nihayetsiz bir vecd içinde dinin şekli âyinlerinden, zühd ve takvadan ayrılmışlar, uzaklaşmışlardır; çünkü aşk ateşi takvayı derhal yakıp mahveder. Bu mertebeye yükselenler için Kâbe ile puthane, mescit ile meyhane müsavidir...(s. 732).

Durmaz’ın (2003) belirttiği üzere Rindler *kâlû belâdan* beri aşk sarhoşudur. Elest meclisinde kendilerinden geçmişlerdir ve o günden beri de kendilerine sunulan ilahî aşk şarabını tatmanın gururunu yaşarlar. Rind önceden sahip olduğu bu özelliğini daha sonra da meyhane köşelerinde devam ettirir (s. 82).

Nihânî, harabat meclisinin sarhoşu olduğunu belirtmiştir. Harabatla alakalı olarak gizli ve virane kelimelerinin kullanılması boşa değildir. Eskiden meyhanelerin gizli işletilen yerler olması ve oralarda bazı sırların konuşulması Nihânî’nin gizli hazinenin viranesi olmasıyla örtüşmektedir. Tasavvufî anlamda ise Hak Teâlâ hazretleri “Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim” (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 132) kudsî hadiste de belirtildiği üzere kâinâtı ilahî bilinmekliği için yaratmıştır. Hak gizli bir hazinedir ve Nihânî de gizli hazinenin viranesi olmuştur. O “varlık dünyası”nda gizlenmiştir ve deliler ülkesinde meşhur olmuştur. Rindin en belirgin özelliklerinden biri de dîvâneliğidir (Durmaz, 2003, s. 36):

Bezm-i ħarâbâtîñ mestânesiyem
 ayd-ı   anâşırda olmuşam mest r
 Bu genc-i ħafîniñ vîrânesiyem
 İlîm-i c n nda olmuşam meşh r (61/1)

Meyhanenin insanların dert ve sıkıntılarını unutmak için gittikleri bir yer olduğu gerçeği Nihânî'nin şiirinde de ortaya çıkmaktadır. O, kendi gönlünü sorguluyor; içki meclisinde ve gül çehreli sâkînin elinde ne bulduğunu, içki kadehinden neler süzdüğünü ve âhının nedenini sorar. Neler süzdün derken içkideki tortular onun sıkıntı ve dertlerini ifade etmektedir:

Ne bulduñ **bezm-i mülde** sâkî-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilâ âhıñ neden âyâ (12/4)

Aşk meyhaneye benzetilmiştir. Bu meyhaneye girip sarhoş olan kendinden geçer ve malı menali terk eder ve her şeyi unuttur. Hakk'ın feyzi ulaşınca kişi kemale erer:

Gir bu ^e aşk **mey-hānesine** terk kııl māl ü menāl
Tā füyūzāt-ı ilāhīden saña ere kemāl
Çahrına şabr et Nihānī keşf ola luṭf-ı cemāl
Zātiyā gel iste Ḥaḫdan rüz [u] şeb ḫurb-ı vişāl
Vuşlat-ı cānāndurur firdevs-i a^e lādan ğaraż (80/5)

Mecliste içki kadehlerinin devretmesi bir gelenek haline gelmiştir. Mecliste bulunanlar halka şeklinde otururlar ve bu oturma şekli padişah dîvânını andırmaktadır. Padişah meclisinde de bir sultan vardır. Ser-halka adı verilen meclisin başı olan kişi baş köşede oturur. Herkes yerine oturduktan sonra meclisin en genci ya da en kıdemsizi ser-halkanın karşısına gelecek şekilde oturur. Musikî nağmeleri mecliste yayılmaya başlayınca sâkî devreye girer ancak o genelde içki içmez, kimseyle laubali olmaz. Ser-halka ile göz göze gelip izin aldıktan sonra servise başlar. Sâkî elindeki şarabın zehirli olmadığını ispatlamak için “evvel sâkî sonra bakî” fetvasınca ilk yudumu kendisi içer. Daha sonra başköşede oturandan başlamak üzere mecliste oturanlara kadehi sunar. Onlar da bir yudum alarak sâkîye tekrar verirler. Kadeh boşalınca kadar kadehi döndürerek servis yapar. Bu sırada meclistikiler şevke gelerek meydana atılırlar. Sâkînin asıl görevi bir kimsenin dudağının değdiği yerden bir başkasının içki içmesine fırsat vermeden kadehe hâkim olup döndürmek, rindleri idare etmek, sarhoş olanları halkaya almamak sâkînin başlıca görevleridir (Durmaz, 2003, s. 93). Nihânî, meclisin kurulup gül çehreli sâkînin içki sunmasını ve içkinin mucidi olan Cem'in ayna

kadehinin devretmesini ister. Aynı mısradaki hem mey kadehini hem de Cem'in dünyayı gösteren ayna kadehini kullanmıştır. Dolayısıyla Nihânî, hem kadehin devretmesini hem de dünyanın dönmesini anlatmıştır. Tasavvufî manada ise dünya, Hakk'ın bir tecellisi, varlığın bir aynasıdır. Dolayısıyla “ayna kadeh” yani dünya Allah'ın tecellîsidir. Kadehin içindeki şarap ise ilahi aşktır. Allah aşk neticesinde dünyayı yaratmıştır buna mukabil mey neticesinde ayna kadeh devretmektedir:

Kurula **bezm-i tarab** sâkî-i gül-çehre şuna
Devr ede sâğar-ı mey âyîne-câm-ı Cemini (156/2)

Meyhane mecazî anlamda ilahî aşkın sunulduğu bir tekke olarak kullanılmıştır.

2.3.4.3.1.2. Kahvehane

Osmanlıda ilk defa XVI. yüzyılda İstanbul'da görülen ve bir asır sonra Avrupa'ya yayılan kahvehaneler, sözlü kültürün yayılmasında önemli olmuştur. Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'da belirttiği üzere Kahvehanelerde *Muhammediyye*, *Battalnâme*, *Hamzanâme* gibi destanımsı dinî hikâyelerin okunması gelenektendir. Ayrıca Karagöz, Meddah gösterileri sunulmuş âşıklar yeteneklerini buralarda ortaya koymuşlardır. Kahvehanelere “mekteb-i irfan” ve “medresetü'l-ulemâ” gibi isimler de verilmiştir ve köylere varıncaya kadar yaygınlaşmıştır (Yaşar, 2019, s. 4).

Akgündüz'ün (2002) belirttiği üzere Nihânî'nin doğup büyüdüğü şehir olan Darendede cenk okuma geleneği XIX. yüzyılda da yaygın bir şekilde sürdürülmüştür. Daha çok varlıklı kişilerin tahsis ettiği köy odalarında *Battal Gazi Cenklere*, *Sîret-i Nebî*, *Kara Davut*, *Ahmediye*, *Âşık Garip*, *Sürmeli Bey* gibi eserler okunmuştur (s. 628).

Nihânî mektepte okumuş, yaramazlıklar yapmış ve bu şekilde günlerini geçirip çocukluk âlemini başından atmıştır. Bazen kahvehanede kahve içmiş bazen arkadaşlarına içirmiş; saz, santur, ney ona zevk vermiştir:

Bu hâl ile biraz eyyâm geçirdiñ
Tıfıllık   âlemin başdan uçurduñ

Gāh **kaḥve-hāne**de kaḥve içirdiñ
Zevk verirdi sâz [u] sanṭūr nāy saña (15/4)

Buradan kahvehanede kahve içildiği ve saz çalındığı anlaşılmaktadır. O dönemde birer kültür merkezi olan kahvehanelerde cenk ve hikâyelerin okunduğu, âşıkların saz eşliğinde halk hikâyeleri anlatıp mesleklerini icra ettiği düşünülmektedir.

2.3.4.3.2. Oyunlar

2.3.4.3.2.1. Aşık ve Çelik Oyunu

Aşık kemiği, en az iki en fazla dört veya beş kişiyle oynanan geleneksel bir oyundur. Oyun için küçük bir top ve en çok 8 aşık gerekir. İlk oynayan kişiyi seçmek için aşıklar elin içine alınıp atılır ve el üstünde en çok aşık tutan birinci oynama hakkını kazanmış olur (Bozbay, 2013, s. 157). Çelik oyunu ise *Darende Tarihi*'nde (Akgündüz ve diğerleri, 2002) verilen bilgiye göre iki grup arasında oynanıp gruplarda dört veya daha fazla kişi bulunan çocuk oyunlarından. Oyuncular sırayla çeliği havaya atar sopa ile vurmaya çalışırlar. Çelik havada giderken öbür oyuncu tarafından engellenmeye çalışılır (s. 637).

Nihânî bir dönem, çocukken aşık ve çelik oyunları oynamış, çamurları boynamış ve bir zamanda da aşka düşüp kaynamıştır.

Biraz vakit tıflım deyü oynadıñ
Aşık çelik çamurları boynadıñ
Bir zamānda ° aşka düşüp kaynadıñ
Bunca mecāzide ° ömür şay saña (15/2)

Dîvân'da aşık ve çelik oyunları gerçek anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.3.2.2. Gûy ile Çevgân Oyunu

Çevgân, eğri başlı bir nevi cirite verilen isimdir. Farsça olan bu tabir *Burhan-ı Kaatı*’da “cevlân” vezninde olup başı eğri cirit anlamına gelmektedir. Arapçada “sevlican” denmektedir. Çevgan aslında eskiden beri Türkler tarafından kullanılmış olup Memluklar devrinde çevgan kullananlara “çevgândâr” denilmiştir. *Divânü Lügâti’t Türk’te* “çögen” adıyla geçmektedir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 359). Oyundaki amaç, hakemin saha ortasında yere koyduğu bu topu, yarımşar saatlik devreler içinde, karşı takımın kalesine atarak sayı alabilmektir ve çok sayı yapan taraf, ortaya konulan ödülü almaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 164).

Tasavvufta çevgen; “mukadderat, takdir olunan hükümler, bütün işlerin kahr ve cebir yoluyla takdir edilmesi” Gûy ise; “ilahî takdirin ve ezeli kader hükmünün gereği kahr ve cebr altında bulunma ve ezilmedir. Sûfiler Allah’ın iradesi karşısındaki insanı, değneklerin önündeki çevgân topu gibi görürler” (Uludağ, 2005, s. 96, 148).

Vahdet makamına ulaşmış bir mürid her şeyi bir görür. O, *cemü’l-cem* makamında Hakk’tan başka hiçbir şey görmez, her şeyi Hakk olarak görür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfeder. Nihânî de cemü’l-cem makamında vahdet lisanından konuşur. Aşk var eden, onda karar kılan Nihânî’dir. Başka bir iş yapan, aslını işaret eden; başka diyarlara giden, dostu yakın eden; Mansur’u darağacı eden, yabancıları dost eden; her şeyi var eden, top ile çevgân Nihânî’dir. Allah’a ait vasıfların Nihânî’ye yansıdığı görülmektedir. Allah kâinatı aşk üzere yaratmıştır ve yine aşk ile ona dönelecektir. Nihânî de aşkta karar kılmıştır. Hallâc-ı Mansur aşk ile Allah’a ulaşmıştır ve vahdet makamında “Ene’l- Hakk” deyip dâr olmuştur. Bunlar hep Allah’ın takdiriyle olmuştur.

Menem ol ° aşkı vār eden menem anda qarār eden
 Menem bir özge kār eden menem aşlın şî° ar eden
 Menem ° azm-i diyār eden menem dostu civār eden
 Menem Manşūru dār eden menem ağıyārı yār eden
 Menem her varı var eden benimdir **top ile çevgân** (129/4)

Bentte çevgân ilahî iradeyi temsil etmektedir; mukadderat, takdir olunan hükümlerdir. Top ise Allah'ın iradesi karşısındaki insanı temsil etmiştir. İnsan çevgen önündeki bir top misali yuvarlanıp gitmektedir. Nihânî vahdet dilince hem takdir edenin hem de takdir edilenin kendisi olduğunu belirtmiştir:

2.3.4.4. Mimarî

2.3.4.4.1. Hayme, Otağ

Hayme çadır demektir, cemi ise “hiyâm”dır. Türklerin ilk evi, ilk sarayı, ilk tahtgâhıdır. “Türklerin hele Osmanlıların çadırları hem mükemmel hem metin hem de dilnişîn”dir. Çadırı sadece Türkler değil diğer milletler ev ve harp vasıtası olarak kullanmışlardır. Osmanlıda askerî çadırlar yağmur, rüzgâr ve güneşe karşı sağlam olan olan pamuk bezinden yapılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 779).

Otağ ise padişahlarla vezirlere mahsus çadırlara verilen isimdir. Çadırın bu ismi almasının sebebi “od” yani ateş yakılmasından kaynaklanmaktadır. Otağlardan padişahlara mahsus olanına *otağ-ı hümayun*, sadrazamınkine *otağ-ı âsafî* denilmiştir. Otağ sıradan çadırdan farklı olarak büyük ve eteği süslüdür. Padişahınki ise hepsinden zinetlidir (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 741).

Nihânî otağı sultana tahsis etmiş, haymeyi ise halka mahsus kılmıştır. Beyit ve bentlerde kalp genelde bir eve benzetilmekle beraber 3 şiirde (92, 150, 152) çadır olarak nitelendirilmiştir. Nihânî bu şiirlerde betimleyici anlatım tekniğiyle çadırı gönle kurmuştur ve Allah'ı buraya davet etmiştir. Çadır sultanın yani Hakk'ın karargâhı olmuştur.

Gönül şehrine sultan yani Allah yüce tâkını ve hoş otağını kurmuştur. Bu nedenle her kimin yüreğinde Hakk'tan bir yara olsa sonunda dermana ulaşır gönül sağ olur. Çünkü Allah o gönül şehrinde:

Marîz-i   aşk olan d n  h ç ister mi dev -y  dağ

Fen  bezminde merdümler olur mu   ankeb ta  ğ

Ki dil şehrine sultān kurdu tāk-ı ° ālī hoş otāğ
 Her kim[iñ] kim derd-i Hāğdan yüreginde olsa dāğ
 ° Āķibet dermāna erip cān [u] gönlü ola şağ (92/1)

Nihānî kalbe muhabbet çadırının kurulmasını, bu çadırda zikir kandilinin yakılmasını istiyor. Bu şekilde kalp zikirle aydınlanacaktır. Her isteyen istediği gibi girmesin diye kapıya tevhid topu asılacaktır. Bu kapının tokmağı tevhid topu olduğu için oraya sadece Allah girebilir. O çadırdan aşk ışıkları yayılmaktadır:

Yağ çirāğ-ı zikr qalbe qur muhabbet hāymesin
 Qapıya tevhid topun envār-ı ° aşka eş-şalā (150/5)

Muhabbet çadırından bahsedildiği gibi gam çadırından da bahsedilmiştir. Âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber’in ayağının toprağı, gam çadırında onun aşkının ateşiyle tutuşmuş ve sanki sürme hokkası oldu:

Qulub-ı ° āşıkān [u] hāk-i pāyîñ hāyme-i gamda
 Tütüşdü nār-ı ° aşkıñ ile gūyā sürmedān oldu (152/8)

Nihānî “çadır” ile “otağ” ayrımını yapmış, “otağ”ı gönül şehrine sultanın kurduğunu söylerken diğer “muhabbet çadırı” ve “gam çadırı” kavramları için “hāyme” kelimesini kullanmıştır.

2.3.4.4.2. Tekke, Dergāh, Cāmi

Tarikat üyelerinin âyinlerini icra etmek için kullandıkları ve oturup kalktıkları özel yerdir. Farsça tekyeden bozmadır. Dayanma, dayanılacak yer anlamına gelmektedir. Cem’i ise “tekâyâ”dır. Bazı küçük farklarla “zaviye”, “hankah”, “dergāh”, âsitâne de aynı anlamda kullanılmaktadır (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 445).

Nihānî Medine’de, Mekke’de, Mübarek Kudüs’te, Akka’da; camide ve tekkede, her yerde Allah’ı çağırılmaktadır:

Medîne'de Mekke'de Kuds-i Şerîf ° Akçada
Câmi ° ü hem **tekke**de çağırıram [hū] dost dost (26/10)

Pîrin dergâhına layık olmanın şartı fakir ya da ilim sahibi olmaktır. Fakirlikten kasıt ise dünya nimetlerinden insanın kendisini soyutlamasıdır. Dergâha girebilmek için şartların sağlanması gerekir. Tâlib, mürid tarîkata girmek ve şeyhe bağlanmak isterse elest bezminde verdiği sözü yenilemesi ve şeyhine bağlılığını ikrâr etmesi gerekmektedir. Yoksa Allah'ın kapıcısı olan mürşid ikrarsızları içeri koymaz:

Lîk ikrârsızı koymaz hâcib-i sulţândurur
Dergeh-i pîrâna lâyıķ yâ faķîr yâ zü-fünûn (124/5)

Tekke, dergâh, cami kelimeleri gerçek anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.4.4.3. Kalenderhâne (Şeyhâne)

Osmanlıda özellikle bekâr, seyyah kalenderlerin barınması ve geçinmesi için kalenderhâneler yapılmıştır. Bazı vakfiyelerde şeyhlik görevini üstlenecek olan kişilerin de bekâr olması şartı koşulmuştur. Kalenderhânelerde bekâr şeyhlerin ikâmet ettiği bölüme de *kasr-ı şeyhâne* adı verilmiştir. Bütün kalenderhânelerde barınma işlevinin önemli olması sebebiyle dervişlerin ikametına ayrılan hücreler mimari programın vazgeçilmez unsurları arasında yer almıştır (Tanman, 2001, s. 249, 250).

Nihânî; kibirli olmayıp beri gelinmesini, mürşide uyulmasını ve şeyhânenin toprağına ayak basılmasını nasihat eder. Kendini beğenmişlik, Kalenderîlikle uyuşmayan bir davranıştır. Şeyhânelerin Kalenderhânelerde bulunması ve kalenderîlikte kendini beğenmişliğe yer olmamasından dolayı Nihânî “şeyhâne” ve “hod-bîn” kelimelerini bağlamli kullanmıştır:

Beri gel olma hōd-bîn mürşide uy
 Kudūm-ı hāk-i **şeyhâna** ayak baş

Nihânî, mürşide uyup şeyhâneye ayak bas, kendini beğenmiş olma derken dolaylı olarak Kalenderîliğe davette bulunmuştur.

2.3.4.4.4. Ev (Dâr), Manastır (Deyr), Saray

Dâr; “sahip, malik, darağacı, ev, yurt, savaş” gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 165). Metnin bağlamında ise “ev” olarak kullanılmıştır. Deyyâr ise; “dâr” ve “saray” kelimeleriyle ilgili olarak bir mekânı işaret etmektedir. Arapçada Hristiyan manastırlarını ve bazen de keşiş hücrelerini tanımlamak için *devr*, *deverân* (dönmek, dolaşmak; yönetmek) kökünden gelen deyr (üzerinde oturlan yer, ev) kelimesi kullanılmış, keşişler aynı kökten gelen *deyyâr* ve *deyrânî* kelimeleriyle de ifade edilmiştir (Gürkan, 2003, s. 558). Tasavvufta ise “deyr” kelimesi “manastır, meyhane” anlamlarının yanında “insaniyet âlemi” olarak geçmektedir (Uludağ, 2005, 107).

Nihânî, bu dünyaya ait ne varsa şan, şöhret, ev, manastır, at, ipek, bahçe, saray ve para; bunların hepsinin terk edilmesini istiyor. Deyyârın “manastır” dışında tasavvuftaki “insanlık âlemi” yani dünya manası düşünülürse Nihânî bu dünyayı terk etmeyi nasihat ediyor. Dünyayı terkten kasıt ise bu âleme ait güzel görünen her şeyden vazgeçerek nefsi öldürüp “fakr ü fenâya” ulaşmaktır. Yünden, yapağıdan yapılmış eski elbise giy ve bundan utanma. Ey sevgili! Mal, mülk, kavim, tarikat arkadaşları her ne varsa terk et, bunlar sana baş ağrısı verir:

Nâm [ü] neng [ü] **dâr** [u] **deyyâr** her ne var
 Esb [ü] dîbâ bâğ [u] **serây** [u] dinar
 Köhne peşmîne giyip hem ol bî-° ar
 Mâl [ü] milk [ü] şavm [ü] iřvânuñ e-yâr
 Terk et anları saña verir şudâ° (88/3)

Manastır anlamına gelen “deyr” kelimesi “zunnâr” kelimesiyle kullanılmıştır. Zunnar Hristiyan keşişlerin çıplak bedenlerine doladıkları kıldan yapılmış kaba kuşaktır (Sami, 1317, s. 687). Manastır ve zunnar, gayr-i İslamî motifler olduğu için şiirde bu kelimeler dinden uzaklaştıran unsurlar olarak kullanılmıştır. Nihânî, zâhidi eleştirisinde bütün bunlardan vazgeçmiş gibi görünse de aslında gözünün hâlâ dünya zevk ve nimetlerinde olduğunu belirtmiştir:

Zavāhirde beli zünnārīden hem deyrden geçdiñ
 Gözüñde kuhl seriñ ebyaž ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
 İçinde ħubb-i māl [ü] cāh ki mümsik ħayrdan geçdiñ
 Reh-i ħavf [u] recāda ārzū-yı ħayriden geçdiñ
 Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ (107/5)

Dâr ve deyr, insaniyete ait kavramlar olarak düşünölmüş ve bunların Allah’tan uzaklaştırdığı ve terk edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

2.3.4.4.5. Kasır (Köşk)

Kasır, sanat ve mimarlık tarihi içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlıda aynı yapılar için hem kasr hem de köşk ismi kullanılmıştır. Hükümdar ya da beylerin yaşadıkları yerler olması bakımından kasır, köşk, saray ve iç kale arasında çok bir fark gözetilmemiştir. Bu yapılar bazen etrafı boş arazi olan ağaçlık yerlerde münferit olarak inşa edilirken bazıları da bir saray yapısının ya da bir meskenin duvarı içinde ana binadan ayrı olarak inşa edilmiştir (Çoruhlu, 2001, s. 555).

Nihânî köşkü aşkın eserleri içinde görüyor. Ona göre köşk, binek atı, değerli inci, yeni doğmuş bebekler, Hakk’ın cemal sıfatının tecellîsidir:

Ķaşr [u] burāk dürr-i semīn vildān ħamu āsar-ı ° aşk
 ° Arz-ı cemāl-i yār eder (97/20)

Älemdeki her şey aşk neticesinde tecellî etmiştir ve kasr da bunlardan biridir.

2.3.4.4.6. Cumba, Balkon (Gurfe)

Gurfe, *Lugat-ı Nâci*’de “çardak, köşk” olarak geçmektedir (Naci, 1221, s. 549). *Kâmûs-ı Türki*’de ise gurfe “cumba, balkon, çıkıntılı pencere” olarak tanımlanmıştır (Sami, 1317, s. 965). Parlatır (2012), her iki lugattaki tanımları birleştirerek “çardak, köşk, balkon, cumba” olarak tanımlamıştır (s. 526).

Nihânî, âlemde güneşin doğup her cumbadan ışığın içeri girerek elbiselerin nurla dolduğunu ifade eder. Güneşin doğmasını Hakk'ın varlığına delil olarak gösterir:

Ne varsa vahdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
 Ki her bir şān ile mevşūf olan Ādemde hātemde
 Muhibb-i āl ü evlādiñ dökülür hūnu mātemde
 Saña yetmez mi bu huccet güneş kim doğsa   âlemde
 Girer her **gurfeden** pertev olur çün cāmeler pür-nūr (59/3)

Gurfe kelimesi metnin bağlamında cumbaya daha uygun düşmektedir. Çünkü güneş daha çok pencerelerden içeri girer.

2.3.4.4.7. Kale (Hisar)

Kale, şehir için muhafız gücü; askerî, kısmen idarî ve teknik birimlerinin teşkilatlandığı müessesedir. Şehri ve halkı saldırılara karşı koyabilmek için genelde sarp ve ulaşımı güç olan yerlere yapılmıştır. İlk çağ şehirlerinin çoğunda ise kaleler şehir hayatının merkezi olmuş “kale şehirler” oluşmuştur. Nihânî'nin hayatının geçtiği yer olan Darende, başlangıçta bir kale şehridir ve kale Tohma Nehri kenarında sarp bir kaya üzerine yapılmıştır. Hanifi Hoca Darende'de büyük küçük yedi kalenin bulunduğunu bildirir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 179, 537).

Nihânî'nin yaşadığı coğrafyanın bir unsuru olarak kaleyi şiirinde metafor olarak kullanması yadırganamaz. O, tevhid kalesi içinde sağlam ve hoş bir hisar yapar ve şeytan nefisten korkanları kendi yaptırdığı bu kaleye davet eder. Dıştaki kale tevhid kalesidir ve imanı temsil etmektedir. İrşadın şahı (Allah) çok önceden o kaleyi yani kalbi başkent yapmıştır, kim ki o şahın ordusu olursa o kaleye yani kalbe kabul olunur, tasdik muamelesi görür. Elest bezminin sırrını tam manasıyla yenileyen, tam iman edenler o kaleye yani tevhid kalesine dahil olur ve rehber olup yol gösterir:

Kim ki nefs-i ehremenden havf eder gelsin baña
 al  a-i tevhiğ içinde hoş hisār yaptım müt n (124/2)

āh-ı irşād ol **hiřārı** pāy-taht etdi ezel

Kim o şāhîñ ceyşi olur bî^c ati aña nümün (124/3)

Sırrını bezm-i elestiñ eyleyen tecdîd-i tām

Dāhîl olur ol **hişāra** reh-ber olup reh-nümün (124/4)

Kalenin içinde başka bir kale yapılması iç içe iki kaleyi düşündürmektedir. Nihânî'nin yaşadığı coğrafyada birden çok kalenin varlığı tarihî ve sosyal bir gerçektir, ancak kalenin içinde tekrar bir kale daha yapılması daha çok sağlamlığı ifade etmek için kullanılmıştır.

2.3.4.4.8. Mektep

Mektep “yazmak” anlamına gelen “ketb” kökünden türemiş olup ism-i mekân çekimiyle mekteb olmuştur. “Mektebe” şekli ise kütüphane için kullanılmıştır. Hz. Peygamber Devri'nden bu yana Araplarda okuma yazma ve Kur'ân öğreten okullar “küttâb” olarak geçmektedir. Küttâbın öğrenim gören sıbyanlarlar için kullanıldığını savunanlar da olmuştur. Ancak mektep kelimesi XIX. yüzyıldan itibaren bugünkü anlamı olan okul karşılığında kullanılmıştır (Bozkurt, 2004, s. 5).

Nihânî, hayatını anlatırken mektepteki yaşantısından bahsetmiştir. Çocukluk yıllarında okulda hem Arap hem de Fars dilini öğrenmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Çocukken farklı dinden olanlara, yıldızlara tapan putperestlere atıp tuttuğunu, çocuk hayaliyle onları pencereden sarkıttığını, bazen de gevezelik ettiğini söyler:

Oğuduñ **mektebde** biraz h'āceden

Gāh^c Arabî gāhî Fārsî heceden

Gāh şābi şarkıtdıñ gece bāceden

Gāh da boş boğazlık düşdü pāy saña (15/3)

XIX. yüzyılda yaşamış olan Nihânî'nin mektep kelimesini gerçek anlamında kullandığı görülmektedir.

2.3.4.4.9. Medrese

Dârü'l-fünûn, üniversite için kullanılan bir tabirdir. Medrese Arapça ders okunacak yerle beraber talebenin içinde oturup ders okuduğu bina anlamına da gelmektedir. Çoğulu ise “medâris”tir. İslam’da ilk medreseyi Nizâmü'l-Mülk’e isnat edenler ilk medresenin Medrese-i Nizâmiyye olduğunu belirtmişlerdir. Osmanlıda ise ilk medreseyi yaptıran Orhan Gazidir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 436).

Nihânî’nin yaşadığı yer olan Darende Kazası’nda kayıtlara göre XIX. yüzyılın sonlarında 20 İslam, 4 Hristiyan mektebi 5 de medrese mevcuttur (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 480). Kaynaklara Nihânî, Cebecizâde Mehmet Paşa Medresesi’nde müderrislik yapmıştır ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği şahıslar arasından daha sonra Darende’nin önemli şahsiyetleri yetişmiştir (Cengiz, 1987, s. 167; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 485).

Nihânî’nin müderrisliği yanında mutasavvıflık yönünün ağır bastığı görülmektedir. O, medresede ömrün boşa geçirildiğini ve bir pîrin dergâhına ayak basılması gerektiğini belirtir:

Niçe bir **medresede** ° ömrü zâyi°
Gidip dergâh-ı pîrana ayak baş (76/4)

Arapçadan Farsçadan vazgeçelim; medreseden, kürsîden, fıkıh ilminin üstadlığından, aşırı dindarlıktan, derse ait şeylerden uzaklaşalım; Türkçeyi uğursuz görmeyelim:

Vâzgeçelim ° Arabîden Fûrsîden
Şarf edelim **medreseden** kürsîden
Fağhlikden zâhidlikden dersîden
Görmeyelim menhûs ile Türkceyi (157/2)

Medrese hocalarının XIX. yüzyılda Arapça ve Farsçaya ağırlık verip dildeki sadeleşme hareketlerine çok katılmak istemedikleri anlaşılmaktadır¹.

2.3.4.4.10. Mezar Taşı

Osmanlıda mezar taşları devletin geçirdiği evreleri yansıması açısından önemli olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar mezarların baş kısmında şâhide olarak adlandırılan kitabeli taşların tepelerinde genellikle başlık bulunmazken belli bir dönemden sonra mezar taşlarındaki gül, tâc, sarık, fes veya kavuk gibi unsurlar mezardaki şahsın cinsiyeti, mesleği, mensup olduğu tarikat veya taşıdığı ünvana işaret etmiştir. Taşların üzerine ölümü, insanların fâniliğini ve bâki olanın Allah olduğunu belirten ibareler, şiirler, dualar ve darbimeseller yazılmıştır. Kişinin ölüm tarihi mezar taşlarının sonuna genellikle doğrudan kaydedildiği gibi bazen de ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür (Bozkurt, 2004, s. 520).

Nihânî, sağlığında iken ölümünden sonra mezar taşına yazılıp dikilmek üzere bir tarih manzumesi hazırlamıştır. Bu manzumeyi ölümünden 12 yıl evvel yazmış ve son mısradaki ebced hesabıyla ölümüne tarih düşmüştür. Nihânî vefatı için tahmin ettiği tarih olan 1307'de hayata gözlerini kapaması dikkat çekicidir. Birçok mezar taşlarından farklı olarak Nihânî kendi mezar taşı kitabesini vasiyet olarak kendisi hazırlamıştır ve bu şiirin başlığı şu şekildedir:

°Azîz-i Müşârün İleyh Hazretleriniñ İrtihâlinde Şoñra Mezâr-ı Şerîfi Taşına Yazılıp Rezk Olunmak Üzere Müşârün İleyhiñ On İki Sene Aqdem Hayâtında İnşâ Buyurdukları Târîh-i Ledünniyâtıdır (147).

Şiir, Nihânî'nin kendi şahsında insân-ı kâmilin ve diğer insanların hayatlarının bölümlerini ihtiva etmektedir. Allah'tan başlayan insanın birçok ulvî mertebelerden geçerek nasût âlemi olan dünyaya gelmesi, insanların arasına karışması, fenâfillah ve

¹ Çalışmamızın *Giriş Bölümü*'nde, II. Abdülhamid zamanında Türkçenin resmî dil olarak kabul edilmesinden ve Eskiçilerle Türkçeciler arasındaki fikir çatışmalarından bahsedilmiştir.

bekâbillah mertebelerine ulaşması, tabuta girmesi, berzah âleminden geçerek tekrar Allah'a dönmesi şeklinde intikal etmektedir:

Meyānda berzah-ı kübrā
 Bu tenle bu cesed gūyā
 Budurur neş'e-i uḫrā
 Bu müfred girdi yāḫūta (147/4)

Çü Ḥaḫdan bed olup geldim
 Yine Ḥaḫḫa rücū^c ḫıldım
 Fenāfi'ş-şeyḫ nedir bildim
 Girüben devr-i şamūta (147/5)

Aziz müşarün ileyhin vefat tarihinin “*Cem-i aḫlāḫ-ı nā^c ūta*” mısrasının hesabında tamamlandığı eski yazı metinde derkenarla belirtilmiştir. Mısra günümüz Türkçesine çevrildiğinde “Cemiyetin ahlak padişahı” anlamına gelip ebced hesabına göre 1307'ye denk düşmektedir. Nihānî uyanmış, ceddine sığınarak şahlar meclisine ulaşmıştır. O cemiyet ahlakının padişahıdır:

Nihānī intibāh etdi
 Çü ceddini penāh etdi
 Vuşul-i bezm-i şāh etdi
 Cem-i aḫlāḫ-ı nā^c ūta (147/7)

Mezar taşına şiir yazma ve ölümüne ebced hesabıyla tarih düşürme geleneği tespit edilmiştir. Bu durum şahidelerdeki kitabelerin içeriği hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

2.3.4.5. Maddî Varlık Unsurları

2.3.4.5.1. Ev (Dâr), Bağ, Bahçe

Ev, bağ ve bahçe, maddî varlık unsurlarındandır. Ev hem barınma mekânı hem de kişiye prestij sağlayan mimarî yapıdır. İnsanlar maddî varlık nispetlerinde ev sahibi olurlar. Maddî varlık seviyesi düşük olanlar sadece ihtiyaçlarını karşılayacak oranda evlere sahip olurken yüksek olanlar daha lüks ve konforlu evlerde otururlar. At, savaş ve binek hayvanı olması nedeniyle eski Türklerden itibaren en az ev kadar önemli maddî varlık unsurlarından olmuştur. Anadolu'da bağı bahçesi olan zengin sayılır. Halk tarlasını, bağını ve bahçesini eker; oradan kaldırdığı mahsülüyle bir yıl geçimini sağlar, fazlasını ya ikinci yıla istif eder ya da pazarda satar. Büyük baş hayvanların da etinden, sütünden faydalanır aynı şekilde fazlasını şehire götürüp satar. Anadolu'da vatandaşın arazisi, hayvanı ne kadar fazlaysa o oranda varlıklı sayılır.

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî bağ, bahçe, ev, saray, deve ve koyun gibi bütün bu dünya unsurlarından vazgeçip eski elbise giymeyi ve bundan utanmamayı nasihat eder. Diğer şekilde mal mülk, kavm ihvan, şan şöret insana baş ağrısı vermektedir:

Nâm [ü] neng [ü] **dâr** [u] deyyâr her ne var
 Esb [ü] dîbâ **bâğ** [u] serây [u] dinâr
 Köhne peşmîne giyip hem ol bî-° ar
Mâl [ü] **milk** [ü] kavm [ü] ihvânuñ e-yâr
 Terk et anları saña verir şudâ°

Hayatı boyunca Doğu Anadolu bölgesinde, o zamanlar, Sivas vilayetine bağlı Darende kazasında yaşayan Nihânî, maddî varlık unsurları olarak bağ, bahçe, ev, saray, deve ve koyun gibi unsurlardan bahsetmiştir. Bu unsurlar aynı zamanda yöre halkının nasıl yaşadığı ve geçim kaynakları hakkında ipucu vermektedir.

2.3.4.5.2. Para

2.3.4.5.2.1. Altın (Zer)

Altın kelimesi Moğolca “külçe halinde olan altın” manasındaki “alţyan” kelimesinden gelmiştir. Acemistan Moğolları “damgalı altın sikke” manasında kullanmışlardır. Osmanlılara intikalinde de aynı manada yaygınlık kazanmıştır. Osmanlılarda ilk altın para Fatih zamanında basılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 452).

Nihânî, altını bir para birimi olarak kullanılmıştır. Çünkü mal, bahçe, deve ve koyun gibi malların altınla mı elde edildiğini yoksa batıl inancın talih lugatından ya da ağdalı lugattan çıkıp miras mı kaldığını sorgular. Malın kazanılıp altınla alınabileceği gibi şans eseri miras kalabileceğini de işaret eder:

Māl bâğce deve farzâ ğanem **zer**ile midir
Yoksa lüğat-i muştaliḥ-i zu^c mile vâriş (37/2)

Hayatta kimi insanlar bütün gücüyle gayret gösterirken kimisi altınına güvenmektedir. Kimisi Allah aşkından uzaktır; kimisi sadıktır ve pîrlere meyillidir:

Kimisi zūr ile ğayūr olupdur
Kimisi **zer**ine mağrūr olupdur
Kimi ^c aşku’llâhdan mehcūr olupdur
Kimisi şâdıkdır pîrâna mâ’il (113/3)

Altın, bir para birimi olmakla beraber “zer-kâr” kelimesiyle altın işlemeciliğine atıfta bulunulmuştur. Bu da XIX. yüzyılda altının işlendiğini ve takı yapımında kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Beyitte geçen “meder” (kuru balçık) kelimesi de altının dağ kenarındaki akarsu balçıklarından çıkarıldığını hatırlatmaktadır:

Ma^c den ḫalây avâni zer ḫurşun nuḫās [u] sîm meder
Âhenger [ü] zer-kâr eder (97/23)

Altın, bir mal karşılığının değeri nispetinde ödenen ücret karşılığı olarak kullanılmış ayrıca bu dönemde altının işlendiğine dikkat çekilmiştir.

2.3.4.5.2.2. Dinar

Latince “denarius” kelimesinden Arapçaya “dînâr”olarak geçmiştir. Şemseddin Sami (1317) “Eski bir altın sikke ki takriben bir çâryek lira kıymetinde idi” ifadesiyle tanımlamıştır (s. 645). Araplar altın paralara dinar adını vermişlerdir. Ancak Araplara geçtikten sonra küçük ölçüler hükmünde kullanılmış ve itibarını değiştirmiştir. Osmanlılar zamanında bastırılan altın sikkelere dinar denilmemiş, altın kelimesi kullanılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 452).

Nihânî “dinar” kelimesini para yerine kullanmıştır. Ev, at, bağ bahçe gibi maddî varlık unsurlarındandır ve Nihânî bütün bunların terk edilmesini ister. Dünya malının insana baş ağrısı vereceğini ifade eder:

Nâm [ü] neng [ü] dâr [u] deyyâr her ne var
 Esb [ü] dîbâ bâğ [u] serây [u] **dinâr**
 Köhne peşmîne giyip hem ol bî-°âr
 Mâl [ü] milk [ü] kavm [ü] ihvânuñ e-yâr
 Terk et anları saña verir şudâ° (88/3)

Dinar gerçek anlamında para olarak kullanılmıştır.

2.3.4.6. Yiyecek İçecek

2.3.4.6.1. Biryân

Biryân, Farsça bir kelime olup kebab anlamına gelmektedir. Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et yemeğidir. Anadolu’da toprak çukurda pişirilip adına “pîren” denilmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 109).

Nihânî nübüvvet dersiyle İdris'e ermiş, terzi olup ders vermeye başlamış, İblis'e yanılması için lanet okumuştur. O sayfasının başında yanıp kavrulmuş ve vahdet makamına ulaşmıştır:

Nübüvvet dersiyle erdim İdrîse
 Hıyyâf oldum bed eyledim tedrîse
 La° net etdim yañılsın deyü İblîse
 Şadr-ı şahîfemde **biryân** idim men (127/20)

Biryân kelimesi yan anlamında yanmak kavrulmak, yanmaktan acı ve ızdırap çekmek olarak kullanılmıştır.

2.3.4.6.2. Kebap

Doğrudan ateşte ya da kap içerisinde pişirilen et. “Ateşte alazlanarak ya da kavrularak pişirilen her türlü nesne” anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1993, s. 500).

Nihânî'nin ciğeri sazın ateşiyle yanıp kebab olmuştur. Nağmehânlar, yani türkü söyleyenler aşktan bir kitap açmış ve okuyarak hakiki şarabı yani ilahî aşkı uzaklaştırmışlardır. Nihânî'nin vücut ülkesi harap olmuştur çünkü onun aşk deryası dalgalanmıştır.

Nağme-hanlar açdı ° aşqdan bir kitâb
 Okuyup dūr etdi haqqânî şarâb
 Sûz-ı sâzla oldu ciğirim **kebâb**
 Bu vücûdum milkini kıldı harâb
 Çün temevvüc eyledi deryâ-yı ° aşq (100/2)

Kebab kelimesi “yanmak” anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.6.3. Şarap

Arapça “şurb” kökünden türeyip çoğulu “eşribe”dir. İçilecek şey anlamına gelmektedir. “Bâde, hamr, mey, sahpâ” kelimeleri şarabın kapsamında değerlendirilir (Devellioğlu, 1993, s. 978).

Nihânî gençlik yıllarında gönlünün içkiye ve güzellere düşüp dost aramaya çıktığını ve bazen memlekette gezdiğini; hafta, gün ve ay bilmez olduğunu belirtir:

Düşdü göñlüñ gâhî mey [ü] ħubâna
 Muĥibb aramağa düşdüñ cevîlâna
 Gâhî memleketde çıqđıñ seyrâna
 Bilmez olduñ hafta eyyâm ay saña (15/5)

Gizli aşk; zakkum, sıcaklık, acı ve şaraptır. Bunların hepsi bu manada bilgi verir:

Zaqqûm ĥamîm telĥ [ü] şarâb bu cümlede ızmâr-ı ° aşk
 Ma° nâda istiĥbâr eder (97/22)

Aşk ehli olanlar mey çeker, dostlar düzülür; kadehler devreder, gözler süzülür; sevgili sâkî olur, perçem çözülür; erler meydanına kusur ve acizlik yaraşmaz:

° Aşk ehli mey çeker ihvân düzülür
 Kadeĥler devr eder gözler süzülür
 Maĥbûb sâķî olur perçem çözülür
 Ricâl meydânına yaraşmaz ķaşır (62/5)

Nihânî diğer şaraplarla izzet şarabını birbirinden ayırt etmektedir. İzzet şarabı, ilahî aşkı temsil eder. Nihânî izzet şarabını içenleri davet etmektedir, çünkü kendisine de bu aşk kadehinden gizli bir şekilde (sırlar âleminde) içmek layık olmuştur:

Bir kadeĥ ° izzet şarâbın nüş eden gelsin bize
 Ben de içdim bâde-i ° aşkı nihân oldu sezâ (11/4)

Şarap ve mey kelimelerinin ilahî aşkı temsil etmekle beraber gerçek anlamlarında kullanıldığı da görülmüştür.

2.3.4.7. Süs Taşları

2.3.4.7.1. İnci

Latince ismi ‘‘pearl’’dir. Organik menşeli taşlardan olup hakiki inci, kültür incisi, Japon incisi, yüzeyi eğri olan Barok incisi, sahte inci, taklid inci, boncuk inci, sedef inci, Majorca incisi, balmumu inci gibi birçok türleri bulunmaktadır. Siyah inci, oltutaşına kuyumcuların taktığı isim olup inciyle bir ilgisi yoktur (Ethem, 1990, s. 158).

İnci, bir deniz hayvanı olan sadefin karnında oluşur. İnanişe göre, nisan ayında sahile çıkan sadef, yağmur damlasını yutup denize döner. Denizde tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana ızdırıp vermeye başlar ve sadef bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılar. Bu sıvılar katılarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciye oluşturur. En güzel inciler Aden’de çıkmaktadır (Pala, 2004, s. 126).

Nihânî kendisini incilerin incisine benzetmiştir. Şaşılacak bir hal içinde kaldım, bilinmez inciler incisiyim; sırtıma şalım giyindim, fakat ne halde olduğumu, hayırlı insanlar arasına karışıp karışmadığımı bilmiyorum, şeklinde ifade etmiştir:

° Acebdir hâl ile kalam bilinmez **dürr-i le’âlem**

Geyindim egnime şalım nemîdânem ki men ebrâr (57/2)

İnci, aşkın eserleri içinde yer almaktadır. Aşkın eserleri; köşk, binek atı, değerli inci, yeni doğmuş bebekler, bunların hepsi sevgilinin yani Allah’ın güzelliğini ortaya çıkarır. Onun cemâl sıfatının tecellisidir:

Kaşr [u] burâk **dürr-i semîn** vildân kamu âşâr-ı ° aşk

° Arz-ı cemâl-i yâr eder (97/20)

Vicdan zevki inciye, uğursuz nefis de altına benzetilmiştir. Nihânî, vicdan zevkinin incisi isteniyorsa uğursuz nefsin altına galip gelinmesi gerektiğini belirtmiştir. Kaçıp takva ile iyiliğe, güzelliğe ermeyi; bu şekilde davranılırsa hakikat sırrına ulaşıp az zamanda bilginin ulaşacağını bildirmiştir:

Râğıb iseñ zevk-i vicdân **dürrine**
 Ğalib ol bu nefis-i şūmuñ **zerrine**
 Hārib ol taqvā ile er birrine
 Böyle etseñ bil haqīkat sırrına
 Az zamānda hāşıl olur ittīlā^c (88/4)

Elmas, mücevher gibi değerli taşların hepsine birden gevher adı verilmekle beraber gevher kelimesinin inci anlamında kullanıldığı görülmüştür. Çünkü sözün inciye benzetilmesi yaygın bir tasavvurdur. Gönülün de yine sadeftede bir inciye benzetildiğini söylemek mümkündür. Burada hem gönül hem de söz için aynı benzetmenin yapılması dikkat çekicidir. Nihânî aslında bu şekilde söylenen sözlerin gönülden söylendiğini anlatmak istemiştir. O, söz incisinin tellalci eline verilmesine karşıdır, çünkü bu pazar içinde gönül incisine kıymet gösteren görememektedir:

Suḥan-ı **gevheri**ñi verme münādī eline
 Bu pāzār içre gönül gevhere kıymet göremem (122/3)

İnci kelimesi beyit ve bentlerde genelde benzeyen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.7.2. Yakut, La'l

Latince yakutun eski adı “carbunculus” ya da “carbuncle”dir ve “kor, köz, sönmekte olan ateş” anlamlarına gelmektedir. Yakut kelimesi ise Arapça olup mecazî anlamda “şarap ve güzelin kırmızı dudağı” demektir. Mermerler arasında ve volkanik kayalarda teşekkül etmektedir. Kızıl yakut, “gröna”nın bir türü olan “pîrop” a yani la'l taşıdır (Ethem, 1990, s. 52).

M. Yaşar Ethem'in (1990) belirttiğine göre kırmızı yakut la'l taşıdır. Bu taşın Türkçede çeşitli isimleri vardır ve parlak kırmızı, özellikle narçiçeği, şarabî, kan kırmızısı renklerindedir. Kahverengimsi kırmızı veya morumsu kırmızı olanları da vardır. "Lâl" sözcüğü "karmen kırmızısı, parlak kırmızı ve yakut" anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple "la'l taşı" veya "Kızılyakut denmiştir (Ethem, 1990 s. 69). Onay (2013) ise la'li yakuttan farklı olarak ona benzeyen kırmızı ve kıymetli bir cevher olduğunu belirtmiştir. La'lin makbulü Bedehşan dağlarında bulunduğu için la'l-i Bedehşânî sözü meşhur olmuştur (s. 277).

Dudak la'l taşına, yanak kırmızı yakuta, dişler de inciye benzetilir. Nihânî Hz. Muhammed'i ve Hz. Ali'yi sevgili olarak nitelendirmiş ve sevgiliye ait vasıfları onlara yüklemiştir. Ey Mustafâ! Senin nurunun şevkiyle gönül susuzluktan yandı, la'l dudağından tatlı su imdad eder. Ey Ali! Yanakların kırmızı yakut, boyun Tûbâ benzeri, ağzının içindeki dişlerin beyaz inci misalidir. O kipriğinin okunu göğsüme süngü misali vurdun, tabibim yine sen olsan, sen benim Lokmanımsın, şeklinde ifade etmiştir:

Şevk-ı envârîñ görünce yandı dil ° atşânile
Leb-i la° liñden zülâl imdâd eder yâ Muştafâ (8/3)

Ruğlarıñ **yâkût-ı hamrâ** kâmetiñ tûbâ mişâl
Femiñ içre sinleriñ şan dürre-i beyzâ mişâl
Urduñ ol müjgân okunu şadrıma rümhâ mişâl
Yine sen olsañ tabîbim derde Loqmânım ° Alî (153/3)

Mezar, yakut taşına benzetilmiştir. Cesedin mezara girmesi yakuta girmesi şeklinde tasavvur edilir. Bunu yakutun volkanik kayalar ve mermerler arasında bulunup mezar taşlarının mermerden yapılmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca yakutun kahverengimsi kırmızı rengi tahayyül edilirse mezar toprağının yakuta benzetildiği de söylenebilir:

Meyânda berzah-ı kübrâ
Bu tenle bu cesed gūyâ
Budurur neş'e-i uhrâ

Bu müfred girdi **yākūta** (147/4)

La'l, yakut ve yākūt-ı hamrâ (kırmızı yakut) renklerinden dolayı benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.7.3. Mercan

Deniz dibindeki kayalardan oluşan organik menşeli taşlardandır. Yumuşak mercan, taş mercan; kırmızı, kızıl, mavi, kara ve pembe mercan; Osmanlı mercanı, dikenli mercan, kılçık mercanı gibi çeşitleri bulunmaktadır (Ethem, 1990, s. 158). Sara hastasının boynuna muska gibi asıldığında, hastalığı giderir. Üzerinde taşımak ağırlı hastalıklara iyi gelir. Mercan dövülüp sürmeyle karıştırılıp göze çekilirse, göz sinirlerini güçlendirir ve gözün parlaklığını artırır (Kutlar, 2005, s. 66).

Hz. Ali'nin hastalar için şifa ayetleri okuduğu ve hastaları iyileştirdiği bilinmektedir. Hz. Ali bu yönüyle şifalı bir taş olan mercana benzetilmiştir. Hz. Peygamber saklı bir incidir, Hz. Ali mercan taşıdır:

Dürr-i meknündür Muḥammed la° l-i mercāndır ° Alī
 ° İlm-i maḥzündür Muḥammed ḥırz-ı Qur'āndır ° Alī
 Bā° iş-i kevndir Muḥammed cümleye cāndır ° Alī
 Nā'il-i ḥündür Muḥammed aña bürhāndır ° Alī
 Zübde-i baḥş-i hüviyyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
 Kıdve-i raḥş-i nübüvvedir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/2)

Gözyaşı renginden ve şeklinden dolayı inciye, kan da yine çok kırmızı renginden dolayı mercana teşbih edilmiştir. Gözyaşının kana karışması incinin mercana karışması şeklinde hayal edilmiştir:

Gel ey merdüm olup merdāna maḥlūt
 Nitekim ten olupdur cāna maḥlūt
 Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḥlūt
 Gözüm yaşı olupdur ḳana maḥlūt
 Şanasın oldu **dür mercāna** maḥlūt (84/1)

Mercan taşının şifalı olmasından dolayı ve ayrıca rengi tasavvur edilerek benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8. Kullanılan Eşyalar

2.3.4.8.1. Fener, Sirâc, Çirâğ, Mum (Şem)

Fener, içine mum veya gaz lambası konan etrafı camlı ışık fanusunun adıdır. El feneri, sokak feneri, bahçe feneri, araba feneri, kâğıt fener, muşamba fener, dikili fener gibi çeşitleri bulunmaktadır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 600). Çirâğ; “kandil, mum ve meşâle gibi aydınlanma vasıtasıdır” (Sami, 1317, s. 507; Parlatır, 2012, s. 288).

Fener, karanlıkta kalıp cahil olanlara fayda etmemektedir. Fener karanlığı aydınlatır ama cahil olanı cehaletten kurtaramaz. Zulmet gecesinde çaresiz olanlar ayın çıkmasını isterler:

Çalan tîre cehâletde n’içün etmez **fener** peydâ
Şeb-i zulmetde bî-çâre olan diler çamer peydâ (13/1)

Nihânî muhabbet çadırına zikir kandilinin yakılmasını, kapısına da tevhid tokmağının asılmasını nasihat eder. Bu şekilde aşkın ışıkları çadırın yani kalbin içine dolacaktır. Nihânî’nin oluşturduğu imgede çadırın içinde zikir kandili, kapıda da tevhid tokmağı asılıdır. Ancak bu tokmağı açabilenler içeri girebilir:

Yağ **çirâğ**-ı zîkr çalbe çur muhabbet haymesin
Çapıya tevhiid **topun** envâr-ı ° aşka eş-şalâ (150/5)

Pervane âşıkı, mum da mâşuku temsil etmektedir. Pervane mumun yanmasına daima tutkun olduğu için mum her daim çevresini koruma altına alır ve onun yanmasına neden olur. Pervane tasavvufta Allah aşkıyla yanan bir sûfiyi temsil etmektedir:

Çü pervânedurur îkâd-ı **şem**° a mübtelâ dâ’im
Düzer etrafını her dem olur süzânına bā° iş (35/2)

Sevgilinin güzelliği muma teşbih edilir. Hak Nihânî'nin gözyaşlarına merhamet kılarak kavuşma topluluğuna gelmiştir ve güzelliğinin mumunu onun kalbinde yakmıştır, dolayısıyla aşk Ankası kalbinin Kaf dağındadır:

Oldu bā^c iş zāt-ı vaḥdet lem^c ine
 Merḥamet kıldı bu çeşmim dem^c ine
 Geldi maḥbūb cemm-i vuşlat cem^c ine
 Perr ü bāl yaqdı cemālîñ **şem**^c ine
 Qāf-ı qalbimde bugün ^c Anqā-yı ^c aşq (100/3)

Nihânî Hak'ta kendini yok etmesi gibi Hz. Peygamber'in güzelliğinin mumuna da yanmıştır. O bu durumu; aşk denizi coştı, derya gibi dalgalanır. Ey Mustafâ senin güzelliğinin mumu âhımı artırır, şeklinde ifade etmiştir:

Baḥr-ı ^c aşqım eyledi cūş mevc eder deryâ gibi
 Şem^c -i ḥüsnūñ âhımı müzdād eder yâ Muştafâ (8/2)

Mum da fener ve kandil gibi aydınlanma vasıtalarındandır. Ancak mumun diğer aydınlanma vasıtalarından farkı efsaneye sahip olmasıdır. Mum ve pervane aşkı edebiyatta mazmun olarak kullanılmış ve çoğu kez “şem” kelimesinin geçtiği yerlerde “pervane” kelimesi de kullanılmıştır. Sevgili muma benzetilmiştir.

2.3.4.8.2. Kapı Tokmağı

Kapı tokmakları bugünkü kapı zilleri ile kapı kollarına karşılık gelmektedir. Yazılı kapı tokmakları sanat değeri bakımından oldukça önemlidir. Pirinçten döküm tekniği ile yapılmıştır. “*Yâ fettah*” ya da “*hâfiz*” yazısını oluşturan harfler sanatkârane bir şekilde dizilirler. Diğer bir şekilde gövdeye “*Lâ ilâhe illalâh*” ve “*Muhammeden Resûlu'llâh*” yazıları yerleştirilmiştir. Üsküdar Selimiye Camii kapısının tokmağı bu şekildedir (Çal, 1999, s. 282).

Nihânî, kapısında tevhid tokmağı olan bir çadır mazmunu oluşturmuştur. Bu çadırın içinde zikir kandili yanmaktadır. Düşünüldüğü zaman zikir de tevhid temalıdır. Çadıra

girebilmek için tokmağın çalınıp mücade alınması gerekir. Ancak tokmakta Allah'ın adı zikredileceği için çadırın içindeki zikirle tanıdık olacak ve kalp kapısı açılıp her yer aşkın nurlarıyla dolacaktır:

Yağ çirāğ-ı zıkr albe ur muabbet aymesin
apıya tevid **topun** envār-ı aşa e-alā (150/5)

Kapı tokmakları genelde yuvarlak ve top şeklinde olduğu için Nihānī tokmak yerine “top” ibāresini kullanmıştır. Şekil olarak üzerinde kelime-i tevhid yazılı bir kapı tokmağı tasavvur edilse de “tevhid topu” ibaresi tasavvufi manada birliği temsil eder.

2.3.4.8.3. Mancınık

Arapa bir szck olup “topun icadından nce kale dğmek iin ağır taşlar atmaya mahsus makine”dir (Sami, 1317, s. 1412).

Kt Nemrud İbrahimî ateşte yakmak iin o kadar byk bir ateş yaktırmıştır ki onu atmak iin kimse ateşe yaklaşamamıştır. Dolayısıyla Nemrud, İbrahim’i mancınıkla ateşe attırmıştır, ancak o ateş İbrahim’e glbahesi olmuştur:

Hd [u] Őālī Ltdan etdim tecāvz
İbrāhīme geldim Nemrd-ı yavuz
Girdim **mancınığa** oldum ılavuz
Nār-ı İbrāhīme glřān idim men (127/23)

Mancınık kelimesi Hz. İbrahimle bağlantılı olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.4. Ceres

Arapa olan bu kelime an ve byk ıngırak anlamına gelmektedir. “Kahr ile karıştırılmış olarak kalbe gelen kısa ilahī hitap” manasına kullanılan tabirdir. Hz. Peygamber, vahyi ıngırak sesine benzetmiş ve vahyin en şiddetli tr olduğunu belirtmiştir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 280).

Nihânî nefis makamlarında ilerleme göstererek asıl olana erişip aslı görmeyi ve herkesin geçtiği menzilden yol alıp bir çingirak gibi geçmeyi nasihat ediyor:

ıl teraı-i maam ha eri h ola gr
Geesi menzil-i  amdan yol alıp  ayn-ı **ceres** (70/4)

Ceres benzetilen olarak kullanılmıtır.

2.3.4.8.5. anak mlek (Sifl)

Sifl, Farsa bir kelime olup anak mlek ve ini gibi topraktan yapılmı ey anlamındadır (Sami, 1317, s. 724).

Sifal ed verilen bu kaplar toprakla suyun karıımı olan balıktan yapılmakta ve istenen ekil verildikten sonra belli bir ısıda piirilmektedir. Hz. dem de balıktan yaratılmıtır, ona da ekli ve ruhu Allah vermitir. Nihn insanın yaratılıını anlatırken kendisinin bir zamanlar bir sifl gibi balık suyu iinde olduunu ve dadısı gne ile nurun, sifle ekil verilmesi gibi boyunu “dal”harfi misali bktgn, nasıl yatıp nasıl kalktgn ve ne hal iinde olduunu bilemediini, balangıta yarım nee iinde olup denizde bir katre olduunu ve znt ierisinde olduunu belitmitir:

Bir zamnda m-i ıyn ire  aceb mil-i **sifl**
Perveriim hr ile nr eyledi addimi dl
Nie yatdım nite alkdım men nemdnem ne hl
Nm-srr ebr-ı atre vefret-i gm ibtid (2/3)

anak, mlek ve testi gibi toprak kapların yapımıyla, insanın yaratılıı arasında benzerlik kurulmutır.

2.3.4.8.6. Kadeh (cm)

Arapa bir kelime olup oulu “akdh”tır. Bardak, kse, su, arab gibi eyleri imeye mahsus her eit kap, cam piyale anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1056).

Gece âleminin betimlenmesinde kadehlerin devretmesinden, aşk ehlinin mey çekmesinden, sâkînin sevgili olup perçem çözmesinden bahsedilmiştir. Nihânî, er meydanına kusurlu ve aciz olmanın yakışmayacağını belirtir:

° Aşk ehli mey çeker ihvân düzülür
Ķadehler devr eder gözler süzülür
 Maĥbûb sâķî olur perçem çözüdür
 Ricâl meydânına yaraşmaz ķāşır (62/5)

Âşığın dertlerini, sıkıntılarını unutup psikolojik olarak rahatlama yollarından biri de içki meclisinde sâkînin elinden mey içmesidir. Mey kadehinden süzülenler ise âşığın sıkıntılarıdır. Beyitte “süzdün” kelimesi yandın anlamına gelen “sûzdun” şeklinde de okunabilir. Yanmak kelimesi “âh” kelimesiyle ilişkilendirildiğinde beyitte “sûzdun” kelimesinin kullanılmış olması da mümkündür. Nihânî gönlüne “içki kadehinden ne sîzdun” derken tasavvufta şarabın ilahî aşkı temsil ettiği düşünülürse Allah aşkıyla nasıl bu kadar yanmış olduğunu belirtmiştir:

Ne bulduñ bezm-i mülde sâķî-i gül-çehre destinde
 Ne süzdüñ **cām**-ı meyden ey dilâ âhiñ neden âyâ (12/4)

Nihânî yüce şaraptan bir kadeh içeni davet eder, çünkü o da sırlar âleminde aşk badesi içmeye layık olmuştur:

Bir **ķadeh** ° izzet şarâbın nûş eden gelsin bize
 Ben de içdim bâde-i ° aşkı nihân oldu sezâ (11/4)

Kadeh içki kadehi olarak kullanılmıştır. Tasavvufta ise şevk, cezbe, vecd olarak ilahi aşkı temsil etmektedir.

2.3.4.8.7. Sürmedân

Farsça bir kelime olup sürme hokkası anlamındadır (Sami, 1317, s. 719).

Âşıkların kalpleri sürmedâna teşbih edilmiştir. Gam çadırında âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber'in ayağının tozu aşk ateşiyle tutuşmuş ve sürmedân olmuştur:

Çulub-ı ° aşıkân [u] hâk-i pâyiñ hayme-i gamda
Tutuşdu nâr-ı ° aşkıñ ile gūyâ **sürmedân** oldu (152/8)

Sürmedân benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.8. Şâne

Farsça bir kelime olup tarak anlamındadır (Sami, 1317, s. 767). “Şânezen” ise tarakçıdır (Naci, 1221, s. 493).

Nihânî Hz. Ali'nin fizikî portresini çizmiştir. Gözünün üzerinde hilal gibi keman kaşları, yanağının üzerine doğru taranmış misk kokulu saçları vardır. Onun yüzünü bir kez görenin kaygıları ortadan kalkar, onun bir benzeri cihana gelmemiştir:

Çeşmiñ üzre mâh-ı nevveş ol kemân ebrûlarıñ
Ruhsâr üzre **şânelenmiş** müşg-bū gīsûlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce ref° olur ğaygularıñ
Gelmemiş mişliñ cihâna Şâh-ı Merdânım ° Alî (153/2)

Şâne (tarak) doğrudan kullanılmayıp “şânelenmiş” (taranmış) yani “taranmış misk kokulu saç” şeklinde sıfat olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.9. Hasır (Bûriyâ)

Farsça bir kelime olup hasır anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 311).

Nihânî, zâhidlerin çok dindâr görünüp ancak dünya malı olan bir kuru hasırdan dahi vazgeçemediklerini belirtmiştir. Onların giygikleri elbisenin sahte olup gösterişe kapıldıklarını, bu elbiseyi giyerek âdeta meşin yükü olduklarını ve bu kıyafetle vahşi bir şekilde avlanan, dağda gezen bir hayvana benzediklerini söyler. Fakat daha sonra bütün bunları zâhidin nefsiyle oturup kalkmasına bağlamıştır. İbadet şalını omuzuna atıp

mescitte oturan oldun, tecerrüd hücresinde de bir kuru hasırdan vazgeçmedin gitti, şeklinde ifade etmiştir:

Geyüben saḥtiyān libās ° aceb ḥaml-i meşīn olduñ
 Gezip ḥayvān şıfat dağda n'edem ekl-i ḥaşīn olduñ
 Velākin bilmediñ nefsiñ aniñla hem-nişīn olduñ
 ° İbādet şālını ber-düş edip mescid-nişīn olduñ
 Tecerrüd hücresinde **būriyā**dan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Hasır gerçek anlamında kullanılıp pahada çok değersiz bir dünya malı olarak geçmektedir. Ancak zâhid bundan bile vazgeçemez.

2.3.4.8.10. Tava (Pûte)

Pûte; Farsça bir sözcük olup maden dökmek için tavadır, gümüşten imal edilmiştir ve zariftir (Sami, 1317, s. 360).

Nihânî, zâhidin nefsinin yenme potasında kendini erittiğini fakat her nedense düğüm çözme ve kimyadan vazgeçemediğini belirtmiştir. Pota kelimesi “kimya” ile bağlantılı kullanılmıştır. Kimya; bakır, gümüş gibi madenleri altına çevirmeye veya bu iksiri bulmaya çalışan batıl bir ilimdir. Pota da gümüşten yapılmış bir tavadır ve maden eritmek için kullanılmaktadır. Madenleri altına çevirme işlemlerinde bu tür tavaların kullanılma olasılığı yüksektir. Diğer taraftan zâhid büyü, tılsım, fal, kimya işleriyle uğraşacak derken bu kızgın pûtenin içinde kalmış nefsinin bir türlü yenememiştir:

Bilip ebced kebîrinden ḥesāb fāl eylediñ ammā
 Muḥalsımlar yazıp teşḥîr için al eylediñ ammā
 Niçe sāl ° ömr-i nā-hemvār saña ḥāl eyledin ammā
 Riyāzet **pûtesinde** kendiñi ḳāl eylediñ ammā
 Hevā-yı ḥall-i ° aḳd ü kimiyādan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Tava benzetilen olarak kullanılmıştır. Batıl kimya ilmine göre bakır ve gümüş altına çevrilirken tavada eritildiği gibi zâhidin nefsi de nefsi öldürme tavasında, burada erimiştir ya da bu tavanın içinde kalmıştır.

2.3.4.9. Giyim-Kuşam

2.3.4.9.1. Derviş Çeyizi ve Ritüelleri

2.3.4.9.1.1. Tâc, Hırka, Abâ, Ridâ, Post

Tâc; tasavvufta tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri süslü, değerli başlıktır. Tâc giymenin birtakım şartları ve ritüelleri vardır. (Uludağ, 2005, s. 340). Semih Ceyhan (2011) tacın sarık sarılan kısmı olan ve “lenger” adı verilen kısmının şeriat evine, tepesinin tarikat kubbesine işaret ettiğini ve dolayısıyla tâc giymenin “Tarikat kubbesi altında şeriat evinde meskûn oldum” anlamına geldiğini, belirtmiştir (s. 120).

Hırka; yamalı elbise, murakaa; dervişlerin toplu zikir yaptıkları esnada giydikleri yeledir (Uludağ, 2005, s. 166). Selçuk Eraydın’ın (1994) belirttiği üzere tâc ve hırka giymenin asıl maksadı müridin bütün beşerî sıfatlardan yüz çevirmesi ve güzel ahlaka ulaşmasıdır (s. 367). Hz. Peygamber’in ehl-i beytini abâsı altına alması ve şair Ka’b b. Züheyr’e hırkasını vermesi nedeniyle hırka giyme tasavvuf adabı içinde yer almıştır (Muslu, 2008, 54). *Abâ* ise dervişlerin giydikleri kalın kumaştan yapılan uzun ve bol elbisedir. Fakr alameti ve züht nişanesi olarak giymeyi tercih etmişlerdir (Uludağ, 2005, s. 17). *Ridâ*; bazı dervişlerin şal gibi omuzlarına attıkları ve ihtiyaca göre seccade ve yorgan gibi de kullandıkları yün kumaştır (Sami, 1317, s. 661). Ceyhan’ın (2011) belirttiği üzere ridâ, dervişlerden belli bir mertebeye ulaşıp müşid tarafından irşada uygun görülenlere teslim edilir ve uçlarının atılma biçimine göre anlam taşır (s. 149).

Post; tarikatlarda post geleneği Hz. İbrahim’e kurban etsin diye gönderilen koçun postuna dayandırılır (Uludağ, 2005, s. 288). Güldane Gündüzöz’ ün de (2017) belirttiği üzere post taşımak, “Hak yoluna kurbanım, tarikatımda seccade sahibiyim” anlamında yorumlanmıştır (s. 90). Ayrıca Uludağ (2005) postun tekkelerde belli bir makamı temsil ettiğini belirtmiştir (s. 288).

Dîvân'da; tâc, bağlanmış kuşak, fakirlik hırkası, post (seccade) ile teslimiyet anlatılmıştır. Sadullah Gülten'in (2019) belirttiği üzere ridâ ister sırta giyilsin ister omuza atılsın süsten uzak olup yünlü kumaştan yapıldığı için fakrı, yoksulluğu temsil etmektedir. Sûfiler tâc ve yünlü elbise giymekle beraber iyi bir seyyahtır. Seyahatleri sırasında üzerlerinde dilenci çanağı ve kendilerini korumak için derviş değneği ve balta taşımışlardır (s. 33). Nihânî “vesvese, dilenci çanağı, çukur, balta, değnek, abâ ve tesbih” kelimeleriyle hem sûfilerin yaşantısını hem de teslimiyeti anlatmıştır. Kazılan “çukur” ise mezarı çağrıştırıp ölmeye işaret etmektedir. Ayrıca “darb” kelimesi Kalenderîlerin “çehâr darb” dedikleri (Gültekin, 2019, s. 33) saçlarını, sakallarını kazıtmalarını akla getirirse de metnin bağlamında derviş değneği olarak kullanılmıştır:

Dağı **tâc** [u] kemer-beste **ridâ**'-i fakrile teslim

Vehim keşkûl ile hufre teber çarb u ° **abâ** tesbîh (43/8)

Dervişlerin giydiği kıyafetler ve kullandığı eşyalar hem inanç hem de ritüel bağlamında ortaya çıkmaktadır. Tâc, post (seccade) ve kemer, tarikatlarda önem verilen ve seyr ü sülûkunu tamamlayan dervişlere şeyh elinden giydirilen hilafet nişanlarıdır. Bunların hepsi manevî bir anlam içermektedir.

2.3.4.9.1.2. Kabâ, Şal

Kabâ, kaftan nevinden üste giyilen elbisenin adıdır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 112). Arapça bir isim olup önü daima açık duran kapanmayan kaftanın adıdır (Koçu, 1969, s. 136). Pakalın'ın (1971, Cilt 1) belirttiği üzere sofıyeden daima abâ giymeyi alışkanlık haline getirenler olmakla beraber kıymetli elbise giyip de “Abâda aradığımızı kabâda” bulduk diyenler de olmuştur (s. 1).

Şal, Farsça bir sözcük olup bütün boyun ve omuz atkılarının adıdır. Aynı zamanda en güzelleri İran'da ve Hindistan'da dokunmuş olup esvablık, kuşaklık ve sarıklık için kullanılan yünlü bir kumaş türüdür (Koçu, 1969, s. 213). Öztekin'in (2006) belirttiği üzere XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedim derviş şalının Keşmir keçisi denilen bir cins keçinin çok makbul yünü ile dokunduğunu, bu yünle dokunmayanların şala

benzemediğini söylemiştir (s. 247). Dolayısıyla “abâ” ile “kabâ”nın birbirinden farklı kıyafetler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dîvân'da Hz. Peygamber'in dört dostu, aynı zamanda dört velîdir. Bunlar bir ağacın nazlı gülüdür. Kimi tâc, kimi kabâ, kimi de şal sahibidir. Gündüzöz'ün (2017) *er Risâle-i fi's-seccâde*'den aktardığı üzere de Hz. Ebu Bekir Fetih'ten önce bir giysisi dışında tüm malını nafaka olarak vermiş ve kendisinin bu davranışından dolayı o gün Cibril bir abâ ile süslenmiş ve yedi semanın tüm melekleri de abâlarını giymişlerdir (s. 85). Hz. Peygamber Mi'râc Gecesi'nde nurdan bir kubbe ortasında nurdan bir sandık görmüş, Allah'ın emriyle cennetten Cebrâil'e getirtilen bu sandık yine Allah'ın emriyle Cebrâil tarafından açtırılmış ve içinden çıkan hırka, imâme ve tâc Hz. Peygamber'e giydirilmiştir. Hz. Peygamber bu kisveyle Mi'râc'a çıkmıştır (Gündüzöz, 2018, s. 83). Allah Resûlü de Bedir ya da Huneyn savaşında Hz. Ali'ye tâc giydirmiş ve bu durum tarihsel bir figür olarak tanıtılmıştır (Gündüzöz, 2018, s. 131). Dörtlükte geçen şaldan ve kabâdan kasıt hırkadır:

Resûlüh çâr-yâri çâr-velîdir
 Bular bir şeceriñ nâzlı gülüdür
 Kimi **tâc** kimi **ķabâ** [vü] **şâl**ıdır
 Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmân ° Alîdir (54/1)

Nihânî garip ve düşkün kaldığını, Allah'ın elinden tutmasını; her an halini ona arz ettiğini; kabâyı, tacı, hırka ve şalını içten gelen bir sevgiyle dağıtacağını belirtiyor. Burada Nihânî tarikatla ilgili unsurları terk etmektedir dolayısıyla nesebini de terk etmektedir. Nihânî Allah için her şeyden vazgeçebileceğini ifade ediyor. Ancak bir sonraki bentte Hz. Peygamberden şefaât dileyerek onun neslinden olduğunu ve onun yolunda ebede kadar kalmasını ve onun ihlas şanını ilan etmesini diler:

Ġarîb efgende ķaldım tüt elimi
 Saña ° arz eylerem her ân hâlîmi
Ķabâyı tâcı hem **hırķa şâlîmî**
 Ķılam hep târumâr erkân-ı ihlâş (78/6)

Şefâ^c at eyle yâ ceddin Muḥammed
 Seniñ neslindenim ey şāh-ı Aḥmed
 Nihānīyi tarīķıñda mü'ebbed
 Ediver şānını i^c lān-ı ihlāş (78/7)

İnanışa göre kisve cennetten ve Hz. Peygamberden gelmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in halifeleri de bu kisveye sahiptir.

2.3.4.9.1.3. İhrâm

Arapça olup hacıların harem-i şerife girerken büründükleri dikişsiz, yün, pamuk veya ketenden yapılan elbise. Arapların büründükleri büyük yün çarşaftır (Sami, 1317, s. 77). Pakalın'ın (1971, Cilt 1) belirttiği üzere Hz. Peygamber yünden tepme keçeden elbise giydiği gibi “mirt” tabir edilen yünden ve abâ cinsinden olan uzun ve geniş bir ihrâma bürünerek onun altına Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali'yi almıştır (s. 1).

Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı “râdiye”dir. Razı olan hoşnud kalan nefis kendi iradesinden vazgeçip hakkın iradesine tâbi olur. Hiçbir şeyden şikâyet etmez ve teslim olur. Bazen Allah'ın isim ve sıfatları onda tecellî eder. Allah'ın “Hay” ismi ona ihram olur, başında tâc ve şal olur:

Bu seyrile beşinci tavra ire kim râdiye dendi
 Hay esmâsı olup **ihrâm** başında **tâc** [u] **şâl** olmuş (72/19)

Hz. Peygamber Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak onlara iltifatta bulunmuştur ve bu kişilere *Âl-i abâ* denilmiştir. Hz. Peygamber abâ giydiği için sûfiler onun sünnetini yerine getirmek istemişlerdir. Nihânî bugün Âl-i abâ şalını halayık ehlinin anlamayacağını ve onlara sorulmaması gerektiğini ifade eder. Nihânî'nin “halayık”tan kastı kuru kalabalık, boş konuşan insanlar veya dünya varlıklarının manadan uzak taraflarıdır:

Dil-i dānālarıñ ḥālin şakāyık ehline şorma
 Kūnūz-ı Murtaẓā fālin daķāyık ehline şorma

Bugün ° Āl-i ° abā şālin ḥalāyık ehline şorma
 Yürü var ehl-i tecrīdi ° alāyık ehline şorma
 Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan şor (58/2)

Tâc, şal ve ihrâm dervişin belli bir mertebeye ulaşmasının göstergesidir:

2.3.4.9.1.4. Peşmîne

Farsça olup “yünden yapılan hırka, sof. Sûfilere mahsus kaba ve süssüz esvab”dır (Sami, 1317, s. 356). Yünden ve kıldan yapılan bir nevi kumaş adıdır. İyi cinsinden Sadrazamlar, kalitesiz cinsinden fakirler ve dervişler sarık ve hırka olarak kullanmışlardır (Pakalın, 1971, Cilt 3. s. 773).

Nihânî ipeği terk ederek eski peşmîne giymeyi nasihat eder. Ona göre dünya malı olan şan şöhret, ev bark, binek, ipek, saray, para terk edilmelidir. Eski yünden elbise giyilmeli ve bundan utanç duyulmamalıdır. Onun haricinde mal mülk kavim ve ihvan bunların hepsi baş ağrısı verir:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
 Esb [ü] dībā bāğ [u] serāy [u] dinār
 Köhne **peşmîne** giyip hem ol bī-° ār
 Māl [ü] milk [ü] kavm [ü] ihvānuñ e-yār
 Terk et anları saña verir şudā° (88/3)

Peşmîne fakrı temsil etmektedir ve nefsi yok etme unsuru olarak kullanılmıştır

2.3.4.9.1.5. Tesbih, Sivâk, Asâ

Tesbih, namazın sonunda tesbih çekildiği ve bazen de *Esmâ-i hüsnâ* okunduğu zaman sayının anlaşılması için ufak tanelerin iplik yahut ibrişime dizilmiş şekline verilen addır. Tesbihlerin tekkelere mahsus olanı “beşyüzlük” ve “binlik”tir (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 471). *Misvak*, sıcak memleketlerde yetişen ve dişlerin temizlenmesinde kullanılan lifli ağacın adıdır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 547). *Asâ* taşımak Hz. Peygamber’in

sünnetlerindedir. Kırdâ namaz kılacaklarında ucu demirli asâyı mihrap makamında yere saplayarak yönelmişlerdir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 92).

Nihânî, Hz. Peygamber'in tesbih ile zikrettiğini; misvak, asâ ve tesbihin sünnet olup bizlere miras kaldığını belirtir:

Muhammed Muşafâ Ahmed edip **tesbîh** ile ezkâr
Bize irşile sünnetdir **sivâk** ile ° **asâ tesbîh** (43/7)

Tesbih, sivâk ve asâ gerçek anlamlarında kullanılıp Hz. Peygamber'in sünnetlerinden olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.9.1.6. Alem

Alem, Arapça bir kelime olup çoğulu “a'lâm”dır. “Alamet, nişan, işaret. Bayrak, sancak. Yaprak sancaktır” (Sami, 1317, s. 947). Pakalın (1971, Cilt 1) mülga tekke bayraklarının alemlerinde *Yâ Hazret-i Abdülkadiri Geylanî, Yâ Seyyid Ahmed-er-Rufai* gibi tarikat pîrlerinin isimlerinin bulunduğunu ve bu yazıların bakır, pîrinç üzerine çıkma gümüş veya oyma olarak yazılmış olup civa yıldızıyla süslendiğini belirtmiştir (s. 49).

Alem, hilafet sembolü olarak kullanılmış Cebrâil, Hızır ve Hz. Peygamber aracılığıyla Hz. Ali'ye bağlanan bir silsilenin göstergesi olmuştur. Tasavvufta seyr ü sülûk halindeki mürid kötü sıfatlardan kurtulup ahlakî bakımdan olgunlaşarak belli makamlara ulaştığında alem, hırka ve seccade almaya hak kazanır (Gündüzöz, 2017, s. 84). Kur'an'da “*O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir*” (Nur 24/24) buyrulduğu üzere alem de şahitlerin en büyüğü olarak kabul edilmiş ve müridin gurura kapılmadan alçak gönüllülükle taşıması gerektiği ve mahşerde üzerinde alemle dirileceği belirtilmiştir. Mahşerde alem şahitlik edecek bir insan gibi düşünülmüştür (Gündüzöz, 2017, s.90).

Dîvân'da Abdü'l-Kâdir Geylanî'nin alem sahibi olduğu belirtilmiştir. O, keramet ve alem sahibidir, Hakk'ın mürşidi olup bu yolda alametler göstermiştir, Nihânî, Abdü'l-

Kâdir Hazretlerinin kendisinin pîri olduğunu belirterek onun şanına riayet edilmesini istemiştir:

Şāhib-^c alem kerāmet
Mürşid-i Haqq ^c alāmet
Şānına kı l ri^c āyet
Pīrim ^c Abdü'l-Ḳādiri (102/7)

On iki imamdan olan Hasanü'l Askerî'nin sancak sahibi olduğu belirtilmiştir. Onun cömertlerin cömerdi, ilim ve sancak sahibi olduğu ortadadır. O, görünürde ve gizli olarak hazırdır:

Cūd-ı eshāsı nümāyān şāhibü'l-^c ilm ü livā
Zāhir ü bāṭında ḥāzırdır Ḥasanü'l-^c Askerim (115/11)

Nihānî, göge adalet bayrağını dikmiş ve amellerinin bayrağı ile peygamber onu varis kılmıştır. Bayrak onun yaptığı güzel davranışlara şahitlik etmiştir:

Nihānî dikip arza Ḥudā rāyet-i ^c adlī
Eyledi Nebī rü'yet-i a^c mālile vāriş

Tasavvufta bayrak sahibi olmanın önemi ve bayrağın canlı olup en büyük şahitlerden olacağı inancı şiirlerde ele alınmıştır.

2.3.4.9.1.7. Kemer, Keşkül, Balta (Teber)

Kemer; kuşak, mintaka. Birkaç defa sarılıp bağlanan kuşağa kemer denilmez, beli yalnız bir kere saran ve toka ile bağlanana bu ad verilmektedir. Kemer-beste ise “belini bağlamış, hizmete hazırlanmış, birinin hizmetine hasr-ı vücûd etmiş olan” anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1182). *Keşkül*, kayık şeklinde olup iki ucundan zincirle bağlanmıştır. Dervişler, seyahat esnasında geçimlerini bununla sağlarlar. Hindistan cevizinin üzeri ayetlerle ve sūfiyane sözlerle işlenmiş olanları da vardır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 251). *Teber*; balta, fe's (İki yüzlü balta). Bazı dervişlerin taşıdıkları hilal

şeklinde ve bir sapa geçirilmiş âlet, yırtıcı kuş ve hayvanlara karşı silah (Sami, 1317, s. 377).

Dîvân'da kemer kuşanmak; manen olgunluğu, hazır olunmuşluğu ve teslimiyeti temsil etmiştir. Dervişin seyahat ederken kullandığı keşkül ve balta gibi eşyaların ismi geçmektedir. Keşkül fakirliği, fakr u fenâyı ve nefis mertebeleri içinde benlik duygusunu öldürmeyi işaret etmiştir. Derviş Allah'ı arama yolunda, seyahatinde, yırtıcı hayvanlara karşı kendini baltayla korumuştur:

Dağı tâc [u] **kemer-beste** ridâ'-i fakrile teslîm

Vehim **keşkûl** ile hufre **teber** çarb u ° abâ tesbîh (43/8)

Tasavvufî manada kemer teslimiyeti; keşkül fakirliği temsil etmektedir. Balta ise gerçek anlamında dervişin seyahati esnasında korunması için kullandığı bir âlettir.

2.3.4.9.1.8. Kudum, Mazhar, Nefir, Def, Ney, Def

Kudum, Mevlevî tekkelerinde ayin okunduğu zaman ahengin usul ve seyrini göstermek için çalınan çifte nakkareye (davula) verilen isimdir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 309). *Mazhar* def nevinden bir çalgıdır. Defle aralarındaki fark mazharda pul adı verilen zil bulunmaz. Zikri canlandırmak amacıyla Rufaî, Kadirî, Sa'dî tekkelerinde çalınmıştır. (Pakalın, 1971-C-II. s. 423). *Halîle/Halîliye*, tekkelerde dinî mûsiki icrasında ritme yardımcı olarak kullanılan zillere denmektedir (Tekin, 2013, s. 414). *Nefîr*, Bazı fakirlerle dervişlerin bellerinde taşıdıkları boruya bu isim verilmektedir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 672). *Ney*, kamaştan yapılan çalgının adıdır. Genellikle Mevlevî tekkelerinde Mevlevîler tarafından çalınmakta olup ney çalanlara neyzen veya nâyî denilmiştir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 689). *Def*, Arapçadan dilimize geçmiş olup “tef” de denilir. Türk musikisinde bir usul vurma aletidir (Öztuna, 2000, s. 78).

Dîvân'da Nihânî tekkelerde zikir esnasında kullanılan müzik âletlerini sıralamıştır. Evliyaların tarîkinde nasıl bir erkan icra olunur; kudüm, mazhar, halîliye, nefir, ney, sada ve Allah'ı takdis etme:

Ṭarīḳ-ı evliyā içre ne erkān kim olur icrā
Ḳudüm mazhar ḥalīliye **nefir** [ü] **ney** şadā tesbīḥ (43/9)

Merasimlerde mutasavvıfların toplanması ve zikir esnasında def, kudüm ve ney gibi müzik aletlerinin çalınmasının dine uygun olup olmadığı meselelerinin izleri görülmektedir. Bu durumu Nihânî; aşk ehli toplandı def, kudüm ve ney çalındı, Kur’ân’a ait esaslar okundu ve doğru olan Hakk’ın işitilmesidir dedi, şeklinde ifade etmiştir. Ancak daha sonraki beyitlerde kendisinin “sekr” halinde yani tasavvufî manada Allah aşkıyla sarhoş olup kendinden geçme ve o anda ne konuştuğunu bilmeme durumunda olduğunu belirtmiştir:

Tecemmu° kıldı ° aşk ehli çalındı **def** kudüm [ü] ney
 Oğundu mağz-ı Ḳur’ânî dedi sem° ân-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/3)

Çeküben şaḥv ile maḥvı Nihânî düşdü sekrāna
 Ne ğam var ḥavf-ı berzahdan ki lâ-ḥavf şān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/5)

Tekkelerde yapılan merasimlerde kudüm, mazhar, halîle, nefir, ney, def gibi musikî aletleri kullanılmıştır.

2.3.4.9.1.9. Nevbe

Arapçada ve Farsçada yer alan bu kelime “sıra, nöbet” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 828). *İslam Ansiklopedisi*’nde (Ağayeva, 2007) tekkelerde belirli ritim sazlarının ve seslerinin iştirakiyle yapılan özel törenlerde bu seslere eşlik eden ritim çalgılarının adıdır. Aynı zamanda “nevbe çıkarmak, nevbe vurmak, nevbe açmak” adı verilen tören için de kullanılmıştır. Dergâhın âyin gününde, Ramazan, Kurban bayramlarıyla kandil gecelerinde ve hilafet merasimi, nikâh akdi, sünnet düğünü, bed’-i besmele cemiyeti gibi özel günlerde yapılmaktadır (s. 37).

Dîvân’da “nevbe” biat merasimi anlamında kullanılmıştır. *Bî’atü’r-Rıdvân* “razı olma biati” ve “inkıyad” ibareleriyle Hudeybiye savaşına telmih yapılmakla beraber “nevbe”

bir şeyhe intisap etme, hilafet merasimleri ve tekkede yapılan diğer merasimlere işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in ashabıyla ümre yapmak istediğinde Mekkeli müşrikler tarafından Mekke'ye alınmamaları, Hz. Peygamber'in Hz. Osman'ı elçi olarak göndermesi ve onun öldüğüne dair yanlış haberin gelmesi üzerine Hz. Peygamber ashabından savaşmadan oradan ayrılmayacaklarına dair bir ağacın altında biat alır. Biat merasiminde müslümanlar Resûlullah'a bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Hudeybiye'den Medine'ye dönerken yolda Feth sûresi nazil olmuştur. Ayette geçen "rıdvân" (biate razı olma) ve "şecer" (ağaç) kelimelerinden dolayı "ağaç altındaki biat" ve "şecer biati" isimleri verilmiştir (Fayda, 1992, s. 39-40):

Dağı hem *Bî'atü'r-Rıdvân*¹ nevbe

Dağı müslim ki hayrül-inkıyâdır (55/33)

Nevbe, hem şecer biati hem de Müslümanın teslimiyetin hayrıdır:

2.3.4.9.1.10. Külhan, Gül, Kılıç, Şiş, Cam

Külhan, hamam ateşliği (Sami, 1317, s. 1176). Hamamların içini ve suyunu ısıtmak için ateş yakılan yere verilen isimdir. Külhan sözünün doğrusu "gül-han" dır. Gül sözü ateş koru anlamına da gelmektedir (Onay, 2013, s. 273).

Çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış "gül" denilen bir demir parçasını dilinde yalayarak soğutmak, vücudun bazı yerlerine tiğ, kılıç, topuz, şiş, hançer, vb. aletleri saplamak, yılan vb. hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve cam parçaları çiğnemek gibi bazı fiiller Rıfâî tarikatının ritüellerinden kabul edilmiştir (Ceyhan, 2015, s. 308). Kara da (1992) Rıfâîlerin zamanla bazı zikir meclislerinde, kılıcın keskin tarafına basmak, vücuda şiş sokmak gibi davranışlarda bulduklarını ve bunu şüphede olanları ikna etmek için öngördüklerini, belirtmiştir (s. 69)

¹ Rıdvân Biati veya Şecere Biati. *Leğad rağiya'llāhu °ani'l-mü'minîne iz yubāyi°üneke tahte's-şecereti* ...“Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur (Fetih 48/18).

Nihânî, yılan haricinde yılan zehri içmekten de bahsetmiştir. Kılıç, yılan, şiş ve vesvese, ateş koru, cam yeme; bununla beraber kızgın ateş ocağı, zehir içme ve vesvese; kafa vurma Allah'ı takdis ve ona teslimiyet. Beyitte geçen “vehim” kelimesi de şüphe duyanları anlatmak için verilmiştir:

Dağı **seyfile** mâr ü **şiş** vehim **gül** ile **cām** ekli

Dağı **külhân** ü semm işrâb vehim darb-ı kâfâ tesbîh (43/10)

Nihânî bazı ritüelleri anlatırken Rıfâî tarikatından bahsetmeyip tarikatlarla ilgili genel özellikler olarak söz etmiştir.

2.3.4.9.2. Diğer Kıyafetler ve Kumaşlar

2.3.4.9.2.1. İmame (Ammâme)

Başa giyilen bir tür sarıktır ve ekseriya ulemâya mahsus olur (Redhouse, 1269, s. 56). İmâme, *Kâmûs-ı Türkî*'de (Sami, 1317, s. 950) “ammâme” olarak geçmektedir ve cem'i “amâim” olup başa sarılan şey anlamındadır. Pakalın (1971, Cilt 1) lugatta başlık üzerine sarılan sarık anlamında olduğunu belirterek tarikata intisap edenlerin tâclarının üzerine muhtelif renklerde amâme sardıklarını belirtmiştir. Sarığın “beyaz olması *nûr-ı bekâya*, siyah olması *nûr-ı fenâya*, yeşil olması *nûr-ı memzûca delalet*” etmektedir. Yeşil sarık aynı zamanda seyyitlere mahsustur. Ulemâ beyaz olanı, tarikat mensupları beyaz ve diğer renkte olanları kullanmışlardır. İcabında miktarı kefen olabilecek uzunluktadır (s. 55).

Nihânî vaizin büyük, gösterişli sarık sarmasını ve elbisesinin yenini çok geniş yapmasını eleştirmektedir. Daima büyüklük, ululuk gösteren bir sarık sarmada ve elbisesinin yenini çok geniş yapmaktadır ve bu şekilde vaiz âlimin kemale ulaşacağını düşünmektedir. O zalim mecliste yoksulluğun sınırını belirler ve zarafetle zekât ayetlerini zikreder, şeklinde ifade etmiştir:

° Azamet ü ° **amâme** vâsi° ekmām etmede dâ'im

Şanır kim böyle rengile kemâle erişir ° âlim

Tefekkür eyleyip bir kez demez n' olur ° aceb hâlim
 Nişâb-ı fâkayı ta° rîf eder meclisde ol zâlim
 Zârâfetle zekât âyetlerin tezkîr eder vâ° iz (87/6)

Büyüklik, ululuk ve gösteriş unsuru olarak kabul edilmiştir. *Divan*'da “amâme” şekliyle kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.2. Taylasân, Ridâ

Taylasân, kavuk, tâc, fes gibi çeşitli türlerden başlıklara sarılan sarığın ucundan sarkan parçasına verilen isimdir. Ulemâ fesin, Kadirîler tacın sol, Mevlevîler ise sikkenin arka tarafından bırakırlar. Ulemâdan rütbesi olanlar resmî günlerde Halvetî şeyhleri ise âdet olan günlerde bırakırlar (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 426). Ceyhan'ın (2011) belirttiği üzere başlarına yalnızca imâme sarınan müşriklerden ayrılmak üzere Hz. Peygamber ve sahabe yassı kalensüve kullanmışlar, bunun üzerine beyaz, siyah veya yeşil imâme sarınarak risale ve taylasân bırakmışlardır. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye sarık sarması sünnetten bazı delillerdendir (s. 121).

Ceyhan'ın (2011) belirttiği üzere ridâ, dervişlerden belli bir mertebeye ulaşıp mürşid tarafından irşada uygun görülenlere teslim edilir ve uçlarının atılma biçimine göre anlam taşır (s. 149). Nihânî, şal ve taylasanı gösteriş amacıyla kullananlara kızmaktadır. Allah tarafından rızıkların paylaştırıldığını bilen girdaba düşmez, her işi bağışlayıcı olan yüce yaratıcıya havale eder on iki kapıdan başka bir kapıya, şeyhe sığınmaz, zühd ve dindarlığı vesile eyleyip kapı kapı dolaşır şal, taylasan ile asâdan geçmedin gittin:

*Ḳasemnâ*¹ya olan râzî düşer mi gör bu gird-âba
 Eder her emrini tefvîz ganî Hâlîk-ı vehhâba
 Der-i işnâ- ° aşerden ° gayrı etmez ilticâ bâba
 Vesîle eyleyip zühd ü şalâhı devr-i ebvâba
Ridâ vü **taylasân**ile ° aşâdan geçmediñ gitdiñ (107/7)

¹ *E hum yaḳsimüne rahmete rabbike naḥnu ḳasemnâ beynehum ma° iṣetehum fi'l-ḥayâti'd-dunyâ...*
 “Rabbinin rahmetini paylaşmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık...**” (Zuhuf 43/32).

Nihânî; vaizin asâ, taylasan ve şalını sağlama alıp keliminde bir netice olmadığını, gösterişe kapıldığını belirtiyor. Vaiz, keline melhem bulsa kendine ilaç ederdi, şifa diye verdiği zehir olmaya, sonuç hep yok yok üzere, kelamı cehalet ve belirsizliktir. Baston, sarık ve hırkasını sağlama alıp, iki yüzlülük ve kuruntuda aşırı giderek bunları artırır:

Meşeldir aşra^c a melhem bulaydı kendi eder em
Şifadır deyü verdiği şağın kim olmaya ol sem
Netice yok yok üzere hep kelâmı cehl ile mübhem
° Aşâ vü taylesânile ridâsın eyleyip muhkem
Riyâ vü vesvesin ifrâtile teksîr eder vâ^c iz (87/3)

Ridâ ve taylasân metin içinde gerçek anlamlarında kullanılmış olup gösteriş amacıyla takan zâhidler eleştirilmiştir.

2.3.4.9.2.3. Destâr

Genellikle ulemâyaya ait bir kıyafet türüdür. Derviş tâcında sarık sarılan kısma “lenger” adı verilmektedir. Lengeri çevreleyen ve dolağı az olan tülbende ise “isâbe” veya “şemle” denilir. İsâbe, tâc üzerindeki sarılış şekline göre “imâme”, “destar”, “fenâî” gibi isimler alır. Destârın da pâyeli, Hüseyinî, örfî, Cüneydî, şeker-âvîz, zenb-âvîz ve dolama gibi türleri vardır (Ceyhan, 2011, s. 120). Pakalın (1971, Cilt 1) başta ulemâ olmak üzere her meslek grubundan kişilerin sarık sardığını belirtmiştir (s. 431).

Dünya malı ahiret ehline boş gelmektedir. Dünyanın oyun oynayan, övünen ve kendini beğenmiş olduğu Hak tarafından duyurulmuştur. Kendini kurtaran erler Hakk’a ulaşım şan ve şeref sahibi olmuşlardır ancak zâhid için destâr ve tâc onun başına yük ve bela olmuştur. Şüphesiz o yine de köhne iddialardan vazgeçmemiştir:

Metâ^c -ı dehr-i dünyâ ehl-i ^c uqbâya halâ oldu
Le^c ib lehvün tefâhür¹ olduğu Hağdan şalâ oldu
Tecerrüd eyleyen erler erip zâta ^c alâ oldu

¹ *İ^c lemū ennemā el-ḥayātū’ddunyā le^c ibun ve lehvun ve zīnetün ve tefāhurun beyneküm ve ...*“Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünmedir...**” (Hadîd 57/20).

Dilâ **destâr**-ı **tâciñ** başıña bār ü belâ oldu

Bilâ-şâhid bu köhne iddi° âdan geçmediñ gitdiñ (107/6)

Hız. Peygamber, bir goncaya benzeyeyen ağzını vahdet sarığının süsü eylemiştir. Buradan sarığın vahdeti temsil ettiğini söylemek mümkündür. Hız. Peygamber Hakk'ın gülüdür. Onun gonca ağzı Hakk'ın hikmet ilmini beyan etmiştir:

Şânını *levlâke levlâk*¹ ferr ü şevket eylemiş

Hem *le-mâ ħalaqtü'l-eflâk*² şıyt u şavlet eylemiş

Ĥoqqa-i genc-i dehânın ° ilm-i ħikmet eylemiş

Ĥoncasin zîb-âver-i **destâr**-ı vahdet eylemiş

*Lî-ma° Allâh*³ gülşeninde gülben-i ° Abd-i Menâf (95/4)

Destârın kullanan kişiye ve kullanım biçimine göre anlam kazandığı görülmüştür.

2.3.4.9.2.4. Biniş, Kürk, Pâbüç

Biniş, ulemânın ve özellikle yüksek rütbelilerinin giydikleri geniş cüppedir ancak cüppeden daha geniş ve kolları daha uzundur (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 235). *Kürk*, giyeni sıcak tutması amaçlandığına üstlüğün içine süs kasdı ile de üstlüğün dışına yerleştirilmiştir (Koçu, 1969, s. 164). Pakalın (1971, Cilt 2), kürkün üniforma makamında giyilen üstlüğün adı olduğunu belirtmiştir. Eskiden memurlar derecelerine göre kürk giymişlerdir. Sadrazam ve vezirler “erkân kürkü” şeyhülislamılar “ferve-i beyzâ” denilen beyaz kürk, ulemâ ile müderrisler ise “muvahhidi” tarzında kürk giymişlerdir (s. 343). *Pabuç*, aslı Farsça bir kelime olup “pâ-pûş” yani “ayak” ve “örtmek” kelimelerinden türemiştir. Halk ağzında “pabuç” şekliyle kabul görmüştür (Koçu, 1969, s. 185).

¹ *Levlâke levlâke le-mâ ħalaqtü'l-eflâke*. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsi).

² *...le-mâ ħalaqtü'l-eflâke*. “...felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsi).

³ Allah benimledir (Arapça ibâre).

Nihânî, zâhidin destar, biniş, kürk ve papuç ile inadına varis olmaya çalıştığını ancak başında böyle bir hâl ile varis olamayacağını ifade ediyor. Çünkü kılık kıyafetle gösterişe kapılarak Hz. Peygamber'in varisi olmak mümkün değildir:

Vay başına bu hâl ile kim vâris olasın

Destâr biniş kürk pāpūç rağmile vâris (37/3)

Pâbûç zâhidlerin giydiği gösteriş kıyafeti olarak belirtilmiştir.

2.3.4.9.2.5. Kaftan

Arapça hil'atin Türkçe karşılığıdır. *Lehçe-i Osmânî*'de "Türkîde kaftan Farisîye nakille haftân yazılır" ifadesiyle geçmektedir. Üste giyilen astarsız entari bir tür sade hil'at, protokol kıyafetidir (Ahmed Vefik Paşa, 1293, s. 632). Türlerine göre murabba kaftan, keçe kaftan, çuha kaftan gibi isimler alır. Renklerine, şeritlerine ve düğmelerine göre ise dereceleri anlaşılmaktadır (Pakalın, 1971-C-II, s. 134). Koçu (1969) erkek giyim kuşamı olduğunu ve ağır kıymetli kumaşlardan kesilmiş kaftanların göğüs kısımlarının ayrıca altın telli şeridlerle kordonlarla süslenip elmas ve altın düğmelerle bezendiğini belirtmiştir (s. 138).

Nihânî, kendisinin Dâvud olduğunu ve karşısına Câlut adlı bir savaşçının çıktığını bu durumda kaftan giyip tâc takındığını yani hükümdar olduğunu ifade etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de: "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümrânlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti..." (Bakara 2/249) buyrulur. Câlut, inkârcı topluluğun başında inananlara saldırmış, iman edenler de Allah'tan yardım istemişlerdir. İnananlar Allah'ın izniyle inkârcıları yenerler ve Dâvud Peygamber de Câlut'u öldürür:

Dâvud oldum Câlut çıkdı karşıma

Kaftân giydim tâc urundum başıma

Mantıku't-ı tayr idim bakıñ işime

Mühter-i Süleymânla şâhân idim men (127/30)

Kaftan ve tâc hükümdarlık nişanesi olarak gösterilmiştir.

2.3.4.9.2.6. Câme

Farsça bir kelime olup arkaya giyilen elbise anlamında kullanılmaktadır. Yenleri bol, rahat, ev kıyafeti için “câme” tabiri kullanılmıştır. Devlet erkânı dışarda günlük elbiselerini giyerken evlerinde rahat olması açısından bu elbiseyi tercih etmişlerdir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 255).

Her cumbadan güneş içeri girer ve içeri ışık olur, câmeler nurla dolar. Âlemde güneşin doğması bir delil olarak Hakk’ın varlığına yetmez mi:

Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
 Ki her bir şân ile mevşûf olan Ādemde ḥâtemde
 Muḥibb-i âl ü evlâdıñ dökülür ḥûnu mâtemde
 Saña yetmez mi bu ḥucet güneş kim doğsa ° âlemde
 Girer her ğurfeden pertev olur çün **câmeler** pür-nür (59/3)

Câme, gerçek anlamında ev kıyafeti olarak kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.7. Zünnâr

Arapça bir sözcük olup “vaktiyle Hristiyan keşişlerinin esbâb-ı riyâzetden olmak üzere çıplak tenin üzerine kuşandıkları kıldan kaba ve sert kuşaktır” (Sami, 1317, s. 687).

Sâkînin tasavvufta ilahî aşkı sunan bir şeyh olduğu düşünülürse zünnâr da hizmet kuşağıdır ve kendini âşığa hizmet etmeye adanmış bir sevgili tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Ancak Nihânî, zâhidi hep eleştirdiği için “beli zünnârî ” gerçek anlamda bir sâkî veya bir put kadar güzel mecazî sevgilidir. Deyr de dünya veya meyhanedir. Nihânî, zâhidin görünüşte dünya zevklerinden vazgeçtiğini, sürmeli gözle ve beyaz sarıkla gezmekten vazgeçtiğini belirtiyor. Ayrıca zâhid içinde mal ve makam sevgisiyle cimri olup hayırdan vazgeçmiş, başka arzulardan korkuyla vaz geçmiş fakat Hakk’tan uzaklaştıran ehillerin kapısına sığınmaktan geçmemiştir:

Zavâhirde beli **zünnârî**den hem deyrden geçdiñ

Gözünde kuhl seriñ ebyaz ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
 İçinde hubb-i māl [ü] cāh ki mümsik hayrdan geçdiñ
 Reh-i havf [u] recāda ārzū-yı gayriden geçdiñ
 Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ (107/5)

Zünnâr sâkînin belindeki kuşak olarak tasavvur edilmiştir.

2.3.4.9.2.8. Ayakkabı (Nalın)

Na'l, Arapça bir kelime olup ayakkabı anlamına gelmektedir. Bir çift ayakkabı ise “na'l” isminin ikilik ifade eden biçimi “na'leyn”dir. Dilimize “nalın” veya “nalın” olarak geçmiştir. Şimşir ve abanoz gibi odunlardan yontularak yapılmıştır ve ayağı tutması için köseleden tasması bulunmaktadır (Koçu, 1961, s. 180).

Nihânî'ye göre tecellînin gerçekleşmesi âşığın şevkine ve gönlünün turuna bağlıdır. Nihânî, kalbine doğan tecellîyi Allah'ın Hz. Musa'ya tecellîsine telmihte bulunarak açıklamıştır. Hz. Musa bir ateş görüp bir kor parçası getirmek için yanına gittiğinde “*İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin Rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın*” (Tâhâ 20/12) buyrularak onun çoluğu çocuğu, dünya ve ukbayı bir kenara atması istenmiştir. Hak gönüldeki ışığı görürse sırrını açığa vurmaktadır. Ağaçtan *innî ena'llâh* “Ben Allahım” narasının işitilmesi ağacın sırrıdır ve şaşılacak şeydir. Nihânî, *Len terânî* “Beni asla göremezsin!” perdesini geçip durumu kolay anlamıştır. Ayakkabıların çıkarıp Tur Dağı'nda gezerken daha doğrusu gönül turunu tamamlarken Allah onun gönlüne tecellî edince İlahî güzelliği seyretme coşkusuyla hayran ve mest olmuştur. Bu nedenle de Allah ona zâtını gizleme gereği duymamıştır:

° Aceb sırr-ı şecer *innî ena'llâh*¹ na° rasın i° lān
 Hicâbı *len terânî*² den geçip fehm eyledim āsān
 Şoyup na° lîni dil Tūrun ederken dem-be-dem seyrān

¹ ...mine'ş-şecerati en yā Mūsā *innî ene Allāhu Rabbu'l-ālemîn*. “...ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**.” (Kasas 28/30).

² ...*Rabbi eri-nî enzur ileyke kâle len terā-nî* ... “Rabbim! Bana görün; sana bakayım.” dedi. Rabbi, “Sen **beni asla göremezsin...**” (A`râf 7/143).

Tecellî şevk-i dîdârîñ beni mest eyledi hayrân
Ene'l-Hağ sırrını cânım anıñçün kılmadı pinhân (129/1)

Nalın dünyaya ait bir nesne olup mâsivâyı temsilen kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.9. Dîbâ

Üzerine çiçek nakışları dokunmuş lüks, ipekli bir kumaşın adıdır. Fransızlar bu tür kumaşa “Brocad” ismini vermişlerdir. Bazen türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller de atılmıştır (Koçu, 1969, s. 89). Pakalın (1971), bir tür kalın canfese verilen ad olup “heft renk, Acem dibası, frengi ağır telli ve nakışlı mor diba, venedik heft renk turfanda nakışlı dibası, İslambol’un telli al dibası” gibi türlerinin olduğunu belirtmiştir (s. 449).

Nihânî dîbâdan vazgeçip köhne peşmine giymeyi nasihat ediyor. Daha doğrusu nefsi öldürüp dünya malını terk etmeyi tavsiye ediyor. Dünya ile ilgili ne varsa şan şöret, ev bark, manastır, köşk, at, ipek, saray, para, mal mülk, dostlar; bunların hepsi baş ağrısı verir. Bunları terk edip yünden yapılmış kaba süssüz esvap olan eski peşmine giyilmesini ve bundan utanç duyulmamasını nasihat eder:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] **dîbâ** bāğ [u] serāy [u] dinār
Köhne **peşmîne** giyip hem ol bî-° ar
Māl [ü] milk [ü] kavm [ü] ihvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir şudā^c (88/3)

Dîbâ metinde gerçek anlamında ipekli kumaş olarak kullanılıp mâsivâ unsuru olarak kabul edilmiştir.

2.3.4.9.2.10. Meşin

Koyun vs. derilerin işlemde geçmiş biçimidir. “Dabagat olunmuş derilerin en adisi, sepilenecek boyalanmış ve cilalanmış deri. Kırmızı, yeşil meşin” anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1354).

Nihânî, meşini derilerin en adisi olduğu için sahte elbise olarak görmektedir. Zâhidleri eleştirirken onların giygikleri elbisenin sahte olup gösterişe kapıldıklarını belirtmektedir. Onlar bu elbiseyi giyerek âdeta meşin yükü olmuşlardır. Nihânî onları bu kıyafetle vahşi bir şekilde avlanan, dağda gezen bir hayvana benzetmiştir. Fakat daha sonra bütün bunları zâhidin nefsiyle oturup kalkmasına bağlamıştır. İbadet şalını omuzuna atıp mescitte oturan oldun, tecerrüd hücrelerinde de bir kuru hasırdan vazgeçmedin gitti, derken zâhidin hep ibadetle meşgul olduğunu ancak dünya malı olan bir kuru hasırdan bile vazgeçemediğini belirtiyor:

Geyüben sahtiyân libās ° aceb haml-i **meşin** olduñ
 Gezip hayvân şıfat dağda n’edem ekl-i haşin olduñ
 Velâkin bilmediñ nefsiñ aniñla hem-nişin olduñ
 ° İbâdet şalını ber-düş edip mescid-nişin olduñ
 Tecerrüd hücrelerinde bürüyâdan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Zâhid giydiği sahte elbiseyle, sahte davranışlarla meşin yüküne benzetilmiştir.

2.3.4.10 Yazıyla İlgili Unsurlar

2.3.4.10.1. Kalem, Devât

Devat; “divit, yazı yazmak üzere kalem ve mürekkep konacak yeri olan madenden bir şekli mahsusda bir alet ki belde taşınır. Yalnız mürekkep vaz’ına mahsus olanına hokka denir” (Sami, 1317, s. 622).

Allah, kalemsiz ve devâtsiz olarak Hz. Muhammed'in mim sırrını Nihânî'nin kalbine yazmıştır, “mim” harfinden kasıt hamd ve senâdır. Bu nedenle Nihânî Hz. Peygamber'i çok sevmekte ve onu övmektedir:

Hem Aḥadla Aḥmediñ mīm sırrını
Yazdı ḳalbe ne **ḳalem** var ne **devât** (31/8)

Kudret kalemi Allah'ın iradesini, kudretini anlatmaktadır. O levh-i mahfûza taktir ettiği şeyleri yazmıştır. Herkesin kaderi daha *elest bezminde* çizilmiştir. Yalnız Nihânî, devrinin gidişatından memnun değildir ve bu durumu; bu gidişat, bu yürüyüş feleğin uğursuzluğundan mıdır, yoksa kalem yanlışı mıdır? Hakkın iradesini göremem, şeklinde ifade etmiştir:

Bu revîş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ° aceb
Yoksa **sehv-i ḳalemi ḥāme-i ḳudret** göremem (122/6)

Devât kelimesiyle levh-i mahfûz arasında ilişki kurulmuş ve insanların kaderinin kudret kalemiyle yazıldığı belirtilmiştir.

2.3.4.10.2. Hokka

Devât adı verilen yazı takımının sadece mürekkebe koymaya mahsus olanına hokka denmektedir (Sami, 1317, s. 622).

Hiz. Peygamber'in ağız hikmet ilminin hazinesi olan bir hokkaya benzetilmiştir. Diğer taraftan bu ağız bir goncaya tasavvur edilerek vahdet sarığının gülü olmuştur. Sarık Hakk'ı temsil etmiştir. Hiz. Peygamber Hakk'ın gülü durumundadır çünkü kâinat onun şanı üzere yaratılmıştır. Aynı zamanda o, “Allah benimle beraberdir” gülbahçesinde dedesi Abd-i Menâf'ın gülüdür:

Şânını *levlāke levlāk'* ferr ü şevket eylemiş

¹ *Levlāke levlāke le-mā ḥalaḳtü'l-eflāke.* “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsi).

Hem *le-mā ḥalaqtü'l-eflāk¹* şıyt u şavlet eylemiş
Hokka-i genc-i dehānın ° ilm-i ḥikmet eylemiş
 Ğoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-ma^c Allāh² gülşeninde gülben-i ° Abd-i Menāf (95/4)

Hokka şeklinden dolayı benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.10.3. Evrāk, Sâhife, Fihrist, Kitap

Nihânî, Şabaniyye tarikatının Üveys kolunu anlatırken onların sâliklerinin melamiyyûn ve meczûb sâlikler olduğunu ifade etmiş ve bunları bütünüyle anlatmanın bu kağıtlara sığmayacağını belirtmiştir:

Buları cümle ta^c dād eylemek sığmaz bu **evrāk**
 Nihāniden işit nuṭku ḥaḳīkatle tıttup kulaḥ (47/9)

Cem'u'l-cem makamında her şey, bir olarak görülmeye başlanır. Nihânî de bu makamda bazen putperest, bazen de elest bezmindeki gibi boyun eğen ve tasdik eden olduğunu belirtmiştir. O, bazen sayfa bazen kitabın içindekileri gösteren bir cetvel yani fihrist olmuştur ve onun kitabı her daim okunmuştur:

Gehī men put-perest oldum gehī ikrār-elest oldum
Şahife gāh **fihrist** oldum **kitāb**ım okunur her bār (57/6)

Evrāk, gerçek anlamında kullanılıp çokluk ifade etmiş ve anlatılanların sayfalara sığmayacağı belirtilmiştir. Tasavvufî manada ise sâhife, fihrist ve kitap Hakk'ın tecellisî olan eşyalar olarak düşünülmüştür.

¹ ...*le-mā ḥalaqtü'l-eflāke*. "...felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudî).

² "Allah benimledir" (Arapça ibâre)

2.3.4.10.4. İmla, İmzâ, İnşâ

Nihânî sevgilinin güzellik kitabını yani onun güzel yüzünü, yazının başlığından bir nebze seyrettiğini belirtiyor. Bu başlık; yazı bilgisi midir, imzâ mıdır, güzel bir yazı mıdır anlayamamıştır:

Kitâb-ı hüsnünü ser-levhadan bir nebze seyr etdim
Bütün **imlâ** mıdır **imzâ** mıdır **inşâ** mıdır bilmem (119/8)

Bu beyitten imzânın XIX. yüzyılda kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Sevgilinin güzelliği ile kitap ve yazı arasında bağlantı kurulmuştur.

2.3.4.11. Savaş Malzemeleri

2.3.4.11.1. Barut

Güherçile ile kükürt ve kömürden oluşan alevli bir maddedir ve toz halinde olup genellikle ateşli silahlarda ve taş kırmak gibi işlerde kullanılır. Çabuk ateş alır hiddet ve şiddete uygundur (Sami, 1317, s. 262). Arapçada daha çok “neft” kelimesiyle ifade edilmiştir. Araplardan “barut” kelimesini kullananlar da olmuştur. İlk defa İbn Baytar’ın (ö. 1248) *el-Câmi’ Li-Müfredâti’l-Edviye ve’l-Ağziye* adlı eserinde yer verilmiştir. Türkçe’de de kullanılan kelime Farsça’ya ve bazı Balkan dillerine Türkçeden geçmiştir (Şakiroğlu, 1992, s. 92).

Mürşidin güzel kokusunun erişmesi baruda ateş konmasına benzetilmiştir. Nasıl ki barut ateşlenmeden bir işe yaramazsa mürşidin yol göstericiliği olmadan da insanlar zorluk çekebilirler. Nihânî bu durumu; mürşidin nefhası erişmezse kıldı temizlik olmaz veya en ufak şeylerde dahi insanın işi yolunda gitmez. Nefsin esiri olanlar cehennemde eziyet içindedir, karga havaya yönelse leşten başka ne avlar, “hevâ”nın heves anlamı düşünülürse, karga nefesine yönelse leş avlar, şeklinde ifade etmiştir:

Koymayınca şevk gelir mi hiç âteşi **bârûda**
Nefh-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mûda

Şol esîr-i nefis olan dâ'im mu^c azzeb tamuda
Cîfeden ğayrı ne şayd eder hevāya aġsa zāġ (92/4)

Barut, mecazî anlamda kullanılmıştır. Nasıl ki alev için ateşin baruda konması gerekiyorsa müridin de Allah'a ulaşması için ona yol gösterecek, şevk verecek mürşide ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.11.2. Ok, Mızrak (Rümhâ)

Rümhâ, Arapça bir kelime olup "mızrak, kargı, süngü" anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 670).

Nihânî Hz. Ali'ye olan methiyesinde onu bir sevgili olarak nitelendirmiş ve onun kirpiklerini oka benzeterek mızrak misali göğsüne vurduğunu belirtmiştir:

Ruġlarıñ yâkût-ı ħamrâ kâmetiñ tûbâ mişâl
Femiñ içre sinleriñ şan dürre-i beyzâ mişâl
Urduñ ol müjgân okunu şadrıma rümhâ mişâl
Yine sen olsañ ġabîbim derde Loġmânım^c Alî (153/3)

Aşk süvarisi Nihânî'nin göğsü üzerine bir ok vurmuştur ve aşk ile tecellî nuru kalbinin altına üstüne dolmuştur. Rahman'ın cezbesi bütün beden ve damarlarına ulaşmıştır:

Ĥamdüli'llâh fâris-i^c aşk sînem üzre urdu ok
^c Aşkile nûr-ı tecellâ ġalbe doldu taġt [u] fevġ
Cezbe-i Raġmân erişdi cümle ecsâm [u]^c urûġ
Leyk derdi olmayanıñ derdine ħiç çâre yok
Göñlü olmuşdur anıñ yanından ol dâ'im ıraġ (92/2)

Sevgilinin kirpikleri oka benzetilip aşığın kalbine mızrak gibi saplanmıştır. Okun mecazî anlamında mızrağın ise gerçek anlamında kullanıldığı görülmüştür.

2.3.4.12. Musîkî Âletleri

2.3.4.12.1. Saz, Santûr, Nay/Ney

Saz, Farsçadan dilimize geçmiştir. Türk ve Fars kültürünün etkisiyle İç Asya'dan Akdeniz'e kadar oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şiirlerinde saz kelimesine rastlanılmakla beraber bunların genel anlamda musîkî aletlerini kastetmesi veya özel bir müzik aletini ifade etmesi konusunda beyan yoktur (Duygulu, 2009, s. 2018, 2019). *Santûr* da Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Yapı ve biçim bakımından kanuna benzeyen telli çalgılardandır. Ancak kanuna göre daha ağır tahtadan imal edilmiştir. (Öztuna, 2000, s. 402). Öztekin'in (2017) belirttiği üzere Türk organoloji (çalgi bilimi) tarihinin ilk ve en eski çalışması kabul edilen Şükrullah'a ait bir musîkî risalesinde ve diğer yazma ve risalelerde bazı çalgıların isimleri ve resimlerini bulmakla beraber çığırtma, rebap, lavta, santur gibi bugün kaybolan müzik âletlerini öğrenmek de mümkündür (s. 542).

Öztuna'nın (2000) belirttiği üzere XVII. yüzyıla ait bir Osmanlı vesikasında bir dervişin Mevlevî olup olmaması konusunda ney çalabilmesi ölçü gösterilmiştir. Yedi tane deliği olup bu delikler kızgın demirle ve özel olarak yapılmış keskiyle açılmaktadır. Ağza alınan kısma "başpâre" denilir (s. 299).

Nihânî, çocukluğunda biraz mektepte okumuş, gece pencereden koruyucu sarkıtmış, bu hallerle günlerini geçirdikten sonra çocukluk âlemini baştan uçurup gençlik dönemine ulaşmıştır. İşte bu dönemde bazen kahvehanede kahve içirmiş; saz, santûr ve ney ona zevk vermiştir. Kahvehanelerde âşıkların sazla halk hikayeleri anlatma geleneği düşünülürse sazın genelden ziyade özel bir müzik aleti olarak kullanılma ihtimali yüksektir:

Bu hâl ile biraz eyyâm geçirdiñ
 Tıfıllık ° âlemin başdan uçurduñ
 Gâh kâhve-ğânede kâhve içirdiñ
 Zevk verirdi sâz [u] sanğûr nây saña (15/4)

Sazın duygular üzerinde derin bir tesiri vardır. Nağme-hanlar aşktan bir kitap açıp okumuşlar ve Hakk'a uygun şarap devretmiştir. Sazın sesinin yakıcı ateşiyle Nihânî'nin ciğeri kebab olmuş ve vücudunun ülkesi harap olmuştur. Çünkü onun aşk deryası dalgalanmıştır:

Nağme-ḥānlar açdı ° aşqdan bir kitāb
 Okuyup devr etdi ḥaqqānī şarāb
 Sūz-ı sāzla oldu ciğirim kebāb
 Bu vücūdum milkini kıldı ḥarāb
 Çün temevvüc eyledi deryā-yı ° aşq (100/2)

Saz, santûr, ney kelimeleri gerçek anlamlarında kullanılıp sazın sesinin çok yakıcı olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.12.2. Keman, Tambur, Mizmâr

Keman, Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Yaylı sazların en önemlilerinden olup aslında Arapların rebabından alınarak asırlar boyunca geliştirilmiştir (Öztuna, 2000, s. 191). Öztuna'nın (2000) belirttiği üzere *Tambur*, mızrablı sazların en güzeli ve zârif olanıdır. Yumuşak, ince ve beyaz tahtadan yapılan gövde kısmına “tekne” adı verilir ve bütün o ince ve dokunaklı iniltiler oradan gelir (s. 467). *Mizmâr* ise kaval, düdük, ney gibi üflemeli çalgıların genel adıdır (Özcan ve Çetinkaya, 2006, s. 261).

Nihânî, *Devriyye*'sinde mahlasını beytin anlamına dahil ederek gizliyen açık hale geldiğini bazen yaşlı bazen genç, bazen keman bazen de tambur ile mizmar olduğunu belirtiyor. Çünkü o, “cem'ü'l-cem” makamında her şeyi bir görüyor:

Nihānīyem ° ayān oldum gehī pīr gāh civān oldum
 Gehī ḳavs ü **kemān** oldum gehī **ṭanbūr** ile **mizmār** (57/7)

Müzik âletleri de diğer eşyalar gibi âlemin bir parçası olarak görülmüştür.

2.3.4.12.3. Çeng

Farsçadan dilimize girmiş bir sözcük olup yay şeklindedir. Harpın ilkel şekli olup Türk musikisinde vaktiyle kullanılmış olan bir sazdır. Sümerler, Mısırlılar, Asurlar, İbraniler, Yunanlılar ve Romalılar gibi pek çok kavim bu müzik aletini kullanmıştır. Araplar ve İranlılar tarafından biraz daha geliştirilmiştir. İki el kullanılarak parmakla ve parmağa geçirilen mızrabla çalınmaktadır (Öztunalı, 1000, s. 66).

Çengin kulağı burulsa tambur “Ene’l-Hak” demektir. Burada meclisteki uyumsuzluk söz konusudur. Hem gerçek manada hem de mecazî manada düşünmek mümkündür. Saz ekibinde bazen uyum olmadığı gibi cemiyette de uyumsuzluklar görülmektedir. İnsan ruhu ulvî bir âlemden yaşadığımız şehadet (görünen) veya oluş ve dağılıp (kevn ü fesad) âlemine düşmüştür ve aslî hüviyetini kaybetmiştir. Allah’ın güzellik kitabını unutanlar berzahda kalmıştır. Nihânî’yi işitenler düşünce denizlerine dalmıştır. Nakşî Akkirmânî ne kadar nasihat etse de alan bir sözden zâten almıştır. Çengin kulağını bursalar tambur “Ene’l-Hak” diye çağırılmaktadır:

Hüviyyet ° âleminden Hâk seni bu mülke şalmışdır
 Kitâb-ı hüsnünü nisyân eden berzahda kalmışdır
 Nihânî güş eden nuṭkuñ bihâr-ı fikre dalmışdır
 Yeter bu pendîñ ey Nakşî alan bir kıldan almışdır
 Kulağın bursalar **çengiñ** ene’l-Hâk çağırır **tambür** (59/5)

Cemiyetteki bazı uyumsuzlukları anlatmak için sak ekibindeki müzik âletleri örnek gösterilmiştir.

2.3.4.12.4. Kûs

Farsçadan dilimize geçmiş bir kelimedir ve “kös” şeklinde telaffuz edilmektedir. Türk musikisinde usul vurma aletlerinden olup mehterhânelerde kullanılmıştır. Çifttir ve iki elde tutulan tokmakla vurulur. “Haşmetli görünüşleri ve dağları inleyen sesleriyle Osmanlı ordusunun maneviyatını yükselten düşmanınkini perişan eden bir âlet olmuştur (Öztuna, 2000, s. 2010).

Ölüm davulu çalınmış ancak zâhid fenalık yapmaktan vazgeçmemiştir. Nefsin eteğine düşüp heveslerindedir, doğrunun yanlışı bir merhabadan, mâsivâ sevgisinden ve övünme elbisesinden, bu yolda kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülükten vaz geçememiştir:

Çalındı **kûs**-ı rihlet sen fenâdan geçmediñ gitdiñ
 Düşüben dâmene nefsiñ hevâdan geçmediñ gitdiñ
 Saķım-i müstaķım bir merħabâdan geçmedin gitdiñ
 Libâs-ı fahrile ħubb-ı sivâdan geçmedin gitdiñ
 Bu yolda zâhidâ ° ucb u riyâdan geçmediñ gitdiñ (107/1)

Kûs, haberci olarak bir şeyin vaktinin geldiğini bildirmesi anlamında kullanılmıştır. Kudüm, Mazhar, Halîle/Halîliye, Nefir ve Def çalışmamızın *Derviş Çeyizi ve Ritüelleri* maddesinde açıklandığı için tekrar bu bölümde yer verilmemiştir

2.3.4.13. Halk İnançları

2.3.4.13.1. Fala İnanma ve Fal Türleri

Fal, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. “Kitap açmak, kahve telvesine bakmak, iskambil kâğıdı dökmek, bakla atmak sûretiyle talihe bakmak, geleceği ve olacağı keşfe çalışmak”tır (Onay, 2013, s. 174). P. Naili Boratav (2015), falı “yorumlama bilgisi” olarak tanımlamıştır (s. 116).

İnsanlardaki merak unsuru doğal bir duygudur. Geçmiş ve şimdiki zamana ait merak duygusu sosyal bilimlerin aracılığıyla çözümlenirken gelecekle ilgili merak unsurları tam olarak çözümlenememiştir. Şeref Boyraz (2006) fal çeşitlerini şu şekilde örneklendirmiştir:

“İnsanın, özellikle ‘gelecek’e olan merakı, -bakla, kitap, kuş, su, kahve, ateş, ok, zar, taş, iskambil, el, çay, bulut, kum, tuz, iç organlar, et, yıldız, kaplumbağa kabuğu, kâse, horoz, ağaç, gölge, yüz, kürek kemiği, ip, tarot, tesbih, hamur, yumurta, değnek, yüzük, bilek, kaşık ve papatya falları örneğinde olduğu gibi- onun bir yığın fal ve kehanet çeşitlerini ortaya çıkarmasına neden olmuştur” (s. 3).

Dîvân'daki fal çeşitleri şu şekildedir:

2.3.4.13.1.1. Ebced/Cefr

Arap alfabesindeki harflerin ebced tarzındaki tertibine göre takdir edilen değerlerin anlamlandırıldığı sisteme cifr/cefr veya ebced/cümel hesabı denilmektedir. Bu metodun meydana gelmiş olaylara tatbikinde “ebced hesabı” ifadesi kullanılırken, ilerde meydana gelecek olaylar için genelde “cifr” terimi tercih edilmiştir. Tarihçesi Hz. Âdem'e kadar uzanıp Hz. Peygamber zamanında kullanılmıştır. Altıncı İmam Câfer Sâdık tarafından sistematize edilmiş olup bu ilimle ilgili en geniş derli toplu açıklama İbnü'l- Arabî'ye aittir. Cümel hesabı *cümel-i sağır*, *cümel-i kebir*, *cümel-i esgar*, *cümel-i ekber* gibi türlere ayrılmıştır (Seber, 2004, s. 239-240).

Bu hesapla Kur'ân'ın herhangi bir sayfasındaki sözcükleri sayıp sayısal değerlerini hesaplayarak adlar, yerler, tarihler ve olaylar ortaya çıkarabilmişlerdir. Tasavvuftaki ve Şîa'nın ilk dönemindeki bu eğilim Şîi bir topluluk olan harflerle uğraşan Hurûfîler tarafından geliştirilmiştir (Schimmel, t.y., s. 429).

Nihânî zâhidi eleştirirken onun ebcedin büyüğünden hesap yapıp bunu fal eylediğini bildiriyor. Nihânî'nin “ebced kebîr” dediği ebced türlerinden olup *cümel-i kebîr*dir. Bu hesap “ebced harflerinin adlarının sayısına göre yapılan hesap”tır (Parlatır, 2012, s. 264). Zâhid ebced kebirden fal açmış, tılsımlar yazmış, büyülemek için hileler yapmış, nice yıl düzgün olmayan ömrü kendisine vaziyet eylemiştir. Nefsi kırma potasında erimiş, fakat düğüm çözme hevesi ve kimyadan vazgeçmemiştir:

Bilip **ebced kebîr**inden hesâb **fâl** eylediñ ammâ
 Muṭalsımlar yazıp teşhîr için al eylediñ ammâ
 Niçe sâl ° ömr-i nâ-hemvâr saña ḥâl eyledin ammâ
 Riyâzet pütesinde kendiñi ḳâl eylediñ ammâ
 Hevâ-yı ḥall-i ° aḳd ü kimiyâdan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Zâhidin ebcedin büyüğünden fal baktığı belirtilmiştir.

2.3.4.13.1.2. Kitap Falı

Ayet açıklamaları, öğütler, hikmetler ya Allah'ın esinlendirdiğine inanılan kitapların “rastgele ya da kapalı gözle bir sayfasının açılarak bakılan faldır.” Kur’ân falında olduğu gibi kitap rastgele açıldıktan sonra açılan sayfanın yedi sayfa ilerisi ya da gerisi okunarak da bakılmaktadır. Hafız-ı Şirazî'nin *Dîvân*'ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin *Mesnevî*'si, Sadi'nin *Gülîstan*'ı kitap falı için en çok kullanılan eserlerden olmuştur. Ayrıca ünlü pek çok ozanın *Dîvânı*, fal açmada kullanılmıştır (Sezer, 1998, s. 36).

Nihânî'nin duygularında kitaptan açılan falları değişiklik olmuş ve o mahvolmuştur. Şarkı, türkü söyleyenler aşktan bir kitap açmışlardır. Aşk temalı bir türkünün söylenmesi kast edilse de “kitap açmak” kitap falını hatırlatmaktadır. Açılan kitapta şansa aşk çıkmıştır. Nağme okununca Hakk'a uygun şarap devr etmiştir. Sazın ateşiyle Nihânî'nin ciğeri yanmış kebab olmuştur. Onun vücut ülkesi harap olmuştur çünkü aşk deryası dalgalanmıştır:

Nağme-hânlar açdı ° aşkıdan bir **kitâb**
 Okuyup devr etdi haqqânî şarâb
 Sûz-ı sâzla oldu ciğirim kebâb
 Bu vücûdum milkini kıldı harâb
 Çün temevvüc eyledi deryâ-yı ° aşk (100/2)

Nihânî, lugat falına da telmihte bulunmuştur. Bazı kitapların yanında lugattan da fal bakıldığı bilinmektedir. Mal, bahçe, deve ve koyunun çalışarak parayla mı elde edildiğini yoksa batıl talihin ağdalı lugatından mı çıktığını zâhîde sorar. Nihânî, şans lugatıyla hiçbir şey elde edilemeyeceğini ve bunun batıl inanç olduğunu belirtir. Ancak hak etmekle, kazanmakla malın mülkün elde edileceğini şiir içindeki bağlamında açıklar:

Mâl bâğce deve farzâ ğanem zerile midir
 Yoksa **lûgat-i muştalîh-i zu°** mile vâriş (37/2)

Bazı insanlar gayret edip çalışarak bazı değerleri elde edebilir yoksa şans eseri talih lugatından çıkmaz. Zâhid de çalışmadan gayret etmeden gerçek ilim sahibi olmadan peygamberin vârisi olamaz.

2.3.4.13.1.3. Falda Kılıç Çıkması

Kur'ân'ın herhangi bir sayfasının açılmasıyla yapılan Kur'ân falında *seyf ayeti* çıkarsa o kişinin aşk şehidi olacağına yorum yapılmaktadır (Tanrıbuyurdu, 2012, s. 147). Kılıç duası, *Du'â'ü's-seyfi ve'l Hirzi'l-emânî* ismiyle dua kitaplarında yer etmiştir. Ucu çatalı, meşhur kılıcından dolayı Hz. Ali'ye atfedilen bir duadır. Bu duayı okuyan kişinin yeni doğmuş gibi günahsız olacağına inanılmıştır. Bu dua dilde, kılıçta ve boyunda kullanılmıştır. Kılıca veya kılıfına yazıldığı zaman kılıcın daha keskin olacağı ve daha çok düşman öldüreceğine inanılmıştır (Tanrıbuyurdu, 2012, s. 139-166).

Nihânî bambaşka bir falla karşı karşıyadır. Falında çıkan kılıç hem onu yok etmede hem de imdadına yetişip onu kurtarmaktadır. Onun falında kılıç çıkmıştır ve vücudu bu nedenle fenâ bulmuştur. Nefis mertebelerinden *safiye kâmile* ulaşip vücudunun yerle bir olmasını, Allah'a yolculuğunu Nihânî falda kılıç çıkması sebebine bağlamıştır:

Bu tavriñ seyri bi'llâhdır fenâ buldu vücūdiyât
Erişdi çün tîği ahhâr bilinmez özge **fâl** olmuş (72/25)

Allah'ın kılıcı onun imdadına yetişmiş ve düşmanı olan nefisini yenmede, galip gelmede yardımcı olmuştur. Bu kılıç Allah'ın kılıcı olduğu için dualı bir kılıçtır ve Nihânî'ye çift yönde etki etmiştir, onu hem yok etmiş hem de kurtarmıştır.

2.3.4.13.1.4. Hazinesi Fal ile Bulma

Eskiden insanlar hazinelerini korumak amacıyla viranelere gömerler ve hazinelerine kimsenin el sürmemesi ve çalmaya teşebbüs edememesi, edeceklerin bir fenalığa uğraması için bir tılsım yaparlarmış (Onay, 2013, 132).

Nihânî'nin şiirinde de Hz. Ali'nin bir hazinesinin olduğu ve bununla ilgili fal bahsi geçmektedir. O, Murtaza'nın hazinesinin falının ince manaları anlayan kişilere sorulmasını istemiyor. Sembolleri, sırları çözmede incelikleri anlayan kişilerin bile yeterli olmayacağını düşünüyor. Bu sırları ancak dünyayı terk edip manevî manada makam sahibi olanlar anlayabilmektedir:

Dil-i dānālarıñ hālīn Şakāyık ehline şorma
Künūz-ı Murtaẓā **fāl**ın daķāyık ehline şorma
 Bugün ° Āl-i ° abā şālin hālāyık ehline şorma
 Yürü var ehl-i tecrīdi ° alāyık ehline şorma
 Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan şor (58/2)

Hazinenin gömüldüğü gerçeği doğrultusunda insanların zengin olma maksadıyla hazine arama çabaları yıllarca devam etmiştir. Hz. Ali'nin hazinesi de bu manada merak konusu olmuştur.

2.3.4.13.2. Tılsım, Büyü, Kimiya

Tılsım, büyüün etkisini sağlayan dua sözleri, işaretler gibi araçlara bu isim verilmektedir. Ayrıca define gibi gizli şeyleri bulmak için de kullanılmaktadır (Boratav, 2015, s. 139). *Büyü*, “iyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden” büyü denir. *Akd* ise “bağ, bağlama, düğümlenme, bağlanma, düğümlenme” anlamlarına gelmektedir ve büyüün yapılmasıyla ilgili terimlerden (Boratav, 2015, s. 121,125).

Kimya, batıl ilimlerden olup çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bakır gümüş gibi madenleri altına dönüştürmenin yollarını aramıştır. Bu ilmin ana maddesi iksir denilen sıvıdır ve Câbir b. Hayyan tarafından bulunmuştur. Kimyanın Allah'ın sırlarından olup ancak Allah katında yücelen kimselere nasip olacağına inanılmaktadır (Pala, 2004, s. 276).

Nihânî, zâhidi eleştirisinde onun büyü, tılsım, fal gibi meselelerle uğraştığını belirtmiştir. O yapılan büyüleri bozma ve kimyayla altın elde edip zengin olma peşindedir, nefsi bir türlü yenememiş potada kalmıştır. Bu durumu, cümel-i kebîri yani ebced harflerinin adlarının sayısına göre yapılan hesabı bilip fal eyledin, tılsımlar yazıp tesiri için hile yaptın, yıllarca düzgün olmayan bir ömür sürdürdün, hep nefsi yenme potasında kaldın fakat düğüm çözme hevesi ve kimyadan vazgeçmedin gitti, şeklinde ifade etmiştir. Nihânî “pota” kelimesini kimyayla bağlantılı kullanmıştır, çünkü kimya da bazı madenlerin eritilmesi söz konusudur:

Bilip **ebced** kebîrinden hesab **fâl** eylediñ ammâ
Muṭalsımlar yazıp teşhîr için al eylediñ ammâ
Niçe sâl ° ömr-i nâ-hemvâr saña hâl eyledin ammâ
Riyâzet pütesinde kendiñi kâl eylediñ ammâ
Hevâ-yı hall-i ° **ağd** ü **kimiyâ**dan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Büyü, tılsım, kimya, fal gibi batıl ilim ve inançlar zâhid için kullanılmıştır.

2.3.4.13.3. Simya

Tılsım ilmi yerine kullanılmış olup batıl ilimlerdenidir. Büyük ölçüde harf ilmine dayalıdır ve bazı sırlar bulunmaktadır. Bu ilmi ilk bulan Âsaf b. Berhiye’dir (Pala, 2004, s. 405). Abdülkerim Seber’in belirttiği üzere (2004) Hz. Ali, cifr metodunun en önemli âlimi olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber tarafından kendisinden sonra gelecek olan imamlardan Câfer Sâdık başta olmak üzere on iki imama verilmiştir (s. 229). Batıl anlamda ise simya “ ünlü felsefe taşı alegorisinde olduğu gibi, sanılanın aksine materyallerden altın tecrübe etmek değil de, zihinsel güçlerin üstünlüğüne ve ustalığına ulaşmak anlamında bir insanî dönüşüm ve olgunlaşma sanatı” anlamında kullanılmaktadır (Kurşunoğlu, 2014, s. 612).

Nihânî, zâhidin İbn-i Sînâ’nın ilmi gibi simyadan vazgeçmediğini belirtiyor. Zâhidin harflerle uğraşıp geçmiş ve gelecek hakkında bazı bilgilere ulaşmaya çalıştığını söylüyor. Zâhid nefsi mağlup olup yok olmuştur, en güzel yaratılışı bozulmuş ayakta toprak olup kalmıştır, güzel kokulu ve temizken pis olmuştur, işle karışık doğru

olmayan sözlerle dilenci olmuştur fakat İbn-i Sînâ'nın ilmi gibi simyadan vazgeçememiştir

Oluban nefsiñe mağlûb ° aceb ihlāk olup kaldıñ
 Bozuldu aḥsen-i taḳvīm ayaḳda ḥāk olup kaldıñ
 N'ıçündür ṭīb ü ṭāhirken neces bī-pāk olup kaldıñ
 Dürüg-ı maşlahat-āmīz ile dekkāk olup kaldıñ
 Fünün-ı Bū-° Alīveş **sīmiyā**dan geçmedin gitdiñ (107/4)

Simya ilmi ile İbn-i Sînâyâya telmih yapılmış, zâhidin de bu ilimden vazgeçmediği belirtilmiştir.

2.3.4.13.4. Nazar

Arapça bir kelime olup “bakma, göz atma, göz değmesi, iltifat” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise insanı Allah'a ulaştıran bir yol olarak düşünülmüş ve sâlikin cezbesi için gerekli görülmüştür. Halk arasında bazı insanların olağanüstü nazar güçlerinin olduğuna inanılmıştır (Kazan, 2005, 166). Nazarın temelinde hasetlik hayranlık yatmaktadır. Bir inanışa göre Hüzeyil kabilesinden Kemal isminde bir kişi her neye hayranlıkla baksa helâk olurmuş. Halk arasında onun bu keskin nazarından dolayı “ayn-ı Kemâl ve âfet-i aynü'l-Kemâl” ifadeleri nazarı değen kimseler için kullanılmıştır (Pala, 2004, 350; Onay, 2013, 314).

İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal'e telmih yapılmıştır. Beyitte “ayn-ı Kemâl” tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem nefs-i levvâme makamında olan insanın Allah'ın zikriyle kemal mertebesine ulaşması anlatılırken Kemal'in iki yüzlülüğüne, kıskançlığına ve gözünün değmesine telmih yapılmıştır. Bu kötü vasıflar nefs-i levvâmede bulunabilecek özelliklerdir. Nefs-i levvâme kınayıcı nefistir. Tasavvufî manada bir parça kalbin nuruyla nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış nefistir. Bu nefis yaptığı kötü işlerin farkındadır ve gafletten bir nebze sıyrılmıştır. Ancak yeterince olgunlaşmadığı için kötü işleri yapmaya devam etmektedir:

Başına Allāh Allāh tīgını ḍarb eyleye sâlik

Bu *zû'l-vecheyni*¹ te'dîb eylemek e ayn-ı kemâl olmuş (72/10)

Nihânî, bir cevherken Allah'ın nazarıyla eriyip su olduğunu ifade eder. Buradan nazarın ne kadar etkili olduğu ve varlıkları yok edebileceği anlamı ortaya çıkmaktadır. Ancak Tasavvufî manada Allah'ın nazarı önemlidir. İnsanın kalbindeki tecellîye işaret etmektedir:

Bir cevherdim **nazar etdi** Hâk baña
Eriyip şu oldum imdi bak baña
Düzdüm terkîbimi oldum fâk baña
Ehremen dediler oldum kavm-i cân

Nazarın gücü üzerinde durulmuş ve İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal'e telmih yapılmıştır.

2.3.4.13.5. Tabiatüstü Varlıklar

2.3.4.13.5.1. Div

Faşçada “div”, Türkçede alışıldığı üzere “dev” şeklinde telaffuz edilmektedir. “Şeytan, cin, ifrit” anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 646). “İnsana mazarratı olan habîs cinni; halkın dev dediği kuruntuya dayalı, evham üstüne kurulmuş zararlı ve korkunç bir mahlûk, şeytan” (Onay, 2013, s. 139).

Vahdet sabahı, yani Allah'ın nuru kalbe ulaşınca kesret avare olmuş, dev karanlığı tamamıyla yok olup alt üst olmuştur. Kalpte Allah olması durumunda dev orada kalmamış uzaklaşmıştır. Bendin ilk mısraları tezâtlar üzerine kurulmuştur ve sonra tevhid ordusu bütün engelleri aşarak kalp ülkesini feth edip bayrağını dikmiştir. Mâsivâyla ilgili fikirler gönülde baştan başa yok olur. Sanki Haydar kâfir askerlerine kılıç çekmiştir:

Şubh-ı vahdet erdi kalbe oldu kedret der-be-der

¹ *Zû'l-vecheyni lâ-yekünü inda'l-lâhi vecîhen*. “İki yüzlü Allâh katında makbul (bir insan) değildir (Yılmaz, 2013, s. 733).

Zulmet-i **dfv** oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
 Dikdi sancağ ceş-i tevḥīd fetḥ olup cümle memēr
 Tārūmār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
 Şanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīg (91/3)

Dev; karanlık ve şeytan olarak nitelendirilmiştir. Nihânî, bentte “zulmet” kelimesine paralel olarak “Haydar” kelimesini özellikle kullanmıştır. Hz. Peygamber “*Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır*” buyurmuştur (Yılmaz, 2013, s.128). Bu hadisin anlamı gereğince Nihânî, Hz. Ali’yi dev karanlığına, cehalete kılıç çeken bir asker olarak hayal etmiştir.

2.3.4.13.5.2. Ehremen

Eski Fars Mecusîlerinin inandıkları zulmet ve şer ilahı olan şeytandır. Hürmüz isimli hayır, nur ve gündüz ilahıyla daima düşmanlık içinde olduğundan dünyadaki bütün hayır ve şer bunlardan doğmuştur. Ehremen’in bir gün mağlup olup dünyanın saadete ereceğine inanılmaktadır (Onay, 2013, s. 151).

Nefis Ehremen’e benzetilmiştir. Nihânî Ehremen’den korkanları tevhid kalesinin içinde yaptırdığı, mimarı olduğu korunaklı kaleye davet etmektedir. Dıştaki kale Allah’ın kalesidir, ilk önce düşmana karşı Allah koruyacaktır, daha sonraki koruma görevini ise Nihânî üstlenmiştir:

Kim ki nefis-i **Ehremenden** ḥavf eder gelsin baña
 Kāl° a-i tevḥīd içinde ḥoş ḥisār yaptım mütün (124/2)

Nihânî ruhlar âleminde terkinin düzülüp dünyaya gelişini anlatmıştır. Ruh halinde bir cevher iken Hak ona nazar etmiş ve o da eriyip su haline dönüşmüştür. Sonra terkinin düzmüş yaşlı olmuştur ve ona Ehremen demişlerdir. Ancak o, cinler kavmine dahil olmuştur:

Bir cevherdim nazar etdi Ḥağ baña
 Eriyip şu oldum imdi bağ baña

Düzdüm terkîbimi oldum fâk baña
Ehremen dediler oldum kavm-i cân (125/6)

Devriyye türündeki eserlerde ruhlar âleminde gelen insanın birçok devirden geçerek ve kılığa bürünerek dünyaya geldiği görülmektedir.

2.3.4.13.5.3. Cin

Cin kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Latince “genius” kelimesinden gelir ve insanları, hayvanları, yerleri koruyup onların kaderlerini yöneten “ruh” ya da tanrımsı varlık anlamını taşımaktadır. Türkçede cin kelimesi yerine “ecinni” de kullanılmıştır. Peri, cin ile eş anlamlı olsa da daha çok masallarda kullanılmıştır (Boratav, 2015, s. 87). İskender Pala (2004) cinlerin latif cisimlerden oluştuğunu, ruhânî varlıklar olup ateşten yaratıldıklarını, kâfir ve müslümanlarının bulunduğu ve insanlardan kaçtıklarını belirtmiştir (s. 92).

Cinlerin kaçma özelliği vardır. Ayrıca Nihânî dünyaya yeni gelen torunu Hasan Rıza’yı cinlerden ve insanlara ait saldırılardan Allah’ın korumasını diler:

Ecsâm-ı laîfîm olmadı râzî
 Kendi vâlî olup ° akl oldu kâzî
 Kesr oldu keşâfet bozdu emrâzı
 Buldular hezîmet kaçdı **cinniyân** (125/9)

Vücūdunda ° ilel emrâz nuhûset olmaya aşlâ
 Hücüm-ı **cinn** ü ins[î]den selâmet bula ân-be-ân (132/5)

Cinler gerçek anlamında kullanılmış olup birden kaybolma özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca insanlara zarar verebileceği belirtilmiştir.

2.3.4.13.5.4. Cadı

Cadı, saç telleriyle sihir yapan büyücü kadındır (Onay, 2013, s. 101). Büyücülerin pîri Harut ile Marut’ tur. Süpürgeye, rüzgâra ya da bir küpe binerek uçabilir. Su üzerinde

durabilme özelliğine sahiptir, ateşte yanmaz. Bütün kötülükler ve kan dökme onun işidir. “Sâhir, sehâr, füsûnger” gibi sözcüklerle de ifade edilmiştir (Pala, 2004, 80). Câdû, div, şeytan veya diğer “olağanüstü varlıklara değin efsanelerin birçoğu hakkında tam bir anlatı örgüsü kurulmamış, bunlar sadece bir inanış, söz konusu olan varlığın herhangi bir niteliğini, gücünü belirtmekle yetinmiş inanış anlatımlarıdır” (Boratav, 2015, 114).

Devriyelerin bir bölümünde peygamberler anlatılabilir. Nihânî, Hz. Zekeriyya ve onun oğlu Hz. Yahya’dan bahsetmiştir. Zekeriyya’nın Tevrat’ı yazıp suhuf sahibi olduğunu söylemiştir. Sonra ölümüne bir cadının sebep olduğunu belirterek o demde susayıp suya kanan olduğunu belirtmiştir. Reyyan aynı zamanda Hz. Yusuf’u hazinedar yapan Mısır hükümdarıdır:

Zekeriyyâ Yaḥyâ devrinde yâ-hû
Zebûr Tevrât şuhuf erkânıdır bu
Sebeb-i katlimdir benim bir cādû
Reyyân oldum ol dem ° atşân idim men (127/31)

Cadı gerçek anlamında kötü bir tip olarak çizilmiştir.

2.3.4.13.6. Hastalıklar

2.3.4.13.6.1. Humâr

İşretten sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik (Sami, 1317, s. 588).

Nihânî sevgilinin lebinin suyundan içmiş fakat sarhoş olup baş ağrısı çekmemiştir; çünkü bu leb Allah’ın kelimidir. Sevgilinin zülfünün ağına bağlanmış fakat hasta olmamıştır; çünkü bu zülûf hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyettir, Hakk’ın zâtıdır. Sevgilinin zülfünün misk kokusu onu tedavi edememiş o hep gerçek sevgiliyle olmak istemiştir. Leylasız gönlü karar kılamamıştır ve sonunda aşk onu deli Dîvâneye döndermiştir:

Zülfüñ ağına gönlüm bend oldu **bîmār** etmez
 Müşkûñ bûyundan aña bir hoşca **tîmār** etmez
 İçdim lebiñ suyundan ammā ki **humār** etmez
 Bir lahza gönül sensiz ey Leylā karar etmez
 Āhîr beni Mecnūnveş dîvāneye dönderdiñ (105/2)

Nihânî vücudu bir ülkeye benzetir ve bu ülkeye sefer edilmesini ister. Seyrinde sersemleyip dehşete uğranacağını belirtir:

Vücūd iklîmine bir hoş sefer kıl
 Temâşâsında **medhûş-ı humār** et (22/2)

Humâr “sersemlik” anlamında kullanılmıştır, ancak bu sersemlik içkiden kaynaklanan bir sersemlik olmayıp vücut ülkesine seyretmekle ortaya çıkan şaşkınlıktır.

2.3.4.13.7. Halk İlaçları

Halkın olanakları çok fazla bulunmadığından veya başka sebeplerle doktora gidemediği ya da gitmek istemediği zamanlarda rahatsızlıklarını “tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne” halk hekimliği denmektedir. Halk hekimliğinde büyü işlemleri haricinde tamamıyla gerçekçi ve akılcı olan bazı iyileştirme yöntemleri de mevcuttur ki bunlar “ev ilaçları”, “kocakarı ilaçları” adlarıyla bilinmektedir. Şifalı otlar, kuvvet macunları bunlardandır (Boratav, 2015, 139,145).

2.3.4.13.7.1. Merhem

Arapça bir söz olup çoğulu “merâhim”dir. “Yaralara ve ağrıyan yerlere sürülmek üzere verilen yağlı ve yarı donmuş kıvamda ilaç”tır. Mecazî anlamda ise yaraya merhem sürmek, “acı ve şiddeti geçirecek şey” anlamında kullanılmaktadır (Sami, 1317, s. 1329).

Merhem kelimesi kinayeli kullanılmıştır. Mısra merhem in kelliği giderecek bir ilaç olduğu anlamını taşısa da daha çok mecazî anlamda vaizin kendi sorunlarına çare bulamadığından bahsediliyor. Vaiz keline melhem bulsa kendine ilaç ederdi, şifa diye verdiği zehir olmasın, hep kelamı cehalet ve belirsizlik üzere bir netice yok; baston, sarık ve hırkasını sağlama alıp, riyakârlık ve kuruntuda aşırı giderek bunları artırmaktadır:

Meşeldir akra^c a **melhem** bulaydı kendi eder **em**
 Şifâdır deyü verdiği şaşın kim olmaya ol sem
 Netîce yok yok üzre hep kelâmı cehl ile mübhem
^c Aşâ vü taylesânile ridâsın eyleyip muhkem
 Riyâ vü vesvesin ifrâtile teksîr eder vâ^c iz (87/3)

Muharrem ayı çok şerefli yüce bir aydır. Kerbela şehri mahrem olmuştur, bu manayı bir an etraflica düşün ve vücudunun yarasına merhem eyle, ifadesiyle Nihânî “merhem” kelimesini yine hem mecazî hem de uzak olarak gerçek anlamda kullanmıştır. Kerbela faciası çok büyük bir yaradır, ancak muharrem ayında yapılan faaliyetler, anmalar yaşanan dertlere merhem olacaktır. Bu ayda yakaların bağrıların yırtılmasıyla oluşan yaralar merhemle iyileştirilecektir:

Mübârek mâh-ı ekrem hem mu^c azzam
 Şehîr-i Kerbelâya oldu maḥrem
 Te’emmül eyle bu ma^c nâyı bir dem
 Vücûduñ zaḥmına gel eyle **merhem** (117/2)

Merhem kelimesi hem gerçek hem mecazî anlama gelecek şekilde kullanılsa da daha çok mecazî anlamı kastedilmiştir.

2.3.4.13.7.2. Dağ Bitkileri

Dağda kendiliğinden yetişen ot, çiçek nevinden her türlü bitkidir. Hem ilaç sanayisinde kullanılmakta hem de insanlar, kültürüne göre faydalanmaktadır.

Nihânî, aşk hastası olan ârifin dağdaki bitkilerden ilaç istemediğini belirtmiştir. Yokluk meclisinde yani bu dünyada kâmil insan örümceğe ağ olmayacaktır. İnancı zayıf olan insanlar ancak örümceğin ağına tutunurlar. Sultan gönül şehrine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin gönlünde Allah aşkından dolayı yara olsa bağı gelincik gibi göz göz yara olsa sonunda dermana erip canı, gönlü sağ olacaktır:

Marîz-i   aşk olan d n  hiç ister mi **dev -y  dağ**
 Fen  bezminde merdümler olur mu   ankeb ta  g
 Ki dil  hrine sult n  urdu  ak-ı    l  hoş ot g
 Her kim[i n] kim derd-i H kdan yüreginde olsa d g
    k bet derm na erip c n [u] gönlü ola şağ (92/1)

Genel anlamında “dağ ilacı” ibaresiyle kullanılmış olup türlerinden bahsedilmemiştir. Eski yazı metnin altına “*Ya   n  dağda biten neb t t*” şeklinde dipnot düşülmüştür.

2.3.4.13.7.3. Sürme, Kuhl, T tiy 

Sürme, bir süs aracı olmakla beraber gözün görüşünü artırmak, gözü kuvvetlendirmek, göze parlaklık vermek ve “gözden remed, sebel, göz yaşarması ve göz kanlanması gibi rahatsızlıkları gidermek” için kullanılan bir ilaçtır (Aynacı, 2012, s. 32).

Kuhl ve t tiy  aslında “antimon” ve “inko oksit” madenleridir. Bunlardan kuhl havadan etkilenmez, kolay kolay çözünmez ve koyu renge sahiptir. T tiy  (inko oksit) ise boyanın solmasını engeller ve cildi güneş ışınlarına karşı korur. Dolayısıyla birbirini tamamlayan bu iki madenin sürme yapımında kullanılması olasıdır. Zeynep Buçukcu (2018) bu iki madenin uzak ilgilerle de olsa göz hastalıklarında kullanılan uha çiçeğinin bir cinsi olan “t ty ” ve “kuhl” kelimesiyle aynı kökten türeyen ve halk arasında “sığirdili” olarak bilinen uha ieğigillerden “Kuhla” olabileceğini belirtmiştir (s. 196).

Sevgilinin ayağının tozu,  şık için göze şifa veren ve  şıg n acılarını bir nebze olsun dindiren,  m ları iyileştiren bir s rmedir. Birçok şairde Hz. Peygamber bir sevgilidir. Arşın en yüksek, en yüce katı onun ayağının toprağına yüz sürer, onun ayağının

tozundan kuhl eyleyen âmâ cila bulur, gözleri iyileşir, kâinat onun şanına yaratılmıştır, biz yoksula şefaata edecek olan Hz. Peygamber'dir:

Yüz sürüpdür hāk-i pāyiñe seniñ ° arş-ı ° alā
 Ol ğubārdan buldu hem **kuhl** eyleyen a° mā cilā
 Dendi *levlāk¹* şāniña kevnine raḥmetsiñ *belā²*
 Qıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Nihânî, Hz. Ali'nin kızı Zeynep ve Hz. Hüseyin'den olma torunu Sekîne'nin ayağının tozuna canının feda olduğunu belirtmiştir. Görmeyen gözlerine onların ayağının tozunun tûtiyâ olduğunu belirtmiştir:

Dağı bint-i ° Alî Zeyneb Sekîne
 Ayağı tozuna cānım fedādır (55/27)

Derūnumda dīnim başarda nūrum
 Bu nā-bīnā gözūme **tûtiyā**dır (55/28)

Sevgilinin ayağının tozu tûtiyâ olarak gözlere şifa vermektedir.

2.3.4.13.7.4. Edvât

Edevât; sözlükte “bir işi işlemeye vasıta olan şeyler, takımlar, parçalar, avadanlıklar” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 203). *Dîvân*’da ise daha çok mesir macunu gibi tene kuvvet verecek halk ilaçları kast edilmiştir.

Nihânî, eğer ruhu tenden nasıl kurtarayım dersene tene kuvvet verecek edvâtdan arı ol, demiştir:

Rūḥu tenden nite taḥlīs eyleyem derseñ eger
 Tene kuvvet verecek **edvât**den var arı ol (110/4)

¹ *Levlāke levlāke le-mā ḥalaqtü'l-eflāke*. “**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsî).

² ...*Elestü bi rabbikum kâlū belā* şühidnā... “Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.” dediler.” (A’râf 7/172).

Edvât kelimesi beyitte daha çok yiyecek ve içecek anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.14. Gelenekler

2.3.4.14. 1. Kutsal Gün ve Aylarla İlgili Gelenekler

2.3.4.14.1.1. Hz. Peygamber'in Doğum Yılı Dönümünde Mevlid Okutma

Nihânî Hz. Peygamber'in doğum ayında mevlid okutturanların cennete dahil olacaklarını belirtmiştir. Mevlid ayından işaret erişmiş, âşıkların kalbine cila vermiştir. Şükür ve saygıyla onu anıp okuyalım, ey Resûlu'llâh sadık insanlara şefaet feyzini gönder. Bu aya erip kutsal sayıp mevlid okutturan şüphesiz cennetlere dahil olur:

Erişdi mâh-ı mevlüdden nişâne yâ Resûla'llâh
Cilâ verdi kılûb-ı ° âşıkâna yâ Resûla'llâh (142/1)

Edip tahmîd [ü] ta° zîm gel kırâ'at edelim anı
Ede feyz-i şefâ° at şâdıķâna yâ Resûla'llâh (142/2)

Bu mâha eyleyip tefhîm kırâ'at etdiren mevlüd
Bilâ-reyb dâhil olurlar cinâna yâ Resûla'llâh (142/4)

Mevlid okutmanın sevabı vurgulanmıştır. Bu aya erip kutsal sayıp mevlid okutturanın şüphesiz cennetlere dahil olacağı belirtilmiştir.

2.3.4.14.1.2. Muharrem Ayı'yla İlgili Gelenekler

Kerbela destanlaşan bir hadisedir¹. Kerbela mersiyeleri; Hz. Hüseyin'e matem ve Yezid'e lanet okuma yanında yas ritüellerinden izler taşır. Siyah elbise giyme, hadiseyi tekrar tekrar anlatma, oruç tutma, ağlayıp inleme matem törenlerinin özellikleri haline gelmiştir.

¹ Kerbela literatürü için bk. İsen, 1994; Çağlayan, 1997; Arslan-Erdoğan, 2009; Aksu, 2010.

2.3.4.14.1.2.1. Yas Tutma, Ağlayıp İnleme

Hız. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilme tarihi olan 10 Ekim 680'de (10 Muharrem H 61) sonbahar mevsimi olan mihricana tekabül etmektedir. Mihrican "sonbahar, güz mevsimi" anlamına gelmektedir¹ (Bozkurt, 2005, s. 38). Sonbaharın gelmesiyle insanın üşüyüp titremesi doğal bir gerçekliktir. Ancak Nihânî'nin mihricanla asıl kastettiği matem ayı olan Muharremde yas tutulması ve insanların üzüntüden ağlamaları, inlemeleri ve titremeleridir. Nihânî bu üzüntüsünü; ne edeyim eyvâh, o mâhım şehit oldu; eyvâh, bu sitem bedenimi bir deri bir kemik yaptı; lanetlenmiş Yezid'in ona nasıl kıydığını gör, cehennem kuyusunun suyu ona çok geniş ve derin ola, mihrican değmiş gibi titreme tutar, gözlerden nem döküp ağlayıp inler, şeklinde anlatmıştır:

N'edeyim âh oldu o mâhım şehîd
 Âh bu sitem kıddimi kıldı kadîd
 Neçe kıydı gör aña mel' ün Yezîd
 Çâh-ı gâyya ola mâ vâsî medîd
 Lerze tutar gūyâ degmiş mihr-cân
 Dîdelerden nem döküp eyler figân (123/2)

Nihânî, gönlüne seslenerek Muharrem ayı geldiğini vurguluyor ve gözünün selini akıtmasını, sürekli olarak Hüseyin'in âh vahıyla vücudunun yarasına merhem eylemesini diliyor. Onun üzüntüsüne çare olacak merhem, ağlayıp inmesi ve bu şekilde rahatlamasıdır:

Gel ey dil bu Muharremdir Muharrem
 Akıt seylâb-ı çeşmiñ eyle mâtem
 Hüseyniñ âh [u] vâhiyle dem-â-dem
 Vücūduñ zaħmına gel eyle merhem (117/1)

¹ Bu mevsim tabiatın uykuya dalmasını temsil eder. İran güneş yılının yedinci ayı olan Mihr'in 16. günü(geceyle gündüzün eşit olduğu gün, sonbahar ekinoksu 21 Eylül) başlayıp 21'ine kadar devam etmektedir. Aynı zamanda Mihrican, Nevruz gibi İran'ın iki büyük bayramından biridir. Bîrûnî Mihrican'ın "can sevgisi" anlamına da geldiğini ifade etmiştir. Bk (Bozkurt, 2005, s. 38).

Ey soyun kavmi, Muharrem ayıdır; gece gündüz yas tutup yüreğimizi parçalayalım, ey sadık dost gel Hüseyinî olalım, âh ve iniltiyle gözyaşı dökelim: (128/2)

Nihânî mersiyyede, nehir gibi gözünü yumup matem etmeyi istemiştir. Nehrin gözünün kapanıp suyun taşması gibi gözyaşlarının da içe akıtılıp sonradan daha güçlü bir şekilde patlak vermesi olasıdır. Aynı zamanda çok ağlamaktan göz kapaklarının şişerek yumulması tasavvuru da ortaya çıkmaktadır. Taşlar ile kendini dövmek, dilsiz kalmak, yüzünü yırtmak en şiddetli matem belirtileridir:

Nehrvārī yum gözünü mātem et
 Taşlar ile ur özüñü mātem et
 Lāl oluban kes sözünü mātem et
 Ey Nihānī yırt yüzünü mātem et
 Sūziş-i ° aşkile bu cāyı seven
 Cem° e gelmez ol teberrāyı seven (128/7)

Matem ayının gelmesi bize hüznün ve gamdır; ekmek ve su, rahat uyku bizim için zehirdir. Aşk ehline matem ayı gelince ona ağlayıp inlemekten başka leziz bir şey yoktur:

Erdi yine māh-ı mātem hūznile gamdır bize
 Āb [u] nānı hāb-ı rāhat cümlesi semdir bize (146/1)
 Ehl-i ° aşka māh-ı mātem gelecek
 Hīç bulunmaz aña nālāndan lezīz (52/6)

Aşk yolunu ehlinden soranlar, bir pîre intisap edip sözünde duranlar, matem ayında yüzünü saçını yolanlar, ey padişah hakîkate senin hokka ağzını görenler, zannederler ki gonca ve gül gülmeye karışmış:

Ṭarīḳ-ı ° aşkı ehlinden soranlar
 Pîre ikrār verip ḳā'im duranlar
 Meh-i mātem rūy [u] saçın yolanlar
 Şehā hokḳa dehānīnı görenler

Şarırlar gonca gül handāna maḥlūṭ (84/5)

Yüzünü saçını yolma da aşırı derecede üzüntü belirtilerindedir. Ağlama esnasında yüz, ağız birbirine karışmaktadır. Bu nedenle şair tarafından gonca gül gülmeye karışmış şekilde, ifade edilmiştir.

2.3.4.14.1.2.2. Sabır Orucu Tutma

Nihânî, kendine seslenerek matem ayında sabır orucu tutmayı öğütlemektedir. Müslüman olan ehl-i beytine ceza etmez. Her ne türlü onları övse şanlarına her zaman layıktır. Gel Nihânî, matem ayında sabır orucu turalım:

Her ne dürlü medḥ edersen şāniña her dem sezā
Müslümān olan eder mi ehl-i beytiñe cezā
Gel Nihānī māh-ı mātem turalım **şavm-ı ° azā**
Tīğ-ı tevḥīd ile her dem Zātiyā eyle ğazā
Kāfir-i bi'llāh olanı getirir ikrāra tīğ (91/5)

Sabretmenin bir yolu da oruç tutmaktan geçer. Bu şekilde tevekkül anlayışı ortaya çıkmaktadır. Nihânî Muharremde oruç tutup mateme sabretmeyi nasihat ediyor. Gözünden kanlı gözyaşı dök, göğsünü yak ve o ateşe bak:

Ṭut Muḥarremde **sıyāmı** eyle mātemle ° **azā**
Eşk-i pür-ḥūn dök gözünden yak sīneñi nāre bağ (101/5)

Matem ayında sabır orucu tutmayanlar için “boynuna kılıç vurmaya Selman gerek” denilmiştir. Selman Hz. Peygamber’in kölesidir ve İslamı kabul eden ilk İran asıllı sahabedir. Nihânî bu köleyi sadakatından dolayı Âl-i abāya layık görmüştür. Bununla beraber Hz. Peygamber’in soyundan gelip de soyunun temizliğinin kıymetini bilmeyip sabır orucu tutmayanlar varsa işte bunların boynunu vurmaya Selman gerektir:

Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
Şarṭ-ı neseb zevḳ-i ḥaseb bilmeyen

Māh-ı mâtem şavm-ı ° azā kılmayan
Boynuna tîğ urmaya Selmān gerek (103/5)

Kavuşma orucunu aşkla tutup hakiki bir mü'min olup vücudun yarasına merhem eylemek gerekmektedir. Sabretmenin bir yolu da oruç tutmaktan gerekmektedir:

2.3.4.14.1.2.3. Menâkıbnâme Okuma

Muharrem ayındaki geleneklerden biri de Kerbela Hüseyini'nin menkıbesini okumaktır. Kerbela Hüseyini'nin menâkıbı okunur dinle, bak bir alay şaşkınlık içinde, (sen) serseri ve aylak gezme:

Oğundur diñle **menâkıb**-ı Hüseyin-i Kerbelā
Bir ālāy mağbūn içinde gezmegil āvāre bağ (101/6)

Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in Kerbela'da destanlaşan hadisesini anlatmak gelenek hâline gelmiştir.

2.3.4.14.1.2.4. Siyah Elbise Giyinme ve Olayı Defalarca Anlatma

Siyah elbise giyinme bir mâtem belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Matem ayı geldi ve dört büyük melek kendiliğinden siyah giyindiler. Hadiseyi defalarca anlatanlar onu destanlaştırdılar. Sanki sonbahar rüzgârları değmiş gibi titreme tutar, gözlerden nem dökülüp feryatlar edilir:

Mâtem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-püş oldular Kerrūbiyān
Kerbelā aḥvāli olup dāstān
Ehl-i ° aşğ zümresi oldu bī-mücān
Lerze tutar güyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiğān (123/1)

Muharrem ayı doğunca yaralar tazelenir, çünkü ay parçası inciler bu ayda toprağa düşmüştür, çaresizler nasıl kan dökmeyip sabretsinler, ağlayıp inleyenler sinelerini döküp yaralamasınlar mı, yas ve matem tutup karalar giymesinler mi?

Doğup mäh-ı muharrem tazelendi yāralar eyvāh
 Bu mähda hāke düşdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
 Niçe hūn dökmeyip şabr eylesin bī-çāreler eyvāh
 Döküp sīnelerin cerh etmesin mi zāreler eyvāh
 Tütuben yas u mātem giymesin mi qaralar eyvāh (145/1)

Muharrem ayında ve diğer yas günlerinde siyah giyinme gelenek hâline gelmiştir. Şair buna mersiyesinde yer vermiştir.

2.3.4.14.2. Tebrik ve Kutlamalar

2.3.4.14.2.1. Hicrî Yılbaşı Tebriki

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret tarihi olan 17 (638) Hz. Ömer zamanında resmî takvim başlangıcı kabul edilmiş ve Muharrem, hicrî yılın ilk ayı olarak belirlenmiştir. Arap hükümdarları yeni yılın ilk gününe saygı gösterip tebrikleri kabul etmek için törenler düzenlemişlerdir. Osmanlı Dönemi'nde de devlet erkânı padişahın huzuruna çıkarak yeni yılı tebrik etmişler ve padişahın aldıkları "muharremiye" denilen hediyeleri kendileri de maiyetindekilere vermişlerdir. Ayrıca şairler tarafından yeni yıla ait şiirler yazılmıştır (Yaşaroğlu, 2006, s. 5).

Nihânî vaktiyle Darende kazasına tayin olunan Kaymakam Said Bey'e yeni yılbaşı Muharrem için tebrik tarihi yazmıştır. Hicret'in tarihi konulmuş, yeni yılbaşı Muharrem olmuştur; her durumda yılın ayı mübarek olsun, kutlu olsun:

Münâcâtım budur Hâğdan Hudâ ° ömrüñ mezîd etsin
 Füzün-ı ° izz-i rif^c atle mükerrem hem medîd etsin (131/1)

Çonuldu târîh-i hicret Muharrem oldu re's-i sāl
 Mübârek ola her hâlde meh-i sālîñ cedîd etsin (131/2-7)

Nihânî, Kaymakam Bey'in ömrünün uzun olmasını, oldukça azizlik ve yücelikle uzun süre saygın olmasını dilemiş ve hicrî yılbaşını tebrik etmiştir.

2.3.4.14.2.2. Yeni Görev Tebriki

Nihânî, H 1300'de (M 1882) Darende kazası mahallî idaresine tayin olunan cahil ve kazanın ehillerinden olmayan Selim Beyzâde Ahmet Bey ile Mustafâ Efendizâde Abdullah Efendi kazaya meclis üyesi olarak atanmışlardır. Bunlardan birisi Hristiyanlardan sorumlu makam mevki sahibidir. Nihânî bu meclis üyelerinin yeni görevlerini tebrik etmiştir.

Sene 1300 oldu, Ahmed ve Abdullah Meclis üyesi oldu ülkeden olan hangisidir, Hristiyan'dan makam sahibi hangisidir? Safahat ve şevk bundadır, Allah istikametler versin, Allah yardımcıları olsun:

Sene oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed ° Abdu'llāh
Daḥı mülkden o hansıdır Ḥristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Budur ḥayra delālet hem daḥı sāl-i cedīdimiz
Muḥavvel ola ābāda bi-minneti bi-ḥamdi'llāh (148/2)

Ne ḥoş revnaḳ veripdir bu ḳazāya bir şikeste kim
Mübārek-bād ola her dem mübārek-bād ola her gāh (148/3-5)

XIX. yüzyılda Belediye Meclisi'nin kurulması biri Müslim diğeri gayrimüslim üyelerinin olması tarihî gerçekliktir. Bu Meclis üyelerine Nihânî tarafından yeni görev tebriki yazılmıştır.

2.3.4.14.2.3. Doğum Tebriki

Nihânî torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine herkes tarafından beğenilen, rağbet gören bir tarih manzumesi yazmış ve onun doğumunu kutlayarak tarih düşürmüştür. Doğum tarihinin “regas” harflerinde olduğunu bildirir:

Bu fānīye kadem başdı mübārek-bād ola yā Rab
Ola ° ālim daḥı fāzıl Ḥudāyā olmaya nā-dān (132/8)

Göñülde cem° olup ğaybdan erenler söyledi tārīḥ
Reġas ḥarfindedir tārīḥ Nihānī remz eder i° lān (132/14)
(1290)

Torununun doğum tarihinin “regas” da olduğu gayb erenleri tarafından söylenmiştir. Doğum tebriki de önemli geleneklerdendir, Nihānî bu durumu şiiriyle dile getirmiştir.

2.3.4.15. Diğer Gelenekler

2.3.4.15.1. Deftere Kaydolmak (Ser-Defter Olmak)

Defter, Yunanca bir kelime olup Türkçeye hangi dil aracılığıyla geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Fatih Sultan Mehmed’in devlet görevine atamalarda önemli kişileri deftere kaydetmesi ve yeri gelince oradan atama yapması “Deftere kaydetmek” ve “ser-defter olmak” ibarelerinin edebiyatta da kullanımını sağlamıştır. İlk zamanlarda devlette görev almak isteyenler için kullanılırken daha sonra aşk, tasavvuf, şiir ve savaş alanlarında ön planda olmak anlamlarını da kazanmıştır. Dîvân edebiyatında daha çok XVI-XVII. yüzyıllarda kullanılan bu ibareler XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kullanımdan düşmüştür (Aksoyak, 2017, s. 1, 2).

XIX. yüzyıl şairlerinden olan Nihānî’nin “deftere kaydolmak” geleneğini şiirinde kullandığı görülmektedir. Nihānî âşıklar defterinden söz etmiştir. Âşıklar defterini seyret kendini gör, sonra sevgiliye bak, eğer orada ismin yoksa derdine çare bul, demiştir. Daha sonraki beyitte Nihānî bu deftere kayıt olmanın çok da kolay olmadığını söyler. Bu durumda hüznler evine girip dertle ağlayıp inlemesi gerektiğini açıklar:

Defter-i ° uşşāka seyr et kendiñi gör yāre baḫ
Anda ismiñ kaydı yoḫsa derdiñe bir çāre baḫ (101/1)

Defter-i ° uşşāka kayd olmaḫ degil āsān ola

Külbe-i aḥzāna girip derdle ah ü zāre baḡ (101/2)

Nihânî, eski kaza tapu kâtiplerinden Kâşif Ağazâde Meḥmed Remzi Efendi'nin gazeline yazdığı nazîrede, onun her gündüz gece rindler meclisinde oturup kalkarak aşk defterine kendini eklemek mi istediğini, sormuştur:

Her rûz [u] şebîn meclis-i rindânla ülfet

° Aşk defterine kendini ilḥâḡ mı nedir bu (139/5)

Nihânî, Hz. Peygamberden *defter-i evlâda* yani evlatlarının bulunduğu deftere kaydetmesini istemiştir. Bu defterde Hz.Peygamberin nesli kayıtlıdır. Nihânî de onun soyundan gelip seyyiddir. Haklı olarak o da bu deftere kayıt olmak istemektedir:

Baḥr-i kândan behremend eyle bizi yâ seyyidî

Defter-i evlâda ḡayd et şāna geldim yâ Resûl (108/6)

Tasavvufi manada ise insanın kendini bilmesi, tanınması ve kendinde Allah'ı bulması olarak düşünmek mümkündür. Âşıklar defterindeki sevgili Allah'tır. Allah'ın aşk defterine kaydolabilmek en önemli mertebelerdendir.

2.3.4.15.2. Papaḡana Konuşma Öğretilmesi

Papaḡana konuşma öğretmede eskiden ayna kullanılmış. Kuş büyük bir aynanın önüne konup bir kişi aynanın arkasında gizlenip konuşmaya başlamış. Aynada kendi aksini gören kuş bu sesi kendi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Tûtî şekerle beslenmesinden dolayı da tatlı dilli olmuştur (Pala, 2004, s. 461)

Gönül aynasında önce Allah tecellî etmiş, gizlenmiş âşık bu aynada öğreteceklerini öğretmiş, sonra da âşık bir papaḡan gibi konuşmaya başlamıştır. Aslında tek kelim sahibi Allah'tır (tabiatın sahibi) ondan başkası değildir. Aynada yansıyanlar sadece görüntüden ibarettir. Tecellîden sonra âşık Allah'ın kelamıyla konuşmaya başlar. Nihânî bu durumu, gönle tabiatın tûtî kuşu gizlenmiştir ve beste beste sözler söyleyen Hudâ'dır, şeklinde ifade etmiştir:

Dār-ı dilde murğ-ı tūṭī-i ṭabī[°] at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Ḥudā (4/2)

Papağana konuşma öğretilmesi geleneği telmih sanatıyla verilmiştir. Allah'ın tecellîgâhı olan gönlün tasavvufta bir ayna olması ve “gizlenmek” kelimesinden anlaşılmaktadır.

2.3.4.15.3. Sarığa Gül Takma

Sarığa gül takma eski gelenekler içinde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in ağız hikmet ilminin hazinesi olan bir hokkaya benzetilmiştir. Diğer taraftan bu ağız bir goncaya tasavvur edilerek vahdet sarığının gülü olmuştur. Sarık vahdeti temsil eder ve Hz. Peygamber'in vahdetin yani Hakk'ın gülü olması kadar doğal bir durum yoktur, çünkü kâinat onun şanı üzere yaratılmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber “Allah benimle beraberdir” gülbahçesinde dedesi Abd-i Menâf'ı gülüdür:

Şânını *levlāke levlāk¹* ferr ü şevket eylemiş
Hem *le-mā ḥalaqtü'l-eflāk²* sıyt u şavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın[°] ilm-i ḥikmet eylemiş
Ḡoncasin zīb-āver-i destār-ı vahdet eylemiş
Lī-ma[°] Allāh³ gülşeninde gülben-i[°] Abd-i Menāf (95/4)

Sarığa gül takma geleneği Hz. Peygamber'in ağız goncaya benzetilerek telmih sanatıyla verilmiştir.

2.3.4.15.4. Ağaçları Aşılama

İlkbahar mevsiminde ağaçların verimini artırmak ve meyveleri iyileştirmek amacıyla aşı yapılmaktadır. Bu işlemin her bahar mevsiminde tekrar etmesi gelenek haline gelmesini sağlamıştır.

¹ *Levlāke levlāke le-mā ḥalaqtü'l-eflāke*. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

² *...le-mā ḥalaqtü'l-eflāke*. “...felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

³ Allah benimledir (Arapça ibâre).

Ağaçta piçlik, tabiatında bir bozukluk varsa meyve vermez, verse dahi meyvenin lezzeti olmaz. Onu bir üstadın gelip aşılması gerekmektedir:

Muḥāfızla şecer ḥükmün bulur ol
Velī piçlik alır dermāndan ou (135/10)

Yā meyve vermez eger verse daı
Ki olmaz lezzeti telḥāndan ou (135/11)

Aña üstād gelip alamayınca
Ne derim szümü iz̄ āndan ou (135/12)

Eger var ise isti° dād çatalda
utar a bunu bil cānāndan ou (135/13)

Veger yoğ ise isti° dād gör anda
Aı utmaz alır yabandan ou (135/14)

Ağacın dalında istidat varsa a tutacağı yoksa tutmayacağı anlatılmıştır. Ağacın yetiştirilmesiyle insan eğitimi arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.4.15.5. Yeni Doğan Çocuğa İsim Koyma

Yeni doğan çocuğa aile büyükleri tarafından ad verilmesi kayda değer geleneklerdendir. Nihānī oğlu Müslim Penāhī'den olan torununa Hasan Rıza ismini vermiş ve ismine mazhar güzel huyda ve ālemler içinde saygın bir yerinin olmasını Hak'tan dilemiştir.

Daı ismi gibi ḥulq-ı Ḥasen Rızā denip nāmı
Ede esmāsına mazhar mükerrerrem ola der-ekvān (132/13)

Çocuğa isim verme geleneği şiirde telmih sanatına başvurmadan doğrudan geçmektedir.

2.3.4.15.6. Kendi Mezar Taşı İçin Şiir Yazma

Mezar taşı yazıları ölüm ve hayatla ilgili duygu, düşünce ve inançların değişik ifade biçimlerinde yansımalarıdır. Bu yazıların bir kısmı daha önceden kaleme alınmış ifadeler olmakla birlikte, sırf mezar taşı için yazılan veya insanların bizzât kendi mezar taşları için yazdıkları birçok nazım ve nesir ifade bulunmaktadır. Kültürümüzde hayattayken kendi mezar taşına neler yazdırmak istediklerini vasiyet eden mezarının taşını veya kalıbını önceden hazırlatan birçok insan bulunmaktadır (Karaca, 2001, s. 502).

Nihânî de ölümünden sonra mübarek mezarı taşına yazılıp dikilmesi üzerine ölümünden on iki sene evvel hayatta iken bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu tarih manzumesi Allah sırlarıyla ilgili olup onun Allah'tan gelip yine Allah'a kavuşmasını anlatan bir manzumedir. Nihânî, asıl kimlik âlemi olan hüviyyet âleminde yani Hakikat'ten Allah'ın sıfatlarının varlıklar üzerinde tecellî ettiği ceberrûta geçmiş, ruhlar âlemi olan melekût âleminde insanlık âlemi olan nasût âleminde gelmiştir. Öldükten sonra ruhların kıyamete kadar kalacağı âlem olan berzah âlemine geçip ruhu tekrar Allah'a dönmüş ve bedeni bir yakut olan mezara girmiştir. En son mısra da “*Cem-i ahlâk-ı nâc-ütâ*” ibaresiyle ölümüne tarih düşmüştür. “Cemiyet ahlakının padişahına” şeklinde çevrilen bu mısra ebced hesabına göre 1307'ye tekâbül etmektedir. *Dîvân*'da da Nihânî'nin ölüm tarihi, oğlu Müslim Penâhî tarafından H 1307 olarak yazılmıştır. Manzumenin ilk ve son dördüğü şu şekildedir:

Hüviyyetden güzer kıldım
Ceberrüt seyrine erdim
Melekût devrini gördüm
Erişdim şimdi nâsûta (147/1)

Nihânî intibâh etdi
Çü ceddini penâh etdi
Vuşul-i bezm-i şâh etdi

Cem-i ahlāk-ı nā^c ūta¹ (147/7)

2.3.4.15.7. Hattatların “Bende-i Âl-i Abâ” İmzası Atması

Eskiden hattatlar, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin olmak üzere bu beş ismin beraber geçtiği hatlarına “Bende-i Âl-i Abâ” diye imza koyarlarmış (Pala, 2004, s. 20). Nihânî'nin de bu dördün kapısı Kıtmir'i olduğunu ve bunu hattatın yazdığını söylemesi, geleneğe işaret etmektedir:

° Alî hem Fâtıma vü ibnhümâdır
Cevâb-ı şâfi budur yokdur ifrâf (82/5)

Bu çârîñ zâhir ü bâtın Nihânî
Çapusu Kıtmîridir yazdı hattât (82/7)

Hattatların “Bende-i Âl-i abâ” imzası atması geleneği telmih sanatıyla verilmiştir. Nihânî'nin Hz. Peygamber ailesine bağlılığı hattatların bu imzayı atma sebebine bağlanmıştır. Aynı zamanda “hattat” kelimesiyle levh ü mahfuza işaret edilmiştir.

¹ Der-kenâr (s. 93): ° Azîz-i Müşârün İleyhiñ vefâtı târîhi bu mışrâ^c ın hesabında tamâmdır.

SONUÇ

Nihânî H 1220 / M 1805- H 1307 / M 1890 yılları arasında yaşamış müderris kökenli, mutasavvıf bir şairdir. Dolayısıyla hem tasavvuf kültürünü hem de medrese hocalığı yapmış biri olarak ilmî birikimini şiirlerine yansıtmış ve onun sanat kimliği bu çerçevede tezâhür etmiştir. Şiirlerinde bazı heteredoks motiflere rastlanılsa da genel bir inceleme neticesinde İslam şeriatine bağlı seyr ü sülûk yaşayarak irfana ulaştığı tespit edilmiştir. Onun tasavvuf akımları ve mezhepler konusunda özellikle de XIX. yüzyıla hâkim olan birleştirici ve evrensel düşünce yapısına sahip mutasavvıf bir şair olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri incelenmiştir. *Dîvân*'ından hareketle soyu, nasıl bir çocukluk geçirdiği, eğitimi, tarikatı, hayatta karşılaştığı zorluklar, oğlu, torunu ve ölüm tarihi hakkında bilgi edinilmiştir. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde (Yekbaş, 2014) ve bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1305/1888 gösterilse de şairin eserinden edindiğimiz bilgilere göre ölüm tarihinin H 1307/M 1890 olduğu tespit edilmiştir. Çünkü *Dîvân*'da 1306'da oğlu için yazdığı şiir mevcuttur ve bu durumda 1305'te ölme ihtimali bulunmamaktadır. En önemlisi de Nihânî'nin oğlu Müslim Penâhî babasının ölüm tarihini *Dîvân*'da 1307 olarak bildirmiştir.

Nihânî bu yüzyılda nazîre geleneğini devam ettiren bir şairdir. Özellikle de Encümen-i Şuarâ şairlerinden Koniçeli Mir Kâzım ile Eşref Bey'in müşterek söyledikleri düvazdeh türündeki müseddeslerine (Aksoyak, 1999, s. 10) nazîre yazması onun bu dönemde yaygın olan müşterek şiir yazma halkasına dâhil olmak istediğini göstermektedir. Yine Encümen-i Şuarâ şairlerinden Ziya Paşa'nın *Kerbela Mersiyesi*'ne yazdığı nazîre dikkat çekicidir. Darende'de yaşayan Tapu Kâtibi Kâşif Ağazâde Mehmet Remzi Efendi'ye ve Darendeli Zaimzâde Hasan Bekâyî'ye yazdığı nazîreler aynı memlekette yaşayan şairlerin birbirleriyle etkileşimini göstermesi açısından önemlidir. Bu şairlerin aynı zamanda ehl-i beyt sevgisi etrafında birleştikleri de tespit edilmiştir. Darendeli Hasan Bekâyî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Âşık Dertli'nin şiirlerine yazdığı nazîreler de oldukça önemlidir. Nihânî'nin hem dîvân şairlerine hem de halk şairlerine nazîreler yazması

XIX. yüzyılda dîvân şiiri ile halk şiirinin birbirine yaklaşmasını göstermesi açısından önemlidir.

Nihânî, aynı zamanda bir tahmis şairidir. XIX. yüzyılda şairlerin çok sayıda nazîre ve tahmis yazıp bu geleneği devam ettirdikleri bilinmektedir. Bu şiirler alıntı ve yeniden yazma şeklinde metinlerarası özellik taşımaktadır (Öztekin, 2017, s. 255). Nihânî de döneminden etkilenerek kendisi gibi mutasavvıf olan şairlerden Zâtî Efendi (7), Niyâzî Mısırî (3), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1) ve Eşrefoğlu Rûmî'nin (1) gazellerini tahmis etmiştir. Nihânî'nin tahmisleriyle hem bu şairlerden etkilendiği hem de bu şekilde kendi şairliğini denemek istediği anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde *Dîvân* önce nazım tekniği açısından değerlendirilmiş Arap alfabesindeki harflerin sıralanışına göre (hurûf-ı hecâ) düzenlendiği ve bu tertipte temanın ön planda olduğu tespit edilmiştir. Bu özelliğin XIX. yüzyıl Dîvân edebiyatındaki temayı nazım şekillerinin önüne geçiren dîvân tertiplerindeki serbestlikle birleştiği görülmüştür. Ayrıca kasideden ziyade gazel yazma eğilimi, kaside olarak adlandırılacak şiirlerin tam olarak kaside özelliğini taşıması da yine XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı ile Tekke edebiyatının ortak noktalarından olmuştur.

Nihânî'nin Klasik Türk edebiyatında kullanılan birçok nazım şekliyle şiirler yazdığı görülmektedir. Bununla beraber musammat tarzında iç kafiyeli yazdığı bazı gazellerin dörtlüklere dönüştürülebildiği tespit edilmiş ve tarafımızdan “çift özellikli nazım şekilleri” olarak isimlendirilmiştir.

Tekke edebiyatına ait birçok nazım türünü denemiş olmakla birlikte özellikle de “sudur ve tecellî” konularının tasavvufta bir daireye benzetilerek anlatıldığı *Devriyye*'leri dikkat çekicidir. Ayrıca lirik bir yapıya sahip olan *Kerbela Mersiyeleri* edebî yönden değer taşımaktadır.

Ahenk unsurları konusunda şairin aruzu önemseydiği fakat daha sadeleşmiş bir dile uyguladığı için imâle, zihâf gibi aruz kusurlarının oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak döneminin özelliklerinden etkilenerek bazı aruz denemeleri yapmaktan geri

kalmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şiirde farklı vezin kalıpları kullanmıştır. Şiire belli bir vezin kalıbıyla başlamış daha sonra başka bir kalıpla devam etmiştir. Yine döneminin etkisiyle hem aruza hem de heceye uyan çift özellikli şiirler yazmıştır. Bazı mısralarda tef ile veya hece fazlalıkları ya da eksikliklerine rastlanılmıştır. Ancak birtakım hata ve eksikliklere rağmen Nihânî'nin genel anlamda şiirde ahengi sağladığı tespit edilmiştir. Hatta bazı beyitlerde sesle anlamın birleştiği kanaatine ulaşılmıştır. Ses tekrarlarında ise ritmik özellikler tespit edilmiş bu özellikler tekrar ediş yerlerine göre detaylı bir şekilde incelenerek tarafımızdan tasnif edilip isimlendirilmiştir.

Nihânî genellikle hikemî üslûbu kullanmakla birlikte zaman zaman konuşma dilinin özelliklerinden de faydalanmıştır. Onun çok sade gibi görünen üslûbunun arkasında dahi bir derinlik olduğu ve şiirlerini anlamak için belli bir düzeyde tasavvuf bilgisine ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bazı şiirlerinde anlam derinliği ve güçlü hayaller görülmektedir. Nihânî bir sebk-i hindî şairi olmasa da bu akımın görülen bazı izleri dikkat çekicidir.

Nihânî Dîvânî'nin ana teması tasavvuf olmakla birlikte bu temanın Kerbela konusuyla birleştiği tespit edilmiştir. Bu nedenle Hz. Hüseyin'e ağıt Muaviye ve Yezid'e beddua, ehl-i beyte sevgisi eserin geneline yayılmış vaziyette olup *Dîvân*'ın tek bir tema üzerinde yazıldığı izlenimini de oluşturmaktadır.

Mutasavvıf bir şair olarak şiirlerinde genellikle ilahî aşkı ele almakla birlikte mecazî aşk temalı birkaç şiirine de rastlanılmıştır. Bu tarz şiirlerindeki âşık ve sevgili motifleri tamamıyla *Dîvân* edebiyatı geleneğine göre ele alınmış, gül bülbül mazmunları başarılı bir şekilde işlenmiştir. Aşk, meyhane, şarap, sâkî kavramlarının geçtiği şiirler ise lirik bir yapıya sahip olup bu şiirlerde ilahî aşk mazmunlarla anlatılmıştır.

Nihânî'nin sanat yönü çok güçlü olmasa da samimi bir eda ile tasavvufu ve onun prensiplerini manzumelerinde işlemiş ve bu öğretinin kelime, deyim ve terimleriyle şiirlerini süslemiştir. Tasavvuf anlayışında İbnü'l-Arabî'den izler taşıdığı tespit edilmiştir. Özellikle de vahdet-i vücûd felsefesini açıklamada kullanılan çift taraflı ayna metaforu, vücûd mertebeleri, makro âlem, mikro âlem, ilk önce akl-ı evvel olan Muhammedî nurun yaratılması ve daha sonra Hz. Âdeme ruhun üflenmesi, Âdem'in

sureti, insân-ı kâmilin hâtem olup Allah'ın gözbebeği olması gibi birçok tasavvufî konuda benzerlikler görülmüştür.

Şair, tasavvufî duyarlılığı nedeniyle âleme de duyarlı kalmış; yıldızlar, ay, güneş, gezegenler, dağlar ve denizler, kısacası bütün gökyüzü ve yeryüzü onun şiirlerinde bambaşka bir anlam kazanmış ve bütün bu varlıklar âdetâ tek bir varlıkla bütünleşmiştir. Tabiatla ilgili motifleri tasavvuf anlayışını açıklamakda etkili bir şekilde kullandığı gibi doğrudan da kullanmıştır. Anâsır-ı erba'a çerçevesinde toprak, su, hava ve ateş kavramlarını âlemin ve insanın tabiatında bulunan unsurlar olarak ele almıştır. Mevâlîd-i selâse kapsamında maden bitki ve hayvan devirlerini anlatırken çok sayıda hayvan ve bitki isimlerine ve bunların özelliklerine değinmiştir.

Dîvân'dan tasavvuf konularının haricinde sosyal hayatın bazı gerçeklerine ulaşmak mümkün olmuştur. O dönemde Belediye Meclisi'nin kurulması, Meclis'e tayin olan azalar, azınlıklardan sorumlu Meclis üyeleri, bu Meclis üyelerinin o dönemde başına gelenler, mahallî idareye atanan mülkî amirler, bu kişilerle ilgili yaşanan olumsuzluklar, şehir hayatında güvenliği sağlayan kuvvetler, Nihânî'nin torunu Hasan Rızâ'nın doğumu ve doğumla ilgili ritüeller, bazı eğlence mekânları, tebrik ve kutlamalar bunlardan bazılarıdır. *Dîvân*'da geçen bazı hadise ve isimler *Darende Tarihi* ile karşılaştırılmış ve neticede bazı isimlerin birebir örtüştüğü tespit edilmiştir.

XVII. yüzyılda en şiddetli biçimine ulaşan rind-zâhid çatışmasının XIX. yüzyılda da devam ettiği *Dîvân*'dan yansıyan bilgilerle tespit edilmiştir. Nihânî'nin dedesi Büyük Hasan Efendi'nin âlim, kendisinin de medrese hocalığı yapmış bir mutasavvıf olmasına rağmen kaba sofı olarak adlandırılan zâhidleri katı bir şekilde eleştirdiği görülmüştür. Eleştirinin asıl temasını Nihânî'ye göre zâhidlerin samimi olmamaları teşkil eder. Bütün bu eleştiriler samimiyetsizlik teması etrafında birleşmiştir. Bu çerçevede zâhidlerin düşünce yapılarından yaşantılarına kadar ve giyim kuşamları da dâhil şiddetli bir şekilde eleştirildikleri görülmüştür. Nihânî'nin ayrıca medrese hocalarının Arapçada ısrar ediyor olmalarını eleştirmesi ve Türkçeyi övmesi XIX. yüzyılda yaşanan dilde sadeleşme hareketleri ve resmî dil konularını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Dîvân'dan dervişlerin yaşantısını, giyim kuşamını, kullandığı eşyaları ve onlarla ilgili birçok ritüeli takip etmek mümkün olmuştur. Tâc, hırka, keşkül, ridâ, asâ ve post gibi suffilerle bütünleşen giysi ve eşyaların tasavvufi anlamları ve özellikleri, bilhassa tasavvuf ve kültür tarihi açısından önem taşımaktadır.

İncelemenin son bölümünde nüsha tanıtılmış ve imla hususiyetleri verilmiştir. *Dîvân* geç dönem metinlerinden olup kararsız bir imla yapısına sahiptir. Ancak dönemdeki dil değişimlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca eskiden kale şehri olup dışarıya kısmen kapalı ve oldukça dağlık bir bölge olan Darende'de yaşayan Nihânî arkaik kelimeleri ve ekleri dönemine göre oldukça etkili kullanmıştır.

XIX. yüzyıl Divan edebiyatında görülen birtakım değişim ve eğilimler mutasavvıf bir şair olan Nihânî'yi de etkilemiştir. Şiirde tematik başlıklara yer verme, hem heceye hem de aruza uyan çift özellikli şiir yazma, hece ölçüsüyle murabba yazma, kendi ölümüne tarih düşürme, nazîre ve tahmis yazma geleneği, vezinde serbestlik ve yeni arayışlar, kasideden ziyade gazel yazma isteği, tarih manzumelerini gazel nazım şekliyle yazma, murabba nazım şekliyle tarih düşürme, müşterek şiir söyleme eğilimi ve belli bir muhtevada dîvân yazma bizim tespit edebildiklerimizdendir.

Nihânî Tekke edebiyatı geleneğine bağlı ancak Divan edebiyatı tesirinde olan mutasavvıf bir şairdir. Şiirleri Divan ve Tekke edebiyatının özelliklerini gösterir. Ancak bu disiplinler içinde kalınmayıp nazım şekilleri ve türler konusunda sınırlarının zaman zaman aşıldığı ve karşı tarafın çizgisine geçişlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak şairlerin bu yüzyılda tekkelere olan eğilimleri ve çok tarikatlı olmalarından dolayı dîvân şiirinin tasavvuf şiirine tasavvuf şiirinin de dîvân şiirine yaklaşması ile şairin müderris ve mutasavvıf kimliğinin etkileri düşünülebilir.

Sonuç olarak *Nihânî Dîvânı* XIX yüzyılda Dîvân edebiyatıyla Tekke edebiyatının yakınlaşmasından kaynaklanan bu iki disiplinin müşterek yönlerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca döneminin din anlayışını, dil zevkini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtmalarıyla edebiyat, tasavvuf ve kültür tarihi açısından önemlidir.

3. BÖLÜM

NIHÂNÎ DÎVÂNÎ

3.1.DÎVÂN NÜSHASININ TANITILMASI

Nihânî Dîvânı tek nüsha olup 18x23 cm ebadında bordo meşin kaplıdır. Varakları kendinden kare çizgili olup sonradan renk değişimine uğradığı düşünülmekle beraber açık sarı renktedir. Siyah mürekkepli divîdî kalemle yazılmış olup bazı yerlerinde mürekkep ve rutubet lekeleri bulunmaktadır. Sayfalarda kısmen karalamalar ve silintiler mevcuttur. Bu kısımlarda tarafımızdan metin tamiri yoluna gidilmiştir. Sayfa kenarlarında aynı yazı siliyle yazılmış der-kenârlar mevcuttur. Bunlar ya bir sözcüğün anlamını açıklama ya da unutulmuş bir beytin ekleneceğini gösterme şeklindedir. Rika yazı siliyle kaleme alınmış olan eser toplam 120 sayfa olup *Dîvân* kısmı 99 sayfadan ibarettir.

Kaynaklarda *Dîvân*'ın şairin kendi hattıyla olduğu geçse de tarafımızca müellifin oğlu olan ve aynı zamanda kendisi de şair olan Müslim Mustafâ Penâhî tarafından derlenip istinsah edildiği düşünülmektedir. Çünkü temmet kaydındaki tarih Nihânî'nin ölüm tarihinden 7 yıl sonraya tekabül etmektedir. Temmet kaydına göre Penâhî eserin istinsahını Rûmî 30 Teşrîn-i evvel 1312/Hicrî 5 Cumâde'l-âhir 1314 tarihinde tamamlamıştır (s. 98). Tabettirmek amacıyla İstanbul'a getirmiş ancak eserin basımı kısmet olmamıştır. Eser, amcalarından Hacı Mehmed Ali Ateş'e verilmiş, oradan da bazı yazma eserlerle beraber Nihânî'nin torunlarından Hacı Ali Naki Ateş'e teslim edilmiştir. Eserin fotokopisi de Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'de bulunmaktadır. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* adlı eserinde (2009, s. 269, 276) *Dîvân*'ndaki Muhammed Sâlih Nihânî'nin ve oğlu Müslim Penâhî'nin kaleme aldığı şecerelerden de faydalanmıştır. *Dîvân*'ın orijinali *Naki Ateş Özel Arşivi*'nde bulunmakta olup kendilerinin müsadeleriyle çalışmamız için emanet olarak alınmıştır.

Dîvân, eserin kapağının iç tarafını da dahil edersek, kitabın 12. sayfasından sonra başlamaktadır. *Dîvân*'ın başladığı ilk sayfaya müstensih tarafından numara verilmemiş olup numaralandırma diğer sayfadan Arap alfabesine göre üç rakamıyla başlayıp 99. sayfada son bulmuştur. *Dîvân*'ın bitiminden sonra da yazılar devam etmiş ve arka kapağın iç yüzü dahil olmak üzere bu kısım da 12 sayfa sürmüştür. *Dîvân*'ın başındaki ve sonundaki yazıların bazılarının şairin oğlu Müslim Penâhî'ye ait olduğu bilinmekle beraber çoğunun kim tarafından yazıldığı belli değildir ve buradaki yazı sitilleri değişkenlik göstermektedir.

Kitabın baş tarafındaki 12 sayfada; *Evrâd-ı Kadiriyye ve Evsâf-ı Geylâniyye* isimli kitabın 1300 tarihinde Hindistan'da Matbua-i Emirî'de basıldığı, ilaç tarifi, tarîkat-ı Celvetiye'den fakire intisab eden isimler, tarîkatlardan ve temsilcilerinden bazı notlar, Arapça ibâreler, hadisler, Buhârü'ş-Şerîfden nakiller, dört ilim ve bunların özellikleri, renkleri, kitabın müellifi Nihânî Hazretlerinin yüce ruhunu teslim etmeden beş dakika önce söylediği son şiiri, Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi âzâ-yı kirâmından Mevlevî Tevfik Bey'in on iki imamla ilgili Arapça şiiri ve Hz. Hüseyin'e Arapça Fahriyesi, salavât-ı şerîfeler, Hâmid-i Velî Hazretlerinin "olmaz" redifli gazeli ve münacatı, Hz. Ali'nin ölümü ve oğullarına vasiyeti yer almıştır.

Kitabın son 12 sayfasında; Emeviye halifelerinden Abdü'l-Melik oğlu Hişâm'ın Mekke'yi ziyarete geldiklerinde İmam Zeynü'l-Âbidîn ile karşılaşmaları, Nihânî'nin oğlu Müslim Mustafâ Penâhî'de tomar halinde bulunan silsile, Niyâzî Mısrî'nin "bak" redifli gazeli, bir ârifin müfred bir beyti, Ali Salahaddîn Bey'in Dârü'l-Muallimîn âlimlerinden Abdü'l-Kâdir Yahyâ'nın ölümü üzerine yazdığı tarih manzumesi, merhumun mezar taşında yazılı nutk, Penâhî'nin bir müfredi, başka bir müfred, İmam Gazâlî Hazretlerinin *Risâle-i Tecrîd fî Kelime-i Tevhîd* adlı eserinden bir fasıl ve bu eserin basım tarihi kaydı, Müslim Penâhî'nin notları, 1315'te tarîkat-ı Halvetiye'ye biat edenler ve bunların usulsüzlükleri, meslekleri, Kadiriye tarîkatına kabul edilenler, Hasırcı-zâde Hâfız Mehmed'in Muhammes Mersiyesi, hâşiyeler, Nâcî ve Nakîye Hanımların taziye ziyaretleri, Şeyh Receb Efendi'nin oturduğu yerin kaydı bulunmaktadır.

Nihânî Dîvânı'nın bir mecmua içinde yer aldığını söylemek mümkündür. “*es-Seyyid eşŞeyh Muhammed Şâlih Nihânî kıddise sırruhu hazretleriniñ dîvân-ı mağz-ı Qur’ân ve ilhâmât-ı cenâb-ı gufrân-ı pür-irfânlarıdır*” ifadesiyle başlayan *Dîvân* hurûf-ı hecâyâ göre tertiplenmiştir. *Dîvân*'da 5 kaside, 91 gazel, 3 kîtâ-i kebîre, 1 müstezad, 20 murabba, 1 muhammes, 16 tahmis, 3 müseddes, 18 koşma olmak üzere 158 şiir bulunmaktadır. Bu manzumelerin 135'i aruz; 23'ü hece vezniyle yazılmıştır. Heceyle yazılan şiirler ayırt edilmemiş aruzla yazılan şiirler arasında yer almıştır. Şiirler genellikle nasihat-nâme türünde olup tevhid, münacat, na't, devriyye, mersiye, yaş-nâme ve elif-nâme gibi farklı türleri de içermektedir. Bu türlerin dışında çarhın halleri, mu'cizât, Hz. Peygamber sevgisi, medh-i çehâr-yâr, nefis, nâdânın hâli, sâlikin adabı, aşk, tarikat, dünya, makamat, irşad, isti'dâd, silsile, sülûkta ilerleme gibi temalar işlenmiştir. Encümen-i Şuarâ müdavimlerinden Koniçeli Mîr Kâzım ve Eşref Beylere, Ziya Paşa, Mehmet Remzi Efendi, Hacı Bektaş-ı Velî, Hasan Bekâî ve Âşık Dertli'ye nazîreler bulunmaktadır. Ayrıca Nakşî Akkirmânî, Üsküdarlı Hâşim Baba, Zâtî Efendi, Beşiktaşlı Rıza Efendi, Niyâzî-i Mısrî gibi şairlerin şiirlerine tahmisler yazılmıştır.

Nihânî'nin *Dîvân*'ında yer alan bir na't hatıra olması gayesiyle *Mevlûdü'n-Nebî*'ye de yazılmıştır. Ayrıca *Mevlûdü'n-Nebî*'nin (H 1308) baş kısmında *Dîvân*'ın gayr-ı matbû mürettep ve mükemmel bir eser olduğu açıklanmıştır:

“...Kuţbu'l-° arifin ğavşü'l-vâşilîn cedd-i ° âlemîn es-Seyyid el-Hâc Hâmid-i Velî kıddise sırrihu'l-celî efendimiz hazretleriniñ dergâh-ı şerîfînde post-nişîn-i irşâdı ve butûn-ı tis° ada muttasıl evlâdı olup tarîkat-ı ° aliyye-i Halvetiyye ve Bayrâmiyye meşâyihînden peder şürî ve ma° neviyem Reşâdetli es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şâlih Nihânî Efendi Hazretleriniñ toksân üç târihinde cem° ü te'lîf buyurduĝu Mevlûd-ı Şerîfiñ işbu bir nüshası kalem-i ° âcizi ile taħrîr ve zîrine daĝı bir vech-i bâlâ henüz ĝayr-ı matbû° müretteb ü mükemmel Dîvân-ı mevcûdesi derûnunda mûnderic bir ° aded na° t-ı şerîfi daĝı yâdigâren derc ü tasfîr olunarak resîde-i hüsn ü tetimmiyem kılındı vallâhu'l-muvaffaq ve'l-mürşid fi 5 Cumâdi'l-âħir sene 1305 es-Seyyid Müslim Muştafâ Penâhî ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şâlih Nihânî...” (s. 1).

Dîvân'la ilgili bu bilgiler 18 Şubat 1888 tarihinde *Mevlid*'in temmet kaydında *Nihânî*'nin oĝlu Müslim Penâhî tarafından verilmiştir.

Nihânî, *Dîvân*'ına *Hüve'l-mu° ĩn* “O, en büyük yardımcıdır” ibâresiyle Allah'ın adıyla başlar. Hz. Muhammed'i Allah'ın nuru olarak görür. Elif harfinden oluşan mim harfi Hz. Muhammed'i temsil eder ve Allah'la beraber onun kalbine yazılmıştır. “Kâinatın

sırrı Kur'ân'dadır, Kur'ân'ın sırrı besmele'de, besmelenin sırrı “bâ”da “bâ”nın sırrı da altındaki noktadadır, bütün ilim de bu noktadadır.” Nihânî, Hz. Ali'ye atfedilen “Ben ‘bâ’nın noktasıyım” sözü gereğince *Dîvân*'ının başında “bism-i şâh” ibâresini kullandığını açıklar: (31/7), (31/8)





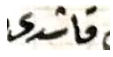
Dîvân'ın 99 sayfadan oluşması tesadüfî olmayıp Allah'ın 99 güzel ismine, *esmâü'l-hüsnâya* işaret ettiği fikrini uyandırmaktadır.



3.2. NİHÂNÎ DÎVÂNÎ'NİN İMLA HUSUSİYETLERİ

Nihânî Dîvânı XIX. yüzyıl geç dönem metinlerindedir. Bu dönemde klişeleşmiş imladan artık uzaklaşıldığı ve modern imlaya geçişlerin olduğu gözlenmektedir. Ancak bu değişimde yazı diliyle konuşma dilinin son dönem metinlerinin çoğunluğunda tam bir bütünlük arz etmediği görülmektedir.



Kısmen harekeli bir metin olan *Nihânî Dîvânı*'nda da yazı dilindeki klişeleşmiş imla hususiyetleri görülmekle beraber metnin konuşma diline göre harekelendiği kelime ve eklere rastlanılmıştır. Kelime ve eklerdeki ünlüler, vokalle gösterildiği zaman harekenin vokale uygunluk gösterdiği; vokal gösterilmeyen yerlerde konuşma diline göre harekelendiği tespit edilse de tam bir istikrar görülememiş, bunun tam aksi örneklere de rastlanılmıştır.

Nihânî Dîvânı'nın imla hususiyetleri şu şekildedir:

1. Metinde I. şahıs zamiri “ben” in “men” li şekilleri görülmektedir:  “men” (M 31/3), (M 57/2), (M 106/3);  “menem” (M 106/2), (M 106/1).
2. Bir kelimenin hem “b” li hem de “p” li kullanımları mevcuttur: “hâbis” ve “hâps” (M 110/3a-3b),  “büt” ve  “put” (M 57/6).
3. Metinde ç > ş değişimi yalnızca bir kelimedede görülmüştür: “kaçdı” kelimesi halk ağzına uygun olarak  “kaşdı” (M 126/8) şeklinde yazılmıştır.

4. Metinde “ha” (ح) ile “hı” (خ); “te” (ت) ile “tı” (ط) ünsüzlerinin bazen karıştırıldığı tespit edilmiştir:  “hazān/ hazān” (M 120/15), “hırz/ hırz” (M 10/1),  “hamīde/ hamīde” (M 19/3), “hafı/ hafı” (M 56/12), “hāk/hāk” (M 76/3), “hubb/ hubb” (M 83/3), “havliyle/havliyle” (M 123/5); “tāy/tāy” (M 15/6) olarak yazıldıkları görülmüştür.

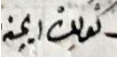
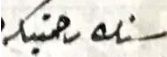
5. Hoca kelimesinin hem “hoca” hem de Farsçadaki vāv-ı ma^c düleli şekli “h^ˆāce” görülmektedir:

 “hoca” (M 99/5),  “h^ˆāce” (M 99/5)


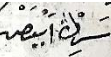


6. Metinde bazı kelime içindeki dış üzeri hemzeler “ye” (ى) ile yazılırken bazılarında asıl sesinde korunmuştur:

 “zemāyim” (M/155/4),  “leṭāyif” (M 154/5), aḳāyid (M 34/2); “dā'im” (M 1/3) “nā'ib” (M 103/7),  fezā'il (M 145/2) gibi.

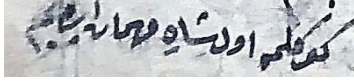
7. “İlgi hâli” ekinde düzleşme eğiliminin olduğu görülmüştür. Geleneksel imlaya göre “-uñ/-üñ” şeklinde yuvarlak okunan bu ekin metinde “-iñ/iñ” şeklinde kesreyle harekelendiğine rastlanılmıştır, ancak tam olarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna girememiştir:

 “güliñ içine” (M 26/2)  “senüñ raḫmetiñe” (M 3/8) gibi.

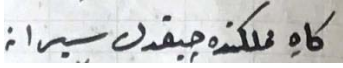
8. İyelik eklerinde düzleşme eğilimi görülmüştür. İyelik harflerinden önceki harflerin bazı kelimelerde modern imlaya göre harekelendiği görülmüştür. Bazı kelimelerde de vokalle gösterilmiştir.

 “veledim” (M 38/3);  “seriñ ebyaz” (M107/5),  “rüzñ” (M 101/7),  “ağzıma” (M 4/4) gibi.

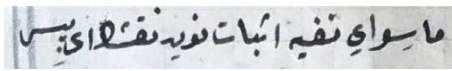
9. Metnin genelinde “belirtme hâli” eki “ye” (ی) ile gösterilmiştir. Ancak bu vokal yerine kesre; bazen de hem “ye” (ی) hem kesre kullanılmıştır. Hemzenin kullanıldığı örnekler de vardır. Hatta Farsça bir kelime olan “gâhî” deki uzun “î”nin kesre ile gösterildiği görülmüştür:



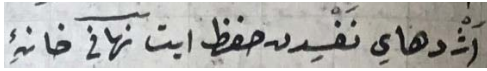
“Gönlüme ol **şāhı** mihmān edeyim” (M 118/3)



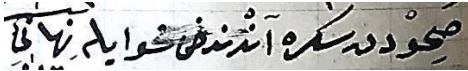
“**Gāhī** memleketde çıkdıñ seyrāna” (M 15/5)



“**Mā-sivāyı** nefye işbāt nūn-ı naqşıñ ey püser” (M 154/6).



“Ejdehā-yı nefsdan hıfz et Nihānī **hāneyi**” (M 150/7).

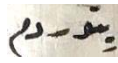


“**Şahıvden** sekre andan dağı maḥv eyle **Nihānıyī**” (M 90/5).

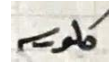
10. Geniş zaman “-r” ekinin kendinden önce yuvarlak ünlülü kullanımları devam etmiştir:



“geçürmek” (M 72/11),



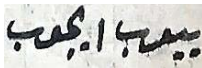
“yitürdüm” (M 84/3),



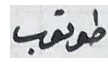
“gelürse” (M

33/6),  “virir/virür” (M 25/1) gibi.

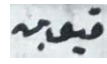
11. Zarf fiil eki “-up/-üp” ve “-uban/-üben” şekilleriyle devam etmiş ve her zaman “vav” (و) ve “be” (ب) ile gösterilmiştir, harekenin yazıya değil konuşma diline göre konduğu bir örnek belirlenememiştir:



“yiyüp içüp” (M 14/21),





“tutup” (M 15/8),



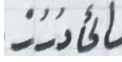

“kıyuben”

(M 24/1).

12. Emir eki olarak “-ğıl/-gil” ekinin devam ettiği görülmektedir:



 “olmağıl (M 36/1),  “ışitgil” (M 79/3).

13. III. tekil şahıs bildirme eki için “-dur/-dür” ve “-durur/-dürür” ekleri kullanılmıştır

 “sā’ī durur” (M 35/7); ancak ekin “-dirir” şeklinde harekelendiği de görülmüştür:  “māhīdirir” (M 35/3).

14. Atıf “vav”ı olan “u, ü, vu, vü” (و) nün günümüz kullanımına uygun olarak “ve” (و) şeklinde harekelendiği görülmüştür.



 “mevlevî ve naqşî” (M 65/2)

15. Metinde yazı diliyle konuşma dili arasında tam bir paralellik kurulamadığı tespit edilmiştir. Bazı sözcüklerin yazı diline göre yazılıp konuşma diline göre harekelendiği görülmüştür:  püser/ piser (14/40), zehāb/zihāb (17/8), fūrū/firū (17/8), aḥrār/iḥrār (29/4), zerk/zürk (37/4), kışırında/ kuşırında (42/3), ḫufl/kıfl (42/7), dehan/dühan (45/1), sevād/ sivād (72/16),  ḥarriñi/ ḥurriñi (86/4).

16. Dildeki kolay söyleme yasaının etkisiyle “b, m, v” dudak ünsüzlerinin “a, e, ı, i” düz ünlülerini yuvarlaklaştırdığı görülmüştür: “ḫıbāb/ ḫubāb”, “şamt/ şumt”, “tavḫ/ tuvḫ” gibi. Ayrıca dudak ünsüzü bulunmayan diğer bazı kelimelerde de yuvarlaklaşma söz konusudur: “nikāt/ nükāt”, “zerk/ zürk”, “dehān/ dühan”, “ḫışır/ kuşır”, “ḥarriñi/ ḥurriñi” gibi.

17. Yuvarlaklaşma ses olayının tam tersine bazı kelimelerde yuvarlak ünlülerin düzleştiği görülmüştür: “püser/ piser”, “fūrū/ firū”, “ḫumār/ ḫımār”, “ḫufl/ kıfl”, “cüdā/ cidā”, “vü/ ve”, “süvār/ sīvār”, “ḫuşūn/ ḫaşūn” örneklerinde olduğu gibi.

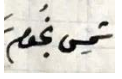
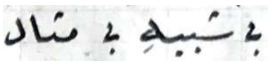
18. Türkçede iki ünsüz yan yana gelebileceği için araya ünlü ses alır. Arapça ve Farsça sonu iki ünsüzle biten kelimelerin vezin gereği ya da doğal söyleyiş olarak aradaki ünlü

harfî verecek şekilde harekelendiği görülmüştür:  “nerm/ nerim” (63/6), “lehv/ lehiv” (83/2),  “ucb: ucub” (37/4) gibi.

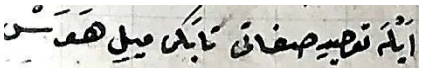
19. Bazı isim tamlamalarında “izafet kesresi” yerine “ötre” konmuştur bazen de kesreyle gösterilmiştir:

 “Huluvv-ü albe (Huluvv-i albe) remz oldu bu hanıñ harfini anı” (M 155/2)  “dil-ü danay” (M 89/3),  “göl-ü ra nay” (M 89/6),  “sünbül-ü zülfün (M 91/1).  “bar-ü demden” (M 2/5).

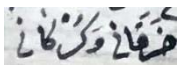
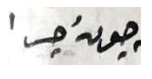
20. Birçok tamlamada “ve” anlamına gelen “atıf vavı” yerine “izafet kesresi” kullanılmıştır:

 “sems [ü] nücüm” (M 97/24),  “b-ebh [ü] b-mial” (M 1/2).

 “Bilir tel [ü] şirn oş-b [u] mayız” (M 63/5).

 “Eyle tevid-i şıftı tbe-key meyl [ü] heves” (M 70/6).

21. Balama gruplarında “atıf vavı”nın normal kullanımını yanında “ötre” ile gösterildiği bazen de hi kullanılmadığı bazen de “üstün” ile “ve” şeklinde harekelendiği görülmektedir:

 “aran ve Kran” (M 20/9)  “n ü ir” (M 14/35) örneklerinde olduğu gibi.

3.3. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

XIX. yüzyıla ait kısmen harekeli olan bu metinde Eski Anadolu Türkçesinin kalıplaşmış imlasının yanında döneminin dil hususiyetlerini yansıtan yazım özellikleri ve harekeleme görülmüştür. Daha önce imla hususiyetlerinde de gösterildiği üzere eski dönem ile yeninin dil özelliklerini taşıyan bu eser oldukça çelişkili bir imla yapısına sahiptir. Bazı yerlerde yazı dilinin klişeleşmiş imlasına uyulmaya çalışılırken bazı yerlerde de dönemin dil özelliklerine uygun vokal kullanımları, harekelenmiş ek ve sözcükler mevcuttur. Ancak bu harekeleme sistemi belli bir sistematik yapıya sahip değildir. Döneminin dil ve bölgenin ağız özelliklerini yansıtmakla beraber zaman zaman okunuşta kolaylık sağlama veya birbiriyle karışabilecek yazımı aynı ancak farklı okunduğunda değişik manalar içeren sözcükleri ayırmak için uygulandığı da düşünülebilir.

Bir metnin imlasında takip edilmesi gereken yolu Robert Anhegger (1950) şöyle tanımlamıştır:

“...hangi prensibe dayanmak lazım geldiği meselesi bilhassa önem kazanıyor. Bir metni modernleştirerek neşr etmek, tarihî mensur parçalar için -belki!- caizdir. Hâlbuki edebî ve manzum bir metin için -hele harekeli ise- böyle bir usul mevzubahs olamaz. Yalnız tatbik edilecek metot, eserin yazıldığı devrin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşımağa çalışmaktır” (s.135).

Anhegger, eserin yazıldığı devrin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşmayı vurgulamaktadır. Zeynep Korkmaz ise (1979) metin kuruluşuna ait özellikleri şu şekilde açıklamaktadır:

“Klasik Osmanlı devrine giren bazı metinlerde, metin kuruluşuna esas olan yazma veya yazmaların, imlaları bakımından devrin ve eserin dil yapısını ne dereceye aksettirmiş olduklarının tartışması yapılmadan, sırf klişeleşmiş imlaya bağlı kalınarak imlanın ünlüler bakımından elverişli olduğu yerlerde Eski Anadolu Türkçesinin fonetiğine, imlanın elverişli olmadığı yerlerde ise doğrudan doğruya bugünkü Türkiye Türkçesinin fonetiğine bağlı bir metin kurma yoluna gidilmesi, devrin ve eserin dil yapısını zedeleyici bir tutum” (s. 71).

Anhegger ve Korkmaz'ın ifadelerine göre bir metinde devrin ve eserin dil yapısı korunmaya çalışılmalıdır. Bu nedenle vokallerle beraber hareke de dikkate alınmalıdır. Bir eserin yazıldığı dönemin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşmak gerekmektedir.

Kutlar (2008) da geç dönemde yazılmış eserler üzerinde çalışanların kelimeler ve eklerin imlasını değiştirme konusunda dikkatli davranılması gerektiğini belirtmiştir.

“Elbette geç döneme ait metinlerin çeviriyazılarını hazırlarken dildeki değişmelerin tümüyle göz ardı edilerek sadece klasik imlaya bağlı kalınması önerilemez. Ancak “neye, ne ölçüde” müdahale edeceğimize ilişkin ölçütleri önceden belirlemek ve fütursuz bir biçimde başı sonu belli olmadan yapılacak değiştirmelerden uzak durmak, ortaya çıkması muhtemel birçok sorunu önlemek noktasında oldukça önemlidir” (s. 510).

Biz de bu düşünceler doğrultusunda metni kurarken hem vokallere hem de harekeye göre okunuş bağlamında ve konuşma dilinin özelliklerini de göz önünde bulundurarak metni dikkatli bir şekilde dönemin lisanına yaklaştırmaya çalıştık. Amacımız, elimizdeki bu tek nüshadan yola çıkarak XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında bir fikir vermek ve aynı zamanda dil konusunda çalışma yapan araştırmacılara doğru malzeme sunabilmektir.

Metnin transkribe edilmesinde yazım birliği oluşturulması açısından İsmail Ünver’in (2008) makalesine bağlı kalınmıştır (s. 1-45). Eser, XIX. yüzyıla ait bir metin olduğu için bu yüzyılın imla özellikleri esas alınmış eklerin yazımında ve bazı kelimelerin tespitinde günümüz Türkçesine yakın bir yazım amaçlanmıştır.

Bu bağlamlarda *Nihânî Dîvânı*’nın çeviriyazılı metni oluşturulurken şu esaslar göz önünde bulundurulmuştur:

1. Eski yazıda kalıplaşmış imla ile yazılan eklerin dudak uyumuna göre transkribe edilmesi uygun görülmüştür: gördü, bakıp gibi. Ancak gelenek içerisinde yazılışı aynı şekilde süregelen bazı kelimelerin ve eklerin özgün halleri korunmuştur: içün, anınçün, çünkü, bular, olar, oluban, misillü, olgıl, tapu, kapu, incü gibi.
2. Soru ekleri kendinden önceki kelimenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre okunmuştur.
3. “Temām, zemān, hisāb, me^c ārif” kelimeleri kalınlık-incelik uyumuna göre günümüze uygun olarak “tamām, zamān, hesāb, ma^c ārif” şekilleriyle okunmuştur.

4. Kelimelerin başında bulunan (t) sesi günümüz Türkçesine uygun olarak (d) şekliyle okunmuştur: dağ, doğru, doğanır, durmadın, dolab, duymaz kelimelerinde olduğu gibi.
5. Metinde halk söyleşine uygun olan yumuşak ünsüzlü kullanımlar korunmuştur: Bekdaşī, hābis, dürlü, tobrak, unudup, Hadīce, şübhesiz, ağac, bāgca gibi. Ayrıca -ca/-ce eki de metinde ünsüz uyumuna girmemiştir ve çeviriyazıda da bu şekliyle yazılmıştır: Türkce, hoşca, bağıdıgca kelimelerinde olduğu gibi.
6. “Veş, kede, vend, mend, āsā, kār, vār, ver” gibi Farsça ekler eklendiği kelime ile birleşik yazılmıştır: şayyādvēş, peyvend, derdmend, andelībāsā, ma’siyetkār, ümīdvār, dilāver gibi.
7. “Ez, hem, der, be, bā, bī, nā” gibi Farsça; “ilā, bi, bilā, zī, mā” gibi Arapça ön ekler kendisinden sonra gelen kelime ile birleşirken araya kısa çizgi (-) konulmuştur: ez-dil, hem-reng, der-vasf, be-gāyet, bā-vücūd, bī-misāl, nā-dān; bi’l-kuvve, bilā-reyb, zī-rūh, mā-sivā, mā-yeşā gibi.
8. “Cū(y), rū(y), sū(y)” gibi kelimeler tamlama oluştururken çeviriyazıya şu şekilde aktarılmıştır: cūy-ı muhabbet, sūy-ı iblīs, rūy-ı hırāş gibi.
9. “Tahtgāh” ve “dergāh” kelimeleri dışında Farsça birleşik kelimelerin yazılışında şeh-bāz, gird-āb, güft-gū, dem-be-dem, nev-be-nev, yek-be-yek, yek-nazar gibi yazılışlar tercih edilmiştir.
10. “Pādişāh” kelimesi dışında “naş-bend”, “pāy-māl” gibi kelimelerin asli yazımları tercih edilmiş, ses türemeleri gösterilmemiştir.
11. “Allāh” kelimesinin Arapça tamlamalarda “muzafun ileyh” olduğu durumlarda çizgi “ - ” kullanılmamıştır. Resūlu’llāh, cemālu’llāh gibi. Farsça tamlamalarda muzaf ve muzafün ileyh durumundaki kelimeler arasına “ - ” konmuştur: seyr-i Allāh örneğinde olduğu gibi.

12. Şair kullansın veya kullanmasın orijinalinde hemze bulunan bütün kelimelerde hemze gösterilmiştir, sadece mısra sonlarında bir fonksiyonu olmayacağından kullanılmamıştır.
13. “ile”, “ise”, “idi”, “için” gibi edat, bağlaç ve ek fiiller “elif”le yazıldığı zaman kelimedden ayrı “elif”siz yazıldığı zaman kelimeye bitişik yazılmış ve kalınlıkincelik uyumuna uğramıştır.
14. Vezin gereği düşen ünlüler için apostrof (') işareti kullanılmıştır: n'îçün, n'oldı, n'edem, v'eger gibi.
15. Arapça ve Farsça uzun ünlülerde ve nispet “yā”larında zihaf yapılması gereken durumlarda, kısa okunsalar bile daima uzunluk işareti kullanılarak yazılmıştır: āyīne, Nihânî gibi.
16. Elif-i maksûrelerde uzun okunan yerlerde Īsā, Mūsā, Leylā, ma'nā şeklinde yazılmış olup vezin gereği herhangi bir kısaltma yapılmamıştır.
17. Nüshadaki sayfa numaraları transkripsiyonlu metinde sayfanın sol tarafında köşeli parantez içinde verilmiştir. Her şiirin numarası başlık üzerinde; her beytin/bendin numarası, her beytin/bendin sol tarafında gösterilmiştir.
18. Metinde eksik bırakılmış kelime, bağlaç veya ekler tamamlanmaya çalışılmış ve eklenen kısımlar köşeli ([]) parantez içinde verilmiştir. Lekeli kısımlar okunmaya çalışılmış okunuşunda tereddüt görülen yerlerde (?) işareti kullanılmıştır.
19. İmla hataları ayrıca anlam ve vezin açısından hatalı görülen kelime veya eklerde tashîh yapılmaya çalışılmış ve bunlar dipnotla gösterilmiştir.
20. İmale ve zihaf dışında aruz bakımından kusurlu mısralar dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca hece vezniyle yazılan şiirlerde de ölçüsü fazla veya eksik olan mısralar gösterilmiştir.

3.4. TRANSKRİPSİYON (ÇEVİRİYAZI) ALFABESİ

Tablo 24: Metinde Kullanılan Transkripsiyon Sistemi.

Harfler	Transkripsiyon İşaretleri	Harfler	Transkripsiyon İşaretleri
آ, ا	A/a, Ā/ā	ص	Ş/ş
أ, ا	a,e,i,u,ü	ض	Đđ/Žž
ب	B/b,P/p	ط	Ṭ/ṭ
پ	P/p	ظ	Ẓ/ẓ
ت	T/t	ع	‘
ث	Ṣ/ṣ	غ	Ġ/ġ
ج	C/c,Ç/ç	ف	F/f
چ	Ç/ç	ق	Q/q
ح	Ḥ/ḥ	ك	K/k,G/g, (Ñ/ñ)
خ	Ḥ/ḥ	ك	Ñ/ñ
د	D/d	ل	L/l
ذ	Z/z	م	M/m
ر	R/r	ن	N/n
ز	Z/z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	J/j	ه	H/h, A/a, E/e
س	S/s	لا	la, lā
ش	Ş/ş	ى	y, ı, i, ī
		ء	,

NIHÂNÎ DÎVÂNÎ'NİN ÇEVİRİYAZILI METNİ

[2]

HÜVE'L -MU° İN
B'İSM-İ ŞÂH
DESTÛR YÂ HAZRET-İ PİR

Sivas vilâyeti dâhilinde Dârende kazâsınıñ Zâviye maħallesinde dergâh-ı kudsiyet-penâhları derûnuñda defîn-i hâk-i anberîn olan kibâr-ı veliyyu'llâh mütteħizinden Ğavsu'l-A° zam es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid-i Velî kuddisse sırrıhu'l-celî Efendi Hazretleriniñ sülâle-i tãhirelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şâlih Nihânî kuddisse sırrıhu Hazretleriniñ dīvân-ı mağz-ı Qur'ân ve ilhâmât-ı cenâb-ı gufrân-ı pür-° irfânlarıdır. İbtidâ gazeliyyâtlarıdır.

ĶĀFİYETÜ'L-ELİF

1

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Bed'-i bismi'llâh ile verdim cilâ
Hem şalâtile selâma iktidâ
2. Ba° de-zâ tevħîd-i Rabbü'l-° âlemîn
Bî-şebîh [ü] bî-mişâl zât-ı Hudâ
3. Heft-şifât-ı zât şübüt-ı heştile
Dâ'im ü bâķî Cenâb-ı Kibriyâ
4. Kühüne idrâk ermez kimseniñ
Hiç ° uķülünñ derki yoķdur bî-merâ
5. Zâtına zâtı müşâhiddir anıñ
Ğayrıya idrâki yoķdur ħâliyâ

6. ° Acz-i derk-i zāt-ı Hakkıñ şübhesiz
° Ayn-ı idrākdir buyurdu Murtaẓā
7. Cümle eşyāda mü'essir oldurur
Her ne var tahte's-şerā fevka'l-° alā¹
8. Maẓhar-ı ālāt şu'unāt cümleten
Hep anıñdır yoqdurur ašlā sivā
9. Bir fūrū° uñ aşlı Hakk olsa ne var
Küllüsü Hakkdır sivā vü mā-sivā
10. Bu vücūd hep keşretidir vaḥdetiñ
Keşretile vaḥdete ermez fenā
11. Keşreti bizce vücūd-ı vaḥdetiñ
Vaḥdetinde yoq ta° addüd ey fetā
12. ° İlm-i ğaybī kendine ḥaqqā'l-yaqīn
Ḥükmüne ° ayne'l-yaqīndir mā-yeşā
13. Zāhir egledikde çün ° ilme'l-yaqīn
Reng [ü] şüret buldu bu arz-ı semā
14. Perde oldu zātına çün bu şifāt
Pes ḥicāb oldu ° anāşır zāhirā
15. Bir merāyā geldi lāzım vaḥdete
Āyīne ola cemāle Hakk-nümā
16. Hem laṭif ola keşāfet olmaya

¹ ° alā: ° ulā

Ol laṭīfiñ luṭfuna cilve-nümā

17. Nūr [u] rūḥ [u] ° aql [u] sırrın dördünü

Qıldı mir° āt-ı muḥāṭab *kul kefā*¹

[3]

18. Çünkü vāreste keşāfetden bular

Bir isimdendir ° ibāret muṭlaqā

19. Dördü birdir hem ma° ānīde bunuñ

Çār isimle söylenir dillerde hā

20. Rūḥ ḥayāta bā° is olduḡu için

Zātına ḥaydır vücūdile bekā

21. Sır daḡı rūḥuñ muzāfıdır biliñ

Bunları Ḥaqq ittiḥāz etdi dilā

22. Rūḥ sırrıñ aşlı Ḥaqqdır şübhesiz

Kendine maḥşüşdur ° ilm-i ḥafā

23. Sırrını rūḥuñ bilemez hīç aḡad

Hem zevāl yok rūḥa dā'im ü beqā

24. Dört laṭīfden ikisi kendi için

Hem ikisinden Muḥammed Muṣṭafā

25. Nūr [u] ° aqlı etdi mir° āt zātına

Eyledi nūrundan anı dil-güşā

26. Daḡı nūra ° aqlı sır etdi muzāf

Nitekim rūḥa muzāf sırdı beyā

¹“Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**” (İsrâ 17/96).

27. Pes tecellî kıldı rûhuyla nura
Nûrile rûh ğarğa oldu ibtilâ
28. İzdivâc etdi muhabbet baħrine
Kulzüm-i ° aşk içre oldu müntehâ
29. Nûru yâr etdi Ğudâ pes kendine
° Aklı nûra eyledi hoş muğtedâ
30. Şâf-ı şâfdan eyledi kandîl zuhûr
Çok fitîl ° aşka düzöldü bî-riyâ
31. ° Aşk fitîli kondu kandîl içine
Nûr-ı şem° iñ hüsnüne verdi cilâ
32. Nûr-ı Aħmed cilvesi çokdur cânım
Anı keşf etmek degil mümkün dehâ
33. Bu kadar yeter alana görene
Çok da desem görene olmaz rehâ
34. Böylece geldi vücûda kâ'inât
Tâ zuhûr-ı Ğazret-i Ādem Ata
35. Anıñ ile cilve-i Ğağ cüz'ice
Muhtaşar beyân olupdur ey Hümâ
36. Ğamdüli'llâh Ğağ bize ihsân edip
Vâşıl etdi sırr-ı eşyâya şehâ
37. Hem-şifâtı zât-ı Ğağda maħv edip
Vâkıf-ı taħķiķ olur Nihâniyâ

2

Velehu Diğer Devriyye-i Müşārün İleyh

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
 Ẕāl ü qālī bilmezem oldum mükerrem ibtidā
 Rūḥ-ı dil oldu vücūdum ° ilmine bā° iş tamām
 ° Aşk imiş bildim oğudum ism-i a° zam ibtidā
 2. Bāḥnım hüküm-i ḥayāldi zāhirim nūr-ı cemāl
 Müfredātımdan şu° ünāt-ı İlähī pür-kemāl
 Devr eder rüz [u] nehārım fiḫratım ° ıyd-ı vişāl
 Eyledim terkīb-i şüret ḫilḫat-i dem ibtidā
- [4]
3. Bir zamānda mā°-i ḫıyn içre ° aceb mişl-i sıfāl
 Perverīşim ḥūr ile nūr eyledi ḫaddimi dāl
 Niçe yatdım nite ḫalkdım men nemīdānem ne ḫāl
 Nīm-sürür ebḫār-ı ḫaḫre vefret-i ḡam ibtidā
 4. Devre-i kevnıyye [vü] ° arşıyyeyi ḫıldım tamām
 Ḥavza-i taşrīfe girdim aḡzıma urdum licām
 Olmasın keşf-i serā°ir deyü etdim ihtimām
 Şüret-i eşbāḫa emrāz vermişem em ibtidā
 5. ° Aḫd edip ibrāne rūḫum verdim istiḫkāmını
 Baḫr-ı¹ demden yek-be-yek rīg eyledim fercāmını
 Eyledim taşvīr-i mir°āt ḫikmetim encāmını
 Ḥüsnümü ḫıldım nümāyān oldum ebkem ibtidā

¹ Baḫr-ı: Baḫr ü

6. Yek-nazar kıldım aña ki sırr-ı zātıma şühūd
Böyle hoş esmā-yı hüsnā levha-i saır-ı kıyūd
Beyt-i Haqq oldu vücūdum her gören eyler sücūd
Hayret-i kübrāya girdi kaldı mübhem ibtidā
7. Zıll-ı Haqdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep me’āşirle mü’essir e ālem-i şügrā-yı men
Sırrıma zarfım Nihānī noқта-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā

3

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Hudā

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ulün

1. Hudāyā e abd-ı bī-çārem Hudāyā
Za^c if [ü] ma^c şiyetkārem Hudāyā
2. Teveccüh eyledim dergāhıña men
Günāhımdan şeremdārem Hudāyā
3. Buyurduñ rahmetim sâbık ğazabdan
Anıñçündür ümīdvārem Hudāyā
4. Deriñ *lā taqneṭū min Raḥmeti’llāh*¹
İmānıñda mededkārem Hudāyā
5. Nice kez tevbe etdim naqz kıldım
Bilirem rü-siyehkārem Hudāyā
6. Şu resme mücrimem yoqdur nazīrim

¹ “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.” (Zümer 39/53).

Ki şöyle ° āṣī bed-kārem Ḥudāyā

7. Beni halk eylediñ ey Rabb-i Raḥmān
Ne deñlü çoksa evzārım Ḥudāyā
 8. Seniñ raḥmetiñe yok ḥadd [ü] pāyān
Beni ° afv eyle settārım Ḥudāyā
 9. Aḥadsıñ yok şerīkiñ lā-misāle
Kaḫuñdan özge yok varım Ḥudāyā
 10. Bağışla Ahmed-i Muḥtāra yā Rab
Bu durur dilde ezkārım Ḥudāyā
 11. Bize sen eylediñ imānı ihdā
Daḫı tevfiḳ-i ḫünkārım Ḥudāyā
 12. Bilā-° ivaż ü lā-ücret veripdiñ
Yine sen ḫıfz kııl cārem Ḥudāyā
 13. Bize bizligimizi kıılma perde
Vişāliñe aç enzārım Ḥudāyā
- [5]
14. Nihānī bende-i Āl-i ° abādır
Tevessül eder esrārım Ḥudāyā

4

Velehu Müşārün İleyh Diğer Münācāt-ı Ḥudā

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Bāde-i ° aşkıñla mest oldum müdāmī yā Ḥudā

Refte refte¹ cilvegerdir dildeki eşyā Hudā

2. Dār-ı dilde murğ-ı tūṭī-i ṭabī^c at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Hudā
3. Sübḥa-i seyr-i sülūkuñ devrine cā ḳalmadı
Noḳṭa-i ḥāl-i siyāhdan eyledi sevdā Hudā
4. Zülfi-i^c aşḳıñ² müyuna bād-ı şabādan gam nedir
Her telinde beste ḳıldı şad-be-şad şeydā Hudā
5. Dildeki rāz-ı Nihānı açmadım aşlā velī
Ḥāme-i nāzik-edāyı eyleyen gūyā Hudā

5

Velehu Müşārün İleyh Diğer İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳḳ-ı Müselselin

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Ḳapuñdur melce-i raḥmet ne raḥmet raḥmet-i^c uzumā
Ṭapuñdur merkez-i ni^c met ne ni^c met ni^c met-i ra^c nā
2. Çü benden^c abd-ı bir ābıḳ ne ābıḳ^c afvıñā lāyıḳ
Ne lāyıḳ lāyıḳ-ı re'fet ne re'fet re'fet-i a^c lā
3. Bu mücrim^c izzetiñ gözler ne gözler ḥün döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler ne yüzler yüzleri sevdā
4. Benim tek var mı bir maḥcüb ne maḥcüb ḥacb ile maḡlüb
Ne maḡlüb rāḡıb-ı maṭlüb ne maṭlüb maṭlab-ı Mevlā

¹ Refte refte: Rifte rifte

² aşḳıñ: ^c aşḳıññ

5. Beni benlikden āzād et ne āzād şāh-ı şeh-bāz et
Ne şeh-bāz şayd-ı pervāz et ne şayyād şayd-ı bī-hemtā
6. ° Anāşırdan edip tecrīd ne tecrīd bil ki kıl tefrīd
Ne tefrīd ferdi kıl vāhid¹ ne vāhid vaḥdet-i kübrā
7. Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā

6

Velehu Müşārün İleyh Diğer Münācāt-ı Cenāb-ı Hudā

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Yā İlāhī luṭf kıl iḥsān baña
° Aşkıñı göñlümde kıl mihmān baña
 2. Ver bize rāh-ı dālāletten necāt
Zıkr kıt et reh-ber-i Qur'ān baña
 3. Her ḥaṭāyı her kuşūru işledim
° Afv [u] raḥmetiñle ver fermān baña
 4. Nefs-i şeyṭān etdi bize çok ḥıle
Hem musallaḥ oldu İbn-i cān baña
 5. Her ṭarafdan rāhıma sed çekdiler
Vermediler rāḥatı bir ān baña
- [6]
6. Münkir-i ḥāricle kıldım çok cihād
Bu ḥālile verdiñ imtiḥān bana

¹ kıl vāhid: vāhid kıl

7. Sāl-i se içinde dürlü hāl ile
Bî-^c aded cevr etdi münkirān baña
8. Eyledim şabr [u] taḥammül bunlara
Ḥamdüli'llāh oldu yol āsān baña
9. İstigāşe eyledim dergāhiña
Kıldı himmet ḥazret-i pīrān baña
10. Oldular zīr ü zeber ol ḥā'inīn
Rūşen oldu gün-be-gün bürhān baña
11. Eylediñ elṭāf [u] tevfiķiñ refiķ
Sırr-ı irşādla ğulüvv-i şān baña
12. Ḥaķķa ḥamd ile Nihānī dem-be-dem
Yāver oldu ol Şāh-ı Merdān baña

7

Velehu Müşārün İleyh Na^c t-1 Şerif-i Cenāb-ı Resül-i Kibriyām

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Ey Resül-i faḥr-i ^c ālem ve'y ümīd-i mā-sivā
Ente çün ḥatmü'n-nebīsin şāhibü'l-ḥilm [ü] ḥayā
Erdi Ḥaķdan tā saña feyzile hem ^c ilm-i velā
Kıl şefā^c at ben gedāya ey Resül-i Kibriyā
2. ^c Andelīb-i na^c t-güyem bāĝ-ı ḥüsnünde seniñ
Bülbül-i şeydā kim ey dost bezm-i vaşlıñda seniñ
Sen şefī^c rüz-ı cezāsıñ cümle ḥükmünde seniñ
Kıl şefā^c at ben gedāya ey Resül-i Kibriyā

3. Hāk-i pāyiñ tūtiyā oldu ° alīl olan göze
Ol şeb-i mi° rāc Hākile vaşl olupsun yüz yüze
Kevkeb-i dürr-i haqāyıqdan ° alā¹ olduñ bize
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā
4. Yüz sürüpdür hāk-i pāyiñe seniñ ° arş-ı ° alā²
Ol ğubārdan buldu hem kuḥl eyleyen a° mā cilā
Dendi *levlāk*³ şāniña kevnine raḥmetsiñ *belā*⁴
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā
5. Niçeler çün baş ile cānı fedā kıldı saña
Baḥr-ı ° isyān içre ğarqam luḥf-ı iḥsān kıl baña
Gelmeseydiñ ḥalk olunmazdı cihān öñden şona
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā
6. Bu Nihānī sā'iliñdir қаpuña geldim şehā
Şıdḳ ile Mecnūnuñ oldum girmişem men bu rāha
Ol ° Alī Fāṭıma Ḥasan Ḥüseyinle kıl ° atā
Kıl şefā° at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā

8

Velehu Diğer Müşārün İleyhiñ Na° t-ı Şerifi Şalla'llāhu ° Aleyhi ve Sellem

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Vaşlıña ermegi bu dil yād eder yā Muştafā
Zıkr-i ismiñ ğamlı göñlüm şād eder yā Muştafā

[7]

¹ ° alā: ° ulā

² ° alā: ° ulā

³ “**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudsî).

⁴ “Ey kendi aleyhlerine olarak gūnahta haddi aşan kullarım! **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz, dediler” (A'râf 7/172).

2. Baħr-ı ° aşkım eyledi cūş mevc eder deryā gibi
Şem° -i ħüsnüñ āhımı müzdād eder yā Muştafā
3. Şevk-ı envārıñ görünce yandı dil ° atşānile
Leb-i la° liñden zülāl imdād eder yā Muştafā
4. Pāyiniñ ħākine kim ki baş egip yüz sürmedi
Firķat-i hicriñ anı bī-dād eder yā Muştafā
5. Çāk-i girībān ediben rāhıñā cānın veren
° Aşkıñ anı şayd edip āzād eder yā Muştafā
6. Bir nazār eyle efendim varlığım sūzān ola
Zirā varlık beni senden yad eder yā Muştafā
7. Ĥālīşāne na° t-ı pākin yād edince dem-be-dem
Bu vīrāne göñlümü ābād eder yā Muştafā
8. ° Ācizem vaşfiñdan ey şāh çünki vaşşāfiñ Ĥudā
Gül ü bülbül dā'imā evrād eder yā Muştafā
9. Reh-nümā olduñ Ĥudāya ey şefā° at menba° ı
Bu Nihānī gör ki ne irād eder yā Muştafā

9

Velehu Müşārün İleyh Der-Na° t-ı Pāk-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Rağıya'llāhu ° Anhu

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Sırr-ı ħaķīķat gülüsün yā ° Aliyye'l-Murtażā
° İlm ü ° irfānla dolusun yā ° Aliyye'l-Murtażā

2. *Ene Medīnetü'l-°ilmi ve °Aliyyün bābuhā*¹
Şāniña dendi velīsin yā ° Aliyye'l-Murtażā
3. İbn-i ° amm-i Muşafā hem Şīr-i Yezdān-ı Hudā
Dil gülünün bülbülüsün yā ° Aliyye'l-Murtażā
4. *Laḥmuke laḥmī*² buyurdu şāh-ı sultān enbiyā
Dü cihān içre olupsun yā ° Aliyye'l-Murtażā
5. Hāzret-i Zehrā erisin dürr-i aşdāf menba° ı
Evliyāniñ ekmelisin yā ° Aliyye'l-Murtażā
6. Sāķī-i cennet olan Ḥasan Ḥüseyniñ vālidī
Ehl-i ° adne müncelīsin yā ° Aliyye'l-Murtażā
7. Bu Nihānī ° abd [ü] çāker nice medḥ ede seni
Kā'inātiñ efdālisin yā ° Aliyye'l-Murtażā

10

**Velevu Müşārün İleyhiñ Mir Kāzım ve Eşref Beg Efendileriñ Duvāzdehlerine Tanzīren
İrād Buyurdukları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Duvāzdehleridir**

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Żav°-ı şeb rüz-ı faḥāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā³
Feyz-i dil cüd [u] seḥāvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Merdüm-i nūr-ı imāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḥāmil-i genc-i emānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

¹ “Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır” (Süyütü, el- Cāmi’us-Sağır, 1/415; Askalanî, Tehzību't-Tehzīb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

² “**Etin etimdir**, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur.” (Yılmaz, 2013, s. 407).

³ Dîvân'da bu bent 3. bent olarak yazılmıştır. Müseddes'in kafiye düzenine ve tanzir edilen şiirle uyumuna göre ilk sıraya alınmıştır.

Ravza-i Haḳ verd-i raḥmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Sırr-ı muṭlaḳ tāc-ı devletdir Ḥüseyn-i Kerbelā

2. Dürr-i meknūndur¹ Muḥammed la° l-i mercāndır ° Alī
° İlm-i maḥzūndur Muḥammed hırz-ı Ḳur'āndır ° Alī
Bā° iş-i kevnidir Muḥammed cümleye cāndır ° Alī
Nā'il-i ḥūndur Muḥammed aña bürhāndır ° Alī
Zübde-i baḥş-i hüviyyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḳıdv-e-i raḥş-i nübüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
3. Mekk-i a° dāniñ şehīdi şaḥb-i eyمندir Ḥasan
Semm-i sāḡar nūş ḳıldı līk bī-mendir Ḥasan
- [8] Eşbeh-i ḥulḳ-ı risālet merci° -i fendir Ḥasan
Bir güzīde āl-i Aḥmedden müberhendir Ḥasan
Ḡurre-i cāh-ı kemāletdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Niḳme-i rāh-ı hidāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
4. Ma° den-i fazlü'l-berātimdir ° Alī Zeyne'l° Abā
Menşe°-i rūḥü'l-ḥayātımdır ° Alī Zeyne'l° Abā
Melce°-i fahrü'n-necātımdır ° Alī Zeyne'l° Abā
Mülhimi rindü'n-na° atımdır ° Alī Zeyne'l-Abā
Merkez-i ṭūr-ı ṭarīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Dāḥil-i ḡavr-i ḥaḳīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
5. Ol imām pencim Muḥammed doğdu çün mişl-i şafaḳ
Ḳalb-i vāsi° olduḡuḇün dendi Bāḳır aña baḳ
Ṭā'ir-i ḳuds-i İlāhī munşabiḡdir nūr-ı Haḳ
Kim ola vaşşāfi aniñ vāşıfi *Rabbü'l-felaḳ*²
Ḥādım-i ḥuffāz-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

¹ dürr-i: dürr ü

² “De ki: ‘Sabahın rabbine sığırım.’ ” (Felak 113/1).

6. Lücce-i şadr-ı risâletdir le'âl-i Ca° ferî
 Şöhre-i şehd-âb-ı fıtratdır me'âl-i Ca° ferî
 Zehre-i ezhâr-ı şa'ratdır nihâl-i Ca° ferî
 Bû-Hanîfe kıldı bî° at bil nevâl-i Ca° ferî
 Nokta-i pergâr-ı kudretdir Hüseyn-i Kerbelâ
 Ğarqa-i gird-âb-ı nuşretdir Hüseyn-i Kerbelâ
7. Āyet-i *ve'l-Kāzımīn*¹ mantūķuna başdın qadem
 Tūr-ı Eymen nūrunuñ esrārı ile muğtenem
 Ol imām-ı heft-iķlīm [ü] şerīf-i muħterem
 Ya° nī kim Mūsā'-i Kāzım mefħar-ı cümle ümem
 Sırr-ı mir'ât-ı fütüvvetdir Hüseyn-i Kerbelâ
 ° Āşıkā farz-ı muħabbetdir Hüseyn-i Kerbelâ
8. Ma° nī-i ümmü'l-kitābdır Şāh ° Alī Mūse'r-Rızā
 Huşbe-i tahte'l-ķıbābdır² Şāh ° Alī Mūse'r-Rızā
 [9] Nuşbe-i fātiħ-i bābdır Şāh ° Alī Mūse'r-Rızā
 ° Urve-i ° ālī-cenābdır Şāh ° Alī Mūse'r-Rızā
 Hāzin-i şehri-velāyetdir Hüseyn-i Kerbelâ
 Şāhid-i ceys-i siyādetdir Hüseyn-i Kerbelâ
9. Nāṭıķ-ı faẓl-ı kelāmdır zāt-ı vālā-yı Taķī
 Fā'iz-i cümle enāmdır zāt-ı vālā-yı Taķī
 Hādī-i dārü's-selāmdır zāt-ı vālā-yı Taķī
 Meħmed-i ħamd-i kirāmdır zāt-ı vālā-yı Taķī
 Mīve-i naħl-i şecā° atdır Hüseyn-i Kerbelâ
 Nağme-i vird-i celādetdir Hüseyn-i Kerbelâ
10. Ol imām işnā-° aşerden 'aşr-ı ° aşretdir Naķī
 Ceys-i imāna hidāyet birle fıtratdır Naķī

¹ "Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, **öfkelerini yenerler**, insanları affederler..." (Āl-i İmrân 3/134).

² ķıbāb: ķubāb

Ğavş-ı muṭlaḳ Hızra mülḫaḳ ḳutb-ı ümmetdir Naḳī
 Şānı °ālī kendi a° zam mişli nedretdir Naḳī
 Vāriş-i taḫt-ı ḫilāfetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
 Mağz-ı Ḳur’ān-ı diyānetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā

11. Ḳıl teveccüh ḳıbledir saña cenāb-ı °Askerī
 °İlm-i ledün dersidir añla kitāb-ı Askerī
 Başḳa dilden oḳunur °ilm-i ḫesāb-ı °Askerī
 Sell-i seyfinde bilinir ne cevāb-ı °Askerī
 Baḫş-i eyvān-ı necābetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
 Rütbe-i °ālī-şehādetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
12. Taḫtına eyler teşerrüf Mehdī-i şāḫib-zamān
 Ḳalbimi eyler taşarruf Mehdī-i şāḫib-zamān
 Kimseden etmez taḫavvüf Mehdī-i şāḫib-zamān
 İzn-i Raḫmāna tevaḳḳuf Mehdī-i şāḫib-zamān
 Ḥāricīye fiğ-ı şiddetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
 Tālibīne °ıyd-ı vuşlatdır Ḥüseyñ-i Kerbelā
13. Bu e’imme-i düvāzdeh cümle bir şāḫıñ gülü
 Bir sipihriñ incisidir verd-i Rıdīvān bülbülü
 Ḥāzin-i genc-i nübüvvet fātiḫ-i sırr-ı °Alī
 Oḳuram yüz biñ şenāyı lāl olup kesmem dili
 Çünki ecdādım ḳarābetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
 Ḳuṭb-ı evtādım sa° ādetdir Ḥüseyñ-i Kerbelā
14. Düşeli muḫabbeti¹ Āl-i °abānıñ bī-gümān
 Şükr-i² bī-ḫamd nūr-ı °irfān ile oldum rāygān
 [10] Revnaḳ-ı dil ḫüsnünü seyr [ü] temāşāda hemān
 Maḫlaşım gerçi Nihānī līk bürhānım °ayān

¹ muḫabbeti: ḫubbı

² Şükr-i: Şükr ü

Şî° asıyam melce'âtımdır Hüseyin-i Kerbelâ
Rindesiyem münce'âtımdır Hüseyin-i Kerbelâ

11

Velehu Müşârün İleyh Gazel-i Muṭlak

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Râh-ı ° aşka ḥâk-i pâ nâmıyla düşdüm Bâriyâ
Bâd-pây-ı mürşid-i kâmil doḡunsun dâ'imâ
2. Zîr-i pâ-y-ı taḥt-ı ° aşka bizi cism etmekde dil
Böyle şâha bir gedâ olsun fedâ olsun fedâ
3. Gülşen-i ° aşkıñ hezâr-ı dil-fürüşu olmuşuz
Maṭlabım ancaḡ rızâ-yı Ḥazret-i Ḥaḡ bî-merâ
4. Bir ḡadeḡ ° izzet şarâbın nüş eden gelsin bize
Ben de içdim bâde-i ° aşkı nihân oldu sezâ
5. Gel mecâzî ° aşkına ḡayd olma ol bir dem ḡalâş
Ṭut ḡaḡıḡat râhını ez-dil Nihânî-i gedâ

12

Velehu Müşârün İleyh Dİger Gazel

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Ḳızarmış çeşm-i ḡün-rîziñ mey-i ° uşşâḡdan cânâ
Ne bu âteşle nezzâre gözüñ ḡan etmede ḡalâ
2. Gülistân-ı cemâliñ küyünü pür-jâle etmişdir
Sirişḡ-i dîde-i nemnâk-ı zâr-ı bülbül-i şeydâ

3. Açıl ey gönca bir kez ^c andelîb-i hâtırım hoş tut
Açıldı şâh-ı hâr-ı vaşlıña ey gül-^c izâr ara
4. Ne bulduñ bezm-i mülde sâķî-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilâ âhiñ neden âyâ
5. Ne düşdüñ sâyeveş n'oldu nedir âlâm [u] aĥzâniñ
Ne yandıñ âteş-i ^c aşķıña şimdi sen Nihânîyâ

13

Velehu Müşârün İleyh Aĥvâl-i Nâ-dânî Hâvîdir

mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

1. Qalan tîre cehâletde n'îçün etmez fener peydâ
Şeb-i zûlmetde bî-çâre olan diler qamer peydâ
2. Anıñ kim ^c ilmi yok qalbi dâlâletden ĥalâş olmaz
Düşer gird-âba ol âĥir eremez nûr [u] fer peydâ
3. Odur bir şûret-i dîvâr berzâh içre bir heykel
Ki nefsiñ dâmına düşmüş maķâm etmiş saķar peydâ
4. Ne deñlü var ise ĥulķ-ı zemâyım aña yâr olmuş
Daĥı şeytân qarîn olsa ĥalâşı yok memer peydâ
5. Bunuñ gibi melâ^c inler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinân miftâĥı ceybinde yanınca niçe ĥar peydâ
6. Aceb milletdurur bunlar ne Fir^c avnî ne Nemrûdî
Meger ebnâ-yı Süfyânî eder devr-i püser peydâ
7. Bulardır deyü ĥırşımı bahâyım tab^c -ı süflîdir

° Adū-yı ḥānedānıdır eder da° vā-yı şer peydā

[11]

8. Cemī° -i milletiñ ıslāhı mümkündür velī bunlar
Degildir kâbil-i irşād Yezīd Mervānīdir peydā
9. Bulardan farz-ı ° ayn oldu çün etmek sırrıñı ihfā
Nihānī intiķām için ola bir gerçek er peydā

14

Velehu Müşārün İleyh Der-Şer° ü Vaşf u Fā'ide-i ° Aşķ u Naşīhat

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Ey dilā gel ° aşķa yār ol ° aşķa eyle ilticā
Kim ki ° aşķa rāğīb olur tālīb olur cā-be-cā
2. Degmenin kārı degildir ° aşķa uymak ey püser
Merd-i meydān olmayanlar ° aşķ nedir bilmez dilā
3. ° Aşķdır Ḥaķķıñ bir ismi her kim[e] ihsān olur
Ol Ḥaķķıñ şādık kıludur şānıdır a° le'l-° alā¹
4. Ma° deni birdir ḥaķīķiyle mecāzıñ bil anı
Şaḥşına göre anıñ ḥarfı muķadderdir belā
5. Cevher-i aşlında her kimiñ olursa būy-ı ° aşķ
Cüz'ī küllī anda āşārı ° ayān olur nümā
6. ° Aşķile rūḥ bir vücūddur lākin ismi başķadır
İkisi de ḥükm-i cāndır bir iki yek çārḥā

¹ ° alā: ° ulā

7. ° Aşkile rūḥ ° aqlile nürdur dīdesi zātdurur¹
Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā
8. Kimde kim bākīdürür rūḥ anda ° aşk cān bākīdir
Cümlesiniñ ḥükmü birdir başqa ismi oldu yā
9. Böyle ise cümle ḥayvānāt [u] insānda bular
Vardurur cümle kuvā-yı ° unşurunda bī-merā
10. Līk ḥayvān ile insānīde fark etdi Ḥudā
Nuḫkile hem ° aqlile mümtāz edipdir Kibriyā
11. Ḥayvāniñ idrāk ḥissi hem de ° aḫd oldu zebān
Daḥı ° aşk-ı şehvete ḥarf ile oldu bī-ḥayā
12. Daḥı ekl [ü] şürb ile oldu ḥayātı müstedīm
Aniñ için rūḥ-ı ḥayvānī denildi gör añā
13. Çünkü ḥayvān ekl [ü] şürbe bulmasa fırsat-ı tām
Çār penç eyyām içinde ḳahr olup bulur fenā
14. ° Aşk-ı rūḥuñ anlara olmaz beḳāsı müstedām
° Aşkile şarf-ı cimā° eyles ola nesl-i beḳā
15. Rūḥ ile ḳuvvet buluban yük götüre bil anı
Çünkü ḥizmetcisidürür ādemiñ bil ey Ḥümā
16. Añladıñsa işte bu ° aşk-ı mecāzī dedigi
Hem daḥı ḥayvānī rūḥu eyledim taḳrīr saña

¹ **Der-kenār (s. 11):** ° Aşkile rūḥ ° aqlile nürdur dīdesi zātdurur

Līk dilde her biri bir nām ola olur gūya

17. Şüret-i âdemde olup âdemim diyen dağı
Nuṭṭukile fark-ı temîz oldu bahâyimden kezâ
18. Ḥayvânîñ idrâk ḥissi bunlara ° aql oldu nûr
Bu iki şıfatla ḥayvândan mümeyyiz oldu tâ
19. Nev° -i insânda iki kısım oldu diñle ey ° azîz
Birisi ḥayvân ṭabî° at oldu ḥulḳî küllihâ
20. Zîrâ bunlar ° aşkı küllî zâyi° etdi şehvete
Dağı ° aklı cem° -i mâla hep hevâ-yı mâ-sivâ
21. Yiyip içip çoçuşup nefsiñ hevâsıyla müdâm
° Aşkı nefsi-i şehvete ° aklı şafâya dâ'imâ
22. İşte ḥayvânile bunlarıñ da farkı yokdurur
Hep mecâzîdir bu ḥâliyle giren bulmaz rehâ
23. Bunlar ölünce kadar bunlara insân denilir
Öldüğünde hep bahâyim şekline girer o câ
- [12]
24. İşte bir bir saña taḳrîr eyledim aḥvâli men
Añlar iseñ hoş naşîḥat pendî gûş et yâ fetâ
25. Bu mişillü kimseye ° aşkile rûḥ vermez nemâ
Çünkü aḥlâḳ-ı zemâyim ile oldu pür-belâ
26. ° Āḳıbet gitdi fenâya oldu ism-i mün° adim
Nesli-ı Ḳâbildir bular hem tâbi° -i nefsi-i hevâ
27. Bunlara irşâd naşîb olmaz ebed çekme emek
Nesh-i şüretle bahâyim şekli olur ° ayn-ı mâ

28. Ĥubb-ı āl-i Muṣṭafā yok alblerinde bunlarıñ
Tābi° -i Süfyānilerdir bu gürüh-ı bed-liā
29. Anıñ için ĥubb-ı Merdāna eder baı° inād
ahr ede Cebbār-ı° ālem la° nete ola sezā
30. ° Aṣ-ı rūuñ ° al-ı sırrıñ adrini bilenden ol
aına arf eyle anı olma nā-dān-ı Ĥudā
31. ° Alile rāh-ı erī° at emrine ıl ittibā°
° Alile rāh-ı arīat kulünü eyle cilā
32. Rūunu eyle izāfī urb-ı Ĥaa bul vuṣūl
Sırrıñı eyle mücerred olmasın senden cüdā
33. Sīretin seyrān edip seyr et aat ehrini
Ma° rifet verdine el un olma marūm bī-nevā
34. Mürşid-i kāmile el un ou bī° at āyetin
Zikrile olıl muvānis tā bula albiñ afā
35. Uymaıl avm-i sefīhe hem celīs olma aın
Olma eytānla muārin eyleme ūn ü irā
36. Etme başile cedel hī ibn-i Mervānī ile
Eylemez Ĥaı abūl mel° ün-ı melūd eṣiyā
37. Hī inanma sözlerine teslīm etme özüñü
Tā ezel a° dādurur nesl-i Resūle bī-ayā
38. Şūret-i Ĥa görünürler ° ābid [ü] zāhid gibi
Hem daı ehl-i arīden dem ururlar pür-riyā

39. Aña zinhār i° timād etse odur sīret-perest
Zīrā yok aşl [u] esās erkān-ı rāha ihtidā
40. Sen hemān atañ Nihānī buyruğun tüt ey püser¹
Zīrā oldur hāk-i pāy-ı Şāh-ı Merdān Murtażā

15

Velehu °Azīz-i Müşārün İleyhiñ Hāl-i Şabāvetinde Vuķū° Bulan Ahvāl Devriyyesidir

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. Gel ey gönlüm hayıf saña vay saña
Bu hāl ile tamu olur cāy saña
Emr-i Hāķķı yevmi ile tütmediñ
N’edem seni bu hāl ile hāy saña
2. Biraz vaķit tıflım deyü oynadıñ
Aşık çelik çamurları boynadıñ
Bir zamānda °aşķa düşüp kaynadıñ
Bunca mecāzīde °ömür şay saña
3. Oķuduñ mektebde biraz h̄āceden²
Gāh °Arabī gāhī Farsī heceden
Gāh şābi şarkıtdıñ gece bāceden³
Gāh da boş boğazlık düşdü pāy saña
4. Bu hāl ile biraz eyyām geçirdiñ
Tıfillık °ālemin başdan uçurduñ
[13] Gāh ķahve-hānede ķahve içirdin

¹ püser: piser

² h̄āceden: hocadan

³ bāceden: pāceden

Zevk verirdi sâz [u] sanṭūr nây saña

5. Düşdü gönülün gâhî mey [ü] hûbâna
Muḥibb aramağa düşdüñ cev lâna
Gâhî memleketde çıkdıñ seyrâna¹
Bilmez olduñ hafta eyyâm ay saña
6. On sekiz yaşında tarîka girdiñ
Ḥamdüli'llâh mürşid-ḳâmilî² bulduñ
Nefsi taḥfîf etdiñ zikre yâr olduñ
Sülûkda olmadı kimse tây saña
7. Sülûka sa^c y edip kıldıñ ^c azîmet
Eski hevâlarıñ buldu hezîmet
^c Aşk-ı ḳafadârîñ zikr-i ḡanîmet
Ulaşmaz bu yolda bād-ı pây saña
8. Temkîn tutup bunda taḳındıñ meres
Na^c t [u] ḡazel zikr-i ^c aşkı pîre bes
Bu kere karşıña çıkdı bir teres
Münkir menḥûs ḳurdu kemân yay saña
9. Niçe efsûn niçe tuzaklar ḳurdu
Ṭa^c n [u] teṣnî^c edip it gibi ürdü
Mervânîler ḳuduz gibi ḳudurdu
Vermediler râḫat bir âlây saña
10. Anlarıñ yanında durmadıñ ḳaçdıñ
Zikr-i cehren ḳıyâm seriñi açdıñ
Dalḡañ cûşa geldi ^c aşk mey in içdiñ

¹ Gâhî: Gâh

² mürşid-ḳâmil: mürşid-i ḳâmil

Derin deryā oldu hafif çay saña

11. Varmadıñ yanına şakladıñ sözüñ
Bağmadıñ anlara şıdık ile gözüñ
Teslīm etdiñ erenlere hoş özüñ
° Acebā kaldılar yohsul bay saña
12. Çok güft-[ü]-gū çok ezālar verdiler
Katil fetvāsına karar dediler
Hamdüli'llāh hep de yere girdiler
Meydān oldu şimdi şehr-i Hāy saña
13. Gitdi anlar kaldık şimdi burada
Böyle takrīr etmiş çünki irāde
Hitām buldu aḥvāl şimdi¹ idāme
° Aşk olsun Nihānī suḥan-rāy saña

ḤARFÜ'L-BĀ

16

Velehu Müşārün İleyhiñ ° Aşk Üzerine Gazelidir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Diñle sözüm saña derim ey ḥabāb
Eyleye Ḥaḳ cümlemize fetḥ-i bāb
2. ° Aşk-ı Ḥaḳkı ḳābil olmaḳsa murād
Eyle bu rāh içre yüzünü türāb
3. ° Aşkile küllī murāda erdiler
° Aşkile mezc oldular çün nān [ü] āb

¹ şimdi: şimdiki

4. ° Aşkile düzüldü geldi kā'ināt
Her ne var ° âlemde zîr ile kıbâb
5. ° Aşkile bāl¹ ile per açdı tuyūr
° Aşkile sahrâda parladi² serâb
- [14]
6. ° Aşkile şems [ü] nücüm pür-tâb eder
° Aşkile cevân edipdir mâh-tâb
7. ° Aşkile bād esdi deryâ kaynadı
° Aşkile yazıldı levh üzre kitâb
8. Baston-ı ° aşkile devr eyler semâ
° Aşkile yürür zehâb [ü] hem iyâb
9. ° Aşkile zevc eyle zevce ülfeti
° Aşkile eşcâr şemer ni° me'l-me'âb
10. ° Aşkile Âdem behiştî terk edip
Başdı dünyâya kadem bî-irtiyâb
11. ° Aşkile Nūh dağı İdrîs san° atı
Gör niçe şevk ile döner âşiyâb
12. Gel Nihânî ihtîşâr et sözünü
Haq budur *Allâhü a° lem bi's-şavâb*³

17

Velehu Müşârün İleyh Diğer Gazel-i Muṭlaq

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

¹ **Der-kenâr (s. 13):** Bâl, kanad; per, pelek; tuyūr, kuş.

² **Der-kenâr (s. 13):** Şu gibi parlayan taş veyâhud kum.

³“Allah en doğrusunu bilir.” (Arapça ibâre).

1. Hoş tecemmu^c etdiler yārān bu şeb
Qalbe cilā verdiler mihmān bu şeb
2. Nāzile bir hoş hırāmān eyledi
Hāne-i dilde qonup sultān bu şeb
3. Bu gönül hānesi pīriñ tahtıdır
Teşrīf eder tākına hāqān bu şeb
4. Ref^c olur cümle kuyūd-ı mā-sivā
Ġayb-ı muṭlaq keşf eder ^c irfān bu şeb
5. Bī-tavassuṭ vāridāt ilhām olup
Bī-tekellūf naqş olur elvān bu şeb
6. Sırr-ı lāhūtdan erer ^c ilm-i ledün
Hızr-ı ma^c nā feyz eder ihsān bu şeb
7. Da^c vet eder hāne-i bī-minnete
Ne ^c aceb gülzār olur külhān bu şeb
8. Gel der-i işnā-^c aşerden ğayrıya
Ser-fürü etme meh-i tābān bu şeb
9. Muḳtedā olduñ Nihānī der-ṭarīq
İntisāb eyler saña ihvān bu şeb

18

Velehu Müşārün İleyh Erkān-ı Ṭarīq Hāvīdir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Kim ʔarīḳden feyz alam der ey ḫabīb¹
Altı rüknü vardurur bil ey münīb
2. Az yeyip içmek daḫı taḳlīl-i nevmdir ey aḫī
Daḫı taḳlīl-i kelāmdır daḫı ° uzlet ey edīb
3. Daḫı beşincisi budur zikre devām eylemek
Daḫı altıncısıdır fikr-i müdām ey ° andelīb
4. Hem tetimme bunlara dört şey' ° ilāve etdiler
Şabr [u] teslīm [ü] tevekkül daḫı tefvīz-i mücīb
5. Rükni-kāmilden daḫı dört şey'e eyle ihtimām
Cū° [u] ḫalvet şamt [u] sehre oldu devām ey ḫasīb
6. Şart-ı a° zamdan daḫı üç ya° nī farz-ı ° aynīdir
Tevbe-i şıdḳ i° tiḳādāt-ı şaḫīḫ südü ḫalīb
7. Hem yed-i mürşidden iḳrār ile bī° at eylemek
Böyledir emr-i Nihānī olma nā-dāna firīb

[15]

19

Velehu Müşārün İleyh Uşül ü Envā° -ı ʔarīḳat-ı Nakşīye Dā'irdir

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Görem derseñ cemāl-i yār ey ḫüb
Rezā'il ḫiffetile olma maḫcüb
2. Ne ḫacet anı ta° dāda ki meşhūr

¹ Beytin vezni şiirdeki diğerk beyitlerin vezninden bir tef' ile eksik olup farklıdır (fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün).

Ki altmışa kadar a^c dād-ı maẓrüb

3. Dağı yetmiş hamīde hulq-ı Aḥmed
Anıñla muttaşif ol mişl-i Eyyüb
4. Leṭāyif ḥamsedir naqşī sülūki
Ḥafāya içre bil mānend-i Ya^c kıub
5. Bu da üç kol üzere aşı-ı fer^c i
Üveysī Bekrī Zeheb oldu maḥsüb
6. Üveysīler ki rüḥdan ister imdād
Bular zāhirde şeyḫi kııldı meslüb
7. Dağı Bekrī kolu iḥfā ederler
Bulara ḥatm-i ḥāce oldu menşüb
8. Ederler ictināb cehrī zıķırdan
Sülūkuñ ğayrısın kıılmaķda ma^c yüb
9. Ki üç beş silsile isnād edeler
Ṭarīķ-i Naqş-bend mānend-i mergüb
10. Uşul-i Bekrden¹ eder tecāvüz
Zehebden dem urur kıızb ile mağlüb
11. Ki ya^c nī seng-i şümārı olanlar
Olursa belki ol Bekrīye mağlüb
12. Aña da gidişi biraz muḥālif
Kılır ortada zannım mişl-i çārüb

¹ Bekrden –: Bekrden de

13. Zeheb bizim biziz zāhib Nihānī
 Kutursun kavli bāṭıl kavm-i menkūb

20

Velehu Müşārün İleyh Nakşiniñ Zeheb Silsilesini Hāvīdir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Tarīk-i Nakş-bendīye nedir diyem saña zeheb
 Ki mihek Haqda kı̄l¹ olmuş şeref verir aña haseb
2. İmām-ı heft-ıqlīmdir ki ya° nī Ca° fer-i Şadık
 Ediben hāline bī° at tarīkde oldu hem mezheb
3. O da anıñ imāmü'l-Haqq idigin eyledi ikrār
 Budur Qāsım buña vālid Muhammeddir budur maṭlab
4. Hafīdi Hazret-i Şiddīk-ı Ekberdendürür kānī
 Nuqūş-ı kalb-i Aḥmed sırr-ı Şiddīk oldu Qāsım hep
5. Ki ism-i künye ile hem daḥı hulkile hem-rengdir
 Uşūlde yek-° ayār oldu giderseñ rāh budur izheb
6. Gulām-ı Haydar-ı Kerrār Selmāna edip bī° at
 Sebeble oldu dāḥil ehl-i beyte bu tarīk enseb
7. Olup hem Bāyezid Ca° fer telāmīzi teveccühle
 Daḥı Bisṭāmīden Ebu'l-Ḥasan eder himem mendeb
8. Ebu'l-Ḥasan ile Tayfūr olup rūḥānīde irşād
 Hasandan Şeyh ° Alī-i Fārmedī buldu feyz aqreb

¹ kı̄l: kıll

9. Ebū ° Alī edipdir intisābı pes iki zāta
Biri Ḥasan Ḥarākānī vü Gürkānī olupdur āb
- [16]
10. Cüneyde erişir pes silsile-i Şeyḥ ° Alīyi bil
Ṭarīḳ-i Ḥalvetīyye silsilesine olur maḳleb
11. Ḥoca Yūsuf u ° Abdü'l-Ḥālīḳ-ı ° Ārif-i Rīvgerdī
Ḥoca Maḥmūda erişdi bu minvāl üzre leb-ber-leb
12. Eder pes zıḳr-i cehren Ḥazret-i Maḥmūd-ı Fegnevī
Nihānī inḳıyād etdi mürebbī kıldı pīr ü rab

21

Velehu Müşārün İleyḥ ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-° Ālemīn Celle Celālūhu

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Sevād-ı vech ile dergāhıña geldim amān yā Rab
Emīr-i ° afv ile iḥsānıña geldim hemān yā Rab
2. Benem bir mücrim-i bende ayakdan düşmüş efgende
Tapuñda şuçlu şermende ki her ḫālīm yaman yā Rab
3. Saña ma° lümdurur ḫālīm ḥesābsız sū'-i a° mālim
° Adedsiz cürm-i vebālim yüküm gāyet girān yā Rab
4. Edip evḳātımı zāyi° oluram fısqile şāyi°
Tehī-destim ḳalıp cāyi° yolumda kış duman yā Rab
5. Bu bende zenbīle maḡlūb olup bī-tāb ḳalıp maḥcūb
Şeffi° im Aḫmed-i maḥbūb maḳām-ı ° ālī-şān yā Rab
6. Budur iḳrārım ey Raḥmān Raḥīmīn raḥmetiñ ° ummān

Haber verdi bize ur'ān getirmişem īmān yā Rab

7. Şebīh-i bī-miṣāl Allāh Muḥammed Ḥa Resūlu'llāh
Dilimde virdim *illā'llāh'* ulūba yo gūmān yā Rab
8. Saña bir Őey nihān olmaz bilirsīñ tercūmān olmaz
ul olan bende ḥān olmaz saña maḥŐūŐ o Őān yā Rab
9. apuña ıldım istid^c ā abūl et ey anī Mevlā
Nihānī oldu bir Őeydā yanar rūz [u] Őebān yā Rab

EL-ARFŪ'T-TĀ

22

Velehu MūŐārūn İleyh azel-i Mulak

mefā^c ilūn mefā^c ilūn fe^c ulūn

1. Gel ey dānā peyāmı bergūzār et
Faşl-ı Őitāyı² o^c azm-i bahār et
2. Vücūd ilīmine bir ḥoŐ sefer ıl
TemāŐasında medhūŐ-ı ḥumār³ et
3. Var imdi būy-ı^c irfāndan edip Őem
Gōñul ḥānesine verd-i hezār et
4. Gel imdi^c andelībāsā fiān ıl
Ciger pūr-ḥūnunu gōzden piñar et

¹ “Yalnız Allah’a tapalım, O’na hiçbir Şeyi ortak koŐmayalım ve Allah’ı bırakıp da iimizden bazıları dier bazılarını rab edinmesin...” (Āl-i İmrān 3/64).

² Faşl-ı Őitāyı: Őitā-yı faşl

³ ḥumār: ḥımār

5. Leṭāyif ḥamse üzre naḡş-ı rāhın
Ḳulūbu ḳalbe bir ḥoşca tīmār et
6. Pes andan şoñra rūḥa eyle imdād
Tamāmında anıñ sırra medār et
7. Ḥafī içre edip sırrı temāşā
Nihāyet ḳıl gel ihfāda ḳarār et
8. Ola gör mazharı ism-i Celāliñ
Hezār penc eyle ezḳār-ı şumār et
9. Uyandır tıfl-ı ḳalbi ey Nihānī
Uşanma zıkrden leyl ü nehār et

[17]

23

Velehu Müşārün İleyh Devriyye-i Nūrānī vü Rūḥānī Ḥāvīdir

müstef^e ilātün müstef^e ilātün

1. Yā Rabb eḡadd eyle hidāyet
Eyleme red ḳıl sen isticābet
2. Dönmem ḳapuñdan ḡayrıya baḳmam
Dārü'l-amāndır bildim tamāmet
3. Rūz-ı belāda mīşāḳ [u] ^e ahdim
İmzā olundu yazdı şehādet
4. Tuḡrā uruldu tārīḡ ḳonuldu
Ḥacrü's-sa^e ĩde ḳondu emānet

5. Ervāh-ı ādem ° ālem-i lāhūt¹
Ol demde mādem aldım icāzet
6. Qandīle qondum taqdīs kıldım
Bırlıkde gördüm sırr-ı hılāfet
7. Rūhıyula rūham ğaybı fütūham
° Aşq-ı şabūham nūr-ı imāmet
8. ° Aqlile fikrim hass idi ol kevn
Mışbah-ı qalbim fānūs-ı bi'z-zāt
9. Nefsiñ eşeri yoq idi hāşā
Hırş-ı hayālāt maqdūr-ı ğāyāt
10. Öldüm ki bir dem olmuşdu hem-dem
Zātile maḥrem yoqdur mekānet
11. Bu cilve çoqdur gelmez ḥesāba
Etme kıyāsı bulmaz nihāyet
12. Bunuñ meşāmı ma° nā gibidir
Şāfī dil olan bilir kifāyet
13. Bunlara insān hem nās denilir
Ādem denilmez olmuş melāmet
14. Hod-bīn-i ḥuffāş müşevveşü'l-qalb
Nisyān-ı ğālib eder isā'et²

¹ ° ālem-i lāhūt: lāhūt-ı ālem

² isā'et: esā'et

15. Bezm-i elesti etmiş ferāmūş
Resm-i muḳallid bī-cān şūret
16. Bunlar bahāyım ḫālinde şeklen
Mevcūd ma^c dūm kılmış fazāḫat
17. *Lillāhi'l-ḫamd*¹ minnet Ḥudāya
Aşlımı bildim kıldım iḳāmet
18. Et ara ḫizmet bul genc-i himmet
Söyler Nihānī tām ḡazeliyyāt

24

Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaḳdır

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ulün

1. Beni bu şevḳile mestān eden dost
Ḳıyuban dillere destān eden dost
2. Ḳulüb-ı^c ārifāna mazḫar edip
Suḫandān-ı Nigāristān eden dost
3. Mevāzi^{c2} eyleyip ervāḫ-ı ḳudse
Meyānında bāḡ [u] büstān eden dost
4. Ḥilāfetle verip tecdīd-i ta^c zīm
Ḥaḳāyıkda bahāristān eden dost

[18]

5. Muḫāṭab eyleyip ders-i ledünne

¹ “Göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan **Allah’a, yalnız O’na hamd olsun!**” (Câsiye 45/36).

² mevāzi^c : muvāzıb

Şadefde dürr-i¹ Neyistān eden dost

6. Rumūz-ı ^calleme'l-esmāy² ta^c līm
Kemāhī Hāḡḡā şehristān eden dost
7. Ne kim var zāt-ı evşāfı şıfātıñ
Nihānīde çü nahlistān eden dost

25

Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muḡlaḡ

7+7=14

1. Şafā verir cānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost
Şevḡ verir ĩmānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū ḡū] dost
2. Ḳalbiden siler pāsı eylemez ḡalbi ḡāsī
Kim girer erkānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū ḡū] dost
3. Zāhid-i dünyā-perest bī-başar şehlā-perest
Ermedi ^cirfānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost
4. Eyledi ney-i elest İblīse hem-pāy [ü] dest
Ba^c z eder ihvānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost
5. Lā ile gelmiş gider münkir illāyı n'eder
Daḡl eder devrānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost
6. Alma dile ol iti cānına Hāḡ la^c neti
Levm ederse şānıma [hū] hū dost Hāḡ [hū hū] dost

¹ dürr-i: dürr ü

² “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle öğretip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,’ dedi” (Bakara 2/31).

7. ° Aşķile Nihāniyā zıķr ede gör bī-riyā
Vaşl olam cānānıma [hū] hū dost Hāķ [hū hū] dost

26

Velehu Müşārün İleyh Diğer Gazel-i Muṭlak

7+7=14

1. Gül rengine müştāķam çağırırım [hū] dost dost
Gül için āh [u] nālem çağırırım [hū] dost dost
2. Şubh ile şeb-nem iner gülün içine konar
° Andelīb nağme eder çağırırım [hū] dost dost
3. Bülbül oldum bu bāģa bakamam şola şaģa
Pervāneyem çirāģa çağırırım [hū] dost dost
4. Şem° -i tevḫīdi yakıp mir'āt-ı ḫubbı¹ ṭakıp
Vech-i dildāra bakıp çağırırım [hū] dost dost
5. Pīre peyvend olmuşam naķşına bend olmuşam
Ṭavķ²-ı kemend olmuşam çağırırım [hū] dost dost
6. Hātmiledir rāhımız uludur dergāhımız
Nefy [ü] işbāt cāhımız çağırırım [hū] dost dost
7. Sānī pīr sulṭānımız Ḥalvetī erkānımız
Seyyid Yaḫyā şānımız çağırırım [hū] dost dost
8. Kırarız erkānını severiz bürhānını

¹ mir'āt-ı ḫubbı: ḫubb-ı mir'āti

² ṭavķ: ṭuvķ

Döneriz devrânını çağırırım [hū] dost dost

9. Böyle bir °ālī-himem şāha bend olmak kerem
Şāfī° -i rûz-ı elem çağırırım [hū] dost dost

10. Medīnede Mekke de Kuds-i Şerīf° Akçada
Cāmi° ü hem tekkede çağırırım [hū] dost dost

11. Buḥārāyı Dāgīstān ger Yemeni Hindistān
Şīrvān [u]° Arabistān çağırırım [hū] dost dost

[19]

12. Yavı kılalım şāmı görmeyelim ālāmı
Tāğındım° ulvī nāmı çağırırım [hū] dost dost

13. Muḥyi' ddīn ikrārımız yedi kırklar cārımız
Muḥabbetdir kārımız çağırırım [hū] dost dost

14. Kerbelādır ḥaccımız faqr [u] fenā tācımız
Ḥorasān mi° rācımız çağırırım [hū] dost dost

15. Başımız tācı Necef Fāṭıma dürr-i¹ şadef
Olmuşuz ḥayr-ı ḥalef çağırırım [hū] dost dost

16. Ḥacī Bektaş-ı Velī şānı bürhān-ı celī
Vāriş-i sırr-ı° Alī çağırırım [hū] dost dost

17. On'ki imām nesliyiz çār-deh ma° şūm aşlıyız
Devr-i kamer faşlıyız çağırırım [hū] dost dost

18. Aşlını bil ādem ol tā ola sa° yīñ kabūl
Hādī-i Zevcū'l-Betūl çağırırım [hū] dost dost

¹ dürr-i: dürr ü

19. İstivā¹ sırrın bilip hatt-ı Havvāya erip
Şābb-ı emredi görüp çağırırım [hū] dost dost
20. Şüret-i Raḥmāna bak nefsiñi bil olma °āk
El-amān [ü] el-firāk çağırırım [hū] dost dost
21. *Men °aref*²şerbetin iç aşıñı bul kalma pīç
Oķu *fī zevcin behīc*³ çağırırım [hū] dost dost
22. Rāz-ı Nihānī °ayān nuṭķ-ı tıyūrdan nişān
Koymadı şekk [ü] gümān çağırırım [hū] dost dost

27

Velehu Müşārün İleyh Dİger Ğazel-i Muṭlaķ Rumūzāt-ı Ādemī

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Gözleriñ gördüm °ayān °ayn-ı °Alīdir kā'ināt
Sırr-ı müstecmi° rumūzun fehm eden bulur necāt
2. İsm-i şifāt sırr-ı muṭlaķ zāt-ı rūḥu'llāh °Alī
Gel oķu *şābbun kaṭaṭ fī-leyli mi° rāc*⁴ bil nikāt
3. Cümleyi cāmi° olan Haķdır Muḥammedden zuhūr
Ben °Alī *yek-nūru mir'ātız*⁵ buyurdu muḥkemāt
4. Kim bunu iķrār eder fark eylemez andan beni

¹ İstivā: Üstivā

² “**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir.” Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

³ “...her cinsden **güzel bitkiler çıkarır**.” (Hac 22/5).

⁴ “Rabbimi, **Mi'râc gecesinde**, parlak bir **genç** kılığında gördüm.” (Yılmaz, 2013, s. 581).

⁵ “Ben ve Ali **aynanın bir nuruyuz**.” *°Aliyyün minnî ve ene minhü*. “**Ali benden, ben ondanım**.” (Tirmizî, Menâkıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

Haydarı Hâkdan cüdâ kılmaz rumûz-ı beyyinât

5. ° Ayn-ı rā'î vech-i mer'î remz-i mir'âtı gözet
° Akl ile rûh nuṭku fark eyler mi evşâf-ı şifât
6. İsm-i mâ'ı vaşf-ı mâ'ı eylese zâhid beyân
° Ayn-ı âbîñ söz ile aḥvâli kalır müşkilât
7. ° Āteş ile bād [ü] ḥâkiñ böyledir ḥâli daḥı
Çâr-° anâşır gör ne remzile olur terkîbiyât
8. Vech-i Ādem vech-i muṭlaḥdır budur ben bildiğim
Lâyık-ı mescûd olan Hâḥ zâtıdır bil ey şikât
9. Ehl-i ° aşka kayd olmaz¹ ey Nihânî muṭlaḥ ol
Sendedir ol kenz-i muṭlaḥ hem rumûz-ı vâridât

28

Velehu Müşârün İleyhiñ Tâliblere Muḥtaşar Naşîḥat Hâvî Ğazelidir

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün

1. Eger tâlib iseñ ey serv-i kâmet
° Azîziñ nuṭkuna eyle iṭâ° at
- [20]
2. Eger gerçek mürîd olduñsa ḳardaş
Murâdâtıñ gider getir irâdet
 3. Huzûr-ı Hâḳḳa niçe varır iseñ
Huzûr-ı mürşide daḥı be-ğâyet

¹ kayd olmaz: olmuşuz muḳayyed

4. Eliñi gözünüñ kalbiñi şaqla
Edeb gözle olup ehl-i dirāyet
5. Çalış evrād [ü] ezkāra devām et
Ve-ger-ne yoğ yere olma melāmet
6. Özüñü ħāk edip eyle tevāzu°
Ĥilāfında gezip olma ħıyānet
7. Nihānī ħanı böyle şādık evlād
Edesin ol gürūha sen imāmet

29

Velehu Müşārün İleyh Ėazel-i Muṭlađ

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Göñlüme kıldı ṭulū° envār-ı zāt
Söyledir durmaz beni eṭvār-ı zāt
2. Zātını zātıma mir'āt eyledi
Ol sebebden ° aks eder esrār-ı zāt
3. Rüyuna bağdığca dil ābād olur
Nev-be-nev inşā eder mi° mār-ı zāt
4. Bendelik kaydından āzād eyleyip
Şāhib-i aḥrār¹ eder ħünkār-ı zāt
5. Taḥtgāhıdır göñül eyler cülüs
Koymaz ađyārı yasağ ol yār-ı zāt

¹ aḥrār: iḥrār

6. Bu Nihānī qalbine qurmuş otağ
Hükümünü i° lān eder cebbār-ı zāt

30

Velehu Müşārün İleyh Ğazel-i Muṭlaq

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Yine cūş etdi deryā-yı muḥabbet
Temevvüc kıldı sevdā-yı muḥabbet
2. Ezel bezminde ikrārım añadır
Ebed āḥir bu dil kūy-ı muḥabbet
3. Elestde ben dedim *qālū-belāy*¹
Ṭaḳıp kullābına hū-yı muḥabbet
4. Benem ° ahdine bir merdüm-i şādıq
Benimçün naḳz yok hūy-ı muḥabbet
5. Şerī° at bāb-ı ebdānım olupdur
Ṭarīqat qalbime cūy-ı muḥabbet
6. Olupdur ma° rifet sırr-ı şühūdum
Ḥaḳīqat müşg-i hoş-būy-ı muḥabbet
7. Benim tek var mı bu derde giriftār
Nihānīyi yeder mūy-ı muḥabbet

[21]

31

Velehu Müşārün İleyh Diğeri Ğazel-i Muṭlaq

¹ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ‘ **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.’ dediler.” (A’râf 7/172).

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Bir seherî oldu baña vâridât
Diñle sözüm saña ey şıdķ [u] şebât
2. Ref° kılop perdeyi bu çeşmden
Eyledi ħalbe nüzül mâ'ü'l-ħayât
3. Kendimi buldum ħuzûr-ı pîrde men
Şermle oldum ħuzûrunda memât
4. Sem° ime erdi şadâ-yı Rûĥ-ı Ķuds
Eyledi iħyâ beni pes ol nikât
5. Sırr-ı ° âlem sırr-ı Âdem sırr-ı Ķaķ
Yek-nefesdir saĝ [u] şol [u] şeş-cihât
6. Bu vücûd içre bular maĥzûndur
Kim erer bu ° îde ol bulur necât
7. Noĝta-i bâ Şâh-ı Merdân remziçün
Şafĥa-i şadrımda oldu bir berât
8. Hem Aĥadla Aĥmediñ mîm sırrını
Yazdı ħalbe ne ħalem var ne devât
9. Eylemek mümkün degil ta'dādını
Ne bilir kenz-i Nihânî nefehât [u] reşehât

32

Velehu Müşârün İleyh Der-Vaşf-ı Şerî° at ü Tarîķat ü Ķaķıķat

mefâ^c ilün mefâ^c ilün fe^c ülün

1. Serimde tâc-ı Sübhândır şerî^c at
Gözümde nür-ı bürhândır şerî^c at
2. Bu sem^c ime erer her dem şadâsı
Devâ-yı küll-i merçândır şerî^c at
3. Cebînim üzre tuğrasını kurmuş
Muğavves kaç [u] peykândır şerî^c at
4. Yüzümde *semme vechu'llâh¹* okunur
^c Alîyle dîde-i cândır tarîkat
5. Lebim Kevşer dağı dendânım incü
Dilimde vird-i pîrândır tarîkat
6. Yedu'llâh sırr-ı zâhirdir yedimde
Ki ^c ahd [ü] remz-i peymândır tarîkat
7. Künûz-ı *küntü ken²*dir seni süzer
Başîret üzre ^c irfândır haqîkat
8. Erişir cezbe-i Feyyâz-ı Hazret
Ki *mūtū³* ^c ilmîni h^cândır haqîkat
9. Bu mir'ât-ı mücellâda Nihânî
Se vü dü harf-i seyrândır haqîkat

¹ “Doğu’da Allah’ındır batı da. **Nereye dönerseniz (Allah’ın zâtı) oradadır.** Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.” (Bakara 2/115).

² “**Ben (gizli) bir hazine idim,** bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım.” (Hadîs-i kudsî).

³ “**Ölmeden önce** ölünüz.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

33

Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Hāḡ Celle Celālūhu

mefā° ilün mefā° ilün fe° ulün

1. İlähî ṡapuña kıldım münācāt
Sevād-ı vechle biñ ° arz-ı hācāt
 2. Sefīd-i rīş olup ḡaddim büküldü
Velī bende yoḡ ihlāş-ı ° ibādāt
 3. Şeb [ü] rūzum dirīḡā zāyi° oldu
Bu maḡsūm rızḡ için bunca ḡayālāt
- [22]
4. Ne ta° mīr edebildim dünye¹ ḡālın
Ne ° uḡbā için a° māl-i riyāzāt
 5. Ne ° illete ne ḡillete ne faḡra
Ne şabr etdim ne şükrüm ne iṡā° āt
 6. Gelirse bir belā nā-gāh ṡapuñdan
Rızā verip demedim ḡoş-° ināyāt
 7. Eger bir kimse zemm etse yā urşa
Ederem aña biñ dürlü kināyāt
 8. Hūlāşā bende yoḡ ādem şıfātı
Bahāyim ḡulḡı ile geḡdi evḡāt
 9. Bu ḡālile ° acebdir zu° mumu gör
Şanıram kendimi ehl-i kerāmet

¹ dünye: dün-yā

10. Ederem da^c vî-i irşād halka
Şanur mürşid getirir nās irādāt
11. Amān yā Rab meded Aḥmed-i muhtār
Nihānī bāb-ı Kıtmīri siyādāt¹

DER-ḲAFİYETÜ'Ş-ŞĀ

34

Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirānı İrşād Hāvī Nuṭḡudur

mef^c ūlū mefā^c ilū mefā^c ilū fe^c ūlūn

1. Var zāhid-i huşk kārīñı ҡo eyleme mebḥas
Yoḡsa doḡunur² ḥārīñı ҡo eyleme mebḥas
Gel *ḡāle yeḡūl cāz u yecūz*³ dersini terk et
Uy mürşide⁴ ḡammārīñı ҡo eyleme mebḥas
2. Lafz-ı ^c Arabī ile düzüp terkīb ḡavā^c id
Ma^c nā-yı lügat şan^c atıñı şanma fevā'id
Böyle mi olur mübhem ile ^c ilm-i ^c aḡā'id⁵
Bu maḡlaṡadan⁶ varıñı ҡo eyleme mebḥas
3. Bāḡī vü ḡadīm dehr-i denī ḡaydını n'eyleñ
Ḥādīş ile imkān-ı vüçüb dersini söyleñ
Sen ḡürsine-ḡāl muḡtāc iken ḡayrıyı duy leñ
Maḡcüb-ı Ḥudā⁷ zārīñı ҡo eyleme mebḥas

¹ siyādāt: seyādāt

² Yoḡsa doḡunur–: Yoḡsa doḡunur sīneñe bu

³ Caiz dedi caiz deḡil dedi (Arapça ibāre).

⁴ Uy mürşide–: Uy mürşide gel

⁵ ^c aḡā'id: ^c aḡāyid

⁶ Bu maḡlaṡadan–: Bu maḡlaṡadan eyle ḡüzer

⁷ Maḡcüb-ı Ḥudā–: Maḡcüb-ı Ḥudā olma eyā

4. Bu ° ilm-i rüsüm ehlini  or ° ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yok rāh-ı ziyāde
Bir  ann [ü] gümān berzahıñı  urmuş arada
Berzahla dūzah nāriñı  o eyleme meb as
5. Cennāt [u] sa ° ir ehlini  a   eyledi tefrī 
Lāda  aluban etmedi illā ile taşdı 
Hem heft-ma āmıñ beşi ikfāriyle ta rī 
Gel vezn ede g r¹ ° āriñı  o eyleme meb as
6. Bu heft-ma āmıñ biridir sırr-ı ° Alīde
Biri da ı i rār-ı imām İbn-i Velīde
 ocam baña emr eyledi la ° netle Yezīde
Nihāniye² i rārıñı  o eyleme meb as

35

Velehu Mūşār n İleyhiñ Ledünniye Dā'ir  azelidir

mefā ° ilün mefā ° ilün mefā ° ilün mefā ° ilün

1. G şād-ı g l olur   n b lb l ñ efgānına bā ° iş
 emenzār-ı bahāristān olur seyrānına bā ° iş
2.    pervānedurur i ād-ı şem ° a m btelā dā'im
Düzer etrāfını her dem olur s zānına bā ° iş

[23]

3. ° Aceb māhīdurur deryāda aşlā in irāf etmez
Nedir z r   zem nde m r [u] m r ev ānına bā ° iş
4. Cemāl-i Y sufa şeydā olup   n merdüm-i Ya °   b

¹ Gel vezn ede g r-: Gel vezn ede g r nengile hem

² Nihāniye -: Nihāniye uy  ayrıya

Olur çün ğayretu'llāh Yūsufuñ zindānına bā° iş

5. Muḥib maḥbūb muḥabbetle daḥı ° aşk āşık [u] ma° şük
Daḥı mir'āt ile rā'ī vü mer'ī ḥānene bā° iş
6. Çü Ḥaḳḳ ° āşık-ı Aḥmeddir ° Alī vāsıta ° aşk oldu
Olup ma° şük Muḥammed baḳ zuhūru şānına bā° iş
7. Muḥib Ḥaḳ Muştafā maḥbūb maḥabbet Murtażāyı bil
Daḥı sā'idurur vāhid o mer'ī kānına bā° iş
8. Olup mir'āt-ı Ḥaydar gözgüye bir hoş nazār eyle
Ra'eytü Rabbī şūret şāb kaḫaḫ¹ bürhānına bā° iş
9. Eger var ise iz° ānıñ Nihānīyi görüñ zāhir
Buña ḍarb-ı meşel derler velī ° irfānına bā° iş

36

Velehu Müşārün İleyhiñ Muḫtaşar Naşīḫat Ḥāvī Nuḫḳ-ı Şerīfidir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Gel ey cānā cedel kılma kimesneyle olup baḫḫās
Cihāna meyliñi verme ḫazer² kıl olmağıl ḫarrās
2. Ḥudādır cümleden erḫam umūruñ aña kıl tefvīz
Ne kim i° ḫā eder hoş gör aḫad işnā rübā° işlās
3. Şabır kıl i° tirāz etme mücāhid kıl ü kālīne
Münāfıḳ ḫa° nı ile mü'mine etmez zarar īrās

¹ “**Rabbimi**, Mirāc gecesinde, **parlak bir genç kılığında gördüm.**” (Yılmaz, 2013, s.581).

² ḫazer: ḫazer

4. Yapış *ḥablü'l-metîne*¹ reh-ber eyle sırr-ı Qur'ânı
Bu yolda sırr-ı Qur'ân mürşid[e] oldu temel eşās
5. Nihānī sañadır pendim tuta gör mağz-ı ° irfānı
Mevālīd devrini geçdiñ çü olduñ ādeme ib° āş

37

**Velehu Müşārün İleyhiñ Zāhid-i Şāhib-Riyānıñ Da° vā-yı Kāzibesiniñ Reddi Ḥaḳḳında
Nuḳḳa Şādıḳlarıdır**

mef° ülü mefā° ilü mefā° ilü fe° ülün

1. Zāhid nebīye der ki benem şer° ile vāriş
Ammā ki nedir bilmez o ḥar° ilmile vāriş
2. Māl bāğce deve farzā ḡanem zerile midir
Yoḳsa lügat-i muşṭaliḥ-i zu° mile vāriş
3. Vay başıña bu ḥāl ile kim vāriş olasın
Destār biniş kürk pāpūç raḡmile vāriş
4. Kibrile ° ucub zerk² [u] riyā dolmuş içine
Kīn ü ḥased ü buḡz u ṭama° ḳālile vāriş
5. Beñzer bularıñ ḥālleri ḥāl-i cūhelāya
Bu ehl-i rūsüm şübhesiz evhāmile vāriş
6. Ḥāşā ki deyü vāriş-i Ḥaḳ bunlara vāriş
Aḥlāḳ-ı nebī var ise ḥoş-şānile vāriş

¹ “Hep birlikte **Allah’ın ipine (Kur’ân’a)** sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın ...” (Âl-i İmrân 3/103).

² zerk: zürk

7. Nihānī dikip arza Hudā rāyet-i ° adlī
Eyledi Nebī rū'yet¹-i a° mālile vāriş

[24]

38

Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Hudā Celle Celālūhu

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Hudāyā tapuña geldim ederem varımı taḥdīs
Dilim rāh-ı sedīd ne eylesin efkārımı taḥdīs
2. Şaḥīḥü'l-i° tiḳādile daḥı hem ḥüsn-i² ḥālile
Ki āḥir ḥüb-kemāl ile kılam ezkārımı taḥdīs
3. Selāmetle sa° ādetle ḥabībim reh-nümün ola
Veledim zū-fünün ola ede esrārımı taḥdīs
4. Kafesden per aça rūḥum çü ° ulvīye uça rūḥum
Maḳāmātı geçe rūḥum ede iḳrārımı taḥdīs
5. Nihānīden ° ayān ola zuhūrum kevne hep ṭola
° Alāyıkdan rehā bula ede aḥrārımı taḥdīs

ḲĀFİYETÜ'L-CĪM

39

Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naşīḥat-ı Ḥaḳīkiye Ḥāvī Nutḳ-ı Muḳaddeslerīdir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Ledünnī bābına Bābuş³ oḳu çün [ü] çirādan geç

¹ rū'yet: rā'yet

² ḥüsn-i: ḥüsn ü

³ Bābuş: pāpuş

Var olma rengine meftûn ğinā eyle ° anādan geç

2. Ne hāşıl şol ° ulūm-ı resmīden kim vermeye nef ° ī
° Ulūm-ı hādīdir maṭlab olan ğayrı hevādan geç
3. Başar menşüb ile mecrūr u merfū ° kāl ü kılinden
Mecāz-ı isti ° aretle muzāf-ı haş-revādan geç
4. Dağı fā ° il ile mef ° ül muzāfāt-ı ileyhi қо
Niçeme rākīb-i terkīb kavāid yā nidādan geç
5. Қо istifhamı ma ° nāyı gözet maḥmūl-i ğayr olma
Yeter şarf eylediñ ° ömrü bu efsāne sivādan geç
6. Żamīri pür edip cāze yecūzī¹ mühmelātından
Şaқın kim pāy-māl olma gümāndan pür-riyādan geç
7. Yapış dāmān-ı mürşide oқu andan ° aref dersin
Nihānī nuṭқuna teslīm olup zıkr ü şenādan geç

40

Velehu Müşārün İleyhiñ Edvār-ı Ādemī Ḥāvī Dürer-Bārlarıdır

mefā ° ilün mefā ° ilün fe ° ülün

1. Bu şürete gelip insān eder göç
Kaṭār kaṭār olup her ān eder göç
° Adem iqlīmüne her dem çekilir
Ne hoşdur kim bu sır servān eder göç
2. Giderse bir beşi gelir yerine

¹ Caizdir, caiz değildir (Arapça ibâre).

Bu insān şan^c atın gören yerine
Kimesne ermedi bunuñ sırina
Gider gelir yine hayrān eder göç

3. Bu sırr-ı devre her kim erdi ise
Başiretle anı kim gördü ise
Bu muhkem bināyı kim kurdu ise
Teceddüdle aña her cān eder göç
4. Bu bir emr-i ğarīb ermez kemīne
Sehābıñ māh-tāb girmiş ğamina
Kimi ermiş bu deryānıñ yemine
Kimini sāhil-i ^c ummān eder göç

[25]

5. Ta^c ayyün perdesin geçdi Nihānī
Süveydā noqtasın seçdi Nihānī
Rumūzuñ nüktesin açdı Nihānī
Celālden cemālin seyrān eder göç

41

Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Cenāb-ı Hāq Celle Celālūhu

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Bu bende kapuña geldi İlāhī luṭfuña muhtāc
Seniñ vaşlıñ hevāsiyle kılıpdır varını tārāc
2. ^c Aceb hāle şataşdım ben bu avānda nedir bilmem
Bu esrārı ne Eflātün haber verdi ne ḥod Leccāc
3. Desem izhārı gücdür demesem izmārı andan güc
Edip ifşā bu esrārı şehīd-i ^c aşk olur Hāllāc
4. Maḳāmıñ vasaṭında muṭmaīn seyr-i ma^c allāhdır

Dikerler dār-ı Manşūru velāyetle eder mi° rāc

5. Nihānīyi hicāb-ı küfr ü imāndan edip taḥlīş
Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc

ḤARFÜ'L -ḤĀ

42

Velehu Müşārün İleyhiñ Hikmet-āmiz Nutḳlarıdır

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Dilā dīdārı seyr et eyle seyyāḥ
İcip Hızırñ yedinden tolu aḳdāḥ
2. Ledünnīden ḥayāt-ı feyze erip
Bulasın *en-temütü*¹ cāhına rāḥ
3. *Ulu'l-elbāb*² olan kışrında³ ḳalmaz
Sefīne ° ilmīne māhir o mellāḥ
4. Zevi'l-ebşār olup gözgüye ḥoş baḳ
Ki şāyed olasın metnini şerrāḥ
5. Buyurdu Ḥaḳ *huve yudriku'l-ebşār*⁴
Seni sen ḳann edip gel olma eşbāḥ
6. Ki *lā tudrikuhu'l-ebşār*⁵ fehm et

¹ “Ölmeden önce **ölünüz.**” (Aclūnī, Keşfü'l-hafā, 2/29).

² “Kısasta sizin için hayat vardır, ey **akıl sahipleri**, umulur ki sakınırsınız” (Bakara 2/179).

³ kışrında: ḳuşrunda

⁴ “Gözler onu idrak edemez, hālbuki **O gözleri idrak eder.**” (En'âm 6/103).

⁵ “Gözler onu idrāk edemez” (En'âm 6/103).

Hiṭāb-ı *len-terāne*¹ açma ecnāḥ

7. Bu ḳufl²-i kenzi fetḥ etme Nihānī
Nitime gizlödürür sırr-ı ervāḥ

43

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaşf-ı Tesbīḥ

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Cenāb-ı Kibriyā iḥsānıdır kevne belā tesbīḥ
Olup baḥşāyış-i Mevlā bu mülke mücmelā tesbīḥ
2. Semāvāt^c arşı vü kürsī şerāda vü Süreyyāda
Eder ḥaylī melā'ik zātını subḥ ü mesā tesbīḥ
3. Eder ḥuccāc daḥı tekbīr ü tehlīl ile taḥrīmi
Erişir yevm-i vaḳfe temcīdile tā semā tesbīḥ
4. Hiçāb işnā^c -aşerde hem müsebbiḥ oldu peygamber
Müfessirler muḥaddişler eder ḥamd ü şenā tesbīḥ
5. Ne kim var yerde vü gökde cemādāt ü daḥı zī-rūḥ
Olup zākir yaḳīnen vaḥdet-i Ḥaḳḳı^c alā tesbīḥ

[26]

6. *Ve in min şey'in illā* gör *yusebbiḥu* eder işbāt
*Bi-ḥamdihī ve lākin*³ bizde yoḳ idrāk nā-tesbīḥ
7. Muḥammed Muşafā Aḥmed edip tesbīḥ ile ezkā
Bize irşile sünnetdir sivāk ile^c aşā tesbīḥ

¹ “Sen **beni asla göremezsın...**” (A'râf 7/143).

² ḳufl: kıfl

³ “...**O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.** Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız...” (İsrâ 17/44).

8. Daḥı t̄ac [u] kemer-beste ridā'-i faḳrile teslīm
Vehim keşkül ile ḥufre teber ḍarb u ° abā tesbīḥ
9. Ṭarīḳ-ı evliyā içre ne erkān kim olur icrā
Ḳudūm mazḥar ḥalīliye nefir [ü] ney şadā tesbīḥ
10. Daḥı seyfile mār ü şiş vehim gül ile cām ekli
Daḥı külḥān ü semm işrāb vehim ḍarb-ı ḳafā tesbīḥ
11. Seyāḥāt ü iḳāmet zıkr ü devrān zıkr-i cehrī hep
Ḳu° üd [u] muḫṭaci° her ḥālile zāhir ḥafā tesbīḥ
12. Ṭarīḳ işnā- ° aşer şeş-deh Nihānī şu° be dü-heftād
Ḥarābatī Melāmiyyūn Nihānīde ḳabā tesbīḥ

44¹

**Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ṭarīḳ-i Naḳşī vü Bektaşīniñ Yek-Tarīḳ
Olduḳlarından ve Silsileden Bir Nebze Baḫşini Ḥāvī Ğazelidir**

fā° ilātün fā° ilātün (fā° ilātün) fā° ilün

1. Yine doğdu gönlüme şād-ı feraḥ
Ḥazret-i pīr verdi irşād-ı feraḥ
2. *Ḥamdüli'llāh*² ehl-i iḳrār olmuşuz
Şāh-ı Naḳşī-bend imdād-ı feraḥ
3. Mürşidim ° Oşmān Baba maḥlaş aña
Oldu fedā-yı feraḥ zād-ı feraḥ

¹ 44. şiirde iki vezin kalıbı kullanılmıştır. 4. beytin ikinci mısrasından itibaren bir tef'ile artırılmıştır.

² “Hamd Allah’a mahsustur.” (Fatiha 1/2, Yunus 10/10...)

4. Feyz-i himmetle bizi kıldı reşād
Şād ola rūh-ı revānı bula hem-zād-ı feraḥ
5. Eyledim Naḳṣī ṭarīḳi üzre ben gerçi sülük
Līk etdim hem revīş-i nāzenīn hādd-i feraḥ
6. Naḳṣī Bektaşī sırrı bil yek ṭarīḳdir görene
Ca° fer-i Şādīḳ imāmı kıldı ābād-ı feraḥ
7. H̄āce Yusūf-ı Hemedān verdi nefes ol pīre
H̄āce Ahmed Yesevīden aldı murād-ı feraḥ
8. Zāhirī Naḳṣī olup görmese bāṭın-ı naḳṣı
Giremez naḳṣına aşlā ṭatamaz dād-ı feraḥ
9. Kim erem derse Nihānī bu nihān sırrına ger
° Alevī silkine girmek ola mu° tād-ı feraḥ

ḤARFÜ'L-ḤĀ

45

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Çarḥ

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Var mıdır bu ° ālem içre görmeye āzār-ı çarḥ
Heft-ser heftād-dehān¹ ḥāzırdurur bu mār-ı çarḥ
2. Görmedim bir cān kim düşmez anıñ ḳullābına
Dām ḳurup şayyādveş devrān eder devvār-ı çarḥ
3. Bay gedā dānā tüvānā nā-tüvānı cāhili

¹ dehān: dühan

Düşürür bir bir tuzağa lu^c bile pergār-ı çarḥ

4. Hey ^c aceb var mı ḥalāş olmuş bu ejder mārđan
Ağzın açmış dem çeker sanki çalar mizmār-ı çarḥ
 5. ^c Āḳıl iseñ çizgenip düşme şaḳın gird-ābına
Yoḳsa ne şāhı ne güm-rāhı bilir pāzār-ı çarḥ
- [27]
6. Bir iki gün ba^c zınıñ yüzüne gülüp dem verir
Güyā kim almış murādın ḫīb eder ^c aḫḫār-ı çarḥ
 7. Bir niçe günden görürseñ eyleyip zīr ü zemān
Bu Nihānīden ḥaber al ḥāleti mi^c mār-ı çarḥ

46

**Velehu Müşārün İleyh Der-Evşāf-ı Celīle-i Meşāyih-i Kirām et-Ta^c rīf -i Tarā'ik
Kaddesa'llāhu Ervāḫım**

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ulün

1. Cünūd-ı ğaybīdir dürr-i meşāyih
Hüdā hem-sırrıdır berr-i meşāyih
Ḥadīşinde buyurdu Ḥaḳ Resülü
Nebīniñ bāḫnī sırrı meşāyih
2. Daḫı eş-Şeyḥ fī ḳavmihi¹ buyurdu
Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
Ki *men lā-şeyḥ lehū²* ile ḳayurdu
Bu dīn kemāliniñ mihri³ meşāyih

¹ “Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.” (Yılmaz, 2013, s. 625).

² “Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır” (Yılmaz, 2013, s. 521).

³ mihri: mehri

3. Bu mürşid ma^c nīde Hızır olduğuçün
Kelīmu'llāh Hızırda bulduğuçün
Murād ikrār-ı teslīm gördüğüçün
Kaşābāt u kūrā şehir-i meşāyih
4. Muqaddem gördüler tavr-ı süluku
Taşarruf etdiler şāhı müluku
Taşaddur kıldılar posta dümükü
Teveccühle eder sehri meşāyih
5. Pīr emrine ederler inkiyādı
Resā'ilden kıllarlar ictihādı
Tarīk-i Haqqa kılıp ittiḥādı
Eder ezkārını cehrī meşāyih
6. İki koldan gelipdir bu tarīkat
Biri Bekrī biri ^c ulvī ḥaḳīkat
Ḥafī içre olur Bekrī vedī^c at
Eder inkārını ḳahr-ı meşāyih
7. Bu Bekrī kendüye muhtaş yoldur
Velī Naqşī şarırlar aña koldur
Bu dili bilmeyen vaḥşī cehūldur
Fünūn u ^c ilmile dehr-i meşāyih
8. Tarīkiñ cümlesi sırr-ı celīdir
Düvāzdeh-silsile nūr-ı ^c Alīdir
Nuḳūş-ı Naqşī Bektaşī gülüdür
Olupdur Ḥalvetī cehr-i meşāyih
9. Olupdur Celvetī hem şu^c be bundan
Daḫı Ḳadrī Rifā^c ī Bedevīden
Dusūḳī Sa^c dī Şāzelī deminden

Celālü'd-dīn [ü] Gülşehrī Meşāyih

10. Olup ol Rūşenī Zeyniyye Bayrām
Hem Özbākī Ğazālī daı Edhem
Ki Muyī Şems-i Cerrāhile hem-dem
ayāt-ı feyze çün nehr-i meşāyih

11. °Uşākī amzevī Sünbülī Merkez
Sināniyye sikkīn Şa° bānī şeh-bāz
Nihānī eyledi bu emre āĝāz
Ne bilir nā-bīnā ° aşrī meşāyih

[28]

47

**Velehu Müşārün İleyh arīat-ı °Aliyye-i Şa° bāniyye ile Üveys olunuñ Neden °İbāret
Olduĝunuñ Beyānını āvīdir**

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Eger iqrāra ālibsən ula tut kim ılam infā
Veyā °ahdiñde şādısan yaīn gel gezmegil ırah
2. Bu on iki pīri bālāda bildirdim daı olu
On altı olduĝun bildiñ velī ılmaĝıl infisā
3. Bulardan ĝayrı yo esās şaın nā-dāna aldanma
Eger derseñ yā Üveysī o balı baına bir şā
4. Anı şöyle beyān etmiş °azizlerden muaıqlar
Anıñ zāhirde şeyhi yo eder rābıta rū arrā
5. Ne mürşid utar arada ne ta° līm eder esmā'ı
Edibdir istifāza rū-ı peyĝamberden ol enā

6. Bu da ya'nî evā'ilde ki ba^c zî zāta feyż olmuş
Velî şimdi bu avānda ne feyż vardır ne intifāh
7. Kuşūr yetmiş iki şu^c be tarīkden münşa^c ib oldu
Bu şu^c be anca kendüyi halāşa buldular konağ
8. Bulardurur Melāmiyyūn dağı meczūb-ı sālīkler
Ve hem sālīk-i meczūbdur rumūzātım eden işmāh
9. Buları cümle ta^c dād eylemek sığmaz bu evrāka
Nihānīden işit nuṭku haḳīkatle tūtup kulağ

ḤARFŪ'D-DĀL

48

Velehu Müşārün İleyh Ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālūhu

müstef^c ilün müstef^c ilün

1. Ey Qādir ü Hayy ü Aḫad
Zātūñ ezel bākī ebed
Yoğdur saña şebīh-i ferd
Ey vaşf-ı Allāhu 'ş-şamed¹
2. Ey Fātīh ü Fettāh u Ğayb
İftah lenā ebvāb-ı ğayb²
Üstür İllāhī setr-i^c ayb³
İğfir lenā yevme'l-^caded⁴
3. Ey Hādī-i luṭf-ı cezīl

¹ “Allah sameddir.” (İhlas 112/2).

² “Bize gayb kapılarının kilidini aç” (Arapça ibâre).

³ “Ey Allāhım ayıplarımızı ört!” (Arapça ibâre).

⁴ “Kıyamet günü bizi affet” (Arapça ibâre).

Bî-çāreyi etme rezīl
 Bīnā iken kıılma ° alīl
 Bir sâ' ilim eyleme red

4. İhlâlden eyle sen rehā
 Hidāyetiñle ver şafā
Eyne 'l-ḥuşū° eyne 'l-bükā¹
 Dergāhıña geldim meded
5. Ef° âlde kıoyma yā İlāh
 Aqvâlde eyleme tebāh
 Ezkārıñı eyle penāh
Cā'e 'l-°āşī vü müstemend²
6. Berzaḥ-ı kübrāda kıoma
 Taḥlīş edip lāda kıoma
 Bu bendeyi pāda kıoma
 En° āmıña yoḳdur ° aded
7. Zikriñ bize eyle enīs
 Va° d eylediñ *ene celīs³*
 Kıılma bizi nā-dān ḥasīs
 Cūduñ umar bu derdmend
8. Yā Ḥaḳ sañadır ilticā
 Tapuñadır her mültecā
 Olsun dīvānım cā-be-cā
 ° İrfān bīninde mu° temed
9. Her ḫālile bir yādigār

¹ “Huşu ile ağlayarak” (Arapça ibâre).

² “Âsî ve şikayet eden geldi” (Arapça ibâre).

³ “**Ben**, beni ananın (zikredenin) **dostuyum**, onunla beraberim” (Hadîs-i kudsî).

Etdi Nihānī āşikār
 Niyāz eden leyl ü nehār
 Sūzān olup yandı kebed

[29]

49

Velehu Müşārün İleyhiñ Ğazel-i Mu° cizāt-ı Dürer-bārlarıdır

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Göñül levhi bu taşviri dīvānında eder ta° dād
 Açar mīzāb-ı himmetden mücerred pīr eder imdād
2. Tefekkürle tedebbürle doğar şanma bu eş° arı
 Kulüb-ı ° aşikāna kilik-i kudretle urur bünyād
3. Hazā'in-i İlahīdir kulüb-i şā° iri fehm et
 Kelām-ı feyz-i muṭlaqdan muḳaddesler olur hemzād
4. Nebīye vahy olana mu° cizāt-ı enbiyā derler
 Rüsül üç yüz on üç oldu ulü'l-° azmi beşi mu° tād
5. Kimi şāhib-kitāb oldu daḫı ba° zına vahy oldu
 Şerāyi° emrini icrā ederler halk için irşād
6. Resūliyyet nübüvvet çün bulara saltanat oldu
 Bularıñ mişlidir ehl-i kalemde evliyā efrād
7. ° Aceb remz-i rumūzuñ var Nihānī kimse fehm etmez
 Seni nutq-ı suḫan içre meger kim etdiler şeh-zād

50

Velehu Müşārün İleyh Kütüb ü Şahāyif -i Semāviyyeniñ Ta° rīf ü Taḫsīmini Hāvīdir

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün me fâ° ilün

1. Rüsül ile nebîye vâsıta Cibrîldir memdūd
Edîpdir dört kitâb irsâl daḡı¹ muşḡaf-ı ḡaḡ Ma° būd
2. Bunuñ dördü müdevvendir daḡı hem yüzü şuhf oldu
Zebūr Tevrât ile İncîl ü hem Ḳur'ânı bil maḡdūd
3. Dāvūd ° İsâ ile Mūsâ Muḡammed Muşḡafâ çârdır
Müdevven bunlara indi gözün aç eylegil meşḡud
4. Şuhuf lar Şît ü Âdem İdrîs İbrâhîme inmişdir
Bulardır şâḡib-i küttâb Emînu'llâḡ ile ma° dūd
5. Olan ° âlim ḡalem ehli gürūhu evliyâdan bil
Bularla yek-ḡadem oldu degildir râḡları mesrūd
6. Olupdur evliyâyâ ḡayb-ı Ḳaḡdan vâridât ilhâm
Bilâ-vâsıta vü Cibrîl füyüzâtı olur mezdūd
7. ° Ayân etdi bu esrâr-ı mu° ammâyı Nihânî çün
Derūnu kenz-i ḡaybîdir inanmayan olur merdūd

51

Velehu Müşārün İleyh Der-Medḡ-i Cenâb-ı Şâḡ-ı Merdân Kerremu'llâḡu Veche

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Mazḡar-ı nūr-ı Ḳudâsın yâ ° Alî senden meded
° Ayn-ı a° yân-ı hüdâsın yâ ° Alî senden meded

¹ daḡı – : daḡı hem

2. Sûre-i *seb^c a'l-meşânî^d* vechiñe nâzırdurur
Münzil-i şân *hel etâ²* sını yâ^c Alî senden meded
 3. Hep hurûfât-ı muқатта^c âyet âyet beyyinât
Hem hurûf hem taht-ı bäsın yâ^c Alî senden meded
 4. Sensin ol *ümmü'l-kitâb³* hem *indehu^c ilmü'l-kitâb⁴*
Vahy-i münzelde nidäsın yâ Alî senden meded
 5. Ol şeb-i mi^c râc Resüle *şüreti şābbun қатағ⁵*
Görünen Hақ *lā-fetā⁶* sını yâ Alî senden meded
- [30]
6. Hem muhîṭ-i sırr-ı eşyāsın bilā-reyb yâ^c Alî
Hep haқāyıқda şadāsın yâ^c Alî senden meded
 7. Seyr edipdir şıdқ ile sırr-ı Nihānī bā-vücūd
Gördüğüm dilde hafāsın yâ^c Alî senden meded

ḤARFÜ'Z-ZĀL

52

Velehu Müşārün İleyh Gazel-i Muṭlaқ

fā^c ilātün fā^c ilātün lā^c ilün

1. Pīr-i^c aşqıñ şöḫbeti cāndan lezīz

¹ “Kuşkusuz sana **tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini** ve yüce Kur’ānı verdik.” (Hicr 15/87).

² “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir.**” (İnsan 76/1).

³ “Kuşkusuz o, katımızda **ana kitaptır**; çok yücedir, hikmetle doludur.” (Zuhuf 43/5).

⁴ “...Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allāh, bir de **kitap bilgisine sahip olanlar** yeter.” (Ra’d 13/43).

⁵ “Rabbimi, Mirāc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm.” (Yılmaz, 2013, s.581).

⁶ “Ali’den **başka genç** (yiğit), Zülfikār’dan başka (keskin) kılıç yoktur.” (Aclünî, Keşfü'l-hafā, 2/363-364).

Var mı ° aceb cāna cānāndan lezīz

2. Etmek īzāh mümkün olmaz bu demi
Derdi anıñ belki dermāndan lezīz
3. Bir tecellīdir bu dilde berķ urur
Lem° a-i ° aşķ çünkü bürhāndan lezīz
4. Şāh-ı ° aşķıñ bendesiyiz nev-be-nev
Tūr-ı ķalbe hük-m-i sulţāndan lezīz
5. Tālib-i Hāķķız ne minnet ğayrıya
Zirā yokdur bize ° irfāndan lezīz
6. Ehl-i ° aşķa māh-ı mātem gelecek
Hiç bulunmaz aña nālāndan lezīz
7. Rūhumuz etdik fedā bir şāha kim
Bize biñ cev-r etse ihsāndan lezīz
8. Zāhidā zühdüñle fahr etmez idiñ
Bulsa idiñ rey-b ü gümāndan lezīz
9. Bu Nihānī dürr-i hikmet söyledi
Mağz-ı Furķān kışr¹-ı Qur'āndan lezīz

ĦARFÜ'R-RĀ

53

Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resül ° Aleyhi's-Selāmı Ħāvī Ğazelidir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

¹ kışr: kuşr

1. Baña bu luḡfile iḥsān Resūl-i Kibriyādandır
Delīl-i vāzıḡ-ı bürhān Resūl-i Kibriyādandır
2. ° Ayān eden baña kenzi bu dilde feth eden remzi
Beşāretle veren ġamzı Resūl-i Kibriyādandır
3. Ṭarīkımda olan reh-ber rehāya ergüen server
Ḳapusunda ḳılan ḳanber Resūl-i Kibriyādandır
4. Ṭarīḳatle edip ābād ḡaḳīḳatle eden dil-şād
Bu faḳr içre eden üstād Resūl-i Kibriyādandır
5. Bu erkānda yaḳan şem° i daḡı hem farḳile cem° i
Gözümüñ dökdüğü dem° i Resūl-i Kibriyādandır
6. Seniñ mihrin eden tenvīr verip temkīn baña yerpir
Fu’ādıma olan taşḫīr Resūl-i Kibriyādandır
7. Nihāniye ezel cāmı içirdin buldu fercāmı
Bu dilde bulduğı kāmı Resūl-i Kibriyādandır

[31]

54

Velehu Müşārün İleyh Der-Medḡ-i Çār-yār-ı bā-Şafā Rıḡvānu’llāhi ° Aleyhim Ecma° ĩn

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Resūlün çār-yāri çār-velīdir
Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir
2. Resūlu’llāh buyurdu şāḡibü’l-ġār
Ki oldur efḡal-i nās şāḡb-ı aḡyār
Ki ḡulletde ol İbrāḡime beñzer

Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir

3. Dağı Fārūḡ şāhib-i ° adl olupdur
Emīrū'l-mü'minīn nām kılınıpdır
Ki Mūsāveş şecā° at bürünüpdür
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir
4. Üçüncünüñ adı bil ibn-i ° Affān
Odur şāhib-ḡayā hem ism-i Oşmān
Anı Hārūna teşbīh etdi Sultān
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir
5. ° Alī dāmād-ı faḡrū'l-enbiyādır
Ki zevci Fāḡimā ḡayrū'n-nisādır
Muşāḡib hem şebīhi Muşḡafādır
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir
6. Bu çār maḡbūl-i ° izz ü kibriyādır
Buları sevmeyen ḡaḡdan cūdādır
Taḡī naḡī zekī razī seḡādır
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir
7. ḡabūl etdim diyenler dört kitābı
Sever çārı bulur ḡüsnü'l-me'ābı
Nihānī bu çārīñ ḡıḡmīr-i bābı
Ebū Bekr [ü] ° Ömer ° Oşmān ° Alīdir

55

Velehu Müşārūn İleyh Der-Vaşf-ı Düvāzdeh İmām ve Muḡabbeti Vācib Olan Esāmī-i
Aşḡāb-ı Kirām Rıḡvānu'llāhi ° Aleyhim Ecma° ĩn

mefā° ilün mefā° ilün fe° ulün

1. Dilimde nuṭḡ eden zāt-ı Hudādır
Ḳulūbe feyz veren bedrū'd-dücādır
 2. Īmānım nūru rūḡ-ı sırr-ı cānım¹
Ki ol ceddım Muḡammed Muṣṭafādır
 3. Ledünnī baḡriniñ ġavvāsı oldım
Kerem kānı ° Aliyyü'l-Murtażadır
 4. Cemāl-i ḡüsnünü mir'āt edindim
Gözüm nūru Ḥasan ol Müctebādır
 5. Yanıp yaqılmada ḡalb-i ḡazīnim
Emīrim Şāḡ Ḥüseyn-i Kerbelādır
 6. Siyādet nisbetim ol şāḡa erdi
Şeref-baḡşım ° Alī Zeyne'l-° Abādır
 7. Muḡammed Bāḡıradır inḡıyādım
Īmām Ca° fer ṡarīḡımda hüdādır
 8. Mūsā'-i Kāzımıñ ben çākeriyem
Şafā-yı cān baña Mūse'r-Rıżadır
 9. Muḡammedü'd-Taḡī rūḡum ġıdāsı
Naḡī dil ḡānesinde muḡtedādır
- [32]
10. Ḥasanü'l-° Askerīye intisābım
Muḡammed Mehdī çün şāḡıb-livādır

¹ **Der-kenār (s. 31):** Īmānım nūru rūḡ-ı sırr-ı cānım
Ki ol ceddım Muḡammed Muṣṭafādır

11. Dağı Hamza vü ° Abbās āfitābım
Vücūdum içre şemsi pür-ziyādır
12. Maḥabbet mihrine Ca° fer-i¹ Tayyār
Şebīhi Muştafā mişl-i Hümādır
13. Muḥammed nesliniñ cecdi o şeybe²
Kim anı sevmemek ° ayn-ı ḥaṭādır
14. Ebū Ṭālibdurur sālār-ı kavmiñ
Benī Hāşim anıñla ıştıfādır
15. Mu° āvenet eden oldur Resūle
Dağı ibn-i ° Aliyy ü lā-fetādır³
16. Diliyle gerçi izhār etmemişdir
İmānı bāṭınında incilādır
17. Ederiz tarziye aña dağı kim
Anıñ şānını görmeyen ° amādır
18. Emīnedir şadef ol dürr-i pāke
Dağı māder-i faḥrū'l-enbiyādır
19. Anıñ nūruyle pīşānī münevver
Dağı hem vālidı ḥayrū'l-verādır

¹ Ca° fer-i: Ca° fer ü

² “Saç ve sakal aklığı benim nurumdan kaynaklanır...” (Hadıs-i kudsî).

³ “Ali'den başka genç (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

20. Bular ba^c şdan muḳaddem fevt olupdur
Bulunmaz mişli dūrri bī-bahādır
21. Īmānı fiṭrīde şābit ḳademdir
Bilinmez zāhirī bir mā-cerādır
22. Ol ° Abdu'llāh Emīne Ebū-Tālib
Üçü iḫyā olunduḡu revādır
23. Edip taşdıḳ Ḥudāyı hem Resūlü
Yine fevt olduḡu ° ayn-ı beḳādır
24. Gel imdi tarziye ḳıl zāhid-i ḥuşk
Ṭarīk-i müstaḳīme gel ḥayādır
25. Eger bunlardan a^c rāz eyler iseñ
Yarın rāhıñ cehennemden yanadır
26. Daḡı hem Fāṭıma ḥayrū'n-nisādır
Ḥadīce efḡar ü faḡrū'n-nisādır
27. Daḡı bint-i ° Alī Zeyneb Sekīne
Ayaḡı tozuna cānım fedādır
28. Derūnumda dīnim başarda nūrüm
Bu nā-bīnā gözüme tūtiyādır
29. Daḡı hem ibn-i Abbās Mālik Eşter
Daḡı ° Ammār-ı Ḳays şanı ° alādır
30. Daḡı Miḳdād Ḥuzeyfetü'l-Yemānī
Üveysü'l-Ḳarānī şāhib-şafādır

31. Dağı Selmān-ı Fārisīyle Kanber
Bular yār-ı ° Alī Āl-i ° abādır
32. Şühedā-yı Uhud ehl-i Bedir hem
Dağı aşhāb-ı Suffa mühtedādır
33. Dağı hem *Bī° atü’r-Rıdvān* nevbe¹
Dağı Müslim ki hayrū’l-inḳiyādır
34. Dağı yetiş iki şāhib-sa° ādet
O rüz-ı Kerbelā ° izz-i liḳādır
- [33]
35. Baña lāzım olan taḫrīr olanlar
İki cihānda reh-ber reh-nümādır
36. Nihānī kuluñu dūr etme yā Rab
Umūrum saña tefvīz *ḳul kefā*²dır

56

Velehu Müşārün İleyh Der-Sitāyiş ü Evşāf-ı Ceddinā Ğavşü’l-A° zam Seyyid Şeyḫ El-
Ḥāc Ḥāmid-i Velī Ḳuddise Sırruhu’l-Celī

$$4+3=7, 5+2=7$$

1. Şāhım Ḥaydar ° Alīdir
Selmān Ḳanber ḳuludur
Pīrim nūr-ı celīdir
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

¹ Rıdvān Biati veya Şecere Biati. “Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur.” (Fetih 48/18).

² “Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**” (İsrâ 17/96).

2. Hasan Hüseyn rāhına
Zeyne'l-° Abā mähına
Hayrū'l-ḥalef cāhına
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
3. Muḥammed Bāķır yolu
Mevrūs-ı sırr-ı ° Alī
Mūsā'-i Kāzım gülü
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
4. Mūse'r-Rızā vālidı
Taķī Naķī şāhidi
İmām Ca° fer ḥafīdi
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
5. Hasan Livā ° Askerī
Ehl-i Ḥaķķıñ serveri
Mehdī-i heft-kişveri
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
6. ° Ammār Yāsir aşıdır
Melik Eşter seslidir
Ḥazret-° Abbās neslidir
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
7. Huzeyfetü'l-Yemānī
Ḳays-ı Sa° d ibn-i Hānī
Şādıķ Veyse'l-Ḳarānī
Şeyḥ Hāmid-i Velīdir
8. Müslim pederi Şāliḥ
Muḥyī Bedridir şāriḥ
Safiyü'd-dīn-i fāliḥ

Şeyh Hâmid-i velîdir

9. Seyyid Yaḥyâ Şîrvânî
İbrâhîm Şâh devrânı
Cem[°] eden hep[°] irfânı
Şeyh Hâmid-i Velîdir
10. Halvetîdir şânile
Zîkr eder devrânile
Hâcî Bayrâm Hânile
Şeyh Hâmid-i Velîdir
11. Nuṭkudur mağz-ı K̄ur'ân
Hükmünde cümle cihân
Melâmiyyüne sultân
Şeyh Hâmid-i Velîdir
12. Haḳkı beyân eyleyen
Keşfi[°] ayân eyleyen
Zikri devrân eyleyen
Şeyh Hâmid-i Velîdir
13. [°] Aşḳ deryâsın boylayan
Niçe yer seyr eyleyen
Baḳarayla söyleyen
Şeyh Hâmid-i Velîdir
14. Meşhûr-ı nâm cihânda
Mürşid-i tām cihânda
Ehl-i kelâm cihânda
Şeyh Hâmid-i Velîdir
15. [°] İlm ü [°] irfân andadır

Keşf-i bürhân andadır
 Mağz-ı Qur'ân andadır
 Şeyh Hâmid-i Velîdir

16. Kuşb-ı cihân iken bu
 Nân fûrûht ederdi o
 Añla kemâlin yâ-hû
 Şeyh Hâmid-i Velîdir
17. ° Ālim-i ° ilme'l-yaķın
 Sırr-ı āyât-ı mübîn
 Şāhib-ḥalvet erba° ĩn
 Şeyh Hâmid-i Velîdir
18. Mürşid-i ekmel o zāt
 Nāzır-ı zāt u şifāt
 Nā'il-i fevz ü necāt
 Şeyh Hâmid-i Velîdir
19. Cedd-i a° lāmız bizim
 Kurretü'l-° aynım gözüm
 Halka-i zikre bezim
 Şeyh Hâmid-i Velîdir
20. Erkânını kırarız
 Şevke gelir döneriz
 ° Aşk atına bineriz
 İkrârimiz belîdir
21. Görmedi a° mâ olan
 Düşdü inkâra hemân
 Nihânîye inanan
 Dedi ° Alî koludur

[34]

57

Velehu Müşārün İleyh Münācātı Hāvī Ğazel ile Devriyye-i Mermūzedir

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Beni senden cüdā¹ kılma eyā sulṭān u yā hūnkār
Tapuñda nā-sezā kılma bize ver sīret-i Setṭār
2. ^c Acebdir ḥāl ile ḳalam bilinmez dürr-i le'ālem
Geyindim egnime şālım nemīdānem ki men ebrār
3. Gehī ^c ābid gehī fāsıḳ oluban ^c afvīña lāyıḳ
Gehī mestī gehī ayıḳ gehī eşrār gehī ahyār
4. Bilinmez künh-i idrākim geh² aḥmaḳ gāh ^c allāḳ kim
Gehī ḥavf gāh bī-bākem gehī kör gāh ulü'l-ebşār
5. Gehī sevdāya duş oldum gehī bālāy[a] pīş oldum
Gehī Mecnūn-revīş oldum gözüm yaşı olur enhār
6. Gehī men put-perest oldum gehī³ iḳrār elest oldum
Şaḥīfe gāh fihrist oldum kitābım okunur her bār
7. Nihānīyem ^c ayān oldum gehī pīr gāh civān oldum
Gehī ḳavs ü kemān oldum gehī ṭanbūr ile mizmār

58

Velehu Müşārün İleyhiñ Muḥammed Mışrī Niyāzī Ḥazretleriniñ Ğazel-i Mergūbesini
Taḥmīs-i Ḳudsiyeleridir

¹ cüdā: cidā

² geh: gāh

³ gehī: gāh

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Gel imdi söz ile sâzı cünûna yâr olandan şor
 Çü bülbül gibi pervâzı açuban zâr olandan şor¹
 Rumûzât-ı mu° ammâyı yürü huşyâr olandan şor
 Rumûz-ı enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan şor
 Ene'l-Ḥaḡ sırrını cāndan geçip ber-dâr olandan şor
2. Dil-i² dānālarıñ ḡalīn şaḡâyıḡ ehline şorma
 Künûz-ı Murtaẓā fālin daḡâyıḡ ehline şorma
 Bugün ° Āl-i ° abā şālin ḡalāyıḡ ehline şorma
 Yürü var ehl-i tecrīdi ° alāyıḡ ehline şorma
 Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan şor
3. Nedir tevḡīdiñ esrāri nevālin bilmek isterseñ
 İẓāfātı sükûḡ eyle me'ālin bilmek isterseñ
 Mey-i dil nūş ede gör gel cemālin bilmek isterseñ
 Gehī ḡahrı gehī luḡfuñ kemālin bilmek isterseñ
 Fenā-ender-fenāda yoḡ olup hem-vār olandan şor
4. Bugün bu ḡayret-i ° aşḡı reḡāvet ehli añlamaz
 Marīẓü'l-ḡalb olan nā-merd ḡamāḡat ehli añlamaz
 Şaḡın bu maḡz-ı Ḳur'ānı ḡıyāfet ehli añlamaz
 Dilā bu Mantıḡu't-Ḥayrı feşāḡat ehli añlamaz
 Anı ancak yā ° Atḡār [u] yāḡud Ḥayyār olandan şor
5. Ne bilsin himmetin³ ednā Nihānī merdüm a° lāyı
 Zebūn-ı nefis olup ḡalmış n'eder ūlāyı ° uḡbāyı
 [35] Olupdur bī-başar ol şūm seḡer mi zāt-ı ma° nāyı

¹ “Açuban bāl-i pervāz ° andelīb-veş zâr olandan şor” önce bu mısra yazılıp üzeri çizilmiştir.

² Dil-i: Dil ü

³ himmetin: himmeti

Anadan doğma gözsüzler kemāhī görmez eşyāyı
Niyāzī vech-i dildārı ulü'l-ebşār olandan şor

59

Velehu Müşārün İleyhiñ Nakşī Aḳkirmānī Ḥazretleriniñ Ğazelin Tahmīs-i ° Ālileridir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Göñül levhinde esrār-ı İlāhī çün olup meşūr
Buṭünumdan doğan rāz-ı nihānımdır degil mehcūr
Bugün feyz-i füyūzātı Ḥudādır eyleyen ma° mūr
Ḥudā zāhirdir ey ğāfil velī maḥlūḳudur mestūr
Ḥilāfin añlayıp zāhid şaḳın ḥazretten olma dūr
2. Aḥaddan vāhidiyyet çün zuhūru ° ayn-ı keşretdir
Gören bu keşreti vaḥdet olar vāşıl-ı vuşlatdır
Özün tefrīḳ eden Ḥaḳdan ° aceb bilmem ne millettir
Seni sen şanma kim sensin bu keşret ° ayn-ı vaḥdetdir
Bürünüp çār-° unşuru yüzüñden eyledi ma° mūr
3. Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir şān ile mevşūf olan Ādemde ḥātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḥūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet güneş kim doğsa ° ālemde
Girer her ğurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr
4. Çıkıp kürsilere vā° iz yalan ° irfān şatarmışsıñ
Ḥaḳıñ fermānınıñ ğayrı muḥālif söz şatarmışsıñ
Henüz bu ḥāb-ı ğafletten uyanmayıp yatarmışsıñ
Bu dilden bilmeyip zāhid işitdim taş atarmışsıñ
Doğanır başıña bir gün şaḳın ey ğāfil epsem dur
5. Hüviyyet ° āleminden Ḥaḳ seni bu mülke şalmışdır

Kitāb-ı hüsnünü nisyān eden berzahda qalmışdır
 Nihānī gūŝ eden nuŝkuñ bihār-ı fikre dalmıŝdır
 Yeter bu pendin ey Naŝŝī alan bir kıldan almışdır
 Kulağın bursalar çengiñ ene'l-Ĥağ çağırır ŝanbūr

60

Velehu Müŝārün İleyhiñ Hāŝim-i Üsküdarī Ĥazretlerini Tahmīsi Ĥāvī Nuŝk-ı
 Ledünniyyeleridir

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Dil-i¹ dānāda bī-pervā Ĥudā nuŝk-ı nihān söyler
 Ĥurūfātı kılip perde hüviyyetde lisān söyler
 Ta^c ayyün lā-ta^c ayyünden ĝanī ol Müste^c ān söyler
 Eyā sen şanma ki senden bu ĝüftarı dehān söyler
 Veyā ālet olan ^c unşur yāħud ŝab^c -ı zebān söyler
2. Ĥabībin zātına da^c vet edip ol Ĥağ şeb-i İsrā
 Göründü şüret-i raħmān *te^c ālā ŝānuhu a^c lā²*
 [36] Tecellī kıldı zātına maħāmı oldu *ev ednā³*
 Temāŝā-yı cemāl için özün mir'āt edip Mevlā
 Yüzünden seyr edip kendin demekle hem ^c ayān söyler
3. Maħām-ı *ķābe ķavseyn⁴* dir velī ķavs-i kemān nerde
 Göründü şüret-i İlyā velākin kendisi sırda
 Bu esrāra olan ^c ārif eder mürde-dilin zinde
 Yed-i ķudret olup ŝab^c in cemāline ŝutup perde
 Mażāhirden zuhūr edip ķamusundan beyān söyler

¹ Dil-i: Dil ü

² “Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür”(Duā).

³ “Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

⁴ “Öyle ki, **iki yay kadar** hatta daha yakın oldu.” (Necm 53/9).

4. Kemālāt-ı zuhûrundan anı gören şanınr ihfâ
 Müşevveş göz anı idrâke kâdir olamaz hâşâ
 Bu Âdem şüret-i Hâkdır velî görmez anı a^c mâ
 Hâkîkat^c âlem-i gaybîñ zalâmından hafî eşyâ
 Zuhûr-ı şem^c -i hüsnuñle hayâlîñden cihân söyler
5. Bilinmez bu ledün dersî meger kim Hâk vere naşrı
 Ne kadar kim^c ayân etmiş Bâyezîd yâ Hasan Başrî
 Nihânîden doğar maṭla^c ferîd-i vaḳt olup^c aşrî
^c Acebdır Hâşimiñ hâli gehî Nakşî gehî Mışrî
 Dil-i¹ dānāya vārişdir aña kevn [ü] mekân söyler

61

**Bu Daḥı Beypazârlı Meşhûr^c Āşîk Dertliniñ Maṭbû^c Dîvânında Muḥarrer Efvâh-ı Nâsda
 Kıra'at Olunan Şerîfidir ki İşte Budur**

Ḳanâ^c at mülkünüñ pâdişâhiyem
 Dārâ-yı devletem şabûren şekûr

**İşbu Mezḳûr Şerîfi^c Azîz-i Müşârün İleyh Ḥâzretleriniñ Naẓar-ı Ḥikmet Eşerleri
 Buyurularak bi'l-İntihâb Luṭfen Tanzîr Buyurduḳları Şerîfidir Velehu Müşârün İleyh**

6+5=11

1. Bezm-i ḥarâbâtîñ mestânesiyem
 Ḳayd-ı^c anâşırda olmuşam mestûr
 Bu genc-i hafîniñ vîrânesiyem
 İḳlîm-i cünûnda olmuşam meşhûr
2. Girdim^c aşḳ râhına^c irfânı buldum
 Seyr etdim gönlümü mihmâanı buldum
 Muşhaf-ı hüsnumde bürhâanı buldum

¹ Dil-i dānā: Dil ü dānā

Āyet-i cemālim fī-raḳḳ -ı menşūr

3. Yandı cümle varım ° aşḳ [u] sevdāda
Maḥv oldu vücūdum ḳāf ile ḥāda
Seyr etdim zātımı her bir eşyāda
Ḥaḳīḳat vechine olmuşam manzūr
4. Naẓarım ḳāmildir ° ayn-ı cemāle
Sırr-ı şu'ünātım erdi vişāle
Ḳayd-ı ferdā çekip düşmem melāle
El'ān şühūdumla olmuşam mesrūr
5. Hemi ° ālī hemi vālī hem mevcūd
Hem şehādet hem şāhidem hem meşhūd
Anıñçün zātıma ederem sücūd
Hem nāḫıḳam hem zākirem hem mezkūr

[37]

6. Sırr edip fāş etme kenz-i Nihānī
Nādāna açılmaz ḥaḳīḳat kānı
Getirmem yādıma şekk [ü] gümānı
Gönlüme tecellī eyledi *ve 't-Tūr*¹

62

Sivās vilāyet-i celīlesine def^e a-i ūlāda ta^e yīn buyurulan merḥūm Celī Aḫmed ° İzzet Paşanıñ zamān-ı devletlerinde Dārende ḳazāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi oldukça kendisini zümre-i şu^e arā vü ° urefā ve muḥibb-i-ḥānedān ve ḫarīḳāt-ı ° aliyye müntesibātından ḫanıtdığı ḥālde her naşılsa bir aḫşām hevā-yı nefsi-ı emmāresiyle ba^e z-ı eḫibbā-yı nā-hemvāreniñ füsün u fesānıyla mekr ü āllerine firīb olarak Māl Müdüriyeti eşnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o şırada Diyārbekr vilāyetinden maḫrūda bir ālüfte ile hem-bezm şoḫbet ü ° işret etmekte iken ḥükümet

¹ Et Tūr: Mekke Dönemi'nde inmiş olup 49 ayettir. Sûre adını birinci ayette geçen et Tūr kelimesinden almıştır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sûre/52-tur-sûresi>. Erişim tarihi: 17.01.2021

tarafından leylem devr gezmekte olan kol u zābıta tarafından başdırılıp sekrān olduğu hālde yakayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me'mūriyetinden tārđ edildiđi °Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretlerinin mesmū^c-ı reşādetleri buyurulduđda mūmā ileyhi tevbīh ve sā'irine mūcib-i intibāh u °ibret olmak üzere ĩrād buyur[đ]uđları nuđk-ı manzūm mürşidāneleridir Velehu Müşārün İleyh

$$6+5=11$$

1. İřit bu pendimi Mūsā'-i Māhir
Rāh-ı Murtażāya gir pāk [ü] tāhir
Bu yol qabūl etmez lu^c b-ı zenānı
Selmān-ı Pāk buyurmuş hadīř zāhir
2. Tārīq-i taşavvuf erkān-ı pīrān
Lehv-i lađviyyāta olmadı cīrān
Kizbile iqrārız demekse mīrān
Qābil-i feyz olmaz fitneye cāsir
3. Bu yolda refāqat gerçekler işi
Her nefse uyanıñ olmaz revīři
Mürşid nazarında yok perverişi
Yuvasız kuş gibi hā'ib ü hāsır
4. °Aqıl hayā ĩmān bir kelām oldu
Bunu fehmedenin zihni tām oldu
°Aqıl hayā gitdi ĩmān nām oldu
Ehl-i beytden bu hāl oldu mu řādır
5. °Aşq ehli mey çeker ihvān düzülür
Qadehler devr eder gözler süzülür
Maħbūb sākī olur perçem çözülür
Ricāl meydānına yaraşmaz qāřır

6. Maḥbūb-ı Hudāya dağ-ı Hırāda
 Ğayb-ı Hudā vahy olduğu şırada
 Ğadīce Anaya vuşlat serāda
 Bu ḥālī şerḥ etdi ol nūr-ı bāhir
7. Dedi yā Muḥammed melekdir gelen
 Baña ḥaber eyle geldikde hemān
 Şaçım açıp anı kılam imtiḥān
 Melek midir yāḥud ḥayāl-i sāḥir
8. Bu kerre gelince söyler Muştafā
 Hemān serin açar o ḥayrū'n-nisā
 Melek ğā'ib olur nā-būd-ı peydā
 Bu sırrı fehm eden olur mu nāzır
9. Bu rumūz bilene olmaz mı ° ibret
 Yā nerede ḳaldı te'sīr-i ḥikmet
 Böyle bī-edeble olur mu ülfet
 Erenler her yerde degil mi ḥāzır
10. Ādem Baba Ḥavvā ḥikāyetini
 Yūsufı Züleyḥā rivāyātını
 Zekerıyyā Meryem kefāletini
 Hiç mi dinlemediñ meşūr-ı sātır
11. Ḥulāsa ° āşıḳa ḥarām zenāne
 Te'vīle yol yoḳdur kılama bahāne
 Güzel te'emmül et baḳ munşifāne
 Bir gönüle şıḳmaz mü'min [ü] kāfir
12. Taḳlīd ile taḥḳīḳ olmaz bir yerde
 Böyle fiḳdānsızlık yaḳışmaz merde
 Ḥaḳdır bu nuṭkumuz olma āzürde

Cihet-i ma^c nīde oluruz nāşır

13. Nağz etme ahdiñi tuta gör peymān
Belāda k̄ā'im ol kāmīl-i imān
Elbet lāzım gelir dār-ı imtiḥān
Taḥt-ı imtiḥanda külli meşāhir
14. ^cAvn-ı Ḥaḳla bunu yazdı Nihānī
Saḳınıp deme ki azdı Nihānī
Ledünnī mührünü ḳazdı Nihānī
Böyle bir dūr-dāne söyledi nādir

ḤARFÜ'Z-ZĀ

63

**Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ḥavāss-ı Ḥamse-i Zāhireniñ Aḥvālını Mübeyyin
Nuṭḳ-ı Muḳaddesleridir**

meḫ^c ilün meḫ^c ilün fe^c ülün

1. Bizi her göz göremez iḥtifāyız
Velī çeşm-i bīnāya āşināyız
- [38]
2. Ḥavāss-ı ḥamse-i zāhirde ḳalma
Ḥavāss-ı bāṭına erdik Hümāyız
 3. Gören gözde tuta elde ayaḳda
Nedir bilir misin cilve-nümāyız
 4. Üzün sem^c etmede burun da hem şem
Tekellümde dehān nuṭḳ-ı Ḥudāyız
 5. Lisānda zevḳ daḫı yedde lems ne
Bilir telḫ [ü] şīrīn ḥoş-āb [u] māyız

6. Dağı saht ü nerim yoğun rakîki
Eder yed lemsile remz-i imâyız
7. Bular bi'l-kuvve insānda konulmuş
Nidā-yı Haqqā anıñçün sezâyız
8. Havāss-ı hamse ahvālin işitdiñ
Buña bil-fi l maħall-i incilâyız
9. Havass-ı bāṭını şerh et Nihānī
Kelām-ı nāṭıkız hem muḳtedâyız

64¹

**Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Havāss-ı Hamse-i Bāṭniniñ Ahvālini Ḥāvī Dürer-
bār-ı Mürşidāneleridir**

fā° ilātün fā° ilātün (fā° ilātün) fā° ilün
mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Biz bu ten iklîmine seyrāna gelmişlerdeniz
° Aşk burāqına süvār cevläna gelmişlerdeniz
2. Kılmamız dil çeşmini hergiz biz a° mā ey fakîh
Jeng-i mir'atı silip merdāne gelmişlerdeniz
3. İşit diyem saña bāṭın havāssın
Zevkile imāna gelmişlerdeniz
4. Birisi ḳalb dağı birisi rüḥdur

¹ Şiirde üç türlü vezin kullanılmıştır. 1. ve 2. beyitte “fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün”; 3. ve 4. beyitlerin ilk mısralarında “mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün”; 3. ve 4. beyitlerin ikinci mısrasında ve 5. 6. ve 7. beyitlerde ise “fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün” kalıbı kullanılmıştır.

Hem biri sır kâna gelmişlerdeniz

5. Hem biri hafî biri ahfâdurur
Beş leṭâ'if şâna gelmişlerdeniz
6. Bu ṭarîḳ-i Naḳş-bend irşâdıdır
Ḥamd ola ° irfâna gelmişlerdeniz
7. Ey Nihânî ṭavr-ı seb° a sırrını
Söyle kim tibyâna gelmişlerdeniz

65

Dībâce-i Ṭarîḳ-i Düvâzdeh ve Eṭvâr-ı Seb° a Velehu Müşârün İleyh

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Diñle âşık saña diyem nazm ile erkânımız
Kim ne dilden nuṭḳ eder fehm ede gör bürhânımız
2. Ez-ṭarîḳ-i Mevlevî vü Naḳşî Bektaşî işit
Ol ṭarîḳ-i tis° a-i a° lām eder ° irfânımız
3. Hem ṭarîḳ-i tis° aya mensûb olan şâhı dahı
Ṭūr-ı seb° a üzredir seyr-i sülûk seyrânımız
4. Nedürür eṭvâr-ı seb° a hem sülûku ḳıl ° ayân
Eyledi telḳîn-i esmâ ol Şeh-i¹ Merdânımız
5. Yedi nefse yedi esmâyı muraḥḥaş ḳıldılar
Gel Nihânî ḳıl ° ayân kim açıla meydânımız

[39]

¹ Şeh-i: Şâh-ı

66

Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Seb° a ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā Velehu Müşārün İleyh

4+4=8

1. Diñle anı diyem saña
Bir hoşca kulaḳ ur baña
Bil erkenden ḳalma şoña
Gör Haḳḳı ° ayān ederiz
2. Ṭavr-ı evvel emmāredir
Bir cāzū-yı mekkāredir
Gelmez yola seḥḥāredir
Uyduḳda işyān ederiz
3. Nefsi işbāt ede ede
Aḥlāḳ-ı zemīme gide
Ḳalbiñ pasını eride
Emrāza Loḳmān ederiz
4. Bāz-ı tevḥīd ḳalbe ere
Emmāre ° askerīn ḳıra
Veled-i ḳalb zāhir ola
Biz anı mihmān ederiz
5. İkinci ṭavra pes geçe
Yārile aḡyārı seçe
İsm-i Celāl gündüz gece
Pāy-taḥta ḥāḳān ederiz
6. Levvāmedir adı anıñ
Şeyṭandır bünyādı anıñ
Zemāyim üstādı anıñ

Elinden girībān ederiz

7. Lafzatu'llāhi başına
 ̇arb eyle başı aşına
 Lev̄m eder soñra işine
 Anı müslümān ederiz
8. Mülhimeye andan geçip
 Hū ismiyle pervāz açıp
 Feyz-i velāyetden içip
 Şükr-i ferāvān ederiz
9. Fısk [u] fücūru terk eder
 Cānib-i takvāya gider
 Dördüncü tavra naql eder
 Haqqile vicdān ederiz
10. Muṭma'innedir bil adı
 Haq aña hitāb eyledi
 Haq Haq ismini söyledi
 Şevkile devrān ederiz
11. Beşinciye kılip ° ubūr
 Rāḍiye ism olupdurur
 Hayy esmāsı verir sürūr
 Zevkile ° irfān ederiz
12. Rāzī olur Sübhānımız
 Keşf-i şühūd bürhānımız
 Tevsī° olup meydānımız
 Hizmet-i pīrān ederiz
13. Tavr-ı şeşe başıp kadem

Marziye nāmdır ey dedem
Zikr-i kayyūmdur çekme ğam
Ol dostu seyrān ederiz

14. Yedinci nefis-i kāmile
Şāfiye dendi nāmile
Gir cennete ilhāmile
Bu tavrı gül-şān ederiz

15. Sülūkuñ hem-rāhı budur
° Āşıklarıñ rāhı budur
Nihānīnin şāhı budur
Fedā-yı baş cān ederiz

67

**Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Esrār-ı Ma° neviye Haqqında İrād Buyurdukları
Rumūzātıdır**

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Zāhidā bilmek ne mümkün şerbet-i esrārımız
Münkir [ü] fāsıķ ne bilir neş'et-i esrārımız
2. Cür° a-i cām-ı ezeldir nüş eden bilir anı
Sırr-ı *mā-zāğa 'l-başardır*¹ vaḥdet-i esrārımız
3. Bir mu° ammādır zuhūru perverīşi Haqqdadır
Bilmeye gerçek gerekdir şevket-i esrarımız
4. Bir kez anı nüş edenler terk-i kevneyn etdiler
Nefḥa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i esrārımız

¹ “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

5. Ḥayy [u] Ḳayyum maẓharıdır hıç fenā gelmez aña
Mūtū ḳable en-temūtū¹ da^c vet-i esrārımız
6. ^c Aḳlile idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebdē’i
 Refref-i ^c aşḳ ile mefhūm ğayret-i esrārımız
- [40]
7. *Küntü kenẓ²* in maḥzenisin sen Nihānī āşikār
 Şüretā insān görünür sīret-i esrārımız

HARFÜ’S-SİN

68

Velehu Müşārün İleyhiñ Naşihat Ḥāvī Ğazelidir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Ey gönül gel sen ğurāb [u] mūş ile olma celīs
 Bunlarıñ bil ṭab^c ı süflī daḡı hem fi^c li denīs
2. Şüret-i insāna beñzer ḥulḳudur zişt ü denī
 Şulb-i Ḳābilden zuhūru ḳalb evi olmuş kenīs³
3. Cedd-i Süfyān cins-i Mervān bu ğürūh-ı bed-liḳā
 Lā’im ü münkir münāfık olmuş imānı ye’īs
4. Buĝz eder evlād-ı āle hem muḥibbine bular
 Dilde izhār-ı muḥabbet ḳalb evi ^c ayn-ı necīs
5. La^c net olsun bu şıfatlu olana hem āline
 Merd-i dānāsıñ Nihānī olma bunlarla enīs

¹ “Ölmeden önce ölünüz.” (Aclūnī, Keşfü’l-hafā, 2/29).

² “**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim...” (Hadīs-i kudśī).

³ kenīsa vezin gereĝi metinde kısaltılarak kenīs yazılmıştır.

69

Velehu Müşārün İleyh Diğer Naşihat-ı Pür-Ḥikmetdir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Ehl-i temkîn ol ey ° aşık kıılma telvîne heves
Āşinā-meşreb oluban etme ğamġine heves
2. ° Ālem-i ıtlāka ergil kes kıuyūd-ı muṭlaķı
Bir muşāhib cān buluban eyle rengine heves
3. Meşrebiñ olsun tevāzu° kııl tekebbürden ferāġ
Kılma meftün olma maġbün şöyle çengine heves
4. Buyurur faḥr-i rüsül *levle'l-mürebbī¹* remzini
Men ° aref² dersin oķu gel eyle temkine heves
5. Gel mürebbī mürşidiñ kıadrin Nihānī bil yürü
Ehl-i farķla ehl-i cem° iñ eyle derkine heves

70

Velehu Müşārün İleyh ° İlme'l-yakīn ü ° Ayne'l-yakīn ü Ḥaķķa'l-yakīn ile Maķām-ı Farķ u Cem° iñ ve Ḥāşşü'l-Ḥāşīñ Ta° rifātını Mübeyyindir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. ° Ālem-i farķda niçe bir gezesiñ mişl-i meġes
Eyleyip tevḥīd-i ef° āl edesin ḥarc-ı nefes
2. Menzil-i ° āmda kıaluban geçmediñ ° ilme'l-yakīn

¹ “Eġiticim olmasaydı, kıuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım.” (Yılmaz, 2013, s. 457).

² “Kendini bilen, kıuşkusuz Rabbini de bilir.” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Mazhar-ı ahrı oyup lufa eriş olma b-kes

3. *Men °aref*¹ dersin ou ayne'l-yain eyle seba
Ol ki tevid-i şiftı ede prden mutebes
4. ıl tera-i maam hsa eriş hs ola gr
Geesin menzil-i ° amdan yol alıp ° ayn-ı ceres
5. ° lem-i farkı bira cem° a erip cum° ayı ıl
Nieme ° lem-i nst ile bu ° mr-i hares
6. Melekt ° lemini seyrine ermekse murd
Eyle tevid-i şiftı tbe-key meyl [] heves
7. Ouyup ° ayne'l-yaini alb-i mrşidden hemn
° lem-i sflide eyvh eyleme vati celes
8. Eyle terf-i maamt zt-ı tevidini bil
Budurur cem° u'l-cem° [] hş-ı havş gezme heres
9. H budur keşf-i Nihn eyledi remz-i ° ayn
Var ceberrt ° lemin Ha'l-yain gr znnı kes

[41]

ARF'-N

71

Velehu Mşrn İley der-Ta° rf Beyn-ı Mevlid-i şele

mef iln mef iln fe uln

1. Mevlid sırrını grdnse ardaş
şaın n-ehline ılma anı fş

¹ “**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir.” (Acln, Keşf'l-haf, 2/262).

2. Biri ma^c den biri nebāt biri hem
Odur hayvān ola tā devre yoldaş
3. Olup hulkiyyetiñ ma^c denle tahmīr
Olur cümle me^c āden anda sırdaş
4. Bir eyyām ma^c deniyyet ^c āleminde
Cemādātveş göründüñ tobrağ u taş
5. Geçip andan nebāta erdi devriñ
Şükūfeveş zuhūr etdiñ çekip baş
6. Niçe elvān ne hoş şüret büründüñ
Köküñ arzda tohum hem-pā ayakdaş
7. Pes andan şüret-i hayvāna geldiñ
Nebāt ekl eylediñ şahrāda sāpāş
8. Nebātdan hurma hayvāndan feres bil
Yağın insana devri çatmagil kaş
9. Anıñçün hurmayı aşlamayınca
Ruṭab vermez degilem bunda qallāş
10. Resūl buyurdu hurma ^c ammeñizdir¹
Bu sırrı fehm eden kılar mı şavaş
11. Dağı feresde vardır çok ğarā'ib
Cihād çün halk āyet kıldı beşşāş
12. Bağıncağ gözüne ādem görünür

¹ ammeñizdir: ammūñuzdur

Hemān mir'āta beñzer olma nebbāş

13. *Raeytü'*¹ der Nihānī remzi īmā
Gözün aç ger ne bu °ālemde huffāş

72

**Velehu Müşārün İleyh Der-Tafşīlāt-ı Eṭvār-ı Seb° a-yı Heft-Nefs ve Beyān-ı Seyr-i Sülūk
u Maḳāmāt ve Taḥşīşāt-ı Esmā ve Ğayrühā**

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Ceberūt seyrini fehm eylemek bir hoş-hışāl olmuş
°Ubūr etmek hüviyyete ricāle °ayn-ı hāl olmuş
2. Erişen zevk-i lāhūta maḳām-ı ḳutba °aşḳ ile
Yedinci ṭavr-ı *ev-ednā*² aña iḥsān vişāl olmuş
3. Sülūkuñ yedi ṭavrı vāridi aña olup ta° yīn
Daḫı nefsiñ maḳāmı yedi ṭavra ittişāl olmuş
4. Bu eṭvārıñ nedir seyri saña bir bir edem tibyān
Birinci nefs-i emmāredürür ḫālī ḫalāl olmuş
5. Bunuñ seyri *ilā'llāh*³ dır maḳāmı oldu bil nāsūt
Daḫı ḫulḳı zemāyimidir ḫarām olan ḫelāl olmuş
6. Bu nefsiñ başına tevḫīdi ḫarb etmek cihād oldu
Kim anı terbiye etmez şevābı hep vebāl olmuş

¹ “Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim.” (Yılmaz, 2013, s. 580).

“Rabbimi nurlu olarak **gördüm**.” (Yılmaz, 2013, s. 581).

² “Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

³ “**Allah'tan başka** tapacak ilah yoktur” (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87...)

7. Bu nefis çün ma^c nevî hacca olur m̄nī^c tarīkatde
O kuttā^c -i tarīkıñ katli emr-i zü't-te^c āl olmuş
8. Anıñ katli nedir derseñ şıfātın eylemek tebdīl
Edip taḥvīl-i levvāme hevāsı bī-zevāl olmuş
- [42]
9. İkinci nefis-i levvāme buña ta^c yīn ismü'z-zāt
Ki ya^c nī lafzatu'llāh eylemek zıkr-i nevāl olmuş
10. Başına Allāh Allāh tīgını darb eyleye sālīk
Bu zü'l-vecheynī¹ te'dīb eylemek^c ayn-ı kemāl olmuş
11. Ki zīrā seyr-i li'llāhdır tarīkatde bunuñ seyri
Teraqqī ile ilhāma geçirmek kand-i bal olmuş
12. Hevās-ı hūya meyl eyle bu nefis-i mülhime² eriş
Buña hū ismini ta^c yīn eden ehl-i ricāl olmuş
13. Bunuñ seyri mina'llāhdır daḥı tevḥīd-i ef^c āli
Maḳam-ı şālīş oldu ad bu ṭavr āb-ı zülāl olmuş
14. Bu nefsiñ hū ile ḳālin eridip ḥāl ede sālīk
Ola çün ḳalbi^c arşu'llāh ḥadīşe^c ayn-ı dāl olmuş
15. Sülūk ile bu ṭavrı da teraqqī eyleyip^c āşık
^cUbūr et ṭavr-ı rābi^c de velāyet nev-hilāl olmuş
16. Buña şān muṭma'inedir ḥiṭāb-ı Ḥaḳḳa maẓhardır
Ḥaḳ ismi bunda taḥşīşdir sevād³-ı noḳta ḥāl olmuş

¹ “İki yüzlü Allāh katında makbul (bir insan) değildir” (Yılmaz, 2013, s. 733).

² mülhime: mülhimeye

³ sevād: sivād

17. Geçip tevḥīd-i ef^c āli erer tevḥīd şifātına
Daḥı seyr-i ma^c a'llāhdır maḳām-ı hoş-le'āl olmuş
18. Ki bunda inkişāf etdi ḥayāt-ı sāriye sırrı
Ene'l-Ḥaḳ dedi çün Mansūr ikilik infişāl olmuş
19. Bu seyrile beşinci ṭavra ire kim rādiye dendi
Ḥay esmāsı olup iḥrām başında tāc [u] şāl olmuş
20. Bunuñ çün seyr-i fi'llāhdır fenāfi'llāh maḳāmı bu
Daḥı tevḥīd-i zātıdır maḳāmātı cemāl olmuş
21. Kıyām edip^c ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise
Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i Ḳayyūmu menāl olmuş
22. Bu seyr seyr-i^c ani'llāhdır künūz-ı maḥfī fetḥ oldu
Buña nām marzīye dendi rumūz-ı bī-mişāl olmuş
23. Şifāt-ı zāta ḳalb oldu tecellī ḳıldı ḥulḳundan
Doğup çün ma^c rifet şemsi çü şadı māl-a-māl olmuş
24. Hidāyāta olan maḫhar yedinci ṭavr seyr eyler
Denilir sāfiye kāmil vücūd hep pāy-māl olmuş
25. Bu ṭavrıñ seyri bi'llāhdır fenā buldu vücūdiyāt
Erişdi çün tıḡı Ḳahhār bilinmez özge fāl olmuş
26. Bu ṭavrile sülūk eden Nihānī Ḥaḳḳı buldular
Yedu'llāh sırrını bilmez o ḥar Rüstem-i Zāl olmuş

73

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ^c İrfān ve Ledünniyāta Dā'ir Ğazel-i Ḥikmet Eşeridir

fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

1. Һamd-i bî-һad bizi insân eylemiş
° İlm-i vehbî ile ° irfân eylemiş
Nesl-i sādāta beni ilhāk edip
Ceddimiz ol Şāh-ı Merdān eylemiş
2. Nüşha-i kübrāya mir'āt eyleyip
° Ālem-i āfāķa zerrāt eyleyip
Māh [u] sāl hem daһı evķāt eyleyip
Şāhid-i meşhūda bürhān eylemiş
3. Enfūs [ü] āfākı bildik ādemiz
Ādemiñ şulbünde gizli һātemiz
[43] Haķ Muһammedle ° Alī hem bir demiz
Bu lisānım nuķ-ı Ҙur'ān eylemiş
4. Nüşha-i şuğrā görüdüк şürete
Bu ° anāşırla bürüdüк һayrete
Aşlımız bulmağa geldik ğayrete
Kulle yevmin huve fî-se'n¹ eylemiş
5. Fehm edip bu nuķkumuz olma la'īm²
Dil evin emrāzdan eyle müstaķīm
Niçe fehm etsin bu nuķku her saķīm
Ҙayd [u] bend ҡalbin hirāsān eylemiş
6. Bulmayınca mürşid-i hādī delīl
Olmadıñ bīnā ebed ҡaldıñ ° alīl

¹ “O her an yaratma halindedir.” (Rahman 55/29).

² **Der-kenār (s. 43):** Fehm ҡıl bu remzi gel olma la'īm.

Qılma yā Rab bu Nihānīyi zelīl
Aṭ sürüp merdāna meydān eylemiş

74

**Bu Dağı Müşārün İleyh Hazretleriniñ Maqām-1 Vahdetden İrād Buyurduqları Bir
Nebze Ledünniyyāt-1 Hikmet-Āyātlarıdır**

$$4+3=7, 5+2=7$$

1. Bende-i Mevlā benem
Zir ile bālā benem
Süflī vü a^c lā benem
Cümle benem bende uş
2. Seyyid-i evlā benem
° Āşık-ı şeydā benem
Şūriş [ü] gāvḡā benem
Cümle benem bende uş
3. Yūsuf [u] Zelḡā¹ benem
Vāmıḡ [u] ° Azrā benem
Hem Şeyḡ ü Şan^c ān benem
Cümle benem bende uş
4. ° Āqıl [u] rüsvā benem
Ferhād [u] Kistrā benem
Seng ile ḡārā benem
Cümle benem bende uş
5. Daḡ ile şahrā benem
Her ḡüşe her cā benem

¹ Zelḡā: Züleyḡā

° Ālem-i¹ ma° nā benem
Cümle benem bende uş

6. Elif ü hem bā benem
Tā ile hem şā benem
Cīm ile bil ḥā benem
Cümle benem bende uş
7. Ḥā ile dāl zā benem
Zāl ile sīn rā benem
Şīn ile şād tā benem
Cümle benem bende uş
8. Ḍād [u] zā° ayn [u] ğayn fā
Benem ḵāf ile kāf hā
Benem lām [ü] mīm nūn yā
Cümle benem bende uş
9. Lām-elif vāv pā benem
Cümle sūre çā benem
Jā ile hem gā benem
Cümle benem bende uş
10. Sidre-i tūbā benem
° Arş ile ḥavrā benem
Cennet-i me'vā benem
Cümle benem bende uş

¹ ° ālem-i: ° ālem ü

11. *‘Alleme’l-esmā¹* benem
 Sırr-ı müsemmā benem
 Remz-i mu^c ammā benem
 Cümle benem bende uş
12. Ādem ü Havvā benem
 Şīt ü [hem] Yaḥyā benem
 Meryem ü ^c Īsā benem
 Cümle benem bende uş
13. Arzile semā benem
 Nā-būd [u] peydā benem
 Şaşı vü şehlā benem
 Cümle benem bende uş
14. Tā zıkr-i vālā benem
 Ferzend ü dānā benem
 Merdüm ü bīnā benem
 Cümle benem bende uş
15. Sīn ü ṭāhā [hem] benem
 A^c yān ü a^c mā benem
 Her ne var ḥālā benem
 Cümle benem bende uş
16. Vāriş-i dünyā benem
 Nihānī ^c uḳbā benem
 Ṭablile zurna benem
 Cümle benem bende uş

¹ “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.” (Bakara 2/31).

[44]

75

**Kezā Müşārün İleyh Hâzretleriniñ Maķām-ı Cem^c u'l-Cem^c ve Lisân-ı Vaḥdetden İrād
Buyurdıklarıdır**

$$4+3=7, 5+2=7$$

1. Şebīb ü hem şāb benem
Māh [u] āfitāb benem
Sükker ü kebāb benem
Cümle benem bende uş
2. Şuḥfile kitāb benem
Lutfile^c itāb benem
Vizrile müşāb benem
Cümle benem bende uş
3. Kāḍī-i ḥesāb benem
Zemzem ile āb benem
Mu^c tiķ-ı riķāb benem
Cümle benem bende uş
4. İyāb [u] zihāb benem
Mūr ile zübāb benem
Necm [ü] māh-ı tāb benem
Cümle benem bende uş
5. Ābād [u] ḥarāb benem
Her dilde cevāb benem
Nihānī vehhāb benem
Cümle benem bende uş

ḤARFÜ'S-SĀD

76

Velehu Müşārü'n İleyh Hazretleriniñ Nā-dānı İrşāda Dā'ir Nuṭṭudur

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

1. Gel ey zāhid gel ° irfāna ayak baş
Koyup inkārı bürhāna ayak baş
2. Niçe bir kıl ü kāl cāze yecūzı
Vücūbu terk et imkāna ayak baş
3. Beri gel olma ḥod-bīn mürşide uy
Kudūm-ı ḥāk-i şeyḥāna ayak baş
4. Niçe bir medresede ° ömrü zāyi°
Gidip dergāh-ı pīrāna ayak baş
5. Verir mi fā'ide ° ilm-i rüsümī
Ḥayā kıl merd-i meydāna ayak baş
6. Çıkıp kürsilere gel tahta dögme
Ṭarīk-i Şāh-ı Merdāna ayak baş
7. Tutup bir seyyidiñ destin ol irşād
Ledün ° ilminden iḥsāna ayak baş
8. Eger nāşih iseñ nefsiñe pend et
Girüben zıkr-i devrāna ayak baş
9. Ḥalāş et rūḥuñu kayddan Nihānī
Ne kāndan geldiñ ol kāna ayak baş

77

° Azîz-i Müşârün İleyh Hazretleriniñ Silsile-i Pâk-Neseb-i Siyâdetlerini Hâvîdir

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Nesebiñ i° vicâcdan eyle taḥlîş
Ki şâhîni dücâcdan fark-ı taḥlîş
 2. Siyâdet nisbetim edem beyânı
Bu minvâl üzre bil taḥkîk-i taḥşîs
 3. Baña Şeyḥ Şâlih ism oldu pederim
Daḥı Şeyḥ Muştafâ nâm oldu taḥşîş
 4. Aña vâlid daḥı Maḥmûd Efendi
[Ki] Şeyḥ Aḥmed anıñ vâliidi taḥşîş
 5. Anıñ da pederi Seyyid Muḥammed
Aña eb Şeyḥ Hüseyn taḥkîk-i taḥşîs
- [45]
6. Aña Şeyḥ Pîr Muḥammed oldu vâlid
Peder Şeyḥ Hâcî Aḥmed aña taḥşîş
 7. [Ki] Şeyḥ Halîl-i Taybî aña vâlid
Peder aña veliyyu'llâhi terḥîş
 8. Odur şeyḥu'l-meşâyiḥ kuṭbü'l-aḳṭâb
Ki ya° nî Hâcî Hâmid oldu taḥşîş
 9. Ki Seyyid Mûsâ vâliidi anıñ bil
Daḥı maḥlaşı Şemsü'd-dîn-i tanşîş
 10. Muhâcirdir tavaṭṭun Kayseridir
Meşâyiḥ sırr-ı Qur'ân oldu taḥşîş

11. Anıñ pederi Şeyh Hüseyn-i Rūmī
Olupdur zāhir [ü] bāṭını taḥlīs
12. Ki Seyyid İbrāhim pederi anıñ
Bulup neşv ü nemā Başrada taḥlīs
13. Aña vālid daḡı Seyyid Süleymān
Ṭarīk-i Ḥalvetīye oldu taḥsīs
14. Aña peder daḡı Seyyid Ḥasandır
Kıla himmet bize ol zāt-ı taḥlīs
15. Anıñ pederi Şeyh Maḥmūd-ı Seyyīd
Ede Ḥaḡ rūḡunu tebcil [ü] taḥlīs
16. Aña vālid daḡı ° Alī-i Rūmī
Budur kuṭb-ı cihān taḡkīk [u] taḡsīs
17. Anıñ bil pederi Maḥmūd-ı Seyyid
Bu zātiñ aşlı Kerḡı oldu taḡlīs
18. Ki Sa° dü'd-dīn aña oldu peder hem
Ṭabaḡāt şāḡibi sultān-ı taḡsīs
19. Buña da Seyyid İşḡāḡdır peder bil
Olup ° aşırında ḡavş-ı ° ālī taḡsīs
20. Bunuñ da vālidı Seyyid Süleymān
Tevellüdü Buḡārā oldu taḡsīs
21. Diḡer Seyyid Süleymān buña vālid
Tavaṭṭun İşfahānı gördü taḡsīs

22. Bunuñ da Seyyid Aḥmeddir pederi
Ḥorāsānī budur taşdıķ-i taḥşīs
23. Buña vālid Ḥüseyn oldu ° azīzim
Şerīf [ü] hem muhācir kıldı telḥīs
24. Seyyid Mūsā olup hem aña vālid
Bu zāt Beşāma naķil oldu terḥīs
25. Pederdir Seyyid İbrāhīm aña bil
Kılıp Hindī muhācir naşş-ı taşşīs
26. Buña vālid o sulţān-ı siyādet
Nām-ı pākī olup ° Abbās-ı taḥşīs
27. Bunuñ vālidı faḥrū'l-evliyādır
İmām-ı heft-iķlīm şānı taḥşīs
28. Gürūh-ı nācīniñ ser-mezhebidir
İmām Ca° fer-i Şādık nesl-i taḥşīs
29. Aña vālid Muḥammed Bākır oldu
Ki ḳalb-i vāsi° oldu aşl-ı taḥlīs
- [46]
30. Buña vālid o Zeyne'l-Ābidīndir
Ḥafīdi Murtażā bürhān-ı taḥlīs
31. Bunuñ da vālidı şāḥib-şehādet
Ḥafīdi Muştafā ° aţşān-ı taḥşīs
32. Nübüvvet vārişi nūr-ı velāyet
Siyādet kāmili ° irfān-ı taḥşīs

33. İmāmü'l-ins ü cin şāhib-kerāmet
Hüseyn-i Müctebā ol hān-ı taḥşīş
34. Aña vālidesi Zehrādan irsen
Eripdir hem siyādet-kān-ı taḥşīş
35. Peder aña ° Aliyyü'l-Murtażadır
Bu resme eyle gel i° lān-ı taḥşīş
36. Nihānī ceddin işbāt etdi el-ān
Başiretle eden iz° ān-ı taḥşīş

78

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād ü Münacāt-ı Cenāb-ı Hudā Celle Celālūhu

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Baña tevfiķ kıl Raḥmān-ı ihlāş
Refiķim et Hudā Qur'an-ı ihlāş
Düşürme ḳalbimi zann [ü] gümāne
Erişdir ḳalbe itmīnān-ı ihlāş
2. Muvāfiķ eyleyip ḳablü'l-metīne
Tevāfuķ eyle Qur'an-ı mübīne
Muḳhib ḳıl ° izzet-i sulṫān-ı dīne
Ki ḳüsn-i ḳātīme imān-ı ihlāş
3. Bize rāh-ı şerī° ati hüdā ḳıl
Ṭarīķat kuḳlünü gözde cilā ḳıl
Ḳaḳīķat zevḳını rūḳa şafā ḳıl
Pür eyle sırrıma ° irfān-ı ihlāş
4. Enīs et zıkr-i pākiñ yā İlahī

Görem bu sırr-ı eşyâyı kemâ-hî
 Ki cümle düşmüşüñ sensin penâhı
 Zünûbum ° afvile gufrân-ı ihlâş

5. Benem bir zerre sensin şems-i hâver
 Nübüvvet merkezinde şâh-ı Dâver
 Kılıp meydân-ı tevhîde dilâver
 Zebânım dem ura bürhân-ı ihlâş
6. Ğarîb efgende kaldım tut elimi
 Saña ° arz eylerem her ân hâlimi
 Kabâyı tâcı hem hırka şâlimi
 Kılam hep târumâr erkân-ı ihlâş
7. Şefâ° at eyle yâ ceddîm Muḥammed
 Seniñ neslindenim ey şâh-ı Aḥmed
 Nihânîyi tarîkıñda mü'ebbed
 Ediver şânını i° lân-ı ihlâş

[47]

ḤARFÜ'D-ḌĀD

79

Veliyy-i Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Silsile-i Ḥasebiyye Ya° nî Tarîkat Nesebini Ḥâvîdir

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün

1. Umûruñ eyle gel Allâha tefvîz
 Ḥuzûruñ eyle nûru'llâha tefvîz
 Tarîkat nisbetiñ eyle beyânı
 Bilâ-reyb qalmaya hiç şekk-i temrîz
2. Benim şeyḥim Fedâyî Ḥâcî ° Oşmân
 Münevver ola kabri revḥ [ü] reyḥân
 Erişe feyz-i ruḥânîsi her ân

Du° āsı üzerime ° ayn-ı taķrīz

3. Aña Hāfiz Muḥammed şeyḫ idi bil
Laķab Çakmak Baba aña işitgil
Odurur kuṭb-ı Rūm meczūb-ı kāmīl
Kılıp rābıtamı ol şāha tefvīz
4. Hem Abdü'l-bāķīdir maḥlaş Hıcābī
Hudā iḥsān ede ḥüsnü'l-me'ābı
Budur Çakmak Babanıñ feyz-i ābı
Ṭarīķ-i Naķşī üzre rāha tefvīz
5. Bunuñ şeyḫi daḫı Tūrḫālī oldu
Kulūbundan sivā hep ḫālī oldu
Kuṭub Şeyḫ Muştafā nām ° ālī oldu
Murādıñ eyle ol dergāha tefviz
6. Anıñ mürşidi Şeyḫ ° Alī-i Manşūr
Hudā a° mālını eyleye mebrūr
Bunuñ şeyḫi Murād ma° rūf [u] meşhūr
Ehemmiñ ile eyva'llāha tefvīz
7. Bunuñ da Şeyḫ Muḥammed dendi Ma° şūm
Budur kāmīl meşāyih zāt-ı ma° lūm
Aña Şeyḫ Aḫmed-i Fārūķ merḫūm
Teveccüh kıl penāha eyle tefvīz
8. Hāvāce-i Muḥammed Bāķīden bu
Edip telķīn-i esmā oldu ḫūb-rū
Hoca Emkenegīden bu da yā-hū
Kolayı eyle illa'llāha tefvīz
9. Ebi hem şeyḫidir Dervīş Muḥammed

Bunuñ Zāhid Muḥammed şeyhi emced
 Bize himmetleri ola mü'ebbed
 ul olan der işim Allāha tefvīz

10. H̄āce-i ° Ubeydu'llāh-ı Aḥrār
 Muḥammed Zāhidiñ şeyhi ol ebrār
 Buña Ya° k̄ub-ı Çerḫī oldu izḫār
 Olup irşadı bil bu şāha tefvīz
11. Buña mürşid [ü] H̄āce Şāh Muḥammed
 Bahā'u'd-dīn ki ol vāriř-i Aḫmed
 Buḫārīdir re'isü'ṭ-ṭuruḫ emced
 Murādiñ eyle gel ol ḫāna tefviz
12. Hoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
 Resūl der ki *le-mā ° areftü Rabbī¹*
 [48] Saḫın reyb etme bil *levle'l-mürebbī²*
 Delīli ediver ur'āna tefvīz
13. Hoca Baba Muḥammed Semmāsīden
 Bu da irşād olupdur ol velīden
 Bu da Hoca ° Aliyy-i Rāmitīden
 Eriseñ et özüñ pīrāna tefvīz
14. Bunuñ şeyhi de Maḫmūd Faḡnevīdir
 Anıñ şeyhi de ° Ārif Rivgerīdir
 Bular hep vāriř-i sırr-ı ° Alīdir
 oyup inkārı et ° irfāna tefvīz
15. Ṭarīḫ-i Naḫşī iḫre zikr-i cehrī

¹ “Eḡiticim olmasaydı, **kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım.**” (Yılmaz, 2013, s. 457).

² “**Eḡiticim olmasaydı,** kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım.” (Yılmaz, 2013, s. 457).

Ḥoca Maḥmūd edip hem şamt u sehrī
 Bunuñ münkirini Ḥaqq ede qahrı
 Göñül feyż olur im^c āna tefvīz

16. Ḥoca ^c Abdü'l-Ḥālīkıñ bu¹ mürīdi
 Olupdur Naḥcivān mensüb ferīdi
 Olup re'sü't-ṭarīk ^c aşrıñ vaḥīdi
 Meveddetiñ gel et erkāna tefvīz

17. Ḥoca Yūsuf Hemedāndır aña şeyḥ
^c Aliyy-i Faremedīdir aña şeyḥ
 Ebu'l-Ḳāsım-ı Gürgānī aña şeyḥ
 Zeheb silsilesin Gürgāna tefvīz

18. Anıñ şeyḥi Ebū ^c Aliyy-i Mağrib
 Anıñ şeyḥi Ebī ^c Aliyy-i Kātib
^c Alī evlādıñ kaṭ^c etme şārib
 Bu emri de et ol arslana tefvīz

19. Ebī ^c Alī Ruzābādīden irşād
 Buña da Şeyḥ Cüneyd meşhūr-ı Bağdād
 Ederiz sırrını taq̄dīs ile yād
 Veşâyâyı gel et ḥullāna tefviz

20. Ki Sırrü's-Seḳaṭī bunuñ da şeyḥi
 Buña mürşiddürür Ma^c rūf-ı Kerḥī
 Budur rāh-ı şavāb var gezme Belḥi
 Her emriñ eyle ol ḥaḳana tefvīz

21. Buña hādī ^c Alī Mūse'r-Rızādır
 Mūse'l-Kāzım peder hem muḳtedādır

¹ Bu-: bu da

Dilimde ezberim rûha ğidâdır
Bularıñ ceyyidi Raĥmâna tefvîz

22. Bu da vâlid-i Ca° ferden alıpdır
Daĥı Şâdıķ aña künye olupdur
Başireti olan baķıp görüpdür
Bu esrârı edip derbâna tefvîz
23. İmam pençim Muĥammed Bâķır oldu
İmâm Ca° fer tarîķı andan aldı
Velâyet nûru hem alnında Ķondu
Bu ser mezheb necât miĥmâna tefvîz
24. Muĥammed Bâķırınñ irşâd-ı yârı
° Alî Zeyne'l-° Abâdır tâcdârı
Gözüme tütüyâ ĥâk-i ğubârı
Siyâdet nesli ol sulţâna tefvîz
25. Bunuñ irşâd-ı ikmâli tamâmet
Nübüvvet sırrı hem ŧavr-ı imâmet
[49] Emânet ĥâmili kenz-i velâyet
Ĥüseyn-i Müctebâ şâĥâna tefvîz
26. Buña vâlid ° Aliyyü'l-Murtażâdır
Şânında âyet âyet *hel etâ* dır¹
Olan vâşıl nidâ-yı *lâ-fetâ* dır²
Ki şulbü dürr ile mercâna tefvîz
27. Buña mürşid Muĥammed Muşţafâdır

¹ “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir.**” (İnsan 76/1).

² “Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur” (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

Ene noқта aña Haqdan ° aţadır
 Nihānī  apusunda bir gedādır
 Mu arrirven velī fermāna tefviz

80

Müşārün İleyh Hazretleriniñ Zātī Efendiye Ta mīs-i ° Ālīleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. *Küntü kenz*¹ sırrı biliñmekdir bu eşyādan ğaraż
 Zātın i° lān eylemekdir şulbdaki mādan ğaraż
 Hil at-i Ādem dağı hem vech-i Havvādan ğaraż
 Ūlfet-i illādır ey cān şö bet-i lādan ğaraż
 Hem-müsemmādır efendi zikr-i esmādan ğaraż
2. Tevhīd-i  arfe² eren gel bulasın ma v-ı kuyūd
 Ādemiñ vechinde nūru görmeyen kılmaz sücūd
 Cāh-ı benlikde çalan  ar eremez ° u bāda sūd
 ° Ārif-i bi'llāh olan cān eyledi ma v-ı vücūd
 Hiç degil  aşdı be ādır işbu ifnādan ğaraż
3. Geç bu berza  vādisin fa r [u] fenāya  ā'il ol
 ° Azm edip *el-fa ru fa r*³ devletine nā'il ol
 Sırr-ı *mā-zā a 'l-başar*⁴ remzine cāndan mā'il ol
 Serserī köhne cihān bā ında cānā ° ā ıl ol
 ° A l-ı dānādır dilā Sīmur -ı ° An ādan ğaraż
4. Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhiñ efgendesı
 Nefs-i māra sem verüben rū uñuñ ol zindesi

¹ “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim...” (Hadīs-i kudsi).

²  arfe:  ırfe

³ “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm. (Yılmaz, 2013, s.153).

⁴ “Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

Bu melâmiyyûn yolunuñ ola gör sen rindesi
 Var yürü cân ile ol bir merd-i Hâkķıñ bendesi
 Himmet-i merdândır ey dil dürr-i yektâdan ğaraż

5. Gir bu ° aşķ mey-hânesine terk kııl māl ü menāl
 Tâ füyüzât-ı ilâhîden saña ere kemāl
 Kahrına şabr et Nihânî keşf ola luţf-ı cemāl
 Zâtiyâ gel iste Hâkķdan rüz [u] şeb kurb-ı vişâl
 Vuşlat-ı cânândurur firdevs-i a° lâdan ğaraż

81

Velehu Müşârûn İleyh der-Ta° rifât-ı Eţvâr-ı Seb° a ve Fâ'ide-i Terakķiyât

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün

1. Ki bāb-ı evveli tibyān eder feyz
 Aña havf-ı recā mihmān eder feyz
 Şerî° at menzilidir işbu menzil
 Recāyı havfile dihķān eder feyz

[50]

2. Devām-ı nefy [ü] işbāt ile sālîk
 Ederse nefs-i emmāreyi hālîk
 Geçer ikinci menzile kezālîk
 Ki kabz-ı baş ile sultān eder feyz
3. Maķām-ı nefs-i levvāme bil anı
 Güzer et bu maķāmdan geç hemānî
 Üçüncü kahr-ı luţf olur ° ayānî
 Geçip mülhimeye cevlān eder feyz
4. Teraķķî eyle dördüncüye kardaş
 Ola hey'etle üns sırriñda yoldaş
 Görüne muţma'inne hâlde pirdaş

Himemle kaṭre-i °ummān eder feyz

5. °Urūc ile beşinciye erenler
Cemāle celāle mazhar olanlar
Maḳām-ı rāḍiye nūrun görenler
Yaḳīn ile aña iḥsān eder feyz
6. Hem altıncı maḳām-ı marziyedir
Aña °irfān-ı bürhān pür-ziyādır
Sülūku görmeyen nā-aşfiyādır
Hümā-pervāz olan seyrān eder feyz
7. Yedinci şāfiye menzil şafādır
Aña rü'yet maḳām ile rızādır
Nihānī Haḳ ṭarīḳa reh-nümādır
Ṭarīḳında aña pīrān eder feyz

ḲĀFİYETÜ'T-ṬĀ

82

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Ḥamse-i Āl-i °Abā ve Meveddet-i Ḳurbā

mefā°ilün mefā°ilün fe°ülün

1. Gel ey cān nesl-i evlāda ol esbāt
Ki tā cān [u] diliñde doḡa neşşāt
2. Kemāl-i °adlile gel eyle iḥlāş
Şaḳın kim olmaya iḳrārīñ inḥāt
3. Ḥudā emr eyledi Ḳur'ān içinde

Ki urbāya¹ meveddet ere ibsāt

4. Eger derseñ ki urbā kim beyān et
Müfessirler ederler anı iksāt
5. ° Alī hem Fāṭıma vü ibnhümādır
Cevāb-ı şāfī budur yodur ifrāt
6. Velāyet hem siyādet hem şehādet
Bularıñ şānına hayṭ etdi hayyāt
7. Bu arıñ zāhir ü bāṭın Nihānī
apusu ıṭmīridir yazdı haṭṭāt

83

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Taḫbīḥ-i Dünyā vü Mā-sivā

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Eyā bilmem denī dünyā seni meftūn eder neşşāt
Olup maḡrūr aña her dem olur maḡbūn eder neşşāt
2. Hayātı vü metā° ı dünyānıñ lu° b u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ° āḡıl velī mecnūn eder neşşāt
3. Buyurdu Haḡ Resūlü ḡubb-ı dünyā cīfeye beñzer²
abūl etmez anı kāmīl velākin dūn eder neşşāt

[51]

4. Seni dünyā-yı şūriş kendüye cezb eylemiş hayfā

¹ **Der-kenār** (s. 50): Ehl-i beyt haḡḡında naşş-ı ḡāṭı° adır: *Ḳāle'llāhu Te°ālā ḡul lā es-elüküm °aleyhi ecren illā'l-meveddete fī-l urbā*. “De ki: “Sizden yakınlıḡa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum.” Bk. (Şūra 42/23).

² “**Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir” (Aclūnī, Keşfü'l-hafā, 1/409).

Dağı emmāre-i nefse olan zebūn eder neşşāt

5. Ne āyāt ü hadīs te'sīr eder ne mürşidiñ nuṭṭu
Şanur kendi özün ādem velī meymūn eder neşşāt
6. Kāsāvet bağlayıp ḳalbi küdüretle olup zişt-ḥū
Ḥased buğz u ṭama° kibr ü riyā pür-ḥūn eder neşşāt
7. Nihānī ḳuluñ ey Mevlā n' için secde-i şükr etmez
Uyandı ḥāb-ı ḡafletden olup memnūn eder neşşāt

84

Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Zātī Efendiyi Tahmīs-i ° Ālileridir

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Gel ey merdüm olup merdāna maḥlūt
Nitekim ten olupdur cāna maḥlūt
Olur ḡīsū-yı müşḡüñ şāna maḥlūt
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḥlūt
Şanasın oldu dür mercāna maḥlūt
2. Erişdi çün rūḥa *e/est'* nidāsı
*Belā*² ḳavliyle bed oldu bināsı
İmān-ı fıtrī üzre men gedāsı
Semā-yı şadrımıñ şıyt u şadāsı
İñiler ra° d gibi bārāna maḥlūt
3. Yitirdim rāh-ı ° aşḳda neng [ü] nāmım
O yāriñ büyunu şem etdi cānım

¹ “Ben sizin rabbiniz **değil miyim?**”(A'râf 7/172).

² **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.' dediler.” (A'râf 7/172).

Ṭarīḳ-i evliyā Ḥaḳ yoḳ gümānım
 Ğam-ı hicriñle cānā şubḩ [u] şāmım
 Olupdur zulmet-i ṭūfāna maḩlūt

4. Bu dile te'sīr etdi nīm-nigāhıñ
 Feleklere erişdi dūd-ı āhıñ
 Ne tedbīr koydu nerde ° izz-i cāhıñ
 Seniñ rüyuñda şol zülf-i siyāhıñ
 Raḳībdir gūyiyā ḩübāna maḩlūt
5. Ṭarīḳ-ı ° aşḩı ehlinden şoranlar
 Pīre iḳrār verip ḳā'im duranlar
 Meh-i mātem rüy [u] saçın yolanlar
 Şehā ḩoḳḩa dehānıñı görenler
 Şanırlar ḡonca gül ḩandāna maḩlūt
6. Menem ümmī oḩumadım lügāti
 Velī mevḩüb olupdur hep nükāti
 Nihāniyem şükür buldum necāti
 Kitāb-ı ° aşḩıñ oḩurken bu Zātī
 Eder esrārımı i° lāna maḩlūt

[52]

ḲĀFİYETÜ'Z-ZĀ

85

Velehu Müşārün İleyh ez-Münācāt-ı Cenāb-ı ḩudā Celle Celālūhu

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. ḩudāyā isterem senden baña verme fenādan ḩaz
 Erişdir faḳr-ı tāmma men kesem ḡayr-ı ḡınādan ḩaz
2. Bize bu nefis-i şeytāndan ḩalāşa mürşid-i hādī
 ° İnāyet eyle yā Mevlā amān verme hevādan ḩaz

3. ° Arūs-ı bī-vefā dūnyā kurup dāmın bu pāzāra
Niçe merd şayd olup qaldı bulamadı rehādan hāz
4. Meger kim zıkr-i haqqānī ede taşfiye bu qalbi
O dem nefis tezkiye olup bula rūhum ğıdādan hāz
5. Dağı nefsiñ şerārından buluban taḥliye rūhum
Nihāniniñ şıfātı maḥv olup göre liqādan hāz

86

Velehu Müşārün İleyhiñ İrşāda Dā'ir Ğazel-i Muqaddesleridir

mefā° ilün mefā° ilün fe° ulün

1. Bu lafz-ı dürriñi gel eyle maḥfūz
° Adūdan sırrıñı gel eyle maḥfūz
Ne ma° denden gelir nuṭku bilirseñ
Biḥārla berriñi gel eyle maḥfūz
2. Maḥalli şuretā nuṭkuñ gönüldür
Anı iḥrāca maḥzar femde dildir
Anı ilkā eden gönüle kimdir
Bilirseñ birriñi gel eyle maḥfūz
3. Olursañ mü'min-i kāmil yeme ğam
Bilirsın gizli kenzdir qalb-i ādem
Aqar mīzāb-ı ḥikmetden dem-ā-dem
Ma° ārif cerrañi gel eyle maḥfūz
4. Çü qalbiñ ola Beytu'llāha maḥzar
Tecellīyle olursuñ şemsden izhār
Ledünnī dersi dilde olur ekşer
Ḥaḥ için ḥarriñi gel eyle maḥfūz

5. Vücūd keştin dalıp baħr-i ° amīk ol
 Ğulām-ı nefsi kaçıl eyle ° atīk ol
 Nihānī kenzi hıfz eyle şefīk ol
 Nef° ile zarrıñı gel eyle maħfūz

87

Müşārün İleyhiñ Beşiktaşī Rızā Efendiye Tahmīsīdir

meḫā° ilün meḫā° ilün meḫā° ilün meḫā° ilün

1. Oķur mevzū° havādişler dahı taħrīr eder vā° iz
 Menākıblar beyān eyler dūrūğ taķrīr eder vā° iz
 Tarīkat ehline düşünām rehin¹ temhīr eder vā° iz
 Çıkup kürsīye erbāb-ı demi taħķīr eder vā° iz
 Kūlūb-ı ehl-i ° aşķı nev-be-nev tekdīr eder vā° iz

[53]

2. Enāma ḫāliyā ḫavf [u] recādan baħş eder illā
 N°edem kendi recāyı ḫavfı terk etmiş gider ḫālā
 Takıp zencīrin a° māya anı durmaz eder ḫayfā
 Na° ĩm ile caḫīm aḫvālını ta° rīf eder ammā
 Birin taķşīr eder dā°im birin tevḫīr eder vā° iz
3. Meşeldir aķra° a melhem bulaydı kendi eder em
 Şifādır deyü verdiği şaķın kim olmaya ol sem
 Netīce yok yok üzre hep kelāmı cehl ile mübhem
 ° Aşā vü ḫaylesānile ridāsın eyleyip muḫkem
 Riyā vü vesvesin ifrāḫile tekşīr eder vā° iz
4. ° İbādı ḫāb-ı ğafletden uyaram deyü ol ğāḫil
 Eder ğayret velī nefsi olamaz ° ilmile ° āmil
 Özün bend edemez kaçır eger görürse bir ḫāmil

¹ rehin: rāhın

Olur erbāb-ı vecdiñ hālını inkārile nāķil
Gehī ilhādına zāhib gehī tekfīr eder vā^c iz

5. Tıfılveş vaķtini zāyi^c eder bilmez meh [ü] sāli
Hımār zenbūrveş talāķ yapar yoķdur velī balı
Bu nāsı aldayıp celb-i ķulūb iķün eder alı
Degildir cehl ile ta^c bīr [ü] te'vīl etmeden hālī
Ma^c ārif meclisinde va^c zını tenkīr eder vā^c iz
6. ^c Azamet ü ^c amāme vāsi^c ekmām etmede dā'im
Şanır kim böyle rengile kemāle erişir ^c ālim
Tefekkūr eyleyip bir kez demez n'olur ^c aceb hālīm
Nişāb-ı fāķayı ta^c rīf eder meclisde ol zālīm
Zarāfetle zekāt āyetlerin tezkīr eder vā^c iz
7. Geh¹ ebced-h^cān gibi ķārī hūrūfda mişl-i hūzaķdır
Sevindirir maķālī zāhidiñ Mūnker-i berzaķdır
Nihānī ^c aşķ dolabın dönderir ^c ālemde bir ķarķdır
Rızāyā dem-be-dem micmer-fürüz-ı heft-dūzaķdır
Ziyāret hānesin aķbābına tebķīr eder vā^c iz

KĀFİYETÜ'L-^c AYN

88

Velehu Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Mışrī Niyāzī Babayı Taķmīsi

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Diñle pendim eyle andan intifā^c
Nūr-ı ^c irfān göñlüñe vere şu^c ā^c
Ķıl taķammül etme ķazāya feza^c
Şıdķıla girdiñse yola ey şücā^c

¹ geh: gāh

Bir katı gereklü söz var kı l semā^c

2. Bu tarīkat rāhına ^c āzim olan
Şıdķ-ı cāndan ālib-i cāzim olan
Münkiriñ a^c nasına hāzim olan
Cümleden evvel saña lāzim olan
Cümle yārāniña eylegil vedā^c

[54]

3. Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā bāğ [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-^c ār
Māl [ü] milk [ü] avm [ü] ihvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir şudā^c
4. Rāğıb iseñ zevķ-i vicdān dürrüne
Ĝālib ol bu nefsi-i şūmuñ zerrine
Hārib ol taķvā ile er birrine
Böyle etseñ bil aķīat sırrına
Az zamānda hāşıl olur iılā^c
5. *Küllü men* mevtin ^c *aleyhā fān*¹ de
Görmedik mi āyet-i ur’ānīde
*Küllü yevmin hüve aķķ fī şe’ni*² de
Bir göñül alır arada anı da
Şeyhe tapşır aña eyle ittibā^c
6. Budurur pendiñ nihāyet fāşılı
Nuķ-ı mürşidiñ budur tefāşılı
Ey Nihānī malabiñ aķ vāşılı
Sırr-ı tevīdiñ Niyāzī hāşılı

¹ “Yeryüzünde bulunanların hepsi fānidir.” (Rahmān 55/26).

² “O her an yaratma halindedir.” (Rahmān 55/29).

Haqq ile ortada qalmaya nizā^c

89

Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Zāfī Efendiyi Taḥmīsidir

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ülün

1. Kılup mazbūṭ yeter kālāyı zāyī^c
Niçe bir edesin bālāyı zāyī^c
Derūnda qoyma eyle lāyı zāyī^c
Şaḫın kim eyleme illāyı zāyī^c
Gel imdi eyleme Mevlāyı zāyī^c
2. Geçip bu berzahı bul feyz-i ^c irfān
Ledün baḫrinde raḫşıñ eyle cevlan
Muḫīṭ-i ma^c rifetden ola iḫsān
Bu keşret perdedir cānāna ey cān
Gel etme vaḫdet-i kübrāyı zāyī^c
3. Dürüst ikrār verdim men *elestü*
Bi-Rabbiküm ḫiṭābında *ecebtü*¹
Dil-i dānāyı² medḫen der *ḫalaqtü*³
Seniñ cānıñdadır *sırru nefāhtü*⁴
Gözet kılma dür-i yektāyı zāyī^c
4. Sen ādemiñ saña esmā müsem mā
Bu tenle görünen şüret mu^c ammā
Olup mir'āt-i Ḥaḫ bu sırrıñ ammā
Seniñ şanıñdadır hep sırr-ı esmā

¹ “Ben sizin rabbiniz değil miyim? Elbette öyle! Tanıklık ederiz.” (A’râf 7/172).

² Dil-i: dil ü

³ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri **yaratmazdım**.” (Hadîs-i kudsî).

⁴ “Ona tam şeklini verip ruhumdan da **üflediğim** vakit hemen onun için secdeye kapanın.” (Sâd 38/72).

Yürü kıılma sen ol kimyāyı zāyī^c

[55]

5. Göñüldür beyt-i Haḫ bu dil nikāti¹

Dehān Haḫḫa lisān oldu edāti

Bu eṭvāre eren bulur necāti

Göñül levḫindedir imān berāti

Gel etme cāndaki ṭafrāyı zāyī^c

6. Bilen bu ^c ilm-i ^c irfānı fuḫüldür

Bu remzim mīzān-ı ^c aḫla² şümüldür

Ne ḫūn gülzār açılmış ḡonca güldür

Vücūduñ güleşeni cānā gönüldür

Şaḫın etme gül-i³ ra^c nāyı zāyī^c

7. Mi'e çār⁴ içre meşūrdur lügāti

Kelām-ı nāṭıḫ olmuş bu şıfāti

Nihānī rind-i şeydāveş sebāti

Gezer Mecnūn gibi āvāre Zātī

Şanasın eylemiş Leylāyı zāyī^c

90

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālūhu

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Ḥudāvendā ṭarīḫıñda baña iḫsān kııl ibdā^c

Seni görem saña erem seniñ ile edem ismā^c

2. Ḥalāş et ḫırş-ı şehvetle sivā vü mā-sivādan hep

¹ nikāt: nükāt

² mīzān-ı ^c aḫla: ^c aḫl-ı mīzāna

³ gül-i: gül ü

⁴ **Der-kenār (s. 55):** Mi'e çardan murād yüz dört kitābdır.

Erişem *fâkr-i fâhri*¹ mesnedine şabrile iknâ^c

3. Duruşdur mağ^c ad-ı şıdka başam pâyım sebât üzre
İlâhî münharif kıılma tecellîyle verip şemmâ^c
4. Yüz urdum dergehiñde² bir gedâyım men nemîdânem
Meni esrâr-ı^c irfân ile dâna eylegil şüccâ^c
5. Şahivden sekre andan dağı mağv eyle Nihânîyi
^c Ayân et yine şahvile kıluban şafhasın lemmâ^c

KAFIYETÜ'L-ĞAYN

91

Velehu Müşârün İleyh Hazretleriniñ Zâti Efendiyi Tahmîs-i Mürşidâneleridir

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Şol muğavves kaşlarıñ mihrâbıdır bîmâra tîğ
Hem mu^c anber kâkülün enfâsıdır eş^c âra tîğ
Ol münevver vechiniñ envârıdır ezkâra tîğ
Sünbül-i³ zülfün uzatmış şol gül-i ruhsâra⁴ tîğ
Güyyâ kılmış havâle lâleler gülzâra tîğ
2. Cebhesinde⁵ hâl-i siyâh dâne-i dür-dânedir
Sünbül-i⁶ gîsû-yı müşgüñ revnağı hem şânedir
Secde kılmaz ol leb-i dendâniña bîgânedir
Ġamze-i fettâniñ bildim ki kaşdı cânadır

¹ “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm. (Yılmaz, 2013, s.153).

² dergeh: dergâh

³ Sünbül-i: sünbül ü

⁴ gül-i: gül ü

⁵ Cebhesinde: Cebhesin üzre

⁶ Sünbül-i: sünbül ü

° Āķibet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīg

3. Şubh-ı vaḥdet erdi ƣalbe oldu keşret der-be-der
Zulmet-i dīv oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
[56] Dikdi sancaƣ ceyš-i tevḥīd fetḥ olup cümle memer
Tārūmār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
Şanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīg
4. Biz gürūh-ı nācīyiz kim dilde vecdet ƣapladı
Āl-i evlāda tevellā ile şevket ƣapladı
Ḥā'-i ḥalvet cīme erdi sırr-ı celvet ƣapladı
Geldi gönlüm mülkünü ceyš-i muḥabbet ƣapladı
Kesdi zünnārımı nefsiñ urdu ol bed-kāra tīg
5. Her ne dürlü medḥ edersem şāniña her dem sezā
Müslümān olan eder mi ehl-i beytiñe cezā
Gel Nihānī māh-ı mātem ƣutalım şavm-ı ° azā
Tīg-ı tevḥīd ile her dem Zātiyā eyle ğazā
Kāfir-i bi'llāh olanı getirir ikrāra tīg

92¹

Velehu Müşārūn İleyhiñ Mışrī Niyāzi Babayı Taḥmīs-i Laḫfeleridir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Marīz-i ° aşƣ olan dānā hīç ister mi devā-yı dağ²
Fenā bezminde merdümler olur mu ankebūta āğ
Ki dil şehrine sultān ƣurdu tāk-ı ° ālī ḥoş otāğ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaƣdan yüreginde olsa dāğ

¹ Şiirde ilk üç mısra “mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün” diğlerleri “fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

² Der-kenār (s. 56): Ya° nī dağda biten nebātātñ devāsını istemez ma° nāsına.

- ° Āķibet dermāna erip cān [u] göñlü ola şağ
2. Ĥamdüli'llāh fāris-i ° aşķ sīnem üzre urdu oķ
 ° Aşķile nūr-ı tecellā ķalbe doldu taķt-ı fevķ
 Cezbe-i Raķmān erişdi cümle ecsām-ı ° urūķ
 Leyk derdi olmayanıñ derdine hīç çāre yoķ
 Göñlü olmuşdur anıñ yanından ol dā'im ırağ
3. Bāķının çirk-āb ediben zāhirini süsler ol
 Nefs-i şūmuñ maķķūmudur her ne derse esler ol
 Vaķşī canavār mişāli ° av° avile sesler ol
 Ĥabs edip şeh-bāz-ı rūķu zāğ-ı nefsi besler ol
 Nefs elinden ķurtulana cennet olmuşdur durağ
4. Ķurtaram deyü çalışır bu şıfatdan ķamuda
 Ķoymayınca şevķ gelir mi hīç āteşi bārūda
 Nefķ-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
 Şol esīr-i nefis olan dā'im mu° azzeb ūamuda
 Cīfeden ġayrı ne şayd eder hevāya ağsa zāğ
5. ° Āķıl [u] ° ārif olan zāt ķalbde ķoymaz havlini
 Zevķe erem der iseñ gel kes hevādan meylini
 Sehr [ü] şamta¹ ° azm eder taķlīl edip hem nevmiñi
 Nefs odur kim cehl ķarañusu ķablar göñlünü
 Rūķ odur kim ° ilm nūru göñlüñe yaķar çirāğ
- [57]
6. Gir bu ° aşķ mey-ķānesine özle gerçekler özün
 Ķıl kebāb cismile cānıñ ķanlı yaş döksün gözün
 Ĥāliş ° ayār eyle çirkden aça gör mir'āt yüzün
 Tūtiyā-yı ma° rifetle rūşen et ma° nā sözün
 Göresin cānānı her yüzden ola dağ üstü bāğ

¹ şamta: şumta

7. Eyle gel zikre devāmı bihter [ü] behzād ola
Bu vīrān göñlüñ ola kim yapılp ābād ola
Ey Nihānī kim bu yolda sen gibi şehzād ola
Cān [u] göñlüñ şād olup her guşşadan āzād ola
Bir ola dā'im Niyāzī gözüñe yakın ırağ

93

Velehu Müşārün İleyhiñ Naşāyih-i Haḳḳıyeyi Hāvī Ğazel-i Şerīfleridir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Vech-i mürşidden ledün dersin oḳu gezme ırağ
Zann [u] gümānla niçe bir yalayasın boş çanağ
2. Nuṭḳ-ı mürşid mağz-ı Qur'ān olduḡun ikrār kııl
Yoḳ der isen sūy-ı iblīse qarīn oldun ocağ
3. Bu ĩmān-ı resmī vermez ^c āḳıbet hīç saña şūd
Gel ĩmān-ı taḳḳīke gir dil evine yaḳ çirāğ
4. Nedürür ĩmān-ı taḳḳīk der iseñ bil yā aḫī
Kııl tevellā ehl-i beyte ḳāl [ü] ḳīli et ferāğ
5. Āl-i Süfyāna teberrā et Nihānī dem-be-dem
Düşmeyip dā'im Yezīde kıılma muḫtell-i dimāğ

ḲĀFİYETÜ'L-FĀ

94

Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Hādīleridir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Gir muḫabbet baḫrine gel bulmaḳ isterseñ şadef

Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef

2. Kahr [u] luḡfun yek nazarla gör de aṣlā çekme ğam
Tā bu yolda ümmehāta olasin ḡayr-ı ḡalef
3. Göz kulaḡla dil ḡapusun dā'imā mesdūd kıl
Tā rızā-yı Ḥālīḡa ālet ola bu dest [ü] kef
4. Niçe bir ḡubṣ u ḡabā'isle bu dil bī-pāk ola
Pāke er kim pāk olana müjde-i Ḥaḡ *lā-teḡaf*^t
5. Nesl-i pākiñ rāhına seyr-i sülūk eyle bugün
Tā ḡadīṣiñ maḡzarına eriṣen bulur ṣeref
6. Niçe bir bu perde-i °ār ibn-i Süfyān eyle yār
Oḡumadıñ mı selāmet der-kenār ey bü'l-ḡazef
7. Etme istīnās bularla ḡoyma ḡalbe keṣreti
Ṣām ile Kūfeniñ iti düşmen-i ṣāh-ı Necef
8. Kerbelāya kıl seyāḡat eyle hacc-ı ekberi
Ḥaḡ yola eden °azīmet etmedi mālın seref
9. Budurur pendi Nihānī dutar iseñ ey püser
Feth ola kenz-i İlāhī olmaya aṣlā ḡasef

[58]

95

Velehu Müṣārün İleyh Ḥazretleriniñ Beṣiḡtaṣlı Ṣeyḡ Rızā Efendiye Taḡmīsleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

¹ “Allah'tan **korkma!**” (Tāhā 20/21; Neml 27/10; Kasas 28/25, 31).

1. Ziver-i şevk-i vişâliñ kılalı dilim şikâf
 Hüsrevi mehriñ şikâf-ı dilde kıldı inkişâf
 Ğayriyet gitdi aradan yâr da oldu i'tilâf
 Ka° be-i vaşla olanlar ârzümend-i tavâf
 Eylemezler reh-güzâr-ı ° aşkda bir dem ° avâf
2. Put-perestlikten halâş ol eresin ser-menzile
 Mâ-sivâyı terk kıl kim varasın her menzile
 Münkir-i sırr-ı tarîkat ermez ol har menzile
 İttifâk-ı reh-ber-i tevḥîd ile er menzile
 Reh-zen-i kûy-ı vefâdır inḥirâf [u] iḥtilâf
3. Olma mürtedd-i tarîkat ° ahdiñe eyle vefâ
 Verile ecren ° aẓîm hem tâ bula kalbiñ şafâ
 Pîşvâsıdır bu râhıñ fahr-i ° âlem Muştafâ
 Ğayra bakma var iken ol mâh bedr-i ıstıfâ
 Gelmesin ruhsâre-i ḥurşîd-i kalbe inkisâf
4. Şânını *levlâke levlâk*¹ ferr ü şevket eylemiş
 Hem *le-mâ ḥalaktü'l-eflâk*² şıyt u şavlet eylemiş
 Hoḳka-i genc-i dehânın ° ilm-i ḥikmet eylemiş
 Ğoncasın zîb-âver-i destâr-ı vaḥdet eylemiş
*Lî-ma° Allâh*³ gülşeninde gülben-i ° Abd-i Menâf
5. Râ'î mer'î ° ayn-ı mir'ât remzini sırr eyleyip
 Gözdeki gözgü nişânın süz kime mürr eyleyip
 Ğurre-i ğayrı bırakıp dürre-i ğarr eyleyip
 Fâ° ili fi° l-i ḥaḳîkat ref° ini cerr eyleyip
 Naḥvını maḥv eyledi zâta şifât oldu muzâf

¹ “**Sen olmasaydın, sen olmasaydın**” (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” (Hadîs-i kudî).

² “...**felekleri yaratmazdım.**” (Hadîs-i kudî).

³ “Allah benimledir” (Arapça ibâre).

6. Sünnetin tüt ālini sev bulmak isterseñ kemāl
Tā ḥaḳīḳat meşrebinden ermişe vecd-i vişāl
Var ma^c ārif bāğcasından ala gör feyz-i nevāl
Hilye-i evşāfa diḳḳatle edip şarf-ı ḥayāl
Ḥazret-i Ḥassāna pey-rev oldu kilik-i mū-şikāf
7. ° Ārif-i āgāh-ı dil olan bulur feraḥ-fezā
Bu fezā ° ālemine her kim erer Ḥaḳḳa'l-ḳazā
Bu Nihānī ḥāk-i pāy-ı āl-i nesl-i Murtażā
Etme irḥā-yı ° inān meydān-ı ° aşḳ içre Rızā
Tā-be-key cür'et ile güstāḥī-i lāf-ı güzāf

96

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Zātī Efendiyi Tahmīsleridir

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Şerāyi^c bābınıñ her an binā esāsıdır ° ārif
Ṭarīḳat rāhınıñ cānā delīl hüdāsıdır ° ārif
Ledünnī dersiniñ Ḥızrı Hüma ° Anḳāsıdır ° ārif
Ḥaḳāyık baḥriniñ cānā dūr-i yektāsıdır ° ārif
Ma^c ārif gülsitānınıñ gül-i ra^c nāsıdır ° ārif

[59]

2. Şehāvetde şecā^c atde dil-i¹ dānā mu^c azzamdır
Nezāfetde şalābetde şebīhi yok müsellemdir
Zekāvetde siyādetde mu'ahḥar hem muḳaddemdir
Faşāḥatde belāğatde leṭāfetde mükerrerdir
Ma^c ānī-i ḥafıyyātıñ şehā dānāsıdır ° ārif
3. Nifāḳdan ° ārīdir dānā degildir kimseye ḡaddār
Olurlar meskenet içre hem etmez kimseye āzār

¹ dil-i: dil ü

Rumûz-ı hayr-ı nâsırlar denilir bunlara ahyâr
 Bular gûlzâr-ı dehr içre nevâlar eylemez izhâr
 Çü gizli mantıku't-tayrıñ velî gûyâsıdır ° arif

4. Kõnuldu tılsım-ı kübrâ nihâd-ı cism-i Âdemde
 Oğursuñ ° *alleme'l-insân* nedir *mâ lem ü ya° lemde*¹
 Oğuyup sırr-ı tevhîdi bula gör fâ-i *fâ° lemde*²
 Ma° âniden egerçi dem urur çoğdur bu ° âlemde
 Haber bilmez haqîkatden hemân esmâsıdır ° arif
5. Bu ° aşkile olan teşne teselliden revân ister
 Erişdir dili ° aşâna zülâliñden hemân ister
 Dili insân-ı kâmilden Nihânî armağân ister
 Ma° arif erleri zîrâ hayât-ı câvidân ister
 Müsemma-yı zamânıñ Zâtiyâ ihyâsıdır ° arif

ḤARFÜ'L-ḲĀF

97

Velehu Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ bî-Mişl Müstezâd-ı Hikmet-i Mu° tâdlarıdır

müstef° ilün müstef° ilün müstef° ilün müstef° ilün
müstef° ilün müstef° ilün

1. Buldu hayât arz-ı nebât çoşdu yine ebhâr-ı ° aşk
 Her vâdîyi enhâr eder
2. ° Ulvî süflî buldu necât nüş eyledi timâr-ı ° aşk
 Hep ° arzda i° mâr eder
3. Açdı hüviyyetden niğâb kıldı hitâb-ı müsteğâb

¹ “İnsana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir” (Alak 96/5).

² “Bil ki Allah’tan başka tanrı yoktur” (Muhammed 47/19).

° Uşşâkıını ħammâr eder

4. İhsân edip yüz dört kitâb fâş eyledi ° esrâr-ı ° aşk
Nevm ehlini bî-dâr eder
 5. Reşk etdi cümle kâ'inât buldu liķâ-yı ° âliyât
Cânâna cân îşâr eder
 6. Oldu muĥîṭ-i sâriyât çaldı ṭabıl mizmâr-ı ° aşk
Derd ehline ĥoş-kâr eder
 7. Ṭutdu şadâ-yı ĥaķ-nümâ bu âyine cilve-nümâ
Ṭâlib olan pâzâr eder
 8. Fehm eyle gör ma° a-kemâ şâhiddurur şehvâr-ı ° aşk
Mîr ü gedâya câr eder
 9. Ğaybü'l-ġuyüb etdi zuhûr ĥapladı hep ekvânı nûr
Zulmeti târumâr eder
 10. ° Ârif eder buñu şu° ür çünkim odur zünnâr-ı ° aşk
Mehk-i ezel ° ayâr eder
 11. Bezm-i ceberût zevķına rezm-i melekût şevķına
Cenâĥ açıp ṭayyâr eder
 12. Cezm etdi nâsût ° avķına dikdi ° alem afşar-ı ° aşk
Merdânelik izĥâr eder
- [60]
13. ° İlm-i ezel sırr-ı ĥader ĥükm-i ĥazâ sūd [u] zarar
Manşûru ĥayd-ı dâr eder
 14. Bilmez bu nüktemi her er ancak bilir şuttâr-ı ° aşk

° Aşk anı ma° nīdār eder

15. ° Arş-1 ° alā Sidre-mekān kürsī-i a° zam ° ālī-şān
Her ānda bir şān var eder
16. Refref ile Kerrūbiyān Vaḥyü'l-Emīn muḥtār-1 ° aşk
Gāh da° vet-i cebbār eder
17. Kassām-1 rızk ḥuffāz-1 şūr ḳābızu'l-ervāḥ-1 Ğayūr
Zī-rūḥ olan iḳrār eder
18. Hammāl-1 ° arş ḥısn¹-1 ḥaşūr Rıdvan [u] Mālik nār-1 ° aşk
Tīmār gāh bīmār eder
19. Cennet na° ĩm ḥuld-1 berīn Kevser [ü] Tūbā ḥūr-1 ° ĩn
Vuşlat demin izkār eder
20. Kaşr [u] burāḳ dürr-i semīn vildān ḳamu āşār-1 ° aşk
° Arz-1 cemāl-i yār eder
21. Veyl-i ṭamu ḡayyā ° azāb ḳaṭrān selāsil mār-1 ° ıḳāb
İlbās eden āh zār eder
22. Zaḳḳūm ḥamīm telḥ [ü] şarāb bu cümlede ızmār-1 ° aşk
Ma° nāda istiḥbār eder
23. Ma° den ḳalāy avānı zer ḳurşun nuḥās [u] sīm meder
Āhenger [ü] zer-kār eder
24. Şems [ü] nücūm semā ḳamer ra° dile berḳ berf bār-1 ° aşk
Taḥrīb-i kūh-1 şār eder

¹ ḥısn: ḥaşn

25. Fîl [ü] ğanem baġar feres cemel ħımār mūr [u] mekes
Taġmîl için devvār eder
26. Her birisi olmuş ° ases bir ħālile pergār-ı ° aşġ
Ĥizmet için seyyār eder
27. Bādile nār hevā semūm bārān zemistān [u] ğumūm
Gāhī fenā gāh var eder
28. Leyl ü nehār bustān-ı fūm ġurmuş tuzaġ [u] dār-ı ° aşġ
Devrile bî-ġarār eder
29. Maġlūġ-ı baġr [ü] berr hep vaġşī sūbā° şūcā° hereb
Penġe atıp ġār-pār eder
30. ° Urbān ° Acem Türk [ü] ° Arab maġkūm [u] bend ısdār-ı ° aşġ
Ĥaġ-bîn ulü'l-ebşār eder
31. Şaġrā [vü] daġ [u] taş aġac ġulmet duġān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhī nār eder
32. Loġmān Felāṭun [u] Lecāc İskendereş ġüftār-ı ° aşġ
Mā'ü'l-ġayāt hüşyār eder
33. Ĥāşıl kelām doġru peyām resūl nebī velī enām
Muġarrebîn ebrār eder
34. Cinn [ü] şeyāṭīn şubġ [u] şām saṭr eylemiş eş° ār-ı ° aşġ
Eşrār gāh aġyār eder
35. Müfessirīn muġaddisīn mü'ellifīn [ü] vā° izīn

Fevz¹ [ü] necât izhâr eder

36. Mübeşşirîn [ü] hâsirîn gird-âbına düşvâr-ı ° aşk
Hırmân-ı ehl-i nâr eder

37. Tersâ ° İsi vü Müsevî hep cümleten kenîsevî
Ehl-i cahîm füccâr eder

38. Rîh ile gâh Belkîsevî şayd eyledi serdâr-ı ° aşk
Anı şâhib-vaqâr eder

[61]

39. Deryâ-yı bî-kerândurur Yunân ile Süryândurur
Lügatini ikşâr eder

40. Sulţân-ı ° izz [ü] şândurur ceş-i emîr sâlâr-ı ° aşk
Ta° zîm-i tâcidâr eder

41. Yezîdi vü Mervânı da Süfyânı vü nâ-dânı da
La° net ile yâd-gâr eder

42. Hindü-yı ibn-i zânîde ğaddâr vü mekkâr-ı ° aşk
Bî-raḥm hem bî-âr eder

43. Mu° tezile vü Hâricî Cebriyye ile Râfîzî
Ta° annüdîn her-bâr eder

44. Çekdi ° inân-ı râyîzi nâr-ı düzaḥa mâr-ı ° aşk
Bi°t-ṭav° ihtiyâr eder

45. Mümkün müdür tekmîl demek keç-rûlara çekme emek
Cife ile iftâr eder

¹ fevz: fûvz

46. Bilmez olar nān ü nemek inkāra çekmiş dār-ı ° aşk
Maşlūb edip murdār eder
47. Fehm eylediñse hāli sen ol mü'min-i hulk-ı ḥasen
Ol Ḥaydar-ı Kerrār eder
48. Tağ boynuña teslīm resen çek tīg-ı zū'l-feḳār-ı ° aşk
Müslim-i Teberdār eder
49. Ḥamd olsun ol Allāha kim koyduḡ seri bir rāha kim
Nihāniyā par par eder
50. Yed şunduk şol dergāha kim pīr-i bahā hūnkār-ı ° aşk
Rūḥu'l-Ḳudūs Tatar eder

98

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Maḳām-ı Nefs-i Muṭma'inneye Maḥşuş Esmā-i İlahiyeniñ Zevḳ-ı Ma° neviyesini Mutazammın Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Ne hoş ma° nāya uğradım şehā ° irfān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ
Rumūz-ı pīre baḡladım rehi erkān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ
2. Ḳılanlar rābıṭa ḳalbin ḥuzūr-ı Şāh-ı Merdāna
Erişdi cezbe-i Ḥaḳḳa odum mihmān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ
3. Tecemmu° ḳıldı ° aşk ehli çalındı def ḳudūm [ü] ney
Oḳundu maḡz-ı Ḳur'ānī dedi sem° ān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ
4. Kelāmu'llāhı nāṭıḳdır bu esrāra olan vāsıl

Īmān-ı resm maḥv oldu görün¹ iḳān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

5. Çeküben şaḥv ile maḥvı Nihānī düşdü sekrāna
Ne ğam var ḥavf-ı berzaḥdan ki lā-ḥavf şān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

99

Der-Sitāyiş-i Sultān-ı Tarīḳ-ı Naḳş-bendiyye Uşūlehā Ḳuddise Sırruhu Velehu Müşārün-İleyh

4+3=7, 5+2=7

1. Pīrim şāhım sultānım
Naḳşibendī şāh-ı ° aşḳ
Erkānına ḳurbānım
Naḳşibendī rāh-ı ° aşḳ
2. Girdim şükür rāhına
Erdim ° izz ü cāhına
A° vān [u] hem enşārım
Naḳşibendī māh-ı ° aşḳ
3. Ser-tarīḳdir tarīḳı
Gel ol mürīd şadīḳı
Nüş et mā-i raḥīḳı
Naḳşibendī cāh-ı ° aşḳ
4. Āb-ı ḥayāt bundadır
Ḳand-i nebāt bundadır
Fevz [ü] necāt bundadır
Naḳşibendī hem-rāh-ı ° aşḳ

[62]

¹ görün: gören

5. Tertīb-i hatm-i h̄āce
Maḥşūş aña ey ḥoca
Pāyesi ° arşdan yüce
Naḫşibendī şeh-rāh-ı ° aşk
6. Şevkile ṭālib olan
Nefsine ° gālib olan
Odur irşadı alan
Naḫşibendī şadr-rāh-ı ° aşk
7. Sende Nihānī cānı
Eyle bu yolda fānī
Ḥāzret-i pīri ṭanı
Naḫşibendī gül-cāh-ı ° aşk

100

Velehu Müşārün İleyhiñ Zāfī Efendi Ḥāzretlerini Taḥmīs-i Mürşidāneleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Lāne yapdı dilde çün ālāy-ı ° aşk
Kendin izhār eyledi kālā-yı ° aşk
Zeyn-i ezhār eyledi lālā-yı ° aşk
Cāna erdi çün nidā-yı nāy-ı ° aşk
Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy-ı ° aşk
2. Nağme-ḥānlar açdı ° aşkdan bir kitāb
Okuyup devr etdi ḥaḫḫānī şarāb
Sūz-ı sāzla oldu cigerim kebāb
Bu vücūdum milkini kıldı ḥarāb
Çün temevvüc eyledi deryā-yı ° aşk
3. Oldu bā° iş zāt-ı vaḥdet lem° ine

Merhamet kıldı bu çeşmim dem^c ine
 Geldi maḥbūb cemm-i vuşlat cem^c ine
 Perr ü bāl yaqdı cemālīñ şem^c ine
 Kāf-ı alvimde bugün ^c Anā-yı ^c aş

4. Kıldı pāy-taht gönlümü ol rūyu a
 Leşker-i a^c dāyı eyledi yasa
 Gitdi firat ḥasta alvim oldu sa
 Şāh-ı ^c aş gönlümde kurdu bir ota
 Oldu gönlüm ḥānesi me`vā-yı ^c aş
5. Ḥamdüli`llāh almadı ḥüzn-i ta^c ab
 Olmuşuz evlād-ı Âle biz şu^c ab
 Cem^c kıldı Türki ^c Acem hem ^c Arab
 Mā-cerā-yı bī-nihāyetdir ^c aceb
 Zümre-i ^c uşşāda bu gāvā-yı ^c aş
6. Aşlını bilse kişi ḥoş-ḥāl olur
 Hızra mürīd olsa ledünnü bulur
 Pāk eden mir`ātini Ḥaı görür
 Bu ne fetvāya ne tavāya gelir
^c Al [ü] nale şımadı şahrā-yı ^c aş
7. ^c İlm-i vehbile kimin eder fūnūn
 Kimi şāriḥ kimisi yazar mütūn
 Kimi ḥüşyār kimisi şeydā cūnūn
^c Āıl ü dānāları eyler zebūn
 Niesin Mecnūn eder Leylā-yı ^c aş

[63]

8. Sendedir beyt-i Ḥudā dört gūşeli
 Eyleme beyt-i dili endīşeli
 Bu Nihānī sūz-ı ^c aşda bişeli
 Sen de bu gāvā-yı ^c aşa dūşeli

Olduñ ey Zātī ° aceb rüsvā-yı ° aşq

101

Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Naşihat-ı Hakkıyeyi Hāvī Nutq-ı Teşrifleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Defter-i ° uşşāka seyr et kendiñi gör yāre baq
Anda ismiñ kaydı yoksa derdiñe bir çāre baq
2. Defter-i ° uşşāka kayd olmak degil āsān ola
Külbe-i aḥzāna girip derdle āh ü zāre baq
3. Āl-i evlāda tevellā virdine eyle devām
Āl-i süfyāne teberrā eyle bir hoş-kāre baq
4. Qoyma ol qavm-i sefihñ ḥubbunu dilde amān
Şübhe-i şükrden ḥalāş ol Manşūr isen dāre baq
5. Tut Muḥarremde sıyāmı eyle mātemle ° azā
Eşq-i pür-ḥün dök gözüñden yaq sīneñi nāre baq
6. Oqunur diñle menāqıb-ı Ḥüseyn-i Kerbelā
Bir ālāy maḡbūn içinde gezmegil āvāre baq
7. Nefsiñe maḡlūb olup bī-hūde rūzuñ¹ geçdi vāh
Yā niçe tābi° olupsun Ḥaydar-ı Kerrāre baq
8. Dilde da° vā-yı güzāfiñ uymadı ef° āliñe
Ölmeden sen ḥayr-ı ümmet Aḥmed-i muḥtāre baq

¹ rūzuñ: rūziñ

9. Nāmiñi dervīş ʔarīkat ehliyem deyü gezip
Serserī ʔod-bīn ecānib verdigiñ ikrāre baķ
10. ʔaķ budur farz-ı ʔarīkat ʔutmayan bed-nām olur
Görmeyen bugün ne gündür ol bāġi eşrāre baķ
11. Maķ° ad-ı şıdķa erişen bu sözüm taşdıķ eder
Yoksa hiç te'sir eder mi ol şaķi inkāre baķ
12. Böyledir pendı Nihāni āşikār etdi anı
Sevmeyiz Mervāniyāni girmeyiz biz °āre baķ

ĶĀFİYETÜ'L-KĀF

102

Veliyy-i Müşārün İleyh ʔazretleriniñ ʔazret-i Ğavsü'l-A° zam Şeyh ° Abdü'l-Ķādir
Ķuddise Sırruhu el-Bāhir Efendimiz ʔazretlerini Şitāyişi ʔāvī Nuṫkudur

$$4+3=7, 5+2=7$$

1. Cānim fedā rāhına
Pirim ° Abdü'l-Ķādiriñ
Yüz sürem dergāhına
Pirim ° Abdü'l-Ķādiriñ
2. Cedd-i pākīdir ° Alī
İkrārim budur belī
Keşf-i bürhān-ı celī
Pirim ° Abdü'l-Ķādiriñ
3. Āl-i nebī nā'ibi
Sırr-ı erkān şāhibi
ʔaşra gelmez ʔālibi
Pirim ° Abdü'l-Ķādiriñ

4. Raḳbe-i cümle velī
Taht-ı ḳademde belī
Ceddi Muḥammed Alī
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ
5. Böyle bir ° ālī-himem
Bulunmaz mişli ° adem
İşrine git çekme ğam
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ
6. Veliyyu'llāh dediler
Ḥādım kırklar yediler
Ḳadrin bilmez gidiler
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ
7. Şāhib-° alem kerāmet
Mürşid-i Ḥaḳḳ ° alāmet
Şānına ḳıl ri° āyet
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ

[64]

8. Kim ede medḥin anıñ
Nūru iki cihānıñ
Bendesı ol sulṫānıñ
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ
9. Nihānī gibi gedā
Çoḳdur ḳapuñda şehā
Var mı emşāli daha
Pīrim ° Abdü'l-Ḳādiriñ

103

Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Şıfat-ı Mürşid ve Sülük-i Tevhīd-i Ṭarīḳat ve Ḥaḳīḳat Olan Mürīdānıñ Aḥvālını Mübeyyen Nuṫḳ-ı Reşādetleridir

fâ° ilātün fâ° ilātün fâ° ilün

1. Ehl-i tevḥīd olmağa insān gerek
Merd-i dānā olmağa bürhān gerek
Bezm-i elest ° ahdini nisyān eden
Anı uyandıрмаğa ° irfān gerek
2. Ḥaḳ buyurdu *eyyühe'n-nās itteḳu*¹
Der-° aḳab te'kīd edip *ve ibteḡu*²
Mürşide irmekdürür *lā-taḳneṭü*³
Rāh-ı Ḥaḳda bir ° azīz pīrān gerek
3. Mürşid oldur aşlı seyyid pāk ola
Hem seḫī vü hem şeci° bī-bāk ola
Āl-i evlādıñ izine ḫāk ola
İntisābı ol Şāh-ı⁴ Merdān gerek
4. Yed-i şaḫīḫle sülūku farḳ ede
Tā ḫicābı mā-sivāyı ḫarḳ ede
Sālike vaḫşet deminde berḳ ede
Ehl-i temkīn hem vaḳār hem şān gerek
5. Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
Şarṫ-ı neseb zevḳ-i ḫaseb bilmeyen
Māh-ı mātem şavm-ı ° azā ḳılmayan
Boynuna tīḡ urmaya Selmān gerek
6. Münkir olursa ṫarīḳat farżına
Müsteḫabb-ı hem-sünen hem marżine

¹ “Ey **insanlar takva sahibi olun...**” (Nisâ 4/1).

² “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın...**” (Mâide 5/35).

³ “Allah’ın rahmetinden **ümit kesmeyin.**” (Zümer 39/53).

⁴ Şeh-i: şāh-ı

Bā-ḥuşūş ter-dāmen ise ° ırzına
Aña mürīd olmağa merdān gerek

7. Bilmeye mebde nedir yāḥud me° ād
Hem *leḳad kerremnā*¹ da nedir murād
Fitneye bā° iş olup ede fesād
Kendi şeyṭān nā'ibi süfyān gerek
8. Ehl-i Ḥaḳ kitābına inanmaya
Hem resā'il [ü] dīvāna ḳanmaya
Ehl-i fāḥra ḥayr-ı şānū şunmaya
Aña me'vā edrek-i nīrān gerek
9. Merd-i meydān ol Nihānī var yürü
Bād-pāya ulaşamaz ḥar yürü
Var Ḥüseynī Ca° ferī ol cār yürü
Yed yede yed Ḥaḳḳa der-peymān gerek

104

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ādāb-ı Sālikini Ḥāvī Naşīḥat-i Mürşidāneleridir

4+3= 7

1. Mürşidine tām gerek
İmān [u] iḳrār sālik
Tābi° -i imām gerek
Erkān [u] eṭvār sālik
2. Çekmeye ḳayd-ı dünyā
Ola şaydından rehā
Ḥaḳdan gelene rızā

¹ “**Andolsun** biz insanoğluna **şan, şeref ve nimetler** verdik...” (İsrā 17/70).

İ^c lān-ı ezkār sālīk

3. Nām u nengden geçmeli
 ° Aşk oduna basmalı
 Dost kūyuna uçmalı
 Bürhān-ı esrār sālīk

[65]

4. Mūnkir ile ülfetden
 Vazgeç rūḥa sıkletden
 Uyanmalı ğafletden
 İhsān-ı ebrār sālīk
5. Zikre devām etmeli
 Doğru yola gitmeli
 Mürşid emrin tutmalı
 Şāyān-ı aḥyār sālīk
6. Nādānlara uyanlar
 Varmaz yola yayanlar
 Ef^c ī^c aḳreb çayanlar
 Nīşdān-ı eṣrār sālīk
7. Söyle ey Nihāniyā
 Böyle sālīk ḳanı yā
 Bend olmuşlar fāniyā
 Ḥüsrān-ı bī-^c ār sālīk

105

Velehu Müşārūn İleyhiñ Zātī Efendiye Taḥmīs-i Şerīfleridir

mef^c ūlū mefā^c ilūn mef^c ūlū mefā^c ilūn

1. Derdiñle bu ğamnāki sūzāneye dönderdiñ

Bu dīde-i nemnāki çeşmāneye dönderdiñ
 urduñ bu dile tennūr aş-āneye dönderdiñ
 ° Aşkıñla bu uşşāı şāhā neye dönderdiñ
 Şem° -i ruuñā arşu pervāneye dönderdiñ

2. Zülfüñ aına göñlüm bend oldu bīmār etmez
 Müşküñ būyundan aña bir oşca tīmār etmez
 İdim lebiñ suyundan ammā ki umār etmez
 Bir laza göñül sensiz ey Leylā arār etmez
 Āir beni Mecnūnveş dīvāneye dönderdiñ
3. Ne zühd [ü] şıātım var ne remz [ü] nikātım var
 Ne şān [u] şıfātım var ne fażl [u] na° atım var
 Ne şabr [u] şebātım var ne fevz [ü] necātım var
 Ne şavm [u] şalātım var ne acc [u] zekātım var
 Zāhidler arasında bīgāneye dönderdiñ
4. Gamzeñle sīnem deldiñ tīı başıma aldıñ
 Men vāh dedim¹ güldüñ meh-tāb-ı şafā bulduñ
 Bī-āreligim bildiñ mav etmek iün geldiñ
 Gör baña neler ıldıñ ğurbet iline şaldıñ
 Hep varlıımı aldıñ vīrāneye dönderdiñ
5. Rūy u ruuñuñ oldum ben derdile müştāı
 Ol āl [ü] leb [ü] dendān mest eyledi ° uşşāı
 Ebrū-yı zenedāñ bēnd eyledi āfāı
 La° l-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sāı
 Gūyā ki ayılmaz bir mestāneye dönderdiñ
6. İlm-i ezelī zevı bu milk-i dili oylar
 Leyki anı mūnkirdir bu zaile dü-rūylar

¹ dedim–: dedim sen

Bī-āk̄l [u] şu^c ūr etdi Nihānīyi hūb-rūlar
 Her kime haber şorsam sekrānsın deyü söyler
 Bu Zātī-i ednāyı mey-hāneye dönderdiñ

106

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaşf-ı Tevhīd-i Zātī vü Şifātī

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Menem bugün bu meydānda erenler şāhı tevhīdiñ
 Gören görür bilen bilir menem şeh-rāhı tevhīdiñ
2. Bi-ḥamdi'llāh baña mūnis olupdur zikr-i Ḥaḳḳānī
 Menem zāhirde bātında pīrimdir rāhı tevhīdiñ

[66]

3. Ezelden Naḳşī rengimdir boyandım rene naḳş oldum
 Eger ikrāra ṭālibseñ menem dergāhı tevhīdiñ
4. Belādan feyz naşīb alan şifātımdan oḳur ma^c nā
 Müsemāsını fehm eyler görür men māhı tevhīdiñ
5. Īmān-ı resmī taḳlīdin edem derseñ eger taḳḳīḳ
 Mücerred men muḥiḳḳıyem muḥaḳḳaḳ cāhı tevhīdiñ
6. V'eger inkāra rāğıbsen saña resmī ĩmān besdir
 Maḳāmı derk-i esfeldir münāfiḳ ḥāhı tevhīdiñ
7. *Hüve'l-bāṭın* Nihān edem *hüve'z-zāhir*¹ ayān oldum
 Bilā-reyb ü gümān oldum emīnu'llāhı tevhīdiñ

¹ “O; evvel ve āhir, **zāhir ve bātındır.**” (Hadid 57/3).

Velehu Müşārün İleyh Hazretleriniñ Beşiktaş Rızā Efendiyi Tahmīs-i Laţfāneleridir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Çalındı kūs-ı rıhlet sen fenādan geçmediñ gitdiñ
Düşüben dāmene nefsiñ hevādan geçmediñ gitdiñ
Şaķīm-i müstaķīm bir merħabādan geçmediñ gitdiñ
Libās-ı faħrile ħubb-ı sivādan geçmediñ gitdiñ
Bu yolda zāhidā ° ucb u riyādan geçmediñ gitdiñ
2. Geyüben saħtiyān libās ° aceb ħaml-i meşin olduñ
Gezip ħayvān şıfat dağda n’edem ekl-i ħaşin olduñ
Velākin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişin olduñ
° İbādet şālını ber-düş edip mescid-nişin olduñ
Tecerrüd ħücreinde būriyādan geçmediñ gitdiñ
3. Bilip ebced kebīrinden ħesāb fāl eylediñ ammā
Muţalsımlar yazıp teşhīr için al eylediñ ammā
Niçe sāl ° ömr-i nā-hemvār saña ħāl eyledin ammā
Riyāzet pūtesinde kendiñi ķāl eylediñ ammā
Hevā-yı ħall-i° aķd ü ķimiyādan geçmediñ gitdiñ
4. Oluban nefsiñe mağlūb ° aceb ihlāk olup ķaldıñ
Bozuldu aħsen-i taķvīm ayaķda ħāk olup ķaldıñ
N’içündür fıb ü tāhirken neces bī-pāk olup ķaldıñ
Dürūğ-ı maşlahat-āmiz ile dekkāk olup ķaldıñ
Fünūn-ı Bū-° Alīveş sīmiyādan geçmedin gitdiñ
5. Zāvāhirde beli zūnnārīden hem deyrden geçdiñ
Gözünde kuħl seriñ ebyaz ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
İçinde ħubb-i māl [ü] cāh ki mümsik ħayrdan geçdiñ
Reh-i ħavf [u] recāda ārzū-yı ħayriden geçdiñ

Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ

6. Metā[°]-ı dehr-i dünyā ehl-i [°] uqbāya halā oldu
Le[°] ib lehvün tefāhür¹ olduğu Hağdan şalā oldu
 Tecerrüd eyleyen erler erip Zāta [°] alā oldu
 Dilā destār-ı tāciñ başıña bār ü belā oldu
 Bilā-şāhid bu köhne iddi[°] ādan geçmediñ gitdiñ

[67]

7. *Ķasemnā²*ya olan rāzī düşer mi gör bu gird-āba
 Eder her emrini tefvīz ğanī Ĥālīķ-ı³ vehhāba
 Der-i işnā- [°] aşerden [°] ğayrı etmez ilticā bāba
 Vesīle eyleyip zühd ü şalāhı devr-i ebvāba
 Ridā vü taylasānile [°] aşādan geçmediñ gitdiñ
8. Degilsin kısmete rāzī derūnuñ ĥubb [u] sevdāda
 Ĥased buĝzun tama[°] kibr ü riyā vermiş seni bāda
 Diliñ zāhirde *illāda* velī ĳalb dā'imā *lāda*
 Neden geçdiñse geçdiñ reh-güzār-ı [°] aşķ-ı Mevlāda
 Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ
9. Taĥaddurla mecālisde beyān eder maķāmātı
 Gören şanır nazārında bütün iķlīm tamāmātı
 Velī enfinde yoķ meşmūm ne bilir şemm-i şammātı
 Tevācüdle taşavvufda edersin şaţ [u] tāmāmātı
 Velī zemm-i tarīķ-i aşfiyādan geçmediñ gitdiñ
10. Murādım merdüme [°] ibret degilven nāķil ü ğıybet
 Tamām oldu bu taĥmīsāt edelim āĥire nehzat⁴

¹ “Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünmedir**” (Hadîd 57/20).

² “Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık...**” (Zuhruf 43/32).

³ Ĥālīķ-ı: Ĥālīķ u

⁴ nehzat: nühzat

Nihāniye ° ayān oldu rumūz-ı ° ālem-i¹ hayret
 Seni irşād için meydān-ı tevḥīde eder da° vet
 Qadem-rence kıilup bāb-ı Rızādan geçmediñ gitdiñ

ḲĀFİYETÜ'L-LĀM

108

Müselsel Na° t-1 Şerīf Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Ḥāzret-i Resūl ° Aleyhi's-
 selām

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Bende-i dil-ḥasteyem dermāna geldim yā Resūl
 Dermāna şāyesteyem Loḳmāna geldim yā Resūl
2. Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aşl-ı ° ulūm
 ° İlm-i ledün dersini ° irfāna geldim yā Resūl
3. ° İlm-i ledün Ḥızra i° t̄ā oldu şūrīde velī
 Sen ma° ānī kāmısm iḥsāna geldim yā Resūl
4. Çünkü meftūḥdur der-i iḥsānıñ ° āşī ümmete
 Āsitāne yüz t̄utup erkāna geldim yā Resūl
5. Sensin erkān şāḥibi ben bende-i nāçiziñem
 Nāçize eyle şefā° at kāna geldim yā Resūl
6. Baḥr-i kāndan behremend eyle bizi yā seyyidī
 Defter-i evlāda kayd et şāna geldim yā Resūl
7. Bu Nihānī şānıñı i° lāna ruḥşat istedi
 Emriñe mevḳūf olan āmāna geldim yā Resūl

¹ ° ālem-i: ° ālem ü

109

Velehu Müşārün İleyh H̄azretleriniñ Kendi Zāt ü Şıfāt Kemālını Ta° rīfi H̄āvī Nuṭṭ-ı Şerīfleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Öyle bir dānā-yı ° aşkım ° ilmime ermez ° uḳūl
Keşf olup zevḳ-i ma° ānī göñlüme kıldı nüzül
 2. Her ne kim taşīr olupdur levḥ-i maḥfūzda ° ayān
Ma° nevīsın etdi ta° līm baña ol zevcü'l-Betül
- [68]
3. Hem şerādan tā Süreyyā oldu zāhir cümlesi
Nuṭṭumu tefhīm edemez oḳuyan fıḫ [u] uşul
 4. ° İlm-i tevḫīdile bildim zevḳimi vicdānımı
Yoksa zāhir hoca senden görmedim naḳl-i nuḳūl
 5. Cedd-i pākım H̄acī H̄āmid H̄alvetīdir H̄aydarī
Bī° atımdır Naḳşiye çün Bekdaşiyem ey oḅul
 6. Teslīmim Āl-i ° abāya iḳrārım işnā- ° aşer
Çār-yāriñ sırrı bende bakma yanlış ey fuzūl
 7. Bu Nihānīden nihānen ° aks eder meḳşūf-ı rāz
Zāt-ı H̄aḳda ḥaşr olanlar eyledi nuṭṭuñ ḳabūl

110

Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭālib-i Şādıḳımı İrşadı H̄āvī Tenbīhāt-ı H̄aḳıḳiyeleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Bāde iç gerçek yediyle şevḳile ḥammārī ol

Hāb-ı ğafletden uyanıp zevkile hüşyārī ol

2. Gezme bī-hūde ° anāşır gird-ābında çizginip
Verd-i hāre dolaşıp kalma yürü gülzārī ol
3. Bu kafesde murğ-ı rūhu niçe bir haps edesin
Niçe bir mescūn yatasıñ çık hābisden ° arī ol
4. Rūhu tenden nite taḥlīs eyleyem dersēñ eger
Tene kuvvet verecek edvātten var arı ol
5. Erba° ĩn ile riyāzet pūtesinde ḳall olup
Ekl [ü] şurbuñ eyle taḳlīl dāḥil-i ibrārī ol
6. Tezkiye-i nefis ile eyle şıfātı taşfiye
Ḳalbiñi mir'āt-ı rūḥ et ° arif-i şetṭārī ol
7. Taḥliye-i rūḥ ile olur Nihānī ḥoş-azād
Gir Melāmīye yoluna nāzenīn ḥünkārī ol

111

Velehu Müşārūn İleyḥiñ Nā-dānı İntibāḥ ü İrşādı Ḥāvī Nuṭḳlarıdır

fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

1. Sen beni āzürde-ḥāl etmek dilersiñ etme gel
Ḥaḳḳı ḳoyup bāṭıla gitmek dilersiñ gitme gel
2. Niye geldiñ bu fenāya ne tedārik eylediñ
Ne yüz ile ḥāzrete yetmek dilersiñ yetme gel
3. Ḥaḳ seni bu ° āleme tevḥīde irsāl eyledi
Ne oḳuduñ diñlediñ n'etmek dilersiñ n'etme gel

4. *Men °arefe nefsehu fe-ḳad °arefe Rabbehu¹*
Remzini iz° an ile ŧatmaḳ dilersiñ ŧatma gel
5. Rabbini bilmekdürür nefsiñ ŧıfātın redd bil
Bir ḳuru güzāfile atmaḳ dilersiñ atma gel
6. Sen bu °ilm-i zāhiriñ bildiñ mi ŧandiñ ey cünün
Sen dürüḡu ŧadıḳa ḳatmaḳ dilersiñ ḳatma gel
7. Gel Nihānī mektebiñden dersiñi ezber edip
Nefsiñe maḡrūr olup yatmaḳ dilersiñ yatma gel

112

Velehu Müŧārün İleyh der- Münāzara vü Mülāḳafa-i Dil*fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün*

1. Söyle ey dil yārdan ibā mı etdiñ söyle gel
Yoḡsa meyden kendiñi ihfā mı etdiñ söyle gel
- [69]
2. Ḥüsn-i ḡāliñ var idi mey-ḡor elinden bādeyi
Nüş edip maḡmūr olup ifnā mı etdiñ söyle gel
 3. Gülsitān-ı kūy-ı °aşḳa per ŧalup olduñ nihān
Ḡonca-fem aç bülbülü ŧeydā mı etdiñ söyle gel
 4. Bār [ü] ḳarı def° [ü] ref° etmekdedir ḡavriñ seniñ
ŧimdi der-āḡüş bir zībā mı etdiñ söyle gel
 5. Bu Nihānī ḡāmesi hep ŧaḳa-i ŧi° r ey perī
Ey dil-i pür-ḡüfteyi a° lā mı etdiñ söyle gel

¹ “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir” (Aclūnī, Keşfü’l-hafā, 2/262)

113

° Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Nâzım-ı Kerbelâ ve Mi° râc-ı Nebî Mü'ellif ü Nâzımı Bulunan Ehlü'llâh-ı Kirâmdan Dârendeli Zâ° im-zâde Hasan Beķâyî Hâzretleriniñ Bir Nuḡkunu Tanzîr-i Pür-° İbretleridir

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. Başîretle nazâr kıldım cihana
Kimi yahşı kimi yamana mâ'il
Kimi müşrik kimi düşmüş gümâna
Kimi hâliş muhliş imâna mâ'il
2. Kimisi ğurbeti ihtiyâr etmiş
Kimisi yerinde ber-ķarâr etmiş
Kimi şādân kimi âh [ü] zâr etmiş
Kimi kemer-beste miyâna mâ'il
3. Kimisi zûr ile ğayûr olupdur
Kimisi zerine maĝrûr olupdur
Kimi ° aşķu'llâhdan mehcûr olupdur
Kimisi şādıķdır pîrâna mâ'il
4. Kimi nefse uymuş gezer hevâda
Kimi süvâr¹ kimi ğalmış piyâde
Kimisi aldırmiş yârini yada
Kimisi vuşlat-ı şebâna mâ'il
5. Kimisi ğarc eder mâlın binâya
Kimisi meyl eder ğarâm zinâya
Kimi itlâf eder ° ömrün fenâya
Kimi cemâl kimi cinâne mâ'il

¹ süvâr: sîvâr

6. Kimisi sūhtedir kimi lā-edrī
 Kimi mu^c tezile kimisi cebrī
 Kimisi a^c mādır göremez bedri
 Kimisi bīnādır ^c irfāna mā'il
7. Kimisi cīfe-i dünyāya kilāb
 Kimi ḥaṭā eder kimisi şavāb
^c Ālemde bulsaydı bir şādıḳ aḥbāb
 Nihānī olmazdı bir cāna mā'il

ḲĀFİYETÜ'L-MĪM

114

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālūhu

müstef^c ilün müstef^c ilün

1. Ey Ḥālık u ḥayy ü ḳadīm
Estağfiru'llāh el-^c azīm¹
^c İşyānıma oldum nedīm
Min külli mālā yestaḳīm²
2. Zēn ü ḥaṭā kārdir baña
 Nefs [ü] hevā yārdır baña
^c Afüv düşüpdür şānıña
 İsmiñdir Raḥmānū'r-Raḥīm
3. İblīs ḳomaz beni bana
 Doğruca varam rāhıña
 Tıtdum ümīd iḥsānıña
 Yā Rab beni ḳılma le'im

¹ “Yüce Allāh'tan af dilerim.” (Yılmaz, 2013, s. 140).

² “Doğru olmayan her şeyden” (Arapça ibâre).

[70]

4. Şirā kıılıp nefsimizi
Va° d eylediñ ° afvımızı
Yā Rab ° itāb etme bizi
Bi-ḥaḫḫ-ı K̄ur'ān-ı Kerīm
5. Mü° min deyü ad eylediñ
Müslim deyü yād eylediñ
Sen bizi icād eylediñ
Sun° uñdurur kār-ı ḳadīm
6. Ğaffār sen Settār sen
İḥsān kııl ḫulḳ-ı ḫasen
Bi-ḫürmet-i İmām Ḥasan
Atı şırāṭın müstaḳīm
7. Nihānī vü ābāsını
Ve ümmehāt ebnāsını
Ğufrānile sil pāsını
Rızāñ ile eyle ḳavīm

115

**Velehu ° Azīz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ İmāmān-ı Düvāzdeh Ḥazretlerine Olan
Ḥüsn- i İ° tiḳādāt ü Müdālāt ile Evşāf-ı Şerīflerini Ḥāvīdir**

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Ḥamdüli'llāh ben muḫibb-i ḫānedān-ı Ahmedim
Terk-i ser kııldım yolunda cāvidān-ı emcedim
2. Hem tevellā eylerem her rüz [u] şeb evlādına
Şāh-ı Merdān Şīr-i Yezdān Murtaẓadır reh-berim

3. Ol ḥasen ḥulḳ-ı Rızāya vermişem ikrār men
Hem Hüseyn-i Kerbelāya cān-fedā-yı bī-serim
4. Nesl-i pāk-i Ḥazret-i Zeyne'l-^c Abānıñ ^c aşkına
Eylerem mihmāna ḥürmet bir gedā-yı çākerem
5. Yā İlāhī ol İmām Bāqır Muḥammed ḥaḳḳıçün
Eyle iḥsān [u] ^c ināyet etme nisyan ezberim
6. Ca^c fer-i Şādıḳ imāmımdır demezem aṣlā lā
*Hāulāi*¹ ehl-i beyti bi^c atımdır bi^c atım
7. Ḥākimimdir her umūrumda İmām Kāzım bugün
Şadr-i dīvān-ı ḳazāya hem muşāḥib pīş-revem
8. Hem şerī^c at hem tarīḳat hem ḥaḳīḳat ma^c rifet
Ol İmām Mūsā Rızāya iḳtidādır meşrebim
9. Sırr-ı Ḥaydardan nümūdār ol Muḥammedü't-Taḳī
Zerresinden eyle iḥsān ey Ḥudā-yı ekberim
10. Süre-i *nūn ve'l-ḳalem*² esrārına vāḳıfdurur
Ḥaḳḳ [u] ^c adl üzre ^c Aliyy-i bū-Naḳīdir bihterim
11. Cūd-ı eşḫası nümāyān şāḥibü'l-^c ilm ü livā
Zāhir ü bāḥında ḥāzırdır Ḥasanü'l-^c Askerim
12. Yā imāmān-ı her ekvān el-amānu el-amān
Ser-i kūyuñ dolaşup gözden yeter döküdüm nemim

¹ “Bunlar” (Arapça ibâre).

² “**Nun, kaleme** ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun.” (Kalem 68/1).

13. Şevk [ü] ḥubbum dā'imā müzdād kıl yā Rabbenā
Hāzret-i pīr Hācī Bektaşī demidir bu demim
14. Ey Nihānī etme ifşā ğayrı ḥatm oldu kelām
Kim bilip fehmi eyleye sırr-ı rumūz-ı mübhemim

116

Velehu Müşārün İleyh Medḥ-i Düvāzdeh-İmāmān

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. ° Ayn-ı yakīnde nümāyān bir Ḥudādır sevdiğim
Oldu maḥbūb müste° ān ol Muşafādır sevdiğim
2. Oldurur mir'āt aḥadla Aḥmediñ seyrānına
Nūr-ı vāḥid mazḥar-ı Hāḳ Murtażadır sevdiğim
3. Eşbeh-i cism-i nebī hem vāriş-i peygamberī
Zübde-i Ḥaydar Ḥasan ol Müctebādır sevdiğim
- [71]
4. Hem nübüvvet hem velāyet hem siyādet cāmi° i
Mehdī-i Hāḳḳ ol Ḥüseyn-i Kerbelādır sevdiğim
5. Mefḥarı ehl-i siyādet gevher-i kevn [ü] mekān
Ol imām-ı ins ü cān Zeyne'l-° Abādır sevdiğim
6. Ḳalbi vāsi° nūr-ı sāṭı° ol imāmım Bāḳırī
Oldu hem nāmı Muḥammed māh-liḳādır sevdiğim
7. Sıbt¹-ı āl-i Muşafā meknūn-ı sırr-ı Murtażā
Ca° ferū's-Şādıḳ imāmı evliyādır sevdiğim

¹ sıbt: sebt

8. Vāşıl u gencîne-i ° izz-i şehâdet menba° ı
Mūsî-i Kâzım imâm bedrû'd-dücâdır sevdiğim
9. Reh-ber-i cümle mevālî şâh H̱orâsan merkezi
Melce°-i cümle ümem Mûse°r-Rızâdır sevdiğim
10. Müttekî olmak dilerseñ rāhına kıl ilticā
Şah Muḥammedü't-Taḳîdir ḥaḳ-nümâdır sevdiğim
11. Naḳvet¹-i cümle velāyet hem imâm-ı dü-cihān
Hādi-i ° Alî Naḳî nūr-ı ziyâdır sevdiğim
12. ° Askerî ehl-i hidāyet pîşvāsı pîş-revî
Ol Ḥasanü'l-Askerî şāhib-livâdır sevdiğim
13. Ol emānet ḥātemi hem ḥucetü'l-kā'im imâm
Mehdîdir nāmı Muḥammed Müctebâdır² sevdiğim
14. Yā imâm *edrik*³ amān eyle Nihānîyi ḥalāş
Ay yüzüñdür Fātiḥa hem *ḳul kefâdır*⁴ sevdiğim

117

Velehu Müşārün İleyh Mers̱iye-i Ciger-süz-ı Şâh-ı Kerbelâ ve Ḥurûfât-ı Sırr-ı Muḥarrem

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün

1. Gel ey dil bu Muḥarremdir Muḥarrem
Aḳıt seyl-âb-ı çeşmiñ eyle mātem

¹ naḳvet: nıḳve

² Müctebâ: Müftedâ

³ “yetiş” (Arapça ibâre).

⁴ **De** ki: “Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar **yeter**.” (Ra'd 13/43).

Hüseyiñ āh [u] vāhiyle dem-ā-dem
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem

2. Mübārek māh-ı ekrem hem mu^c azzam
Şehīr-i Kerbelāya oldu maḥrem
Te'emmül eyle bu ma^c nāyı bir dem
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem
3. Budur ^c āşıqlarıñ māh-ı sa^c ĩdi
Şehādetle giyip lebs¹-i cedīdi
Muḥīt olmuş kamu sāli vücūdu
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem
4. Serinde mīm muḥabbetden nişāne
Olupdur ḥāsı ḥikmet āşiyāne
Şehādet rütbesi rā rāygāne
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem
5. Mīm-i şānī muḥīt olduḡu sāli
Olup ser-tāc-ı māhiñ bu me'āli
Taşavvur edemez her zihn-i ḥāmı
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem
6. Tutup şavm-ı vişāli ^c āşıqāne
Edip temyīz-i mezheb şādīkāne
Olup mü'min muḥaqqāḡ ^c ārifāne
Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem
7. Edip ^c iştetde ^c ıyd-ı ^c āşıqānı
Yedinde la^c n oḡu verme amānı
Tevellā ederem zāhir Nihānī

¹ lebs: lübs

Vücūduñ zaḥmına gel eyle merhem

118

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Aḥvāl-i Żamīr ve Münāzara-i Dilini Ḥāvī Nutḫ-ı pūr-^c İbretleridir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Rāz-ı dilim kime ^c ayān edeyim
Gizli sırrım kime beyān edeyim
Ben bu derdiñ çāresini bulmadım
Yaza yaza ulu dīvān edeyim
2. Bu gönülden jengi pāsı silemem
Neye varır ^c āqıbeti bilemem
Var mı ola çāre bulan görmedim
Başım üzre anı sulṭān edeyim
3. Birlik iken bu ten ile yad olup
Mā-sivā efkārı ile şād olup
Ḳayd oluban bir ḳapuda durmadım
Gönlüme ol şāhı mihmān edeyim

[72]

4. Niyyetim ihlāş idi n'oldu baña
Yār ü aḡyār cümlesi güldü baña
Ḥurrem olup bir nefescik gülmedim
Tā-be-ḳıyām āh [u] efgān edeyim
5. Tā'ib olup mürşide dedim belā
Dest şunup eyledi ta^c līm-i lā
Etdim işbāt tevḥīdimi şolmadım
Açıluban bir ^c alā-şān edeyim

6. Sırr-ı esmā sırr-ı ef° āl cümlesi
 Āsān imiş anı görüp bilmesi
 Hayret aḥvālîmi bir kez şormadım
 Niteye dek böyle pinhān edeyim
7. Koydu beni bir dīvāne ad ile
 Ṭab° ımı celb etdi bir hoş dad ile
 Bir er olup bıyığımı burmadım
 Sen Nihānî ben de nihān edeyim

119

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Kendi Maḥbûb-ı Dil-i Ḥaḳıḳisiniñ Medḥini Ḥāvî
 Nuṭḳ-ı Ra° nâlarıdır

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Bezimde tāb-ı dil sāḳî mey-i ra° nâ mıdır bilmem
 Elinden cāmı düşmez rind-i bî-pervā mıdır bilmem
2. Rübûde eyledi ṭab° ım tekellüm eyledikde hep¹
 O ḥûb ṭūṭî midir yâ bülbül-i gūyā mıdır bilmem
3. Müzeyyen eyledi maḥbûb-ı zībā bir ° aceb ḥālet
 Bu ṭavrile nedir vildān mıdır ṭübā mıdır bilmem
4. Bugün gīsū bûker rüyunda ra° nâ ḥande-rîz eyler
 Seri sünbül müdür yāḥud gül-i ḥamrā mıdır bilmem
5. Dil-i zārım ḥayāl-i yāri āgūş etmeden bî-dār
 Bu dem rü'yā mıdır āyā hele ḥulyā mıdır bilmem

¹ Hāşiye (s. 72): Ya° nî rübûde kapmak demektir.

6. Gülistān-ı cemāli va° de-i taşvīr eder her dem
Gönül derler sever dildārını şeydā mıdır bilmem
7. Bakar mı meclis-i rindāna dil aġyāra meyl etdi
Neden iġmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem
8. Kitāb-ı hüsnünü ser-levḫadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlā mıdır imzā mıdır inşā mıdır bilmem
9. Nihānī vuşlat-ı dildār ile bī-ḫūş olup geçdi
Henüz bālā mıdır ednā mıdır a° lā mıdır bilmem

120

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Devriyye-i Evsaṭlarıdır

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ° ālem
Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem
Behişt ṭamu berzaḫ yekūnu mā dem
Düzüldü terkībim çü geldim ādem
2. ° Aceb ḫoş ḫudreti var Kibriyānıñ
Hezār şad şan° atı kevn [ü] mekānıñ
Bilinmez ° aḫl ile emri Ḥudānıñ
Muşavver ḫilḫatim şanki ḫayālem
3. Giydim ° anāşırı insān adıyla
Mā [u] türāb daḫı nār [u] bādıyla
Hem-rāh oldu nefis hevā ekrādıyla
° Azm [ü] süñük laḫm [ü] ḫan [u] cibālem
4. Dem [ü] balġam sevdā şafrā ṭabī° at

apladı ebdānım dūrlū fazīhat
 Kibr ū azab buz [u] ased cenībet
 Hır [u] ama^c riyā cūrm [ū] vebālem

[73]

5. Tutdu girībānım ul-ı rezā'il
 ul [u] aşā'ilim hep etdi zā'il
 Emānet bārını tamīl ne ābil
 Ża^c īf ū^c ācizem bilmem ne ālim
6. ^cUbūdiyyet ulūhiyyet sırlaşdı
 Rübūbiyyet künūziyyet yerleşdi
 Cümle *ene*¹ diyen mende birleşdi
 Kendim ā'ib etdim men nemīdānem
7. Bir arafdan ^cadūm verdi vesvese
 Her biri bir ālde düşdü hevese
 Ke ruhban yol mu verir menese
^cAlem çekip tārāc etdi kāānım
8. alālet abz etdi aldı pāy-tatım
 ilāf ıdım ^cahde rū-siyāh batım
 Bu kez ehvet codu dedi ben satım
 Bir ^caceb cūnbūe düşdü miyānım
9. Benlik dānesinden alk olan ecār
 ehveti göricek ^carz etdi dīdār
 Aña āyet icāb olmaz pāyidār
 Dedi bende murād ayāt-ı ānem
10. Kendimden a^c olan nefsim uyandı
 Bir zenān ekline girdi boyandı

¹ "ben" (Arapa ibāre)

Bir cilve nāzile geldi tayandı
Dedi ekl edelim buña meyyālem

11. Nefs-i merhūmumla ° aql-ı küll geldi
Dedi ekl eyleyip zāy° etme pendi
Bu ° aşk tuzagıdır berk eyle bendi
Emr [ü] nehy ° ālemi oldu nişānım
12. Zecr etdim nefsimi yemezem dedim
Hikmet-i nehyimi demezem dedim
° Aql-ı izāfimi şaymazam dedim
İşte bunda rāhat dārü'l-amānem
13. Cüş etdi zenāniñ ° aşk-ı mecāzı
Mevtden taḥzīr etmiş idi derāzı
Kendi ḥayāliniñ oldu hem-rāzı
Yedi bir dānecik pes andan anam
14. Nāsūt ° ahdi ile hem ° aql-ı me° āş
Noḡşān-ı nām eyle hem rüy-ı ḥırāş
Dām [u] tuzāk oldu dāne-i ḥaşḥāş
Dedi sen ricālsiñ ben de zenānem
15. Cināndan zāhire başdım ḳademi
Çekildi bir perde ḥā'il evcimi
Ben de görmez oldum şimdi o demi
Aratdı anıñçün¹ āh [u] ḥazānem
16. Nihān olup nihān dedim zātıma
Nihānile maḥlaş verdim ḥātıme
° Aql erişmez oldu bu zerrātıma

¹ Anıñçün: anıñ için

Bilmez oldum şimdi ten mi yā cānem

121

Velehu Müşārün İleyhiñ Tışı Müselmān İçi Münkirānıñ Aḥvāl-i Zemāyimiyle Bunlardan Nefretini Hāvī Nuṭkudur

[74]

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ülün

1. Yeter bu ḳavm-i Süfyāndan uşandım
Bu ḳavm-i şüm ile cāndan usandım
2. Esāsda bunlarıñ imānı yoḳdur
Anıñçün resm-i imāndan uşandım
3. Baḳaram zāhiren Sünnī vü şāliḥ
Fe-ḥāşā^c ayn-ı Mervāndan uşandım
4. Bularla rāha gitmek^c ayn-ı^c işyān
Anıñçün men bu erkāndan uşandım
5. N'edem eyvāh bulundum içlerinde
Şalāt [u] şavm-ı ḥüsrāndan uşandım
6. Bular evlād-ı Ḳābil deyü ḥardır
Görüp şüret-i inşāndan uşandım
7. Yezīd peder daḥı māderi Hindī
Bu ḳavm-i cānn [ü] şeytāndan uşandım
8. Muḥammed^c Alīniñ düşmānı bunlar
Ne desem yaḳışır andan uşandım
9. Şehīd eder imāmı yine Sünnī

Bunuñçün Sünnihâyândan uşandım

10. Ederler nâ-bedîd *Tâhâ* yı bunlar
Baķup bu hâle peymândan uşandım
11. Oķur Çur'ân ederler *Yâsin* ezber
°Ulüm-ı °ilm-i Hâmândan uşandım
12. İmâm nesline düşmân bu şeyâfîn
Fesâd-ı ıa° n-ı nâ-dândan uşandım
13. Bularla hem-nişîn [ü] hem-ser olmak
N'edem hem-sâye h'îşândan uşandım
14. Naşârâ vü Yehūd Tersâ Mecûsdan
Ziyâde bu Yezîdândan uşandım
15. İlâhî bunlarıñ şerr [ü] şûmundan
Eser geh men bu tuğyândan uşandım
16. Bulara bir kılınc gönder Hudâya
Kebîr şağîr [ü] aķrândan uşandım
17. İlâhî bunları zîr ü zemîn et
Nihânî remz [ü] bürhândan uşandım

122

**Velehu Müşârün İleyh Der-Beyân-ı Ahvâl-i Dîger-gün-ı °Ârifân ve Kej-Nazariyân-ı
İnsân-ı Zamân**

fe° ilâtün fe° ilâtün fe° ilâtün fe° ilün

1. Şimdi efgendelere melce-i himmet göremem

Çapanıp bāb-ı kerem luḫ u mürüvvet göremem

2. Ehl-i dil cāh-ı mezelletde düşüp qalmışdır
° Aceb erbāb-ı suḫan ḫadrine ḫürmet göremem
 3. Suḫan-ı gevheriñi verme münādī eline
Bu pāzār içre gönül gevhere kıymet göremem
 4. Her hüner şāḫibi raġbetlenip ° izzet bulamaz
Bu ° aşır bī-nesebiñ ġayrıya raġbet göremem
 5. Seng-i ḫārā ile dür-dāne niçe fark olunur
Çeşm-i inşāfla baqar¹ ehl-i diġkat göremem
 6. Bu revīş bu yürüyüş naḫs-ı felekden mi ° aceb
Yoḫsa sehv-i ḫalemi ḫāme-i ḫudret göremem
- [75]
7. Şabr-ı kün keşf-i şühüd sırr-ı Nihān etmege ḫoş
Ḥikmete māhir olup şıdḫile ḫizmet göremem

ḤARFÜ'N-NÜN

123

Velehu Müşārün İleyh Müseddes-i Merşiye-i Ciger-Süz-ı Şāh-ı Kerbelā

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Mātem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-püş oldular Kerrūbiyān
Kerbelā aḫvāli olup dāstān
Ehl-i ° aşḫ zümresi oldu bī-mücān
Lerze tutar gūyā degmiş mihr-cān

¹ baqar –: baqar bir

Dīdelerden nem döküp eyler figān

2. N'edeyim āh oldu o māhım şehīd
 Āh bu sitem kıddimi kıldı kadīd
 Neçe kıydı gör aña mel^c ün Yezīd
 Çāh-ı ğayya ola mā vāsī medīd
 Lerze tıtar gūyā degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān
3. Dūdmāne kıldı Yezīdi cefā
 Mülhīd-i bī-dīn gürūh-ı eşkiyā
 Niçe haşm olmaz olara Murtażā
 Tūkenir mi bu mufaşşal mācerā
 Lerze tıtar gūyā degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān
4. Müslümānlık da^c vāsıyla ol hımār
 Sāķī-i Kevseri eder teşnedār
 Tıfl-ı ma^c şūm zār eder leyl ü nehār
 ° Aş ile hūn dūd-ı semāya çıkar
 Lerze tıtar gūyā degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān
5. Ol ° Ömer naşsile ibn-i Eş^c aşı
 Hem daħı havl ile ol Şīt la^c neti
 Kerbelā hākinde kırup saşveti
 Āl-i Nebī gördüler bu haşmeti
 Lerze tıtar gūyā degmiş mihr-cān
 Dīdelerden nem döküp eyler figān
6. Tābi^c -i Süfyānı eder ihtişām
 Neş'e almaz būy-ı Hüseynenden meşām
 Nite neş'e almamışdır ehl-i Şām

Āl-i evlāda veren ikrār-ı tām

[76] Lerze tutar güyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler figān

7. Kıldı pervāzāne ervāḥ-ı Hüseyn
Buldu vuşlat Hākka eşbāh-ı Hüseyn
Ferd-i vāḥid kaldı cenāḥ-ı Hüseyn
Bu Nihānī oldu meddāh-ı Hüseyn
Lerze tutar güyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler figān

124

Velehu Müşārün İleyh Der-Da° vet-i Bī° at ve Sitāyiş-i Kāşāne-i Tevhīd ve Ta° rīf-i Zātī

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Andelībāsā görüp gülzārı oldum bir cünün
Halka-i rindāna girdim eyledim anda ḥuşūn¹
2. Kim ki nefis-i ehremenden ḥavf eder gelsin baña
Kal° a-i tevhīd içinde hoş ḥisār yaptım mütün
3. Şāh-ı irşād ol ḥişārı pāy-taht etdi ezel
Kim o şāhiñ ceyşi olur bī° ati aña nümün
4. Sırrını bezm-i elestiñ eyleyen tecdīd-i tām
Dāḥil olur ol ḥişāra reh-ber olup reh-nümün
5. Līk ikrārsızı koymaz ḥācib-i sultāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyık yā faḫīr yā zü-fünün

¹ ḥuşūn: ḥaşūn

6. Nākiṣīn [ü] Māriḳīn ḳavmine destūr yoḳ biliñ
Ḳāsiṫīn seng-i ṣūmār Süfyāniyān zār [u] zebūn
7. ° Asker-i pīriñ Nihānī oldu sālārı bugün
Her kime taḥbīṣ desem paklamaz anı ṣābūn

125

Velehu Müṣārūn İleyh Der-Beyān-ı Devriyye-i Rūḫāniye-i Ledünniye-i İbtidā'ıye

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. ° Ālem-i ervāḥda seyr-i ferāvān¹
Ḥikmet deryāsına girdim bir zamān
Yek-be-yek deryālar etdim temāṣā
Muḥabbet baḥrinde eyledim evṫān
2. Bī-ṣavt [u] bī-ḥurūf cevāb alırdım
Kendi özüm kendim baḳıp görürdüm
Gāhī cevlan gāhī ṫayrān ḳılardım
Gāh Sidre mekānem gāh ° arṣ-ı Raḥmān
3. Baṣladım ismiyle maḥlūḳ olmaya
Melekūt iḳlīmin gezip durmaya
Gāhīce Ḥālīḳa su'āl ṣormaya
Sırr-ı ḳader tā kim ḳalmaya pinhan
4. Gāhi ḥizmet gāhi tesbīḥ ederdim
Kendim taḳdīs eder ḡayrı n'ederdim
Gāhi semāvāta gelir giderdim
Hep ° ilm-i semāvāt oldu nümāyān

[77]

¹ ferāvān: fürevān

5. Kerrūbiyyūn rūhāniyyūn zümresi
Cenāh oldum aḥdar ebyaḏ ḥumresi
° İlm-i naḏarım̄da maḥfūḏ ğurresi
Bunu ĩmā eder remz-i keh-keṣān
6. Bir cevherdim naḏar etdi Ḥaḑ baña
Eriyip Şu oldum imdi baḑ baña
Düzdüm terkībimi oldum fāḑ baña
Ehremen dediler oldum ḑavm-i cān
7. İnip yeryüzüne ḑıldım ° ibādet
Kendime bir zamān verdim riyāzet
Ebdān ° ālemini etdim seyāḥat
Heykel-i berāziḥ ḑıldı Őitābān
8. Cism-i laṭīf benden eyledi a° rāḑ
Keṣāfetle buldu bu ṭab° im emrāḑ
ḑılınca bir miḑdār ḥizmete iĝrāḑ
Bozuldu eṣbāḥım oldu perīṣān
9. Ecsām-ı laṭīfim olmadı rāḑı
Kendi vālī olup ° aḑl oldu ḑāḑı
Kesr oldu keṣāfet bozdu emrāḑı
Buldular hezīmet kaḑdı cinniyān
10. Leṭāfetim raḥmān keṣāfet ° āṣı
Leṭāfetim cemāl keṣīf me° āṣı
Celālim ḑahriyla ḑalb oldu ḑāṣı
Mūṣ ile ḥūk Őüretinde verdi Őān
11. Ḑünki bir mufaṣṣal mācerādır bu
Bilinmez ḥikmet-i kibriyādır bu
Reng almaz sūz ile bī-bahādır bu

Geçelim bu ilden etek der-meyân

12. ° Arz [u] semāvātīñ eṭvārı bende
 Nücūm [u] āfitāb aḳmārı bende
 Māhī deryā şecer eşmārı bende
 Ma° den nebāt ḥayvān hep cümle yeksan
13. Uçmaḳ tamu ḥūrī cümlesi bende
 Ṭübā Kevşer ° azāb cümlesi bende
 Mālik Rıḍvān ° aşā nemlesi bende
 Gāh ḡayyā ḳaṭrānım gāh ° arş-ı raḥmān
14. Eşlāşı mevālīd çarı ṭabāyi°
 Berd balḡam [u] sevdā ḥārri ṭabāyi°
 ° Anāşır ° ālemi mārı ṭabāyi°
 Devre-i ° arşıye gerdūn [u] ekvān
15. Bir bir bu ° ālemi gezdi Nihānī
 İḥtiyār ıztırār yazdı Nihānī
 Ḳufl¹-ı kenz bendini çözdü Nihānī
 Münkiriñ başına ḳopardı ṭūfān

126

Velehu Müşārūn İleyh Devriye-i Diġer Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Ḳavm-i Cān

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. Noḳşān demeyelim tām görüñ işi
 Ḳalmasıñ zamīrde aşlā teşvīşi
 Şimdi yahşi diñleñ sır bu cünbişi
 Ḳavm-i cānnı maḥv eyledi sürüşān

¹ ḳufl: ḳıfl

[78]

2. Celâli qahriyla gitdi süflîsi
Pâdişâh oldular ba° zı ° ulvîsi
° Azâzildi çün anlardan birisi
Qaldı tâ-be-kıyâm nâm oldu şeytân
8. Aşl-ı câna zevâl olmadığıçün
Anda nişân verdi şolmadığıçün
Özün gördü mir'ât bulmadığıçün
Bu yüzden bir miqdâr kaldı ser-gerdân
9. A° māl-i eslâfı bulmuşdu kemāl
Anıñçün lañfi bulmadı zevâl
° İnd-ı kurbıyyetde buldu çok nevâl
Semāvāt üzere eyledi mihmân
10. Melâ'ik zümresi ğıbta ederdi
Cümlesi hizmete gelir giderdi
Şayılmaz a° mālî şanki mederdi
Nâz ü na° ĩm ile yürür hırāmân
11. Müştâk oldu cennet eyledi vuşlat
Buldu duñul anda eyledi vañdet
Bu dâr-ı ° ulyâda qurdu pes satvet
Gör neler eyledi engüşt ber-dehân
12. Geçdi bu devrile eyyam-ı mesrūr
Zevk [ü] şafâ üzre eyledi huñur
Elñafi nesı etdi keşif [ü] mağrūr
Kendinden ğayrı yok eyledi fıkdân
13. ° Irq-ı ğamiyyeti coşdu Hâlîkıñ
Mü'esser dalgası taşdı Hâlîkıñ

Bu yüzden neş'esi kaçdı Hâlıkıñ
Lâzım geldi bu dem dâr-ı imtiḥân

14. Murād etdi cāna geydire vücūd
Bu cān terkībine eyleye sücūd
Leṭāfet denilen rūḥ ola mevcūd
*Küntü kenz*¹ remzini eyleye iḳān
15. Eczā-yı °ālemden tıttı bu terkīb
O rūḥ o terkībde ola °andelīb
Edīmden Ādeme ism oldu tertīb
Giydi ḥilāfeti zeyn oldu dīvān
16. °Ālem-i nihāna gitdi leṭāfet
Şūret-i Ādemde ḳaldı keşāfet
Rabb-i mürebbīden aldı inābet
*Eynebu*² remzine meyl etdi vicdān
17. Hemān bir vesvese şeyṭān denilen
Degil Ādem nāmı insān denilen
°İrfānımdır āyet Ḳur'ān denilen
Mu° cizāt kerāmet seḥāvet bürhān
18. Allāh Ādem °ālem dememiz birdir
Resūl nebī velī °Alī bir sırdır
Güneş ḳamer nücūm ateş bir nūrdur
Mürşid mürīd muḥib olmuş °ālī-şān
19. Şaḥāyif-i İncīl Tevrāt [u] Zebūr

¹ “Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim...”(Hadīs-i kudsi).

² “Öyleyse nereye gidiyorsunuz?” (Tekvîr 81/26).

Nuṭḡ-ı enbiyâdır *nurun* ° *alā nūr*¹
 Yezîdi Mervânı ibn-i Süfyân gör
 Nihânî anlara la° net de her ân

[79]

127

° Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Mebde'den Me° ada Qadar Ruḡânî vü Cismânî
 Edvâr-ı Kevniyye ve Kebîre-i Ledünniyyesidir ve Hâcî Bektaş-ı Velî Müttekî Sırrü'l-Celî
 Hâzretleriniñ Devriyyesine Nazîredir

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. İcâd-ı ° âlemden devr-i Âdemden
 Hezâr biñ yıl aḡdem bir ḡân idim men
 ° İlm-i hüviyyetde var olan demden
*Küntü kenZ*² remzinde cüz-ḡ[ā]n idim men
2. Hayâtım Hâḡḡ ile ber-ḡayât idi
 Hayy ismiyle zâtım hem-şifât idi
 Semi° başar ḡudret irâdet idi
*Kün*³ emr-i ḡükmünde ° irfân idim men
3. Qıdem beḡā vaḡdâniyyet birdürür
 Sıdḡ [u] iḡlâş ḡıyâm hep bir sırdurur
 Hıḡmet ḡandilinde ervâḡ nürdurur
 Mir° ât-ı taşdıḡa bürḡân idim men
4. Ervâḡ-ı ezelde fermân olunca
 Kendi vechin kendi baḡıp görünce
 Ene'l-Hâḡḡ *ente*¹ kimsin şorunca

¹ “Allah göklerin ve yerin nûrudur. **Nûr üstüne nûr**. Allah nûruna dilediḡini kavuşturur...” (Nûr 24/35).

² “**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım” (Hadîs-i kudsî).

³ “Ol!” (Arapça ibâre).

Ene'l-maḥlūk dedim giryān idim men

5. Cünūd-ı ğayb edem ikrāra geldim
Derūn-ı kändilde ezkāra geldim
Rūḥ-ı a^c zam ile devvāre geldim
Sırr-ı istivāda² i^c lān idim men
6. Maḥlabım ekber [ü] ^c ālem-i kübrā
Girdim çıkdım anda niçe biñ deryā
Mebde'-i nūrumdan hep cümle eşyā
Sırr-ı şu'ünāta bir şān idim men
7. Mücerred ^c ālemin gezdım bir eyyām
Yoğ idi ol anda ne şubḥ u ne şām
^c Ubūdiyyet ile buldım iḥtişām
Cem^c etdim evşāfım ad şān idim men
8. Halk oldu maḥlūkāt durdu ḥizmete
Aḥadiyyet erdi vāḥidiyyete
Ḳudret ḥalīfesi girdi cennete
Vardım evṭānıma būsān idim men
9. ^c Anāşır kaydıyla giydım bir libās
Ḥavvāyı nefsimden kıldım iḳtibās
Ḥased ṭama^c kibir doğdu bilā-nās
Görünmezdim göze pinhān idim men
10. Zevḳ etdim atamla bāğ-ı İremde
Şān [u] şöhret ^c izzet sa^c ādet mende

¹ “sen” (Arapça ibâre).

² istivā: üstüvā

Emr oldu sücūda cünūd o demde
Şulb-i pederimde mihmān idim men

11. Secde kıılıp sürüş kıible etdiler
Mīşāķı peymānı perk perkitdiler
Muğil hādī tefrīk olup gitdiler
Bu remziñ sırrına seyrān idim men

12. Hādī Ādem muğil şeytān denildi
Berāhīn saıtr oldu imzā konuldu
° Aķıl vūcūd rūħa tezvīc binildi
Sırr-ı mevālīde ģayrān idim men

[80]

13. Nebāt ma° den ģayvān ismin ŧakındım
Devr-i ŧu'ūnātım bāzdan ŧaķındım
° Anāşırsız men bu devre yaķındım
Her gelen konardı dihķān idim men

14. Mevālīden ° anāşırı büründüm
Nās [u] insān ŧabāyi° de göründüm
Ĥīnin ānin ulvī süflī süründüm
Cinne cāndım ģulķa ebdān idim men

15. Neş'e-i evveliñ aģvāli böyle
Farķ-ı vasaıından gel ģaber söyle
Ādem ŧafıyu'llāh sırrından ŧoyla
İzdivāc ģükmünde cem° ān idim men

16. Perde çekdi raģme girdim berāber
İķlīm-i vūcūdu gezdım der-ā-der
Ĥaķ Ādemde Ādem Ĥaķda ser-ā-ser
Düzünce terkībi ŧayrān idim men

17. Hābil Ḳābil ḳahr-ı luṭfuñ bir dedim
Muḍil nefis hādī be-rūḥ sır dedim
Ḳayddan āzād olup *ente*¹ ḥür dedim
Ābā vü ümmehāt bir cān idim men
18. Hābil ^c ivazına Şīt olup geldim
Atam mesrūr etdim ḥayrete ṭaldım
Velāyet nübüvvet dersin men aldım
Gāh[ī] Cibrīl gāh[ī] furḳān idim men
19. Farḳdan cem^c e geldim Ādem dediler
Zāt şıfāt birbirin hem-dem dediler
Kim nā-maḥrem kimi maḥrem dediler
Ḥikmet şaḥrāsında cevlān idim men
20. Nübüvvet dersiyile erdim İdrīse
Ḥayyāṭ oldum bed eyledim tedrīse
La^c net etdim yañılsın deyü İblīse
Şadr-ı şaḥīfemde biryān idim men
21. Bā^c zı şan^c at şehri binā eyledim
Emvāt iḥyā remzin imā eyledim
Refī^c mekān seyr-i ^c alā² eyledim
Firdevs-āşiyān [u] evṭān idim men
22. Cem^c ü'l-cem^c e girdim Nūh-ı Nebīde
Geşt ü güzār ile nūr-ı celīde
Kerbelā aḥvālin ^c ilm-i ḥafīde
Se-heftād levḥinde Selmān idim men

¹ “sen” (Arapça ibâre).

² ^c alā: ^c ulā

23. Hūd [u] Şālih Lūtdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınığa¹ oldum kılavuz
Nār-ı İbrāhīme gülşān idim men

24. Şakku 'l-kamer² İshāk İsmā^c il oldum
Nūr-ı vedī^c amı egnime koydum
Rūh-ı Hüseyn ile kurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile kebşān idim men

[81]

25. Halāş etdim bu nev^c ile atamı
Atam benim için tutar mātemi
Bundan öte gitme gayrı sır demi
İshāk ile nesl-i Ken^c ān idim men

26. Ya^c kūb gönlüm oldu Yūsuf şeydāsı
^c Aşq [u] muhabbetiñ olmaz ferdāsı
Şu^c ayb idim hādī Mūsā^c aşāsı
Hārūn vezīr idi sulţān idim men

27. Tevrāt^c ilmi kıldı şecerden nidā
Verince risālet kılip ıştıfā
Levh [ü] kelām ile hem yed-i beyzā
Beşāret çalındı sem^c ān idim men

28. Fir^c avn-ı nefsimle eyledim cihād
^c İnāyet eyledi ol mehdī-i hād
Garq etdim^c adūmu hem aldım murād
Cem^c [ü] fark^c ālemin nişān idim men

¹ mancınığ: mancılığ

² Hz. Peygamber'in parmak işaretleriyle ayı ikiye bölmesi şeklinde gösterdiği mucize.

29. Yūnus oldum hūt bağrında sızlandım
Kaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyāsvāri deryā kara gözlendim
° Azīz Eyyūb dağı Loqmān idim men
30. Dāvud oldum Cālut çıkdı karşıma
Kaftān giydim tāk urundum başıma
Mantıku't-ṭayr idim bağıñ işime
Mühr-i Süleymānla şahān idim men
31. Zekerıyyā Yaḥyā devrinde yā-hū
Zebūr Tevrāt şuhuf erkānıdır bu
Sebeb-i katlimdir benim bir cādū
Reyyān oldum ol dem ° atşān idim men
32. Aşlāb [u] erḥāmı kıldım temāşā
Küllı şey vechimdir iki yok ḥāşā
Ef° āl-i esmāmdır *yahluḳ mā yeşā'*
Ān-be-ān ānımdır ān şān idim men
33. Tecrīd ile kıldım ° İśāyı mazhar
Sırr-ı veled mevlūd oldu çün izhār
Cem° [u] farḳ İncīl [ü] İliyyā Ḥaydar
Bilirdim sırrını cīrān idim men
34. Muḥammed Muştafā farḳ [u] temyīzdir
Ḥadīce ḥātıme Fāṭıma rīzdir
Bilsıñ bu sıyādet bizim nemizdir
Yitirmem ceddimi ° Adnān idim men
35. Bu devrile böyle çok sefer etdim

¹ “Rabbin, **dilediğini yaratır ve tercih eder**, onların tercih hakkı yoktur.” (Kasas 28/68).

Ādem ° ālem Allāh bir ikrār etdim
Her libāsı giydim hep maḡarr etdim
Nesl-i Murtaẓāda zī-şān idim men

36. Gāh nübūvvet gāh velāyet göründüm
Gāh siyādet gāh sehāvet göründüm
Gāh feẓāḡat gāh feşāḡat göründüm
Bu cümle şüretle raḡşān idim men

[82]

37. Her ne belā her ne ° anā var ise
Şafā cefā ḡoş görünür yār ise
Kim sırr-ı ḡaydardan ḡaberdār ise
Anıñ irşādına niḡebān idim men¹

38. Luḡf eyle Nihānī uzātma rāzı
Besdir fehm edene ḡöñül terāzi
Birdir i° tiḡādım ° Irak ḡicāzı
Yek-ḡadem gelene ḡullān idim men²

128

Velehu Müşārün İleyh ḡazretleriniñ Sābıḡ Merḡūm Amāsiye Mutaşarrıfı Şā° ir-i Meşḡūr
Ziyā Beḡe Tanzīren Müseddes-i Merşiye-i Ciger-süzudur

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Vecde gelir penc-i ° Abāyı seven
Şayḡa çeker sūz-ı şadāyı seven
ḡūn döker āl-i cefāyı seven
Mātem eder ḡulḡ-ı Rızāyı seven
Sūziş-i ° aşḡile bu cāyı seven

¹ Mısra 6+6=12’li ölçüyle yazılmış olup 11’li heceye uymamaktadır.

² Hāşiye (s. 82): ḡullān, be-ma° nā dost u şadıḡ demekdir.

Cem^c e gelmez ol teberrāyı seven

2. Māh-ı Muḥarremdir ey ḳavm-i tebār
Sīnemiz çāk edelim leyl ü nehār
Gel Ḥüseyñī olalım ey yār-i ğār
Āh [u] enīn ile döküp eşk-bār
Sūziş-i ^c aşķile bu cāyı seven
Cem^c e gelmez ol teberrāyı seven
3. Nūr-ı tevellāyadır peymānımız
Lā fetā¹ vü *hel atādır²* şānımız
Şerḥ edemem lücce-i efġānımız
Kerbelā ḥākinde ḳaynar ḳanımız
Sūziş-i ^c aşķile bu cāyı seven
Cem^c e gelmez ol teberrāyı seven
4. Bir gürüh ğam-zedeler bīmārıyız
Ehl-i ḳurbānıñ meveddetkārıyız
Çāker-i Sıbtayn-ı tācdārıyız
Ḥüzn-i ğam derd-i sitem şehvārıyız
Sūziş-i ^c aşķile bu cāyı seven
Cem^c e gelmez ol teberrāyı seven
5. Şān-ı şehīdāna ta^c zīm yād edip
Ḥāl-i ğarībāna tekrīm yād edip
Kebd-i bī-ābāna Tesnīm yād edip
Şabī vü şıbyāna terḥīm yād edip
Sūziş-i ^c aşķile bu cāyı seven
Cem^c e gelmez ol teberrāyı seven

¹ “Ali’den **başka genç (yiğit)**, Zülfikār’dan başka (keskin) kılıç yoktur.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/363-364).

² “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir.**” (İnsan 76/1).

6. Bu muş̄bet rūḥa dūgündür bugün
Tāzelenmiş sanki o gündür bugün
Eyle inşāf gör ki ne gündür bugün
Zümre-i āl dōkdūgü ḥündür bugün
Sūziş-i ° aşķile bu cāyı seven
Cem° e gelmez ol teberrāyı seven
7. Nehrvārī yum gözünü mātem et
Taşlar ile ur özüñü mātem et
Lāl oluban kes sözüñü mātem et
Ey Nihānī yırt yüzünü mātem et
- [83] Sūziş-i ° aşķile bu cāyı seven
Cem° e gelmez ol teberrāyı seven

129

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Eşref-zāde ° Abdu'llāh Rūmī Ḥazretleriniñ Maķām-ı
Vaḥdetden Dīvānında Īrād Buyurduķları Nuṭķ-ı Şerīfini Tahmīs-i Mürşidāneleridir

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. ° Aceb sırr-ı şecer *innī ena 'llāh¹* na° rasın i° lān
Ḥicābı *len terānī²* den geçip fehm eyledim āsān
Şoyup na° līni dil Ṭurun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevķ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene'l-Ḥaķ sırrını cānım anıñçün kılmadı pinhān
2. ° Aceb bir murğ-ı lāhūtam kimesne bilmez esrārım
Ne gül bilir ne bāz añlar benim bu ṭavr [u] eṭvārım
Müfessirler muḥaddisler ne fehm etsin bu pāzārım
Semāda seyr eder sırrım cihānı ṭutdu envārım

¹ "...ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım.**" (Kasas 28/30).

² "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin...**" (A'râf 7/143).

Muḳaddesler cemī[°] İsi benim sırrımda ser-gerdān

3. Bu zindān-ı fenādan taşra gel gör kim ne minhāciz
Sebük-bār ol bu ḫaml-i mā-sivādan aşl-ı mi[°] rācız
Ma[°] ānī mantıktır bu ki şanmañ şarfa muḫtācız
Benim [°] ilm-i ledünnümden hezārān Hızır olur [°] āciz
Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar ḫayrān
4. Menem ol [°] aşkı vār eden menem anda ḫarār eden
Menem bir özge kār eden menem aşlın şı[°] ār eden
Menem [°] azm-i diyār eden menem dostu civār eden
Menem Manşūru dār eden menem aḡyārı yār eden
Menem her varı var eden benimdir ṭop ile çevḡān
5. Biḫār-ı vaḫdete ḫaṭrem ḫarışdı ḫalmadı bu dem
Ṭulū[°] etdikde gör şemsi ḫalır mı ḫuvvet-i encüm
Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez şun[°] um
Çürümüş tenlere bir kez eger dersem *bi-izniḫum*¹
Yalın ayaḡ baş açık ṭuralar cümleten [°] uryān
6. Erişdim vaḫdet-i sırfa ḫılıp terk dār [u] deyyārı
Duruşdum ḫikmet-i ḫarfe bir [°] aḡdem neng ile[°] ārı
Ḳamusun dilde cem[°] etdim ne yār ḫaldı ne aḡyārı
[°] Aceb ḫayrān [u] mestim ki bilişden bilmezem yārı
Gözüm her ḫanda kim baḡsa görünen şüret-i Raḫmān
7. Benī Ādem olan her dem rumūzum remzini özler
Ḫār [ü] ḫāşāk ḫomaz dilde rehinde yaḡuban düzler
Bu ḫayddan ehl-i ıtlāḡa eren esrārını gizler
Bu ay [u] gün bu yıldızlar bu geceler bu gündüzler

¹ “...yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim...**” (Âl-i İmrân 3/49).

Bu yaz u kış u güzler [hep] benim emrimdedir yeksân

8. Bu nuṭṭu söyleyen dilde degilem men meger kendi
Velî bu şüretim gören meni nuṭṭ eyledi şandı
- [84] Oluban vaḥdete rāzî çıkar ° unşur ile bendi
Cihân ılsımınıñ bendi benim elimdedir şimdi
Menem bugün bu meydānda menemdir her giden duran
9. Geçip bu ° aḳl-ı şüretden olup ° Anḳası eyvāniñ
Bulup cānın ola rāḥat bu birlikde o cānāniñ
Muḥabbet taḥtını dilde ḳurup otura ḥāḳāniñ
Menem şāhı bu meydāniñ menem devri bu devrāniñ
Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān
10. Pey-a-pey nūş edip ḳudret meyini sākî-i Hūdan
Ledünnî dersini fehm et ḥalāş ol cümle ḡayḡūdan
Melek ḥaşlet ola mülk-i vücūduñ külli bed-ḥūdan
Degilem od ile¹ yelden veya tobraḳ ile şudan
Ben erden var idim erden henüz yoḳ idi bu ezmān
11. Menem ḥayy u ḳadīm ° ālem ḡāhî Ādem ḡāhî ḥātem
Mevālîd-i şelāşeyem [ü] ḡāhî penç ḡāhî çārem
Olup bir noḳta üç ḥālem ḡāhî mihr [ü] ḡāhî sālem
Görürsün şüretā Ādem benim ḥükmümdedir ° ālem
Feleklerle melekler hem baña maḥkūmdur ins ü cān
12. Nihānî naḳşiyem men ḥalvetiyem ḳadrî terfîḳi
Bilen *men lem yezuḳ lem ya° rif* emrin etdi taşdıḳi
Ḳoyup zann [u] ḡümānı diñle bu esrār-ı taḥḳîki
Men EşrefoḒlu Rümīyem ne Rümīyem ne İznîḳi

¹ Od ile: od u

² “Tatmayan bimez ki! Önce kendim tadayım, sonra size anlatırım.” *Gazâli* (Arapça ibâre).

Menem ol dā'imü'l-bākī göründüm şüretā insān

130

Siyādet İddi°asında Bulunan Bir Muta°aşşib u Münkir H°āceniñ Eşnā-yı Va°zda İmām Hüseyn Efendimiziñ Yezīd-i Pelīde °Adem-i Bī°at ü İnqıyādından Dolayı Haksızlığından ve Yezīdiñ Hakkılığından °Alenen Bahşle Yezīde Buğz ve La°niñ °Adem-i Cevāzını Beyān Etmesi Üzerine °Azīz-i Müşārün İleyhiñ Mūmā İleyhe Hıṭāben İnşā Buyurdukları Nuṭuḫdur

mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün

1. Sa°ādet ṭālibi olan sa°idān ile haşr olsun
İhānet rāğıbı olan °anīdān ile haşr olsun
2. Ma°āş-ı °akl ile h°ācem¹ ledünnī dersi bilinmez
Uyan nefsiñ hayāline merīdānile haşr olsun
3. °Acebdir zāhid-i ḥod-bīn ma°ārif lezzetin duymaz
Qalan tih-i ḍalāletde sevīdān ile haşr olsun
4. Yazıḫ ḥayfā emek çekip bilā-irşād eder da°vā
Degil Hakk-bīn olan ḥuffāş sefihān ile haşr olsun
5. Yezīd-i bed-fi°āl Mervāniyān ḥālini hoş eder (?)
Olan rāzī bu zülme ol Yezīdān ile haşr olsun
6. Saña erişmemiş aşlā ḥafīd-i Muştafā dostu (?)
Heder eden anıñ kanın Ceḥūdān ile haşr olsun
7. Ḥudā la°net eder şol kavme kim kalbinde ḥubbu yok
Qararmış seng-i ḥārāveş Yehūdān ile haşr olsun

¹ h°ācem: hocam

8. Hüseyn-i Müctebāya ehl-i beyte cevri eden kelbi (?)
Teşāhub eyleyen cins-i ḥabīṣān ile ḥaşr olsun
- [85]
9. Saña evvel su’ālim bu ḥicāb et rūḥ-ı Ḥaydardan
Mevā° izde eden efkār le’imān ile ḥaşr olsun
10. Ḥuzūr-ı evliyāda kendi emcādın eden ğıybet
Veza° ibn-i veza° ḥargūş-ı Süfyān ile ḥaşr olsun
11. Ki teblīĝ-i evāmir ü nevāhī var iken elde
Düşen aĝrāza Fir° avun u Hāmān ile ḥaşr olsun
12. Daha çok söz var ammā neyleyem Mevlā bilir yahşi
Nihānī Ḥazret-i Rūmī şehīdān ile ḥaşr olsun

131

Vakıtle Kazāmıza Ta° yın Olunan Sa° id Beg Nāmında Bir Muḥibb-i Ḥānedān
Kā’immaḳām Buña Maḥsūş Re’s-i Sāl-i Cedīd Muḥarrem İçün İnşā Buyurulan Tebrīk
Tārīhidir Velehu Müşārün İleyh

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Münācātım budur Ḥaḳdan Ḥudā ° ömrün mezīd etsin
Füzün-ı ° izz-i rif° atle mükerrrem hem medīd etsin
2. Konuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re’s-i sāl
Mübārek ola her ḥâlde meh-i¹ sālīn cedīd etsin
3. Cünūd-ı ğayb ola yāver ola hem dest-gīriñ Ḥızır
Tārīḳ-i müstaḳīm üzre lisāniñ Ḥaḳ sedīd etsin

¹ Meh-i: mäh-ı

4. Füyüzât-ı ilâhîye erişip feth-i nuşretle
Yetişip himmet-i pîrân selâmetle sa° id etsin
5. Olup âsüde her havf [u] haşardan rûz [u] şeb dâ'im
Ki terfî° -i merâtible sürür-ı kıadr-i° id etsin
6. Ne deñlü varsa ahlâķ-ı meķârim ola vehbiyyât
Mekârihden maķârimden Hudâ zâtıñ ba° id etsin
7. Bu gece külbe-i ğamda olup mâtem-zede giryân
Nihânîye nidâ erdi seni° aşra vahîd etsin

132

°Azîz-i Müşârün İleyh Hâzretleriniñ Hafîd-i Güher-i° Âlîleri Bulunan Hasan Rızâ Efendiniñ Tevellüdâtına Dâ'ir Târîh-i Mergübeleridir

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Bi-ħamdi'llâh hafâyâdan° aţâyâ eyledi Deyyân
Yine bir nev-püser¹ ihsân edipdir ol ğanî Sübhân
2. Gözüm nûru ki Müslim Muştafâ dürre-i pâkinden
Şerefince hidâyetle zühûra geldi bir vildân
3. Sipâs [u] şükr-i bî-minnet cenâb-ı zâtına anıñ
Dürüst a° zâ ile cümle vücûdun halk edip Mennân
4. İlâhî tapuña tuţdum yüzümü dilerem senden
Ola tevsî° -i rızķile daķı şâd [u] ferâh her ân
5. Vücûdunda° ilel emrâz nuķûset olmaya aşlâ

¹ püser: piser

Hücüm-ı cinn ü ins[î]den selâmet bula ân-be-ân

6. Aña hem vâlidesine ebed yol bulmaya şeytân
Ki vâlid vâlide ile mu^c ammer ola câvidân
 7. Ebed düşürmeye fağra rezîl etmeye nâs içre
Ola hem fâ'ıku'l-ağrân İlâhî etme ser-gerdân
 8. Bu fânîye qadem başdı mübârek-bâd ola yâ Rab
Ola ^c âlim dağı fâzıl Hüdâyâ olmaya nâ-dân
 9. Muhibb-i ehl-i beyt ola dağı hem ^c âşık-ı şâdıq
Muhibb-i hânedân olup ola hem hâdim-i mihmân
 10. Niyâzım bu cehil inkâr şıfâtından ola hâliş
Denî esfel sefih aḥbeş şıfatla olmaya hüsran
- [86]
11. Ne denlü var ise hulq-ı zemâyimden anı Allâh
Maşun edip sa^c âdetle ola hem ni^c mete şükrân
 12. Ma^c ârifle ^c ulüm-ı vehbîyi ihsân kıla Mevlâ
Dağı hulq-ı hamîde hem şehâvetle ola şîrân
 13. Dağı ismi gibi hulq-ı hasen Rızâ denip nâmi
Ede esmâsına mazhar mükerrem ola der-ekvân
 14. Gönülde cem^c olup gaybdan erenler söyledi târîḥ
Reğaş ḥarfindedir târîḥ Nihânî remz eder i^c lân¹
(1290)

¹ **Der-kenâr (s. 86):** *Tûlu'llâhu 'ömrêhu ve vaş' u'llâhu rızqahu* fî-18 Şevvâl sene 1295 târîḥinde zühür etmişdir.

133

°Azîz Müşârün İleyh Hazretleriniñ Maḥdüm-ı Necābet-Mevsümları Üç Yüz Altı Tārîḥinde Li-Ecli'l-Maşlaḥa Der-i °Āliyyede Bulunup °Azîz-i Mümā İleyhiñ Vaḳt-i İrtihālinde Üzerinde Bulunamamakla Hüsn-i Himmetle Hengām-ı İrtihālinde Maḥdümü Haḳḳında İnşā Buyurduḳları Nuṭḳudur

$$4+4=8, 5+3=8$$

1. Ey püser¹-i şāh-ı cihān
İftirāḳıñ yetdi amān
Rūḥ-ı muşavversiñ hemān
Yetiş imdādıma ey cān
2. Ey ercümendim pür-şafā
Vay şāhib-i kân-ı vefā
Ey oḅlum Müslim Muştafā
Yetiş imdādıma ey cān
3. Ey şāhib-i °ilm-i ḥayā
Vay vāḳıf-ı sırr-ı *Duḥā*²
Ey bende-i Āl-i °abā
Yetiş imdādıma ey cān
4. Ey vāşıl-ı °irfān-ı Haḳ
Vay kāşif-i bürhān-ı Haḳ
Ey nāşir-i sulṭān-ı Haḳ
Yetiş imdādıma ey cān
5. Senden saña eyle naḳar
Dil ḥānesine ḳıl sefer

¹ püser: piser

² “Yemin olsun **kuşluk vaktine**.” (Duhâ 93/1).

Mir'âtıma verme keder
Yetiş imdâdına ey cān

6. Sensin şerī^c at menşe'i
Tavr-ı tarīkat melce'i
^c Ayn-ı haqīkat mebd'e'i
Yetiş imdâdına ey cān

7. Nihāniden olduñ ^c ayān
Lebs-i cedīd giydiñ bu ān
Leyse'l-ḥaberu ke'l-^c ayān¹
Yetiş imdâdına ey cān

ḤARFÜ'L-VĀV

134

Velehu ^c Azīz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Yigirmi Sekiz Ḥurūfât Üzerine Kendi Evşāf-ı Şıfat-ı Muḳaddeslerini Ḥāvī Nuḳḳ-ı Reşâdetleridir

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Elif Allāh etdi ĩcād nūr-ı vāḥid ibtidā
Bā binā-yı ^c ālem oldu şeklile insān hū
2. Tā tamāmet hey'et-i Aḥmedle buldum incilā
Sā şenākārem aniñçün dem-be-dem iḥsān hū
3. Cīm cemāl-i perde-i vaḥdetden açdım bir niḳāb
Ḥā ḥicāb olmaz benimçün rü'yet-i Yezdān hū
4. Ḥā ḥiṭāb-ı *irci^c 2* erdi nidā-yı sırrıma

¹ “Haber (duyma) gözle görme gibi değildir.” (Aclūnî, Keşfü'l-hafâ, 2/168; Hâkim, Müstedrek, 2/351).

² “Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine **dön**” (Fecr 89/28).

Dāl delīlimdir Muḥammed eyledim ṭayrān hū

5. Zāl zelle olsa vāḳi^c oldum emşāl-i nebī
Rā'-i raḥmetdir zuhūrum^c āleme yeksān hū
 6. Zā zebān-ı Ḥaḳḳ iledir nuṭkumu bilseñ benim
Sin semī^c em hem başırem ḥikmet-i^c irfān hū
 7. Şīn şerī^c at oldu şūru bilmek istersen eger
Şād şahīḥdir bu kelāmım āyet-i Furḳān hū
 8. Dād ziyā-yı pertevinden oldu bu kevn [ü] mekān
Ṭā ṭavāf eyle dilerseñ gel muḳaddes cān hū
- [87]
9. Zā'-i zannım kendimedir *küllī şey'in rāci^c ün¹*
^c Ayn-ı ibretle nazar ḳıl olmuşam mestān hū
 10. Ğayn ğanīm ğayb-ı^c aynım fā^c il-i muṭlaḳ menem
Fā felāḥa oldu dāḥil eyleyen iz^c ān hū
 11. Ḳāf ḳarīn olduñ baña sen *naḥnu aḳrab²* la neden
Kāf kāfir oldu mü'min eyle gel imān hū
 12. Lām leb-a-leb doldu ḳalbim sırr-ı *mā-yūḥā³* ile
Mīm muḥibb oldu bu zāt ile şıfāt aḳrān hū
 13. Nūn nihāyet buluban gitdi nübüvvet ḥātemi
Vāv velāyet rütbesiyle eyledi seyrān hū

¹ “Her şey aslına döner.” (Arap atasözü).

² “Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz.” (Vâkıa 56/85).

³ Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır (Yûnus 10/109).

14. Hā helāl olmaz vücūdum ibn-i vaḳtem ān ile
Lām-elif Allāh Cibril etdiler nefhān hū
15. Yā-yı Yaḥyā oldu °İsā bildiñ ise rāzımı
Keşf-i rāz etme Nihānī eylegil pinhān hū

135

**Azīz Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Terbiye-i İnsāniyeye Dā'ir Teşbīhāt ü Temşilāt
Lübbiyyāt ü Nebātātı Ḥāvī Ledünniyyāt-ı Mürşidāneleridir**

mefā° ilün mefā° ilün fe° ülün

1. Çekirdekle şecer şekli nübüvvet
Bilirseñ bu dili var andan oḳu
2. Nihādında şemer merküz ḥaḳīḳat
Ledünnī dersini ° irfāndan oḳu
3. Çekirdek içre olan lübbü şaḳla
Elest bezmindeki peymāndan oḳu
4. Çürütme özü olma ehl-i inkār
Bu ° ilm-i vārişi pīrāndan oḳu
5. *Yuvesvis*¹le eger çürürse ol öz
Olup ma° düm ebed ḥüsrāndan oḳu
6. ° Anāşıra ḳarışdıñ devre düşdüñ
Ki fehm et nuḳkumu sulṫāndan oḳu
7. Özü çürük çivīd ekilse bitmez

¹ “ O ki, insanların kalplerine **vesvese** verir”(Nās 114/5).

Ne var şecer şemer yamandan oğu

8. Çürük degil ise çivīdiñ içi
Biter ekdikde bu erkāndan oğu
 9. Ederse bāğcivān terbiye anı
Dağı hıfz eyle her hayvāndan oğu
 10. Muḥāfızla şecer ḥükmün bulur ol
Velī piçlik qalır dermāndan oğu
 11. Yā meyve vermez eger verse dağı
Ki olmaz lezzeti telḥāndan oğu
 12. Aña üstād gelip aşlamayınca
Ne derim sözümü iz^c āndan oğu
 13. Eger var ise isti^c dād çatalda
Tutar aş bunu bil cānāndan oğu
 14. Veger yoğ ise isti^c dād gör anda
Aşı tuşmaz qalır yabandan oğu
 15. Ne kendine ne şāhibine nef^c i
Olamaz bu sözü cüz-ḥāndan oğu
 16. Hemān şāhibine bir kuru yükdür
Emek şarfeyle hem reyyāndan oğu
 17. Kezālik ādemiñ ḥāli de böyle
Bu ^c ilmi var yürü insāndan oğu
- [88]
18. Eger turursa ikrārında sābit

Odurur tohm-ı tevḥīd cāndan oḡu

19. Şecer-i ṭayyibe eder zuhūru
Şıvar göz yaş ile büryāndan oḡu
20. Muḡabbet güneşiyle perveriş ver
Daḡı hem āh-ı bādla şāndan oḡu
21. Erişdirip kemāle dīn şecerin
Ṭarīḡat aşıla seyrāndan oḡu
22. Vücūduñ şecerin mürşide bend et
Alıp telḡin-i tevḥīd kāndan oḡu
23. Çalış esmāya ıraḡ ol hevādan
Vere tā yemişi bürhāndan oḡu
24. Nübüvvet bil şecer yemiş velāyet
Bu devrile duruş her yandan oḡu
25. Eger böyle olursa bil kemāliñ
Olur şaḡiḡ muḡiḡḡ imāndan oḡu
26. Oluñ ehl-i necāt mü'min muḡaḡḡaḡ
Rızā-i Ḥaḡḡ ile iḡsāndan oḡu
27. Veger nisyān edip iḡrārıñı sen
Çürürse tohm-ı tevḥīd zāndan oḡu
28. Olur nā-būd şecer tevḥīdini bil
° Adem iḡlīmine git fāndan oḡu
29. V'eger tevḥīd dilinde olsa ḡālī

- Odur aşsız şecer gümāndan oĸu
30. Tārīkat telķīninden behresi yok
Olur çün mūnis-i şeytāndan oĸu
31. Īmān revnaķ bulup vermez yemişi
Ne ° irfān ne ° amel ħirmāndan oĸu
32. Görünür şūret-i ādem gibi hoř
Yemişsiz bir şecer ħazāndan oĸu
33. Bu gibiler verirler rūĥa bārı
İlik süñük damardır ĸandan oĸu
34. Bular bahāyime teşbīh olupdur
Bularıñ rūĥu var nā-dāndan oĸu
35. Nefis şeytān ĸuludur ziřt ĥūlar
Ki āĥir edrek-i nīrāndan oĸu
36. Ķalır zulmet bucaĸında muķayyed
Ĥalāřa yok necāt efgāndan oĸu
37. Nihānī eyle pinhān bu rumūzu
Olup nāıķ hemān Ķur’āndan oĸu

136

Velehu Müřārūn İleyh Der-Beyān-ı Sırr-ı Esmā’-i Zāt Ya° nī İsm-i Hū ve Ĥāřıyyethā

fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

1. Geç bu benlik perdesinden bul devāyı hū deyü
Tābi° -i nefis olma cānā gör liķāyı hū deyü

2. Bir nefesdir ismi hūdur hep hayāt-ı cāv[id]ān
Sırr-ı eşyāya kemāhī er nevāyı hū deyü
3. Hū ile memzūc olupdur cümle bu kevn [ü] mekān
Hū zamīr-i Hāḫḫa mir'āt et nidāyı hū deyü
4. Cümle kuvā-yı havāssıñ hū iledir revnaḫı
Gör bu bādı esicek verir şadāyı hū deyü

[89]

5. Cümle aşḫāb-ı ma° arif hū ile nuṭḫ eyledi
Seyr-i hūya erişen bilir Hudāyı hū deyü
6. Hū ile bil hū ile gör sırr-ı esmādır bu hū
Kāmilānıñ virdi hūdur hoş şalā-yı hū deyü
7. Hū ile olduñ Nihānī hū ile ol āşikār
Bahr-ı hūda ğarḫ oluban bil ° amāyı hū deyü

137

Velehu Müşārün İleyh Kezā Evşāf-ı İsm-i Hū Celle Celālūhu

5'li Hece

1. Maḫşūdum Allāh
Ma° būdum hū hū
Maṭlūbum o şāh
Mescūdum hū hū
2. İkrārım ezel
Hayy u lem-yezel
Hū ismi güzel
Meşhūdum hū hū

3. Gezme yabanda
 alma gümānda
 Yer etdi cānda
 Mevdūdum hū hū
4. İkiligi o
 Diyelim hū hū
 Őevile yā-hū
 Madūdum hū hū
5. Ge bu bed-hūdan
 Dūr olma hūdan
 Ğayrı ārzūdan
 MaŐūdum hū hū
6. Mū'minim bi'llāh
 Zikrim illā'llāh
 Ğayrı yo va'llāh
 Memdūdum hū hū
7. Her bir varada
 Yaın ırada
 Nihānım Hāda
 Mefrūdum hū hū

138

Velehu MüŐārūn İleyh Kezā İsmü'z-Zāt Celle Celālūhu

$$4+3=7$$

1. Gelin diyelim cāndan

Lā ilāhe illā hū¹

Geçip zann-ı gümāndan

Lā ilāhe illā hū

2. Gāh ku^c ūd [u] kıyāmda

Gāh maḥfī gāh enāmda

Yağazada niyāmda

Lā ilāhe illā hū

3. Gāh cehrī gāh ihfāda

Gāh şūrī gāh ma^c nāda

Gāh nefy [ü] gāh illāda

Lā ilāhe illā hū

4. Virdim dilimde hūdur

Dimāğımda hoş būdur

Dilde maḥbūb ḥūb-rūdur

Lā ilāhe illā hū

5. Hūdan geldi bu rūḥum

Hūdur cām-ı şabūḥum

Hūdur feth-i fütūḥum

Lā ilāhe illā hū

6. On bir olur ḥişābda

Remz-i Lübb-i Lübābda²

Levḥ-i maḥfūz kitābda

Lā ilāhe illā hū

7. Żamīri gör Nihānī

¹“Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim ben şüphesiz zalimlerden oldum” (Enbiyâ 21/87).

² Molla Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin Mesnevî şerhi.

Hall et kerbi bürhānı
 Bildiñse ki hüve şānı
Lā ilāhe illā hū

139

° Azīz-i Müşārün İleyh Hāzretleriniñ Esbak Qazāmız Tapu Kātibi Olup Erbāb-ı Dil ü Muhibbāndan ve Hānedān-ı Qazādan Kāşif Ağa-zāde Meḥmed Remzī Efendi Merḥūma Nazīredir Mūmā ileyhiñ İltihāsına Mübīndir

mef° ülü mefā° ilü mefā° ilü fe° ülün

1. Görsem o mehi¹ ruḥları parlaq mı nedir bu
 Endām-ı sīmi dertlere tiryāq mı nedir bu
2. Emsem lebiñi qana qana şevķile cānā
 Nehr-i ° Asel [ü] Kevşeri ırmaq mı nedir bu

[90]

3. Sır Fātiḥasın saṭr-ı penāh ile qapatmış
 Mir'āt-ı dile manzara-i fāq mı nedir bu
4. Gīsū-yı ḥamiñ tañtanası yemīn² ü yesārda
 Dil-dādeleri şayda meger ° āq mı nedir bu
5. Her rüz [u] şebin meclis-i rindānla ülfet
 ° Aşk defterine kendini ilḥāq mı nedir bu
6. Nihānī daḥı söyledi hem Remzī nikātin³
 Serv-i şemenim bendiñe tuzaq mı nedir bu

¹ Mehi: māhı

² yemīn: yümñ

³ nikāt: nükāt

140

Velehu Müşārün İleyhiñ Kendi Aḥvāliyle Birtakım Da^cvā-yı bī-Ma^cnā Ehliniñ
Revīşātını Ḥāvīdir

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Beni bu sū'-i aḥvālim düşürdü yārdan ayru
Bu [ki] zışt-ḥulḳ [u] aḳvālim edipdir lāyıḳ-ı ṭamu
2. Şerī^c at emrini tutmaz ṭarīḳat rāhına gitmez
Bu ḡaflet ile iş bitmez dürüg ile işim dü-rū
3. Dem ururam ḥaḳīḳatden geçemem sū'-i niyyetden
Göñül levḫi bu ^c illetden ḥalāşa bulmadı dārū
4. Sözüle ederem irşād ḳarīnim nefis olup mu^c tād
Nedir bu fırḳa se-heftād kimi yaman kimi yatlu
5. Ḳamusu der biziz nācī benem ṭatlu ḳuşūr acı
Bilinmez bāyı muḥtācı urur dem cümleten ^c ālū
6. Dili da^c vā-yı imānda velākin ḳalbi gümānda
Müsāvī ḡıybet [ü] ḳanda nedir ḥāl-i ^c aceb yā-hū
7. Delīl çekip eder da^c vā eder ifsād-ı nev-peydā
Ḳılar cennet için ḡavḡā unutmuş līk ol ḳālū
8. Belā başına bār olmuş gidişi ḥūn-ḥār olmuş
Ḳarīn iblīs mār olmuş mühīn evlād ile ālū
9. Nihānī der ki bildigim oḳuyup ^c āmil olduğum
^c Alī ḥubbuyla doldugum baña bes ḡayrı yok ārzū

HARFÜ'L-HÂ

141

Velehu Müşārün İleyh Na° t-1 Şerîf ü'l-Cenâb-1 Resûl-i Kibriyâ ° Aleyhi's-selâm

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Cemâliñ gülşeninde ° andelîbem yâ Resûla'llâh
Velî maḥzûn-ḥâtır bir ğarîbem yâ Resûla'llâh
2. Şu deñlü bâr-1 ğirânem ğarîk-i baḥr-i ° isyânam
Recâ-yı bâb-1 ğufrâna enînem yâ Resûla'llâh
3. Ne deñlü cürm [ü] ° işyânım çok ise şâh-1 sulţânım
Sañadır dest-i dâmânım münîbem yâ Resûla'llâh
4. Edip taşdıķ risâlâtıñ daḥı mu° ciz kemâlâtıñ
Göñül mir'ât-ı şâfî dil-firîbem yâ Resûla'llâh
5. Bi-ḥamdi'llâh cenâbıñdandurur sırr-ı siyâdâtım
Ki nesl-i Ḥaydar-ı pâkî-ḥalîbem yâ Resûla'llâh
6. Şalâtile selâm olsun ḥabîbim şanıña her dem
Budur hep zıkr [ü] evrâdım ḥaṭîbem yâ Resûla'llâh
7. Eder nûr-ı tevellâ bu Nihânî ḳalbini iḥyâ
Ki ceddım Şeyḫ Ḥâmid şulb-ı ṭîbem yâ Resûla'llâh

[91]

142

Velehu ° Azîz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Mevlüdiyeye Dâ'ır Diĝer Na° t-1 Şerîfleridir

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

1. Erişdi mäh-ı mevlüdden nişâne yâ Resûla'llâh
Cilâ verdi kûlûb-ı ° aşıkâna yâ Resûla'llâh
2. Edip taħmîd [ü] ta° zîm gel kırâ'at edelim anı
Ede feyz-i şefâ° at şâdıķâna yâ Resûla'llâh
3. Saña kalbde olan ° aşķ-ı muħabbet ħaķķıçün Mevlâ
Vere zevķ-i vişâlin ° ârifâna yâ Resûla'llâh
4. Bu mâha eyleyip tefhîm kırâ'at etdiren mevlüd
Bilâ-reyb dâħil olurlar cinâna yâ Resûla'llâh
5. Şefâ° at umarız senden eyâ ey melce-i ümmet
Nihânî mücrim [ü] ° âşî dîvâne yâ Resûla'llâh

143

Velehu Müşārün İleyh Tālib-i Şādıķın ü Sālikini Lafza-i Celāle Da° vet Hāvīdir

5+5=10

1. Geliñ ķardaşlar diyelim Allāh
Aķıdıp yaşlar diyelim Allāh
2. Gitme yabana uy kārībāna
Gel yana yana diyelim Allāh
3. Gerüde durma bıyıǵıñ burma
Zikri ħor görme diyelim Allāh
4. Cān bu ķafesde jeng ile pāsda
Her bir nefesde diyelim Allāh
5. Olmaǵıl güm-rāh ol bize hem-rāh

Hayf etme eyvāh diyelim Allāh

6. N'ıçün azarsın ° ahdi bozarsın
Kuyu kazarsın diyelim Allāh
7. Tarīka girmek mürşidi bilmek
Haq yolu görmek diyelim Allāh
8. Nefse uymuşsun gerü durmuşsun
Aħmak olmuşsun diyelim Allāh
9. Gezme āvāre hey yüzü kara
Düşe gör zāra diyelim Allāh
10. Nihānī müdām edelim kıyām
Söz bu ve's-selām diyelim Allāh

144

Velehu Müşārün İleyh Merşiye-i Li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā

5'li Hece

1. Eyyühe'l-° amī
İsma° kelāmı
Tuğduğ şıyāmı
Elħamdüli'llāh¹
2. Muştafāvīyiz
Murtażāvīyiz
Müctebāvīyiz
Elħamdüli'llāh

¹ “Hamd Allah’a mahsustur...” (Fatıha 1/2, Yunus 10/10...)

3. Şānına ta° zīm
Ederiz tekrīm
Degiliz le°īm
Elḥamdüli°llāh
4. Şavm-ı ° āşūra
Қılarınız icrā
Betül-i Zehrā
Şefi° uli°llāh¹
5. Dökelim yaş dem
Her ān dem-ā-dem
Тutalım mātem
Ḥasbetenli°llāh²
6. Çekelim āhı
Gidelim rāhı
Puşt u penāhı
Naşrun mina°llāh³
7. Şāhım Ḥüseyne
Māhım Ḥüseyne
Rāhım Ḥüseyne
Қabül-ı dergāh
8. Biz bir gedāyız
Cān baş fedāyız
Āl-i ° abāyız
Yuḥbibkumu°llāh⁴

¹ De ki: “Şefaаt etme yetkisi bütünüyle **Allah’a aittir...**” (Zümer 39/44).

² “Allah rızası için” (Arapça ibâre).

³ “Hoşunuza gidecek bir şey daha var: **Allah’ın yardımı** ve yakın bir fetih...” (Saf 61/13).

⁴ “De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki **Allah da sizi sevsin**, ve günahlarınızı bağışlasın’” (Āl-i İmrân 3/31).

9. Vācibdir bize
 ılma hem ° aza
 azāya rızā
El-ūkmūli'Ilāh¹

10. Ol Kerbelāda
 Bī-zād zevāda
 Susuz avāda
 Cevr ü sitem āh

11. Evlād-ı aydar
 Sāī-i Kevser
 Cesed-i bī-ser
 Eyvāh ü heyvāh

12. Ol bī-sa° ādet
 Nas [ü] cenābet
 ıldı ihānet
 Kilāb-ı güm-rāh

13. ° Ubeyd-i Ziyād
 Mel° ün-ı bī-dād
 Ol īt-i berbād²
 ahr ede Allāh

14. Ol ümür ü Sinān
 Etbā° -ı Mervān
 Yezīd altabān
Fi-la° netu'Ilāh³

¹ "... **Hüküm** ancak **Allah'ındır** ve Allah hakkı anlatır; O doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır." (En'âm 6/57; Yûsuf 12/40,67).

² īt-i: īt ü

³ "**Allah'ın laneti** zalimlerin üzerine olsun." (A'râf 7/44; Bakara 2/89; Âl-i İmrân 3/61; Hüd 11/18).

15. Sipāh Kūfe Şām
 Bu emre iḳdām
 ıldılar encām
 Mel° ün [u] tebāh

16. Ey müselmānlar
 Cāna ıyanlar
 Ehl-i īmānlar
Te° ālūli’llāh¹

17. ılıp muḫabbet
 Edelim bī° at
 Bulalım vuşlat
 Ğamdan inşā’llāh

18. Hey aḫmaḳ kāhil
 Ol cem° e dāḫil
 Vay nefse mā’il
 Büt *Rabbīya’llāh²*

[92]

19. Baḳma gerüden
 ıkma sürüden
 Vazgeç dürüĝdan
Havfen mina’llāh³

20. Gel alma *lāda*
 Maĝbūn piyāde
 Pay bas illāda
 Ey aḫī *fi’llāh⁴*

¹ “Allah yüksetsin” (Arapça ibâre).

² “Rabbim Allah’tır” (Arapça ibâre).

³ “Korkarak ve çekinerek” (Arapça ibâre).

⁴ “Allah için” (Arapça ibâre).

21. Baḳmaḡıl ŧehlā
 Ey ḳabri bālā
 Ḳum ente¹ ḡālā
 Ḥub ḡasbiya 'llāh²
22. Dā° ī Nihānī
 Fenḡur bürhānī³
 Bu cihān fānī
 Ḳul Allāh Allāh

145

Velehu Müŧārün İleyh Muḡammes-i Merŧiye-i Ciger-süz Li-Cenāb-ı ŧāh-ı Kerbelā

mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

1. Doḡup māh-ı muḡarrem tāzelendi yaralar eyvāh
 Bu māhda ḡāke düŧdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
 Niçe ḡün dökmeyip ŧabr eylesin bī-çāreler eyvāh
 Döküp sīnelerin cerḡ etmesin mi zāreler eyvāh
 Ṭutuben yas u mātem giymesin mi ḡaralar eyvāh
2. Bize iḡsān olupdur tā ezel *naḡnu ḡasemnāda*⁴
 Neseble hem sebeble ḡubb ḡılmaḡ āl ü evlāda
 Olup rūḡu fezā'il bezm-i ervāḡ-ı mücellāda
 ŧehādet rütbesiyle imtiyāzı verdi irŧāda
 Bu sırrı niçe fehm etsin o seng-i ḡāreler eyvāh
3. O kim rūḡu rezā'il ṭab° ı cāmid etmez iḡrārı
 Ne āl-i Muŧāfāya raḡm eder ne āhile zārı

¹ “Sen kalk!” (Arapça ibāre).

² “... **Allah bana yeter**, O'ndan başka tanrı yoktur...” (Tevbe 9/129).

³ “**İŧte gör** günahkārların sonunun ne olduḡunu!” (A'rāf 7/84; Rum 30/50).

⁴ “Dünya hayatında onların geçimliklerini **biz paylaŧtırdık**...” (Zuhruf 43/32).

Hemân bir resm-i taqlîde ri° âyet etmedir kârı
 Hudâyâ eyleme mensûb şu kavme kavm-i hünkârı
 Hayâsız âl-i Süfyânî eder mekkâreler eyvâh¹

4. Hâbîb-i Kird-gârı Aḥmed-i Muḥtâr buyurmuşken
 Eden îkâz-ı fitne la° nete lâyiḳ duyurmuşken
 Velâyet lebsini Şâh-ı Velâyete giyirmişken
 Vesâyetle bu ma° nânîñ ki encâmın kayırmışken
 Edip nâsî olup ° âşî yine bed-kâreler eyvah
5. Bu kavm-i şūmuñ aḥvâlin ne remzile edem ta° bîr
 Ne edyâna ne ezhâna ne irfâna koyar bir pîr
 Bu fırça ehline tel° in edip levḡ edelim yer yer
 Zîrâ bunlar mühîn-i âl-i evlâd olduḡu cây-gîr
 ° Aceb rûy-ı siyâh ile ḡuzûra varalar eyvâh
6. Niçe niçe delâ'il beyyinât olmuş iken bâhir
 ° Aliyyü'l-Murtaẓânîñken ḡilâfet gün gibi zâhir
 Ḥaḡına olmayıp râzî ta° annüdle olup câbir
 Edip ifsâdile da° vâ-yı istiḡlâf ol ḡâbir
 Zuhûr etdi o murdâr nuḡfeden ḡün-ḡâreler eyvâh
7. Edip ser-rişte bu ḡâli Yezîd-i bed-liḡâ maḡbûn
 Ḥüḡümet sevdâsıyla dînini yaḡma ḡılıp mel° ün
 Ulanlar ayısı raḡmet uyuban aña dökdi ḡün
 Nihânî âşikâre la° netile yâd eder efzûn
 Ḥüseynîñ mâtemiyle çarḡ eder devvâreler eyvâh

[93]

146

DİGER MERŞİYE-İ Lİ-CENÂB-İ ŞÂH-İ KERBELÂ VELEHU MÜŞÂRÜN İLEYH

¹ **Der-kenâr:** Ḳâle ° aleyhi's-selâm el-ḡadîs-i şerîf "El-fitnetü nâ'imetün fi-la° netu'llâhi min-îḡâzehâ sadaḡa Resûlu'llâh."

fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

1. Erdi yine mâh-ı mâtem hüznile gamdır bize
Âb [u] nânı hâb-ı râhat cümlesi semdir bize
2. Fâtıma gevherler için kalb-i perîşânımız
Beytü'l-aḫzâna teveccüh bu da bir demdir bize
3. Olmak amân her şafâdan ta^c zîm etmek şânına
Her bir a^c mâl-i^c ibâdetden müsellemdir bize
4. Kavm-i eşrâra teberrâ ehl-i beyte ḫubbumuz
Rûḫ-ı şâh-ı evliyâdan^c ayn-ı şeb-nemdir bize
5. Ḥânedân râhında olmuş bu Nihânî bir gedâ
Elde degil ihtiyârî luḫf-ı mübhemdir bize

147

°Azîz-i Müşârün İleyh Ḥazretlerinin İrtihâlınden Soñra Mezâr-ı Şerîfi Taşına Yazılıp
Rekz Olunmak Üzere Müşârün İleyhiñ On İki Sene Aḫdem Ḥayâtında İnşâ
Buyurduḫları Târîḫ-i Ledünniyâtıdır

mefâ^c ilün mefâ^c ilün

1. Hüviyyetden güzer kıldım
Ceberrüt seyrine erdim
Meleküt devrini gördüm
Erişdim şimdi nâsûta
2. Hüviyyet^c âlem-i ervâḫ
Ceberrüt^c âlem-i seyyâḫ
Meleküt^c âlem-i ecnâḫ
Bu nâsût erdi lâhûta

3. Hüviyyet neş'e-i ūlā
Maḳām-ı ḳurb *ev ednā*¹
Ceberrūt Sidre muntehā
Çü nāsūt girdi tābūta
4. Meyānda berzah-ı kübrā
Bu tenle bu cesed gūyā
Budurur neş'e-i uḫrā
Bu müfred girdi yāḳūta
5. Çü Ḥaḳdan bed olup geldim
Yine Ḥaḳḳa rücū^c ḳıldım
Fenāfī'ş-şeyḫ nedir bildim
Girüben devr-i şamūta
6. Fenā'-i fī'r-resūl oldum
Fenā-ender-fenā gördüm
Beḳābi'llāh ile doldum
Müreккеble niyāmūta
7. Nihānī intibāh etdi
Çü ceddini penāh etdi
Vuşūl-i bezm-i şāh etdi
Cem-i aḫlāḳ-ı nā^c ūta²
(1307)

148

° Azīz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Ḳazāmız Maḳallī İdāresine Ta^c yīn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Ḳazādan Selīm Beg-zāde Aḫmed Beg ile Muştafā Efendi-zāde ° Abdu'llāh Efendi Ḥaḳlarında Īrād Buyurulan Rumūzātıdır

¹ “Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

² **Der-kenār (s. 93):** ° Azīz-İ Müşārün İleyhiñ vefātı tārīḫi bu mışrā^c ıñ ḥesābında tamāmdır.

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Sene¹ oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed ° Abdu'llāh²
Daḥı mülkden o hansıdır Ḥristiyāndan ehl-i cāh
2. Budur ḥayra delālet hem daḥı sāl-i cedīdimiz
Muḥavvel ola ābāda bi-minneti bi-ḥamdi'llāh
3. Ne ḥoş revnaḫ veripdir bu ḳazāya bir ūikeste kim
Mübārek-bād ola her dem mübārek-bād ola her gāh
4. Şafāḫat bunda ūevḫ bunda vere Ḥaḫḫ istiḳāmetler
Berāyā-yı Ḥudāyā³ olunupdur müste° ān Allāh
5. *Heme Nihānīyem ūinev dem-ender ü nāker-ūinās⁴*
Nemīdānem ūumā zinde veyā mürde bi-ḥavli'llāh

[94]

ḲĀFİYETÜ'L-LĀM-ELİF

149

Velehu Müşārün İleyhiñ Lām Elifle Hemzeniñ Nefy [ü] İşbātu Ḥaḫḫında Olan Ḥikmet ü Sırlarınıñ Sebeb ü Su'ālını Ḥāvī Aşḫāb-ı ° İlm-i Rüsüm ve Erbāb-ı Kemāl-i Fehüme Ḥitāben Nuḫ-ı Mürşidāneleridir

mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün mefâc ilün

1. Ḥaḫı işbāt eden diller dilinde oḫur evvel lā

¹ Sene --: sene çün

² **Der-kenâr (s. 93):** İşbu rumüzāt u ledünniyāt-ı ḳudsiyeniñ tārīḫ ebyātdan on gün soñra sırrı zuḥūra gelip Aḥmed Beg denilen a° zā ḳazāmıza yeñi gelen Ḳā'immaḳām Ḥaşan Luḫfi Begi istiḳbāle çıkıp rākib olduḫu esbden fücceten düşerek vefāt ve diğeri ° azl olmuşdur fe-sübḫāna'llāh

³ Ḥudāyā--: Ḥudāyā da

⁴ Ben tamamıyla gizliyim, bulunduḫum zamandan işitirim bazen saḫırım, duymam; Allah'ın izniyle sizin canlı mı ölü mü olduğunuzu (da) bilmiyorum (Farsça beyit).

Nedir hikmet bu işbātūñ kim evvel hüküm oldu lā

2. Elest harfindeki hemze kim istifhām eder ĩmā
Bu istifhāma bedel mi ° aceb tevḥīde bed'-i lā
3. Belī kavliyle ikrāra hidāyet rūḥa kim verdi
Nedir sā'il nedir mes'ul mucīb olan nedir ḥālā
4. Nedir ya lādaki kudret olup efkārına bādī
Yine ikrārına bā° iş olan hemze ile illā
5. Nedir elif nedir hemze maḳārrın lā olan kimdir
Ḥareke yā nedir harfde nedir fark hemze vü elf lā
6. Elifle hemzenin şekli ḥurūfāta degil ğayrı
Nedir bu ḳaṭ° u ḥall olmaḳ yā nedir ittiṣāl-i lā
7. Ḥurūfāt bist ü heṣt oldu aña dāḫil lem ü hemze
Nedir yā vaṣl olan bu elf dedigiñ mūnis-i lālā
8. Elif ger hemze bir ede nedir yā bunu fark eden
Eger başka ise harfī yigirmi doḳuz olur lā
9. Bu elf ü hemzeyi dersēñ ḥareke fark eder ° ilmin
Belī fark etse de ḥālın yine harfī ḳalır bālā
10. ĩcābı yoḳ ise elfiñ nedir Ḳur'ānda saṭr olmaḳ
Degilse harfden ma° dūd ne lāzım görüne kellā
11. Ḳuṣūr harfden birin n' için ḥareke ḳılmadı mevṣul
N' için ḳıḳmadı ta° dāddan ḥaber ver baña ey monlā
12. Ḳavā° ide edip taṭbīḳ yine siz etdiñiz taḳyīr

Biline müfred [ü] ünşā vü cem^c iñ hükmü key a^c lā

13. Bu elf ü hemzeniñ sırrın düzüp bozmaqla ey zāhid
Bilinmez mağz-ı Qur'ānı yazar mı haṭṭ-ı bī-implā
14. Mükerrer Zāta mazhardır elif lām sırr-ı Ḥayy oldu
Hurūfāt-ı muḳaṭṭa^c da¹ görünür baḳmağıl şehlā
15. Oḳursañ sūre-i seb^c u'l- meşāndan fark eden remzi
Muḥammed^c ilmü elḥamdü İliyyādır şıfat naḳlā
16. Gel imdi añla tevḥīdiñ nedir lāsı nedir illā
Elif lāma muzāf olmuş bir olmuş lü'lü'-i lālā
17. Nihānī cebhesinden Fātiḥa mihrābını seyret
Şalātıñ tā ola maḳbūl nedāmet çekmegil aṣlā

150

Velehu Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ṭālibān-ı Ḥaḳīḳati Tevḥīd-i^c Aşka Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir

fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

1. Eş-şalā tevḥīde da^c vet cār-ı^c aşka eş-şalā
Kesb-i^c irfān etmege bu dār-ı^c aşka eş-şalā
2. Kimde kim bezm-i ezel ikrār var durmaz gider
Ṭālib-i şādıḳ olan pāzār-ı^c aşka eş-şalā
3. Unudup peymānı^c ahdi olma zalūmen cehūl

¹muḳaṭṭa^c da: muḳaṭṭa^c ada

Berzaḥa meftūn olan pergār-ı ° aşka eş-şalā

4. Eyle gel tecdīd-i peymān gir ʔarīkat rāhına
Zulmet-i tenden ḥalāş ol nār-ı ° aşka eş-şalā

[95]

5. Yağ ʔirāğ-ı zıkr ʔalbe ʔur muḥabbet ḥaymesin
ʔapıya tevḥīd ʔopun envār-ı ° aşka eş-şalā
6. Pāsban et ° aql-ı küll alsın ele seyf-i celāl
Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ° aşka eş-şalā
7. Ejdehā-yı nefsdan ḥıfz et Nihānī ḥāneyi
Beyt-i Ḥaḫḫı şaḫlayan ḥünkār-ı ° aşka eş-şalā

ḤARFÜ'L-YĀ

151

Azīz Müşārün İleyh Ḥazretlerinin Yigirmi ʔoḫüz Ḥurūf-ı Muḫaḫḫa° Üzerine İrşāda Dā'ir
Nuḫ-ı Şerīfleridir

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. Elif Allāhım bilirem ʔalmadım şirk içre men
Bā başiret gözü ile görmüşem Sübhānımı
2. Tā temāşā eylemişem ° ālemi mülk içre men
Sā şenālar üzre etdim dā'imā cevlanımı
3. Cīm cemāli şan° at içre her zamān vaḫdetdeyim
Ḥā ḥamākat ehli olan bilmedi seyrānımı
4. Ḥā ḥaḫbem pāy-ı gülde oḫuram ben dersimi
Dāl düvāzdeh sāl içinde bilmişem irfānımı

5. Zāl zülāl-i nuṭḡ-ı^c irfān maṇṭıḡu't-ṭayr oldu çün
Rā rekīk añlama zāhid bu sır-ı vicdānımı
6. Zā ziyān üzre alırısñ gel ^caref¹ dersini bil
Sin sa^c idler ile aşr ol içüben peymānımı
7. Şın şeqāvet zümresine dāhil olma gel berü
Şad şahıhdır bu kelāmım bilseñiz dīvānımı
8. Dād dālāletden emīn ol sırr-ı mi^c rāca eriş
Ṭā ṭarīat pīşesinde bul otur eyvānımı
9. Zā zılāl-ı ayd-ı aqlāl ile almıssın neden
^cAyn ^canāşır perdesinde bulmuşam sultānımı
10. Ğayn ğabāvetden alāş ol tā aa rāhiñ ere
Fā fenā ba^c de'l-beāda göresin ^cünvānımı
11. āf anā^c at kenzü lā-yefnā² buyurmuşdur Resül
Kāf kemāliñ eyle izhār fet edip ma^c dānımı
12. Lām ledünnī ^cilm-i bāṭın göremez anı faıh
Mīm muaşşal bul mürebbī mektebinde kānımı
13. Nūn nihāyātin bilenler ^cömrünü etmez hebā
Vāv verāşetle bu sırdır bildiren erkānımı
14. Hā hidāyet bulma ancak pīr yüzünden zāhidā
Lām elif bir cism-i vāhid gösterir bu şānımı

¹“Eğiticim olmasaydı, kuşkusuz Rabbimi **tanıyamazdım.**” (Yılmaz, 2013, s. 457).

²“Kanaat tükenmez bir hazinedir” (Aclûnî, Keşfü'l-hafā, 2/130).

15. Yā yaķınemsin bilirsin cümle aķvālim benim
Der Nihān bezm-i elestde ķalmıřam mīzānımı

152

Velehu Müřārūn İleyh Ez-İstiřfā^c ü İstimdād ve Evřāf-ı Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā^c
Aleyhi's-Selām

mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

1. Elā ey menba^c -ı kān-ı řefā^c at bu zamān oldu
Civār-ı perteviñe ķılmadıñ da^c vet ne ān oldu
 2. Tutanlar dāmeniñ elbetde erdi raķmete ammā
Ķatī bī-çāre düşdüm ermez el vaķt-i ĥazān oldu
- [96]
3. Ķarārım ķalmadı bir dem ta^c ařřuķ eyledi gōñlüm
Kül oldu bīm ü ĥasretle hemānā bī-revān oldu
 4. řefā^c at senden ey^c ayn-ı řefā^c at ķıl řefā^c at ķıl
Niyāzım mültezemde bu kelāmım pür-amān oldu
 5. Ne mümkün^c arz-ı ĥālīm ravza-i pāke bu ĥāletle
Siyāh-rū kec-edā kem-ĥadd iřim hep bed-zebān oldu
 6. Giriftār-ı kemendem cürm-i^c iřyān oldum āh-ı āh
Bāña sen dest-gīr olmaz iseñ ĥālīm yaman oldu
 7. Kesildi ĥābdan bu çeşm-i giryānım visāliñ çün
řefī^c olmazsañ ey ĥayrū'l-beřer kārım fiğān oldu
 8. Ķulub-ı^c ařıķān [u] ĥāk-i pāyın ĥayme-i ĥamda
Tutuřdu nār-ı^c ařıķın ile gūyā sürmedān oldu

9. Nihānī bī-° aded cürm ile istiṣfā° a şerminde
Velī ümīdim ey kân-ı şefā° at rāygān oldu

153

**Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād u Evşāf-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche
Murabba° Nuṭkudur**

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. ° Aqlımı aldıñ serimden şāh-ı devrānım ° Alī
Sevdāya şaldıñ dilimi mīr-i ḥubānım ° Alī
Ben faķire merḥamet kıl *ḥasbete'n-li'llāh*¹ için
Veche-i seb° u'l-meşānī ° ayn-ı ° ayānım ° Alī
2. Çeşmiñ üzre māh-ı nevveş ol kemān ebrūlarıñ
Ruḥsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce ref° olur ğaygūlarıñ
Gelmemiş mişliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ° Alī
3. Ruḥlarıñ yāķūt-ı ḥamrā kāmētīñ ṭübā mişāl
Femiñ içre sinleriñ şān dūrre-i beyzā mişāl
Urduñ ol müjgān okunu şadrıma rümḥā mişāl
Yine sen olsañ ṭabībim derde Loķmānım ° Alī
4. Nuṭķ-ı ḥikmetden zebānıñ müşgile ° anber şaçar
Vaşlıña ermege yol yok ḳalmışam bī-kes nā-çār
Çün ḳafesden murġ-ı dil ḳıkdı hemān durmaz ḳaçar
Ḳıl tesellī ver tecellī Yūsuf-ı şānīm ° Alī
5. Fiḍḍa-i gerdānda tanzīm ḥāl-i Hindūlar ° aceb
Bu dil [ü] cānımı iḥrāķ etmege nedir sebep

¹ Allah rızası için (Arapça ibāre).

Gel tūlū° eyle seḥābdan etme nā-çīze ta° ab
 ° Āķibet ° aşķıñ yolunda dökülür ķanım ° Alī

6. Ederem cānımı fedā rāhına şāh-ı cihān
 Bilirem ki medḥine lāyık degildir bu zebān
 Maḥrūm etme rü'yetiñden bu ķuluñu el-amān
 Maḥşer-i taḥt-ı livāda cānā cānānım ° Alī
7. Verd-i ra° nā şāḥ-ı gülde līk çevre ḥārı var
 Bāğ-ı cennet saña nisbet yaķmağa ḥoş nārı var
 Bir ķarīn-i Ḥaķ bulunsa ķalbde biñ evzārı var
 Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānım ° Alī
8. Görmedim ol nūr-ı vechiñ bilmedim sevdā neden
 Kendi ḥālimde gezerken başa bu ğavġā neden
 Ey Nihānī ehl-i ķalem bu sırı ifşā neden
 Zümre-i ḥūbān içinde māh-ı tābānım ° Alī

[97]

154

**Der-Beyān-ı Leṭāyif-i Ḥamse ve Aķsām-ı Nūr ve Sırr-ı Ḥurūfāt-ı Nakş-bend ve
 Ledünniyāt-ı Sā'ireyi Ḥāvīdir Velehu Müşārün İleyh Murabba° adır**

fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

1. ° Ahd ü iķrār etmişem nā-dānla etmem ülfeti
 Ḥāyı cīme taḥvīl ile seyr ķıldım celveti
 Vaḥdetiñ mebdē'-i keşret ekşerīde vaḥdeti
 Nakş-bend içre sülükum ķādirīyem ḥalvetī
2. Beş leṭāyifden ḥaberdār olduñ ise gel berü
 Seyr edip esrārını ḥoş bildiñ ise gel berü
 ķalb-i rūḥa rūḥ-ı sırta erdiñ ise gel berü
 Nakş-bend üzre sülükum ķādirīyem ḥalvetī

3. Sırda hafî oluban ihfâda ° ayân olmayan
Her biriniñ levn-i tenvîrinde beyân olmayan
Hâmil-i sırr-ı veledle mazhar ° irfân olmayan
Naş-bend içre sülükum kâdiriyem halvetî
4. Nûr-ı ebyaz nûr-ı aḥmer nûr-ı aḥḍar bilmeli
Nûr-ı aşfer nûr-ı esved ne maḳâmdır görmeli
Rab nedir ° âbid¹ nedir ° ayn-ı ° ayânda durmalı
Naş-bend içre sülükum kâdiriyem halvetî
5. Naş-bendiñ harfi altı hem leṭâyif beşdürür
Şeş ḥurûf neye işâret bilmeyen kes keşdürür
Şanma kim bu remz-i meçhûl daḥı nâ-bînâ görür
Naş-bend içre sülükum kâdiriyem halvetî
6. Mâ-sivâyı nefye işbât nûn-ı naşıñ ey püser
Ḳâf-ı râsiḥ fi'l-fenâ şındır şu° â° -i nûr [u] fer
Nûn-ı şânîdir tecellî nûr-ı zâta bil haber
Naş-bend üzre sülükum kâdiriyem halvetî
7. Şarf-ı bâ oldu beḳâbi'llâha îmâ râygân
Dâl devâm ba° de'l-fenâya olduñ ise sâlikân
Ġayrı keşf etme Nihânî verme münkire gümân
Naş-bend üzre sülükum kâdiriyem halvetî

155

**Velehu Müşârün İleyh Ḥazretleriniñ Ḥurûfât-ı Ḥalvetiyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyâtına
Dâ'ir Nuṭḳ-ı Mürşidâneleridir**

mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

¹ ° âbid: ° abd

1. Nedir ḥalvetiye¹ remzi işit benden bu ° irfānı
Ḥurūfāt sırrını fehm et beyān edem bu pinhānı
 2. Nedürür ḥā-yı ḥalvetden murād bilmek ise maḫsūd
Ḥuluvv-i² ḳalbe remz oldu bu ḥānıñ ḥarfini ṭanı
 3. Ki ya° nī ḳalbini sālik bu keşretten ede taḫḫīr
Ki zīrā beyt-i Ḥaḳdır dil doĝa envār-ı Rabbānī
 4. Hem aḥlāḳ-ı zemāyimden ede taşfiye bu beyti
Cemī° -i mā-sivādan ḥālī olmaḳdır anıñ şānı
 5. Daḫı ḥalvetde lām ḥarfı ki lezzet bula zıkrinde
Aña imā işāretdir eyā sālik-i Ḥaḳḳānī
 6. Ḥuzürsuz zıkr-i resmīden erişmez bu dile lezzet
Teveccühle ḳılan zıkrı bulur bil zevḳ o ḥanı
- [98]
7. Daḫı ḥalvetde vāv ḥarfı vefā bi'l-° ahde şāmildir
Ede bī° atde ol temkīn televvünden ola fānī
 8. Yed-i mürşid ṭutup telḳīn-i bī° at eylemekdir şart
Nefes-i pīre bağlanmaḳ devām-ı zıkr-i Yezdānī
 9. Mürebbīden ne kim esmā verildiyse devām etmek
Daḫı tenbīh [ü] ta° līmin naḳızdan ḥıfz ede cānı
 10. Olupdur ḥalvetiñ ṭāsı ṭuta temkīn ebed āḫır
Şaḳınıp ḥāl-i telvīnden güzel şaḳlaya peymānı

¹ ḥalvetiye: ḥalvetiyeniñ

² Ḥuluvv-i: ḥuluvv ü

11. Hurūfātın mu^c ammāsın oqu tekmil-i ders eyle
 Qabul-i sem^c ile gözet bu pendî dedi Nihānî

156

Velehu Müşārün İleyhiñ^c Aşk Şevk Muhabbet-i Haqqıyeye Dā'ir Mürşidāneleridir

fe^c ilātün fe^c ilātün fe^c ilātün fe^c ilün

1. Diñle ey yār-ı vefādār diyem^c aşkıñ demini
 Mest [ü] medhüş oluban bilmeye yahşi kemini
2. Qurula bezm-i tarab sākî-i gül-çehre şuna
 Devr ede sāgar-ı mey āyine-cām-ı Cemini
20. Şahn-ı gülşen gibi mir'āt-ı dile vere cilā
 Şöyle bî-^c aql u şu^c ür sākî açā perçemini
21. Kimisi vecde gelip şevk-i semā^c eylemede
 Kimisi kendüyü gā'ib dōke çeşmiñ¹ nemini
22. Kimisi na^c re-i yā-hū kimi Haydar deyü āh
 O zamān şahve gelip püş edebilsem femini
23. Ne zamān āh sūrile cān böyle bir devr-i^c alā
 Vaḥdet-i şırfa erip maḥv ede ferdā gamını
24. Dalgamız cūşa gelir baḥr-ı fenāya gideriz
^c İlm-i gaybiye Nihānî deme zevkıñ yemini

157

Bu Daḥı Müşārün İleyh Hazretleriniñ Bir Rumūzāt u Ledünniyāt-ı Haqqıyesidir

¹ çeşmiñ: çeşmini

$$6+5=11, 4+4+3=11$$

1. Kalkın yapıp siper eder keçeden
Meclis düzüp hüner ister peçeden
Kapuyu kor çıkmak diler baceden
Kaçmak olmaz perkidelim ökceyi
2. Vâzgeçelim ° Arabîden Fûrsîden
Şarf edelim medreseden kürsîden
Fağihlikden zâhidlikden dersîden
Görmeyelim menhûs ile Türkceyi
3. Olma gel şeyh-i mürâyî-i leked
Sefh [ü] nâ-dânîde gel olma levend
Râh-ı ıdlâlîde âyende revend
Gel dolaşma orman ile bükceyi
4. Fehm edip remz-i Nihânîye inan
Köre ne var görene günden ° ayân
° Arabîdir fağıyı yolda koyan
Devri geçdi Arabîniñ oğuyalım Türkceyi¹

İntihâ Dîvâna/ 5 Cumâde'l-âhirde 1314 ve/ 30 Teşrin-i evvel Sene 1312 fi-yevmi'l
erba° a

[99]

158

**Bu Dahı °Azîz-i Müşârün İleyh Hazretleriniñ Evşâf-ı İlâhî ve Münâcât-ı nâ-
Mütenâhîsinden °İbâret Olup Ahîren Tetebbu° Dîvân Olunur iken Şeref Hânım
Dîvânınıñ Bir Hâlî Şahîfesinde Görülmekle İşbu Mağale Yâ Kâfiyesine °İlâveten Tasîr ü
Tahrîr Olunmuşdur**

¹ Mısra 8+7=15'li ölçüyle yazılmış olup 11'li heceye uymamaktadır.

mefâ^c ilün mefâ^c ilün fe^c ülün

1. İlähî vaḥdetiñ ḥaḳ mı İlähî
Ḳadîm [ü] ḳudretiñ ḥaḳ mı İlähî
2. Deriñ ben gizli idim tâ ezelden
O demde vuşlatiñ ḥaḳ mı İlähî
3. Ḥafıyyâtiñ murâd etdi celiyyât
Zuhûr-ı^c izzetiñ ḥaḳ mı İlähî
4. Olupdur âyîne zâtiñ ezelde
Muḥammed oldu mir'âtiñ İlähî
5. Muḥıbb olduñ ḥabîb eylediñ anı
Zuhûr imkâna işbâtiñ İlähî
6. Şadef içinde çün dürr oldu ṭâhir
Reşâdıñ içre zerrâtiñ İlähî
7. ^cAcâyibden ğarâyib oldu zâhir
Muḥıbb maḥbûbla şıfâtiñ İlähî
8. Faḳîhlik meşkini i^c lâl [ü] idġâm
Nihândır ^cilmine zâtiñ İlähî
9. Taşavvurla eder ezhân [ü] efḥâm
Çü ḳonmaz ṭab^c a lezzâtiñ İlähî
10. Hüve'l-evvel hüve'l-âḫir hüve'l-ḥayy
Şıfâtiñ oldu ḥayânîñ İlähî
11. Hüve'l-zâhir hüve'l-bâṭın hüve'l-hû

Olup meşhūd şühūd anıñ İlähî

12. ° Aqıl qalb sırr ile çün bir olupdur
Çü rûh oldu şu'ünātıñ İlähî
13. N'edem denmez bu remze intihā yoq
Menāldir¹ nūra mişkātıñ İlähî
14. Nihānî çün tecelliyāt-ı ma° nā
Erişdi çün ° ināyātıñ İlähî
İntihā Temme

¹ menāldir: menaldir

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İ (1352). *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs* (Cilt II, 3. bs.). Beyrut: Dâru'l-İhyâ.
- Açıl, B (2015). Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Spring 5, 1-28.
- Agayeva, S (2007). Nevbe. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s. 37-38). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ahmed Cevdet Paşa (1994). *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* (Cilt II). Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar (haz.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ahmed Vefik Paşa (1293). *Lehçe-i Osmânî*. Dersaadet: Tab'ahâne-i Âmire.
- Akgündüz A., Öztürk S. ve Baş Y (2002). *Darende Tarihi*. İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Mekezi.
- . (2009). *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akkaya, H (2003). *Abdülahad Nûri ve Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi.
- Akkuş, Y (2011). *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdarî-Malî İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*(Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkuş M. ve Yılmaz A (2013). *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*. İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı.
- Aksoyak, İ. H (1999). Müşterek Şiir Söyleme Geleneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8, 239- 254.
- Aksoyak, İ. H (2017). Fatih'in Geliştirdiği Bir Gelenek: Âşıklar Topluluğuna “Serdefter olmak”. *Journal of Turkish Language of Literature*, 3(1), 1-7.
- Aksu, A (2010). Kerbela Literatürü. *Çeşitli Yönleriyle Kerbela* içinde (Cilt 1, s.341-376). Sivas: Asitan.
- Akyüz, H (2013). “Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” Hadisinin Yorum ve Metin Tenkidi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (1), 121-142.

- Algar, H (1989). Hasan el-Askerî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s. 289). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Alşan, M. H (2006). *Horasan Erenleri: Abdalân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Gazîyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm*. İstanbul: Karakutu.
- Altıntaş, H (1986). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Andı, M. F (1997). *Servet-i Fünûna Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Anhegger, R (1950). 16. Asır Şairlerinden Za'îfî. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (1-2), 133-166.
- Armaoğlu, F (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arslan M. ve Erdoğan M (2009). *Kerbela Mersiyeleri*. Ankara: Grafiker.
- Atnur, G (2017). Tarihin Tanığı Bir Şair: Bayburtlu Zihni. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 38,197-216
- Attar, F (1998). *Mantuku't-Tayr*. Yaşar Keçeci (çev.). İstanbul: Kırkambar.
- Aynacı, M (2012). Dîvân Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klasik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde Değerlendirilmesi. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9, 29-48.
- Aynur, H., Çakır, M. ve Koncu, H (2006). *Sebk-i Hindî: Sözde ve anlamda farklılaşma*. İstanbul: Turkuaz.
- Ayvazoğlu, B (2015). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı.
- Babacan, İ (2001). *XIX. y y. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Batıslam, H. D (2002). Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Sîmurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, 185-208.
- Bayrakdar, M (1985). Medrese-Tekke İlişkisi ve Toplum Hayatına Etkisi. *İslamda Bilim ve Teknoloji Tarihi* içinde (s. 191-197). Ankara: Diyanet Vakfı.
- Bayram, Y (2007). Dîvân Şiirinde Tarımsal Ürünler (Özel sayı). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 81-96.

- Bilkan, A. F (2005). XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması. Halil İncılık, İsmail. E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser-Hatice Aynur, Mehmet Kalpaklı- (Yay. haz). *Osmanlı Araştırmaları XXVI, Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II* içinde (s. 119-132). İstanbul: İSAM.
- Boratav, P. N (2015). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. Ankara: Bilge Su.
- Boyras, Ş (2006). *Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü)*. İstanbul: Kitabevi.
- Bozbay H (2013). Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları. *Folklor/Edebiyat*, 19 (73), 147-161.
- Bozkurt, N (2004). Mezarlık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 519-522). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2004). Mekteb. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 5-6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2005). Mihrican. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 38-39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bozyiğit, A. F (1996). Kültürümüzde Horoz. *Bilig*, Güz 3, 116-127.
- Buçukcu, Z (2018). Klasik Türk Şiirinde Kuhl-i Cevâhir ve Tûtiyâ Üzerine Bazı Dikkatler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* (Tebdiz Özel Sayısı), 2(4), 195-200.
- Bulğen M. ve Taşpınar İ (2015). *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II (Nûr-ı Muhammedî, Vahdet-i Vücûd, Rûya)*. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Burckhardt, T (1994). *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*. Volkan Ersoy (çev.). İstanbul: İnsan.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey (1972). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 1, 3). A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (haz.). İstanbul: Meral.
- Büyüközkar, E (2017). İbnü'l-Arabî ve Konevî'de Yaratma ve Dinamik Ahlak. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 36, 267-293.
- Cebecioğlu, E (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber.
- Cengiz, M. A (1987). *Tohma Havzası*. Malatya: Beydağı Matbaası.

- Ceyhan, S (2011). Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcî ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 25, 113-172.
- . (2015). *Türkiye'de Tarikatlar*. İstanbul: İSAM.
- Ceylan, Ö (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı.
- . (2015). *Kuş Dili*. İstanbul: Kapı.
- Çağlayan, B (1997). *Kerbela Mersiyeleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, M (2015). *Mu'cizeler Kitabı, Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu'cizât Metinleri*. İstanbul: Büyüyenay.
- Çal, H (1999). Osmanlıda Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları. Kemal Çiçek, Cem Oğuz (haz.). *Osmanlı Kültür ve Sanat* içinde (Cilt 11, s. 275-284). Ankara: Yeni Türkiye.
- Çavuşoğlu, A (2008). Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebî, Tasavvufî Metinlerde Yansıması. *İstem*, 6(11), 159-174.
- Çelebioğlu, A (1985). Türk Edebiyatında Yaşâmeler. *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, 151-286.
- Çoruhlu, Y (2001). Kasır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 555-558). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Çubukcu, H (2018). İslam Tasavvufunda Hz. Ebû Bekir'in Yeri. *Akademik Bakış Dergisi*, 66, 412-429.
- Çukurlu, T (2019). Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı). 2, 353-376.
- Dağlı, Y (2014). *Historical Dictionary of Ottoman Turkish Terms for Gardens, and Gardening* Washingt on D.C.; Dumbarton Oaks. distributed by Harvard University Pres.
- Demirli, E (2007). “Varlık Olmak Bakımından Varlık” İfadesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Mezafizik Sonuçları. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 18, 27-47.

- . (2012). Vahdet-i Vücûd. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, s. 431-435). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dervişcemaloğlu, B (2014). *Anlatıbilime Giriş*. Ankara: Dergâh.
- Devellioğlu, F (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- İnan, A., Akseki, A. H., Ünver, H., Berki, A. H...(1988). Abbas. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 16-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dilçin, C (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler. *Türkoloji Dergisi*, 16(2), 3-21.
- . (2007). *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. Ankara: Kabcacı.
- . (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Durkaya, H (t.y.). Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme (Özel sayı). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 13-27.
- Durmaz, G (2003). *Dîvân Şiirinde Rind ve Zâhid Çekişmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uudağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Durmuş, İ. (2012). Uzrî Aşk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, s. 259-261). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Duygulu, M (2009). *Saz*. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 218-220). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Eberhard, W (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü*. Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket (çev.). İstanbul: Kabcacı.
- Ebu'l-Hasan en-Nedvi (2017). *Hz. Ali el-Murteza*. Yusuf Karaca (çev.). İstanbul: Bilimevi.
- . (2018). *İmam-ı Rabbanî*. Nureddin Yıldız (çev.). İstanbul: Bilimevi.
- Elbir, B. ve Yorulmaz Kahve, M (2020). Tırsî Dîvânı'nda hayvan adlarının kullanımı. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 230-267.
- Eraydın, S (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.

- Erbilî M. E (1989). *Kenz'ul-İrfan-1001 Hadis*. İstanbul: Erkam.
- Erdoğan, K (1998). *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı (Tenkitli Metin)*. Ankara: Akçağ.
- . (2001). Saîd Paşa Dîvânı'na Göre 19. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Görülen Bazı Değişimler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 83-106.
- Eren, H (2014). *Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ernst, C. W (1999). Şettârî Sufilikte Mihne Ve Temkin Tavrı. Ulvi Murat Kılavuz (çev.) (2003). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 345-364.
- Ertürk, M (1997). Havz-ı Kevser. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s. 546-549). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ethem, M. Y (1990). *A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar (Süs Taşları)*. Ankara: Mars.
- Fayda, M (1992). Bey'atürrihvân. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 39-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2005). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 479-481). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Feridüddîn Attar (1984). *Tezkiretü'l-Evliyâ*. Süleyman Uludağ (haz.). Bursa: İlim ve Kültür.
- Gençtan, E (1992). *İnsan olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gider, M (2017). Bâkî ve Fuzûlî Dîvânlarında Deniz Metaforu. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3), 22-36.
- Göker, L (1995). *Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Gölpınarlı, A (2003). *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der.
- Gül, H (2018). Hasan Hilmi Dağıstânî'nin Zikir İle İlgili Görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 1683-1704.

- Gülseren, C (1996). Şeyh Sâlih Nihânî. *Somuncu Baba*. 14, 14-16.
- Gülten, S (2019). Eski Türk İnançları ve Kalenderîlik Bağlamında Osmanlı Topraklarında Vegan Sufiler: Etyemezler. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92, 29-42.
- Gündüzöz, G (2017). Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde. *Akademik Bakış Dergisi*, (64), 79-94.
- Günay, U. ve Horata O (2004). *Risâletü'n- Nushıyye*. Ankara: Akçağ.
- . (2018). Anadolu Derviş Çeyizinin Hz. Ali ile Bağlantılı Menkıbevi Referansları. *Kalemname, Aralık* 3(6), 78-135.
- Gürkan, S. L. (2003). Manastır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 27, s. 558-560). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Güzel, A (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Hanifi Hoca (1922). *Darende Tarihi*. Darende: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Arşivi.
- Harman, Ö. F (1993). Cehennem. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 227-233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (1996). Hac. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 382-386). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Hatiboğlu, İ (2009). Selmân-ı Fârisî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 441-443). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Heidegger, M (2007). *Sanat Eserinin Kökeni*. Fatih Tepebaşı (çev.). Ankara: De Ki.
- Horata, O (2002). Esrar Dede'nin Terkib-bent Şeklinde Bir Devriyyesi. *Millî Folklor*, 7(56), 95-99.
- . (2015a). Tarihi Gelişim-XIX. Yüzyıl. M. İsen ve diğerleri (haz.).*Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 187-211). Ankara: Grafiker.
- . (2015b). XIX. Yüzyıl: Klasik Edebiyatta Klasik Sonrası Dönem. *Has Bahçede Hazan Vakti: XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

- . (2015). Necâtî Bey’den Bâkî’ye Döne Döne. M. İsen ve diğerleri (haz.). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 445-474). Ankara: Grafiker.
- Işık, H. H (2013). *Tam İlmihâl Seâdet-i Edebiyye* (Üçüncü Kısım). İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- İbn Hazm. (2018). *Tavku’l-Hamâme (Güvencin Gerdanlığı)*. C.Aydın (çev.). İstanbul: Sufi.
- İbrâhim ed-Dakûkî (1997). Arap Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 15, s. 350-352). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İmam Ahmed El-bûnî (1979). *Şemsü’l-Maârifü’l-Kübrâ* (Cilt 4-Bölüm 1). Selahaddin Alpay (çev.). İstanbul: Sedef.
- İpekten, H (2012). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*. İstanbul: Dergâh.
- İsen, M (1994). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ.
- İsmail Hakkı Bursevî (2009). *Şerh-i Salât-ı Meşîşîye*. Muzaffer Ergür (haz.). İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.
- James William Redhouse (1269). *Müntahabât-i Lugât-ı Osmânîye*. Dersaadet: Matbaa-i Cerîde-i Havâdis.
- Kaplan, M (2012). *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimattan Cumhuriyete*. İstanbul: Dergâh.
- Kaplan, H (2018). Zülfikarın Dîvân Şiirine Yansımaları. O. Kurtoğlu ve Ç. Erginer (haz.). *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu, 18-20 Ekim 2018 Ankara, Türkiye, Bildiriler* içinde (s. 789-844). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Kara, M (1992). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim.
- . (2003). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. Ankara: Dergâh.
- Karaca, F (2001). “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle” Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler. *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 14(4), 501-512.
- Karal, E. Z (1988). *Osmanlı Tarihi (Cilt V): Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- . *Osmanlı Tarihi (Cilt VI): Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- . *Osmanlı Tarihi (Cilt VIII): Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kartal, A (2010). *Şiraz'dan İstanbul'a: Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Katip Çelebi (1948). *Mizanü'l Hakk fî İhtiyârî'l Ahakk*. Ankara: Büyük Millet Meclisi Kitaplığı.
- Kaya, B (2017). Dîvân Şiirinde At ve Şiirlerde İşlenişi. *TÜBAV Bilim*, 10(3), 86-99.
- Kazan, Ş (2005). Klâsik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi. *Milli Folklor*, 17(68), 166-179.
- Kesenceli, R (2003). Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti. *Somuncu Baba*, 42, 14-16.
- Kılavuz, A. S (1989). Ali el-Hâdî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 394-395). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (1989). Ali er-Rızâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 436-438). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2013). Zeynel Âbidîn. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 365-366). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kılıç, M. E (2014). *Sûfî ve Şiir; Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: İnsan.
- Kızıltan, M (1994). Dîvân Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler. *Sombahar Dergisi*, 21(22), 104-169.
- Koçin, A (1998). *Divân Şiirinde Münacat* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçu, R. E (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank.
- Kopuz Çetinkaya, F (2018). İran Edebiyatında Şem ve Pervâne'nin Anlam Serüveni. *Erdem, Aralık* 75, 183-208.
- Korkmaz, Z (1984). Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri. *Türk Dili Dergisi*, 390-391, 272-279.

- Köksal, M. F (2006). *Dîvân Şiirinde Nazîre (Sana Benzer Güzel Olmaz)*. Ankara: Akçağ.
- . (2009). Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler. *Millî Folklor*, 14(55), 114-125.
- Köprülü, F (2003). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ.
- Köseoğlu, A. R (1988). *Hünkar Hacı Bektaşî Veli: Şiirleri Antolojisi Özdeyişler ve Nefesler*. Ankara: Akyıldız.
- Kurnaz, C (1992). Bülbül. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 485-486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (1996). Gül. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 219-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
- Kurnaz, C. ve Çeltik H (2013). *Dîvân Şiiri Şekil Bilgisi*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Kurşunoğlu, M. S (2014). Doğu Düşüncesinde Hermetik Ruhsal Simya Tecrübesi ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlatı. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(58), 605-628.
- Kutlar, F. S (2005). *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevahir-name*. Ankara: Öncü Kitap.
- . (2008). 16. ve 19. Yüzyılda Yazılmış İki Metnin İmlasına İlişkin Kimi Tespitler. *Turkish Studies*, 3(6), 499-510.
- Kutlu, H (2019). İmkân Mefhûmu ve İslam Flozofları ile Mütakellimler Arasında Delil Olarak Kullanımı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 13 Bahar, 125-144.
- Macit, M (2007). İlk Klasik Dönem (1453-1600) Şiir. Talat Sait Halman ve diğerleri (haz.). *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde (Cilt 3, s. 83-96). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Mazıoğlu, H (1974). Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 6(1), 31-62.
- . (1982). Türk Edebiyatı Eski. *Türk Ansiklopedisi* içinde (Cilt XXXII. s. 132-135).
- Mennan, Z (2002). Günlerin Köpüğünde Renkler ve Çağrıştırdıkları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 75-99.

Muallim Naci (1210). *Lugat-ı Naci*. Üniversty of Toronto Library.

———. (2017) *Istulâhât-ı Edebiyye*. M. A. Yekta Saraç (haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Muhammed Sâlih Nihânî (1308). *Mevlûdü'n-Nebî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (2013). *Fusûsu'l-Hikem* (Cilt I-IV). A. A. Konuk-S. Eraydın (haz.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.

———. (2016). *Harflerin İlmi:El-Fütühatü'l-Mekkiye* (Cilt I). İzzet Erş (haz.). İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı.

Musakhanov, O (2020). İsmail Sirâceddin Şirvânî'nin (ö. 1269/1853) Vahdet-i Vücûd ile Vahdet-i Şuhûd Yorumu. *Eskiyeşi*, 40, 303-320.

Muslu, R (2008). Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları. *Ekev Akademi Dergisi*, 12(36), 43-66.

Mutlu, B (2012). *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül SBE. İzmir.

Ortaylı, İ (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim.

Nalçacıgil Çopur, E (2019). Dîvân Şiirinde Böcekler: Ankebût, Meges, Nahl, Neml. O. K. Gül, B. Kurt ve C. C. Çakmakçı (Yay. haz.). III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 12-14 Nisan 2019, Antalya, Türkiye, *Bildiriler* içinde (s. 336-346). İzmir: Türklerin Dünyası Enstitüsü.

Namlı, A (2001). *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Onay, A. T (2013). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Cemal Kurnaz (haz.). Ankara: Berikan.

Öntürk, A (2017). Dîvân Şiirinde Renkler. *Ulakbilge*, 5(12), 973-982.

Öz, M (1993). Ca'fer es. Sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

———. (2003). Mehdî el-Muntazar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 28, s. 376-377). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- . (2005). Muhammed el-Bâkır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 506-507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2005). Muhammed el-Câvid. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 514-515). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2006). Mûsâ el-Kâzım. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 219-221). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2010). Tahrir. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, s. 425-429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özaydın, A (1995). Eşter. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, s. 486-487). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özcan, A (2007). Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, s. 182-183). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özcan N. ve Çetinkaya Y (2006). Mûsiki. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 261-263). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özçelik, M (2015). *Yunus Emre*. Servet Güngör, Abdullah Özkan (haz.). Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Özervarlı, M. S (2004). Melek. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 37-39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özgül, M. K (2006). *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selametle: Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece.
- Özkan H (2013). Zeyneb. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 356-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Öztekin, Ö (2006). *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Dîvânlardan Yansıyan Görüntüler*. Ankara: Ürün.
- . (2016). *XIX. Yüzyılda İstanbul; Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak*. Ankara: Ürün.
- . (2017). *XIX. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı Hakkında Bazı Tespitler*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 2, 253-280.

- Öztuna, Y (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- . (2006). Altıncı Bahis: Gerileme Dönemi (1768-1826). *Osmanlı Devleti Tarihi: Siyasî Tarih* (Cilt 1, s. 410-453). İstanbul: Ötüken.
- Öztürk, F (1962). *Darende Tarihi*. Düzce: Baysal.
- Pakalın, M. Z (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt I). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Pala, İ (2004). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Parlatır, İ (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı.
- Roux, J. P (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Musa Yaşar Sağlam (çev.). Ankara: Bilgesu.
- Schimmel, A (t.y.). *İslamın Mistik Boyutları*. Ergun Kocabıyık (çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Seber, A (2004). Cifr/Ebcad Metodunun Kur'ân Ayetlerine Tatbiki ve Ehl-i Beytle İlişkisi. *Mârife*, 4(3), 235-267.
- Sefercioğlu, M. N (1990). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sezer, S (1998). *Osmanlıda Fal ve Falnameler*. İstanbul: AD.
- Sinanoğlu, M (2013). İman. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 22, s. 216-219). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Şakiroğlu, M. H (1992). Barut. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, s. 92-94). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90, 131-180.
- Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm.
- Şemseddin Sami (2007). İzzed Mehmed Paşa. *Kamus-ı A'lâm* içinde (Cilt 4). İstanbul: Çağrı.
- Tanman, B (2001). Kalenderhâne. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 249-250). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- Tanpınar, A. H (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanrıbuyurdu, G (2012). Klasik Türk Şiirinde “Kılıç Duası”. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9, 139-166.
- Tek, R (2011). *Türk Edebiyatında Dertli Olgusu Âşık Dertli ve Eserleri (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Tolasa, H (2002). *Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre, 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ.
- Tunç, S (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 231-232.
- Tunçbilek, H. H (2008). Muhyiddîn İbn Arabîde Vahdet-i Vücûd Telakkisi. *Harran Ü.İlahiyat Fak. Dergisi*, 19, 7-23.
- Tatçı, M (1990). *Yunus Emre Dîvânı*, İnceleme (Cilt I). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- . (1997). *Niyâzî Mısırî'nin Devriyeleri ve Devir Anlayışı, Edebiyattan İçeri-Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*. Ankara: Akçağ.
- Tekin, E (2013). Zil. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 413-415). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Uçman, A (2013). Ziyâ Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 11-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ulu, Ş. E (1990). *Darendeli Şairler Antolojisi*. Ankara: Güney.
- Uludağ, S (1989). Âl-i Abâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 475-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (1991). Aşk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 11-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2008). *Ricâlü'l-Gayb*. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, s. 81-83). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- . (2010). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı.
- Uzun, M (1994). Devriyye. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 251-253). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- . (2008). Çeviriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. *Turkish Studies*, 3/6, 1-46.
Mehmed Süreyya (1311). *Sicill-i Osmânî* (Cilt 3). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Ünver, İ (1988). XIX. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı. *Büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi* içinde (Cilt 8, s. 99-267). İstanbul: Ötüken.
- Yaşar, A (2019). Kahvehane. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Göz. geç. 3. bs (Cilt 2-EK, s. 3-5)). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yaşaroğlu, M. K (2006). Muharrem. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 3-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, S. S (2005). Mi'rac. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 132-135). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
- Yeşilyurt, T. ve Oral, O (2012). İmanda İkrâr Kavramı. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 10(1), 31-44.
- Yıldırım, Y (2019). Edebiyatımızda Hz. Ebu Bekir. A. Aksu ve diğerleri (ed.), *Hz. Ebu Bekir* içinde (s. 233-240). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü. doi: 978-605-7902-00-0
- Yıldız, A (2016). *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine, Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif*. Malatya: Nasihat.
- Yılmaz, F (2017). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbe.
- Yılmaz, H. K (1997). Fenâ ve Bekâ. *Altınoluk Dergisi*, 134, 0-34.
- Yılmaz, M (1995). Darende Şairlerinden Penahî. *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, 6, 37-40.
- Yörür, A (2018). Edirne Valisi Ahmed İzzed Paşanın Mi'râciyesi. *Mecmua, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), Güz, 136-145.
- Zavotçu, G (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*. İstanbul: Kesit.
- Ziya Paşa (1312). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa, Nazım Kısmı*. Süleyman Nazif Bey (haz.). İstanbul: Yeni Matbaa.

Çevrimiçi Kaynaklar:

- Allame Ali. b. Sultan el-Kâri (t.y.). *Vahdet-i Vücûd Risalesi*. Harun Ünal (Çev). Erişim adresi:https://www.academia.edu/32043274/Vahdet-%C3%BCcud_Risalesi_Molla_A_liyyul_Ka%C3%A2ri [Erişim tarihi: 26.05.2020]
- Bina, M (2017). *İmamı Gazali Hz.lerinin ölüm sorusuna verdiği cevap*. <http://www.hakimiyet.com>. [Erişim tarihi: 23.11.2021]
- Eraslan, S (2018). İbnü'l-Arabî'nin Niyazî-i Mısrî Üzerindeki Etkisi: Risâle-i Vahdet-i Vücûd Örneği. <https://www.academia.edu> [Erişim tarihi: 26.05.2020].
- Firidin, M (2012). *Hz. Yunus ve Ambergris*. https://www.akevler.org/AkevlerMakaleler/1075/SonEk/10153/Mete-Firidin/Hz-Yunus-ve-Ambergris?seoContent_BootstrapGridView1=page2. [Erişim tarihi: 23.11.2021]
- Diyanet Kuran (t.y.). *Bakara Sûresi*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sûre/2-bakara-sûresi>. [Erişim tarihi: 21.04.2012]
- . (t.y.). *Kehf Sûresi*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-sûresi/2206/66-ayet-tefsiri>. [Erişim tarihi: 01.12.2021]
- Kuran Fihristi (2017). *Kalp ile ilgili ayetler*.<http://kuranfihristi.net/fihrist/kalp> . [Erişim tarihi: 10.08.2021]
- Luggat (2015). *Hayat-ı Sariye*. <https://www.luggat.com>hayat-ı> sariye. [Erişim tarihi: 15.11.2021]
- Ören, E (2015). *Evliyalar Ansiklopedisi*. <https://turuz.com/book/title/Evliyalar+Ansiklopedisi+-+Enver+%C3%96ren>. [Erişim tarihi: 23.11.2011]
- Öztoprak, H (2013). *Tevrat ve İncil'de bildirilen Kербela (Ninova) Olayı*. <https://tr.abna24.com/service/important/archive/2013/11/08/479318/story.html>. [Erişim tarihi: 23.11.2021]
- Pugat, S (2019). *Antik Yunan eserlerinin Süryanice çeviriler üzerinden aktarımı*. <https://sercanpugatdot000webhostappdotcom.wordpress.com/2019/02/14/anti-k-yunan-eserlerinin-suryanice-ceviriler-uzerinden-aktarimi/>. [Erişim tarihi: 23. 12.2021]
- Sorularla İslamiyet (2014). *Kur'ân Fatıha'da, Fatıha Besmele'de, Besmele de "be" harfindedir, sözü kime aittir?* <https://sorularlaislamiyet.com/kuran-fatihada-fatıha-besmele-de-besmele-de-be-harfinedir-sozu-kime-aittir>. [Erişim tarihi: 22.04.2021]

Tatlıoğlu, D (2010). *Kerbela olayına velayet açısından kısa bir bakış* http://isamveri.org/pdfrg/D190290/2010_c3/2010_c3_TATLIOGLUD.pdf. [Erişim tarihi: 27.02.2021]

TDK (2019). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>. [Erişim tarihi: 24.11.2020]

Yekbaş, H (2014). Muhammed Slih Nihn. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-muhammed-salih> . [Erişim tarihi: [15.06.2019]

EKLER

EK 1. DER-KENÂRLAR

Der-kenâr 4b: Bu dağı işbu Dîvân-ı şerîfiñ mü'ellifi bulunup bin üç yüz yedi târîh hicrîsinde ° âlem-i hicâle iştiğâl buyuran kütübü'l-aqţâb peder vâlâ şanı es-Seyyid eş-Şeyh Hâfîz Muhammed Şâlih Nihânî Baba Efendiniñ hengâm-ı irtihâlinde rûh-ı muqaddesini teslîm etmezden beş dağıka aqdem îrâd buyurduğı soñ nuţkudur. Qarşuki şahîfe yazılmış olan.

Der-kenâr 5a: Sâğ şahîfeden naql olunan nuţk-ı muqaddesdir velehu Nihânî Baba kudde sırruhu'l-° azîz:

mefâ° ilün mefâ° ilün fe° ülün

Bi-ğamdi'llâh Şeyh Şâlih Efendi

Gelip gitdi tutup peymânı ° ahdi

Görenler zâhirîn inkâra düşdi

Velî bâtın gören Haqqa erişdi

Der-kenâr (s. 11): ° Aşķile rûh ° aqlile nürdur dîdesi zâtdurur

Lîk dilde her biri bir nâm ola olur güya

Der-kenâr (s. 13): Bâl, kanad; per, pelek; tuyûr, kuş.

Der-kenâr (s. 13): Şu gibi parlayan taş veyâhud kum. ° aşķile şahrâ

Der-kenâr (s.17): Bu dağı ° Azîz-i Müşârün İleyhiñ esâs tarîkaţ kimden ahz olunduğunu ve kim ahz etdigini ve âdâbını ve kaç kul olup kimlerden geldigini beyânı hâvî olup derûn-ı Dîvâna taħrîri ferâmûş olğan olduğundan tebrengeñ işbu hâşiyeye yazılmışdır.

Der-kenâr (s.18): (sene 11).... ki Sırrü's-Saķaţide buldu kemâlât.... gelüpdür çün mu° an° anen bu envâr degü Halvetî pîrine rü'yet.... bu kuluñ pîridir Yaħyâ-yı Şirvân.....Saħîh sâlim budur ki sırr-ı siyâdât.... gel imdi sen de îmân eyle mülhid.... Nihânî vâriş-i sırr-ı hilâfet (fî sene 11)

Der-kenâr (s. 31): İmânım nûru rûh-ı sırr-ı cânım

Ki ol ceddım Muhammed Muştafâdır

Der-kenâr (s. 43): Fehm kııl bu remzi gel olma la'ım.

Der-kenâr (s. 50): Bir muktezâ-yı evvele-i kıâtı° a muhabbeti farz olanlar Muhammed °aleyhu'llâhım ile °Aliyyü'l-Murtażâ ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Hasan Hıulq-ı Rıza ve Hüseyin Şâh-ı Kerbelâ Rıdvânu'llâhi °aleyhim ecma°ın ile kıyâmete kadar zühür edecek nesl-i şerîfleridir ve'sselâm.

Ehl-i beyt hakkında nass-ı kıâtı° adır:

Ķâle'llâhu te°âlâ *“Ķul lâ es'elikum aleyhi ecran ille'l-meveddete fi'l kıurbâ”*

Der-kenâr (s. 55): Mi'e çârdan murâd yüz dört kitâbdır.

Der-kenâr (s. 56): Ya° nî dağda biten nebâtâtıñ devâsını istemez ma° nâsına.

Der-kenâr (s. 72): Ya° nî rübüde kapmak demektir.

Der-kenâr (s. 82): Hıullân be-ma° nâ dost u şadıķ demektir.

Der-kenâr (s. 86): *Ķulu'llâhi °ömreru ve vaş°u'llâhi rızķahu* fi 18 Şevvâl sene 1295 târîhinde zühür etmişdir.

Der-kenâr (s. 93): °Azîz-i Müşârün İleyhiñ vefâtı târîhi bu mışrâ°ıñ hesâbında tamâmdır.

Der-kenâr (s. 93): İşbu rumûzât u ledünniyât-ı kıudsiyeniñ târîh ebyâtdan on gün sonra sırrı zühûra gelip Aħmed Beg denilen a° zâ kıazâmıza yeñi gelen kıâ'immaķâm Hâşan Luţfi Begi istıķbâle çıķıp râķib olduğu esbden fücceten düşerek vefât ve diğeri °azl olmuşdur fe-sübħâna'llâh

Der-kenâr (s. 98): İntihâ Dîvâna/ 5 Cumâde'l-âħirde Sene 1314 ve/ 30 Teşrîn-i evvel Sene 1312 fî-yevmi'l-erba° a

EK 2. NİHÂNÎ DÎVÂNİ (TİPKİBASIM)

كتاب

5

هو المینه
بسم شاه
دستور یا هفت
بهر

سیاحتی و لایبی داخلند دارند فضا سف زادی فی سنده درگاه قدسیت هدی در دست و دیده خان
عبریه اولاد کبار و لایبی فتنی بند به غوث الاعظم السید شیخ حادون قدسی علی الجلاله فی خدی خدی
سلامه طاهره لندره السید شیخ محمد صالح لایق قدسی در خدی خدی خدی خدی خدی خدی خدی خدی خدی خدی
ابتداء و غایب است لندره در قافیه لالتفا

هم صلا تیل سلام افندا
با شبیه با مثال ذات خدا
دائم باقی جناب کبریا
هیچ عقول درک بوقدر با ما
غیری به اداین بوقدر حالیا
عبیه ادراک در بیوردی مرتضی
هسته دار تحت الشرافه العلاء
هیچ آنکه بوقدر اصلوا
کلیبی حقد بر سواد ماسوا
کثر تیل و حده ایراف فنا
و حده تنه بوقدر نقد ای فنا
حکمه عبیه البقیه مایسا
نک صدهت بولدی بوار صه سماء
بس حجاب اولدی عناصر ظاهل
آیین اوله جمال حقنا
اول لطیفک لطفه جلده نما
قیلدی مرات مخاطب قل کفا

بدر بسم الله ایله ویدرم جلا
بعد ذا زوجه رب العالمین
هفت صفات ذات نبوت هتیه
کثره اداین ایراف ک ناک
ذات ذاتی شاه در آنک
عجز دین ذات حقد بر سوا
جهد اشیا م فوشت اولدر
ظهر آلات سونات جمله
بارف و حقت اصلی حقد اولدر و
بوجود هب کثر تیل و حده تن
کثره تنه وجود و حده تن
علم غیب کثرینه حقد البقیه
ظهر کلده کده حقد به علم البقیه
بار اولدی ذات حقد به بوصفات
بما یا کلدی لازم و حده
هم لطیف اوله کثافت اولیه
نقد روح عقل کثر دین دینی

عند

چونکه وارسته کثافتند بولا -
 دردی براد هم معاینه بوند
 روح حیات باعث اولیین ایجاب
 شدن روح و جهت مضایفه بیلک
 روح شکر اصلی حقیقت بر
 شایسته روح پیدان هو احمد
 درت لطیفه ایکی کنیز ایجاب
 ندر عقلی ایندی مسأت ذاته
 درن ندره عقلی ش ایندی مضاف
 یسه تجلیه قبلی روحیله ندره
 از دوابع ایندی جنت بحسینه
 نوری بار ایندی خدا یسی کنینه
 صافی صافنده ایله قنیه ظهور
 عتفه قنیه قونیه قنیه ایچینه
 ندر احمد جلوه خود در جهان
 بوقدر پتر الانه کورنه
 بودجه کلیدی وجود کائنات
 آنک ایله جلوه همه جز اینجه
 همه لله همه بنه احسانه ایدوب
 هم صفات ذات عتفه خود ایدوب

بر اسکندر عبادت و طلق
 جا اسکندر سولفور دینلره ها
 ذاته هم دین وجودیه بقا
 بوندی همه اخاذ ایندی دولا
 کنینه فضولیه علم خف
 هم زوال بود روحه رانم بقا
 هم ایکننده خود و طلق
 ایله نورنده آنه دلک
 نه کم روح مضاف ندری بیبا
 نوریلیم روح عتفه اولدی ابتدا
 قلم عتفه ایچ اولدی منترا
 عقلی ندره ایله خدره منترا
 چونه قنیه عتفه ندری باریا
 ندر شعل حسنه ویردی جهلا
 آنک کشف اینک دیکل فکره ده
 چوقدره دیسم کورنه اولنر ها
 تا ظهور حضرت آدم آنا
 مختصر بیانه اولدوب ایها
 واصل ایندی ش اسباب شرا
 واقف فقیه اولدر نهانیا

وله دیدر ویرنه صارا الیه

تا از لده از با ایندی هم ابتدا
 لعل دل اولدی وجودم علمه باعث قلم
 باطنم حکیم خیالده ظاهر ندره جمال
 در اید - ندره نهانم ندره تمجد وصال

قیلا قاله بیلمم اولدم کنیم ابتدا
 عتفه ایچمه بیلدیم او قودم اتم اعظم ابتدا
 مضارنده شئوننا انهمی برما کان
 ایلمم ترکیب صورت خلقتم ابتدا

بازمانه ماء طيره ايجره عجب مثل سقال
 بچه با دم بنه فالقدم صده نمیدانم ز حال
 دوده کوشیه عیشیه قیلدم قلم
 اولسوه کشف سار دیو ایتم اه تمام
 عقد ایدوب ایدانم - وهم ویردم اسخفا منی
 ایلدم تصویر مرآت حکتم انجان منی
 یل نظر قیلدم آکا کدر ز دانه شهود
 بیت صعه اولدی وجودم هک کورده ایلمر کورد
 ظل هغه - اکلادم اسبایا اسرای صده

بیا و یسرم خردر ایله نوبه ایلدی قیدی دال
 نیم سرور - انجای قطره و فریت غم ابتدا
 هوزده تقریفه کیردم آغزیم اوردم لجام
 صورتی اسباهه اصاصه ویراسم ام ابتدا
 بحمد دوده یکن به یکن ریلد ایلدم فضا منی
 حسنی قیلدم غایانه اولدم ایلکم ابتدا
 بود خنده اسما حسنی لوله سطر قیلود
 حیرت کیرا کیردی فالده برام ابتدا
 هب مناسرت کورده شاعالی صوغرای صده

سینه طهرتم زبانه نقطه سودای صده
 انجمنه بنامه لال اولدی زبانه فم ابتدا
 و سه مناسرتله انزاسمه اولدینا صفا

خدا یا عبد یحیایم خدا یا
 توفیق ایلدم در کاهک صده
 بیوردن همت سالبوه غصبه صده
 دیدن لا تقطوا صده صده الله
 بچه کنایه ایندم نقصیه قلدیم
 سور که جلم یوقدر نظیرالم
 بنی خلهه ایلدن ای رب همامه
 سنه همتیکه یوره حذایانه
 اهره یوره شریکین لامنالم
 باغله احمد ختاه یا رب
 بنه صده ایلدن ایمانه اهدا
 بلا عیضه ولا اجهت ویریدن
 بنه بیکانه قیلده صده

ضعیف مصیبتکارم خدا یا
 کناهدر دست دارم خدا یا
 آنکجهنده را بید دارم خدا یا
 امانکده مدد کارم خدا یا
 بیایورم رو سیر کارم خدا یا
 که شوید عاصی بدکارم خدا یا
 نذکره جو فسه اوزارم خدا یا
 بنی عفو اید شتارم خدا یا
 فیکورده اوز که یوره دارم خدا یا
 بدور دنده اذکارم خدا یا
 دخی توفیقه خنکارم خدا یا
 بنه سه حفظ قیل جبارم خدا یا
 وصاله آخ انظارم خدا یا

فان الله یضیق صیبت قوی
 صیبت رحمتی علی غیضی صده صده

فان الله یضیق
 لا تقطوا صده صده ان الله یضیق الی صده صده
 ان الله یضیق صده صده ان الله یضیق

نظام بنده آل عباد

قد خلق الله اسرارم خدایا

وله اشاریه دیگر مناجات خدا

باد عفاست اولدم مدای یا خدا
دارد مرغ طوطی طبیعت کن نغیب
سپه سیر سلوک دوسه جنا قاری
زلف عفاست مویینه باد صباد غم خیز
دلده کی این نظامی احمد اصلاح و کس

رفته فته جلوه کرد در دلده کی استیا خدا
بسته بسته گفتگو ایلمیه بی خدا
نقطه خال سبانه ایله سو دا خدا
هفت ننه بسته قیلدی صد به صد بی خدا
خامه نازک ادای ایلمیه له یا خدا

وله اشاریه دیگر استمداد جناب خود مسلمه

قبولده بلجا رحمت نه رحمت عین عطا
جود به و نه عیب بر آید نه آید عفو بکرم
بوجلم عشق کوز لر نه کوز لر خوده دو کوز لر
بنم تن واری با محبت نه محبت عجیب مغلوب
بنی بنلکه نه آذادایت نه آذاد شاه شهباز ایت
عنا صاده اید و با حق بی نه تجید بلکه قیل تقید
ترا نه ایلم بنی سنده نه سنده بلکه سده بنده

طپو کدر قرا کز نعت نه نعت نعت عینا
نه لایعه لایعه رأفت نه رأفت رأفت اعلا
نه کوز لر کوز لر یوز لر نه یوز لر یوز لر سوا
نه مغلوب رغیب مغلوب نه مغلوب مغلوب مولانا
نه شهباز عیب با و از ایت نه عیناد عیب به همتا
نه تقرب فرید واحد قیل نه واحد وحدت کبر ا
نه بنده کل شی سنده نه سنده بنده را نا

وله اشاریه دیگر مناجات خدا

یا الهی لطف قیل احسانه بکا
ویا بنه راه ضلالتنه نجات
هر خطایده تصوری ایستلیم
نفسی شیطانه ایستی بنه چدره جهل
هر طوفانه اهو سده چکده یاسر

عقبن کوهلمه قیل رحمانه بکا
ذکر قوت ایت رهبر فرانه بکا
عفو عنکله ویرا فرانه بکا
هم سلف اولدی ایلمه جان بکا
ویرا مه یسر احسن برانه بکا

منه خارجه قبله چو نه جهاد
سه سال ايگنده در لوصال ايام
ايلدم صبر غل بر ناره
استفاضا ايلدم درگاهك
اولد بلس نيز با اول خاشيره
ايلدن اطاف تو نيفك نيفه
حقه همه ايله نلاني دبدم

استفاضا

بو طالبم ديردن استفاضا بفا
بيعدر چور ايتدي مندر ايد بفا
حمد لله اولدي بول آساره بفا
ذيلدي هفت حضرت پيرانه بفا
دسته اولدي كورده بكونه برهانه بفا
سار سادله علوشاده بفا
ياور اولدي اول شاه درانه بفا

وله تار ايه نعت پير جناب سول كبريا

اي سول فخر عالم واي اميد ماسوا
ايد و حقده تا كا نيفيد اوم علم اول
عندليب نعت كرم باغ مننده نند
سيف و روزه نك جمله حكومه
خاكي ايك نديا اولدي عليل اولاه كوزه
كوكب در حقا يقينه علا اولدن ننه
پوز و سوبد خاكي ايه نند عر غلا
رينده لالان ساندك نينه نند
نجه لرجه باسه ايام جازه ف اقبلدي كا
كاتبه له ظله اولنم زده جهان اولد صبر كا
بدر ناني ساندك قابور كدرم سلا
اول علي فاطمه حبه نند قيل عطا

انت چورده خويشير صا حب الخ اربا
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا
بلبل سيد كم اي دوست نيم و صلا ننه
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا
اول نيب معيار و قيلم وصل اولوسيه نوز نوزه
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا
اول غبار ايد بولدي هم كل ايميه اوجاهلا
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا
بجر عصيانه ايمه غم رطف اهاد قيل بفا
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا
صد قيلم جنونك اولدم كير شمع مده بولها
قيل شفاعت بنكده ايم اي سول كبر يا

وله ديكر سار ايه نعت پير جناب سول كبريا

ذكر اسمك غلني كو كلم شاد ايد - يا روضي

وصليكه اير مكي بودل با ايد - يا روضي

بی عظم ایلی جمعه بولاید در پایی
 سوره انفارک کورنج پانزی دل عطائید
 بایکت خاکینه لکی باسه الکباید سور قری
 جای کس بیانه اید و جه راهک جانته و بیانه
 با نظر اید انتم و الینم سوزانه اوله
 خالصانه نیت بایکت باد اید نجه بدیم
 عاجتم و صفله به ای شاه چونکه و صفات خدا
 رهنا اولدک خدا به ای شفاعت منی

سعه صندل اتم من داد اید - باره طیف
 لب بملکده ذلال امداد اید - باره طیف
 فرقت حوی آزی بید اید - باره طیف
 عقلت آخ صید اید و با آزا اید - باره طیف
 زیار وار لفته منی سنه به یاد اید - باره طیف
 بدویانه کوهلی آباد اید - باره طیف
 کل و بلبل داغما اور اید - باره طیف
 بونلا کور که آجا اید - باره طیف

وله ما الیه در رفت بان جناب شاه مراد به طمانه عنده

حقیقت کلیده باعلی المرتضی
 انامه بنه العلم و علی بابا
 اید عی و طیف اتم نیت اید خدا
 حکم بی بیوردی شاه سلطان به انبیا
 هفت زهر اریسه و زرافه منی
 ساقی جنت اولاده صد حسینه والری
 بدو نای عجب جا کر نجه مدح اید سنی

علم عرفانه طویسه باعلی المرتضی
 شانکه دیندی و بیسه باعلی المرتضی
 دل کلینلا بلبلیه باعلی المرتضی
 دو دره ناله ایجه اولیسه باعلی المرتضی
 اولیا لا اعلیسه باعلی المرتضی
 اهل عدت تجلیسه باعلی المرتضی
 کائناتک افضلیه باعلی المرتضی

وله ما الیه میر کافر و ارفی بل افندی به کورانه لینه
 نظیر آریا بیور قری کتار شاه کورانه اولد اید

در مکتونه محمد لعل بر جانه علی
 باحی کونند محمد جمعه جانته علی

علم نونند محمد حیرت قرآنند علی
 نالی خونند محمد اکابر هاند علی

زبده نجه هونیت صبیبه کربلا
 قندوق نجه بنونند صبیبه کربلا

کبر احمد انرا شهیدی صبح آینه صبح
 کیم ساغما نفاصیه و یلی لیلک با منده

استبوه خلق سالت بهر فتنه ص

بنا کن به آل احمد در برهنگه ص

غرفه جاه کاشد صبه کربلا

نقوه - اهدایت صبه کربلا

ضوء سبب - وز فی فتنه صبه کربلا

فیضه دل جود خاوند صبه کربلا

مصادم نور - امامت صبه کربلا

جامد کبج امامت صبه کربلا

روضه عهد و زود عهد صبه کربلا

سینه طلعه بای دولت صبه کربلا

معدیه فضل البر احمد - علی زبیر العبا

نساء - روح الطباقت علی زبیر العبا

ملجاء فی النجاة - علی زبیر العبا

تلیح بر بند النفاقت - علی زبیر العبا

مکان طور - لطیفه صبه کربلا

و اصل خود - حقیقت صبه کربلا

اول امام - نجوم طره خودی جوده مثل شفق

قلب واسع اولد بیخونه دیندی باقا کابغه

طایف قدسی الای - تصنیف نور ص

کبر اوله وضائی آنلا واصفی بن الفلحه

خادم حفاظ افتد صبه کربلا

هادی ارکانه سنتد صبه کربلا

جبه صدر - راسد لای جعفری

شهره شهره با قطره - نوال جعفری

زه ازها - طند نوال جعفری

بوجیف قیلدی بیعت بیل نوال جعفری

نقطه بر کار قدرتد صبه کربلا

غرفه کن دایا نصرتد صبه کربلا

آیت و الفاظیه و نظوفینه با صده قدم

طود - ایتمه نورینت اسرار ایام نفیق

اول امام هفت اقلیم بیغ حتم

یعنی کیم موسی کاظم مفرجه ام

شیرات فتوتد - صبه کربلا

عاشق و صبه جنبند - صبه کربلا

مضی اثر الکتاب - شاه علی موسی انصاری

قطبه تحت القباب - شاه علی موسی انصاری

9

تجربہ فاتح بابہ شاہ علی موہا انصا
عسوة عالی جنابہ شاہ علی موہا انصا

خانہ تہ تیہ ولایت حیدرآباد
شاہ حیدر آباد حیدرآباد

ناظمہ فضل کلامہ ذات والای تقی
ہادیہ دا اسلامہ ذات والای تقی
فاخر جہلہ انامہ ذات والای تقی
محمد محمد کرامہ ذات والای تقی

بیوہ فخریہ جماعت حیدرآباد
نغمہ و درجہ اولیہ حیدرآباد

اول اولی اثنی عشرہ عشرتہ تقی
غوثیہ طفلیہ حضرت علیہ قطب انصاری
جیسہ ایماہ ہدایت برارہ طفلیہ تقی
شاہ عادل کندی اعظم منلی ندرتہ تقی

وارثہ فخریہ خلافت حیدرآباد
مفتی قاریہ دیانت حیدرآباد

قیل توفیق قبیلہ در کاجناب عکری
بقیہ دلہہ اوقوہ علم صاحب عکری
علم لدہ در سید اکمل کتاب عکری
سنی سفینہ بلینہ جواب عکری

نغمہ ایوانہ نجابت حیدرآباد
تہ تیہ عالی شہادت حیدرآباد

تختہ ایلم تشریف لودی صاحب زمانہ
کہ درہ ایلم تشریف لودی صاحب زمانہ
قلبی ایلم تشریف لودی صاحب زمانہ
اذیہ رحمت توفیق لودی صاحب زمانہ

خارجیہ بی بی شہزادہ حیدرآباد
طابینہ عید و صلوات حیدرآباد

بو ائمہ ہوازم جہد بہ شافعی کللی
خانہ بہ کتب نبوت فاتحین علی
برائے شہزادہ انجمیہ و در رضوانہ بلینہ
او قدم یونہ بین کتابی لال اولیہ کتب

چونکہ اجداد ہم قرابتہ حیدرآباد
قطب اولیہ سعادت حیدرآباد

دو شہزادہ آل عبا تک بیکمانہ
شکر بہ حمد نوریہ عقیانہ ایلم اولیہ بیکمانہ

انصا

روتقی دل صفتی سینا قاشاد هاره
فخلصم که چه نماند بید برهانم عیاره

بید بیوم بچنان قدر صیبه کرد
رند بیوم بچنان قدر صیبه کرد

وله سار الیه خیز رطبه

راه عشق خاکینا نایم دورم باریا
زیر پای تخت عشق بنده جسم اینکله دل
کلمه عشق هفتادون فریاد اولسون
باقدم عین سابعده ندره ایله کلمه بی
کل جازه عشق نیده اول اول برام خلاصی

باد پای و سید کامل لطف تو سار دنا
بوده شاهه برکد اولسونه فردا اولسونه قدا
و طلبم آنچه ضایع عشق همه یارا
بنده ایچکم باه عشق نمانه اولی سارا
طهت حقیقت رهق از دل نماند و کدا

وله سار الیه دیکر غزل

قنار صیبه چشم خنده برینک می عا قدومه جان
کستانه جمالک کوبن خورشید الم ایتمند
آجل ای غمچه بکرن عشق لب خاطم خنده لوت
ز بولون بنیم مله ساقی کلچر ده دستنه
نم دورم کن سابعده ندره ایله اول اول

نم دورم کن نظر کوزک فانه ایتمند حالا
سیرتک دیده غنائک زار بیلن شیدا
آجلده ساق خایه دملکه ای کلچر آریا
نم دورم کن جام صیبه ای دلا آهله ندره
نم یاندن آتیه عشق ندره ایله اول اول

وله سار الیه اهل نادانان جاوید

قلنا نیتیه هوالله یخدا ایتمن فخر سید
آنک کیم علی لوفه قلبی فدا لته فدا اولن
او در بر ما صبر نید دیار بیانه فرایحه بر هیکل
نم دورم کن سابعده ندره ایله اول اول
بولون کیم ملا عینار بن اهل شتر زویر بر
عجب ملنند سد بولون ندره ایله اول اول
بولون در دیو فخر نسو بلایم طبع سفید

قلان تیره جاسا

شب طلسمه بیجا اولاره دیر قس سید
دوش کر باه اول اضرایه من نوبه قس سید
که نفسک دانم دورم مقام ایتمه قس سید
دختر بیچاره قس سید اولسه فدا اولسه قس سید
چینه و صفای جیبینه یا نجه نیمه قس سید
مکر ایسای سفید ایدر دورم قس سید
عده وی خانه دایره ایدر دورم قس سید

جميع ملئك اصلا في فلسف و لم بوندل
بولار و نه فیه عیب اولدی چو به اینله بیجا افقا

دکلمه قابل ارشادینده مرادله سید سید
نایان انتقام ایچله اولر بکره اولر سید

وله منار الیه در وصف وفای عفه و طبیعت

ای دلاکل عفه یا اولر عفه ایلم انجا
دکه کار دیلم عفه او عفه ای بیس
عفه حقل با ای لکیم احابه اولر
معدنیه در حقیقده جان بیل آنف
چو در اصلنده لکیم اولر بوی عفه
عقیده روح با وجود لکن ای بقدر
نیمه بوم باقیم روح آنه عفه جا به باقیم
بویله ایسه چله حیوانات انسان بولا
بیله حیوانه ایلم انسانه فرقه اینده خدا
حیوانک ادرال حشی هوره عفه اولدی زبانه
دفعه اکل شبا ایلم اولدی حیوانه منته بوم
چونکه حیوانه اکل شبا بولم فرزند نام
عفه روحک آنلاره اولر بقا منته نام
و حیدم فزیت بولم بولک تنوره بیل آنف
اکلا دکه ایسته بوعفه جازی دیدیکی
صورت آدعه اولوب آدمی دینه دفعه
حیوانه ادرال حشی بونره عقل اولدی نوره
نفاع انسانه ایکی قسم اولدی دیکله ای عزیز
نی بوندر عفه کللی ضایع ایسته شهوت
بیجا ایچوب فو حبوب تفکله هدایه اولم
ایسته حیوانیه بونلار که فرقی بوندر
بونر اولر عفه بونلاره انسانه دینلر

عقیده روح عقیده نفس و سوره با ذائقه
بیل دورده هوره بیجا ایلم اولر

کیمکه عفه رغب اولر طالب اولر حاجی
صا دیدانه اولر لکیم عفه ندر بلنر اولر
اول حقل صا دوه قولیه شایده اعلا الفلا
تخصیصه کوره آنک حشی بقدر بیل
حشی کللی آنه آتاری عیانه اولر نای
ایکیسه حکم جاندر با ایکی بیله حاجیها
چله سینه حکم با در بقدر ای اولدی یا
داردر چله نوا ی عفه ندر بیا
نطقده هم عقیده متنازید وید کس یا
دفعه عفه شهوت حشی ایله اولدی با حیا
آنک ایچمه روح حیوانه دینلر کدر آکا
جای روح ایلام ایچنه نهر اولوب بولونما
عقیده حشی جواج ایلم اولر نسل بقا
چونکه حشی تجسید آدمک بیل ایها
هرض حیوانه روح ایلم تقصیر کا
نطقده فرقه تجیز اولدی بیا جدره کذا
بوا یکی صفتده حیوانه تجیز اولدی تا
بایسی حیوانه طبیعت اولدی فلیق کللیها
دفعه عقلی جمع مال هوب هدای مایوا
عفه نفس شهوت عقلی صفایه دایا
هوب جانیه بومالیم کیه بولونر ها
اولر کنده هوب بایم کللیه بیا رجا

ایسته برهما که تقویا ایلمک احوال مد
 بو مثلثو که به عقیده روح و پرست نما
 عاقبت کینه فنا به اولدی اکی منعم
 بونلاره اشد نصیب اولنا ابد حکمت
 حب آن مصطفی پیرو قلبلر نه بوندن
 آنک ایچمه حب مسدانه اید - بنی عناد
 عتبه - وکل عقلین قدر نیغایندنه اول
 عقیده راه شریعت امینه قیل اشباح
 روحنی ایلم اضافی قراب حقه بول وصول
 سیرت سیرانه ایدوب سیرت حقیقت
 مسیح کامله ال صوره او قویعت آیتی
 او یقین قیل سفیر هم جلیس اوله صقیبه
 ایتمه بحسب جمل هیچ ابد مسدانه ایلم
 هیچ ایتمه سوز لرینه تسلیم ایتمه اونیک
 صوره جمعه کورینور عابد ذاهد کبی
 آکانلار اعتماد ایتمه اودر صوت بیست
 سه هاله آنک نمانه بیور بغیره طوت ای پسر

اکلا - ابلاضد به نصیحت بندی کورسه ایت پاف
 چونکه اخلاصه ذمائم ایلم اولدی بر بلا
 نسیل قابلد - بولار هم تابع نفسی هدا
 نسخی صوره تلم برایم شکل اولور عبود ما
 تابعی سفیاندر در بولوردهی بد لقا
 قرایه جینار عالم لغت اوله سنا
 حقیقه صرف ایلم آن اوله نادان خدا
 عقیده راه طریقت کلغا ایلم جلا
 سزایی ایلم بخند اولور سنده جدا
 معرفت و سادینه ال صوره اوله طریقتینوا
 ذکایلم اولفل معانی تا بولر قلبه صفا
 اوله شیطانده مقارنه ایلم صوره جسا
 ایلمن حقی قبول مفعولیه ملکی اسقیبا
 تا اذل اعدا در - نسیل رسول به جسیا
 هر ض اهل طریقتده دم اور - لر چه سیریا
 زیبا بولره اصل اساسی ارکانه راه اهتدا
 زیبا اولر - فاکبای شاه مسدانه مرتضی

وله عینت الیر الحال صبا و شنه و قی بولاره احوال دور بیکر

کل ای کورکلم صیف کما وای کما
 اصرا حقی یورک ایلم طوقدن
 بر وقت طفلم دیوا و بنادک
 با زمانه عتقه دو شوب قاینادک
 او قورن مکتبه بر نه خیرم دره
 کاه صبا به صبار قتل کیم باجم دره
 بوجال ایلم بر نه انیلم کچدر دن

بوجال ایلم طوق اولور جای کما
 نیدم سنی بوجال ایلم های کما
 آشفه چلیک جیا مور لر بو بنادک
 بدیخه جیا زید عمر صهای کما
 کاه صبا به کاهی فرسی هم دره
 کاهره بوسه بوغان لهره دورنی پای کما
 طفلنور عالجه باشد دره او هر دن

ذروه و پسر دی سازه سانه زای ها
 حُب ارامنه دو سون جولان
 بیست اولون هفته ایام ای کا
 عهد لله رسیده گامای بولون
 سلو که اولدی که طای کا
 اسکی هواران بولدی هزینت
 اولانمز بولورده باد پای کا
 نعت خنال ذکر عقی پیره بس
 منکر منجوسی قوردی گانه پای کا
 طعمه تنبع ایدوب اینت کی اوردی
 ویر مد پسر راحت بر الای کا
 ذکر جهرا قیام سبکی آچون
 دریمه دریا اولدی خفیف جای کا
 باقمون آندره صد قیله کوزن
 عجباً قاله یلر بیفصول پای کا
 قتل نقوانه قنار دید پسر
 میدانه اولدی سحری شهر صای کا
 بوبله تقدیرا اینت جهنکه ارام
 عتفه اولسوه نایان کنده ای کا

گاه قنوه خانه قنوه ایچورون
 درنده کوکله گاهی می خدبان
 گاه ملکنه جیفون سیرانه
 اوده کنز باشنه طایق کیرون
 نفسی تخفیف ایندن ذکر یا اولون
 سلو که سهی ایدوب قبلدن عزینت
 عتفه قفادارن ذکر غنیمت
 نعلیه طوقوب بونزه طاقندن مشن
 بوکه قای سؤد جیفدی بر شانس
 نیجه افسونه نیجه طوز اقلر قوردی
 صد و اینلر قوردن کی قوردی
 آنلارن باشنه طور مدن قاچون
 طاقنله جودت کلدی عتفه بیله ایچون
 وار مدن یا نه صاقندن سوزن
 تسلیم ایندن انده همدانه اوزن
 چهاده کفتگو صوره اذالر ویدیدر
 عهد لله هبده پیه کیر دیلر
 کیندی آنلر فالورده سحری بولام
 خننام بولدی احوال سحری ایام

حرف الباء
 ولله تا الیه عتفه اوزینه عتفه

ایلمه عهد جمله منخ فتح باب
 ایلمه بوره ایله یوزن کی کتاب
 عقیله منخ اولدی یلر صوره طاقن آب
 همدانه عالیله نیریلر بیله باب
 عقیله صیام یلر لاری سبب

دکلمه سونم کادیم ای حباب
 عتفه حقی قابل اولقم مراد
 عقیله کللی تمام ایر دیلر
 عقیله دوزنده کلدی کائنات
 عقیله بال ایلمه بر آجودی طیب

منخ صیام
 قنوه

صیام ایلمه طایره

قنوه
 قنوه

عقیقه شمس جمل بر تاب اید
 عقیقه باد اسره در یا فاینداری
 با ستاره عقیقه دوز ایلر سا
 عقیقه زوب ایلر زوجه الفتی
 عقیقه آدم پستی ترک ایدوب
 عقیقه نوح دخی ادرین صفتی
 کل نزلان اختصار ایت سوزیک

عقیقه جلاله ایدوبدر ماهتاب
 عقیقه یازده لوی اوزنه کتاب
 عقیقه یوردر زهاب هم ایاب
 عقیقه آنجا عمر نعم المصاب
 با صدی دنیا به قدرم با آریاب
 کورینجه شوقیلم دوز آریاب
 همه بودر الله اعلم بالصواب

دستار الیه دیگر غرض رطله

خفا به جمع ایتیلر یارانه بوسب
 نازیم بر خوله خا ماه ایلدی
 بو کول خانی بیرون تخمه
 رفع اولور جمله قیودی ماسوا
 با توشو وار دات الیام اولوب
 سیرلا هونده ایسا علم لدن
 دعوت ایدر خانه با منته
 کل دیر اتمی عساده غیر ییه
 وقت اولون نزلان در طریقی

قلبه جلد ویرا دیدر ماه بوسب
 خانه دلده قونوب سلطان بوسب
 تشریف ایدر طاقه خاقانه بوسب
 غیب رطله کشف ایدر غزافه بوسب
 بتکلف نفس اولور الوانه بوسب
 خضی فغنی فیله ایدر حسنه بوسب
 نه عجب کلنار اولور کلخانه بوسب
 سرفرا ایتمه ماه نابانه بوسب
 انتساب ایلر کما اخوانه بوسب

دستار الیه ارکانه طریقی جاوید

کیچک طریقه نه فیله آلام دیر ای حبیب
 آزیبوب ایچک دخی تقلیل نوسه ای
 دخی بشجی بودر ذکر دوام ایلک
 هم تنه بوندله درتاشی علاوه ایتیلر
 زکینه کاملده دخی درتاشیه ایلد اهلیم
 سطر اعظمده دخی اوج یعنی زهره عینیه
 هم بد و سوده اقل ایلد بیعت ایلد

آلن زکتن واردر بیل ای منیب
 دخی تقلیل کلاهدر دخی عنایت ای ادیب
 دخی التمجید فکرا مرام ای عذیب
 صبر تسلیم توکل دخی تقوییه مجیب
 جوخ خلوت صمت کلام اولدی دوام ای
 نوبه صوره اعتقادات صحیح سوده
 بویلمدر امری نزلان اوله نادان فریب

وله مدار اليه اصول و انواع طريقت نفسيه

۱۵

کوری دیدن جمال یار ای ضعیف
نی حاجت از تقدم که مشهور
دخی بنده همه فله احمد
طریقی فیه در نقشی سلوکی
بوم اوج قول اوزده اصل فرغ
اویسیله که رهنده است اعداد
دخی بیکه قورا اخفا ایدر لیر
ایدر لیر اجتناب جهی ذکر دن
که اوج به سلم اسناد ایدر دن
اوصول بگردن ایدر نجاون
که یعنی شکی شماری اولان لیر
اکادم کیدیشی بنده مخالف
ذهب بنام بنده ذاهب بنام

نه ایل صفت اوله محبوب
که آتیه قد اعداد و صوب
آنکه نصف اول مثل ایوب
خفا یا ایچ بیل ماشه یقین
اویسی یکه ذهب اولی صوب
بولار ظاهر سنی قیدی سلب
بولاره ختم خواجه اولی صوب
سکوت غیبسه تلمیقه معیوب
طریقه نقیبه ماشه مغرب
ذهبنده دم اورر کندی مغلوب
اولویسه بلکه اول بگری مغلوب
قالو اوستام ظنم مثل هاروب
قو طور سوه قور باطل قلم مغلوب

وله مدار اليه نقیبه ذهب سلمه

طریقه نقیبه در دیم کما ذهب
ایم هفت اقلیم که یعنی جعفر صادق
اوم آنک امام الطهر ایدر کیمه ایلدی افر
حقیقی حضرت صبیحه اکبر دیردین کلا
که ایم کینه ایلد هدی خنقیده هم نکر
غلام حمید که از سلمان ایدر صوب بیعت
اولوب هم باینده جعفر تلا میندی بود
ابواطه ایلد طیفوس اولوب رو حاشیه
ابوعلی ایدر صوب استیلا بس ایم ذمه

که چک عقده قل اوله شرف ویا اکاهب
ایدر صوبه خانه بیعت طریقه اولدی هم مذهب
بودر قائم بوکا والد رخته در بودر مطلب
نقدیه قلبی احمد صبیحه اولدی قائم هب
اوصوله یکینار اولدی کیه سلا ایدر اذ هب
سبیل اولدی داخل اهلییه بو طریقه انسب
دخی بسط سیده ابواطه ایدر هم قندب
صندره شیخ علی قائم قیدی بولدی فیله اقرب
بری صده قنلا وکن کارا اولوب ایدر اب

جهینه ایریتور بس سلسله شیخ علی بیل
خواجه یوسف و عبدالحق عارفی بوزگزی
اید بس ذکر جلال حضرت محمود قنوی

طیبه خلوتیه سینه اولور قلوب
خوم خود ایتدی بو منوال اوزد لب برب
نراذ انقیاد ایتدی سائی قیلدی بیر رب

وله سار الیه از مناجات جنابنا العالمیه
جل جلاله

سواد و بهر دم در کاهک کلام امان یارب
بنم بر حجیم بنده ایا قدره دو کمر افکنده
کامله در عالم حسابین سو اعالم
ایدوب اوقاتی ضایع اولورم فقیلم ضایع
بودنده ذنبیه مغلوب اولوب بے تاب قالوب حجیم
بودراقسام ای عامه همیشه غمناک
سبیه با مثال الله خیره رسول الله
کابری نراذ اولان بیلور شایسته اولان
قیوم قیلیم سینه عاقبول ایت ای غنی دولا

امیره عفو به امان کلام هماده یارب
طیوره صوغی سرینده که عالم بانه یارب
عدد زجریم و بالیم یوکم غایت کیر اید یارب
تمی دستم قالوب جابج یولده قیسده رعایه یارب
سفیم اهری حجوب مقام عالیانه یارب
خبر ویردی بنه قرآنه کتور ستم ایجا یارب
دیلمده ویردم الا الله فلو به یوده کایه یارب
قول اولان بنده خانه اولان کانی فضیله ایت یارب
نراذ اولدی بشتید اینار ورنه سبانه یارب

الحف الساء
وله سار الیه غنل مظهر

کل ای دانا پیام بیا کذا ایت
وجود اقلیمه بر خنده سفر قیل
وار ایددی بوی عی فاندنه ایدوب بکم
کل ایددی عند لیب آساق قیل
لطایف فیه اوزده نغسه لیه
بس آنده حکم و هم ایل اولد
ضفی ایجه ایدوب سینه قانا
اولد کمد مظهری اسم جلالک
اویانده طفیل قلب ای نراذ

سینای فصلی قو عنیم برار ایت
قاساسنده مد همدیه خمار ایت
کوکل خانه سینه ورنه هزار ایت
جیکس بر خندان کوزده بیگار ایت
قلوب قلبه بر خود بجه تیمار ایت
تمامنده آندم شکر ایت
نراذ ایت قیل کل اقسام قسار ایت
هنار شیخ ایل اذ کاب شمار ایت
اوصانم و کیر اده لیل نراذ ایت

رسه تا - الیه دورید نفوز انور و روانی جاوید -

ایلم رد قیل سوره نجات
 دار الامانه بیلیم قامت
 افضا اولندی یازدی نجات
 حجت الشفیه قوندی امانت
 اولدومه مادرم آدرم اجازت
 بالکده کوردم سر خلافت
 عهد صبهوم ندر امانت
 مصباحی قلبیم فان فی بالذات
 حوض خیالات فقد در غایات
 ذاتیلد حکم یوقدر مکانت
 ایتمه قیاسی بوطن نجات
 صفائی دل اولانه بیلر کفایت
 آدم دینلن اولسه ملامت
 نیسایه غالب ایدر آسانت
 ریح نقد بلجایه صورت
 معبود معدوم قلعه فضالت
 اصحابی بیلیم قیلیم قامت
 سوبله نجات نام غزلیات

یار بنا احمد ایلم هایت
 دوغم قایو کورده غیره باقم
 وز بلام مینا ویدم
 طغنا اولدی تاریخ قوندی
 اراج آدم لاهدیت عالم
 قند بلم قوندم تقدیر قیلیم
 ز وحیدم هم غیب قومم
 عقیده کلم غن ایدی او کوره
 نفلک انشا یوره ایدی جان
 اولد مک بر دم اولندی همدم
 بو جلوده جو قدر کلین جبار
 بوند متلا معنا کبیر -
 بونلک انسانه هم انور دینلر
 خود بیدر خفا سه مؤمن القلب
 بنام السی اینه فراسه
 بوند بر نام حالنده کلا
 لله الحمد منت خدا اید
 ایت اره خدمت بونلک نعت

بوردف عینت ... ایست بونیشی ایدر عایت ... جیب صله خود در ... روایت ... کلونج بکله ... تا و صوره ... سول بیدی ای فی ... سات ... بقا بونلک و ارا ...

رسه تا - الیه غن و طلقه

قیعبه و بلند ...
 سخندایه نکا ...
 بیاننده باغ ...
 حقایقه با ...

بنی بونوقیم ...
 قلعب عارفانه ...
 ند اصب الیعبا ...
 خلافتله ویا ...

... ایست بونیشی ایدر عایت ... جیب صله خود در ... روایت ... کلونج بکله ... تا و صوره ... سول بیدی ای فی ... سات ... بقا بونلک و ارا ...

... ایلم رد قیل سوره نجات ... دار الامانه بیلیم قامت ... افضا اولندی یازدی نجات ... حجت الشفیه قوندی امانت ... اولدومه مادرم آدرم اجازت ... بالکده کوردم سر خلافت ... عهد صبهوم ندر امانت ... مصباحی قلبیم فان فی بالذات ... حوض خیالات فقد در غایات ... ذاتیلد حکم یوقدر مکانت ... ایتمه قیاسی بوطن نجات ... صفائی دل اولانه بیلر کفایت ... آدم دینلن اولسه ملامت ... نیسایه غالب ایدر آسانت ... ریح نقد بلجایه صورت ... معبود معدوم قلعه فضالت ... اصحابی بیلیم قیلیم قامت ... سوبله نجات نام غزلیات

مخاطب ایلو بادسی لدم
 رفوز علم الاسما ی تعلیم
 نیکم وار ذات او صفای صفا

صد فده در نینب سنانه اید به دوست
 کا هی صفا شو سنانه اید به دوست
 نایبه جو غلستاره اید به دوست

وله ما الیه عن ال و طعه

صفا ویر جهانم هو دوری ستا هو دوری
 فاجده در سیار با سوا ایلنم قلبی فاسی
 ز اهد دنیا بر ستا بد بخت لای بر ست
 ایلدی نسی است ایلیم همیای دست
 لایله کلمه کیدر منکال لای بند
 آلم دیلم اول ایتجه جانه همه یعنی
 عقیده نایبنا ذکر ایا کور بیا بیا

شوله و پیر ایخانم هو دوری ستا همه دوست
 کیم کیر ارکانم هو دوری ستا همه دوست
 ابرمدی عرفانم هو دوری ستا همه دوست
 بغضه ایدر اخوانم هو دوری ستا همه دوست
 دخل ایدر دورانم هو دوری ستا همه دوست
 لولم ایدر شانه هو دوری ستا همه دوست
 وصل اولم جانا نه هو دوری ستا همه دوست

وله ما الیه دیگر غده و طعه

کول نیکه متناقم جای رم دوست دوست
 صحیح ایلد شبنم اینر کولک ایجه قوش
 ببل اولدم بو باغ بقا موصول صفاغ
 شمع تو میدی باغبان حبیب من طاقوب
 پیره پیغمبر اولشم نقشه بند اولشم
 ختمیلم دین رهمن اولودر دیکاهن
 ناله پیر سلطانم خلوت ارکانم
 قدر زار کانن سوز ز بهانن
 بویلم بر عالم هم شاهد بند اولدم کرم
 مدینه مکه در قدس شریف عکرم
 بخاری داغ سنانه کینین هنده سنانه

کل ایجه آو نالم جاغرم دوست دوست
 عندلیب نغمه ایدر جاغرم دوست دوست
 پیاوانیم جهانم جاغرم دوست دوست
 وجهه دلداره باغبان جای هم دوست دوست
 طوفیه کنده اولشم جاغرم دوست دوست
 نفی اثبات جاغرم دوست دوست
 سینه یجیاتم جاغرم دوست دوست
 دوش ز دوراتی جاغرم دوست دوست
 شایر روز الم جای هم دوست دوست
 جامع هم تکرر جاغرم دوست دوست
 سنانه عیب سنانه جاغرم دوست دوست

کوشش تقیبه بولدی کالت... کلوب... صفا مکتوبا بوانوار... دیکور... قاضی بیگانه... بولور... پیر به پیر... جیبا و ک...

باوی قیدلم شای کوربه لم آلامی
 محسن الذیبه اقرار من یدی و قلب طریقت
 که بلاد در حاجت فقط فنا تا جهن
 با سخن تا می نجف فاطمه دست صدق
 حاجت بکنایه ولی سانه بنه های هلی
 اوره ایکی امام نسلیون چاره مصلحت اهل بیون
 اصلیکی بیل آدم اول تا اول سعید قبول
 استقامت سزیه بیلو با حفظ هدایا ابراهیم
 صورت همان باوه نفسکی بیل اوله عافه
 مدد عرف سزیه ابرج اصلیکی بول قالمیچ
 رانی زانی عیان زطوه طوره دره نشانه

طاقتم علوی نامی جانی لم دست دوست
 مجتهد کار من جانی رم دست دوست
 قمر سانه معاجین جانی رم دست دوست
 اولمعدز خیر خلف جانی لم دست دوست
 وارث سنا علی جانی رم دست دوست
 دوی قمر فضلیون جانی رم دست دوست
 هادی زبیر النبول جانی رم دست دوست
 شایب امصادی کوربه جانی رم دست دوست
 الامایه انصاره جانی رم دست دوست
 او فونی زبیر ابرج جانی رم دست دوست
 قومی سنی گانه جانی لم دست دوست

رساله شار الیه دیگر غرض و طلقه
 رموزات آدمی

کوز لک کوردم عیان عیبه علیه کائنات
 اشم صفات سینه و طلقه ذات رول الله علی
 جمله با جاع اول اوله حقد حردیه ظهور
 کیم بون اقرار ابد فرجه ایلمز آند بنی
 عیبه سانه وجه مرئی رفنا سانه کوزت
 اکیم مائی وصف مائی ایلم ذاهد بیانه
 آتیه ایلم باد خاکت بویله زجالی دفعی
 وجه آدم وجه و طلقه بود بر به بلیکم
 اهل عصف اولمن بقینه ای نانه و طلقه اول

سینه تجتمع رموز بره فایم اید نه بولور نجات
 کل اوفی شایب و طلقه فی بیل معراج بیل نکات
 بره علی پکت ندره من اشم بیور دی حکمات
 عیبه ری حقد در جدا قبلسن رموز بینات
 عقل ایلم رول زطقه رفقه ایدله اوصاف صفات
 عیبه آید سوز ایدله اهداله قالور مکلاکات
 چاره عناص کورنه رفنیلم اولور تا کیسیات
 لایقه مسجود اول اوله حقد ذاتیه بیل ای نقات
 سنه د اول کنیز و طلقه هم رموز واردات

رساله شار البره خابله فی نصیحت حادی غزلیه

عنینان زطقه ایلم اطاعت

اگر طالب ایلم ای سر و قامت

اگر که جهت مسیه اولد که قمر داره
حضور حق پنجم وار را ایست
ایلیکی کوزیکلی قلبیکی صفا
چاله از اید اذکاره در و ام ایست
اوزیکلی خان اید و با ایلم توضع
نژان قان بویله صادره اولاد

مصاداتک کیدر کتور اراوات
حضور فرشته دخی بغایست
ادبا کوزله اولوب اهل و ایست
وگن نه یومه به اوله ملامت
خلافته کوزوب اوله خیانت
ایسه اوله کوزده سه امانت

وله شاه الیه غزال و طلوعه

کوکلمه قیلدی طلوع انوار ذات
ذاتی ذاتیمه صراحت ایلدی
روینه باقدهم دل آباد اولور
بنده لک قید نده آذاد ایلوب
تختا عهد کوهل ایلم جلموس
ذاتنه خضوع بو کوکلمه خان سی
بوزلان قلبنه قورسه اوناخ

سویله در طور من بنی اطوار ذات
اولسیده عکس ایدر اسرار ذات
نوبتو انشا ایدر معار ذات
صاحب اجل ایدر جنکار ذات
قویمن اغیار یسار اولبار ذات
کیم کیم دیر مات ایدر قراب ذات
حکمن اعلان ایدر چنار ذات

وله شاه الیه غزال و طلوعه

ینه جهره ایستی در پای حبت
اذل بنده اقرارم اکاد
السته به دیدم فالوبلا پ
بنم عهد نه بر صدوم صادره
شریعت باب ایلم اولوب
اولبدر معرفت سز شهودم
بنم تن وارمن بودرم گرفتار

تغذی قیلدی سورا ی حبت
ایدر آهش بودل کوی حبت
طافوب قلاینه هوی حبت
بنجمه نقض بود خوی حبت
طریقت قلبم جوی حبت
حقیقت ملک خوی بوی حبت
نژان کیدر سوری حبت

وله شاه الیه

وله تالیه دیدن و طالع

دیگه سوزم کای صدقه نبات
 ایلدی قلبه نزل ماء الحیات
 شریک اولدم حضوره مات
 ایلدی اهیابن سیر اول نکات
 یکنقد رصاع صول شجرات
 کیم ارباب بعیده اول بولور نبات
 صفی صبر و اولدی بر نبات
 یازدی قلبه نه قلم وار نه دوات
 نه بیلور کنز نایز نقیات سجات

بیا کوی اولدی بها واردات
 فو قیلوب ابرم بو چیمده
 کندی بولدم حضوره سیرمه
 سمعه ایلدی صدی رول قوسی
 سیر عالم سیر آدم سیر جمعه
 بو وجود ایچم بولار غمزوند
 نقطه باء شاه سوره و نه یوله
 هم اهدله الهدن میم سینی
 ایلمن مکده دکیل نقد ادینی

وله تالیه در وصف برکت و طریقت و حقیقت

کوزمه ندر بهاند شریعت
 دو ای کل من فغاندر شریعت
 نقوش قاسی بیکاندر شریعت
 علیله دیه جاندر طریقت
 دلده وز دی پیراندر طریقت
 که عودرینا بیاندر طریقت
 بهصبات اوزده عرفاندر حقیقت
 که نونقا علمنی فواندر حقیقت
 سه دو حرفی سیراندر حقیقت

سه تاج بیجاندر شریعت
 بد سمه ابر هر دم صداسی
 چینیغ اوزده طوغاشنی قورسه
 یوزده شم وجه الله اوقور
 بجم کوش دهن دشاغ انجو
 ید الله شفا هر در بیدره
 کوز کنت کنز در سخ سوز
 ای بیستجا جذب فینا حنیضت
 بومات جندم نایف

وله تالیه از مقامات جناب همه

سواد و جلال بیلک عهده حاجات
 ولی بنده بونه اخلاص عبادات
 بو مقصوم زوره ایچمه نفعیات

الای طایوکه قیلدم مناجات
 سفیدر سینه اولدیا قدیم بو کلری
 شب وزم در یفا ضایع اولدی

بروزها ندره قضا دره چینی بکنام همه گفت ایشیغ و سیرانه چا تا بیلدنه چا تا بیلدنه چا تا بیلدنه چا تا بیلدنه
 اوله تالیه چینه آلی اولدور سوزنده اهری وقت اقلجان منی ندره ایتدی مکانه اولر اگاک صحت اول ایسه بو قضا نایف خائنه ای هم سکنه ای
 ای همه روزنی تجیل نظر ایلد صحت طریقه نفا سینه بیای شی فیضه اقله ضایعه غلظت و اولدین بتر اگاک صحت

نقط نظر نایف ایله ایله هفت
 و بعضی
 ایله

نه عبا به بيلم دنيا حاليه
 نه علة نه قلة نه فضا
 كلوسه با بلاماگاه طيو كونه
 اكس با كه زم اينه يا اونه
 خدام بنده بولم آدم صفاته
 بو حاليه عجب نه عجي كونه
 ايدرم دعوتی ارشاد خلفه
 امان يارب مدد اهره خنانه

نه عبا اجمعه اعمال باضات
 نه صبر ايندم نه شكلم نه اطاعات
 رضا و بسا و بسا درم فضا عبايتا
 ايه رم اكابيك در لو كينايات
 برايم خلقی ايلم كجوي اوقات
 صاندم كنجي اهل كرامات
 صاندم و ستم كتور ناس ارادات
 نه آنه بابا قطيري سيادات

در قافیه النساء
وله شاه ابوالشكره ارشادها و الفقيه

وار ذاهد خُشك كاريكي قوايلم بخت
 كل قال يقول جاز و يجوز ديشنك ابنت
 لفظ عباي ايلم دوزوب تا كيب قواعد
 بولم هي اولور قنوم ايلم علم عفايه
 باقى و قديم دقا دن قديم نيلك
 سه كوشنه حال خنانه ايكه غير هي طويك
 بولم علم اهلن قو عجب با ياده
 برافنه لانه بنا فني قو سه آرام
 جنات غير اهلن صفا ايلدي قضايه
 هم هفت مقامك بشي اكفا بلم قنومه
 بو هفت مقامك بنيد نه عليه
 خو جم بها ام ايلده لفتلم بنيد

بوقه طوقنور سينه كه بو خايه قوايلم بخت
 اوي مسوده كل قنانه بكم قوايلم بخت
 معنای لغت صفتن صنفه فوائده
 بو مقلد دره ايلم كوشه و اريكی قوايلم بخت
 حادث ايلم امكايه و جوب ديشنك سويلك
 مجيب خدا اولمه ايا ناريكي قوايلم بخت
 بنلكه اونه و اريم بولم نه زياد
 بنا زخلم دوزخ ناريكي قوايلم بخت
 لادم خالصه ايتري الا ايلم نصيبه
 كل وزنه ايه كوشنه ايلم علم عبايكي قوايلم بخت
 بيديني اقا امام اجنه وليده
 نه آنه اوي غنيمه اقا اريكی قوايلم بخت

وله شاه ابوالشكره لاديه و ان غن ليدر

كسا و كل اولور هومه بيلك اففاته باخش
 جو پردانه در ايقاد شمع مبتلا دالم

چمنز ايه بر استانه اولور سيستانه باعث
 دوش اطرافني همدوم اولور سوزانه باعث

نه در زیر زینده سوز ما - او خانه باعث
 اولور جهونه خیره الله یوسف زندانه باعث
 دخی مسائت ایله رانی و مسائی خانه باعث
 اولوب مصغه نه محذ باوه ظهوری سائنه باعث
 دخی سائی دَرَز و اهد او مسائی کانه باعث
 سائیت - بن صورت سائب و لوط برهانه باعث
 بوکافسب مثل دیر سولی عفرانه باعث

عجب ماهیدر شد در پاد اصلد ایخاف ایمن
 جمال یوسف سید اولوب جهونه قریم یقویا
 حُب حُبیب حُبیب دخی عفه عافه مصغه
 چو عفه عافه احمد در علی وارط عفه اولری
 حُب عفه مصطفی حُبیب حُبیب مسافه بیل
 اولوب مسائت حید - کوز کوز بر عفه نظر ایل
 اکس وار ایس اذ عانک نازا کوز عطف

وله ت ایله حقده نصیحت حاوی نطقه یغیر

جهانه بیلگی ویره هند - قبل اولغیل صراشت
 نه کوی اعطای اید - خنده کور - اهد ایش بیج ایش
 فنا فوه طغنی ایله موقنه ایتمن خیره رایش
 بو بولوه سز قرانه مسنده اولدی عقی اناش
 موالید دوزخا کدرن جه اولورن آردن ایش

کل ای جناحدل قیلیم کسینه اولوب نجات
 خداد - جمله ده ارحم امون اکافیل تقویله
 صبر قبل اعتنا همه اینجه نجات قبل قالینه
 یابسه قبل التینه هجر ایلیم قرانی
 نازا سگادر بندر طوطه کور قفر عفران

وله ت ایله زاهد صاحب بیان اولدی کانه نطقه
 ذی حقیقه نطقه صاد قلبیه

اذا که ندر بیلمن او هنر علمیه وارث
 یوقم لفت و قسطی ز عجبم وارث
 دستای بنیه کوزن با ایلیم ز عجبم وارث
 کیمه هند بنده طوطه قالیم وارث
 بو اهل سعیم سببه کن اوها بیلد وارث
 اخلاصیه نبی وار ایس خیره سائیم وارث
 ایلدی بنی سائیت اعحالیله وارث

زاهد نبی و بیکه بنم شعیلم وارث
 مال بیج دوه فقه غنم ز ز ایلیم وارث
 وای باشک بو حالیم کیم وارث اولدیم وارث
 کیم یلم عجب ز ز فیه - یا طوطه ارجینه
 بیز بولورن حالدی صلا جه سلا به
 حاشا که دیه وار شاحه بونور وارث
 نازا دیکوب آرفه خدا سائیت عذر

وله متار الیه از جنات جنات
جل جلاله

دیلم راه سیدینه ایسوه افکاری تحبث
که آفر خوب کالیله قیلیم اذکاری تحبث
ولدیتم ذوقفنه اوله ایدر اربایی تحبث
مقامانی کج روهیم ایدر اقربایی تحبث
علا یقده رهها بولر ایه اهرایی تحبث

خدا یا طابوکه کلیم ایدریم وایری تحبث
صیحح الاعتقادیلر دخی هم حسنه جالبیلر
سلامتله سعادتله جیبیم نهمنونه اولر
ققدنه پنا آیم روهیم جوعلوییه اویم روهیم
نلانیده عیانه اولر ظهورم کونر هب طولر

قافیه الجبر
وله متار الیه نصیحت حقیقیه حاوی
نظم مقتدریدر

وار اولر نیکنه مفتوحه غنا ایلر عنادیم
علوم هادیله وطلب اولدر غیره هادیله
بخانه استقامتله رضای حضرت وادیه کج
بچه مارا کب ترکیب قواعد یانداده کج
یتیم صرف ایلدن عمری بوفانه سولدر کج
حقیقیکیم با یمال اولر کاندیه یتیم یاردیه کج
نایم نطقه تسلیم اولوب ذکر شادیم کج

لذتی بانه پاریس او قوجوبیه جنادیم کج
نه حاصل سول علوم رسیده کیم ویایه نفی
بیر نضوب ایلر کج ورم رفوع قال وقیلدره
دخی فاعل ایلر مفعول وضا فانه ایله قو
قوا استفهام و معنای کوزت تحویل غیر اولر
ضمیری پنا ایدر جانه بجوزی لاملاندره
پاپنه دامانلر صیدیه او قواندره عرف دریدر

وله متار الیه اولر اویسی ها ویدر بار لیس

قطره اولر باه آله ایدر کولر
نه خوشدر کیم بوسر نه ایدر کولر
بهر انشاه صفتیه کورده یتیم
کیده کلورینه جبار ایدر کولر
بهیسنده آن کیم کوردی ایدر
تجددله اکاهو چانه ایدر کولر
سحابک ماهتاب کیم سه غمینه
کینن ساحل غنا ایدر کولر

بوجود کلوب انشاه ایدر کولر
عدم اقلینه هم چکیلور
کیده سه بر بنی کلور یتیم
کینه ایدر یونلر سینه
بوشادوره هر کیم ایدر ایدر
بو حکم بنایه کیم قوردی ایدر
بوسر امر غیب ایدر صفا کینه
کیمی ایدر سه بودر بانک یتیم

تَعْنِيَهُ بِرَأْسِهِ سِيمَهُ كَجَدِي نَهَانِي
رَعُونَ نَكْتَهُ سِيمَهُ أَهْدِي نَهَانِي

سَوِيْدَانِقَطْمَهُ سِيمَهُ كَجَدِي نَهَانِي
جَلَالَهُ دَهْ جِهَالِيَهُ سِيمَهُ اِيْدِي كَهَانِي

وله من الرأيه در مناجات جناب الله
قد جلان

بوسنده فایوکه مَلدی آتھی رطفکے محتاج
عجب حاله صنائدم بره بو آوانه ندر بیلیم
دیسیم اظهار کوجدر دیمسم اضمایر اندزه لعل
مفادک و طینتہ قطعتہ سببہ قوع اللہدر
زانیما حجاب کف ایمانده ایدوب تخلص

سند و صلاک هوایله قیلوبدر و این نیا
بواساری نه افلاطونه خبر ویردی نه خود بخا
ایدوب افتابواساری شهید عشفه اولو جلال
دیگر در دایه فصولی ولایتله ایدوب
ایریشته سنده ای مولای ابرج سخن استرا

صرف الحاء
وله من الرأيه حکمت آیز نطقه

ولادید اربیت ایله سیاه
لدشیده نه حیات فیضه ایروب
اولی الالباب اولاده قشینه قالم
ذوی الابصار اولعبا کون کوی خود باوه
بیوردی صفا هویتیک الابصار
که لا تدرک الابصار فهم ایت
بو قفل کنزی فتح ایتنه نیا

ارحوب حضرت بدنده طلاقه
بوله سیمه آن کونق جاهنه سا
فینه علمنه ماهرا اولاد
که سایه اوله سیمه قشینه شایع
سختی سده ظمه ایدوب کل اوله اشباع
خطاب لته ترانه آیمه اجنا
نینه ما کنز لودر سن آروا

وله من الرأيه در وصف تسبیح

جناب کبریا اصنید کونم بلا تسبیح
سوات عسیره و کرس شاد و ش نیا
ایدوب جلاله دهن تکبیر ترلیل ایله خبی
حجاب اثنه عشفه هم تسبیح اولدی بیغیب
نکم وار بره و گوکده جهادات دخی ذی روع

اولعبا ختایسه مولابو ملک محمد تسبیح
ایدوب خبلی ملائک ذاتن صبح تسبیح
ایا بیسویوم وقفه نجید یله تا سما تسبیح
مفسر لرحمته ایدوب همد شتا تسبیح
اولعبا ذاکر یقیناً و صفة حق تعالی

وَأَنَّ مِنْ شَيْئٍ إِلَّا كَوَيْسِيَعُ أَيْدِ اثْنَاتِ	بِحَدِّهِ وَلَكِنْ بِنَهْ يَوْمِهِ إِذْ رَأَى نَاتَسِيحِ
مُحَمَّدٍ وَمُطَفِّي أَحْمَدِ أَيْدِ وَبِ تَسِيحِ أَيْدِ إِذْ كَا -	بِنَهْ أَيْدِ شَيْءٍ شَدِيدٍ سَوَانَ أَيْدِ عَصَا تَسِيحِ
دَفْنِ تَابِجِ كَرِيْمَتِهِ رِوَاةٍ فَعَفِي بِه تَسِيحِ	وَهُمْ كَشْكُولِ أَيْدِ مُصَفِّهِ تَبْرِضِيَابِ عِيَابِ تَسِيحِ
طَبِيْعِهِ أَوْلِيَا أَيْدِ عَمِ نَهْ أَرْكَانِهِ كَيْفِ أَوْلِيَا أَيْدِ	قُدُوْمِهِ مَطَرِ خَلِيْلِهِ نَفِيْبِي نَهْ جَدِ تَسِيحِ
دَفْنِ سَيْفِيْلِهِ مَا تَسِيحِ وَهُوَ كَلِ أَيْدِ جَامِ أَطْمِي	دَفْنِ كَلْخَانِيَةِ سَخْمِ أَشْبَابِ وَهُوَ ضَرْبُ قَفَا تَسِيحِ
سِيَاحَاتِ أَقَامَتِ ذِكْرٍ دَوْرَانِهِ ذِكْرٍ مَهْرِهِ هَبِ	فَعُوْدِ نَفْطِيْلِهِ هَيْبَتِهِ مَا هُوَ قَفَا تَسِيحِ
طَبِيْعِهِ اِثْنَيْ عَشْرَةَ رُوَاةٍ نَهْ تَسِيحِ وَهُوَ هَبِ	خِيَابَاتِ مَلَامِيْنُوهُ نَهْ تَسِيحِ قَبَا تَسِيحِ

وله ما رايه في تينيد طريفة نقشي وكننا سنبدا طريفا واد بقرانه وسلمه به
بما سنجح بحسن حاوي في تينيد

ينه طوغدي كوكله شاد فرسخ	حضرت پير وبياري ايشاد فرسخ
محمد لله اهل اقرار اولون	شاه نقشي بندي امداد فرسخ
مسلم عثمانيه بابا محمدي اكا	اولدي فدائي فرسخ زاد فرسخ
فيه هفتاد بندي قبيلي شاد	شاد اوله روع رواه بولم هفتاد فرسخ
ايدم نقشي طريفي اوزره بجه كرم سلون	ليك ايتداهم رويست نازينيره هاد فرسخ
نقشي بكناسه رعييل طريفة كورنه	جعفي صادقه اعلى قبيلي آباد فرسخ
خوبه يورس همدان وبياري نقشي اوليو	خوبه اوله سيويده آلدي مراد فرسخ
ظاهري نقشي اولوب كورس باطمي نقشي	كبره من نقشنه اصطلاحه من راد فرسخ
كچم ايلم ديبانه نايه بوز نايه بيزه كره	علوي سلكنه كيرك اوله معناد فرسخ

صف اطاء
وله ما رايه در بيان احوال فرسخ

وار صيد بو عالم ايجم كور صيد آنا ايجم فرسخ	هفتاد هفتاد دهه هافه درر بوهار ايجم فرسخ
كور مردم بر جايه كچم دو شمر آنك قلبنه	دام قورس ب قينا دوسه دورانه ايدم دوا ايجم فرسخ
باي كدا وانا توانا ناتواني جاهلي	دوشورس ببار طوز اخ تقبيله پشكايه ايجم فرسخ
هفتي حجب وار من خلاص اولسه بواژد در مارده	آغنه به آجه درم چك صانكي چلدر مينا ايجم فرسخ
عاقل ايست چنكم نوب دور صقيبه كره اينه	يوقسه نه شاهي نه كراهي بيلور باز ايجم فرسخ

بديلي

بر ایکی کوهه بعضنک یوزینه کولوب ادم ویر
بر نیچی کوننده کور رسک ایلیوب زینا زینده

کویا کم آله ملاده طیب ایدر خطایه
بوزلا نینده خبر آل هالته معایه فر

دله مشایخه در اوصاف هیلده مشایخ کلام رفیقین طائفه
قصه ایچ ارا واهام

جنودی غیبی ر دین مشایخ
حدیثه بیور دیهه سولی
دخا الشیخ فی قومه بیوردی
که منه لاشیخ که ابله بیوردی
بومرند عقیده خضا اولدی بیجی
ماداقنا تسلیم کور دیکیمه
مقدم کور دیلر طوره سلوک
قصه قیلدیلر پوسه دعوک
بیما اصابت ایدر لایقبادی
طایفه حق قیلوب ایچاری
ایکجه قولورنه کلوبدر بو طریقت
خفی ایچ اولور بکره وریعت
بو بکره کندوبه فتن یولور
بودیله بیلیمه وحشون جهولور
طریقک جهله زنجیلور
نقدیه نقشه بکناس کلید
اولوبدر جلوتهم شعبه بوزنده
دسوقی صدی شانلی دمنده
اولوب قول روستن زینتیرام
که چچی شمس جه احمیلده هم
عقایی هنردی سنبلای مکن

هداهم سید بر مشایخ
نینک باطنی مشایخ
بواقفه بنوت وسه طبودی
بودیسه کالندک قوشای
کلیم الله خضه بولدی بیجی
قصبات قاشیر مشایخ
نصف اینه یار ساه ملوک
توقلم ایدر مشایخ
سالمده قیلور لاجزهای
ایدر از کارین جه مشایخ
بری بکره بی علوی حقیقت
ایدر انکارین قر مشایخ
ولی نقشه صانور لارا کاتوره
قنوبه علمیه ده مشایخ
دواننده سلم نوری علید
اولوبدر جلوتهم مشایخ
دخا قدره رفیع بد ویدر
جلال الیه کلستر مشایخ
هم اوزبای غنی دخی ادهم
حیات فیضه جهه ز مشایخ
سنایه کینه شعبه سربانه

نمانه ایلهری بواصه آغاز

نمیلور نابینا عیصر ما نبح

وله منار الیه طریقت علی شعبانید اویسی قولیندره
عبارت اولر فغزل بیاتنا خاوبید

ای قاری طابسته قوله طریقت قیلیم انفاغ
بواصه ایکی پیری بالام بیلیم درم درم قوما
بولارده غیری بویه اساس صغیره نازانه آلدیم
آنچه کویله بیانه ایتمه عزیزلردن حقیقلر
نمیلورده طوتنا آرام نه تعلیم ایدر اسماکی
بوم یعنی اوائله که بویه ذات فیه ایله
قصور یتمه ایکی شعبه طریقتده مشعب اولدی
بولارده ندر فلا بویه درم جزویا سالکلر
بولاری جملم فعدا ایلمن صیغاز بواوراقه
نه نسیده ایست زلفی حقیقتده طریقت قوللاغ

هدف الدال

وله منار الیه ان استمداد صیغاز اولر
جل جلاله

ای قاری
بواصه
بولارده
آنچه
نمیلورده
بوم
قصور
بولارده
بولاری

ای قاری
بواصه
بولارده
آنچه
نمیلورده
بوم
قصور
بولارده
بولاری

ای قاری صفا احمد زانم اند باقی ایدر	یوقدر کاشیده فرد	ای وصفی الله انضمد
ای قاری منال غیب افکلنا ابواب غیب	استه الهمی ستر عیب	اغفلناهم انک
ای هادی لطفی جزیل بیچاره ایتمه زبیل	بینا اکره قیلیم علیل	برسانلم ایلیم رت
اضلالدره ایلیم سده هه هه ایتکلمه و بیصفی	ابن الحفص ایما انفا	در کالهک کلیم مدد
افعاله قویم یا الله اقولده ایلیم تنه	ازکار یی ایلیم بنه	جاء الفاضی و مستند
بنتیغ کبانه قوم قلیمن ایدوب بالام قوم	بویند قیام قوم	انفا و کم یوقدر عمد
ذکر بنایه انیسی و غیر لیلک اناجلیس	قیلم بزنی نوا و بیسی	جودک او طار بودر دست
یا همه کاد انجا طابوکر در هم ملتی	اوسوه دیونم جای	عنه بیخته فغتمه
هه هه ایلیم بیارکا ایتدی لایه آشکار	نیت ایدر لیلک لا	عنه لایه اولوب یانکی لیلک

دلفون

دسته اوله غف معنیات اوله در باره

کوکل روحی بو تصویر دیوانده ایله تعداد
تفکر له تدبیر له طوغار صنی بو اشغاری
خنا اثره اگرهیدر قلوب شایعیه فرم ایت
بنییه وحی اولان معنیات انبیا دربار
کی صاحب کتاب اولدی دخی بوفینه و خماردی
رسولیت نبوت چوره بولاره سلطنت اولدی
عجب مینا رعون وارنایا که فرم ایتن

اقار بیضا بی هفتده بخنا ذبیر ایدر اعداد
قلوب عاشقان طلب قدرتله اولدی بنیاد
کلام فیصه و طلقده فقد سدر اولور خنایا
رسول اوچون اوله اولدی اولور اولور
شایع امینا اجما ایدر در خنوی ایجه ایشاد
بولارن مکیدر اهل قلندره اولیا افساد
سنی نظیره سخنه ایجه مکیم ایتدی کتار

دسته ثانی الیه کتب و صحایف کادینه
تفسیر و تفسیر حاریدر

رسول ایلد نبیه واسطه جبریلدر کتود
بولنک دزدی مدوند دخی فرم یوزی صحف اولدی
داود عیسی ایلد موسی مخنه و صطفی چاردر
صحراییت آدم ادرین ابراهیم ایتن
اولان عالم قلم اهل کروی اولیاده بیل
اولوبدر اولیا غیب حقدیه واریدان الهم
عیانه ایتدی بولار معنی ایتن چواره

ایدوبدر دست کتاب ارسال دخی فرم چوره معبود
زبور نجات ایلد انجیل دخی قرآن بیل محدود
مدونه بوندک ایندی کورن آج ایلکیل مشهور
بولاردر صاحب کتاب امینه الله ایلد معبود
بولاردر بیکدم اولدی دیکلیدر بر اهلدر
بلدا واسطه و جبریل فیوضاتی اولور معبود
درون کتف غیبیه اینا عیبه اولور معبود

دسته ثالث الیه در معنیات اوله
کرم انه و جبهه

مطلب نور حد اسیره یا علی سنده معبود
نوره سبع الثانی و جبریل نامدر
هیب و فانی تقطع آیت آیت بنیات
سه سیره اول ام الکتاب هم عینه علی کتاب
اولنک معراج رسوله صوره شایق قوط

عیبه اعیان بی حد اسیره یا علی سنده معبود
مثال شاه هل آتی سیره یا علی سنده معبود
هم در فانی کت با سیره یا علی سنده معبود
وهی منزله ندر اسیره یا علی سنده معبود
کورنینه معراج لافتا سیره یا علی سنده معبود

۳۴

هم فبط سنا سید بلا ریب یا علی
 هب مقابغه صد اسیر یا علی سنده بود
 کور دیکم دره فقا سیر یا علی سنده بود
 سباید و بدر صد قیل سینه غازی با بود
 هفا النزال
 وله سنا الیه غزال طلعه

بیر عتق صحیحی جاننده لذین
 اینک ایضاح فکله اولن بودی
 با تجلیس بودله برافه اور
 شاه عتق بنده سیوزنق بنده
 طالب حقنه منت غیری
 اهل عتق ماه مانم کلچک
 روحنا ایندن فدای شاه کیم
 زاهد زاهدی غن ایننا ایندن
 بولانده در حکمت سولدی

وارمی عجب جاننه جاننده لذین
 دردی آنک بلکم در مانده لذین
 لعه عتق چونکه برهاننده لذین
 طوب قلبه حکم سلطاننده لذین
 زینا یوقدر بنه عرفاننده لذین
 هیچ بولنانه اکانالاننده لذین
 بین بیک جو - اینه احساننده
 بولس ایدن ریب کانه نه لذین
 فنی ففاله قشیا قاننده لذین

هفا النزال
 وله سنا الیه غزال طلعه

بکا بو لطیف اصابه رسول کبر یادنده
 عیانه ایده بکا کنزی بودله فتح ایده روزی
 طریقه اولانه هبر ههای ایساکونه سوز
 طریقتله ایروب آباده فیتله ایده دلساد
 بوار کانه باقه شمی دخی هم فرقیله جمعی
 سوز سوز ایده تنوین و بیاب تکلیف بکایمیز
 نزلای به انزل جانی ایچو رول بولدی فرجامی

دلیل واضح برهان رسول کبر یادنده
 پشانه ویرده غمخیزی رسول کبر یادنده
 قیوسنده قیلانه قنبر رسول کبر یادنده
 بو فقا ایچ ایده اوستاد رسول کبر یادنده
 کونک د و کدی دخی رسول کبر یادنده
 فوادم اولانه تسطیر رسول کبر یادنده
 بودله بولدی فی کامی رسول کبر یادنده

وله سنا الیه

وله شار ایله در وصف جاری یار باصفی
رضوانه انہ علیہم اجمعین

بوللا بر شجر نازی کلید -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 کہ اولد افضل ناس صحبا -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 اقبال مؤمنہ نام قلوب -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 اود صاحب حیا هم عثمانہ -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 کہ زوی فاطمہ خیر النساد -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 بولاری سوبیانه عقده جدار -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -
 سو جاری بولو فتنه المناجا -
 ابوبکر عمر عثمانہ علیہ -

رسولت جاری یاری جاز ولید -
 کی تالی کی قبا شایید -
 رسول الله بیوردی صاحب الفجار -
 کہ فتنه اول ابراهیم بکر -
 دخر فاروقی صاحب عدل اولیور -
 کہ روسی و سه نجاعت بوینوید -
 اود صحیفه آدی بیل ابنه عفاہ -
 آخ هس و تم تشبیه ابتد سطا -
 علی داماد غنی الانبیاد -
 صاحب هم شیری و مطفی در -
 بوجار قبول عین کبر یاد -
 تقی نقی زکی رضا سخادر -
 قبول ایتم دینار دین کتاب -
 زلای بوجارن قطبیر باف -

وله شار ایله در وصف دوازه اولم و تحقیق واجب اولانه اسامی
اصحاب کرام رضوانه انہ علیہم اجمعین

قلوب فیضه ویرنه بدره انجدار -
 کرم کانه علی المس تقوی در -
 کوزم نوری صدر اول مجتبار -
 امیریم شاه صیفی کربلاد -
 شایسته علی زبیر العباد -
 امام جعفر طایفه همداد -
 صفای جاده بکاموسی انضاد -
 نقی دین خانه سنه مقننار -

دیلمه نظمی ایدیه ذات خداد -
 تندی بی بی غواهی اولدم -
 جمال صفتی مرات ایتمدم -
 یانوب یا قلبره قلب من بنم -
 سیادت سبغ اول شاه ابردی -
 محی باقم در انقیادیم -
 معنی کافله به چاکر بیتم -
 محی الشقی رهم خداسی -

ایمانی فیر روی کین جانم
 که اول چشم حیرت ره طغار -

خبر بزرگوار ... خردمندی چون صاحب لواری
 در خفا و عیبش آفتابیم ... وجودم ایچم شمس بنامیبار
 جنت نهینه جعفر طیار ... شیرین و مطفی منلی تهاد
 محمد نسلند جندی اویشیه ... کیم آنی سولک عبیده خطاد
 ابوطالبه رسالای فعلا ... بنی هاشم آنکله اصطفیاد
 معاونت ایدله اولدر سول ... دفعی ابنه علی لا فتاد
 دلبله کرم اظهار ایمانده ... ایمان باطنده انجلا در
 ایچ زنت ضیه آکا دفعی کیم ... آنک شائنی کور عبیده عار
 امیندر صدف اول درنی پاک ... دفعی مادری فی الانبیاد
 آنک فدربله پیشای صفی ... دفعی هم والدی خیر انوار
 بوللا بقصدنه مقدم فوت او بود ... بولمن منلی دنلی با برادر
 ایمان نظریه ثابت قدم ... بلنمن طاهر بر ماجراد
 اول عبده انه امینه ابد طالیب ... اولی احبیا اولنده یقنی روادر
 ابد بجا قصد بوعده ایچیم سوا ... یقنی فوت اولدی یقنی عبیده بقادر
 کل ایچدی ترضیه قبل ذاهد خذل ... طریقه مستقیم کل صیار
 اگر بوندوبه ایچمه ایباریل ... یا ایچمه راهه اشدده یگادر
 دفعی هم فاطمه خیر ایشاد ... خدیجه آخری فی ایشاد
 دفعی بیت علی زینب کینه ... ایچی نقینه جانم فدادر
 در ونده دینیم بقصدن نورم ... بونایینا کونریم نور بار
 دفعی هم ایچمه جناس مالک اکثر ... دفعی عمار قبیس سانا غلدر
 دفعی بقدر خنده بقطه ایمان ... اویش انقضاء صاحب صفادر
 دفعی سلمایه فارین ایلم قنبر ... بوللا یا علی آل عباد
 شهادت اهل بیت هم ... دفعی اصحاب صفة شهادت
 دفعی هم بیعت انضوایه نقیه ... دفعی منکم صبر الا تقبار
 دفعی بنیسه ایچ صاحب سعادت ... اورونو کربلا عن نقادر

قصه قوری صفتاندر

بودی حرف دیوانلر کتارنه بولمنده صفتاندر به بوللا یا کتارنه (دوله نالان)

قیل صفتاندر - و کتارنه ... ذریعه ایچیم سوا ... فی بابنا بکرم و ارم ... من و ایندی کور م ... ثابت اولیب ایچانه ...

... دینار ... از اینک منزه اعطانه ... نزله نزل ... فی حاکم کل اول حقه ... ذریعه ایچیم سوا ... فی حاکم کل اول حقه ...

... و سول بلیم ... من ... شاه ... سلطان ...

... میدان ارنیز ... ذریعه ایچیم سوا ... آل عبا به قول اول ... هم شمس صفت ...

... صلوات ... ایچ ... و سول ...

... قول اول ...

... قول اول ...

له طریقی با - اولم ... مندرک بار اولم ... اولم یوری سر ... نذیر بار دیسوند ... طوع کند نور جلی
بو کوکل دریا من ... نذیر بار دیسوند ... فقط باد نام ... اولم یوری سر ... کیر یوری کوکل

ایلی جلانه - هبنا هناد -
افورم کما تقویله قل کفاد -

بکالانم اولانه نجیما اولاند
نایان قویلیکی دونه ایتمه باجیا

درسه متارالیه در ستاره و اوصاف جدها خفت الاظم
سید شیخ اعلی حامد و قندی خلیج

شاهم جسد علیله	سماه قنبه قویله	پیرم نوره جلیده	شیخ حامد ولیده
صده صیده اهنه	زبده العباداهنه	خیر خلف جاھنه	شیخ حامد ولیده
محمد باقر یولک	مقدونین زینعلی	مصفا کاظم کوکل	شیخ حامد ولیده
مصفا انضاد الدی	تقی نقی شاهی	امام جعفر حقیقی	شیخ حامد ولیده
صده یوا علیله	اهل عقل کروری	لادی هفت کتوری	شیخ حامد ولیده
عنا - یاسا اصلیه	ملک اکثر نسلیله	حضرت عباس نسلیله	شیخ حامد ولیده
خند یفته ابوالوف	قیس سقا پرهان	صادره دین القزاق	شیخ حامد ولیده
مسلم بدری صراحی	قوی بدر سراج	صفی الزبیر فاح	شیخ حامد ولیده
سید نجیب سازان	ابراهیم شاه دوران	جمع ایده هبنا عزان	شیخ حامد ولیده
خلوه پندر شانیم	ذکر ایله دورانیم	جهو پیرام خانیم	شیخ حامد ولیده
نطقیه - مفتی قزاق	حکمنده جملم جهان	ملا صیفه سلطان	شیخ حامد ولیده
عفا بیاره	ابلیله کشف عباد ایلیم	ذکر دورانه ایلیم	شیخ حامد ولیده
عنه دریا سیله بویلیله	نجمه پیر ایلیم	بقایلم سبلیله	شیخ حامد ولیده
شهریه نام جهان	سید تام جهان	اهل کلام جهان	شیخ حامد ولیده
علم عفا آند	کشف بهاه آند	مفتی قرانه آند	شیخ حامد ولیده
قطب جهان	ایلمه بو نامه فرقت ابدی	اکلم کالیم یاهو	شیخ حامد ولیده
عالم علم البقیه	سنایات بسیره	صاحب خلوت ابعیه	شیخ حامد ولیده
متیو اکمل اوزات	ناظم ذات صفات	نائل قوتی نجات	شیخ حامد ولیده
جید اعلام شیخ	قوة العینیم کوزیم	حکفته ذکر بنیم	شیخ حامد ولیده
ارکان قورانه	سوقه طور دورانه	عنه آظینه بنیم	افسارین بلیم
کوسه مدی اعلا اولانه	دورنده انکار	نایان ایتاننده دیدی	علی قویلیله

نذیر بار دیسوند ... فقط کندی دیکند ...
عبد و اغستانه ... نذیر بار دیسوند ... شاه و جاده ولیده ... بیلگوری بیلی بر دوس ... نذیر بار دیسوند ... حاضر در میدان

... علم اولم ... نذیر بار دیسوند ... کورون عینی اعیانه ... کیتما یا و کلنیا ... سنا ای لایلیا ...

... نذیر بار دیسوند ... نذیر بار دیسوند ... نذیر بار دیسوند ...

سی

وله مشار الیه مناجات حاوی قول ایلم
دوباره قافله در

بنا سنده همه قیامه ایسا طاهره و بافتکار	همه کوره ناسز قیامه بنه و پیریتا نظر
عجب حال ایام قالم بلنم در لایم	کیندم انغم سالم عید انغم قنده ابرام
کها عابد کهای فاسد اولوم عقیله لایفه	کهای مست کهای آیفه کهای اش کهای اقیام
بلنم کندی ادر کهای کاه اهد کهای عذکم	کهای خوف کهای بی باکم کهای کور کهای اولو لایصام
کهای سودایم دور اولدم کهای بالای سینه اولدم	کهای جفنه روینه اولدم کهای کوزیم یا ستم اولدم اولدم
کهای صفت پست اولدم کهای اقرار است اولدم	صیقل کهای فزینت اولدم کهای کتابم اوقنور هر بار
زانییم عیانه اولدم کهای پیر کهای جوانه اولدم	کهای قفسی کهای آینه اولدم کهای طنبور ایلم منما

وله مشار الیه کچه دهی نیازی هفت نیند غزل و غزوه سنجی قدیه لایم

همه لیلی کهای بر وانی آهمنی ز ا اولندن همه
 کهای کچه نیال بر وانی کهای اولندن همه
 کل ایمدی سوز ایلم سازی کهنه ز بار اولندن همه
 ز عوالت مغزای یوری کهای اولندن همه
 ز عوالت انجیای واقف اش اولندن همه
 آن اطرفه شین جاننده کهای بدار اولندن همه
 دل دنازل حالیه کهای اهلیه همه
 کهنه مرصفا فالیه دقایفه اهلیه همه
 بو کوه آل عیاش الیه خلایفه اهلیه همه
 یوری وار اهل تجیدی علایفه اهلیه همه
 آتی جهانی جهانی تن ابدوب دنیا اولندن همه
 ندر تو هیکل آملری نوالیه بیلک استرک
 اضافه فانی سقوط ایلم منالیه بیلک استرک
 قیاد نغمه ابر کور کل جهانیه بیلک استرک
 کهای قیام کهای لطفه کهای بیلک استرک
 فنا ندر تمام یوری اولعب هموار اولندن همه
 بو کوه بو غمینی عشق غناوت اهلی اکلان
 منجه القلب اولاده نامر زهماقت اهلی اکلان
 صقیبه بو غمینی قسائی قیافت اهلی اکلان
 دلا بو نطفه الطیر فصاحت اهلی اکلان
 آذ آنجه باعظ یا فخر طینار اولندن همه
 ز بیلک هفتی ادنا نالان مر ندم اعلا
 ز بویه نفس اولعب قالمه نیند اولوب عقیاید

اولوب

اولوبه بی بصر اول شعل بصری ذات معنایی
انادوه طوغه کونز کونز کاه کورن استیایی
نیازی وجود دلاری اولولابصا اولننده صود

وله مشار الیه نقی آوه کر با از حرف تیند غنن تخمیں عالییدر

کوکل لهنده اسای الی جمع اولوب مطور
بوکله فیله فیوضات خداد ایلیه صود
بطوغده طوغده راز قد وکیل لاجود
هدا ظاهر د ای غافل واطلوقد رفتود

فلا فیه اکلایب ز اهد صغیره مضمتد به اولدود

اهدوده واهدیت جوده ظهوری عبیره کننند
اوزیمه تفسیره ایدره حقد به عجب یلم غفلتد
کود نه بوکنتی وحدت اولاد واصل وصلته
سختی صمانم کوم سیمه بوکنت عبیره وهدنند

بود بنف جاب غرضی یوز کده ایلیه صود

نه وایسه وحدتکین دکلی وجه آدوده
مجن آل اولادک وکیلور ضویه مائده
که هس با شاه ایلم مصوف اولاده آدوده خافده
کها بنمنی بو حجت کوننه کیم طوغه عالمده

کیر ره غنم ده بر تو اولور جمع جامل برنود

چیقوب کر سبله واعظ یلان عفاه صناد مسک
هنوز بو خاب غفلتده اویا نعبابانام مسک
حقلک فراتلا غیری مخالف سوز قنای مسک
بود لده بیلیعب ز اهد ایستیم طهاره آتای مسک

طوقانور بانکه با کوره صغیره ای غافل ایستیم طور

هویت عالمده هودن بو ملکه صالمتد
زبان کور ایدره نطقک بجای نکه طاکتد
کتابی صنتی نیبانه ایدره بر زنده قائمتد
یتر بو نندک ای نقشی آلاه بر قیلده به آلتد

قولانده بود در چنک اناطور جانی رطینود

وله مشار الیه هاشم اسکدری هفت تین تخمیں حاوی
نظره کوننند

دل دانا دایم و اخذ نظیره زبانه سوبدر
تغییره لاقینده نه غنن اول مستعاره سوبدر
صروفاتی قیلوب بیام هودننده ساه سوبدر
ایا سده صمانمک سنده بو کفتاری دهانه سوبدر

ویا آلت اولاده عنقر یا خود طبع زبانه سوبدر

حبیبدر ذاتد دعوت ایدوب اول هوشب اسرا
کود ندی صورتی رهانه تقالی شانه اعلا

تجلی قیلے ذاته مقامی اولدی اولدنا / تماشای جمال ایچمه اولدییه مرات ایدوب لولا

یوز نذره سیر ایدوب کندیبه دکلهم هم عیاره سوپلر

مقام قاب قفسیندر ولی قفسی کانه ندره / کورنده صورتی ایلیا ولیکن کندوسی سیرم

بو اسره اولانه عارف ایدر فرم دین ندره / یه قدمت اولعب طبعک جهانیه طمقب برام

مظاهره ظهور - ایدوب قوسنده بیانه سوپلر

کمالانی ظهورنده آنی کورنده صانور اخفا / مشغش کورده آنی ادر که قاد - اولم منجات

بو آدم صورتی عهده - ولی کورمن آنی اعما / حقیقت عالم غیبک کلامنده خفی اشیا

ظهور شیخ صنگه خیالکده به جهان سوپلر

بیانمن بولنده درسی مکریم عهده ویر نهضی / نقد - کیم عیاره اینته - بایزید یا عهده بهر

ناینده طوغار و طلع فی یه وقت اولعب عهده / عجبده - هاشمک حال کوی نقشی کوی مری

دل دانایه وارنده اگا کویبه مکان سوپلر

بودخی به بازار مشهور عاصمه در تیلنک مطبوع دیواننده می - اولعب افواه ناسه قراننا اولنانه قیسده

ایسته بود - قناعت ملکینله بادشاهییم / دارای دولتیم صبوراً سکو -

ایستونده کور قیسی عین مشارالیه حضرتین نظر حکمت اناری بیور یه رو - بالانتخاب رطفا نظیر بیور قدری زرقیه

وله مشارالیه

بنیم خرابانک متانه سیم	قیبه عناصمه اولشم منور
بو کینج خفینک و بیانه سیم	اقلیم جنونده اولشم مشهور
کیسدم عهده اهنه عیاز بولدم	سیر اینتم کوکلی مهانز بولدم
وصیف صنده بهانز بولدم	آیت جهالم فی سیه منور
یاندی جمله وارم عهده سودام	مخما اولدی وهجودم قاف ایلم صام
سیر اینتم ذاتی هه بر اشیا	حقیقت و جهینه اولشم نظار
نظام کامله عیبه جهالم	سناسونانم ایردی وصال
قیبه فرسدا جکعب دوتم ملال	آلانده شهودمه اولشم مسرور
هم سزادت هم شاهدم هم مشهور	آنکجهله ذاته ایدرم بجود
همی عالمی و اولهم موعود	هم ناطقم هم ذاکرم هم موعود

ایدهب

سید ایدوب فاسه ایتمه کنن نانا
کتورم یادیم سنک کاف

نادانه آچلمن حقیقت کافی
کوکلمه تجللی ایلدی وانظوره

سولس و لایبت جلیه نه دفعه اولاد تعیبه بیور بیلا و همم جی اهد عنت یا سانه ذممه دولنده دارنه قضانه کوندر بیلا
مال مدبری سولس موی ماه افق اولدی کوزوش زلف شفا و عفا و جنب خاندانه و طریقت علیه منتسبانه
طانتی حایره کورضله با اقامم هوی نفس افاره سیمه بوضه اجنای ناهواره نوقوه و فانیام
فکر و آلتیه فریب اولوروه مار مدبری انناسنه کوی ایلر بر جای تنزیه مطلوب اوجده دیار یک ولا سینه قطره
با آلفه ایلم هیزم صحت و عنت اینکده ایلم حکومت طافنده نیندا دورکن مکنه اولوروه قوه و خنایه طافنده با هیزم
سکانه اولدی حایره باقریا ارب و بیعت رسول و بدنام و مؤذینده ایدر لیک می نسا رایله طافنده مسخر زنده بیور لوقه
دله ایله توفیق و سائینه و صفت اشباه و عبت اولوروه ایبار بیور قدری نظمه و شمان لریدر

وله سار الیه

ایست بو سیدی موی ماهی	راه رفیقا کیم یارن طاهس	بولون قبول ایتمه لعب نانا	سلامان بیور له صیبت ظالم
طایفه تعریف اکلایه پیرا	لا یوفدینا اولدی جیسانه	کنیم افرین و کیمه بیانه	قابل فیضه اولن قنیه جا
بیور لور رفافت کجلا ایسی	هرفق ایلم اولن رویسی	سنه نظره یدمه بر رویسی	یولس قورسه کون خائب خا
عقل جیبا ایلمه سا کلام اولدی	بو نه فریم ایلمه ذهن نام اولدی	عقل جیبا کینه ایلمه نام اولدی	اهلیتیه بو حال اولدی حاده
عقله اهلی من کجلا فوسه و نیلور	قد هله و بایدر کوزر سوزیلور	جبوب ساق اولور جیم هوزیلور	جبال بیله یارنم قاص
جبوب فیه ایلمه طایغ حیرا ره	غیب خدا و هی اولدی قیصرام	غیبیم انایم و صلت سام	بو حال شمع ایسی اولن نور باه
دیدر یاخره ملکه کلا ره	بکافینر ایلمه کله کده هابه	صنایم اجدب آن قیلیم انتحاره	ملکیه یاخره خینای حیر
بو کله کجلا سوبد مصطفی	هوانه سیمه ایلمه و خبر النساء	ملک غایب اولور نابلور پیدا	بو کله کجلا سوبد اولور بو نظر
بو روزنه بیله اولور عبت	یا ناهم قالدی تأسی حکمت	بو یله بو اولور اولور اولفت	ایزده هریم دکلی حاض
آدم با احوال کجلا سبتن	یورفله ذلیخا روایاتن	نک با مایم کف کف کف	چیجی دیکلمه دن مطهر سیاف
خلاصه عتق صایم نانا	تا اویله بول یوقدر قیلر پانه	کوزل شافلیت باوه نوصفا	بر کله صیفا نوقوه کاف
تقلید ایلمه تحقیقه اولور بریم	بو یله فقه انسر لوه یا قنم فریم	حقد بو نطقنا اولور آذیم	جهت معنیله اولور زنا صر
نقصه ایتمه عیب یکنی طمعه کیم بیلا	بلامه قائم اول کامل ایلمه	البت لازم کلو و رای احواله	حتی انتحانه کلایه شاه
عقوبه حقد بو یازدی نانا	صایق صوب و بجهله آردی نانا	کدی ناسیما قان دی نانا	بو یله بو نانا سولدی نانا

هرف السرا و له سار الیه حضرت زین العابدین علیه السلام
اهد الی تعیبه نظمه و قد تدرید

در صحت بیایم آسنا بون

بزی هس کوز کوره من افتقا بون

هوشی فیه ظاهره قائم
 کوه نه کوزم طهره الو اباقوه
 اذنه سم ایتو بود و نه هم تم
 سانه ذروه دخی بد م لیس
 دخی سخت شام یو خوره قبی
 بودار بالقوه انسا نه قویله
 هوشی فیه اهد الیه ایستد
 هوشی باطنی شرح ایت نایان

هوشی باطنه ایزون قهایون
 ندر بیلور صیبه جلون غایون
 تکلمه دهانه نظیره خد ایون
 بیلور تلخ شیریه خد سب ایون
 ایدر یدلمبدر رفی ایجا یون
 یندی حقه آنجهه سنایون
 بوکا بانفعل خل ایجلایون
 کلام ناظفنه هم مقتدایون

ولله و سار الیه صفتی بیله هوشی فیه باطنیست
 اهد الف صاوی و در باره و شانه لریست

بن بوتنه اقلینه سیرا کلکس و نون
 قیلان زول هوشی هوشی بن اعلا ای فقیه
 ایستد و بیسم کما باطوره هوشی
 برایی قلب دخی برایی سوهدر
 هم بره فقی بری اخفادر
 بو طهره یقه نقیبند ارشادیه
 ای نایان طهره بیسم سینه

عهده باقیه سوار جدرانه کلکس و نون
 ذوق صافی سیلاب مسدانه کلکس و نون
 ذوقیله ایجا نه کلکس و نون
 هم بری سکا نه کلکس و نون
 به رطائفا سانه کلکس و نون
 هر اولی فانه کلکس و نون
 بیلمی کیم بیبا نه کلکس و نون

دیباجه طریقه هزاره و اطوره بیسم
 ولله و سار الیه

دیگه عهده سکا دریم نظیرا ارکا غن
 از طریقه قوتوی نقیبی بکتاشی ایست
 هم طریقی سعه به نسب اولاده سانی دخی
 نه دره اطوار بیسم هم سلوی قبل عیان
 بدی نفس بدی اسانی مخلص قبله یار

کیم نه دلده نظیره ایدر فرم ایدر کور برهان
 اول طریقی سعه اعلام ایدر عی فاعن
 طوب بیسم اوزده در سیر سلوک سیرا غن
 ایلدی تلغیر اسما اول ساه مسدا غن
 کل نایان خیل عبان کیم آجیل میله غن

کیم

دیباجه

در بیان احوال سبعم و مقامات هفت نفس و اسماها

دره سار الیه

دیکله آنی دریم سکا	بغیر کج تو لاده اور پکا	بیل ابر کنده فاله صفا	کوه صق عیاره ایدر نه
طوره اول افاده	بر جازه وی مقاره	کلنگ بوله خاره	اوبه قده عیاره ایدر نه
نقی ایبات ایدر	اخلاصه زیمه کیده	قلبک پاشه ایدر	امراض نقیانه ایدر نه
بازنی تو حیدر قلبه ایدر	افاده عکبره قیدر	ولید قلب ظاهر اولر	بنای آنی در جاده ایدر نه
ایکینجی طوره سن کج	یاریم اخیاره کج	اکم جلال کوننده کیمه	بای نجه خاقانه ایدر نه
لوامه در آدی آنک	سبطانده بنیادی آنک	زمایم اوستادی آنک	الذکره کبانده ایدر نه
لفظه الله باشه	ضرب ایلر باشی آنک	لعلم ایدر صکره ایشه	آنی سلمانه ایدر نه
ملایمه آندره کعب	هوا سیمه پروانه اچیب	فیه ولایتنده اچیب	شکر فز او ایدر نه
فیه جذری تن ایدر	جانب تقوا کیده	در دینی طوره نقل ایدر	حقیقه وجهه ایدر نه
طوره در بیل آدی	عده آکا فطاب ایدر	عده عده اسکن سولدی	سوقیه دور ایدر نه
بسنجی قیلدب عبور	افیه اکم اولوبدر	هما اکام ویرا در	ذوقیه عفا ایدر نه
راض اولدر سجانمن	کشف اولدر برهانمن	تقاسیم اولدر میدنمن	هذیت پیرانه ایدر نه
طوره ششم باصوب قدم	رضیه نامه ای ددم	ذکر قبولدر حکم غم	اول دوستی سینه ایدر نه
یدینی نفس کامله	صافیه دینده نامه	کیرجهته الراهله	بو طوره کشف ایدر نه
سلوک هم اهل بود	عاشق اولدی بود	زنا نینک سگی بود	فدای باره جهله ایدر نه

دره سار الیه دره سار الیه

ایرا تو بیورد قدری روزه اندر

زاهد ایلدک نه لکنه شربت ایلر من	منکری فاسده نه بیلور نشت ایلر من
چرخه جام از لدر نوره ایدر بیلور آنی	شما مانا از البصده در هدیت ایلر من
با معاد ظهوری ساور سنی حقه در	بایمه کجهت کده شکلت اسار من
با کز آن نوره ایدر سرتان کونیه ایتیدر	نقشه روح القدس در حکمت اسار من
هم قینم نظیر پدیه هیچ فنا کلت آکا	بولقا قبله آن توتور دعوت اسار من
عقلیم اولر اولغمن نزه بدر صدیقی	رفیق حقیق و فایم خیرت اسار من

گفت گندان خن نیر سه ناز انظار
 صورت انشاه کورینور سیمت ارا

جسف النیر

دره متار ایله نصیحتی حاوی خن لید

بونلارک میل طبعی سفلی دفنا هم فعلی دینور
 صلب قابلدنه ظهوری قلب اوی اولر کنیه
 لایم منکر منافعه اولر ایماز بیس
 دلده اظهار محبت قلب اوی عبیه تجیه
 مردواناسک ناز اولر بوندر لایس

ای کوکل کل سه غایب معده ایله اولر جلیس
 صورت انشاه بکنر خلقید زینت دنی
 جند سفیاده جنین مساویه بونر ده بدلقا
 بغضه ایله اولاد آله هم جینه بولار
 لغت اولسویه بومفتتوا اولان هم آلنه

دره متار ایله دیگر نصیحتی بر حکمت

آشنا مشب اولوب ایتمه نمکینه هواس
 با وصاحب جاید بولوب ایله نیکه هواس
 قاله مقفده اولر مقفده سولیه صلیکینه هواس
 صد عرف در سیره او فوکل ایله نمکینه هواس
 اهل فرقه اهل جمعک ایله در کینه هواس

اهل تمکینه اول ای عاشره قیلیم تلویزه هواس
 عالی اطلاق ای کل کس قیودی و طلق
 مشبک اولسوه قواضع قبل تکیزده فراغ
 بیورر خن نزل لولا السبانی رضانی
 کل صابنی مسکن قدیمه نراغ بیل یوری

ولله متار ایله علم البقیه و عیبه البقیه و همه البقیه ایله مقام فریه
 و جمیع و خاص ای صوره تقیفاتنا بنیتر

ایلیوب توجیه افعال ایله سیره فرجه نف
 فطری قری قییب لطف ایله اولر بیکر
 اولرک تقیه صفاتی ایله بیرده مقبوس
 کوسک منزل عامده بیدل آلوب عبیه
 نیمه ما عالم ناسوت ایله بوعی فراس
 ایله تقیه صفاتی تا بکن میل هواس
 عالی سفلیه ایله وقتک چلس
 بود جمیع خفا خفا صواص کرم هواس
 وار جبروت عالیله همه البقیه کوطن

عالم فرقه نیمه بکنر و مثل کس
 منزل عامده قالعبه بکنر علم البقیه
 منه عرف در سیره او فوجیه البقیه ایله سعه
 قبل نرفا مقام خاص ایله خاص اولر کور
 عالی فرقا با در جمع ایله بجمیل قبل
 ملکوت عالینک سینه ایرکس صاد
 او قبیب عبیه البقیه قلب مسکن ده هواس
 ایله تافیع مقامات زانی توجیه بین بیل
 هو بود کسفی نراغی ایله رمن عباد

حرف التین
 ولسه سار الیه در تقریف و بیانه مواید سلام

صبا قیبه نا اهلته قیلمه آئی فاسده
 او در جبهه اوله نادوه بولده
 اولوب جمله معاده آنه سرع اسه
 جهادات و سه کورندن بنیله طله
 شکوفه و نه ظهور اینده چکوب بده
 کوهک ارضه شفا هم با ابا قده
 بنات اکل ایلدن صحیح مایه
 یقیبه انشانه دوری جانم کل قاره
 رطب و یمنه دیکلم بوزن قلاسه
 بوسنه فهم ایدنه قیلار حاصولسه
 جهاد جوده خله آیت قیلده بشکه
 همامه مسائمه بکنه اوله بنیسه
 کوزن آج کزه بو عالمده خفاسه

قوالده شیرینغا کورکه قرداره
 بیای معده بیه نبات پیمام
 اولوب خلقینک معده نه خجده
 با ایلام معده نیت عالمده
 چکوب آنده بنانه ابردی روک
 نیجه الواده نه خوره صحت بوزندن
 پس آنده صحت جبهه اولدن
 بناتده خرمایه ایدنه فرس بیل
 آنکی خرمایه اشلا منجه
 سول یور دی خرمایه غنک دور
 دخی فرسه وارده معده غایب
 با قیغه کوزینه آدم کورینه
 ریت دیر نزله رزمی ایما

ولسه سار الیه در تفصیلات اطوار سیم و هفت نفس و بیانه سیمون
 و مقامات و تخصیصات اسماء و غیرها

عبور ایتمک هفتیه جهاد عبیه حال اولسه
 یدخی طوره اولدنی اگا احسانه وصال اولسه
 دخی نفک معانی یدی طوره انصال اولسه
 ۱ بخی نفس افکاره در حال ضلال اولسه
 دخی خلق زما یجه جهاد اولاره جلال اولسه
 کیم آئی تنبیه ایتمن نزله هب و ناله اولسه
 او قطاع طیفک قیل اتمن زوال اولسه
 ایدوب تمایل لوار هر اتمن نزال اولسه
 هوایسی لوز وال اولسه

جهاد سیمین فیم ایلدن بخت خصال اولسه
 ایپیشنه ذوقه لاهوتی معاد فریه عقیده
 سلوک یدی طوره وار یدی اسکا اولوب تغییره
 بو اطوارن ندر سیمه کباب ایدم تبیانه
 بوند سیره الی الله در مقام اولدی بیل ناسف
 بونفک باشنه ندر حیدر صبا ایتمک جهاد اولدی
 بونفک جوده معنوی جهاد اولدی مانع طایفته
 آنک قتل ندر دیر لاصفا نره ایلد تبیل

توبه

۱ ایکن نفسی لغزایم بوکا تغییریه اسم الذات
 با شنه الله تیغنی ضرب ایلیم سالت
 که نیرا سیر الله در طریقتیه بوند سیر
 هوای هویه میل ایلیم بونفسی ملایم ایرم
 ۲ بوند سیریه الله در توحید افعالی
 بونفس هدایله قالیمه ایدوب حال ایه سالت
 ۳ سلوک ایلیم بو طوریه شافی ایلیم عاصمه
 بوکا شانه رطنه در خطاب حق نظر در
 کجوب توحید افعالی ایه توحید صفاته
 که بوند انکشاف ایتدی هیات ساره سنه
 ۴ بو سیر یلم بستی طوریه ایرکیم راجیه دیندی
 بوند جوده سیر فی الله فنا فی الله مقامی بو
 ۵ قیام ایدوب عنایتله ایه کل طور سادسه
 بو سیر سیریه الله کنونی خلقی فتح اولدی
 صفات ذات قلب اولدی قلمنی قیلدی خلقنده
 ۶ هدایات اولاره نظر ایدوب سیر ایلیم
 بو طورک سیریا بالله فنا بولدی وجودیات
 بو طور یلم سلوک ایدوب نهانی حقی بولدیلم

که یعنی نقطه الله ایلیم ذکر نزال اولدی
 بو ذوالو لایمیه تاء دیب ایلیم عیبه کان اولدی
 شافی ایلیم ازلایم کجه ملک قنیزال اولدی
 بونفسا سخن تغییریه ایدوب اهل جمال اولدی
 ۷ مقام ثالث اولدی او بو طور آیه ذلال اولدی
 اول جوده قلبی عیبه الله عیبیه عیبیه وال اولدی
 ۸ عبودیت ایت کوریه رابعه ولایت نوره لال اولدی
 جوده اسمی بوند تخصیصه سواد نقطه خیال اولدی
 در سیر مع الله مقام فیه لایق اولدی
 انا الحقه دیری جوده مقصود ایلیم انفضال اولدی
 هی اسما سی اولعب اهرام باشنده تاج سال اولدی
 در توحید ذاتیه مقاماتی جمال اولدی
 حیاتی جاودانی اسم قنوی مثال اولدی
 بوکانام مرضیه دیندی معنوی مثال اولدی
 طفوب جوده معرفت شمس جوده مالامال اولدی
 دینیلور صافیة کامل وجودیه با جمال اولدی
 ایتدی جوده یعنی قنیه بیلمن اوزکه قال اولدی
 ۹ یه الله سیرین بیلمن او ظاهر شیخ نزال اولدی

وله ما الیه صفة من عفاه و در نیایه فارغ از حکمت انبیه

علمی وهی ایلیم عفاه ایلیم
 جنة من اولنا و مراد ایلیم
 عالی آفاق ذنات ایلیم
 شاهه مشهور برهانه ایلیم
 آدمک صلیبه کیندی خاتون

جوده با همه بری انسا ایلیم
 نسل ساداته بنو الحیا ایلیم
 نسخه کبرایه مسلت ایلیم
 ماو سال همه فی اوقات ایلیم
 انفسی آفاتی بیلدن آرمین

فہم قبل بور فی صلا اولیٰ لیکن

۴۴

بولسا تم زکوٰۃ قرآنہ ایلمہ
 بوغنا صلا بور نذک جیرتہ
 کل یوم ہوق فی شائہ ایلمہ
 دل اویرہ امرضہ نہ ایلمہ مستقیم
 قید بند قلبہ ہا سارہ ایلمہ
 اولدن بینا ابہ قالدن علیل
 آط سورپ صدانہ میدانہ ایلمہ

عہد محمد علی ہم بردن
 نسخہ صفا کور نذک صورتہ
 اصلدن بولمہ کلدن غیرتہ
 فرمایدوب بوزقن اولمہ لیسیم
 پنج فرمایسوی بوزقن ہر سقیم
 بولیسیم مرشد ہاری دلیل
 قیلکہ یارب بوزنانی دلیل

بدو درضا سار الیہ صفت نیرنگ فقا م و حدیثہ ایراد پیور دقاری
 در شرف کدینات حکمت آیات نیرنگ

سی

بندۂ اول بزم	نیریلہ بالا بزم	سقا و اعلا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
سینا اول بزم	عاقبہ بند بزم	سودیدہ غفا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
یوسف زلیخا بزم	واضعہ عزرا بزم	ہم پنج صنعا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
عاقبہ سوا بزم	فرہاد کسرا بزم	سنت ایلمہ خدای بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
طماغ ایلمہ بزم	ھکدہ سوجا بزم	عالم معنا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
الفقہ بزم	تا ایلمہ بزم	جیمہ ایلمہ بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
ھا ایلمہ لال بزم	زالہ ایلمہ بزم	نیریلہ صا و صا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
ضاد و طحین بزم	بزم قافلہ کاف ھا	بزم لام صیم نون یا	جملہ بزم بندہ اولہ
لام الف و ان بزم	جملہ سرورہ جا بزم	زا ایلمہ بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
تذکرہ تولا بزم	اول لک اول بزم	عجبہ عبا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
سورہ قلم بزم	کئی قلا بزم	جنت متوا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
علم الاسما بزم	سنت صفا بزم	رفیع صفا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
آدم نوحا بزم	سنت یحیا بزم	صبا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
ارضہ سما بزم	نابودید بزم	ساقی و نرا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
تذکرہ اولی بزم	فنا نہیروانا بزم	مقام بینا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
یستہ و کھ بزم	اعینہ اھا بزم	ھسارہ و اھلا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ
دارت وینا بزم	زانا عقبیا بزم	طیلیم زورنا بزم	جملہ بزم بندہ اولہ

کذا سار الیه حضرت زینب مقام جمیع اهل بیت و سار و حمدتیه
ایار بیور زینب

سید کباب بنم	جلد پنجم بنده او	ماه آفتاب بنم	شبیبا هم ساینم
وزیر یار مناب بنم	جلد پنجم بنده او	لطیفه عنای بنم	صحیفه کتاب بنم
نصیحه رفای بنم	جلد پنجم بنده او	زمنام ایله آب بنم	قاضی صاحب بنم
بخج ماهتاب بنم	جلد پنجم بنده او	صور ایله زبای بنم	ایباب زهاب بنم
زنان و هجاب بنم	جلد پنجم بنده او	هده ده جود بنم	آباد ضراب بنم

حرف الصاد

وله سار الیه حضرت زینب نادانی ایستاده دارک لطیفه

قیسب انقاری برهان آیاده بصه	کل ای ذاهد کل عرفانه آیاده بصن
و جویا ترک ایت امکان آیاده بصن	بنجه با قبل قال جائز مجذوب
قدوم خاتم سخانه آیاده بصن	برای کل اول خود دیده سرده اوی
کیده وب درگاه پیرا آیاده بصن	بنجه با مدد کرم عمری ضایع
جیا قبل مسد میدان آیاده بصن	دیر سه فائده علم رسو حیا
طریق شاه مسدانه آیاده بصن	هیچوقت کرسیده کل فتنه دو کله
لدن سلطنه اصانه آیاده بصن	طه قیاس بسیدک دست اول ایستاد
کیا وجه ذکر دوسانه آیاده بصن	اکس نام صح ایستاد نفک بنده ایت
نه کانه نه طریک اول کانه آیاده بصن	خلاص ایت رو کلی قیده نه زلانه

عناین سار الیه حضرت زینب سلسله بان سیدان زینب جاوید

که ساهینی دجا جده فرجه قلیهن	نسبک احو جاجده ایله قلیهن
بومندال اوزره بیل تحقیقه تحقیهن	سیادت نسبتتم ایدم بیانی
دخ شیخ مصطفی نام اولدی تحقیهن	بکایتی صیاح اسم اولدی بدرم
شیخ احمد آنک والدی تحقیهن	اکا والد دخ محمد افندی
اکا اب شیخ صیر تحقیقه تحقیهن	آنکه پیری سینه حقه

آکا شیخ بیخه اولدی والد
 شیخ خلیل طیبی آکا والد
 اود شیخ الماسخ قطب الاقطاب
 که سینه معالی والدی آنک بیل
 و باجه د - تو طره قیصه بد -
 آنک بدره شیخ صید روی
 که سینه ابراهیم بدری آنک
 آکا والد دخی سینه سلیمان
 آکا بد - دخی سینه حسنه
 آنک بدری شیخ محمد سینه
 آکا والد دخی علی روی
 آنک بیل بدره محمد سینه
 که سعد الدین آکا اولدی بدهم
 بوکام سینه اسحاق بد - بیل
 بونکره والدی سینه سلیمان
 دیگر سینه سلیمان بوکا والد
 بونکره سینه احمد بدری
 بوکا والدی صید اولدی عنینم
 سینه روی اولوب هم آکا والد
 بد - در سینه ابراهیم آکا بیل
 بوکا والد او سلطیه سیادت
 بونک والدی فی الاولیاد -
 که وه ناهینک سینه هبیه -
 آکا والد محمد باقر اولدی

بد - شیخ جلع احمد آکا قصبه
 بد - آکا والی الله تاضیه
 که یعنی حاج حاجه اولدی قصبه
 دخی خلیص سنی الدین تاضیه
 مسایح سقرا نه اولدی قصبه
 اولوبه ظاهیه باطنی قلیص
 بولوب سقرا بصره قلیص
 طبریه خلوتیه اولدی قصبه
 قیده همت بنه اول ذات قلیص
 ایه صوره و همتی تجیل قلیص
 بودر قطب الهیه تحقیقه قصبه
 بوذانت اصل کی اولدی قلیص
 طبقات صاحبی سلطیه قصبه
 اولوب عصره غوث عالی قصبه
 تو لری بخارا اولدی قصبه
 تو طره اصفهان کوردی قصبه
 خراسان بود - تصدیه قصبه
 شیخ هم راجه قیلدی تلخیص
 بوذات برطانه نقل اولدی تاضیه
 قیلوب هندی راجه رض تاضیه
 نام پای اولوب حبائیس قصبه
 امام هفت اقلیم ساز قصبه
 امام جعفر صادق نسل قصبه
 که قلب واسع اولدی اصل قلیص

۹۲

بگو والد او زبده العابدینند
 بونکه والدی صاحب شراوت
 بنوت وارثی نوری ولایت
 امام الانس همه صاحب کرامت
 آکا والدی زهادیه ارشاداً
 بد آکا علی المرتضادر
 زانچه جنیه انبات ایندی آلاه

حفیدی مرتضی برهانیه تخلص
 حفیدی رطوف عطشیه تخلص
 سیادت کامله عفایه تخلص
 صید مجتبا اولیایه تخلص
 اباوبد هم سیادت کایه تخلص
 بود که ایله کل اعلایه تخلص
 بصیرتله ابدیه اذعانه تخلص

وله سار الیه از اسمعاد و فضاجات جنایا
 قل جلاله

کاتوفیه قیل همایه اخلاص
 دورم قلبی ظنه کانه
 موافقه ایلیوب جبل التینه
 محب قیل عثمانی سلطانیه دینه
 بنراه سیرعتی هدا قیل
 حقیقت ذوقنا روهم صفای قیل
 انیس ایت ذکر یا کلت یا الای
 که جمله دوستک سیدیم بنگ
 بنخ بر ذره سیدیم سیم خاور
 قیلوب میدایه تو جیدم دلاور
 غریب افکنده فالدم طمعت ایلی
 قبا تاج هم خرفه سالی
 شفاعت ایله یا جیدم
 نمانه لم یفکره مؤید

رفیق ایت خدا قرایه اخلاص
 ای سید بر قلبه الطینایه اخلاص
 نوافقه ایله قرایه مینه
 که صید خانیم ایمایه اخلاص
 طریقت کلانم کوزم جلا قیل
 پتا ایله شریعتیه اخلاص
 کورم بو شایستی کاهی
 ذنوبیم عفوید غفایه اخلاص
 بنوت ساکنه شاه داور
 زبانه دم اووه برهانیه اخلاص
 کاعده ایدیم هر آیه عالی
 قیلیم هب ناریم اکیا اخلاص
 سنک نسلکیم ای شاه هم
 اید بوی سانشی اعلایه اخلاص

م
م
م

دو قنار

دونی منار الیه حضرت زین العابدین علیه السلام طریقت نسبتی ماورد
حرف الضاد

امورک آید کل الله تفریبه
 طریقت نسبتک ایله بیانی
 بنیم شیخ فیدای حبیبی عثمانیه
 ایرایسته فیله روحانی همی آیه
 آکا حافظ محمد شیخ ایری بیل
 او در رطب رطاب مجذوب کامل
 هم عبد الباقیه مخلص مجابی
 بود چاقی نه بابانند فیله بی
 بودند شیخ دخی نور خالی اولری
 قطب شیخ مصطفی نام عالی اولری
 آنک منیر شیخ علی منوره
 بودند شیخی ما و معروف منوره
 بودند شیخ محمد دیندی موصوم
 آکا شیخ احمد فاسود و موصوم
 خواججه محمد باقیه نه بو
 خواججه امکنیکه نه بوم یا هو
 ابی هم شیخیدر در و بیه محمد
 نه هندی اوله مؤید
 خواججه مجتهد الله احسان
 بوکا بعضی چینی اولری انهار
 بوکا مهندس خدام شاه محمد
 بخا بیدر رئیس الظرفه
 خوجه سیند امیر کلال مسانی

مضون ایله نور الله تفریبه
 بدایه با قالیه هیج شکر تجریده
 منور اوله قبری روح ریحانه
 دعای او زیم عبیده تفریبه
 لقب جعفره بابا آکا استکیل
 قیلوب سارطه اولی کاه تفریبه
 خدا اصانه ایره صد الی بی
 طریقه نقی او زیم راه تفریبه
 قلوبنده سواهب خالی اولری
 ماردن ایله اول در کاه تفریبه
 خدا اعانی ایله مبسور
 اخذ ایله ابو الله تفریبه
 بود کامل شیخ ذکاء معلوم
 تفریبه قیل بنا نه ایله تفریبه
 ایروب تکفیر اسما اولری مؤید
 قولای ایله الا الله تفریبه
 بودند ذاهد محمد شیخ احمد
 قول اولاده دیا ایسم الله تفریبه
 محمد ذاهد شیخی اول ابرار
 اولوب ایشادی بیل بو کاه تفریبه
 بلا الذبحه که اول وارث احمد
 ماردن ایله کل اول خانه تفریبه
 رسول دیا که لایعت سانی

صغیر سید ایتم بیل لولا المربی
 خوم بابا محمد سما سید
 بوم خوم علی راعید
 بوند شیخه محمود ففویدر
 بولا هب وارث زعلید
 طریقه نقی ایچ ذکی بده
 بوند منکرین همه ایه قری
 خوم خبداقی لقلک بوم میده
 اولوب راسی الطیبه عون و هیدی
 خوم یوسف همدانده آکا شیخ
 ابوالقاسم کرمانی آکا شیخ
 آنک شیخی ابوعلی مضا
 علی اولادین قطع ایتم کتاب
 آبی علی روز آبادیده ارشاد
 ایه زین تقدسی ایل یار
 که سیت السطی بونکره شیخی
 بود راه صواب وار کفر بلخی
 بوکا هادی علی موسی ازفشار
 دیلمده ازبیم سوره خداور
 بوم والیه جعفر و نه آلویدر
 بصیرتی اولاده باقوب کوبیدر
 اعلی بیچ محمد باقر اولدی
 ولایت نوری هم آئنده قوندی
 محمد باقرن ارشاد یاری
 کوزیم نقیخان خبای
 بوند ارشاد اگالی نعمت

دلیلی ایدوبور قانق تقیایه
 بوم ارشاد اولوبدر اول ولیده
 اریک ایت اوزن پیران تقیایه
 آنک شیخه عارف بوکریدر
 قیاب انقاری ایت عیضه تقیایه
 خوم محمود ایدوب هم صمت سره
 کوهل فیضه اولور امعان تقیایه
 اولوبدر بخواره منسوب فریدی
 مودتک کل ایت ارکان تقیایه
 علی فارغیدر آکا شیخ
 ذهب سلمه سیر کورکان تقیایه
 آنک شیخی ابرعلی کاتب
 بوامریه ایت اول ارسلان تقیایه
 بوکام شیخ چند مسهور بغداد
 وصایای کل ایت خلدان تقیایه
 بوکام سندر معروف کرخی
 هه امین ایلم اول خاقان تقیایه
 معنی لکاظم بدر هم مقتدار
 بولارن چندر همان تقیایه
 دخی صادوه آکا کتیه اولوبدر
 بواساری ایدوبدر بانه تقیایه
 اعلی جعفر طریقی آئنده آلدی
 بوکام مذهب فحاش و همان تقیایه
 علی زین العباد تاجدار
 سیادت نسل اول سلطان تقیایه
 نبوت سته هم طهور امامت

امانت جامی کنزی ولایت	صید جنبه ساهاه تقویه
بوکا والرحلی المرآضاد	سائده آیت آیت هل آتی در
اولاد واصل ندای لافتاد	که صلیبی در ایام جهان تقویه
بوکا مسند محمد و صطفی در	انا نقطه آکا هغه نه عطا در
زبان قابوسنده برکاد	خبر و ن ولی فرما نه تقویه

تاریخ حضرت پیل ذاتی افندی نجس عبدالبریت

کنت کنز سر بیافکد بواستاده غصه	ذات اعلی ایلمکه صلیبه کی ماده غصه
خلفت آدم دخی هم رفیه هفاده غصه	الفیت الادر ای جان صحت لاده غصه

هم مسناد افندی ذکر اکادده غصه

توحید صوفی ابراه کل بول سیده خوقیود	آدمک و جهنده نوری کوریه قیلان جود
جهان بنکله قلاده خمر من عقباده سود	عارف بالله اولاد جهان ایلدی خور بود

هیچ دیکیل قصه بقاد استخوانداده غصه

کوج بو برنغ و ادب سینه فقینه قائل اول	علم ابدوب الفقیر خدی دولینه نائل اول
ست ماناخ البصر منینه جاننده مائل اول	سره زنه جهان باغنده جانان عاقل اول

عقل داند و لاسمغ عقباده غصه

ترک ابدوب کیم کینه اول بورا هل افندی	نفس ماره سم ویرا دین ر و ملک اول زنده کی
بو ملا یغوده یولینک اول کورین زنده کی	وار بوری جهان ایلم اول بر مسد عقل بنده کی

هفت مرده ای دل در پیکتاده غصه

کیر بو عصفه بیخانه سینه تران قیل مال منال	تافینضات آکوبیده سکاره مال
فهرینه صبرایت نایه کشف اوله رطیفی جهان	ذاتیا کل ایسنه هفده روزن سب قریب مال

و صلت جاناندر فردوسی اعلاده غصه

وله مناره الیه در تعریفات اطوار سیم و فائز زنیات

که بابا اولی تبیله اید رفیه	آکا خروف جالراه اید رفیه
سبعت منزلیه - الجوم منزل	جهانی خوفیله و هفاده اید رفیه

تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد
تقصی ادره قاطره جنتی زنی اولاد

دوام نقی انبات ایله سالک
کجا ایکنی منزه کمال
مقام نفس کوامه میل آئی
اروچی قریطف اولو عیان
تائی ایله درونجه قیاسه
کورینه وطنه حاله پیرده
مخرب ایله بسنجیه اینلر
مقام راضیه نوریه کورنلر
هم آتینی مقام مضیه در
سلوی نوریده نا اصفیاد
یدخی صافیه منزل صفیاد
نرانی همه طریقه رفیاد

ایده نفس افاده هالک
که قبضه برط ایله سلطانه ایله فیضه
گذر ایست بو مقامه نه کی هانی
کعبه ملکه به جولانه ایله فیضه
اوره هیئتله آنس سزده یولداره
همه قطع عثانه ایله فیضه
جهان جلاله نظر اولانلر
یقینه ایله آکا اصابه ایله فیضه
آکا عقیبه به هاله به اصفیاد
هه باوان اولانه سیاره ایله فیضه
آکانه ذیبت مقام ایله رضاد
طریقته آکا پیرانه ایله فیضه

فایده انظار

وله ما سالیه در بیاره غسه آل عبا و مؤذن قرطی

کل ای جابه نسل اولاده اول اسباط
کمال عدلیله کل ایلم اخلاص
خدا امایله قرانه ایچنده
اکس بیلک که قرنی کیم پیادیت
علی هم فاطمه و ابنهما در
ولایت هم سادات هم سادات
بوچار ظاهر باطنه نرانی

که تاجیه دیکله طوغه نشاط
صبا قیبه کیم اولیه اقران ایلی
که قسبانی به معدت ایله اسباط
مفسر ایله لرانی اسباط
جوایب سانی بود بو قدر افرط
بولارن شانه ضیق ایسته خنط
قبوسی قطیریدر یازدی قنطاط

وله ما سالیه در بیاره تقیج دنیا و کوا

ایا بیلیم دنی دنیا سنی مقنونه ایله نشاط
هیاتی و قنای دنیا نفع لب اولی
بور دی همه رسولی عین دنیا جیفیه بکنه
اولعب مفسر آکا هر دم اولور مقنونه ایله نشاط
کوکل دیرمن بوکا عاقل ولی مجنونه ایله نشاط
قبول اینتخانی کامل ولیکنه دور ایله نشاط

قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری
قال الله تعالی قل لا آتیکم علیکم عذبة الا الاطوثة فی القبری

۵۱

دخا اناغ نغم اولاده زبوره ایدر نشاط	سنی دنیا شور که کند ویم جذب ایلمر جیفا
جانور کنده او زبوره آدم ولی بیسوره ایدر نشاط	نه آیات حدیث ناه نیش ایدر نه مسدین زلفی
حسد بقصد طمع کینا یا یا بیخوده ایدر نشاط	قادت باغلیوب قلبی کدر و تلم اولوب شتافو
اویانده خباب غفلتده اولوب کوفله ایدر نشاط	زانی قولک ای مولای خجوله بجه شکر ایتمن

مشاعر الیه صفتینده ذاتی افندی تخیلی الیه صفت

کل ای میدم اولوب مسدانه خلوط	تیه یوم شرد اولوبد جان خلوط
اولور کیوی متکک شاه خلوط	کوزم یاسنی اولوبد قان خلوط
صنایه اولدی درجه جان خلوط	
ایشده چوله روح استنداسی	بئی قولیده بد اولدی بناسی
ایمانه فطری اوزره منده کداسی	سای صدریک حیت صداسی
ایکیلس عجبی باران خلوط	
یتوردم راه عقده نیک نام	اویارن بوینا شم ایستی جانم
طریقه اولیاچه یوره گانم	غم بولم جاننا بیج گانم
اولوبد ظلمت طوفان خلوط	
بودیده ناه تیر ایستی نیم نجاهک	فلکله ایستی دود آهل
نه تدبیر قوییدی نادم عن نجاهک	سند بوکده سولزلف نجاهک
رقیبدر کویا ضویا نه خلوط	
طریقه عشق اهلنده صور انلس	پیره اقلار ویروب قائم طو انلس
مکه ماتم روی صباهیه بولنلس	سزاهقه دهانلی کور نلس
صاندر غم کل ضدانه خلوط	
منم اتم اوقو مادام لغاتی	ولی نه هب اولوبد هب لغاتی
زنا نیم شک بولدم بخاتی	کتاب عشقک اوقور کده بو ذاتی
ایدر اسرارینی اعلان خلوط	

م

قافیه انظار

وله منار الیه از مناجات جناب خدای عزوجل

۵۵

خدا یا ایستم سنده بقا و برم فنا در حفظ	ایستد فقیر تا فرموده کس غیب بخناد در حفظ
بفون نفس سبطا نذر خلاف و سیهادی	عنایت اید یا نقلی امانه در راه هواد در حفظ
عزیز بیوفاد نیا تقصیر با دامنه بویانه	بچه فرد و جسد اولعب قالری بولوروی رها در حفظ
مگر کیم ذکر حقانی ایدر تصفیه بوقلبی	اودم نفسی تنگیه اولعب بولوروی غم خندان در حفظ
دخنی نفس سارنده بولوروی غلبه روح	زبانینک صفاتی نحو اولعب کوره لغادره در حفظ

وله منار الیه از مناجات جناب خدای عزوجل

بود حفظ دژ بیکی کل ایام حفظ	عدود در شایکی کل ایام حفظ
نه معدن کله نطق بیلورست	بجزله بنایکی کل ایام حفظ
حالی صورتنا نطق کولدر	آنی افسانه ظهور فخره دلدر
آنی القا ایدر کلام کیمدر	بیلورست بنایکی کل ایام حفظ
اولورست نقیبه کامل بیه غم	بیلورست کنای کنای کنای قلب آدم
آقار بیناب حکمت در مدارم	معارف جبرئیلی کل ایام حفظ
چوقلبک اول بیت الله فطر	تجلیه اولورست کلمه اظهر
کدنی درسی دلره اولور اکثر	همه ایچوره کیم بیکی کل ایام حفظ
وجود کشتی دلعب بی عمیق اول	غلام نفسی قتل ایام عقیقه اول
زنانی کندی حفظ ایام عقیقه اول	نقله ضیایکی کل ایام حفظ

منار الیه بسکله سی ضا افری تحسین

او فوره موضع هواد نذر دخی تحسین ایدر واعظ منا قبله بیانه ایلس در رفع تقصیر ایدر واعظ
لم یقت اهله دو سنه راهبیه تربیه ایدر واعظ بیعت کس سید بابادی عقیق ایدر واعظ

قلوب اهل عقیق نوبت کیم ایدر واعظ

نیدم کندی جلاله صوفی زان ایتمه کیده خلا	انامه جالیانوف جاده بخت ایدر الای
نقیم ایلم جیم اهوالتی تعریف ایدر اما	لماقوب زنجیریه اعایه آنی طور منید جیفا
شفا در دیو ویدیک صیقینکم اولیه اول ششم	مکتبه اقرعه ملهم بولایدی کندی ایدر اتم
عصا و طبله ایله ردا سیره ایللیوب علم	نتیجه یوقه یوقه اونره هب کلامی جلاله برهم
ایدر غیرت ولی نفسی اولان علیله حامل	عباد خاب غفلتده او یارم دیوان غافل
اولوب ارباب وجدن حالتی انکاره یار ناقل	اونیجه بنده ایمن قایمن اک کورده برکامل
هماره زنبور و سه طلاله پیار یوقدر ولی بال	کهن الحادینه ذاهب کهن تکفیر ایدر واعظ
دو طره جلاله تغییر تاویل ایتمه دره خالی	طفل و نه وقتنی ضایع ایدر بیلمن قد سیای
صافوریکم بویلم زنگیله کاله اریستو عالم	معارف جلسته و عطفی تکلیف ایدر واعظ
نضاب قاقوی تعریف ایدر جلسته اورنظام	عظمت عمامه و شع الکلام ایتمه د داعم
سویندری ققوی زاهد ک منکری با زخدر	تفکر ایللیوب ساکن دینم نولور عجب حالیم
رهنمایا د بیدر جشم فسون ک هفت دوزخدر	ظرافت زکات آیتلریه تذکیر ایدر واعظ
زیار ساخانه سیر اجبابه بنخیر ایدر واعظ	گاه ایچر فوانه کبی قاری جودره مثلن جودره
	زنانی عتفه طولایجه دوزخدر عالمه بر جودره

قافیه العین

وله تار ایله دوزخدر و صوفی نیازی با ایله تخمیب

توز عیان کوهلکه دبه شعاع	دیکله ندم ایلم آنده انتفاع
صده قبلم کیردک بولای نجاع	قبیل تحمل ایتمه قضایه فزاج
صده وید جاننده طالب جازم اولان	باقی کوه کوه کوه و ارقیل کاع
جهله دره اول کمالانم اولان	بویلیقت راهنه عازم اولان
جهله یار اینکه ایلم بیل و داع	منکن طعنه سنه جازم اولان

نام ننگ دای دنیا هیزه وار اسب دینیا باغ ساری دینار
لانه یسجینه کیوب هم اول بیچاره مال ملک فهم اخوانک آیا -
سک ایت آندی کادیر صداع

راغب ایسک ذوقه وجدانه دزینه غالب اول بو نفس شومک شینه
هاب اول تقوا ایله ایسجینه بویله ایسک بیل حقیقت شینه
آش زمانه حاصل اولوب اطلاق

کل من موت علیاً فانیه کور مدکی آیت قرآنیه
کل یوم هو حق فی شانیه برکوکل فالور آرام آینه
سینه طایسور آکا ایله اتباع

بودر سندن زیات فاضلی نظمه مسندن بودر تفاضلی
ای زانی مطبک جهه واصلی سینه تفهیدن نیازی حاصلی
جهه ایله اور تام قالمیه شیاع

وله مآربه حضرتینله ذاتی افزئی تحمیدر

قیلوب و فصولی بتر کالای ضایع نیجه بر ایله سیره بالای ضایع
در ونده قویم آیه لای ضایع صقینکم ایلم الا ای ضایع
کلا بیده ایلم مولای ضایع

کوب بوب زفی بول فیله عرفانه لونه بجنده بختک ایلم جولانه
حیط معرفتده اوله احسانه بو کسرت برام در جانانه ای جانانه
کل ایتمه وجهت کبری ضایع

درست اقصاب و برادر من الله بر بگم خطا بنده اجبت
دل دانی مدحا در خلقت سنک جا کوره در نقت
کوزت قیلیم در بیلنای ضایع

سن آدمک کلا اسما سنما بو تنم کور بینه صورت معنا
اولوب سائت هو بو سنک افنا سنک ناکده در هب ناسما
یوری قیلیم سه اول بیمیای ضایع

جمع جار از موزاد و غیره در کتاب

کوکله بیت همه بودن نکات
بواطوار ایرنه بولور بخات

کل ایتم جانزه کی طفای ضایع

بیله بو علم عرفانی خولدر
نه خوره کلنا آچله غفولدر
بور منق عقل میزانه شولدر
وجودن کلشی جانا کوکلدر

صافیبه ایتم کل عنای ضایع

ماه جار اییم وطور در نقاتی
نرانی نیند سیداره بناتی
کلام ناظمه اولسه بوصفاتی
کنز جنونه کبی آواره ذاتی

صنایبر ایلمه ییلای ضایع

وله مشار الیه از استعد ضایع فولاد
جل جلاله

فداوند اطریقده بکاف صایه قیل ایلم
فداوند ایت مضمون شروته سواد ماوردیه
طورنده مقصد صدمه باصوم ایلم نبات اوزده
یوز اوردم در کاهکده باکد ایلم مده خیدتم
صیودده سکره آندننن شوایلم نرانی
خاکورم کما ایلم سنلایله ایلم ایلم ایلم
ایریشتم فقر فخری صنیینه جبریدم اقع
الهی تحریف قیلیم تجلیده ویردب شناع
منی اسرار عرفانه ایلم دالای کل بیجم
عبانده ایتینه صیوبله قلوبه صیغیه بیلماع
قافیته العین

وله مشار الیه حضرتینله ذاتی افندای خیریه و نه از لریکا

سول مقوشی قشکن عیاییه بیچاره تیغ
اول منور و جهلک انواریدر از کاره تیغ
هم معنیبر کاطک انفا سیدرا شاعر تیغ
سنبل زلفه اوز آتیه شول کل ضایع تیغ

کوییا قیلمه هو الاله رطلناره تیغ

جهلک اوزده خال سیاه دانه در دانه در
سجد قیلمن اول لبیا دند انکم بیچاره در
سنبل کیسوی مشک رونق هم شاه در
غنه فتانک بیلده که قصدی جان در

عاقبت اوردی در و غده دل بیچاره تیغ

صیغ و همت ایردی قبله اولده کشت در سینه
ظلمت دیو اولدی نابود جمله نیر نیر

دردی سنجایه چیه توجیه نفع اولوب جلدی تار مار اولدی سوا افکاری دلده شتر
 صانکله حیدر جلدی ای دن شکر نفاذ نفع
 بنزیره ناجیون کیم دلده وجبت قایلدی آل اولاده تولایم سولت قایلده
 خا و خلوت جیم ایردی زجلوت قایلده کطری کولم بلکنی چیمه جنت قایلده
 کدی زوالنایین نفل اولدی اولوبه طاره نفع
 هسنه در لومده ایدرم شانه هر دم با سلماوه اولاده ایدرمی اهلیتکله جتا
 کل نانی ماه ماتم طوته لم صغاع غنا نفع توجیه ایدرم ذاتیا ایل غنا
 کافی باله اولای کتوره افساره نفع

بعضی طایفه ستمه بنایان
 اولاده ستمه اولوبه

دره تار ایله روی نیازی بلایه تخمیس لطیفه

مویه علف اولاده دانا هیچ ایستری دوای طایغ فناننده مرد مار اولور می عنکبوت آخ
 که دل شمرینه سلطان قوردی طایغ علف اولوبه نفع کولم دره حقدیه یوره کتوره اولور داغ
 عاقبت در مان ابره ب جابه کولم اولوبه صباغ
 همدلله فایس علفه پیغم اوزره اولدی اولور عقیقه نوبه بخلا قلبه فولدی تحت فایس
 جذبیه رهانه ایردی جمل اجسام تحت وفه لیک دردی اولوبانک در دینه هیچ چاره یوبه
 کولم اولوبه آنک یاننده اول دائم ایرایغ
 باطنی قصاب ایدرمی ظاهر بنی سول اول نفس سولم کولمیدر همه ندیریم اسل اول
 وحشی جنون منالی عقوقیم اسل اول جیس ایدوب شربان روی زاغ نفس بسل اول
 نفس النده قوت تلاجه جنت اولوبه طویغ
 تارم دیو جالیسور بو صفتده قاموم قویا پیغمه سوره طور می هیچ آتشی باروم
 نفع ستمه ایرا مینجه بالی اولور اول موم سول اسپر نفس اولاده دائم مقذب قاموم
 جیفه دره غیری نفع ایدرم هوای آغس زاغ
 عاقیل عارف اولاده ذات قلبه قویمز هونین ذوقه ابرام دیب اسل کل کس هواده میلین
 شرمه عنم ایدرم تقلیل ایدوب هم نفعین نفس اودر کیم جمل کس کوی قبله کولم
 روح اودر کیم عالم نوری کولمیه یا صبر صباغ

اولاده بعضی صفت
 اولوبه علف اولور

کبر بو عتفه پنجاه سینه اوزله کرمکلسا اوزنیر
 خالص عیار ایلم چهره آجه کور مسات یوزنیر
 قیل کباب جسیلم جانک قنلو یاسه دو کسه کوزنیر
 قوتیای مصفتلم ر و شه ایت معنی سوزنیر
 کوره سیر جانانی هر یوزنده اوله طایح اونی باغ
 بو دیانه ککالت اوله یوم یاسیلوب آباد اوله
 جاهه ککالت شاد اولوب هر غصه ده آذ اوله
 ایلم کل ذره دوامی بهتری بهننا آذ اوله
 ای نلای یوم بو یولده سنگی شهاد اوله
 با اوله دائم نیازی کوزنیر با قیر ایراغ

دسه مار ایله فصیح حقیقیه حاوی غنایه تغذیه

وجه مسند دبه لده در سیره اوقوزنیر ایراغ
 نطوه مسند معنی فرانیه اوله یغده افر اقل
 بو ایمایه رسمی دیر من عاقبت هیچ کما سود
 نه در ایمایه تحقیق دیر ایسک بیل یا افنا
 آل سفیان شبر ایت نلای دسبم
 ظنیه کانه نیجه بر بند یا سیره بوسه جناح
 یومه دیر ایسک سوی ایلیم قرینه اولدن ایراغ
 کل ایمانی تحقیق کیر دل اینه یاره هماغ
 قیل قولاً اهلینیه قال قیلای ایت فراغ
 دو شیب دام یزیده قیلیم تحتل دماغ
 قافیه الفاء

مار ایله حرف نرینک ارشام دارک نطوه هایدیدیا

کیر حجت بحسبه کل بوطوه ایستریک صدق
 قس لطفه یات نظر کورمه اصلاجه غم
 کوز قولاقه دل قیوسیر داغماندود قیل
 نیجه بر حجت جنبانده بودن بی پان اوله
 نسل پالک راهه سیر سلون ایلم بو کورمه
 نیچم با بومر عار اینه سفیانیه ایلم یار
 ایتمه استیناسی بولارله قویه قلبه کشرقی
 کس بلایه قیل سیاحت ایلم جبر اکبر
 بودن بند نلای دوستا ایسک ای سیر
 جسم جانی دوست بدای شهنه ایلم هدق
 تا بولولره افزایه اوله سیره خیر خلف
 تار ضای خالقه آلت اوله بودت کف
 پارک ایسکیم پان اولان مشاده همه لائق
 تا هبشک نظره یینه ایما یسته بولور قی
 او قومده کی سلامت در کنایای بولخنیف
 شام ایلم کورف ننگ ایتد شمه شاه نجف
 همه یولره ایدیه عیفت ایتدی مالیه
 فتح اوله کنت الای اولیه اصلاخنیف

وله مشار اليه حضرت زین العابدین علی بن ابي طالب رضی اللہ عنہما فی تفسیر

زیور شوق وصال قبلی دیلم کفایت خست روی منزه کفایت دلده قیلده انکشاف
غیبت کندی اراده یارم اولدی ایتلاف کعبه و قلم اولان سارارند و منه طواف
ایمان لر هکذا از عقیقه بادم عوف

یت با سئلکده خلاص اول ایره سیره منزه مایوی تری قیللم وار سیده همنزل
منکر سی طریقت ایرمن اولمن منزه ل انتقاد رهبت توحید ایله ایر منزه
رهفته کوی وفادراخی ای اختلاف

اوله منته طریقت عهدیکه ایله وفا و بی یلم اجزا عظیم هم تا بوله قلب صفا
بی سواسید بواهل فی عالم صفت غیبه باقم وار ایکنه اول ماه بندر اطمینا

کلمه خدای خدای قلبه انکاف هم لا فلق الاطفال صیت صوت ایلمه
صانن لولان لولان فی صوت ایلمه غنچه سیره زیبا آور دستار وحدت ایلمه
حقیق کینج دهانه علم حکمت ایلمه

بی مع الله کلثنه کلثبه عبد مناف
رائی صائی عبده صرات منین سنا ایلیوب کوزده کی کوز کونسانه سوریه من ایلیوب
غنه غیبه باقوب دتیه غن ایلیوب فاعلو فعل حقیقت رفعتی صنا ایلیوب
تحقیق حوایلده ذاته صفات اولدی رضاف

سنه طوت الی سوبولعه ایستراکال تا حقیقت مسابنده ایست و به وصال
وار معارف بقی سنده آل کور فیه نوال حلیه او صافه دقتله ایروب صفا
حضرت حیات پیر و اولدی طاک نونکاف

عارف آگاه دل اولده بولور فرغ رضا بو رضا عالیجه هکیم ایره حقه القضا
بوزان جا کبای ال نشی من رضا ابته اخای عناره قنده ابه عفه ایچم رضا
تابکی جهات ایله کتافی لاف زدن

وله مشار اليه حضرت زین العابدین علی بن ابي طالب رضی اللہ عنہما فی تفسیر

سابع بابک هر آه بنا سید عارف طریقت اهل جان دلیل هر سید عارف
لذتی در سینه خضره صفا عارف حقایقه بجز جاناندر کتاسید عارف
معارف کلثانه کلثانی عناسید عارف

خاوره

خاوندی شجاعته دل دانا مظهر
نکاوندی سیادت مفاخر هم مقدر
نظافته صلابت شیری بود مظهر
قصاحت بلوغه لطافت مکرر

معاینه حقیقت آنرا دانا سید عارف

نفاقره عارید دانا دیکله کیه غدا
مولودینا سر دینیلور بونوره افیار
اولور لار مکت ایچم هم ایتم کیه آنا
بولار کتله ده ایچم نوالر ایلمن اظلام

چو کنی قطعه الظیر ولی کویا سید عارف

قونیلدی طلمی بری زیاد جسم آدمه
او قیوب است تعجیبی بولور فاء فاعلمه
او قورسک علم الانساره ندر عالم بعلمه
معاینه اکر دم اور جود بو عالمه

خبر بیان حقیقت هاله اکامبه عارف

بو عقیم اولاره تنه تلیده رواله است
دی انسا کامله نمان ارفاله است
ایرینه دی عطا نذلالکده هاله ایست
معارف ادری نیر اچیات جاودانه ایست

مثنای زمانک ذاتیا اچیا سید عارف

عرف الحاق

وله ما الیه مضربینا باطل مترا دهلته معناد لیریا

بولدی حیات اصد نبات جوتهینه اجماعه
علوی ثقلی بولدی نبات فخر ایلدی تیمار عفه
هس اولدی انرا ایدر
هس بی هم انکار ایدر

آجری هوشیده نقاب قیلدی قطاب مستطاب
اچا به ایدوب یوزدیر کینا فاسه ایلدی اساعفه
هتاقنی هتانا ایدر
نظم اهلنی بیدار ایدر

سک استه جمله کائنات بولدی نقای عالیات
اولدی فحیط ساریات
جانانه جانه ایثار ایدر
چالدی طبل من مار عفه
در داهلینه فخره کار ایدر

طونره صدای حقیقنا بو آیین چلوه فنا
فهم ایلدی کور معکنا
طالب اولاره پان ایدر
ساحه در سهوا عفه
میر کد ایدر چا ایدر

غیب انقیوب ایستی ظهور قیلادی هیا کور بوز
عارف ایدر بوز شعور
طلسمی تار مار ایدر
چونک اور ذوالنار عفه
عکس انزل عیار ایدر

بشم جبروت ذوقینه زما تلکوت سقینه
جنم ایستی ناسفت عذوبه
جنای اچوب طینا ایدر
دیکی علم انسا عفه
صدانده اظلام ایدر

علم از لیب قدر	هلم وضا ودرضا	بیا بیا بوند می ها	آنچه بیور مطا عرفه
منصور قید دارید			عنه آنی معینا اید
عنا خلا سده کمانه	کرمی اعظم عینا	رفا اید کز بیله	وخی الاویه ختا عرفه
هانه بنانه واید			گاه دعوت جبار اید
قائم زود حفاظد	قابض الارواح غیور	فخالی عا	مضویه مالک نا عرفه
	ذی روح اولاد او اید		تیمار گاه بیجا اید
جنت نغیر فله برید	کوشا طوباهو عینه	قصابانه در عینه	و لداه قوا نا عرفه
	وصلت دیر اذکاید		عصه جمال یار اید
ویل طوع غیا عذاب	قطانه سلاسل عقاب	ز قوام همی تو خشاب	بوجله امضا عرفه
	الباس اید به آه اید		مغینه استخبار اید
معدنه قلا آوایه	قوی سوله نحاسی سیم	حسی فجم کافما	عیدیم به بان بار عرفه
	اهنگ در کار اید		تغیب کوه نا اید
فیل غنر بقه فرخ	جمل هار قور کس	هه بیسی اوله عسی	به ایله سا کار عرفه
	تحیل ایجه به در واید		خدمت ایجه به سنا اید
باریه نارهوا حکم	بارانه زینتانه عظم	بیل زار بستانه قوام	قورمه طونخ دار عرفه
	کاهی فنا گاه وارید		دویدیم بی قنا اید
خاوره نجیب به هب	و منی سباح شجاع هب	عجا به عجم شک عرب	حکوم بند اصدا عرفه
	بنی آفتاب چار یار اید		هده به اولوا الابصار اید
سایه طایفه آخبر	ظلمت و خانه نوری ساج	لقمانه فلاطیه جاج	اسکنده گفتار عرفه
	گاه نوب گاه نا اید		ماذ الحیات هب اید
حاصل کلام طوفی بلم	سولنی وی انام	جهت بیاطیه صبح سلم	طرا بلیم اشعار عرفه
	مقتنا بیه ابر اید		اشرا گاه اقیار اید
مقتنا به قی بینه	مور نغیر و اعطیر	بشیر به فاسر به	کس دانه دستور عرفه
	قور نجات اطلاق اید		جهانیه اهل نار اید
تساعی و قوی	هب جمله کینوه	بیخ ایل گاه بقیسوی	صید ایلدی سرد اید عرفه
	اهل جمع خا اید		آنی صاحب وقار اید

در بیان

دنیای بی کبریه در	یونان ایله سرباره در	لطایه عن شاندر	جیبه ایس الایه
نقبتی انما اید	نقبتی انما اید		تفطیم تا جدار اید
ببیند و مسوانیده	سُفیانَه و نادانیده	هندوی ابره ناپنده	عذار و مقار عتفه
نقبتی یادگار اید	نقبتی یادگار اید		بی هم بی بیجا اید
نقبتی و خایه	جیبه ایلم رافضی	جلدی عنانه رافضی	نار دورقه مار عتفه
نقبتی همه با اید	نقبتی همه با اید		بالفعل افضیا اید
نکبتیه تکبیل دیر	کجه ذره حکم املت	بیلمن اولار نانه نکت	انکاره حکم دار عتفه
نرم ایلدیه جای سده	جیبه ایلم افطای اید		مصلوب ایدوب سرد اید
اول مؤمنه خلق سده	اول مؤمنه خلق سده	طاهر بویونده تسلیم سده	چک تیغ ذوالفقار عتفه
اول صید کرات اید	اول صید کرات اید		مسلیم سب دار اید
عهد اول الهم	قویده سرباره الهم کیم	ید صونده نول دکا کیم	بیر با صفا عتفه
نرانا با پار اید	نرانا با پار اید		روح القدس تا تا اید

وله ساء الیه حضرت زینب بقیه نسی و طهنته فی فضله اسما الیه
 ذروه مفعول متنی و طهنته نظمه مشاعر لایب

نخوسه مفعول او غلام شرم عنافیه حقد	سوز بیره با غلام سخی اکر ایه حقد
قلندر رابطه قلبه مضمون شاه مسدان	ایر شری حیدر به حقد او دم در جای حقد
تجمع قیلدی عتفه اهل جهانده دفع قدوم تی	او قونزی مفت قس آنی دیرده شماره حقد
کلام اللہ ناطقه بو اسما اولاره واصل	ایمانی سیم خو اولدی کوریه بقاره حقد
کجی برده صوفیه کجی نرانی دوستی سکانه	نه عنوان خوف ساز خورده که لافوف تابه حقد

در ستاره سطره طریقه نقبتیه و اصولها قدسی
 وله ساء الیه

بیرم شاه سلطانم نقبتی شاه عتفه	ارکانه قرابانم نقبتی شاه عتفه
کیردم شکر ساهنه ایردم عن جاهنه	اعوانیه هم انصام نقبتی شاه عتفه
سسطریقه طریق کلا اول صابده صیدی	نوسه ایت ما در صبق نقبتی شاه عتفه
آب حیات برونده قند نبات برونده	فونیه نبات برونده نقبتی شاه عتفه

نقشینه شراه عثم	پایه سی عشره یوم	مخضه اگای فوم	شایسته خرم خرم
نقشینه چیده ایه عثم	او در ایشادی آلاک	نقشه غالب اولاد	سوقیه طالب اولاد
نقشینه کلچاه عثم	حضرت پیری طانی	ایلی پورده خان	سند زبانی جانی

وله من الیه ذلک ان فی حضرتین تجسسه من ذلک لیدنا

کنیزه اظلام ایلی کالای عثم	لان پایه دله جهه آلا ای عثم
جان ایبردی چیده نیای نای عثم	زبیه ازها ایلی لالای عثم

دوشده دل شرمینه هوی های عثم

او قیوب دور ایته حقانی شایب	نقشه خانس اچدی عثم به کتاب
بو وجودم ملکنی قیلدی ضاب	سوز سانه اولدی بیکم کباب
چیده تقیلم ایلی در پای عثم	

مهمت قیلدی بو هم دم رفینه	اولدی باعث ذات همت لعینه
پت بال یاوری جهالت شمه	کلدی مجرب جهم و ضلعت جمه
قاف قلمده بو کلمه عنقای عثم	

لشکر اعدای ایلی یباغ	قیلدی پای تحت لنگلی اول سو و آخ
کلمه قورده قورده بر او تاغ	کیشدی فرقت خسته قلبم اولدی صباغ
اولدی کولم خانسه ما و وای عثم	

اولسون اولاد آل بن شیب	حمد لله فالدی خنده تعب
ماجرای بی زیبندر عجب	جموع قیلدی تورکی عجم عجب
شفا عشاقده بو غوغای عثم	

خضه مساید اولسه لندی بولور	اصیلنی بیلک کیشی خرم کمال اولور
بو فتوایه نه تقوایه کلور	پان ایده نه فائده حق کور
عقل نقلمه صیفادری صفا ای عثم	

کیمی شایر کیمسه یازار متعنه	علم و هبیلد کیمه ایله فنونه
عقل داناری ایلس زبانه	کیمی هبیلد کیمه سبیلد صنفه
نیلای عثم	نیچ سیمه جفته ایله نیلای عثم

سند

بیام عبدالقادر	بنده سی اول سلطان	نوع ایکن جهان	کی ای و صند آنگ
بیام عبدالقادر	واری امتالی دها	جودر قبوکره	نرانا کورکا

من ایله خیرینه صفت و سون تهریر طریقت و حقیقت اولاره ویدانلا احوالفا
 مینه نطعه نسا اذین

اهل توحید اولغا انسا کون	من و دانا اولغه برهانه کون
بیام آنت عریدین نییاده ایدره	آنی او باند رفغ عی فاده کون
حقه بیوردی ایزنا الناس اتقوا	در عقب تا اید اید ویدر و اتقوا
منه ایس مکرر لا تقظوا	ساره حقه با عینا نییاده کون
منه اولدر اصلی سینه بان اوله	هم سخن و هم شجیع بی بان اوله
آل اولادن ایسینه خان اوله	انشاب اول شاه صاده کون
بیدر صیحه سلوکی فاده ایدره	نا مجای مسوای جمله ایدره
ساله وقت دمنه باده ایدره	اهل تکیه هم وقایع شاه کون
نیل بان مرتضی دله اولیبه	ساینب زوید صنب بیلیمه
ماه ماتم صمیم عن قبلیم	بویفنه تیغ اور مبه سلانه کون
منه اولدر طریقت فرضنه	متب هم سنده هم فرضنه
باضمه تن دامنه ایس عینه	اکا سینه اولغه مسوایه کون
بایمه بندر با خود معاد	هم لقه کهناده ندر مساد
فتیه باعث اولوب ایس فاد	کنده سیطانه نایب نییاده کون
اهل حقه کتابنه انا نجه	هم سائل دیوانه قانجه
اهل فتح خیر صان فصانجه	اکاما و اذین نییاده کون
منه میدانه اول نرانا و ایوره	بادیام اولاشمخه نرانا یورک
وار حقیقت اول جای یوره	بندره بند حقه در نییاده کون

وله من ایله خیرینه آداب سالی هاوی نصیحت منزه لیب

منینه نام کون ایمانه افراسالت	تابع امام کون ایمانه اظوا سالت
حلمه قید دنیا اولمیدند لدها	حقه نه کلان ضیا اعلا ه از کای سالت
نام خلد به جلای عقه اودینه بسالی	دوست نوبینه اولمیل با هاه اسر سالت

تاریخ دیوین
 قورقوس حاکم کون

منه

مندیله افندنه	وايزخون هم نقلنده	اوباخون غفلنده	اصابه ابايالك
ذك دوام اينه	طوخوي يوكه يتنه	مندا ميره طوقه	ساباه اخيايالك
نادانده اوبانده	وارينه يوكه بيانده	افخه عقبه جابانده	نيسانه ايسالك
سويله اي نايان	بويايالك قانيا	بنده اولم قانيا	قانه بيغايالك

وله منار البهلا ذاتي افقه خميسه بغير يد

در دك بوغناكي سوزانيم دوندرن بوديه فناكي چسنانيم دوندرن
 قورون بودون شور استخانيم دوندرن عقلم بوغناك شاهانيم دوندرن
 شوي زخده قارسو سواونيم دوندرن
 زلفلاغنه كوكلم بند اولدي بيمايتمن متكن بوينده آكايضاكم نيمه ايتمن
 ايجدم بلك صينده افاكه نما ايتمن برخطه كوكلم نيناي ليلى قارا ايتمن
 آخا بنجي جنونه واره ديوانيم دوندرن

نه ذهر نغاقم وار نه زرين نغاقم وار نه شاهيه صفاقم وار نه فضل نغاقم وار
 نه صبر نغاقم وار نه فوز نغاقم وار نه صلح نغاقم وار نه عجز نغاقم وار
 ذاهد لارا اسنده بيكانيم دوندرن

غمه كلم سينم ولدن تيفي باشم چالدي مده واه ديدم سه كوردن قوتاي صفابوردن
 بيچاره ليكم بيلدن خوابتمن ايمو كوردن كور بكاند قيلدن غيبت ايليمه صالدن
 هيا وار يني آلدن ويانيم دوندرن

رويه نغاق اوليم به در ديه متنا اول خال لب دنده ست ايلدي عاقي
 آسوي نغاق اينك بنز ايلدي آفاق نقل ليكي بركن چوندن بنف اي ساق
 كويان ايلمانه باستانيم دوندرن
 علم ازدي نغاق بوغناكي دي طوبى ليك آني فنك در بوز انجيم دور ويل
 بي عقل شعور ايتدي زاننه جور ويل هر كيم جنبه حورم سكرانك ديوسويل
 بوذاتني اديانيم چخانيم دوندرن

وله منار اليه در وصف توحيد ذات و صفات

منم بو كونه بو ميدانه ار ناسه توحيد كونه كور بيلور منم شهابي توحيد
 همه الله بگاونسن اولور ذك عقا منم ظاهر باطنه بير در راه توحيد

از لوله نفس را نگه بویانم زنده نفس اولم اگر اقراره طابسه
 بلا دره فیله نصیب آلا نه صفا دره اوقوه مناسبتی هم ایلی کورفته مالی تو حیدر
 ایمان کی تقلید بر ایلم در بره اگر حقیقه جی دونه حقیقه حقه جاهی تو حیدر
 و در انکاء اجتن سعادتی ایجاب بره مقامی درن اخله منافوخاهی تو حیدر
 هو الباطنه زانیدم هو الظاهر جبار اولم بدایت کانه اولم امیر اللهی تو حیدر

وله من الیه هفتاد و یک کلمه رضا افندی توحید و بیعت

چنانکه کوهی حلت سه فزاره چون کیندن دوستی و دانه نفس هواده چون کیندن
 تقیم مستقیم بر صبادنه چون کیندن بیایه خنیا به جنبه سواده چون کیندن
 بعلیده ذاهدا عجب زیاده چون کیندن
 بسبب جنبانه بیایه عجب عمل قیبه اولن کز به هواده صفت طایفه نیدم اول خشیه اولن
 ولله یلمنک انکم هفتاد اولن عبادت سالی سوده ایدوب مسجد شیر اولن
 تجا زحمت سنده بویاده چون کیندن

بیایه ای که بیزنده حساب فال ایدن آقا مطلقا یا زبب نجی اچوده آل ایدن آقا
 نیجه سال عجب نا هو کاحال ایدن آقا ریاضت یه سه سنه کنوکی قال ایدن آقا
 هوای حلقه کعبه کبیاده چون کیندن

اولوبه نقد مصلوب عجب اهلان اولوب فالن بوزری اصبه تقویم ایاقه خان اولوب فالن
 نیچوند طیب طاهره نجس بی پان اولوب فالن ذریع و صحت آمیز ایدن دکان اولوب فالن

فتاوی بوعلی و سه سیمیا دره چون کیندن
 طو اهره بیایه ذواتا دره و بی و نه کیندن کوزره کل سیرک اینصه دوه سیر کیندن
 ایچکه جنبه مال جاه که قیل خیر و نه کیندن نه صوفی جاده آری زوی خیر و نه کیندن

در اهل سعایه التجاده کیندن
 متاع دهی دنیا اهل عقبایه خلا اولری تعب نهو تقاضا اولری حقده صلا اولری
 بلا ساهد بوکونه اذعاده کیندن
 بلا ساهد بوکونه اذعاده کیندن

فتنه

قسماً اولاد راضی و خوشی کو بر بوسه دایه ایده هر امرینه تفویله غنی خالعه و خواجه
 دیر اثنه عشره غیره ایتمن ایجا باب و سیده ایلغوب زهد صلاحی دورا بواج
 ردا و طهارت عبادت کندن کندن
 دکیمه قسماً راضی دروند قنن سواده صب بفضه طبع کبریا ویرسد سنی باده
 دینک ظاهره الام ولی قلب دانالام ننده کجک کجک رهگذاری عفو قلام
 دیر دولتمدار اولیاده کندن کندن
 قصه ایچالسه بیانه ایده وقامانی کورنه صورت نظر نده بنقاره اقلیم خامانی
 ولی انفسه یونجه مشعل نسیله ستم شامانی تو اجدل تصوفده ایده سینه شامانی
 ولی ذم طریقه اصفیاده کندن کندن
 صادق مردم عبت و طغونه ناقل غیبت تمام اولدی بو غیبت ایده لم آخره نهضت
 نهانیجه عیانه اولدی روضه عالم حیات سنی ارشاد ایچوره میدانه توحیده ایده دعوت
 قدم بقیه قیاب باب رضاده کندن کندن

قافیه الام
 سئل نعمت سیف
 وله منار الیه در مناجان هفت سوله
 علیه السلام

بنده و خسته نیم در مانه کلمه یاربول در مانه شایسته نیم لقمانه کلمه یاربول
 لقمان حکمت و یرلدی سینه در اهل علم علم لدره در سنی عرفانه کلمه یاربول
 علم لدره خضره اعطا اولدی صوریه ولی سره معانی کانیجه احسانه کلام یاربول
 چونکه مفسره در احسانک عاصرا فیه آستانه یوز طوبی احسانه کلمه یاربول
 سره سینه ارکار صاحبه منه بنده ناچینیکم ناچینه ایله شفاعت کانه کلمه یاربول
 بحیا کانه بنده منه ایله بنده یارینه دی دقت اولام قید ایت شانه کلمه یاربول
 بولانی کانه اعلا نه هفت استی امریکه معترف اولاد آمانه کلمه یاربول

وله منار الیه هفت سینه ذات وصفات کالنی تعریف
 حاوی نظره شایسته

اولاد بد انای عظم علمه ایله عقول کشف اولوب ذوق معانی کلامه قیلدی نزل
 هفت نیم تطیر اولوبه روضه حقیقه عیبه معنوسه سینه ایله تعلیم کمال و بیع البقول

هم شاد و تاشنا اولی ظاهر جمله سی
 علم تو صید بیلگم ذوقی وجدانی
 حیدرالم حاجی حاد مفلویند حیدری
 سلیم آل عبایه اقسام اثنی عس
 بوزناییده نانا علی اید مکتوف از

نظقی تقسیم اید من او قیاده فقه اصول
 یقین ظاهر من چه سینه کوردم نقل نقول
 بیعتی - نقیب جمعه بکه اسیم ای او غول
 چای یارن سینه بنده باقمه یا کسری ای فضول
 ذات حقه حس اولنسا ایلده نطق قبول

وله مشار الیه طالب صادقین ارشاده حاوی تشریحات حقیقه تریست

بام ایچ کجک بید سقید فخری اول
 کزه برهوم عناصر کرد بنده چیز کسب
 بوقفه شرح روحی نیجه برهوس ایدوسک
 روحی سنده نینه تخلیص ایلیم دیسلا اکر
 اربعیله ایلیم ریاضت پونه سنده قل اولعب
 تنکیه نفس ایلیم ایلیم صفاتی نصیبه
 تخلیص روح ایلیم اولور نزله حقه اذاد

خاب غفلتده اویا نقیب ذوقیه هسیار اول
 ورد ظاهر طول استوب قائم بوری کلنای اول
 نیجه با مسجود یات سلا صیغه جبرده عاری اول
 سینه قفت ویر جک اذوا تدره وار آک اول
 اهل تسبیح ایلیم تقییل داخل ابرای اول
 قلبکی مرآت روح ایت عارف شطای اول
 کیر مدایه یولینه نازنیر جنهاری اول

وله مشار الیه نادانی ابتداء و ارشادی حاوی

من بنی آنرم حال ایتک دیسلا ایتک کل
 نیه طرد بوقنایه نمدارن ایلدن
 چه سنی بهایه تو صیده ارسال ایلدی
 منه عرفه نقیه فقد عرفه ربتک
 ربتی بیلمکد نقیب صفاتیه رد پیل
 سه بو علم ظاهران بیلدی صماندن ای صفا
 کل نایه مکتبده در سکی انبر ایدوب

حق تقویب باطله کیندن دیسلا ایتک کل
 نه یوز ایلیم حضرتیتک دیسلا ایتک کل
 نه او قودون دیسلا ایتک بوقل دیسلا ایتک کل
 صرین اذعانه ایلیم صبا قفه دیسلا ایتک کل
 بر قوری کذا فیله آتفه دیسلا ایتک کل
 سه دروغ صادقه قاتفه دیسلا ایتک کل
 تفک مفرغ اولوب یا تفه دیسلا ایتک کل

وله مشار الیه در مناظره و ملاحظه اول

سویله ای دل یارده ای یام ایتدن سویله کل
 یغضم عبیده کندک اخفا می ایتدن سویله کل

حیرت

۶۹

نفسه ایدوب خود - اولوب افشای ایندن سویدم کل	حیرت حالت و ارایدی بخور - الله نه بام
خنجی فم آج بلیل سیدای ایندن سویدم کل	کلتاید کوی عتقه پرت صالوب اولدن نزه
شردی در اغویه پرت زیبای ایندن سویدم کل	باری کای دفعه دفعه اینتکه در طورن سندن
ای دل پرت گفته اغلامی ایندن سویدم کل	بن براتی خاتم هب شقه شعای پرم

عنايت مشاء اليه حضرت زینل ناظر کهد و عوام نبي و اولاد و ناطق بونهاره اهل انوار و ارضه و ارضه و
 زاعم زادم حسد بقایه حضرت زینل با زلفی نظیر بر عینت زینت

کیسه نخنی کیمی میانه مائل	بصیرت زلف قبله جهان
کیسه خالصه مخلصه ایجان مائل	کیسه مشرک کیمی دوشمه کانه
کیسه برزق بر قضا اینته	کیسه غنیمت اختیار اینته
کیسه کعبه میانه مائل	کیسه شادای کیمی آه زار اینته
کیسه زینت مفا و اولوب	کیسه زور ایله غیور اولوب
کیسه صادق قند پیرانه مائل	کیسه عتق الله نه لاجور اولوب
کیسه سیوار کیمی قاطعه پیام	کیسه نفوس اویسه کنه هوام
کیسه وصلت بنیانه مائل	کیسه آرزوی یارینی پیام
کیسه میل ایدر هم زینت	کیسه هجر ایدر عالمه بنیانه
کیسه جمال کیمی جنانه مائل	کیسه اختلاف ایدر همینه فنایه
کیسه عقبت کیمی کیمی جبر	کیسه سوزنه در کیمی لا ادری
کیسه بینادر عرفانه مائل	کیسه اتحاد کوره من بدی
کیسه خط ایدر کیمی صواب	کیسه جیفه دنیا مایه کلاب
نایه اولما زده جهان مائل	عالمه بولسیدی به صادقه اجباب

قافیه الیم
 وله مشاء اليه انما استمداد جناب هو - جز جوده

استغفانه الطیبه	عصیانم اولدم ندیم	سه کل مالایستقیم	ای خالقه صفت قییم
نفس هوای ادر بکا	عقود و شکر بکایا	اسکله جمله از هم	زین خطا کاره بکا
طغریم دارم اهلکا	طوتم ایدر اصابکا	بارین قیلدیم	ابلیس قوتون بکا

۷۰

ساقیای نضیب	وعدیدن عقیقه	باب اعتبار اینهمه	بمقدار آن کیم
معاذ دیواد ابدن	سلم دیواد ابدن	سندیه ایجاد ابدن	صنکده کار ندم
فقایسنه شایسته	احسانه قیل خلع	بجست امام صده	آینا طای مستقیم
نایاب آبا سنی	وآفات ایناسنی	غفایله سبیل یاسنی	ضمان ایلم ایلم قویم

وله عنین مکار الیه حضرت زینل امامیه حوازه حضرت زینل اولاده صده اعتقادان
وعدالات ایلم اوصاف و تقییدها و غیره

همد الله به حبیب خان دایه احمدیم	تان سنا قیلیم بولنده جاودایه اجمیم
هم نولای ایلم هم روز سبب اولاده	شاه مسادانه شیباینداره مقفاد و بیایم
اول صده خلعیه ضایه و بیایم اقسایه	هم صینه کربلایه جاوه فدای بی سیم
نسل پان حضرت زینل العباد عقیقه	ایلم رهمان صحت بیا کده ای جا کیم
یا الای اول امام باقر حقه حقیقه	ایلم احسانه عنایت ایتمه نیبانه اینیم
جعفی صاد و امامه درینم اصلا	ها و لای اهل بیت بیعتیم بیعتیم
ما کده ها دورده امام کاظم بولنده	صده دیوانه نضایه هم صاحب پیشرویم
هم سبعت هم طریقت هم حقیقت معرفت	اول امام موسی ضایه اقتداره مشاییم
سینجه رده نمودار اول محمد الشق	زنده سنده ایلم احسانه ای خدای ایلم
سوی نفاه و القلم اسارینه واقف در	حقیقه عدل او زنده علی بونقیبه بن سیم
جود اشخای نمایانه صاحب القلم لای	قاهن باطنه حاضر در صده العکرم
با امامانه هر کمانه الامانه الامانه	سین کوبت طه لاسقب کوزنده بتر دو کلمه
شعر و جنم و انعامند راد قیل یابینا	حضرت پیر جهان بکاشه دیر بودیم
ای نایاب ایتمه افکار غیره فتح اولدی کلیم	کیم ییلوب فهم ایلمه سنا روزی میایم

وله مکار الیه درج دوازده امامانه دم

عینه یقینه نمایانه بر خداد و سودیکم	اولدی حبیب مستفایه اول در صفاد و سودیکم
اولدر رسالت احمد له احمدن سیرانه	نور واحد نظر جعفره منضاد و سودیکم
اشبه جسم نبی هم داشت بیغیر	نیزه حمید صده اول جنباد و سودیکم

هم نبوت

ایلم نایاب ایتمه افکار غیره فتح اولدی کلیم

هر بنیت هم ولایت هم سیادت جامعی	ویدی همه اول صبیحه که بداد در سودیکم
مغزی اهل سیادت کوهها کوه کوه کوه	اول اولم اشق جهان زبده العباد سودیکم
قلبی واسع نور ساطع اول امام باقر	اولدی هم نامی محمد ماه لقادر سودیکم
سبط آل روحانی مکتوبه سینه منقوشی	جعفای الضادوه امام اولیاد سودیکم
واصل کنجینه عن سادات منبوی	مدنی و کاظم امام پدر الخاد سودیکم
رهبر جلد قواد شاه خراسان مکره	بلجاء جلد امام مدنی الضاد سودیکم
ملق اوله دبدله راهنه قیل النجا	شاه محمد التقی در همه نماز سودیکم
نقوه جلد ولایت هم امام در جهان	هادی علی نقی نوری ضیاد سودیکم
عسکه اهل هدایت پیوسته ای پیوسته	اول همه العسکری صاحب لاد سودیکم
اول امانت خانی هم حجة القائم امام	وهدید نامی محمد مفضل او سودیکم
یا امام آورن امامه ایله نای خلدی	ای یوزکر فاقه هم قل نقادر سودیکم

وله مشارالیه سینه جگر سوزنده که بداد
وهما وفات ساعته

کلای دل بودی قدر عشق	آبت سینه جگر سوزنده	وجودن زخمینه کل ایتم هم
بنا صغاه اکرم هم نظم	شویب که بلای اولدی عشق	وجودن زخمینه کل ایتم هم
بود عاشقانه ماه عید	شادانند بسبب بسبب جگر	وجودن زخمینه کل ایتم هم
سینه می خفته نه سنان	اولوبد حاجی کون آتینه	وجودن زخمینه کل ایتم هم
میمن تاز خط اولدی سلا	اولوب شراج ماهه بو سلا	وجودن زخمینه کل ایتم هم
طوبت جاهدی وصال عفتا	ایروب تمیزه همدان عفتا	وجودن زخمینه کل ایتم هم
ایروب عفتا نه عید عفتا	بینده لعه او قوریر ایما	وجودن زخمینه کل ایتم هم

وله مشارالیه حرفه نیندا امدان ضمیمه مناظر دلیلی حادی نظمه بر همین تری

بازد دلم کیم عید ایروم	کنایه فریغ بیانه ایروم	بیه بود درک چاره نی بولم	یا نه بانو اولوب دبلره ایروم
بو کوه کله نه نیشک باسی سلمی	نیه وار عاقبتی بیلمی	وارم اوله چاره بوللا نه کورم	با تم اوزده آرز سطره ایروم
بسالت ایروب عفتا ایم با اولوب	عاشق افکاره ایلم شاد اولوب	قیله لوبه برقیوم طردم	کولم اول شاه و جهانه ایروم

۷۶

نیستم اخلاص ایدر نوری بها یار اختیار چه که کردی بها ختم اولوب بفقیر کولدم تا به قیام آه افغانه ایدریم
 تا بشا اولوب سره دیدم بلا دست صنوبر ایدر تعلیم لا ایتم اثبات تو عهدی صولدم آچیلدی به بغلا شانه ایدریم
 سنا سار افعال جلم من آسانه ایسه آن کوروب بیلین حیات احوالی بکن صولدم نیت به دن بویلم نه زاده ایدریم
 قویدر بقی با دیوانه آدایم طبعی جلب ایسه بظن وادایم بار اولوب بیغنی بوردیم سه لایا بنده زاده ایدریم

دره مشا ایله حقیقتینده کنده حقیقتینده دره حاره
 نطقه عتق زینت

بسیار قافیه در کتب
 در کتب

ببنده تاب در ساقی مین رعنا مید - بلغم
 ز بود ایدر طبعی تکلم ایلمد که هب
 من اینده ایدر طبعی زیبا بجهب حالت
 بو کوربه کیسه بوکر روینده رعنا خنده مین ایلم
 دل زارم خیال یار آغوشه ایتمده بیدا -
 کلتایه جمال و عده تصویب ایدر همدم
 با قافیه جلیس ز نام دل اختیار میل ایتمده
 کتاب حقیقی سر لهر دره بنینده سیر ایتم
 ز نای و صفت دلدار ایلم بیرون اولوب کورده

الندبه جامی دو شمش - ند با بر و امید - بلغم
 او صوب طوطی بید یا بلیل کور با مید - بلغم
 بو طور یام ندر و لدا نمیدر طوطی با مید - بلغم
 سکه سنبل مید - یا خود کول همسایه مید - بلغم
 بودم رو یا مید - آیا هلم خلیبا مید - بلغم
 کول دیار سرور دلدار مین سید ایلم - بلغم
 ندره اعجاز ایدر - آیا کوزی ز لایا مید - بلغم
 بقوه اعلا مید - ارضایا مید - انشا مید - بلغم
 هنوز بالا مید - اونا مید - اعلا مید - بلغم

دره مشا ایله حقیقتینده دو بیته او طریقه

تمام اولدی کشف لاهوت عالم
 بهشتا طوبی ز رف یگور عالم
 عجب خنده قدری وار کبر با
 بیلنمان عقلم امری خداندا
 نیدم عناصری انسا آدیله
 همراه اولدی نفس هوا اگر ایدم
 دم بلمم و داصفا طبیعت
 کبر و غضب بفره صد جنبیت

جبوت و ملکوت دوری دلم
 دوزلدی تکییم عوظم آدم
 هتا صد ضعیف کورده کفاله
 و صو خلقتم صانکم ضیالم
 ماء تراب درخ نای با دیلم
 عظم کون کیم قایده جیالم
 قایله ایدانم درو فضیلت
 حرم طعم یا جیم و باللم

طوری

طویدی کجایانم خلیفه زائل
 امانت بارین تجیل ز قابل
 عبودیت الوهیت سندی
 جهام آنادیمه منزه بر سندی
 با طهارت عدوم و بیادوی و ک
 کتیبه رهبانه یولی و برینسه
 ضلالت فیه ایندی آلهه یا بتختم
 بوکن توت چو سدی دیدی به عظم
 بنک دانه سنده خلیفه اولاده انجا
 اکا آیت حجاب اولان یا ایدار
 کندمه قطع اولاده نفس او یاندی
 بر جلوه نازیم طره طیارندی
 نفس مرده عقل قل کلدی
 بر عتقه طره انجید بر ک ایلم بنده
 زجه ایندم نفسی بینم دیدم
 عقل اضدافی صیغتم دیدم
 جوده ایندی ز ناله عتفه جانی
 کندی فیما نند اولدی همسانی
 ناسخت قدیم هم عقل معاسه
 و ایم طره زانه اولدی دانه احتیاج
 چنانده ظاهر با صدم قدم
 زانه اولوب ناله دیدم ذاتم
 عقل ایتم اولدی بوزنایتم

خلیفه فصاحتلم هیا ایندی زائل
 ضعیف عاجتم بیلوم ز حالتم
 ربوبیت کنوزیت بر سندی
 کندم غائب ایندم منه خیدانتم
 همدیه با حالده دوستی هوس
 علم چکوب نار ایله ایندی کاسانتم
 خلاف جیدم عهده رویاه بختم
 بهجیب جنبته دوستی میانتم
 زهونی کوری عهده ایندی دیدار
 دیدی بنده مساد حیات سائتم
 با ز ناله کلینه کسادی بویاندی
 دیدی اکل ایلم بکامینا کلم
 دیدی اکل ایلم بکامینا کلم
 اصنامی عالی اولدی نسانتم
 حلیت نایمی دینم دیدم
 ایسته بوزنه راحت دالایانتم
 عدنده تخذیرا اینده ایدی دردی
 یدیه باده جلد بیسی آنده آنتم
 نقصایه نام ایلم هم روی خیاره
 دیدیه سه جلال بنه ز نایتم
 جلایه بر سره حائل او هم
 ز نایتم خلص و بر دم خاتم
 بیلانه اولدم کده تخفی یا جانتم

دل و ما الیه طین سالماه ای مندره اهدال ذما یقیده
 بوندره نقره تا حار و نقره

ایندی آلهه انجیمه آن صغایم
 بنده کور صغایم کور صغایم

چون خورشید از آنگاه که در روز ۱۵ آبان

بنام بوقلم سفیدانده اوصاندم
اساسه بوندی ایمان بوقدم
بقلم ظاهرها سخن و صباغ
بولارم راه کیتلا عیبیه عیبیه
بنیم ایوا بوندیم ایچمیزده
بولار اولاد قابل دین خرد
ینیدیم بد درخ مادری هندی
محمد علیک در سخا بوندیم
سویب ایدر املا یند سینه
ایدر لرنا بید طه یا بوندیم
اوقور فرانه ایدر لر سیکه انبیر
اعلم نیلیند در شامه بو نیاطیه
بولارم هفتیم هم سزا اولده
رضای اینه د شمساجده
الای بوندلر شستوبنده
بولاره بر قلیغ کوند خدایا
آله بوندی نیرا زیمه ایت

فکر اجسی اول آل سفیدانده خورنده
بندیم کمال اقبال ایلجه اینه لغت
بوی بادی اعظمی یاد ایدر که ذکی اعظم
دخی هم آل اولاد چشم بوجلده
عالمی کسکی خدای ایلک تصدیق بویولیم

مگر چشمه آبهم آیتیم اوسته

بوقلم شو ییله جاننده اوصاندم
آنچه ایسم ایماننده اوصاندم
خاشا عیبیه صرا و انده اوصاندم
آنچه صده بو ارکاننده اوصاندم
صدقه صباغ خساننده اوصاندم
کور و بجا صورت انساننده اوصاندم
بوقلم جابه سلطاننده اوصاندم
نه دیم یا قیسو آنده اوصاندم
بویچه سنیایاننده اوصاندم
باقرب بوجاله بیماننده اوصاندم
علیم علم ها ماننده اوصاندم
فاد طعمه تا واننده اوصاندم
بنیم همایه خدیستاننده اوصاندم
زیاد بویندیننده اوصاندم
اسکمه بو طغیاننده اوصاندم
کبیر صغیره اقصاننده اوصاندم
نغانه رضی باها ننده اوصاندم

امانه ای طاییم تا سینه صفتیم بوندیم
ایمان ای صباغ اهلان در روز پنجشنبه
اصغر کج راه تا صغیرم سوزن کلیم
ایچو ب نظر سینه سینه دین بویور ب و قیاده بوننده ایلچله کیم اهلان

دنه شاره دیر بیابه اهدان دیگر که عارفانه دن نظر بایه انسانه زمانه

تمه افکنده رم بلجم هفت کوره لم
اهل دل چاه منلنده دوستی فکرنا
خند کوهی کی دیم منادی ایینه
هر هنر صاحبه غبتنوب عنت بومین
سند خار ایله دزدان بنجه فرود اولنده
بورویسه بو یوریه غنی فلکده غیب

قیاننق باب کرم لطف معرفت کوره لم
عجب ارباب سخنده قدیمه جهت کوره لم
بو یازار ایچره کوهل کوره قیمت کوره لم
بو عصیان نسیله غیریجه غبت کوره لم
حشم انصافه بقا بر اهل دقت کوره لم
بوقلم سوی قلیضه قدیمه کوره لم

کافر بوجه دنه نغانه اول بینه بدش در حاله
جغای با برکت منور و ظهور

حسب کوه کشف شود سینه زاده ایتم خنده حکمت ماهها اولوب چه قیده خدمت کوره می
صرف الفغانه

دسه مشا ایه مدنی سینه بید کوز شاه کربلا

مانم آیه طری اولوب رایگانه هب سیاه لیره اولدی یارکن و بیانه
کربلا احوال اولوب داستانه اهل عفو زوجه اولدی بیجان

ساره طوتنا کویا دکه مرجه
دیله رده نم دو کعب ایله رفغانه

نیده بم آه اولدی او ما هم شهید آه بو ستم قدیمی قیلدی قید
نیجه قیدی کور آکا مصلحه بنید چاه غینا اولم ما و ای مدبه

ساره طوتنا کویا دکه مرجه
دیله رده نم دو کعب ایله رفغانه

دو زمانه قیلده یزیده جفا ملحدی و بیه کوره استغیا
نیجه قصم اولان اولاره مرفضا نذکنور بو بو فضل ما جها

ساره طوتنا کویا دکه مرجه
دیله رده نم دو کعب ایله رفغانه

ملمانه دعوا سیه او حار ساقی کوشی ایدر شنه دار
طفیل مصمم زار ایدر لیل ناز عطشید خوره دور سایه جیفا

ساره طوتنا کویا دکه مرجه
دیله رده نم دو کعب ایله رفغانه

اول عس خیمه ایه اشعتی همدن خولیم اول سیت لغتی
ک بلا خا کنده قوروب طوتی آل بنیا کور دیدر بو حشمتی

ساره طوتنا کویا دکه مرجه
دیله رده نم دو کعب ایله رفغانه

تابع سینه ایدر اجتمام نسه آلمنا بوی سینه نه مام
نیجه نسه آلمنا اهل شام آل اولام و بیانه افسانه تام

سزده طوتنا کنی باد که در جابه
دیده کرده نم و قلب ای بر فغان

قیده با و از آنه ارواحی صبیبه بولری وصلت هفت اشباهی صبیبه
فساد واحد قالدی جنای صبیبه بونلان اولدی مذاهی صبیبه
سزده طوتنا کنی باد که در جابه
دیده کرده نم و قلب ای بر فغان

وله مشا الیه در دعوت بیعت و ستایه کائنات صبیبه و توفیق ذاتی

مذلیب آسا کوب کولنداری اولدی چینه خلقه زندان کیدم ایلم آتیه حصوله
کیکم نفس اهرمنده خوف ایله کلسوبه کما قلعه توجیه ایکنه فوره حصایا بیدم مغز
شاه ایشاد اولحصای پای قضا ایستد ان کیچم او شاهک بیست اولو بیعت آکافه
شایب بنیم استلایلمه تجید تام داخل اولو اول حصایه هجر اولوب هفت
لیدک اقله سزده قومین حاجب سلطانده دنگه بیانه لایله یانقب یاذ و فنونه
ناکشیه مار قبه قومینه دستور یوره بیلک قاطیبه سزده شمس فیدایینه سزده بیجا
عکس پیرک نولان اولدی سالار بوکوه هکیم تجیبت دیکم باکله من آن صابولوه

وله مشا الیه در بیان دوینده روحانیه لذتیه ابتغایه

عالمی ارواحیه سبب فر اوله حکمت دریا سنه کیدم به زغان
یتیم بیک دریا لایتم قانما محبت بخینه ایلم او طار
بصوت با حروف جواب الودیم کنده اوزم کنتم باقعب کوردم
کاهی جولانه کاهی طیاره قیلودیم کاه سرد و مکان کاه عی و صلاه
باشلدم اسمیه مخلوقه اولیه ملکوت اقلیمه کنوب طوره
کاهی خالفه سوال صوره سزده قدر تاکر قالمه بنهاره
کاه خدمت کاه تسبیح ایلمدم کنتم تقدیس ایلم خبری نیندم
کاه مساوات کلور کیددم هفت عالم سعادت اولدی نمایانه

کلیله

که زینده را هانیده ز قوس
 علم نظاره حفظ خوش
 بر جود هم در نظر اینده جودها
 دوزوم ترا بیهی اولدم فایدهها
 اینغب با یوزینه قیلدم عبادت
 ابدانه عاظمای ایندم سیاحت
 جسم لطیف بنده ایله اعلاصه
 قلتم بر مقدار خدمت اغراضه
 اجسام لطیف اولدی راضی
 کس اولدی کثافت بوندی راضی
 لطافت همه کثافت عاصی
 جهالم قریب قلب اولدی قاصی
 چونکه بر مفضل ما جواد بو
 رنگ آلمان سوز ایلم بی بر باد بو
 ارفی سماوات اطواری بنده
 ماهی دریا بی اتاری بنده
 او حیوان طافه حوری جهلی بنده
 مالک رضوانه عصا قلم بنده
 اثبات موالید جا طبايع
 عنان عالی ما طبايع
 بر آب بو عالی کنده نلانی
 قفل کنده بنده بین چون دوی نلانی

جناح اولدم افضل اینده قوس
 بونی ایجا ایدر رفیق کت نه
 اریسوب صوا اولدم ایدری با نه بجا
 اهرمه دید یس اولدم قورم جا نه
 کنده ب زمانه ویردم بیاضت
 هیکله بنا زغ قیلده ستا با نه
 کثافتتم بولدی بو طبع امراضه
 بونلده استیلام اولدی بر با نه
 کنده والی اولعب عقل اولدی قاضی
 بولدی یس هفتت قاجدی جنبی نه
 لطافتهم جهاد کثیف نفاصی
 معصمه ایله خون صورتی و پادی سانه
 بلنن حکمت کبریا بو
 کیم بو ایلمده آتک در میانه
 بخوم آفتاب اتقاری بنده
 معصمه نبات حیوانه هب جلدیکانه
 طوباکوش عذاب همی بنده
 گاه غیا قطمانم گاه عیسه جهانه
 باد اتم بلغم سوداها طبايع
 دوزی عیسه ک دویه انواره
 اختیار افطار یازدی نلانی
 مندرک باشنه قویار دی طوفانه

وله مترا الیه دورینه دیگر در پیانه احوال قورم جا نه

نقصان دیمه لم نام کورن اینی
 قوری غننه دیکله بو جنبه
 قالد ضمیمه اصلا تسبیحی
 قورم جا نه غما ایله سوسانه

جلال قهریام کینه سفلی
 عنائی زوری جوته آمان دبه برسی
 اصل چانه زوال اولدی بقیجه
 اوزیمه کوردی مسانت بولدی بقیجه
 احوال اسلافی بولدی کمال
 عند قسایشه بولدی وجود نوال
 ملائک زورس غبطه ایدردی
 صابلمنا احوال صابلمه مدردی
 مشوره اولدی جنت ایلدی وصلت
 بودا علیام قوردی بسی طاعت
 کجه بودور یام اینام مساور
 انطاف نسبی ایتدی کیفی فضا
 عرفه جیشی چوئدی خالقک
 بو یوزده نسی قاشدی خالقک
 صاد ایتدی جان کیدیک وجود
 لطافت دینلمه روح اولدی وجود
 اجزای عالمده طوئدی بوت کیب
 ادریمده آدم اجم اولدی تریب
 عالم نیران کینه لطافت
 رب صابیده آلدی انابت
 هاه بر وسه شیطان دینیلیمه
 عرفانده آیت قیامه دینیلیمه
 الله آدم عالم دمن برادر
 کونسه قش بجهلم آتسه برافورد
 صحیف انجیل نورات نیر
 بنزیری مسوا از اجمه سفینه کور

پادشاه اولدی بسا بوجه علمیه
 قالدی نامه قیام نام اولدی شیطان
 آنده نشانه ویردی صولدی بقیجه
 بو یوزده برهقا قالدی سرگردار
 آنجهله لطیف بولدی زوال
 سموات اوزره ایلدی رهانه
 جهلم خذمه کلور کیدردی
 ناز نفیم ایلدی یور قهرمانه
 بولدی دهنل آنخ ایلدی وحدت
 کور نیر ایلدی انکت بیادهان
 ذوره صفا اوزره ایلدی حضور
 کندنده غیره یور ایلدی فقاد
 مؤش طالق سه طاسدی خالقک
 لانم کلدی بودم دار انصاف
 بوجانه تکیجه ایلیم بخود
 کنت کنت رضی ایلیم ایقانه
 اوروع اوشا کیده اولدی غلب
 کیدی خلافتی زیمه اولدی دیوانه
 صورت آدمه قالدی کثافت
 اینبور منبیه بیل ایتدی وهاد
 دکل آدم انسانه دینیلیمه
 بجنات کرامت سخاوت برهانه
 رسول نبی ورا علی برادر
 صد صد صید حب اولدی عالیانه
 زطهر انبیار نور علی نور
 نیران آنده لعنت دی هه آه

عزت

عین قناریه هفت تریزه بود آید معام قدر در جهان و جهان ادوار کونیه و کونیه کونیه بیدر
 وجه بختانه و نام قناریه از جمله هفت تریزه بود و برین نظر در

ایجاد عالمه در دور آید نه
 علم هوشنده وار اولاده و مدنه
 حیاتی همه ایلم بر حیاتی ایدی
 سوغ بهما قدرت ارادت ایدی
 قدر بقا و هدایت برادر
 حکمت قنیلنده ارواح نور در
 ارواح انزله فرمایه اولیم
 انا اظالمه انت کبره صوبه بخ
 بنود خیب ایلم اقراره کلام
 روح اعظم ایلم دونه کلام
 مطلق اکبر عالم کبرا
 مبدأ نور مدنه هب جمله ایلیا
 جواد عالمه کزوم با ایلام
 عبودیت ایلم بولدم احتتام
 خلود اولره خلقیات طوری خدمت
 قدرت خلیفه سی کبردی چینه
 عنایه قید با کبرم بر لباسی
 صند طمع کبر طوغری بلاناسی
 ذوقه ایلم آتامه باغ ارغده
 اص اولره بخود بنود او دمه
 بجه قیلوب رسد قبله اینیدر
 فضل هادی تقیعه اولعب کینیدر
 هاده آدم فضل سلطان دیندر
 عقل وجود رسد تنویر بنده

هنا ربیبک ییل اسم بر خایه ایلم مد
 کنت کنت رف منزه منزه خدایندم مد
 صفا ایلم ذاتم هم صفات ایلم مد
 که امر حکمنده عرفانه ایلم مد
 صیدقه اخلاص قیام هب با کارد
 مسانت تصدیقه با هان ایلم مد
 کندی و جهلیه کندی با قوب کور بخ
 انا الخلقوه دیدم کویانه ایلم مد
 در ویه قنیلده افکاره کلام
 شیئا استواء اعلان ایلم مد
 کبردم چیمم آنده نیجه بیله دریا
 شیئا شونان با شانه ایلم مد
 یوسف ایدی اول آنه فصیح نام
 جمع ایلم اوصافم اوصانه ایلم مد
 احدیت ایسادی و احدیت
 واردم اوطانم بوستانه ایلم مد
 هوای تقصده قیلیم اقتباسی
 کور خردم کوزه بنهانه ایلم مد
 شایه شریات عنایت سعادت منده
 صلب بد روزه ومانه ایلم مد
 پیشانی بیجان میان پناهنده
 پور منان شایه بیانه ایلم مد
 با هبه رضا اولره ارضا قونلده
 شیئا قوالره هیلره ایلم مد

ع

نبات معدنه حیوانه اسمه طاقتم
 عناهن من به بودونه یاقتنم
 موابدنه عناهن بوزندم
 حیره این علوی خلقی سوزندم
 نشه و اولت احوالی بویله
 آدم صفتی الله نشه به طویله
 به در حکمه هم کیردم با بسا
 همه آمده آدم حقه اسرا
 هابل قابل تو به طفلک بادیم
 قیدونه آزاد اولعب انت خردیم
 هابل عوفنه نیت اولعب کلیم
 ولایت نبوت در سینه منه آلم
 فرقه همه کلیم آدم دیدیم
 کیرم ناظم کین حکم دیدیم
 نجات در سیم ایدم ادیب
 هفت ایتدم یا کلیم دیوانیلم
 بعضه صفت شهب بنا ایدم
 فرخ مکانه سیر غلا ایدم
 جمع اجمه کیردم نوع بخنده
 کربلا اهد الیه علم خفیه
 هو در صباخ لوطه نه ایتدم بخاوند
 کیردم بنجلیفه اولدم قلاوند
 شفا القبا حقه اسما عمل اولدم
 زویل صبره ایام قربان ایدم

دور سوناتم باز دره صفاقتم
 هر کلمه توان روی دهقان ایدم
 ناس انسا به طبایفه کوزندم
 چنه جاندم خلقه ایدانه ایدم
 فرقه وسطنده کل جنب بویله
 اند و ارج کلنده جمعانه ایدم
 اقلیم و هوده کزدم دراد
 روز بجه تکبیر طیاره ایدم
 فضل نفس هادی سماج شرفیم
 آباد اوقات به جاده ایدم
 آتام مساور ایتدم حیرت طالبم
 گاه جبریل گاه فرغانه ایدم
 ذات صفات با سینه هم دیدیم
 حکمت صفا سنده جودانه ایدم
 خبیاط اولدم بد ایدم تدبیرم
 صبره صبحه بر یانه ایدم
 اموات اجبار منجه ارجا ایدم
 فرخ رفیق آشیانه او طاب ایدم
 کنت کزله ایام نور جلیده
 هفتاد لوزنه سلمان ایدم
 ابا هم کلیم فرود پاوند
 نای ابا هم طاب نه ایدم
 نور در بوم اکنه قویلم
 فرخ نجات ایام کسان ایدم

خلایق

خلاص ایندم بوفیجید آتی می
 بوند نه اوتی کینتم خیره رخ می
 بفقوب کولم اولده یوسف نبیلم
 شعیب ایلم هادی مومن عصا
 تورات علی قیلده بخردنه ندا
 نوح کلام ایلم هم یدینیف
 فرعونه نفسله ایلم جهاد
 غمزه ایندم عدوم هم آلوم صاد
 یونس اولدم صدمت بفسانه کولم
 ایلیاس واری در باقره کولم
 داود اولدم حالمت جیفدی قاسوم
 نطمه اطیب ایلم باقلا ایلم
 زکریا یحیی دورنه یا هو
 سبب قتله بتم بر جهاد
 اهللاب ارحام قیلیم قاسا
 افعال اسماء بخلقه مایسا
 یحیی ایلم قیلیم عیسی با وظها
 جمع فریه انجیل ایلیا حیدر
 خدیو طوق فریه تمیز در
 بسک بوسیدات بنام خیمه
 بود وریله یوریده جهده سفایبتم
 هاسا لبا س کیم هلب فقما ایندم
 کاه نبوت کاه ولایت کولم
 کاه فصاحت کاه فصاحت کولم

آتام بنم ایچینه طوتار ما فی
 اسحله ایلم نسیل کفناه ایلم
 عقیقه خبتلا اولم اف داسی
 هار و نه وزیر ایلمی سلطان ایلم
 ویرنج رسالت قیلوب اصطفی
 بشارت جالده سمعانه ایلم
 عنایت ایلم اولم اهدا
 جموع فساد عالیه نشانه ایلم
 قاجم کینتم کلور دیوا اولم
 عیسی انبیا دفن لقانه ایلم
 قفسانه کیم تابع اولم باکم
 در سلیمان شاهانه ایلم
 زبور تورات صحف ارکانید بو
 زبانه اولم اولم عطف دایلم
 کل شی و جهده ایلم یوسف
 آله به آله آخدر آله شاهه ایلم
 سینا اولم اولم اولم جهده اظهر
 ییلور دم سینین جیرانه ایلم
 خدیو خاتم فاطمه ریزد
 بتورم چندی عدنانه ایلم
 آدم عالم الله باقشای ایندم
 نسیل مر قضاو ذیشانه ایلم
 کاه سیدات کاه سخاوت کولم
 بوجه صورتله خیمه ایلم

هسته بلا هرزه عنا وار ایه
 کیم سینه چیده دره خیم در ایه
 رطف ایله نلایه اوزانم رازی
 بر در اعتقادم علمه مجازی

صفا جفا خنده کورینور یار ایه
 آنک ایشادینه نکه بیان ایدم سه
 بسدر فتم ایدم ککل تازی
 یکن قدم طلان خندان ایدم سه

صفا جفا خنده کورینور یار ایه
 آنک ایشادینه نکه بیان ایدم سه
 بسدر فتم ایدم ککل تازی
 یکن قدم طلان خندان ایدم سه

وله تار ایه جفا تریلو سابعه روه ایا ایه
 قینا بکیم تقیرا نسد در مسایه جند سوزیدیا

و جده کلور بیخ عبای سونه
 خونی به دوکر آل جفای سونه
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 ماه خنده ای قلم تبار
 کل صیغی اولم ای بار غار
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 فدیه تولایه در بیما نم
 شاع ایدم لم طنه افغان
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 بیا کوه غم کس بیما بیوز
 چاکر طبیئه تاج دار بیوز
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 تابه شهیدانه تقظیم یاد ایدم
 کندیه آبانه تسنیم یاد ایدم
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 بو وصیت زخم دو کوند بولک
 ایلم انصاف کور که نه کوند بولک
 سوزیه عقیده بو جای سونه
 تری واری بولم کونیکه ماتم ایت
 لال اولمده کس سوزیه کونیکه ماتم ایت

صیغه جده سوز صد ایا سونه
 ماتم ایدم خلیفه ضیا سونه
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 سینه منجان ایدم لم لیل تبار
 آه انیمه ایله دو کلب اشکبار
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 لافنا و هل آتی در شاغ
 کس بد خاننده قاینه قاغ
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 اهل قبر بانک مودتا کاپیوز
 خنایه غم در دیر ستم شهرو بیوز
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 حال غیبانه تکریم یاد ایدم
 صبا و وصییه تسنیم یاد ایدم
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 تازه لغزه صانده او کوند بولک
 زرق آن دو کونیکه خوند بولک
 جمعه کلیم اول تبار ایا سونه
 طاسلایم اولم اوزیکه ماتم ایت
 ای نلایه بیما کونیکه ماتم ایت

لازم

سوزیه عقیم برجای سفته

جمعه کلن اول تهر با سفته

و سه تا ربه هفتاد و شش فزاد بجای روی هفتاد و هفتاد و هشتاد
دیوانده ایراد بیوردی ز طعه شریفی فخری و شاد ازین

عجب بر شجاعتی انا الله نفس سیه اعلا
صیوب تعلیمی دل طویسه ایدر که دیمیم لیه

عجب بر مرغ لاهتم کمنه بیلمنا اسارم
نفسا لر خنده فخر ایستاده بود با اسارم

مقداسر جیبی بنم سینه کردار
بوز ندان فناده طس کل کور کیم نه مناجت

معاد فطقیه بو که صنمک صافه محتاج
مغز هجرت جلیله نیم بیک مویار حیرانه

مغز اول عشق وار ایدر مغز آندو قسار ایدر
مغز غیم دیا ایدر مغز دین جوار ایدر

مغز هم وای وار ایدر بنم طوی با ایدر جویگاه
یخاری و هده قطم قانده قانده بودم

اگر دین ایدر که دیکله ای دانا بون صنم
چو یسه تنگ بکن دیکم با دنی قلم

یا لیه آیافه باسه اچیه طوره برهله عیایه
ایرندم و هده فخره قیلوب تنک دایر و نیاری

قوسیه دله جمع ایتمیم نیار قالده نه اغیاری
کوزم هر فنده کیم باق کوی نه صدوت صلاه

بنی آدم اولاده همدام روزم رمنین اونس
خار فاسان قوسه دله لهنه یا فوسه روز

بو قید دله اهل اطلاق ایرانه اسارین کینر
بو یاز قیسسه و کوندر بنم مسوده دیکاره
بو نطق سوزیه دله دیکلم منه ملک کندی
ولی بو صدور قلم من ز طعه ایره صیاری

اولوبه و همه را حق چقا عنصایه بندی
 جهان طاسینک بندی فخر الهه در شری
 مغز بوکوره بومیدانه
 مغز کبیده طوره
 کجوب بو عقل صورتده اولوب عنقاسی الی
 بولوب جانان اوله راحت بوسا لکه او جانانو
 جنت تختن دله قوروب اولوره خاقانات
 مغز شاهی بومیداند مغز دوری بودورانت
 مغز جانی بوجانان مغز دیریدر حوجابه
 بیایلی نغمه ایدوب قدرت مین ساق هوزده
 کدنی دینی قهرایت خلائ اوله جله بخفودنه
 ملک فطنت اوله ملکی وجودن کلنی بدخودنه
 دیکلی او دو یلده دیانترا ایدم خودنه
 به ایدنه و ایدم ایدنه هفت یوزه ایدک بوداقانه
 مغز حق قدیم عالم کاه آدم کاه خانم
 اولوب بر نقطه ایدم عالم کاه و کاه سالم
 کورسک صورتنا آدم بنم حکمه در عالم
 فلکک ملکک بقا حکمه در انسی جابه
 زانی تقسیم صد خلیتم قدری شرفیق
 ییلنه منم کم بدنه کم یقرف امرجه ایشی رفیق
 قیوب ظنه کاز دیکله بوا ایدم تحقیق
 صد اشفا اوغلم رویمیم ن رویمیم از نریق
 مغز اول دائم الباقی کورندم صورتنا انسانه

سیادت اذعاسنه بولنا به بنو نضیب و کله حیدام نغز انشای و عظه ایدم صیده اقدیرون
 بنزید بلیه عدم بیعت و انقباضند نغز اولایه حقیقت لغتیه و بنزید بر عقلی لغتیه
 علنا بکنه بنزید بنصه و نغز عدم جوارز بیباک ایشی او نرینه
 خیشک ایلرله ایلرله ایلرله فطابا انشای بورد قدری نطق

عادت طابوی اولایه عیسانه ایدم حس اولوبه
 اهانست راغبی اولایه عیسانه ایدم حس اولوبه
 معاری عقیده خیرم کدنی در سن بیخفت
 اوبانه نفس جنبانیه صایدانه ایدم حس اولوبه
 کجبد زده خرد بیره معارف لذتیمه طویون
 قلاله بنی خلائنده سوبدانه ایدم حس اولوبه
 یازده حیف امت کجوب بلا ایدم حس اولوبه
 دکل جمع بیره اولایه خفانه سفیرانه ایدم حس اولوبه
 بیزیدی بد فعال مس و انیاره خاننی خور
 اولایه نغز بوظلمه اول بنزیدانه ایدم حس اولوبه
 کهایانکه اصلاحیه و وطنی
 همه ایدم حس اولوبه
 قنایه سنک خا اورد بوردانه ایدم حس اولوبه
 خده العنت ایدم حس اولوبه
 قصاب ایلرله جنسی فیستانه ایدم حس اولوبه
 اهل بیته جوس ایدم حس اولوبه



کما اول سنو لم بوجاب ایت روح جیب دره	قوا عطفه اید به افکار لئیمانه اید هست اول سنو
مضروب اولیام کنده ایجاد اید به غیبت	وزنج اید و نزع فضا کعبه سفینه اید هست اول سنو
که تبلیغ او امر و نواهی دارا یکده اید	دوشده اغراضه فرموده دهامانه اید هست اول سنو
دها جوده سوز و افا نیلی می مولاییلو غیبت	نرا از حضرت روح شریکانه اید هست اول سنو

وقته فضا و تغییره اوندانه سفید بل نامنده با حجت خاندانه واقفم بکم خصوصه
 رأس سال جدید تاریخ ایچوره انشاییلو بیلانه بشیرله تاریخ کند
 ولله تعالی

مناجاتم بود عقده فدایان فرزند ایتوه	فنا و غیبت فتنه مکنم هم مدید ایتوه
قولدری تاریخ حجت اولری رأس سال	مبارک اولده حالده ماه سالک جدید ایتوه
چند غیب اوله یا اولده دستگیر خف	طبیعه مستقیم اوزره سالک جدید ایتوه
فیضات آله ابره غیب فوج زنده	یتوب هفت پیرانه سلاطین جدید ایتوه
اولوب آسود هر خوفی خط دره روز شب دائم	که رفیع ما بتلم سوز قدید عید ایتوه
نه دکلو و ارسه اخلاویه و کمال اوله و هیبت	مکاره در محارمه خدا ذالکجه ایتوه
بو کیمه کلمه عجزه اولوب مانم ذم کیر یانه	نرا فی زنده ابراری سنی عجزه و عید ایتوه

عیننا منار الیه حضرت زین العابدین بر فناء همه ضنا افندیله
 قولداتنه و اتنا تاریخ معجزه پدید

بحمد لله ضنا یاد و عطا یا ایدری دینانه	ینه با تو بیس احسانه اید و بد اول غنی بجان
کوزم نوری که مسلم و طوف و زرقه پاکنده	شما بقیه هدایتله ظهور کلمی با ولدانه
سیاسی شکر بی منت جناب ذاتنه آنلا	در ستا اعضا اید جمله و بودید خلع ایدوب نشان
الآن طایر که طورتیم بوزنی دیدیم سنده	اوله تو بیج ز قیلد دخی شاد فریح هر آنه
وجودنه علل اصاصه نوریت اولیه اصلا	همچون جنده و انسد سلافت بولم آنه به آنه
اکامم والده سینه اید یول بولیه سبطانه	که والد والده اید معنا اوله جاودانه
اید دوسوره می فقه زین ایتیمه نایچی	اوله هم فائده الاقرب الیه ایتیمه سکر دانه
بوفانی قدم باصده مبارک باد اودیاب	اوله عالم دخی فاضل خدا یا اولیه نادانه
حجت اهل بیت اوله دخی هم عاشق صادمه	حجت خاندانه اولوب اوله هم خادم و همامه
نیازیم بوجهل انکا صفاتده اوله ارضه	دنا سفلی سفیه اخبت صفت اولیه فاضله

نه دکلوار ای خلیفه زما بعد از آن الله
 معارف علم و هدیه ای صاحب قیام مولا
 و فی ای کجا خلیفه صد ضایع نای
 ای به امکانه نظر کنیم اول در آنگاه
 کلمه جمع اولی غیبی از پدر بوردی تا فی
 ۱۸۹۰ سوال ۱۸۹۰ تا ۱۹۰۰ کلمه ظهور اینست
 طویل الله عمره و دوع الله - زقه ۱۸۹۰

عزیز ما - ای به حضرت زین العابدین
 انصاری در علم و هدیه ای صاحب قیام مولا
 صد هفتاد هفتاد از خانه خدیجه امینا پور در قریه نطقه

ای پسر شاه جهان	افتراقی پندی امان	و در حضور سلیمان	پیشه آمدیم ای جان
ای احمد بن صفی	وای صاحب کایه فا	ای او غلام مسلم و طوفی	پیشه آمدیم ای جان
ای صاحب علم صبا	وای واقفین ضعی	ای بنده آل عبا	پیشه آمدیم ای جان
ای واصل عرفانه صمد	وای کایف بهار صمد	ای نایب سلیمان صمد	پیشه آمدیم ای جان
سند کایه نظر	در خانه بنی قریب	ماتر وید که	پیشه آمدیم ای جان
سید سید شریف شریف	طریق حقیقت بنیامی	عینه حقیقت بنیامی	پیشه آمدیم ای جان
زبانده اولی عیال	بسی جد بکیر بوانه	بسی الحیر کالعیال	پیشه آمدیم ای جان

ها الواف

وله عزیر ما - ای به حضرت زین العابدین
 مقدسی کسینا ها وی نطقه بنیامین

الف الله ایندی ایجاد نور و احد بنده	ب	با بنیاء عالم اولی سکینه انساب	هو
ت تمامت هیئت احمد بن محمد انجلا	ث	تا شاکام آنجه در بیدم اصابه	هو
جیم جمال بره و صد ندله احمد بن نقاب	ج	حاجاب اولی بنجه در رؤیت بنادله	هو
خ حافظ با اجه ابراهیم بنیامی سیم	د	دال دلیله خدی ایدم طیاره	هف
ذال ذل اولی واقع اولی امثال بنی	ر	را در همه ظهور عالم یکایه	هف
ز زانبا به همه اید در نطقی بیله بنی	س	سیم هم بصیر حکمت عیالیه	هف
ش سیم شایسته اولی صوری بیله ایستگار	ص	صاو هجیمه بوکلام آیت فرایه	هف
ض ضاد ضیاء بنیامین اولی بوکویه مکانه	ط	طاطواف ایلد دیار لکل مقدس جان	هو

لا قیام

ظ ظا و ظنم کند بود کل شیء را جمعوت
 غ غبیه غنیم غیب غینم فاعل و ظلمه و منم
 ق قاف قریبه اولدن بهاسن خنده افریدنده
 ل لام لبالب طوردی قلم سزایوهی ایل
 ن نون نرایت بولوبه کیندی نبوت خاخی
 ه ها هلال اولان و وجودم ابد و قتم آنند
 ی پای یحیی اولدی عیبی بیلدن ایسه رازنی

ع عیبه عبتلم نظر قیل اولشم منابه هو
 ف فافلام اولدی داخل ایلین اذعابه هو
 ک کاف کاف اولدی مؤمه ایله کل ایمانه هو
 م میم فب اولدی بوذات ایله صفات اقرابه هو
 و وای ولایت سبته سیم ایلدی سیاره هو
 لا لام الف الله جمیل ایتدی لر نفایه هو
 ک کف راز ایتدی لای ایلکل بنزایه هو

عین منار الیه صفتیله تریبه انسانیه به و اثر تیسیرات و قیلات بینات و نباتات
 حاوی له نباتات و حیوانات

چکدکم بجر کله نبوت
 زیادنده نما مرکز حقیقت
 چکردن ایجه اولان لئه صقمه
 چورتم اوزی اولم اهل انکار
 یوسولم اکر چورتم اول اوز
 عناصر قارندک دوره دورک
 اوزی چورک چوید اکلیم بتمن
 چورک دکیل ایسه چویدک ایچی
 ایدیم بچوانه تریبه آلم
 محفظلم بچکیم بولدر اول
 یامیمه ویرمن اکر ویرتمه دخی
 آکا استاد کلوب اسلاییف
 اک وارا ایسه استعداد چنده
 ذکر بوخیم استعداد کور آنه
 نه کندی نه صاحبه نفس
 ههانه صاحبه بر قوری بوکده
 کذالك آدمک حالیه بو یلم

بیلور سل بودی وار آندیه اوقو
 لدنی درسنی عس فاندیه اوقو
 الست بنامنده کی بیمانده اوقو
 بوعلی وارث پیرانده اوقو
 اولوب معدوم ابد خسانده اوقو
 که فهم ایت زلفی سلطانده اوقو
 نه واره بجا نخر یمانده اوقو
 بتر اکر که بو ارکانده اوقو
 دخی حقیقیم هر حیوانده اوقو
 ولی بچکلت قالور درمانده اوقو
 که اولان لذتی تلخمانده اوقو
 نه دیرلم سوزنی اذعانده اوقو
 طوتار آره بونی بیل جانانده اوقو
 آشی لود نماز قالور یابانده اوقو
 اولمن بو سوزنی چن ضانده اوقو
 اعلک هر نیلم هم ریانه اوقو
 بوعلی وار یوری انسانده اوقو

اگر طور رس اقرار نه ثابت
 بجای طینه ایدر ظهور
 محبت کونشید برورنده ویر
 ایستد بر لب کار وید بجای
 وجودن بجای مژده بندایت
 چالسه اسما ابراه اول هودنه
 نبوت بیل بجای ولایت
 اکی بویله اولورس بیل کالک
 اولوکت اهل نجات مؤمنه محققه
 وکرنسیانه ایدوب اقرار بیکسه
 اولور نابود بجای توحید بیل
 وک توحید دینده اولور خانی
 طریقت تلقیننده بره کی بومه
 ایمانه رونقه بولوب ویر مزینسه
 کورینور صورتی آدم بی خوده
 بو کبیلر ویر ل راه باری
 بولوب برایم تشبیه اولوبدر
 نفس شیطانیه قولیده زینت خودی
 قالور ظلمت بو جاغنه مقیند
 نانی ایلم پنهانه بوز موزی

اودرر تخم توحید جاننده اوقو
 صوار کوز یا شیل برآ یاننده اوقو
 دهن هم آه بادله شاننده اوقو
 طریقت آستید سیماننده اوقو
 آلبا تلقیه توحید کاندنه اوقو
 ویر نایمشه بره هاننده اوقو
 بودور بیل طور بره یاننده اوقو
 اولور صحیح حقیقه ایماننده اوقو
 رضا همه ایلم احساننده اوقو
 چور رس تخم توحید فاندنه اوقو
 عدم اقلیمه کیت فاندنه اوقو
 اودر آشناسن بجای کاندنه اوقو
 اولور جهانه معنیس شیطاننده اوقو
 نهی فانه نه عمل خیراننده اوقو
 همه سن بر بجای خنده لاندنه اوقو
 ایلم سکون طهارت قاننده اوقو
 بولارک روحی وار ناداننده اوقو
 که آضا ادرین نیراننده اوقو
 فلاحه بومه نجات افغاننده اوقو
 اولوب ناطقه همامه قراننده اوقو

وله سارا الیه در بیانه سماء ذات یغنا هم و فاضلها

کج بوبنک بره سنده بول دواي هوديو
 بر نفس اخی هودر هب حیاتی جاوانه
 هم ایلم فمزوج اولوبدر همه بولوبه مکانه
 همه قوای حواسله هم ایلم در رونق
 تابع نفس اولم جاناکور یقاي هوديو
 سیتا شیا کاهی ایرنواي هوديو
 هم ضمیمه سرات ایت یزای هوديو
 کور بوباری اسپاسه ویر قلبی هوديو

سینا هویه ایریسه بیلور - خدای هودیو
 کایدانک و روی هودیو - خدیو صلائی هودیو
 یک هودیو غنچه اولوبه بیل غمائی هودیو

جهه اصحاب معارف هوایله نطقه ایله
 هوایله بیل هوایله کور سیرت اسماوب بوعد
 هوایله اولدن نزلان هوایله اول آشکار

دسه م - الیه کنه اوصاف اسم هودیه

وطلوبی اول شاه مجوردم هوهو
 هوا سخی کوزک مشوردم هوهو
 برایتی جانف مشوردم هوهو
 سوقیای یا هوهو خوردم هوهو
 غیر آرزودنه محصوردم هوهو
 غیر یورده الله محصوردم هوهو
 زانم حقه مضاردم هوهو

مقصودم الله
 اقوام ازل
 کیم بیانف
 ایلیکی قو
 کج بوب خورده
 مؤمنم بالله
 هسبار قوه
 معبودم هوهو
 صبیلم یانک
 قالم کانه
 دیلم هوهو
 دور اولم هورده
 ذکم الا الله
 یقیمه اقره

دسه م - الیه کنه اسم ازات جلهدم

کعبه طینه کاندنه لاله الا هو
 یقظه یینامده لاله الا هو
 کاه نفی کاه الا هو
 دلده حبیب خورده لاله الا هو
 هودر فتح فتوحم لاله الا هو
 کور حفظ کتابه لاله الا هو
 بیلد کهور کانی لاله الا هو

ککله دیلم جاننده
 کاه قصود قیامده
 کاه جهری کاه اقسام
 ویدرم دیلمه هورده
 هورده طری بوریلم
 اونیا اولور صابده
 ضمیمه کور زلف
 لاله الا هو
 کاه خلق کاه ناره
 کاه صوری کاه مضام
 دماغه خورده بود
 هودر جام صبوحم
 رمز لب لبنا به
 حل ایست کور بهان

عنایت م - الیه حضرت زینا سوره قضای طایب کاتبی اولعب ایریاب اول و فغاننده و فغاننده و فغاننده
 کاشف اعجاز آدم محمد منی افضلی و هودر نظیره در یوسف الیرا التمانه فیه

اشدایم سینی در تنه شایقی ندر بو
 نرس عیال کوشا شایقی ندر بو

کور سیم او ماهی رغدی بار لاتی ندر بو
 اسم لبکی فانه فانه سوقیه جاننا

۹۰

سنا فتم سیر طیاره ایله قیامت
کیسوی قیامت سی قیامت سی
هزار و نسیب خلقی زندان الفت
نایا دخی سولدی هم فری نکات

مرآت در مظهر فاتی ند بو
دره ام ری صیده مکاری ند بو
عقده دفتر نه کنی نه ایلی ند بو
سنا و کیم بند یک طون ای ند بو

وله مبارک الیه کنی اخوانیه بر طاق دعوی به معنا اهلیت و بی اتی جاویدت

بنی بوسود احوالم دو شورده یارده آید
سپهت امین طومن طریقت راهه کیمتن
دم اور ورم حقیقت ده کیم سو اینتند
سوزیم ایدرم ارشاد فریتم نفس اولوب معنا
قوی دیما بز ناهی بنم طانلو تصور آجی
دی دعوی ایمانه وکنه قلبی کمانه
دلیل حکیم ایدر دعوا ایدر افساد تو پیدا
بلا باشنه بار اوله کیدی شی خون خار اوله
نرایا دینا که بیله بکم او قویب عامل اولدیم

بونیست خلقه اقوالم ایدر بد لایه طابو
بو غفلت ایام ایسه بتمن دروغ ایام ایسم دور
کوکل لوجی بو عقلت نه خلام بولادی وارو
نه در بوفرقه سه هفتاد کی یانه کیم یا تیر
بیلمن باه ختاجی اور دم جمله عالمو
سادی غیبت فتنه ند بو حال عجب یاهو
قیلدر چنتا ایگوله غوغا اونتمه لید اول قالو
قیامه ایلینی مار اوله قیامه اولار ایله الو
علی حسینم طولدیم بکابسی غیره یوده آرزو

هفت اشیا
وله مبارک الیه نعت شریف جناب رسول کبریا علیه السلام

جامله کلاننده عنده لیم یا رسول الله
شور کلمه بکیمتم غایبه بجمه صیار غم
نه دکلمه جمه صیانم جهوه ایله شاه سلطنت
ایدوب نصیبه یالانده دخی علی کالانت
بحال الله جنابکند نه سنیاد انم
صلواتیله سلم اوله صبر سنانیکه هم
ایدن نوری بولان قلین احمیا

دی خنده خاطر بر غیبتیم یا رسول الله
چای با غفانه انیم یا رسول الله
کادردیت دانم قییمتیم یا رسول الله
کوکل مرآت صلاوت فریتم یا رسول الله
کونسل صبر باک جلیبیم یا رسول الله
بوده هیب ذکر اولدیم خطیبیم یا رسول الله
کجهتم شیخ خاسه صلب طیبیم یا رسول الله

مکرم

وله عزیز

وله عین ما الیه حضرت زین العابدین مولودیه در اثنا دیدگفت بر بفرید

ای سزای ماه مولودیه نشان یا رسول الله	جلای بر روی قلوب عاشقان یا رسول الله
ایدوب تخمیه تقفیم کل قرائت ایه لم آلف	ایده فیض شفاعت صادقان یا رسول الله
کما قبله اولاده عنده طبت حقیقه مولود	وین ذویه وصالک عاشقان یا رسول الله
بوماه ایلیعوب تقفیم قرائت ایستبراه مولود	بلا سب داخل اولور لر جنانه یا رسول الله
شفاعت او مارز سنه ایای بلجاؤفت	نزلای جمیع خاص دیوانه یا رسول الله

وله ما الیه طالب صادقیه وسالکینه نطقه جلاله دعوت خاویه

کلات قدر داندیدم الی الله	آقیدوب یا سکر دیم الی الله	کلمه بیان اوی کار بیان	کل بیان دیم الی الله
کرم طوره بیفتد بوم	ذکر حد کورم دیم الی الله	جانم بوقصد نزلایم بوم	هر بوقصد دیم الی الله
اولغیل کراه اولغیل کراه	حیف ایستبراه دیم الی الله	نجه آتد سید عمده بوزیریه	قیوقد ایسه دیم الی الله
طریق کبریه مسخر بیدر	عده بوما کورم دیم الی الله	نفا و بجه سیه کیم طوره سیه	احمد اولم سیه دیم الی الله
کند آواره هی بوزر عفاو	دوش کوزرک دیم الی الله	نلال صدایم ایسه لم قبایم	سوز بود انشک دیم الی الله

وله ما الیه صیبه جناب شاه کبریا

آینا انعام	اسم کلام	طوبه و صیبه	الحمد لله	بمطهر بیز	مرفوض بیز	جنبو بیز	الحمد لله
شانه نظیم	ایده بیز	دکون نسیم	الحمد لله	صدم عاوا	قیلوز اجا	بتول زها	تفصیله
دولم یاسم	هانه و نام	طفا لم ماتم	حسبه لله	جه لم آهی	کید لم راهی	بشت ینالی	نصرت الله
شاه صیبه	ماهم صیبه	اهم صیبه	قبول دکاه	بنا کله ایله	جانم باره فیله	آل عبا بیز	یحیی الله
واجب بیز	قیاس هم عز	فضایه ضیا	الحکم لله	اول ک بلام	ببنا د زوام	صوت اوام	جدید آه
اولاد صیبه	ساق کوش	جسد بکش	ایناه هیوا	اول با سعادت	فیم جنابت	قیله اهانت	کلاب کله
صیبه زیار	ملعوبه بیله	اول شیک بر باد	قرابره الله	اول شمن سینه	اتباح مساوه	بیزه قلبانه	فلنفة الله
سیاه کفر شلم	بواسع اقدام	قبیلیدر انجام	ملعوبه بیا	ای مسلمان	جانم قیاسم	اهل ایمان	تعالو لله
قیلوب حبت	ایده لم بیعت	بولم وصلت	خدا أنت الله	هی اهل کاهل	اول هم داخل	راغ فیم الی	تب بی الله

بانه كبر و ده چفته سوده و از بجز دروغند فرفا لله كل قالم الام مغبونه پيام باي باصه الام اي اف في الله
 باقر قبل نزل اي قدي بالا ثم انت حالا حبس حبس الله واي خلاف فانظروا بها بوجوه فاني قل الله الله

وره مشا اليه حتى منيه ايجك سوز جنبه كبريه

طوب غوب ماه حشم تازه لندی ياره لس ايوه بواهده خاكه دوسرى دژه رسپاره لس ايوه
 نيجه خنده دو كيب حبس ايلونه بيجه لس ايوه دو كعب سینه ريمه جمع ايتمه خاني زاره لس ايوه
 طوقه به باسي ما تم كيمه خاني قاره لس ايوه

بنا اهسانه اولوبدر تا اذن كنه قسنامه نسله هم سيلم جنب قيلمه آن اولام
 اولوب روع فضائل بنيم اربواي جندام شهادت رنه سيلم ايتياري و بردي ايام
 بوسري نيجه فاهم ايتونه او سئله خاره لس ايوه

او كيم زوق زائل طيب جامه ايتنه افسار ك نه آل رطفي به هم ايد نه آهيد زاري
 هه نه بر رشم تقليد رعایت ايتنه در كاري خد ايا ايله منسوب سوقه قديم جنكاري
 هياك آل سفيلا ايد و كاره لس ايوه

حبس كني دكارساهه فتار بينه كنه ايدنه ايقايله فتنه لعنه لايهه طيور كنه
 ولايت لئسني شاه ولايه كبور كنه و صبا يند بومعنا نك كه انجاصه قيوه كنه

ايدوب ناسي اولوب عاصيه بنه بندا و لس ايوه

بوقه شوهك احوالجه نه زمنا يله ايدم تبير نه اذيان نه اذهان نه عرفانه قويا به پير
 بوقه اهليه تكليه ايدوب لاهم ايدم لي نيزه زياره خنده زمينه آل اولاد اوليرغ جا كير

عجب روي سياه ايدم ضرره واره لس ايوه

نيجه نيمه دلائل بينات اولوب ايكه باهه علمي امر قضا نك كنه خلاف كونه كني ظاهر
 حقيقه اولوب بار اضا قفله اولوب جا بس ايدوب افساد يله دعواي اختلاف اولوب جا بس

ظهور ايتي اومدار نطقه و نه خنده واره لس ايوه

ايدوب سرتنه بوجاهي بندي بندي باهه حكومت سواد سيله ديشني يغا قلوب ملعون
 اولاد آبي صحت اوي بجه آكاد و كدي خنده نك آسكار العتيل با ايدوب افسان و نه

سپينك ما تيمه جمع ايدوب واره لس ايوه

بنا قال عجب الظلم ايجك سوز جنبه كبريه
 افسانه زار كنه فلفله الله سده ايقضا صده اولام

ديگر ميني

دیگر مرتبه جناب شیخ کبیرا و سه و شاره

ایرادی بنه ماه ماتم هنریند غمدر بنه	آب ناز خای راحت جهی سخته بنه
فاطمه کدهم بیجوره قلب بیستامنا	بیت الاقنانه قوضه بود بادمد بنه
اولاده اسان هه صفادنه تو ظلمت بنه	هه با اعمال عبادتده ماسد بنه
قیام اساره تبری اهلیینه جهنم	روح شاه اولیاده عیبه شبنم بنه
خانزاده راهنده اوله بونزاد بکده	الده دکل اخیله دطف براسد بنه

عزیزت ماره الیه حضرتیند ارخاننده حکمت مازنی طایفه یازیدوب کز اولفده
 اوزده ماره الیه اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی
 تاریخ کز نیاید

عزیزت ماره الیه اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی

هویتده کز قیلیم	جبروت سیمینه ایلام	فلکوت دور بنی کوروم	ایستلم کده ناسوته
هویت عالی ارواح	جبروت عالی سیناح	فلکوت عالی اجناس	بوناسوت ایردی لکونه
هویت نشئه اولی	مقام قریب اداوتی	جبروت سیده قننا	هوناسوت کیردی تابنده
نیانده بنایم کبری	بوتنله بوجنه کویا	بودر نشئه اخیله	بوقفده کیردی یاغده
جو مقدره بنده اولوب کلام	بنه حقه جمیع قیلیم	فنا فی الشیخ ندر بیلیم	کیردیم دور صامنه
فنا فی الشیخ اولدم	فنا انده فنا کوردم	بقا بالله ایل طولدیم	فر کبلم نیامده
نظام انتباه ابتد	جو جبروتی بیناه ایتدی	وصول بنیم شاه ایتدی	جمی اخلاره ناعده

عزیزت ماره الیه حضرتیند اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی
 ونا اهلاره فضا ده سیم بنده اهل اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی

سزیده اولدی بیل او بیوت	جلی اولدی اوله ایلم	دخی ملکونه او هانسد	خستیانده اهل جاه
بودر جبروت ولادت	همه فی حال جبروت بینا	قول اوله آباد	بمنه بحد نسه
نخودر روتفه و سلب	جو فضا به بیگنه کیم	مبارک باد اوله هر دم	مبارک باد اوله هر کاه
صفحات بونه شوره بونه	ویر همه استقامت	برایای خدا یار	اولوبدر متقاه الله
منه نرا نییم شوم	اندت ناکر شناسی	خیلیم شمانده	دیامنه بکول الله

عزیزت ماره الیه حضرتیند اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی
 ونا اهلاره فضا ده سیم بنده اهل اوله ایلم بنه اظهر حیاته انت بیول قردی

قافیه الهم الف

وله من الهم لام الف هم فون انبات صفت اولاد حکمت و کرم سبب و سولف
جاری اصحاب علم سماع و ارباب کان ذوق خطاب نظر و تامل

ند حکمت بو انبات کیم اول حکم اولی لا
بو استفهام بدی عجب تو حیدم بدی لا
ند سائل ند مسؤل جیب اولاد ند حلال
ینه اقراینه باعث اولاد همغ ایلم الا
همگ یاندر همزه ند فرقه همزه الف لا
ند بو قطع وصل اوله یاندر اتصال لا
ند ی وصل اولاد بو الف دید و کل مونی الا
اکسابقه ای صفت یکم طغوز اولور لا
بلی فرقه ایتم حاله ینه صفت قالور بالا
دکلم همزده معدود نه لازم کورینه کلا
نیچوبه جیقادای تعداد ده خبر دیر بکالی مند
بینه فصد اثنت و جعل حکم کنی اعلا
پلنخ من قرأ یا یا ارم قطع با املا
صداقات مقطعه کورینور بقفل هملا
محمد علم الحمد الیثار صفت نقل
الف لام و ضاف اوله بر اوله لؤلؤ لا
صلانند تا اوله مقبول ندامت چکمل اجلا

حق انبات ایدنه دند و نده اوقور اول لا
الست همزده کی همغ کیم استفهام ایدر ایما
بلی قولیم اقرا هذابت هم کیم و بر دی
ند یالام کی قدرت اولعب انکابینه بادی
ند الف ند همغ مقارنه لا اولاد کیمت
الف همغ فلا کلم صدقاته و کیل غیر
صدقات بیست هفت اولی اکاد فکل همغ
الف کر همغ بر ایلم ندور یا بوز فرقه ایدنه
بو الف همغ دیر سگ همگ فرقه ایدر علیه
ایجاب بده ایلم الفک ند قرآن طرا اوله
قصور همزده بریده نیچوبه صرک فیلمدی مقبول
قواعد ایدر با تطبیق ینه سن ایستیک تغییر
بو الف همغ فلا سببه و وزوب بوز فکل ای ذاه
متر ذاته ظهور الف لام سینه اولی
وقور سلا و سبب الثانیته فرقه ایدن فرقه
کل ایدر اکل تعجیل ند لای ند الا
نرانی جهته ندنه فاقه جانی سیرایت

وله من الهم فون خطاب صفت حق و انظر بفرقت

کی عفا نه ایتمک بود اعظم اضلا
طالب صداق اولاد یاندر عطف اضلا
برایتمه مقنونه اولاد سکا حقه اضلا
ظلمت ندنه خلاص اول ناره عطف اضلا

الاضلا تعجیل دعوت جاب عطف اضلا
کیمه کیم سیم انزل اقساب وار طومر کیر
اولود با بیانه همدی اوله ظنوما جرمول
ایلم کل تجید بیانه کیر طریقت راهنه

یاد بفرقت

یاوه جراحی ذکر قلبه تو رحمت خیمه سیر
 قایم تو عهد طهرینه انوار عتق اضلا
 با سباده ایت عقل کل اسوه السیف جلال
 کبریه یوں بولمیه کلمه ابر عتق اضلا
 رشدهای نقد حفظ ایت نزل خانیه
 بیت صق صقیلیان جنای عتق اضلا

حرف الیاء

عزیزت ای صفت زلالی طغوز حفظ مقطع او زینه ارشاد دائر نظره
 تقدیر

الف اللهم بیلورم قالمم شرایم صمد ب	بصیرت کوزی ایلم کورشم سبانی
ت تا قاتنا ایلمم عالی ملک ایلم صمد ث	ثانثا لاوزره ایلمم داغاجولا فی
ج جیرم جراحی صفت ایلمم هم زمانه و صمدیم ج	جاصافت اهل اولانه بیلمدی سبانی
خ خا طیبم بای کلمه او قورم به درسمی د	دال دوازده سال ایلمم بیلمم عتق
ذ ذال ذلال نطیقه غرقه نطیقه اظیر اورم صمد	را کیمت اکلر زاهد بوردی و جراحی
ز زازیانه او زره قالمم لکل حرف دین خلیل سی	سیرم سید سایدیم جت اول ایلمم بیلمی
ش شیره تقاوت ندره سینه داخل اولم کل بر ص	صا صحتی بولم کللم بیلمم کن دیوانی
ض ضا و ضلالسته امیر اول سینه اولم ایلمم ط	طاطیقت بیلمم سنده یوں او نور ایوانی
ظ ظا طلال قید اغلال ایلم قالمم سینه ندره 2	عیمه عناصیرم سنده بولم کللم سبانی
غ غیبه غبا و ندره خلاص اول تا حق اهل ابر ف	فافتا بعد البقام کورم سینه عنوانی
ق قاف قناعت کنز لایقنا بیورم سنده یوں د	کاف کمالک ایلمم اظها فتح ایلمم صمد
ل لام لدنی علم باطله کورم من آئی فقیه م	میر فضل بولم سبانی مکینه کانی
ن نغمه نرایانه بیلمم عیمه ایلمم هبا و	واو در سنده بولم سینه بیلمم بره ایلمم
ه هاهدایت بولم آخیمه سینه یوز ندره زاهد لا	لام الف بولم واهد کورم سینه بولم
ی یا یقینم سینه بیلمم لجمه اهل الم بنم	دیلمم سینه ایلمم سینه ندره مینانی

وله منار الیه ان استطاع و استغفر و اوصاف جناب رسول کرم
 علیه السلام

آلای بیع کانه شفاعت بو زمانه اولی جوار بر نفیکه قیللم دعوت نه آنه اولدی
 طور تا ندره دامله بسته ایلمم سینه افان قتم بیچاره دو سینه ایلمم ال وقت خزانه اولدی

تسارم قالمدی بر دم تقفه ایلدی توکلم
 شفاعت سنده ای عینی شفاعت قیل شفاعت قیل
 نه فکره عرضالم رضیه یا که بوجالد
 که فدا کنم جلم عیبانه اولدم آه
 کسلی خابنده بوجشم کبریا نم وصال کیم
 قلبی عاقبانه فکریل خیره خرد
 ناله بیعدرجه میل استغاثه سنده

کل اولدی بیچ حسنه هانی بی روانه اولدی
 نیازم ملتندمه بوجلالم بر امامه اولدی
 سیاه ریخ اداکم خدایشم هب بده بانه اولدی
 بکاسه دستگیر او طانه ابراهالم بیاره اولدی
 تفعیل او طانه ایلای خیر ایشکارم فغانه اولدی
 طوئندی ناره عقلت ایله کعبا سنده اولدی
 ولی امیرم ای کایه شفاعت سا بکانه اولدی

ولسه مشا - ایله انه استمداد و اوصاف شاه مردانه کلامه و بانه
 مینوع نظمت

عقلی آردن سیمده شاه دورانم علی
 بره فقیه رحمت قیل صبه الله ایکنه
 چشمه اوزده ماه نوزده اول کانه ابدول
 رویکی بران کوسبج رفوع اولور خیفورل
 رخلرن باقیت همما قامتک طوبامان
 اوزون اول مشکانه اوقونی صدیریم رخا منته
 نطفه حکمتده زبانتک مکیده عنبر صبار
 چوره ففده مرغ دل حقیقی هوار طور
 فقیه ک دانه نظیرم خیال هند و لر حجب
 کل طلوع ایله کجا بده ایتمه ناچیزه تعب
 ایه رم چانی فدا راهله شاه جهان
 محرم ایتمه ساؤیتکده بوقویلیکی الاقانه
 وزد عننا سابع فکله بیک چوره خاری وار
 بر قسیده همه بولنسه قلبه بیک اوزاری وار
 کوردم اول نوره و جهل بیلدم سودانده
 ای نایز اهل قالم بولور افسانده

سودایه صالون ولی میرضوبانم علی
 و براه سبع المانی عیدر عیانم علی
 رضار اوزده شان نغمه ملک بویسورل
 کلمه ملک جهان شاه مردانم علی
 فیک ایلم سنلرن صانه دره بیضا منته
 بینه سدا اول طیبیم درم لقانم علی
 وصلیکه ایرمه یول بوقه قائم سیکین نیما
 قیل تسلای ویرا تجلی یوسف نانم علی
 بودلی جانی احرام ایتمک ندره سبب
 عاقبت عقلت بولنده دوکیلور قائم علی
 بیلور مکدره لایحه دکیلد بوز بانه
 عسرت تحت لوام جهان جانانم علی
 باغ جنت کانسبت باق ففوه ناری ول
 طاهری طیب ایدره سته نای نورانم علی
 کندیه حالده کنه کنه باش بوعرفانده
 زلف خیم بانه ایچنه ماه تابانم علی

در بیان

در بیان لطایف همه واقعات نفس در شرف وفات نقشبند و در نیات
سائخ حاویدر وله مشارایه منقده

عبد اقرار اینتم نادانم اینم الفت و حمدتک بند کشت اکثریه و حمدی بنشی لطایفه جنبه دا اولون ایلطیر قلب و هر ساریه ایردن ایلطیر شوم خفی اولوبه اخفام عیاده اولیه حامل سولدره نظر عرفانه اولیه نور ایشمه نوری اهن نور اخضر بیلدی رب ندر عین ندر عینه عیان طوری نقشبند حرفی التی هم لطایف بشدر صنم کیم بور منزه بجهون و فی نابینا کیم ما سوا ی نغیه انبات نوری نقلا ای نوبه تائیدر جملی نوری ذات بیل خبر صافی با اولدی بقا باللہ ایمان بکانه غیره کشف ایتمه نزلان ویره ندر کانه	ضای جمیع تحویل ایله سیرا قیلوم خلوتی نقشبند ایچم سلوکم قادیر یوم خلوتی سیرا ایوب اسرارینده بیلدک ایلطیر نقشبند اوزره سلوکم قادیر ییم خلوتی هسما بیلدک نوره تنویرنه بیانه اولوبه نقشبند ایچم سلوکم قادیر ییم خلوتی نور اصغر نور اسودنه مقامه نوریله نقشبند ایچم سلوکم قادیر ییم خلوتی شده حرف نیه اشارت بیایمه کسی کت در نقشبند ایچم سلوکم قادیر ییم خلوتی قاف ساخ فی الفنا عیندر شعاع نوری نقشبند اوزره سلوکم قادیر ییم خلوتی دال دوام بعد الفنایه اولدن ایره ساکانه نقشبند اوزره سلوکم قادیر ییم خلوتی
------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

وله مشارایه منقده در نیات
دارک زلفه مشرانه لیدت

ندر خلوتینلا رفته ایست بنده بو عرفانی ندر رخا و خلوتنده مراد بیلدک ایتم مقصود که یعنی قلبن سالت بو کت ندره ایره نظیر هم خلاصه دعا مجده ایره تصفیه بویستی دخا خلوتنه لام صفا که لذت بولر ذکر ندره مفروضه ذکر رسیده ایست کت بود ل لذت	صوفات سینه فرم ایت بیانه ایدم بو نیرانی خلوت قلبه رمن اولدی بو خاندن صوفی طانی که نیایست حقه دل طمع غم الفوا ربانی جمیع ما سوادره خالی اولمقدر آندک شانی آکا ایما اشارتد آیا سالت حقایق توخلیم قبلا نه ذکر بولور بیل ذرعه اوصالی
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

دخ خلوت و اوصاف وفا بالعهد شامله بدست طوبی نقلیه بیعتا ایلکده خط صربنده نغم اسما ویرالیه دوام ایتمت اولبد خلوتک تاسی طوبه تکلیه ابد آفس صرفاقت معاسیه او قوتکیل دسی ایله	ایده بیعتده اول تکلیه تلویذده اوله فانی نفسی بیره باغلفه دوام ذکرین دانی دخی تنبیه نقلیه نقضده حفظ ایه جانی صفتوب حال تلویذده کوزل صافیه بیانی قبول سوع ایله کوزت بویندی دیدی نرانی
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

وله ما ابراهیم علیه السلام حقیقه درک ظهور و زنده ابراهیم

دیلمه ای یار وفاداری عفت دینی فویله بنام طیب ساقی کلچره حونه صحنه کلندر کیه ساقی اوله ویر جلا کیسه وجهه کلوب شوره سوع ایلیم کیسه نفع یا هو کیه حیدریم آه نه زمانه آه سوریه جانه بربلم بر دو علی طلقه من جود کلوب بی فنا بکده زنه	ست مدهده اولجه بیلمه نفس کینی دور ایه ساغی قن آینه جام جین توبله بد عقل شعور ساقی آهم جین کیسه کندوب غائب دورک جین نین اوزمانه صحفه کلوب یوسی ایه بیلمه و جودتی صفت ایدوب محایه فراغین علم غیب نرانی دیم ذوق کینی
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

بودغی ما ایه حضرت زینب بر مولات و در نیات حقیقه سید

قلقه یا یوب سیر ایدر کجده قبویله فوری حقیقه دیار باجمده وان کجلم عیبده فریبده فقیر لکده ذاهد لکده در سیدده اولم کل شیخ مسائیه ککده راواضلا لیده آینه روند فهم ایدوب رفین نرانیه اینانه عسبیر فقیه یولده قویانه	جلسی دوزب هنراستر کجده قاهمه اولان بر بیده لم او کجک صفا ایه لم حدسده دده کج سیدده کور میده لم نفسی ایله تو کجک سفه نادانیده کل اوله کوننده کل طولاسمه اورعاده ایله بو کجک کوره نه وار کوره نه کوننده عیانده دوری کجده عمر بینک او قویلم تو کجک
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

انتز دیوانه ایه حمادی الامم و السلام و اینه سرده هفتاد و یکم و بیست و یکم

بودنی عزیزنا منار الیه مفضلتینا او صفای الاهی و صاف جانا نامتنا همگینه عبارت اولیا ائمه
 تتبع دیوانه اولیور ایکه شرف خاتم دیوانه بر خا ر صیف سنه کور کله اشو غله باء قافین
 علاوه "تطیر و تحزیر اولیور"

قدیم قدرتک حق الاهی	الاهی وحدتک حق الاهی
اودوه وصلبتک حق الاهی	دیرک به کیرلی ایسم تا از لره
ظهور غزله حق الاهی	حقبتک مراد ایشدی جلیات
عمر اولک مرآتک الاهی	اولوبه ر آبینه ذلت از لره
ظهور امکان انبیا الاهی	عجب اولک حیب ابد الاهی
شادن ایسم زانک الاهی	صرف ایکنه چونه در اولک طاهر
می محبوبه صفا تک الاهی	عجابیه غیب اولک طاهر
زبانیه علمت زانک الاهی	فکرلک مشکی اخلال ادغام
چوندمی ضم لزله الاهی	تصوره ایدر از هاله افهام
صفا ل اولک صفتک الاهی	هو الاول هو الآخر هو الی
اولیا فیه دشه د اولک الاهی	هو انظر هو الباطن هو الله
صورت اولک شونمک الاهی	حق قلب سز ابد صوبه اولوبه
فکره نوره و کلام الاهی	بنیم دینیم بوزمه اشتها بوزمه
ایشو صوفی غنا با الاهی	زانی صوبه تجلیات صفا

انترا تحقیر



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2022

Tez Başlığı : Nihânî Divânı (İnceleme-Metin)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 750 sayfalık kısmına ilişkin, 30/05/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'tir

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/05/2022

Adı Soyadı: Ayşegül EKİCİ

Öğrenci No: N14248180

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Eski Türk Edebiyatı

Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN



**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 30/05/2022

Thesis Title : Nihâni's Dîvân (Analysis-Text)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 30/05/2022 for the total of 750 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 15 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

30/05/2022

Name Surname: Ayşegül EKİCİ
Student No: N14248180
Department: Turkish Language and Literature
Program: Classical Turkish Literature
Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2022

Tez Başlığı: Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/05/2022

Adı Soyadı: Ayşegül EKİCİ

Öğrenci No: N14248180

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Eski Türk Edebiyatı

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr



**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 30/05/2022

Thesis Title: Nihânî's Dîvân (Analysis-Text)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

30/05/2022

Name Surname: Ayşegül EKİCİ
Student No: N14248180
Department: Turkish Language and Literature
Program: Classical Turkish Literature
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN